

ND = 15604
KOE: 15.473

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ**

ΕΥΤΥΧΙΑ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΑΤΣΙΓΑΡΑΚΗ

**«Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΩΣ
ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ»**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΜΕΡΟΣ Α'

ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Καθηγητής **ΙΑΚΩΒΟΣ ΦΑΡΣΕΔΑΚΗΣ** : Επιβλέπων
Καθηγητής **ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΜΑΓΓΑΝΑΣ** : Μέλος
Επ.Καθηγήτρια **ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΖΑΡΑΦΩΝΙΤΟΥ** : Μέλος

Αθήνα Ιούνιος 2003

Στο γιο μου Γιάννη

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστώ θερμά τα μέλη της Τριμελούς Επιτροπής που ασχολήθηκε με την επιβλέψη της εργασίας μου, και πιο συγκεκριμένα,

- τον Επιβλέποντα Καθηγητή κ. Ιάκωβο Φαρσεδάκη, του οποίου η βαθιά επιστημονική γνώση και τα ιδιαίτερα εποικοδομητικά σχόλια και παρατηρήσεις συνέβαλαν καθοριστικά στην εκπόνηση της διατριβής μου,
- τον Καθηγητή Εγκληματολογίας κ. Αντώνη Μαργανά για τις συμβουλές του και την αδιάκοπη ηθική και ψυχολογική υποστήριξη που μου παρείχε καθ' όλη τη διάρκεια της συγγραφής της εργασίας μου
- και την Επίκουρο Καθηγήτρια Εγκληματολογίας κ. Χριστίνα Ζαραφώνιτου για την ηθική και καθοδηγητική της συμβολή στην περάτωση τούτης της εργασίας.

Η ολοκλήρωση της παρούσας μελέτης δεν θα ήταν δυνατή αν δεν υπήρχε η συνδρομή των υπηρεσιακών παραγόντων του Υπουργείου Δικαιοσύνης, οι οποίοι αγκάλιασαν θερμά την όλη μου προσπάθεια. Οφείλω να τους ευχαριστήσω όλους γι' αυτό και πιο συγκεκριμένα τον Γεν. Γραμματέα του Υπ. Δικαιοσύνης . κ.κ. Ι.Γαβριήλη.

Επίσης θα ήθελα να απευθύνω τις θερμές ευχαριστίες μου στα μέλη του Υπηρεσιακού Συμβουλίου της Κεντρικής Υπηρεσίας του Υπουργείου Δικαιοσύνης, οι οποίοι ομόφωνα αποφάσισαν τη χορήγηση της εκπαιδευτικής μου άδειας, ειδικότερα στον κ. Ι. Παπαναγιώτου, Πρόεδρο του Υπηρεσιακού Συμβουλίου και Διευθνή Διοίκησης και Ανάπτυξης Ανθρώπινου Δυναμικού και στα μέλη:

- την κ. Ε. Μπουντουρά, Διευθύντρια Πληροφορικής,
- την κ. Σ. Παπαμητροπούλου, Διευθύντρια της Διεύθυνσης Πρόληψης Εγκληματικότητας και Σωφρονιστικής Αγωγής Ανηλίκων,
- τον κ. Ι. Μελισουργό, υπάλληλο του Υπ. Δικ.,
- τον Δ. Σταμάτη, Πρόεδρο του Συλλόγου Υπαλλήλων Κ. Υ. Υπ. Δικαιοσύνης.

Θα ήταν μεγάλη παράλειψη να μην εκφράσω τις ιδιαίτερες ευχαριστίες μου στην κ. Κ. Μπαρδάνη Γεν. Διευθύντρια της Γενικής Δ/νσης Σωφρονιστικής Πολιτικής του Υπ. Δικαιοσύνης , η οποία παρ' όλες τις υπηρεσιακές ανάγκες είδε θετικά την προσπάθεια μου και συναίνεσε στη χορήγηση της εκπαιδευτικής μου άδειας,

στην κ. Α. Ανδριανάκη και στον Ι. Σταλικά Τμηματάρχες της Γεν. Δ΄νσης Σωφρονιστικής Πολιτικής . για την πολύτιμη συνδρομή τους αναφορικά με τη διεξαγωγή του εμπειρικού μέρους της διατριβής μου.

Επιπλέον ευχαριστώ τους Διευθυντές και τις Κοινωνικές Λειτουργούς των Καταστημάτων Κράτησης, όπου διενεργήθηκε η εμπειρική μου μελέτη, για την συνδρομή τους στην προσπάθεια εξεύρεσης του εμπειρικού υλικού.

Τέλος δεν θα μπορούσα να μην αναφερθώ στα άτομα που αποτέλεσαν το δείγμα της εμπειρικής μου μελέτης, τα οποία μου εμπιστεύτηκαν γεγονότα της προσωπικής τους οικογενειακής ζωής και τους οποίους ευχαριστώ θερμά για την εμπιστοσύνη που μου έδειξαν.

Η υλική και ηθική συμπαράσταση της οικογένειας και των φίλων μου υπήρξε συγκινητική όλο αυτό τον καιρό και τους ευχαριστώ μέσα από την καρδιά μου.

Τη διδακτορική αυτή διατριβή την αφιερώνω στον γιο μου Γιάννη σαν ελάχιστη ανταπόδοση στην κατανόησή του απέναντι στην όλη μου προσπάθεια και στην αμέριστη υπομονή που έδειξε όλο αυτό το χρονικό διάστημα για την «απουσία μου» από τη ζωή του.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Σελ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ 10

ΜΕΡΟΣ Α'

ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΠΟΣΑΦΗΝΙΣΕΙΣ - ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΠΟΣΑΦΗΝΙΣΕΙΣ

1 Κοινωνικές Αξίες και παραβατικότητα.....	24
2 Η οικογένεια ως σύμπλεγμα σχέσεων ρόλων και λειτουργιών - Οικογενειακή κρίση και συνέπειες στα μέλη	42
3 Επικίνδυνη Προσωπικότητα - Θεωρίες προεγκληματικών καταστάσεων & Θεωρίες μετάβασης στην πράξη	64
3.1 Επικίνδυνη Προσωπικότητα.....	64
3.2 Θεωρίες προεγκληματικών καταστάσεων & Θεωρίες μετάβασης στην πράξη.....	81

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ & ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ : ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ & ΕΜΠΕΙΡΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

1.0 « Ο ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ»

«Η συμβολή της οικογένειας διαμέσου της κληρονομικότητας και της κοινωνικής της ταυτότητας στην διαμόρφωση των ατομικών & κοινωνικών στοιχείων μιας «παραβατικής συμπεριφοράς»..... 107

Εισαγωγή..... 108

1.1 Τα Ατομικά στοιχεία 110

1.2 Τα Κοινωνικά στοιχεία 124

2.0 « Η ΔΙΑΠΛΑΣΗ»

Η συνδρομή των δομολειτουργικών της χαρακτηριστικών

Εισαγωγή

2.1 Τα Δομικά Χαρακτηριστικά 159

2.1.1 Ατελής Οικογενειακή Δομή 159

2.1.2 Μέγεθος Οικογένειας..... 181

2.2 Τα Λειτουργικά Χαρακτηριστικά 186

2.2.1 Ο ρόλος των γονεϊκών ελέγχων..... 186

2.2.2 Ο ρόλος της μάθησης..... 211

2.2.3 Ο ρόλος του συναισθήματος..... 233

3.0 ΤΟ ΤΕΛΙΚΟ ΠΡΟΪΟΝ : «Η ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ»	253
--	-----

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ
ΝΕΩΤΕΡΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ**

Α) ΕΓΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΗΣ :

«Η ΠΡΟΣΕΓΓΙΗ ΤΗΣ ΕΤΙΚΕΤΑΣ» : Η έμμεση συνδρομή των «επικίνδυνων» οικογενειακών χαρακτηριστικών και η «αξιοποίηση» τους από τους επίσημους φορείς Κοινωνικής Αντίδρασης, στα πλαίσια απόδοσης μιας «παραβατικής «ετικέτας»

1. ΓΕΝΙΚΑ	263
2 ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΑΙΤΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ & ΕΜΠΕΙΡΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ.....	269
2.1 Η δραματοποίηση του κακού	277
2.2 Η δημιουργία της ετικέτας και του στιγματισμού.....	282
2.3 Η απόδοση της ετικέτας κατά τον Becker.....	290
2.4 Το τελετουργικό υποβάθμισης παρουσία του κοινωνικού ακρωτηρίου	297
2.5 Το τελετουργικό υποβάθμισης της διεργασίας του εγκλεισμού.....	300
2.6 Ο δευτερογενής στιγματισμός	305
2.7 Οι επιπτώσεις του στιγματισμού.....	308
2.8 Οι επικρίσεις της προσέγγισης.....	309
3 Η «ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ» ΤΩΝ «ΕΠΙΚΙΝΔΥΝΩΝ» ΑΤΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΕΠΙΣΗΜΟΥΣ ΚΑΙ ΑΝΕΠΙΣΗΜΟΥΣ ΦΟΡΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΗΣ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΑΠΟΔΟΣΗΣ ΜΙΑΣ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΗΣ «ΕΤΙΚΕΤΑΣ»	
3.1 Οι φορείς στιγματισμού και οι ομάδες στόχοι τους.....	314
3.2 Η οικογένεια ως στόχος και φορέας στιγματισμού.....	320
4 Η ΠΡΟΣΤΙΘΕΜΕΝΗ ΑΞΙΑ ΤΗΣ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΗΣ «ΕΤΙΚΕΤΑΣ «	
4.1 Στην «εαυτού εικόνα».....	333
4.2 Στο σχηματισμό της νέας «κοινωνικής ταυτότητας».....	335

Β) Η ΘΥΜΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ : Τα «ΕΝΟΧΑ» ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ & Η «ΠΡΟΣΤΙΘΕΜΕΝΗ ΑΞΙΑ» ΤΟΥΣ ΣΤΗ ΔΙΑΠΛΑΣΗ ΜΙΑΣ «ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ»

1 ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ	344
2 ΤΑ «ΕΝΟΧΑ» ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ.....	352
2.1. Ενδοοικογενειακή βία.....	353
2.1.2 Σωματική κακοποίηση	361
2.1.3 Σεξουαλική κακοποίηση	371
2.1.4 Συναισθηματική κακοποίηση.....	380
2.2 Παραμέληση	385
3.0 Η ΠΡΟΣΤΙΘΕΜΕΝΗ ΑΞΙΑ ΤΟΥΣ	
3.1 Η προστιθέμενη αξία των «ένοχων» οικογενειακών χαρακτηριστικών.....	390
3.1 Η αντιστροφή των ρόλων: Από θύμα δράστης	391
3.2 Διαγενεακή μεταβίβαση διαμέσου του μοντέλου «αγωγής στη νέα οικογένεια».....	397
4 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	402

5 Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΔΙΑΦΟΡΙΚΗΣ ΚΑΤΑΠΙΕΣΗΣ

«DIFFERENTIAL OPPRESSION THEORY».....405

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΗΣ ΣΥΝΔΕΣΗΣ ΤΩΝ ΔΟΜΟΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΜΕ ΤΗΝ ΝΕΑΝΙΚΗ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

1. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....423

1.1 Το Αντικείμενο της Μελέτης.....423

1.2 Οι Ερευνητικές Υποθέσεις της Εμπειρικής μας Μελέτης424

1.3 Η Δομή του Ερωτηματολογίου426

2 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗΣ ΤΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΚΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

2.1 Ο υπό μελέτη πληθυσμός μας.....428

2.2 Η επιλογή του δείγματος430

2.3. Συλλογή των δεδομένων433

3.0 Η ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ .

3.1 Πίνακες Συνάφειας & Στατιστικός Έλεγχος με χ^2 436

3.2 Πολυπαραγοντική Ανάλυση με τη χρήση γενικευμένων γραμμικών μοντέλων
Loglinear Analysis437

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ΕΥΡΗΜΑΤΑ

1.0 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ

1.1 Δημογραφικά χαρακτηριστικά των εγκλειστων παραβατικών ατόμων του δείγματός μας.....440

1.1.1 Φύλο.....440

1.1.2 Είδος πρώτης παραβατικής πράξης.....441

1.1.3 Εθνικότητα.....441

1.1.4 Εκπαίδευση442

1.1.5 Ηλικιακή κατανομή και εξέλιξη της παραβατικής συμπεριφοράς του υπό μελέτη παραβατικού μας πληθυσμού 443

1.6 Εξέλιξη της παραβατικής τους συμπεριφοράς με βάση τις μεταβλητές «φύλο», «πρώτο αδίκημα» και «τελευταίο αδίκημα»444

α) Ανδρικός πληθυσμός444

β) Γυναικείος Πληθυσμός447

1.1.7 Εξέλιξη της παραβατικής συμπεριφοράς του δείγματός μας με βάση τη μεταβλητή «ηλικία»448

1.1.8 Εξέλιξη της παραβατικής συμπεριφοράς των εγκλειστων παραβατικών ατόμων του δείγματός μας με βάση το φύλο και την ηλικία449

α) Ανδρικός πληθυσμός449

β) Γυναικείος Πληθυσμός.....452

2. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΔΟΜΙΚΩΝ & ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

2.1 Δομικά χαρακτηριστικά της οικογένειας.....456

2.2 Λειτουργικά Χαρακτηριστικά.....458

2.3	Απόψεις των εγκλειστών παραβατικών ατόμων του δείγματός μας για τη σύνδεση της οικογένειας με τη νεανική παραβατικότητα	463
3.0	ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΩΣ ΣΗΜΑΝΤΙΚΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΠΡΟΕΚΥΨΑΝ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΠΙΝΑΚΕΣ ΣΥΝΑΦΕΙΑΣ & ΤΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΠΟΛΥΠΑΡΑΓΟΝΤΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ	
3.1	Ευρήματα που προέκυψαν από τους πίνακες συνάφειας ,έπειτα από τη δοκιμασία χ^2	465
3.2	Ευρήματα πολυπαραγοντικής ανάλυσης	467

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ- ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

1.1 Η ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΤΩΝ ΔΟΜΟΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

	Εισαγωγή.....	474
1.0	ΤΑ ΔΟΜΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ	
	ΓΕΝΙΚΑ.....	476
1.1	Ατελής Οικογενειακή Δομή ¹ : Μονογονεϊκού τύπου Οικογένεια.....	479
1.2	Μέγεθος Οικογένειας.....	507
2.0	ΤΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ	
2.1	Χαρακτηριστικά Συμπεριφοράς Των Γονέων - Μέθοδοι Γονεϊκής Ανατροφής.....	518
2.2	Γονεϊκή Εγκληματικότητα.....	532
2.3	Γονεϊκή Επίβλεψη & Γονεϊκοί Ελεγκοί.....	544
3.0	ΣΩΜΑΤΙΚΗ & ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ	
3.1	Σωματική Κακοποίηση	563
3.2	Σεξουαλική Κακοποίηση	581
	ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ –ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	591
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι	603
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ	606
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ	620
	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	655

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Με δεδομένη την πολυσύνθετη διάσταση του εγκληματικού φαινομένου, ποικίλος αριθμός ειδικών επιστημόνων προερχομένων από διάφορους επιστημονικούς κλάδους, προσέγγισαν και ερμήνευσαν τόσο τη γένεση, όσο και τη διαχρονική ύπαρξη του εγκληματικού φαινομένου με τρόπο καθοριστικό και διαφωτιστικό.

Η επιστήμη της Ψυχολογίας, ερμηνεύει την παραβατικότητα – εγκληματικότητα (Herbert 1998a, Goode 1994) διαμέσου του βαθμού απόκλισης που σημειώνεται στο δείκτη νοημοσύνης του ατόμου (I. Q.). Κατ' επέκταση η παραβατικότητα θεωρείται ένα από τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του ατόμου, το οποίο λειτουργεί είτε μεμονωμένα είτε οργανωμένα στο χώρο της ψυχικής του δομής. Ενώ η παραβατική συμπεριφορά, ερμηνεύεται ως ένας «*διαφορετικός τύπος*» συμπεριφοράς ο οποίος αποκλίνει από τον «*μέσο φυσιολογικό*» .

Στον αντίποδα της προαναφερθείσας προσέγγισης, βρίσκεται η Κοινωνιολογική, μέσω της οποίας η παραβατικότητα ερμηνεύεται ως μια μορφή κοινωνικής απόκλισης, προϊόν της οποίας είναι το έγκλημα. Μια από τις πιο ενδιαφέρουσες κοινωνιολογικές ερμηνευτικές προσεγγίσεις των παραπάνω όρων, ήταν και αυτή που διατύπωσε ο Durkheim (1895)(1958), σύμφωνα με την οποία το έγκλημα, και κατ' επέκταση η εγκληματικότητα, πρέπει να αντιμετωπίζεται ως κάτι το φυσιολογικό, το αναμενόμενο. Προσπαθώντας να ερμηνεύσει την άποψή του αυτή παραλλήλισε εννοιολογικά το έγκλημα με την ασθένεια, αναφέροντας ότι, όπως η ασθένεια αντιμετωπίζεται από την κοινωνία σαν ένα μη ανησυχητικό, φυσιολογικό και δεδομένο φαινόμενο , έτσι θα πρέπει να αντιμετωπίζεται και το έγκλημα. Προσέθεσε δε, ότι ή παρουσία του εγκλήματος καθίσταται ανησυχητική, όπως και στην περίπτωση της ασθένειας, μόνο όταν πάρει την μορφή της επιδημίας.

Μια δεύτερη ερμηνευτική προσέγγιση δόθηκε από τον Avanesov, σύμφωνα με τον οποίο το έγκλημα αποτελεί «ένα σύμπλεγμα γενικών κοινωνικών και ατομικών εκδηλώσεων της ανθρώπινης φύσης, το οποίο αντιτίθεται στο υπάρχον σύστημα κοινωνικών σχέσεων και είναι ικανό να καθορίσει την εγκληματική συμπεριφορά.

Μια άλλη ενδιαφέρουσα ερμηνεία Μαραγκοπούλου (1979) ορίζει το *έγκλημα* ως μια μορφή παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς, η οποία πληττει τις αξίες που σχετίζονται με τις κοινωνικοπολιτικές αντιλήψεις μιας κοινωνίας που παίζουν πρωταρχικό ρόλο ως προς τη συνέχιση της ύπαρξής της. Έτσι για τα άτομα που θίγουν αυτές τις αξίες, η κοινωνία αξιώνει την επιβολή κυρώσεων που θίγουν σοβαρά ακόμη και τα θεμελιώδη αγαθά των παρεκκλινόντων αυτών ατόμων .

Εν κατακλείδι θα μπορούσαμε να διατυπώσουμε ότι η παραβατικότητα και κατ' επέκταση το έγκλημα ως παράγωγο τους- από όποια οπτική γωνία και αν ερμηνευτεί είτε ως παράβαση κανόνων δικαίου (νομική ερμηνεία), είτε ως μορφή κοινωνικής αποπροσαρμοστικότητας (κοινωνική ψυχολογία) ,είτε ως ψυχοπαθολογική διαταραχή (ψυχιατρική) πάντα προσεγγίζεται και ερμηνεύεται με βάση την ποικιλόμορφη και αλληλοεξαρτώμενη σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ του ατόμου και της κοινωνίας.

Προκειμένου λοιπόν να προσεγγίσουμε και να ερμηνεύσουμε το φαινόμενο της εγκληματικότητας και δη της νεανικής παραβατικότητας, θα πρέπει πρωτίστως:

α) να κατανοήσουμε την συγκεκριμένη ανθρώπινη συμπεριφορά καθώς και
 β) να μελετήσουμε και να ερμηνεύσουμε τη «*δυναμική*» της κοινωνίας , «*δυναμική*» η οποία προσδιορίζεται βάσει των πολιτικών ,κοινωνικών και πολιτισμικών συντεταγμένων που επικρατούν τη δεδομένη χρονική στιγμή σ αυτή.

Αν επιχειρήσουμε μια ιστορική αναδρομή του φαινομένου, διαπιστώνουμε ότι ο σημαντικότερος παράγοντας ο οποίος συνέβαλε στην εκδήλωση του φαινομένου της νεανικής παραβατικότητας ήταν η βιομηχανική

επανάσταση, η οποία και επηρέασε σημαντικά τις συνθήκες διαβίωσης της οικογένειας, δεδομένου ότι συνοδεύτηκε με σημαντικές κοινωνικές μεταβολές, όπως είναι α) η συγκέντρωση μεγάλων πληθυσμιακών μαζών στα αστικά κέντρα, β) η αποξένωση γ) η ανεργία και δ) η *μετανάστευση*, φαινόμενο κατά το οποίο, οι ανήλικοι μετανάστες, τα σημερινά λεγόμενα « παιδιά των φαναριών», συχνά θύματα κάθε είδους εκμετάλλευσης, λειτουργώντας ως αποδιοπομπαίοι τράγοι, εξακολουθούν να αποτελούν τους αποδέκτες πυρών των επίσημων μηχανισμών κοινωνικού στιγματισμού. Ωστόσο, υπάρχουν πολλές πτυχές του ζητήματος οι οποίες δεν έχουν ακόμη διερευνηθεί αποτελεσματικά, καθώς οι διαρκείς κοινωνικές αλλαγές θέτουν συνεχώς νέες διαστάσεις προς τη διερεύνηση και την επίλυσή του, χωρίς όμως αυτό να σηματοδοτεί, ότι δεν έχουν διατυπωθεί κάποια γενικά συμπεράσματα για την εικόνα της νεανικής παραβατικότητας όπως ότι :

- Η αντικοινωνική ή παραβατική συμπεριφορά των ανηλίκων συνιστά
- α) από στατιστική άποψη ένα φυσιολογικό φαινόμενο, υπό την έννοια ότι έχει μεταβατικό χαρακτήρα
 - β) συνοδεύει την πορεία των νέων ανθρώπων προς την ωριμότητα,
 - γ) δεν αποτελεί εκδήλωση οποιασδήποτε «ανωμαλίας» και
 - δ) υποχωρεί με το πέρασμα του χρόνου.

Προκειμένου λοιπόν να κατανοήσουμε το φαινόμενο της νεανικής παραβατικότητας πρωτίστης σημασίας βήμα, αποτελεί η απεικόνιση της δομής του . Δηλαδή το είδος και η συχνότητα των παραβατικών πράξεων που διαπράττονται από τους ανήλικους παραβάτες, βάσει των οποίων μπορούμε περαιτέρω να διερευνήσουμε τα αίτια, τα χαρακτηριστικά , καθώς και τους παράγοντες γένεσής του.

Όπως καταδεικνύεται από τις διαθέσιμες εγκληματολογικές στατιστικές τα αδικήματα τα οποία τελούνται από ανήλικα άτομα , στη συντριπτική τους πλειοψηφία, είναι *ελαφριάς* μορφής αδικήματα.

Όμως με βάση τις μακροχρόνιες μελέτες του Glueck's (1950) διαφαίνεται ότι οι ανήλικοι παραβάτες, έχουν αυξημένη πιθανότητα να διαπράξουν κατά

την μετέπειτα ενήλικη ζωή τους, σοβαρότερα αδικήματα, εύρημα το οποίο έχει επιβεβαιωθεί και από πλήθος ερευνών, άλλων μεταγενέστερων μελετητών.

Σημαινουσας σημασίας ακόμα είναι και η άποψη του Farrington (1990) σύμφωνα με την οποία, η παραβατική συμπεριφορά του ατόμου χαρακτηρίζεται από διαδοχική αύξηση του βαθμού σοβαρότητάς της. Γεγονός που σημαίνει, ότι ένα αδίκημα μικρής σημασίας ,ακολουθείται από ένα αδίκημα μεγαλύτερης σημασίας.

Επιπλέον διεθνείς εγκληματολογικές έρευνες έχουν αποδείξει ότι η κατ' επανάληψη και η βαριάς φύσης τέλεση εγκλημάτων από ανήλικους δεν εμφανίζεται συχνά, χωρίς φυσικά να αγνοούμε το γεγονός ότι υπάρχει μια μικρή μειονότητα ανήλικων δραστών η οποία έχει μπροστά της μια «επαγγελματική καριέρα» .

Με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία των επίσημων εγκληματολογικών στατιστικών η εικόνα της παραβατικότητας των ανηλικών περιγράφεται ως εξής:

Στην Μεγ.Βρετανία για παράδειγμα, τα ευρήματα από την British Crime Survey(2000) έδειξαν η πλειοψηφία των εφήβων έχει εκδηλώσει τουλάχιστον μία φορά, κάποια μορφή παραβατικής συμπεριφοράς. Αντίθετα το ποσοστό για τέλεση σοβαρών αδικημάτων ήταν περίπου 8%. Οι πιο κρίσιμες χρονικές περίοδοι για την εμφάνισή της ,είναι οι ηλικίες μεταξύ 16 και 19 ετών όπου σε ποσοστό 87% των εφήβων έχουν εκδηλώσει παραβατική συμπεριφορά.

Επιπλέον οι ανήλικοι παραβάτες, σύμφωνα με την National Prison Survey(2001) οι οποίοι εμπλέκονται στο μηχανισμό της ποινικής δικαιοσύνης (αστυνομία, δικαστήρια, φυλακές) προέρχονται κυρίως από ανίσχυρα κοινωνικοοικονομικά στρώματα και υποβαθμισμένες περιοχές. Οι περισσότεροι ανήλικοι παραβάτες υπήρξαν προηγουμένως οι ίδιοι θύματα ενώ εμφανίζουν συχνότερα βίαιη παραβατική συμπεριφορά εναντίον ανθρώπων που γνωρίζουν παρά εναντίον αγνώστων.

Αναφορικά με τη νεανική παραβατικότητα στη χώρα μας, αυτή παρουσιάζει μια ανοδική πορεία σε ορισμένα είδη παραβατικής συμπεριφοράς και κυρίως στα αδικήματα που σχετίζονται με την παράβαση του νόμου περί ναρκωτικών. Στο σημείο αυτό όμως θα πρέπει να επισημάνουμε ότι η τέλεση τέτοιων αδικημάτων, συχνά συνοδεύεται από διάπραξη κλοπών, διαρρήξεων, καθώς και διακίνησης ναρκωτικών.

Αναλυτικότερα σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία του Υπ. Δημόσιας Τάξης για το έτος 2001 το 6,6% του συνόλου των ατόμων(329.842) που καταγράφηκαν ως φερόμενοι δράστες εγκλήματος (κακουργήματος ή πλημμελήματος) ήταν ανήλικα άτομα (παιδιά και έφηβοι), και η πλειοψηφία αυτών καταγράφηκε στην περιοχή του λεκανοπεδίου του Ν. Αττικής. Η συντριπτική πλειοψηφία (90-94%) των ανήλικων δραστών είναι αγόρια, ενώ τα κορίτσια αποτελούν το 6-10%.

Επιπρόσθετα με βάση τα στοιχεία που δόθηκαν στη δημοσιότητα από το Δικαστήριο Ανηλικών Αθηνών και την Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλικών, κατά το 2001 στο νομό Αττικής η παραβατικότητα των ανήλικων εμφανίστηκε αυξημένη κατά 23% συγκριτικά με το προηγούμενο έτος. Εκτός από τις ληστείες, οι οποίες αυξήθηκαν κατά 23%, αύξηση κατά 56% παρουσίασαν και τα αδικήματα που συνδέονται με τις παραβάσεις του Κώδικα Οδικής Κυκλοφορίας, με τη βία (σωματικές βλάβες)κατά 14%, την επαιτεία κατά 21% και τις κλοπές κατά 9%. Αντίθετα μείωση παρουσίασαν οι υποθέσεις που αφορούσαν ναρκωτικά (-52%).

Τέλος, σημειώθηκε αύξηση κατά 20% και στις καταδικαστικές αποφάσεις. Με βάση τα παραπάνω διαθέσιμα στοιχεία, την πρωτοκαθεδρία κρατούν τα αγόρια. Ειδικότερα από τα 5.106 ανήλικα άτομα που κάθισαν στο εδώλιο του κατηγορουμένου, τα 4.885 ήταν αγόρια.

Περισσότερο επιρρεπείς στην τέλεση παραβατικών πράξεων φαίνεται ότι ήταν νεαρά άτομα ηλικίας 13-18 ετών, η πλειοψηφία των οποίων, ήταν απόφοιτοι δημοτικού ή γυμνασίου, ενώ στις περισσότερες περιπτώσεις, προέρχονταν από εν διαστάσει ή διαζευγμένους γονείς.

Οι περιοχές, τέλος, με τα μεγαλύτερα ποσοστά τέλεσης αξιόποινων πράξεων είναι το Μενίδι, το Ζεφύρι, τα Λιόσια και ακολουθούν η Καλλιθέα, ο Ταύρος, η Αγία Βαρβάρα, το Αιγάλεω, ο Ρέντης, το Περιστερί, το Χαϊδάρι, η Πειρούπολη, το Παγκράτι κλπ. Καθίσταται δηλαδή φανερό, ότι οι συνοικίες που εμφανίζουν τα μεγαλύτερα ποσοστά παραβατικότητας είναι οι εργατικές συνοικίες της Αθήνας και του Πειραιά. Είναι οι περιοχές εκείνες στις οποίες ακόμα και τα επίσημα ποσοστά ανεργίας στους νέους φτάνουν πολύ ψηλά.

Σε ότι αφορά τη μελέτη των μηχανισμών σύνδεσης του φαινομένου της νεανικής παραβατικότητας με την οικογένεια, η διαπίστωση, ότι μέσα στα πλαίσια της οικογένειας, το άτομο αντιγράφει πρότυπα συμπεριφοράς, αφομοιώνει αξίες και κανόνες, αποκτά εμπειρίες και γνώσεις που λειτουργούν ενδυναμωτικά στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του αποτέλεσε και αποτελεί κοινή μεθοδολογική βάση ερμηνείας της εν λόγω σύνδεσης.

Επιπλέον η οικογένεια ως «*πρωτογενής κοινωνικός θεσμός*» συμβάλλει ουσιαστικά στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς του ατόμου, *παραβατικής ή μη*, καθώς διαδραματίζει *πρωταρχικό ρόλο* στον καθορισμό του κοινωνικού του προσανατολισμού, ενώ παράλληλα το προφυλάσσει από ανορθολογικές κοινωνικές συγκρούσεις.

Κατ' επέκταση η οικογένεια ως «*κοινωνικός θεσμός*», περιγραφόμενη ως ένα σταθερό πλέγμα σχέσεων μεταξύ ατόμων με κοινωνικά προσδιορισμένους ρόλους, εκπληρώνει σημαντικούς για την κοινωνία σκοπούς, οι οποίοι συνοψίζονται στην εξασφάλιση της συνέχειας της κοινωνίας, καθώς και στη διατήρηση και τη συνοχή του κοινωνικού συστήματος, μέσω της μεταβίβασης από τη μια γενιά στην άλλη του πολιτισμού ως τρόπου ζωής και ύπαρξης.

Επίσης αποστολή της οικογένειας είναι, να προσφέρει προστασία και υποστήριξη στα μέλη της, και ιδιαίτερα στα παιδιά, να τους δημιουργεί ένα περιβάλλον ασφάλειας και σταθερότητας και να τους εξασφαλίζει φυσιολογική ψυχοσωματική ανάπτυξη. Μέσα στα πλαίσια της οικογένειας, το

παιδί μαθαίνει για τον εαυτό του, τη θέση που έχει και το ρόλο που διαδραματίζει μέσα στην οικογένεια αλλά και στην κοινωνία γενικότερα.

Δυστυχώς όμως αυτή είναι η ιδεατή εικόνα της οικογένειας.

Στη πραγματικότητα η άσκηση του γονεϊκού ρόλου εμβολίζεται καθημερινά από διάφορους παράγοντες, οι οποίοι κατά μια έννοια θεωρούνται ως συνδετικοί κρίκοι σύνδεσης της νεανικής παραβατικότητας με την οικογένεια.

Για παράδειγμα με βάση - *τόσο παλαιότερες όσο και νεότερες*- επιστημονικές μελέτες, Glueck's (1950), T.Hirschi(1969) Ferguson (1952), F.I.Nye (1958), Patrignani Villey (1995) καταδεικνύεται η ύπαρξη αιτιατής σχέσης, μεταξύ του οικογενειακού περιβάλλοντος και νεανικής παραβατικότητας.

Ειδικότερα επισημαίνεται ότι η ύπαρξη δυσαρμονικής και δυσλειτουργικής σχέσης μεταξύ των μελών της οικογένειας, η έλλειψη σεβασμού της προσωπικότητας, η απουσία ισχυρών και υγιών συναισθηματικών δεσμών, το αίσθημα ανασφάλειας, αλλά και η απουσία ορίων και πειθαρχίας, αποτελούν τα βασικά συστατικά που προετοιμάζουν το έδαφος για την εκδήλωση μιας παραβατικής συμπεριφοράς καθώς αποτελούν τις προϋποθέσεις για να γίνει το άτομο ευάλωτο στις προκλήσεις του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος.

Η παραπάνω αναπτυχθείσα προβληματική, σε συνδυασμό με την ενασχόλησή μου με έγκλειστα ανήλικα παραβατικά άτομα, *λόγω της θητείας μου στην Διεύθυνση Πρόληψης Εγκληματικότητας του Υπουργείου Δικαιοσύνης*- συνέβαλαν καθοριστικά στην επιλογή του ερευνητικού θέματος της παρούσας μελέτης.

Με κεντρικό προβληματισμό το ερώτημα «*ποια από τα χαρακτηριστικά του οικογενειακού περιβάλλοντος συνέβαλαν στη διαφοροποίηση της συμπεριφοράς και ποιος είναι ο βαθμός συσχέτισής τους με τον τύπο του αδικήματος*», θα προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε τους παράγοντες εκείνους που συνετέλεσαν στη διαφοροποίηση του τύπου της παραβατικής συμπεριφοράς που εκδήλωσαν έγκλειστα παραβατικά άτομα, τα οποία αποτέλεσαν τον πληθυσμό του δείγματος. Πιο συγκεκριμένα θα διερευνήσουμε τον

παραπάνω προβληματισμό με βάση τέσσερις τύπους παραβατικής συμπεριφοράς που εκδήλωσαν κατά την περίοδο της ανηλικότητάς τους τα άτομα του δείγματός μας , *τελώντας αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας, της ζωής και της σωματικής ακεραιότητας, της γενετήσιας ελευθερίας, καθώς και αδικήματα παράβασης του Ν. περί ναρκωτικών.*

Μια τέτοια προοπτική προϋποθέτει τη συνθετική μελέτη των συναφών με την οικογένεια και την νεανική παραβατικότητα προσεγγίσεων, τόσο από το χώρο του κλάδου της Εγκληματολογίας , Κοινωνιολογίας Αναπτυξιακής Ψυχολογίας, καθώς και Στατιστικής, διαμέσου των οποίων θα επιχειρήσουμε να διερευνήσουμε τα ερείσματα της παραβατικής συμπεριφοράς, όπως αυτά διαμορφώνονται με βάση το οικογενειακό περιβάλλον προέλευσης.

Με βάση ότι η προέλευση των προσεγγίσεων αυτών, εντοπίζεται σε διαφορετικές γνωστικές περιοχές, το βασικότερο επιστημολογικό και μεθοδολογικό πρόβλημα που προκύπτει σε κάθε τέτοια προσπάθεια, το οποίο αντιμετωπίσαμε και εμείς-έγκειται στον τρόπο διαχείρισης του διαθέσιμου θεωρητικού και εμπειρικού υλικού.

ΜΕΡΟΣ Ι

Θέτοντας ως στόχο αυτήν ακριβώς τη συνθετική προοπτική, στο πρώτο Μέρος της παρούσας μελέτης μας, μέσω της βιβλιογραφικής ανασκόπησης, θα επιχειρήσουμε να αναλύσουμε τις σημαντικότερες προσεγγίσεις, που έχουν μέχρι σήμερα διατυπωθεί ,αναφορικά με τη σύνδεση της οικογένειας με τη νεανική παραβατικότητα. Πιο συγκεκριμένα :

I

Προκειμένου να έχουμε μια πιο σφαιρική εικόνα, σχετικά με βασικές έννοιες που πραγματεύεται η παρούσα μελέτη μας, πρώτο κεφάλαιο της βιβλιογραφικής μας ανασκόπησης, θα μελετήσουμε :

ι) τη σχέση παραβατικότητας και κοινωνικών αξιών

- ii) την οικογένεια ως σύμπλεγμα σχέσεων ρόλων και λειτουργιών,
 iii) την επικίνδυνη προσωπικότητα καθώς και τις συναφείς με αυτή ερμηνευτικές προσεγγίσεις.

Αναλυτικότερα σε ότι αφορά τη σχέση παραβατικότητας και κοινωνικών αξιών οφείλουμε να αναφέρουμε ότι η έννοια του όρου «*αξία*», αναλύθηκε από ποικίλες οπτικές γωνίες, με *δισταμένες* τις περισσότερες φορές απόψεις, οι οποίες όμως αποτέλεσαν το έναυσμα για τη διαμόρφωση ποικίλων θεωρητικών και ερμηνευτικών προσεγγίσεων. Ταυτίζοντας το ρόλο της αξίας σύμφωνα με τον Avaneson, με αυτόν του «*εσωτερικού ρυθμιστή της ανθρώπινης συμπεριφοράς*» είτε σύμφωνα με τον Debuyss με αυτόν του «*πεπρωμένου*», αντιλαμβανόμαστε ότι είναι ένα πολυσύνθετο κοινωνικό φαινόμενο, μια θεμελιώδους σημασίας *πολιτιστική κατασκευή* η οποία δικαίως αποτέλεσε και ακόμη αποτελεί, αντικείμενο έντονης προβληματικής, τόσο ως προς τον προσδιορισμό της εννοιολογικής της σημασίας και χρησιμότητάς της, όσο και ως προς τον εντοπισμό των παραγόντων γένεσης του φαινομένου «*της κρίσης των αξιών*».

Στη δεύτερη ενότητα θα μελετήσουμε την οικογένεια ως σύμπλεγμα σχέσεων ρόλων και λειτουργιών. Με βάση την επισήμανση ότι, η οικογένεια αποτελεί ένα ζωντανό ψυχοκοινωνικό σύστημα που επιτελεί ορισμένους ρόλους και λειτουργίες, οι οποίες στη συνέχεια επηρεάζουν καθοριστικά τη βιολογική, ψυχολογική και κοινωνική ανάπτυξη του ατόμου, τόσο κατά την παιδική του ηλικία όσο και κατά τη μετέπειτα ζωή του δόθηκε το έναυσμα για τη δημιουργία *-όπως θα δούμε σε αυτή την ενότητα-* ποικίλων επιστημονικών, ερευνητικών και θεωρητικών ρευμάτων, τα οποία ερμήνευσαν, σύμφωνα με τη δική τους οπτική γωνία τις διεργασίες που επιτελούνται στο εσωτερικό της. Το έντονο όμως επιστημονικό ενδιαφέρον είχε ως αποτέλεσμα την προοδευτική αλλαγή αφενός μεν του τρόπου με τον οποίο προσδιορίζονται οι διεργασίες αυτές και αφετέρου της αξιολόγησης των αντίστοιχων συνεπειών.

Τέλος στη τρίτη ενότητα θα εξετάσουμε την έννοια της επικίνδυνης προσωπικότητας μέσω των συναφών θεωρητικών και ερμηνευτικών προσεγγίσεων που ασχολήθηκαν με την μελέτη αυτής. Με αφετηρία τις απόψεις εγκληματολόγων ότι «κάθε έγκλημα φέρει τη σφραγίδα της προσωπικότητας του ατόμου που το διέπραξε» καθώς και ότι «η προσωπικότητα παίζει το ρόλο ρυθμιστή-μεσολαβητή ανάμεσα στο βιολογικό οργανικό υπόστρωμα (ένστικτα-ροπές) και το κοινωνικό περιβάλλον», γίνεται πλέον σαφές ότι η «προσωπικότητα» για την εγκληματολογική επιστήμη, αποτελεί «έννοια-κλειδί» προκειμένου να ερμηνεύσει τη νεανική παραβατικότητα, καθώς και το εγκληματικό φαινόμενο κατ'επέκταση.

II

Στο δεύτερο κεφάλαιο της βιβλιογραφικής ανασκόπησης, επιχειρούμε να μελετήσουμε με την αρωγή των σχετικών θεωρητικών προσεγγίσεων πως σχηματίζεται, διαπλάθεται και τέλος πως διαμορφώνεται, μέσα στους κόλπους της οικογένειας μέσω της συνδρομής των δομολειτουργικών της χαρακτηριστικών, μία παραβατική συμπεριφορά.

Στην προσπάθειά μας να εντοπίσουμε τους παράγοντες εκείνους που συντελούν στην εκδήλωση ή ακόμα και στην συντήρηση του φαινομένου της νεανικής παραβατικότητας, αρχικά θα εξετάσουμε τα θεωρητικά σχήματα που αναπτύχθηκαν στους κόλπους της Θετικιστικής Εγκληματολογίας, εστιάζοντας όμως το ενδιαφέρον μας στις θεωρίες όπου αναδεικνύουν τα δημογραφικά και ατομικά εκείνα χαρακτηριστικά της οικογένειας, που συνδράμουν στο «σχηματισμό» μιας παραβατικής συμπεριφοράς.

Έχοντας ως ερμηνευτική βάση την άποψη του Avaneson ότι η προσωπικότητα έχει δύο όψεις υποδομές, τη *ψυχολογική* η οποία προσδιορίζεται από το βιολογικό υπόστρωμα και τις ιδιότητες των ψυχικών διεργασιών και την *κοινωνική* που καθορίζεται από τους κοινωνικούς ρόλους και θέση του ατόμου στο κοινωνικό γίγνεσθαι, θα παραθέσουμε σε ότι αφορά την:

1) *δόμηση της ψυχολογικής όψης*, τις συναφείς ερμηνευτικές προσεγγίσεις οι οποίες μελετούν τη συνδρομή της οικογένειας ως προς τη διαμόρφωσή μιας

παραβατικής συμπεριφοράς, με βάση τον παράγοντα κληρονομικότητα (βιολογικές και ψυχολογικές θεωρίες), ενώ για

ii) το σχηματισμό της κοινωνικής της όψης, θα παραθέσουμε τις σχετικές ερμηνευτικές προσεγγίσεις, οι οποίες έχοντας ερμηνευτικά εργαλεία, τα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά της οικογένειας εξετάζουν την συνδρομή τους ως προς το σχηματισμό μιας παραβατικής συμπεριφοράς.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημάνουμε, ότι ο διαχωρισμός αυτός είναι κυρίως τυπικός παρά ουσιαστικός, αφού υπάρχει δυσκολία στην επαλήθευση της μεμονωμένης συμβολής της μίας ή της άλλης ομάδας χαρακτηριστικών, όσο και στην αναίρεση της μεταξύ τους αλληλεπίδρασης.

Με βάση το σκεπτικό που προαναφέραμε θα, παραθέσουμε στην πρώτη ομάδα τις ερμηνευτικές προσεγγίσεις οι οποίες θεωρούν, ότι τα ατομικά οργανικά-ψυχολογικά γνωρίσματα της προσωπικότητας, τα οποία διαβιβάζονται μέσω της κληρονομικότητας, αποτελούν την βάση για την ερμηνεία της σύνδεσης της νεανικής παραβατικότητας με την οικογένεια. Ενώ στη δεύτερη ομάδα θα παρουσιάσουμε τις θεωρίες, βάσει των οποίων τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, η διαμόρφωση των οποίων συνδέεται με την κοινωνική θέση, το οικονομικό προφίλ, καθώς και τον τόπο διαμονής της οικογένειας, θεωρούνται ως «επεξηγηματικά αίτια» της αντικοινωνικής συμπεριφοράς του ατόμου.

Η επόμενη ενότητα του παρόντος κεφαλαίου έχει ως άξονα την μελέτη των μηχανισμών εκείνων του οικογενειακού περιβάλλοντος που καλλιεργούν μια τέτοια συμπεριφορά. Πιο συγκεκριμένα, σε ότι αφορά τα δομικά χαρακτηριστικά, θα εξετάσουμε τον τρόπο σύνδεσης των «επικίνδυνων» δομικών χαρακτηριστικών της οικογένειας που σχετίζονται με το μέγεθος, τη σύνθεση, και τη δομή της με την νεανική παραβατικότητα. Επιπλέον θα μελετήσουμε τη συνδρομή των λειτουργικών οικογενειακών χαρακτηριστικών μέσα από το ρόλο του συναισθήματος, της μάθησης και των γονεϊκών ελέγχων, έχοντας ως ερμηνευτική βάση τις θεωρίες που αναπτύχθηκαν

στους κόλπους της Ψυχαναλυτικής και Συμπεριφορικής Προσέγγισης, καθώς και των Θεωριών Κοινωνικού Ελέγχου (θεωρίες γονεϊκών ελέγχων.)

Τέλος στην τρίτη και τελευταία ενότητα με βάση τις παραπάνω Θεωρητικές προσεγγίσεις, έχοντας παράλληλα ως γνώμονα, την άποψη των Parsons & Bales (1955) ότι η οικογένεια αποτελεί το εργαστήριο κοινωνικοποίησης και σταθεροποίησης της προσωπικότητας του ατόμου, θα προσπαθήσουμε να σκιαγραφήσουμε το πορτραίτο της οικογένειας προέλευσης των παραβατικών ατόμων, με βάση το είδος της παραβατικής συμπεριφοράς που εκδήλωσαν.

III

Σε ότι αφορά το τρίτο κεφάλαιο θα ασχοληθούμε με τις νεότερες ερμηνευτικές προσεγγίσεις του εγκληματικού φαινομένου, αρχής γενομένης με την Εγκληματολογία της Κοινωνικής Αντίδρασης.

Πιο συγκεκριμένα, θα μελετήσουμε το θεωρητικό ρεύμα της «προσέγγιση της ετικέτας» εξετάζοντας παράλληλα την οικογένεια ως φορέα και ως στόχο κοινωνικού στιγματισμού.

Επιπλέον θα εξετάσουμε πώς τα κοινωνικά, οικονομικά, και πολιτισμικά χαρακτηριστικά της οικογένειας, καθιστούν ευάλωτα τα νεαρότερα μέλη της στο κοινωνικό στιγματισμό αυξάνοντας έτσι τις πιθανότητες ετικετοποίησής τους ως «παραβατικά άτομα» από τους επίσημους φορείς Κοινωνικής Αντίδρασης.

Τέλος στη δεύτερη ενότητα, υπό το ερμηνευτικό πρίσμα της Ουματολογικής Προσέγγισης, θα μελετήσουμε τόσο τα «επικίνδυνα χαρακτηριστικά» του οικογενειακού περιβάλλοντος, τα οποία ενοχοποιούνται για την διάπλαση μιας «παραβατικής» συμπεριφοράς, όσο και την προστιθέμενη αξία αυτών σε ατομικό και διατομικό επίπεδο.

Επιπλέον στη ενότητα αυτή θα παρουσιάσουμε τη σχετική- *με την ερμηνεία σύνδεσης νεανικής παραβατικότητας και οικογένεια*- Θεωρία της Διαφορικής Καταπίεσης. (Theory of Differential Oppression)

ΜΕΡΟΣ II

Το δεύτερο μέρος της μελέτης μας αφιερώνεται στην παρουσίαση της μεθοδολογικής προετοιμασίας, της εμπειρικής μας έρευνας, στην περιγραφική παρουσίαση των ευρημάτων που προέκυψαν μέσω της στατιστικής επεξεργασίας των εμπειρικών μας δεδομένων καθώς και σχολιασμό των σημαντικότερων ευρημάτων.

I

Πιο συγκεκριμένα, το πρώτο κεφάλαιο σχετίζεται με τη παρουσίαση της μεθοδολογίας που χρησιμοποιήσαμε στα πλαίσια της εμπειρικής μας μελέτης.

II

Στο δεύτερο κεφάλαιο εντάσσεται η περιγραφική παρουσίαση των ευρημάτων που προέκυψαν μέσω της στατιστικής επεξεργασίας των εμπειρικών μας δεδομένων.

III

Ενώ στο τρίτο κεφάλαιο αναλύονται τα ευρήματα που καταδείχθηκαν ως στατιστικώς σημαντικά, έπειτα από την στατιστική επεξεργασία των εμπειρικών μας δεδομένων, - μέσω των πινάκων συνάφειας (*crosstabulation*) και του πολυπαραγονικού μοντέλου γραμμικής ανάλυσης (*logilinear analysis*), σχολιαζόμενα παράλληλα, με βάση τα πορίσματα συναφών εμπειρικών μελετών που παρατίθενται σε επίπεδο ελληνικής και διεθνούς βιβλιογραφίας.

Τέλος η μελέτη μας κλείνει με την παράθεση των γενικών συμπερασμάτων που προέκυψαν από την παρούσα μελέτη.

Σε ό,τι αφορά στην αξιοποίηση των ευρημάτων που προέκυψαν στα πλαίσια της παρούσας μελέτης, αυτά θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν προς δύο κατευθύνσεις. Πιο συγκεκριμένα θα μπορούσαν να συνδράμουν *ενδυναμωτικά*, είτε προς την κατεύθυνση, της *ικανότητας κατανόησης των μηχανισμών του οικογενειακού περιβάλλοντος* που ευθύνονται ή δημιουργούν τις *προϋποθέσεις* για την εμφάνιση, τη συντήρηση, καθώς και

τη διαφοροποίηση μιας παραβατικής συμπεριφοράς , είτε προς την κατεύθυνση του σχεδιασμού δράσεων εγκληματοπροληπτικού χαρακτήρα, στα πλαίσια της γενικότερης *αντεγκληματικής πολιτικής* .

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΠΟΣΑΦΗΝΙΣΕΙΣ - ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΠΟΣΑΦΗΝΙΣΕΙΣ

- 1 Κοινωνικές Αξίες και παραβατικότητα.....
- 2 Η οικογένεια ως σύμπλεγμα σχέσεων ρόλων και λειτουργιών - Οικογενειακή κρίση και συνέπειες στα μέλη
- 3 Επικίνδυνη Προσωπικότητα - Θεωρίες προεγκληματικών καταστάσεων & Θεωρίες μετάβασης στην πράξη
- 3.1 Επικίνδυνη Προσωπικότητα.....
- 3.2 Θεωρίες προεγκληματικών καταστάσεων & Θεωρίες μετάβασης στην πράξη.....

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πιν.1 Περιγραφή του Δείγματος

Πιν. 2 Στατιστική σημαντικότητα του προγνωστικού μας μοντέλου

Πιν.3 Στατιστικώς σημαντικές μεταβλητές του οικ. περιβάλλοντος

Πιν.4 Στατιστική σημαντικότητα οικογενειακών παραγόντων & αλληλεπιδράσεων

Πιν. 5 Είδος και ηλικία τέλεσης της πρώτης παραβατικής πράξης των ατόμων του δείγματός μας, τα οποία προέρχονταν από οικογένειες με παραβατικό ιστορικό, N =139

Πιν.6 Περιγραφή της ύπαρξης ατόμων με παραβατικό ιστορικό στην οικογένεια και της επιρροής τους στα υπόλοιπα μέλη

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Διάγραμμα 1 Περιγραφή των εγκλειστών παραβατικών ατόμων του δείγματός μας με βάση το φύλο N =426

Διάγραμμα 2 Περιγραφή των εγκλειστών παραβατικών ατόμων του δείγματός μας με βάση το φύλο και το πρώτο αδίκημα που τέλεσαν

Διάγραμμα 3 Περιγραφή των εγκλειστών παραβατικών ατόμων του δείγματός μας με βάση την εθνικότητά τους

Διάγραμμα 4 Μορφωτικό επίπεδο, με βάση το φύλο των εγκλειστών παραβατικών ατόμων του δείγματός μας

Διάγραμμα 5: Ηλικιακή κατανομή αδικημάτων με βάση το φύλο των παραβατικών ατόμων του δείγματός μας.

Διάγραμμα 6 : Εξέλιξη παραβατικής συμπεριφοράς του ανδρικού πληθυσμού του δείγματός μας

Διάγραμμα7: Εξέλιξη παραβατικής συμπεριφοράς του γυναικείου πληθυσμού

Διάγραμμα 8: Εξέλιξη της παραβατικής συμπεριφοράς, των εγκλειστών παραβατικών ανδρών (οι οποίοι διέπραξαν την πρώτη τους παραβατική πράξη σε ηλικία 13-18 ετών τελώντας αδικήματα Παρ, του Ν. Περί Ναρκωτικών) με βάση την ηλικία διάπραξης – εγκλεισμού του τελευταίου αδικήματος

Διάγραμμα 9: Εξέλιξη της παραβατικής συμπεριφοράς, των εγκλειστών παραβατικών αντρών (οι οποίοι διέπραξαν την πρώτη τους παραβατική πράξη σε ηλικία 13-18 ετών τελώντας αδικήματα Κατά Ζωής) με βάση την ηλικία τέλεσης του τελευταίου αδικήματος

Διάγραμμα 10: Εξέλιξη της παραβατικής συμπεριφοράς, των εγκλειστών παραβατικών ανδρών (οι οποίοι διέπραξαν την πρώτη τους παραβατική πράξη σε ηλικία 13-18 ετών τελώντας αδικήματα Κατά της Γενετήσιας Ελευθερίας) με βάση την ηλικία διάπραξης - εγκλεισμού του τελευταίου αδικήματος

Διάγραμμα 11: Εξέλιξη της παραβατικής συμπεριφοράς, των εγκλειστών παραβατικών ανδρών (οι οποίοι διέπραξαν την πρώτη τους παραβατική πράξη σε ηλικία 13-18 ετών τελώντας αδικήματα Κατά της Ιδιοκτησίας) με βάση την ηλικία διάπραξης - εγκλεισμού του τελευταίου αδικήματος

Διάγραμμα 12: Εξέλιξη της παραβατικής συμπεριφοράς, των εγκλειστών παραβατικών γυναικών (οι οποίες διέπραξαν την πρώτη τους παραβατική πράξη σε ηλικία 13-18 ετών τελώντας αδικήματα Παρ. του Ν. Περί Ναρκωτικών) με βάση την ηλικία διάπραξης - εγκλεισμού του τελευταίου αδικήματος

Διάγραμμα 13: Εξέλιξη της παραβατικής συμπεριφοράς, των εγκλειστών παραβατικών γυναικών (οι οποίες διέπραξαν την πρώτη τους παραβατική πράξη σε ηλικία 13-18 ετών τελώντας αδικήματα Κατά της Ιδιοκτησίας) με βάση την ηλικία διάπραξης - εγκλεισμού του τελευταίου αδικήματος

Διάγραμμα 14 Βιολογικοί γονείς και γονεϊκά υποκατάστατα των εγκλειστών παραβατικών ατόμων του δείγματός μας με βάση το πρώτο αδίκημα που τέλεσαν.

Διάγραμμα 15 Περιγραφή του μεγέθους και της σύνθεσης της οικογένειας προέλευσης των εγκλειστών παραβατικών ατόμων του δείγματός μας

Διάγραμμα 16 Περιγραφή της οικονομικής κατάστασης της οικογένειας των εγκλειστών παραβατικών ατόμων του δείγματός μας

Διάγραμμα 17 Ποσοστιαία κατανομή των εγκλειστών παραβατικών ατόμων του δείγματός μας τα οποία ήταν μάρτυρες περιστατικών ενδοοικογενειακής βίας, και δεκτές σωματικής κακοποίησης από τους γονείς τους

Διάγραμμα 18 Περιγραφή των μεθόδων γονεϊκής επιβολής

Διάγραμμα 19 Περιγραφή των χαρακτηριστικών της συμπεριφοράς των γονέων των εγκλειστών παραβατικών ατόμων του δείγματός μας

Διάγραμμα 20 Περιγραφή των συναισθημάτων που «βίωναν» τα έγκλειστα παραβατικά άτομα του δείγματός μας, κατά τη φάση των ενδοσυζιγικών συγκρούσεων των γονέων τους.

Διάγραμμα 21 Περιγραφή της συναισθηματικής σχέσης που είχαν τα έγκλειστα παραβατικά άτομα του δείγματός μας με το γονεϊκό σχήμα

Διάγραμμα 22 Γονεϊκή επίβλεψη και τάσεις φυγής που εκδήλωσαν τα έγκλειστα παραβατικά άτομα του δείγματός μας

Διάγραμμα 23 Περιγραφή της οικογενειακής ζωής των εγκλείστων παραβατικών ατόμων του δείγματός μας λίγο πριν την τέλεση της πρώτης παραβατικής τους πράξης

Διάγραμμα 24: Διαγραμματική απεικόνιση της πιθανότητας που το μοντέλο απέδωσε σε κάθε παραβατικό άντρα να είναι το πρώτο του τελεσθέν αδίκημα, σχετικό με την Παρ. του Ν. Περι Ναρκωτικών.

Διάγραμμα 25: Διαγραμματική απεικόνιση της πιθανότητας που το μοντέλο απέδωσε σε κάθε παραβατικό άντρα να είναι το πρώτο του τελεσθέν αδίκημα, σχετικό με αδικήματα Κατά Ζωής.

Διάγραμμα 26 : Διαγραμματική απεικόνιση της πιθανότητας που το μοντέλο απέδωσε σε κάθε παραβατικό άντρα να είναι το πρώτο του τελεσθέν αδίκημα, σχετικό με αδικήματα κατά της γενετήσιας ελευθερίας.

Διάγραμμα 27 Δομή της οικογένειας προέλευσης του υπό μελέτη πληθυσμού μας (N=426)

Διάγραμμα 28 Μονογονεϊκή Οικογένεια και είδος πρώτης παραβατικής συμπεριφοράς

Διάγραμμα 29 Περιγραφή ενδοοικογενειακών σχέσεων με βάση τον τύπο της μονογονεϊκής οικογένειας

Διάγραμμα. 30 Περιγραφή της οικογενειακής ζωής των παραβατικών ατόμων με βάση τον τύπο της μονογονεϊκής οικογένειας από την οποία προέρχονται.

Διάγραμμα 31 Ενδοσυζυγικές και Ενδοοικογενειακές σχέσεις στις μονογονεϊκές- λόγω διαζυγίου & λόγω θανάτου –οικογένειες

Διάγραμμα. 32 Τύπος μονογονεϊκής οικογένειας και γονικό ενδιαφέρον

Διάγραμμα.33 Τύπος μονογονεϊκής οικογένειας και γονεϊκό ενδιαφέρον

Διάγραμμα 34 Τύπος μονογονεϊκής οικογένειας και οικονομικές συνθήκες διαβίωσης

Διάγραμμα 35 Γονεϊκή απώλεια και τάσεις φυγής

Διάγραμμα 36 Ηλικία τέλεσης και είδος πρώτης παραβατικής πράξης που τέλεσαν τα προερχόμενα από μονογονεϊκές οικογένειες παραβατικά άτομα του δείγματος μας

Διάγραμμα 37 Ηλικία τέλεσης πρώτου αδικήματος ,περιγραφή οικογενειακής ζωής ανά τύπο μονογονεϊκής οικογένειας

Διάγραμμα 38 Ηλικία τέλεσης πρώτου αδικήματος & περιγραφή των συναισθημάτων που βίωναν τα άτομα του δείγματος μας κατά τη φάση των ενδοσυζυγικών συγκρούσεων, ανά τύπο μονογεϊκής οικογένειας .

Διάγραμμα 39 Κατηγορία πρώτης παραβατικής πράξης με βάση το φύλο και τον τύπο μονογεϊκής οικογένειας προέλευσης των παραβατικών ατόμων του δείγματος μας

Διάγραμμα.40 Ηλικία τέλεσης πρώτης παραβατικής πράξης ανά φύλο, με βάση τον τύπο μονογεϊκής οικογένειας προέλευσης των παραβατικών ατόμων του δείγματος μας

Διάγραμμα.41 Περιγραφή των συναισθημάτων που βίωναν τα άτομα του δείγματος μας κατά τη φάση των ενδοσυζυγικών συγκρούσεων, ανά τύπο μονογεϊκής οικογένειας και φύλο

Διάγραμμα 42 Επάγγελμα και μορφωτικό επίπεδο του πατέρα με βάση το μέγεθος της οικογένειας προέλευσης των παραβατικών ατόμων του δείγματος μας (N=426)

Διάγραμμα. 43 Περιγραφή της οικονομικής κατάστασης της οικογένειας των παραβατικών ατόμων του δείγματος μας, με βάση το μέγεθος της οικογένειάς τους

Διάγραμμα 44

Διάγραμμα. 45 Μέθοδοι πειθαρχίας και μέγεθος οικογένειας των παραβατικών ατόμων του δείγματος μας

Διάγραμμα 46 Περιγραφή των ενδοοικογενειακών σχέσεων και της οικογενειακής ζωής των παραβατικών ατόμων του δείγματος μας, με βάση το μέγεθος οικογένειας προέλευσής τους

Διάγραμμα 47 Περιγραφή της πρώτης παραβατικής πράξης που τέλεσαν τα άτομα του δείγματος μας, με βάση τα χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς του πατέρα N=426

Διάγραμμα. 48 Περιγραφή της πρώτης παραβατικής πράξης που τέλεσαν τα άτομα του δείγματος μας , με βάση τα χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς της μητέρας.N=426

Διάγραμμα 49 Περιγραφή της πρώτης παραβατικής πράξης που τέλεσαν τα άτομα του δείγματος μας , με βάση τις μεθόδους πειθαρχίας της μητέρας.N=426

Διάγραμμα 50 Περιγραφή της πρώτης παραβατικής πράξης που τέλεσαν τα άτομα του δείγματος μας, με βάση τα χαρακτηριστικά της ενδοσυζυγικής σχέσης των γονέων N=426

Διάγραμμα 51 Περιγραφή των μεθόδων πειθαρχίας των γονέων με βάση την ποιότητα της ενδοσυζυγικής τους σχέσης N=426

Διάγραμμα 52 Περιγραφή της πρώτης παραβατικής πράξης που τέλεσαν τα άτομα του δείγματος μας, τα οποία προέρχονταν από οικογένειες με παραβατικό ιστορικό N=139.

Διάγραμμα 53 Περιγραφή των μεθόδων πειθαρχίας που εφαρμόζαν οι οικογένειες των παρ. ατόμων του δείγματος μας ,που είχαν παραβατικό ιστορικό N =139.

Διάγραμμα 54 Περιγραφή της σωματικής κακοποίησης ατόμων προερχομένων ή όχι από οικογένειες με προηγούμενο ή ενεργό παραβατικό ιστορικό.

Διάγραμμα 55: Περιγραφή της πρώτης παραβατικής πράξης που τέλεσαν τα άτομα του δείγματος μας, με βάση το βαθμό γονεϊκής επίβλεψης (γονείς ενήμεροι α) για τις συναναστροφές τους, β) για τα μέρη που συχνάζαν, N=426]

Διάγραμμα 56: Γνώση των γονέων για τις συναναστροφές των παιδιών τους N=426

Διάγραμμα 57: Ποιότητα ενδοοικογενειακών σχέσεων και βαθμός γονεϊκής επίβλεψης. N=426

Διάγραμμα 58: Μέθοδοι πειθαρχίας και γνώση συναναστροφών N=426

Διάγραμμα 59: Τάσεις φυγής με βάση τη μεταβλητή «φύλο»

Διάγραμμα 60: Τάσεις φυγής και είδος πρώτης παραβατικής πράξης

Διάγραμμα 61 Περιγραφή της πρώτης παραβατικής πράξης, με βάση τη μεταβλητή σωματική κακοποίηση. N=426

Διάγραμμα 62 Περιγραφή των ενδοσυζυγικών σχέσεων και των περιστατικών σωματικής κακοποίησης στην μεταξύ των γονέων σχέση, των παραβατικών ατόμων του δείγματος μας, που είχαν πέσει «θύμα» σωματικής κακοποίησης από το οικογενειακό τους περιβάλλον

Διάγραμμα 63 Περιγραφή της σύνδεσης των δομικών χαρακτηριστικών της οικογένειας με βάση το κοινωνικό προφίλ του πατέρα και το μέγεθος της οικογένειας, σε ότι αφορά τα παραβατικά άτομα του δείγματος μας τα οποία είχαν πέσει «θύμα» σωματικής κακοποίησης από το οικογενειακό τους περιβάλλον N=407

Διάγραμμα 64 Περιγραφή των χαρακτηριστικών της συμπεριφοράς του γονεϊκού σχήματος, σε ότι αφορά τα παραβατικά άτομα του δείγματος μας που είχαν πέσει «θύμα» σωματικής κακοποίησης από το οικογενειακό τους περιβάλλον N=.407

Διάγραμμα 65 Περιγραφή της οικογενειακής ατμόσφαιρας των παραβατικών ατόμων του δείγματος μας, τα οποία είχαν πέσει «θύμα» σωματικής κακοποίησης από το οικογενειακό τους περιβάλλον N=40

Διάγραμμα 66 : Περιγραφή πρώτης παραβατικής πράξης & σεξουαλική κακοποίηση από το οικογενειακό περιβάλλον N=426

Διάγραμμα. 67 Περιγραφή της οικονομικής κατάστασης της οικογένειας των παραβατικών ατόμων του δείγματος μας, που είχαν πέσει θύματα σεξουαλικής κακοποίησης από το οικογενειακό τους περιβάλλον. N=33

Διάγραμμα 68 Μέγεθος οικογένειας των παραβατικών ατόμων του δείγματος μας, που είχαν πέσει θύματα σεξουαλικής κακοποίησης από το οικογενειακό τους περιβάλλον. N=33

Διάγραμμα 69 Περιγραφή των χαρακτηριστικών της συμπεριφορά του πατέρα των παραβατικών ατόμων του δείγματος μας, που είχαν πέσει θύματα σεξουαλικής κακοποίησης από το οικογενειακό τους περιβάλλον. N=33

Διάγραμμα 70 Περιγραφή των χαρακτηριστικών της συμπεριφοράς της μητέρας , των παραβατικών ατόμων του δείγματός μας, που είχαν πέσει θύματα σεξουαλικής κακοποίησης από το οικογενειακό τους περιβάλλον. N=33

Διάγραμμα 71 Περιγραφή των ενδοσυζυγικών σχέσεων των γονέων , των παραβατικών ατόμων του δείγματός μας, που είχαν πέσει θύματα σεξουαλικής κακοποίησης από το οικογενειακό τους περιβάλλον. N=33

1. ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΞΙΕΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Η έννοια του όρου “αξία” αναλύθηκε από ποικίλες οπτικές γωνίες, με δισταμένες όμως τις περισσότερες φορές απόψεις, οι οποίες και αποτέλεσαν το έναυσμα για τη διαμόρφωση διαφορετικών θεωρητικών και ερμηνευτικών προσεγγίσεων. Και αυτό γιατί η αξία είναι μια έννοια αφηρημένη, κάτι το ιδανικό, το μη αιπό. Σχεδιάζει τα πολιτιστικά κριτήρια που είναι κοινώς αποδεκτά, βάση των οποίων συγκρίνεται και κρίνεται η σημασία –ηθική, αισθητική ή διανοητική– των αντικειμένων καθώς επίσης και των τάσεων, των επιθυμιών και αναγκών των ανθρώπων. Ταυτίζοντας το ρόλο της αξίας είτε με αυτόν του “εσωτερικού ρυθμιστή της ανθρώπινης συμπεριφοράς”² σύμφωνα με τον Avanesov είτε με αυτόν του “πεπρωμένου”³ σύμφωνα με τον Debuyst αντιλαμβανόμαστε ότι είναι ένα πολυσύνθετο κοινωνικό φαινόμενο, μια θεμελιώδους σημασίας πολιτιστική κατασκευή η οποία δικαίως αποτέλεσε και ακόμη αποτελεί αντικείμενο έντονης προβληματικής, τόσο ως προς το προσδιορισμό της εννοιολογικής της σημασίας, της χρησιμότητάς της, όσο και του εντοπισμού των παραγόντων γένεσής του φαινομένου “της κρίσης των αξιών”.⁴ Αντιμετωπίζοντας τις αξίες ως

¹ Crise des valeurs et criminology par Jacques Farsedakis, tire a part No 1, 1998, de la REVUE INTERNATIONALE DE CRIMINOLOGIE ET DE POLICE TECHNQUE ET SCIENTIFIQUE, Geneve/Suisse, loc. cit.1 p.3

² Σύμφωνα με τον Avanesov οι αξίες παίζουν το ρόλο του « εσωτερικού ρυθμιστή της ανθρώπινης συμπεριφοράς» δεδομένου ότι έχουν την ιδιότητα να εσωτερικεύονται από το άτομο, και έτσι να ρυθμίζουν τη κοινωνική του συμπεριφορά, σε σχέση με τα άλλα άτομα του κοινωνικού συνόλου. Avanesov, G., The principles of Criminology, ed. Progress Publishers, Moscow 1982, p.153

³Ο Debuyst, ταυτίζει τον ρόλο της αξίας, με αυτόν του «πεπρωμένου» που υιοθετεί ο Αισχύλος στις τραγωδίες του γιατί θεωρεί ότι η αξία από την μια οπτική γωνία φέρει μέσα της μια δύναμη τύφλωσης που οδηγεί το άτομο να υπερβεί τα δικά του δικαιώματα και από την άλλη πλευρά θεωρεί ότι η έννοια της αξίας, αντιπροσωπεύει μια κινητήριο δύναμη που καθορίζει και υποστηρίζει την δράση ή την αντίδραση ενός ατόμου η μιας κοινωνικής ομάδας. Christian Debuyst, Ηθολογικό Πρότυπο και Εγκληματολογία, μετάφραση : Σαγκουνίδου-Δασκαλάκη, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1999, Σελ 179.

⁴ Όπως επισημαίνεται από το Θουκιδίδη όλες οι κρίσεις που έχουν παρατηρηθεί μέσα στις ανθρώπινες κοινωνίες, όποιες και αν είναι αυτές γεννούν κρίσεις αξιών Όσον αφορά την κρίση των αξιών αυτή καθ’ αυτή, μπορούμε να πούμε ότι είναι ευδιάκριτη σε δύο επίπεδα: στο επίπεδο της καθημερινής πραγματικότητας και σε αυτό της θεωρίας. Στο πρώτο επίπεδο όπως αναφέρει ο καθ.Φαρσεδάκης, διαπιστώνουμε ότι η διεύρυνση του πεδίου της γνώσης και η εξουσία που προκύπτει από αυτήν, σε συσχετισμό με την επιτάχυνση του χρόνου που συνταράσσει τους

“εμπειρικές μεταβλητές της κοινωνικής ζωής”⁵ ή ως «γενικευμένες διατυπώσεις αρχών»⁶ με βάση τις οποίες ο άνθρωπος ως κοινωνικό ον οργανώνει τη ζωή του, εκτιμά καταστάσεις, αντιλαμβάνεται την πραγματικότητα, αποδέχεται, απορρίπτει ή αδιαφορεί, σχηματίζει ή αντιλαμβάνεται επιθυμίες, λαμβάνει αποφάσεις⁷ σχετικά με την εκτίμηση του καλού, του ωραίου και του αληθινού⁸, συμπεραίνουμε ότι αυτές ενσωματώνουν γενικευμένα και κατ’ επέκταση ασαφή κριτήρια δράσης. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Becker⁹ *“οι αξίες μας λένε ποιος μεταξύ περισσότερων εναλλακτικών τρόπων δράσης είναι προτιμότερος, όταν όλοι οι άλλοι όροι είναι ίσοι... αλλά όμως οι άλλοι όροι σπάνια είναι ίσοι στις συγκεκριμένες καταστάσεις της καθημερινής ζωής.”* Επειδή λοιπόν οι αξίες¹⁰ λόγω της γενικότητάς τους αποτελούν γενικούς

ρυθμούς της, οδηγούν τον άνθρωπο στο να χάσει την ικανότητα του να κρίνει και να ερμηνεύει, άρα και να προσαρμόζεται. Αυτό το τελευταίο δίνει την εντύπωση ότι ο άνθρωπος δεν είναι τίποτε άλλο, εκτός από ερμηνευτής των γεγονότων που τον προσπερνούν ... είναι βέβαιο ότι η σημερινή κοινωνική κρίση προκύπτει, κατά ένα μεγάλο μέρος από την σύγκρουση του οικονομικού ορθολογισμού και των επιθυμιών των ανθρώπων. Ο ανθρώπινος παράγοντας είναι εντελώς απών από αυτόν τον ορθολογισμό. Εξαφανίζεται μπροστά στην έννοια της ανταγωνιστικότητας. Έτσι, το υποκείμενο είναι αφαιρεμένο τελείως στο αντικείμενο. Η ίδια λογική επιβάλλει την συστηματική καταστροφή της κοινωνικής νομοθεσίας που οικοδομείται με την δύναμη των μαχών. Όπως σημειώνει ένας οξυδερκής παρατηρητής, «μπορούμε να αναρωτηθούμε εάν η πολιτική που ασκείται από δω και στο εξής είναι για την ευτυχία του ανθρώπου ή των μακρο-οικονομικών δευτών». Στο όνομα της παγκοσμιοποίησης της οικονομίας, γκρεμίζουμε ένα οικοδόμημα πολιτικών αξιών που συνδέονται με την ύπαρξη του κοινωνικού κράτους, τη δημοκρατική ισότητα των δικαιωμάτων για υγεία, παιδεία, εργασία και πολιτισμό, και την μάχη κατά της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Η ρήση του Πλάτωνα « Ο άνθρωπος είναι το μέτρο όλων των πραγμάτων» αντιστάθηκε για να γίνει σήμερα « Το χρήμα είναι το μέτρο όλων των ανθρώπων» Crise des valeurs et criminology par Jacques Farsedakis, tire a part No 1, 1998, de la REVUE INTERNATIONALE DE CRIMINOLOGIE ET DE POLICE TECHNQUE ET SCIENTIFIQUE, Geneve/Suisse, loc. cit. 18-21 p.6

⁵ Farsedakis, 1988, ibid. p7

⁶ Δασκαλάκης, Η., Η Εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης, Παραδόσεις, εκδ. Α. Σάκουλα, Αθήνα Κομοτηνή, 1985, σελ.55

⁷ Μαγγανάς, Λάζος 1997 Κοινωνικές αξίες των παραβατικών και των μη - παραβατικών, εκδ. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Παντείου Πανεπιστημίου, Αθήνα, σελ 15

⁸ Ο William Scott αναφέρει μια άλλη ενδιαφέρουσα κοινωνιολογική προσπάθεια προσδιορισμού των αξιών και των ιδεολογιών της κοουλούρας. Ορίζοντας την “προσωπική αξία” ή το “ηθικό ιδανικό” ως τη συγκεκριμένη ιδέα του ατόμου μιας ιδανικής κατάστασης προσπάθειών ή σχέσεων μεταξύ ανθρώπων, την οποία χρησιμοποιεί για να ορίσει την “καλοσύνη” ή την “κακία”, το “ορθό” ή το “λάθος” στις πραγματικές σχέσεις που αυτός παρατηρεί Scott & Fahad “Perceptions of Deviance Cross- Culturally at New man (ed) Crime and Deviance London 1980 pp.42 – 49

⁹ Becker, H., “Outsiders”, ed. Free Press, Glencoe, 1963, p.130

¹⁰ Διακρίνουμε διάφορα είδη αξιών και τα ταξινομούμε κατά ιεραρχική σφρά βασιζόμενοι σε διάφορα κριτήρια. (διάρκεια, απολυτότητα, βαθμός ικανοποίησης, κλπ.) και κάνουμε με αυτά συστήματα περισσότερο ή λιγότερο σταθερά, τα οποία με τη σειρά τους διαφοροποιούνται σε κατηγορίες. Αυτά τα συστήματα αξιών είναι ανοικτά. Ο σκληρός τους πυρήνας – όπως το αποδεικνύει η ιστορική και συγκριτική έρευνα – μένει πρακτικά αμετάβλητος, αλλά κάποιες εκφάνσεις τους αλλάζουν με το πέρασμα του χρόνου και παρουσιάζουν πολυαριθμούς

και *ασαφείς οδηγούς δράσης*, τα μέλη της κοινωνίας, προκειμένου να ρυθμίσουν τις μεταξύ τους σχέσεις, διατυπώνουν κριτήρια δράσης τα οποία είναι πιο σαφή και συνδέονται στενότερα με συγκεκριμένες καταστάσεις. Τα κριτήρια αυτά είναι γνωστά ως κανόνες¹¹. Θεωρούνται δε ως τα σπουδαιότερα μέσα ρύθμισης της ανθρώπινης συμπεριφοράς, που όμως δεν τυχάνουν αρκετές φορές ευρείας κοινωνικής αποδοχής.

Με γνώμονα ότι οι κανόνες δεν τυχάνουν πάντα ευρείας κοινωνικής αποδοχής και με δεδομένο ότι «*το σύστημα των βασικών κοινωνικών αξιών αποτελεί ταυτόχρονα και το σύνολο των βασικών κανόνων*»¹² θα πρέπει άραγε να δεχθούμε ότι δεν υπάρχουν *κοινά αποδεκτές αξίες*; Αναμφίβολα δεν μπορούμε να συμπεράνουμε κάτι τέτοιο, γιατί σύμφωνα με τις απόψεις των Auerbach, Hulsman, Αλεξιάδη, Μαγγανά & Λάζου, καθώς και Φαρσεδάκη, δεν είναι δυνατόν *να νοηθεί ή να λειτουργήσει* μια κοινωνία χωρίς να είναι αποδεκτές από όλα τα μέλη της ορισμένες τουλάχιστον από τις αξίες της.

Και αυτό γιατί¹³ η υιοθέτηση «κοινά αποδεκτών αξιών», είτε ως «απόρροια καθολικής συναίνεσης» σύμφωνα με τους εκπροσώπους του συναινετικού προτύπου Parsons και Merton είτε ως «αποτέλεσμα καταναγκασμού» σύμφωνα με τους εκπροσώπους Bonger, Quinney, Plat, Baratt του συγκρουσιακού προτύπου εγγυάται την κοινωνική συνοχή και τάξη, δεδομένου ότι διαμέσου αυτών *εξασφαλίζεται ένας minimum* σεβασμός των ατομικών αναγκών και επιθυμιών κάθε μέλους από τα υπόλοιπα μέλη

συνδυασμούς. Με αυτόν τον τρόπο, αυτά τα συστήματα αξιών εξελίσσονται και προσαρμόζονται στο περιβάλλον. Αυτή η ρυθμιστική και διορθωτική ικανότητα τους επιτρέπει να ξεπερνούν τις κρίσεις. Farsedakis, 1988, *ibid*, p.6

¹¹ «Οι κανόνες είναι αυτοί που αφενός ορίζουν τις σταθερές μορφές της κοινωνικής δραστηριότητας των ανθρώπων (κοινωνική συμπεριφορά) και αφετέρου στοχεύουν στην επίτευξη των στόχων της κοινωνίας. Οι κανόνες μπορεί να είναι ηθικοί, κοινωνικοί νομικοί κ.λ.π» (Πανούσης, Γ. 2000 «Θεμελιώδη ζητήματα της εγκληματολογίας, εκδ. Α. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή σ.168

¹² Πανούσης, 2000 *οπ.π.* σ. 168

¹³ Η κοινωνία αντιθέτως, κατέχει μια πληθώρα συσσωρευμένων εμπειριών κατά το πέρασμα των αιώνων από τους ανθρώπους που τις συνθέτουν. Ανατρέχοντας συχνά στην «μέθοδο» των προσπαθειών και των λαθών, (η κοινωνία) παραδέχεται την καλή θεμελίωση κάποιων κοινωνικών αντιδράσεων προς τον κόσμο, δημιουργώντας έτσι κοινωνικά γεγονότα και κυρίως συλλογικές αξίες που λειτουργούν με ικανοποιητικό τρόπο μέσα στο πλαίσιο της κοινωνικής ζωής και διασφαλίζουν την αρμονία και την συνοχή πλατιών κοινωνικών στρωμάτων δίνοντας απ' την άλλη, ικανοποίηση στις ατομικές προσδοκίες των μελών της. (Farsedakis, 1988, *ibid*, loc. cit. 6&7, p.4)

της κοινωνίας, καθώς επίσης δημιουργείται και συντηρείται μέχρι ενός βαθμού ένα κλίμα αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των μελών μιας κοινωνίας. *Με γνώμονα όμως ότι οι αξίες αποτελούν ένα αντικειμενικό κοινωνικό μέγεθος, το οποίο είναι «εκφράσιμο και σε ατομικές - υποκειμενικές παραλλαγές»¹⁴ κατανοούμε ότι η δυνατότητα αποδοχής-σεβασμού μιας αξίας, σχετίζεται άμεσα με το βαθμό συμμετοχής της κάθε ομάδας στην επιλογή των κριτηρίων αξιολόγησης¹⁵ τους. Πιο συγκεκριμένα ο σεβασμός που τυγχάνουν οι αξίες βάση του οποίου καθορίζεται εν μέρει και η μακροζωία τους είναι ανάλογος του σεβασμού που αυτές επιδεικνύουν, προστατεύοντας ή μη τα συμφέροντα της κάθε ομάδας. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Debuyst, η «αξία¹⁶ αφενός υποδεικνύει τον χαρακτήρα αυτού που αξίζει εκτίμησης, και αφετέρου καθορίζει τον προσανατολισμό της συμπεριφοράς του ατόμου προς την κατεύθυνση του σεβασμού του αγαθού αυτού»¹⁷. Διαπιστώνοντας όμως ότι οι αξίες προσδιορίζονται, διαμορφώνονται και «προστατεύονται» πολλές φορές -*διαμέσου της κατάρτισης νόμου*- από τις κοινωνικές ομάδες που έχουν την πολιτική εξουσία ή δύναμη¹⁸, κατανοούμε ότι οι απόψεις των*

¹⁴ Μαγγανάς Λάζος 1997, όπ.π., σελ. 16

¹⁵ Η διαδικασία αξιολόγησης, προσδιορίζεται με βάση την στάθμιση των αντικειμενικών δυνατοτήτων που παρέχονται στη συγκεκριμένη περίπτωση, την θεώρηση των διατιθέμενων μέσων και την εκτίμηση του οφέλους και του αντίστοιχου κόστους. Cr. Debuyst 1999, όπ.π. σελ.112-113

¹⁸ «Οι κρατούντες μεθοδεύουν με το δικαίο την επιβολή της θέλησής τους και τη συντήρηση και αναπαραγωγή των υφιστάμενων κοινωνικών σχέσεων που διαμορφώνονται κυρίως από τις υλικές συνθήκες υπάρξεως των ανθρώπων και ειδικότερα από τον τρόπο παραγωγής των υλικών αγαθών» Αρ. Μανέσης Δίκαιο Συνταγμα Πολιτική, άρθρο « Δίκαιο και πολιτική» (σελ 11) Επιπρόσθετα όπως αναφέρει ο Barrata το έγκλημα " σύμφωνα με τον Sutherland", είναι το μέρος μιας διαδικασίας σύγκρουσης την οποία συμπληρώνουν ο νόμος και η ποινή. Αυτή η διαδικασία αρχίζει στο εσωτερικό της κοινότητας πριν ο νόμος τεθεί σε ισχύ και συνεχίζει στο εσωτερικό της κοινότητας και στη συμπεριφορά των παραβατών μετά την επιβολή σ' αυτούς ποινής. Αυτή η διαδικασία φράίνεται να εκτυλισσεται κατά τον εξής τρόπο. Μιά ομάδα προσώπων αντιλαμβάνεται ότι κάποια αξία της, - η ζωή, η ιδιοκτησία, η ομορφιά του τοπίου ή κάποιο θεολογικό δόγμα - κινδυνεύει από τη συμπεριφορά άλλων. Αν η ομάδα είναι πολιτικά ισχυρή, η αξία σημαντική και ο κίνδυνος μεγάλος, τα μέλη της ομάδας εξασφαλίζουν την κατάρτιση ενός νόμου και, κατ' αυτό τον τρόπο, την συνεργασία του Κράτους στην προσπάθειά τους για την προστασία της αξίας τους. Το δικαίο είναι το όργανο ενός από τα αντίδικα αμέρη στη σύγκρουσή του με το άλλο αντίδικο μέρος, τουλάχιστον στη σύγχρονη εποχή. Αυτοί που ανήκουν στην άλλη ομάδα δεν εκτιμούν το ίδιο την αξία που το δικαίο κλήθηκε να προστατεύει και κάνουν κάτι που πριν δεν ήταν έγκλημα αλλά έγινε έγκλημα χάρι στην συνεργασία του Κράτους. Αυτό είναι η συνέχιση της σύγκρουσης που το Κράτος κλήθηκε να άρει με την παρέμβασή του αλλά, στην πραγματικότητα, επεκτάθηκε, αφού τώρα μετέχει και το Κράτος σ' αυτήν. Η ποινή είναι μία νέα κλιμάκωση μέσα στην ίδια τη σύγκρουση. Barrata, A., Conflit Social et theorie du conflit en criminologie, Deviance et societe,

υπόλοιπων- μη ισχυρών πολιτικά ή οικονομικά -ομάδων αγνοούνται. Πιο συγκεκριμένα σύμφωνα με τους εκπροσώπους του συγκρουσιακού πρότυπου της κοινωνίας (Marx, Bonger,Quinney, Plat, Baratta), όταν μια ομάδα είναι πολιτικά οικονομικά ή πολιτιστικά ισχυρή ¹⁹ και αντιλαμβάνεται ότι κάποια αξία της η οποία είναι σημαντική, κινδυνεύει από την συμπεριφορά των άλλων, τα μέλη της ομάδας εξασφαλίζουν την κατάρτιση ενός νόμου μέσω της συνεργασίας τους με το Κράτος, προκειμένου να προστατεύσουν την αξία αυτή. Όμως στην πραγματικότητα, οι «υπό προστασία» αυτές αξίες, δεν διαφυλάσσονται έναντι κάθε προσβολής, αλλά έναντι ορισμένων συμπεριφορών που περιγράφονται στο νόμο και οι οποίες διαμέσου αυτού, ανάγονται σε «εγκλήματα».Ως αποτέλεσμα, κάθε πράξη η οποία θέτει σε κίνδυνο την αξία που κλήθηκε να «προστατεύσει» το δικαιο ο νόμος θεωρείται και αντιμετωπίζεται έπειτα από αυτή τη συνεργασία (μεταξύ κράτους και πολιτικά ισχυρής κοινωνικής ομάδας) ως «έγκλημα». ²⁰ Σύμφωνα όμως με

1982, Vol. VI no1, p.6,πρβλ. Δασκαλάκης, 1988,οπ.π., σ.61, πρβλ. Sutherland. E.(1949) " White-collar crime « New York

¹⁹ Σύμφωνα με την θεωρία του Gramsci για την πολιτιστική ηγεμονία, ο όρος «ηγεμονία»π ερκελεί την διεύθυνση ενός ολόκληρου συστήματος αξιών, πεποιθήσεων και ηθικής- ενεργό στην ιδιωτική σφαίρα των ανθρώπινων υποθέσεων (κοινωνία των πολιτών)-, όπου η κοινωνία αυτή των πολιτών καθίσταται «πειθάνειο όργανο» της ηγεμονίας, υποστηρίζοντας την εγκαθιδρυμένη τάξη πραγμάτων και τα ταξικά συμφέροντα που το διατάζουν και το διέπουν.(Η ηγεμονία αντικατοπτρίζει την κυρίαρχη κοινωνικοπολιτιστική τάξη).Ο Gramsci δίνει έμφαση στον τρόπο που η ηγεμονία λειτουργεί μέσω στο πλαίσιο των καθημερινών εμπειριών των ανθρώπων αποσπώντας με ιδιαίτερο τρόπο από τα άτομα, την συγκατάθεση/συνέναιση τους γι το τι είναι κοινωνικά αποδεκτό, ηθικό/ανήθικο, υγιές/βλαβερό, σωστό ή λάθος φυσιολογικό ή παραβατικό. Για να σφερθεί με επιτυχία η προσπάθεια πολιτιστικής χειραγώγησης της ηγεμονίας προς το άτομο (μέσω της οποίας το άτομο αυθυποβάλλεται πλέον με τρόπο που να πιστεύει ότι 'το αρεστό για αυτό είναι πλέον αυτό που η πολιτιστική ηγεμονία ορίζει ως αρεστό) διοικείται τις ιδέες της με δύο τρόπους: «σαν μία γενικευμένη αξιολογική έννοια για την ζωή» για τους πολλούς και περιθωριοποιημένους και σαν «σχολαστικό πρόγραμμα» προς υιοθέτηση για τους λίγους και ευνοούμενους. Boggs, C. (1976) Gramsci's Marxism London, Pluto Press.

²⁰ Μερικές από τις πιο ενδιαφέρουσες ερμηνευτικές προσεγγίσεις της έννοιας του εγκλήματος είναι και οι παρακάτω ορισμοί:Όπου σύμφωνα με τον Durkheim : « έγκλημα είναι κάθε πράξη που σε οποιοδήποτε βαθμό καθορίζει, κατά του δράστη του αυτή τη χαρακτηριστική αντίδραση που ονομάζεται ποινή». Όπως επισημαίνει το έγκλημα και κατ επέκταση η εγκληματικότητα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως κάτι το φυσιολογικό, το αναμενόμενο. Προσπαθώντας να ερμηνεύσει την αποψη του αυτή παραλληλίσει εννοιολογικά το έγκλημα με την ασθένεια, αναφέροντας ότι, όπως η ασθένεια αντιμετωπίζεται από την κοινωνία σαν ένα μη ανησυχητικό, φυσιολογικό και δεδομένο φαινόμενο, έτσι θα πρέπει να αντιμετωπίζεται και το έγκλημα. Προσέθεσε δε, ότι η παρουσία του εγκλήματος καθίσταται ανησυχητική, όπως και στην περίπτωση της ασθένειας, μόνο όταν πάρει την μορφή της επιδημίας. Durkheim (1895) Durkheim E.. The normal and the pathological, στο συλλογικό έργο The Sociology of crime and delinquency p. 14. Σύμφωνα με τον Anavones, το έγκλημα περιγράφεται «ως ένα σύμπλεγμα γενικών κοινωνικών και ατομικών εκδηλώσεων της ανθρώπινης φύσης, το οποίο αντιτίθεται στο υπάρχον σύστημα κοινωνικών σχέσεων και είναι ικανό

τον Debuyt²¹ η αναφορά στην έννοια της αξίας, η οποία γίνεται με αφορμή μια διαπραχθείσα παράβαση ή ένα διαπραχθέν έγκλημα «αποτελεί μια διαφορούμενη αναφορά, γιατί όσο απαραίτητη κι αν είναι, στο μέτρο που η έννοια αυτή έχει ταυτιστεί με ένα "αντικείμενο" υπό προστασία ή υπεράποση, και δεν ερμηνεύεται αναφορικά με μια ορθολογική βούληση, τείνει να αποτελέσει μια δύναμη τύφλωσης που καταλήγει ακόμα και στην άρνηση αυτής της σχέσης. Θεωρεί επίσης ότι το σημείο εκκίνησης²² για την αμφοβήτηση μιας αξίας «τοποθετείται σε μια διανυδραστική αλληλουχία, ανάμεσα στην υπέρβαση του δικαιώματός μιας ομάδας και στην παραβλέψη(θέσιμο σε παρένθεση) του δικαιώματος των άλλων»

Στο ίδιο πνεύμα εντάσσεται και ο καθηγητής Δασκαλάκης επισημαινοντας ότι οι «προστατευόμενες» αξίες δεν τυχάνουν απόλυτης προστασίας αλλά «αποσπασματικής²³». Προστατεύονται δηλαδή, έναντι ορισμένων μόνο συμπεριφορών²⁴ όχι έναντι κάθε συμπεριφοράς που θίγει αυτές, με αποτέλεσμα άλλες το ίδιο προσβλητικές προς τις αξίες συμπεριφορές, να μένουν έξω από την εμβέλεια του ποινικού νόμου. Καταλήγει λέγοντας ότι «το έγκλημα δεν είναι μια πραγματικότητα που προϋπάρχει του νόμου» (σύμφωνα με τη θεωρία του συναινετικού προτύπου της κοινωνίας) αλλά «μια κατασκευή του νόμου, ένας νομικός ορισμός των συμπεριφορών εκείνων που η πραγμάτωσή τους επισύρει την επίσημη κοινωνική αντίδραση²⁵.» Παρατηρούμε λοιπόν, οι αξίες για τις κοινωνικές ομάδες που τις επέλεξαν

να καθορίσει την εγκληματική συμπεριφορά»(Πανούσης 1987) Μια άλλη ενδιαφέρουσα ερμηνεία(Μαραγκοπούλου1979) ορίζει το έγκλημα ως μια μορφή παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς η οποία πλήττει τις αξίες που σχετίζονται με τις κοινωνικο – πολιτικές αντιλήψεις μιας κοινωνίας οι οποίες παίζουν πρωταρχικό ρόλο ως προς τη συνέχιση της ύπαρξης της. Ετσι για τα άτομα που θίγουν αυτές τις αξίες, η κοινωνία αξιώνει την επιβολή κυρώσεων που θίγουν σοβαρά μέχρι και τα θεμελιώδη αγαθά των παρεκκλίνοντων αυτών ατόμων. Τέλος ιδιαίτερα περιεκτική είναι και η ακόλουθη ερμηνεία, σύμφωνα με την οποία : « 'το έγκλημα' ως συνειδητή κοινωνική δραστηριότητα κι όλα ως ατομική πράξη ή συμπεριφορά, μας επαναφέρει στις σχέσεις ατόμου – ομάδας – κοινωνίας – εξουσίας όπου οι insiders καλύπτονται από την επιδοκιμασία των κρατούντων και οι outsiders δεν μπορούν να εκφραστούν παρά σε off-beat groups που συμμαρζίζουν τις πεποιθήσεις τους και όπου οι συγκρούσεις με του upper - world είναι αναπόφευκτες. (Πανούσης, Γ., Θεμελιώδη ζητήματα της εγκληματολογίας, εκδ. Σάκκουλα,1987)

²¹ Debuyt1999, οπ.π. σελ.183

²² Debuyt,1999 οπ.π. σελ.184

²³ Δασκαλάκης, 1985, όπ.π., σελ.16

²⁴ Maurice Cusson, 2000 Σύγχρονη Εγκληματολογία, Νομική Βιβλιοθήκη, μετ. Δασκαλάκη,

²⁵ Δασκαλάκης, 1985, όπ.π., σελ.16

να θεωρούνται ως «διαιτέρες» και ενίοτε να αποτελούν « στοιχείο συνοχής²⁶» ή «πόλο σύμπραξης²⁷». Προκειμένου δε, αυτές να διασφαλιστούν, τα ανομοιογενή «συμφέροντα» μεταξύ των κοινωνικών ομάδων που τις επέλεξαν τείνουν να αμβλυνθούν ή να παραλλαχθούν . Με δεδομένη, λοιπόν, από τη μια πλευρά την ανισομερή κατανομή των μέσων και δυνατοτήτων επιλογής μιας αξίας ή ενός κανόνα και από την άλλη πλευρά, τη διαφορετική σχέση κόστους - οφέλους που προκύπτει για κάθε κοινωνική ομάδα από την υιοθέτηση ή μη μιας αξίας ή ενός κανόνα, κατανοούμε ότι τα συμφέροντα των κοινωνικών ομάδων, που στερούνται δύναμης και εξουσίας τίθενται στο περιθώριο. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνεται από τον Debuyt²⁸ « ενώ οι κανόνες αναφέρονται σε αξίες, η συμπεριφορά που αυτοί καθορίζουν ως προσηκούσα..... είναι το προϊόν αξιολόγησης, εκείνου που θέτει τον κανόνα..... κατά συνέπεια..... είναι αδύνατο ο κάθε κανόνας να αποσπά την καθολική κοινωνική συναίνεση, έστω και αν η αξία στην οποία αναφέρεται είναι απ' όλους αποδεκτή, διότι είναι αδύνατο τα κριτήρια αξιολόγησης στις διάφορες κοινωνικές ομάδες να είναι τα ίδια.» Το γεγονός αυτό, συμβάλλει στην υιοθέτηση αντικοινωνικών συμπεριφορών από τις «θιγόμενες ομάδες», ως έκφραση²⁹ της μη αποδοχής των αξιών ή των κανόνων του επικρατούντος συστήματος αξιών- δεδομένου ότι περιορίζουν τις δυνατότητές τους ως προς την πραγμάτωση των αξιών. Αποτέλεσμα της διένεξης που επικρατεί λόγω της « παράβασης του κανόνα» από τη μία πλευρά και της «αντίδρασης σε αυτή τη παράβαση»³⁰ από την άλλη, είναι το να παρατηρούμε για τις μεν κοινωνικές ομάδες που η αξία αυτή θεωρείται σημαντική, τη δημιουργία «κοινωνικής αντίδρασης», διαμέσου της ενεργοποίησης της «συλλογικής συγκίνησης»³¹ (η οποία στηρίζεται σε μια προσανατολισμένη «ευαισθησία» προς την αξία) ενώ για τις κοινωνικές

²⁶ Avaneson, 1982, ibid p 18

²⁷ Debuyt, 1999 οπ.π. σελ 177

²⁸ Debuyt, 1999, οπ.π σελ.176-179

²⁹ Δασκαλάκης, 1985, όπ.π., σελ.55

³⁰ Debuyt, 1999, οπ.π 178

³¹ E.Durkheim "De la division du travail social" 12 me edition PUF 1960 Paris πρβλ Debuyt, 1999 οπ.π σελ 112

ομάδες που η αξία αυτή θεωρείται ότι αντιβαίνει με τα δικά τους συμφέροντα, την υιοθέτηση « *περεκκλίνουσων συμπεριφορών*», μέσω της σύστασης ή της ένταξης αυτών, σε νέα νέα αξιακά υποσύνολα - *υποκουλτούρες*, με τελικό σκοπό, τη κοινωνική σύγκρουση.

Ειδικότερα οι απόψεις που διατυπώθηκαν αναφορικά με τους λόγους υιοθέτησης από ορισμένα άτομα «αντικοινωνικών» ή «εγκληματικών» συμπεριφορών, αποτέλεσαν το έναυσμα για τη διαμόρφωση δύο κύριων επιστημονικών ρευμάτων τα οποία προσέγγισαν και ερμήνευσαν από διαφορετικές οπτικές γωνίες, με διαφορετικά κάθε φορά κριτήρια, τους λόγους ύπαρξής τους.

Σύμφωνα με την προσέγγιση του «*συναινετικού προτύπου*» το οποίο αναπτύχθηκε στα πλαίσια της Παραδοσιακής Εγκληματολογίας, η υιοθέτηση από ορισμένα άτομα, «αντικοινωνικών» ή «εγκληματικών» συμπεριφορών ερμηνεύεται ως αδυναμία του ατόμου να ανταποκριθεί στις προσδοκίες που έχει γι αυτό η κοινωνία, με συνέπεια να προβαίνει σε ενέργειες, που συνιστούν προσβολή ή παράβαση των κοινών θεμελιακών αξιών του επικρατούντος συστήματος κοινωνικών αξιών. Η συμπεριφορά που προκύπτει μέσω αυτού του τρόπου αντίδρασης, ενίοτε προσβάλλει « *τις θεμελιακές αξίες της κοινωνίας, προκαλώντας τη διέγερση συλλογικών συγκινησιακών αντιδράσεων*»³² ή συμβάλλει «*στη προσβολή των ισχυρών αισθημάτων της συλλογικής συνείδησης διεγείροντας μια μαζική αντίδραση αποδοκιμασίας*»³³. Σε ό,τι αφορά τα άτομα - τα οποία υιοθετούν εγκληματικού τύπου συμπεριφορές τα χαρακτηρίζουν ως «εγκληματίες», αποδίδοντας την αδυναμία τους στο συντονιστούν με την ευρύτερη συλλογική συνείδηση - *και να ανταποκριθούν και επέκταση στις κοινωνικές απαιτήσεις*-, στην ιδιομορφία των χαρακτηριστικών της προσωπικότητάς τους ή σε όρους που σχετίζονται με την πλημμελή τους κοινωνικοποίηση. Ειδικότερα, σύμφωνα με την ιταλική σχολή, τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας αντανakλούν το βαθμό εξέλιξης της κοινωνίας, προσδιορίζουν παράλληλα την επικρατούσα κατάσταση των

³² Δασκαλάκης 1985, ό.π., σελ. 11

³³ Δασκαλάκης 1985, ό.π., σελ. 11

κοινωνικών σχέσεων καθώς και τις *minimum* απαιτήσεις για την προσαρμογή του ατόμου σ' αυτές τις κοινωνικές σχέσεις. Έτσι, το άτομο που συμπεριφέρεται με τρόπο αντίθετο προς τις απαιτήσεις αυτές, δεν παρουσιάζει τα χαρακτηριστικά που αντιστοιχούν στον παρόντα βαθμό εξέλιξης του ανθρώπινου είδους και επομένως δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι είναι ομαλό. Πιο συγκεκριμένα όπως αναφέρει ο Debuyst³⁴, προκειμένου ο Ferri να μην αφήσει καμία αμφιβολία για τη σχέση μεταξύ ανθρώπινης κανονικότητας και συμμόρφωσης με το νόμο, αναφέρει ότι δεν υπάρχει «ομαλός εγκληματίας» διότι ο «ομαλός άνθρωπος» δεν διαπράττει έγκλημα. Εν κατακλείδι σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή το έγκλημα προϋπάρχει του νόμου –δικαίου- και συνίσταται στο ότι προσβάλλει τις κοινές θεμελιακές αξίες μιας κοινωνίας. Ερμηνεύεται δε, ως αποτέλεσμα *ανυπακοής στον κανόνα* και θεωρείται ως *κοινωνική πραγματικότητα*. Ενώ σύμφωνα με την προσέγγιση του συγκρουσιακού προτύπου που αναπτύχθηκε στα πλαίσια της Εγκληματολογίας της Κοινωνικής Αντίδρασης, η υιοθέτηση «μη κοινωνικά αποδεκτών» ή « παρεκκλίνουσων» προτύπων συμπεριφοράς ερμηνεύεται ως μιας μορφή *αποδοκιμασίας*, που εκδηλώνει το άτομο προς την κοινωνία. Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή, τόσο οι *αξίες* όσο και οι *συμπεριφορές* που τις προσβάλλουν *δεν είναι a priori δεδομένες*, αλλά *επιλέγονται* από τον νόμο ο οποίος και τις *κατασκευάζει*.

Πιο συγκεκριμένα σύμφωνα με τη « θεωρία της αλληλεπίδρασης»³⁵

το άτομο ενεργεί έναντι μιας κατάστασης σε συνάρτηση με την σημασία που έχει γι αυτό η κατάσταση αυτή. Έτσι το έγκλημα ως μια μορφή παρεκκλίνουσας ή αντικοινωνικής συμπεριφοράς, καθορίζεται με βάση τη *σημασία* που δίνεται στη συγκεκριμένη συμπεριφορά από το κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον. Η έννοια της «παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς» αναλύεται περαιτέρω ως μια *διαδικασία με αμφίδρομη*

³⁴ Christian Debuyst 1976 " Les conceptions criminologiques logiques de la culpabilite" Annales de l' Université de de Sciences Sociales de Toulouse pag.158-169

³⁵ Από πολλούς μελετητές χρησιμοποιούνται εναλλακτικά και οι όροι *Θεωρία του σχηματισμού* ή *Θεωρία της ετικέτας*, ωστόσο ο όρος « Θεωρία της αλληλεπίδρασης» έχει γενικότερο χαρακτήρα δεδομένου ότι περιλαμβάνει τις παραπάνω έννοιες ως επιμέρους επιστημονικά υποσύνολα του. « Θεωρία του σχηματισμού» (H.Becker, 1963) ή «Θεωρία της ετικέτας» (K.T.Erikson 1964)

σχέση επίδρασης, ανάμεσα στο άτομο που διαπράττει μια πράξη και στα μέλη μιας ομάδας ή κοινωνίας, που αντιδρούν σε αυτή. Η αντίδραση αυτή συνίσταται, μεταξύ άλλων, στο χαρακτηρισμό της πράξης ως «*παρεκκλίνουσας*» ή «*εγκληματικής*», καθώς και στην «*ετικετοποίηση*» του ατόμου που τη διαπράττει ως «*παρεκκλίνοντος*». Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει³⁶ ο F. Tannenbaum «*Το άτομο καταλήγει να γίνει το πράγμα που περιγράφεται (από την κοινωνία) ότι είναι*»

Επηρεασμένος από τις απόψεις του Tannenbaum, ο Becker - ο οποίος συνέβαλλε ώστε η «*θεωρία της αλληλεπίδρασης*» να ονομασθεί και «*θεωρία της ετικέτας*» - διατυπώνει την άποψη ότι :« *Η παρέκκλιση δεν είναι ένα χαρακτηριστικό που βρίσκεται στην ίδια τη συμπεριφορά, αλλά στην αλληλεπίδραση ανάμεσα στο άτομο που διαπράττει μια πράξη και σε εκείνους που αντιδρούν σε αυτή.*» (H. Becker 1963)

Ένας άλλος εκπρόσωπος της παραπάνω θεωρίας, ο K. Erikson- επηρεασμένος από τη θεωρία του Durkheim, όπως αυτή διατυπώνεται στο σύγγραμμά του «*Le suicide*» - εκφράζει την άποψη ότι « *η παρέκκλιση αποτελεί ένα κανονικό προϊόν σταθερών δεσμών*» δεδομένου ότι, διαμέσου αυτής δοκιμάζονται ή επιβεβαιώνονται τα όρια του κοινωνικού συστήματος, το οποίο και ενθαρρύνει τη « *διαφοροποίηση* » αυτή. (I Φαρσεδάκης 1996) Μένοντας η « *θεωρία της αλληλεπίδρασης*», μέσα στα πλαίσια του « *παραδείγματος*» του «*περάσματος στην πράξη*» (όπου το *πέρασμα στην πράξη*, ερμηνεύεται ως *πρώτη εκδήλωση από το άτομο παρεκκλίνουσας ή εγκληματικής συμπεριφοράς*) η θεωρία της αλληλεπίδρασης θεωρεί την «*κοινωνική αντίδραση*», ως «*μεταβλητή εξηγηματική αυτού του περάσματος στη πράξη*» ³⁷κάνοντας λόγο για διάκριση μεταξύ «*πρωτογενούς*» και «*δευτερογενούς*» παρέκκλισης. Όπου σύμφωνα με ορισμένους εκπροσώπους η *δευτερογενής* παρέκκλιση θεωρείται ως *αποτέλεσμα* των επιπτώσεων του «*στιγματισμού*» της πρώτης κοινωνικής αντίδρασης³⁸, ενώ σύμφωνα με άλλους εκπροσώπους³⁹

³⁶ Tannenbaum. F., *Crime and the Community*, New York, 1938

³⁷ Δασκαλάκης 1985 ο.π. σελ 20

³⁸ E. Lemert (1951) « *Social pathology*» N.Y. Mac Graw Hill

προκύπτει διαμέσου μιας ψυχολογικής διεργασίας εσωτερίκευσης του στίγματος μέσω της οποίας οδηγείται το άτομο στην υιοθέτηση αντικοινωνικών ή εγκληματικών συμπεριφορών. Η συμβολή της θεωρίας αυτής, παρά την οποία αδυναμία της να ερμηνεύσει την πρωτογενή παρεκκλίνουσα συμπεριφορά, είναι σημαντική. Συνίσταται δε, στο ότι αποκάλυψε τον δημιουργικό ρόλο της κοινωνικής αντίδρασης στην παραγωγή του εγκλήματος και του εγκληματία, εισάγοντας την έννοια του «ετικεταρίσματος» των συμπεριφορών ως εγκληματικών και της απονομής της ιδιότητας του «εγκληματία».

Μια άλλη ερμηνευτική τάση που επικρατεί στα πλαίσια της Μαρξιστικής προσέγγισης, αποδίδει σύμφωνα με τους εκπροσώπους της (Bonger 1916, Quinney 1975, Plat 1975, Baratta 1982), την ύπαρξη των συμπεριφορών αυτών, στην αντίθεση των συμφερόντων και στην ετερογένεια των αξιών που υπάρχουν σε μια κοινωνία. Με αποτέλεσμα οι κυρίαρχες ομάδες να επιβάλλουν τα συμφέροντα και τις αξίες τους, παγιώνοντας την επικυριαρχία τους με κανόνες δικαίου μέσω των οποίων διασφαλίζουν τα συμφέροντα και τις αξίες αυτές, χαρακτηρίζοντας ως αντικοινωνικές ή εγκληματικές τις συμπεριφορές που αντιβαίνουν με τα συμφέροντά τους. Η κριτική που ασκήθηκε στους οπαδούς αυτής της προσέγγισης εστιάζεται *«στο ότι είναι κανείς εγκληματίας πάντοτε σε σχέση με κάποια τάξη κανόνων χωρίς την οποία δεν νοείται ούτε έγκλημα ούτε εγκληματίας»⁴⁰.*

Μια άλλη ερμηνευτική τάση (με εκπροσώπους τους T. Sellin και W. Miller) που εκδηλώνεται στα πλαίσια του συγκρουσιακού κοινωνικού προτύπου αποδίδει την ύπαρξη τέτοιων συμπεριφορών ως *αποτέλεσμα σύγκρουσης σε επίπεδο πολιτισμικής δομής*. Εισάγοντας την έννοια του «κανόνα διαγωγής», ο T. Sellin⁴¹ θεωρεί ότι, το έγκλημα δεν είναι αποτέλεσμα παθολογικής συμπεριφοράς, και αποδίδει την ύπαρξή του στη σύγκρουση των πολιτισμικών αξιών. Επιπρόσθετα, θεωρεί ότι η εγκληματική

³⁹ Shoham,(1982) "The Mark of Cain", University of Queensland Press St. Lucia

⁴⁰ Δασκαλάκης 1985, όπ.π., σελ 38

⁴¹ T. Sellin,(1938) "Culture conflict and crime", A Report of the Subcommittee on Delinquency of the Committee on Personality and Culture Social Science Research Council NY

συμπεριφορά- προϊόν της οποίας είναι το έγκλημα- αποτελεί μια μορφή εκδήλωσης νομιμομοφροσύνης σε ένα κανόνα που είναι αντίθετος προς τον επίσημο κρατικό κανόνα. Κάνει λόγο για την πολιτισμική ετερογένεια των αξιών που χαρακτηρίζει τις σύγχρονες κοινωνίες, τονίζοντας παράλληλα, ότι οι αξίες ορισμένων κοινωνικών ομάδων δεν τυγχάνουν προστασίας από τον νόμο. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι συμβολή της ερμηνευτικής αυτής προσέγγισης, που εισήγαγε ο. Sellin έγκειται στο ότι επιβεβαιώνεται υπό ένα άλλο πρίσμα, για ακόμα μια φορά, ότι το *έγκλημα δεν καθορίζεται από την ποιότητα της συμπεριφοράς* αλλά από το *χαρακτηρισμό που αποδίδεται σε αυτήν*, από την ομάδα που έχει την νομοθετική εξουσία.

Ο W.Miller⁴² με την ερμηνευτική προσέγγιση που εισάγει, θεωρεί ότι οι υπο-πολιτισμικές ομάδες των χαμηλών κοινωνικο-οικονομικών τάξεων δεν είναι απόρροια ούτε της κοινωνικής αποδιοργάνωσης, ούτε των άνισων υλικών σχέσεων ιδιοκτησίας, ούτε της προσπάθειας εκ μέρους των τάξεων αυτών, επίτευξης των αξιών ή στόχων της ανώτερης τάξης, με παράνομα μέσα. Θεωρεί ότι το έγκλημα ή γενικότερα οι αντικοινωνικού τύπου συμπεριφορές, είναι απόρροια μιας διαδικασίας κοινωνικοποίησης των ατόμων σε διαφορετικό σύστημα αξιών. Καταλήγει δε, στο συμπέρασμα ότι η *εγκληματικότητα των τάξεων* αυτών είναι αποτέλεσμα της *σύγκρουσης* μεταξύ *των αξιών των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων*, με τις *αξίες των ανώτερων τάξεων*, αξίες των οποίων προστατεύονται από τον νόμο.

Μια άλλη ερμηνευτική τάση που εκδηλώνεται στα πλαίσια του συγκρουσιακού κοινωνικού προτύπου μέσω της θεωρίας «*ανομίας*» του Merton αποδίδει την ύπαρξη τέτοιων συμπεριφορών, στην *δυσαρμονία* που υπάρχει μεταξύ *των κοινωνικών στόχων* και των περιορισμένων *θεσμικών μέσων* που έχουν στη διάθεση τους ορισμένες κοινωνικές ομάδες ή άτομα. Ακριβώς επειδή η υλοποίηση των στόχων αυτών, δεν μπορεί να επιτευχθεί με νόμιμα μέσα, αναγκάζονται τα άτομα αυτά να προβούν σε *μη νόμιμες* και κατά συνέπεια σε *μη κοινωνικά αποδεκτές*

⁴² Miller, C(1979). Lower-Class-culture as generating milieu of gang delinquency. In J.E.Jacoby (ed) Classics of Criminology Moore Oak Park II pp 155-168

ενέργειες ή πράξεις, οι οποίες συνιστούν παράβαση των κανόνων του επικρατούντος κοινωνικού συστήματος αξιών. Φυσική συνέπεια αυτών είναι η επικράτηση στην κοινωνία μιας κατάστασης «*ανομίας*», η οποία με τη σειρά της συμβάλλει στη δημιουργία «*ρήγματος* στις δομές του κοινωνικού συστήματος από τη μία όψη και στη γένεση νεοαναδυόμενων αξιακών υποσυνόλων –υποσυστημάτων από την άλλη. Στηριζόμενοι οι Cohen(1955) και Cloward & Ohlin (1960) στη βασική ιδέα της θεωρίας της ανομίας ,διατύπωσαν θεωρίες σύμφωνα με τις οποίες η αντικοινωνική ή εγκληματική συμπεριφορά και ιδιαίτερα η εγκληματικότητα των ανηλίκων εμφανίζεται ως υποπολιτισμικό φαινόμενο. Θεώρησαν ότι τα νεοαναδυόμενα αυτά – *υποπολιτισμικά συστήματα τα οποία* αναπτύσσονται στον αντίποδα του κυρίαρχου αξιακού συστήματος (κουλτούρας), και είναι γνωστά ως « υποκουλτούρες – υποπολιτισμοί»⁴³ εμφανίζονται ως ένα «*ανομικό φαινόμενο*». Πιο συγκεκριμένα εμφανίζονται είτε, *ως αντίδραση των νέων των κατώτερων κοινωνικών τάξεων για τον αποκλεισμό τους* από από τα μέσα επίτευξης των κοινωνικών στόχων ή αξιών που είναι προσιτές για τις παραπάνω κοινωνικές τάξεις [«*εγκληματική υποκουλτούρα*» Cohen⁴⁴(1955)] *είτε ως αποτέλεσμα της προσαρμογής τους* στην κατάσταση διαθεσιμότητας παράνομων μέσων για την πραγμάτωση των κοινωνικών στόχων ή αξιών [«*υποκουλτούρες σύγκρουσης*» Cloward & Ohlin (1960)] *είτε εναλλακτικά* [«*υποκουλτούρα απόσυρσης*» Merton (1968)] προς το κυρίαρχο κοινωνικό σύστημα, στοχεύοντας άλλοτε στην επίτευξη μιας

⁴³ Αναφορικά με τη προσέγγιση των αξιών της εγκληματικής υποκουλτούρας, οι Wolfgang Ferruciotti(1999) υποστηρίζουν ότι αυτές προσδιορίζονται, με βάση τις προβαλλόμενες αντιδράσεις των φορέων της κυρίαρχης κουλτούρας, και χωρίζονται σε δύο κύριους τύπους : α) στις ανεκτές, ή σύμφωνες αξίες και β) στις μη ανεκτές, ή ασύμφωνες αξίες.

Σύμφωνα με τον Solomon Kobrin η εγκληματική υποκουλτούρα προέρχεται από μια *δι-ομαδική εχθρότητα*, η οποία προκύπτει διαμέσου μιας ομαδικής επεξεργασίας των ατομικών αντιλήψεων και προσαρμογών οι οποίες εξυπηρετούν αμιγώς *εγώ-αμυντικές* ανάγκες.Ενώ σύμφωνα με τα αποτελέσματα τύπου προέκυψαν από τη έρευνα του Denis Szabo στα πλαίσια περιγραφής του ηθικού αιτιακού συστήματος των εγκληματιών διαπιστώθηκε ότι : 1) *υπάρχει ένα ιδιαίτερο σύστημα ηθικών αξιών για τους εγκληματίες*, 2) *οι εγκληματίες έχουν κοινές αξίες με την παραδοσιακή ευρύτερη κουλτούρα*, 3) *το ηθικό σύστημα των εγκληματιών περιέχει ένα σύνολο αξιών ιδιόμορφο ως προς τα πρότυπα προσαρμογής του και ιδιαίτερο σε κοινωνιο-οικονομική και υεανική υποκουλτούρα και* 4) *το ηθικό σύστημα των εγκληματιών περιλαμβάνει ορισμένες αξίες που εμφανίζονται μόνο στη δική τους ανέθετη κουλτούρα*. Solomon Kobrin(1951) The conflict of values in delinquency areas, American Sociological Review vol 16 p. 208-214

⁴⁴ Cohen A.(1955) Delinquent boys, Chicago.

«υποκατάστατης» κοινωνικής θέσης για τα μέλη τους Cloward & Ohlin (1960), και άλλοτε στην εδραίωση ενός είδους «εναλλακτικής κοινωνίας» που θα παρέχει ένα επιθυμητό πλαίσιο αναφοράς στα άτομα που επιθυμούν να ενταχθούν σε αυτή. (Cohen 1955)

Μια τρίτη ερμηνευτική τάση με βασικό εκπρόσωπο της τον Dahrendorf⁴⁵ ο οποίος επηρεασμένος από τον Weber⁴⁶ ερμηνεύει την ύπαρξη τέτοιων συμπεριφορών ως αποτέλεσμα της άνισης πολιτικής σχέσης κυριαρχίας μεταξύ των κοινωνικών ομάδων μιας κοινωνίας. Υιοθετεί την άποψη ότι το *έγκλημα δεν καθορίζεται από την ποιότητα της συμπεριφοράς* αλλά από το *χαρακτηρισμό που αποδίδεται σε αυτήν*, από την ομάδα που έχει την νομοθετική και πολιτική εξουσία. Θεωρεί ότι το έγκλημα και κατ'επέκταση οι αντικοινωνικού τύπου συμπεριφορές αποτελούν «*κοινωνικές κατασκευές*». Επισημαίνει δε, ότι ο νόμος προστατεύει τα συμφέροντα των ομάδων που έχουν- ή είναι προσκείμενες προς αυτές που έχουν- την εξουσία, βάσει των οποίων προσδιορίζεται η διαδικασία «*εγκληματοποίησης*» μιας συμπεριφοράς. Καταλήγει λέγοντας, ότι η ιδιότητα του εγκλήματος σε πρώτο στάδιο αποδίδεται από τον ποινικό νόμο και σε δεύτερο στάδιο η ταυτότητα του εγκληματία αποδίδεται από τα όργανα εφαρμογής του νόμου.

Με δεδομένη την ιδιαιτερότητα της παρεκκλίνουσας- παραβατικής συμπεριφοράς, όσο και των ερμηνευτικών τους τάσεων που αναπτύχθηκαν στα πλαίσια τόσο του συναινετικού προτύπου όσο και του συγκρουσιακού πρότυπου καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι αποτελούν συνιστώσες της κοινωνικής πραγματικότητας. Κατά συνέπεια στα πλαίσια των σύγχρονων βιομηχανικών κοινωνιών όπου οι κοινωνίες αυτές χαρακτηρίζονται από την πολυπλοκότητα των κοινωνικών τους δομών, την αντίθεση των συμφερόντων, την άνιση κατανομή των δυνατοτήτων πραγμάτωσης των κοινωνικών στόχων ή αξιών, την σύγκρουση σε επίπεδο

⁴⁵ R. Dahrendorf, (1958) Out of Utopia Toward a reconstruction of sociological analysis. *The American Journal of Sociology*. p.115

⁴⁶ Ο Weber που θεωρεί ότι εκτός από την ιδιοκτησία, υπάρχουν άλλες δυο μεταβλητές που οδηγούν στην κοινωνική σύγκρουση, οι οποίες είναι η εξουσία και το κύρος. Weber, M., Δοκίμια επί της Θεωρίας των κοινωνικών επιστημών, εκδ. Ε.Κ.Κ.Ε. Αθήνα 1972, πρβλ. Δασκαλάκης 1985, όπ.π., σελ.42.

σχέσεων εξουσίας και ιδιοκτησίας, την πολιτισμική ετερογένεια των αξιών και των ιδανικών, υπάρχει αρκετός χώρος ώστε οι θεωρίες των ετερόνυμων μοντέλων της κοινωνικής συναίνεσης και κοινωνικής σύγκρουσης να συνυπάρχουν και να αλληλοεπηρεάζονται και αντιπαράτιθενται και να αλληλοσυγκρούονται, εμφανίζοντας και αυτές με τη σειρά τους «κρίση ταυτότητας, τόσο σε επιστημολογικό όσο και σε μεθοδολογικό και ερευνητικό επίπεδο».⁴⁷

Σε ό,τι αφορά στο πεδίο της επιστημολογίας, σύμφωνα με τον καθ.Φαρσεδάκη παρατηρούμε μία πραγματική κρίση ταυτότητας της εγκληματολογίας, η οποία συνδέεται με την αντιπαράταξη του συναινετικού και συγκρουσιακού παραδείγματος. Και αυτό γιατί αυτές αποτελούν διαφορετικές κοινότητες σκέψεων οι οποίες ασκούν την επιρροή τους στον τομέα της επιστημολογίας, της μεθοδολογίας, της δεοντολογίας και της έρευνας.

Βέβαια το πρόβλημα κρίσης ταυτότητας της εγκληματολογίας δεν παρουσιάζεται μόνο σε επιστημολογικό επίπεδο, αλλά επίσης σε μεθοδολογικό, ερευνητικό όπως προαναφέραμε. Σε ό,τι αφορά στο μεθοδολογικό επίπεδο, παρατηρεί ο καθ. Φαρσεδάκης, το πρόβλημα δεν έγκειται στο διαφορετικό μεθοδολογικό εργαλείο που θα χρησιμοποιηθεί ανάλογα με το αντικείμενο έρευνας, όπως αυτό ποικίλλει, αλλά τίθεται από αυτούς που περιορίζουν και μειώνουν το αντικείμενο της εγκληματολογίας στην κοινωνική αντίδραση ως προς το έγκλημα. Και αυτό γιατί ⁴⁸ οι οπαδοί της προσέγγισης αυτής είναι διστακτικοί και επιφυλακτικοί στην οποία ανάλυση, επειδή ενδόμυχα διακατέχονται από

⁴⁷ Υπάρχουν βεβαίως και άλλες αίτια για την κρίση που διέπει την εγκληματολογία και που συνολικά προκαλούν μία σύγχυση όσον αφορά στο αντικείμενο της επιστήμης. Συχνά, διαπιστώνεται μία τάση πώλωσης... η επιστήμη της εγκληματολογίας δεν μπορεί να αναπτυχθεί και ούτε να περιμένει τον σκοπό της εάν δεν αποκτήσει συνείδηση ότι το αντικείμενο της μελέτης της είναι το σύνολο του εγκληματικού φαινομένου και η ανάλυση των στοιχείων που το συνθέτουν, πράγμα που θα πει, η εξέταση των σχέσεων μεταξύ ποινικού νόμου - εγκλήματος - ποινής και των στοιχείων διασύνδεσης τους - κράτους και παραβάτη - καθώς επίσης και των αλληλεπιδράσεων τους Farsedakis, *ibid*, 1998 *op.cit* 30, 32 pp. 8,9),

⁴⁸ Ένα άλλο θέμα που προφανώς προκύπτει εδώ είναι και η σύγκριση των τριών διαφορετικών επιπέδων: αυτού της τμωρούμενης εγκληματικότητας (κοινωνικο νομοθετική κατηγορία), της τιμιότητας (ηθική κατηγορία) και των ανθρωπολογικών χαρακτηρισμών (ανατομική και φυσιολογική κατηγορία). (Farsedakis, 1998 *ibid* pp. 11)

το φόβο ότι για να το αναλύσουν, θα βρεθούν υποχρεωμένοι να εγκαταλείψουν την επιστημονική λογική, από την στιγμή που η κραταία αντίδραση στο έγκλημα υποτάσσεται σε μια δικιά της λογική, που δεν είναι άλλη από αυτήν της πολιτικής. Τέλος σε ερευνητικό επίπεδο το πεδίο της βασικής έρευνας περιορίστηκε αισθητά, ενώ η εφαρμοσμένη έρευνα υπερανάπτυχθηκε, με αποτέλεσμα να έχουμε φθάσει σε σημείο να βρισκόμαστε μπροστά στη παρουσία ενός ετερογενούς πληθωρισμού⁴⁹ ερευνών εκτίμησης, όπου διαπιστώνουμε σύμφωνα με τον Φαρσεδάκη : *«ότι η ιαχύς της γραφής σπρέφεται ολοένα και περισσότερο προς τις εφαρμογές και ολοένα και λιγότερο προς την βασική έρευνα και την θεωρία..... διαπιστώνουμε δηλαδή ένα έλλειμμα σημαντικό σε ότι αφορά στην αντίδραση του κοινωνικο-οικονομικού ατομικισμού και στην κρίση γενικά σχετικά με την εγκληματιογένεση και την θυματοποίηση.»*⁵⁰ Γεγονός το οποίο δημιουργεί επιχειρησιακά προβλήματα τόσο σε επίπεδο σχεδιασμού έρευνας όσο και σε επίπεδο μεθοδολογίας αυτής. Για παράδειγμα, πολλές φορές συμβαίνει να μη συμφωνούν οι διαφορετικής επιστημονικής και ιδεολογικής προέλευσης ερευνητές ακόμα και για τη εννοιολογική ερμηνεία και χρήση ορισμένων βασικών εγκληματολογικών όρων.

Προκειμένου λοιπόν, να αντιμετωπιστεί η κρίση στην εγκληματολογική επιστήμη (σύμφωνα με την πλειονότητα της επιστημονικής κοινότητας,) θα πρέπει οι προσπάθειες να κατευθυνθούν προς τη δημιουργία⁵¹ μιας νέας «διεπιστημονικής» προοπτικής στην εγκληματολογική επιστήμη, έννοια η οποία όπως επισημαίνει ο καθ. Φαρσεδάκης⁵², πηγάζει από την Αριστοτελική και Σωκρατική μεθοδολογική σκέψη, διατυπώνοντας παράλληλα : *«ότι εάν παραδεχτούμε όπως ο Αριστοτέλης, ότι οι αξίες*

⁴⁹ Φαρσεδάκης Ι.(1984 Ανακριτική, Δικαιώματα του ανθρώπου και εγκληματιογένεση Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα σ. 21

⁵⁰ Farsedakis 1998 *ibid* pp 11

⁵¹ Φαρσεδάκης οπ.π. 1984 βλ.επ. Farsedakis 1998 *ibid* πρβλ D. Szabo Criminologie pp. 94-95 PUM Montreal 1970 πρβλ. J. Pinatel, La synthese criminologique, XCIIeme Cours International de Criminologie Montreal, 19 aout 3 septembre 1967 1-50, πρβλ. Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας Νομική Βιβλιοθήκη 1984 σελ. 26-32

⁵², Farsedakis 1998 *ibid* pp. 12-13

προέρχονται από μία εμπειρική παρατήρηση των κοινωνικών θεμάτων κατά την διάρκεια πολλών ετών καθώς και από την αποτίμηση της σημασίας τους, για να διασφαλιστεί η κοινωνική συνοχή και το κοινό ενδιαφέρον, τότε βρισκόμαστε στον σωστό δρόμο, όσο μακρύς και δύσκολος και αν είναι.»⁵³

Ενδυναμωτικά σε αυτό το δρόμο συνηγορεί το γεγονός ότι « η κρίση της ετερογενούς σύνθεσης » από την οποία διακατέχεται η εγκληματολογική επιστήμη, λόγω της διαφορετικής επιστημονικής και ιδεολογικής προέλευσης του επιστημονικού της δυναμικού, ουσιαστικά την οδηγεί σε μια νέα σύνθεση, σύνθεση η οποία θα συμβάλει στην δημιουργία μιας ενιαίας συμπαγούς και διεπιστημονικής Εγκληματολογίας ,η οποία θα είναι σε θέση να εκμεταλλευθεί ουσιαστικά την συμπληρωματικότητα και την αντίθεση των διαφόρων προσεγγίσεων, κάτι το οποίο αποτελεί συνάμα και την επιπλέον αξία της Εγκληματολογίας. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, επίσης , θα πρέπει η επιστημονική κοινότητα να λάβει σοβαρά υπόψη της, το μήνυμα της κρίσης και να επωφεληθεί από αυτό, όχι μόνο στα πλαίσια αναδόμησης του επιστημονικού της προφίλ σε διεπιστημονικό ,αλλά και στο πλαίσιο αναθεώρησης και εν μέρει του σκεπτικού της, με τρόπο ώστε, να μπορεί να ανταποκριθεί στις επιστημονικές προσταγές, όπως επίσης και στις κοινωνικές προσδοκίες⁵⁴.Αυτό όμως, δεν μπορεί να γίνει αν δεν έχει ως πυξίδα την έννοια και τη σημασία της « αξίας» Και αυτό γιατί όπως σημειώνει ο καθ. Φαρσεδάκης :« *μία επιστήμη χωρίς αξίες δεν έχει καμία αξία.*»⁵⁵

Επιστρέφοντας στο θέμα των αξιών σε σχέση με την παραβατικότητα και την ερμηνεία της παραβατικής συμπεριφοράς ,θα μπορούσαμε ως επίλογο, να διατυπώσουμε την άποψη, ότι η παραβατικότητα – εγκληματικότητα και κατ επέκταση το έγκλημα ως παράγωγά τους,

⁵³, Farsedakis 1998 *ibid op. cit* pp. 10-12

⁵⁴ Εδώ εισέρχεται και η έννοια των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Η παγκοσμιότητα τους, η ζήτηση μίας αξιολόγησης, έγκυρης για όλο το ανθρώπινο γένος, η κοινωνική τους σημασία, έχουν έναν θεμελιώδη χαρακτήρα κυρίως για τον τομέα της δικαιοσύνης, όπου κάθε αυθαίρετη ή μεροληπτική πράξη αντίθρα με τρόπο καταλυτικό στην κοινωνική συνοχή. Τα Δικαιώματα του Ανθρώπου παίζουν ενοποιητικό ρόλο στην εγκληματολογία. Αυτό καθιστά μία επιπλέον απόδειξη της αξία τους. Farsedakis, 1998, *ibid* pp.12-13

⁵⁵ Farsedakis, 1998, *ibid* pp.12-13

ανεξάρτητα από την όποια οπτική γωνία ερμηνείας του, είτε ως παράβαση κανόνων δικαίου (συναινετικό πρότυπο), είτε ως μορφή κοινωνικής αντίδρασης ή διαμαρτυρίας του ατόμου προς την κοινωνία (συγκρουσιακό πρότυπο), είτε ως κατασκευάσμα του νόμου (θεωρία της ετικέτας) προσεγγίζεται και ερμηνεύεται με βάση τη « δυναμική» που επικρατεί τη δεδομένη στιγμή στην κοινωνία - *δυναμική συναρτήσει της οποίας προσδιορίζεται και αναπροσαρμόζεται το αξιακό σύστημα μιας κοινωνίας*- καθώς και με την ποικιλόμορφη και αλληλοεξαρτώμενη σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ του ατόμου και της κοινωνίας. Προκειμένου λοιπόν, να προσεγγίσουμε και να ερμηνεύσουμε το φαινόμενο της εκδήλωσης αντικοινωνικών και κατ'επέκταση παραβατικών προτύπων συμπεριφοράς θα πρέπει πρωτίστως α) να κατανοήσουμε τη συγκεκριμένη ανθρώπινη συμπεριφορά β) να μελετήσουμε και να ερμηνεύσουμε διεπιστημονικά τη *δυναμική*⁵⁶ της κοινωνίας, *δυναμική* η οποία προσδιορίζεται βάσει των πολιτικών, κοινωνικών και πολιτισμικών συνθηκών που επικρατούν τη δεδομένη χρονική στιγμή σ αυτή.

⁵⁶ Σκεπτικό που θα υιοθετήσουμε στα πλαίσια της παρούσας εργασίας.

2. Η οικογένεια ως σύμπλεγμα σχέσεων, ρόλων και λειτουργιών –
Οικογενειακή κρίση και συνέπειες στα μέλη.

Ο θεσμός της οικογένειας, όπως μαρτυρούν ποικίλες ιστορικές, λαογραφικές, ανθρωπολογικές και κοινωνιολογικές μελέτες, αποτελεί τον αρχαιότερο κοινωνικό θεσμό. Είναι το αρχέγονο κύτταρο της κοινωνίας του οποίου οι απαρχές χάνονται στα βάθη της ανθρώπινης ιστορίας κι ως εκ τούτου αποτέλεσε την αρχέτυπη εικόνα της. Κι αυτό γιατί η οικογένεια ως κοινωνικός θεσμός παρατηρείται σε όλους τους τύπους πολιτισμών και κοινωνιών καθ' όλη τη διάρκεια της ανθρώπινης ιστορίας με κυριότερο γνώρισμα τον άρρηκτο δεσμό αγάπης αλλά και αλληλεξάρτησης μεταξύ των μελών της. Η διαπολιτιστική και διαχρονική¹ αυτή διάσταση της οικογένειας ως θεσμού οφείλεται κατά κύριο λόγο τόσο στον πολυλειτουργικό της χαρακτήρα, όσο και στο γεγονός της ύπαρξης μεταξύ των μελών της ενός σταθερού πλέγματος σχέσεων, το οποίο αναπτύσσεται βάσει των κοινωνικά καθορισμένων ρόλων² που αυτά επιτελούν (π.χ. του συζύγου και πατέρα, της συζύγου και μητέρας και φυσικά του παιδιού). Με τη διαπίστωση λοιπόν ότι η οικογένεια σε όλες τις κοινωνίες και πολιτισμούς αποτελεί ένα ζωντανό οργανισμό, ένα ζωντανό κύτταρο, το οποίο εξελίσσεται και διαφοροποιείται³ στο πέρασμα του χρόνου, συνάγεται το συμπέρασμα ότι η

¹ Με γνώμονα λοιπόν ότι η οικογένεια αποτελεί κοινωνικό θεσμό, συνάγεται το συμπέρασμα ότι τόσο ο προσδιορισμός του ρόλου που διαδραματίζει, όσο και η διάρθρωση της δομής της επηρεάζονται από το εκάστοτε κοινωνικό σύστημα αξιών. Βρίσκονται δηλαδή σε απόλυτη συνάρτηση και εξάρτηση με τη γενικότερη δομή και λειτουργία του αξιακού συστήματος της κοινωνίας. Αυτό όμως έχει ως συνέπεια, τόσο η "λειτουργικότητα" όσο και ο "ρόλος" της να έχουν υποστεί πολλές μεταλλαγές και μετασχηματισμούς κατά την πορεία της ανθρώπινης ιστορίας λόγω των ιδιαιζόντων και ιδιόμορφων χαρακτηριστικών που διέπουν κάθε κοινωνία. Ιδιαίτερα σε περιόδους ταχείων κοινωνικών αλλαγών, κανόνες που ίσχυαν αιώνες καταστρατηγούνται, τροποποιούνται, μεταλλάσσονται, με αποτέλεσμα να συμπαρασύρονται και οι ισχύουσες απόψεις για την αξία και τη λειτουργία της οικογένειας, δεδομένου ότι η οικογένεια και η κοινωνία βρίσκονται σε απόλυτη εξάρτηση. Πιπερόπουλος Γ.(1999) Κοινωνιολογία Κεφ. Οικογένεια: Θεσμός και Δομές 6^η εκδ. Εκδ Ζυγός σελ 131-139 βλ. επίσης Κατάκη Χ.(1984) Οι τρεις ταυτότητες της Ελληνικής Οικογένειας εκδ. Κέδρος

² Μουσσούρου Α.Μ.(1989) « Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας» εκδ. Gutenberg σελ.17

³ Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημάνουμε ότι παρατηρώντας την εξέλιξη της οικογένειας σε βάθος χρόνου, δύο τύποι οικογενειακής δομής αποτέλεσαν ορόσημο για την εξέλιξή της. Ο πρώτος τύπος οικογενειακής δομής είναι γνωστός ως τύπος "της εκτεταμένης οικογένειας" και αναπτύσσεται κατά την προβιομηχανική περίοδο. Σε αυτή ζουν και εργάζονται άτομα-μέλη που είναι συγγενείς μέχρι δεύτερου βαθμού. Η εσωτερική της δομή κυριαρχείται από το πατριαρχικό μοντέλο κυριαρχίας όπου ο πατριάρχης-αρχηγός της οικογένειας αποτελεί

οικογένεια ως θεσμική αξία εμπεριέχει τη δυναμική της αλλαγής. Οι ρόλοι των μελών της καθώς και οι λειτουργίες που αυτά επιτελούν, μεταβάλλονται⁴ και

συνθετικό κρίκο όλων των γενεών, ελέγχει και διαχειρίζεται τα οικονομικά δεδομένα της οικογένειας. Αποτελεί το ψυχοκοινωνικό υπόστρωμα διαμόρφωσης της ανθρώπινης ιδιοσυστασίας και ιδιοσυγκρασίας. Στον τύπο αυτό οικογένειας έχει τις ρίζες της η θεωρία του Φρόιντ περί της ανάπτυξης του οιδιπόδειου συμπλέγματος. Κατά τη μεσαιωνική περίοδο παραλλαγή του τύπου αποτέλεσε η δημιουργία μιας κοινωνικής ενότητας που είναι γνωστή ως "φάρα" στους κόλπους της οποίας συγκαταικούσαν και συναπασχολούνταν και άλλες εκτεταμένες οικογένειες συνδεόμενες μεταξύ τους μέχρι και με δευτέρου βαθμού συγγένεια. Κάτω από την επίδραση της βιομηχανοποίησης και της οργάνωσης αστικών κέντρων η εκτεταμένη οικογένεια αντικαταστάθηκε από την "πυρηνική οικογένεια" η οποία χαρακτηρίστηκε ως προϊόν της κοινωνικής μετάλλασης της εκτεταμένης οικογένειας. Μετάλλαξη η οποία συνίσταται στις απώλειες που υπέστη ο λειτουργικός ρόλος της οικογένειας, δαμέσου των μεταβαλλόμενων οικονομικών συνθηκών, της μεταβολής της κοινωνικής θέσης των γυναικών και της στάσης απέναντι στα παιδιά, του εκδημοκρατισμού και της εξατομίκευσης των κοινωνικών σχέσεων, εν ολίγοις, των νέων κοινωνικό-οικονομικών δεδομένων που επικράτησαν στην κοινωνία. Ο τύπος αυτός οικογένειας απαρτίζεται μόνο από τους γονείς και τα παιδιά. Η δε εσωτερική της δομή αντικαθιστά το πατριαρχικό μοντέλο κυριαρχίας με το συντροφικό. Πολλές από τις λειτουργίες της (π.χ. η κατάρτιση και η εκπαίδευση των μελών της, η φροντίδα της υγείας κ.λ.π) μεταβιβάζονται σε νέου τύπου κοινωνικούς θεσμούς που δημιουργούνται όπως π.χ. στο σχολείο, τα νοσοκομεία κ.λ.π.. Οι ρίζες της πυρηνικής οικογένειας εντοπίζονται στην εποχή της εκβιομηχάνισης και αποτελεί ακόμα και σήμερα το σύγχρονο τύπο οικογενειακής δομής. Πιπερόπουλος (1999) σπ.π σελ 89,

Στα μέσα της δεκαετίας του 1970 εμφανίστηκε ένας νέος τύπος οικογένειας, η λεγόμενη "μονογονεϊκή οικογένεια" η οποία αποτελεί προϊόν κοινωνικής μετάλλασης την πυρηνικής οικογένειας. Μια εξέλιξη της μονογονεϊκής οικογένειας αποτελεί η "μεικτή οικογένεια" ή "οικογένεια μωσαϊκό". Χαρακτηριστικό διακριτικό γνώρισμα είναι προσδιορισμοί των ατόμων του οικογενειακού συνόλου ως *ο πάτριος μου, η μηριά μου, τα ετεροθαλή αδέρφια μου*. Παραλλαγή του παραπάνω τύπου αποτελεί ο τύπος της "ανασυγκροτημένης οικογένειας" η οποία προκύπτει από τον πολλαπλασιασμό των διαζυγίων, των νέων γάμων, αλλά και των συμβιώσεων εκτός γάμου, με αποτέλεσμα τα παιδιά να βρίσκονται σε δύο οικογένειες, α) τη βιολογική η οποία είναι διαλυμένη και β) την πραγματική με την οποία ζει σε καθημερινή βάση. Αποτέλεσμα της τροποποίησης αυτής των οικογενειακών σχέσεων και των συγγενικών δεσμών, είναι η δημιουργία ενός πολύπλοκου οικοδομήματος, το οποίο αποτελεί την αφετηρία για τη δημιουργία πολλαπλών ενδοοικογενειακών προβλημάτων με απρόβλεπτες συνέπειες. Διαταραχές στη δομή και τη λειτουργία της οικογένειας έχουν άμεσες και καθοριστικές συνέπειες στη σωματοψυχική και πνευματική εξέλιξη του παιδιού και ιδιαίτερα του εφήβου. Δροσίνου Μ. (1998) «Οργάνωση και μηχανισμοί της παιδικής παραβατικότητας μέσα από Κοινωνικές και Ψυχολογικές Δομές» Διδ. Διατρ. σελ 33-36

Μουσουρού Α.Μ. (1985) « Οικογένεια και παιδί στην Αθήνα» εκδ. Εστία επίσης βλεπ. Τσαλίκου Φ, Η ψυχολογία στην Ελλάδα σήμερα 1996 σελ (131-142)

⁴ Οι κοινωνικοί αυτοί ρόλοι που είναι σήμερα αισθητά περιορισμένοι, λόγω ιδιαίτερων κοινωνικών συνθηκών, προσδιορίζονται πρώτα από όλα από βιολογικούς νόμους: Τα παιδιά λ.χ. βιολογικά ανήκουν στην κατηγορία των προστατευόμενων ατόμων, εν αντιθέσει προς τους ενήλικους που είναι οι προστάτες. Οι ρόλοι όμως αυτοί είναι κατ' ουσία απόρροια κάποιου συνδυασμού πολιτιστικών και κοινωνικών παραγόντων του περιβάλλοντος και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών μιας εποχής. Στη μέση αστική οικογένεια, το κύριο πρόσωπο, το οποίο διαδραματίζει το ρόλο του αρχηγού της ομάδας αυτής, είναι ο σύζυγος, ο πατέρας της οικογένειας. Η μητέρα εξάλλου είναι το πρόσωπο το οποίο κατέχει την κεντρική συνήθως θέση στον τομέα των διαπροσωπικών σχέσεων και των συναισθηματικής φύσεως δεσμών με το παιδί, παρά τις αλλαγές που στο μεταξύ έχουν επέλθει στον κοινωνικό της ρόλο, ο οποίος συχνά λόγω

τροποποιούνται βαθμιαία, με βάση τόσο την προσωπική σωματική, ψυχική και κοινωνική τους εξέλιξη, όσο και ανάλογα με τη μεταβολή των συνθηκών της ευρύτερης κοινωνίας. Όπως επισημαίνει ο Mavis, η οικογένεια ως υποσύστημα του πολιτισμού αποτελεί ένα μικρο-πολιτισμό ο οποίος αντανakλά το μακρο-πολιτισμό του ευρύτερου κοινωνικού πλαισίου.

Όσο όσο θα πρέπει να αναφερθούμε ιδιαίτερα στην προσθετική αξία (αρνητική ή θετική) που έχουν οι διεργασίες και οι αλληλεπιδράσεις των ρόλων και των λειτουργιών που επιτελούνται μέσα στην οικογένεια τόσο για τη μετέπειτα ζωή κάθε μέλους ξεχωριστά όσο και για την ίδια την οικογένεια ως κοινωνικό υποσύστημα. Η δυναμική των σχέσεων μάλιστα σε αυτή την περίπτωση επηρεάζει σε μέγιστο βαθμό το άτομο λόγω της ιδιαίτερης θέσης που κατέχουν στη συνείδησή του οι οικείοι του σε σχέση με το υπόλοιπο κοινωνικό περιβάλλον.

Ο Τσιάντης(1993)⁵ αναφέρει χαρακτηριστικά στο βιβλίο του Ψυχική Υγεία του παιδιού και της Οικογένειας ότι η οικογένεια είναι ένας θεσμός με τη δική του κουλτούρα και τους δικούς του ειδικούς τρόπους για την αντιμετώπιση της ζωής. Αποτελείται δε από άτομα των οποίων η συμπεριφορά και η εμπειρία επηρεάζονται από ένα σύστημα αλληλοδιαπλεκόμενων σχέσεων, στις οποίες συμμετέχουν και των οποίων αποτελούν μέρος. Παράλληλα τα άτομα-μέλη της οικογένειας έχουν συγκεκριμένα και βαθιά ριζωμένα χαρακτηριστικά ή εσωτερικές σχέσεις οι οποίες τους ακολουθούν και στην υπόλοιπη ζωή τους. Ο Miller (1965) ως εκπρόσωπος της συστημικής θεωρίας, ενώ προσεγγίζει το ρόλο της οικογένειας στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη του υποκειμένου από διαφορετική οπτική γωνία, εντούτοις επισημαίνει κι εκείνος την καταλυτική σημασία των σχέσεων που αναπτύσσονται μέσα στους κόλπους της οικογένειας

της μόρφωσης, των επιστημονικών επιδόσεων και των επαγγελματικών της ασχολιών έχει γίνει ισοδύναμος σχεδόν με εκείνον του πατέρα. Το παιδί, τέλος, αν και κατέχει τη σημαντικότερη ίσως θέση μέσα στην οικογένεια, εντούτοις έχει να διαδραματίσει στους κόλπους της ένα ρόλο εξαρτήσεως, εξαιτίας της αδυναμίας του, της έμφυτης ανάγκης για προστασία και καθοδήγηση και της ανωριμότητάς του. Αθανασόπουλος. Σημειώσεις για τον παιδευτικό ρόλο της οικογένειας Παν. Σημειώσεις Πάντειο Παν. Πολ. & Κοιν.Επιστημών

⁵ Τσιάντης Γ.(1993) «Ψυχική Υγεία του παιδιού και της Οικογένειας» εκδ. Καστανιώτη σελ

δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στον κυρίαρχο ρόλο των γονέων στη διαμόρφωσή της προσωπικότητας του υποκειμένου-παιδιού⁶.

Σε κάθε και για κάθε επιστημονική προσέγγιση, η οικογένεια αποτελεί ένα ζωντανό ψυχοκοινωνικό σύστημα το οποίο επιτελεί ορισμένους ρόλους και λειτουργίες, που με τη σειρά τους επηρεάζουν με τρόπο καθοριστικό τη βιοσωματική⁷, ψυχολογική και κοινωνική ανάπτυξη του υποκειμένου, τόσο κατά την παιδική του ηλικία όσο και κατά τη μετέπειτα ζωή του. Οι λειτουργίες αυτές κατά κανόνα⁸ χωρίζονται σε δύο βασικές κατηγορίες: στις λειτουργίες που ικανοποιούν τις υλικές-βιολογικές ανάγκες του ατόμου (τροφή, ένδυση, κλπ.) και σ' αυτές που ικανοποιούν τις ψυχοκοινωνικές του ανάγκες και που αναδεικνύονται ως οι πλέον σημαντικές για τη διαμόρφωση του χαρακτήρα του και κατ' επέκταση του κοινωνικού προφίλ που θα υιοθετήσει κατόπιν.

⁶Ο Miller 1965 θεωρεί ότι ενώ η ψυχοκοινωνική ανάπτυξη του ατόμου διαμορφώνεται διαμέσου μιας συνεχούς διαδικασίας αλληλεπίδρασης και επανατροφοδότησης δεδομένων μεταξύ του εσωτερικού δυναμικού του ατόμου και της επικοινωνίας του με άλλα άτομα του κοινωνικού του περιβάλλοντος, ωστόσο κυρίαρχο ρόλο στη διαμόρφωσή της έχουν τα πρώτα πρόσωπα (γονείς), με τα οποία θα έρθει το άτομο (παιδί) σε επαφή κατά την παιδική του ηλικία. "Living Systems theory : Basic Concepts Behavioral Science vol 10 .3 Nov 1965 193-237"

⁷ Παρασκευόπουλος Ι (1982) Εξελικτική Ψυχολογία τόμοι 1-4, πρ βλ.. Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια Λεξικό εκδ, Ελληνικά Γράμματα 1989 σελ.1180-1195

⁸ Στα πλαίσια μιας άλλης προσέγγισης, έχουν προσδιορισθεί οι ακόλουθες λειτουργίες της οικογένειας προς το άτομο: 1) το φέρνει στον κόσμο ως βιολογικό ον και ύπαρξη, 2) διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη διαδικασία κοινωνικοποίησής του, 3) διευθετεί τις σεξουαλικές του ανάγκες και επιθυμίες, προδιαγράφοντας και προκαθορίζοντας τις επιτρεπόμενες σχέσεις και επαφές μεταξύ των δύο φύλων, 4) προσάπτει στο άτομο την εθνική, θρησκευτική και ταξική του ταυτότητα και 5) παρέχει στο άτομο την οικονομική και ψυχοσυναισθηματική υποστήριξη που χρειάζεται στις πρώτες δύο δεκαετίες της ζωής του κυρίως, όσο δηλαδή αποκτά τη στοιχειώδη και μέση παιδεία του (υποστήριξη που ουσιαστικά συνεχίζεται για πολύ ακόμη, αν καταστεί απαραίτητη).

Παράλληλα, ο θεσμός της οικογένειας δρώντας μέσα στα πλαίσια του κοινωνικού συστήματος προσφέρει και σ' αυτό τις παρακάτω σημαντικές λειτουργίες: 1) μέσα από τη βιολογική αναπαραγωγή εξασφαλίζει τη διαίωση της ομάδας, του είδους και της κοινωνίας, 2) ελέγχει και καθορίζει τις σεξουαλικές δραστηριότητες των μελών της με βάση τα αποδεκτά εθιμοτυπικά και νομικο-ηθικά πλαίσια αποδεκτής συμπεριφοράς, 3) κοινωνικοποιεί τις νέες γενιές στην κουλτούρα που χαρακτηρίζει το γενικό και ειδικό σύστημα και τις μετουσιώνει από βιολογικά όντα σε φορείς των πατροπαράδοτων παραδόσεων και της πολιτιστικής κληρονομιάς, 4) με την πρόσωση της κοινωνικής κατάστασης (Social Status) των μελών της συντηρεί την ταξική δομή του συστήματος και 5) ολοκληρώνοντας με επιτυχία τις διαδικασίες κοινωνικοποίησης συμβάλλει σημαντικά και καθοριστικά στη διατήρηση της αρμονίας στις συμβιωτικές σχέσεις των ατόμων και στη συνέχιση του κοινωνικού Status Quo Πιπερόπουλος Γ. 1999 ο.π. σελ 67-78 πρβλ Κυριακίδης Π.(1999) «Η οικογενειακή σχέση» Ιωάννινα σελ 41-50

Βιολογική Λειτουργία

Η οικογένεια αποτελεί το πλαίσιο στο οποίο αναπτύσσεται το παιδί βιολογικά. Όταν το παιδί έρχεται στον κόσμο είναι το περισσότερο αδύνατο πλάσμα. Η οικογένεια του παρέχει τα αναγκαία μέσα και καλύπτει τις βασικές ανάγκες της τροφής, της στέγης, της ένδυσης και της ασφάλειας για τη διατήρησή του στη ζωή και την κανονική του σωματική ανάπτυξη. Γι' αυτό και η σωματική του ανάπτυξη και η υγεία του παιδιού εξαρτάται από το οικονομικό και το πολιτιστικό επίπεδο της οικογένειας.

Κοινωνική Λειτουργία

Με γνώμονα ότι η οικογένεια σε όλες τις κοινωνίες αποτελεί το θεμελιώδη κοινωνικό σχηματισμό στον οποίο αφενός μεν ανατίθεται μέσω των ρόλων και των διεργασιών που επιτελεί το έργο της εξοικείωσης της επερχόμενης γενιάς με τα θεσμοθετημένα συστήματα αξιών και τα κοινώς αποδεκτά πρότυπα συμπεριφοράς κι αφετέρου συντελείται η πρώτη φάση κοινωνικοποίησης του ατόμου, φάση καθοριστική για την εγγενή διαμόρφωση της προσωπικότητάς του όσο και για την κοινωνική του ένταξη, δικαίως έχει χαρακτηριστεί από την επιστημονική κοινότητα ως το “εργαστήρι κοινωνικοποίησης”⁹ του ατόμου. Αυτός ο χαρακτηρισμός αντικατοπτρίζει τη διάχυτη πεποίθηση ότι παρ' όλο που η κοινωνικοποίηση και η επανακοινωνικοποίηση μπορεί να συμβούν σε οποιοδήποτε σημείο της ζωής του ατόμου, στα πρώτα χρόνια της ζωής του τίθενται τα θεμέλια των χαρακτηριστικών της προσωπικότητάς και του κοινωνικού του προσανατολισμού.

Όμως το έντονο ενδιαφέρον για τη μελέτη του οικογενειακού περιβάλλοντος και των διεργασιών που επιτελούνται στο εσωτερικό του με εξέχουσα τη διεργασία της κοινωνικοποίησης αποτέλεσε το έναυσμα για τη δημιουργία ποικίλων επιστημονικών ερευνητικών και θεωρητικών ρευμάτων, τα οποία προσέγγισαν και ερμήνευσαν το οικογενειακό περιβάλλον σύμφωνα με τη δική τους οπτική γωνία.

⁹ Parsons T& Bales R (1955) “Family socialization and interaction process” Free Press Glencol

Ενδεικτικά θα μπορούσαμε να αναφερθούμε¹⁰ στους οπαδούς της ψυχολογικής άποψης Klein, Schaefer Bayley, Bandura, Freud, Spitz κ.α., τους κοινωνιολόγους Durkheim, Parsons Bales, Hirschi κ.α., τους Miller, Dollard, Stryker, Mead, Kreppner που επικύρωσαν μια περισσότερο ψυχοκοινωνιολογική προσέγγιση και τέλος την εγκληματολογική θεώρηση των Hodgkiss, Ferguson, Chilton και Markle, Mc Cord, Maccoby και Martin, Loeber και Southamer, Dishion κ.α. Όμως το έντονο επιστημονικό ενδιαφέρον που είλκυσε η λειτουργία κοινωνικοποίησης που ασκεί η οικογένεια είχε σαν αποτέλεσμα την προοδευτική αλλαγή αφενός μεν του τρόπου με τον οποίο προσδιορίζονται οι διεργασίες αυτές κι αφετέρου της αξιολόγησης των αντίστοιχων συνεπειών που προκύπτουν.

Έτσι, το μονοδιάστατο μοντέλο κοινωνικοποίησης “ όπου οι γονείς θεωρούνταν ως οι μόνοι δρώντες του οικογενειακού περιβάλλοντος, που ήταν σε θέση να διδάξουν ή να μεταδώσουν τρόπους κοινωνικοποίησης¹¹, σταδιακά εγκαταλείφθηκε. Έδωσε τη θέση του στο μοντέλο κοινωνικοποίησης που αποδέχεται ότι οι διεργασίες κοινωνικοποίησης βασίζονται σε μια διαρκή σχέση αμφίδρομης αλληλεπίδρασης και επανατροφοδότησης¹² μεταξύ του υποκειμένου-παιδιού και του ευρύτερου οικογενειακού και κοινωνικού περιβάλλοντος όπου διαβιώνει, με σημαντικότερη ωστόσο για τη διαμόρφωση της προσωπικότητάς του την επιρροή του γονεϊκού προτύπου συμπεριφοράς¹³. Αναλόγως, η αξιολόγηση των αποτελεσμάτων της κοινωνικοποίησης, που αρχικά είχε περιοριστεί στην αναζήτηση άμεσων συνδέσεων μεταξύ των γονεϊκών πρακτικών και συγκεκριμένων αποτελεσμάτων στο υποκείμενο-παιδί, στη συνέχεια επεκτάθηκε στην αξιολόγηση των διεργασιών αυτών που παρεμβάλλονται και κατά συνέπεια

¹⁰ Πιο αναλυτικά βλεπ. στη παρούσα εργασία Κεφ 2 σελ

¹¹ Freud, S. (1961). The ego and the id. In J. Strachey (Ed. and Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (vol. 19, pp. 19-29). London: Hogarth Press. (Original work published 1923).

¹² **Miller (1965)** Living Systems theory : Basic Concepts Behavioral Science vol 10 .3 Nov pp 193-237”

βλ.επ. Nichols W &Everett C (1986)“Systemic Family Therapy The Guilford Press USA

¹³ Spitz R(1958) « On the genesis of superego components.» *The Psychoanalytic Study of Child* vol 13 pp. 375-404 βλ. Επ. Erikson E(1963) «Childhood & Society Norton &Company N.Y

επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο εφαρμόζονται οι γονεϊκές πρακτικές διαπαιδαγώγησης στο υποκείμενο-παιδί.

Θα πρέπει ωστόσο να επισημάνουμε ότι υπήρξαν ορισμένες διαπιστώσεις που έτυχαν γενικής αποδοχής από την πλειονότητα των επιστημονικών θεωρήσεων, ανεξάρτητα από την όποια οπτική γωνία προσεγγίστηκαν.

Πιο συγκεκριμένα, οι κοινές αυτές διαπιστώσεις εστιάζονται

α) στη σημαίνουσα **αξία** της γονεϊκής σχέσης. Η σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ του παιδιού και των γονιών συμβάλλει καθοριστικά στην ψυχική ισορροπία και ανάπτυξη του τόσο κατά την παιδική όσο και κατά τη μετέπειτα ενήλικη ζωή του. Χαρακτηριστικά ο Bowlby ¹⁴ «αναφέρει πως εάν ένα άτομο κατά τη μετέπειτα ζωή του είναι ευτυχισμένο και ισορροπημένο, ή δυστυχισμένο και δυσαρμονικό με την κοινωνία... αυτό εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την επάρκεια των πρώτων χρόνων της κοινωνικής του ανάπτυξης». Ειδικότερα τα πέντε πρώτα χρόνια της ζωής θεωρούνται τα πιο κρίσιμα για τη μελλοντική εξέλιξη του ανθρώπου, γιατί τότε διαμορφώνονται οι βασικές γραμμές του χαρακτήρα και της προσωπικότητάς του. Το γεγονός αυτό έχει σπουδαία σημασία γιατί κατά την περίοδο αυτή το παιδί βρίσκεται κάτω από την αποκλειστική σχεδόν επίδραση της οικογένειας¹⁵.

β) στη σημαντική συνδρομή του γονεϊκού ρόλου στον κοινωνικό προσανατολισμό και την κοινωνικοποίηση του υποκειμένου-παιδιού. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφέρουμε ότι μολονότι οι νεώτερες¹⁶ –

¹⁴ Bowlby J. (1979) *The making and breaking of affectional bonds* Tavistock pag. 16

¹⁵ Στο ίδιο πνεύμα κινείται και ο Spitz R.A "A genetic field theory of ego formation Madison C.T. International Universities Press (1959) , Patterson G.R (1986) *Maternal rejection : Determinant or product for deviance child behavior ?* In W.W.Hartup & Z Rubin (ed) *Relationships and Development* pp73-94 Hills dale NJ : Erlbaum και Dix T(1991) "The affective organization of parenting ;Adaptive and maladaptive processes *Psychological Bulletin* vol 110 pp.3-25 συνηγορούν επίσης στο γεγονός ότι καθώς η οικογένεια αποτελεί το φυσικό περιβάλλον του παιδιού που μέσα σε αυτό δέχεται τις πρώτες ανθρώπινες επιδράσεις, θετικές ή αρνητικές, αναμφισβήτητα αναδεικνύεται σε πρωταρχικό παράγοντα της ανάπτυξης και εξέλιξής του.

¹⁶ Ενδεικτ. Hoffman, M.L. (1975). *Moral internalization, parental power and the nature of parent-child interaction.* *Development Psychology*, 11, 228-239. βλ.επ.

. Sroufe, L.A., & Fleener, J. (1986). *Attachment and the construction of relationships.* In W.W. Hartup & Z. Rubin (Eds.), *Relationships and development* Hillsdale, N.I (pp 51-72). βλ.επ. Skinner, B.F. (1957). *Verbal behavior.* New York: Appleton Century βλ.επ. Sears, R.R., Maccoby, E.E., & Levin, H. (1957). *Patterns Of child rearing.* Evanston, IL: Row βλ.επ. Patterson G (1982) *Coercive family processes* Eugene OR :Castalia Press

π.χ.με την συστημική ή κοινωνικογνωστική προσέγγιση της οικογένειας-θεωρήσεις μπορεί να υποστηρίξουν ότι επικρατούν κύκλοι διαδοχικής και αμοιβαίας επίδρασης μεταξύ της συναλλαγής γονέα-παιδιού, παρ' όλα αυτά κεντρικός άξονας όλων παραμένει α) η σημαντικότητα του γονεϊκού ρόλου και της γονεϊκής ανατροφής, καθώς β) η αλληλεπίδραση της σχέσης μεταξύ γονέα- παιδιού, η οποία ,όπως επισημαίνουν, επηρεάζει την κοινωνική συμπεριφορά του παιδιού σε άλλα κοινωνικά πλαίσια της ζωής του.

Οι γονείς είναι τα πρόσωπα που κατά κύριο λόγο συμβάλλουν στη διαμόρφωση του περιβάλλοντος που θα μεγαλώσει το υποκείμενο-παιδί, στην επιλογή μέχρι ενός βαθμού των προσώπων με τα οποία το παιδί θα έχει την ευκαιρία να έρθει σε επαφή στα πλαίσια της κοινωνικοποίησής του, στην ικανοποίηση των αναγκών και επιθυμιών του, στη δημιουργία ενός αισθήματος ασφάλειας και φυσικά, στη μεταβίβαση διαμέσου της κοινωνικής αγωγής των κοινωνικά αποδεκτών ηθικών κανόνων και αξιών . Μάλιστα η Anna Freud (1969) επισημαίνει ότι ενώ το υποκείμενο-παιδί κατά την πορεία του προς την ωριμότητα, πλάθει και διατηρεί μια εικόνα για τον τύπο του ιδανικού εαυτού που θα ήθελε να είναι ή να μοιάζει, ωστόσο την εικόνα αυτή είχε ξεκινήσει να πλάθει από την παιδική του κιόλας ηλικία, μέσω της ταύτισής του με το εξιδανικευμένο γι' αυτό γονεϊκό πρότυπο.

Ειδικότερα, η Anna Freud¹⁷ υποστηρίζει ότι επειδή το παιδί κατά το πρώτο διάστημα της ζωής του είναι ένα *“ακοινωνικό και πρωτόγονο ον”*, το έργο για το σχηματισμό του *“ακατέργαστου αυτού υλικού”* ανατίθεται στην οικογένεια και ιδιαίτερα στους γονείς. Η ορθότητα της συγκεκριμένης άποψης επιβεβαιώνεται και μέσω της επισήμανσης του Erikson¹⁸, ο οποίος ενώ υποστηρίζει ότι η προσωπικότητα του ατόμου μπορεί να διαμορφώνεται συνεχώς κατά την πορεία της ζωής του, ωστόσο θεωρεί τα πρώτα χρόνια της ζωής του ως τα πιο καθοριστικά για τη διαμόρφωσή της. Αλλά και ο Green (1989), ο οποίος εκπροσωπεί τους θεωρητικούς της προσωπικότητας, τονίζει

¹⁷A.Freud *Indications for child analysis and other papers* The Hogarth Press London 1969 (pp 470)

¹⁸ Erikson E(1968) *“The problem of ego indentity”* Psychological Issues 1 Monograph 1

επίσης πως οι βασικές τάσεις του χαρακτήρα ενός ατόμου διαμορφώνονται κατά την παιδική του ηλικία.

Προκειμένου όμως να κατανοήσουμε τη διεργασία κοινωνικοποίησης, διεργασία η οποία καθορίζει τη δυνατότητα των ατόμων να λειτουργούν με επάρκεια¹⁹ ή όχι και κατά τη μετέπειτα ενήλικη ζωή τους, θα πρέπει πρώτα να υπενθυμίσουμε ότι οι διεργασίες αυτές και κατ' επέκταση ο εννοιολογικός καθορισμός των όρων επαρκής-ανεπαρκής ποικίλουν σε μακρο-επίπεδο χωροχρονικά αλλά και σε επίπεδο οικογένειας ως ξεχωριστό υποσύστημα. Αυτό σημαίνει ότι τόσο οι λειτουργίες της όσο και ρόλοι της καθορίζονται κάθε φορά με βάση το ισχύον κοινωνικό σύστημα αξιών. Ωστόσο, πάντα προσδιορίζονται²⁰ με βάση μια κοινή κεντρική θεώρηση, η οποία πηγάζει από την επίγνωση του ότι για να μπορέσουν τα παιδιά να γίνουν επαρκείς ενήλικες, θα πρέπει να αποκτήσουν συγκεκριμένες συνήθειες, δεξιότητες, αξίες, κίνητρα κι εφόδια²¹. Αυτά θα τους επιτρέψουν να αποφύγουν α) την υιοθέτηση αντικοινωνικών προτύπων συμπεριφοράς, που διαταράσσουν ή επιβαρύνουν χωρίς λόγο τη λειτουργία άλλων ατόμων τόσο μέσα στα πλαίσια της δικής τους κοινωνικής ομάδας, όσο και του ευρύτερου κοινωνικού πλαισίου, β) να αποκτήσουν μέσω της απασχόλησής τους τα αναγκαία εκείνα οικονομικά εφόδια, έτσι ώστε να έχουν τη δυνατότητα να προσφέρουν οικονομική στήριξη στους ίδιους και την οικογένειά τους, γ) να αναπτύξουν κοινωνικές επαφές και διαπροσωπικές σχέσεις και με άλλα άτομα από τον ευρύτερο κοινωνικό τους περίγυρο και δ) να αποκτήσουν την ωριμότητα και ικανότητα να δημιουργήσουν με τη σειρά τους τη δική τους οικογένεια.

Οι διεργασίες που επιτελούνται μέσω της κοινωνικής λειτουργίας της οικογένειας εντάσσονται στα καθήκοντα του γονεϊκού ρόλου αποσκοπών στην

¹⁹ Maccoby E.E.(1992) The role of parents in thw socialization of children An Historical Overview Development Psychology vol 6 pp 1006-1017

²⁰ Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών υπενθυμίζει για το έτος Οικογένειας (1994) «Παρά τις πολλές αλλαγές στην κοινωνία που αλλοίωσαν το ρόλο και τις λειτουργίες της οικογένειας, αυτή συνεχίζει για την ανάπτυξη των μελών της, ιδιαίτερα των βρεφών και των παιδιών και τη φροντίδα των εξαρτημένων ατόμων, όπως των ηλικιωμένων, των αναπήρων και των μειονεκτικών ομάδων γενικά να παραμένει ένα ζωτικό μέσον διατήρησης και μεταβίβασης των πολιτιστικών αξιών. (ΟΗΕ, Διεθνές έτος οικογένειας. Πρόγραμμα για το Δ.Ε.Ο 1994)

²¹ E. Maccoby «(1992) ibid pp 1006-1017

κοινωνικοποίηση, την *εκμάθηση-εσωτερίκευση* δηλαδή στα νέα μέλη από μέρους των γονέων τρόπων συμπεριφοράς και μηχανισμών επικοινωνίας με το ευρύτερο κοινωνικό τους περιβάλλον τους οποίους παράγει, προβάλλει και επιτάσσει το κοινωνικό σύστημα ως κοινωνικώς αποδεκτούς.

Σύμφωνα με τον Alfred Baldwin²², “η ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού δε θα μπορούσε να προχωρήσει διόλου χωρίς την τροποποίηση της αίσθησης του εαυτού του από τις υποβολές των άλλων. Ο εαυτός προσαρμόζεται, προοδευτικά και αναπόφευκτα στους άλλους και τις παραδόσεις της κοινωνίας. Μεσολαβητές αυτής της κληρονομιάς είναι η μίμηση και η λειτουργία μιας εσωτερικής κυκλικής αντίδρασης. Έτσι, το ίδιο το παιδί, σε κάθε στάδιο, είναι εν μέρει κάποιος άλλος, ακόμα και μέσα στις σκέψεις του για τον εαυτό του.”

Στα πλαίσια των διεργασιών που επιτελούνται προς την κοινωνικοποίηση του παιδιού εντάσσεται και η κοινωνική αγωγή μέσω της οποίας το παιδί μαθαίνει πώς πρέπει να ζει μέσα σε μια ομάδα, πώς να ρυθμίζει την συμπεριφορά του προσαρμόζοντάς τη με εκείνη των άλλων ανθρώπων μέσα σε ένα πολύπλοκο πλέγμα σχέσεων. Το παιδί διδάσκεται μέσα από το οικογενειακό του περιβάλλον ποια χαρακτηριστικά της προσωπικότητας είναι κοινωνικώς αποδεκτά και ποια όχι. Αποκτά αυτοσεβασμό αλλά και αναπτύσσει σεβασμό και για τα υπόλοιπα άτομα που απαρτίζουν τον ευρύτερο κοινωνικό του περιγυρο.. Η εκμάθηση της κοινωνικής αγωγής²³ στα πλαίσια της κοινωνικοποίησης του ατόμου είναι εξίσου θεμελιώδης και αυτό γιατί απευθύνεται στους πιο ζωτικούς μηχανισμούς της ψυχής του παιδιού, συμβάλλοντας καταλυτικά στη διαμόρφωση του κεντρικού

²² Alfred Baldwin (1897) *Social and ethical interpretations in mental development A study in social psychology* N.Y.:Macmillan pp 30 πρβλ Alfred Baldwin (1893) *New method in child psychology Science* vol 21 pp213-214

²³ Ενδεικτ. Βλεπ. Bandura, A. (1969). Social-learning theory of identificatory processes. In D.A. Goslin (Ed.), *Handbook of socialization theory and research* Chicago: Rand McNally (pp. 213-262) βλ.επ. Bandura (1977 b) *Social learning Theory* Englewood Cliffs N.J. :Prentice -Hall Bandura, A. (1977a). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, vol 84, 191-215. βλ.επ.

Bandura, A. (1977b). *Social learning theory*. Englewood Cliffs, NI: Prentice-Hall βλ.επ. Miller, N.E., & Dollard, J. (1941). *Social learning and imitation*. New Haven, CT: Yale University Press. βλ.επ. Hoffman. M.L. (1975). Moral internalization, parental owner and the nature of parent-child interaction. *Development Psychology*, vol 11, 228-239

πυρήνα της προσωπικότητάς του και κατ' επέκταση στην κοινωνική του ανάπτυξη.

Μια άλλη διεργασία που εντάσσεται στα πλαίσια της κοινωνικοποίησης είναι η παιδαγωγική φροντίδα των γονέων η οποία έχει ως στόχο την ενεργοποίηση και τη βελτίωση των νοητικών ικανοτήτων του παιδιού, ικανότητες οι οποίες συμβάλλουν αφενός μεν στην πνευματική ανάπτυξη του παιδιού και αφετέρου στη δημιουργία του πνευματικού του αποθεματικού.

Σε συνάρτηση με τα παραπάνω ιδιαίτερες είναι οι προσπάθειες που καταβάλλει η οικογένεια για την ομαλή συναισθηματική ανάπτυξη και κοινωνική προσαρμογή του παιδιού μέσω της ενεργοποίησης των μηχανισμών εκμάθησης των ηθικών αξιών, του σεβασμού, του αλτρουισμού, της υπακοής. Στην προσπάθειά τους αυτή, τις περισσότερες φορές οι γονείς προβάλλουν τους εαυτούς τους ως τα ιδανικά πρότυπα ζωής και συμπεριφοράς που αποτελούν παράδειγμα προς μίμηση. Η μετάδοση-εκμάθηση αυτών των στοιχείων επιτελείται μέσω μιας πολύπλοκης διεργασίας η οποία αποτελείται από πέντε επιμέρους στάδια: την αντίληψη, την παρατήρηση, τη μίμηση, την αφομοίωση και τέλος την ταύτιση μέσω των οποίων το παιδί ταυτίζεται με το γονεϊκό πρότυπο²⁴. Έτσι, στα πλαίσια των παραπάνω επιδιώξεων της οικογένειας, τα παιδιά μαθαίνουν τρόπους για να διαδραματίσουν και αυτά με τη σειρά τους κάποιο ρόλο μέσα στην οικογένεια και αργότερα στην κοινωνία (εναλλαγή ρόλων). Όταν όμως το γονεϊκό πρότυπο είναι εσφαλμένο με την έννοια ότι ξεφεύγει από τα κοινωνικώς αποδεκτά όρια, το παιδί μακροπρόθεσμα έχει μεγάλη πιθανότητα να εφαρμόσει αυτό το αποκλίνον πρότυπο συμπεριφοράς και στη δική του οικογένεια.

Για παράδειγμα οι Bowlby & M.Ainsworth, μελετώντας τους μηχανισμούς μεταφοράς των σχημάτων προσκόλλησης μητέρας-παιδιού σε αντίστοιχα σχήματα ενηλίκων- μέσω ερωτήσεων που περιέγραφαν τις σχέσεις προσκόλλησης που είχαν οι ενήλικες με τους γονείς τους κατά το στάδιο της παιδικής τους ηλικίας,

²⁴ Σύμφωνα με τον Erikson(1968)στην ηλικία των 5 έως 6 ετών το παιδί κατέχει ήδη τα σχετικά με το ανδρικό και γυναικείο φύλο στερεότυπα, μέσω της εκμάθησης των κοινωνικών κανόνων του κόσμου των ενηλίκων. Σ' ένα μεταγενέστερο στάδιο το παιδί μαθαίνει τους κοινωνικούς ρόλους των φύλων ταυτιζόμενο με τον γονέα του αυτού φύλου ή με πρόσωπα (π x τα μεγαλύτερα αδέρφια) του αντίθετου φύλου. Erikson E(1968) "Identity :Youth and crisis Norton &Company N.Y ,

καθώς και την επίδραση που είχαν οι πρώτες αυτές σχέσεις με την περαιτέρω ανάπτυξη τους- κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι τα μοντέλα προσκόλλησης που εφαρμόζαν αυτοί στα παιδιά τους ήταν ίδιου τύπου με τα σχήματα που είχαν αναπτυχθεί κατά την παιδική τους ηλικία από τους γονείς τους. Στο ίδιο συμπέρασμα με ανάλογα αποτελέσματα κατέληξαν και οι Cowan Cowan & Kerig (1993)²⁵ .

Επιπρόσθετα σε έναν πιο βραχυπρόθεσμο ορίζοντα, τα παιδιά που έχουν εσωτερικεύσει μη κοινωνικά αποδεκτά πρότυπα συμπεριφοράς υφίστανται σε πρώτη φάση την κοινωνική απόρριψη από τα άλλα παιδιά των “ηθικών” οικογενειών και σε επόμενη φάση ακόμα και τη στέρηση κάποιων κοινωνικών ή επαγγελματικών ευκαιριών.

Όμως και η πολυδιάστατη και πολυσήμαντη συμβολή της ψυχολογικής διεργασίας που επιτελείται μέσα στην οικογένεια, έχει επισημανθεί από την πλειονότητα των θεωρητικών και ερευνητικών προσεγγίσεων²⁶. Και αυτό γιατί οι γονείς πέρα από τους φυσικούς προστάτες που το στηρίζουν βιολογικά και τους μεταδότες των ιδεών και προτύπων συμπεριφοράς, αποτελούν ταυτόχρονα και τους βασικούς τροφοδότες του συναισθήματος, όπου σε συνδυασμό με τα παραπάνω ενσαρκώνουν τα πρώτα πρότυπα προς αντιγραφή, που ως ένα βαθμό δέχεται άκριτα το άτομο εξαιτίας του δεσμού που νιώθει να το ενώνει με τους γονείς του, μέσω του οποίου πυροδοτείται ο θαυμασμός του και η επιθυμία του να τους μοιάσει. Στη σφαίρα δε αυτής της επιρροής του γονικού προτύπου, το υποκείμενο είναι εκτεθειμένο σε όλη τη διάρκεια της παιδικής του ηλικίας και στο γεγονός αυτό οι Bayler, Schaefer²⁷ αναγνωρίζουν την προσανατολισμένη κατόπιν κοινωνική και συναισθηματική συμπεριφορά του ατόμου Σύμφωνα με τον Bowlby(1951)²⁸, η ανάπτυξη του Εγώ και του Υπερεγώ είναι άρρηκτα

²⁵ Cowan Cowan & Kerig (1993) Gender differences in Family Self And Society: towards a new agenda for Family Research in P.Cowan, D Field, D.Hansen, A Skolning, G.Swanson (ed)Lawrence Erlbaum Ass. pp183-195

²⁶ Πιο αναλυτικά Βλεπ. παρούσα εργασία Κεφ. 2 Μέρος Ι σελ ..

²⁷ Bayler N. Schaefer E.S.(1963)“ Maternal behavior child behavior and their intercorrelationw from infancy through adolescence Monographs of the Society for Research in Child Development 28 (3 Serial No 87)

²⁸ Ο J. Bowlby προετοίμασε το υπόβαθρο της θεωρίας της προσκόλλησης ανλώντας κυρίως στοιχεία από τη θεωρία έλεγχου των συστημάτων και την ψυχαναλυτική σκέψη, το ενδιαφέρον

συνδεδεμένη με τις πρώτες ανθρώπινες σχέσεις του παιδιού. Η Anna Freud(1969) από τη σκοπιά της ψυχαναλυτικής θεωρίας αναφέρει ότι η εμπειρία της αγάπης και των ερεθισμάτων που έχει το παιδί στην πρώτη παιδική ηλικία, είναι υπεύθυνη για τον “πρώιμο ναρκισσοισμό”, την επένδυση δηλαδή στον εαυτό του. Κι αυτό το στοιχείο, υποστηρίζει, δημιουργεί στο άτομο για όλα τα επόμενα χρόνια ένα συναίσθημα εμπιστοσύνης και ασφάλειας.

Επιπρόσθετα οι Nancy, Bayley & Schaefer(1963)²⁹ κατέληξαν στο συμπέρασμα, ότι η κοινωνικά και συναισθηματικά προσανατολισμένη συμπεριφορά του παιδιού, είναι ως ένα βαθμό, αντίδραση στη γονεϊκή συμπεριφορά στην οποία έχει εκτεθεί κατά τη διάρκεια της παιδικής του ηλικίας.

Μια άλλη έκφανση της σημαντικότητας της ψυχολογικής λειτουργίας της οικογένειας είναι η συμβολή της στην κάλυψη της συναισθηματικής και ψυχικής “*ανάγκης του ανήκειν-togetherness*”³⁰. Η Mairy Ainsworth ³¹ σημειώνει δε χαρακτηριστικά, “*Η οικογενειακή ασφάλεια στα πρώτα στάδια έχει χαρακτήρα εξάρτησης, ο οποίος όμως διαμορφώνει ι τη βάση από την οποία το άτομο μπορεί να προχωρήσει σταδιακά, διαμορφώνοντας νέες ικανότητες και ενδιαφέροντα, σε αλλά πεδία. Όταν όμως λείπει η οικογενειακή ασφάλεια, το*

της οποίας επικεντρώθηκε στη σχέση ανάμεσα στην απώλεια ή τη στέρηση της μητέρας και στη μειέπειτα εξέλιξη της προσωπικότητας. Μελετώντας περιπτώσεις 44 παιδιών - ασθενών της London Child Guidance Clinic που παρουσίαζαν ροπή προς παραβατική συμπεριφορά (π.χ. κλοπές) μπόρεσε να συνδέσει τα συμπτώματά τους με ιστορικό μητρικής αποστέρησης και αποχωρισμού. Πιο αναλυτ. βλεπ. παρούσα εργασία Κεφ. 2 Ο ρόλος του συναισθήματος

²⁹ N. Bayley και Schaefer E.S. (1960)“ Consistency of maternal behaviour from infancy to preadolescence” *Journal of Abnormal and Social Psychology* vol 1, 1-6

³⁰ Minuchin P (1985) . “ Families and individual development Provocations from the field of family therapy *Child Development* vol 57 pp.289-302

³¹ Το ενδιαφέρον της Ainsworth (1969) εστίαστηκε στη θεωρία της Ασφάλειας Εισηγάγε δε την έννοια της προσκόλλησης ως ασφαλούς βάσης από την οποία το βρέφος μπορεί να εξερευνήσει τον κόσμο. Επιπλέον διατύπωσε την έννοια της μητρικής ευαισθησίας στα σήματα του βρέφους και το ρόλο της στην ανάπτυξη της προσκόλλησης βρέφους.. Αναφέρει ότι υπάρχει μια φυσική πορεία ανάπτυξης της συμπεριφοράς της προσκόλλησης στα βρέφη η οποία εξαρτάται από την ανταπόκριση του παρέχοντος φροντίδα Η διεργασία μπορεί να διαταραχθεί ή να παρεκκλίνει και να πάρει δυσπροσαρμοστική μορφή, αν η μητέρα δεν καταφέρει να εκτελέσει το δικό της ρόλο στην αλληλενεργούσα δυάδα (μητέρα-παιδί) .Ainsworth M.D.S. & Bell S.M. (1969) “ Some contemporary patterns in thw feeding situation . In A . Ambrose (ed) *Stimulation in early infancy*) London Academic Press (pp. 133-170)

*άτομο μειονεκτεί γιατί δεν έχει αυτή που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε ασφαλή βάση από την οποία θα ξεκινήσει*³².

Η ικανοποίηση ή μη της ανάγκης αυτής εξαρτάται κατά κύριο λόγο από την ποιότητα των ενδοοικογενειακών σχέσεων που αναπτύσσονται μεταξύ των μελών της οικογένειας, με σημαντικότερη όμως για τους περισσότερους μελετητές³³ τη συναισθηματική επαφή και επικοινωνία μεταξύ μητέρας και παιδιού. Και αυτό γιατί διαμέσου της σχέσης αυτής, διαμορφώνεται το αίσθημα ασφάλειας, εμπιστοσύνης ή δυσπιστίας που εκδηλώνει το άτομο. Σύμφωνα με την αναπτυξιακή θεωρία του Erikson (1963), η σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ μητέρας και παιδιού θεωρείται καθοριστική για τη διαμόρφωση της θετικής ή μη στάσης του παιδιού τόσο προς τον εαυτό του, όσο και προς τα άλλα άτομα του στενότερου ή του ευρύτερου κοινωνικού του περιβάλλοντος. Το ίδιο συμπέρασμα διατυπώνει και η θεωρία της ψυχανάλυσης, όπου σύμφωνα με τον Freud³⁴ η διαμόρφωση του Εγώ γίνεται αρχικά μέσω της σχέσης που αναπτύσσεται μεταξύ μητέρας και παιδιού, καθώς η μητέρα αποτελεί το πρώτο “αντικείμενο” επικοινωνίας του ατόμου με τον κόσμο.

³² Mary Salter(1940) ‘ An evaluation of Adjustment based on the Concept of Security’ p. 45 Το ενδιαφέρον της Ainsworth (1969) το γένος(Salter ‘) εστίαστηκε στη θεωρία της Ασφάλειας Εισηγήσε δε την έννοια της προσκόλλησης ως ασφαλούς βάσης από την οποία το βρέφος μπορεί να εξερευνησει τον κόσμο. Επιπλέον διατύπωσε την έννοια της μητρικής ευαισθησίας στα σήματα του βρέφους και το ρόλο της στην ανάπτυξη της προσκόλλησης βρέφους.

³³ Βλεπ. Ενδεικτ. (Erikson E 1968 “ Identity , youth and crisis New York : Norton) βλεπ. επ. Nancy Bayley & Schaefer (1960) Maternal behaviour and personality development : Data from the Berkeley Growth Study . In C. Shagass & B.Pasamanick (ed) Child Development Research Reports of the American Psychiatric Association vol 13 pp 155-173), βλ.επ. Nancy Bayley (1964) Consistency of maternal and child behaviours in the Berkeley Growth Study Vita Humana vol 7 pp.73-95

³⁴ Στο έργο του “The Ego and the Id” ο Freud αναφέρει ότι το Εγώ, που είναι η αρχή της πραγματικότητας, δημιουργείται από το Αυτό (id), την αρχή της ηδονής, που αποτελεί το πρωταρχικό στοιχείο της ύπαρξης του ατόμου. Η διαμόρφωση του Εγώ θα γίνει διαμέσου της σχέσης μητέρας και παιδιού, όπου η μητέρα θα αποτελέσει το πρώτο και το βασικότερο “αντικείμενο” που θα συμβάλλει στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του ατόμου τόσο κατά την παιδική του ηλικία όσο και κατά τη μετέπειτα ζωή του ως ενήλικα. Freud, S. (1961). The ego and the id. In J. Strachey (Ed. and Trans.), The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud (vol. 19, pp. 19-29). London: Hogarth Press. (Original work published 1923).

Με γνώμονα όμως τη διαπίστωση ότι πολλές φορές παρατηρείται τόσο σύγχυση ως προς την οριοθέτηση του πλαισίου άσκησης του γονεϊκού ρόλου, όσο και εσκεμμένη άρνηση εκ μέρους των γονέων να επιτελέσουν τους ρόλους τους, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι δεν είναι πάντοτε εφικτή η άσκηση του γονεϊκού ρόλου με τρόπο εποικοδομητικό. Οι σημαντικότερες διεργασίες που επιτελούνται μέσω αυτού του ρόλου κινδυνεύουν ανά πάσα στιγμή να εμβολιστούν από διάφορους παράγοντες που συμβάλλουν στη δημιουργία του αρνητικού αυτού βιώματος στους γονείς. Πιο συγκεκριμένα σοβαρότεροι από αυτούς θεωρούνται η ψυχολογική ανωριμότητα των γονέων, η διαταραγμένη συναισθηματική σχέση μεταξύ των συζύγων-γονέων καθώς και η ύπαρξη οργανικών ή ψυχικών παθήσεων στην οικογένεια.

Η δυσλειτουργική και αναποτελεσματική άσκηση του γονεϊκού ρόλου ερμηνεύεται κατά κύριο λόγο ως αποτέλεσμα της ψυχολογικής ανωριμότητας των γονέων, που αδυνατούν να αναλάβουν υπεύθυνα το ρόλο τους, γεγονός που εκδηλώνεται για παράδειγμα στην αδυναμία επίλυσης των προβλημάτων διαπαιδαγώγησης ή οικονομικής διαχείρισης κλπ. Τα αίτια αυτής της ανωριμότητας συνήθως αποδίδονται στην ατελή προσωπικότητα των γονέων. Οι ίδιοι οι γονείς δηλαδή, είτε εξαιτίας των τραυματικών εμπειριών που βίωσαν κατά την παιδική τους ηλικία είτε εξαιτίας της υιοθέτησης εκ μέρους τους λανθασμένων προτύπων γονεϊκής συμπεριφοράς, δεν έχουν κατακτήσει ολοκληρωμένη προσωπικότητα μέσω μιας ομαλής διαδικασίας ωρίμανσης. Μερικοί επιστήμονες μάλιστα επισημαίνουν ότι η επήρεια των παραγόντων αυτών πολλές φορές μεγιστοποιείται, όταν υπάρχουν παράλληλα στην οικογένεια και άλλα προβλήματα, κοινωνικά ή οικονομικά (ανεργία, φτώχεια κλπ.) με αποτέλεσμα να συμβάλλουν ενδυναμωτικά τις περισσότερες φορές στην εμφάνιση νέων προβλημάτων (π.χ. αλκοολισμός, ναρκωτικά, ψυχολογικά προβλήματα, εγκληματικές πράξεις κ.α.) που τελικά περιπλέκουν ακόμα περισσότερο την ήδη διαταραγμένη οικογενειακή ατμόσφαιρα και τη συμπαρασύρουν σε ένα φαύλο κύκλο.

Αναφορικά με τις επιπτώσεις που έχει στη διαμόρφωση των ευρύτερων ενδο-οικογενειακών σχέσεων η μεταξύ των συζύγων-γονέων διαταραγμένη

συναισθηματική σχέση, η Virginia Satir³⁵ επισημαίνει ότι η σχέση των συζύγων-γονέων είναι ο άξονας γύρω από τον οποίο στρέφονται και διαμορφώνονται όλες οι άλλες οικογενειακές σχέσεις. Μια συζυγική σχέση που δε λειτουργεί ομαλά διαταράσσει και τους άλλους ρόλους των συζύγων. Η εγκατάλειψη και περιθωριοποίηση που βιώνει ο ένας σύζυγος από τον/τη σύντροφό του εξαιτίας της έλλειψης αμοιβαίας αποδοχής και εκτίμησης, έχει σαν αποτέλεσμα να βιώνει μια αρνητική και συνάμα απορριπτική εικόνα όχι μόνο για τον ή τη σύζυγό του, αλλά για την ίδια του την οικογένεια ακόμη και τον εαυτό του. Συχνά μάλιστα εκδηλώνει καταθλιπτικές τάσεις. Η ψυχική αυτή κατάρρευση έχει δυστυχώς τις περισσότερες φορές αποτέλεσμα να μετακυλά στα πιο ευάλωτα μέλη της οικογένειας, τα παιδιά, με καταστρεπτικές για αυτά συνέπειες. Και αυτό γιατί όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Δουμάνη³⁶, “το παιδί που βλέπει τους γονείς του να μαλώνουν συνεχώς, να είναι παγεροί και απορριπτικοί μεταξύ τους, ουσιαστικά δεν έχει οικογένεια, δεν έχει τίποτε έξω από τον εαυτό του, που να το στηρίζει, τίποτε το σταθερό στο οποίο να μπορεί να βασισθεί και να ελπίζει.”

Ένα άλλο πολύ σοβαρό φαινόμενο που έχει τη ρίζα του στις συναισθηματικές ελλείψεις και τα κενά στις μεταξύ των συζύγων-γονέων σχέσεις, είναι και η παρεκκλίνουσα οριοθέτηση των σχέσεων και ρόλων μεταξύ γονέων και παιδιών. Όπως έχει επισημανθεί από τις μελέτες των Haley (1976), Nichols & Everett (1986), Bowen (1978), οι Cowan Cowan & Kerig (1993) η συναισθηματική απόσταση μεταξύ των συζύγων συνήθως οδηγεί τον ένα από τους δύο γονείς στο να αναπτύξει μια μη συμβατή με το γονεϊκό του ρόλο σχέση με το υποκείμενο-παιδί, με αποτέλεσμα να προκαλείται τις περισσότερες φορές ακόμα μεγαλύτερη αποδιοργάνωση και διατάραξη της οικογενειακής ισορροπίας. Προκειμένου να διερευνήσουμε τους μηχανισμούς γένεσης της δυσαρμονικής αυτής σχέσης, θα επικαλεστούμε την ερμηνευτική προσέγγιση της κοινωνικής ψυχολογίας, όπου σύμφωνα , με την εν λόγω θεώρηση, το δυαδικό σχήμα τα

³⁵ * Satir V. (1989) Πλάθοντας ανθρώπους Εκδ. Κέδρος σελ 13

³⁶ Δουμάνη Χρηστέα Μ.(1989) Η Ελληνική Οικογένεια Από τη συλλογική οργάνωση στις διαπροσωπικές σχέσεις . Στο συλλογικό έργο : Τσίτουρα Σ.(1989) Φροντίδα για την Οικογένεια εκδ, Κέδρος (σελ 14)

(σύζυγοι) τείνει να γίνει τριγωνικό, όταν στη μεταξύ τους σχέση υπάρχουν συγκρούσεις και συναισθηματική απόσταση. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία τριαδικών³⁷ συμμαχιών, με στόχο την εκτόνωση της ενδοσυζυγικής σύγκρουσης. Στα πλαίσια λοιπόν εκτόνωσης του κλίματος σύγκρουσης και δυσαρμονίας που αναπτύσσεται στο εσωτερικό της οικογένειας, ένα τρίτο μέλος –*συνήθως ένα παιδί*– προστίθεται στη δυάδα³⁸. Ο ρόλος που διαδραματίζει στην συγκεκριμένη περίπτωση το παιδί, είναι να *διαλύσει* την ένταση, ισορροπώντας την διαταραγμένη οικογενειακή ατμόσφαιρα, μέσω της ανάληψης-*με το όποιο κόστος συνεπάγεται αυτό*- είτε του **ρόλου του γονέα**³⁹ (parentification) είτε αυτού του **αποδιοπομπαίου τράγου**⁴⁰ (scapegoat).

Στην περίπτωση που ανατίθεται ο **ρόλος του γονέα** στο παιδί, η ενέργεια αυτή σηματοδοτεί μια ιδιαίτερα διαταραγμένη συναισθηματική σχέση μεταξύ των συζύγων-γονέων, η οποία *επιτρέπει* την είσοδο ενός τρίτου μέλους ανάμεσα στο ζευγάρι. Αυτή η διεργασία όμως έχει ως τελική κατάληξη την αποδυνάμωση της άσκησης γονεϊκού ρόλου από πλευράς των γονέων. Έτσι ο ρόλος τους μεταβιβάζεται στο παιδί, που συνήθως είναι το πρώτο ή από τα πρώτα σε σειρά γέννησης παιδιά και που επιφορτίζεται ένα μεγάλο μερίδιο ευθύνης. (Φροντίζει και ελέγχει τα άλλα αδέρφια του και πολλές φορές έχει τη φροντίδα και για τους ίδιους τους γονείς του και για τη μεταξύ τους σχέση.) Αυτό έχει ως φυσική συνέπεια το παιδί να μην αφήνεται να βιώσει φυσιολογικά την ηλικία του⁴¹ και να γίνεται ένας *ψευδοενήλικας* με αποτέλεσμα να

³⁷ Η ύπαρξη τριγωνικών σχέσεων σύμφωνα με την συστημική θεωρία αποτελεί ένα συνηθισμένο φαινόμενο στη δομή της οικογένειας. Προβλήματα αρχίζουν να υφίσταται από τη νέα αυτή δομή όταν αυτές οι συμμαχίες τείνουν να διαμορφωθούν σε μόνιμη βάση. Το λυπηρό στην περίπτωση αυτή είναι ότι, ο ρόλος που κατέχει ένα μέλος σε μια τριγωνική σχέση τείνει να επαναληφθεί και μετά την επιλογή συντρόφου και στη δομή της οικογένειας που αργότερα το μέλος αυτό θα διαμορφώσει. (Nichols & Everett 1986 *ibid* pp 129)

³⁸ Nichols & Everett (1986) *Systemic Family Therapy* The Guilford Press USA pp176 βλεπ.επ. Cowan Cowan & Kerig (1993) *Gender differences in Family Self And Society: towards a new agenda for Family Research in* P.Cowan, D Field, D.Hansen, A Skolning, G.Swanson (ed)Lawrence Erlbaum Ass.

³⁹ * Nichols & Everett 1986 *ibid* pp 127

⁴⁰ * (Nichols & Everett 1986 *ibid* pp 137).

⁴¹ Τα περισσότερα από αυτά τα παιδιά που ασκούν αυτό το ρόλο εκδηλώνουν α) αισθήματα απογοήτευσης και θλίψης τα οποία είναι έκδηλα κυρίως στο στάδιο της εφηβείας τους,β) προβλήματα αποχωρισμού ή και συναισθηματική απόσταση από την οικογένεια, ως αντίδραση του ρόλου που τους ανάθεσαν να επιτελέσουν Το λυπηρό όμως είναι ότι ενώ το παιδί

εγκαταλείπει ή να μειώνει το παιχνίδι και την επαφή με τους συνομήλικους φίλους του.

Στην περίπτωση του αποδιοπομπαίου τράγου, η υπόλοιπη οικογένεια δηλαδή οι γονείς και τα αδέρφια φορτώνουν όλα τα οικογενειακά προβλήματα και την οικογενειακή δυσλειτουργία σε ένα μόνο παιδί με αποτέλεσμα αυτό να χαρακτηρίζεται και να αντιμετωπίζεται ως ο αυτουργός και συνεπώς ως ο αποκλειστικός υπεύθυνος για την κρίση που αντιμετωπίζει όλη η οικογένεια. Οι επιπτώσεις⁴² που έχει στο παιδί η ανάθεση αυτού του ρόλου είναι η κακή επίδοση στο σχολείο και η εν γένει εκδήλωση ψυχοσωματικών προβλημάτων. Πολλές φορές ωστόσο εμφανίζονται σοβαρότερα συμπτώματα, όπως η σχιζοφρένεια ή και η υιοθέτηση εγκληματικών προτύπων συμπεριφοράς. Μελέτες των Nichols & Everett 1986 επιπλέον έχουν αποδείξει ότι πίσω από ένα σχιζοφρενικό μέλος της οικογένειας υπήρχε ένα ζευγάρι συζύγων-γονέων με διαταραγμένες σχέσεις και πολλαπλά προβλήματα. Η παθολογική συμπεριφορά που εκδηλώνει το μέλος αυτό οφείλεται στην απορρόφηση όλης της οικογενειακής έντασης που καλείται να δεχθεί. Έτσι όλη η υπόλοιπη οικογένεια δείχνει ισορροπημένη και το μόνο πρόβλημα που θεωρούν ότι διαταράσσει την οικογενειακή ισορροπία, είναι το παιδί που εκδηλώνει την παθολογική αυτή συμπεριφορά⁴³.

Φυσική συνέπεια των παραπάνω διαβρωτικών σχέσεων είναι η διάλυση των ενδοοικογενειακών δεσμών και η δημιουργία μεγάλων ρηγμάτων στην

αποστασιοποιείται από τους γονείς και τη στάση τους, ωστόσο όταν γίνει γονέας επαναλαμβάνει την αγωγή αυτή, την οποία μέχρι τότε έχει ανάγει σε πρότυπο Nichols & Everett 1986 pp 135

⁴² Η συναισθηματική ή ψυχολογική κακοποίηση δεν αποτυπώνεται σε ακτινογραφία. Αλλά φαίνεται να ορίζεται σαν τη διαρκή απόρριψη ή τη χρησιμοποίηση του παιδιού σαν αποδιοπομπαίου τράγου από τα άτομα που το φροντίζουν. Η συνεχής υποτίμηση, η υβριστική συμπεριφορά και η ψυχολογική τρομοκρατία, είναι μερικά από τα ολέθρια στοιχεία που κακοποιούν την πορεία για την συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού. Μεγάλη συχνότητα αυτοκαταστροφικής συμπεριφοράς έχει περιγραφεί σε σχέση με φυσιολογικά ή παραμελημένα κακοποιημένα παιδιά. Περιλαμβάνει αυτοακρωτηριασμούς και απόπειρες αυτοκτονίας και συνδέεται με χαρακτηριστικές μεταβολές του οικογενειακού περιβάλλοντος του παιδιού. Αγάθωνος Γεωργοπούλου(1998), επίσης Γεωργιάς Δ.(1996) Κοινωνική Ψυχολογία Τόμος Β Ελληνικά Γράμματα, βλεπ. επίσης Αρτινοπούλου Β & Μαγγανάς Α.(1996) Ψυματολογία και Όψεις Ψυματοποίησης Νομική Βιβλιοθήκη Αθήνα

⁴³ .Nichols & Everett 1986 Systemic Family Therapy The Guilford Press USA

οικογενειακή συνοχή. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνεται⁴⁴, διαταραχές στη δομή και τη λειτουργία της οικογένειας έχουν άμεσες και καθοριστικές συνέπειες στη σωματοψυχική και πνευματική εξέλιξη του παιδιού και ιδιαίτερα του εφήβου.

Τέλος, η ύπαρξη οργανικών ή ψυχικών παθήσεων στην οικογένεια καθώς και ο συνδυασμός των δύο δημιουργούν σοβαρά προβλήματα στις ενδοοικογενειακές σχέσεις και την άσκηση του γονεϊκού ρόλου.

Όπως υποστηρίζεται από τους Cohen, P., Brook, J.S., Cohen, J., Velez, N. & Garcia, M. (1990) η ψυχοπαθολογία των γονέων, αξιολογείται ως παράγοντας «υψηλού κινδύνου» ο οποίος *ενοχοποιείται* για την διαταραγμένη οικογενειακή ατμόσφαιρα καθώς και για τα προβλήματα συμπεριφοράς κι ανωριμότητας των παιδιών (Cohen, Brook K.a., 1990)⁴⁵. Έυρήματα από την έρευνα των Quinton, Rutter, & Gulliver, 1990).⁴⁶ -σε ψυχιατρικό πληθυσμό- επιβεβαιώνουν την σύνδεση ανάμεσα στην ψυχοπαθολογία των γονέων και στις συναισθηματικές διαταραχές που αντιμετωπίζουν τα παιδιά τους. Υποστηρίζουν ακόμα , ότι η γονεϊκή ψυχοπαθολογία, σε συνδυασμό με το γνωστικό επίπεδο του παιδιού φάνηκε να συνδέεται -σύμφωνα με τα πορίσματα της μελέτης τους - με την εμφάνιση πρώιμης επιθετικής συμπεριφοράς, στα παιδιά.

Επιπλέον ο(Goldstein, 1992)⁴⁷επισημαίνει ότι η ύπαρξη ψυχιατρικών νοσημάτων(π.χ. σχιζοφρένεια)στο γονεϊκό σχήμα, είναι ένας ακόμη παράγοντας που αυξάνει την πιθανότητα εμφάνισης ψυχιατρικών προβλημάτων στα παιδιά. Τα παιδιά που διαβιούν μαζί τους όπως δηλώνει ,

⁴⁴ Κατάμης Χ.(1991) στο Ι. Μαρκαντώνη « Οικογένεια Μηρότητα Αναδοχή Διεπιστημονική προσέγγιση» εκδ. Δ. Μαυρομάτη Αθήνα σελ 201

⁴⁵ Cohen, P., Brook, J.S., Cohen, J., Velez, N. & Garcia, M. (1990). Common and uncommon pathways to adolescent psychopathology and problem behaviour: . In: L. Robins & M. Rutter (Eds), *Straight and deviant pathways from childhood to adulthood*. pp. 242-257. Cambridge: Cambridge University Press.

⁴⁶ Quinton, Rutter, M., & Gulliver, L. (1990). Continuities in psychiatric disorders from childhood to adulthood in the children of psychiatric patients. In: L. Robins & M. Rutter (Eds), *Straight and deviant pathways from childhood to adulthood*.. Cambridge: Cambridge University Press. pp. 242-257

⁴⁷ Goldstein, S. & Goldstein, M. (1992). *Hyperactivity: Why won't my child pay attention?* New York: John Wiley & Sons, Inc.

έχουν δέκα φορές μεγαλύτερη πιθανότητα να εκδηλώσουν συμπτώματα σχιζοφρένειας σε σύγκριση με το φυσιολογικό πληθυσμό. Οι πιθανότητες δε αυξάνονται όταν το ψυχιατρικό πρόβλημα των γονέων συνοδεύεται με έντονες οικογενειακές συγκρούσεις. Ακόμα οι (Breen & Barkley 1988)⁴⁸ βρήκαν ότι αγόρια που μεγάλωσαν σε οικογένειες όπου ο ένας γονέας , είχε κάποιο ψυχιατρικό πρόβλημα -σε συνδυασμό με τη διαταραγμένη ατμόσφαιρα που συνεπάγεται μια τέτοια συμβίωση- αντιμετώπιζαν ιδιαίτερα συναισθηματικά προβλήματα στην μετέπειτα ζωή τους. Αντίθετα σε ότι αφορά τα κορίτσια , αυτά φάνηκε να επηρεάζονται λιγότερα.

Επιπλέον η ύπαρξη διαταραγμένων και δυσαρμονικών σχέσεων στην οικογένεια οι οποίες αποκτούν χρόνιο χαρακτήρα ευθύνονται τόσο για τη διασάλευση της οικογενειακής αρμονίας όσο και για τη εκδήλωση μεταξύ των μελών της οικογένειας μακροχρόνιων ψυχοσωματικών προβλημάτων. Όπως σωστά επισημαίνει η Virginia Satir⁴⁹ : η οικογενειακή δυσαρμονία και οι ψυχικές εντάσεις διαβρώνουν όχι μόνο τον ψυχικό κόσμο του ατόμου, αλλά δημιουργούν και ψυχοσωματικά προβλήματα αφού υπάρχει στενή σχέση σώματος-ψυχής.

Συμπερασματικά θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε ότι σε οικογενειακά περιβάλλοντα στα οποία παρατηρούνται δυσαρμονικές ενδοσυζυγικές σχέσεις, ασαφή και ελλιπή πλαίσια επικοινωνίας, χαμηλή αυτοεκτίμηση εκ μέρους των γονέων, δυσλειτουργικοί οικογενειακοί δεσμοί, αρνητικότητα, προβληματική επικοινωνία μεταξύ γονέα και παιδιού, υπάρχει σοβαρή ένδειξη τόσο για μελλοντική σύνδεση των μελών και δη των παιδιών με παραβατικά πρότυπα συμπεριφοράς, καθώς και για τη δημιουργία ψυχικών διαταραχών στα μέλη ενός τέτοιου τύπου οικογένειας.

⁴⁸ Breen. M.J. & Barkley, R.A.(1988) Child Psychopathology and parenting stress in girls and boys having Attention Deficit Disorder with Hyperactivity. *Journal of Pediatric Psychology*, vol 13(2), pp. 265-280.

⁴⁹ Virginia Satir 1989 ο.π.σελ. 69

Σύμφωνα με τα πορίσματα πλήθους επιστημονικών ερευνών, παιδιά με παραβατική συμπεριφορά συναντώνται με μεγαλύτερη συχνότητα σε οικογενειακά περιβάλλοντα που στον πυρήνα τους εκδηλώνονται δυσαρμονικές ενδοσυζυγικές σχέσεις. Μάλιστα από αρκετούς ερευνητές επισημαίνεται ότι οι διαμάχες και όχι ο χωρισμός καθαυτός, είναι πιο στενά συνδεδεμένες με τη διαταραγμένη συμπεριφορά των παιδιών. Και αυτό, γιατί ο γονέας που βρίσκεται σε σύγκρουση με τον/τη σύντροφό του έχει χαμηλότερα επίπεδα συναισθηματικής διαθεσιμότητας για τα παιδιά του.

Το παιδί, ως πιο αδύναμο μέλος, βιώνει με μεγαλύτερη ένταση τη σύγκρουση αυτή. Η σκέψη, ή ακόμα χειρότερα η διαπίστωση ότι οι γονείς είναι απορριπτικοί, εκθρικοί και αδιάφοροι προς αυτό, μπορεί να οδηγήσει το παιδί σε απομάκρυνση από το οικογενειακό του περιβάλλον, με σκοπό την αναζήτηση αναγνώρισης και αυτοεπιβεβαίωσης σε άλλες ομάδες έξω από τους κόλπους της οικογένειας, τις περισσότερες φορές με καταστρεπτικές συνέπειες .

Συνοψίζοντας θα πρέπει να αναφέρουμε ότι ανεξάρτητα από τις όποιες διαφορές παρουσιάζουν οι παραπάνω προσεγγίσεις, παρ' όλα αυτά έχει συλλήβδην επισημανθεί τόσο το δυναμικό πλαίσιο της οικογένειας, όσο και η σημαντικότητα του ρόλου της οικογένειας και ιδιαίτερα των γονέων στη διαμόρφωση της ισορροπημένης ψυχοκοινωνικής ανάπτυξης του ατόμου. Και αυτό ερμηνεύεται γιατί, διαμέσου της οικογένειας, το άτομο γνωρίζει τη δυναμική της ομάδας αναπτύσσοντας σχέσεις αλληλεπίδρασης και αλληλοσύνδεσης⁵⁰ με τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας, διαμορφώνει μια αντίληψη για το τι είναι κοινωνικά αποδεκτό ή μη, αφομοιώνει τις πρώτες αξίες και τα πρώτα αποδεκτά πρότυπα συμπεριφοράς⁵¹, συνειδητοποιεί την υπόστασή του ως μέλους αρχικά της οικογένειας και αργότερα του κοινωνικού συνόλου, μαθαίνει πως θα πετύχει την αυτοπραγμάτωση και την καταξίωση του, πως θα διαμορφώσει δηλαδή τον υπαρξιακό του εαυτό ⁵².

⁵⁰ Skinner B.F (1953) " Science and human behavior" New York :Macmillan , Skinner B.F (1974) " About Behaviorism NewYork : Knopf

⁵¹Burnham W. H (1925) The man G, Stanley Hall Psychological Review vol 32 pp.89-102

⁵²Spitz R (1965) The first year of life Madison CT International Universities Press

Είναι μόνο στους κόλπους της οικογένειας που ο καθένας από μας αποκτά εν τέλει την «ταυτότητά» ⁵³ του.

⁵³ Skinner B.F (1974) “ About Behaviorism NewYork : Knopf

3 Επικίνδυνη Προσωπικότητα - Θεωρίες προεγκληματικών καταστάσεων & Θεωρίες μετάβασης στην πράξη

3.1 Η επικίνδυνη προσωπικότητα

Ο όρος **προσωπικότητα**¹ αποτελεί για κάθε τάση που αναπτύσσεται στα πλαίσια της επιστημονικής κοινότητας και ειδικότερα για την Εγκληματολογική επιστήμη², “έννοια κλειδί” προκείμενου να ερμηνεύσει, σύμφωνα με τη δική της οπτική γωνία, το εγκληματικό

¹ Θα πρέπει να επισημάνουμε ότι με την αναφορά μας στην έννοια της προσωπικότητας δεν αναφερόμαστε σε αυτή καθαυτή αλλά μόνο στην έκταση που οι ιδιότητες της καθορίζουν τη συμπεριφορά του ατόμου. Όπως επισημαίνεται από τον Avaneson, η συμπεριφορά αποτελεί «συνέπεια της αλληλεπίδρασης του ατόμου με το κοινωνικό περιβάλλον και της αντίδρασης του ατόμου ως βιολογικού όντος στις εξωτερικές επιδράσεις». Συνεπώς, η ανάλυση του προβλήματος της προσωπικότητας θα πρέπει να επικεντρωθεί στη συμπεριφορά διότι «χωρίς συμπεριφορά δεν υπάρχει προσωπικότητα, δεν υπάρχει άτομο.» (Avaneson 1982 The principles of Criminology Progress Publishers Moscow 1982 pag 144) πρβλ. Πανούσης 2000 Θεμελιώδη ζητήματα εγκληματολογίας σελ 138-145 178- πρβλ. J.Pinatel “ la societe criminogene” Calmann -Levy Paris 1971 pp 98-99

² Η ανάγκη μελέτης της προσωπικότητας του εγκληματία έχει αναγνωριστεί κατ' επανάληψη σε διεθνή συνέδρια και συνανήσεις, Όπως στο Συνέδριο της Διεθνούς Ποινικής και Ψυχιατρικής Επιτροπείας (του Ο.Η.Ε.) (Λονδίνο 1925), στο οποίο έγινε δεκτό (Τμήμα Π, θέμα 20), ότι είναι αναγκαίο όλοι οι κρατούμενοι, είτε πριν είτε μετά την καταδίκη τους, να περνούν από φυσική και διανοητική εξέταση, από ειδικευμένους προς τούτο γιατρούς, σε κατάλληλα κέντρα που πρέπει να ιδρυθούν για το σκοπό αυτό μέσα στα σωφρονιστικά καταστήματα. Το ίδιο θέμα επανεξετάστηκε στο 120 Διεθνές Ποινικό και Ψυχιατρικό Συνέδριο της ίδιας Επιτροπείας (Χάγη 1950, Τμήμα 1, τρία θέματα, ιδίας θέμα10) Όμοιος με τις πιο πάνω θέσεις επανέλαβαν το 10, το 20 και το 40 Διεθνή Συνέδρια της Διεθνούς Εταιρίας Εγκληματολογίας (Ρώμη 1938, Παρίσι 1950, Χάγη1960, αντίστοιχα)Η, ενώ ιδιαίτερα, το 10 Διεθνές Συνέδριο Κλινικής Εγκληματολογίας (Ρώμη 1958) αφιέρωσε το κύριο και μοναδικό θέμα του στη «Μελέτη της προσωπικότητας του εγκληματία: ο προσδιορισμός της μεθόδου παρατήρησης» Επίσης, την αναγκαιότητα της εξέτασης της προσωπικότητας του εγκληματία τόνισαν τα τρία πρώτα Διεθνή Συνέδρια της Διεθνούς Εταιρίας Κοινωνικής Άμυνας (Σαν Ρέμο 1947, Λιέγη 1949, Αμβέρσα 1954, αντίστοιχα), καθώς και το 80 Συνέδριο της ίδιας Εταιρίας (Παρίσι 1971) (στο πλαίσιο του θέματος των τεχνικών δικαστικής εξομώσεως των ποινών) Ακόμη, στο ίδιο αντικείμενο αφιερώθηκαν ειδικά θέματα των Διεθνών Συνεδρίων της Διεθνούς Εταιρίας Ποινικού Δικαίου, του 70ου(Αθήνα 1957, θέμα 20: Ο έλεγχος της διακριτικής εξουσίας του δικαστή κατά την επιμέτρηση των ποινών και των μέτρων ασφαλείας) του 80ου (Λισαβόνα 1961, θέμα 20: Τεχνικές μέθοδοι και τρόποι κατάρτισης της ποινικής απόφασης) και του 10ου (Ρώμη 1969, θέμα 2: Η διαίρεση της δίκης σε δύο φάσεις . Σε δύο τουλάχιστον ακόμη διεθνείς εκδηλώσεις τονίστηκε η σημασία της έρευνας της προσωπικότητας του εγκληματία:στον Ευρωπαϊκό Κύκλο Σπουδών των Βρυξελλών, που οργανώθηκε από το Τμήμα Κοινωνικής Άμυνας του Ο.Η.Ε., σε συνεργασία με την Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας (Δεκέμβριος 1951, θέμα: Η επιστημονική εξέταση του εγκληματία ή -για την ακρίβεια- η ιατρο-ψυχολογική και κοινωνική εξέταση του εγκληματία) και στο Συνέδριο της Διεθνούς Ποινικής και Ψυχιατρικής Επιτροπείας (στις Βρυξέλλες 1951: Τμήμα Ι: Ενδεικνύεται ή πριν την καταδίκη εξέταση του δράστη, έτσι ώστε να βοηθήσει το δικαστή στην επιλογή της κατάλληλης για τις ανάγκες του συγκεκριμένου δράστη μεθόδου μεταχείρισης;)Ενόψει των προηγούμενων, δεν άργησε το θέμα τούτο ν' αποτελέσει αντικείμενο συζήτησης και σε εθνικά συνέδρια ή συνανήσεις. Έτσι, στο 10 γαλλικό Συνέδριο Εγκληματολογίας (Λυών 1960) μόνο θέμα ήταν «Η εξέταση της προσωπικότητας στην Εγκληματολογία, Η εξέταση της προσωπικότητας του δράστη ως βάση για την εξατομίκευση των ποινικών κυρώσεων και της έκτισης τους, αποτέλεσε το θέμα της 4ης Διάσκεψης της Γουγκοσλαυκής Ένωσης Ποινικού Δικαίου και Εγκληματολογίας (Σεράνιεβο 1964). Επίσης, στην ετήσια συνέλευση της Ένωσης γιατρών και ψυχιάτρων των ελβετικών σωφρονιστικών καταστημάτων (Απρίλιος 1982), ένα από τα θέματα ήταν «η υποχρέωση συγκρότησης ενός ιατρικού φακέλου» για τους κρατούμενους. Στ.Αλεξιάδης «Εγκληματολογία» τρ,εκδ. Εκδ.Σάκκουλα.σελ 238-239

φαινόμενο. Επιχειρώντας μια πρώτη προσέγγιση του τι είναι η προσωπικότητα, θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά στοιχεία του ατόμου που ερμηνεύουν τους σταθερούς τύπους συμπεριφοράς του.

Επιχειρώντας μια ιστορική αναδρομή στις εννοιολογικές προσεγγίσεις που επιχειρήθηκαν από την πλευρά των κοινωνικών επιστημών αφετηρία αποτέλεσε η ιταλική ανθρωπολογική σχολή, σύμφωνα με την οποία η προσωπικότητα του ατόμου ταυτίζεται με τα ατομικά βιολογικά και ψυχολογικά του χαρακτηριστικά.

Για τις *ψυχολογικές-ψυχαναλυτικές* θεωρίες η προσωπικότητα-ψυχισμός συντίθεται από τρία στοιχεία, το Αυτό, το Εγώ και το Υπερεγώ. Το Αυτό είναι όλες οι κληρονομικές καταβολές, οι οποίες παίρνουν τη μορφή του ενστίκτου. Στο Αυτό απωθούνται οι διάφορες ορμές, οι ασυνείδητες δυνάμεις, οι ηθικά αποδοκιμασμένες επιθυμίες του ατόμου. Το Εγώ υπάρχει ανάμεσα στο Αυτό και το περιβάλλον. Αντιπροσωπεύει τις δυνάμεις που προέρχονται από τη μάθηση. Το Υπερεγώ είναι η γονεϊκή επιρροή (η οποία είναι έντονη τα πρώτα χρόνια ζωής του ανθρώπου) και αντανακλά τις δυνάμεις αυτοτιμωρίας. Στην περίπτωση που το άτομο δε θα μπορέσει να κρατήσει ισορροπία ανάμεσα στο Εγώ και το Αυτό ή αν το Υπερεγώ δεν είναι ανεπτυγμένο, εκδηλώνονται οι πρώτες εσωτερικές συγκρούσεις του ατόμου, με αποτέλεσμα το άτομο να αδυνατεί να ελέγξει τον εαυτό του, να χάνει τον αυτοκυριαρχία του και να εκδηλώνει αντικοινωνική συμπεριφορά.

³Για την *Κοινωνιολογία*, η προσωπικότητα διαμορφώνεται από τα πολιτιστικά και πολιτισμικά στοιχεία της κοινωνίας, τα οποία προσδιορίζουν το μέτρο των ηθικών αντιλήψεων του ατόμου.

Μέσω μιας πιο σφαιρικής προσέγγισης, ως αποτέλεσμα συγκερασμού των παραπάνω θεμελιωδών θεωρήσεων, η προσωπικότητα προσεγγίζεται ως “ενότητα του ανθρώπινου είναι”. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνεται ⁴⁵«Χωρίς να διαχωρίζουμε οργανισμό και προσωπικότητα, σώμα και ψυχή, διακρίνουμε στην προσωπικότητα την ενότητα του ανθρώπινου είναι... με την ίδια λογική που δεν μπορούμε να χωρίσουμε οργανισμό και προσωπικότητα, δεν μπορούμε να χωρίσουμε προσωπικότητα και περιβάλλον γιατί τα δύο αυτά μεγέθη σχηματίζουν ένα ενιαίο σύνολο που όταν αλλάζει ένα στοιχείο, αλλάζει ταυτόχρονα και το σύνολο.»

Προκειμένου να δοθεί μια πιο ολοκληρωμένη και πολυεπίπεδη μελέτη της προσωπικότητας η οποία να ανταποκρίνεται στη σύγχρονη προσέγγιση της βιοψυχοκοινωνικής διάστασης της προσωπικότητας. Οι Pervy και John εστίασαν στη σημασία μιας θεώρησης που θα πρέπει να διεξέρχεται πέντε βασικούς τομείς: *τη δομή* που περιγράφει τα συστατικά της προσωπικότητας, *τη διαδικασία* που αφορά στα κίνητρα και τη δυναμικότητα του ατόμου, *την ίδια την ανάπτυξη* και την εξέλιξη του ατόμου, *την ψυχοπαθολογία* που θα επικεντρώνεται στο πώς διαταράσσεται η λειτουργία της προσωπικότητας και τέλος,

³ Α. Γιωτοπούλου Μαραγκοπούλου Παραδόσεις εγκληματολογίας 1979 σελ 71 πρ βλ Αλεξιάδης Στ Εγκληματολογία – Παν/κες Παραδόσεις Θεσ/κη 1980 σελ 95

⁴ Γ. Πανούσης «Η ενόχη ως υποκειμενικό αίσθημα ευθύνης σιλβ. Ασύλλεκτη Αθήνα 1981 σελ 81

⁵ Γιωτοπούλου Μαραγκοπούλου Παραδόσεις εγκληματολογίας 1979 σελ 205 βλ Γ. Γαλινού 1979 σελ 132 Avaneson 1982 pp. 154

την αλλαγή, πώς δηλαδή αλλάζουν τα ίδια τα άτομα και πώς αντιδρούν στις αλλαγές του κοινωνικού περιγύρου.

Με αφετηρία τις παραπάνω προσεγγίσεις του όρου προσωπικότητα και με γνώμονα τις απόψεις εγκληματολόγων ότι «κάθε έγκλημα φέρει τη σφραγίδα της ατομικότητας του ατόμου που το διέπραξε»⁶ καθώς και ότι «η προσωπικότητα παίζει το ρόλο ρυθμιστή-μεσολαβητή ανάμεσα στο βιολογικό οργανικό υπόστρωμα (ένστικια-ροπές) και το κοινωνικό περιβάλλον»⁷, γίνεται πλέον σαφής η αναγκαιότητα μελέτης της δομής⁸ και των ιδιοτεροτήτων της εγκληματικής συμπεριφοράς⁹. Σύμφωνα με τον De Greef, η μελέτη της δομής και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της **επικίνδυνης προσωπικότητας**, συμβάλλει στο να μπορέσουμε, αφενός να κατανοήσουμε πώς είναι κατασκευασμένη η εγκληματική συμπεριφορά¹⁰ και αφετέρου να προσδιορίσουμε τις ιδιότητες, τα

⁶ Ενδυναμωτικά με τα παραπάνω είναι και η άποψη του Avareson σύμφωνα με την οποία «δεν μπορούμε να κατανοήσουμε το μηχανισμό της αντικοινωνικής- εγκληματικής συμπεριφοράς ή τους λόγους που το άτομο διέπραξε ένα έγκλημα χωρίς να μην έχουμε πρώτα κατανοήσει τη δομή της προσωπικότητας του» (Avareson 1982 σελ.153). επίσης για τα προβλήματα της σύνθεσης βλ. Τσιτουρα « Η εξέταση της προσωπικότητας του εγκληματίου» Θεσ/κη 1959 σελ. 126

⁷ Γ Γαλλανού « Μαρξισμός και ψυχολογία» εκδ Μπουκουμάνη Αθήνα 1979 σελ.33 πρβλ Πανούσης 2000 σελ 96

⁸ Η δομή της προσωπικότητας έχει δύο οψεις: α) Την ψυχολογική που καθορίζει την ατομικότητα της στοιχεία της οποίας αποτελούν οι ψυχολογικές της ιδιότητες και ιδιαιτερότητες οι οποίες διαμορφώνονται με βάση τη δυναμική της εξέλιξης του « Εγώ». β) Την κοινωνική η οποία διαμορφώνεται από τους κοινωνικούς ρόλους και εμπειρίες (Πανούσης 2000 σελ. 10 7) πρβλ. Avaneson 1982ibid pp.153

⁹ Σύμφωνα με τον Avareson η έννοια της εγκληματικής προσωπικότητας είναι άστοχος ορισμός διότι δεν αποτελεί ένα μόνιμο χαρακτηριστικό ενός και του αυτού προσώπου. Τεκμηριώνοντας την άποψη του αυτή αναφέρει ως πειραχισμό ότι ένα άτομο που η συμπεριφορά του μπορεί να είναι κοινωνικά επικίνδυνη να μην γίνει ακόμη εγκληματίας, κάποιο άλλο άτομο που ήταν εγκληματίας να παύσει να είναι, ενώ κάποιο τρίτο άτομο δεν θα υπάρξει και δεν πρόκειται να γίνει εγκληματίας. Καταλήγει λέγοντας ότι η « προσωπικότητα καθιστά παρούσα ένα ενδιαφέρον μόνο τη στιγμή που οι ιδιότητές της οδηγούν στην διάγνωση της προεγκληματικής ή μεταεγκληματικής επικινδυνότητας του ατόμου (Avareson 1982 ibid pp 152) πρβλ Πανούσης 1987

¹⁰ Οι στόχοι, τους οποίους υπηρετεί η μελέτη της προσωπικότητας του εγκληματία, είναι επίσης πολλοί και σημαντικοί. Βασικό, όμως, πυρήνα τους αποτελεί η μεταχείριση του εγκληματία («μεταχείριση» με ευρεία έννοια) σ' όλα τα επίπεδα στα οποία εμφανίζεται η ανάγκη της: στο πρώτο στάδιο της επιλογής των κατάλληλων (ποινικών) αντιδράσεων ενώπιε νέας ποινικοποίησης και κατόπιν η οριοθέτησή τους στο στάδιο που ακολουθεί δηλ. της επιβολής και επιμέτρησης των εν λόγω αντιδράσεων στο τελικό στάδιο εφαρμογής και εξατομικεύσεως των συγκεκριμένων κοινωνικών αντιδράσεων που υλοποιήθηκαν σε πράξη.

Είναι αυτονόητο ότι η διερεύνηση της προσωπικότητας του εγκληματία αποκτά σημασία, εφόσον γίνει αποδεκτό ότι οι στόχοι που επιδιώκονται με τα ποινικά μέτρα έχουν χαρακτήρα και κατεύθυνση

χαρακτηριστικά της, μέσω των οποίων προσδιορίζονται και τα είδη της εγκληματικής της μορφής¹¹.

Ο χαρακτηρισμός μιας συμπεριφοράς ως *εγκληματική* αποτελεί την τελευταία πράξη σε ένα δράμα που οι θεατές παρακολούθησαν την εξέλιξη ενός ατόμου το οποίο αρχικά έφερε το “στίγμα” της επικινδυνότητας και τελικά ενέδωσε στην παράβαση. Η έννοια της *επικινδυνότητας*¹² για την εγκληματολογική επιστήμη αποτελεί ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον ψυχοκοινωνικό φαινόμενο. Θα μπορούσαμε να τη χαρακτηρίσουμε ως “τον προάγγελο γένεσης” της επικίνδυνης προσωπικότητας που με το πέρασμα στην πράξη, μετεξελίσσεται σε εγκληματική. Απο αρκετούς μελετητές μάλιστα θεωρείται, ότι παρέχει τη δυνατότητα σκιαγράφησης ενδεικτικών σημείων που

κοινωνική-ωφελμιστική. Η διερεύνηση λοιπόν της προσωπικότητας του συγκεκριμένου ατόμου στο οποίο θα επιβληθούν κάποια ποινικά μέτρα, κατευθυνόμενη στην πρόγνωση της μελλοντικής συμπεριφοράς του, αποτελεί τον αναγκαίο όρο για την επιλογή και τη διαμόρφωση των καταλληλότερων γι' αυτό (το συγκεκριμένο άτομο) ποινικών μέτρων. Αντίθετα, όταν γινόταν δεκτός (ή όπου γίνεται δεκτός) ως σκοπός των ποινικών μέτρων (της ποινής) η κοινωνικά στείρα ανταπόδοση, η έρευνα της προσωπικότητας του εγκληματία καθαυτή δεν ενδιαφέρει καθόλου. Είναι απλώς χρήσιμη στην πραγμάτωση του ίδιου σκοπού ,που επιδιώκεται και με τον υπολογισμό της βαρύτητας του εγκλήματος, δηλ. να κάνει εντονότερα αισθητό τον πόνο που επιφέρει το κακό της ανταπόδοσης, η ποινή. Η μεγάλη σημασία των στόχων που επιδιώκονται με τη διερεύνηση της προσωπικότητας του εγκληματία, όπως σύντομα σκιαγραφήθηκαν πιο πάνω, καθορίζει και τη σπουδαιότητα αυτής της τελευταίας. Γ.Πανούσης «Νομική και Εγκληματολογική Προσέγγιση της έννοιας της Επικινδυνότητας» Εγκληματολογικό Σεμινάριο III Παντειο.Παν.Κοιν.Πολ.Επ. Τομέας Εγκληματολογίας 1996 -1997 σελ 30

¹¹ Προσεγγίζοντας με διαφορετικό τρόπο την προσωπικότητα του εγκληματία ο Avaneson θεωρεί ότι υπάρχει άμεση αλληλεπίδραση μεταξύ του τύπου του ανθρώπου που διέπραξε το έγκλημα και του τύπου του εγκλήματος που αυτός διέπραξε. Μάλιστα υποστηρίζει ότι η μελέτη της εγκληματικής προσωπικότητας θα πρέπει να γίνεται κάτω από το πρίσμα της τυπολογίας, και αυτό γιατί σύμφωνα με την άποψη του, με αυτό τον τρόπο δεν αναλύεται μόνο μία προσωπικότητα ή ομάδες εγκλημάτων αλλά μια ενότητα ιδιοτήτων και χαρακτηριστικών τα οποία καθορίζονται από τις ανακοινωνικές συνθήκες και σχηματίζουν την προσωπικότητα, θεωρώντας ότι « έξω από τις κοινωνικές σχέσεις δεν μπορούμε να μιλήσουμε για καμία τυπολογία της εγκληματικής προσωπικότητας Καταλήγει λέγοντας ότι η ομαδοποίηση των ατόμων που έχουν διαπράξει εγκλήματα μπορεί να γίνει με βάση την ομοιότητα των εγκλημάτων. «Η με άλλα λόγια «τα ίχνη του εγκλήματος» μπορούν να δείξουν ότι η προσωπικότητα ανήκει σε αυτόν ή εκείνον το τύπο εγκληματία σύμφωνα με τον Avaneson (Γ, Πανούσης 2000 σελ. 110- 111)

¹² Η επικινδυνότητα είναι μια έννοια που περιλαμβάνει τούτο το γεγονός όσο και το δράστη. Η ανάλυση του γεγονότος δίνει την ευκαρία στον κοινωνιολόγο να αξιολογήσει όλες τις εξωτερικές επιδράσεις που δέχτηκε ο δράστης με σκοπό να ανακαλύψει όλους τους κόσμους μέσα στους οποίους έζησε (ή ζει) το άτομο και με τη σύνθεσή τους να διαγνώσει την ολική προσωπικότητα του. Δηλαδή η έννοια της επικινδυνότητας σκιαγραφεί ένα ιδιαίτερο ψυχοκοινωνικό φαινόμενο το οποίο χαρακτηρίζεται από ενδεικτικά σημεία που πιθανολογούν με ιδιαίτερη ένταση ότι ένα άτομο θα διαπράξει μια εγκληματική πράξη. Αλεξιάδης 1985 ο π σελ257 πρβλ Πανούσης 2000

πιθανολογούν με ιδιαίτερη έμφαση ότι ένα άτομο θα τελέσει μια εγκληματική πράξη¹³, ότι υποδηλώνει ότι η πράξη που θα προκληθεί θα προξενήσει βλάβη και τέλος προειδοποιεί ότι ενδέχεται να επαναληφθεί και μελλοντικά ή ίδια ή άλλη εγκληματική πράξη.¹⁴

Ανατρέχοντας στην ανθρώπινη σκέψη, η αδυναμία ή η άρνηση του ατόμου να συμπορευτεί με τους κανόνες που επιβάλλει το εκάστοτε κοινωνικό σύνολο στο οποίο ανήκει, ανέκαθεν αποτελούσε αντικείμενο προβληματισμού. Οι έννοιες επικινδυνότητα και προσωπικότητα του εγκληματία' δε θα μπορούσε παρά να απασχολήσουν τους αρχαίους Έλληνες φιλοσόφους. Η ανθρωποκεντρική ελληνική διάνοηση άγγιξε τις πιο λεπτές αποχρώσεις και αποκλίσεις κάθε συναισθήματος και συμπεριφοράς. Κατά τον Αριστοτέλη, η δημιουργία της προσωπικότητας του εγκληματία ,οφείλεται στη δράση και αλληλεπίδραση της άρνησης του δικαίου και του κακού που προσβάλλει την κοινωνία.¹⁵ Με ιδιαίτερη διορατικότητα ο Αριστοτέλης εντοπίζει την κενότητα της προσωπικότητας του εγκληματία, ο οποίος εμφορείται από ένα διάχυτο αίσθημα απαξίωσης των ηθικών αξιών και αντιλήψεων που διέπουν το κοινωνικό του γίνεσθαι ενώ ο Πλάτωνας μας μιλάει για τον υπέρμετρο εγωκεντρισμό που τον διακρίνει και τον ωθεί στο ολίσθημα. Το μεγαλείο της αρχαίας ελληνικής σκέψης αποδεικνύεται από τη διαχρονική ισχύ αυτών των θεωρήσεων που επιβεβαιώνονται και

¹⁴ (Μ. Μπακατσούλας 1944 πρβλ Αλεξιάδης 1984 πρβλ Πανούσης 2000)

¹⁵ Πιο συγκεκριμένα ο Αριστοτέλης επισημαίνει ότι «ο άνθρωπος κατά ένα μεγάλο μέρος είναι ο ίδιος αίτιος της δικής του ηθικής φύσης»(Φαρσεδάκης 1991 «Η κοινωνική αντίδραση στο έγκλημα και τα όριά της» Νομική Βιβλιοθήκη σελ 27

υιοθετούνται ακόμα και σήμερα από την Εγκληματολογική επιστήμη και που για πολλούς επιστήμονες αποτέλεσαν τη θεμέλια λίθο στην οποία στηρίχθηκε ο προβληματισμός τους.

Ωστόσο η επίσημη πλέον εμφάνιση του όρου “επικινδυνότητα” στην επιστήμη της Εγκληματολογίας πραγματοποιείται από την ιταλική θετικιστική σχολή. Η επικίνδυνη προσωπικότητα, σύμφωνα με τον Garofalo εξετάζεται¹⁶ βάσει δυο παραμέτρων, α) της εγκληματικής ικανότητας που διαθέτει το άτομο και η οποία μεταφράζεται «ως μια σταθερή κι ενεργητική διαστροφή του εγκληματία»¹⁷ και β) της κοινωνικής προσαρμοστικότητας σύμφωνα με την οποία προσδιορίζονται τα αποθέματα κοινωνικότητας που διαθέτει ο εγκληματίας. Στη συνέχεια ο Ferri¹⁸ εισάγοντας και ο Grispigni¹⁹ συστηματοποιώντας μια αμιγώς κοινωνική κλινική θεώρηση σχετικά με την έννοια της επικινδυνότητας²⁰ η, μίλησαν για μια κοινωνική κλινική εξέταση του ατόμου που διέπραξε μια εγκληματική πράξη. Έτσι για τη θετικιστική εγκληματολογία η ταυτότητα της επικινδυνότητας έχει την έννοια της σύνθεσης μιας ομάδας ιατροψυχολογικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών του ατόμου. Κατ’ επέκταση η εγκληματική προσωπικότητα θεωρείται ως αποτέλεσμα ανωμαλιών, ασθενειών ή κοινωνικών προβλημάτων που αντιμετωπίζει

¹⁶ Η μελέτη της επικινδυνότητας σύμφωνα με τον J. Leytie μπορεί να γίνει σε τέσσερα επίπεδα α) θεωρητικό μέσω του οποίου ορίζεται η επικινδυνότητα β) το κλινικό όπου ορίζεται η θέση της επικινδυνότητας σε σχέση με την εγκληματική προσωπικότητα και τυπολογία των εγκληματιών γ) το επιχειρησιακό εξετάσεις οι οποίες επιτρέπουν την εκτίμηση της επικινδυνότητας δ) το οργανωτικό όπου μελετώνται οι σχέσεις ανάμεσα στην εκτίμηση της επικινδυνότητας και την επιλογή των μεθόδων πρόγνωσης και θεραπευτικής μεταχείρισης Δημόπουλος ο.π. 1988 σελ 42-49

¹⁷ (Πανούσης 2000 σελ 134 πρβλ Αλεξιάδης 1985 σελ 144-153

¹⁸ Ferri E « Κοινωνιολογία του εγκλήματος» Αθήνα 1925

¹⁹ F. Grispigni “ La pericolosità criminale e il valore sintomatico del reato La Scuola Positiva 1920 pag 97

²⁰ Η έννοια της επικινδυνότητας παρουσιάστηκε από τους Ιταλούς θετικιστές παράλληλα με τις έννοιες της εγκληματικής ικανότητας και της κοινωνικής προσαρμοστικότητας. Η προεγκληματική επικινδυνότητα, σύμφωνα με αυτές τις θεωρίες, είναι το ψυχοκοινωνικό φαινόμενο που χαρακτηρίζεται από ορισμένες ενδείξεις από τις οποίες πιθανολογείται βάσιμα ότι το άτομο πρόκειται να ατελέσει έγκλημα. Πανούσης 2000 σελ 134-135 πρβλ Αλεξιάδης 1985 σελ 144-152

το άτομο. Έχοντας ως αφειρητία την προαναφερθείσα διαπίστωση, οι επικριτές της θετικιστικής προσέγγισης²¹ τη χαρακτηρίζουν ως ρατσιστική. Διατείνονται ότι μέσω αυτής της *σκαγράφησης* και παρ' ότι το άτομο δεν έχει διαπράξει ακόμα ένα έγκλημα, **στιγματίζεται a priori** και υποβάλλεται ενδεχομένως σε προληπτικές κυρώσεις με μοναδικό γνώμονα τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς του, της συμπεριφοράς του και του κοινωνικού περιβάλλοντος στο οποίο ζει και που τις περισσότερες φορές δεν αποτελεί αποτέλεσμα προσωπικής του επιλογής.

Η αντίληψη αυτή παρέμεινε μέχρι την εποχή που έκανε την εμφάνισή του στους κόλπους της εγκληματολογίας το νέο επιστημονικό ρεύμα της **Κοινωνικής Αντίδρασης** το οποίο έθεσε σε άλλη βάση την έννοια της επικινδυνότητας, ανακαλύπτοντας τη λειτουργία του ποινικού νόμου και των θεσμών του επίσημου κοινωνικού ελέγχου.

Σύμφωνα λοιπόν με την εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης, οι έννοιες **“επικίνδυνη προσωπικότητα”**, **“ προσωπικότητα του**

²¹ Η κοινωνία τιμωρεί προληπτικά αυτούς που κρίνει ότι μπορεί να βλάψουν τις αξίες της (προ-ετικετάριασμα). Στιγματισμός, απόρριψη, περιθωριοποίηση ακολουθούν ως αναπόφευκτες συνέπειες. Αυτή η στάση της κοινωνίας δημιουργεί την «προεγκληματική επικινδυνότητά την οποία προσπαθεί εκ των υστέρων να αξιολογήσει. Ιδιαίτερα σε συνθήκες νομιμοποίησης, η πολιτική εξουσία αναζητά τον «εσωτερικό εκθρό», δηλαδή κατηγορίες ανθρώπων που η κοινωνική τους δράση ή οι ιδέες τους αμφισβητούν τη δομή και λειτουργία 'της' εξουσίας (βλ. Π.χ. Χιτλερικό νόμο 24-11-1933 «Περί των επικινδύνων εκ συνθησίας εγκληματιών»). Στην Ελλάδα τέτοιου είδους τυποποιήσεις προεγκληματικής επικινδυνότητας σε εγκλήματα έχουμε με τα άρθρα

407, 408 π.κ. (επατεία, αλητεία), με τον ΑΝ 2724/1940 (ανήλικα) με τον Ν.Δ 104173 (ψυκασθενείς). Γ. Πανούσης «Νομική και Εγκληματολογική Προσέγγιση της έννοιας της Επικινδυνότητας» Εγκληματολογικό Σεμινάριο ΙΙΙ Παντειο.Παν.Κοιν.Πολ.Επ. Τομέας Εγκληματολογίας 1996-1997 σελ 38

εγκληματία”, αντικαθίστανται με τον όρο **“παρεκκλίνουσα συμπεριφορά-παρέκκλιση”**. Παράλληλα επισημαίνεται ότι η παρέκκλιση και ειδικότερα το **έγκλημα** δεν έχουν συγκεκριμένο νοηματικό περιεχόμενο, αλλά αποτελούν απλά το **σημείο εκκίνησης**²² τόσο της άτυπης όσο και της επίσημης κοινωνικής αντίδρασης.

Γα την εγκληματολογία της Κοινωνικής Αντίδρασης, σύμφωνα με τον Δασκαλάκη²³, το έγκλημα αποτελεί έναν απλό ορισμό μιας συμπεριφοράς, ο δε εγκληματίας αποτελεί ένα άτομο το οποίο είτε **“ετικετάρεται”** με αυτόν το χαρακτηρισμό, είτε του απονέμεται αυτή η **“κοινωνική ταυτότητα”** από τους μηχανισμούς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου.

Επανερχόμενοι στις απόψεις της πρώτης προσέγγισης σύμφωνα με την οποία δηλαδή υπάρχουν ορισμένες ιδιότητες της προσωπικότητας που προδιαθέτουν κι άρα μας **“προειδοποιούν”** για μια πιθανή διάπραξη - κάτω από την επίδραση ορισμένων περιστάσεων ή συγκεκριμένων καταστάσεων- μιας εγκληματικής πράξης, ενός εγκλήματος, θα

²² Η εσωτερική ζωή του εγκληματία ,στο ποινικό δίκαιο περιλαμβάνει δύο στοιχεία : *τον καταλογισμό και την υπαιτότητα* . Αυτή προσεγγίζεται με γνώμονα ,την ποινική ευθύνη .

Όταν ο *καταλογισμός* βασίζεται στην απόλυτη ελευθερία βούλησης προκαλεί αρνητικές αντιδράσεις στους ίδιους εγκληματίες γιατί οι περισσότεροι έχουν μεν ζήσει « διαφορετικά» την κατάσταση αλλά αυτό δεν σημαίνει ούτε πως έχουν μια «υπεύθυνη βούληση» αλλά ούτε πως είναι «παικνίδια στα χέρια αγνώστων δυνάμεων».Σ αυτούς το υποκειμενικό αίσθημα ελευθερίας συνοδεύεται από τη συναίσθηση κάποιας αδυναμίας ν αλλάξουν τη μοίρα τους. Στη νομική σκέψη η *υπαιτότητα* σε ένα άτομο καταλογιστό που διέπραξε - από πρόθεση ή αμέλεια- ένα λάθος. Τα προσωπικά κίνητρα κι ελατήρια δεν λαμβάνονται υπόψη ή -όταν λαμβάνονται- αυτός ο υποκειμενισμός είναι στην πραγματικότητα «εξωτερικός»του υποκειμένου. Η ενοχή του ατόμου αξιολογείται από ένα «μάρτυρα αντικειμενικό» η από το δικαστή. Κανείς δεν ενδιαφέρεται να εκτιμήσει την ενοχή όπως την έζησε το άτομο , την ενοχή « μέσα» στο άτομο. Η απουσία αισθήματος ενοχής αποτελεί καθ ευστήν μια επιβεβαίωση πως το άτομο έζησε διαφορετικά την κατάσταση , γιατί δεν πρέπει να ξεχνάμε πως η εγκληματική στιγμή δεν παύει να είναι «επώδυνη» για το βαθύτερο Εγώ. Αν όμως μας απασχολούσε αυτή η εσωτερική ενοχή θα διαπιστώναμε πως ο εγκληματίας δεν νιώθει υπεύθυνος απέναντι σε τρίτους. Αντίθετα αισθάνεται πως είναι το θύμα αδικίας και με το έγκλημα απονέμει δικαιοσύνη. Γ. Πανούσης (1981) ο.π. σελ 14 -18

²³ Δασκαλάκης 1985 « Η Εγκληματολογία της Κοινωνικής Αντίδρασης» εκδ. Σάκουλα σελ 19 πρ βλ Γιωτοπούλου Μαραγκοπούλου Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας Νομική Βιβλιοθήκη 1984 σελ 32-34 & 45-46

προσπαθήσουμε στην επόμενη ενότητα να μελετήσουμε αφενός μεν α) τα χαρακτηριστικά εκείνα της προσωπικότητας βάσει των οποίων προσδιορίζεται η εγκληματική ικανότητα του ατόμου –δηλαδή η προδιάθεση να διαπράξει πιθανώς στο μέλλον μια εγκληματική πράξη– καθώς και η κοινωνική του προσαρμοστικότητα –δηλαδή τα αποθέματα κοινωνικότητας που διαθέτει – και αφετέρου β) το μηχανισμό περάσματος στην πράξη, δηλαδή την ψυχική διαδικασία στην οποία υποβάλλεται το άτομο, προκειμένου να τελέσει μια εγκληματική πράξη. Θα πρέπει όμως στο σημείο αυτό να τονίσουμε όπως άλλωστε επισημαίνεται και από τις νεότερες θεωρήσεις, ότι τόσο η προδιάθεση όσο και τα ελλιπή αποθέματα κοινωνικότητας δεν οδηγούν αυτόματα και αναπόφευκτα στην τέλεση ενός εγκλήματος. Για παράδειγμα, παρ' όλο που ένα άτομο έχει έντονη προδιάθεση προς την τέλεση ενός εγκλήματος, αυτό μπορεί να αποφευχθεί σε περίπτωση που ο κοινωνικός του περίγυρος επιδράσει ανασχετικά (πρόληψη).

Σύμφωνα με τη θεωρία της **εγκληματικής προσωπικότητας** του Jean Pinatel²⁴, ο *ατομικός τύπος της εγκληματικής ικανότητας* είναι η *προσωπικότητα του εγκληματία*. *Συστατικά στοιχεία της αποτελούν η επιθετικότητα, η ασιάθεια και η συναισθηματική απάθεια που προϋποθέτουν εξάλλου και τις συνθήκες του περάσματος στην πράξη*. Ωστόσο, όταν αυτά τα στοιχεία εξετάζονται απομονωμένα, δεν πρέπει να θεωρούνται “εξειδικευμένα”. Σύμφωνα με τον **Pinatel**²⁵, «Τα

²⁴Η θεωρία, αυτή ξεκίνησε για να ερμηνεύσει την ατομική εγκληματικότητα, αλλά, στη συνέχεια, επεκταθηκε στην προσπάθεια εξήγησης του συλλογικού φαινομένου της εγκληματικότητας) (Φαρσεδάκης Εγκληματολογική σκέψη 1990 σελ 408)

²⁵Γανούσης 2000 σελ 117 πρ βλ Pinatel J «Criminologie iii P.Bouzat –J Pinatel “Traite de Droit penal et de Criminologie Dalloz Paris 1963 πβλ J.Pinatel “La Criminologie” ed Ouvrieres Paris 1979 pp.596

ψυχολογικά χαρακτηριστικά που υπολανθάνουν στις συνθήκες του πέρασματος στην πράξη συνθέτουν τον κεντρικό πυρήνα της προσωπικότητας του εγκληματία, ενώ όλα τα άλλα χαρακτηριστικά που είναι ουδέτερα σε σχέση με το πέρασμα στην πράξη, συνθέτουν τις μεταβλητές. Η μόνη **σταθερή παράμετρος** που προεικάζει το αποτέλεσμα είναι οι **μηχανισμοί εγκληματικής ωρίμανσης** για το πέρασμα στην πράξη.»

Ο Pinatel υποστηρίζει παράλληλα ότι η χρησιμότητα της μελέτης της *προσωπικότητας του εγκληματία*, έγκειται στο ότι μας βοηθάει να εξετάσουμε τις “κινήσεις” ενός ατόμου, και όχι μεμονωμένα το σύνολο των στοιχείων που συνιστούν την ανθρώπινη υπόστασή του. Μάλιστα ως αιτιολόγηση αναφέρει χαρακτηριστικά: «χωρίς την κίνηση δεν υπάρχει τελικά ο άνθρωπος»²⁶.

Αναλύοντας τα χαρακτηριστικά της *επικίνδυνης- προσωπικότητας του εγκληματία*, όπως αυτά προσδιορίστηκαν από τον **Jean Pinatel**, μέσω όμως της συνδρομής της θεωρίας του **De Greeff**, που εστιάζει στις φάσεις της ψυχικής διαδικασίας που περνά ο εγκληματίας πριν από την τέλεση του εγκλήματος, και ερμηνεύοντάς τα μέσα από ένα περισσότερο *βιολογικό, ψυχολογικό και κοινωνιολογικό* πρίσμα, θα μπορέσουμε να κατανοήσουμε τη *λειτουργία της προσωπικότητας του εγκληματία* και των χαρακτηριστικών της κατά τη *διαδικασία του πέρασματος στην πράξη*.

²⁶ (Pinatel 1963 ibid pp 665)

Ο De Greeff²⁷ εντοπίζει τέσσερις φάσεις στην παραπάνω διαδικασία.

Α) Η πρώτη φάση είναι αυτή της **“αδιαμόρφωτης συναίνεσης”** κατά την οποία δημιουργείται η αρχική ιδέα και μόνο του εγκλήματος, χωρίς να έχει καταστρωθεί κάποιο σχέδιο από το άτομο. Σύμφωνα με τον De Greeff η μετάβαση του ατόμου σε αυτή τη φάση κατά κύριο λόγο οφείλεται στην **ελλιπή κοινωνικοποίηση** που δέχθηκε με αποτέλεσμα να μην έχει αναπτύξει ικανοποιητικά το μηχανισμό των εσωτερικών του αναστολών ή διαφορετικά των ηθικών του φραγμών. Έτσι το άτομο **«αυτονομιοποιείται»**.

Η αυτονομιοποίησή του εκφράζεται με την υπέρμετρη ανάπτυξη ενός αισθήματος δικαιοσύνης, που πηγάζει από την έμμονη αντίληψη του ατόμου ότι έχει αδικηθεί, ενώ παράλληλα εκδηλώνει μια έντονη κριτική συμπεριφορά προς τα άτομα του κοινωνικού του περιγυρου.

Σύμφωνα με τον **M. A. Hesnard**²⁸ όπως αναφέρει ο **Pinatel**²⁹ στη φάση αυτή αναπτύσσεται ένας **ψυχολογικός μηχανισμός** που ο Hesnard ονομάζει **εγωκεντρισμό** και λειτουργεί για το άτομο ως προσωπικό αίσθημα δικαίου. Η ενεργοποίηση ωστόσο του εγωκεντρισμού στα πλαίσια του πρώτου σταδίου μετάβασης στην εγκληματική πράξη διαμορφώνεται σε συνδυασμό με τους *βιολογικούς, ψυχολογικούς και κοινωνικούς παράγοντες του ατόμου*.

Για παράδειγμα, κάτω από το πρίσμα της **βιολογικής προσέγγισης**, ο Dupre υποστηρίζει ότι ο εγωκεντρισμός οφείλεται σε μια

²⁷ Φαρσεδάκης Ι « Η Εγκληματολογική Σκέψη από την Αρχαιότητα ως τις μέρες μας» Νομική Βιβλιοθήκη » σελ. 200-202 , 412 , 493-505 πρβλ. του ίδιου Στοιχεία Εγκληματολογίας Νομική Βιβλιοθήκη 1996 πρβλ. Δημόπουλος 1988 σελ. 64-67, πρβλ. E.De Greeff “Amour et crimes d’ Amour” μεταφ. Η. Δασκαλάκη Νομική Βιβλιοθήκη

²⁸ A. Hesnard Psychologie du crime Payot Paris 1963 pp. 221-237

²⁹ Pinatel 1963 ibid pp 593 πρβλ. Πανούσης 2000 σελ. 135-142 πρβλ. Δημόπουλος 1988 σελ. 64-67

υπερλειουργία του **ενστίκτου της αυτοσυντήρησης** που επιφέρει υπερτροφία του Εγώ. Στην κατηγορία αυτή εντάσσονται τα παρανοϊκά άτομα.

Επιχειρώντας μια περισσότερο **ψυχολογική προσέγγιση**, ο Freud υποστηρίζει ότι εξαιτίας του εγωκεντρισμού, το άτομο παρουσιάζει συμπτώματα **ανισόρροπης συναισθηματικής ανάπτυξης** (π.χ. ναρκισσιζμό) τα οποία δυσχεραίνουν την κοινωνική του προσαρμογή.

Τέλος η **κοινωνική προσέγγιση** του Durkheim³⁰ υποστηρίζει πως ο εγωκεντρισμός του ατόμου ενεργοποιείται από τα **φαινόμενα ανομίας** που παρατηρούνται σε μια κοινωνία.

Β) Η δεύτερη φάση είναι αυτή της **“ολοκληρωμένης ή διατυπωμένης συναινεσης”**. Η μετάβαση στη φάση αυτή έχει βαρύνουσα σημασία για τη μετέπειτα εξέλιξη της διαδικασίας του περάσματος στην πράξη. Η ιδέα του εγκλήματος έχει γίνει πλέον αποδεκτή από το άτομο και αρχίζει να παίρνει σάρκα και οστά. Όμως στη φάση αυτή, μολονότι το άτομο έχει αποδεχτεί την ιδέα της τέλεσης του εγκλήματος παρ’ όλα αυτά αμφιταλαντεύεται ανάμεσα στην επιθυμία για την τέλεση της πράξης και το φόβου για τις κυρώσεις που θα υποστεί. Στον εσωτερικό του κόσμο επικρατεί αστάθεια, χαρακτηριστικό που αποδέχεται και επικαλείται και ο Pinatel στη θεωρία της «εγκληματικής προσωπικότητας».

Ο Lombroso παρατήρησε μέσω μιας **βιολογικής θεώρησης** του θέματος ότι χαρακτηριστικό της **ασάθειας** ή αλλιώς της έλλειψης προβλεπτικότητας των ενεργειών του ατόμου αποτελεί κοινό γνώρισμα

³⁰ E Durkheim «Suicide :a study in Sociology “ ed Free Press London 1952 πρβλ. Δασκαλάκης 1985 σελ.12-18 πρβλ. Μαραγκοπούλου Γιωτοπούλου 1984 σελ.38

τόσο του εγκληματία όσο κι ενός παιδιού. Η αστάθεια προκαλεί μια βιολογικά νευρωτική κατάσταση προσήλωσης. Προέρχεται από το Οιδιπόδειο σύμπλεγμα που ανέπτυξε ο Freud.³¹ Τα βασικά ψυχικά στοιχεία που συνθέτουν την αστάθεια είναι η *έλλειψη αναστολών, η μειωμένη ευαισθησία και η ανικανότητα συναισθηματικής αποσίωσης*.

Σύμφωνα με την **ψυχολογική προσέγγιση**, το χαρακτηριστικό της αστάθειας δρα ανασχετικά στην προσπάθεια του ατόμου να υπερνικήσει τις επιθυμίες του, να ενδυναμώσει το Εγώ του, να ωριμάσει εν κατακλείδι.

Τέλος, από μια περισσότερο **κοινωνική οπτική**³² η αστάθεια οφείλεται κατά κύριο λόγο στις πολιτιστικές, πολιτισμικές και οικονομικές ανακατατάξεις που άρχισαν να σημειώνονται από την εποχή της βιομηχανικής επανάστασης και συνεχίζονται μέχρι σήμερα.

Γ) Η τρίτη φάση είναι αυτή της **κατάστασης κινδύνου**. Το άτομο έχει πλέον φθάσει ένα βήμα πριν την τέλεση της πράξης. Στο στάδιο αυτό, το άτομο αποδέχεται την τέλεση του εγκλήματος αλλά και τις συνέπειες που αυτό συνεπάγεται. Έτσι προετοιμάζεται ψυχικά και υλικά, καταστρώνοντας το σχέδιο δράσης του. Στο στάδιο αυτό, στον ψυχικό του κόσμο αναπτύσσεται ο **μηχανισμός της επιθετικότητας**³³ που στηρίζεται στο ομώνυμο ένστικτο και εκδηλώνεται μέσω θυμικών εκρήξεων που υποδηλώνουν τάσεις καταστροφής.

³¹ Freud S "The ego and the id" Standard Edition 19 . 1927

³² Πανούσης 2000 σελ 135-142 πρβλ. Δημόπουλος 1988 σελ 64-67

³³ Βλ. Kinberg "Basic Problems of Criminologie London 1935 Ειδικότερα σε ότι αφορά τους παράγοντες παιδικής επιθετικότητας αναφέρονται οι εξής : α) Παράγοντες της παιδικής επιθετικότητας είναι : 1) Το αίσθημα της συναισθηματικής αποσίωσης, 2) Το σύμπλεγμα κατωτερότητας που περιγράφει ο Adler 3) Η αντίδραση της εναντιότητας των Heuyer Dublineau πρβλ. La science et la prevention du crime, Impact science et societe τομ, V No 1 1954 pp. 3

Η επιθετικότητα σύμφωνα με τη **βιολογική προσέγγιση** εκδηλώνεται με θυμικές εκρήξεις που οφείλονται στο **αίσθημα καταστροφής**. Από **ψυχολογικής πλευράς**, η επιθετικότητα οφείλεται κατά κύριο λόγο στο κόμπλεξ κατωτερότητας, που δημιουργείται από το **αίσθημα στέρησης** που διακατέχει άτομα τα οποία αδυνατούν να πετύχουν ορισμένους σημαντικούς για αυτά προδιαγραφμένους στόχους. Ενώ υπό το πρίσμα της **κοινωνιολογίας**, η επιθετικότητα προέρχεται από μία λανθάνουσα πίεση που εξελίσσεται σε **“υπαρξιακή αγωνία”** ως απόρροια του αγώνα που δίνει το άτομο προκειμένου να επιβιώσει. Η επιθετικότητα σύμφωνα με τους Ferracuti- Wolfgang ³⁴ “ εκφράζει την αντίσταση του ανθρώπου στην προσβολή της ελευθερίας του”.

Δ) Η τελευταία **φάση του περάσματος** στην εγκληματική πράξη είναι η τέλεση της πράξης. Στη φάση αυτή το άτομο παύει να αισθάνεται οίκτο για το υποψήφιο θύμα του, όπως επίσης δεν ποιεΐται από καμία απειλή ποινικής κύρωσης. Διακατέχεται πλέον από **συναισθηματική απάθεια**.

Η συναισθηματική απάθεια διακρίνεται **βιολογικά** από την ελαττωματική λειτουργία του **ενστίκτου της συμπάθειας**. Εξαιτίας αυτής της δυσλειτουργίας, το άτομο αναπτύσσει μια νοσηρή ικανοποίηση- διαστροφή να προκαλεί δυστυχία και πόνο στους συνανθρώπους του προκειμένου να ευχαριστηθεί..

Η **ψυχολογία** αναζητά τις ρίζες της συναισθηματικής απάθειας στα **ψυχικά τραύματα** της παιδικής ηλικίας, που οφείλονται κυρίως στην

³⁴ Wolfgang M.E Ferracuti F “ The subculture of violence :Towards an intergrated theory of criminology London Tavistock 1967 πρ βλ. Wolfgang M.E Ferracuti F « Η υποκοουλτορα της βίας» μεταφρ. Φ. Μηλιώνη Νομική Βιβλιοθήκη 1998

έλλειψη αγωγής και τη σύγκυση των αισθημάτων της αγάπης και του μίσους· τα ένστικτα συμπάθειας και αυτοάμυνας συγκρούονται.

Τέλος, σύμφωνα με την **κοινωνική προσέγγιση**, η συναισθηματική απάθεια από την οποία διακατέχεται ένα άτομο, αποδίδεται σε μια κατάσταση φυσικής και ψυχικής κόπωσης του ατόμου, σε μια **“εσωτερική διάβρωση”** που, όπως υποστηρίζει ο De Greef³⁵, δημιουργεί στο άτομο μια ανάγκη λύτρωσης, που πολλές φορές το οδηγεί στην αυτοκτονία.

Πέρα από την εγκληματική ικανότητα βάσει της οποίας διαμορφώνεται η προσωπικότητα του εγκληματία, εξίσου σημαντικό στοιχείο της αποτελεί η **κοινωνική προσαρμοστικότητα** του ατόμου η οποία υποδηλώνει τα *αποθέματα κοινωνικότητας* που του απέμειναν.

Σε *ατομικό επίπεδο*, η κοινωνική προσαρμοστικότητα προσδιορίζεται κατά κύριο λόγο³⁶ από το *είδος της δραστηριότητας* του ατόμου, από τις φυσικές και πνευματικές του ικανότητες και τέλος από τις ενστικτώδεις ανάγκες του.

Σε *επίπεδο κοινωνικό*, η κοινωνική δομή και τα **φαινόμενα ανομίας** που παρατηρούνται σε μια κοινωνία είναι οι βασικοί παράγοντες επιρροής της κοινωνικής προσαρμοστικότητας. Καταλήγουμε δηλαδή στο συμπέρασμα ότι το *κοινωνικό* ή *αντικοινωνικό* της συμπεριφοράς του ατόμου επηρεάζεται άμεσα από πολιτισμικά στοιχεία, τα οποία και θεμελιώνουν

³⁵ E. De Greeff L' etat dangereux dans les crimes passionnels. II emes Cours pag. 194 πρβλ. E De Greeff "Introduction a la criminology Paris ed PUF 1946 πρβλ. C Debyust "Ήθολογικό Πρότυπο και Εγκληματολογία» Νομική Βιβλιοθήκη Μετ. Δασκαλάκη 1999 σελ.36, 101-102, πρβλ. De Greeff E "Introduction a la Criminologie Paris ed P.U.F. 1947

³⁶ Heuyer L expertise psychiatrique Conférences du 1er Cours international de Criminologie pag.341

τις ηθικές του αντιλήψεις. Σύμφωνα με τον Merton³⁷, υπάρχουν *πέντε επίπεδα κοινωνικής προσαρμοστικότητας* που μπορεί να ενταχθεί το άτομο. Συγκεκριμένα στο *πρώτο επίπεδο* εντάσσεται ο **conformiste** που αρκείται στην πιστή τήρηση τόσο των προτεινόμενων αξιών, όσο και των επιβαλλόμενων από το ισχύον κοινωνικό σύστημα. Στο *δεύτερο* ανήκει ο αμερικανικός τύπος **smart** είναι το άτομο που δέχεται τους κοινωνικούς στόχους, αλλά συγχρόνως αντιπροτείνει άλλα μέσα για την επίτευξή τους. Στην *τρίτη κατηγορία* εντάσσεται ο αποκαλούμενος **ritualiste**, ο οποίος επιχειρεί να επανακαθορίσει τους στόχους σεβόμενος συγχρόνως τα μέσα. Στην *τέταρτη κατηγορία* ανήκουν οι **επαίτες και οι αλήτες**, άτομα που κινούνται μεν μέσα στο δοσμένο κοινωνικό χώρο αλλά δεν ανήκουν σ' αυτόν. Και στην *πέμπτη και τελευταία*, κατατάσσονται οι **rebelles** που παράλληλα με την άρνηση που επιδεικνύουν προς τους κανόνες και τις αξίες μιας κοινωνίας, επιδιώκουν και την ανατροπή τους με απώτερο στόχο την υιοθέτηση των δικών τους αντιλήψεων και ιδανικών.

³⁷ Διαφορετικές βαθμίδες τυπικής και ανανεωτικής συμπεριφοράς στις μεσαίες και χαμηλές τάξεις προκύπτουν από τις διαφορετικές εμμονές στην κοινωνικοποίηση. Η "κανονο-προσανατολισμένη" προσέγγιση στην κοινωνικοποίηση της μεσαίας τάξης συμπερασματικά κάνει τους ανθρώπους να χαλιναγωγούν το στρες υιοθετώντας μια τυπική μέλλον παρά μια ανανεωτική συμπεριφορά. Το άτομο της χαμηλής τάξης, έχοντας εσωτερικοποιήσει λιγότερο τους αυστηρούς κανόνες, μπορεί να παραβιάσει συνθήκες με λιγότερη ενοχή και άγχος. Οι αξίες, μ' άλλα λόγια, ασκούν μια "διευθυνώμενη" επίδραση, περιορίζοντας την επιλογή των παρεκτετασμένων προσαρμοσμών για άτομα διαφορετικά τοποθετημένα μέσα στο κοινωνικό σύστημα. Πανούσης 2000 σελ 140 πρβλ Δημόπουλος 1988 σελ 93-96 πρβλ Α. Χαϊδου «Θεωρητική Εγκληματολογία» 1996 σελ 185-187 πρ βλ. R Merton "Social Structure and Anomie" American Sociological Review vol 3 1938 pp 672-682, R Merton "Social Theory and Social Structure. Free Press New York 1957 (enlarged ed. 1968)

3.9 Θεωρίες προεγκληματικών καταστάσεων & Θεωρίες μετάβασης στην πράξη¹

Οι θεωρίες² που αναπτύχθηκαν στα πλαίσια της διάγνωσης³ της εγκληματικής ικανότητας (*επικινδυνότητας*) του ατόμου, εστίασαν τη μελέτη τους στην ανακάλυψη των παραμέτρων εκείνων που

¹ Κατά τον Αριστοτέλη το πέρασμα στην εγκληματική πράξη όπως επισημαίνεται από τον Pinatel, οφείλεται στην φιλοδοξία και την πλεονεξία των ατόμων και είναι προϊόν της θέλησης του δράστη όπως αυτή καθοδηγείται από τις επιθυμίες και τις ορέξεις του. στο Φαρσεδάκης Ι « Η κοινωνική Αντίδραση στο έγκλημα και τα όρια της» 1991 Νομική Βιβλιοθήκη σελ 27

² Η αιτιολογική διάγνωση της επικινδυνότητας περιλαμβάνει τη συνδυασμένη εξέταση των παραγόντων της επικίνδυνης προσωπικότητας. Τα πορίσματα της διάγνωσης αυτής αποτελούν την πρωταρχική βάση της κοινωνικής πρόγνωσης. Όπως αναφέρει ο Ι. Ζαγκαρόλας, το κινούν αίτιο δίνει σε κάθε ανθρώπινη πράξη τον ηθικό χαρακτήρα, δεδομένου ότι εξωτερικά καλές πράξεις μπορεί να προέρχονται από ιδιοτελή κι ευτελή αίτια, ενώ αντίθετα κακές πράξεις που χαρακτηρίζονται από το νόμο ως εγκλήματα, μπορεί να διαπραχθούν από αλτρουιστικά κι ευγενή αίτια. Στην ποινική επιστήμη, το κινούν αίτιο αντιμετωπίστηκε τόσο από στενότερη όσο και από μια περισσότερο ευρεία έννοια. Με τη στενή έννοια του όρου, είναι η ιδέα την οποία έχει το υποκείμενο για το αποτέλεσμα που επιδιώκει. Η στενή έννοια του κινούντος αιτίου ταυτίζεται με τον τελικό σκοπό στον οποίο αποβλέπει ο δράστης και είναι διαφορετικός από τον άμεσο σκοπό στον οποίο κατευθύνεται η εγκληματική ενέργεια. Επειδή όμως η ποιότητα του κινούντος αιτίου παραλλάσσει από δράστη σε δράστη, γι' αυτό επικράτησε τελικά η θεώρηση του κινούντος αιτίου με ευρύτερη έννοια. Κατά την αντίληψη αυτή, το κινούν αίτιο είναι αυτό που καθορίζει την εγκληματική βούληση. Η θεωρία του κινούντος αιτίου αποδείχθηκε εκ των υστέρων ότι άφηγε έξω από το ερευνητικό πεδίο της διάγνωσης την προσωπικότητα του δράστη. Θεωρήθηκε πλέον ως επιβεβλημένη η εγκληματοβιολογική εξέταση της προσωπικότητας του εγκληματία. Οι νεότερες απόψεις ως προς την αιτιολογική διάγνωση της επικινδυνότητας του ατόμου, καινοτόμησαν σε δυο στοιχεία: i) Δε θεωρούν ότι ο ψυχολογικός παράγοντας επικρατεί μέσα στις επικίνδυνες καταστάσεις, αλλά στο σύνολο των περιπτώσεων επικινδυνότητας απαντούν σωρευτικά οι βιολογικοί και οι κοινωνικοί παράγοντες. ii) Οι παράγοντες αυτοί επενεργούν και παρενεργούν στην προσωπικότητα του ατόμου, δημιουργώντας το επικίνδυνο. Η επενέργεια αυτή συνίσταται στη συνδυασμένη επίδραση των επιμέρους παραγόντων. Έτσι, η αιτιολογική διάγνωση καταλήγει σε τρεις συνδυασμούς. α) Στην πρώτη περίπτωση, μια δυνατή βιολογική επίδραση μπορεί να συνδυάζεται με μια δυνατή κοινωνική επίδραση. Σε αυτή την περίπτωση, η επικινδυνότητα είναι συνήθως χρόνια. β) Κατά δεύτερο λόγο, μια δυνατή βιολογική επίδραση μπορεί να συνδυάζεται με μια αδύνατη κοινωνική επίδραση ή αντίθετα, μια αδύνατη βιολογική επίδραση μπορεί να συνδυάζεται με μια δυνατή κοινωνική επίδραση. Στην περίπτωση αυτή, η επικινδυνότητα είναι περιθωριακή. Και γ) μια αδύνατη βιολογική επίδραση, μπορεί να συνδυάζεται με μια αδύνατη κοινωνική επίδραση. Στην περίπτωση αυτή, η επικινδυνότητα είναι περιστασιακή. (Δημόπουλος Χ. « Η προεγκληματική επικινδυνότητα και τα μέτρα για την αντιμετώπισή της», εκδ. Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή 1988 σ.58)

³ Glueck & Glueck(1950) Unravelling Juvenile Delinquency New York The Commonwealth Fund, πρβλ. Mc Cord J (1986) Instigation and insulation, How Families affect antisocial aggression. In. D. Olweys, J. Black, m. Radke-Yarrow (ed) Development of Antisocial & Prosocial Behavior, Research Theories, Issues, New York, Academic Press.

“προειδοποιούν” ότι ένα άτομο βρίσκεται σε μακροχρόνια προεγκληματική κατάσταση, διατυπώνοντας παράλληλα ότι η διαδικασία αυτή προσδιορίζεται από δύο φάσεις ενδείξεων, τη στατική και τη δυναμική.

Η **στατική** φάση περιλαμβάνει τα ιατροψυχολογικά και τα κοινωνικά στοιχεία που συμβάλλουν στη διαμόρφωση της εγκληματικής συμπεριφοράς του ατόμου. Τα στοιχεία αυτά αποτελούν τη βάση στην οποία δομείται η εγκληματική ικανότητα του ατόμου και συνεπώς δίνουν τη δυνατότητα να γίνει αντιληπτός ο βαθμός δυσκολίας ή ευκολίας που αντιμετωπίζει ένα άτομο προκειμένου να “περάσει” ή όχι στη διάπραξη ενός εγκλήματος.

Ειδικότερα, τα ιατροψυχολογικά κριτήρια αφορούν τα ψυχιατρικά σύνδρομα κι εν γένει τις ανωμαλίες που μπορεί ενδεχομένως να εμφανίσει ο ψυχισμός του ατόμου.

Στα κοινωνικά κριτήρια εντάσσονται οι ανεπάρκειες του ευρύτερου κοινωνικού και οικογενειακού περιβάλλοντος του ατόμου που πιθανόν το επηρέασαν ώστε να εκδηλώσει αργότερα εγκληματική συμπεριφορά. Αναφερόμενοι στα **κοινωνικά κριτήρια**⁴ **προεγκληματικής επικινδυνότητας** των ανηλίκων, αποτελεί γενική διαπίστωση της επιστημονικής κοινότητας πως σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν το σχολείο και οι παρέες, όμως ο βασικός παράγοντας ενεργοποίησης των αντικοινωνικών τους τάσεων αποτελεί το οικογενειακό περιβάλλον. Σε έρευνα των **S. E. Glueck (1950) και Mc Cord (1986)** διαπιστώθηκε ότι τα κυριότερα στατικά κοινωνικά κριτήρια που

⁴ Υπο διαφορετική γωνία προσέγγισης όπως επισημαίνεται από την Φ. Τσαλίκου «τα κριτήρια εκτίμησης της επικινδυνότητας ή της παθολογίας διαμορφώνονται με βάση τις δυνατότητες του ατόμου να προσαρμοστεί –υποταγεί- στο σύστημα αξιών, κανόνων, προτύπων ζωής που επιβάλλουν έχοντας την εξουσία της επιβολής, οι άρχουσες κοινωνικές ομάδες. Κατά συνέπεια, τα κριτήρια αυτά εγκαθιδρύονται με πλαίσιο αναφοράς όχι ένα πλασματικό, ιδεατό κανόνα ανθρώπινης φυσιολογικότητας αλλά με βάση ένα κοινωνικά κατασκευασμένο κυρίαρχο υπόδειγμα φυσιολογικότητας, Ένα υπόδειγμα συνυφασμένο σης μέρες μας με την παραγωγικότητα, την πειθαρχία, την αποτελεσματικότητα, τον κομφορμισμό». Φωτεινή Τσαλίκου «Ο Μύθος του Επικίνδυνου Ψυχοασθενούς» Εκδ.Παπαζήση 1987 σελ 108

επισύρουν φόβο ως προς τη μετέπειτα εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς από έναν ανήλικο είναι η νεαρή ηλικία των γονέων, η κακή σωματική κατάσταση, η κληρονομική ψυχοπάθεια, η προσκόλληση στη μητέρα και αντίστοιχα η υπερπροστασία εκ μέρους της μητέρας, ο αδύναμος πατέρας, το μοναχοπαιδί ή το παιδί πολυμελούς ή χωρισμένης οικογένειας, η έλλειψη ηθικών φραγμών και εσωτερικών αναστολών, η πλημμελής κοινωνικοποίηση κ.α.

Η **δυναμική φάση** ενδείξεων της εγκληματικής ικανότητας του ατόμου σχετίζεται με τη διαδικασία περάσματος στην πράξη και προσπαθεί να εντοπίσει και συνεκδοχικά να ερμηνεύσει τους μηχανισμούς μετάβασης στην πράξη. Κάθε εγκληματίας, ακόμα και ο περιστασιακός που η πράξη του είναι αποτέλεσμα τελείως έκτακτων περιστατικών, περνά από μια κατάσταση επικινδυνότητας κατά τη φάση της πορείας του προς το έγκλημα που ονομάζεται **κρίση**⁵.

Το προεγκληματικά επικίνδυνο άτομο διέπεται από μια διαρκή κατάσταση αντικοινωνικής νοοτροπίας που σταδιακά εδραιώνεται στον ψυχισμό του. Όπως επισημαίνει ο De Greef ⁶ βασικό χαρακτηριστικά κριτήρια της διαδικασίας αυτής αποτελούν α) οι συγκρούσεις ανάμεσα στο Εγώ και το Υπερεγώ, η ένταση των οποίων διαμορφώνεται με βάση β) το βαθμό συμμετοχής στην όλη διαδικασία των ασυνείδητων τάσεων του Αυτού. Κατά τη φάση αυτή πολυάριθμες εκδηλώσεις του ατόμου αποτελούν τα κριτήρια και επιπλέον τις ενδείξεις της επικινδυνότητάς του (π.χ. διαρκείς καταιστίσεις⁷) ερμηνεύοντας

⁵) De Greef, Introduction a la criminology, Bruxelles 1946, pp. 310-314.

⁶)De Greef, Le devenir, element du processus criminogene, la duree, condition de son etude, Autour de l' oeuvre du De Greef, tom I, pp. 169-192.

⁷ Τις διαρκείς καταστάσεις, που διαμορφώνουν το προεγκληματικά επικίνδυνο άτομο, μπορούμε να διακρίνουμε σε τρεις κατηγορίες: α) στις οικογενειακές καταστάσεις, β) στα εγκληματικά ζεύγη και γ) στις επαγγελματικές καταστάσεις. (Θα αναφερθούμε αναλυτικά σε επόμενη ενότητα (Δημόπουλος, Χ 1988, ό.π. , σσ. 75-80), πρβλ. Τσήτουρα, Α., Η εξέταση της προσωπικότητας του εγκληματία, Θεσσαλονίκη, 1959, σσ.144-145, πρβλ. De Greeff, Introduction a la criminology, [edit. De la criminology] Laivain, 1973.

ταυτόχρονα τους μηχανισμούς μετάβασης που επενέργησαν σε αυτό ώστε να οδηγηθεί στη διάπραξη του εγκλήματος .

Οι κατηγορίες⁸ στα οποίες εντάσσονται τα προεγκληματικά επικίνδυνα άτομα είναι οι εξής:

Α) οι ψυκασθενείς και οι ψυχανώμαλοι

Β) οι ανήλικοι σε ηθικό κίνδυνο

Γ) οι επαίτες και οι αλήτες

Δ) οι διανοητικά καθυστερημένοι

Ε) Οι τοξικομανείς και οινόφλυγες ψυχωτικοί

Εκτός από τις παραπάνω κατηγορίες, η διαδικασία μετάβασης στην πράξη στα πλαίσια της εγκληματολογίας του περάσματος στη πράξη μελετήθηκε και από την πλευρά της ομαδικής παράβασης του νόμου. Και αυτό γιατί ορισμένα κοινωνικά φαινόμενα προεγκληματικής επικινδυνότητας έχοντας χαρακτηριστικά κοινωνικό ,χρήζουν ερμηνείας.

Σύμφωνα με τους G. Stafani-G. Levasseyr-R. Jambu-Merlin⁹ οι πλέον σοβαρές μορφές αυτής της κατηγορίας προεγκληματικής επικινδυνότητας, είναι οι συμμορίες των νέων και οι ομάδες νέων που συμμετέχουν σε ομάδες όχλου. Προκειμένου η εγκληματολογία του περάσματος στην πράξη να αιτιολογήσει τους λόγους ένταξης των νέων σε συμμορίες, έδωσε υπό το πρίσμα δύο διαφορετικών προσεγγίσεων,αντίστοιχες ερμηνείες.

Σύμφωνα με την πρώτη ερμηνεία, ο νέος καταφεύγει στις συμμορίες λόγω του **ελλιπούς κοινωνικοποίησης** που έχει δεχθεί. Η δεύτερη ερμηνεία, έχοντας ως βάση την ψυχολογική προσέγγιση, αποδίδει την ένταξη του νέου στις συμμορίες, στην εσωτερική ανάγκη που αισθάνεται το άτομο για να διαμορφώσει **το super ego του**.

⁸ Αλεξιάδης. Στ., Εγκληματολογία, εκδ. Σάκουλα, Θεσσαλονίκη, 1985, σσ, 208-215 επίσης του ίδιου « Οι διανοητικώς καθυστερημένοι εγκληματία»δ.δ. ΝΟΕ ΑΠΘ Θεσ/κη 1971

⁹ G. Stafani-G. Levasseyr-R. Jambu-Merlin, Criminologie et Science penitetaire 4th edit. Dalloz Paris, 1976

Ο Tarde¹⁰ πάλι επισημαίνει ότι η κατάσταση όχλου συνίσταται σε μια συλλογική δράση μέσω της οποίας απελευθερώνονται δυνάμεις που μορφοποιούνται σε εγκληματικού τύπου συμπεριφορές.

Οι Πρώτες Θεωρήσεις

Ξεπερνώντας το στάδιο της **προεγκληματικής επικινδυνότητας**¹¹, το άτομο που βρίσκεται συνέχεια σε έκρυθμη κατάσταση ύστερα από μια μακρά ψυχολογική διεργασία ή και αντιδρώντας στιγμιαία, “ενδίδει” στην αξιόποινη πράξη. Ανάλογα με τη μορφή αυτής της πράξης μετουσιώνονται και τα αίτια που οδήγησαν σε αυτήν, καθιστώντας ίσως δυνατή τη διάγνωση της προεγκληματικής επικινδυνότητας¹² και εγείροντας ελπίδες στους κόλπους της εγκληματολογικής κοινότητας πως η διάκριση των προεγκληματικών καταστάσεων θα επιτρέψει την εφαρμογή αποτελεσματικών προληπτικών μεθόδων. Έτσι, δόθηκε ιδιαίτερη σοβαρότητα στη μελέτη τόσο των προεγκληματικών καταστάσεων όσο και των διεργασιών κατά τη μετάβαση στην εγκληματική πράξη.

Ουσιαστικά όμως τα θεμέλια για την ανάπτυξη των θεωριών μετάβασης στην πράξη τέθηκαν από τον Maunouzier με τη

¹⁰ G. Tarde Les crimes des foules. Archives d' anthropologie criminelle 1982 pp. 353-386 βλ.επ, Φαρσεδάκης 1990 .ο.π. G.Tarde " Philosophie penale Paris Alcan μεταφ Χ. Ζαραφονίτου σελ 360-384

¹¹ Όμως σύμφωνα με το σκεπτικό νεώτερων προσεγγίσεων « η επικινδυνότητα» προσδιορίζεται αναπόφευκτα από τη βασική αντίθεση που χαρακτηρίζει την τύχη της στο πεδίο του κοινωνικού ελέγχου: από τη μία, η ερευνητική δραστηριότητα των εγκληματολόγων τα τελευταία χρόνια έδειξε την επικριρησιακή ανεπάρκεια της έννοιας της επικινδυνότητας στην ανάλυση και ερμηνεία του εγκληματικού φαινομένου, εξαιτίας κυρίως του αδιέξοδου στο οποίο οδηγήθηκαν οι προσπάθειες για την διατύπωση ενός επακριβούς και αξιόπιστου μοντέλου πρόγνωσης της εγκληματικής συμπεριφοράς από την άλλη, πάλι, η αδιάλειπτη παρουσία της στις πρακτικές του κοινωνικού ελέγχου (ποινικές ή/και κλινικές), η συνεχής αναφορά της στον καθημερινό λόγο και τις κοινωνικές αναπαραστάσεις της εγκληματικότητας, πιστοποιούν τις ισχυρές αντιστάσεις που προβάλλει σε κάθε εκλογικευμένη προσπάθεια εξοβελισμού της απ' το οπλοστάσιο του ποινικού συστήματος). Ωστόσο, η αμφισβήτηση της έννοιας της επικινδυνότητας ως αναλυτικής κατηγορίας, δεν αποκλείει την αναζήτηση της σημασίας της μέσω των λειτουργιών που επιτελεί και της σκοπιμότητας της επίκλησης της από τους φορείς του κοινωνικού ελέγχου. Γ. Π, Νικολόπουλος «Η επικίνδυνη Βaxstrom ένα παράδειγμα του κοινωνικού ελέγχου της επικινδυνότητας Εγκληματολογικό Σεμινάριο ΙΙΙ Ακ. Ετ.1996-1997 σελ 126

διατύπωση **των τεσσάρων προϋποθέσεων**¹³ για το πέρασμα στην εγκληματική πράξη. Οι προϋποθέσεις αυτές σύμφωνα με τον Manoungrier είναι η **ηθική, η ποινική, η υλική και η συγκινησιακή**. Η *ηθική* απεικονίζει τη μη συγκράτηση του ατόμου από την ηθική αποδοκιμασία της πράξης. Η *ποινική* σχετίζεται με τη μη συγκράτησή του από το φόβο της ποινής. Η *υλική* απεικονίζει τη μη συγκράτησή του από τις δυσχέρειες υλοποίησης του σχεδίου. Τέλος, η *συγκινησιακή* σχετίζεται με τη μη συγκράτηση του ατόμου από το συναίσθημα του κακού που προκαλεί στο θύμα.

Στη συνέχεια, ο De Greef¹⁴ σε αντιστοιχία με τις τέσσερις προϋποθέσεις που έθεσε ο Manoungrier, ανέπτυξε τις **τέσσερις φάσεις** που διέπουν τη μετάβαση στην πράξη και που είναι η **αδιαμόρφωτη συναίνεση, η διαμορφωμένη συναίνεση, η κρίση-απόφαση, κα η εκτέλεση** .

Ο De Greef ¹⁵ διατυπώνει την άποψη ότι το Εγώ συμβάλλει καθοριστικά στην όλη πορεία μετάβασης του ατόμου στην πράξη. Επισημαίνει πως είτε η μετάβαση αυτή αποφασίζεται συνειδητά από το άτομο, είτε το άτομο με ηθελημένο όμως τρόπο **“σύρεται”** ή ακόμη **“ολισθαίνει”**¹⁶ προς την τέλεση του εγκλήματος, το Εγώ τείνει σε κάθε περίπτωση να έχει πρωταγωνιστικό ρόλο. Τη μετάβαση του ατόμου στην πράξη την αποδίδει ουσιαστικά στην ελλιπή κοινωνικοποίηση που δέχθηκε. Θεωρεί ότι η ελλιπής κοινωνικοποίηση ή η έλλειψη

¹³ Μ' αυτή τη θέση ο Manoungrier από τη μια μεριά προσεγγίζει θεωρίες που υποστηρίχθηκαν πολύ αργότερα (λ.χ. αυτή των “διαφορετικών ευκαιριών” των Cloward και Ohlin, ή ορισμένες από τις πολλές “θεωρίες ελέγχου”), αλλά από την άλλη δημιουργεί κυρίως την “Εγκληματολογία του πέρασματος στην πράξη”. Επιπλέον, οι τέσσερις ουσιώδεις προϋποθέσεις που έθεσε ο Manoungrier για το πέρασμα στην εγκληματική πράξη αποτέλεσαν τη βάση για την ανάπτυξη της θεωρίας του Βέλγου De Greef για τις αντίστοιχες τέσσερις φάσεις της ψυχικής διαδικασίας που περνά ο εγκληματίας πριν από την τέλεση του εγκλήματος, αλλά και για τη θεωρία του μεγάλου Γάλλου εγκληματολόγου Pinatel, μαθητή του De Greef, για τις τέσσερις κύριες ιδιότητες που αποτελούν τον πυρήνα της εγκληματικής προσωπικότητας. (Φαρσεδάκης, Ι.Εγκληματολογική σκέψη, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 1990 σ. 412)

¹⁴ Εκτενέστερη ανάλυση επικριφθήκε σε προηγούμενη ενότητα

¹⁵ De Greef, *ibid*, pp. 169-192.

¹⁶ Φαρσεδάκης, Ι. 1990 όπ. σελ 200 -202 & σελ 412

“κοινωνικής νομιμοποίησης”¹⁷ οφείλεται κατά κύριο λόγο στην ανεπαρκή ανάπτυξη του μηχανισμού των εσωτερικών αναστολών του ατόμου ή διαφορετικά, των ηθικών του φραγμών. Έτσι το άτομο εκδηλώνει τάσεις **“αυτονομιοποίησης”**. Η αυτονομιοποίηση αυτή πηγάζει από την έμμονη αντίληψη του ατόμου ότι έχει αδικηθεί κι εκφράζεται μέσω ενός υπέρμετρου **“αισθήματος δικαιοσύνης”** που αναπτύσσει, ασκώντας παράλληλα μια έντονα κριτική συμπεριφορά προς τα άλλα άτομα που απαρτίζουν τον κοινωνικό του περίγυρο.

Ο ψυχισμός του ατόμου σύμφωνα με τη θεωρία του De Greef κατευθύνεται από δύο κατηγορίες ενστίκτων ¹⁸. Τα **ένστικτα άμυνας** που συμβάλλουν στη συντήρηση του Εγώ και μεθερμηνεύονται στο φόβο, τη φυγή αλλά και την επίθεση, και τα **ένστικτα συμπάθειας** τα οποία λειτουργούν μέσω της εγκατάλειψης του εαυτού και διαδραματίζουν ρόλο κλειδί στην όλη διαδικασία της μετάβασης του ατόμου στην πράξη. Επισημαίνει επιπρόσθετα ότι οι διαταραχές του χαρακτήρα καθώς και οι νοητικές ανεπάρκειες αποτελούν παραμέτρους οι οποίες συμβάλλουν επικουρικά στη μεταστροφή της συμπεριφοράς του ατόμου σε εγκληματική διευκολύνοντας με αυτόν τον τρόπο το πέρασμα στην εγκληματική πράξη.

Ο **Pinatel**¹⁹ στη **“θεωρία της εγκληματικής προσωπικότητας”** πέρα από τη σκιαγράφηση του κεντρικού της πυρήνα, διατυπώνει παράλληλα την άποψη ότι το πέρασμα στην πράξη²⁰ –που αποτελεί εξάλλου και την ειδοποιό διαφορά μεταξύ

¹⁷ Δημόπουλος Χ. 1988 όπ. π. σ. 29

¹⁸ Φαρσεδάκης Ι.,(1990)όπ. π. σ. 406 κι επίσης βλ., του ίδιου, Στοιχεία Εγκληματολογίας, Νομική Βιβλιοθήκη 1996 σ. 85

¹⁹ Όπως αναφέρει ο Φαρσεδάκης .1991 ο.π. σελ 31 «Σύμφωνα με τον Pinatel η σημαντικότερη ίσως συμβολή του Αριστοτέλη έγκειται στην προτεινόμενη απ αυτόν Μέθοδο προσέγγισης του εγκληματικού φαινομένου . Όπως χαρακτηριστικά παρατηρεί ο Pinatel (pag 649-654) « αυτό που είναι σημαντικό είναι πως ο Αριστοτέλης (η εγκληματολογία) ξεφεύγει από τον κόσμο των εννοιών και στηρίζεται πια στα γεγονότα ... Παρότι ο Αριστοτέλης δεν απάντησε σε όλα μας τα ερωτήματα , μας άφησε όμως μια μέθοδο να μας βοηθήσει να προχωρήσουμε στο δρόμο της γνώσης. Πρβλ J.Farsedakis pag. 28 note.61

²⁰ Σύμφωνα με τους Bouzat et Pinatel, Traite de Droit Penal et de Criminologie ed. Dalloz. Paris 1975 p. 68

της επικίνδυνης και της εγκληματικής πλέον προσωπικότητας– συνδέεται με το **βαθμό** της **εγκληματικής ικανότητας** και της **κοινωνικής προσαρμοστικότητας** του ατόμου.

Πιο συγκεκριμένα, προσδιορίζεται βάσει της βαρύτητας των χαρακτηριστικών της προσωπικότητας με τη συνδρομή των οποίων “σχηματίζεται”²¹ σε πρώτη φάση η «επικίνδυνη προσωπικότητα» και σε δεύτερη φάση, μέσω των μηχανισμών ωρίμανσης, η «εγκληματική προσωπικότητα». Παράλληλα επισημαίνεται ότι η διάκριση σε εγκληματίες και μη εγκληματίες, αλλά και μεταξύ των εγκληματιών, στηρίζεται στη διαφορά “**βαθμού**” και “**έντασης**” των συστατικών στοιχείων (π.χ. εγωκεντρισμός, συναισθηματική αστάθεια, επιθετικότητα, αδιαφορία) του πυρήνα της εγκληματικής προσωπικότητας²².

Όπως παρατηρεί και ο Avanesov²³ ο εγκληματίας εξαιτίας του εγωκεντρισμού και της συναισθηματικής του απάθειας, δεν αισθάνεται την ενοχή του ούτε τη στιγμή που προχωρεί στην πράξη ούτε και μετά από αυτή. Παρατηρείται²⁴ δηλαδή “*μία ορισμένη ασυμφωνία ανάμεσα σε αυτή την υποκειμενική ενοχή που εκτιμάται εκ των έξω και σε αυτή που ζει ο ίδιος*”.

Προς την ίδια κατεύθυνση κινείται και η άποψη του Δασκαλάκη ο οποίος υποστηρίζει ότι ο εγκληματίας είναι αυτός που περνά στην πράξη, ενώ μη εγκληματίας εκείνος που διέρχεται όλες τις φάσεις της δυναμικής του εγκλήματος, αλλά εγκαταλείπει την πορεία προς το έγκλημα, είτε εξαιτίας του κοινωνικού

²¹ Ο εγκληματικός σχηματισμός είναι ίσως ένα άλλο σχήμα πέρα από την απλή παραγοντική ανάλυση, αλλιώς ο υπερτονισμός μέσα στα όρια της ομαλότητας ενός ψυχολογικού χαρακτηριστικού δεν έχει σημαντική επίδραση παρά στη λειτουργία της σύνεσής του με τα άλλα καθοριστικά χαρακτηριστικά. Η εγκληματική προσωπικότητα παρουσιάζεται στο είδος ενός αποτελέσματος και όχι στα δεδομένα του. Έτσι π.χ. ο εγωκεντρισμός μπορεί να τυπώνει στην προσωπικότητα ένα μη ομαλό σημάδι, αναγνωρισμένο ενός ψυχιατρικού τύπου αλλά να μην πρόκειται παρά για υπερτονισμό, μέσα στα όρια της ομαλότητας, ενός ψυχολογικού χαρακτηριστικού του οποίου η επίδραση δεν είναι σημαντική παρά στη λειτουργία ενός συνθετικού συνδυασμού του κεντρικού πυρήνα της προσωπικότητας. (Πανούσης Γ.(2000) Θεμελιώδη ζητήματα της εγκληματολογίας εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή σ. 119)

²² Bouzat et Pinatel, op. cit., p. 373

²³ Avanesov, G., The principles of Criminology, ed., Progress Publishers. Moscow 1982

²⁴ Πανούσης Γ. 2000 όπ.π. σελ 121

αντίκτυπου, είτε λόγω των υλικών δυσχερειών που εμποδίζουν την υλοποίηση του σχεδίου είτε ακόμα και την ίδια τη στιγμή της τέλεισης του εγκλήματος επειδή αδυνατεί συναισθηματικά να προξενήσει κακό στο συνάνθρωπο²⁵.

Ειδικότερα σε ό,τι αφορά στη διαφορά βαθμού²⁶ ανάμεσα στους εγκληματίες διακρίνει τέσσερις συνδυασμούς.

i) Στον *πρώτο συνδυασμό* ανήκουν όσοι έχουν **μεγάλη εγκληματική ικανότητα** αλλά ταυτόχρονα διακρίνονται από **υψηλή κοινωνική προσαρμοστικότητα**, αυτοί προχωρούν στην εγκληματική πράξη αλλά τις περισσότερες φορές παραμένουν ασύλληπτοι γιατί καλύπτονται πίσω από μια νομοταγή εικόνα, είναι οι αποκαλούμενοι εγκληματίες με λευκό κολάρο,

ii) στο *δεύτερο συνδυασμό* ανήκουν όσοι έχουν **μεγάλη εγκληματική ικανότητα** αλλά **χαμηλή ικανότητα προσαρμογής** όπου το δεύτερο στοιχείο καθιστά συχνή τη σύλληψή τους,

iii) στον *τρίτο συνδυασμό* ανήκουν όσοι φέρουν σε **χαμηλό βαθμό** τόσο το στοιχείο της **εγκληματικής ικανότητας** όσο και της **κοινωνικής προσαρμοστικότητας**, το γεγονός αυτό καθιστά λιγότερο επικίνδυνα τα συγκεκριμένα άτομα που συνήθως πάσχουν από κάποια ψυχικά νοσήματα ή που αναδεικνύονται σε εγκληματίες από συνήθεια,

iv) στον *τέταρτο συνδυασμό* τέλος ανήκουν αυτοί που εμφανίζουν **μικρή εγκληματική ικανότητα** αλλά **μεγάλη ικανότητα προσαρμογής**, ικανοί να προχωρήσουν σε σοβαρά εγκλήματα, κάτω από την πίεση της ειδικής κατάστασης που βρίσκονται, τελούν ωστόσο εγκλήματα πάθους ή και από περίσταση.

Νεότερες προσεγγίσεις

Ο Kinberg²⁷ στα πλαίσια των προσπαθειών ερμηνείας του περάσματος στην πράξη διακρίνει τις προεγκληματικές

²⁵ Δασκαλάκης.Η . Η λειτουργία της ποινής υπό το φως των εγκληματολογικών δεδομένων, εκδ. Διογένης, Αθήνα 1973, σ. 17.

²⁶ Δημόπουλος Χ 1988 ο.π.σελ 64

καταστάσεις σε α) *ειδικές- επικίνδυνες*, β) *μη ειδικές ή άμορφες και* γ) *ενδιάμεσες*.

Στις **ειδικές-επικίνδυνες καταστάσεις** η ευκαιρία διάπραξης εγκλήματος είναι ανά πάσα στιγμή παρούσα. Η φάση αυτή διακρίνεται από μια παρώθηση (*επικινδυνότητα*) η οποία βασίζεται σε ψυχολογικά χαρακτηριστικά, δημιουργώντας μια προδιάθεση για τη μετάβαση στην εγκληματική πράξη. Αυτή η επικινδυνότητα όμως εξαντλείται σε συγκεκριμένα θύματα και σε μια συγκεκριμένη πράξη. Οι *οικογενειακές, οι ερωτικές και οι ψυχοπαθολογικές καταστάσεις* είναι τα πιο συχνά εναύσματα που πυροδοτούν την εγκληματική πράξη.

Αντίθετα, στη δεύτερη κατηγορία των **μη ειδικών ή άμορφων καταστάσεων**, η ευκαιρία τέλεσης μιας εγκληματικής πράξης δεν είναι παρούσα αλλά θα πρέπει να αναζητηθεί. Αυτό συνεπάγεται ότι άτομο προκειμένου να προβεί σε εγκληματική πράξη, θα πρέπει να καταστρώσει ένα σχέδιο δράσης. Τα άτομα που απαρτίζουν αυτή την κατηγορία θα μπορούσαμε να πούμε ότι διέπονται από μια λιγότερο έντονη προδιάθεση τέλεσης εγκληματικής πράξης.

Τέλος, οι **ενδιάμεσες** καταστάσεις περιλαμβάνουν και τα δύο είδη των παραπάνω καταστάσεων που αναλύσαμε. Στην κατηγορία αυτή εντάσσονται τα άτομα που επινοούν μια μορφή εγκληματικής δραστηριότητας όσο και τα άτομα που αναλαμβάνουν την εκτέλεση του εγκληματικού σχεδίου. Πιο συγκεκριμένα στην κατηγορία αυτή ανήκουν *οι συμμορίες που σκεπάζονται με το οργανωμένο έγκλημα, όπως οι τρομοκρατικές οργανώσεις, η μαφία, οι camarillas κ.λ.π.*

Ο **Cusson**²⁸ επικεντρώνει το ενδιαφέρον της τυπολογίας του σε τρία στοιχεία, *στην κοινωνική οργάνωση, την οικονομική συγκυρία και την επικαιρότητα της στιγμής*, σύμφωνα με τα οποία

²⁷ Kinberg. « Basic Problems of Criminologie London 1935» πρβλ Problems Fondamentaux de la Criminologie, ed. Cujas, Paris 1959 pp. 554-560 et encore dans La vie et l'oeuvre d'Olof Kinberg, Bulletin de la Societe Internationale de Criminologie. 1961, pp. 14-40

²⁸ Cusson M., Le controle social du crime, P.U.F., Paris 1983

προσδιορίζεται η καταλληλότητα της ενέργειας σε σχέση με το ευάλωτο του στόχου. Η καταλληλότητα ορίζεται με βάση την αμυντική ικανότητα του θύματος και την επίβλεψη από τρίτους. Πιο συγκεκριμένα, ο δράστης επηρεάζεται από αν ο στόχος είναι ευάλωτος ή όχι, καθώς και από μια **“καταστασιακή μετάπειση”** μέσω της οποίας σταθμίζει τους κινδύνους και τα οφέλη που θα αποκομίσει.

Ο Gassin²⁹ επιπρόσθετα, δίνοντας βάρος στα δύο επίπεδα απόφασης του δράστη, κάνει λόγο για α) το επίπεδο της **“αρχικής ανάμειξης”**, επίπεδο το οποίο υποδηλώνει επικινδυνότητα λόγω προθυμίας και ετοιμότητας του δράστη και β) το **επίπεδο του “εγκληματολογικού συμβάντος”**, που στην περίπτωση αυτή έχουμε στάθμιση από την πλευρά του δράστη των εξωτερικών κινδύνων του να διαπράξει μια εγκληματική πράξη.

Κατά τον Καναδό εγκληματολόγο **Noel Mailloux³⁰** υπάρχει **διαφορά φύσεως** μεταξύ εγκληματία από συνήθεια και μη εγκληματία, θεωρώντας ότι το πρώτο αποτελεί παθολογικό φαινόμενο. Κατά την άποψή του υπάρχουν **δύο κρίσιμες στιγμές** στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου τις οποίες τοποθετεί χρονικά στην παιδική και εφηβική ηλικία του.

Η *πρώτη κρίσιμη* στιγμή σχετίζεται με την εμφάνιση μιας αυθεντικής ταυτότητας μέσω της οποίας διαφοροποιείται το άτομο από τα άλλα άτομα του κοινωνικού του περιγύρου και παράλληλα αυτοκαθορίζει τον τρόπο συμπεριφοράς του.

Η *δεύτερη στιγμή* σχετίζεται με τις συνέπειες που επισύρει η επιβεβαίωση αυτής της ταυτότητας. Ειδικότερα, αν για παράδειγμα η κρίση που θα διαμορφώσει το άτομο είναι ελλιπής, αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα να παρουσιάσει μια συνεχή και βαθιά ψυχική αστάθεια που θα το οδηγήσει στην αποτυχία, και κατόπιν στην εγκληματικότητα που θα αναπτύξει από “συνήθεια”.

²⁹ Gassin R., Criminologie, ed. Dalloz, Paris 1988

³⁰ Noel Mailloux. Jeunes sans Dialogue, Criminologie pedagogique, Paris 1971 et encore dans Pinatel J., La Criminologie, ed. Ouvrieres, Paris 1979, pp. 300-303 στο Φαρσεδάκης Ι. 1990 σ.π. σελ 408

Ο **D. Matza** αρχικά σε συνεργασία με τον **Sykes**³¹ και μετέπειτα στα συγγράμματά του “*Delinquency and Drift*, 1964” και “*Becoming Deviant*, (1969)” μέσω μιας διαφορετικής προσέγγισης υποστηρίζει ότι η μετάβαση στην πράξη αποτελεί προϊόν “**ελεύθερης επιλογής**” των νέων. Υιοθετώντας μια καινούργια έννοια, το “*drift*” ή όπως τη διατύπωσε “**θεωρία του ολισθήματος**”³² “θεωρεί ότι το “**ολίσθημα**” αποτελεί το κατεξοχήν χαρακτηριστικό γνώρισμα των προεγκληματικά επικινδύνων ανηλίκων. Σύμφωνα με τον Matza, ο λόγος που τα νεαρά άτομα οδηγούνται στην παραβατικότητα συνίσταται στην αδικία που αισθάνονται ότι εισπράττουν από την ιδεολογία του συστήματος παιδικής προστασίας³³. Η διαπίστωση εκ μέρους τους της αυθαιρεσίας που επιδεικνύει η ποινική δικαιοσύνη³⁴ ως προς τη λήψη αποφάσεων που τα αφορούν, συμβάλλει δραματικά στο να αναπτύξουν “**τεχνικές εξουδετέρωσης**” μέσω των οποίων εκλογικεύουν και συνάμα δικαιολογούν τη συμπεριφορά τους. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, σε επόμενο στάδιο, οι ηθικοί φραγμοί και αναστολές που αισθάνονται να καταρρέουν, με φυσική συνέπεια το άτομο να ολισθαίνει σταδιακά και βαθμιαία προς την

³¹ Sykes G., Matza D.(1957) , *Techniques of Neutralization : a Theory of Delinquency*, *American Sociological Review*, 22, pp. 664-670

³² * Οι Matza και Sykes ξεκίνησαν από τη θεωρία του Sutherland και ειδικότερα από τις θέσεις ότι το έγκλημα μαθαίνεται κι ότι η εκμάθηση περιλαμβάνει αφενός μεν την εκμάθηση των τεχνικών για τη διάπραξη εγκλήματος και αφετέρου την εκμάθηση των κινήτρων, των δικαιολογιών και των διαθέσεων για παραβίαση του νόμου. Στηριζόμενοι κατόπιν στην ελαστικότητα που διέπει τους κανόνες του ποινικού δικαίου παρατήρησαν ότι ενίοτε πράξεις που θεωρούνται εγκλήματα αποβάλλουν αυτόν το χαρακτήρα, όταν συντρέχουν ορισμένες περιστάσεις που συνιστούν μια άμυνα απέναντι στην κατηγορία για την τέλεση του εγκλήματος.(π.χ. ανηλικότητα, άμυνα, κατάσταση ανάγκης κ.λ.π.)Το μεγαλύτερο μέρος λοιπόν της εγκληματικότητας των ανηλίκων οφείλεται στην εκμάθηση των τεχνικών εξουδετέρωσης της ηθικής ευθύνης για την πράξη τους. Αλεξιάδης, Στ *Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας* εκδόσεις Ξακουλα, Θεσσαλονίκη 1996 σ 75-76. πρβλ επίσης .στο C Debuyst “ Ηθολογικό πρότυπο και Εγκληματολογία» Νομική Βιβλιοθήκη μετ. Δασκαλάκη 1999 σελ 101-102

³³ Φαρσεδάκης Ι. 1985 « Παραβατικότητα και κοινωνικός έλεγχος ανηλίκων» εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη Αθήνα σ. 111

³⁴ Συντά επιβεβαιώνοντας την ετικέτα της κοινωνίας, τη δικαστηριακή και αστυνομική πρακτική, ο νέος ρέπει προς την εγκληματικότητα η οποία μπορεί να γίνει πρότυπο καρτέρα τρόπος ζωής στο Wolfgang & Ferracuti « Η υποκοουλτούρα της βίας» Νομική Βιβλιοθήκη 2000 Μετφρ, Μηλιώνη σελ 132, πρβλ. στο Wolfgang & Ferracuti 1967»*The subculture of violence towards an integrated theory of criminology*» London, βλ επίσης στο Wolfgang & Ferracuti(1973).*Psychological testing of the subculture of violence Rome*

κατεύθυνση υιοθέτησης παραβατικών προτύπων συμπεριφοράς διαπράττοντας παραβατικές πράξεις. Στο στάδιο αυτό, όπως επισημαίνεται³⁵ ο ανήλικος ζει κατά τρόπο μεταβατικό μεταξύ συμμόρφωσης στους κανόνες και παραβατικότητας, αποφεύγοντας τη λήψη απόφασης για μόνιμη ένταξή του σε μια συγκεκριμένη ομάδα.

Αυτό ερμηνεύεται κυρίως συνδυαστικά με το μηχανισμό των **“ορθολογικών διοργανώσεων”** που αποτελείται από δύο ψυχολογικούς μηχανισμούς, **την άρνηση της υπαιτιότητας** και το **αίσθημα αδικίας** που νιώθουν τα άτομα αυτά, καθώς θεωρούν τον εαυτό τους ως θύμα μιας κατάστασης και όχι ως θύτη. Ο μηχανισμός³⁶ αφορά **τεχνικές εκμάθησης και κατασκευάσματα** στα οποία καταφεύγει ο νέος προκειμένου να εξουδετερώσει την επιρροή που ασκούν πάνω του οι αξίες, ο κοινωνικός έλεγχος, οι ηθικές αναστολές και οι φραγμοί. Αυτές οι τεχνικές εξουδετέρωσης της ηθικής ευθύνης ενός εγκλήματος στηρίζονται στην επίκληση συνθηκών πιο δυνατών από το άτομο. Οι **τεχνικές ουδετεροποίησης**³⁷ κατατάσσονται από τον Matza σε πέντε βασικές κατηγορίες³⁸:

³⁵ Φαρσεδάκης Ι. 1985 οπ.π. , σ. 111

³⁶ Hirschi T.. Cause of delinquency, University of California Press 1969

³⁷ Όπως υποστηρίζει ο (Minor, 1981) κάποιες φορές, αυτό που φαίνεται ως ουδετεροποίηση δεν είναι καθόλου έτσι. Καθιστά απλώς μια εξήγηση των κινήτρων των παραβατικών ατόμων, τα οποία πηγάζουν με βάση την αίσθηση που έχουν για τις νόρμες . Η ουδετεροποίηση μπορεί να προκύψει μετά την πράξη , σαν ένα είδος εξήγησης για τον ίδιο τον παραβάτη και τους άλλους. Μπορεί όμως, να συμβεί πριν την διεξαγωγή της εγκληματικής πράξης. Η ουδετεροποίηση τότε, γίνεται ένα κίνητρο για να μπει κανείς στο έγκλημα, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση της υποτροπής. Μετά το γεγονός, η ουδετεροποίηση ακολουθώντας ένα προηγούμενο έγκλημα γίνεται προ-εγκληματική ουδετεροποίηση της επόμενης εγκληματικής πράξης. Η ουδετεροποίηση συνεπώς μπορεί να ενθαρρύνει την υποτροπή. (Minor W.W.(1981)Techniques of neutralization :A reconceptualization and empirical examination .Journal of Research in Crime and Delinquency , vol 18 pp 295-318

³⁸ Οι νέοι αρνούνται την ανάληψη ευθυνών ισχυριζόμενοι συνθήκες πέραν του ελέγχου τους. Για παράδειγμα, μιλούν για συνθήκες που δεν τους άφηναν άλλη εναλλακτική οδό (π.χ. πίεση φίλων), ή για συμπτώσεις (π.χ. λόγω της επιρροής του αλκοόλ), για την προσωπική παρελθούσα κατάσταση (π.χ. έλλειψη γνώσης, φτωχική γονική ανατροφή, κακοί φίλοι) ή ακόμα για λάθη (π.χ. «ήταν ένα ατύχημα», «δεν ήθελα να συμβεί κάτι τέτοιο»).

Οι νέοι αρνούνται ότι τα άτομα ή οι φορείς έχουν υποστεί σοβαρή βλάβη. Το ποδήλατο δεν κλάπηκε, απλώς είχε παρθεί δανεικό και είχε παραλειφθεί να επιστραφεί. Το κατάστημα άλλωστε μπορεί να αποζημιωθεί για την απώλεια από την ασφαλιστική του εταιρεία. Τα άτομα κατηγορούν τα θύματα (ως κάποιο βαθμό). Λένε απλά ότι έλαβαν ότι τους άξιζε. Εάν οι άνθρωποι είναι τόσο απρόσεκτοι με τα πράγματα τους (π.χ δεν κλειδώνουν το σπίτι και το αυτοκίνητο), ή συμπεριφέρονται τόσο ηλιθιωδώς

- α) στην άρνηση της ευθύνης, με άρνηση της πρόθεσης
- β) στην άρνηση της βλάβης σε περίπτωση που η πράξη είναι παράνομη αλλά όχι ανήθικη
- γ) στην άρνηση του θύματος όταν ο δράστης εμφανίζει τον εαυτό του για θύμα ή το θύμα ως τον κακό της υπόθεσης
- δ) στην κατηγορία αυτού που κατηγορεί
- ε) στην επίκληση ανώτερης αξίας, ότι λόγου χάρη παραβιάστηκε ένας κανόνας της ευρύτερης κοινωνίας χάριν ανάγκης της στενότερης κοινωνικής ομάδας στην οποία ανήκει ο δράστης, όπως η οικογένειά του, η φιλική του παρέα, κ.α.³⁹

Όταν ο ανήλικος ⁴⁰μάθει αυτές τις τεχνικές που μπορεί να παραλλάσσουν κατά περίπτωση είναι έτοιμος για εγκληματική δραστηριότητα.

Σύμφωνα με την κριτική προσέγγιση της θεωρίας του ολισθήματος από τους Wolfgang και Ferracuti, ο Matza επανεισάγει το στοιχείο της ελεύθερης θέλησης, θεωρώντας ότι υπάρχει η υποκουλτούρα της εγκληματικότητας (και όχι η εγκληματική υποκουλτούρα όπως υποθέτει ο Cohen, 1955.) Κατά

(π.χ. κορίτσια που περπατούν μόνα τους μέσα σε δασάκια την νύκτα) τότε θα πρέπει να αναλάβουν όλη την ευθύνη για τις συνέπειες. Επίσης, οι νέοι μπορεί να υπονοήσουν ότι η εγκληματική συμπεριφορά είναι μία δικαιολογημένη ανταπάντηση σε θύματα που αξίζουν την τιμωρία τους (π.χ. υπερβολικά αυστηροί καθηγητές, ενοχλητικοί υπεύθυνοι καταστημάτων), ή ότι τα θύματα είναι απλώς ασήμαντοι άνθρωποι (π.χ. ομοφυλόφιλοι, εκπρόσωποι κάποιας εθνικής μειονότητας).

Τα άτομα κατηγορούν αυτούς που κατακρίνουν την συμπεριφορά τους, ότι είναι αυτοί οι κακοί της υπόθεσης (η επίθεση είναι η καλύτερη άμυνα!) αυτά τα άτομα παρουσιάζονται τότε ως υποκριτές, πονηροί σε πολλά σημεία, ότι κοιτούν το προσωπικό τους όφελος, κλπ. οι γονείς διοικελεύουν τις διαταραχές τους στα παιδιά, οι καθηγητές έχουν τους ευνοούμενους μαθητές τους, η αστυνομία είναι άδικη και ηλίθια. Η έλλειψη σεβασμού, την οποία οι παραβάτες επιδεικνύουν συχνά, προς την αστυνομία βασίζεται εν μέρει στην ουδετεροποίηση. Καμία φορά προηγείται της επαφής με την αστυνομία και συνεπακόλουθα ενισχύεται μέσω μια τέτοιας επαφής (Minor W.W.(1981)Techniques of neutralization :A reconceptualization and empirical examination .Journal of Research in Crime and Delinquency , vol 18 pp 295-318

³⁹ Αλεξιάδης Στ., 1980 όπ. π. σσ. 75-76 και επίσης βλ., Φαρσεδάκης Ι., Στοιχεία εγκληματολογίας, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1996, σσ. 100-110 επίσης , του ίδιου Παραβατικότητα και Κοινωνικός Έλεγχος Ανηλίκων Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1985 σελ 111-112

⁴⁰ Τα κορίτσια όπως υποστηρίζουν οι(Mitchell and Dodder, 1983). προβαίνουν σε ουδετεροποιήσεις το ίδιο συχνά με τα αγόρια. Αυτό συγκλίνει με το γεγονός ότι η ουδετεροποίηση λαμβάνει χώρα ειδικά σε σχέση με τα εγκλήματα που δεν είναι πολύ σοβαρά και σε νεαρούς που έχουν ακόμα κάποιους δεσμούς με τις συμβατικές νόρμες(Mitchell J.and Dodder R.A, (1983)Types of neutralization and types of delinquency Journal of Youth and Adolescence vol 12 pp 307-318.

την άποψη τους ⁴¹, ο Matza προσπαθεί να δείξει ότι οι διαστρεβλωμένες αντιλήψεις που έχουν ο ένας για τον άλλο οι νέοι μιας ομάδας τους οδηγούν σε μια μορφή **“πλουραλιστικής αγνόησης”**. Επισημαίνει με έμφαση στη θεωρία του ότι οι περισσότεροι εγκληματίες στην πραγματικότητα τάσσονται υπέρ της έννομης τάξης αποδεχόμενοι τις βασικές εντολές της. Από την άλλη ωστόσο παρατηρεί ότι η υποκοουλτούρα της εγκληματικότητας αποτελεί αντανάκλαση ορισμένων δεδομένων της παραδοσιακής τάξης, που λόγω της ασυνέπειάς τους καθίστανται ευάλωτα στις επιθέσεις της υποκοουλτούρας. Ο νέος τείνει προς την υιοθέτηση εγκληματικής συμπεριφοράς που γι’ αυτόν καταλήγει να μετουσιωθεί σε πρότυπο, καριέρα ακόμα και τρόπο ζωής, **“τιμώντας”** την *επαξία* που του απένειμε η κοινωνία μέσω της δικαστηριακής και της αστυνομικής πρακτικής. Όπως επισημαίνουν οι Wolfgang και Ferracuti, η θέση του Matza δε βρίσκεται σε πλήρη διάσταση με τις κύριες θεωρίες εγκληματικότητας και υποκοουλτούρας. Γι’ αυτούς χαρακτηρίζεται ως παρακλάδι μέσω του οποίου διευκρινίζονται πολλές κοινωνιοψυχολογικές παράμετροι του κοινωνικού συστήματος, “σύστημα το οποίο θεωρείται ότι έχει κατά κάποιον τρόπο μια αναπαραγωγική ικανότητα, ένα κληρονομικό υποσύστημα παραβατικότητας το οποίο αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της ομαλά λειτουργούσης κοινωνίας.”⁴²

Θεωρίες ελέγχου

Προσεγγίζοντας την παραβατικότητα με το ερώτημα τι είναι αυτό που οδηγεί τα άτομα στο να εντάσσονται σε μια ιδιαίτερη διαδικασία με στόχο τη διάπραξη κάποιας εγκληματικής πράξης, οι επιστήμονες επιχειρήσαν να δώσουν απάντηση αναπτύσσοντας μια νέα ερμηνευτική θεώρηση που ονομάστηκε

⁴¹ Wolfgang & Ferracuti, Υποκοουλτούρα της βίας, μετ. Φωτεινή Μηλιώνη, Νομική Βιβλιοθήκη 1995, σ. 132

⁴² Wolfgang & Ferracuti,(1995) όπ. π. σ. 132

“θεωρία ελέγχου”. Κύριοι αντιπρόσωποι του ρεύματος αυτού είναι οι Reckless⁴³, I. Nye και T. Hirschi.

Με τη θεωρία του ο **Reckless** προσπαθεί να εξηγήσει το πέρασμα του ατόμου στην παραβατικότητα με βάση το χαλαρό ή **ελλιπή έλεγχο** που ασκείται σε αυτό από το στενό και ευρύτερο κοινωνικό του περιβάλλον. Εισάγει θα λέγαμε μια νέα προσέγγιση, προσδίδοντας μια κοινωνική-ψυχολογική διάσταση στην ερμηνεία της μετάβασης του ατόμου στην εγκληματική πράξη. Μέσω της θεωρίας του διατυπώνει ότι υπάρχουν ισχυρές δυνάμεις που ωθούν το άτομο σε μια παραβατική πορεία δράσης. Οι δυνάμεις αυτές είναι οι *εξωτερικές ή κοινωνικές και οι ψυχολογικές*.

Στην πρώτη κατηγορία εντάσσονται *κοινωνικές παράμετροι* όπως η μειονεκτική κοινωνική θέση, η περιορισμένη πρόσβαση σε μέσα, η φτώχεια, η στέρηση. Στη δεύτερη κατηγορία εντάσσονται οι παράμετροι που σχετίζονται και περιγράφουν τον *ψυχισμό του ατόμου* καθώς και τα συναισθήματα που αυτό βιώνει, όπως π.χ. τα κίνητρα, η ματαιώση, οι απογοητεύσεις, το σύμπλεγμα κατωτερότητας, η εκθρότητα.

Παράλληλα, όμως, στον αντίποδα των δυνάμεων αυτών αναπτύσσονται ανάλογες δυνάμεις, αποστολή των οποίων είναι η συγκράτηση του ατόμου από την υιοθέτηση παραβατικών συμπεριφορών. Οι δυνάμεις αυτές **συγκράτησης**, όπως τις ονόμασε ο Reckless, διακρίνονται σε δύο κατηγορίες, στις **εσωτερικές και τις εξωτερικές**. Οι *εσωτερικές* συνδέονται με τον αυτοέλεγχο, τη δύναμη του Εγώ, το Υπερεγώ, το αίσθημα ευθύνης, τον αλτρουισμό κ.α. Οι δε **εξωτερικές** δυνάμεις συγκράτησης υπάρχουν έξω από το άτομο και συνδέονται με τον κοινωνικό έλεγχο, την επιβολή των θεσμικών κανόνων, την ποινή, την επίπληξη, την τιμωρία κ.α.

⁴³Reckless W, The crime problem: a new theory of delinquency and crime. Appleton century, Crofts New York 1967

Όπως αναφέρει ο Reckless, αν σε ένα άτομο οι δυνάμεις συγκράτησης είναι ισχυρές, τότε η συμπεριφορά του θα είναι κομφορμιστική. Στην περίπτωση όμως που αυτές είναι ασθενείς, τότε υπάρχει σοβαρός κίνδυνος υιοθέτησης από πλευράς του ατόμου παραβατικών προτύπων συμπεριφοράς.

Ο **I. Nye**⁴⁴ στηριζόμενος στη θεωρία του Freud για τα ζωώδη ένστικτα, υποστήριξε ότι αυτά αποτελούν τις βασικότερες δυνάμεις που υποκινούν το άτομο να υιοθετήσει μορφές παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς. Το μοναδικό μέσο να αποτραπεί το άτομο από την εκδήλωση μιας τέτοιας συμπεριφοράς είναι ο **κοινωνικός έλεγχος**.

Μάλιστα τόνισε ότι η κομφορμιστική συμπεριφορά του ατόμου εξασφαλίζεται μέσω του κοινωνικού ελέγχου. Διέκρινε δε τις εξής κατηγορίες κοινωνικού ελέγχου.

α) Τον **εσωτερικό έλεγχο** τον οποίο εκπροσωπούν οι γονείς, καθώς μέσω της κοινωνικοποίησης συνδράμουν καταλυτικά στη δημιουργία των εσωτερικών αναστολών του ατόμου. Και αυτό γιατί μόνο μέσω της κοινωνικοποίησης που δέχεται το άτομο από το οικογενειακό του περιβάλλον, θα μπορέσει να εσωτερικεύσει και να κάνει συνείδηση *–από τη νηπιακή του κιάλας ηλικία–* τις αξίες, τα ιδανικά και τους κανόνες της κοινωνίας, με λίγα λόγια δηλαδή θα αναπτύξει, όπως διατυπώνεται από τον Freud, το Εκείνο που θα το αποτρέψει από την παρέκκλιση.

β) Τον **έμμεσο έλεγχο** ο οποίος ασκείται μέσω των αισθημάτων σεβασμού, στοργής και αγάπης που αισθάνεται το άτομο προς τους γονείς του. Ο Nye επισημαίνει μάλιστα ότι αν αυτά είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένα, δρουν ανατρεπτικά προς τη ροπή που μπορεί να εκδηλώσει το άτομο για την υιοθέτηση παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς.

⁴⁴ I. Nye. Family relationships and delinquency Behavior, John Wiley & Sons, New York. 1958 Πιο αναλυτικά βλεπ.στην παρούσα μελέτη Κεφάλαιο 1

γ) Τον **άμεσο έλεγχο** ο όποιος ασκείται από τους θεσμικούς φορείς κοινωνικού ελέγχου, τυπικούς και άτυπους, όπως για παράδειγμα από την αστυνομία, τους γονείς, τους φίλους κ.α.

Ο **Hirschi**⁴⁵ συµμεριζόμενος την άποψη του Nye σύμφωνα με την οποία υπάρχει στον άνθρωπο μια έμφυτη τάση να συµπεριφέρεται σαν ζώο, παραβιάζοντας τους κοινωνικούς κανόνες, προσπαθεί να εξηγήσει γιατί µερικά και όχι όλα τα µέλη µιας κοινωνίας ολισθαίνουν σε παραβατικές συµπεριφορές. Επισηµαίνοντας τη διαφοροποίηση αυτή που παρατηρείται µεταξύ των ατόµων προσπαθεί να την ερµηνεύσει, αποδίδοντας τη στο **βαθµό** και την **ένταση** του **δεσµού(social bond)** που αναπτύσσει το άτοµο µε τον κοινωνικό του περίγυρο. Θεωρεί δε ότι υπάρχουν τέσσερις τρόποι µε τους οποίους το άτοµο συνδέεται µε την κοινωνία . Η σύνδεση του (attachment) ατόµου µε τα άλλα άτοµα του κοινωνικού του περιγυρου, η δέσµευσή του(commitment) µε τον κοµφορµισµό, η εμπλοκή του(involvement) σε συµβατικές δραστηριότητες και τέλος, η πίστη του(belief) στην ηθική και την εγκυρότητα των αξιών και των κοινωνικών κανόνων του συνόλου. Υποστηρίζει πως αν αυτά τα στοιχεία είναι ισχυρά, τότε το άτοµο δεν παρασύρεται στην υιοθέτηση παρεκκλινόντων προτύπων συµπεριφοράς. Επισηµαίνει ωστόσο ότι η θεωρία του αυτή δεν έχει ερµηνευτική αξία για τις περιπτώσεις των ψυχικά ασθενών ή του οργανωµένου εγκλήµατος.

⁴⁵ T. Hirschi, Cause of Delinquency, University of California Press 1969.
Πιο αναλυτικά Βλεπ. Στην παρούσα µελέτη Κεφαλ 1

Οι Απόπειρες Ολικών Εκθέσεων⁴⁶

Το μεγάλο πέρασμα όμως από τη σκιαγράφηση μεμονωμένων στοιχείων του “παραβατικού” ατόμου σε ένα “ολόγραμμα” μέσω μιας συστηματικής προσέγγισης, επιτεύχθηκε με τους πίνακες **της εγκληματικής πρόγνωσης**⁴⁷, οι οποίοι έδωσαν μια νέα ώθηση στην ερμηνευτική προσέγγιση μετάβασης στην πράξη. Τα πλεονεκτήματα της προσέγγισης αυτής εσπάζονται κυρίως στο ότι δεν παραβλέπεται κανένα υποσχόμενο παράδειγμα στην αιτιολογία του προβλήματος της παραβατικής-εγκληματικής συμπεριφοράς, καλύπτονται όσο το δυνατόν περισσότεροι τομείς και χρησιμοποιούνται όσο το δυνατόν πιο αξιόπιστες και έγκυρες τεχνικές μεθοδολογίας και έρευνας στα πλαίσια καθορισμού ενός αντιπροσωπευτικού δείγματος, μέσω του οποίου θα μελετηθεί και θα ερμηνευθεί το πολύπλευρο βιο-ψυχο-κοινωνικό φαινόμενο της παραβατικότητας. Οι **Glueck's**⁴⁸ στις ΗΠΑ ήταν οι πρώτοι που υιοθέτησαν σε έρευνά τους –που ξεκίνησε το 1939 και δημοσιεύτηκε το 1950– αυτή την προσέγγιση προκειμένου να ερμηνεύσουν τη νεανική παραβατικότητα. Η έρευνά τους στηρίχτηκε σε τέσσερις διαφορετικές κατηγορίες παραμέτρων

⁴⁶ Μετά την παλιότερη πολυπαραγοντική σύνθεση του E. Ferri, έγιναν κι άλλες παρόμοιες απόπειρες, καθώς και άλλες που επικειρούσαν ολοκληρωμένες συνθέσεις. Από τις αρχές, ήδη, του αιώνα είχαμε την πολυπαραγοντικής έμπνευσης απόπειρα του Αμερικανού ψυχιάτρου William Healy. *The individual Delinquent* 1915 reprint Montclair New Jersey 1969. Εκείνοι όμως που έγιναν διάσημοι για τις έρευνές τους και τα πορίσματα που προέκυψαν απ’ αυτές ήταν το ζεύγος των Αμερικανών καθηγητών στο Πανεπιστήμιο του Harvard, Sheldon και Eleanor Glueck. στο , Φαρσεδάκης, 1991 όπ. π. σ. 413

⁴⁷ Η πρόγνωση στο στάδιο της προεγκληματικότητας έχει ως αντικείμενο εκτός από τους ενήλικες και τα παιδιά και τους εφήβους που δεν έχουν γίνει ακόμα εγκληματίες και στοχεύει στη λήψη μέτρων προκειμένου να αποτραπεί η μελλοντική διάπραξη του εγκλήματος. Όμως υπάρχει και ο αντίλογος σε αυτή την προσπάθεια. Η διαγνωστική σχετικότητα των κριτηρίων θέτει σε αμφισβήτηση τη δυνατότητα κλινικής έρευνας της προεγκληματικής επικινδυνότητας. Η ανθρώπινη συμπεριφορά είναι δυναμική, γεγονός που μας αποκαλύπτει ότι η προγνωστική ικανότητα των μεθόδων είναι αμφισβητήσιμη. (Δημόπουλος Χ. 1989 , όπ.π. σσ. 32 – 34) πρ βλ Αλεξιάδης 1985 Πανούσης 2000 πρβλ 4^η Ευρωπαϊκή Διάσκεψη Διευθυντών Ινστιτούτων Εγκληματολογικής Έρευνας Στρασβούργο 1966) πρβλ Bouzat Pinate 1963 pp 601 επ. Μπακατσούλα « Η εξέταση της προσωπικότητας των εγκληματιών Αθήνα 1968 πρβλ Κ. Γαβρίκα « Η εξέταση της προσωπικότητας του εγκληματίου και η πρόγνωση της μελλούσης διαγωγής αυτού Αθήνα 1970 σ. 101- 103

⁴⁸ Glueck Sh. & Glueck El. (1968) *Unraveling juvenile delinquency*. Harvard University Press, Cambridge Mass.,.

μορφολογικές-σωματικές, συναισθηματικές-ιδιοσυγκρασίας, διανοητικές και κοινωνικοπολιτιστικές. Σύμφωνα με τα πορίσματα της πολυετούς μελέτης τους, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η φυσική μορφολογία του ατόμου δεν μπορεί από μόνη της να εξηγήσει με ακρίβεια την εγκληματική του συμπεριφορά, καθώς αυτή είναι αποτέλεσμα πολλών παραγόντων. Διαπίστωσαν όμως ορισμένα χαρακτηριστικά γνωρίσματα μιας προεγκληματικής κατάστασης τα οποία φάνηκε να σχετίζονται με τη γονική ανατροφή και διαπαιδαγώγηση του παιδιού, τους κανόνες ανατροφής και μεταχείρισής του, το βαθμό συνοχής της οικογένειας, τις ενδοσυζυγικές διαμάχες, όπως επίσης με ορισμένα ατομικά χαρακτηριστικά όπως η συναισθηματική αστάθεια, η παρόρμηση, η επιθετικότητα κ.α.

Σε ανάλογα συμπεράσματα κατέληξε και η ερευνητική προσπάθεια των **Cortes και Gatti** μέσω της οποίας καταδείχθηκε ότι η *κληρονομικότητα και το περιβάλλον* αποτελούν τους βασικούς παράγοντες ερμηνείας της παραβατικής συμπεριφοράς του ανηλίκου.

Ανάλογους πίνακες προεγκληματικής επικινδυνότητας κατασκεύασαν και άλλοι ερευνητές, όπως για παράδειγμα ο **Wecks**⁴⁹. Μελετώντας δύο ομάδες ατόμων που η μία περιλάμβανε τετρακόσιους είκοσι ενήλικους εγκληματίες και η άλλη αντίστοιχο αριθμό ανήλικων, ανακάλυψε ότι οι ανήλικοι με διαφορετικά κοινωνικά χαρακτηριστικά αντέδρασαν διαφορετικά.

Ο **Schiedt**⁵⁰ κατασκεύασε ένα σύστημα πρόγνωσης, σύστημα που ακολούθησαν και άλλοι, όπως ο **Gerecke**⁵¹ το οποίο βασιζόταν στην αρχή της βαθμολόγησης των μεταβλητών της έρευνας. Με βάση τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την έρευνα των δελτίων ψυχοβιολογικής εξέτασης πεντακοσίων καταδικών,

⁴⁹ Weeks H., Predicting Juvenile Delinquency, American Sociological Review V 8, Feb 1943, p. 40

⁵⁰ Shiedt R., Ein Beitrag zum Problem der Ruckfallprognose, Munchen 1936

⁵¹ Gerecke, Zur Froige der Ruckfallprognose Mon Schr Krim Psych, B 30 1939 pp 35-37 στο., Pinatel J., L' etat dangereux a travers l' etude statistique du recidivisme et les tables de prediction II eme. Cous pp 288-289

συντάχθηκαν δεκαπέντε παράγοντες υποτροπής, οι οποίοι σχετιζόνταν με *την κληρονομική επιβάρυνση, το παραβατικό ιστορικό των γονέων, την πλημμελή γονική διαπαιδαγώγηση, την κακή επίδοση στο σχολείο, την πρώιμη εγκατάλειψη του σχολείου, τις ψυχικές ανωμαλίες, του αλκοολισμού κ.ά.*

Άλλες σημαντικές, κατασκευές ολοκληρωμένων συνθέσεων είναι των **C.R. Jeffery**⁵² και **M. Wolfgang και F. Ferracuti**. Ο Jeffery εισήγαγε την έννοια της **κοινωνικής αλλοτριώσης**, η οποία απεικονίζει την κατάληξη του ατόμου που απέτυχε να κοινωνικοποιηθεί, διαπιστώνοντας μέσω της ερευνητικής του προσέγγισης ότι αυτή κατά κύριο λόγο αποδίδεται *σε οργανικούς λόγους, συναισθηματικές διαταραχές και κοινωνικά αίτια*. Τέλος, από την απόπειρα σύνθεσης των **M. Wolfgang και F. Ferracuti** επισημαίνεται ότι η συμπεριφορά των παιδιών μπορεί να παραλλάσσει τοπικά, ανάλογα με *την πόλη ή και τη συνοικία* στην οποία μεγάλωσαν, γεγονός που αντικατοπτρίζει τις διαφορετικές κοινωνικές αξίες, τους κανόνες και τις στάσεις στα οποία εκτέθηκαν. Μάλιστα διαπιστώνουν ότι σε ορισμένα σημεία της πόλης, οι στάσεις που υποστηρίζουν και επιδοκιμάζουν την παραβατικότητα είναι, όπως φαίνεται, αρκετά εκτεταμένες και ικανές να γίνουν οι ελεγχόμενες δυνάμεις στη διαμόρφωση της παραβατικής σταδιοδρομίας ενός σχετικά μεγάλου αριθμού αγοριών και νεαρών.

Κριτική Θεώρηση

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθούμε και στη διαμάχη που υποβόσκει στην εγκληματολογική κοινότητα σχετικά με το αν είναι ή όχι δυνατή η πρόγνωση και η αιτιολόγηση του χαρακτηρισμού της προσωπικότητας ενός ατόμου ως επικίνδυνης. Ενδεχομένως, η απάντηση που καλούμαστε να δώσουμε να είναι διπλωματικού χαρακτήρα, κι αυτό γιατί εξαρτάται από τη θέση που αποδέχεται ο κάθε μελετητής ως προς τη φύση της

⁵² Jeffery C. Ray, *Crime prevention through environmental design*, Sage Publications Inc. London 1977, p 113

επικινδυνότητας.

Για ορισμένους εγκληματολόγους η **επικινδυνότητα** θεωρείται ότι συμβάλλει σημαντικά στην *πρόγνωση*⁵³ και μόνο μιας εγκληματικής συμπεριφοράς του ατόμου και όχι στη διάγνωσή της, δεδομένου ότι αυτή δεν έχει **οντολογικό υπόβαθρο**⁵⁴, όπως υποστηρίζουν. Αντίθετα, για άλλους συγγραφείς, η επικινδυνότητα αποτελεί **κλινική πραγματικότητα** και η διάγνωση θεωρείται ως προαπαιτούμενο για τη μελλοντική πρόβλεψη της εγκληματικής ή μη πορείας του ατόμου.⁵⁵

Η έννοια της επικινδυνότητας ως *οντολογικό φαινόμενο* προσδιορίστηκε αρχικά από τους εκπροσώπους της ιταλικής θετικιστικής Σχολής Garofalo και Ferri. Όπως αναφέραμε στην προηγούμενη ενότητα, η επικίνδυνη προσωπικότητα σύμφωνα με την άποψη του **Garofalo** προσδιορίζεται από το συνδυασμό δύο παραμέτρων, της *εγκληματικής ικανότητας και της εγκληματικής προσαρμοστικότητας*. Και για τον **Ferri**,⁵⁶ το οντολογικό στοιχείο της επικινδυνότητας εντοπίζεται μέσω της αντικοινωνικότητας του ατόμου, αποκρώσεις ενδείξεις της οποίας αποτελούν τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά και η ψυχοπαθολογία του ατόμου.

Σε ό,τι αφορά στην ελληνική επιστημονική κοινότητα⁵⁷, με την προσέγγιση αυτή τάσσεται ο καθ.Ζαργαρόλας⁵⁸ που υποστηρίζει πως η επικινδυνότητα αποδίδεται σε χαρακτηριστικά της ψυχικής διάθεσης του ατόμου τα οποία όμως διαμορφώνονται από εξωγενείς και ενδογενείς παράγοντες.

⁵³ Βλπε. Κ Γ αρδίκια 1968 Η προγνωση της εν τω μέλλοντι κοινωνικής αγωγής του εγκληματήσαντος Ποιν Χρον. σελ. 129-148 & σελ. 193-208 πρβλ. Κ. Γαρδίκας 1970 «Η εξέταση της προσωπικότητας του εγκληματίου και η πρόγνωση της μελλούσης διαγωγής αυτού» Αθήνα πρβλ και στο Bouzat & Pinatel (1963) pp592

⁵⁴ Αλεξιάδης Στ, 1986 Η επικινδυνότητα του εγκληματία: ένα στοιχείο πλαστό, ανάτυπο Τμ. Τ (Μνήμη Χωραφά – Γάφου –Γαρδίκια) τ Β' εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή σσ. 119-122

⁵⁵ Βλ. Pinatel La Criminologie ed Ouvrieres Paris 1979 page 592

⁵⁶ Ferri 1925 Η Κοινωνιολογία του Εγκλήματος Αθήνα

⁵⁷ Η παράθεση των απόψεων αυτών από Αλεξιάδη 1985, όπ. π. σ. 129

⁵⁸ Ζαργαρόλας Ι (1940) Η επικινδυνότητα και τα ασφαλιστικά μέτρα εν τω ποινικό δικαίω, Αθήνα σ. 33

Σύμφωνα με τον καθ. Μαγκάκη⁵⁹, η επικινδυνότητα προσδιορίζεται με την έννοια της μονιμότητας κάποιων χαρακτηριστικών της προσωπικότητας, που στη διαμόρφωσή τους έχουν συμβάλει εξωγενείς παράγοντες.

Τέλος, για τον καθ. Καρανίκα⁶⁰, η επικινδυνότητα σχετίζεται με ψυχικούς και βιολογικούς παράγοντες της ιδιοσυστασίας του ατόμου, παράγοντες που διαμορφώθηκαν με βάση την κληρονομικότητα και το κοινωνικό περιβάλλον διαβίωσης του ατόμου.

Αναφορικά με τις απόψεις οι οποίες δίνουν μεγαλύτερη βαρύτητα στη **διαγνωστική αξία**⁶¹ της επικινδυνότητας, βασικότερος εκπρόσωπος αναδεικνύεται ο Osvaldo Loudet, ο οποίος διατύπωσε τον ακόλουθο ορισμό. *“Επικίνδυνο είναι το άτομο που έχει εκδηλώσεις ψυχακής ασθένειας ή ψυχακής ανωμαλίας, ανισορροπίες μόνιμες ή παροδικές, επίκτητες συνήθειες ή άλλες αιτίες, αμιγείς ή μικτές, λόγω των οποίων, παροδικά ή μόνιμα είναι πιθανό να εκδηλώσει άμεσες αντικοινωνικές αντιδράσεις.”**

Υποστηρικτές της άποψης αυτής στον ελληνικό χώρο είναι οι καθ.Μπακατσούλας και καθ. Πανούσης. Σύμφωνα με τον πρώτο η επικινδυνότητα αντιμετωπίζεται ως μια ψυχική ιδιότητα του ατόμου η όποια μπορεί να αποβεί η πιθανή αιτία για τη διάπραξη μιας εγκληματικής πράξης, επισημαίνει όμως ότι αυτή υπάρχει τόσο στους **“ακαταλόγιστους εγκληματίες”** όσο και στους

⁵⁹ Μαγκάκης Γ.(1962) Ο καταλογοισμός εις το Ποινικόν Δίκαιον, Αθήνα σ. 81

⁶⁰ Καρανίκα Δ.(1960) Εγχειρίδιον ποινικού δικαίου, τ Α, Θεσσαλονίκη , σς 187-188

⁶¹ Όπως υποστηρίζεται από τους Rh. Robert(1973), Ch Debuyssi(1984) , Sarbin, (1969)Pfohl,(1978) Foucault μέσα στα πλαίσια της «εγκληματολογίας της κοινωνικής αντίδρασης» η έννοια της επικινδυνότητας δεν έχει αυτοδύναμη δεν δυνατότητα ύπαρξης, δεν αποτελεί δηλαδή την εγγενή ιδιότητα μιας προσωπικότητας ή μιας συμπεριφοράς. Είναι μάλλον ένας χαρακτηρισμός που αποδίδεται σε άτομα ή συμπεριφορές από άλλα άτομα ή ομάδες ατόμων, στα πλαίσια συγκεκριμένων κοινωνικών συνθηκών και προκαταλήψεων. Ο χαρακτηρισμός αυτός δεν περιγράφει απλά μια συμπεριφορά, αλλά έχει τη δύναμη να επβάλλει στον άλλο μια ελαττωματική ταυτότητα που καθορίζει τη στάση της κοινωνίας απέναντί του καθώς και του ίδιου απέναντι στον εαυτό του. N.Walker Ηθικά . Γ.Π.Νικολόπουλος Εγκληματολογικό ΣεμινάριοIII Ακ. Ετ.1996-1997 σελ 49

* Loudet O Le diagnostic del etat dangereux Methodologie et Actes II emes Congres Intern. Crimin, Vol VI Paris 1950 pag. 450, στο Δημόπουλος 1988 οπ. σελ 35

“καταλογοιστούς”⁶².

Ο καθ. Πανούσης υποστηρίζει ότι η επικινδυνότητα θεωρείται ένα ψυχοκοινωνικό φαινόμενο το οποίο μας προειδοποιεί ότι ένα άτομο θα διαπράξει άπαξ ή θα επαναλάβει μια εγκληματική πράξη.⁶³

Στο σημείο όμως αυτό θα πρέπει να παραθέσουμε και την άποψη του Στ. Αλεξιάδη⁶⁴ σύμφωνα με την οποία δεν μπορεί να διαγνωστεί ή να προγνωστεί άρα ούτε και να προσδιοριστεί με ακρίβεια η έννοια της επικινδυνότητας. Και αυτό γιατί η έννοια αυτή κατ’ εκείνον αποτελεί “*καιασκείασμα*” της ποινικής επιστήμης⁶⁵, συνεπώς είναι πλαστή κι άρα πλασματική. Θα

⁶² Μ. Μπακατούλας Το επικίνδυνο του εγκληματίου Αθήνα 1968 σ. 123

⁶³ Γ. Πανούσης, Η επικινδυνότητα του εγκληματία, εκδόσεις Α. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1986, σ. 776

⁶⁴ Σ. Αλεξιάδης, Η επικινδυνότητα του εγκληματία : Ένα στοιχείο πλαστό, ανάπτυξη Τμ. Τ. Μνήμη, Χωραφά-Γάφου-Γαρδίκια, τ. Β’ , εκδόσεις Α. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1986.

⁶⁵ Όπως υποστηρίζει ο Πανούσης «η αντίληψη των νομικών - που περιορίζεται στα πλαίσια του ισχύοντος δικαίου - συνίσταται στην αναζήτηση της επικινδυνότητας στα στοιχεία της πράξης που αυτή αποκάλυψε . Μια επικίνδυνη πράξη είναι γι’ αυτούς το προ ιόν μιας επικίνδυνης προσωπικότητας. Προβγαίνουν έτσι αφενός σε μια ανάλυση των τυπικών εξωτερικών σημείων διαφόρων εγκληματικών πράξεων και αφετέρου σε μια σύνθεση των κοινών χαρακτηριστικών τους σε ένα συμπαγές σύνολο, που καθορίζει το βαθμό της επικινδυνότητας. Η χρήση βίας, η επανάληψη εγκληματικών ενεργειών, “η” προμελέτη, συγκροτούν - σφραγισμένες ή μη, αλλά πάντοτε σε αναφορά με το παραπάνω συμπαγές σύνολο - ακλόνητες αποδείξεις επικινδύνου ατόμου. Μια και μόνο πραγματικότητα λαμβάνεται υπόψη : ο νόμος.

Πώς είναι όμως δυνατό να τεκμηριωθεί ότι η πρόβλεψη ενός εγκλήματος από το νόμο, συνεπάγεται αυτόματα το επικίνδυνο του δράστη ; Είναι σαν να ξεκνάμε πως υπάρχει αντίφαση ανάμεσα στην τυπική σοβαρότητα της πράξης, που προβλέπουν τα άρθρα του Ποινικού, Κώδικα και την πραγματική σοβαρότητα που απορρέει από τα γεγονότα. Πρώτη ένδειξη επικινδυνότητας, που επικαλούνται οι υπέρμαχοι της νομικής άποψης, είναι η σοβαρότητα της πράξης. Μια ενέργεια ασυνήθιστη βάζει σε κίνδυνο την ίδια την κοινωνική δομή και δημιουργεί γύρω της ένα κλίμα δραματικό. Για να συμβεί βέβαια κάτι τέτοιο, για να θεωρηθεί δηλαδή μια σοβαρή κατάσταση σαν επικίνδυνη, απαιτείται η παραβίαση κάποιου νόμου που οδηγεί στην άμεση απειλή της κοινωνικής αρμονίας. Ένα άλλο στοιχείο επικινδυνότητας είναι η επανάληψη των εγκληματικών ενεργειών. Μια «αθώα» παραβίαση του νόμου, όταν επαναλαμβάνεται συχνά, υποδεικνύει - ισχυρίζονται οι νομικοί - επικίνδυνη προσωπικότητα. Η αντίληψη αυτή δεν αποκλείει την περίπτωση ο κίνδυνος να απορρέει από μια και μόνο σοβαρή πράξη, εφόσον όμως είναι και απειλητική για τη δημόσια τάξη και την ασφάλεια των πολιτών. Κριτήρια όπως το αφηνίδιο, το απρόβλεπτο και το ανεξήγητο της πράξης, συντελούν επίσης στον χαρακτηρισμό σαν επικίνδυνου του ατόμου που *ενυκαρπείται* - με ενέργειες ποια βρίσκονται στο μεταίχμιο της λογικής και της τρέλας -- να διαταράξει τη ο συγκινησιακή ισορροπία της κοινωνίας.

Σαν ενδεικτικότερο όμως σημείο οι νομικοί ορίζουν το μόνιμο χαρακτήρα της επικινδυνότητας, που ενυπάρχει στον «κατ’ επάγγελμα» εγκληματία. Η κοινωνία προβαίνει σε μια κοινωνιοψυχολογική εκτίμηση της υποτροπής, διαβλέπει σ’ αυτή τη άρνηση του ηθικού και νομικού της συστήματος και καταλήγει στην εξομείωση της επικινδυνότητας με την έμφυτη κακία η τη διαστροφή αφού το επικίνδυνο δεν

μπορούσαμε να πούμε ότι η άποψη του αυτή μας οδηγεί συνειρμικά στο σκεπτικό της **“προσέγγισης της ετικέτας”** στα πλαίσια των θεωριών ερμηνείας του εγκληματικού φαινομένου.

Λαμβάνοντας υπόψη την παραπάνω προβληματική, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η έννοια της επικινδυνότητας είναι **έννοια αξιολογική** και αυτό γιατί, παρέχοντας υποθέσεις για την πιθανή ή μη υιοθέτηση από το άτομο ενός προτύπου παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς, κατά μία έννοια παρέχει ‘αποχρώσεις ενδείξεις’ για τη μελλοντική του πορεία.

Όμως στη πραγματικότητα η **διάγνωση**⁶⁶ της επικίνδυνης προσωπικότητας εμφανίζει δυσχέρειες.

Κι αυτό γιατί παρατηρείται αδυναμία επακριβούς ορισμού των κριτηρίων επειδή ορισμένες καταστάσεις που βιώνουν τα άτομα ή ακόμα και ορισμένες ιδιότητες που χαρακτηρίζουν την προσωπικότητά τους δεν αποδεικνύουν την ύπαρξη ή δεν εκδηλώνονται με τέτοια ένταση και έκταση ώστε να μιλάμε για επικίνδυνη προσωπικότητα.

Μάλιστα, ορισμένα γνωρίσματα της επικίνδυνης προσωπικότητας δεν είναι εξωτερικά διαγνώσιμα, οπότε είτε δε λειτουργούν ως μήνυμα και δε γίνονται αντιληπτά, είτε δεν κατανοούνται από το θύμα ή από το άμεσο και έμμεσο περιβάλλον του δράστη, ώστε να προβλεφθεί ο κίνδυνος.

ενδιαφέρει μόνο λόγω της βλάβης που προξένησε το έγκλημα, αλλά και λόγω του φόβου επανάληψης της προσβολής. Γ. Πανούσης «Νομική και Εγκληματολογική Προσέγγιση της έννοιας της Επικινδυνότητας» Εγκληματολογικό Σεμινάριο III Παντείο. Παν. Κοιν. Πολ. Επ. Τομέας Εγκληματολογίας 1996-1997 σελ 30

⁶⁶ Όπως επισημαίνει ο Πανούσης « Όσοι προσεγγίζουν αιτιοκρατικά την επικινδυνότητα, θεωρώντας την *οντολογικό στοιχείο*, την ταυτίζουν με υπαρκτές ψυχικές διαθέσεις του ατόμου. Όσοι δίνουν προτεραιότητα στο *αξιολογικό στοιχείο* κάνουν μέσα σε πιθανολογίες για τέλεση μελλοντικών εγκλημάτων. Βέβαια υπάρχουν και αρκετοί που πιστεύουν ότι η διαγνωστική αξία (αξιολογικό στοιχείο) θεμελιώνεται με οντολογικές ενδείξεις (ψυχοκοινωνικού χαρακτήρα) ενώ άλλοι αμφισβητούν την επικινδυνότητα, θεωρώντας την στοιχείο πλαστό χωρίς πραγματικό υπόβαθρο (που δεν μπορεί ούτε να διαγνωστεί, ούτε να προγνωστεί, ούτε να αιτιολογηθεί). Πρόκειται για μια έννοια πούκρησιμοποίησε το Κράτος για να στιγματίσει ορισμένες κατηγορίες πολιτών. Βέβαια ο χαρακτηρισμός του επικίνδυνου συνήθως συνοδεύει τον εγκληματία περιλαμβάνοντας και άλλες κατηγορίες όπως π.χ.. τον ψυκασθενή. Πανούσης «Νομική και Εγκληματολογική Προσέγγιση της έννοιας της Επικινδυνότητας» Εγκληματολογικό Σεμινάριο III Παντείο. Παν. Κοιν. Πολ. Επ. Τομέας Εγκληματολογίας 1996-1997 σελ 39

Επιπρόσθετα, η επικίνδυνη προσωπικότητα εμφανίζει απρόβλεπτες μεταβολές, επειδή δε γνωρίζουμε με ακρίβεια ποιες ανώμαλες ψυχικές ιδιότητες, απαντώνται συχνότερα στους δράστες⁶⁷ το υπέδαφος της προσωπικότητας είναι κατά κάποιον τρόπο ακαθόριστο, εφόσον ο παράγοντας “τύχη” μπορεί να προκαλέσει αιφνίδιο θυμό, αιφνίδια νοσταλγία κ.α.

Με γνώμονα ότι η προεγκληματική επικινδυνότητα είναι περισσότερο εκδηλωτική και σαφής στα μη ομαλά άτομα, το γεγονός αυτό καταδεικνύει, ότι και η διάγνωσή της, θα μπορεί ενδεχομένως να είναι περισσότερο ασφαλής στα εν λόγω άτομα ,χωρίς όμως αυτό να αποτελεί ασφαλιστική δικλείδα.

Θα πρέπει ωστόσο σε αυτό το σημείο να επισημάνουμε ότι ο προσδιορισμός και η *αξιολόγηση των ενδείξεων* μιας επικίνδυνης προσωπικότητας παρουσιάζει στεγανά, δεδομένου ότι πολλές φορές αμφισβητείται η εγκυρότητα της μεθοδολογίας και των αποτελεσμάτων των κλινικών ερευνών.

Επιπλέον τα πορίσματά τους *εγκυμονούν* τον κίνδυνο τα άτομα που θεωρούνται ότι *φέρουν* τα εν λόγω χαρακτηριστικά να εγείρουν την προκατάληψη του κοινωνικού περίγυρου ή να *σιγματιστούν* από το ποινικό σύστημα, με κατάληξη τα πορίσματα αυτά να επιφέρουν το ακριβώς αντίθετο αποτέλεσμα, αποβαίνοντας βλαπτικά για τις ελευθερίες και τα δικαιώματα του ατόμου.

⁶⁷ Δημόπουλος 1988 σπ.π. σελ 89

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ:

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ & ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ & ΕΜΠΕΙΡΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

1.0 Ο ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ:

«Η συμβολή της οικογένειας διαμέσου της κληρονομικότητας και της κοινωνικής της ταυτότητας στην διαμόρφωση των ατομικών & κοινωνικών στοιχείων μιας «παραβατικής συμπεριφοράς»

2.0 « Η ΔΙΑΠΛΑΣΗ » :

Η συνδρομή των δομολειτουργικών της χαρακτηριστικών

3.0 ΤΟ ΤΕΛΙΚΟ ΠΡΟΪΟΝ :

«Η παραβατική συμπεριφορά»

.0 « Ο ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ» «Η συμβολή της οικογένειας διαμέσου της κληρονομικότητας και της κοινωνικής της ταυτότητας στην διαμόρφωση των ατομικών & κοινωνικών στοιχείων μιας «παραβατικής συμπεριφοράς»

Εισαγωγή

Όπως έχει ήδη επισημανθεί από πολυάριθμες μελέτες, η συμβολή της οικογένειας στην διαμόρφωση, στην εκδήλωση ή ακόμα και στην συντήρηση του φαινομένου της νεανικής παραβατικότητας έχει ιδιαίτερη βαρύτητα.

Και αυτό, γιατί μέσα από τους κόλπους της *-όπως έχει τεκμηριωθεί από ποικίλα ερευνητικά εμπειρικά και θεωρητικά δεδομένα-* «ζυμώνεται», μαθαίνεται, προκαλείται, οργανώνεται και ξεκινάει τις περισσότερες φορές η παραβατική «καριέρα» ενός ανηλίκου. Αυτή ακριβώς η αρωγή της οικογένειας στην εκδήλωση της αντικοινωνικής- παραβατικής συμπεριφοράς του ατόμου, πυροδότησε τον σχηματισμό μιας πληθώρας θεωρητικών προσεγγίσεων, των οποίων το αναλυτικό, επεξηγηματικό και ερμηνευτικό πεδίο ποικίλει.

Στα πλαίσια ερμηνείας της συνδρομής της οικογένειας και του πολυπαραγοντικού της ρόλου στη διαμόρφωση της αντικοινωνικής συμπεριφοράς του ατόμου-υποκειμένου θα ανατρέξουμε στη παρούσα ενότητα, στα θεωρητικά σχήματα που αναπτύχθηκαν στους κόλπους της Θετικιστικής Εγκληματολογίας.

Ιδιαίτερα, θα εστιάσουμε το ενδιαφέρον μας στις θεωρίες εκείνες που καταδεικνύουν τη σχέση μεταξύ της νεανικής παραβατικότητας και των ατομικών (βιολογικών & ψυχικών) και κοινωνικών στοιχείων της προσωπικότητας του ατόμου, στη διαμόρφωση των οποίων έχει

συνδράμει το οικογενειακό περιβάλλον προέλευσης του υποκειμένου, είτε με έμμεσο τρόπο (*διαμέσου των κοινωνικών, οικονομικών, πολιτισμικών συνθηκών διαβίωσης που επικρατούν σε αυτό*), είτε με άμεσο τρόπο (*π.χ μέσω της κληρονομικής μεταβίβασης στο υποκείμενο των οργανικών και ψυχικών γνωρισμάτων της οικογένειας*)

Προκειμένου όμως να τεκμηριώσουμε το σκεπτικό αυτής της ταξινόμησης ,καθώς και να καταδείξουμε στα πλαίσια αυτής της μελέτης, τη σχέση της οικογένειας με την νεανική παραβατικότητα, υπό το πρίσμα του βαθμού συμβολής της στην ατελή διαμόρφωση των ατομικών και κοινωνικών στοιχείων της προσωπικότητας του ατόμου, θα επικαλεστούμε την διατύπωση που παραθέτει ο Avanesov¹ για την προσωπικότητα στο βιβλίο του «The principles of Criminology» σύμφωνα με την οποία ,η προσωπικότητα έχει δύο όψεις, δύο υποδομές. Τη ψυχολογική, η οποία και καθορίζει την ατομικότητα της και την κοινωνική, η οποία διαμορφώνεται με βάση την κοινωνική εμπειρία και τα βιώματα που έχει αποκομίσει το άτομο από το περιβάλλον διαβίωσης του.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημάνουμε, ότι ο διαχωρισμός αυτός των στοιχείων της προσωπικότητας, είναι κυρίως τυπικός παρά ουσιαστικός, αφού υπάρχει δυσκολία στην επαλήθευση της μεμονωμένης συμβολής της μίας ή της άλλης ομάδας χαρακτηριστικών ,όσο και στην αναιρέση της μεταξύ τους αλληλεπίδρασης. Έτσι τα αμιγώς οργανικά ή ψυχολογικά χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του ατόμου, (*όπου έχουν διαμορφωθεί κυρίως διαμέσου της κληρονομικής μεταβίβασης των οικογενειακών χαρακτηριστικών*) λόγω της διαρκούς επιρροής που δέχονται από τις κοινωνικό- οικονομικές και πολιτισμικές συνθήκες, τόσο από το ενδοοικογενειακό όσο και το εξωοικογενειακό

¹ Avanesov (1982)The Principles of Criminology Moscow p. 153 πρβλ. Πανούσης (2000) *Θεμελιώδη Ζητήματα Εγκληματολογίας*, εκδ. Σάκουλα σ.σ107-109,

περιβάλλον διαβίωσης του ατόμου² , δεν παύουν να έχουν μία δυναμική εξέλιξη στο χρόνο.

Σύμφωνα με την ταξινόμηση που επιλέξαμε, παραθέτουμε τις ακόλουθες θεωρίες, οι οποίες θεωρούν τα ατομικά (βιολογικά-ψυχολογικά) και κοινωνικά χαρακτηριστικά της προσωπικότητας ως «επεξηγηματικά αίτια» της αντικοινωνικής συμπεριφοράς του ατόμου.

1.1. Τα Ατομικά στοιχεία

Βιολογικά

Την ομάδα των βιολογικών χαρακτηριστικών, τη συνθέτουν οι θεωρίες που αναγάγουν την ερμηνεία της παραβατικής συμπεριφοράς, σε βιολογικά ή οργανικά αίτια, γεγονός το οποίο τους προσδίδει και τον ορισμό «οργανικές θεωρίες». Μέσα στα πλαίσια αυτών των θεωριών, ξεχωρίζουν η θεωρία του Lombroso, η θεωρία της κληρονομικότητας που βασίστηκε πάνω σε ερευνητικές μελέτες διδύμων αδελφών, καθώς και η θεωρία των χρωμοσωμικών ανωμαλιών. Ενδιαφέρον ωστόσο παρουσιάζει και η θεωρία του Pende³ η οποία κάνει αναφορά στις εγκεφαλικές αλλοιώσεις.

Εκκινώντας την ανάλυση μας ,θα μελετήσουμε πρώτα έναν από τους κυριότερους εκπροσώπους της Ιταλικής Θετικιστικής Σχολής ,τον C. Lombrosso (1835-1909)⁴, ο οποίος ξεκίνησε τις παρατηρήσεις του πάνω

² Για πολλούς μελετητές ,ο ψυχικός παράγοντας αφομοιώνει τελικά όλους τους άλλους (βιολογικούς, κοινωνικούς κλπ.) και πλάθει την «προσωπικότητα » Α. Γιωτοπούλου- Μαραγκοπούλου.(1979) *Παραδόσεις Εγκληματολογίας*, Αθήνα σ.205 Επίσης ο Απ. Γκράμσι διατυπώνει την άποψη ότι «ο καθένας μεταβάλλεται στο μέτρο που αλλάζει ολόκληρο το σύνολο των σχέσεων στο οποίο αυτός είναι ο κεντρικός σύνδεσμος.» Α. Γκράμσι, «Ιστορικός υλισμός», Εκδ. Οδυσσεάς, Αθήνα 1973, σ. 58

³ Φαρσεδάκης Ι. (1990) Εγκληματολογική Σκέψη Νομική Βιβλιοθήκη σελ 410

⁴ Ο Lombrosso θεμελιωτής της Ιταλικής θετικιστικής σχολής ,στην ανάπτυξη της εγκληματολογικής επιστήμης. Στο έργο του με τίτλο “ L’ uomo delinquente”(1876) , αντικείμενο του οποίου ήταν ο εγκληματίας άνθρωπος διατύπωσε τη δική του θεωρία σύμφωνα με την οποία ο εγκληματίας είναι ένα ιδιότυπο είδος ανθρώπου που δεν εξελίχθηκε και παρέμεινε σε βιολογικά προγενέστερο στάδιο, με αποτέλεσμα να παρουσιάζει σημαντικά προβλήματα

στη συμπεριφορά των ζώων, των αρχαίων λαών, και των φυλών, αποδίδοντας την παρουσία του εγκλήματος σε αταβιστικά αίτια. Στη συνέχεια, κάνοντας χρήση ανθρωπομορφικών μεθόδων πάνω σε έγκλειστους εγκληματίες, αντλώντας παράλληλα στοιχεία από τις λαϊκές αντιλήψεις, τα ήθη και τις παροιμίες της εποχής του, διατύπωσε συμπερασματικά ότι υπάρχει δυνατότητα διάκρισης και προσδιορισμού ενός ιδιόμορφου τύπου ανθρώπου, τον οποίον αποκάλεσε *άνθρωπο εγκληματία*.⁵

Σύμφωνα με την θεωρία του, ο συγκεκριμένος τύπος ανθρώπου φέρει διαμέσου της κληρονομικής μεταβίβασης ιδιαίτερα γνωρίσματα ή στίγματα, τα οποία τον διακρίνουν τόσο βιολογικά όσο και κοινωνιολογικά από τα μη-εγκληματικά άτομα. Αυτά τα στίγματα διαφέρουν επίσης και ανά κατηγορία εγκληματιών. Μερικά από τα στίγματα τα οποία σχετίζονται με την βιολογική-οργανική υπόσταση του ατόμου, εντοπίζονται στο κρανιοεγκεφαλικό σχήμα, τους μύες του σώματος, τα αγγεία ακόμα και το σκελετό. Με βάση τον συνδυασμό και το βαθμό παρουσίας αυτών των οργανικών χαρακτηριστικών, ο Lombroso κατασκεύασε τις τυπολογίες των κλεφτών, ανθρωποκτόνων, εμπρηστών, βιαστών, κ.ά.

Μέσα στα πλαίσια των κοινωνιολογικών στιγμάτων, ο Lombroso έκανε λόγο για τον συνθηματικό κώδικα επικοινωνίας των εγκληματιών, γνωστό

προσαρμογής και ένταξης στην κοινωνία παραβιάζοντας το ισχύον κοινωνικό σύστημα αξιών και κανόνων. Ο Lombroso προσπάθησε μέσω της θεωρίας που ανέπτυξε να αποδυναμώσει την κοινωνική διάσταση του εγκλήματος, δίνοντας ιδιαίτερη βαρύτητα στην οργανική ιδιοσυγκρασία του ατόμου και στην σπουδαιότητα των βιολογικών και κληρονομικών παραγόντων. Συνεχιστές της θεωρίας αυτής ήταν ο Garofalo(1852-1934) ο οποίος ασχολήθηκε με τον ορισμό του όρου «Εγκληματολογία» και ο Ferri(1856-1928) ο οποίος εισήγαγε την διάσταση της κοινωνιολογικής προσέγγισης στην Εγκληματολογική επιστήμη. Στ. Αλεξιάδης (1989) Εγκληματολογία 3^η εκδ Σάκουλα σ. σελ 100

⁵ Χαϊδου Ανθ. (1996) «Θεωρητική Εγκληματολογία» Νομική Βιβλιοθήκη σελ 26 βλ επ. στο Αλεξιάδης (1989) ο.π. σελ 53, βλ.επ. Ζαραφωνίτου Χριστ. «Εμπειρική Εγκληματολογία» Νομική Βιβλιοθήκη 1995. σελ 69, βλ επ. στο Ι Φαρσεδάκης 1990 ο.π. σελ 209-216

ως «αργκό» , για την φιλολογία των εγκληματιών(δηλαδή το είδος των διηγημάτων ή ποιημάτων που έγραφαν οι κρατούμενοι στις φυλακές), καθώς και για τις ζωγραφιές με συνθηματικά μηνύματα στους τοίχους. Όλες μαζί, οι συγκεκριμένες αναφορές συνέθεταν αυτόν που ο Lombroso αποκαλούσε «εκ γενετής εγκληματία» ⁶,(αυτός ο τύπος κάλυπτε το 1/3 του συνόλου του εγκληματικού πληθυσμού)

Σε γενικές γραμμές, η θεωρία του Lombroso⁷ πυροδότησε μία πληθώρα κριτικών ,οι οποίες κυμάνθηκαν από τεχνικές παρατηρήσεις για την έλλειψη επαρκούς στατιστικού δείγματος και τεχνικής επεξεργασίας, σε εύστοχα κριτικά σχόλια περί κακής διάταξης ως αιτία σχηματισμού κάποιων βιολογικών στιγμάτων (όπου εδώ υπεισέρχεται η κοινωνικοοικονομική κατάσταση του περιβάλλοντος διαβίωσης του εγκληματία), μέχρι το γεγονός της πλήρους απόρριψης της άποψης, από την πλευρά της σύγχρονης γενετικής για επιστροφή στον αταβισμό, δηλαδή σε πρωτόγονες μορφές του ανθρώπινου είδους

Σε καμία περίπτωση όμως, δεν πρέπει να μειωθεί η αξία της προσφοράς του Lombroso στην εγκληματολογική θεωρία, καθ' ότι για πρώτη φορά το πρόσωπο της επιστημονικής κοινότητας στράφηκε σε μία εντελώς διαφορετική κατεύθυνση, μετατρέποντας το πρόσωπο του εγκληματία σε κριτικό αντικείμενο μελέτης. Επίσης, η θεωρία του Lombroso και ουσία θεμελίωσε την ανάπτυξη των εγκληματολογικών θεωριών, βοηθώντας σημαντικά στην εδραίωση του κλάδου της Εγκληματολογικής Επιστήμης⁸. Από την θεωρία του Lombroso, εμπνεύστηκε και ο Ferrí για να αναπτύξει τις αρχές για την

⁶ Lary J.Siegel "Criminology" 1995 pp 11 πρβλ ε.π. Ι Φαρσεδάκης 1990 σελ 209 πρβλ ε.π. Χαΐδου Ανθ 1996 ο.π. σελ 26-27

⁷ Γιωτοπούλου Μαραγκοπούλου Α (1979) «Παραδόσεις Εγκληματολογίας» Αθήνα σελ 59 πρβλ Lary J.Siegel "Criminology" 1995 pp 11 , πρβλ επ. Ι. Φαρσεδάκης 1990 ο.π. σελ 212

⁸Γιωτοπούλου Μαραγκοπούλου Α 1984. ο.π. σελ 93-94

καταπολέμηση του εγκλήματος στα πλαίσια συγκερασμού της «εγκληματολογικής ανθρωπολογίας», όπως αποκάλεσε την συνδρομή του Lombroso, και του κοινωνιολογικού πεδίου μελέτης.

Πλησίον στην θεωρία του Lombroso, -όσον αφορά τα σκελετικά χαρακτηριστικά του σώματος του εγκληματία- βρίσκεται και η θεωρία του γερμανού ψυχιάτρου *Kretschmer*⁹, ο οποίος κάνοντας μελέτες σχετικά στην κατασκευή του ανθρώπινου σώματος, σε δείγμα ατόμων που έπασχαν από ψυχικές νόσους, συμπέρανε ότι υπάρχει μία στενή σχέση μεταξύ συγκεκριμένων σωματότυπων και ψυχικών νοσημάτων. Διαχωρίζοντας το σύνολο των ανθρώπων σε κυκλοειδείς και σχιζοειδείς, προχώρησε λέγοντας ότι ο δεύτερος τύπος αφορούσε στους αθλητικούς και στους ασθενικούς σωματότυπους, των οποίων τα συγκεκριμένα κοινωνικοψυχολογικά χαρακτηριστικά καθιστούσαν δυνατή τη μεγαλύτερη προέλευση εγκληματιών από αυτή την συγκεκριμένη κατηγορία. Παρόμοιες ταξινόμησεις ατόμων με βάση τα οργανικά τους χαρακτηριστικά έκανε και ο William Sheldon¹⁰ με την διάκριση της σωματικής κατασκευής σε τρεις τύπους: τον *ευδόμορφο*, το *μεσόμορφο* και τον *εξώμορφο*.

Τέλος η βιοτυπολογική θεωρία του N. Pende, βασισμένη στις έσω ενδοκρινικές διαταραχές οι οποίες προκαλούν εγκεφαλικές αλλοιώσεις, επιχειρεί να συνδέσει τις τελευταίες με την εγκληματική συμπεριφορά, όπως άλλωστε κάνουν και οι διάφορες άλλες βιοτυπολογικές θεωρίες, που υποστηρίζουν μία σχέση ανάμεσα σε γενετικής φύσεως ανωμαλίες και στην εγκληματική δράση¹¹.

Εγκαταλείποντας σε αυτό το σημείο τις οργανικές θεωρίες που αναφέρονται πρωτίτως σε εξωτερικά σωματολογικά χαρακτηριστικά,

⁹ Χαϊδου Ανθ. 1996 ο.π. σελ 31-32

¹⁰ Siegel Lary J 1995 ibid pp 140

¹¹ Φαρσεδάκης Ι 1996 ο.π. σελ 410

περνάμε στην ανασκόπηση των θεωριών εκείνων που διαθέτουν μία κατεξοχήν χροιά κληρονομικότητας στην αιτιολογική τους προσέγγιση. Οι προεκτάσεις αυτών των θεωριών τοποθετούν, εμμέσως πλην σαφώς, τη συνδρομή της οικογένειας στο σχηματισμό της παραβατικής προσωπικότητας στο κέντρο του ενδιαφέροντος.

Για την αποσαφήνιση του ρόλου της κληρονομικότητας στην διενέργεια της εγκληματικής πράξης, αναφερόμαστε σε δύο θεωρίες: σε αυτή των διδύμων αδελφών και στην θεωρία των χρωμοσωμάτων. Στα πλαίσια της πρώτης εκ των δύο θεωριών, μελετήθηκε η εξέλιξη της ζωής διδύμων αδελφών, οι οποίοι προέρχονται είτε από την διάσπαση ενός ωαρίου (μονοζυγωτικοί), είτε από δύο ωάρια (διζυγωτικοί). Ο πρώτος επιστήμονας που αποπειράθηκε να μελετήσει τη σχέση των γενετικών χαρακτηριστικών και της εγκληματικής δράσης, ήταν ο J. Lange¹² (1929) ο οποίος μελέτησε 37 ζεύγη διδύμων μέσα από φυλακές, από τα οποία επέλεξε τα 30- εκείνα στα οποία ο ένας είχε κάποια καταδίκη. Από αυτά, τα τριάντα ζεύγη χαρακτηρίζονταν από εγκληματική δράση τουλάχιστον του ενός αδελφού, ενώ στα υπόλοιπα επτά ζεύγη διδύμων, δεν παρατηρήθηκε κανένα από τα δύο αδέρφια να έχει κάποια εγκληματική εμπλοκή. Τα ευρήματα που επακολούθησαν της ερευνητικής διαδικασίας ήταν τα εξής: από τα 30 ζεύγη, με κάποια χαρακτηριστική εγκληματική δράση, τα 13 ήταν μονοζυγωτικά και τα 17 διζυγωτικά. Από την πρώτη υποομάδα, στα 10 από τα 13 ζεύγη, διαπιστώθηκε η εγκληματική καταδίκη και του δεύτερου αδελφού, ενώ από την δεύτερη υποομάδα των 17 διζυγωτικών, μόνο στα δύο ζεύγη υπήρχε καταδίκη και του δεύτερου αδελφού. Ο J.Lange βάσει των ευρημάτων του συμπέρανε ότι το έγκλημα αποδίδεται στην ιδιοσυστασία του ατόμου, η οποία επηρεάζεται από την κληρονομικότητα. Αυτό το

¹² Ζαραφωνίτου Χρ. 1995 σ.π σελ 73

συμπέρασμα στόλισε και τον τίτλο της μελέτης του: « Το έγκλημα ως πεπρωμένο¹³». Πρόσφατες έρευνες που υποστήριξαν αυτά τα πορίσματα, θεώρησαν ότι ο βαθμός συσχέτισης τους με την παραβατικότητα είναι μικρότερος από ότι είχε στην αρχή θεωρηθεί. Ο Karl Christiansen¹⁴ και ο David Rowe με τον D. Wayne Osgood ανέλυσαν τους ίδιους παράγοντες καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι οι γενετικές επιδράσεις έχουν μεγάλη επεξηγηματική ισχύ¹⁵. Αν και πειστικά, τα ευρήματα των συγκεκριμένων ερευνών δεν παρέχουν αποδεικτικά στοιχεία, ότι το έγκλημα είναι γενετικά προκαθορισμένο. Παρόλες όμως τις επιφυλάξεις, τα ερευνητικά αυτά αποτελέσματα δεν παύουν να θέτουν καίρια ερωτήματα ως προς την φερόμενη «παραγωγική ή μεταβιβαστική ευθύνη» της οικογένειας και να βάζουν στο στόχαστρο την έμμεση συμμετοχή της (μέσω της κληρονομικότητας) στη μεταφορά των ατομικών χαρακτηριστικών εκείνων, που κρίνονται επικίνδυνα στο σχηματισμό της παραβατικής προσωπικότητας. Άλλωστε η θεωρία των χρωμοσωμάτων ευαισθητοποιεί κατά τον ίδιο τρόπο τον παραπάνω προβληματισμό.

Οι έρευνες των χρωμοσωμάτων ανήκουν στις σχετικά πρόσφατες ενασχολήσεις της ιατρικής¹⁶. Το εικοστό τρίτο ζεύγος χρωμοσωμάτων από τα σαράντα έξι ζεύγη που βρίσκονται σε κάθε κύτταρο, είναι σύμφωνα με αυτές, υπεύθυνο για τον προσδιορισμό του ανθρώπινου φύλλου. Σύμφωνα με αυτό, οι άνδρες διαθέτουν X και Y χρωμόσωμα ενώ

¹³ Χαϊδου Ανθ. 1996 ο.π. σελ 39 πρβλ Αλεξιάδης, Στ. 1989 ο.π. σελ 59

¹⁴ Sarnoff A. Mednick and Karl O. Christiansen,(1977).

Biosocial Bases in Criminal Behaviour (New York: Gardner Press

¹⁵ David Rowe(1986) "Genetic and Environmental Components for Antisocial Behaviour: A study of 265 Twin Pairs," *Criminology* vol 24 : 513-32 βλ επ. .στο David Rowe and D. Wayne Osgood(1984) "Heredity and Sociological Theories of Delinquency: A reconsideration " *American Sociological Review* vol 49 :pp 526-40.

¹⁶ λ Lary J.Siegel 1995 *ibid* pp148

οι γυναίκες XX. Από τις ερευνητικές προσπάθειες πιστοποίησης των πιθανοτήτων ύπαρξης σχέσης ανάμεσα σε χρωμοσωμικές ανωμαλίες και στην επιθετικότητα, ενδέχεται να καταστεί δυνατή η επεξήγηση κάποιων εγκλημάτων¹⁷. Ενώ πολλοί μελετητές αμφισβητούν την ύπαρξη αυτής της σχέσης, - συγκεκριμένα της περίφημης ανωμαλίας της χρωμοσωμικής δομής XYY, που εφάρτετο να έχει ο καταδικασμένος ανθρωποκτόνος Richard Speck ¹⁸ - και της διάπραξης εγκλημάτων, (λ.χ. ο . *Di Tullio*) - κατόπιν ειδικής και εκτεταμένης έρευνας του Ινστιτούτου Εγκληματολογίας του Cambridge (1970), δεν διαπιστώθηκε κάτι που να δικαιώνει τους αμφισβητίες.

Οι επικρίσεις, πάντως, κατά της συγκεκριμένης βιογενετικής αιτιολογικής προσέγγισης του εγκληματικού φαινομένου είναι παρόμοιες με εκείνες κατά των οργανικών θεωριών, που αναγάγουν την αιτία του εγκλήματος στην σωματική κατασκευή (σωματότυπο). Όπως παρατηρεί ο Αλεξιάδης¹⁹, η διαπίστωση άλλωστε ότι τα άτομα με ανωμαλίες στη δομή των χρωμοσωμάτων τους έχουν μεγαλύτερο σωματικό ύψος, χαμηλό επίπεδο διανοητικής ικανότητας και αυξημένο βαθμό επιθετικότητας, συνιστά ίσως έναν παράγοντα ερμηνείας για τον πιο συχνό βαθμό σύλληψης ή εγκλεισμού τους σε ψυχιατρικά ιδρύματα. Αυτό εξηγείται αφενός, λόγω της επικινδυνότητάς τους (που οι «άλλοι», λ.χ. τα όργανα της τάξης, οι αρχές και οι επιστημονικοί επίοπτες τους αποδίδουν) και αφετέρου, λόγω της αδυναμίας τους (εξ' αιτίας της χαμηλής διανοητικής τους ικανότητας) να ξεφύγουν, όπως πολύ συχνότερα καταφέρνουν να κάνουν τα «φυσιολογικά» άτομα.

¹⁷ Αλεξιάδης, Στ.1989 ο.π. σελ 62

¹⁸ T. R. Sarbin and L. E. Miller(1970) "Demonism Revisited: The XYY Chromosome Anomaly," *Issues in Criminology* vol 5 pp 195-207.

¹⁹ Αλεξιάδης 1989 ο.π. σελ 62

1.2 Ψυχικά χαρακτηριστικά

Την ομάδα αυτή απαρτίζουν οι θεωρίες που ερμηνεύουν, υπό το πρίσμα μιας ψυχολογικής αιτιολογικής προσέγγισης, την παραβατική συμπεριφορά γι' αυτό και ονομάζονται ψυχολογικές και ψυχογενετικές θεωρίες. Μία θεωρία που συνδέεται παρόλα αυτά με τους υπαινιγμούς της κληρονομικότητας, αν και αποδίδει μεγαλύτερη έμφαση στους ψυχολογικούς παράγοντες, είναι η θεωρία της μειωμένης διανοητικής ικανότητας. Πριν προβούμε όμως στην παρουσίαση της, θα ήταν καλό να εξετάσουμε τις πλησίον ή ομόφωνες θεωρητικές προσεγγίσεις που αναπτύχθηκαν πολύ πριν από αυτήν και έδωσαν τα ερεθίσματα για τον σχηματισμό της.

Πραγματικά, πριν από το *Lombroso*, οι αμερικανοί *Th. Abecrombie* (170ς αιώνας) και *B. Rush* (1823) είχαν θίξει την έννοια της ηθικής μικρόνοιας (*moral imbecility*), την οποία περιέγραψε ο *J. Prichard* (1837) και οριοθέτησε ο *Isaak Kerlin* (1890), σύμφωνα με τον οποίο η ηθική μικρόνοια ορίζεται ως « η κατάσταση στην οποία το άτομο ενεργεί αδιαφορώντας για τις παραδεκτές ηθικές αξίες εξαιτίας κάποιας διανοητικής ελαττωματικότητας²⁰»

Η θεωρία της μειωμένης διανοητικής ικανότητας η οποία φέρεται ως απόρροια μίας ελαττωμένης διανοητικής ανάπτυξης, αναπτύχθηκε και στηρίχθηκε από τα μέλη της φερόμενης ψυχολογικής ή νεολομπροζιανής σχολής. Όπως προαναφέρθηκε και στην εισαγωγή, η επιστημονική αφετηρία της θεωρίας της μειωμένης διανοητικής ικανότητας έχει τις ρίζες της στην Λομπροζιανή διάνοηση. Συγκεκριμένα ο *Lombroso*, σε κάποιο στάδιο της θεωρίας του για τον εκ γενετής εγκληματία, αναφέρθηκε στην κατάσταση της ηθικής παραφροσύνης (*moral insanity*), η οποία είχε ιδιαίτερη σχέση με το ρόλο της

²⁰ Siegel Lary J 1995 *ibid* pp 165

κληρονομικότητας²¹.

Η παρεμφερής έννοια της ηθικής μικρόνοιας, ενώ αρχικά θεωρείτο απλώς μία μορφή διανοητικής καθυστέρησης, (οφειλόμενη σε μια οργανικά ελαττωματική ανάπτυξη) εξομοιώθηκε στη συνέχεια με την βαριά ψυχολογική διαταραχή ή «ψυχοπάθεια»²².

Η θεωρία της νεο-λοιμωροζιανής σχολής βασίστηκε στις ακόλουθες θεωρητικές υποθέσεις που πήραν τη μορφή αρχών, που είναι οι εξής:

- i) η διανοητική καθυστέρηση μεταβιβάζεται μέσω της κληρονομικότητας κατά τους νόμους του *Mendel*.
- ii) η πλειονότητα σχεδόν των εγκληματιών πάσχει από διανοητική καθυστέρηση.
- iii) η διανοητική καθυστέρηση οδηγεί στο έγκλημα, επειδή δεν επιτρέπει την ανάπτυξη αποτρεπτικών διανοητικών μηχανισμών και ιδιαίτερα εκείνων που πηγάζουν από τον εκφοβιστικό χαρακτήρα της ποιηής.

Για να διαπιστωθεί η εγκυρότητα των παραπάνω αρχών διεξήχθησαν έρευνες, αφενός για να αποσαφηνιστεί η επιρροή της διανοητικής καθυστέρησης στην εγκληματική συμπεριφορά και αφετέρου για να μελετηθεί η εξέλιξη των «εγκληματικών οικογενειών» προς απόδειξη της σχέσης:διανοητικής καθυστέρησης - κληρονομικότητας - εγκληματικότητας. Προς την κατεύθυνση αυτή τέθηκε ο *Dugdale* (1877), που μελέτησε την εξελικτική πορεία 709 απογόνων της ολιγοφρενούς οικογένειας *Ada Jukes* (οικογένεια *Jukes*) μέχρι το 1874 και ο *Goddard* (1920) που παρατήρησε την εξελικτική πορεία 480 απογόνων μιάς ολιγοφρενούς γυναίκας (οικογένεια *Kallikak*: από τα ελληνικά

²¹ Αλεξιάδης, Στ. 1989 ο.π. σελ 63

²² Αλεξιάδης Στ (1971) «Οι διανοητικώς καθυστερημένοι εγκληματίαι» Διδακτορική Διατριβή Επ. Επετ. Σχολής ΝΟΕ Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Θεσ/κη σελ 12

επίθετα καλός-κακός ²³. Αν και τα αποτελέσματα αυτών των ερευνών φάνηκαν ότι επιβεβαιώνουν τις υποθέσεις της θεωρίας της μειωμένης διανοητικής ικανότητας, πολλές αντίστοιχες έρευνες, όπως για παράδειγμα του *Murchison* και του *Thompson*, παρήγαγαν τα αντίθετα από αυτές ευρήματα.

Οι έρευνες αυτές οδήγησαν στα ακόλουθα συμπεράσματα και επικρίσεις:

i) Οι σημαντικές διαφορές των αποτελεσμάτων στις εν λόγω έρευνες οφείλονται κατά μεγαλύτερη πιθανότητα στις διαφορετικές μεθόδους μέτρησης της διανοητικής ικανότητας, παρά στην ξεχωριστή επίδραση της τελευταίας στο να προτιρέψει το άτομο να εκδηλώσει παραβατική συμπεριφορά.

ii) Κατά τη μέτρηση του διανοητικού συντελεστή (I.Q.) επεμβαίνει μία σειρά από τεχνικούς και ψυχολογικούς παράγοντες που «αλλοιώνουν» την επιστημονική νόρμα του «ανετηρέαστου από τις υπάρχουσες συνθήκες» τελικού αποτελέσματος των μετρήσεων.

iii) Μέχρι σήμερα δεν έχουμε ικανοποιητική απόδειξη ότι η διανοητική καθυστέρηση μεταβιβάζεται μέσω της κληρονομικότητας όπως τα φυσικά ατομικά χαρακτηριστικά ενός ανθρώπου.

IV) Οι εγκληματίες που είναι έγκλειστοι στις φυλακές είναι πολύ πιθανόν κατώτερης διανοητικής στάθμης από τους εγκληματίες που δεν έχουν συλληφθεί ακόμη. Σημαντική απόδειξη αυτής της άποψης αποτελεί το γεγονός ότι έχουν συλληφθεί.

v) Οι διανοητικά καθυστερημένοι κρατούμενοι παρουσιάζουν την ίδια περίπου διαγωγή με τους άλλους κρατούμενους.

vi) Οι δράστες, που καταδικάζονται για εγκλήματα κατά των ηθών, είναι πιθανότερα χαμηλού διανοητικού επιπέδου, σε σύγκριση με όσους

²³ Siegel Lary J 1995 *ibid* pp140 βλ επ. στο Αλεξιάδης Στ 1971 ο.π. σελ 43

καταδικάζονται για άλλα εγκλήματα²⁴.

Θα πρέπει όμως να σημειώσουμε ότι οι έρευνες που μελέτησαν τη σχέση μεταξύ των βιολογικών παραγόντων και της εγκληματικότητας εμφανίζουν διαφοροποιημένα αποτελέσματα, γεγονός που σημαίνει ότι δεν κατάφεραν να τεκμηριώσουν κάποια αιτιώδη σχέση.²⁵

Ψυχικά

Σε αυτό το σημείο θα στρέψουμε την προσοχή μας σε μία κατεξοχήν ψυχολογική θεωρία, που δεν είναι άλλη από τη θεωρία της ψυχανάλυσης. Η εν λόγω θεωρία αναπτύχθηκε και καθιερώθηκε στον χώρο της ψυχολογίας από τον πατέρα της ψυχαναλυτικής διαδικασίας, ως ιατρική μέθοδος για την θεραπεία των νευρώσεων²⁶. Ο Freud²⁷ έδωσε πολύ ενδιαφέρουσες ερμηνείες σχετικά με τα αίτια της εγκληματικής συμπεριφοράς. Σύμφωνα με την ψυχαναλυτική ή αλλιώς ψυχοδυναμική προσέγγιση, το ανθρώπινο μυαλό εκτελεί τρεις διαφορετικές λειτουργίες. Τη συνειδητή, την προσυνειδητή και την υποσυνειδητή. Το υποσυνειδητό μέρος της λειτουργίας του μυαλού εμπεριέχει βιολογικές επιθυμίες και ορμές που δεν μπορούν εύκολα να εκφραστούν με τη μορφή σκέψεων. Ένα μέρος του υποσυνειδητού περιέχει σεξουαλικά και

²⁴ Χαϊδου Ανθ. 1996 ο.π. σελ 79-80

²⁵ Όπως σημειώνει η Χαϊδου «Σίγουρα η εξέλιξη της βιολογίας και των άλλων συγγενών επιστημών θα βοηθήσουν στη βελτίωση των ερευνητικών μεθόδων και την αναδιτύπωση κάποιων υποθέσεων στο χώρο της βιολογικής κατεύθυνσης. Το ζήτημα όμως παραμένει ότι ο άνθρωπος - και η δραστηριότητα που αναπτύσσει σε αλληλεπίδραση με το περιβάλλον του - δεν μπορεί να περιοριστεί στην βιολογική του υπόσταση» Χαϊδου Ανθ. 1996 ο.π. σελ 61

²⁶ Χαϊδου Ανθ. 1996 ο.π. σελ 98-100

²⁷ Freud, S. (1964a). An outline of psycho-analysis. In J. Strachey (Ed. and Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (vol. 23, pp. 141-207). London: Hogarth Press. (Original work published 1938). Βλ. επ.

Freud, S. (1961). The ego and the id. In J. Strachey (Ed. and Trans.) *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (vol. 19 pp 19-29). London: Hogarth Press. (Original work published 1923).

εχθρικά αισθήματα, που οι άνθρωποι διατηρούν κάτω από την επιφάνεια της συνείδησης τους, μέσω μίας διαδικασίας που αποκαλείται *καταστολή* ή *απόθηση*²⁸.

Ειδικότερα, με αυτή τη διαδικασία, όλες οι δυσάρεστες παιδικές εμπειρίες, τα τραυματικά βιώματα, οι ορμές, επιθυμίες ή παραστάσεις κατασιέλλονται ή απωθούνται πίσω στο υποσυνείδητο. Η ψυχική ζωή καθορίζεται ήδη από την παιδική ηλικία, από μία συνεχή διαμάχη ανάμεσα στον υποσυνείδητο και το συνειδητό κόσμο. Όταν δεν μπορεί να διατηρηθεί μία ισορροπία ανάμεσα στις τρεις υποδομές της προσωπικότητας (*Εγώ, Υπερεγώ και Αυτό*), τα αντικοινωνικά ένστικτα και οι εχθρικές παρορμήσεις κυριαρχούν, προκαλώντας την εμφάνιση μίας ανώμαλης (κοινωνικά) συμπεριφοράς. Συχνά, αυτή η επικράτηση των αντικοινωνικών στοιχείων συνιστά εγκληματική πράξη, μέσω τις οποίας το άτομο αναζητά ανακούφιση από τις εσωτερικές του συγκρούσεις.

Σύμφωνα πάντα με αυτή την εγκληματολογική προσέγγιση, οι άνθρωποι, οι οποίοι βιώνουν αισθήματα συναισθηματικής αγωνίας και φοβούνται ότι χάνουν την προσωπικότητα τους, υποφέρουν από νεύρωση, ενώ τα άτομα που έχουν χάσει τον πλήρη έλεγχο των σκέψεων και της συμπεριφοράς τους και κυριαρχούνται από την πρωτόγονη δομή της προσωπικότητας τους, πάσχουν από ψύχωση. Οι πιο σοβαροί τύποι αντικοινωνικής συμπεριφοράς, όπως η ανθρωποκτονία, μπορεί να υποκινηθούν από ψυχώσεις, ενώ τα νευρωτικά συναισθήματα μπορεί να οδηγήσουν σε λιγότερο σοβαρές παραβατικές συμπεριφορές, όπως είναι οι μικροκλοπές²⁹.

Ο Freud δεν αναφέρθηκε εκτενώς στην θεωρία του εγκλήματος, όμως

²⁸ Siegel, 1995 *ibid* pp 150-151

²⁹ Siegel. Larry J. 1995 *ibid* pp 152

δέχτηκε ότι οι εγκληματικές πράξεις δεν προέρχονται αποκλειστικά από μια ειδική «τάξη» ανθρώπων, διότι, όπως υποστήριζε κάθε άνθρωπος είναι πρακτικά ικανός, κάτω από ειδικές συνθήκες, να διαπράξει ένα έγκλημα³⁰. Πιο συγκεκριμένα, κάτω από το ψυχολογικό ερμηνευτικό πρίσμα συνέδεσε την εγκληματικότητα με μία υποσυνείδητη αίσθηση ενοχής, όπου ένα άτομο διατηρεί λόγω του Οιδιπόδειου συμπλέγματος ή του συμπλέγματος της Ηλέκτρας. Πίστευε ότι σε πολλούς νεαρούς εγκληματίες ήταν εφικτό να παρατηρηθεί ένα πολύ ισχυρό αίσθημα ενοχής που προϋπήρχε της εγκληματικής πράξης, οπότε αυτό καθ' αυτό δεν καθιστά το αποτέλεσμα αλλά αντιθέτως το κίνητρο αυτής³¹.

Η ψυχαναλυτική ερμηνεία του εγκλήματος πάντως, είναι η πρώτη που δεν αποκλείει την συνδρομή των οργανικών και των κοινωνικών παραγόντων. Παράλληλα προς αυτούς βεβαιότατα, τονίζει μία τρίτη τάξη αιτιών με καθαρά ψυχολογική υφή, όπως άλλωστε προδίδουν η περιληπτική περιγραφή της θεωρίας και η ερμηνεία της εγκληματικής πράξης που μόλις παρατέθηκαν. Με βάση αυτά, δημιουργήθηκε η ακόλουθη τυπολογία εγκληματιών:

Ομαλοί Εγκληματίες: είναι όλοι όσοι μοιάζουν στην φυσική τους όψη και συμπεριφορά με το «ομαλό» ή πλήρως κοινωνικά προσαρμοσμένο άτομο, αλλά ταυτίζονται με τα εγκληματικά πρότυπα. Σε αυτή την κατηγορία τα εγκλήματα που διαπράττονται είναι αποκλειστικά κοινωνικά.

Οργανικά ασθενείς εγκληματίες: εδώ υπόκεινται όλα τα άτομα των οποίων τα εγκλήματα οφείλονται αποκλειστικά σε βιολογικά (οργανικά) αίτια.

Νευρωτικοί εγκληματίες: είναι εκείνοι των οποίων οι εγκληματικές πράξεις είναι απόρροια μίας έντονης εσωτερικής σύγκρουσης ανάμεσα

³⁰ Αλεξιάδης (1989) ο.π. σελ 65

³¹ .Siegel, Larry J 1995 *ibid* pp 151-152

στην κοινωνική και την αντικοινωνική πλευρά της προσωπικότητας τους.

Όλοι οι εγκληματίες, ανεξάρτητα σε ποιά κατηγορία εντάσσονται, μπορεί να είναι είτε *χρονοί* είτε *περιστασιακοί* εγκληματίες σύμφωνα με την χρονική διάρκεια της εγκληματικής τους δράσης³².

Βαθιά επηρεασμένος από τον μέντορά του (δηλ. τον Freud), Ο *Alfred Adler*³³ (1870- 1937), πάντα στα πλαίσια της ψυχαναλυτικής σχολής, εστίασε στο συναίσθημα της μειονεκτικότητας του ατόμου, το οποίο αναπτύσσεται από την παιδική του ηλικία. Με αυτό τον όρο, περιγράφεται το άτομο (αρχικά παιδί) που διακατέχεται από συναισθήματα κατώτερότητας, και αποζημιώνεται για αυτά με την εκδήλωση μιας έντονης παρόρμησης για ανωτερότητα. Συνεπάγεται ότι το να ασκεί έλεγχο σε άλλους, βοηθά στην μείωση των προσωπικών ανεπαρκειών.

Συγκεκριμένα, τα παιδιά συχνά αισθάνονται μειονεκτικά είτε γιατί έχουν κάποιες φυσικές μειονεξίες ή ανικανοποίητες επιθυμίες, είτε γιατί πολύ απλά ζουν μέσα στον «άνωτερο κόσμο των μεγάλων». Όταν αυτή η έντονη παρόρμηση για επιβολή στους άλλους, στην οποία αναφερθήκαμε προηγουμένως, διοικετεί σε κοινωνικά ωφέλιμες εργασίες που λαμβάνουν την αναγνώριση των άλλων, το άτομο καταφέρνει να υπερνικήσει το συναίσθημα της μειονεξίας και να σχηματίσει μια φυσιολογική κοινωνικά προσωπικότητα. Στην περίπτωση όμως που δεν το κατορθώσει, η τάση του για επιβολή στους άλλους παραμένει άλυτη και μπορεί να οδηγήσει στο έγκλημα.

Τέλος, η θεωρία περί εξωστρέφειας του H. J. Eysenck συνδέει την εγκληματικότητα με τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας που

³² .Siegel Lary J 1995 ibid pp 152 Αλεξιάδης, 1989 ο.π. σελ 65

³³ Χαϊδου Ανθ. 1996 ο.π. σελ 101-103

παρουσιάζουν όψεις μειονεκτούσες και που, γι' αυτούς τους λόγους, μπορούν να συνδέονται με νευροφυσιολογικές διαταραχές. Έτσι λοιπόν, οι εγκληματίες χαρακτηρίζονται ιδιαίτερα από αυτή την υπερβολική εξωστρέφεια.³⁴

Με την θεωρία του Alfred Adler και τη σύντομη αναφορά μας στον Eysenck, κλείνει η επιλεκτική παρουσίαση των ψυχολογικών θεωριών που εξετάζουν τα ατομικά αίτια που συνδέονται με την εγκληματική πράξη. Χωρίς αμφιβολία, μέσα στο θεωρητικό τους πλαίσιο, η οικογένεια έχει να παίξει έναν σημαντικό ρόλο στο σχηματισμό των ατομικών χαρακτηριστικών της προσωπικότητας του ατόμου, τα οποία άλλοτε σε μικρότερο και άλλοτε σε μεγαλύτερο βαθμό συμβάλλουν (*όπως καταδεικνύουν οι παραπάνω θεωρητικές & εμπειρικές προσεγγίσεις*) στη διαμόρφωση ή μη, της μετέπειτα αντικοινωνικής συμπεριφοράς του ατόμου. Όποιος και να είναι ο βαθμός της συνδρομής της στο σχηματισμό των ατομικών χαρακτηριστικών της παραβατικής προσωπικότητας, και με όποια κριτήρια και αν βαθμολογείται η σοβαρότητα αυτής της «ανάμειξης», είναι κοινώς παραδεκτό, ότι η οικογένεια έχει τον πρώτο και πλέον βαρυσήμαντο λόγο στην κοινωνικοποίηση του ατόμου. Είναι αυτός ακριβώς ο ρόλος της οικογένειας στην δημιουργία των κοινωνικών χαρακτηριστικών της προσωπικότητας του «ομαλού» ή του παραβατικού νέου, μέσω της ανάλογης κοινωνικοποιητικής διαδικασίας, που θα απασχολήσει το ενδιαφέρον μας στην συνέχεια αυτού του κεφαλαίου.

1.2 Τα κοινωνικά στοιχεία

Με σκοπό λοιπόν, να διαφωτίσουμε την συνδρομή του οικογενειακού περιβάλλοντος στη δημιουργία της παραβατικής προσωπικότητας,

³⁴ H.J. Eysenck(1984) *Crime and Personality* London

στρεφόμαστε στις κοινωνιολογικές θεωρίες που παραμένουν έως σήμερα κυρίαρχες στον ευρύτερο χώρο της επιστήμης της εγκληματολογίας. Το ερευνητικό ενδιαφέρον για την οικολογική κατανομή του εγκλήματος, τα αποτελέσματα της κοινωνικής αλλαγής και η αλληλεπιδρούσα φύση του εγκλήματος, ως γνήσιες επιστημονικές της αναζητήσεις, έκαναν την κοινωνιολογία τη βάση της μοντέρνας εγκληματολογίας. Θα ξεκινήσουμε αυτή την ανασκόπηση με την πρώτη εξ αυτών των επιστημονικών αναζητήσεων όπως διαμορφώθηκε από την λεγόμενη «Χαρτογραφική – Γεωγραφική Σχολή».

Με την ίδρυση από τους Quetele & Guerry ³⁵της λεγόμενης «Χαρτογραφικής- Γεωγραφικής Σχολής» (1830-1880) τέθηκαν ουσιαστικά τα πρώτα θεμέλια της κοινωνιολογικής προσέγγισης του εγκληματικού φαινομένου μέσω της μελέτης της γεωγραφικής κατανομής του εγκλήματος κάτω από το πρίσμα της «κοινωνικής φυσικής». Χρησιμοποιώντας ως πρώτη ύλη γαλλικές και αγγλικές στατιστικές οι παραπάνω μελετητές προσπάθησαν να εντοπίσουν και να ερμηνεύσουν τις αιτιώδεις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των κοινωνικών, οικονομικών και περιβαλλοντικών παραγόντων και της μορφής της συχνότητας και της γεωγραφικής κατανομής του εγκλήματος. Κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι «η κοινωνία φέρει μέσα της όχι μόνο υβρίδια από όλους τους τύπους των εγκλημάτων που πρόκειται να διαπραχθούν, άλλα και τα μέσα που απαιτούνται για να αναπτυχθούν»

Σημαντική επίσης ήταν και η συμβολή της Σχολής του Σικάγο³⁶, γνωστή επίσης ως οικολογική σχολή. Η αφειτηρία της εντοπίζεται στην αρχή της 25χρονης δημοσιογραφικής εκστρατείας, του τότε

³⁵ Φαρσεδάκης Ι. 1990 ο.π. σελ 393 βλ.επ. Φαρσεδάκης Ι. (1996) Στοιχεία Εγκληματολογίας Νομική Βιβλιοθήκη σελ 99

³⁶ Siegel Lary J 1995 ibid pp 174

δημοσιογράφου *Robert Ezra Park*, ο οποίος μέσα στα πλαίσια αυτής της έρευνας κατάφερε να συγκεντρώσει ένα πλούσιο υλικό σχετικά με τις κοινωνικές συνθήκες (οικιστικές κλπ.) της πόλης του Σικάγο. Οι κύριοι εκπρόσωποι της εν λόγω σχολής υπήρξαν οι *Clifford Shaw* και *Henry Mackay*³⁷, ενώ ιδρυτικός της πατέρας θεωρείται ο *Ernest Burgess*³⁸

Οι *Clifford Shaw* και *Henry Mackay* συνέδεσαν την ζωή σε υποβαθμισμένες (σε μετάβαση) περιοχές (transitional slum areas) με την τάση διάπραξης εγκλήματος. Συγκεκριμένα, εξήγησαν το έγκλημα και την παραβατικότητα μέσα στο πλαίσιο των αλλαγών του αστικού περιβάλλοντος και της οικολογικής ανάπτυξης της πόλης. Παρατήρησαν ότι το Σικάγο είχε αναπτυχθεί μέσα σε διαφορετικές συνοικίες (φυσικές περιοχές), κάποιες πλούσιες και άλλες κατεστραμμένες από την φτώχεια. Αυτές οι μεταβατικές συνοικίες έπασχαν από υψηλά ποσοστά πληθυσμιακής αναδιοργάνωσης, και η κατάσταση τους δεν προέτρεπε τους κατοίκους της να παραμείνουν και να τις υπερασπίσουν ενάντια σε εγκληματικές συμμορίες.

Μέσα από έρευνες πάνω στην εγκληματικότητα νεαρών ατόμων, διαπιστώθηκε ότι αυτή η τελευταία εμφάνιζε μια κανονική και σταθερή δραστηριότητα που αναπτύσσονταν μέσα σε αυτά τα ορισμένα «φυσικά» όρια ή συνοικίες. Αυτές οι συνοικίες, εκτεινόταν ανάμεσα σε βιομηχανικές ή εμπορικές περιοχές και σε άλλες συνοικίες με καλές οικιστικές συνθήκες και είχαν τα εξής ιδιαίτερα χαρακτηριστικά³⁹: τη φτώχεια των

³⁷ Clifford Shaw & Henry Mackay (1972) *Juvenile Delinquency and Urban Areas* rev, ed Chicago University of Chicago Press

³⁸ Robert Ezra Park Burges and Roderic Mc Kenzie(1925) *The city Chicago* University of Chicago Press

³⁹ Το 1914, ο *Park* ξεκίνησε να διδάσκει ως λέκτορας στο Τμήμα Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου του Σικάγο, όπου ο ίδιος, η ομάδα του και οι φοιτητές του χρησιμοποίησαν τις πηγές των ερευνών του σε πολλές μελέτες με κεντρικό άξονα την «κοινωνική οικολογία» της πόλης, όπως αυτή είχε τότε διαμορφωθεί με την δραματική εισροή μεταναστευτικών ρευμάτων, από άτομα γεννημένα στην

κατοίκων τους, τα φτηνά ενοίκια, την διάδοση διαφορετικών πολιτιστικών αξιολογικών δεδομένων, ως αποτέλεσμα της συνύπαρξης ετερογενών, πολιτιστικά και φυλετικά, ομάδων, τη δράση εγκληματικών συμμοριών και την απουσία κοινωνικού ελέγχου. Όλα μαζί τα παραπάνω χαρακτηριστικά οδηγούσαν στην διάλυση της παλαιάς κουλτούρας και οργάνωσης της συνοικίας. Αυτές οι υποβαθμισμένες περιοχές θεωρήθηκαν εν τέλει ότι προσφέρουν εύφορο έδαφος για την ανατροφή και καλλιέργεια νέων εγκληματιών.

Ενόψει των παραπάνω διαπιστώσεων, οι συνοικίες αυτές ονομάστηκαν «περιοχές υψηλής εγκληματικότητας» «high delinquency areas»,⁴⁰ στις οποίες το σύνολο των επικρατούντων αντικοινωνικών αντιλήψεων και στάσεων, οδήγησε στην δημιουργία μίας κυριολεκτικά ξέχωρης «υποκουλτούρας» (antisocial delinquent subculture), της οποίας οι αξίες μεταβιβάζονταν από γενιά σε γενιά μέσω της διαδικασίας της πολιτιστικής μετάδοσης (*cultural transmission*). Ο κάτοικος αυτών των περιοχών χαρακτηρίστηκε «περιθωριακό άτομο» (the marginal man) (ένας χαρακτηρισμός, που όπως επισημαίνει ο Αλεξιάδης(1996) διατηρήθηκε ολίγον παραλλαγμένος ως τις μέρες μας).

Το βασικό θεωρητικό συμπέρασμα στο οποίο εύλογα οδηγήθηκαν οι εκπρόσωποι της Οικολογικής Σχολής, ήταν πολύ κοντά σε μία αιτιολογική συσχέτιση του «υπόκοσμου» με το έγκλημα: η τροπή στο έγκλημα των νεαρών που μεγαλώνουν στις εν λόγω περιοχές είναι το αποτέλεσμα της πολιτιστικής μετάδοσης, που αναφέραμε προηγουμένως και που επιτελείται μέσω της αυθόρμητης δράσης αυτών των παιδιών σε εγκληματικές συμμορίες και διαμέσου της επιρροής αυτών των

αλλοδαπή και από αφίξεις πληθυσμού από βόρειες περιοχές Siegel Lary J
1995 *ibid* pp 174

⁴⁰ Siegel Lary J 1995 *ibid* pp 181-182 , βλ επ. .στο Χαϊδου Ανθ.1996 ο.π.
σελ 172

εγκληματιών νεαρών συντρόφων τους και του όλου κοινωνικού περιβάλλοντος (και του οικογενειακού), μέσα στο οποίο ζούν. Μία από τις πιο σημαντικές θεωρήσεις του *Shaw* και *Mackay*, υπήρξε η διαπίστωση ότι τόσο η ενήλικη εγκληματικότητα όσο και η ανήλικη παραβατικότητα αποτελούσαν μία φυσική προσαρμογή στις δύσκολες κοινωνικές συνθήκες των αστικών υποβαθμισμένων περιοχών⁴¹.

Η σχολή του Σικάγο και η θεωρία της επονομάστηκε «οικολογική», γιατί εισήγαγε στην κατανόηση των αιτιών του εγκλήματος μία εντελώς νέα κεντρική μεταβλητή - αυτή της οικολογίας της πόλης. Ταυτόχρονα, διότι παραλλήλισε την όλη διαδικασία τροπής των νεαρών ατόμων στο έγκλημα με την παραγωγή ασθενικών οργανισμών, που συμβαίνει όταν διαταράσσεται η «συμβίωση» (*symbiosis*) και η «βιοτική ισορροπία» μέσα σε ένα συγκεκριμένο φυσικό περιβάλλον. Παρόλη την αξιοσημείωτη προσφορά της, η οικολογική θεωρία του εγκλήματος δεν έμεινε χωρίς τους επικριτές της. Κάποια από τα κυριότερα επικριτικά σχόλια που διατυπώθηκαν κατά της οικολογικής θεωρίας της εν λόγω Σχολής συναθροίζονται περιληπτικά. Η οικολογική θεωρία:

- i) Ήταν κατά βάση περιγραφική, αφού δεν επικείμερησε να αποδώσει τις αιτίες καθώς και τον τρόπο με τον οποίο δημιουργούνται οι εγκληματικές περιοχές, εντός των οποίων καρποφορούν οι εγκληματικές αντιλήψεις και στάσεις, αλλά απλά περιορίστηκε στη διαπίστωση τους⁴².
- ii) Ουσιαστικά υποπέφτει σε ταυτολογία, αφού χαρακτηρίζει μια περιοχή ως «εγκληματική», βασιζόμενη στη συχνότητα των εγκλημάτων που λαμβάνουν χώρα μέσα στα όρια αυτής και στη συνέχεια αποδίδει τα εγκλήματα που τελούνται στην φύση της περιοχής ως «εγκληματική»⁴³.
- iii) Πάρα την αξιοπίστη περιγραφή αυτών των καταστάσεων δεν

⁴¹ Siegel Lary J 1995 *ibid* pp 182-183

⁴² M.B. Clinard, R.F. Meier (1979) "Sociology of Deviant Behavior" (5th ed) Holt Rinehart and Winston New York pp 66

⁴³ B.A. D Siegel Lary J 1995 *ibid* pp 182-183

μπορούμε να είμαστε βέβαιοι ότι η κουλτούρα της κατώτερης- τάξης, αυτής καθεαυτής προάγει το έγκλημα και όχι κάποιος άλλος παράγοντας που δρα στην κοινωνία. Οι επικριτές αυτής της προσέγγισης αρνούνται ότι η κατοικία σε αυτές τις συνοικίες και μόνο είναι επαρκής για να οδηγήσει τους ανθρώπους στο να παραβιάσουν τον νόμο ⁴⁴. Παραβλέπει ότι το έγκλημα και ορισμένες κοινωνικές συνθήκες, όπως λ.χ. η φτώχεια, μπορεί να συνυπάρχουν χωρίς η τελευταία να προκαλεί το πρώτο, διότι πραγματικά, πολλά άτομα που ζουν κάτω από τέτοιες συνθήκες, παραμένουν νομοταγείς πολίτες σ' όλη τους τη ζωή ⁴⁵. Επίσης παρατίθεται ο ισχυρισμός ότι τα υψηλά ποσοστά εγκλήματος από άτομα κατώτερης τάξης μπορεί να είναι ένα μεροληπτικό σκεύασμα από το σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης. Συγκεκριμένα, οι περιοχές κατώτερης τάξης φαίνεται ότι έχουν υψηλότερα ποσοστά εγκλήματος, διότι οι κάτοικοι σε αυτές τις περιοχές συλλαμβάνονται και διώκονται από παράγοντες της δικαιοσύνης ,οι οποίοι ως μέλη της μεσαίας τάξης, εκδηλώνουν ταξική προκατάληψη.⁴⁶

iv) Δεν εξηγεί πώς δρουν οι εγκληματογόνοι παράγοντες, ώστε να οδηγείται τελικά ένα άτομο στο έγκλημα.

Ανεξάρτητα από τις επικρίσεις αυτές και τα σημεία που η θεωρία φαίνεται ότι υστερεί, η μεγάλη συμβολή της δεν έπαψε να αναγνωρίζεται διαμέσου, τόσο της τροφοδοσίας της στην ανάπτυξη της εγκληματολογικής θεωρίας στις Η.Π.Α, αλλά και της πρακτικής της εφαρμογής τη δεκαετία του 1930 σε σημαντικά προγράμματα αναβάθμισης και εξυγίανσης των «εγκληματικών» περιοχών (γνωστά ως «

⁴⁴ Siegel Lary J 1995 *ibid* pp 182 πρβλ Χαϊδου Ανθ. 1996 ο.π. σελ 142 Για τις γενικές επικρίσεις της προσέγγισης βλ. Επ. στο Kornhauser R. R. 1978 *Social Sources of Delinquency. An appraisal of Analytic Models* University of Chicago Press Chicago London pp 75

⁴⁵ Βλ. Robert Bursik (1988) "Social Disorganization and Theories of Crime and Delinquency :Problems and Prospects" *Criminology* vol 26 pp 521 --539

⁴⁶ Βλ. Charles(1983) "Social Class and Criminal Behavior: A Critique of the Theoretical Foundations" *Social Forces* 62 :334-58.

Chicago Area Projects») που αρχικά εποπτεύθηκαν από τον Clifford R. Shaw. Αναμφισβήτη τέλος, είναι η επιρροή της θεωρίας στους κορυφαίους μελετητές *T. Sellin* και *E. Sutherland* στη διαμόρφωση των δικών τους απόψεων θεωριών πάνω στα αίτια του εγκλήματος. Η θεωρία της σύγκρουσης των κανόνων του *T. Sellin* είναι η αμέσως επόμενη θεωρία που θα εξετάσουμε.

Η κοινωνιολογική θεωρία του *T. Sellin* ⁴⁷ αποδίδει το έγκλημα στις συγκρούσεις που προκαλούνται στον ψυχισμό του ατόμου, εξαιτίας του γεγονότος της αναγκαστικής του συμμετοχής σε διάφορες κοινωνικές ομάδες οι οποίες προδιαγράφουν και προσδοκούν για τις ίδιες περιστάσεις την τήρηση διαφορετικών κανόνων συμπεριφοράς από το μέλος τους (δηλαδή από το ίδιο άτομο). Ο αυθεντικός όρος που αποδόθηκε σε αυτή τη συγκρουσιακή κατάσταση, είναι *conflict of conduct norms* ή, όπως αλλιώς περιγράφηκε, *culture conflict*. Ειδικότερα, κατά τη θεωρία αυτή:

Οι κανόνες του (ποινικού) δικαίου συνιστούν ένα σημαντικό μέρος των γενικότερων κανόνων βάσει των οποίων οι κοινωνικές ομάδες επιχείρησαν να διασφαλίσουν την ομώνυμη κοινωνική συμπεριφορά των μελών τους. Όλοι όσοι ζουν μέσα στα πολιτικά όρια των αντιστοίχων κρατών δεσμεύονται με την υποταγή τους σε αυτούς τους κανόνες. Το κάθε κράτος νομιμοποιεί τον εξαναγκασμό των εφαρμογών του, μέσω μιας σειράς θεσμοθετημένων μηχανισμών. Η φύση αυτών των κανόνων, ο τύπος της συμπεριφοράς που καταδικάζουν ως απαγορευτική, ο χαρακτήρας των ποινών που μπορεί να απειληθεί σε περίπτωση παραβίασης αυτών των κανόνων κλπ., είναι σε άμεση εξάρτηση με τον χαρακτήρα και τα συμφέροντα εκείνων των ομάδων ενός ούτε

⁴⁷ Thorsten Sellin (1938) :Culture Conflict and Crime bulletin No 41 NY :Social Science Research Council pp 22 βλ επ. στο Αλεξιάδης Στ.(1989) ο.π. σελ 70 Ι Φαρσεδάκης(1990) ο.π. σελ 473 - 484

πλειοψηφικού ούτε μειονοτικού μεριδίου του πληθυσμού , που διαθέτουν ισχύ και συνεπώς είναι σε θέση να ασκούν την επιρροή τους στη κρατική νομοθεσία.

Από μια μικροσκοπική άποψη της κοινωνίας, κάθε άτομο γεννιέται μέσα σε ένα συγκεκριμένο πολιτιστικό περιβάλλον που του ασκεί ορισμένες επιδράσεις ηθικοπλαστικών αντιλήψεων και ιδεών σχετικά με τις αξίες της ζωής, τις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων, τους κοινωνικούς θεσμούς κλπ. Όλες αυτές οι ιδέες συνθέτουν τα πολιτιστικά στοιχεία, των οποίων ο βαθμός εμφύτευσης στον πνευματικό κόσμο του ατόμου, καθορίζει το αν θα αποτελέσουν αναπόσπαστο κομμάτι της ίδιας της προσωπικότητας του. Έτσι, η προσωπικότητα του ατόμου, αφομοιώνοντας πολύ συχνά τις κοινωνικές αυτές επιταγές μετατρέπει το ίδιο το άτομο σε ένα προϊόν των κοινωνικών συνθηκών, έναν κοινωνικό αντικατοπτρισμό ή μικρόκοσμο.

Σε συνάρτηση με τα παραπάνω, το κάθε άτομο, ανήκει και κινείται μέσα στον χώρο περισσότερων από μιας κοινωνικών ομάδων (οικογένειας, φιλικού κύκλου, συναδέλφων από τον χώρο σπουδών ή της εργασίας, εθνικής φυλετικής ή θρησκευτικής μειονότητας κλπ.). Καθεμιά από αυτές παρέχει υπηρεσίες για την ικανοποίηση κάποιας βιολογικής ή κοινωνικής ανάγκης. Παράλληλα, οι ομάδες αυτές είναι κανονιστικές (normative) με την έννοια, ότι μέσα στους κόλπους τους, υπαγορεύονται κανόνες διαγωγής που εφαρμόζονται σε καταστάσεις που προκύπτουν από τις ιδιαίτερες δραστηριότητες των ομάδων.⁴⁸

Με αυτό τον τρόπο, κάθε μία από αυτές τις ομάδες διοικείται στον πνευματικό του κόσμο δικούς της όρους συμπεριφοράς που σχετίζονται κατ' αρχή με τις πεποιθήσεις και τις ενασχολήσεις της. Αυτοί οι όροι ή κανόνες, εξελίσσονται σταδιακά στο να αποτελέσουν κατά τον ίδιο με τον

⁴⁸ Siegel Lary J 1995 *ibid* pp 73 , 123. 134

προαναφερθέντα τρόπο, κοινωνικά στοιχεία της προσωπικότητας του ατόμου.

Όσο μεγαλύτερος είναι ο βαθμός της πολιτιστικής διαφοροποίησης⁴⁹ και σύνθεσης σε μια κοινωνία, τόσο περισσότερες θα είναι οι ομάδες οι οποίες θα επηρεάζουν με τους κανόνες τους την προσωπικότητα του ατόμου και εξίσου μεγαλύτερη η πιθανότητα, να υπάρξει έντονη διαφοροποίηση μεταξύ τους. Έτσι, για κάθε άτομο, μπορεί να υπάρχει τελικά, μόνο μία επιλογή υιοθέτησης ενός ομαλού (σωστού) και ενός μη-ομαλού (λανθασμένου) τρόπου αντίδρασης, αλλά μια πολυφωνία υπαγορευσεων πιθανών συνδυασμών σωστών ή λανθασμένων πράξεων που μεγαλώνει σε συνάρτηση με τον αριθμό συμμετοχών του ατόμου σε διαφορετικές ομάδες, των οποίων οι κανόνες εξαρτώνται από τις κοινωνικές αξίες που τις διέπουν.

Ενόψει αυτού του γεγονότος, η σύγκρουση των εν λόγω κανόνων συμπεριφοράς μοιάζει να είναι αναπόφευκτη. Έτσι, ενώ ο κανόνας μιας ομάδας υπαγορεύει μία x αντιμετώπιση σε μία δεδομένη κατάσταση, ο κανόνας της άλλης ομάδας αξιώνει μία ψ διαφορετική αντιμετώπιση, κοινώς έναν διαφορετικό τρόπο συμπεριφοράς. Η θέση με την οποία θα ταχθεί τελικά, το άτομο απέναντι στη σύγκρουση αυτή, δεν εξαρτάται απλώς από το αν έχει τη γνώση για το πως να αντιδράσει αλλά απ' το βαθμό που συναισθάνεται και ζυγίζει αυτή την αντίδραση, λαμβάνοντας υπόψιν την πίεση που θα ασκήσει η κάθε ομάδα για την εκτέλεση του δικού της κανόνα συμπεριφοράς. Η συναισθηση των παραπάνω είναι σε άμεση συσχέτιση με τις συναισθηματικά υπογραμμισμένες κοινωνικές διαθέσεις του ατόμου. Σύμφωνα με αυτές, μπορεί να εκτυλιχθούν τέσσερα διαφορετικά σενάρια:

1. Σε περίπτωση που ο κανόνας δεν έχει αφομοιωθεί από την

⁴⁹ Thorsten Sellin :1938 *ibid* pp 29

προσωπικότητα του, το άτομο δεν απασχολείται από την επικείμενη αντίδραση της ομάδας.

2. Όταν το άτομο παραβιάζει εν αγνοία του έναν κανόνα της ομάδας, δεν λαμβάνει υπόψιν του την αντίστοιχη από αυτήν αντίδραση.

3. Όταν ο κανόνας αποτελεί στοιχείο της προσωπικότητας του ατόμου αλλά παράλληλα υπάρχει και άλλος αντίθετος κανόνας, που επίσης αποτελεί στοιχείο της προσωπικότητάς του και αξιώνει διαφορετική συμπεριφορά, η αντίδραση της ομάδας γίνεται ελαφρώς αισθητή.

4. Τέλος, η αντίδραση της ομάδας γίνεται έντονα αισθητή από το άτομο, που δεν νιώθει παρά ένα μόνον κανόνα συμπεριφοράς (*του οποίου υπαγορεύει αυτή η ομάδα*). Τέτοιες συγκρούσεις γίνονται ιδιαίτερα εμφανείς σε περιπτώσεις αντίθεσης μεταξύ κανόνων συμπεριφοράς παλαιού και νέου τρόπου ζωής και κοινωνικών αξιών⁵⁰. Η σύγκρουση εκδηλώνεται έτσι ως αποτέλεσμα διαφορετικής πολιτιστικής ανάπτυξης (λ.χ λόγω της μετακίνησης από μια καλά οργανωμένη ομοιογενή κοινότητα σε άλλη αποδιοργανωμένη ετερόκλητη ως προς τα στοιχεία της κοινωνία).

Σύμφωνα με όλα όσα ειπώθηκαν, η διάπραξη ή όχι εγκλήματος κάτω από συγκρουσιακές συνθήκες κανόνων συμπεριφοράς, που υπαγορεύονται αφενός από το ποινικό δίκαιο και αφετέρου από μία ομάδα στην οποία επίσης ανήκει το άτομο, σχετίζεται με το πως νιώθει το άτομο, καθώς και το βαθμό στον οποίο υπολογίζει την αντίδραση της δεδομένης ομάδας, η οποία θα επηρεάσει τη θέση που θα αναγκασθεί τελικά να υιοθετήσει.

Για να αποδειχθεί η βασιμότητα της θεωρίας του, ο *Sellin* χρησιμοποίησε έρευνες και στατιστικά στοιχεία για την εγκλη-

⁵⁰ Thorsten Sellin 1938 *ibid* pp 29

ματικότητα των μεταναστών πρώτης και δεύτερης γενιάς, που ανήκαν σε διαφορετικές φυλετικές, θρησκευτικές και άλλες μειονότητες κλπ. Πάνω στα ίδια πρότυπα κινήθηκε και η έρευνα του Wesley Skogan ο οποίος έκανε μια δοκιμή εφαρμογής της εν λόγω θεωρίας στο Ισραήλ. Ο Skogan⁵¹ μελέτησε την εγκληματικότητα των πριν και μετά το 1948, «παλαιών» και «νέων» μεταναστών, και διαπίστωσε πρώτον, ότι υπήρχε ένα υψηλότερο ποσοστό εγκληματικότητας στους «νέους» μετανάστες και δεύτερον ένα υψηλότερο ποσοστό και μία διαφορετικής μορφής εγκληματικότητα στους εξ' Ανατολής σε σύγκριση με τους Εβραίους Ευρωπαίους μετανάστες. Τα πορίσματα της μελέτης αυτής κατέληξαν στο συμπέρασμα *-επιβεβαιώνοντας κατά μια έννοια την θεωρία του Sellin-* ότι υπεύθυνες για την παραγωγή του εγκλήματος είναι οι συγκρούσεις προκαλούνται στο ψυχισμό του ατόμου, λόγω της συμμετοχής του σε διάφορες κοινωνικές ομάδες, οι οποίες απαιτούν για τις ίδιες περιστάσεις την τήρηση διαφορετικών κανόνων συμπεριφοράς.

Μέσα στο πλαίσιο των ευρύτερων κοινωνικών συγκρούσεων κυμαίνονται και οι Μαρξιστικές θεωρίες, που σε αυτό το σημείο θα μας διαφωτίσουν με τη δική τους άποψη, για τα αίτια του εγκλήματος και για τον ρόλο του οικογενειακού περιβάλλοντος στην διαμόρφωση της παραβατικής προσωπικότητας από μία διαφορετική σκοπιά.

Στο χώρο των μαρξιστών εγκληματολόγων⁵² οι απόψεις για την αιτιολογία του εγκλήματος δίστανται. Στην πραγματικότητα, Οι εγκληματολόγοι που σε γενικές γραμμές βλέπουν το έγκλημα σαν μία λειτουργία της κοινωνικής σύγκρουσης παρατάσσονται με διαφορετικές σχολές διανόησης, που αποκαλούνται είτε κριτικές, Μαρξιστικές ή

⁵¹ Skogan Wesley (1986) "Fear of Crime and Neighborhood Change" in *Communities and Crime* ed Albert Reiss and Michael Tonry Chicago :University of Chicago Press pp 191-232

⁵² Siegel Lary J 1995 *ibid* pp 245

ριζοσπαστικές σχολές της εγκληματολογίας, είτε πάλι συνδέονται με κάποια αλληλένδετα παρακλάδια αυτών, τα οποία περιλαμβάνουν τον αριστερό ρεαλισμό, τον ριζοσπαστικό φεμινισμό, κ.α. ⁵³. Αυτό που θα αποκαλούσαμε *ορθόδοξη μαρξιστική άποψη* δεν υπάρχει με την μορφή κάποιας καλοσχηματισμένης θεωρίας που να αιτιολογεί το έγκλημα. Η εν λόγω άποψη ανατρέχει στα γραπτά των *Marx* και *Engels*, οι οποίοι παρόλο που δεν έκαναν εκτεταμένες, ειδικώς εγκληματολογικές αναφορές επί του θέματος, αποπειράθηκαν να απαντήσουν για το έγκλημα σε μία σειρά από διασκορπισμένα εδάφια. Ο *Marx* συγκεκριμένα έβλεπε το έγκλημα σαν ένα προϊόν τακτικών εφαρμογής των νόμων, μία άποψη που συγγενεύει με μία θεωρία διαδικασίας ετικεταρίσματος.⁵⁴ Επίσης έβλεπε μία σχέση ανάμεσα στην εγκληματικότητα και στις ανισότητες του καπιταλιστικού συστήματος. Αναφέρει χαρακτηριστικά: *Πρέπει να υπάρχει κάτι πολύ σάπιο στον ίδιο τον πυρήνα ενός κοινωνικού συστήματος που αυξάνεται σε πλούτο, χωρίς να μειώνει τη μιζέρια του, και αυξάνεται σε έγκλημα ακόμα πιο γρήγορα απ' ό,τι σε αριθμούς.*⁵⁵

Πέρα όμως από τέτοιου είδους αποσπασματικές και περιορισμένες αναφορές πάνω στο έγκλημα, του ίδιου του *Marx*, η ορθόδοξη μαρξιστική άποψη αντλείται από τα γραπτά του *Engels* που αφιέρωσε λίγο χρόνο πάνω στο θέμα, στο δοκίμιο του: (*The Condition of the Working Class in England in 1844*). Ο *Engels* απεικόνισε το έγκλημα σαν μία λειτουργία της κοινωνικής ανηθικότητας, μία καταρροή του ανθρωπισμού των ατόμων που αντικατοπτρίζει με τη σειρά της μία πτώση της κοινωνίας. Οι εργάτες που έχουν γίνει ανήθικοι από το

⁵³ Siegel Lary J 1995 *ibid* pp 254

⁵⁴ Michael Lynch, & W. Byron Groves A(1989) *Primers in Radical Criminology* 2nd ed (Albany N.Y. : Harrow and Heston pp 32-33

⁵⁵ Karl Marx, "Population, Crime and Pauperism" in Karl Marx and Friedrich, *Ireland and the Irish Question* (Moscow: Progress, 1856) reprinted 1971.pp. 2

καπιταλιστικό σύστημα, παγιδεύονται σε μία διαδικασία που οδηγεί στο έγκλημα και τη βία. Οι εργάτες όντας κοινωνικά απόκληροι, αμελητέοι από την δομή της καπιταλιστικής κοινωνίας, είχαν μία μεταχείριση που βασιζόταν στην εικόνα τους ως κτηνώδεις. Αφημένοι στα δικά τους επινοήματα, οι εργάτες διέπρατταν εγκλήματα διότι η επιλογή τους ήταν είτε ένας αργός θάνατος από πείνα, είτε ένας γρήγορος στα χέρια του νόμου. Η κτηνωδία του καπιταλιστικού συστήματος μετατρέπει τους εργάτες σε ζώδεις υπάρξεις χωρίς δική τους βούληση.⁵⁶

Βάσει αυτών, το έγκλημα δικαιολογείται με δύο τρόπους: τόσο ως συνέπεια της ανηθικότητας που προκύπτει από την αθλιότητα, στην οποία αναγκαστικά ζει η εργατική τάξη, όσο και ως αποτέλεσμα της περιφρόνησης που εισπράττει από μέρους του κοινωνικού συστήματος που επικρατεί

Η ορθόδοξη μαρξιστική άποψη αναφέρει τέσσερις βασικούς άξονες⁵⁷ που προσδιορίζουν την έκταση και την υφή του εγκληματικού προβλήματος : πρώτον, ότι το έγκλημα γεννήθηκε με την παρουσία της ατομικής ιδιοκτησίας και του ταξικού κράτους, και δεύτερο, ότι το έγκλημα φθάνει στο υψηλότερο σημείο αύξησης του μέσα στο ιμπεριαλιστικό καθεστώς. Τρίτον, ότι σε σοσιαλιστικά καθεστώτα δεν γεννιούνται κοινωνικές σχέσεις ανταγωνισμού, οι οποίες θα μπορούσαν να προκαλέσουν εγκληματογένεση και τέταρτον, ότι στο σοσιαλισμό το έγκλημα, εφόσον δεν βρίσκει γόνιμο έδαφος για να καλλιεργηθεί, εξαφανίζεται σταδιακά. Ως γενικότερο συμπέρασμα προκύπτει, ότι το έγκλημα ως προϊόν του αστικού καπιταλιστικού συστήματος θα είναι ανύπαρκτο στην κομμουνιστική κοινωνία. Βέβαια υπάρχει πολύ μεγάλη διάσπαση ανάμεσα στο θεωρητικό επίπεδο των αρχών και στην πρακτική

⁵⁶ Friedrich Engels(1950) *The Condition of the Working Class in England in 1844* (London: Allen and Unwin)

⁵⁷ Avanesov G. 1982 *ibid* pp 80

εφαρμογή αυτών των αρχών

Όπως σχολιάζει ο Αλεξιάδης⁵⁸, το στοιχείο εκείνο που ξενίζει στις μαρξιστικές θεωρίες, είναι ότι σε γενικές γραμμές δεν περιορίζουν το έγκλημα και τους παράγοντες που το προκαλούν, αποκλειστικά και μόνο, στη διαμόρφωση των κοινωνικών σχέσεων και συνθηκών. Αντίθετα, δεν διστάζουν να ενσωματώσουν στην θεώρηση του εγκλήματος ατομικούς και ψυχο-βιολογικούς παράγοντες, όπως λ.χ. τα χαρακτηριστικά του εγωισμού, της πλεονεξίας, του ατομικισμού, του φθόνου και της εκδικητικότητας, της ανεξέλεγκτης κατανάλωσης οινοπνευματωδών ποτών, καθώς και διάφορες ψυχολογικές ανάγκες, ψυχικές διαταραχές και νόσους, ή κληρονομικές επιβαρύνσεις. Άρα συμπεραίνεται ότι η ορθόδοξη μαρξιστική άποψη δεν αγνοεί και ούτε υποβιβάζει το σημαντικό ρόλο των ατομικών στοιχείων ως αίτια του εγκλήματος. Εντάσσεται όμως στο σώμα των κοινωνιολογικών προσεγγίσεων διότι δίνεται προτεραιότητα στους κοινωνικούς παράγοντες, θεωρώντας – σύμφωνα με την περίφημη ρήση του *Marx* - το άτομο ως αντιπρόσωπο των χαρακτηριστικών στοιχείων της κοινωνίας, της τάξης και της κοινωνικής ομάδας, στην οποία εντάσσεται.

Τα γραπτά των *Marx* και *Engels* επηρέασαν σε βάθος την ανάπτυξη της μετέπειτα εγκληματολογικής θεωρίας των κοινωνικών συγκρούσεων. Το συγκρουσιακό μοντέλο θεωριών εφαρμόστηκε για πρώτη φορά στην εγκληματολογία από τρεις διακεκριμένους διανοητές, τον *Ralph Darhendorf*, τον *George Vold* και τον *Willem Bonger* του οποίου (τελευταίου) η θεωρητική συνδρομή θα μας απασχολήσει ευθύς αμέσως.⁵⁹

⁵⁸ Βλ. Αλεξιάδης Στ (1996) ο.π. σελ 77

⁵⁹ Ο *Willem Bonger*, γεννήθηκε το 1876 στην Ολλανδία και αυτοκτόνησε το 1940, για να μην παραδοθεί στους γερμανούς ναζιστές. Έγινε ιδιαίτερα γνωστός για την μαρξιστική σοσιαλιστική θεώρηση, των αιτιών ή παραγόντων που οδηγούν στο

Ο Bonger ⁶⁰πίστευε ότι το έγκλημα είναι κοινωνικής και όχι βιολογικής προέλευσης, και με την εξαίρεση κάποιων ειδικών περιπτώσεων, εκτείνεται μέσα στα όρια της φυσιολογικής συμπεριφοράς. Η αντίδραση στο έγκλημα είναι η τιμωρία – η εφαρμογή των κυρώσεων θεωρείται πιο αυστηρή από την αυθόρμητη ηθική καταδίκη. Την διαχειρίζονται όσοι έχουν τον πολιτικό έλεγχο- δηλαδή το κράτος. Καμία πράξη δεν είναι εκ φύσεως ανήθικη ή εγκληματική. Τα εγκλήματα αποτελούν εκδηλώσεις αντικοινωνικής συμπεριφοράς που αντανάκλουν την ισχύουσα ηθική. Από τη στιγμή που η κοινωνική δομή βρίσκεται σε διαρκή αλλαγή, οι ιδέες, του τι συνίσταται ηθικό ή ανήθικο αλλάζουν αντίστοιχα. Η ένταση μεταξύ γρήγορων αλλαγών στην ηθική, κάτι που είναι κοινότυπο στις μοντέρνες κοινωνίες, και ενός συγκριτικά στατικού από την άλλη πλευρά ποινικού νόμου της αστικής τάξης, γίνεται πολύ μεγάλη.

Ο Bonger διατύπωσε την άποψη ότι η κοινωνία χωρίζεται στους έχοντες και στους μη- έχοντες, όχι βάσει των δυνατοτήτων του καθενός, αλλά του ισχύοντος παραγωγικού συστήματος. Σε κάθε κοινωνία όπου υπάρχει η κυβερνούσα τάξη και μία κατώτερη τάξη, ο ποινικός νόμος εξυπηρετεί την βούληση της πρώτης. Ακόμα και αν οι νόμοι εμφανίζονται ότι προστατεύουν τα συμφέροντα και των δύο τάξεων, σχεδόν καμία πράξη δεν τιμωρείται αν δεν πληγώνει τα συμφέροντα της κυρίαρχης τάξης. Οι εγκληματικές πράξεις, συμπεραίνεται ότι αποτελούν αντικοινωνικές εκδηλώσεις διότι είναι βλαπτικές σε όσους έχουν την ισχύ να διατάζουν και να ελέγχουν την κοινωνία. Ο Bonger καθιστά στο κέντρο της θεωρίας του για τα αίτια του εγκλήματος⁶¹ την

έγκλημα, η οποία εκδόθηκε για πρώτη φορά το 1916 . Αλεξιάδης Στ 1996 ο.π σελ 79

⁶⁰ Siegel Lary J 1995 *ibid* pp 239

⁶¹ Ο Bonger (1876-1940) προεκτείνοντας την άποψη του Engels 1845 (σύμφωνα με την οποία το φαινόμενο της εγκληματικότητας συναντάται στις καπιταλιστικές κοινωνίες λόγω των οικονομικών συνθηκών που επικρατούν) υποστήριξε ότι η εγκληματική συμπεριφορά είναι αποτέλεσμα της τάσης που

«εγκληματική σκέψη», η οποία εμφανίζεται ως προϊόν της τάσης που παρουσιάζεται στις βιομηχανικές κοινωνίες να υποστηρίζεται ο εγωισμός αντί ο αλτρουισμός στην δομή της κοινωνικής ζωής.

Δεύτερον, εμφανίζεται ως απόρροια της έλλειψης ηθικής διαπαιδαγώγησης η οποία χρίζεται ως αντιδοτο κατά της εγκληματικής σκέψης.

Ο Bonger ισχυρίστηκε ότι το καπιταλιστικό σύστημα με τις παραγωγικές του διαδικασίες κάνει τους ανθρώπους πιο εγωιστές και πιο ικανούς να εκδηλώσουν εγκληματική συμπεριφορά απ' ότι ένα σύστημα με σοσιαλιστική φιλοσοφία. Ενώ το καπιταλιστικό σύστημα κάνει τόσο τους προλετάριους όσο και τους αστούς περισσότερο επιρρεπείς στο έγκλημα, μόνο οι πρώτοι διατηρούν πιθανότητες να αναγνωριστούν ως επίσημοι εγκληματίες. Το κλειδί αυτού του θέματος είναι ότι το νομικό σύστημα μεροληπτεί εναντίον των φτωχών, νομιμοποιώντας τις εγωιστικές πράξεις των πλουσίων. Τα επισήμως αναγνωρισμένα εγκλήματα αποτελούν άμεση λειτουργία της φτώχειας. Η σχέση μπορεί να είναι άμεση όπως όταν κάποιος κλέβει για να επιβιώσει ή έμμεση όπως όταν η φτώχεια σκοτώνει τα κοινωνικά αισθήματα σε κάθε άνθρωπο και μεταξύ των ανθρώπων.

Δεν είναι το απόλυτο ποσό του πλούτου που επηρεάζει το έγκλημα, αλλά η άνιση κατανομή του. Εάν ο πλούτος κατανέμεται άνισα και οι άνθρωποι μαθαίνουν να εξισώνουν τα οικονομικά πλεονεκτήματα με την ανωτερότητα, τότε αυτοί που είναι φτωχοί θα έχουν προδιάθεση στο έγκλημα. Το οικονομικό σύστημα θα εντατικοποιήσει τα προσωπικά ελαττώματα του ατόμου, παραδείγματος χάριν, τις ψυχολογικές του

επικρατεί στις καπιταλιστικού τύπου κοινωνίες όπου στη δομή της κοινωνικής τους ζωής έχει εδραιωθεί ο εγωισμός. Με δεδομένο ότι η εγκληματική συμπεριφορά ευνοείται από τον εγωισμό, ο εγωισμός ευνοείται από τον καπιταλισμό συνάγεται κατά συνέπεια το συμπέρασμα ότι ο καπιταλισμός είναι το βασικό αίτιο της εδραίωσης της εγκληματικής συμπεριφοράς στην κοινωνία.

ανεπάρκειες, που κατά συνέπεια θα αυξήσουν την κλίση στο έγκλημα. Κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το έγκλημα θα εξαφανιστεί εάν η κοινωνία προχωρήσει από τον ανταγωνιστικό καπιταλισμό στο καπιταλιστικό μονοπώλιο, όπου τα παραγωγικά μέσα θα είναι κοινώς ιδιόκτητα, τότε η ανακατανομή της ιδιοκτησίας θα γίνεται με βάση το γνωμικό «ο καθένας σύμφωνα με τις ανάγκες του»⁶².

Η θεωρία του Bonger εκφράζει με έμμεσο τρόπο τις απόψεις των Marx και Engels αφού: Πρώτον, κάνει λόγο για τις ίδιες προϋποθέσεις διαχωρισμού των κοινωνικών συστημάτων σε καπιταλιστικό και σοσιαλιστικό. Δεύτερον, κατά τον ίδιο τρόπο με τον Engels συνδέει το έγκλημα με την ανηθικότητα. Η θεωρία όμως αποστασιοποιείται παράλληλα από τους πατέρες της πρώτον, γιατί ο επιστημονικός της χαρακτήρας δεν μεταμφιέζεται ιδεολογικά, δεύτερον, διότι συνδέει την «ανηθικότητα», ως αίτιο γέννησης του εγκλήματος με τον εγωισμό και την έλλειψη ηθικής, παρά με τις άθλιες συνθήκες κοινωνικής διαβίωσης της εργατικής τάξης. Τρίτον, δεν κάνει μόνο λόγο για τα εγκλήματα των προλετάρων αλλά και για αυτά των υπολοίπων ατόμων, ανεξαρτήτου κοινωνικής τάξης, που διαβιούν σε ανεπτυγμένες βιομηχανικά κοινωνίες.

Με την θεωρία του Bonger τελειώνει η παρουσίαση των μαρξιστικών θεωριών για τα αίτια του εγκλήματος. Αν προσπαθούσαμε να δούμε τον τρόπο με τον οποίο ο ρόλος της οικογένειας σκιαγραφείται μέσα στα πλαίσια του συγκεκριμένου χώρου διανόησης, τότε θα ισχυριζόμασταν ότι η οικογένεια αποτελεί μία μικρογραφία της κοινωνικής τάξης στην οποία ανήκει, ανατρέφεται και διαπαιδαγωγείται ηθικά ο παραβάτης. Αν όπως αναφέρει ο Bonger, η καπιταλιστική κοινωνία πάσχει από έναν άκρατο εγωισμό που εξισώνει την ανωτερότητα με τα οικονομικά μέσα

⁶² Siegel Lary J 1995 ibid pp 240

και από μία έλλειψη ηθικής διαπαιδαγώγησης, συνεπάγεται ότι η οικογένεια ως η μικρότερη κοινωνική μονάδα μίας τάξης (εργατικής), και ως ο σπουδαιότερος φορέας της κοινωνικοποίησης, διέπεται από τα ίδια ακριβώς ταξικά και ευρύτερα κοινωνικά χαρακτηριστικά που μεταβιβάζονται στα νεαρότερα μέλη της και που αυξάνουν την εγκληματική τους προδιάθεση συχνά οδηγούμενα (από αυτά) στην πράξη.

Μία άλλη υποομάδα εγκληματολογικών κοινωνικών θεωριών συγκροτείται από τις κοινωνιολογικές θεωρίες των μελών της γαλλικής Κοινωνιολογικής Σχολής της Lyon,⁶³ η οποία έγινε επίσης γνωστή με το όνομα: «Σχολή του Κοινωνικού Περιβάλλοντος» . Οι κυριότεροι εκπρόσωποι αυτής της σχολής είναι ο *Gabriel Tarde*⁶⁴ και ο *Alexandre Lacassagne* , μέσω των οποίων διατυπώθηκαν οι πρώτες ολοκληρωμένες κοινωνιολογικές προσεγγίσεις του εγκληματικού φαινομένου , οι οποίοι το ερμήνευσαν ως αποτέλεσμα των δυσμενών κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών διαβίωσης που επικρατούν σε μια κοινωνία. Οι βασικές αρχές και αυτής της σχολής συνδέουν το έγκλημα με κοινωνικούς παράγοντες παρά με βιολογικούς, στους οποίους αποδίδουν πολύ μικρή σημασία. Δεν αρνούνται πάντως την ύπαρξη τους με την μορφή της ψυχικής προδιάθεσης, απλώς εκτιμούν ότι οι κοινωνικοί παράγοντες και μόνοι έχουν την επιρροή να την αναπτύξουν οδηγώντας τον «πάσχοντα» στο έγκλημα. Οι ρήσεις του Lacassagne είναι χαρακτηριστικές ως προς αυτό τον πρωτεύοντα ρόλο που αποδίδεται στους κοινωνικούς παράγοντες: «*Οι κοινωνίες έχουν τους εγκληματίες που της αξίζουν*» ή « *Η κοινωνία που κατασκευάζει και*

⁶³ I Φαρσεδάκης 1990 ο.π. σελ 222 πρβλ Αλεξιάδης Στ 1996 ο.π σελ 81

⁶⁴ Gabriel Tarde (1987), *The Laws of Imitation* (1903) reprint Gloucester Mass βλ επ. στο Peter Smith Piers Beirne (1962), "Between Classicism and Positivism: Crime and Penalty in the Writings of Gabriel Tarde" *Criminology* Vol 25 : pp 785-819.

*ετοιμάζει τους εγκληματίες της φέρει μόνη αυτή τη σχετική ευθύνη»*⁶⁵

Ο Lacassagne,⁶⁶ έθιξε το εγκληματικό πρόβλημα με μία προσέγγιση που παρέμεινε κλασική. Το κοινωνικό περιβάλλον είναι η «καλλιέργεια», ο εγκληματίας αποτελεί το μικρόβιο που βρίσκει την καλλιέργεια για να κάνει τη ζύμωση του. Μέχρι τη στιγμή αυτή της εύρεσης δεν έχει καμία σημασία. Η κοινωνία λοιπόν σκιαγραφείται ως ένα εργαστήριο χημικών αντιδράσεων που είναι σε θέση να ζυπνήσει αντικοινωνικές τάσεις, ιδιαίτερα σε άτομα με την συγκεκριμένη προδιάθεση.

Ο Tarde⁶⁷ απέδιδε την εγκληματικότητα κυρίως στο περιβάλλον. Στην "Ποινική Φιλοσοφία" του και στις "Ποινικές και Κοινωνικές Μελέτες" του (1891), βεβαιώνει πως η πλειοψηφία των ανθρωποκτόνων και κλεπτών ήταν άτομα που στην παιδική τους ηλικία είχαν βιώσει κάποιου είδους εγκατάλειψη. Ο δρόμος έγινε έτσι το πραγματικό τους σχολείο. Ο Tarde έκανε πρώτος τη διάκριση ανάμεσα στον "επαγγελματία" και στον "από περίπτωση" εγκληματία που σταματά την εγκληματική του δράση όταν οι δυσμενείς συγκυρίες που τον οδήγησαν στο έγκλημα, δεν είναι πλέον παρούσες⁶⁸.

Για τον Tarde υπάρχουν δύο βασικές διαδικασίες που δρουν σε ψυχολογικό επίπεδο: η εφεύρεση και η μίμηση. Η κοινωνική ζωή διέπεται από εφευρέσεις που την συνθέτουν και που εξασφαλίζουν την πρόοδο καθώς και από μιμήσεις, που διασφαλίζουν τη συνέχιση σε διάρκεια και τη σταθερότητα. Η εφεύρεση συνιστά την στοιχειώδη προσαρμοστικότητα στην κοινωνική ζωή, ενώ μέσα από την μετατροπή της από ατομική σε κοινωνική είναι προορισμένη να γίνει αντικείμενο μίμησης. Η μίμηση αποτελεί το στοιχειώδες κοινωνικό γεγονός. Μπορεί

⁶⁵ Ι Φαρσεδάκης 1990 ο.π. σελ 202-203

⁶⁶ Στ.Αλεξιάδης 1996 ο.π.σελ 81

⁶⁷ Ι Φαρσεδάκης 1990 ο.π. σελ 360-384

⁶⁸ Φαρσεδάκης 1990 ο.π. σελ 205

να εντοπιστεί τόσο σε ατομικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο (φαινόμενο της μόδας, των εθίμων κλπ.).

Ο Tarde⁶⁹ βασίζει την ανάπτυξη της θεωρίας του πάνω στους νόμους της *μίμησης*. Κατά την εν λόγω θεωρία, η μίμηση (που σύμφωνα με τον Tarde γίνεται αντικείμενο δια-ψυχολογικό, δηλαδή της σπουδής των φαινομένων του «εγώ») αποτελεί έναν πρωταρχικής σημασίας παράγοντα για την διάπραξη εγκλήματος. Ο ίδιος χαρακτηριστικά αναφέρει ότι: *"Ολες οι σημαντικές πράξεις τελούνται κάτω από την επίδραση του παραδείγματος"* ενώ παράλληλα διατύπωσε τους ακόλουθους τρεις νόμους της μίμησης⁷⁰:

1. Ο βαθμός που οι άνθρωποι μιμούνται ο ένας τον άλλο ορίζεται σε συνάρτηση με το βαθμό που συνδέονται μεταξύ τους. Συνεπάγεται ότι η μίμηση θα είναι μεγαλύτερη ανάμεσα στα άτομα που είναι πολύ στενά συνδεδεμένα μεταξύ τους.
2. Συνήθως ο ανώτερος εκ των δύο γίνεται αντικείμενο προς μίμηση από τον κατώτερο και ποτέ οχεδόν αντίστροφα.
3. Η συνδρομή της μόδας κρίνεται καθοριστική στην εποχή των μιμήσεων, όταν διαφορετικά πρότυπα δεν συμβιβάζονται: ο πιο πρόσφατος συρμός κυριαρχεί. ⁷¹

Αναλύοντας τον πρώτο νόμο, *ένας άνθρωπος μιμείται κάποιον άλλο, ανάλογα με τη συχνότητα των επαφών που έχει μαζί του*. Εδώ διακρίνονται δύο καταστάσεις: 1) Κατ' αρχήν στις πόλεις ή ανάμεσα στα πλήθη, οι επαφές είναι συχνές και πολυάριθμες, η ζωή είναι έντονη. Τα φαινόμενα της μίμησης φθάνουν στο ζενίθ τους, αλλά δεν σταθεροποιούνται. Το μόνο που τελικά επικρατεί είναι η μόδα. 2) Αντιθέτως, στις αγροτικές περιοχές οι επαφές παραμένουν σταθερές, ίσως, λιγότερο συχνές, αλλά εκτείνονται μέσα σε ένα περιορισμένο κύκλο

⁶⁹ Φαρσεδάκης 1990 ο.π. σελ 223

⁷⁰ Φαρσεδάκης 1990 ο.π. σελ 223-224 Στ.Αλεξιάδης(1989) ο.π.σελ 135

⁷¹ Φαρσεδάκης 1990 ο.π. σελ 204

ατόμων. Οι ομάδες είναι επίσης σταθερές και έχουν διάρκεια, ενώ η μίμηση παίρνει τη μορφή του σεβασμού προς την παράδοση.

Ο Tarde εφαρμόζοντας αυτόν, τον πρώτο, νόμο στην εγκληματικότητα παρατήρησε ότι το έγκλημα, όπως κάθε άλλη κοινωνική συμπεριφορά, μπορεί να γίνει μία ισχυρή τάση μόδας. Σε περίπτωση όμως, που σταθεροποιηθεί ως πρακτική σε ορισμένους κύκλους ανθρώπων, που ζουν μεταξύ τους σε μια κλειστή κοινωνία, μπορεί να γίνει συνήθεια, δηλαδή, μια παράδοση προς μεταβίβαση.

Σύμφωνα με τον δεύτερο νόμο: *ο ιεραρχικά ανώτερος επηρεάζει τον κατώτερο*. Αυτός που έχει κύρος επηρεάζει τον κατώτερο, ο οποίος εντυπωσιάστηκε σε πρώτη φάση από αυτό το κύρος. Το ίδιο ισχύει και με την εγκληματική συμπεριφορά. Ο Tarde δείχνει πως οι εγκληματικές μόδες ξεκινούν, ως επί το πλείστον, από τα μεγάλα αστικά κέντρα και εξαπλώνονται στην ύπαιθρο και στην επαρχία.

Για τον Tarde, η κυριότερη προβληματική της ποινικής φιλοσοφίας είναι εκείνη της ευθύνης. Υποστήριζε ότι το να βασίσουν την έννοια της ευθύνης πάνω σε εκείνη της ελευθερίας της βούλησης ήταν λάθος. Για να αξιολογηθεί δικαίως η ευθύνη και υπαιτιότητα κάποιου ατόμου πρέπει να υπολογιστούν σοβαρά δύο άξονες: 1) *η προσωπική ταυτότητα*.⁷² *Το κάθε άτομο έχει συνείδηση ότι αποτελεί μία ξεχωριστή οντότητα ή ένα ξέχωρο "εγώ"*. Είναι συνεπώς υπεύθυνο για τις πράξεις του, οσάκις αυτές κατευθύνονται προς το εγώ και παρουσιάζουν σε σχέση με αυτό μια συγκεκριμένη συνοχή. Στις περιπτώσεις που διαπιστώνεται μία ρήξη σε αυτόν το συνεκτικό δεσμό δεν πρέπει να καταλογίζεται ευθύνη για την πράξη. 2) *η ομοιότητα των κοινωνικών προτύπων*. *Ένα άτομο δεν μπορεί να καταστεί υπεύθυνο παρά μόνο στο βαθμό που έχει αφομοιώσει μέσα του τα ίδια κοινωνικά πρότυπα μ' αυτά που ισχύουν στην ορισμένη κοινωνία, η*

⁷² I Φαρσεδάκης 1990 ο.π. σελ 224

οποία επιβάλλει τους νόμους.⁷³ Αυτό συνεπάγεται ότι για να θεωρηθεί το υποκείμενο υπεύθυνο για μία πράξη, πρέπει να έχει "υιοθετήσει" τις αξίες που ισχύουν στην ομάδα, ή τουλάχιστον θα πρέπει κατά τη διάρκεια της κοινωνικοποίησης του να έχει αφομοιώσει τις αξίες οι οποίες προστατεύονται από τους ποινικούς νόμους.

Γίνεται λοιπόν κατανοητό ότι το σύνολο, αυτών των μηχανισμών μίμησης δεν εξοστρακίζει τον ρόλο κάποιων προσωπικών επιλογών. Συμπεραίνεται άρα, ότι η ποινική ευθύνη διατηρεί σημαντική θέση στην θεωρία του Tarde όπου σύμφωνα με αυτή, και η δίκη ακόμα πρέπει να βασίζεται στην υπαιτιότητα. Ερχόμενος σε αυτό το σημείο σε αντίθεση με τον E. Ferrí, θέλει την ποινή εξατομικευμένη και μάλιστα πάνω σε ψυχολογική βάση.

Θα μπορούσαμε να διατυπώσουμε την άποψη ότι ο Tarde, ασχολούμενος με τη γένεση του εγκλήματος, συνδύασε τους ψυχολογικούς με τους κοινωνικούς παράγοντες. Γι' αυτόν το έγκλημα έχει, κατ' εξοχήν, κοινωνικές ρίζες. Μπορεί, βέβαια, και οι βιολογικοί παράγοντες να παίζουν κάποιο ρόλο, όμως, το κοινωνικό περιβάλλον είναι το πιο σημαντικό. Αλλ' αυτό δεν σημαίνει πως εξαφανίζεται η "ατομική επιλογή", ούτε και ο παράγοντας "τύχη" στην υιοθέτηση μιάς εγκληματικής σταδιοδρομίας. Η θεωρία του για την ηθική ευθύνη του εγκληματία βασίζεται σ' ένα ψυχολογικό (ατομική ταυτότητα - έννοια του εαυτού), κυρίως, κι ένα κοινωνικό (κοινωνική ομοιότητα) στοιχείο. Μ' αυτό τον τρόπο αποφεύγει το δίλημμα μεταξύ της φιλοσοφικής έννοιας της ελευθερίας της βούλησης και της επιστημονικής άποψης του ντετερμινισμού. Εξάλλου, για τον Tarde, το κεντρικό πρόβλημα της ποινικής φιλοσοφίας είναι εκείνο της ευθύνης.

⁷³ I Φαρσεδάκης 1990 ο.π. σελ 224

Η συμβολή του έργου του Tarde⁷⁴ στην εγκληματολογία είναι χωρίς αμφιβολία ιδιαίτερα μεγάλη. Οι μετέπειτα απ'αυτών κορυφαιοί αμερικανοί εγκληματολόγοι Thrasher, Shaw, Mckay και κυρίως ο Sutherland (οι νόμοι της μίμησης αποειλούν τη βάση της θεωρίας του "διαφορικού συγχρωτισμού" της ανατομίας των επαγγελματιών εγκληματιών του "επαγγελματία κλέφτη") επηρέαστηκαν βαθύτατα από την μελέτη του Tarde πάνω στους επαγγελματίες. Επιπλέον η διάκριση μεταξύ εγκληματικότητας στις πόλεις και στην ύπαιθρο αποτέλεσε πηγή για να εμπνευστούν και να στηρίξουν αρκετοί μεταγενέστεροι εγκληματολόγοι τον σχηματισμό υποθέσεων και τη διεξαγωγή σχετικών ερευνών.

Μία από τις κλασσικές και πλέον διαχρονικές εγκληματολογικές θεωρίες, είναι αυτή που παρουσιάζει το έγκλημα ως σύμπτωμα της κοινωνικής αποδιοργάνωσης, όπως αναπτύχθηκε από τον πνευματικό πατέρα της κοινωνιολογίας, Emile Durkheim.

Ο Durkheim⁷⁵ θέτοντας τις μεθοδολογικές βάσεις της κοινωνιολογικής προσέγγισης του εγκληματικού φαινομένου συνέβαλε τα μέγιστα στην εξέλιξη της Εγκληματολογικής Επιστήμης. Σύμφωνα με τη θεωρία της «ανομίας» την οποία διατύπωσε ο ίδιος το εγκληματικό φαινόμενο αντιμετωπίζεται ως ένα καθαρό κοινωνικό φαινόμενο, το οποίο συναντάται σε όλες τις κοινωνίες και συμβάλλει ουσιαστικά στην ομαλή εξέλιξη της ηθικής και του δικαίου.

Για τον Durkheim. Η κοινωνία «υπάρχει», θα λέγαμε ως ξεχωριστή οντότητα, πέρα και έξω από τα άτομα που αποτελούν μέλη της. Η πραγματικότητα της είναι πιο «υπαρκτή» και από την πραγματικότητα του ατόμου .

⁷⁴ Ο μαθητής του R. Saleilles θα παραθέσει αργότερα χρήσιμες εξηγήσεις για την επιστημονική θέση του δασκάλου του, μέσα από το έργο του "Η εξατομίκευση της ποινής" 1909

⁷⁵ Durkheim (1895) (1958) The role of sociological method trans. By A Solomon and J.H Mueller Glencoe IL Free Press

Το έγκλημα είναι εγγενές στην κοινωνία και είναι περισσότερο «φυσιολογικό» και «λειτουργικό» παρά παθολογικό ή δυσλειτουργικό σύμπτωμα της εξέλιξης της κοινωνίας.⁷⁶ Αλλωστε η περιφημη ρήση του Durkheim: « το έγκλημα είναι φυσιολογικό, το έγκλημα είναι λειτουργικό» έμεινε σταθμός στην θεωρία του ⁷⁶. Κατά την άποψη αυτή, το έγκλημα δεν είναι παρά μία συνέπεια της δημιουργίας και εφαρμογής των κανόνων. Είναι επειδή κάποια συμπεριφορά κρίνεται ως λανθασμένη που κάνει την κρίση κάποιας άλλης ως σωστής. Γι' αυτόν τον λόγο το έγκλημα είναι φυσιολογικό φαινόμενο. Από την άλλη πλευρά, το έγκλημα είναι επίσης φαινόμενο λειτουργικό για τις κοινωνίες καθότι αποτελεί τη βάση για την κοινωνική αλλαγή. «*Η παραβατικότητα είναι μια εννοποιητική δύναμη για την κοινωνία, μία χρήσιμη όψη της , διαφορετικά δεν θα είχε τόσο επίμονη παρουσία*» ⁷⁷.

Μία κοινωνία χωρίς έγκλημα είναι απολύτως αδύνατον να υπάρξει. Το έγκλημα επιτελεί μάλιστα έναν κοινωνικά συνεκτικό ρόλο για τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας, ενώ ταυτόχρονα επιβάλλει την εξέλιξη και επανεξέταση των ποινικών νόμων. Η ποινή που επιβάλλεται σε έναν εγκληματία αποτελεί μία μορφή κοινωνικής αντίδρασης που ικανοποιεί την συλλογική συνείδηση και διατηρεί την αλληλεγγύη μεταξύ των μελών της κοινωνίας.

⁷⁶ Siegel Lary J 1995 *ibid* pp 182

⁷⁷ Επιπρόσθετα υποστήριξε ότι το έγκλημα αποτελεί προϊόν της κοινωνικής οργάνωσης και πιο συγκεκριμένα του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας , ο οποίος συμβάλλει στην εξάλειψη της κοινωνικής συνείδησης και αλληλεγγύης του ατόμου (μέσω της αποσύνθεσης της ατομικότητας από τη συλλογική συνείδηση) . Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση του επιπέδου της εγκληματικότητας , λόγω της κοινωνικής αποσύνθεσης που συντελείται στην κοινωνία, εξαιτίας της κατάρρευσης του συστήματος κοινωνικού ελέγχου . Φαρσεδάκης Ι 1996 ο.π. σελ 95 βλ.επ. Φαρσεδάκης Ι (1990) ο.π.σελ. 204-205 και 223-22

Όπως αναφέρει ο καθ. Φαρσεδάκης⁷⁸ (1996), τα συμπεράσματα που προκύπτουν από τη θέση του Durkheim περιλαμβάνουν τις ακόλουθες συνέπειες: Εφόσον το έγκλημα αποτελεί φυσιολογικό φαινόμενο και δεν απορρέει από ιδιαίτερες αιτίες, αλλά από το ίδιο το πολιτιστικό στάδιο της κοινωνίας, και εφόσον είναι η συνισταμένη πολλών συλλογικών κοινωνικών ρευμάτων, η ύπαρξη του και η συσχέτιση στην οποία βρίσκεται με το σύνολο της κοινωνικής δομής, εκδηλώνει μία ποιότητα μονιμότητας. Προκύπτει λοιπόν εμμέσως, ότι για να κατανοηθεί το φαινόμενο της εγκληματικότητας αυτό καθεαυτό, θα πρέπει πάντα να αναλύεται και να συγκρίνεται με έναν πολιτισμό σε μία δεδομένη χωροχρονική στιγμή.

Σε άμεση συνάρτηση με τα παραπάνω, γίνεται κατανοητή και η έννοια της ανομίας, της οποίας η σύλληψη και χρήση έγινε για πρώτη φορά από τον Durkheim⁷⁹. Με τον όρο *ανομία* ο Durkheim περιέγραφε μία κατάσταση στην οποία οι νομοθετικοί κανόνες συμπεριφοράς έχουν υποστεί ρήγμα, ή έχουν γίνει αναποτελεσματικοί κατά την διάρκεια περιόδων γρήγορης κοινωνικής αλλαγής, πολέμων, συγκρούσεων ή γενικότερου κοινωνικού αναβρασμού. Κάθε κοινωνία εργάζεται με τρόπο που να περιορίζει τους στόχους και τις επιθυμίες των μελών της. Εάν μία κοινωνία γίνει ανομική, δεν μπορεί πλέον να θέσει και να διατηρήσει τον έλεγχο πάνω στις επιθυμίες και τους στόχους του πληθυσμού της. Επέρχεται δηλαδή μία διάρρηξη των ρυθμιστικών μηχανισμών των επιδιώξεων και στόχων των ατόμων. Εφόσον οι άνθρωποι δυσκολεύονται να ελέγξουν τις ορέξεις τους, οι απαιτήσεις τους γίνονται κυριολεκτικά αμέτρητες, ενώ η έλλειψη δυνατότητας ικανοποίησης τους δημιουργεί αισθήματα αποστέρησης, με συνέπεια την εκδήλωση αποκλίνουσας ή παραβατικής συμπεριφοράς.

⁷⁸ Φαρσεδάκης Ι 1996 ο.π. σελ 23-24 Βλ.επ. Στ Αλεξιάδης 1989 ο.π. σελ 136

⁷⁹ Siegel Lary J 1995 *ibid* pp 12-13 & 182

Όπως αρχικά έγινε η σύλληψη του όρου, η ανομία προέκυπτε από μία καταστροφή στον κοινωνικό κόσμο ως αποτέλεσμα είτε μίας φυσικής είτε μίας προκαλούμενης από τον άνθρωπο καταστροφής, όπως η οικονομική κάμψη, ο πόλεμος, η πείνα, κλπ. Η ανομία μπορεί επίσης να προκύψει όταν υπάρχει μία πληθώρα κοινωνικών κανόνων σε σύγκρουση, όπου η επιλογή καθίσταται αδύνατη. Όσο η κοινωνία γίνεται πιο σύνθετη, οι κανόνες και οι νόμοι της γίνονται ολοένα και πιο πολλοί, κάνοντας την επιλογή της σωστής συμπεριφοράς δύσκολη αν όχι εντελώς αδύνατη. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η πίστη και η υποταγή στους νομικούς κώδικες μπορεί να καταπονηθεί και να γίνουν με αυτό τον τρόπο αναπόφευκτοι οι εναλλακτικοί τρόποι δράσης, όπως το έγκλημα. Συμπεραίνεται άρα, ότι μία κατάσταση ανομίας θα έχει επίδραση στην εγκληματικότητα⁸⁰.

Αν η οικογένεια αποτελεί τον πυρήνα των κοινωνικών ομάδων της ευρύτερης ανομικής κοινωνίας, είναι σαφές ότι οι αξιολογικοί προσδιορισμοί του οικογενειακού περιβάλλοντος δεν θα παραμείνουν ανέπαφοι από το γενικότερο κλίμα της αποδιοργάνωσης και του αποπροσανατολισμού. Δεν είναι απίθανο τα μεγαλύτερα μέλη της οικογένειας να προσχωρήσουν σε νέους παρεκκλίνοντες τρόπους προσαρμογής στην κρίση, που να κυμαίνονται από ελαφριά ασέβεια προς τους παραδοσιακούς κανόνες, μέχρι παραβατική συμπεριφορά. Με αυτό τον τρόπο, δεν θα περάσουν απλώς το ανάλογο κοινωνικοποιητικό μήνυμα στα νεαρότερα μέλη, αλλά θα προσφέρουν και το ζωντανό παράδειγμα της κοινωνικής απόκλισης, προς μίμηση.

Η έννοια της ανομίας και η αξιολογική σύγκρουση προσέφερε γόνιμο έδαφος στην εγκληματολογία για τον σχηματισμό εμπεριστατωμένων θεωρητικών σχημάτων με δύο κατευθύνσεις: εκείνη της ανήλικης παραβατικότητας και εκείνης που στοχεύει

⁸⁰ Robert Nisbet (1974) "The Sociology of Emile Durkheim New York Oxford University Press p209-210

στην ανάλυση της μετέπειτα μεταχείρισης του εγκληματία. Μεταγενέστερα θεωρητικά σχήματα επηρεασμένα από τη θεωρία του Merton⁸¹ εισήγαγαν την έννοια της « υποκοουλτούρας» στα πλαίσια των υποπολιτισμικών θεωριών. Βασική υπόθεση των θεωριών αυτών είναι ότι η «παρεκκλίνουσα εγκληματική συμπεριφορά» είναι αποτέλεσμα τόσο της συμμετοχής του ατόμου σε κάποια υποπολιτισμική ομάδα (υποκοουλτούρα- “subculture”) όσο και της υιοθέτησης και της απόλυτης τήρησης του συστήματος των κοινωνικών αξιών και κανόνων που τη διέπει, το οποίο όμως έρχεται σε αντίθεση με αυτό που επικρατεί στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο.

Στα πλαίσια των υποπολιτισμικών θεωριών σε αντιπαράθεση με την ιδέα του πολιτισμού, η έννοια του «υποπολιτισμού» λαμβάνει ξεχωριστή προσοχή στην κατανόηση των αιτιών της ανήλικης παραβατικότητας. Με την έννοια του «υποπολιτισμού» ή της «υποκοουλτούρας» αναφερόμαστε σε μία «ομάδα που ελάχιστα αποτελεί μέρος ή βρίσκεται σε συμφωνία με τον κυρίαρχο πολιτισμό, και που διατηρεί σε αντίθεση με αυτόν ένα μοναδικό σύνολο αξιών, μοντέλων συμπεριφοράς, πεποιθήσεων και παραδόσεων» .

Ο Albert Cohen, πρώτος διατύπωσε την θεωρία της εγκληματικής υποκοουλτούρας στο βιβλίο του « *Delinquent Boys* » (1955).

Επηρεασμένος από θεωρία του Merton ερμήνευσε την παραβατικότητα με βάση τα πορίσματα που προέκυψαν μετά από μακροχρόνιες

⁸¹ Θεμελιώτης της Θεωρία της δομικής έντασης(strain theory) ήταν ο Merton . Παρατηρώντας ότι σε περιόδους υψηλής ανεργίας αυξάνεται η συχνότητα εμφάνισης εγκληματικών φαινομένων , διατύπωσε την άποψη ότι η εμφάνιση της ανομίας είναι συνυφασμένη με την διατάραξη της ισορροπίας μεταξύ των στόχων που θέτει η κοινωνία στα άτομα, και των μέσων που διαθέτει για την επίτευξη αυτών. Συγκεκριμένα αναφέρει: « *anomie is a disjunction between the cultural goal of success and the opportunity structure by which this goal might be achieved*” “it is no wonder that individuals mainly from the lower strata tended to pursue deviant activities because such activities offered the only available route to achieving goals” Richard Nilbert(1989) “Durkheim and Merton on Anomie :An Unexplored Contrast in its Derivatives” *Social Problems* vol 36 pp 242-256

έρευνες σε νεανικές συμμορίες σε συνδυασμό με το μοντέλο "ανομίας"» του Merton , ως πρόβλημα προσαρμογής που αντιμετωπίζουν αφενός μεν τα νεαρά άτομα χαμηλών κοινωνικών στρωμάτων (π.χ. της εργατικής τάξης) , λόγω της αδυναμίας τους να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις που τους θέτει το περιβάλλον τους και οι οποίες ταυτίζονται με τις αξίες και τα πρότυπα ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων (των μεσοαστικών στρωμάτων) και αφετέρου τα νεαρά άτομα της μεσαίας τάξης λόγω της αρνητικής επίδρασης που ασκεί σ' αυτά το καταπιεστικό μοντέλο της καλής συμπεριφοράς και διαγωγής που τους επιβάλλεται από το οικογενειακό τους περιβάλλον. Συνέπεια της αδυναμίας προσαρμογής τους είναι η τάση υιοθέτησης αντικοινωνικών προτύπων συμπεριφοράς, μέσω της δημιουργίας δικής τους «εγκληματικού τύπου υποκουλτούρας» (*"delinquent subculture"*).

Η κεντρική θέση του Cohen είναι ότι η παραβατική συμπεριφορά νεαρών της κατώτερης κοινωνικής τάξης είναι πρακτικά μία διαμαρτυρία ενάντια στις νόρμες και τις αξίες της κουλτούρας της μεσαίας τάξης. Με δεδομένο ότι οι κοινωνικές συνθήκες δεν τους επιτρέπουν την επιτυχία με τρόπο νόμιμο, βιώνουν μία μορφή πολιτιστικής σύγκρουσης, όπου ο Cohen ονομάζει διαταραχή κοινωνικής κατάστασης (*status frustration*)⁸². Σαν αποτέλεσμα, πολλοί από αυτούς γίνονται μαζί μέλη σε συμμορίες και εμπλέκονται σε πράξεις που είναι « μη-ωφελιμιστικές, μοχθηρές και αρνητικές».⁸³

Ο Cohen έβλεπε την παραβατική συμμορία σαν μία ξέχωρη υποκουλτούρα, έχοντας ένα σύστημα αξιών σε απόλυτη αντιπαράθεση με αυτό της ευρύτερης κοινωνίας. Περιγράφει την υποκουλτούρα σαν εκείνη που παίρνει « τις νόρμες της από την ευρύτερη κουλτούρα και τις

⁸² Albert Cohen (1955)*Delinquent Boys* New York: Free Press pp 25

⁸³ Albert Cohen (1965)*The Sociology of the Deviant Act : Anomie Theory and Beyond* American Sociological Review vol 30 pp 5-14

αναποδογυρίζει. Η συμπεριφορά του παραβάτη είναι σωστή ακριβώς γιατί κρίνεται λάθος από τις νόρμες των ευρύτερων πολιτισμών»⁸⁴. Σύμφωνα με τον Cohen, η ανάπτυξη της παραβατικής υποκουλτούρας είναι μία συνέπεια των πρακτικών κοινωνικοποίησης των υποβαθμισμένων συνοικιών και των γκέτο. Η ελαττωματική κοινωνικοποίηση κάνει τα παιδιά της κατώτερης τάξης ανίκανα να αποκτήσουν την συνηθισμένη επιτυχία. Ο Cohen αναφέρει ότι οι γονείς της κατώτερης τάξης είναι ανίκανοι να διδάξουν στα παιδιά τους τις απαραίτητες τεχνικές για να εισέλθουν στην κυρίαρχη κουλτούρα της μεσαίας τάξης. Μερικές από τις αναπτυξιακές αναπηρίες αυτών των παιδιών αποτελούν η έλλειψη παιδείας, η αδυναμία του λόγου και των επικοινωνιακών ικανοτήτων και η ανικανότητα να καθυστερήσουν την κοινωνικοποίηση. Αυτά τα παιδιά εν ολίγοις, στερούνται των βασικών ικανοτήτων για την απόκτηση της κοινωνικής και οικονομικής επιτυχίας σε μία απαιτητική κοινωνία.

Εκτός από τον A. Cohen, δύο επίσης αξιόλογοι κοινωνικοί επιστήμονες, οι R. Cloward και L. Ohlin⁸⁵ χρησιμοποίησαν την ανομία ως αφετηρία της θεωρητικής τους προσέγγισης για να φτάσουν στην ανάλυση του υποπολιτισμικού φαινομένου ως αίτιο της εγκληματικής συμπεριφοράς. Στην πασίγνωστη εργασία τους με τίτλο « *Delinquency and Opportunity*», οι Cloward και Ohlin συνδυάζουν αρχές της κοινωνικής αποδιοργάνωσης και της κοινωνικής έντασης μέσα σε ένα πορτραίτο μίας υποπολιτισμικής εγκληματικής συμμορίας. Συμφωνώντας με τον Cohen, βρίσκουν ότι στην κοινωνία υπάρχουν πολλές ανεξάρτητες παραβατικές υποκουλτούρες. Μια παραβατική υποκουλτούρα ορίζεται «ως εκείνη που κάποιες μορφές παραβατικών δραστηριοτήτων της είναι απαραίτητες προϋποθέσεις για την δημιουργία

⁸⁴ Βλ. Cohen A.1955 *ibid* pp .28

⁸⁵ Siegel Lary J 1995 *ibid* pp 195-196

των κυριάρχων ρόλων που υποστηρίζονται από αυτήν»⁸⁶. Οι συμμορίες νεαρών αποτελούν ένα σημαντικό μέρος της παραβατικής υποκοουλτούρας. Ενώ αυτές δεν εκτελούν το σύνολο των παράνομων πράξεων, αποτελούν την πηγή για τις πιο σοβαρές, διαρκείς και δαπανηρές εγκληματικές πράξεις. Οι παραβατικές συμμορίες ξεφυτρώνουν σε αποδιοργανωμένες περιοχές, όπου οι νέοι στερούνται των ευκαιριών πρόσβασης στην επιτυχία με τα συνηθισμένα μέσα. Οι Cloward και Ohlin⁸⁷ σκιαγραφούν αυτά τα παιδιά σαν άτομα που επιθυμούν να συμμορφωθούν με τις αξίες της μεσαίας τάξης, αλλά απλά στερούνται των μέσων για να το κάνουν.

Ο ακρογωνιαίος λίθος της θεωρίας τους, είναι η έννοια των διαφορετικών ευκαιριών. Σύμφωνα με αυτήν, ενώ τα άτομα όλων των στρωμάτων έχουν τους ίδιους στόχους επιτυχίας, εκείνα που καταλήγουν στο ότι δεν υπάρχουν ελπίδες προόδου με τα νόμιμα μέσα, μπορεί να γίνουν μέλη με άλλους ομοϊδεάτες τους σε μία συμμορία. Οι παραβατικές συμμορίες ανταμείβουν τα μέλη τους με τρόπους που η ευρύτερη κοινωνία δεν μπορεί να αντιγράψει. Τα μέλη δεν ανταμείβονται απλώς με αδρές οικονομικές απολαβές από μία ληστεία ή εμπορία ναρκωτικών αλλά κερδίζουν τον σεβασμό και την εκτίμηση των συντρόφων τους. Οι Cloward και Ohlin, στην θεωρία τους, αναγνωρίζουν ότι οι ευκαιρίες για μία επιτυχημένη, τόσο συμβατική όσο και εγκληματική καριέρα, είναι περιορισμένες. Ύστερα από μελέτες κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι ευκαιρίες για επιτυχία τόσο οι παράνομες όσο και οι συμβατικές είναι κλειστές για τους «πραγματικά μη προνομιούχους» νέους. Στην συνέχεια έκαναν ένα διαχωρισμό των διαφορετικών εγκληματικών υποπολιτισμών, δηλαδή τρεις τρόπους

⁸⁶ R. Cloward and L Ohlin(1969) *Delinquency and Opportunity* New York: Free Press pp.7

⁸⁷ Στ Αλεξιάδης (1989) ο.π.σελ 138

επίτευξης ευσεβών στόχων με παράνομα μέσα. Αυτοί οι τρόποι είναι: ο εγκληματικός, ο βίαιος και της απόσυρσης⁸⁸.

Η πρώτη μορφή συμπεριφοράς υιοθετείται στην περίπτωση που τα άτομα έχουν πρόσβαση σε παράνομα μέσα. Σχηματίζοντας εγκληματικές συμμορίες υιοθετούν εγκληματικά πρότυπα συμπεριφοράς με κύριο στόχο τη βελτίωση της οικονομικής τους θέσης.

Η δεύτερη μορφή υιοθετείται από άτομα που δεν έχουν πρόσβαση σε παράνομα μέσα. Έτσι «*σχηματίζουν*» συμμορίες «*σύγκρουσης*» διαμέσου των οποίων εκφράζουν την αντίθεσή τους για την περιορισμένη δυνατότητα τους να βελτιώσουν τη θέση τους.

Ενώ η τρίτη μορφή συμπεριφοράς η λεγόμενη «*κουλουρα της απόσυρσης*». εντάσσονται νέοι οι οποίοι αφενός απέτυχαν με κάθε μέσο (παράνομο ή νόμιμο) να βελτιώσουν την οικονομική τους θέση και αφετέρου δε κατάφεραν να ενταχθούν σε καμία εγκληματική ή συγκρουσιακή υποπολιτισμική ομάδα. Έτσι επέλεξαν να υιοθετήσουν παθητικές μορφές προσαρμογής όπως είναι η χρήση ναρκωτικών – αλκοόλ κ.λ.π.

Η θεωρία των διαφορετικών ευκαιριών είναι πολύ σημαντική τόσο γιατί εντάσσει στην αναλυτική της προσέγγιση στοιχεία από την πολιτιστική απόκλιση και την κοινωνική αποδιοργάνωση, όσο και για την αναγνώριση διαφορετικών τρόπων εγκληματικής προσαρμογής. Εάν και υπάρχουν έντονες επικρίσεις κατά πόσον το νεαρό άτομο καταλήγει με βεβαιότητα στον «*εγκληματικό υπόκοσμο*», το γεγονός ότι αυτός μπορεί να είναι υποστηρικτικός, λογικός και επικερδής για τα μέλη του, μοιάζει μία πιο ρεαλιστική αντανάκλαση του παραβατικού κόσμου, απ' ότι η

⁸⁸ Siegel Lary J 1995 *ibid* pp 195 -196 πρβλ Χαϊδου Ανθ.(1996) ο.π. σελ 173-176

εικόνα που σκιαγραφεί ο Cohen, μίας αρνητικής καταστρεπτικής νεολαίας που αντιτίθεται στις κοινωνικές αξίες.

Έχοντας παρουσιάσει τις θεωρίες που «αναδεικνύουν» την έμμεση συνδρομή των κοινωνικών, οικονομικών και πολισμικών χαρακτηριστικών της οικογένειας, τα οποία ενοχοποιούνται για την εκδήλωση μιας παραβατικής συμπεριφοράς, εκ μέρους των νεαρών μελών της, η παρούσα ενότητα φτάνει σε αυτό το σημείο στο τέλος της. Η κάθε μία από αυτές τις προσεγγίσεις, ανεξάρτητα από το αν το υπόβαθρο της υπήρξε οργανικό, ψυχολογικό, ή κοινωνιολογικό, αποτυπώνει με τρόπο διαφορετικό το έγκλημα, αφήνοντας ανάλογες προεκτάσεις για την κατανόηση της συνδρομής του οικογενειακού περιβάλλοντος, στην διαμόρφωση είτε των ατομικών είτε των κοινωνικών στοιχείων της προσωπικότητας του ατόμου που εκδηλώνει μία παραβατικού τύπου συμπεριφορά

Κάποιες από αυτές θίγουν το μερίδιο ευθύνης της οικογένειας με άμεσο και καταφανή τρόπο, κάνοντας ευθείς υπαινιγμούς, ενώ άλλες πάλι τοποθετούν μέσω μίας έμμεσης και διακριτικής οδού, τον *εγκληματικοπροκλητικό* ρόλο της στα «ευκόλως εννοούμενα».

2.0 « Η ΔΙΑΠΛΑΣΗ» Η συνδρομή των δομολειτουργικών χαρακτηριστικών της οικογένειας

Εισαγωγή:

Χωρίς αμφιβολία η οικογένεια αποτελεί το σημαντικότερο φορέα κοινωνικοποίησης του ατόμου, δεδομένου ότι είναι ο χώρος, μέσα στον οποίο τα παιδιά οικοδομούν ένα μεγάλο μέρος της κοινωνικής τους ταυτότητας καθώς και της προσωπικής τους εικόνας. Μέσα σε αυτό το χώρο, μαθαίνουν να συναναστρέφονται με άλλα άτομα, διδάσκονται την ηθική συμπεριφορά, εσωτερικεύουν τους κοινωνικά αποδεκτούς κανόνες, αξίες και αντιλήψεις.

Με γνώμονα τις επισημάνσεις αυτές, είναι πλέον φανερό ότι, στην περίπτωση όπου οι σχέσεις γονέων-παιδιών είναι διαταραγμένες, είναι κυριολεκτικά προβλέψιμες οι αρνητικές συνέπειες στα νεαρότερα μέλη της οικογένειας.

Μια από αυτές τις συνέπειες, όπως επισημαίνεται από πλήθος μελετών είναι και η νεανική παραβατικότητα (McCord, J. (1979), McCord, W., McCord, J., & Zola, J. K. (1959), **Patterson and Dishion(1985), T.J & Bank. I. (1984), Rosen (1985), Rutter and Gillen (1983), Wells and Rankin (1985), West and Farrington (1973), Wilson (1980), Wilson and Hernstein (1985).**¹

¹ McCord, J. (1979). *Some child-rearing antecedents of criminal behaviour in adult men*. Journal of Personality and Social Psychology Vol 37 . pp1477-1486.
McCord, W., McCord, J., & Zola, J. K. (1959). *Origins of crime*. New York: Columbia University
Patterson, Gerald R. and Thomas J. Dishion (1985) *Contributions of families and peers in Delinquency*. Criminology Vol 23: 63-79.
Patterson, G. R., Dishion, T. J., & Bank. I. (1984). *Family interaction: A process model of deviancy training*. Aggressive Behavior. Vol 10. 253-267 .
West D, J., & Farrington, D, P, (1973), *Who becomes delinquent ?* London: Heinemann,
Rosen, L 1985 *Family and delinquency :Structure or function ?* Criminology Vol 23 pp 553-573
Wells and Rankin, 1985 *Broken homes and delinquency An Empirical Review* Criminal Justice Abstracts Vol 17 pp 249-272
Wilson, H 1980 *Parental Supervision : A neglected aspect of delinquency* British Journal of Criminology Vol 20 pp 203-235

Σε όλες τις παραπάνω μελέτες, το στοιχείο που απαντά με τη μεγαλύτερη συχνότητα αφορά στο ότι οι διαταραγμένες και ειδικότερα οι εκθρικές οικογενειακές σχέσεις, σε συνδυασμό μάλιστα με την ύπαρξη και άλλων ενδοοικογενειακών προβλημάτων τα οποία σχετίζονται με τη σύνθεση και τη δομή της, συνεισφέρουν ενδυναμωτικά τόσο στην εκδήλωση όσο και στη διατήρηση της παραβατικής συμπεριφοράς. Οι Loaber και Dishion (1983)² κατέταξαν την οικογενειακή λειτουργία, την κοινωνικο-οικονομική θέση της οικογένειας καθώς και τις πρακτικές γονικών μοντέλων ανατροφής μεταξύ των σημαντικότερων προγνωστικών μεταβλητών εκδήλωσης της παραβατικότητας.

Στα πρώτα βήματα της ερευνητικής προσέγγισης της νεανικής παραβατικότητας, η έμφαση δόθηκε περισσότερο στη δυσλειτουργία των δομικών χαρακτηριστικών του οικογενειακού περιβάλλοντος και ειδικότερα σε παράγοντες όπως είναι η κοινωνικό οικονομική θέση, το μέγεθος και η σύνθεση της οικογένειας (οικογένεια μωσαϊκό, μονογονεϊκή οικογένεια) Σήμερα όμως αναγνωρίζεται το γεγονός, ότι η αλληλεπίδραση των δομικών και λειτουργικών οικογενειακών χαρακτηριστικών ³(τα οποία σχετίζονται με την οικογενειακή ατμόσφαιρα, τις οικογενειακές σχέσεις και τις γονεϊκές πρακτικές ανατροφής των παιδιών) σε συνδυασμό με τη θέση της οικογένειας στο ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο καθώς και επίδραση που ασκείται σε αυτή από τους διάφορους εξωγενείς παράγοντες(περιβάλλον χώρος) δημιουργούν την βάση για την κατανόηση και την επεξήγηση της ανήλικης παραβατικότητας .

Πλέον έχει τεκμηριωθεί⁴ ότι όσο πιο νεαρό σε ηλικία είναι το παραβατικό άτομο, τόσο περισσότερο πρέπει να αναζητάει κανείς τα

² Loaber και Dishion (1983) *Early predictors of male delinquency ;A review Psychological Bulletin Vol 94 pp 68-99*

³ Van Voorhes Patricia et al.,(1988) *The impact of family structure and quality on delinquency :A comparative assessment of structural and functional factors Criminology vol 26 pp 235-261* πρ βλ Rosen, L(1985) *ibid pp 553-573*
Katler, Neil and James Rembar, (1981). *The significance of a child's age at the time of parental divorce. American Journal of Orthopsychiatry, 51: 85-100.*

αίτια αυτής της παραβατικής συμπεριφοράς, μέσα στο οικογενειακό του περιβάλλον. Η διαπίστωση αυτή αποκτά ακόμα μεγαλύτερη ισχύ ιδιαίτερα στην περίπτωση των ανήλικων παραβατών ηλικίας κάτω των 12 ετών. Μάλιστα σε αυτές τις περιπτώσεις, οι παραπάνω μεταβλητές σε συνδυασμό με την ανεπαρκή και δυσλειτουργική άσκηση του γονεϊκού ρόλου συχνά αναγνωρίζονται ως τα «προλεγόμενα» της νεανικής παραβατικότητας.

Στις επόμενες ενότητες που ακολουθούν θα εξετάσουμε πως τα δομικά και λειτουργικά χαρακτηριστικά της οικογένειας -μέσω της επίδρασής τους στις γονεϊκές πρακτικές ανατροφής- συνδέονται με την νεανική παραβατικότητα.

Βάση για την εξέταση αυτή, θα αποτελέσουν τόσο τα ευρήματα από συναφείς εμπειρικές μελέτες, όσο και οι θέσεις των συναφών θεωρητικών ερμηνευτικών ρευμάτων.

Πιο συγκεκριμένα θα ξεκινήσουμε την ανάλυσή μας , μελετώντας τον τρόπο σύνδεσης των δομικών χαρακτηριστικών με την νεανική παραβατικότητα .Στη συνέχεια θα μελετήσουμε πως τα λειτουργικά οικογενειακά χαρακτηριστικά διαμέσου της επιρροής τους στις γονεϊκές πρακτικές ανατροφής, συνδράμουν στην υιοθέτηση παραβατικών μοντέλων συμπεριφοράς από τα νεαρά μέλη της οικογένειας.

2.1 Τα Δομικά Χαρακτηριστικά

2.1.1 Ατελής Οικογενειακή Δομή

Η σχέση μεταξύ των δομικών χαρακτηριστικών της οικογένειας και δη της «διασπασμένης» οικογένειας με την νεανική παραβατικότητα αποτέλεσε από πολύ νωρίς αντικείμενο μελέτης πλήθους επιστημονικών μελετών. Ανατρέχοντας ιστορικά διαπιστώνουμε ότι, οι Αμερικανοί επιστήμονες, μιλώντας για την ηθική και διανοητική ανάπτυξη των παιδιών, όπως αυτή διαμορφώνεται από το οικογενειακό τους περιβάλλον, έκαναν λόγο από πολύ νωρίς για τη «διασπασμένη οικογένεια» και τη σχέση αυτής με την νεανική παραβατικότητα.

Συγκεκριμένα παρατηρούμε ότι από το 1624 στην Μασαχουσέτη ψηφίστηκε ένας νόμος ο οποίος «*σχεδιάστηκε για να διαπλατύνει και να ενισχύσει τις κοινωνικοποιητικές και εκπαιδευτικές λειτουργίες της οικογένειας, καθώς και να διασφαλίσει ότι οι γονείς εκτελούν αυτά τα καθήκοντα*» (Empey 1978)⁵.

Επιπλέον ο Burgess⁶ (1954) πριν από μισό περίπου αιώνα γράφει: Το κοινό είναι πολύ ανήσυχο για την κατάρρευση του οικογενειακού θεσμού. Ενοχλείται από το διαρκώς αυξανόμενο ποσοστό διαζυγίων. Βρίσκεται έκπληκτο μπροστά στο αυξανόμενο ποσοστό της ανήλικης παραβατικότητας και τίθεται εναντίον των γονέων που τους θεωρεί υπεύθυνους για την παραβατικότητα των παιδιών. Φτάνει δε στο να κατηγορήσει τους γονείς των νεαρών ζευγαριών εάν ο γάμος αυτών διαλύεται. Συνηγορεί υπέρ κάποιας νομοθεσίας που θα τιμωρούσε τους γονείς για την παραβατικότητα των παιδιών τους. (1954:462)

⁵ Empey, L. T. 1978 American Delinquency: Its Meaning and Construction, Homewood, IL: pp:56)

Burgess(1954) Family Breakdown American Journal of orthopsychiatry vol 24 pp 462

Ο Monahan (1957)⁷ μελετώντας 14 έρευνες που είχαν εκδοθεί ανάμεσα στο 1900 και 1932 στα πλαίσια μιας περαιτέρω ανασκόπησης της βιβλιογραφίας, παρατήρησε ότι σε όλες τις μελέτες αναφέρονταν μία σχέση ανάμεσα στη διασπασμένη οικογένεια και την νεανική παραβατικότητα. Μάλιστα σημειώνει ότι «... οι παλαιότεροι συγγραφείς έβλεπαν τις διασπασμένες οικογένειες να είναι οι σημαντικότεροι αν όχι οι πλησιέστεροι παράγοντες στην κατανόηση της ανήλικης παραβατικότητας Monahan (1957) ⁸

Επιπλέον επισημαίνει ότι η απεικόνιση του βαθμού αποδοχής και σημασίας αυτής της μεταβλητής μπορεί να βρεθεί στον Gilling (1933) ο οποίος υποστηρίζει ότι «...η διασπασμένη οικογένεια είναι ιδιαίτερα επικίνδυνη για τους ανήλικους Monahan⁹ (1957)

Ουσιαστικά όμως η σημασία της διασπασμένης οικογένειας για την ανήλικη παραβατικότητα ξεκίνησε να διερευνάται με την έκδοση του άρθρου των Shaw και McKay το (1932)..¹⁰περίοδος η οποία σηματοδοτήθηκε και από την εμφάνιση των πρώτων διαφωνιών στην επιστημονική κοινότητα αναφορικά με την παραπάνω σύνδεση.

Συγκεκριμένα οι Shaw και McKay συγκρίνοντας μία ομάδα νεαρών ατόμων από αρχεία των δικαστηρίων ανηλίκων με μία ομάδα νεαρών μαθητών, τους οποίους ενέταξαν στην ομάδα ελέγχου της έρευνας,

⁷ Monahan, T. P.(1957) "The trend in broken homes among delinquent children." Marriage and Family Living, vol 19.

⁸ Monahan, T. P.9(1957) *ibid* pp 257

⁹ Monahan, T. P.9(1957) *ibid* pp566

¹⁰ Η έρευνα τους δεν βρήκε καμία εμφανή διαφορά στο ποσοστό των διαλυμένων σπιτιών μεταξύ ανηλίκων παραβατών και γονικών ελέγχων. Από αυτό το σημείο και ύστερα, η έννοια του διαλυμένου σπιτιού κυριολεκτικά αγνοήθηκε από πολλούς κοινωνιολόγους Shaw, C. R., and H. D. McKay(1931) *Social Factors In Juvenile Delinquency*. Report on the National Commission on Law Observance and Enforcement (Wickersham Commission) , No. 13, Vol. 2, Washington, O.C.: Government Printing Office.

-1932 "Are broken homes a causative factor In juvenile delinquency?" *Social Forces*, vol 10.

κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι παραβατικοί νέοι των δικαστηρίων ανηλίκων προέρχονταν από διασπασμένες οικογένειες βρισκόνταν σε λίγο μεγαλύτερη αναλογία από τους μη παραβατικούς νεαρούς μαθητές. Αν και η μελέτη τους αυτή επικρίθηκε από άλλους μελετητές, οι οποίοι επισήμαναν ότι δεν έγινε καμία προσπάθεια από τους Shaw και McKay να εντοπιστούν τα τυχόν παραβατικά άτομα της ομάδας ελέγχου, ωστόσο οι επικρίσεις αυτές συνέβαλλαν στην «αναζωπύρωση» του επιστημονικού ενδιαφέροντος.

Μελετώντας τη νεότερη διεθνή βιβλιογραφία εύκολα αντιλαμβανόμαστε την τη διατήρηση ακόμα και σήμερα , στους κόλπους της επιστημονικής κοινότητας του προβληματισμού , αναφορικά με τη σημασία που πρέπει να αποδοθεί στη σχέση μεταξύ των μονογονεϊκών οικογενειών ή όπως συνηθίζεται να ονομάζονται των «διασπασμένων οικογενειών » με τη νεανική παραβατικότητα .

Για παράδειγμα η Wilkinson (1974) σημειώνει ότι, η υπόθεση ότι τα διαλυμένα σίτια συνδέονται με την νεανική παραβατικότητα βίωσε αρκετές εναλλακτικές περιόδους αποδοχής και απόρριψης, Συγκεκριμένα αναφέρει ότι :

*«Η σημασία της διασπασμένης οικογένειας ήταν ευρέως αποδεκτή τα πρώτα 30 χρόνια (του περασμένου) αιώνα αλλά απορρίφθηκε (ή τουλάχιστον αγνοήθηκε) για τα επόμενα 20 χρόνια ή και περισσότερο.»*¹¹

Όπως διαπιστώνει ο Johnstone (1977)¹² ανάμεσα στο 1970 και το 1976 ο αριθμός των παιδιών που μεγαλώνει σε μονογονεϊκού τύπου

¹¹ Wilkinson, K.(1974) "The broken family and juvenile delinquency:or ideology? Social Problems, vol 21, No. 5. pp233

¹² Johnstone, J. W. C.(1977) The Family and Delinquency:Juvenile Research.A Reappraisal, Chicago :Institute of Juvenile Research

1980 "Delinquency and the changing American family," in Critical Issues in Juvenile Delinquency, Shicor and Kelly (eds.), Lexington, Mass.: Lexington Books, D. C. Heath and Co.

οικογένειες αυξήθηκε από το 11.8% στο 17.1%. Επιπλέον επισημαίνει ότι η αυξητική αυτή τάση των διαζευγμένων οικογενειών που σημειώνεται κατά την διάρκεια αυτή, συνοδεύεται παράλληλα με μια αυξητική τάση των ποσοστών της ανήλικης παραβατικότητας.

Το αξιοσημείωτο όμως όπως υποστηρίζει, είναι ότι με βάση την σφυγμομέτρηση που έγινε το 1968 διαφαίνεται ότι η παραπάνω άποψη είχε υποστηριχθεί και από την πλειοψηφία της κοινής γνώμης¹³. Σύμφωνα με την εν λόγω σφυγμομέτρηση το 59% των ενήλικων αμερικανών πίστευε ότι ο λανθασμένος τρόπος ανατροφής είναι το κύριο αίτιο εμφάνισης της νεανικής παραβατικότητας. (Johnstone, 1980)¹⁴.

Αν και φαινομενικά η παραπάνω θεώρηση της σχέσης μεταξύ νεανικής παραβατικότητας και «διασπαμένης οικογένειας» φάνηκε να επιβεβαιώνεται και από μεταγενέστερες μελέτες, ωστόσο όμως υπήρξαν μελετητές οι οποίοι υποστήριξαν το αντίθετο. Πιο συγκεκριμένα:

Όπως υποστηρίζει η Karen Wilkinson (1974)¹⁵ η απόρριψη της διασπασμένης οικογένειας ως μία σημαντική μεταβλητή η οποία συνδέεται με τη νεανική παραβατικότητα «...προήλθε όχι εξαιτίας των τελικών συμπερασμάτων με βάση κάποιες επιστημονικές αποδείξεις, αλλά λόγω της μείωσης της σημασίας εκείνων των πολιτισμικών και ιδεολογικών

¹³ Όμως δεν είναι μόνο η κοινή γνώμη η οποία υιοθετεί την παραπάνω άποψη. Παρατηρώντας τις απόψεις και τους τρόπους μεταχειρίσεις και «θεραπείας» που εφαρμόζονται από τους φορείς που έρχονται σε επαφή με παραβατικά παιδιά, αντιλαμβανόμαστε, ότι και αυτοί με τη σειρά τους τις περισσότερες φορές συναινούν υπέρ της άποψης ότι οι «κακές οικογένειες» παράγουν «κακά» παιδιά. Ειδικότερα οι παιδοψυχολόγοι, όπως επισημαίνει ο (Johnstone, 1980) οι οποίοι ασχολούνται με το θέμα της οικογενειακής κατάρρευσης, υπογραμμίζουν τον δυσανάλογο αριθμό των παραβατικών ανηλίκων που προέρχονται από μονογονεϊκές οικογένειες ή από σπίτια όπου και οι δύο γονείς εργάζονται.

¹⁴ Johnstone (1980) *Delinquency and the changing American Family*: In critical Issues in Juvenile Delinquency Shicor & Kelly (ed) Lexington Mass: Lexington Books D.C Heath and Co

¹⁵ Wilkinson (1974) *ibid* (pp 241).

παραγόντων που ευνοούσαν την αποδοχή της ευ λόγω μεταβλητής στις αρχές του αιώνα»

Η Wilkinson (1974) επιπλέον ισχυρίζεται, ότι υπεύθυνοι για την κοινωνιολογική αμέλεια απέναντι στη σχέση της διασπασμένης οικογένειας» με την νεανική παραβατικότητα , θεωρούνται και οι διάφοροι πολιτιστικοί και ιδεολογικοί παράγοντες. Αναφέρει χαρακτηριστικά ότι « *οι περισσότεροι κοινωνιολόγοι έβλεπαν το διαζύγιο ως κάτι φυσιολογικό και διόλου απειλητικό*»¹⁶

Προκείμενου μάλιστα να ενδυναμώσει την άποψη της αυτή , παραθέτει τα ακόλουθα επιχειρήματα ,επισημαίνοντας ότι : « *έχοντας ως γνώμονα ορισμένοι μελετητές από το χώρο της Κοινωνιολογίας όπως ο Ogburn (1933) ότι η συναισθηματική λειτουργία ήταν η μόνη σημαντική λειτουργία της οικογένειας, αυτό είχε ως αποτέλεσμα η σημασία των δομικών χαρακτηριστικών της να αρχίζει να υποβαθμίζεται*»¹⁷. »

Επιπλέον ορισμένοι μελετητές εστιάζοντας το επιστημονικό τους ενδιαφέρον, στο βαθμό προσαρμοστικότητας της οικογένειας συναρτήσει των διάφορων κοινωνικών αλλαγών, είδαν τη διασπασμένη οικογένεια» ως ένα τύπο προσαρμογής της οικογένειας στις κοινωνικές συνθήκες. Η θεώρηση αυτή με τη σειρά της , οδήγησε σε μία αυξημένη ανεκτικότητα από μέρους των κοινωνιολόγων απέναντι στην έννοια του διαζυγίου και κατ επέκταση στην «διασπασμένη οικογένεια»

Επιπλέον η συγκυρία της αυξανόμενης ενασχόλησης της επιστημονικής κοινότητας με την αντικειμενικότητα της μεθοδολογίας των συναφών εμπειρικών μελετών - κρίνοντας παράλληλα αρκετά στατιστικά ευρήματα ως ανεπαρκή δεδομένου ότι ενδιαφέρον αυτών εστιαζόταν σε παιδιά ήδη *σπγμαισμένα* ως παραβατικά -και σε συνδυασμό με την επικρατούσα άποψη περί ύπαρξης μιας

¹⁶ Wilkinson (1974) *ibid* pp235

¹⁷ Wilkinson (1974) *ibid* pp 239

προκατάληψης ¹⁸εναντίον των μονογονεϊκών οικογενειών,) λειτούργησαν όπως υποστηρίζει η Wilkinson (1974), ενισχυτικά στο όλο αρνητικό κλίμα.

Προκειμένου λοιπόν να αποτιμηθεί σωστά η σημασία του «διαλυμένου σπιτιού» με την νεανική παραβατικότητα ο Johnstone (1977) (1980) εισηγείται ότι πρέπει πρώτα να εξεταστούν τα μεθοδολογικά προβλήματα που υπόκεινται σε αυτή την περιοχή της έρευνας. Μάλιστα επισημαίνει ότι ένα από αυτά τα προβλήματα είναι και ορισμός της έννοιας της «διασπασμένης οικογένειας», άποψη η οποία επιπλέον είχε υποστηριχθεί και από τη Wilkinson(1974).

Πιο συγκεκριμένα η Wilkinson(1974) γράφει:«Ο όρος διαλυμένη οικογένεια έχει οριστεί με γενικότητα και με ασάφεια Η απλή διχοτόμηση της ανέπαφης δομικά οικογένειας έναντι της διασπασμένης μπορεί να μην είναι επαρκής, προκειμένου να κατανοηθεί η επίδραση των δομικών¹⁹ χαρακτηριστικών της οικογένειας πάνω στην νεανική παραβατικότητα .Για να γίνει λοιπόν χρήσιμος ο παραπάνω όρος , θα πρέπει να επαναπροσδιοριστεί με ένα συγκεκριμένο τρόπο».²⁰Οι περισσότερες έρευνες έχουν ορίσει τη διασπασμένη οικογένεια ως εκείνη όπου υπάρχει η παρουσία μόνο του ενός γονέα. Βέβαια ακόμα και στις μέρες μας, το τοπίο είναι ακόμα νεφελώδες. Ακόμα και σήμερα τίθενται σημαντικά ερωτήματα για την σχέση της «διασπασμένης οικογένειας», με τη νεανική παραβατικότητα.

¹⁸ Οι περισσότερες έρευνες έχουν ορίσει το διαλυμένο σπίτι ως εκείνο όπου υπάρχει η παρουσία μόνο του ενός γονέα. Ο Johnstone (1977, 1980), εισηγείται ότι αυτό προκύπτει από μία τάση που διακατέχει τους ερευνητές να μιπερδεύουν την οικογενειακή δομή με την λειτουργία της οικογένειας. Παραθέτει την ευρέως αποδεκτή άποψη ότι η ιδιότητα του δομικά ανέπαφου σπιτιού σχετίζεται με την ικανότητα της οικογένειας να λειτουργήσει αποτελεσματικά. Αυτή η άποψη βασίζεται σε μία ή και περισσότερες πεποιθήσεις.

¹⁹ . Η έννοια «δομή» ορίζεται ως ο αριθμός των μελών της οικογένειας, καθώς και οι ρόλοι και οι θέσεις των μελών της, όπως ο πατέρας, η μητέρα, ο γιος, η κόρη, οι θείοι και οι άλλοι συγγενείς. Η «λειτουργία» αναφέρεται στους τρόπους με τους οποίους η οικογένεια ικανοποιεί τις φυσικές και ψυχολογικές ανάγκες των μελών της και εξασφαλίζει την επιβίωσή της. (Smith, 1995).

²⁰ Wilkinson (1974) *ibid* pp 238

Η απάντηση όμως που δίνεται ,ότι οι «ανέπαφες δομικά οικογένειες» intact homes ,προσφέρουν στο παιδί ένα πλουσιότερο συναισθηματικά περιβάλλον, μερικές φορές είναι άτοπη. Και αυτό γιατί πολλές οικογένειες «τυπικά ανέπαφες» είναι κατ' ουσία «διασπασμένες», εάν λάβει κανείς υπόψη του τις σχέσεις που επικρατούν ανάμεσα στα μέλη τους. Μάλιστα η άποψη αυτή έχει επιβεβαιωθεί από πλήθος μελετών. Πιο συγκεκριμένα:

Οι Glueck's (1950) στη μελέτη τους βρήκαν ένα υψηλότερο ποσοστό παραβατικότητας για αυτούς τους ανηλικούς των οποίων οι γονείς είχαν φτωχές συζυγικές σχέσεις ,συγκριτικά με τους ανηλικούς που ζούσαν σε ένα αρμονικό οικογενειακό περιβάλλον όπου οι συζυγικές σχέσεις των γονέων τους ήταν καλές. Ο Nye (1958) βρήκε ότι η παραβατικότητα ήταν λιγότερο συχνή σε νομικά και φυσικά διαλυμένα σπίτια (36%) απ' ότι σε ψυχολογικά διαλυμένα (48%). Επιπλέον ο Nye (1958) υποστηρίζει ότι υπάρχουν σημαντικοί λόγοι, οι οποίοι μας κάνουν να πιστεύουμε ότι ο ορισμός της «διάλυσης» δεν θα πρέπει να περιορίζεται σε *νομικά και φυσικά* «διασπασμένες οικογένειες » αλλά θα πρέπει να περιλαμβάνει και τις *ψυχολογικά* «διασπασμένες οικογένειες» ή τις οικογένειες μέσα στις οποίες υπάρχει ένας υψηλός βαθμός ενδοοικογενειακής σύγκρουσης και διαμάχης.

Οι McCord και McCord (1958) και οι McCold και Zola (1959) ισχυρίστηκαν ότι οι οικογένειες οι οποίες χαρακτηρίζονταν από ενδοσυζυγικές συγκρούσεις και γονεϊκή αμέλεια, συνδέονται περισσότερο με την νεανική παραβατικότητα σε συγκριτικά με τις φυσικά η νομικά «διαλυμένες οικογένειες».

Ο Jaffe (1963)²¹ βρήκε ότι τα παιδιά από οικογένειες που χαρακτηρίζονταν από ένα υψηλό ποσοστό διαφωνιών μεταξύ των μελών τους ,εμφάνιζαν υψηλά ποσοστά παραβατικών συμπεριφορών.

²¹ Jaffe, L. W.(1963) "Delinquency proneness and family anomie." Journal of

Ο Browning (1960)²² μελετώντας επίσης την σχέση ανάμεσα στη συζυγική προσαρμοστικότητα των γονέων ως προς το γάμο τους και στην παραβατική συμπεριφορά των παιδιών τους , βρήκε ότι υπήρχε μία σημαντική σχέση ανάμεσα στην συζυγική προσαρμογή και στο βαθμό εμπλοκής των παιδιών σε παραβατικού τύπου συμπεριφορές.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημάνουμε ότι και άλλοι μελετητές , υπο το πρίσμα της δικής τους οπτικής γωνίας, εξακολουθούν να υποστηρίζουν με πάθος την άποψη , ότι η «διασπασμένη οικογένεια» αποτελεί καθοριστικό παράγοντα εμφάνισης μιας παραβατικού τύπου συμπεριφοράς, στα νεαρά μέλη της οικογένειας (Hirschi (1969) Monahan (1957) Wilkinson (1974) Biller, (1971), (1974) ²³, Stern, Northman, and Van Slyck, (1984);²⁴ Dornbusch, Carlsmith, Bushwall, Ritter, Leiderman, Hastorf, and Gross, 1985)²⁵.

Ο Hirschi (1969) για παράδειγμα, εισάγοντας την έννοια της προσκόλλησης ,στην θεωρία του για τους γονεϊκούς ελέγχους , υποστήριξε την άποψη ότι ο βαθμός προσκόλλησης προς τους γονείς, αποτελεί μία από τις σημαντικότερες μεταβλητές σύνδεσης της «διασπασμένης οικογένειας» με την ανήλικη παραβατικότητα. Πιο συγκεκριμένα, διατύπωσε την άποψη ότι όσο περισσότερο προσκολλημένο²⁶ είναι με τους συμβατικούς του γονείς το παιδί, τόσο

Criminal ' Law,Criminology, and Police Science, 54.

²² Browning, C. J. 1960 "Differential impact of family disorganization on male adolescents."Social Problems , 8.

²³ Biller, H.1974 Paternal Deprivation, Lexington, MA: D. C. Heath and Co.

²⁴ ²⁴, Stern, Northman, and Van Slyck, (1984) Father absence and adolescent problem behaviours Alcohol consumption drug use and sexuality activity Adolescence vol 19 pp 301-312

²⁵ Dornbusch, Carlsmith, Bushwall, Ritter, Leiderman, Hastorf, and Gross, (1985). Single parents, extended households and control of adolescents Child Development vol 56 pp 326-341

²⁶ Η προσκόλληση με τους γονείς, όπως θα δούμε στην σχετική με τους γονεϊκούς ελέγχους ενότητα , συμβολίζει την γέφυρα με τις γονικές αξίες, τα ιδανικά, τις προσδοκίες και τις φιλοδοξίες. Εάν λοιπόν το παιδί δεν είναι ευαίσθητοποιημένο στις

πιο ευαίσθητο καθίσταται στις επιθυμίες και τις προσδοκίες τους.²⁷

Λίγα χρόνια μετά, η Wilkinson (1974) σε σχετικό άρθρο της, προσθέτει ενδυναμωτικά ότι «*οι πιθανότητες μιας δυνατής προσκόλλησης και/ή ταύτισης με τους γονείς, είναι αναμενόμενο να είναι περισσότερο μειωμένη στα παιδιά που προέρχονται από διαλυμένες οικογένειες*»²⁸

Επιπλέον προγενέστερα ο Monahan (1957) σε εμπειρική μελέτη του βρήκε ότι σε μεγαλύτερη αναλογία οι «*υπότροποι*» ανήλικοι παραβάτες, έτειναν να προέρχονται από διασπασμένες οικογένειες. Η παραπάνω άποψη υποστηρίχθηκε και από μεταγενέστερες μελέτες όπως αυτές των Short και Nye (1958)²⁹ Slocum και Stone (1963)³⁰.

Ενδυναμωτικά με τα παραπάνω οι Peterson και Becker (1965)³¹ επισημαίνοντας τη σημαντικότητα σύνδεσης, της «*διασπασμένης οικογένειας*» με τη νεανική παραβατικότητα, υποστήριξαν την άποψη ότι η σύνδεση αυτή θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη σε κάθε αναφορά σχετική με την νεανική παραβατικότητα.

Ακόμα οι Biller, (1971) (1974), Stern, Northman, and Van Slyck, 1984³² Dornbusch, Carlsmith, Bushwall, Ritter, Leiderman, Hastorf,

απόψεις των σημαντικών άλλων (π.χ γονέων, δασκάλων,), το γεγονός αυτό, σύμφωνα με τη θεωρία των γονεϊκών ελέγχων, σημαίνει ότι αυτό δεν δένεται με γονεϊκές νόρμες, κατά συνέπεια είναι ελεύθερο να παρεκκλίνει κοινωνικά.

²⁷ Η συγκεκριμένη αναφορά τονίζει αυτό που εισηγηθήκαμε στην αρχή της ανασκόπησης μας, ότι δηλαδή τα δομικά χαρακτηριστικά της οικογένειας, είναι πολλές φορές άρρηκτα συνδεδεμένα με το λειτουργικό και συναισθηματικό ρόλο της οικογένειας.

²⁸ Wilkinson (1974) *ibid*²⁸(pp. 243).

²⁹ Short και Nye (1958) Extent of unrecorded delinquency tentative conclusions *Journal of Criminal Law Criminology and Police Science* vol 49

³⁰ Slocum, W.. and C. L. Stone(1963)"Family culture patterns and delinquent-type behaviour." *Marriage and Family Living*, 25.

³¹ Peterson, U. R., and W. C. Becker (1965)οι Family interaction and delinquency in *Juvenile Delinquency*, Quay (ed.), Princeton, N.J.: D. Van Nostrand Company

³² Stern, Northman, and Van Slyck, (1984) Father absence and adolescent problem behaviours Alcohol consumption drug use and sexuality activity *Adolenscence* vol 19 pp 301-312

and Gross, (1985)³³ θεωρούν ως καθοριστικό παράγοντα εμφάνισης εκ μέρους των παιδιών μιας παραβατικού τύπου συμπεριφοράς την περίπτωση όπου η διάλυση της οικογένειας συνοδεύεται με την απουσία του πατέρα από την οικογενειακή εστία .

Ωστόσο στον αντίποδα όμως των παραπάνω μελετών, βρίσκονται τα ευρήματα άλλων συγκριτικών μελετών βάση των οποίων προέκυψε μη στατιστικώς σημαντική συσχέτιση μεταξύ της νεανικής παραβατικότητας και της « διασπασμένης οικογένειας».

Για παράδειγμα ο Smith (1955),³⁴ μιλώντας για την *προκατάληψη* που επικρατεί στην κοινωνία για τα παιδιά των «διαλυμένων οικογενειών», υποστήριξε, ότι, τα παιδιά που προέρχονται από μονογονεϊκές οικογένειες είχαν περισσότερες πιθανότητες να παραπεμφθούν στο Δικαστήριο Ανηλίκων μετά την σύλληψή τους από την Αστυνομία. Μάλιστα όπως επισημαίνει, η εξήγηση που δόθηκε για τη διαφορετική μεταχείριση που τυγχάνουν αυτά τα παιδιά βασίστηκε στην άποψη, ότι αυτά έχρηζαν μεγαλύτερης ανάγκης ελέγχου ,συγκριτικά με τα παιδιά που είχαν μεγαλώσει και με τους δύο γονείς τους.

Η θέση αυτή επιπλέον υποστηρίχθηκε και από τον Monahan (1957), ο οποίος με βάση τα ευρήματα της συγκριτικής του μελέτης υποστήριξε ότι τα προερχόμενα από «διασπασμένες οικογένειες» παιδιά είχαν μεγαλύτερες πιθανότητες να μπουν σε κάποιο ίδρυμα³⁵ ή να

³³ Dornbusch, Carlsmith, Bushwall, Ritter, Leiderman, Hastorf, and Gross, (1985). Single parents, extended households and control of adolescents Child Development vol 56 pp 326-341

³⁴ Smith. P.1955"Broken homes and juvenile delinquency.Sociology and Social Research vol39

³⁵ Οι οικογένειες που αντιμετωπίζουν οξεία ή χρόνια κρίση (οι οποίες μάλιστα αναφέρονται ως "πολύ προβληματικές" και "διαλυμένες") και όπου τα παιδιά

τεθούν υπό αστυνομική επιτήρηση απ' ό τι τα παιδιά που προέρχονταν από «πλήρεις οικογένειες- intact homes».

Προς υποστήριξη αυτής της θέσης, διάφορες έρευνες , διαμέσου των ευρημάτων τους , επιβεβαίωσαν ότι η πλειοψηφία των ανηλίκων που περνάνε από το σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης, προέρχονταν από «διασπασμένες οικογένειες» California Youth authority 1971 Chilton and Markle,(1972)³⁶, Smith and Walters, (1978)³⁷.

Την παραπάνω άποψη μάλιστα είχε -*μεταξύ άλλων*- υποστηρίξει και ο Nye (1958) ο οποίος εισηγείται ότι μπορεί να υπάρχουν περισσότερες από μία εξηγήσεις για αυτό το φαινόμενο.

Συγκεκριμένα ισχυρίστηκε ότι η αστυνομία τείνει τις περισσότερες φορές , να παραπέμψει σε κάποιο ίδρυμα ένα παιδί προερχόμενο από «διασπασμένο σπίτι» εξαιτίας και μόνο της αντίληψης- προκατάληψης ότι ένα «διασπασμένη οικογένεια » είναι μια «κακή οικογένεια».

Επίσης διατύπωσε την άποψη ότι, με βάση τα εμπειρικά δεδομένα της μελέτης του διαφαίνεται οι περίοικοι καταθέτουν με μεγαλύτερη ευκολία αγωγή εάν σε μια παράνομη πράξη εμπλέκονται νεαρά άτομα που προέρχονται από «διασπασμένες οικογένειες» .

Ο Hirschi (1969) επιπλέον, βρήκε ότι τα αγόρια που προέρχονταν από «ανέπαφες δομικά» οικογένειες είχαν μικρότερες πιθανότητες να συλληφθούν από την αστυνομία. Η αιτιολόγηση που έδωσε, βασίστηκε στην αντίληψη που έχει η αστυνομία σύμφωνα με την οποία ,τα παιδιά που προέρχονταν από «ανέπαφες δομικά» οικογένειες, έχουν μικρότερη ανάγκη από έλεγχο. Μάλιστα υποστηρίζει ότι μέσω αυτής της αντίληψης καταδεικνύεται ότι τα υψηλά ποσοστά παραβατικότητας, που παρουσιάζουν τα παιδιά που προέρχονται από «διασπασμένες οικογένειες» μπορεί κατά μία έννοια να οφείλονται στη *διαφορετική*

παραμελούνται από τους ίδιους τους γονείς τους είναι κατεξοχήν εκείνες που τροφοδοτούν τα ιδρύματα (Φιλίππου Δ., 1993).

³⁶ Chilton, R. J., and G. E. Markle (1972) "Family disruption, delinquent conduct, and the effect of subclassification." American Sociological Review, 37, pp93-99

³⁷ Smith R and Walters J, (1978) Delinquent and non delinquent male's perceptions of their father Adolescence vol 13 pp 21-28

μεταχείριση που τυχάνουν , από τις επίσημες αρχές κοινωνικού έλεγχου .

Οι Chilton και Markle (1972), ωστόσο αμφισβητούν αυτή την εξήγηση λέγοντας ότι στην περίπτωση όπου η σοβαρότητα της παράβασης ήταν μεγάλη, τα παιδιά από «διασπασμένες οικογένειες» δεν έφεραν περισσότερες πιθανότητες να συλληφθούν συγκριτικά με αυτά που προέρχονταν από «ανέπαφες» οικογένειες.

Αυτή η θέση υποστηρίχθηκε και από τον Johnstone (1977) (1980) ο οποίος επεσήμανε ότι η «διασπασμένη οικογένεια» ήταν στενότερα συνδεδεμένη με τις πιο βίαια και σοβαρά αδικήματα (εγκληματικές ενέργειες και βίαιη μορφή παραβατικότητας) απ' ότι με τα λιγότερο σοβαρά (ανυπακοή, εγκατάλειψη σπιτιού κλπ.)

Στο ίδιο πνεύμα με τις παραπάνω μελέτες βρίσκονται τα ευρήματα άλλων συγκριτικών μελετών , βάση των οποίων επισημαίνεται η στατιστικώς σημαντική συσχέτιση που προέκυψε μεταξύ της νεανικής παραβατικότητας και της «διασπασμένης οικογένειας» , ειδικότερα :

Οι Austin 1978³⁸, Dentler and Monroe 1961³⁹, βρήκαν έλλειψη σχέσης μεταξύ της οικογενειακής διάλυσης και της κλοπής. . Επιπρόσθετα οAustin 1978, βρήκε την ύπαρξη σχέσης μεταξύ του αδικήματος της κλοπής αυτοκινήτου με το γένος του ατόμου (συγκεκριμένα λευκών αγοριών και κοριτσιών) και την απουσία του πατέρα. Σύμφωνα με τον(Nye 1958) η διασπασμένη οικογένεια φαίνεται να σχετίζεται περισσότερο με 'ανεξέλεγκτες συμπεριφορές όπως επαναστατικότητα, φυγή από το σπίτι, προγαμιαίες σχέσεις.

Επίσης οι Hennessey M,PJ Richards R.A Berk (1978)⁴⁰ υποστηρίζουν ότι η διαλυμένη οικογένεια βρέθηκε να έχει μεγαλύτερη σχέση με παραβάσεις όπως η χρήση μαρικουάνας, συγκριτικά με τη

³⁸ Austin R L (1978) Race father - absence and female delinquency *Criminology* vol 15 pp 487-504

³⁹ Dentler and Monroe (1961) Social correlates of early adolescent theft *American Sociological Review* vol 26

⁴⁰ Hennessey M,PJ Richards R.A Berk (1978) Broken Homes and middle class delinquency *Criminology* vol 15 pp 505-528

χρήση αλκοόλ, κλοπής η βανδαλισμού. Η Wilkinson (1980) και Rankin (1983) ακόμα επισήμαναν ότι οι διασπασμένες οικογένειες» σχετιζόνταν περισσότερο με παραβατικές συμπεριφορές όπως σκασιαρχείο, φυγή, αλκοόλ, σεξουαλικές παρεκκλίσεις, παρά με σοβαρότερες εγκληματικές δραστηριότητες (π.χ. κλοπή, βανδαλισμός, επίθεση, κτλ.)

Ένα άλλο επιπλέον χαρακτηριστικό που φαίνεται να αλληλεπιδρά με τα δομικά χαρακτηριστικά της οικογένειας είναι και η επίδραση της κοινότητας(περιβάλλον χώρος) στην οποία η οικογένεια εντάσσεται και λειτουργεί.

Οι πρώτες έρευνες⁴¹ επί του θέματος έδειξαν ότι τα χαρακτηριστικά της κοινότητας μεσολαβούν και προσδιορίζουν κατά κάποιον τρόπο και μέχρι ενός βαθμού, την σύνδεση μεταξύ της διασπασμένης οικογένειας με την νεανική παραβατικότητα.

Συγκεκριμένα ο Barker (1940)⁴² και οι Weeks και Smith (1939) υποστήριξαν ότι με βάση το τόπο διαμονής της οικογένειας παρατηρούνται σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ του βαθμού σύνδεσης της νεανικής παραβατικότητας και της «διασπασμένης οικογένειας.»

⁴¹ Σύμφωνα με τους Mc Cord's ο ανήλικος επηρεάζεται πρώτα από το οικογενειακό του περιβάλλον, πριν από την προσχώρηση του σε μια παραβατική υποκοουλτούρα. Η ενδεχόμενη προσχώρηση του σε μια «συμμορία», καίτοι είναι σημαντική, παίζει δευτερεύοντα ρόλο στην εξήγηση της παραβατικότητάς του. Οι κοινωνικοί παράγοντες στο δείγμα των Mc Cord δεν ήταν ισχυρά συνδεδεμένοι με την παραβατικότητα. Το γεγονός πως το κοινωνικό περιβάλλον δεν φαίνεται να ασκεί, από μόνο του, μίαν ανεξάρτητη επίδραση, θα μπορούσε να δημιουργήσει απορίες. Είναι αναμφίβολο πως η ζωή σε χαμόσιπτα μπορεί να κατευθύνει την προσωπικότητα ενός παιδιού, αλλά, κατά την άποψη των Mc Cord, μόνο στις περιπτώσεις που κι άλλοι παράγοντες του περιγύρου του το καθιστούν ευάλωτο στην υποκοουλτούρα που το περιβάλλει. Η συνοχή της οικογένειας, η συνεπής πειθαρχηση και η γονική στοργή φαίνεται πως προστατεύουν το αγόρι από τις επιδράσεις της κουλτούρας της ομάδας. Έπειτα, ένα παιδί που προέρχεται από μίαν άξεστη και συνεχώς διαπληκτιζόμενη οικογένεια, ακόμα κι αν κατοικεί σε μίαν αστική συνοικία με σχετικά μικρή παραβατικότητα, έχει την τάση να γίνει παραβατικό. Αντίθετα, τα αγόρια που προέρχονταν από οικογενειακά περιβάλλοντα με συνοχή και που κατοικούσαν σε φτωχικές συνοικίες δεν είχαν υψηλότερο βαθμό παραβατικότητας από τα αντίστοιχα τους αγόρια ίδιου τύπου οικογένειας που κατοικούσαν σε πλουσιότερες συνοικίες. I,Φαρσεδάκης (1986) ο.π.π. (σελ 69)

⁴² Barker, G. N. 1940 "Family factors in the ecology of juvenile delinquency." *Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, vol 30.

Πιο αναλυτικά με βάση τα ευρήματα των μελετών τους, διατύπωσαν την άποψη, ότι, η πιο σημαντική επίδραση στη σχέση αυτή, διαφαίνεται ότι υπάρχει στις περισσότερες υποβαθμισμένες και πάσχουσες οικονομικά περιοχές.

Επιπλέον ο Johnstone (1977)(1980) εκτός από τις επισημάνσεις που κάνει, λέγοντας ότι οι περισσότεροι ερευνητές που μελετούν τις επιδράσεις των «διασπασμένων οικογενειών» στην νεανική παραβατικότητα, αποτυγχάνουν να λάβουν υπόψη τους ότι η οικογένεια είναι ένα μέρος του ευρύτερου κοινωνικού συστήματος, παραμελώντας έτσι με αυτό τον τρόπο, την επίδραση που ασκεί ο περιβάλλον χώρος (γειτονιά) στην οικογενειακή δομή, Συγκεκριμένα αναφέρει ότι :
Είναι πολύ πιθανό τα οικογενειακά συστήματα να επηρεάζονται κατά πολύ από περιβαλλοντικές συγκυρίες με αποτέλεσμα η οικογένεια αυτή κάθε αυτή να έχει μία διαφορετική σχέση με την παραβατικότητα σε διαφορετικού τύπου κοινωνικά περιβάλλοντα ⁴³
 Όμως ταυτόχρονα, δε παραλείπει να επισημάνει ότι : « *όταν οι κοινότητες είναι πυκνοκατοικημένες και υποβαθμισμένες, και όταν η πίεση της καθημερινής ζωής είναι έντονη...η προστιθέμενη επίδραση αυτών σε μία «κακή» οικογένεια είναι ελάχιστη* » ⁴⁴

Ενδυναμωτικά με τις παραπάνω απόψεις, ήταν και τα αποτελέσματα, που προέκυψαν από τη μελέτη του Ferdinand (1964)⁴⁵.

Συγκεκριμένα, ο Ferdinand βρήκε ότι ανάμεσα στις αστικές και τις αγροτικές περιοχές, εντοπίζονται σημαντικές διαφορές του βαθμού σύνδεσης μεταξύ της νεανικής παραβατικότητας και της «διασπασμένης οικογένειας».

⁴³ Johnstone (1980) *ibid* pp91.

⁴⁴ Johnstone (1980) *ibid* pp92

⁴⁵ Ferdinand, T. N. 1964 "The offence patterns and family structures of urban, village, and rural delinquents." *Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science*, 55.

Μάλιστα όπως σημειώνει οι αστικές περιοχές διαφαίνεται να ασκούν, μεγαλύτερη επίδραση συγκριτικά με τις αγροτικές στην σχέση αυτή.

Ακόμα οι Gershenovitz και Willie (1964) ισχυρίζονται ότι η διαφορετική επίδραση της συνοικίας, στην σύνδεση αυτή, σχετίζεται περισσότερο με την κοινωνική αντίδραση και όχι με τα κοινωνικοοικονομικά (δομικά) χαρακτηριστικά της οικογένειας. Συγκεκριμένα με βάση τα πορίσματα της μελέτης τους, παρατήρησαν ότι για ορισμένες συνοικίες, οι κάτοικοι των περιοχών αυτών ήταν λιγότερο ανεκτικοί με παραβατικού τύπου συμπεριφορές. Μάλιστα όπως υποστηρίζουν, αυτό «*συνεπάγεται ότι μπορεί να καταγγέλλουν με μεγαλύτερη ευκολία στις Αστυνομικές Αρχές τέτοιου τύπου συμπεριφορές...*»⁴⁶.

Σε μία μεταγενέστερη έρευνα οι Weiner και Willie (1971)⁴⁷, βρήκαν ότι «*η αστυνομία παραπέμπει στο δικαστήριο ένα υψηλό ποσοστό νεαρών που ζουν σε περιοχές κατώτερου status, πιθανότητα σε μία προσπάθεια να τους «προστατέψει» από τα παθογόνα αυτά περιβάλλοντα διαβίωσης τους.*» Όμως η ερμηνευτική αυτή διάσταση που δόθηκε από τους Weiner και Willie (1971), δέχθηκε έντονες επικρίσεις από πλήθος μελετητών.

Συγκεκριμένα ο Johnstone (1980) στα πλαίσια της κριτικής στις παραπάνω απόψεις σημειώνει χαρακτηριστικά:

«Εάν η επίδραση της οικογένειας πάνω στην παραβατικότητα δεν μπορεί να διαχωριστεί από το τοπικό σιουέτι της κοινότητας μέσα στο οποίο λειτουργούν οι οικογένειες, τότε συνεπάγεται ότι τα προγράμματα για τον έλεγχο της παραβατικότητας που αφορούν την οικογένεια δεν θα πρέπει κατά τον ίδιο τρόπο να διαχωριστούν. Αυτό σημαίνει ότι η παρέμβαση σε επίπεδο οικογένειας θα πρέπει

⁴⁶ Gershenovitz και Willie (1964) The relative contribution of family status & economic status to Juvenile delinquency Social Problems vol 14 pp 326-335

⁴⁷ Weiner, N. I., and C. v. Willie (1971) "Decisions by Juvenile Officers." American Journal of Sociology, vol 77, pp208

να στοχεύει σε διαφορετικά προβλήματα σε διαφορετικά είδη κοινότητας.⁴⁸

Επιπλέον οι Weeks και Smith (1939)⁴⁹ σημειώνουν ότι οι νέοι που «*γίνονται επισήμως παραβατικοί*», προέρχονται από «*διασπασμένες οικογένειες*» οι οποίες παράλληλα αντιμετωπίζουν έντονα **οικονομικά προβλήματα**. Συγκεκριμένα βρήκαν ότι σχεδόν το 41% των ανήλικων παραβατών του δείγματος που μελέτησαν προέρχονταν από «*διασπασμένες οικογένειες*» οι οικονομικοί πόροι των οποίων ήταν πενικροί.

Επίσης ο Weeks (1940)⁵⁰ σε μεταγενέστερη μελέτη του υποστηρίζει ότι οι «*διασπασμένες οικογένειες*» που αντιμετωπίζουν οικονομικά προβλήματα είναι περισσότερο συνδεδεμένες με την τέλεση -εκ μέρους των νεαρών μελών τους - λιγότερο σημαντικών παραβατικών πράξεων . Αυτή η θέση επιπλέον υποστηρίχθηκε και τον Ferdinand (1964).

Μεταγενέστερες μελέτες όμως, εμφανίστηκαν μάλλον διστακτικές σε ότι αφορά την εγκυρότητα αυτών των ευρημάτων. Αναλυτικότερα ο Nye (1958) υποστηρίζει ότι θα πρέπει να είναι κανείς επιφυλακτικός ως προς την ερμηνεία των ευρημάτων αυτών. Σημειώνει δε χαρακτηριστικά ότι :

Το ποσοστό των διασπασμένων οικογενειών είναι κατά κάποιον τρόπο μεγαλύτερο στο κατώτερο κοινωνικο-οικονομικό στρώμα. Εφόσον οι έφηβοι από αυτά τα στρώματα φέρουν περισσότερες πιθανότητες να συλληφθούν και να φυλακιστούν, αυτή η τάση θα μπορούσε να συνδράμει στην δυσανάλογη αντιπροσώπηση νέων από διασπασμένες οικογένειες στις επίσημες στατιστικές καταγραφές.⁵¹

⁴⁸ Johnstone (1980) *ibid* pp91.

⁴⁹ Weeks, H. A., and M. G. Smith 1939 "Juvenile delinquency and broken homes in Spokane, Wash;ngton." *Social Forces*. 18.

⁵⁰ Weeks, H. A. 1940 "Male and female broken home rates by types of delinquency." *American Sociological Review*, vol 5.

⁵¹ Nye (1958) *ibid* pp 42

Επιπλέον σε μετανάλυση που έκανε ,ο Rosen (1970)⁵² μελετώντας ξανά, τις στατιστικές σχέσεις έντεκα εμπειρικών μελετών που διεξήχθησαν από το 1932 έως το 1968, υποστήριξε ότι σχεδόν όλες οι μελέτες απέτυχαν στο να βρουν μία σημαντικού βαθμού θετική συσχέτιση, ανάμεσα στη « διασπασμένη» και οικονομικά ανήμπορη οικογένεια και την νεανική παραβατικότητα.

Ακόμα, ο Johnstone (1977), υποστήριξε με βάση τα ευρήματα της μελέτης του, ότι δομή της οικογένειας βρέθηκε να συνδέεται μόνο με τις σοβαρές εγκληματικές πράξεις. Λίγα χρόνια μετά, υποστηρίζει επιπλέον ότι :

Εάν υπάρχει μία σχέση ανάμεσα στις «διασπασμένες οικογένειες» και την νεανική παραβατικότητα, τότε η ευθύνη υπόκειται στον αναλυτή για να καταστήσει σαφές ότι δεν μπορεί η σχέση αυτή να εξηγηθεί ανεξάρτητα από το γεγονός ότι η παραβατικότητα είναι υψηλότερη ανάμεσα σε νέους που προέρχονται τόσο από «πλήρεις» όσο και από «διασπασμένες» οικογένειες, οι οποίες αντιμετωπίζουν έντονο οικονομικό πρόβλημα. Johnstone (1980 pp 91)

Επιπλέον με βάση τα πορίσματα ερευνών τους , αρκετοί μελετητές Smith (1955) Nye, (1958) Wilkinson (1974), Austin, (1978) Hennessey, Richards and Berk, (1978), Wadsworth, (1979,) Canter, (1982) Hodgkiss (1933) Wattenberg & Saunders (1954) και ο Mohanan (1957) υποστηρίζουν ότι καταδεικνύεται και μια επιπλέον σύνδεση μεταξύ νεανικής παραβατικότητας και «διασπασμένης οικογένειας » με βάση το φύλο⁵³ και την ηλικία των ανήλικων παραβατών.

⁵² Rosen (1970) The broken home and male delinquency in he Sociology of Crime and Delinquency Wolfgang Savitz and Johnston (ed) New York :John Wiley and Sons

⁵³ Το φύλο του παιδιού και το φύλο του απόντος γονέα είναι επίσης καθοριστικοί παράγοντες για τη μελλοντική εξέλιξη των παιδιών, ιδιαίτερα στον τομέα της ταύτισης του παιδιού με το φύλο του .Επιπλέον η απουσία της μητέρας συνδέεται συνήθως συναισθηματική αδιαφορία και ψυχρότητα ,ενώ η απουσία του πατέρα σχετίζεται περισσότερο με την παραπρωματικότητα στις γυναίκες (συχνά σεξουαλική) και με τάσεις για διαταραχές στην ταύτιση με το φύλο στα αγόρια ή και με προβλήματα με πρόσωπα εξουσίας.

Συγκεκριμένα υποστηρίζουν ότι τα παραβατικά κορίτσια έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες απ' ό,τι τα παραβατικά αγόρια, να προέρχονται από «διασπασμένες οικογένειες» .

Χρησιμοποιώντας τα δεδομένα των Shaw και McKay (1932), ο Hodgkiss (1933) εξέτασε ένα δείγμα εφήβων από τα αρχεία των Δικαστηρίων Ανηλίκων. Συγκρίνοντας παραβατικά κορίτσια με παραβατικά αγόρια, υποστήριξε ότι η αναλογία των παραβατικών κοριτσιών που προέρχονταν από «διασπασμένες οικογένειες» είναι αισθητά μεγαλύτερη συγκριτικά με τα αγόρια.

Στη ίδια με την παραπάνω διαπίστωση κατέληξαν μέσω των ευρημάτων που προέκυψαν από τις εμπειρικές μελέτες τους και οι Wattenberg και Saunders (1954)⁵⁴ και ο Mohanan (1957). Ο Toby (1957)⁵⁵ ακόμα επιβεβαίωσε ότι η επιρροή της διαταραγμένης οικογενειακής ατμόσφαιράς που επικρατεί στις « διασπασμένες οικογένειες» φάνηκε να είναι μεγαλύτερη στα παραβατικά κορίτσια , σε σύγκριση με τα παραβατικά αγόρια. Όμως δύο δεκαετίες αργότερα, ο Johnstone (1977), (1980) βρήκε ότι οι διαταραγμένες οικογενειακές συνθήκες είχαν μεγαλύτερη επίδραση στα παραβατικά αγόρια.

Επιπλέον τόσο οι Lees και Newson (1954,)⁵⁶ όσο και ο Toby (1957) υποστήριξαν, ότι οι «διασπασμένες οικογένειες» συνδέονται σε μεγαλύτερο βαθμό με την εμφάνιση, *-από τα νεαρά μέλη της οικογένειας-* μιας παραβατικής συμπεριφοράς, όταν αυτά βρίσκονται στο προ-εφηβικό στάδιο της ζωής τους. Υποστήριξε ακόμα, ότι τα κορίτσια που βρίσκονται σε εφηβικό ή μετεφηβικό στάδιο είναι περισσότερο επιρρεπή σε σύγκριση με τα αγόρια της ίδιας ηλικίας, στο να εμφανίσουν παραβατικού τύπου συμπεριφορές. Το σκεπτικό αυτής

⁵⁴ Wattenberg W W & F Saunders (1954) Sex differences among Juvenile Offenders sociology and Social Research vol 39

⁵⁵ Toby J (1957) The differential impact of family organization American Sociological Review vol 22 pp505-512

⁵⁶ Lees J,P ,L.J Newson (1954,) Family or sibling position and some aspects of juvenile delinquency British Journal of Sociology vol 5

της ερμηνείας, βασίστηκε στην άποψη ,ότι συνήθως οι γονείς ,ασκούν μεγαλύτερο έλεγχο στα νεαρά μέλη της οικογένειας - *είτε είναι αγόρια ή κορίτσια* - που βρίσκονται στο στάδιο της προ-εφηβείας. Όμως σε ότι αφορά τα κορίτσια -σύμφωνα το παραπάνω σκεπτικό - ο γονεϊκός έλεγχος παραμένει προς αυτά μέχρι και το εφηβικό στάδιο της ζωής τους.

Με βάση λοιπόν το παραπάνω σκεπτικό συνάγεται εύκολα το συμπέρασμα, ότι τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια που βρίσκονται στην προ-εφηβεία ,έχουν περισσότερες πιθανότητες να εμφανίσουν παραβατικού τύπου συμπεριφορές, όταν οι γονικοί έλεγχοι είναι αδύνατοι, κάτι το οποίο όπως υποστηρίζεται, παρατηρείται με μεγαλύτερη συχνότητα στις « διασπασμένες οικογένειες».

Ωστόσο οι Nye (1958) και Glueck's (1950), με βάση τα ευρήματα των μελετών τους, υποστήριξαν ότι δεν υπήρχε ιδιαίτερη συσχέτιση μεταξύ της παραβατικής συμπεριφοράς και της ηλικίας που βρισκόταν το παιδί κατά την χρονική στιγμή της οικογενειακής διάλυσης.

Ένα άλλο τύπο οικογενειακής δομής, ο οποίος φαίνεται να συνδέεται με την νεανική παραβατικότητα, αποτελούν οι μεικτές οικογένειες . Όπως σημειώνεται από τους (Dornbusch et al (1985)⁵⁷, Hirschi (1969)⁵⁸ Rankin (1983)⁵⁹ ή μεικτή οικογένεια έχει συνδεθεί με την νεανική παραβατικότητα λόγω των προβλημάτων που ανακύπτουν μέσω της σύναψης ενός δεύτερου γάμου των γονέων. Μάλιστα επισημαίνουν . ότι τα περισσότερα προβλήματα εντοπίζονται κυρίως στην περίπτωση όπου οι γονείς φέρνουν παιδιά στη νέα μορφή οικογένειας από τον πρώτο τους γάμο. Στην περίπτωση αυτή τα παιδιά , λόγω του νέου "γάμου" του χωρισμένου γονέα τους, αποκτούν την λεγόμενη "δευτέρα"

⁵⁷ Dornbusch, S. M., Carlsmith, J. M., Bushwall, S. J., Ritter, P., Leiderman, H., Hastorf, A. H., & Gross, R. T.,(1985). *Single parents, extended households, and the control of adolescents*. *Child Development*, 56, 326-341.

⁵⁸ Hirschi, T., (1969). *Causes of delinquency*. Berkley: Univ. of California Press.

⁵⁹ Rankin, J. H. (1983). *The family context of delinquency*. *Social Problems*, 30, 446-479.

οικογένεια, όπου η ποιότητα της οικογενειακής ατμόσφαιρας της νεοσυσταθείσας οικογένειας ,προσδιορίζεται από το αμφίδρομο των σχέσεων που αναπτύσσονται μεταξύ των παιδιών και του νέου πατέρα (=πατριού) ή της νέας μητέρας =(μητριάς). Όμως στην πορεία της διαμόρφωσης των νέων αυτών σχέσεων, παρατηρούνται αρκετά συχνά ρήξεις και εντάσεις, οι οποίες χρωματίζουν αρνητικά την όλη ατμόσφαιρα. Μάλιστα μια από τις κλασσικές «παγίδες» στις οποίες εγκλωβίζονται «νέοι σύζυγοι- γονείς» είναι η αναβίωση αναμνήσεων από την προηγούμενη οικογένεια τους, με αποτέλεσμα να βιώνουν συναισθήματα αποτυχίας ή θλίψης, τα οποία προσπαθούν να μην εξωτερικεύσουν στα υπόλοιπα μέλη της νέας τους οικογένειας. Όμως η απόκρυψη αυτών των συναισθημάτων τους, λόγω της παρουσίας των παιδιών, σε συνδυασμό με την προσπάθεια που καταβάλλουν να απαλλαχθούν από το παρελθόν του προηγούμενου γάμου τους, τις περισσότερες φορές λειτουργούν σαν ένα εν δυνάμει πυροτέχνημα έτοιμο να εκραγεί. Τα πράγματα χειροτερεύουν ακόμα περισσότερο, στην περίπτωση όπου τα παιδιά λειτουργούν σαν *υπενθύμηση* μιας πικρής ή άτυχης σχέσης, αποτελώντας παράλληλα τον βασικό συντελεστή δημιουργίας μιας ζηλόφθονης συμπεριφοράς από την πλευρά του «νέου εισερχόμενου γονέα⁶⁰».

Επιπλέον τα παιδιά σε τέτοιου τύπου οικογένειες συνήθως νοιώθουν ότι δεν ανήκουν πουθενά, ότι δεν έχουν ένα προσωπικό χώρο, δεδομένου ότι βρίσκονται ανάμεσα σε δύο οικογένειες γεγονός που

⁶⁰ Σύμφωνα με τα πορίσματα της μελέτης του, υποστηρίζει ότι η εισδοχή ενός «νέου πατέρα» στην οικογένεια γίνεται ευκολότερα αποδεκτή από τα νεαρά μέλη της οικογένειας (παιδιά) από ότι μιας «νέας μητέρας». Επισημαίνει όμως σε οικογένειες οι οποίες συντίθεται από τη «βιολογική μητέρα» και από έναν μη «βιολογικό πατέρα» βρίσκουμε πολύ συχνά παραβατικά αγόρια. Η εξήγηση που δίνει ο Kohnstamm(1987), η οποία υποστηρίζεται και από τους Dornbusch et al (1985), είναι ότι ο «νέος πατέρας» δεν γίνεται αποδεκτός από το αγόρι το οποίο αισθάνεται περισσότερο δεμένο «ψυχικά» με τον πατέρα με αποτέλεσμα σύμφωνα με τα πορίσματα της μελέτης τους να δημιουργείται μεταξύ τους απόσταση και αποξένωση. In Dornbusch, S. M., Carlsmith, J. M., Bushwall, S. J., Ritter, P., Leiderman, H., Hastorf, A. H., & Gross, R. T.,(1985). *Single parents, extended households, and the control of adolescents*. Child Development, 56, 326-341.

συμβάλει στην εμφάνιση εκ μέρους τους , σοβαρών ψυχολογικών προβλημάτων .

Επίσης ένα άλλο οικογενειακό σχήμα το οποίο δεν συνδέεται αμιγώς με την μονογονεϊκή οικογένεια (απουσία γονέα λόγω θανάτου η διαζυγίου) αλλά κατά ορισμένους μελετητές ,εντάσσεται σε αυτό τον τύπο οικογενειακής δομής, είναι η πλήρης οικογένεια (intact family) με εργαζόμενη μητέρα.(Norland (1979)⁶¹, Canter (1982)⁶²

Αιτιολογώντας την ένταξη αυτή ,οι υποστηρικτές της άποψης αυτής, επικαλούνται πορίσματα μελετών Glueck & Glueck (1950)⁶³, Nye (1958)⁶⁴, Hirschi (1969) (1983)⁶⁵ που προέκυψαν από πλήρεις οικογένειες όπου η μητέρα ήταν εργαζόμενη , τα οποία ήταν ταυτόσημα με αυτά που προήλθαν από αμιγώς μονογονεϊκές οικογένειες ⁶⁶. Παράλληλα όμως διευκρινίζουν, ότι τα δεδομένα αυτά, επιβεβαιώνουν την σύνδεση μεταξύ της μητρική εργασίας με την νεανική παραβατικότητα, στο βαθμό που η εργασιακή απασχόληση της μητέρας συνδέεται με α) την πολύωρη απουσία της από την οικογενειακή εστία β) την έλλειψη έλεγχου της συμπεριφοράς των παιδιών ,γ) την μητρική παραμέληση δ) το αίσθημα αποξένωσης που βιώνει το παιδί εξαιτίας της έλλειψης επικοινωνίας με την μητέρα του ε) την ελλιπή ανάπτυξη συναισθηματικού δεσμού μεταξύ μητέρας και παιδιού. Η ερμηνεία που δίνουν με βάση τις παραπάνω παραμέτρους είναι ότι αυτές

⁶¹ Norland, Stephen, Neal Shover, William E., Thornton, and Jennifer James (1979). *Intrafamily conflict and delinquency*. Pacific sociological Review, 2:223-240.

⁶² Canter, Rachele J. (1982). *Family correlates of male and female delinquency*. Criminology, Vol20: pp149-167.

⁶³ Glueck, S., & Glueck, E. (1950), ibit.

⁶⁴ Nye, F. I. (1958), ibit.

⁶⁵ Hirschi, T., (1969), ibit. Pp237 Hirschi T (1983) Crime and the Family IN J,Q Wilson (ed) Crime and public policy San Francisco : Institute for Contemporary Studies pp (53-68)

⁶⁶ Σε αντίθεση με τα πορίσματα των παραπάνω μελετών , η μελέτη του Hoffman (1974) έδειξε ότι οι εργαζόμενη μητέρα μπορεί, πολλές φορές να επιβάλλει πιο αυστηρούς κανόνες, δημιουργώντας ένα πιο δομημένο οικογενειακό πλαίσιο προκειμένου να επιτύχει την ομαλή λειτουργία της οικογένειας , καθώς και να ασκήσει καλύτερα το γονεϊκό της ρόλο Hoffman, Lois W (1974). *Effects of maternal employment on the child: A review of the research*. Developmental Psychology 10: 204-228.

δημιουργούν αποστερήσεις, οι οποίες κατά κανόνα, οδηγούν ένα ή και όλα τα παιδιά της οικογένειας στην υιοθέτηση παραβατικών μοντέλων συμπεριφοράς⁶⁷.

Επιπλέον με βάση τις μελέτες των Etaugh(1980)⁶⁸ και Hoffaman (1974)⁶⁹ μεταβλητές όπως η κοινωνική τάξη των γονέων, η φυλή, η στάση της οικογένειας ως προς την εργασία της μητέρας, το εργασιακό καθεστώς απασχόλησης της μητέρας (π.χ. εάν έχει πλήρη ή μερική απασχόληση, κ.τλ) φάνηκε να επηρεάζουν την ποιότητα της σχέσης που αναπτύσσει η εργαζόμενη μητέρα με τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας.

Μάλιστα για ορισμένους μελετητές, όπως οι Hennessy et.al. (1978), Johnstone, (1978) Wilkinson, (1974) (1980) Cashion;(1982); Gove and Crutchfield, (1982) Rankin, (1983)⁷⁰ όταν η εργαζόμενη μητέρα έχει να αντιμετωπίσει και ένα διαζύγιο, η προσπάθεια για τη διατήρηση της οικογενειακής ισορροπίας δυσχεραίνεται ακόμα περισσότερο, ενώ παράλληλα επηρεάζεται αρνητικά και η εικόνα που εκπέμπει η οικογένεια προς την κοινωνία.

⁶⁷ (Hirschi, 1969) Causes of Delinquency Berkeley : University of California Press
πρ βλ επίσης Hirschi (1983) Crime and Family in J.Q Wilson (ed) Crime and public policy San Francisco :ICS Press

⁶⁸ Etaugh, C. (1980,) *Effects of nonmaternal care on children :Research evidence and popular views* American Psychologist vol 35 pp 309-317

⁶⁹ Hoffman, Lois Wladis (1974). *Effects of maternal employment on the child: A review of the research*. Developmental Psychology 10: 204-228.

⁷⁰ Hennessy et.al. (1978),Johnstone(1978) Wilkinson, (1974) (1980) Cashion(1982) Gove and Crutchfield (1982) in Rankin J (1983) *The family context of delinquency* Social Problems vol 30 No 4 April 1983 pp467-479

2.1.2 Μέγεθος Οικογένειας –Σειρά Γέννησης

Επιπλέον υπό το πρίσμα μιας άλλης ερμηνευτικής διάστασης ή οποία αρχικά προήλθε από τις μελέτες των Glueck & Glueck (1950), Reiss (1951)⁷¹ υποστηρίζεται, η ύπαρξη μιας σχέσης αλληλεπίδρασης μεταξύ της σειράς γέννησης, του μεγέθους⁷² της οικογένειας και της νεανικής παραβατικότητας, αναφορικά με τα μεσαία και τα υστερότοκα παιδιά, τα οποία ανατρέφονται σε σχετικά μεγάλου μεγέθους οικογένειες.

Τα παραπάνω επιβεβαιώνονται και από τα ευρήματα που προήλθαν από προγενέστερες μελέτες των Biles (1971)⁷³, Dentler and Monroe (1961)⁷⁴, Hischi (1969) McKissack (1974)⁷⁵, Rahav (1980)⁷⁶, Syrotuik (1978)⁷⁷, West and Farrington (1973)⁷⁸ μέσω των οποίων καταδεικνύεται ότι τα μεσαία -και σε μικρότερη έκταση- τα υστερότοκα παιδιά, συνδέονται σε μεγαλύτερο βαθμό, με νεανική παραβατικότητα. Η ερμηνεία μάλιστα που δίνουν έγκειται στο ότι πρωτότοκα παιδιά, επειδή δεν έχουν άλλα αδέρφια, τα οποία να αφαιρούν την προσοχή των γονέων του, δέχονται σε σύγκριση με τα υπόλοιπα παιδιά, μεγαλύτερη γονεϊκή φροντίδα και επίβλεψη. Έτσι ανατρέφονται και διαπαιδαγωγούνται με πιο συνεπή τρόπο.

⁷¹ Reiss A. J. (1951) *Delinquency as the failure of personal and social controls* American Sociology Review vol 16

⁷² Όμως όπως επισημαίνει ο Φαρσεδάκης το μέγεθος της οικογένειας, που εμφανίζεται, συχνά, στις έρευνες να απαντάται συχνότερα στην ομάδα των παραβατικών ανηλίκων, ασφαλώς, δεν αποτελεί καθ' εαυτό παράγοντα της παραβατικότητας, αλλ' επιδρά μέσω των μειονεκτικών καταστάσεων (οικονομικών, δυσχερέστερης γονικής επίβλεψης κ.λ.π.) που πηγάζουν από το μεγάλο αυτό μέγεθος. Το παρουσιαζόμενο μικρό ποσοστό παραβατικότητας στα μοναχοπαιδιά δείχνει, αντιστρόφως, την ισχύ αυτών των έμμεσων επιδράσεων.

⁷³ Biles, D. (1971). *Birth order and delinquency*. Australian Psychologist, 6, 189-193.

⁷⁴ Dentler R. A., & Monroe, L. J. (1961). *Social correlates of early adolescent theft*. American Sociological Review, 26, 733-743.

⁷⁵ McKissack, I. J. (1974). *A less delinquent cohort*. British Journal of Criminology, 14, 158-164.

⁷⁶ Rahav, G. (1980). *ibid*, pp. 20, 385-395.

⁷⁷ Syrotuik, J. M. (1978). *The relationship between birth order and parole outcome*. Canadian Journal of Criminology, 20, 456-458.

⁷⁸ West D. J & d P.Farrington (1973). *Who becomes delinquent? Second report of the Cambridge Study in Delinquent Development* London: Heinemann.

Ακόμα όπως παρατηρούν οι Kohnstamm (1987)⁷⁹, Rahav (1980)⁸⁰, αρκετοί γονείς αναθέτουν στα πρωτότοκα⁸¹ παιδιά τους την ανατροφή των επομένων αδελφών τους. Κάποιες φορές μάλιστα, τα μεγαλύτερα παιδιά από μόνα τους επιλέγουν αυτόν τον ρόλο, αποτελώντας παράλληλα *μοντέλο εκμάθησης* για τα νεαρότερα αδέρφια τους. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα⁸² να αναπτύσσουν από πολύ νωρίς μια ιδιαίτερη αίσθηση υπευθυνότητας και ενδιαφέροντος για τους άλλους.

Μολονότι όμως θα περίμενε κανείς, ότι τόσο τα μεσαία⁸³ σε σειρά γέννησης παιδιά όσο και τα υστερότοκα, μαθαίνουν πως να

⁷⁹ Kohnstamm, R. (1987), *ibid*

⁸⁰ Rahav, G. (1980), *ibid* pp. 20, 385-395.

⁸¹ Το πρωτότοκο ⁸¹παιδί παρουσιάζει συνήθως τα περισσότερα προβλήματα αγωγής. Για ένα χρονικό διάστημα είναι το μοναδικό παιδί της οικογένειας. Οι εκδηλώσεις αγάπης και οι φροντίδες των γονέων του είναι συνήθως υπερβολικές. Με τον ερχομό του δεύτερου παιδιού σταματά η προνομιακή μεταχείριση του πρωτότοκου. Αρχίζει να μοιράζεται την αγάπη και τη στοργή των γονέων με τον αδελφό ή την αδελφή του. Το πρωτότοκο αναστατώνεται από την αλλαγή αυτή και αρχίζει να αντιδρά.

Οι περισσότεροι όμως γονείς εξακολουθούν και μετά τη γέννηση των άλλων παιδιών τους να φέρονται διαφορετικά στο πρωτότοκο. Πολλές φορές επιβάλλουν στα μικρότερα παιδιά τους να σέβονται το μεγαλύτερο. Το προνόμιο αυτό το εκμεταλλεύεται συνήθως το πρωτότοκο, για να καταπιέξει τους μικρότερους αδελφούς του. Άλλοτε πάλι οι γονείς παρουσιάζουν το πρωτότοκο ως υπόδειγμα στα άλλα αδέρφια του.

⁸² Το μοναχοπαιδί ως μοναδικό παιδί της οικογένειας είναι ταυτόχρονα ηλικιακά το μεγαλύτερο και το μικρότερο, και εξ'όρισμού μεγαλώνει σε μικρή οικογένεια. Σύμφωνα με τον Hirschi, πολύ μικρός εξ αυτών ακολουθούν παραβατική «καριέρα». (Hirschi, 1969). Όπως σημειώνει ο Ηλιόπουλος, «το μοναχοπαιδί στερείται όλα τα πλεονεκτήματα που προσφέρει η ύπαρξη άλλων αδελφών. Το γεγονός ότι ζει ανάμεσα στους μεγάλους, χωρίς τη συντροφιά άλλων παιδιών, του δημιουργεί μια ιδιόμορφη "ψυχολογία, με τα εξής χαρακτηριστικά: Νιώθει ανασφάλεια και είναι δειλό. Είναι ανυπόμονο και απαιτητικό. Δυσκολεύεται πολύ στις ανθρώπινες σχέσεις του. Εκείνο όμως, που χαρακτηρίζει ιδιαίτερα το μοναχοπαιδί, είναι ένας ισχυρός εγωισμός. Όλες αυτές τις δυσκολίες που παρουσιάζει το μοναχοπαιδί στο χαρακτήρα του τις δημιουργούν τα σφάλματα του περιβάλλοντος.

⁸³ Το μεσαίο παιδί μεγαλώνει έχοντας πάντα μπροστά του το μεγαλύτερο αδελφάτου, που είναι δυνατότερος και ικανότερος. Προσπαθεί να τον ξεπεράσει, αναπτύσσοντας άλλοτε ενεργητικότητα και προθυμία, και άλλοτε επιθετικότητα και αρνητισμό. Το μεσαίο παιδί δεν έχει ούτε τα προνόμια του πρωτότοκου ούτε τα πλεονεκτήματα του υστερότοκου. Η θέση του, από αυτή την πλευρά, είναι λιγότερο πλεονεκτική. Έτσι, είναι παραπονεμένο και πολλές φορές δύσκολο στη συμπεριφορά του. Μιμείται τον μεγαλύτερο και προσπαθεί να κάνει ό,τι κάνει και αυτός. Πολλές φορές όμως δεν τα καταφέρνει και απογοητεύεται. Έτσι, αυτός ο ανταγωνισμός μεταξύ των αδελφών καταλήγει τις περισσότερες φορές σε βάρος του μικρότερου, με αποτέλεσμα να καλλιεργείται το συναίσθημα της μειονεξίας.

συμπεριφέρονται, παρατηρώντας τα πρωτότοκα αδέρφια τους, διαπιστώνουμε (Sutton-Smith and Rosenberg (1970)⁸⁴, Wilkinson et al. (1982)⁸⁵ ότι αυτό το επιχείρημα καταρρίπτεται σε ορισμένες περιπτώσεις.

Όπως διαπιστώνεται από τις μελέτες των Sutton-Smith and Rosenberg (1970)⁸⁶, Wilkinson et al. (1982)⁸⁷, το κοινωνικά αποδεκτό πρότυπο συμπεριφοράς που τίθεται από τον μεγαλύτερο αδελφό/ή έχει σίγουρα επιπτώσεις ως προς την διαμόρφωση της συμπεριφοράς των μικρότερων αδελφών του . Όμως σε μερικές περιπτώσεις , οι επιπτώσεις αυτές έχουν αρνητική διάσταση, Forer (1969)⁸⁸, Grotevant (1978)⁸⁹, Leventhal (1970)⁹⁰, Schachter et al. (1976)⁹¹ ειδικότερα δε, στην περίπτωση, όπου το πρότυπο του μεγαλύτερου αδελφού, επισκιάσει ή αγνοηθεί από τον πόθο του νεότερου αδελφού/ής να ‘ξεχωρίσει ‘ μέσα στην οικογένεια αναπτύσσοντας δική του ταυτότητα.

Προκειμένου λοιπόν να αντισταθεί στη συγκατάβαση αυτή ο νεότερος/η αδελφή/ός, τείνει να βρει μία νέα προσέγγιση, απορρίπτοντας το συλ⁹² της ζωής του πρωτότοκου αδελφού του.

⁸⁴ Sutton-Smith, B., & Rosenberg, B. G. (1970). *The siblings*. New York: Lippincott.

⁸⁵ Wilkinson, K., Stitt, B. G., Erickson, M. L. (1982). *Siblings and delinquent behavior: An exploratory study of a neglected family variable*. *Criminology*, 20, 223-239.

⁸⁶ Sutton-Smith, B., & Rosenberg, B. G. (1970), *ibid*.

⁸⁷ Wilkinson, K., Stitt, B. G., Erickson, M. L. (1982), *ibid*, pp. 20, 223-239.

⁸⁸ Forer, L. (1969). *Birth order and life roles*. Springfield, III: Charles Thompson.

⁸⁹ Grotevant, H. D. (1978). *Sibling constellations and sex-typing of interests in adolescence*. *Child Development*, 49, 540-542.

⁹⁰ Leventhal, G. S. (1970). *Influence of brothers and sisters on sex-role behaviour*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 16, 452-465.

⁹¹ Schachter, F. F., Shore, E., Feldman-Rotman, S., Marquis, R. E., & Campbell, S. (1976). *Sibling deidentification*. *Development Psychology*, 12, 418-427.

⁹² Οι κυριότεροι από τους ρόλους που υιοθετούν τα παιδιά μέσα στην πολυμελή οικογένεια είναι : Ο εγωκεντρικός τύπος ,ο αδιάφορος, ο ασθενικός ,ο παρακαϊδεμένος,(είναι συνήθως το υστερότοκο παιδί), ο υπεύθυνος (συνήθως το πρωτότοκο παιδί) ο κοινωνικός τύπος (το δεύτερο στη σειρά παιδί), ο φιλόδοξος (το μεσαίο στη σειρά γέννησης παιδί) I,Παρασκευόπουλος «Η εξελικτική Ψυχολογία» προσχολική ηλικία τόμος 2 (δεν αναγράφεται Εκδοτικός οίκος και χρονολογία έκδοσης) (σελ 154)

Επιπλέον με βάση τα πορίσματα μελετών των Markus and Zajonc (1975)⁹³, Rahav (1980)⁹⁴, Werner (1987)⁹⁵ καταδεικνύεται επιπλέον η ύπαρξη μίας αντιστρόφως ανάλογης σχέσης ,μεταξύ του διαστήματος των γεννήσεων και της νεανικής παραβατικότητας ,γεγονός που σημαίνει, ότι, όσο μικρότερο είναι το διάστημα μεταξύ των γεννήσεων, τόσο αυξάνεται και η πιθανότητα εμπλοκής των παιδιών σε παραβατικού τύπου συμπεριφορές .

Στο σημείο αυτό λίγο πριν κλείσουμε την παρούσα ενότητα θα πρέπει να επισημάνουμε ότι η όλη προσπάθεια διερεύνησης του ζητήματος περιπλέκεται ακόμα περισσότερο λαμβάνοντας υπόψη διαφόρους παράγοντες. Πιο συγκεκριμένα όπως επισημαίνει ο Nettler (1974), έχοντας ως γνώμονα ότι οι κοινωνικές προσδοκίες καθώς και νόρμες της κοινωνικά αποδεκτής συμπεριφοράς διαφοροποιούνται χωροχρονικά και χωροταξικά, γεγονός που σημαίνει ότι η συμπεριφορά η οποία θεωρείται αποδεκτή σε μία δεδομένη χρονική στιγμή ή τόπο , μπορεί μελλοντικά να γίνει αντικείμενο επίσημης αντίδρασης, ή να αγνοηθεί λόγω της αλλαγής των κοινωνικών προσδοκιών, είχαν σαν αποτέλεσμα την εμφάνιση ενός νέου προβλήματος, αναφορικά με τη δυνατότητα σύγκρισης των συμπερασμάτων συναφών μελετών οι οποίες έλαβαν χώρα, τόσο σε διαφορετικές χώρες, όσο και σε διαφορετικές χρονικές περιόδους .

Επιπλέον σύμφωνα με μια δεύτερη επισήμανση ,τα αποτελέσματα των εμπειρικών μελετών ,διαφοροποιούνται μεταξύ τους τόσο, με βάση με την τεχνική μέτρησης της παραβατικότητας, όσο και με το πλαίσιο της μεθοδολογίας που θα υιοθετήσει η κάθε εμπειρική μελέτη.(π.κ. η παραδοσιακή διχοτόμηση της ανέπαφης δομικά οικογένειας έναντι της διασπασμένης αποτελεί ένα πολύ δύσκολο διαχωρισμό για τις περισσότερες εμπειρικές μελέτες ,εντασσόμενης και της παρούσας.

⁹³ Markus, G. B., Zajonc, R. B. (1975). *Birth order and intellectual development*. *Psychological Review*, 82, 74-88.

⁹⁴ Rahav, G. (1980), *ibid*, pp. 20,

⁹⁵ Werner, E. E. (1987), *ibid*.

Συμπερασματικά έχοντας ως γνώμονα, ότι το «αποδεικτικό υλικό» σύνδεσης της "διασπασμένης οικογένειας" με τη νεανική παραβατικότητα μπορεί απλώς να είναι ένα χρονικό και τοπικό «κατασκεύασμα» και σε συνδυασμό με την εικόνα που σχηματίσαμε με βάση την παραπάνω ανασκόπηση, στην οποία επιπλέον διαφαίνεται η αντίθεση που παρουσιάζεται μεταξύ των ευρημάτων, θα πρέπει να επισημάνουμε, ότι δεν μας *επιτρέπουν* την α priori αποδοχή της μίας ή της άλλης πλευράς συμπερασμάτων.

2.2 Τα Λειτουργικά Χαρακτηριστικά

2.2.1 Ο ρόλος των γονεϊκών ελέγχων

Μια πρώτη ερμηνευτική διάσταση της σύνδεσης των γονεϊκών πρακτικών ανατροφής με την νεανική παραβατικότητα, δίνεται μέσω των θεωριών του κοινωνικού ελέγχου,¹ με αντιπροσωπευτικότερες τη θεωρία περί «δεσμών» που ανέπτυξε ο Hirschi(1969) στο βιβλίο του “Cause of delinquency”² και τη θεωρία των γονεϊκών ελέγχων που ανέπτυξε ο Nye,³ στο βιβλίο του “Family Relationships”.

Αναλυτικότερα, ο Hirschi(1969)συγκλίνοντας με την άποψη του Nye σύμφωνα με την οποία το άτομο διακατέχεται από μία έμφυτη τάση να συμπεριφέρεται ενστικτωδώς, παραβιάζοντας με αυτό τον τρόπο τους κανόνες και τις αξίες που επικρατούν στην κοινωνία, προσπαθεί να εξηγήσει γιατί ορισμένα και όχι όλα τα μέλη μιας κοινωνίας υιοθετούν παραβατικές συμπεριφορές .Χρησιμοποιώντας ως μεθοδολογικό εργαλείο της ερμηνευτικής του προσέγγισης την έννοια του «δεσμού»,θεωρεί ότι «ο συναισθηματικός δεσμός αποτελεί τον κύριο παράγοντα αποτροπής του εγκλήματος για τα μη παραβατικά άτομα. Μάλιστα επισημαίνει ότι : Όσο δυνατότερος είναι αυτός ο δεσμός, τόσο μεγαλύτερες είναι οι πιθανότητες

¹ Η θεωρία του κοινωνικού ελέγχου όπως επισημαίνει ο Cusson πηγάζει από την θεωρία του Durkheim Συγκεκριμένα αναφέρει : «Το εναρκτήριο λάκτισμα της θεωρίας του κοινωνικού ελέγχου ανέρχεται στα 1897, χρόνο της δημοσίευσης του έργου τουDurkheim Suicide. Στο έργο αυτό ο Durkheim αποδεικνύει ότι η συχνότητα των αυτοκτονιών ποικίλει αντιστρόφως ανάλογα προς τον βαθμό ένταξης στην κοινωνία. Γνωρίζουμε σήμερα ότι το συμπέρασμα αυτό δεν ισχύει μόνο για την αυτοκτονία, αλλά για διάφορες παρεκκλίσεις, συμπεριλαμβανομένης και της εγκληματικότητας. Το 1969, ο Hirschi εφαρμόζει ένα ντουρκαϊμικό συλλογισμό στην νεανική παραβατικότητα. Αποδεικνύει, ότι αυτή προκύπτει από την εξασθένηση του δεσμού που θα όφειλε κατ' αρχήν να εντάξει τον έφηβο στην κοινωνία δια μέσου της οικογένειας, του σχολείου και της ομάδας των φίλων. M.Cusson Σύγχρονη Εγκληματολογία Νομική Βιβλιοθήκη 2002 σελ 147-148

² Το βιβλίο του Hirschi “Cause of delinquency” ενέπνευσε ένα ολόκληρο ρεύμα ερευνών, ιδίως τις εργασίες των Frechette M., LeBlanc M. (1987), *Delinquances et delinquants*, Chicoutimi, εκδ. Gaetan Morin πρβλ επίσης LeBlanc M. (1994), *La conduite delinquante des adolescents et ses facteurs explicatifs*, στο M. Szabo και M. LeBlanc (εκδ.) , *Trait de criminologie empirique*, Μόντρεαλ, εκδ. Presses de l' Université de Montreal, pp 49-90. πρβλ LeBlanc M. (1995), *Le developement de la conduite delictueuse chez les adolescents: de la recherche fondamentale a uίθ science appliquee*, *Revue internationale de criminologie et de police technique*, τομ. 48, στο M.Cusson Σύγχρονη Εγκληματολογία Νομική Βιβλιοθήκη 2002 σελ 149

³ Nye, El. (1958). *Family relationships aM delinquent behavior*. New York

για το άτομο να τον λάβει υπόψη του όταν και αν υπάρχει, μελέτη για έγκλημα».⁴

Συγκεκριμένα ο Hirsch (1969) αναφέρθηκε στα τέσσερα συστατικά στοιχεία του δεσμού, που συνδέουν το άτομο με την κοινωνία, υποστηρίζοντας ότι αν τα στοιχεία αυτά είναι ισχυρά , μειώνονται οι πιθανότητες να παρασυρθεί το άτομο στην υιοθέτηση παρεκκλινόντων προτύπων συμπεριφοράς. Τα συστατικά αυτά είναι η προσκόλληση , η δέσμευση, η εμπλοκή, και η πίστη.

Ειδικότερα, στην προσπάθεια του να ερμηνεύσει την σχέση μεταξύ γονεϊκών πρακτικών ανατροφής και παραβατικότητας , θεώρησε ότι το συστατικό στοιχείο του δεσμού , το οποίο καταδεικνύει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο το βαθμό σύνδεσης των γονεϊκών πρακτικών ανατροφής με την νεανική παραβατικότητα , είναι η **«προσκόλληση**, στην οποία θα αναφερθούμε διεξοδικότερα , αφού όμως πρώτα θα εξετάσουμε εν συντομία τα υπόλοιπα συστατικά του δεσμού, τα οποία με τη σειρά τους, δεν παύουν να επηρεάζουν- αν και σε μικρότερο βαθμό -τις γονεϊκές πρακτικές ανατροφής.

Ως προς το δεύτερο συστατικό του δεσμού, την «υποχρέωση», διατύπωσε την άποψη ότι η έννοια αυτής,προσδιορίζεται με βάση την έκταση και την ένταση των κοινωνικών ανταμοιβών που απορρέουν από την συμμόρφωση του ατόμου με το νορμοθετικό πλαίσιο της κοινωνίας. Η συμμόρφωση εν συνεχεία , προσδιορίζεται βάσει της επένδυσης που έχει κάνει το άτομο « στη νόρμα». Η επένδυση αυτή συνίσταται ακριβώς στην εκλογίκευση της συμμόρφωσης του ατόμου προς το νορμοθετικό πλαίσιο, την οποία και αποκαλεί ο Hirsch υποχρέωση.⁵

⁴ Hirschi, T. (1969). *Causes of delinquency*. Berkeley: University of California Press. pp16-17

⁵ Όμως η έννοια της υποχρέωσης σύμφωνα με τον Hirschi προϋποθέτει την ύπαρξη μιας ιδιαίτερης δομής στην κοινωνία, όπου τα συμφέροντα των μελών της θα διακυβεύονται στην περίπτωση που αυτά προβούν ή προσχωρήσουν σε εγκληματικού τύπου πράξεις. Hirschi, T. (1969)ibid pp20-21

Βασιζόμενος στην άποψη του **Thomas Hobbes**, η οποία αναπτύσσεται στο βιβλίο του **Leviathan**⁶, θεωρεί ότι είναι ελάχιστοι εκείνοι οι οποίοι δεν αποδέχονται το γεγονός ότι τα άτομα, σε ορισμένες περιπτώσεις, δεν παραβιάζουν τους κανόνες από φόβο και μόνο, για τις συνέπειες που ενδεχομένως θα τους επιφέρει μία τέτοια στάση, νιώθοντας κατά βάση την υποχρέωση να λειτουργήσουν κατ' αυτόν τον τρόπο. Την υποχρέωση στη συγκεκριμένη προσέγγιση μπορούμε να την ερμηνεύσουμε με την έννοια της **‘επένδυσης του ατόμου στη νόρμα’**, επένδυση η οποία προσμετρείται με βάση την συναισθηματική προσφορά, καθώς και το σύνολο των ενεργειών και πράξεων που πράττει το άτομο προκειμένου να ‘χτίσει’ μια κοινωνικά ευυπόληπτη ‘εικόνα’ για τον εαυτό του.⁷ Έτσι η **‘υποχρέωση’**⁸ σε αντίθεση με την **‘προσκόλληση’** περιλαμβάνει την έννοια της **επιτυχίας, της απόκτησης, της φιλοδοξίας** (αντί του σεβασμού, του θαυμασμού ή της ταύτισης⁹, που περιλαμβάνει η προσκόλληση), όπου η φιλοδοξία ή η υποκίνηση για την απόκτηση αγαθών, αποτελεί την **ασφαλιστική δικλείδα**, μέσω της οποίας το άτομο παραμένει στο «σωστό δρόμο» και δεν παρεκκλίνει κοινωνικά. Η ερμηνεία που δίνεται από τον Hirsch για την μη επιλογή μιας παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς, είναι ότι το άτομο δεν διακινδυνεύει την υιοθέτηση μιας τέτοιας συμπεριφοράς, διότι γνωρίζει ότι σε περίπτωση που την υιοθετήσει, η επιλογή του αυτή θα

⁶ Thomas Hobbes, *Leviathan* (1957) Oxford: Basil Blackwell, pp. 195: «Από όλα τα πάθη, εκείνο που ωθεί λιγότερο τους ανθρώπους στο να παραβιάσουν τους νόμους, είναι ο φόβος. Όχι μόνο αυτό, αλλά όλοι στην πράξη της παραβίασης κάνει την εμφάνισή του το κέρδος ή η ευχαρίστηση, είναι το μόνο πράγμα που κάνει ανθρώπους να διατηρήσουν τους νόμους»

⁸ Εσπεριζόμενος ο Hirschi τον ορισμό που διατυπώνει ο H. Becker για την υποχρέωση, σύμφωνα με τον οποίο η υποχρέωση έχει την έννοια ότι: « πρώτον, το άτομο βρίσκεται σε μία θέση, όπου η απόφαση για την γραμμή των πράξεων του, έχει συνέπειες για άλλα ενδιαφέροντα και δραστηριότητες που δεν σχετίζονται απαραίτητα (άμεσα) με αυτήν. Δεύτερον, έβαλε τον εαυτό του σε αυτή τη θέση μέσω προηγούμενων πράξεων του. Ένα τρίτο στοιχείο δίνει τόσο εμφανώς το παρόν, που δεν μπορεί να μην διακρίνεται: Το άτομο που υποχρεώθηκε πρέπει να έχει συνείδηση (αυτόν των άλλων συμφερόντων) και πρέπει να αναγνωρίζει ότι η απόφαση του σε αυτή την περίπτωση, έχει διακλαδώσεις πέρα από αυτήν.» Becker, Howard S (1960) Note on the concept of commitment *American Journal of Sociology* pp35-36.

⁹ . Όμως η θεωρία της ανομίας σε αντίθεση με τη θεωρία του κοινωνικού ελέγχου ισχυρίζεται ότι η διασπρεβλωμένη φιλοδοξία του ατόμου γεννά μια αβάσταχτη σύγκυση η οποία προκαλεί την παραβατική συμπεριφορά και συγκεκριμένα την κλοπή. Merton. Robert K. (1938) *Social Theory and Social Structure*. New York: The Free Press,

συμβάλλει καταλυτικά τόσο στη μείωση των ευκαιριών επιτυχίας του, όσο και στη σπίλωση της ίδιας της εικόνας του με τρόπο τέτοιο, ώστε να κινδυνεύει να χάσει τα οφέλη που απεκόμισε επενδύοντας στην «νόρμα». Έτσι η οντότητα των κερδών αυτών αποτελεί για την κοινωνία ένα είδος «ενεχύρου» μέσω του οποίου διασφαλίζεται από το άτομο η τήρηση των νόμων και των κανόνων της.

Involent Εμπλοκή

Το τρίτο συστατικό στοιχείο του δεσμού είναι «η εμπλοκή» και σχετίζεται με τον χρόνο που επενδύει το άτομο σε συμβατικές δραστηριότητες. Σύμφωνα με τον Hirsch πολλά άτομα οφείλουν την ενάρετη ζωή τους στο γεγονός ότι δεν τους δόθηκαν ποτέ οι ευκαιρίες να πράξουν διαφορετικά. Κατά την γνώμη του, η απασχόλησή¹⁰ του ατόμου σε καθημερινές συνήθεις ασχολίες συμβάλλει στη μείωση του ελεύθερου χρόνου του, με αποτέλεσμα να περιορίζονται οι δυνατότητες καθώς και οι πιθανότητες να εμπλακεί σε εγκληματικές δραστηριότητες. Κατ' ουσίαν δηλαδή, δεν του παρουσιάζονται οι ευκαιρίες για να διαπράξει παραβάσεις. Και αυτό γιατί είναι τέτοιος ο βαθμός της απορρόφησης του, που δεν δύναται, όχι να εκφράσει έμπρακτα την ενδεχόμενη επιθυμία του να διαπράξει μια παραβατική πράξη, αλλά ούτε και να τη διανοηθεί. Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι για ένα άτομο που δαπάνα χρόνο, ενέργεια, εργασία, ακολουθώντας μια καθορισμένη γραμμή πλεύσης, μέσω μιας ή περισσότερων δραστηριοτήτων, το ενδεχόμενο υιοθέτησης αποκλίνουσας συμπεριφοράς τείνει να εκμηδενισθεί. Αυτό συμβαίνει λόγω του ότι το άτομο αναλογίζεται την απώλεια που θα έχει η ήδη υπάρχουσα επένδυση του στην «νόρμα», στην περίπτωση που

¹⁰ Πάνω σε αυτή τη συλλογική βασίστηκε και η ιδέα των υπηρεσιών αναψυχής σε διάφορα προγράμματα που σκοπεύουν στην μείωση της παραβατικότητας. Τόσο εμφανής και πειστική είναι η ιδέα ότι η εμπλοκή σε συνήθεις δραστηριότητες αποτρέπει την παραβατικότητα, που και ο ίδιος ο Sutherland παραδέχτηκε τη σημασία της. Συνοπτικά η θέση του αναφέρει ότι μια σημαντική διαφορά ανάμεσα σε παραβατικούς και μη παραβατικούς νέους, είναι ότι οι τελευταίοι έχουν άφθονες ευκαιρίες και χώρους για να διοχετεύσουν την ενέργεια τους, σε συνήθεις ψυχαγωγικές δραστηριότητες, σε σχέση με τους πρώτους που στερούνται αυτών των ευκαιριών και χώρων. Cohen, Albert et al. (1956) eds. *The Sutherland Papers*. Bloomington: Indiana University Press. pp37

παρεκκλίνει από αυτή . Στο επίπεδο της οικογένειας μάλιστα ,επισημαίνεται ότι η « **εμπλοκή**» του παιδιού σε συμβατικές δραστηριότητες , οι οποίες καλύπτουν το μεγαλύτερο μέρος της ημέρας του, μειώνουν αισθητά τις πιθανότητες εκδήλωσης από αυτό παραβατικής συμπεριφοράς. Ενδυναμωτικά με αυτή την άποψη λειτουργούν και τα αποτελέσματα εμπειρικών μελετών, μέσω των οποίων έχει επιβεβαιωθεί η άποψη αυτή. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τους Junger-Tas (1972) ,Wiatrowski et al(1981)¹¹ οι ανήλικοι παραβάτες ξοδεύουν λιγότερο χρόνο με τους γονείς τους και τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας τους και πολύ περισσότερο με τους φίλους τους. Συμμετέχουν σε λιγότερες οικογενειακές δραστηριότητες και αναζητούν τρόπους διασκέδασης και αναψυχής σε χώρους έξω από την οικογενειακή εστία όπου υπάρχει λιγότερη γονεϊκή επίβλεψη. Έτσι τα άτομα αυτά και κυρίως τα αγόρια,εξαιτίας του γεγονότος ότι βρίσκονται κάτω από ελλιπή γονεϊκό έλεγχο είναι πολύ πιθανόν σύμφωνα με τους (Bruinsma 1985) (Hauber et,al. 1987 a) να οδηγηθούν σε μία πιο στενή συσχέτιση της συμπεριφοράς τους με αυτή των ομοίων τους στις διάφορες παρέες τους.

Πεποίθηση

Σε ότι αφορά στο τέταρτο συστατικό στοιχείο του δεσμού, την «**πεποίθηση**»¹², αυτή σχετίζεται με τον «**ηθικό φραγμό**» των κανόνων. Αντικατοπτρίζει δηλαδή το βαθμό με τον οποίο το άτομο «**εσωτερικεύει**» τα κοινώς αποδεκτά πρότυπα. Κατά τον Hirschi, όσο πιο έντονο είναι το συναισθηματικό δέσιμο που έχει το άτομο με την οικογένεια του και κατ' επέκταση με το ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο, τόσο μειώνονται οι πιθανότητες υιοθέτησης εκ μέρους του προτύπων

¹¹ Wiatrowski M.D Griswold D.B &Roberts M.K. (1981) Social Control Theory & Delinquency *American Sociological Review* vol 46 pp 526-541

¹² Κατά τον Hirschi οι πεποιθήσεις δεν διαχωρίζουν τα άτομα σε παραβατικά και μη-παραβατικά. Απλώς αποτελούν μία έννοια, όπως η γλώσσα η οποία είναι κοινώς αποδεκτή από όλους τους πολίτες μίας κοινωνίας. Στο βαθμό μάλιστα που δεν έχουν καμία επεξηγηματική αξία στην παραβατική συμπεριφορά και δεν λειτουργούν αποτρεπτικά στο μυαλό του παραβάτη, δεν χρειάζεται να γίνει λόγος για το πως τις επεξεργάζεται το άτομο όταν παραβαίνει το νόμο Siegel 1995 *ibid* pp 217-218

παραβατικής συμπεριφοράς. Συγκεκριμένα, επισημαίνει ότι « το άτομο που πιστεύει ότι είναι λάθος να παραβιάζει τους νόμους και τις αξίες πολύ πιθανότατα να μην εκδηλώσει τάσεις παράβασης τους»¹³

Η πράξη, ωστόσο, έδειξε ότι υπάρχουν περιπτώσεις όπου ακόμα και αν πληρούνται τα τέσσερα συστατικά στοιχεία του δεσμού, το άτομο υιοθετεί πρότυπα παραβατικής συμπεριφοράς. Προκειμένου λοιπόν να καλυφθεί το ερμηνευτικό αυτό κενό ο Hirschi, όπως και οι υπόλοιποι εκπρόσωποι της θεωρίας του κοινωνικού ελέγχου, εισάγουν την έννοια του *μηχανισμού εκλογίκευσης* της παραβατικής πράξης .

Θεωρούν δηλαδή ότι το άτομο αν και αποδέχεται την αξία των νόμων ,παρόλα αυτά τους παραβιάζει, διαπράττοντας μια παραβατική πράξη, αναπτύσσοντας όμως παράλληλα ένα μηχανισμό εκλογίκευσης, ο οποίος συμβάλλει στη μείωση της εσωτερικής σύγκρουσης που βιώνει το άτομο, σύγκρουση η οποία αναπτύσσεται ανάμεσα στην αξία του κοινωνικού κανόνα, και στο προσωπικό όφελος που θα αποκομίσει από τη διάπραξη της συγκεκριμένης παράβασης .Το αξιοσημείωτο σε αυτή την ερμηνευτική προσέγγιση είναι ότι η παραβατική συμπεριφορά του ατόμου δεν είναι το αποτέλεσμα της επιβολής των κανόνων μίας κοινωνικής ομάδας πάνω στα μέλη μίας άλλης αλλά το αποτέλεσμα της ενεργοποίησης των μηχανισμών εκλογίκευσης που αναπτύσσει αυτοβούλως το άτομο. Μια άλλη ερμηνευτική διάσταση του συγκεκριμένου μηχανισμού, η οποία δίνεται από τους **D. Cressey, Sykes και Matza**,¹⁴ συνίσταται στο ότι ο παραβάτης **εκ των προτέρων** εκλογικεύει την τέλεση της παραβατικής πράξης(σε αντίθεση με **τον Hirschi** ο οποίος *συνδέει την ενεργοποίηση του μηχανισμού εκλογίκευσης κατά το στάδιο μετάβασης στην πράξη*).Το γεγονός αυτό κατά τον **D. Cressey**¹⁵ ορίζεται ως

¹³ Hirschi, T. (1969). *Ibid* .(pp.114)

¹⁴ Gresham M. Sykes and David Matza, "Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency," *American Sociological Review*, XXII (1957), pp 664-670.

¹⁵ Donald R. Cressey, *Other People's Money* (New York: The Free Press, 1953) Hirschi, T. (1969) *ibid* pp24

«**προφορικοποίηση**», ενώ κατά τους Sykes και Matza¹⁶, ως «**τεχνική ουδετεροποίησης**». Τα κίνητρα που ενεργοποιούν σε πρώτη φάση, το μηχανισμό αυτό εκλογίκευσης, σύμφωνα με τον **Matza** εντοπίζονται στην έννοια της **ανάγκης**. Η θέση αυτή μορφοποιείται περισσότερο στην μετέπειτα θεωρία του Matza, όπου η «**βούληση για παραβατικότητα**»¹⁷ εμφανίζεται ως το νέο κίνητρο το οποίο καλείται να καλύψει το ηθικό κενό που απορρέει από την τεχνική της ουδετεροποίησης.¹⁸ Ορμώμενος από την άποψη των **Cohen και ο Short** «*ότι η ώθηση ή η ορμή αποτελεί τη δίοδο μέσω της οποίας το δυναμικό στοιχείο της παραβατικότητας μπορεί να εκπληρωθεί*¹⁹», κάνει λόγο για την «**αίσθηση απόγνωσης**», η οποία επέρχεται έπειτα από μία «**φαταλιστική ή μοιρολατρική διάθεση**» που διακατέχει το άτομο, εξαιτίας της οποίας αντιμετωπίζει τον εαυτό του περισσότερο ως «**αποτέλεσμα**» και λιγότερο ως «**αίτιο**».

Προκειμένου να γίνει περισσότερο σαφής ο παραπάνω ισχυρισμός, αναφέρει ως παράδειγμα, ότι στις περιπτώσεις που ο ανδρισμός ερμηνεύεται με το να «πουλάει κανείς σκληράδα», το άτομο οδηγείται στην μοιρολατρία ή οποία με τη σειρά της του προκαλεί μία αίσθηση απελπισίας. Για να απαλύνει αυτή την απόγνωση και να αποβάλλει την αίσθηση ότι τα πράγματα εκτυλίσσονται μοιραία, το αγόρι «κάνει τα πράγματα να συμβαίνουν» διαπράττοντας παραβάσεις.²⁰

¹⁶ Gresham M. Sykes and David Matza, "Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency," *American Sociological Review*, XXII (1957), 664-670.

¹⁷ Ο Matza συμφωνεί κατά τον ίδιο τρόπο, ότι η παραβατικότητα δεν μπορεί να εξηγηθεί απλώς ως αφαίρεση των ελέγχων. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι: "Η παραβατικότητα αποτελεί συμπεριφορά παραβίασης των νόμων, η οποία γίνεται από ανήλικους που έχουν συνείδηση τόσο για την φύση της πράξης τους όσο και για το ότι παρανομούν, και η οποία γίνεται ανεκτή από την ουδετεροποίηση των στοιχείων εκείνων της παρανομίας. Άρα ο Cohen και ο Short είναι βασικά σωστοί, όταν επιμένουν ότι η θεωρία του κοινωνικού ελέγχου είναι ατελής εφόσον δεν παρέχει μία ώθηση, μέσω της οποίας το δυναμικό στοιχείο της παραβατικότητας μπορεί να εκπληρωθεί."¹⁷ Hirschi, T. (1969) *ibid* pp (pp23)

¹⁸ David Matza, *Delinquency and Drift* (New York: Wiley, 1964), pp 181-191.

¹⁹ Hirschi, T. (1969) *ibid* pp25

²⁰ Ο Matza ωστόσο μας προειδοποιεί ότι δεν μπορούμε να βγάλουμε την μοιρολατρική διάθεση έξω από το πακνίδι και να ελπίζουμε να βρούμε αξιοσημείωτες διαφορές ανάμεσα σε παραβατικά και άλλα αγόρια: «Ότι το υποπολιτιστικό αγόρι δεν είναι ουσιαστικά διαφορετικό από άλλα αγόρια είναι ακριβώς το θέμα» Matza D (1964) (*Ibid.*, pp1 89).

11) Η μεταφορά του μοντέλου σε επίπεδο οικογένειας.

Προκειμένου ο Hirschi να χρησιμοποιήσει το μοντέλο της θεωρίας Κοινωνικού Ελέγχου που εμπνεύστηκε, στην ερμηνεία της σχέσης μεταξύ της νεανικής παραβατικότητας και των γονεϊκών πρακτικών ανατροφής, **βασίστηκε** στις ακόλουθες παρατηρήσεις:

α) οι περισσότερες παραβατικές πράξεις διαπράττονται εκτός της οικογενειακής εστίας β) ελάχιστες από αυτές προκύπτουν διαμέσω της γονεϊκής παρότρυνσης γ) όταν αυτές γνωστοποιηθούν στους γονείς, τους προκαλούν αισθήματα αμηχανίας και ενόχλησης, καταλήγοντας παράλληλα στο **συμπέρασμα** ότι « δεν θα πρέπει να μας εκπλήσσει η εικόνα του παραβάτη μέσω της οποίας απεικονίζεται ένα άτομο απελευθερωμένο τόσο σωματικά όσο και συναισθηματικά από τους γονείς του.».

Χρησιμοποιώντας την «προσκόλληση» ως **έννοια-κλειδί** σε συνδυασμό με **τις γονεϊκές πρακτικές ελέγχου** που υιοθετούνται στα πλαίσια **των θεωριών του κοινωνικού ελέγχου** μελέτησε την σχέση μεταξύ των γονεϊκών πρακτικών ανατροφής - και κυρίως των έμμεσων γονικών ελέγχων - με την νεανική παραβατικότητα.

Συνδέοντας στην προσέγγιση του την έννοια του «έμμεσου» γονεϊκού ελέγχου με την έννοια της εσωτερικευσης ή του υπερεγώ, επισημαίνει κατ' αυτό τον τρόπο ότι ο **έμμεσος γονεϊκός έλεγχος** αντανακλά *το βαθμό εσωτερικευσης των κανόνων και των αξιών που έχει ευστερνιστεί το άτομο* δια μέσου της διαπαιδαγώγησης που δέχθηκε από το οικογενειακό του περιβάλλον. Στη συνέχεια, βάσει της επιχειρηματολογίας του²¹ συσχέτισε την έννοια του έμμεσου γονεϊκού

²¹Στα πλαίσια της επιχειρηματολογίας του ο Hirschi αναφέρει ότι «ως προς την εξήγηση της παραβατικότητας οι ψυχολόγοι μιλούν για αναισθησία του υποκειμένου προς τη γνώμη των άλλων, που οφείλεται σε σύνδρομο ή ασθένεια. Έτσι, ο ψυχοπαθής δεν έχει κίνητρα σεβασμού και επιδεικνύει «υπερμετρη επιθετικότητα», «απουσία ελέγχου» και «βρεφικό επίπεδο αντίδρασης», χαρακτηριστικά που απορρέουν από την έλλειψη προσκόλλησης σε άλλους. Έχει επίσης απουσία συνείδησης ή υπερεγώ, στοιχεία που σε σύνδεση με την άποψη που θέλει τον άνθρωπο ζώνω ως προς τη φύση του, δικαιολογούν την εκδήλωση επιθετικότητας και παρορμητικότητας, ως αποτέλεσμα αποδέσμευσης του ατόμου από ηθικούς περιορισμούς. Λόγω του ότι η παραδοχική τέτοια αντίληψη είναι δύσκολη από πλευράς της κοινωνιολογίας, θα περιοριστούμε στην αναφορά της ως αποξένωσης του ανθρώπου λόγω διαπροσωπικών συγκρούσεων, αποξένωση που σύμφωνα με τον Hirschi οδηγεί στην εκθροικότητα. Hirschi 1969ibid pp18

ελέγχου με το βαθμό προσκόλλησης που έχει το υποκείμενο με τους γονείς του.

*Συγκεκριμένα, αναφέρει «ότι η ουσία της συνειδησως της εσωτερικευσης των κανόνων ή του υπερεγώ είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την προσκόλληση του ατόμου σε άλλα άτομα».*²²

Η έννοια λοιπόν της προσκόλλησης -η οποία προσδιορίζεται βάσει της έντασης του συναισθηματικού δεσμού που αναπτύσσεται μεταξύ των γονέων και του υποκειμένου -αποτελεί κατά τον Hirchi τη γέφυρα της μεταβίβασης των γονεϊκών ιδανικών και προσδοκιών στο υποκείμενο.²³ Στα πλαίσια αυτού του ενδοοικογενειακού επικοινωνιακού δικτύου η επικοινωνιακή σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ του υποκειμένου με τους γονείς του - μέσω της προσκόλλησης²⁴- τόσο σε επίπεδο ενημέρωσης όσο και σε επίπεδο συναισθηματικής στήριξης και ενδυνάμωσης του ψυχισμού του, είναι αποφασιστικής σημασίας ακόμα και για την μετέπειτα εξέλιξή του. Προκειμένου ο Hirschi να αποδείξει ότι τη

²² Προκειμένου να τεκμηριώσει γιατί η άποψη του αυτή σχετικά με την έννοια της εσωτερικευσης υπερεγεί, αναφέρει στο δοκίμιό του με τίτλο "Causes of delinquency", ότι οι επεξηγήσεις που δίνονται για την παραβατικότητα και οι οποίες βασίζονται στην έννοια της προσκόλλησης ξεφεύγουν με επιδειξίτητα από το θέμα της παραβατικότητας, και αυτό γιατί ο βαθμός προσκόλλησης ενός ατόμου με άλλα άτομα, μπορεί να μετρηθεί ανεξάρτητα, από τον βαθμό της παραβατικής του δραστηριότητας. Επιπλέον, επισημαίνει, ότι « η εξήγηση της αλλαγής ή της διαφοροποίησης στην συμπεριφορά γίνεται με τρόπο που δεν είναι ειλικής, όταν χρησιμοποιείται η έννοια της εσωτερικευσης ή του υπερεγώ» Hirsch (1969) ibid pp.86

²³ David G. McKinley, 1957 Social Class and Family Life New York: The Free Press, pp141. Ο McKinley ισχυρίζεται ότι ότι όσο υψηλότερη είναι η κοινωνική θέση του γονέα, τόσο δυνατότερος θα είναι ο δεσμός ανάμεσα στο γονιό και το παιδί.

²⁴ Όπου σύμφωνα με την ψυχαναλυτική προσέγγιση Bowlby (1960 Ainsworth & Bell(1974) , η παντελής έλλειψη προσκόλλησης του υποκειμένου με τους γονείς του , λόγω της φυσικής απουσίας αυτών , και κυρίως της μητέρας, θεωρείται σοβαρότερη , από την ελλιπή προσκόλληση του υποκειμένου με μια μητέρα που είναι φυσικά παρούσα. Αλλά ψυχικά απύουσα. Όμως η υπόθεση αυτή περί φυσικής παρουσίας ή απουσίας της μητέρας δεν βρίσκει παρά μόνο ελάχιστη υποστήριξη σε ποσοτικές έρευνες οι οποίες βασίζονται σε μεγάλα δείγματα πληθυσμού εκτός ιδρυμάτων. Ενδεικτικά οι McCord & McCord,(1959) ibid pp 83 όπως και ο Nye(1958), ibid pp 47 επισημαίνουν ότι η σημασία των επιπτώσεων της μητρικής αποστέρησης είναι ιδιαίτερος σημαντική ,σε τέτοιο βαθμό μάλιστα που δε τίθεται θέμα διαφοροποίησης της παραβατικής συμπεριφοράς μεταξύ εκείνων των ατόμων, που βίωσαν την γονική έλλειψη πριν την ηλικία των πέντε ετών και εκείνων που τη βίωσαν αργότερα. Εν όψει δε των σημερινών δεδομένων, επισημαίνουν ότι τα άτομα όπου έζησαν και με τους δύο γονείς τους πριν την ηλικία των πέντε, έχουν τις ίδιες πιθανότητες να διαπράξουν παραβατικές πράξεις, με τα παιδιά που είχαν τον έναν ή και τους δύο γονείς την ίδια περίοδο. Ετσι μέσω των αποτελεσμάτων αυτών η έννοια της προσκόλλησης που εισάγει ο Hirsch, υπό το πρίσμα των θεωριών του κοινωνικού ελέγχου, αποκτά ακόμα μεγαλύτερη βαρύτητα.

σημαντικότητα της εννοιας της προσκόλλησης και στην μετέπειτα ζωή του υποκειμένου, (παραβατική η μη) αναφέρει ενδυναμωτικά, ότι τόσο μελέτες σε παραμελημένα παιδιά το οποία είχαν μια ψυχοπαθητική προσωπικότητα, όσο και η θέση των Glueck,συγκλίνουν στο *ότι η ικανότητα σχηματισμού δεσμών προσκόλλησης με τους άλλους, μπορεί να υποστεί βλάβη, έτσι ώστε το παιδί που δεν αισθάνεται τίποτα για τους γονείς του, να έχει λιγότερες πιθανότητες να αισθανθεί κάποι και για κάποιον άλλο. Εισηγούνται μάλιστα, ότι η ελευθερία που δημιουργεί το ρήγμα των δεσμών με τους γονείς, δεν χάνεται αμέσως μέσω της ενσωμάτωσης σε μία άλλη ομάδα, και ότι υπάρχουν εκείνα τα άτομα έξω από « τον ιστό των ομαδικών δεσμών» που έχουν κατά μία έννοια χάσει την αίσθηση του να ανήκουν κάπου. Έτσι οι παραβάτες μπορεί να βρίσκονται μαζί με άλλα παραβατικά αγόρια όταν διαπράττουν τις πράξεις τους, αλλά αυτό δεν σημαίνει αναγκαστικά ότι αυτές οι πράξεις είναι μία ανταπόκριση στις πιέσεις που πηγάζουν από μία ηθική κοινότητα²⁵.*

Την θεώρηση αυτή υποστηρίζουν αργότερα και οι Giordano et al (1986)²⁶ επισημαίνοντας παράλληλα, ότι είναι λάθος η άποψη η οποία εξιδανικεύοντας την ποιότητα της σχέσης μεταξύ των παραβατικών φίλων, θεωρεί ότι αυτή διακατέχεται από μια «ιπποτική αδελφοσύνη» (noble brotherhood) όπου κυριαρχεί το συναισθημα του « εμείς».Τασσόμενοι υπέρ της άποψης του Hirschi ότι αυτό αποτελεί ένα μόνο « ρομαντικό μύθο» ισχυρίστηκαν ότι οι σχέσεις μεταξύ των παραβατικών ατόμων είναι χαλαρές,παγερές και εύθραστες.

Στην ίδια υπερασπιστική γραμμή βρίσκεται και η άποψη του Velarde(1978) ο οποίος μιλάει για την αστάθεια και για το βαθμό των διακυμάνσεων από τις οποίες χαρακτηρίζονται οι σχέσεις μεταξύ των παραβατικών ατόμων.

²⁵ Hirschi, T. (1969)ibid pp84

²⁶ Giordano Peggy C.Stephen A.Cernokovick &M.D.Pugh (1987)Friendship and delinquency *American Journal of Sociology* vol 91 pp 170-202

Επίσης τόσο οι Giordano et al (1986) όσο και ο Hartup (1985) παραθέτουν την άποψη ότι οι διαφορές, οι συγκρούσεις και οι διαμάχες μεταξύ των παραβατικών ατόμων είναι πολύ συχνές, θεωρώντας όπως και άλλοι μελετητές, ότι η κοινωνική απομόνωση- αποξένωση (to get along socially) αποτελεί το πιο σημαντικό χαρακτηριστικό της νεανικής παραβατικότητας. Freedman et al (1978), Rothstein(1962) Short and Strodtbeck (1965.)²⁷

Εάν το παιδί είναι αποξενωμένο ή αποστασιοποιημένο από το γονεϊκό πρότυπο, δε θα μπορέσει εξαιτίας αυτής της «ελλιπούς προσκόλλησης»²⁸ να εμπεδώσει τους αναγκαίους για την κοινωνικοποίησή του **ηθικούς κανόνες**. Κατά συνέπεια θα αναπτύξει μία ανεπαρκή συνείδηση ή ένα ατελές υπερεγώ.²⁹

Στην περίπτωση όμως που το υποκείμενο, είναι προσκολλημένο στους γονείς του, γεγονός που συνεπάγεται ότι διαρκώς αισθάνεται είτε με έμμεσο ή άμεσο τρόπο αισθητή την παρουσία των γονέων του,³⁰ σύμφωνα με τον Hirschi, έχει μικρότερες πιθανότητες να εμπλακεί σε καταστάσεις, οι οποίες σχετίζονται με παραβατικού τύπου συμπεριφορές. Σε ότι αφορά στον άμεσο γονεϊκό έλεγχο, θεωρεί ότι «δεν είναι, πλην περιορισμένων περιπτώσεων, ουσιώδους ή θεωρητικής

²⁷ Freedman et al (1978), Rothstein(1962) Short and Strodtbeck (1965) in Wiatrowski M.D Griswold D.B & Roberts M.K. (1981) Social Control theory & delinquency *American Sociological Review* vol 46 pp 526-541

²⁸ Στην θεωρία ελέγχου, η έλλειψη προσκόλλησης στους γονείς συντελεί άμεσα στην παραβατικότητα διότι το μη προσκολλημένο με το γονεϊκό πρότυπο υποκείμενο δεν χρειάζεται να μελετήσει τις συνέπειες των πράξεων του για τις σχέσεις που διατηρεί με τους γονείς του. Όμως αυτή η παράμετρος κατά τον Hirschi δεν επαρκεί από μόνη της για την δημιουργία της παραβατικής συμπεριφοράς. Πρέπει να παρέμβει μία μαθησιακή διαδικασία: «Εάν η οικογένεια βρίσκεται σε μία κοινότητα όπου δεν υπάρχει το μοντέλο κλοπής, τα παιδιά δεν κλέβουν, όσο παραμελημένα και δυστυχεμένα και αν μπορεί να είναι στο σπίτι». Αντιθέτως, στη θεωρία της πολιτιστικής απόκλισης, η έλλειψη προσκόλλησης στους γονείς απλά αυξάνει την πιθανότητα να εκτεθεί το παιδί σε «εγκληματογενείς επιδράσεις». Είναι με άλλα λόγια, πιο απελευθερωμένο στο να πιάσει φίλιες με μία συμμορία. Συνεπώς για τη θεωρία αυτή η έλλειψη προσκόλλησης με τους γονείς, δεν είναι αυτή καθαυτή, καμίας ηθικής σημασίας, σε αντίθεση με τη θεωρία ελέγχου, όπου η προσκόλληση στους γονείς αποτελεί την κεντρική επεξηγηματική μεταβλητή, μέσω της οποίας προσμετρείται ο βαθμός επάρκειας της κοινωνικοποίησης, δηλαδή της εσωτερικεύσης των κανόνων και των αξιών που δέχθηκε το υποκείμενο από τους γονείς του. Hirschi 1969 pp 98

²⁹ Nye, 1958 *ibid* pp. 71; William McCord and Joan McCord, *Origins of Crime*, (New York: Columbia University Press, 1959), pp.198-199.

³⁰ Hirschi, T. (1969) *ibid* pp 88

σημασίας».³¹ Αντίθετα, για τον έμμεσο γονεϊκό έλεγχο θεωρεί ότι αποτελεί υψίστης σημασίας παράμετρο, επισημαίνοντας ότι αντιπροσωπεύει την ψυχολογική παρουσία του γονέα στη δύσκολη στιγμή όπου εμφανίζεται ο πειρασμός . Συγκεκριμένα αναφέρει ότι «*εάν στην κατάσταση του πειρασμού δεν υπάρχει καμία σκέψη για τη γονεϊκή αντίδραση, το παιδί είναι από αυτό το σημείο, ελεύθερο να εκτελέσει την πράξη*».³²

Ειδικότερα, στην περίπτωση όπου το παιδί δε θα ενδιαφέρεται ή δεν θα σκέφτεται πλέον την αντίδραση των γονέων του «στη φάση του πειρασμού», αυτό σημαίνει ότι « **ο γονέας δεν είναι ψυχολογικά παρόν**»,³³ άρα τόσο ο άμεσος όσο και ο έμμεσος γονεϊκός έλεγχος είναι ουσιαστικά ανύπαρκτος. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να θεωρείται το παιδί ότι είναι **πλέον ελεύθερο** να τελέσει οποιαδήποτε παραβατική πράξη. Όπως επισημαίνει ο Hirschi «*στο σημείο αυτό είναι πλέον οφθαλμοφανές ,ότι δεν μπορούμε να περιμένουμε, ότι το παιδί θα **ασοκληθεί** ή θα **προσπαθήσει να φανταστεί** τις αντιδράσεις των γονέων του «**την κρίσιμη στιγμή**» όπου θα εμφανιστεί ο «**πειρασμός**»*»³⁴ Επιπλέον, θεωρεί ότι ο χρόνος³⁵ που οι γονείς αφιερώνουν στο παιδί τους είναι μια σημαντικά αποτρεπτική παράμετρος ως προς την υιοθέτηση παραβατικών προτύπων συμπεριφοράς.

Επιπρόσθετα θα πρέπει να επισημάνουμε ότι σημαντικό ρόλο στην όλη «**διαδικασία αποξένωσης**», διαδραματίζει και η στάση των γονέων , ειδικότερα στην περίπτωση όπου δεν εξωτερικεύουν μέσω των συναισθημάτων τους, καμία ενθάρρυνση ή αποτροπή για την συμπεριφορά και τις πράξεις του παιδιού .Παρά την παρουσία τους,

³² Hirschi, T. (1969)ibid pp108

³³ . Hirschi, T. (1969) ibid pp 91

³⁴ . Hirschi, T. (1969). Ibid pp 108

³⁵ Αναφορικά με το χρόνο που δαπανούν τα άτομα με τους γονείς τους ο Hirsch επισημαίνει ότι « *εφόσον οι παραβατικές πράξεις απαιτούν λίγο χρόνο, και από τη στιγμή που η πλειονότητα των εφήβων εκτίθεται συχνά σε καταστάσεις που ενδεχομένως ορίζονται ως ευκαιρίες για παραβατικότητα, ο χρόνος που περνάει με τους γονείς του θα ήταν πιθανώς ένας δευτερεύουσα παράγοντας πρόληψης της παραβατικότητας* . Hirschi, T. (1969). Ibid pp 90

δείχνουν μια εικόνα «απουσίας»,³⁶την οποία εκλαμβάνει το υποκείμενο ως παραμέληση.

Ο Hirschi³⁷θεωρεί ότι η στάση αυτή των γονέων συμβάλλει ενισχυτικά στην απελευθέρωση από το ψυχισμό του παιδιού, μιας σημαντικής πηγής ανησυχίας, ανησυχία που ενδεχομένως θα μπορούσε να αισθανθεί στην κρίσιμη στιγμή τέλεσης της παραβατικής πράξης. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, «το γεγονός αυτό διευκολύνει την παρούσα δράση του υποκειμένου με αποτέλεσμα να μην ανησυχεί για την αναπαράσταση της σκηνης σε κάποια μεταγενέστερη ημερομηνία μπροστά σε ένα πιθανώς αποδοκιμαστέο κοινό.Με άλλα λόγια, η σημερινή παράσταση δεν πρόκειται να τύχει ανασκόπησης στο μέλλον».³⁸

Με βάση την παρατήρηση αυτή, οδηγούμαστε συνεπαγωγικά στο συμπέρασμα ότι όσο περισσότερο το παιδί είναι συνηθισμένο να μοιράζεται την πνευματική του ζωή με τους γονείς του, και όσο αυτοί ανταποκρίνονται σε αυτό το κάλεσμα, τόσο πιο πολύ συνηθίζει να

³⁶ Σύμφωνα με τον Hirschi αυτό κενό της γονικής απουσίας που συντελείται διαμέσου της αποξένωσης του υποκειμένου με τους γονείς του, τείνει να καλυφθεί από τις περισσότερες θεωρητικές προσεγγίσεις μέσω της προσκόλλησης ή του συναισθηματικού δεσμού του υποκειμένου με τις συμφορές όπου διαμέσου αυτής της προέκτασης ή της πρόβλεψης της μετέπειτα εξελικτικής πορείας του ατόμου, συγκλίνουν οι περισσότερες θεωρίες περί παραβατικότητας, οι οποίες χρησιμοποιούν ως επικείμενο το γεγονός ότι οι παραβατικές πράξεις διαπράττονται με την παρουσία 'συντρόφων'. Μάλιστα ο Walter C. Reckless υποστηρικτής της άποψης αυτής επισημαίνει ότι : " Υπάρχει σχεδόν κάθε λόγος για να παραδεχτούμε ότι η συντροφικότητα είναι μία από τις σπουδαιότερες, οικουμενικές αιτίες του εγκλήματος και της παραβατικότητας ανάμεσα στους άντρες". Walter C. Reckless,(1961)*The Crime Problem*, 3rd edition (New York: Appleton-Century- Crofts, pp 311.

Όμως η σχέση ανάμεσα στην «συντροφικότητα» και την παραβατικότητα εξακολουθεί να είναι θέμα διαφωνίας . Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται από τον Hirschi (1969) «Ακόμα και οι Gluecks παραμένοντας ασυγκίνητοι από ένα βουνό κοινωνιολογικών θεωριών και έρευνας, καθώς και από τα ίδια τους τα δεδομένα, που δείχνουν μία στενή σχέση ανάμεσα στην παραβατικότητα και την παραβατικότητα των συντρόφων, θα μπορούσαν ακόμα να υποστηρίξουν, ότι τα αγόρια γίνονται παραβάτες πριν επιλέξουν τους συντρόφους τους.' Sheldon and Eleanor Glueck (1950)*Unraveling Juvenile Delinquency* (Cambridge, Mass: Harvard University Press, pp 164. in Hirschi (1969) pp 84

Επίσης συμφωνά με τον C.Debuyst στο βιβλίο του Ηθολογικό Πρότυπο και Εγκληματολογία . Νομική Βιβλιοθήκη 1999 σελ 190 «καμία αληθινή αλληλεγγύη δεν θα μπορούσε να δημιουργεί γύρω από τις παρεκκλίσεις δραστηριότητες , όπως άλλωστε κανείς συναισθηματικός δεσμός δεν θα μπορούσε να γεννηθεί ανάμεσα στα μέλη , γιατί το γεγονός ότι είναι κανείς ελεύθερος είναι ταυτόχρονα η έκφραση και το αποτέλεσμα μιας απομόνωσης, άρα δεν μπορεί να μιλάμε για ομάδες εγκληματιών στην πραγματική τους έννοια, δηλαδή για ομάδες μοιραίνουσες» σελ 191

³⁷ Όπως διαφαίνεται από τα δεδομένα της μελέτης του Hirschi (1969) το παιδί δεν μπορεί-αδυνατεί να σκεφθεί τις αντιδράσεις των γονέων του. Siegel 1995 *ibid* pp 218

³⁸ Αναφορικά με την επικοινωνιακή σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ των παραβατών και των ενήλικων έξω από την οικογένεια, βρίσκουμε όπως αναφέρει ο Hirschi (1969) *ibid* pp 108 παρόμοια συμπεράσματα, και στους James F. Short, Jr., Harvey Marshall and Ramon J. Rivera,

λαμβάνει υπόψη την γνώμη τους για τις δραστηριότητες του, και τόσο μεγαλύτερες είναι οι πιθανότητες να τους αντιλαμβάνεται ως μέρος του κοινωνικού και ψυχολογικού του πεδίου.

Αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα να τείνει ολοένα και λιγότερο να ‘αγνοεί’ την άποψη τους κάθε φορά που βρίσκεται σε δίλημμα μεταξύ της τέλεσης της παραβατικής πράξης και τον περιορισμό του νόμου. Μάλιστα, πάντα σύμφωνα με τον Hirschi, τη δύσκολη στιγμή όπου το παιδί θα βρεθεί αντιμέτωπο με τον πειρασμό, το πρώτο ερώτημα που θέτει στον εαυτό του, *-αναλογιζόμενο την αντίδραση των γονέων του* - το οποίο και καλείται να απαντήσει, προκειμένου να αποφασίσει, αν θα προβεί στην τέλεση ή μη της πράξης, είναι το αν **“με ενδιαφέρει τι θα σκεφτούν οι γονείς μου”**. Αν η απάντηση είναι *ναι*, τότε έχει πείσει τον εαυτό του για την ακύρωση της πράξης αυτής. Και αυτό γιατί αντιλαμβάνεται ότι σε τελική ανάλυση, αυτή θα δημιουργήσει πηγή σύγχυσης ή και ενόχλησης ακόμα, στους γονείς του, γεγονός που δεν επιθυμεί να συμβεί.

Στην περίπτωση όμως όπου το παιδί αναλογιζόμενο μεν την αντίδραση των γονέων του, απαντήσει στο προβληματισμό αυτό αρνητικά, θεωρώντας αρχικά, ότι «ναι» υπολογίζει την άποψη τους αλλά στη συνέχεια εκτιμήσει ότι η αντίδρασή τους θα είναι αμελητέας έντασης, η σκέψη και μόνο αυτή που ενέχει στάση αδιαφορίας προς τους γονείς, έχει την δύναμη να λειτουργήσει ενδυναμωτικά και όχι αποτρεπτικά για την τέλεση της παραβατικής πράξης. Με αυτό τον τρόπο επιβεβαιώνεται ότι η συναισθηματική ταύτιση, η αγάπη, και ο σεβασμός του υποκειμένου προς τους γονείς του, εξασφαλίζεται μόνο μέσω του συναισθηματικού δεσμού, ο οποίος αναπτύσσεται διαμέσου της προσκόλλησης.

Μια άλλη ερμηνευτική διάσταση³⁹ που δίνεται για την νεανική παραβατικότητα μέσω των θεωριών ελέγχου, είναι η μελέτη της σχέσης μεταξύ νεανικής παραβατικότητας και βαθμού προσκόλλησης του

³⁹ Για μία μελέτη της επικοινωνίας μεταξύ των παραβατών και των ενήλικων έξω από την οικογένεια, που υπονοεί παρόμοια συμπεράσματα, βλ. James F. Short, Jr., Harvey Marshall and Ramon J. Rivera.

υποκειμένου προς τους γονείς του, σε συνδυασμό όμως με την κοινωνική τάξη στην οποία ανήκουν οι γονείς του υποκειμένου. Μέσω διαφόρων προσεγγίσεων⁴⁰ έχει διατυπωθεί η άποψη ότι ένας λόγος για τον οποίο τα παιδιά της *κατώτερης κοινωνικής τάξης*, έχουν υψηλότερα ποσοστά παραβατικότητας, συνίσταται στο ότι οι δεσμοί προσκόλλησης με τους γονείς τους είναι χαλαροί, με αποτέλεσμα να αισθάνονται ελάχιστο σεβασμό προς αυτούς .

Μέσω μιας άλλης προσέγγισης επισημαίνεται ότι , ακόμα και αν οι γονείς που ανήκουν στην κατώτερη κοινωνική τάξη αναπτύξουν δεσμούς σεβασμού και προσκόλλησης, αυτοί οι δεσμοί ,δεν συμβάλλουν κατά τον ίδιο βαθμό στη υιοθέτηση από τα παιδιά τους των κοινωνικά αποδεκτών κανόνων και των αξιών, όπως θα συμβεί με τα παιδιά που οι γονείς τους ανήκουν στη μεσαία τάξη. Και αυτό, γιατί πολύ απλά «ως μοντέλο» οι γονείς της κατώτερης κοινωνικής τάξης *-όπως υποστηρίζεται μέσω της προσέγγισης αυτής-* έχουν λιγότερες πιθανότητες να υιοθετήσουν μια τυπική νορμοθετική συμπεριφορά. Σε αντίθεση με τις παραπάνω προσεγγίσεις η θεωρία ελέγχου υποστηρίζει ότι «*το παιδί που είναι προσκολλημένο σε ένα γονέα χαμηλής κοινωνικής θέσης, έχει τις ίδιες*

⁴⁰ Η σημαντικότητα της έννοιας του δεσμού είναι καταφανής και στην περίπτωση της αντιπαράθεσης της με τις θεωρίες της πολιτισμικής απόκλισης .Οι οποίες σύμφωνα με την προσέγγιση που υποστηρίζεται από τον Walter B. Miller, στο άρθρο του *Lower Class Culture as a Generating Milieu of Gang Delinquency* «*ότι οι αξίες που προεβέβουν αρκετοί γονείς οι οποίοι ανήκουν στην κατώτερη κοινωνική τάξη αν και δεν είναι καταφανώς εγκληματικές, είναι τουλάχιστον αξίες που θα μπορούσαν να συντελέσουν στην εγκληματικότητα*». Walter B. Miller, *Lower Class Culture as a Generating Milieu of Gang Delinquency*," *Journal of Social Issues*, XXIV (1958), 5- 19. Σύμφωνα με μία δεύτερη παραλλαγή αυτής της προσέγγισης, η οποία διατυπώνεται από τους A. Cloward and Lloyd E. Ohlin στο δοκίμιο τους «*Delinquency and Opportunity*», υπάρχουν περιοχές της κοινωνίας στις οποίες το έγκλημα ενθαρρύνεται ανουκά: Συγκεκριμένα αναφέρουν ότι «*Η κλοπή στην συνοικία αποτελούσε μία κοινή πρακτική η οποία επιδοκιμαζόταν από τους γονείς.*» A. Cloward and Lloyd E. Ohlin, *Delinquency and Opportunity*,σελ. 153, πρβλ C. R. Shaw, *The Jack-Roller* (Chicago: University of Chicago Press, 1930), σελ. 54.

Όμως σύμφωνα με την προσέγγιση η οποία υιοθετείται μέσω της θεωρίας Ελέγχου εάν η μία ή η άλλη άποψη θεωρηθεί ότι είναι σωστή, τότε η αποξένωση των υποκειμένων από τους γονείς τους δεν θα παρήγαγε την παραβατικότητα σε όλα τα τμήματα του δείγματος. Εάν για παράδειγμα στο δείγμα, ορισμένοι γονείς έχουν εγκληματικές αξίες, η έλλειψη προσκόλλησης πάνω σε αυτούς, μπορεί να είχε τα αντίθετα αποτελέσματα από την έλλειψη προσκόλλησης πάνω σε τυπικούς γονείς, ενώ τα αποτελέσματα της προσκόλλησης στην *εγκληματικότητα για ολόκληρο το δείγμα θα μπορούσαν και να εξασθενήσουν*. Βλ. Επίσης *Martin Gold, (1963) Status Forces in delinquent Boys* (Ann Arbor: Institute for Social Research, pp. 40-41.

⁴⁰ Sutherland and Cressey, *Principles of Criminology*, σελ. 227 .

πιθανότητες να εκδηλώσει παραβατική συμπεριφορά, με ένα παιδί που προσκολλάται σε ένα γονέα υψηλότερης κοινωνικής θέσης.⁴¹

Στα πλαίσια τεκμηρίωσης της παραπάνω άποψης, επισημαίνεται ότι ο γονέας της κατώτερης κοινωνικής τάξης ο οποίος διαπράττει εγκληματικές πράξεις, τις οποίες όμως δεν δημοσιοποιεί στα παιδιά του, και εφόσον έχει την ίδια κλίση να *‘εκφράσει’* ουσιαστική πίστη στους κοινωνικούς κανόνες και θεσμούς με τον γονέα της μεσαίας τάξης, δρώντας σε ένα σύστημα κοινωνικών κανόνων- *στο οποίο πιθανότατα ο ίδιος δεν συμμορφώνεται*- με τρόπο τέτοιο ώστε να καλλιεργεί στα παιδιά του την ίδια υπακοή με αυτά της μεσαίας τάξης, τότε για τα παιδιά αυτά αυξάνονται οι πιθανότητες να ακολουθήσουν μια νορμοθετική συμπεριφορά.

Ενισχυτικά ως προς τα παραπάνω λειτουργούν, όπως διαφαίνεται, και τα αποτελέσματα της μελέτης που έκανε ο Hirschi σε οικογένειες που ανήκουν σε κατώτερες κοινωνικά τάξεις, σύμφωνα με τα οποία καταδικνύεται, ότι τα αγόρια που είναι *στεινά προσκολλημένα⁴²* με ένα παραβατικό πατέρα, έχουν τις ίδιες πιθανότητες να γίνουν παραβατικά, σε αντίθεση με τα αγόρια εκείνα που παρουσιάζουν *ελλιπή προσκόλληση* με ένα μη παραβατικό πατέρα .

Συνεπώς, θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε, σύμφωνα με την θεωρία ελέγχου, ότι η προσκόλληση σε έναν πατέρα που ενθαρρύνει την παραβατικότητα συμβάλλει στην υιοθέτηση εκ μέρους του υποκειμένου μιας παραβατικού τύπου συμπεριφοράς. Αυτό όμως δε σημαίνει αναγκαία ότι η αποξένωση από ένα τέτοιο πατέρα, θα οδηγήσει απαραίτητα το υποκείμενο στην υιοθέτηση συμβατικών μορφών συμπεριφοράς.

Το παιδί το οποίο δεν προσκολλάται (αισθάνεται αποξενωμένο) σε έναν άτυπο(παραβατικό) πατέρα, είναι εξίσου ελεύθερο να διαπράξει παραβατικές πράξεις χωρίς υπερβολική μελέτη των συνεπειών τους, όπως

⁴¹ Hirsch (1969) *ibid* pp223

⁴² Hirschi, T. (1969)*ibid* pp 95-97

το παιδί που δεν προσκολλάται σε έναν τυπικό. Και αυτό, γιατί όπως επισημαίνεται από τους εκπροσώπους της θεωρίας αυτής, η ελευθερία από τον γονικό έλεγχο δεν επαρκεί από μόνη της για την δημιουργία της παραβατικής συμπεριφοράς. Υιοθετώντας μάλιστα την άποψη των Sutherland and Cressey σύμφωνα με την οποία «*Εάν η οικογένεια βρίσκεται σε μία κοινότητα όπου δεν υπάρχει το μοντέλο κλοπής, τα παιδιά δεν κλέβουν, όσο παραμελημένα και δυστυχημένα και αν μπορεί να είναι στο σπίτι*».⁴³ θεωρούν ότι προκειμένου το υποκείμενο, να υιοθετήσει μια παραβατικού τύπου συμπεριφορά, θα πρέπει προηγουμένως να έχει παρεμβληθεί μία συγκεκριμένη μαθησιακή διαδικασία.⁴⁴ όπου αυτή η μαθησιακή διαδικασία, συνδέεται και πραγματοποιείται μέσω των γονεϊκών πρακτικών ανατροφής.

Στα πλαίσια ερμηνείας της σχέσης των γονεϊκών **πρακτικών ανατροφής** και της **νεανικής παραβατικότητας**, ο Nye διατύπωσε την έννοια της **ελλιπούς γονικής επίβλεψης**, παραθέτοντας τον έμμεσο και άμεσο τύπο γονεϊκού ελέγχου⁴⁵.

⁴³ Sutherland, Edwin H., and Donald R. Cressey. *Principles of Criminology*. 7th ed. Philadelphia: Lippincott, 1966, pp. 227.

⁴⁴ Εκτεταμένη αναφορά για την έννοια του δεσμού γίνεται από τον C. Debuyst στο βιβλίο του Ηθολογικό Πρότυπο και Εγκληματολογία. Νομική Βιβλιοθήκη 1999 αναφερόμενος ο C. Debuyst στον Hirschi, θεωρεί ότι η έννοια του δεσμού παρουσιάζει πολυάριθμες συνεκφάνσεις, και η χρήση της από τον Hirschi, έχει το προσόν ότι θέτει ένα ζήτημα το οποίο θεωρείται βασικό όταν θίγεται η διαδικασία της κοινωνικοποίησης. Όπως επισημαίνει ο Debuyst «*Μπορούμε πραγματικά να πούμε, όπως το ισχυρίζεται ο Hirschi, ότι ο δεσμός αποτελεί τον τόπο ένταξης στις αξίες και στους συμβατικούς κανόνες. Αυτά τα στοιχεία επβάλλονται μέσω της σύνδεσης του υποκειμένου με σημαίνοντα πρόσωπα (γονείς-σχολείο) και υποθετούνται ώστε μέσω του δεσμού να ασκείται και να καθιερώνεται ο κοινωνικός έλεγχος. Σε μια άλλη θεώρηση, ο δεσμός καθιστά δυνατές αναγνωρίσεις του τύπου διαφορά κοινωνικής θέσης και οδηγεί σε συγκρουσιακές σχέσεις με εκδήλωση εγκληματικότητας. Ως προς την πρώτη θεώρηση, η εγκληματικότητα θεωρείται ως απόκλιση σε σχέση με συμβατικούς κανόνες.*

Σύμφωνα με τον Hirschi ο δεσμός είναι που επιτρέπει στο υποκείμενο να υποθετεί αξίες που διακινούνται μέσω από τη διάφορα συμβατικά περιβάλλοντα με τα οποία συνδέεται αυτό». Στην αναζήτηση όμως των αιτίων για την εμφάνιση εγκληματικότητας υποστηρίζει κάποιες αντιφάσεις. Διαμέσω των ερευνών του δείχνει πως όσοι είναι δεμένοι με τους ομοίους τους έχουν και στενούς δεσμούς με τους γονείς. Έτσι, η ένταξη σε μια υπο-ομάδα ομοίων/ με την έννοια ενός υπο-πολιτισμικού περιβάλλοντος όπου θα μπορούσε να ενταχθεί το υποκείμενο) δεν είναι καθοριστική για την είσοδο στην εγκληματικότητα. Οι στενοί δεσμοί συναντώνται στους μη εγκληματίες ενώ ο ανήλικος εγκληματίας χαρακτηρίζεται από έλλειψη δεσμών που εκδηλώνεται με έλλειψη σεβασμού και αφοσίωσης προς τους ομοίους του. Η αναφορά πλέον στη θέση του Hirschi θα συνίσταται στον ισχυρισμό ότι οι πιθανότητες πρόσκτησης εγκληματικής συμπεριφοράς αυξάνουν όσο το υποκείμενο απομακρύνεται από περιβάλλοντα όπου θα είχε συνάψει στενούς δεσμούς με αποτέλεσμα να αποκτήσει ελευθερία να προσανατολιστεί προς μια αποκλίνουσα κατεύθυνση. C. Debuyst Ηθολογικό Πρότυπο και Εγκληματολογία. Νομική Βιβλιοθήκη 1999 σελ 187-191

⁴⁵ Wells & Rankin, 1988, ibid pp265

Ο **άμεσος γονικός** έλεγχος αποτελεί μια μορφή εξωτερικού ελέγχου, η οποία ασκείται μέσω των περιορισμών και των τιμωριών⁴⁶. Οι γονείς δηλαδή, ελέγχουν με άμεσο τρόπο τα παιδιά τους, ασκώντας ελεγκτικές επεμβάσεις πάνω στο ωράριο των εξόδων τους, στους φίλους τους και στις διάφορες ασχολίες ή δραστηριότητες τους.⁴⁷ Υπόσχονται και υλοποιούν επίσης την τιμωρία ή την ανταμοιβή ανάλογα με την απόκλιση ή την συμμόρφωση που επιδεικνύουν αντίστοιχα τα παιδιά τους.

Ο **έμμεσος γονικός έλεγχος** ταυίζεται με την ψυχολογική παρουσία του γονέα η οποία υφίσταται διαμέσου του συναισθηματικού δεσμού που βιώνει ο έφηβος με τους γονείς του, καθώς και με τα άλλα μη-παραβατικά ενήλικα άτομα. Αυτός ο δεσμός έχει την ιδιότητα να λειτουργεί με τρόπο ελεγκτικό στην συμπεριφορά του υποκειμένου. Τρέφοντάς το υποκείμενο θετικά συναισθήματα για τους γονείς του, καθώς και για τα άλλα νομοταγή ενήλικα άτομα, δεν επιθυμεί να διαταράξει, να πληγώσει, ή να απογοητεύσει αυτούς τους «σημαντικούς άλλους» διαπράττοντας παραβατικού τύπου ενέργειες.⁴⁸

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημάνουμε ότι τόσο ο Hirshi (1969) όσο και ο Nye (1958) δίνουν μεγαλύτερη βαρύτητα στους έμμεσους γονικούς ελέγχους⁴⁹ σε αντίθεση με τους άμεσους, τους οποίους και θεωρούν ελάσσονος σημασίας. Προκειμένου λοιπόν να αιτιολογήσουν την άποψή τους, δίδουν τις παρακάτω αιτιολογήσεις: Συγκεκριμένα, ο Hirschi (1969) αναφέρει: «Από την στιγμή που οι περισσότερες παραβατικές

⁴⁶ Η επίδραση ενός ελέγχου, όπως ερμηνεύεται από τον Gassin είναι ηθική ή υλική. Είναι ηθική (ή εσωτερική) όταν πραγματοποιείται με πιέσεις και κυρώσεις που αποβλέπουν στο να δώσουν στο υποκείμενο μια πιο σαφή ιδέα του καλού και του κακού. Παραδειγματός χάριν, ένας πατέρας, που επιπλήττει τον γιό του που τον συνέλαβε να διαπράττει ένα λάθος ισχυρίζεται ότι τον κάνει να εσωτερικεύσει ως έννοιες του καλού κακού. Η επίδραση ενός ελέγχου είναι υλική (ή εξωτερική) όταν επικαλείται το βραχυπρόθεσμο συμφέρον του εν δυνάμει εγκληματία ή όταν ενεργεί έναν άμεσο καταναγκασμό πάνω στο σώμα του. Αυτός, είτε οφείλει να συνιαχθεί με την ολοφάνερη πραγματικότητα ότι δεν έχει τίποτε να κερδίσει και πολλά να χάσει αν περάσει στην πράξη, είτε εμπνέεται σωματικά να ενεργήσει. Ο ηθικός έλεγχος διακρίνεται από τον υλικό από τον τρόπο με τον οποίο ενεργεί και από την σχέση ανάμεσα στον «ελέγχοντα» και στον «ελεγχόμενο». GASSIN (1996) στο M,Cousson(2002) σελ 231-232

⁴⁷Nye, E.I. (1958). *ibid* pp.5- 7

⁴⁸, Nye, E.I. (1958). *Family relationships and delinquent behavior*. New York pp6

⁴⁹ Σε αντίθεση με τους Nye . (1958) και Hirschi (1969) οι Wells & Rankin 1988 *ibid* pp 286 διατύπωσαν την άποψη ότι οι άμεσοι γονικοί έλεγχοι και ιδιαίτερα και η γονική επίβλεψη δρουν με τρόπο ανασταλτικό στην δημιουργία παραβατικής συμπεριφοράς. Η ίδια άποψη υποστηρίζεται και από τους Gernkovich & Giordano(1987) Sienger & Levine(1988)

πράξεις απαιτούν λίγο χρόνο, και εφόσον οι περισσότεροι έφηβοι συχνά εκτίθενται σε καταστάσεις που δυνητικά ορίζονται ως ευκαιρίες για παραβατικότητα, ο χρόνος που το άτομο περνάει με τους γονείς του, θα ήταν μάλλον ένας κατώτερης σημασίας παράγοντας της πρόληψης της παραβατικότητας. Ο αποκαλούμενος «άμεσος έλεγχος» δεν είναι, πλην περιορισμένων περιπτώσεων, αρκετά ουσιώδης ή θεωρητικής σημασίας»⁵⁰

Στο ίδιο πνεύμα εντάσσεται και ο Nye(1958) ο οποίος ισχυρίζεται τα εξής: «Ένα ελάττωμα της αποτελεσματικότητας του άμεσου ελέγχου είναι ότι είναι αποτελεσματικός μόνο όταν το παιδί περιμένει ότι θα παρακολουθηθεί κατά τη διάρκεια της παραβατικής πράξης, όταν βρίσκεται μέσα στα φυσικά όρια του σπιτιού, ή όταν ειδάλλως βρίσκεται υπό την επίβλεψη των ενηλίκων. Εφόσον υπάρχουν πολλές στιγμές που το παιδί είναι έξω από την σφαίρα του άμεσου ελέγχου, αυτός δεν μπορεί από μόνος του να είναι αποτελεσματικός»⁵¹

Αναφορικά με τη διαφοροποίηση άσκησης των γονεϊκών ελέγχων συναρτήσει της ηλικίας του υποκειμένου, διατύπωσαν την υπόθεση ότι οι «οικογενειακοί άτυποι έλεγχοι σε συνδυασμό με την ηλικία του ατόμου είναι αντιστρόφως ανάλογοι με τους επίσημους νομικούς ελέγχους»⁵².

⁵⁰ Hirschi, T. (1969). *Ibid* (pp 88)

⁵¹ Nye, El. (1958). *Ibid* pp 7

⁵² Ο Αγγλικός ποινικός κώδικας πάνω στον οποίο βασίζεται το Αμερικάνικο νομικό σύστημα, θεωρεί ότι τα παιδιά κάτω από την ηλικία των 7 δεν έχουν νομική ευθύνη για τις πράξεις τους, τα παιδιά μεταξύ των 7 και 14 χρόνων μπορεί να θεωρηθούν υπόλογα, ενώ τα άτομα άνω των 14 ετών καθίστανται υπεύθυνα για τις πράξεις τους. Σύμφωνα με την Ελληνική ποινική νομοθεσία, οι ανήλικοι αντιμετωπίζονται ως άτομα με ιδιόμορφο ψυχικό κόσμο στα οποία δεν μπορεί να καταλογιστεί εγκληματική πράξη, επειδή στερούνται βούλησης. Συγκεκριμένα ο Ελληνικός Ποινικός Κώδικας στο κεφάλαιο (Η), κάνει αναφορά στον όρο "ανήλικος", προσδιορίζοντας χρονικά την ηλικία του ανήλικου από 7 μέχρι 21 χρόνων ομαδοποιώντας αυτή σε τρία ηλικιακά συστήματα. Το πρώτο αναφέρεται στους παίδες (7 - 12 χρόνων) . Σύμφωνα με το άρθρο 126 του Ποινικού Κώδικα θεωρούνται ανίκανοι για καταλογοισμό ευθυνών. Στο δεύτερο ηλικιακό σύστημα, εντάσσονται οι εφήβοι (13 - 17 χρόνων), οι οποίοι θεωρούνται ποινικά υπεύθυνοι ή ανεύθυνοι , ανάλογα με την "επικινδυνότητα" τους και τη σοβαρότητα της πράξης τους. Τέλος, στην τρίτη κατηγορία εντάσσονται οι νέοι " μετεφηβικής ηλικίας" (17 - 21 χρόνων). Συγκεκριμένα για την κατηγορία αυτή προβλέπεται ειδική μεταχείριση όπου σύμφωνα με το ελληνικό ποινικό δίκαιο ανηλίκων συνίσταται στην ειδική πρόληψη με βάση την αρχή διαπαιδαγώγησης, στον ποινικό σφραγισμό ως έσχατο μεσο και στον ορισμό του 17^{ου} έτους συμπληρωμένου ως κατώτερο όριο ηλικίας επιβολής ισόβιας κάθειρξης. Η έννοια της ανηλικότητας καθορίζεται βάσει των ιστορικών, οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών συνθηκών μιας χώρας. Αλεξιάδης 1989 ο.π. σελ 291-297

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειώσουμε ότι στην ιστορική διαδρομή της ελληνικής νομοθεσίας αναφορικά με την αντιμετώπιση της παιδικής παραβατικότητας στη χώρα μας, καταγράφεται μια ποικιλία εννοιών, που αντικατοπτρίζει την κοινωνική αντίληψη και δράση της εκάστοτε νομοθετούσας

Συγκρίνοντας την εφαρμογή των γονεϊκών ελέγχων συναρτήσει της ηλικίας του υποκειμένου σε συνδυασμό με την επιβολή των ποινικών κυρώσεων,⁵³ διαπιστώνουμε πραγματικά, ότι επιβεβαιώνεται η ύπαρξη της αντιστρόφως ανάλογης σχέσης που περιέγραψαν οι Nye (1958) και Hirshi (1969).

Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι ο γονεϊκός έλεγχος διαφοροποιείται σε βαθμό και ένταση, ανάλογα με την διαφορά ηλικίας του υποκειμένου-*δηλαδή μειώνεται όσο αυξάνει η ηλικία του υποκειμένου*- κάτι που δεν

κοινωνίας . Η έννοια "Παραστρατημένοι" και "Ψυχικώς διαταραγμένοι ανήλικοι, εμφανίζεται για πρώτη φορά στο νεοελληνικό κράτος με τον Ν. 1682 της 16 Ιανουαρίου 1919, "Περί προστασίας των εις επαίειαν, αληθειαν κλπ. Εκδοτών ανηλίκων."ο όρος "εξαθλωμένος", περιγράφει συγκεκριμένες μορφές εξαθλίωσης όπως η αλητεία, η επαίεια, η παρασιτική ζωή, η πορνεία και γενικά κάθε πράξη του ατόμου που δεν εμπίπτει στο πλαίσιο της ομαλής κοινωνικής ζωής.

Ο όρος εγκληματίας αναφέρεται στο Ν. 2135/1939 "Περί εκδίκασεως των εγκλημάτων των ανηλίκων" και συνίσταται στην αιχλή ενόχληση του κοινωνικού συνόλου, μέχρι την προξένηση σε αυτό βλάβης, όπως ο φόνος, η ληστεία

Στα χρόνια του δεύτερου Παγκόσμιου πολέμου (Α.Ν. 2724/27 Δεκεμβρίου 1940), ". Ο όρος "αναμορφωτήριο" αναφέρεται σε ίδρυμα - "κατάστημα" που φιλοξενεί και ανηλίκους, που αποκαλούνται "δυσάγωγοι", οι "εν κινδύνω ευρισκόμενοι", οι "προεγκληματικοί" και οι "εγκληματικοί"

Η χρήση του όρου "επιβλεπόμενη αγωγή", δηλώνει την καταβαλλόμενη προσπάθεια για αναπροσαρμογή στην ανθρώπινη κοινωνία των ανηλίκων που χαρακτηρίζονται σαν ανήλικοι και εγκληματίες. Προβλέπεται έτσι η προφύλαξη των νέων από το ενδεχόμενο να καταστούν "θύματα ηθικής εγκατάλειψης και εγκληματικότητας" και αναγνωρίζεται ότι η ιδρυματική μεταχείριση του ανηλίκου αποτελεί το "έσχατο μέσο" αναμόρφωσής του.

Δεκατρία χρόνια μετά, εμφανίζεται ο όρος "πρόληψη", στο Ν. 2330 18/21 Μαρτίου 1953. "Περί συστάσεως παρά τη Γενική Διευθύνσει Ποινικής Δικαιοσύνης του Υπουργείου Δικαιοσύνης Συμβουλίου Συντονιστικού των μέτρων πρόληψως και καταστολής της εγκληματικότητας των ανηλίκων". Από το αρχείο Δ/νσης Πρωλ. Εγκλ. Σοφρ. Αγ. Ανηλίκων Υπ. Δικαιοσύνης

⁵³ Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειώσουμε ότι, για την μελέτη της εγκληματικότητας των ανηλίκων ένα σημαντικό ζήτημα που τίθεται είναι και ο προσδιορισμός της ηλικιακής ομάδας στην οποία ανήκει ο ανήλικος Αναφορικά με την ποινική ευθύνη, η ανηλικότητα δεν προσδιορίζεται επακριβώς και ενιαία ούτε από τις θετικές επιστήμες ούτε από την επιστήμη της εξελικτικής ψυχολογίας. Ο προσδιορισμός της έννοιας της ανηλικότητας όχι μόνο δεν διαφέρει από χώρα σε χώρα αλλά και στην ίδια χώρα μεταβάλλεται εξαιτίας της αλλαγής ιστορικών, οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών συνθηκών της. Έτσι το γενικό ή κοινό ποινικό δίκαιο ή ποινικό δίκαιο ανηλίκων καθορίζει τυπικά την παραβατικότητα των ανηλίκων. Επίσης, στο ελληνικό δίκαιο ανηλίκων πολύ σπάνια γίνεται αναφορά σε ειδικές αξιόποινες πράξεις των ανηλίκων, δηλαδή πράξεις που το υποκείμενό τους ως αυτουργός είναι ειδικά «ανήλικος» (λεγόμενες παραβάσεις status). Να σημειώσουμε εδώ ότι στις χώρες που οι παραβάσεις «status» συνιστούν εγκλήματα όταν τελούνται από ανηλίκους, «το φάσμα των μορφών συμπεριφοράς που θεωρούνται εγκλήματα είναι ευρύτερο για τους ανηλίκους από ό,τι για τους ενήλικους» και συνακόλουθα η μειονεκτική θέση των ανηλίκων είναι προφανής. Στην χώρα μας, η νομοθεσία για την ποινική μεταχείριση των ανηλίκων δεν έχει αυτοτελή υπόσταση στην έννομη τάξη, όπως έχει λ.χ. στην Αυστρία και Γερμανία. Οι ειδικές κανονιστικές ρυθμίσεις για ανηλίκους είναι ενσωματωμένες στο γενικό μέρος του ποινικού δικαίου, όπως και στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης, λ.χ. στην Ελβετία, Ιταλία, τις Κάτω Χώρες, την Ουγγαρία, Σλοβακία, Σλοβενία, Σουηδία, Τσεχία και Φιλανδία. *Κείμενο εργασίας(25-7-2002) Υπουργείου Δημόσιας Τάξης στο πλαίσιο της ΟΔΕ Αντεγκληματικής Πολιτικής για την εγκληματικότητα των ανηλίκων . οελ 3*

προβλέπεται καταφανώς από τους εκπροσώπους της θεωρία ελέγχου αλλά όμως εννοείται διαμέσου της υπόθεσης που αυτοί διατύπωσαν.

Αναφορικά με τη σχέση παραβατικότητας και γονεϊκών ελέγχων ανάλογα με τις ηλικιακές διαφορές, ο Nye ανέφερε ότι οι γονεϊκοί έλεγχοι μειώνονται καθώς το υποκείμενο μεταβαίνει προς την ενηλικίωσή του, ενώ ο Hirschi (1969)⁵⁴ διατύπωσε την άποψη ότι η γονεϊκή προσκόλληση διαφοροποιείται συναρτήσει της ηλικίας του υποκειμένου.

Ως προς τη σχέση μεταξύ του γονεϊκού έλεγχου και του φύλου του υποκειμένου, ο Nye (1958) διατύπωσε την άποψη⁵⁵ ότι οι άμεσοι τύποι γονεϊκού έλεγχου είναι πιο αποτελεσματικοί στις γυναίκες απ' ότι οι έμμεσοι, οι οποίοι όμως ασκούν μεγαλύτερη επίδραση στους άντρες.

Προσεγγίζοντας την έννοια του έμμεσου γονικού έλεγχου υπό το πρίσμα της γονεϊκής τρυφερότητας, ο Hirschi υποστήριξε ότι ο τρόπος, καθώς και ο βαθμός που βιώνεται η γονική τρυφερότητα, επηρεάζει ανάλογα το είδος της γονικής επίβλεψης- παρακολούθησης καθώς και το είδος της γονεϊκής τιμωρίας που επιβάλλεται στο υποκείμενο. Επιπλέον επισήμανε ότι η δομή της σχέσης αυτής επηρεάζει με τρόπο ανάλογο και τη γονεϊκή ικανότητα αναγνώρισης ή μη, μιας πιθανής εκδήλωσης παραβατικού τύπου συμπεριφοράς από το υποκείμενο.

Στο ίδιο πνεύμα άλλα κάτω από ένα διαφορετικό ερμηνευτικό πρίσμα εντάσσεται και η *θεωρία της ισχύος*. Μεταφέροντας το μεθοδολογικό πλαίσιο της θεωρίας τους⁵⁶ οι Hagan et al., (1979) σε επίπεδο οικογένειας και εστιάζοντας το ενδιαφέρον τους στους άμεσους γονικούς έλεγχους ισχυρίστηκαν ότι οι σχέσεις κυριαρχίας που χαρακτηρίζουν το γονεϊκό σχήμα, σε επίπεδο αγοράς εργασίας, επηρεάζουν με ανάλογο τρόπο τις σχέσεις κυριαρχίας που αναπτύσσονται

⁵⁴ Στην ερμηνευτική του προσέγγιση δεν ασχολήθηκε με το πλαίσιο της ανασταλτικής επίδρασης της προσκόλλησης, σε σχέση με την παραβατικότητα, ούτε επίσης με το ρόλο που παίζουν στην όλη διαδικασία το φύλο και η ηλικία. Hirschi, T. (1969). *ibid* pp 236

⁵⁵ Nye, E. (1958) *ibid* (pp. 6)

⁵⁶ Hagan, J., Simpson, J., & Gillis, A. R. (1979). The sexual stratification of social control: A gender-based perspective on crime and delinquency. *British Journal of Sociology*, 30, pp 25-38.

μεταξύ των μελών της οικογένειας. Σύμφωνα με την συγκεκριμένη θεωρία, η παρουσία της ισχύος και η απουσία ελέγχου, αφήνουν τους εφήβους ανεξέλεγκτους, με αποτέλεσμα να είναι πλέον ελεύθεροι να κινηθούν παραβατικά⁵⁷.

Σε ότι αφορά στον τρόπο με τον οποίο το φύλο του υποκειμένου, επηρεάζει το βαθμό και την ένταση των γονεϊκών ελέγχων σε σχέση με την παραβατικότητα, θεωρούν ότι οι μητέρες αποτελούν την κυριότερη μορφή έμμεσου γονικού ελέγχου στην οικογένεια, ενώ τα κορίτσια είναι οι κύριοι αποδέκτες αυτών των ελέγχων, ιδιαίτερα μάλιστα στην περίπτωση όπου επικρατεί μία ανισότητα ισχύος ανάμεσα στο ζευγάρι των γονέων, ίδια με αυτή την ανισότητα εξουσίας που τους χαρακτηρίζει και στο επίπεδο της εργασιακής τους απασχόλησης. Επιπλέον ισχυρίστηκαν ότι επειδή το ποσοστό των γονεϊκών ελέγχων είναι μεγαλύτερο για τα κορίτσια, το γεγονός αυτό λειτουργεί ανασταλτικά ως προς την εκδήλωση εκ μέρους τους παραβατικού τύπου συμπεριφοράς.⁵⁸

Το θέμα της σχέσης μεταξύ του συναισθηματικού δεσμού των γονεϊκών ελέγχων και της νεανικής παραβατικότητας, θα πρέπει να σημειώσουμε, ότι μελετήθηκε από αρκετά ερευνητικά σχήματα. Ενδεικτικά, αναφέρουμε αποτελέσματα μελετών, όπου ορισμένα από αυτά επιβεβαιώνουν, αναιρούν ή και συμπληρώνουν κάποια «ερμηνευτικά κενά» των παραπάνω θεωριών. Αναλυτικότερα :

Ένας σημαντικός αριθμός μελετών⁵⁹ όπως αυτές των McCord & McCord 1959, Hirschi 1969, Villard 1972, West & Farrington 1973, Malewska & Peyre 1973, LeBlanc & Biron 1980, Walgrave 1992, LeBlanc 1994, αποδεικνύει ότι όσο περισσότερο το υποκείμενο είναι προσκολλημένο στην οικογένειά του και στις σχολικές του επιδόσεις, τόσο

⁵⁷ Hagan, J., Gillis, A. R., & Simpson, J. (1985). The class structure of gender and delinquency: Toward a power-control theory of common delinquent behavior. *American Journal Of Sociology*, 90, (pp. 1174)

⁵⁸ Hagan, J., Simpson, J., & Gillis, A. R. (1987). Class in the household: A power-control Theory of gender and delinquency. *American Journal of Sociology*, 92 pp 812

⁵⁹ Glueck και Glueck, 1950' McCord και McCord, 1959' Hirschi, 1969' Villard, 1972' West και Farrington, 1973' Malewska και Peyre, 1973' LeBlanc και Biron, 1980' Walgrave, 1992' LeBlanc, 1994) στο M.Cusson (2002) ο.π.σελ 149-150

περισσότερο σέβεται τους κοινωνικούς κανόνες και νόμους της κοινωνίας. Μεταξύ των εμπειρικών δεδομένων, που πρώτα τεκμηριώσαν τις παραπάνω απόψεις σχετικά με τους γονεϊκούς έλέγχους είναι και η έρευνα των S. και E. Glueck⁶⁰, τα αποτελέσματα της οποίας δημοσίευσαν το 1950 στο βιβλίο τους με τίτλο « *Unraveling Juvenile Delinquency*». Από τα πορίσματα της έρευνας αυτής προέκυψε ότι ο ελλιπής γονικός έλεγχος, η παραμέληση, η σκληρότητα, η αδιαφορία των γονέων, αποτελούν τους ισχυρότερους προάγγελους της εμφάνισης της νεανικής παραβατικότητας.

Επίσης το 1993, οι Sampson και Laub αναλύοντας περαιτέρω τα πρωτότυπα δεδομένα της προαναφερθείσας έρευνας των Glueck με τη βοήθεια πολυπαραγοντικών αναλύσεων, επιβεβαίωσαν τις παραπάνω συσχετίσεις.

Επιπλέον, σύμφωνα με τους (Matsueda & Haimer 1987, White, Pandina & LaGrange 1987), η γονική εποπτεία και ο έλεγχος⁶¹ τροποποιείται συναρτησεί της ηλικίας του υποκειμένου.

Όπως υποστηρήθηκε από τις μελέτες των Gottlieb & Chafetz, (1977) η γονεϊκή αξιολόγηση της συμπεριφοράς αλλάζει ανάλογα με την ηλικία και το φύλο του υποκειμένου⁶²

Επίσης όπως καταδικνείουν οι μελέτες των Biddle, Bank & Marlin, (1980) LaGrange & White (1985)⁶³ οι επιδράσεις της γονεϊκής νόρμας (π.χ σε όα αφορά την κατανάλωση οινοπνεύματος ή το κάπνισμα από τους εφήβους) καθώς και ο βαθμός επιρροής του συναισθηματικού δεσμού ή προσκόλλησης του υποκειμένου με το γονεϊκό σχήμα, σε

⁶⁰ Glueck, Sheldon and Eleanor. *Unraveling Juvenile Delinquency*. Cambridge: Harvard University Press, 1950. pp129

⁶¹ Matsueda, R. L., & Heirner, K. (1987). Race, family structure, and delinquency: A test of differential association and social control theories. *American Sociological Review*, 52, pp 826-840.

White, H. R., Pandina, R. J., & LaGrange, R. L (1987). Longitudinal predictors of serious substance use and delinquency. *Criminology*, 25, pp715-740

⁶² Gottlieb, D., & Chafetz, J. S. (1977). Dynamics of familial, generational conflict and reconciliation: A research note. *Youth & Society*, 9, 213-224.

⁶³ Biddle, B. J., Bank, B. L., & Marlin, M. M. (1980). Social detenninants of adolescent drinking: What they think, what they do and what I think and do. *Journal of Studies on Alcohol* vol 41,215-241. & LaGrange, R. L, White, H. R. (1985). Age differences in delinquency: A test of theory. *Criminology*, vol 23, 19-45.

σχέση με την εκδήλωση ή μη παραβατικής συμπεριφοράς, διαφοροποιείται συναρτήσει της ηλικίας του υποκειμένου. Ακόμη, από τους Gernkovich & Giordano, (1987) Hagan et al. (1979) Singer & Levine, (1988) εντοπίστηκαν σημαντικές αποκλίσεις ως προς το είδος, το βαθμό και την ένταση της γονεϊκής επίβλεψης - γονεϊκού ελέγχου, σε σχέση με το φύλου του υποκειμένου⁶⁴.

Επιπλέον, οι Gernkovich & Giordano (1987) & Gove & Crutchfield (1982). J.Sokol Katz R.Dunham, R.Zimmerman (1997)⁶⁵ διατύπωσαν την άποψη ότι οι μεταβλητές οι οποίες σχετίζονται με τον τύπο και τη δομή της οικογένειας, καθώς και με συγκεκριμένους τύπους προσκόλλησης, συμπεριλαμβανομένου του έμμεσου- άμεσου γονεϊκού ελέγχου, φαίνεται να επηρεάζουν με διαφορετικό τρόπο την εκδήλωση ή μη παραβατικής συμπεριφοράς, συναρτήσει του φύλου που έχει το υποκείμενο.

Στο ίδιο πνεύμα με τις παραπάνω επισημάνσεις βρίσκονται και οι θέσεις των Loeber και Stouthamer-Loeber (1986)⁶⁶. Συγκεκριμένα υποστήριξαν ότι τα παραβατικά άτομα διακρίνονται από μια παντελή έλλειψη διαπαιδαγωγησης,⁶⁷ γονεϊκού ενδιαφέροντος, πειθαρχίας,

⁶⁴ Cernkovich, S. A., & Giordano, P. C. (1987). Family relationships and delinquency. *Criminology*, vol 25, 295-321. & Singer, S. I, & Levine, M. (1988). Power-control theory, gender, and delinquency: A partial replication with additional evidence on the effects of peers. *Criminology*, vol 26, 627-647. & Hagan, J., Sirnpson, J., & Gillis, A. R. (1979). The sexual stratification of social control: A gender-based perspective on crime and delinquency. *British Journal of Sociology*, vol 30, pp 25-38.

⁶⁵ Gove, W. R., & Crutchfield, R. J. (1982). The family and juvenile delinquency. *Sociological Quarterly*, 23, 301-319. J.Sokol Katz R.Dunham, R.Zimmerman (1997) Family Structure versus parental attachment in controlling adolescent deviant behavior :A Social Control Model Adolescence vol 32 (125) pp199-213

⁶⁶ Loeber και Stouthamer-Loeber (1986) *ibid* pp 48-57

⁶⁷ Σύμφωνα με τους Patterson) 1) Patterson, O. R. (1982a). *Coercive family processes*. Eugene, OR: Castalia. 2) Patterson, G. R. (1982b). A social learning approach to family intervention: III. Coercive Family process. Eugene, OR: Castalia. & 3) Patterson, O. R. (1984). Siblings: Fellow travelers in coercive family processes. *Advances in the Study of Aggression*. Vol 1 173-215. και Hirschi (1995) *The Family in J.Q.Wilson . J.Petersilia (ed) Crime San Francisco ed ICS Press pp 121-140*

οι γονείς προκειμένου να διαπαιδαγωγήσουν σωστά τα παιδιά τους πρέπει να συγκεντρώνουν τις ακόλουθες τρεις προϋποθέσεις

- 1) Να προσέχουν τις πράξεις του παιδιού, πράγμα που προϋποθέτει ότι ενδιαφέρονται γι' αυτό. 2) Να βλέπουν τις επιλήψιμες πράξεις του παιδιού και να τις γνωρίζουν ως τέτοιες 3) Να τιμωρούν αυτές τις παρεκκλίνουσες πράξεις. Επιπρόσθετα αναφέρουν ότι στους γονείς ενός υπότροπου εγκληματία, εκλείπουν μία ή περισσότερες από αυτές τις προϋποθέσεις βλεπ. Επίσης M.Cousson

αυτοελέγχου, το αιτιολογικό υπόβαθρο των οποίων, εντόπισαν στους ακόλουθους παράγοντες που χαρακτηρίζουν τη γονεϊκή συμπεριφορά:

α) Στην παντελή έλλειψη προσοχής και ενδιαφέροντος των γονέων για τις εξω-οικογενειακές δραστηριότητες του υποκειμένου, β) στις χαλαρές και ασταθείς μεθόδους πειθαρχίας που υιοθετούν, γ) στην ασταθή και απορριπτική προς το υποκείμενο συμπεριφορά που επιδεικνύουν. Τις περισσότερες φορές μάλιστα η συμπεριφορά τους αυτή χαρακτηρίζεται από μια εναλλασσόμενη επιείκεια και αυστηρότητα. δ) Στην έλλειψη προσκόλλησης και στην διάρρηξη του συναισθηματικού δεσμού μεταξύ γονέων και υποκειμένου.

2.2.2 Ο ρόλος της μάθησης

Μια άλλη θεωρία -έκτος από τις θεωρίες κοινωνικού ελέγχου - η οποία μελέτησε τη σχέση μεταξύ των γονεϊκών πρακτικών ανατροφής και της νεανικής παραβατικότητας, είναι αυτή της κοινωνικής μάθησης.¹ Τη κατανόηση της λειτουργίας των μηχανισμών μάθησης, που εμπλέκονται με την ανάπτυξη της παιδικής παραβατικότητας, θα επιχειρήσουμε στα πλαίσια της παρούσας ενότητας να εξετάσουμε, με βάση τις ερμηνευτική προσεγγίσεις που προήλθαν τόσο από το Κλάδο της Αναπτυξιακής Ψυχολογίας όσο και από τον Κλάδο της Κοινωνιολογίας της Παρέκκλισης.

Οι οπαδοί της θεωρίας της κοινωνικής μάθησης, παίρνοντας σαν αφετηρία το ότι οι γονείς στα πλαίσια άσκησης του γονεϊκού ρόλου είναι τα κύρια πρόσωπα, *τα οποία αποφασίζουν για το τι θα πρέπει να μάθουν τα παιδιά και χορηγώντας αμοιβές και τιμωρίες με σκοπό να ενδυναμώσουν τις επιθυμητές συμπεριφορές και να αποδυναμώσουν τις ανεπιθύμητες*, υποστήριξαν ότι διαμέσου της εξαρτημένης μάθησης, οι γονείς μπορούν να διαμορφώσουν απεριόριστα την προσωπικότητα των παιδιών τους².

Κατά τους Wolfgang και Franco Ferracuti, *«η διαδικασία της κοινωνικής μάθησης, περιέχει την εκμάθηση των κανόνων και των αξιών στο υποκείμενο διαμέσου ενός αριθμού μηχανισμών κυμαινόμενων από και*

¹ Σύμφωνα με τους Wolfgang Ferracuti .Η θεωρία της κοινωνικής μάθησης είναι μια θεωρητική κατασκευή, η οποία δανείζεται βασικές απαρχές από το χώρο της γενικής και κοινωνικής ψυχολογίας, η οποία, αποτελεί και τη θεωρητική γέφυρα ανάμεσα στη βίαιη συμπεριφορά ενός ατόμου και την υπακοή του στις αξίες της υποκοουλτούρας, Wolfgang Ferracuti (1995) «Υποκοουλτούρα της βίας» Νομική Βιβλιοθήκη σελ 286

² Gewirtz(1969) Mechanisms of social learning : Some roles of stimulation and behavior in early human development In D,A, Goslin (ed) Handbook of socialization theory and research Chicago :Rand Mc Nally pp (58-59)

³ Οι συγγραφείς στα πλαίσια της κριτικής που άσκησαν στην εν λόγω θεωρία, υποστηρίζουν, ότι η πολυπλοκότητα της θεωρίας της μάθησης και η αβεβαιότητα που χαρακτηρίζει τις κεντρικές της θέσεις καθιστούν αδύνατη προς το παρόν την εφαρμογή της στην ερμηνεία της εγκληματικής συμπεριφοράς. Το ίδιο θα μπορούσε να ειπωθεί και για την εφαρμογή των διαγνώσεων της ψυχολογίας ως προς τις ατομικές διαφορές των βίαιων εγκλημάτων. Ομολογουμένως, η μεταφορά μιας υπόθεσης από εργαστήριο και το πειραματόζωο στο δρόμο και στη φυλακή δεν είναι εύκολη, είναι μάλλον ουτοπική και μπορεί αποδειχθεί αδύνατη έως ότου η θεωρία της κοινωνικής μάθησης δώσει μετρήσιμα, έγκυρα διαγνωστικά εργαλεία. Wolfgang M & Ferracuti F (1995) ο.π.σελ 245

επανάληψη επαφές στις μορφές της μίμησης και ταύτισης, με στόχο την δόμηση της προσωπικότητάς του ».

Προσεγγίζοντας αναδρομικά τη γένεσή της ο Watson (1913), θεωρείται ως ένας από τους πρώτους υποστηρικτές. Αναγνωρίζοντας το ρόλο της ωρίμανσης και των δομικών αλλαγών στο άτομο, διατύπωσε την άποψη ότι η μάθηση είναι σχεδόν αποκλειστικά υπεύθυνη για την ανάπτυξη και την εξήγηση της συμπεριφοράς και των συναισθηματικών αντιδράσεων του ατόμου. Συγκεκριμένα στο έργο του «Behaviorism» αναφέρει την πολυσχολιαζόμενη και ιδιαίτερα υπερβολική άποψη σύμφωνα με την οποία υποστηρίζει ότι :

Δώστε μου μια δωδεκάδα υγιή και αρτιμελή βρέφη και το δικό μου περιβάλλον μέσα στο οποίο θα τα γαλουχήσω και σας εγγυώμαι ότι αν πάρω ένα οποιοδήποτε στη τύχη και το εκπαιδεύσω θα γίνει ότι διαλέξω: γιατρός, δικηγόρος έμπορος ακόμα και ζητιάνος και κλέφτης, ανεξάρτητα από τα ταλέντα, τις κλίσεις τις τάσεις και τις ικανότητές τουυπερβαίνω τα δεδομένα μου και το παραδέχομαι αλλά το ίδιο κάνουν και οι υποστηρικτές του αντίθετου ⁴

Ένας άλλος σημαντικός εκπρόσωπος της θεωρία της κοινωνικής μάθησης, θεωρείται και ο Sears(1953)⁵, όπου στα πλαίσια της μελέτης του, υποστήριξε ότι η διαμόρφωση της προσωπικότητας του ατόμου, αποτελεί προϊόν των εμπειριών της μάθησης. Εμπειρίες οι οποίες καθορίζοντας την προσωπικότητα του ατόμου ως ένα βαθμό, φτάνουν στο σημείο να καθοριστούν από αυτήν, δηλαδή από το ίδιο το προϊόν, που καλούνταν αρχικά να διαπλάσουν. Πιο συγκεκριμένα ο Sears, αφιέρωσε ένα μεγάλο μέρος του ερευνητικού έργου στην κατανόηση της παραπάνω σχέσης ,επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον της μελέτης του, στην εξέταση των διεργασιών βάση των οποίων τα παιδιά εσωτερικεύουν τις αξίες και τις νόρμες του περιβάλλοντος στο οποίο μεγάλωσαν. Με βάση αυτή, τα παιδιά αφομοιώνουν τις αξίες, τις

⁴ Watson J.B (1924/1970) Behaviorism (rev ed) New York original work published 1924 pp104

⁵ Sears R R Whiting J,W H Nowlis Sears, P.S. (1953). Some child-rearing antecedents of aggression and dependency in young children. Genetic Psychology Monographs, 47, 135-234. of

στάσεις και τις συμπεριφορές του στενού οικογενειακού τους περιβάλλοντος. Εκτός όμως από τον ιδιαίτερο ρόλο των γονέων στην όλη διεργασία, ο **Sears** επισήμανε τα χαρακτηριστικά της γονεϊκής συμπεριφοράς, που είτε διευκόλυναν είτε εμπόδιζαν τις διεργασίες εσωτερικεύσης, και κατ' επέκταση τη κοινωνικοποίηση του ατόμου .

Συγκεκριμένα, υποστήριξε ότι, χαρακτηριστικά, όπως η γονική ζεστασιά και η επιτρεπτικότητα, η αυτοεκτίμηση του γονέα , η προσαρμογή των γονέων στο θεσμό του γάμου, η υποκειμενική αντίληψη της επάρκειας του γονέα ως προς την ανατροφή του παιδιού, η επίδραση της κοινωνικής τάξης πάνω στους τρόπους επιβολής της πειθαρχίας, οι προσωπικές σχέσεις των γονέων, η παροχή γονικής φροντίδας και οι τεχνικές πειθαρχίας είναι πρωταρχικής σημασίας για την κατανόηση της διαδικασίας κοινωνικοποίησης του ατόμου.⁶ Μάλιστα μέσα στα πλαίσια μίας ομαδικής έρευνας, ο Sears(1957) και οι συνεργάτες του, βρήκαν ότι υπάρχει μια ιδιαίτερη σχέση ανάμεσα στην εφαρμογή της πρακτικής της απόσυρσης της αγάπης εκ μέρους τρυφερών και στοργικών μητέρων και στη συμμόρφωσή του ατόμου - συμμόρφωση προς τις γονικές επιταγές στην απουσία επιτήρησης⁷. Η εξήγηση που δόθηκε ήταν, ότι η απουσία της αγαπημένης γονεϊκής προσοχής κινητοποιεί το παιδί να μιμηθεί και επομένως να ενσωματώσει τις συμπεριφορές του γονέα, συμπεριλαμβανομένων και των κριτηρίων ηθικής.⁸ Ένα άλλο συμπέρασμα

Psychoanalytical Concepts, Bulletin 51, N.York: Social Science Research Council,

⁶ Μάλιστα, συγκεκριμένος μελετητής προχώρησε ακόμη παραπέρα στη μελέτη εννοιών όπως η τιμωρία με τη μορφή της απόσυρσης της αγάπης και της επιβολής ισχύος. Sears R R Maccoby E E & Levin H (1957) Patterns of Child Rearing Evanston IL :Row Paterson βλ. Ep. Maccoby, E.E., & Martin, I.A (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. In E.M. Hetherington (Ed.), Mussen manual of Child Psychology vol. 4, 4th ed., pp. 1-102. New York: Wiley.

⁷ Sears, R.R., Rau, L., & Alpert, R. (1965). Identification and child rearing. Stanford, CA: Stanford

University Press. Βλ. Ep. Sears R R Whiting J,W H Nowlis Sears, P.S. (1953) ibid pp 135-243

⁸ Τα κριτήρια ηθικής που διατηρεί το άτομο δεν παραμένουν σταθερά, αλλά αναπτύσσονται διαρκώς με την πάροδο των χρόνων. Αυτή η ανάπτυξη διαφαίνεται από το μοντέλο του Kohlberg (1964). Σύμφωνα με αυτό το μοντέλο, το άτομο περνάει από τρία επίπεδα ηθικής κρίσης, τα οποία αποτελούνται από δύο υπο-στάδια. Κάθε διαδοχικό στάδιο αναφέρεται σε ένα πιο περίπλοκο και αφηρημένο ηθικό συλλογισμό. Το πρώτο στάδιο (ανταμοιβή και τιμωρία) είναι το προσυμβατικό ή προηθικό στάδιο, όπου η ηθική της συμπεριφοράς κρίνεται με βάση τις συνέπειες που επιφέρει. Η καλή συμπεριφορά είναι συμπεριφορά που ανταμείβεται ενώ η κακή που τιμωρείται. Για το παιδί συνίσταται στο να κοιτάει να λαμβάνει ανταμοιβές και να αποφεύγει τις τιμωρίες. Το δεύτερο στάδιο είναι της απόλαυσης και του ατομικισμού (εγωισμός). Το κριτήριο της ηθικής μίας πράξης αφορά τον βαθμό με βάση τον οποίο οι ανάγκες βρίσκουν ικανοποίηση. Το καλό είναι αυτό που το άτομο διαμέσου της συμπεριφοράς του

που συνάχθηκε επίσης, ήταν ότι η ένταση της ταύτισης με το γονικό πρότυπο

εισπράττει ως απόλαυση. Το δεύτερο επίπεδο είναι το συμβατικό στάδιο ή το στάδιο συμμόρφωσης. Οι ηθικές αξίες γίνονται αντιληπτές υπό το φως της κοινωνικής προσαρμογής. Αυτό το στάδιο ανακτάται στην ώριμη παιδική ηλικία. Οι ανάγκες του ατόμου υποτάσσονται μισροτά στις ανάγκες της κοινωνίας. Το καλό είναι οτιδήποτε το περιβάλλον διατάζει ότι είναι. Το παιδί αρχίζει να καταλαβαίνει, να δέχεται και να θέτει υψηλά τους κοινωνικούς κανόνες και τις προσδοκίες.

Στο πρώτο στάδιο αυτού του επιπέδου ή στο τρίτο κατά σειρά (Διαπροσωπική αρμονία), η ηθική μίας συμπεριφοράς εξαρτάται από την αποδοχή των άλλων. Η εγκαθίδρυση καλών σχέσεων με τους άλλους είναι κεντρικής σημασίας. Στο τέταρτο στάδιο (νόμος και τάξη), το ηθικό κριτήριο είναι ο βαθμός σύμφωνα με τον οποίο μία συμπεριφορά συμφωνεί με την συμβατική κοινωνική τάξη πραγμάτων. Κεντρικός παράγοντας είναι η αποδοχή και η διατήρηση του κοινωνικού συστήματος, συμπεριλαμβανομένων και των συσχετίσεων της εξουσίας. Το τρίτο και τελευταίο επίπεδο είναι το μετα-συμβατικό ή το επίπεδο των αρχών όπου η ηθική άποψη μίας συμπεριφοράς ζυγίζεται έναντι προσωπικών σχηματισμών των βασικών ηθικών αρχών που υπόκεινται στους κανόνες. Αυτό το επίπεδο ανακτάται κατά την περίοδο της νεότητας. Ο εξωτερικός προσανατολισμός αντικαθίσταται από έναν εσωτερικό. Η υπευθυνότητα κάποιου αποκτά σημασία. Σε κάθε περίπτωση, το άτομο εκτιμά εάν και σε ποιο βαθμό είναι εφαρμοσίμοι οι γενικοί κανόνες και εάν εν τέλει συμφωνεί με αυτούς. Το άτομο ξεκινά να κάνει την διαφοροποίηση ανάμεσα στους κανόνες που βασίζονται σε κοινωνικές συμφωνίες και στις ορμές που βασίζονται στις αρχές της ηθικής. Οι κοινωνικές συμβάσεις κάνουν το απόλυτο του χαρακτήρα τους. Οι γενικές νόρμες τοποθετούνται πάνω από τις κοινωνικές συμφωνίες. Στο πρώτο στάδιο αυτού του επιπέδου ή το πέμπτο κατά σειρά, (κοινωνικό συμβόλαιο), το ηθικό κριτήριο ενοπύκειται στα ατομικά δικαιώματα και στους δημοκρατικούς, αποδεκτούς κανόνες. Κεντρικές ιδέες είναι η κοινωνική χρησιμότητα και η έννοια του καλού. Στο έκτο στάδιο (γενικές /παγκόσμιες ηθικές αρχές), το ηθικό κριτήριο ενοπύκειται στην προσωπική συνείδηση του ατόμου. Κεντρικές έννοιες είναι ο αμοιβαίος σεβασμός, η εμπιστοσύνη, η δικαιοσύνη και η ισότητα. Στην διαδικασία της ηθικής ανάπτυξης, το άτομο κινείται προοδευτικά διαμέσου των διαφορετικών σταδίων, ενώ δεν φτάνουν όλα τα άτομα στο τελευταίο από αυτά τα στάδια. Το γεγονός ότι ένα άτομο φτάνει σε ένα υψηλότερο στάδιο δεν σημαίνει ότι χάνει τελείως τις αξίες του προηγούμενου σταδίου. Στην πραγματικότητα, το επίπεδο της ηθικής κρίσης ενός ατόμου διαφέρει με βάση το θέμα υπό συλλογισμό. Kohlberg L (1964) Development of moral character and moral ideology. In M.L.Hoffman & L W Hoffman (ed) Review of Child development research vol 1 New York :Russel Sage Foundation pp383-432. Βλ. En.F Digneffe(2000) Ηθική &Εγκληματικότητα μτφ. Ηρώ Σαγκ. -Δασκαλόκη Νομική Βιβλιοθήκη σελ138-143

Σχετικά με τους ανήλικους παραβάτες, έχει αποδειχθεί ότι ιδίως σε ότι αφορά στην εγκληματική συμπεριφορά, η ηθική τους κρίση λειτουργεί σε χαμηλότερο επίπεδο. In Jurkovic G J , (1980).The juvenile delinquent as a moral philosopher:A structural developmental perspective *Psychological Bulletin* vol 88 pp 709-727

Κάποιες φορές παρατηρείται ότι οι ανήλικοι παραβάτες διακρίνονται από τους άλλους νέους από ένα χάρμα. Με άλλα λόγια οι ανήλικοι παραβάτες θεωρείται ότι έχουν μία ανώριμη ηθική κρίση. Ο προσανατολισμός τους είναι περισσότερο εγωκεντρικός και ενδιαφέρονται πρωτίστως για την ικανοποίηση των δικών τους πόθων και αναγκών. Οι φραγμοί σε επίπεδο συμπεριφορών οι οποίοι θα έπρεπε να δημιουργηθούν από το οικογενειακό τους περιβάλλον είναι ανύπαρκτοι. Hudgins and Prentice, (1973). Moral judgment in delinquent and non delinquent adolescents and their mothers *Journal of Abnormal Psychology* Vol 82 pp 145-152

Επιπλέον σύμφωνα με άλλους συγγραφείς αυτό το θέμα είναι κάπως περίπλοκο. Φαίνεται ότι οι ανήλικοι παραβάτες εμπλέκονται σε εγκληματικές πράξεις κυρίως λόγω της απροσάρμοστης προσωπικότητάς τους (επιθετικοί παραβάτες, ψυχοπαθητικοί), λειτουργώντας στο προσυμβατικό επίπεδο. Campagna A.F. and Harter,S (1975) Moral judgement in sociopathic and normal children *Journal of personality and Social Psychology* vol 31 pp 199-204 Άλλοι παραβάτες, ωστόσο, λειτουργούν στο συμβατικό επίπεδο. Ανάμεσα σε αυτούς, βρίσκουμε σχετικά μεγαλύτερα συναισθήματα ενοχής και ντροπής (Jurkovic and Prentice, (1977) Relations of moral and cognitive development to dimensions of juvenile delinquency *Journal of Abnormal Psychology* vol 86 pp 414-420

Αναφορικά με τη σχέση των γονεϊκών πρακτικών ανατροφής και της μεταβίβασης των κριτηρίων της ηθικής κρίσης, κάποιος θα μπορούσε να περιμένει ότι θα υπάρχει μία συσχέτιση ανάμεσα στο επίπεδο της ηθικής κρίσης των γονέων με αυτό των παιδιών τους. Πραγματικά, πολλές έρευνες Hudgins & Prentice (1973) βρήκαν ότι οι μητέρες των ανήλικων παραβατών έχουν ένα χαμηλότερο επίπεδο ηθικής κρίσης απ' ότι οι μητέρες μη παραβατικών νέων. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειώσουμε ότι οι έρευνες σε αυτό το πεδίο δεν είναι ομόφωνες. Hudgins and Prentice, (1973). Moral judgment in delinquent and non delinquent adolescents and their mothers *Journal of Abnormal Psychology* Vol 82 pp 145-152

ποικίλει θετικά, ανάλογα με το βαθμό της τρυφερότητας, που εισπράττει το παιδί, αλλά και με την αυστηρότητα των απαιτήσεων που προβάλλει σε αυτό η μητέρα.

Προσπαθώντας ειδικότερα, να αναλύσει τους μηχανισμούς παραγωγής της επιθετικότητας απέδωσε την εκδήλωση της, μεταξύ άλλων στην αισθηση ματαιώσης και στην δευτερογενή ενίσχυση.⁹

Αναλυτικότερα ο Sears(1958) υποστήριξε ότι οι επιθετικές αντιδράσεις που καταφέρνουν να απομακρύνουν τη πηγή ματαιώσης, θα ενισχυθούν και επομένως η επιθετικότητα θα αυξηθεί αντί να μειωθεί., επισημαίνοντας παράλληλα, ότι το κίνητρο της επιθετικότητας για την πρόκληση φθοράς, μαθαίνεται μέσα από μια δευτερογενή ενίσχυση.

Ο περιορισμός της ματαιώσης, μέσω της επιθετικής αντίδρασης καθώς και η ενδεχόμενη πρόκληση πόνου στον υπαίτιο της ματαιώσης, μέσω της επιθετικής πράξης λειτουργούν σε πρώτο στάδιο ενισχυτικά. Το αποτέλεσμα που προκύπτει διαμέσου αυτού του συγκερασμού της πρωτογενούς ενίσχυσης με την επιθετική αντίδραση, δίνει στη επιθετικότητα ιδιότητες δευτερογενούς ενίσχυσης.¹⁰

Χρησιμοποιώντας ελαφρώς διαφοροποιημένες εστίες αναλυτικής προσέγγισης ο Albert Bandura¹¹, ένας εξίσου σημαντικός εκπρόσωπος της θεωρίας της

⁹ Η ματαιώση μιας δραστηριότητας, επεξηγεί ο Sears,(1958) δημιουργεί μία συναισθηματική φόρτιση, η οποία εν συνεχεία προκαλεί μία συμπεριφορά, ο στόχος της οποίας είναι η πρόκληση φθοράς σε ένα πρόσωπο ή ένα αντικείμενο, το οποίο προκάλεσε την ματαιώση. Η επιθετικότητα αποδίδεται σε μια ενόρμηση της οποίας η ισχύ, συνδέεται με την εμπειρία των γεγονότων ματαιώσης. Η τιμωρία που δέχεται το άτομο από το περιβάλλον του δημιουργεί ματαιώση και επομένως αυτή καθαυτή η πρακτική ενδέχεται να αυξήσει την πρόκληση της επιθετικότητας. Τόνισε δε, ότι η τιμωρία ως μία καθαρή μορφή επιθετικής αντίδρασης μπορεί να καταφέρει παροδικά να απομακρύνει την εστία ματαιώσης, ωστόσο, είναι βέβαιο ότι μελλοντικά θα ενισχύσει την επιθετικότητα Sears (1958) *Personality Development in the family*. In J.M Seidman (ed) *The child* New York :Rinehart pp117-137

¹⁰ Sears R R (1958) *ibid* pp 117-137

¹¹ Grusec J E (1992): «Καθώς αγωνιζόταν να διαμορφώσει μια θεωρία, μελετώντας το φαινόμενο της μάθησης μέσω μοντέλου, ο Bandura γρήγορα εγκατέλειψε τις μηχανιστικές εξηγήσεις της εξαρτημένης μάθησης και στράφηκε στις έννοιες της διεργασίας των πληροφοριών. Και ενώ μεγάλωνε το ενδιαφέρον του για τις ικανότητες αυτορρύθμισης και την αυτεπάρκεια, απομακρύνθηκε ακόμα περισσότερο από την αντι-γνωστική στάση της μηπνευματικής παράδοσης. Το 1986, μάλιστα, ο Bandura ξαναβάφτισε την προσέγγισή του «κοινωνική γνωστική θεωρία», γιατί πίστευε ότι ο τίτλος αυτός ήταν πιο κατάλληλος και αντιπροσώπευε με μεγαλύτερη ακρίβεια τα όσα υποστήριζε ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1960. Η μετονομασία ήταν χρήσιμη γιατί έκανε σαφέστερα τα χαρακτηριστικά της τοποθέτησής του. Από την άλλη μεριά, δεν υπάρχει τίποτα στην έννοια της μάθησης που να απαιρείται τη σπουδαιότητα των γνωστικών μηχανισμών στην αλλαγή της συμπεριφοράς. Μόνο η ιστορική σύνδεση της μελέτης της μάθησης με τις έντονες αντι-γνωστικές απόψεις είναι αυτή που οδήγησε σε παρανοήσεις και παρερμηνείες ορισμένων για τις προσπάθειες του Bandura». Grusec J E (1992) *Social Learning Theory & Developmental Psychology*

κοινωνικής μάθησης¹² αντικατέστησε τα ψυχαναλυτικά και ενορμητικά μοντέλα των μέχρι τότε ερευνητών, χρησιμοποιώντας στη θέση τους τον ρόλο των γνωστικών ικανοτήτων και των ικανοτήτων επεξεργασίας πληροφοριών που μεσολαβούν στη διαδικασία εκμάθησης της κοινωνικής συμπεριφοράς. Για τον Bandura, τα άτομα δεν κατευθύνονται από εσωτερικές δυνάμεις, μα ούτε και είναι αβοήθητα πόνια των περιβαλλοντικών επιδράσεων. Αντιθέτως, συμμετέχουν ενεργά στην απόκτηση και διατήρηση κάποιων συμπεριφορών, που χαρακτηρίζουν εν συνεχεία και την προσωπικότητά τους. Σε συνάρτηση με την προσωπική μαθησιακή εμπειρία, τα άτομα, ιδιαίτερα κατά την παιδική τους ηλικία, μαθαίνουν μέσω της παρατήρησης από άλλους.

Η θεωρία του Bandura¹³ συνολικά, κάνει λόγο για μία περίπλοκη αλληλεπίδραση ατομικών παραγόντων συμπεριφοράς και περιβαλλοντικών ερεθισμάτων, όπου ο συνδυασμός τους διαμορφώνει την συμπεριφορά του ατόμου. Η κατεύθυνση αυτής της αλληλεπίδρασης είναι κατά κύριο λόγο αμφίδρομη και σπάνια μονόδρομη¹⁴.

Ειδικότερα, ο Bandura ασχολήθηκε με τον ρόλο της ταύτισης στην εσωτερική του ελέγχου της συμπεριφοράς του ατόμου, αναλύοντας αυτόν μέσα από το μηχανισμό εφαρμογής της συμπεριφορικής μάθησης¹⁵. Ίσως η

: The Lagacies of Robert Sears & Albert Bandura *Developmental Psychology* vol 5 pp 776-786

¹² Η θεωρία του Bandura έχει τις ρίζες της στη θεωρία της κοινωνικής μάθησης γι αυτό και αρχικά της έδωσε και τον τίτλο Κοινωνική Θεωρία της Μάθησης. Μετέπειτα όμως την ονόμασε Κοινωνικογνωστική Θεωρία Ανδρέας Μπρούζος (1999) Θεωρίες προσωπικότητας Έρευνα και εφαρμογές. Επ, Τυπωθήτω Γιώργος Δαρδάνος σελ 576

¹³ Η βιολογική δομή και ο γενετικός εξοπλισμός του ανθρώπου επηρεάζουν επίσης την έκταση, κατά την οποία προχωρούν οι διαδικασίες μάθησης και εξελίσσονται οι μηχανισμοί αντίδρασης Bandura (1979) *ibid* pp. 60.

Πιο αναλ. Βλεπ. Επίς.

Bandura, A. (1965). Vicarious processes: A case of no-trial learning. In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (vol 2, pp. 1-55), San Diego, CA: Academic Press.

Bandura, A. (1969). Social-learning theory of indemnificatory processes. In D.A. Goslin (Ed.),

Handbook of socialization theory and research (pp. 213-262). Chicago: Rand McNally. Bandura, A. (1973). *Aggression: A social learning analysis*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall. Bandura, A.

(1977a). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological*

Review, 84, 191-215. Bandura, A. (1977b). *Social learning theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall

Bandura, A. (1989) *Social cognitive theory Annals of Child Development* vol 6 pp 1-60

¹⁴ Σύμφωνα με αυτή την θεώρηση, ο Bandura δημιούργησε τον όρο «μοιβαίος ντετερμινισμός», για να περιγράψει την σχέση αυτή, της ατομικής συμπεριφοράς και του περιβάλλοντος.

¹⁵ Μία ενδιαφέρουσα αρχή προς αυτή την κατεύθυνση έχει γίνει στην εγκληματολογία από τον **Eysenck** και τους συνεργάτες του **H. J. Eysenck**, *Crime and Personality*, Boston, Houghton in Co., 1964, H.J. Eysenck, *Conditioning and Personality*, *British Journal of Psychology* (1962) 53:3:299-305. Επίσης βλέπε:

μεγαλύτερη συνδρομή της θεωρίας του Bandura, είναι η έμφαση που απέδωσε στην *μάθηση μέσω της παρατήρησης* ως διεργασία με βάση την οποία, το άτομο αλλάζει την συμπεριφορά του, παρατηρώντας την συμπεριφορά των άλλων ατόμων του περιβάλλοντός του. Μέσω αυτής της διαδικασίας, οι ενήλικες και πρωτίστως τα παιδιά, μπορούν να συλλέξουν ένα τεράστιο όγκο πληροφοριών για το κοινωνικό τους περιβάλλον, χωρίς να χρειαστεί να εξωτερικεύσουν ποτέ αυτή τη γνώση. Έτσι οι δεξιότητες, οι στάσεις και οι πεποιθήσεις μπορούν να αποκτηθούν διαμέσου της παρατήρησης των πράξεων των άλλων και των συνεπειών που ακολουθούν αυτές τις πράξεις.

Στο έργο τους με τίτλο «*Adolescent Aggression*»¹⁶, οι Bandura & Walters(1959) ερμήνευσαν τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά και οι ενήλικες επενεργούν γνωστικά πάνω στις κοινωνικές τους εμπειρίες, και πώς οι γνωστικές αυτές εμπειρίες επηρεάζουν την συμπεριφορά και την ανάπτυξη τους, κάνοντας λόγο για το αίσθημα της αυτεπάρκειας¹⁷ μέσω του οποίου επιβοηθούνται οι παραπάνω διεργασίες.

Το αίσθημα αυτό, προέρχεται από το ιστορικό των επιτυχιών, που έχει το παιδί σε ένα τομέα και ενισχύεται μέσω της παρατήρησης των όσων μπορούν να επιτύχουν τα άλλα άτομα του κοινωνικού του περιγύρου, καθώς και από την εκτίμηση που τρέφει το άτομο - *κατά τη διάρκεια της εκτέλεσης μιας πράξης* - για τη δική του δυνατότητα αυτορρύθμισης¹⁸. Η αίσθηση αυτή

C. N. Franks, Recidivism, Psychopathy and Personality, *British Journal of Delinquency* (1955-1956) 6:192-201. Allen Bartholomew,(1959) Extraversion - Introversion and Neuroticism in first Offenders and Recidivism *British Journal of Delinquency* vol 10:2:1 pp20-129. M. Mc Conaghy, The Inhibitory Index in Relation to Extraversion Introversion, *American Journal of Psychiatry* (1962) 119:6:527-533. E. M. Hetherington & e. Klinger, Psychopathy and Punishment, *Journal of Abnormal and Social Psychology* (1964) 69:1:112-115.

¹⁶ Bandura A & Walters,R.H (1959) *Adolescent Aggression* New York :Ronald Press (περιλαμβάνει δεδομένα, τα οποία προήλθαν από συνεντεύξεις με παραβατικούς και μη παραβατικούς εφήβους, καθώς και από συνεντεύξεις με τους γονείς των εφήβων αυτών).

¹⁷ Η αυτεπάρκεια είναι ένας καθοριστικός παράγοντας της αυτορρύθμισης . Εισήγαγε ακόμα και την έννοια της αυτεπάρκειας λέγοντας ότι ένα καθοριστικό παράγοντα της αυτορρύθμισης . Ο βαθμός δε στον οποίο η υποκειμενική αντίληψη του ατόμου για τη δική του αυτεπάρκεια καθορίζει την ευκολία με την οποία επιτυγχάνονται και διατηρούνται αλλαγές στη συμπεριφορά και στη πρόκληση του φόβου . Ανδρέας Μπρούζος (1999) *Θεωρίες προσωπικότητας* Έρευνα και εφαρμογές. Επ, Τυπωθήτω Γιώργος Δαρδάνος σελ 558 Bandura, A. (1989) *ibid* pp 1-60

¹⁸ Συνέχισε δε λέγοντας ότι η πηγή των λειτουργιών αυτορρύθμισης βρίσκεται στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς σύμφωνα με κάποιο μοντέλο και με την διδαχή Επ, εποπτεία Ανδρέας Μπρούζος Τυπωθήτω Γιώργος Δαρδάνος 1999 σελ 558 βλ .επ. Bandura, A. (1989) *ibid* pp 1-60

ενδυναμώνεται όταν οι γονείς επικοινωνούν με το παιδί, ανταποκρινόμενοι στις ανάγκες του, παρέχοντας παράλληλα το ανάλογο περιβάλλον, το οποίο του δίνει τη δυνατότητα αντίληψης και αξιολόγησης της συμπεριφοράς του. Το παιδί δηλαδή αντιλαμβάνεται εάν η συμπεριφορά του, είναι η επιθυμητή ή μη και συνεπώς επιτρεπτή ή μη επιτρεπτή για το εν λόγω περιβάλλον.

Η αυτορρύθμιση, αποτελεί μια κεντρική έννοια στο έργο του Bandura, αλλά και μια έννοια κλειδί για τη θεωρία της μάθησης συνολικά.

Η πηγή των λειτουργιών αυτορρύθμισης ορίζεται στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς σύμφωνα με κάποιο μοντέλο. Οι ενήλικες αντιδρούν διαφορετικά σε διαφορετικές συμπεριφορές των παιδιών, και αυτή η διαφορετική ανταπόκριση είναι ένα από τα είδη πληροφοριών που τα παιδιά λαμβάνουν υπόψη τους όταν διαμορφώνουν τα προσωπικά τους κριτήρια ή ιδέες για τις συμπεριφορές που αξίζουν αυτο-κατηγορία ή αυτο-έπαινο.

Εκτός από τη μίμηση της αξιολογικής συμπεριφοράς των άλλων, τα παιδιά, όταν ασκούν αυτορρύθμιση, ενισχύονται από τους φορείς της κοινωνικοποίησης. Επομένως, η αυτορρύθμιση εξαρτάται, τελικά, από εξωτερικές δυνάμεις.

Η αντίληψη του εαυτού – *η οποία παρέχει το πλαίσιο ή τη δομή μέσα στην οποία κρίνονται οι πληροφορίες* - καθορίζει τον τρόπο αλλά και τον βαθμό στον οποίο το άτομο θα εφαρμόσει τη γνώση που διαθέτει. Όταν για παράδειγμα, τα παιδιά αντιλαμβάνονται αρνητικά τον εαυτό τους μέσα σε μια κατάσταση, θεωρώντας ότι δεν έχουν την ικανότητα να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις αυτής της κατάστασης, τότε διεγείρονται συναισθηματικά και προκαταλαμβάνονται εναντίον του εαυτού τους.

Σε ό,τι αφορά την νεανική παραβατικότητα, υποστήριξαν ότι τα ευρήματα της μελέτης τους έδειξαν, ότι τα παραβατικά αγόρια είχαν χαμηλό αίσθημα αυτεπάρκειας και αυτοεκτίμησης, το οποίο προέρχονταν από την έλλειψη επικοινωνίας, από το αίσθημα απόρριψης και από την τιμωρία, που είχαν λάβει από τους γονείς τους.

Πράγματι μια σημαντική πρόκληση για οποιαδήποτε θεωρία κοινωνικοποίησης, είναι να εξηγήσει πώς ο έλεγχος της συμπεριφοράς μετατοπίζεται από τις εξωτερικές πηγές στο άτομο, πώς δηλαδή το ίδιο το άτομο μαθαίνει να αυτοπεριορίζεται, χωρίς να περιμένει εξωτερικές παρεμβάσεις. Πώς γίνεται η μετάβαση από την προ-κοινωνική συμπεριφορά, που διατηρείται με την προσδοκία των εξωτερικά προερχόμενων συνεπειών, στη συμπεριφορά που διατηρείται από το ίδιο το άτομο. Ο Sears βρήκε τον μηχανισμό της εσωτερίκευσης στην ταύτιση(1957). Ο δε Bandura τον εντόπισε στην αυτορρύθμιση(1977b).

Επιπλέον σε ανάλογη δημοσίευσή του αναφορικά με τη μάθηση, ο Bandura (1965) επισημαίνει ότι η μάθηση πραγματοποιείται , *αρχικά με την παρατήρηση της συμπεριφοράς ενός προτύπου και ακολούθως με μίμηση της ίδιας συμπεριφοράς*. Με βάση τα πορίσματα της μελέτης του αυτής, διατύπωσε την άποψη ότι, οι συνέπειες του γονεϊκού ρόλου στην μορφοποίηση της προσωπικότητας του παιδιού ήταν εμφανείς. Επειδή οι γονείς είναι τα βασικά πρόσωπα τα οποία παρέχουν φροντίδα, τα παιδιά έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να μιμηθούν τους γονείς τους παρατηρώντας την συμπεριφορά τους, από ότι άτομα με τα οποία δεν έχουν καμία σχέση. Είναι πιθανότερο λοιπόν, τα παιδιά να μιμηθούν ένα μοντέλο το οποίο προγενέστερα τους είχε προσφέρει φροντίδα ή που ήλεγχε τους πόρους τους οποίους αυτά επιθυμούσαν¹⁹.

Με βάση αυτές τις διαπιστώσεις, καθώς και με νεότερες μελέτες του, ο Bandura ²⁰ έκανε σαφές ότι η μάθηση μέσω της παρατήρησης δεν εξαρτάται αποκλειστικά και μόνο , από την προϋπάρχουσα σχέση εξάρτησης ή φόβου που μπορεί να είχε το παιδί με ένα δεδομένο μοντέλο(π.χ, γονέα). Ειδικότερα ο Bandura υποστήριξε ότι η εκτέλεση μιας συμπεριφοράς ελέγχεται από

¹⁹ Bandura, 1965, Vicarious processes: A case of no-trial learning. In L.Berkowitz (Ed), *Advances in experimental social psychology* (Vol .2 , pp 1-55) San Diego CA :Academic Press . πρβλ επίσης Crusec E. Joane (1992) *Social Learning Theory and Developmental Psychology : The Legacies of Robert Sears and Albert Bandura , Developmental Psychology* Vol 5 pp776-786

²⁰ Μετέπειτα μελέτες του Bandura (1979) με θέμα τη μελέτη των μηχανισμών απόκτησης επιθετικής συμπεριφοράς, έδειξαν ότι τα παιδιά αντιγράφουν επιπλέον και την συμπεριφορά άγνωστων μοντέλων.

εξωτερικές σχέσεις ενίσχυσης ,ενώ η μάθηση όχι. Ο Bandura μίλησε για «μάθηση χωρίς δοκιμές» και απέδειξε ότι τα παιδιά μπορούν να αποκτήσουν νέες συμπεριφορές χωρίς ποτέ να τις εκτελέσουν ανοικτά, και χωρίς να τεθούν υπέρ αυτών, παρατηρώντας απλώς άλλους να τις εκτελούν.

Όπως διατυπώθηκε από την Anna Freud και επιβεβαιώθηκε από τους Bandura και Huston , η μίμηση είναι επαρκής και κατάλληλη για να εξηγήσει τη διάδοση της συμπεριφοράς από έναν ενήλικα στο παιδί, ωστόσο, η ταύτιση δεν είναι απαραίτητη. Η ποιότητα της σχέσης παιδιού-ενήλικα²¹ φαίνεται να μην είναι αναγκαίο συστατικό , αφού τόσο οι φιλόστοργοι όσο και οι μη φιλόστοργοι γονείς αποτελούν αντικείμενα μίμησης. Κατέληξαν δε στο συμπέρασμα ότι η γονική απόρριψη δεν εμποδίζει τη μίμηση.

Όπως σημειώνουν οι Bandura & Waltres(1958),²² «το κοινωνικό περιβάλλον (κουλτούρα ή υποκουλτούρα) κάνει το "περιεχόμενο" του συστήματος των αξιών ικανό να μεταδοθεί από τον ενήλικα στο παιδί αλλά οι συνθήκες που είναι απαραίτητες για την εσωτερίκευση και διεθνοποίηση των αξιών πρέπει να αναζητηθούν στην ίδια την ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού ως ατόμου». Οι Wolfgang & Ferracuti έρχονται να συμπληρώσουν ότι :

*“ Αυτό το χαρακτηριστικό της "προσωπικότητας" που προέκυψε από το **σύστημα αξιών** ενήλικα - παιδιού και η διαδικασία της μετάδοσης της κουλτούρας είναι επίσης, ένας απαραίτητος όρος για την ερμηνεία των περιπτώσεων που προέρχονται από την εγκληματική μετάδοση της κουλτούρας ή της υποκουλτούρας στις οικολογικές περιοχές που παρουσιάζουν υψηλή εγκληματικότητα και στις οικογένειες εγκληματιών».*²³

²¹ Πάντως, η σημασία της σχέσης εξάρτησης και του κατάλληλου χειρισμού της διαντίδρασης πατέρα - παιδιού έχει υπογραμμιστεί από τον Saul (1956) και επαναβεβαιωθεί από τη μελέτη των Bandura & Waltres(1958) η οποία αφορούσε τους επιθετικούς αντικοινωνικούς νέους. Wolfgang M & Ferracuti F (1995) ο.π.σελ 282-283

²² Όπως σημειώνουν οι Bandura & Waltres(1958, « το κοινωνικό περιβάλλον (κουλτούρα ή υποκουλτούρα) κάνει το "περιεχόμενο" του συστήματος των αξιών ικανό να μεταδοθεί από τον ενήλικα στο παιδί αλλά Wolfgang & Ferracuti (1995) ο.π. σελ 282

²³ Wolfgang & Ferracuti, 1995 ό.π, σελ. 282

Με βάση τις παραπάνω τοποθετήσεις, φαίνεται να υπάρχει σύγκλιση απόψεων σε ότι αφορά τις ακόλουθες διαπιστώσεις: α) η ταύτιση με το γονικό πρότυπο και ιδιαίτερα η ταύτιση με ένα παραβατικό γονεϊκό πρότυπο, παίζει σπουδαίο ρόλο στην εκμάθηση των παραβατικών συμπεριφορών, β) τα δομικά στοιχεία της μάθησης, καθώς και οι σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα στους νόμους της μάθησης και στους νόμους της συμπεριφοράς, προσδιορίζονται με βάση μια εξαρτημένη μαθησιακή διαδικασία, η οποία παίζει αποφασιστικό ρόλο στην απόκτηση ή μη, από το παιδί –δέκτη, μιας κοινωνικά αποδεκτής συμπεριφοράς. Αυτό συνεπάγεται ότι τα παιδιά ,εκτός του γονεϊκού παραβατικού μοντέλου, μπορούν να γίνουν δέκτες και άλλων μαθησιακών μοντέλων παραβατικών συμπεριφορών . Πιο συγκεκριμένα, μπορούν να υιοθετήσουν παραβατικού τύπου συμπεριφορές, είτε διαμέσου της γονεϊκής ανοχής στα πλαίσια εκδήλωσης μιας παραβατικής συμπεριφοράς , είτε διαμέσου της ενίσχυσης μιας παραβατικής συμπεριφοράς από άλλα μοντέλα, τα οποία συμβάλλουν στη μάθηση αυτής. Σημαντικότερα, από αυτά θεωρούνται , το σχολικό περιβάλλον, οι παρέες συνομήλικων²⁴ και την τηλεόραση²⁵.

²⁴ Σε ότι αφορά στην επιρροή των φίλων, εξαρτάται από το τι φίλος έχει το νεαρό άτομο. Οι φίλοι μπορεί να αποτελέσουν μια αρνητική επιρροή αν είναι προσκολλημένοι σε αξίες που επιδοκιμάζουν την εγκληματικότητα , και αποδοκιμάζουν το σύστημα νομών της συμβατικής κοινωνίας. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να παρατηρήσουμε ότι είναι εξαιρετικής σημασίας ο συγχρωτισμός του νεαρού ατόμου με συμμορίες κλεφτών ή με άλλα είδη παραβατικών και εγκληματικών οργανώσεων. Στην περίπτωση αυτή το νεαρό άτομο εξοικειώνεται με τη παραβατικότητα μέσα από τις επαφές του με άτομα των οποίων η εκτίμηση και αποδοχή προς αυτό , είναι ζωτικής σημασίας για τον ψυχισμό του. Και αυτό γιατί αισθάνεται ότι τα άτομα αυτά του προσφέρουν την υπόσχεση της επιτυχίας, του κύρους και της συντροφιάς Ανάμεσα στα άτομα που απομακρύνονται από τις συμβατικές αξίες , υπάρχουν ορισμένα που δεν καταφέρνουν να αναπτύξουν ένα νέο σύνολο νομών, ή που πιθανότατα δεν ψάχνουν για κάτι τέτοιο , και αυτό γιατί , η έννοια της νόρμης στη ζωή τους , δεν έχει καμία αξία. Αντιλαμβάνονται την ύπαρξη τους αλλά αυτές ,δεν έχουν καμία βαρύτητα για την συμπεριφορά τους. Αυτοί οι νέοι όπως υποστηρίζεται από τον Blasi A, (1980) έχουν μία ακαθόριστα προσδιορισμένη ταυτότητα και είναι ανοικτοί σε όλα τα είδη των επιδράσεων, και ιδιαίτερα των εγκληματικών Blasi A, (1980) Bridging moral cognition and moral action : A critical review of the literature *Psychological Bulletin* vol 88 pp 1-45

²⁵ Σε μια σειρά πειραμάτων ο Bandura, υποστήριξε την άποψη ότι τα παιδιά συμπεριφέρονται συχνότερα επιθετικά, αν προηγούμενος έχουν δει στην τηλεόραση επιθετικούς τρόπους συμπεριφοράς. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι : " Άτομα, στα οποία προσφέρονται σκληρές βίας, συμπεριφέρονται με μεγαλύτερη βεβαιότητα και συχνότητα επιθετικά, από εκείνα που δεν είδαν τέτοιες σκηνές εφόσον αυτά εκτεθούν σε μια πρόκληση ή συναισθηματική διέγερση, β)όταν αυτά έχουν εξασκηθεί προηγούμεως σε επιθετικούς τρόπους συμπεριφοράς, γ)όταν σε αυτά παρασκεθεί μια δικαιολογία για επιθετική συμπεριφορά, δ)όταν η απειλή για εκδίκηση μειώνεται. ε)όταν οι ζημωτικές συνέπειες της επιθετικότητας δεν είναι εντελώς φανερές και στ)όταν η επιθετική συμπεριφορά έχει λειτουργική αξία, όπως π.χ. υλικές αμοιβές, κοινωνική αναγνώριση, αύξηση της αυτοεκτίμησης ή εγγυάται αποτελεσματική εκδίκηση απέναντι σε δυσάρεστους αντιπάλους (Bandura 1979) *ibid* pp 298-299 Επιπλέον υποστήριξε , ότι τα

Πράγματι, οι εκλογικεύσεις και οι στάσεις απέναντι στον νόμο διδάσκονται από τα άτομα με τα οποία κανείς συναναστρέφεται. Εφόσον η αντίδραση στους κοινωνικούς κανόνες και τον νόμο δεν είναι ομοιογενής στην κοινωνία, τα άτομα έρχονται διαρκώς σε επαφή με άλλους που έχουν διαφορετικές απόψεις πάνω στην χρησιμότητα τήρησης των νόμων. Στην περίπτωση που οι ορισμοί του σωστού και του λάθους διαφέρουν υπερβολικά, τα άτομα βιώνουν αυτό που ο **Sutherland** αποκαλεί *σύγκρουση κουλτούρας*. Οι στάσεις για την παραβατική συμπεριφορά των **σημαντικών άλλων** (και δη των γονέων) στη ζωή του ατόμου, επηρεάζουν τις στάσεις που εκείνο με την σειρά του διαμορφώνει. Η σύγκρουση των κοινωνικών στάσεων αποτελεί την βάση της *Θεωρίας του διαφορικού συγχρωτισμού*.

Σε αυτό το σημείο, έχοντας σκιαγραφήσει τα βασικότερα ερμηνευτικά μοντέλα τα οποία αναπτύχθηκαν στους κόλπους της Αναπτυξιακής Ψυχολογίας, θα στρέψουμε την προσοχή μας στην **κοινωνιολογική ερμηνευτική διάσταση** της κοινωνικής μάθησης, εξετάζοντας αυτή όπως διατυπώθηκε αρχικά, μέσα από τα γραπτά του E. Sutherland²⁶.

μικρά παιδιά, μετά από την προβολή σκηνών βίας, αντιγράφουν, κατά ένα μεγάλο μέρος, το επιθετικό μοντέλο-πρόσωπο, όπου κάτω από ορισμένες συνθήκες, μιμούνται την επιθετική συμπεριφορά του... Ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια, κατά τα οποία η συζήτηση για τη βία των μαζικών μέσων έχει κορυφωθεί, από μερικούς θεωρητικούς της μάθησης διατυπώνεται συχνά ο ισχυρισμός, ότι η εισόδος της τηλεόρασης στη ζωή των παιδιών έχει αυξήσει την επιθετικότητά τους και γι' αυτό αυξήθηκε και η κτηνωδία στον κόσμο. Ληστείες, απαγωγές, αεροπειρατείες, , δολοφονίες και άλλες πράξεις αποδίδονται συχνά, χωρίς περισίεψη, στην επίδραση της τηλεόρασης. (Bandura 1979, pp 89,90).

Σε αυτή τη συνάρτηση γράφει ο Hans Joachim Schneider: "Οι περισσότερες εικόνες που σχηματίζονται στον εγκέφαλό μας για την εγκληματικότητα και τους εγκληματίες δεν προέρχονται από την εγκληματική πραγματικότητα, αλλά από την τηλεόραση, η οποία δημιουργεί τη δική της πραγματικότητα, η οποία εισέρχεται στις δικές μας στάσεις σαν την πραγματικότητα. Αυτή ορίζει την έννοια της πραγματικότητας, η οποία, μέσω του μηχανισμού της αυτο-πραγματοποιούμενης προφητείας, εξελίσσεται σε εγκληματική πραγματικότητα. Η τηλεόραση δεν κάνει μόνο τον καθένα χωριστά βιαιότερο, αλλά και ολόκληρη την κοινωνία. Αυτή επιδρά στη συμπεριφορά, στις τοποθετήσεις (στάσεις), στις σχέσεις, στις προσωπικότητες" (Schneider 1987 σελ. 78). Από το Δημήτρη Τσαρδακίς(1983) ΣΚΗΝΕΣ ΒΙΑΣ ΣΤΗΝ ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ Εκδόσεις Σκαρβαβίος, ΑΘΗΝΑ (απόσπασμα από το 2ο κεφάλαιο)

²⁶ Στο σημείο θα πρέπει να σημειώσουμε ότι ο Sutherland επηρεάστηκε ιδιαίτερα από τη σκέψη και το έργο του Tarde Ιδιαίτερα (οι νόμοι της μίμησης βρίσκονται στη βάση της θεωρίας του "διαφορικού συγχρωτισμού" και η ανατομία των επαγγελματιών εγκληματιών του "επαγγελματία κλέφτη". Ο Tarde, στα δοκίμια του ν "Ποινική Φιλοσοφία" του και στις "Ποινικές και Κοινωνικές Μελέτες" του (1891) βεβαιώνει πως η πλειοψηφία των δολοφόνων και κλεπτών ήταν άτομα που στην παιδική τους ηλικία είχαν εγκαταλειφθεί, κατά τον ένα ή τον άλλο τρόπο.

Το σύνολο, βέβαια, αυτών των μμητικών μηχανισμών δεν αποκλείει τον ρόλο ορισμένων προσωπικών επιλογών. Αυτό σημαίνει πως το υποκείμενο - για να θεωρηθεί υπεύθυνο - πρέπει να έχει

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημάνουμε ότι ο E. Sutherland (1883-1950), ήταν ο πρώτος Αμερικανός κοινωνιολόγος όπου με το δοκίμιο του με τίτλο «Principles of Criminology»²⁷ έθεσε τα θεμέλια για την κατασκευή μίας κατεξοχήν κοινωνιολογικής εγκληματολογικής θεωρίας της κοινωνικής μάθησης, γνωστής και ως θεωρίας του διαφορικού συγκρωτισμού.²⁸

Για τον Sutherland, η εγκληματικότητα δεν απορρέει από ατομικά χαρακτηριστικά και την κοινωνικοοικονομική θέση του ατόμου. Αντιθέτως πίστευε ότι αυτή αποτελεί μία μαθησιακή διεργασία, η οποία θα μπορούσε να επιδράσει σε οποιοδήποτε άτομο, ανεξάρτητα από την κουλτούρα και την κοινωνική του θέση.

Τα άτομα μπορεί να διαφέρουν αισθητά μεταξύ τους ως προς την σχετική προσκόλληση τους σε εγκληματικούς και μη εγκληματικούς ορισμούς. Η υιοθέτηση μιας παραβατικής συμπεριφοράς, αποτελεί μία κοινωνική μαθησιακή διεργασία. Οι δεξιότητες και τα θέματα που σχετίζονται με το έγκλημα μαθαίνονται ως συνέπεια των επαφών του ατόμου με προεγκληματικές αξίες, στάσεις, ορισμούς καθώς και με άλλα μοτίβα εγκληματικής συμπεριφοράς.²⁹ Ένα άτομο δεν γίνεται παραβατικό απλά και

“προσχωρήσει” στις αξίες που ισχύουν στην ομάδα ή τουλάχιστον πως κατά τη διάρκεια της διαδικασίας κοινωνικοποίησής του έχει εσωτερικεύσει τις αξίες τις οποίες στοχεύουν οι ποινικοί κανόνες.

Οι έγκλειστοι εγκληματίες είναι προφανώς αυτοί που έχουν την λιγότερη επιτυχία, είτε επειδή διέπραξαν ειδή εγκλημάτων εντελώς επικίνδυνα και μάλιστα ακολουθώντας ανεπιτυχείς τρόπους δράσης, είτε επειδή βρέθηκαν κάτω από έντονη πίεση, είτε επειδή ήταν αδύναμοι. Αντιπροσωπεύουν λοιπόν αυτό που μπορούμε να ονομάσουμε το “κατακάθι των εγκληματιών”. Συνεπώς αν εξετάσουμε μόνο φυλακισμένους δεν θα εξετάσουμε ανθρωπολογικά το έγκλημα, ούτε τις ομοιότητες που τυχόν υπάρχουν μεταξύ των εκληματιών, θα εξετάσουμε απλά τους ανατομο-φυσιολογικούς χαρακτήρες από ένα πόρριμα τέτοιο όπως υπάρχει σ’ όλες τις κοινωνικά προσδιορισμένες κατηγορίες. Είναι σαν να μελετούσαμε το εμπροχικό πνεύμα, το στρατιωτικό πνεύμα, το εκκλησιαστικό πνεύμα και να μετράγαμε το κεφάλι και να αναφέραμε παθολογικά σήματα αποτυχημένων μεγαλεπύρων, καφιέδων ή έκπτωτων ιερωμένων.

Όσο περισσότερο ένας άνθρωπος αισθάνεται ή νομίζει ότι είναι αποχωρισμένος από τους όμοιούς του, μέσα από μία εξασθένιση ή ένα λήθαργο, από μια σπάνια διαστροφή ή ακόμα παό ένα έντονο πάθος, τόσο περισσότερο επικίνδυνος είναι. Εάν οι πόρνες είναι, περισσότερο και από τις εταίρες, ικανές για κάθε κακούργημα, αυτό συμβαίνει γιατί το συνάστημα της υποβάθμισής τους είναι μέσα τους ιδιαίτερα βαθύ και έντονο. Φαρσεδάκης Ι 1990 ο.π. σελ 222-224 επης: 360-384

²⁷ Edwin H. Sutherland, *Principles of Criminology* (Philadelphia: Lippincott, 1939) in Larry J. Siegel, *Criminology* fifth ed. Minneapolis: West Publishing Company, 1995 pp.209

²⁸ Η ολοκλήρωση όμως της θεωρίας, του διαφορικού συγκρωτισμού έγινε μετά το 1947. Μετά τον θάνατο του Sutherland, οι μελέτες του συνεχίστηκαν από τον D. Cressey, μαθητή και σπενό συνεργάτη του, ο οποίος κατάφερε να πείσει ότι η θεωρία του διαφορικού συγκρωτισμού είναι μία από τις σημαντικότερες θεωρητικές επεξηγηματικές προσεγγίσεις της εγκληματικής συμπεριφοράς Siegel, *Criminology*, fifth ed. Minneapolis: West Publishing Company, 1995 pp 209

²⁹ Larry J. Siegel (1995) *Criminology* fifth ed. West Publishing Company pp 333-335

μόνο με την έκθεση του σε ένα εγκληματογόνο περιβάλλον, ή λόγω του ότι έχει κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, όπως το χαμηλό διανοητικό επίπεδο, ή διαταραγμένες σχέσεις. Στην πραγματικότητα, η εγκληματική ή οποιαδήποτε άλλη αποκλίνουσα συμπεριφορά μαθαίνεται. Το άτομο συμμετέχει ενεργά σε μια διαδικασία μάθησης, μέσω της επικοινωνίας του με άλλα άτομα, τα οποία ενσαρκώνουν τον ρόλο του μέντορα ή του καθοδηγητή στο έγκλημα. Ο Sutherland και ο Cressey³⁰ θεωρώντας ότι μόνο οι μικρές και οικίες προς το άτομο κοινωνικές ομάδες, είναι οι πιθανότερες πηγές μύησης των παραβατικών αξιών και δραστηριοτήτων, εστίασαν από νωρίς την προσοχή τους, στην οικογένεια και στις ομάδες των συνομηλικών εφήβων. Οι σχέσεις του ατόμου με άτομα που τα θεωρεί ως *σημαντικούς άλλους*, το βοηθούν να ξεπεράσει τους κοινωνικούς ελέγχους, και να ενστερνιστεί τις παραβατικές αξίες και συμπεριφορές. Η οικειότητα αυτών των συνευρέσεων υπερέχει κατά πολύ σε σπουδαιότητα, συγκριτικά με κάθε άλλη μορφή επικοινωνίας, όπως π.χ η τηλεόραση ως προς την εκμάθηση της παραβατικής συμπεριφοράς.

Ο διαφορικός συγχρωτισμός επίσης, διαφέρει στην συχνότητα, τη διάρκεια και την ένταση. Εάν ένα άτομο μαθαίνει να παραβιάζει τον νόμο ή να τον τηρεί εξαρτάται από την *διάρκεια, τη συχνότητα και την ένταση των συναναστροφών* του με τα παραβατικά μοντέλα. Είναι γεγονός ότι οι συναναστροφές με μεγάλη *διάρκεια* έχουν μεγαλύτερη επίδραση από εκείνες που έχουν σύντομο τέλος. Παρομοίως, οι συχνές επαφές με τα παραβατικά μοντέλα, έχουν μεγαλύτερη επίδραση απ' ότι οι σπάνιες ή οι τυχαίες.³¹ Τέλος, η *ένταση* ερμηνεύεται σε συνάρτηση με την συναισθηματική αξία που έχουν για το άτομο – *δέκτη*, τα μοντέλα που του μεταδίδουν ή εκμαθαίνουν την παραβατική συμπεριφορά. Για παράδειγμα, η επιρροή ενός πατέρα, μίας μητέρας ή ενός έμπιστου φίλου

³⁰Sutherland E. Cressey D Criminology 8th ed Philadelphia Lippincott 1970 pp 77-79

³¹ Ο Sutherland εκάνε επίσης λόγο για την προτεραιότητα, χωρίς όμως να προσδιορίζει τι ακριβώς εννοούσε. Ωστόσο ο Cressey ερμήνευσε τον όρο αυτό με βάση την ηλικία του παιδιού, την στιγμή που έρχεται για πρώτη φορά σε επαφή με τα παραβατικά πρότυπα. Ειδικότερα οι επαφές του ατόμου κατά την διάρκεια της παιδικής του ηλικίας, έχουν μεγαλύτερη επίδραση, στην συμπεριφορά του συγκριτικά με αυτές που δημιουργεί στην μετέπειτα ενήλικη ζωή του

υπερβαίνει κατά πολύ σε σημασία την επίδραση πιο απόμακρων κοινωνικά προσώπων στην εκμάθηση της παραβατικής συμπεριφοράς.

Η εκμάθηση της εγκληματικής συμπεριφοράς περιλαμβάνει παράλληλα την εκμάθηση τεχνικών διάπραξης εγκληματικών πράξεων, οι οποίες άλλες φορές είναι περίπλοκες ενώ άλλες πάλι πολύ απλές.³² Επιπλέον, οι νέοι παραβάτες, προκειμένου να αποκτήσουν επάρκεια, πρέπει να μάθουν την σωστή ορολογία για τις πράξεις τους και στη συνέχεια να αποκτήσουν τους σωστούς μηχανισμούς αντίδρασης στις παραβάσεις των νόμων. Οι παραβάτες, πρέπει να μάθουν πως να αντιδρούν σε σχέση με τις πράξεις τους, πότε να υπερασπίζονται τον εαυτό τους, να εκλογικεύουν τις πράξεις τους και πότε να έχουν τύψεις. Ενώ η εγκληματική συμπεριφορά είναι μία έκφραση των γενικών αναγκών και αξιών, δεν δικαιολογείται από αυτές τις γενικές αξίες και ανάγκες, από την στιγμή που και η έννομη συμπεριφορά αποτελεί έκφραση των ίδιων αναγκών και αξιών. Αυτή η αρχή εισηγείται ότι τα κίνητρα της εγκληματικής συμπεριφοράς δεν μπορούν λογικά να είναι τα ίδια με αυτά της συμβατικής συμπεριφοράς.³³ Θεωρεί ότι μόνο διαμέσου της εκμάθησης παραβατικών αξιών και της επαφής με ένα πλεόνασμα θετικών ορισμών για το έγκλημα δημιουργείται η παραβατική συμπεριφορά.

Η διαδικασία εκμάθησης της εγκληματικής συμπεριφοράς μέσω των σχέσεων με παραβατικά άτομα, αφορά όλους τους μηχανισμούς που εμπλέκονται σε κάθε μαθησιακή διαδικασία. Αυτή η δήλωση υπονοεί ότι η εκμάθηση της εγκληματικής συμπεριφοράς είναι παρόμοια με την εκμάθηση κάθε άλλης δραστηριότητας ή μοτίβου και δεν είναι θέμα απλής μίμησης.

Οι παραπάνω θέσεις επιβεβαιώνονται και από μεταγενέστερες μελέτες οι οποίες επιβεβαίωσαν ότι οι γονεϊκές πρακτικές ανατροφής των παιδιών Maccoby & Martin (1983) Farrington (1989 a) Williams (1994), το παραβατικό

³² Οι νεαροί παραβάτες για παράδειγμα, μαθαίνουν από τους συναδέλφους τους τον σωστό τρόπο παραβίασης μίας κλειδαριάς, της μικροκλοπής σε ένα κατάστημα, της απόκτησης και χρήσης ναρκωτικών ουσιών. Lary J. Siegel (1995) *ibid* pp335

³³ Ο Sutherland αποκλείει αυτά τα κίνητρα, όπως η επιθυμία απόκτησης χρηματικών απολαβών, ή κοινωνικού status, η προσωπική σύγχυση ή η χαμηλή αυτοεκτίμηση ως αίτια εγκλήματος, διότι φέρουν τις ίδιες πιθανότητες να παράγουν μία συμβατική συμπεριφορά, όπως αποκτηση καλύτερης μόρφωσης, ή πιο υψηλόβαθμης εργασίας. Lary J. Siegel (1995) *ibid* pp335

γονεϊκό πρότυπο(Loeber & Dishion (1982) Schneider (1987) Farrington (1977), όσο και την γονική ανοχή(William (1994) Maguin et al (1995) σε μια παραβατικού τύπου συμπεριφορά συνδέονται στενά με την νεανική παραβατικότητα.³⁴

Οι γονείς αναμφίβολα, ως μοντέλα οι ίδιοι παραβατικών συμπεριφορών, ορίζουν το πλαίσιο ανάπτυξης και οργάνωσης των μηχανισμών αυτών. Οι σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα στους νόμους της μάθησης και στους νόμους της συμπεριφοράς, προσδιορίζονται στην εξαρτημένη μαθησιακή διαδικασία, η οποία διαδραματίζει αποφασιστικό ρόλο στην απόκτηση μιας αντικοινωνικής συμπεριφοράς. Οι συμπεριφορές αυτές εγκαθίστανται μέσα από: α) το πρότυπο γονέα του παραβάτη, β) την ανοχή της παιδικής παραβατικότητας από το περιβάλλον του παιδιού και γ) την ενίσχυση παραβατικής συμπεριφοράς μέσω της επιβράβευσης αυτής τόσο σε επίπεδο ενδοοικογενειακών σχέσεων, όσο και επίπεδο εξωοικογενειακών σχέσεων(π.χ. σχολείο παρές συνομήλικων).

Το παιδί, διαμέσου της παραβατικής συμπεριφοράς που εκδηλώνουν οι γονείς του , εξοικιώνεται αρκετά νωρίς με παραβατικού τύπου πρότυπα συμπεριφοράς. Κατά συνέπεια οι δεξιότητες και η εκμάθηση στοιχείων παραβατικής συμπεριφοράς, διαμέσου του παραβατικού γονεϊκού προτύπου, σχηματοποιούν τις δομές του εξωτερικού κόσμου και εκπαιδεύουν το άτομο στην ανάπτυξη των μηχανισμών παραγωγής παραβατικών μοντέλων συμπεριφοράς.

Αναφορικά με την προέλευση του παραβατικού γονεϊκού προτύπου, σύμφωνα με μελέτες των Μουζακίτη³⁵ και Αγάθωνος - Γεωργοπούλου³⁶, πολλά στοιχεία παραβατικότητας στο πρόσωπο του πατέρα, πηγάζουν - *μεταξύ άλλων* - και από την κακοποίηση, που είχε υποστεί από το οικογενειακό του περιβάλλον κατά την παιδική του ηλικία. Αναπαράγοντας στο πρόσωπο του

³⁴ Για πιο εκτενή ανάλυση βλεπ. Μερως II Ευρήματα

³⁵ Μουζακίτης Χ, (1987) Η κακοποίηση των παιδιών Γενική Θεώρηση και Διεθνής Προοπτική στο Τσιαντής Γ. & Μανωλόπουλος Σ. (επ.) «Σύγχρονα Θέματα Παιδοψυχιατρικής Τόμος Α3 Ψυχοκοινωνικά Θέματα» εκ. Καστανώτη Αθήνα.

³⁶ Αγάθωνος - Γεωργοπούλου (1987), Κακοποίηση Παραμέληση των παιδιών στο Τσιαντής Γ. & Μανωλόπουλος Σ. (επ.) «Σύγχρονα Θέματα Παιδοψυχιατρικής Τόμος Α3 Ψυχοκοινωνικά Θέματα» εκ. Καστανώτη Αθήνα.σελ. 347 - 379

παιδιού και της συζύγου τα τραυματικά βιώματα της παιδικής του ηλικίας με "φυσικότητα", χωρίς σαφή εικόνα των πραγματικών δεδομένων, τα οποία αδυνατεί να αξιολογήσει,³⁷ «εκμαθώνει» παράλληλα, την συμπεριφορά αυτή και στο παιδί του. Στάση η οποία, όπως υποστηρίζουν συναφείς μελέτες από τον κλάδο της Ψυματολογίας,³⁸ μεταβιβάζεται από γενιά σε γενιά.³⁹

Επιπλέον μια άλλη εξίσου σημαντική ερμηνευτική προσέγγιση οποία αναπτύχθηκε από τον Patterson(1980) , είχε ως αφετηρία, την θεωρία της κοινωνικής μάθησης. Συγκεκριμένα, αντικείμενο μελέτης για τους Patterson⁴⁰ & Dishion (1992), αποτέλεσαν οι μηχανισμοί ανάπτυξης της επιθετικής συμπεριφοράς στα παιδιά και κυρίως στα αγόρια.

Η εν λόγω μελέτη ξεκίνησε με την υπόθεση, ότι οι παρεκκλίνουσες συμπεριφορές και ιδιαίτερα εκείνες που σχετίζονται με την παιδική επιθετικότητα προκαλούνται από την ακατάλληλη γονεϊκή ανταπόκριση στη συμπεριφορά του παιδιού.⁴¹ Συγκρίνοντας τη συμπεριφορά των γονέων, οι οποίοι είχαν παιδιά με επιθετική συμπεριφορά με τις αντίστοιχες γονεϊκές

³⁷ Webster - Stratton C (1990) Enhancing the Effectiveness of Self - Administered Videotape Parent Training for Families with Conduct - Problem Children *Journal of Abnormal Child Psychology* vol 18 pp 479-492

³⁸ Lesnik - Oberstein, Koers & Cohen 1995 Parental Hostility and its sources in psychological Abusive Mothers : A test of three - factor theory *Child Abuse & Neglect* vol 19 pp 33-49

³⁹ Βλ. σχετ. Κεφάλαιο 2 Ένατ. Ψυματολογική Προσέγγιση σελ. Για τη διαγενεακή μεταβίβαση προτύπων διαμέσου του μοντέλου της οικογένειας. Επίσης για τα αίτια της διαγενεακής μεταβίβασης παραβατικών προτύπων, βλ επ. West and Farrington (1981,) όπου μεταξύ άλλων αναφέρεται ότι υπάρχουν διάφορες πιθανές εξηγήσεις (που δεν αποκλείονται αμοιβαία) για τους λόγους για τους οποίους οι παραβάσεις τείνουν να συγκεντρώνονται σε κάποιες οικογένειες και να μεταβιβάζονται από γενιά σε γενιά. Μπορεί να υπάρχουν διαγενεακές συνέχειες ως προς την έκθεση σε πολλαπλούς παράγοντες κινδύνου. Για παράδειγμα κάθε διαδοχική γενιά μπορεί να είναι παγιδευμένη στην φτώχεια, σε διαταραγμένες οικογένειες, σε μονογονεϊκές οικογένειες ή σε οικογένειες ανήλικων γονέων, και σε διαβίωση σε αποστερημένες συνοικίες. Οι γονείς που χρησιμοποιούν σκληρές και ασυνεπείς πρακτικές ανατροφής για τα παιδιά τους μπορεί να παράγουν παιδιά που χρησιμοποιούν στην συνέχεια παρόμοιες μεθόδους παιδικής ανατροφής. Ένα από τα βασικότερα συμπεράσματα της έρευνας του Cambridge είναι ότι η συσσώρευση «έτοιμων» χαρακτηριστικών στο οικογενειακό περιβάλλον (συμπεριλαμβανομένης της φτώχειας, του μεγάλου οικογενειακού μεγέθους, της γονικής δυσαρμονίας, της φτωχικής γονεϊκής ανατροφής και της γονεϊκής εγκληματικότητας) οδηγεί σε μία συγκέντρωση αντικοινωνικών χαρακτηριστικών στα παιδιά που μεγαλώνουν, σε αυτό μεταξύ των οποίων είναι και η εγκληματικότητα Σύμφωνα με αυτή την εξήγηση, η διαγενεακή μεταβίβαση των παραβατικών μοντέλων συμπεριφοράς είναι μέρος ενός μεγαλύτερου κύκλου αποστήθισης και αντικοινωνικής συμπεριφοράς. Farrington, D. P., & West D. J. (1981). The Cambridge study in delinquent development. In S. A. Mednick and A. E. Baert (Eds.) *Prospective longitudinal research: An empirical basis for the primary prevention of psychosocial disorders*. New York: Oxford Univ. Press.

⁴⁰ GR. Patterson GR. & Dishion, R (1992) *Antisocial boys :A social approach* Eugene OR :Castalia Vol 5 pp 2-4

⁴¹ Patterson G.R (1980) *Mothers : The unacknowledged victims* Monographs of the Society for Research *Child Development* vol 45 serial No 5

συμπεριφορές που παρουσιάζονταν σε οικογένειες με μη επιθετικά παιδιά, διαπίστωσαν ότι στις οικογένειες των επιθετικών παιδιών, υπήρχαν μακρές αλυσίδες αμοιβαίων πειθαναγκαστικών συμπεριφορών.

Επιπλέον, οι γονείς των επιθετικών παιδιών χρησιμοποιούσαν πιο συχνά μεθόδους τιμωρίας, οι οποίες φάνηκαν αναποτελεσματικές ως προς την αποτροπή της επιθετικής συμπεριφοράς τους, δεδομένου ότι αυτές λειτούργησαν ενδυναμωτικά στην εδραίωση μιας πιο μακροχρόνιας επιθετικής συμπεριφοράς, συγκριτικά πάντα με τα αγόρια ομάδας ελέγχου(τα μη επιθετικά). Οι θεραπευτικές παρεμβάσεις που πρότειναν στα πλαίσια αποδυνάμωσης της επιθετικού τύπου συμπεριφοράς που είχαν τα παιδιά, βασιζόνταν στην καθιέρωση εκ μέρους των γονέων, ενός σταθερού τύπου γονεϊκού ελέγχου, βασιζόμενου σε ορισμένους κανόνες. Τα αποτελέσματα της θεραπευτικής αυτής παρέμβασης έδειξαν ότι για ορισμένες οικογένειες στάθηκε δυνατόν να βελτιωθεί η συμπεριφορά των παιδιών τους, καθιερώνοντας γονεϊκό έλεγχο σταθερό και σύμφωνο με ορισμένους κανόνες⁴².

Οι επισημάνσεις αυτές της ομάδας του Patterson, στάθηκαν αφορμή για την μετέπειτα εξέλιξη της αρχικής θεωρητικής του προσέγγισης - *η οποία βασιζόνταν στις αρχές της κοινωνικής μάθησης* - στην προσέγγιση της κοινωνικής αλληλεπίδρασης⁴³. Μελέτες στηριζόμενες στην πολυδιάστατο χαρακτήρα της προσέγγισης της εγκληματικής συμπεριφοράς έχουν γίνει πολλές, ανάμεσά τους οι πιο γνωστές αυτές του Glueck's.

Στο σημείο αυτό και κλείνοντας την αναφορά μας στο ρόλο της μάθησης και τους παράγοντες που την επηρεάζουν δεν θα πρέπει να παραλείψουμε να αναφερθούμε σε μια άλλη, πολύ σημαντική έννοια, αυτή της νόρμας, η οποία και σχετίζεται άμεσα με το ρόλο και τη διαδικασία της μάθησης.

⁴² Maccoby E.E. & Martin J.A (1983) *ibid* p. p 42-43

Οι νόρμες ως εσωτερικοί κανόνες συμπεριφοράς, σχηματίζουν ένα πλαίσιο αναφοράς, που κατευθύνει την συμπεριφορά του ατόμου. Αυτό το σύνολο των νορμών δεν αφορά μόνο την ανεπιθύμητη συμπεριφορά, αλλά επίσης τον καλό τρόπο διαγωγής. Δεν σχετίζεται μόνο με τα «δεν πρέπει», αλλά επίσης και με τα «πρέπει». Το άτομο τείνει να εκδηλώνει συμπεριφορά η οποία να συμβαδίζει με το σύστημα νορμών του καθώς και να αποφεύγει την συμπεριφορά που είναι ασυμβατή με το σύστημα αυτό.

Η απόκτηση των νορμών έχει μία διανοητική και μία συναισθηματική πλευρά⁴⁴(Arbuthnot et al., 1987). Σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, η έμφαση αποδίδεται συχνά στην μία πλευρά και άλλες φορές πάλι, στην άλλη. Η διανοητική όψη, για παράδειγμα, είναι πιο έντονη όταν κάποιος καταλήγει με βάση πληροφορίες και συζητήσεις, ότι κάποια συμπεριφορά είναι ή όχι ανεπιθύμητη. (Krebs and Miller, 1985)⁴⁵. Αυτό απαιτεί μία ικανότητα σύγκρισης και εκτίμησης διαφόρων εκδοκών συμπεριφοράς. Για να γίνει όμως αυτό, το άτομο πρέπει να μπορεί να μπαίνει στην θέση των άλλων.⁴⁶ Σχετικά με την συναισθηματική όψη, όσο πιο συναισθηματικά ελκυστικές είναι κάποιες νόρμες, τόσο αυξάνονται και οι πιθανότητες να τύχουν υιοθέτησης. Κατά συνέπεια η μεταβίβαση των νορμών μέσα στα πλαίσια του περιβάλλοντος του ατόμου, σηματοδοτεί ότι αυτό υιοθετεί τις νόρμες του περιβάλλοντος, από άτομα με τα οποία είναι συνδεδεμένο συναισθηματικά (Ewin- Smith 1984).⁴⁷

Με την παραπάνω άποψη συντάσσεται και ο Wright (1974)⁴⁸ ο οποίος με τη σειρά του επισημαίνει, ότι το να είναι ένα άτομο, μέλος μίας ομάδας δεν σημαίνει ότι θα υιοθετήσει και τις νόρμες της, αν προηγουμένως δεν έχει υιώσει οικειότητα με την ομάδα αυτή.

⁴⁴ Arbuthnot J Gordon D A & Jurkovic G J ., (1987) Personality in Quay (ed) Handbook of Juvenile Delinquency New York :John Wiley & Sons

⁴⁵ Krebs D.L and Miller D ., (1985) Altruism and aggression In G Linday and E. Aronson (eds) Handbook of social psychology New York Random House

⁴⁶ Rest, J.R. (1983) Morality In P.H. Mussen (ed) Handbook of child psychology New York :John Wiley & Sons

⁴⁷ Ewin- Smith T (1984) Sex sibling structure :Interaction effects upon the accuracy of adolescent perceptions of parental orientation *Journal of marriage and the family* pp 901-907

⁴⁸ Wright D (1974) A Sociological portrait : Sex differences New Society vol 18 pp 825-828

Μ γνώμονα ότι η οικογένεια⁴⁹, αποτελεί το σημαντικότερο φορέα κοινωνικοποίησης του ατόμου, εν προκειμένω συνεπάγεται, ότι οι γονείς λειτουργώντας ως *σημαντικοί άλλοι* προς στα νεαρά μέλη της οικογένειας, αποτελούν τα βασικά πρόσωπα μεταβίβασης των αξιών αντιλήψεων και νορμών .

Επιπλέον όπως επισημαίνουν οι (Hirsch, 1969, Piaget, 1965), το νεαρό άτομο, μέσα από το εσωτερικό της ομάδας(π.χ. οικογένεια), υιοθετεί τις νόρμες από τους « *σημαντικούς άλλους*» οι οποίοι και επηρεάζουν την συμπεριφορά του με τους ακόλουθους τέσσερις τρόπους:

1. Οι *σημαντικοί άλλοι* είναι σε θέση να το εποπτεύουν .Άρα έχουν επίγνωση της συμπεριφοράς του, γνωρίζουν τις ιδέες του και έχουν συχνές επαφές μαζί του.
2. Το νεαρό άτομο ενδιαφέρεται και υπολογίζει αυτή την εποπτεία , διότι δεν θέλει να απογοητεύσει τους *σημαντικούς άλλους*.
3. Ακόμα και αν οι *σημαντικοί άλλοι* δεν είναι σε θέση να παρατηρήσουν οι ίδιοι προσωπικά κάποια ανεπιθύμητη συμπεριφορά, το νεαρό άτομο αποφεύγει (πιθανότατα) κάτι τέτοιο, λόγω του αισθήματος σεβασμού που τρέφει προς αυτούς, γνωρίζοντας ότι δεν θα ενέκριναν την εν λόγω συμπεριφορά του. Σε αυτές τις περιπτώσεις, φαίνεται ότι οι *σημαντικοί άλλοι* είναι παρόντες⁵⁰ ακόμα και χωρίς την φυσική τους παρουσία.
4. Όταν είναι το νεαρό άτομο αισθάνεται συναισθηματικά δεμένο με την οικογένεια του , οι *σημαντικοί άλλοι* ,συνεισφέρουν ιδιαίτερα μέσω του παραδείγματος τους , στον σχηματισμό του συστήματος νορμών του .

Όμως θα πρέπει να σημειώσουμε ότι όταν τα άτομα μπαίνουν στην περίοδο της νεότητας, ξεκινούν με τρόπο χαρακτηριστικό να αμφισβητούν τις

⁴⁹ Εκτός από την οικογένεια, οι νεαροί εκτίθενται σε νόρμες και στο σχολείο. Οι σχολικές νόρμες μπορεί να διαφέρουν από αυτές της οικογένειας, όπου αυτή καθαυτή η διαφορά ,μπορεί να δημιουργήσει προβλήματα. Η επίδραση του σχολείου φαίνεται να παίζει ίσως έναν συμπληρωματικό ρόλο σε αυτό της οικογένειας.Coleman J.(1988) Families and Schools Educational Researcher vol 16 (6) pp 32-38

⁵⁰ Βλ σχετ, Ο ρόλος των γονεϊκών έλεγχων Κεφάλαιο 2

αξίες , που έμαθαν ως παιδιά .Αυτή η διεργασία συχνά αναφέρεται ως χειραφέτηση ή διάβρωση των νορμών. Αυτή η απομάκρυνση από τις αποδεκτές νόρμες συντελείται κατά την χρονική στιγμή, όπου τα νεαρά άτομα δεν έχουν ακόμα καταλήξει στις νόρμες που θα υιοθετήσουν. Βρίσκονται δηλαδή, σε ένα moratorium , μία περίοδο εξερεύνησης κατά την οποία λαμβάνει χώρα ένας επαναπροσανατολισμός (Erikson (1950), (1971)⁵¹. Συνεπώς, ως ένα βαθμό, ζουν σε ένα *ηθικό κενό* , γεγονός που σημαίνει ότι καθίσταται προσωρινά ευάλωτα σε παραβατικές επιρροές.

Μακροπρόθεσμα, όμως τα νεαρά άτομα αποκτούν ένα νέο νορμοθετικό σύστημα (απόκτηση ταυτότητας) το οποίο τις περισσότερες φορές ταυτίζεται με αυτό του γονεϊκού προτύπου. Έτσι κατά μια έννοια *επισιτρέφουν* στις παλαιές νόρμες. Αυτό όμως συμβαίνει, στην περίπτωση όπου θεωρούν ως «*σημαντικούς άλλους*» , τα μέλη της οικογένειάς τους. Μάλιστα όπως υποστηρίζουν οι Marcia, (1966) Todor and Marcia(1973), τα άτομα αυτά δε φαίνεται να είναι ιδιαίτερα επιρρεπή σε εγκληματικές επιδράσεις.⁵²

Στην αντίπερα όχθη τώρα, αναφορικά με τους ανήλικους παραβάτες με βάση τα πορίσματα μελετών των Arbutnot et al., 1987⁵³, Canter, (1982a)⁵⁴, Nye, (1958,) Snyder and Patterson, (1987)⁵⁵ παρατηρούμε καταρχήν , ότι τα νεαρά αυτά άτομα συνήθως προέρχονται από δυσαρμονικές οικογένειες όπου οι εσωτερικές σχέσεις αφήνουν πολλές από τις προσδοκίες τους ανεκπλήρωτες. Έτσι τα άτομα αυτά , δεν αισθάνονται μέλη της οικογένειάς τους , αδιαφορούν για τους γονείς τους , θεωρούν ότι αυτοί δεν έχουν **καμία αξία**, κατά συνέπεια δεν είναι έτοιμοι να ακολουθήσουν το παράδειγμα ή τη συμβουλή τους. Σε αυτή την περίπτωση είναι λογικό να μην υπάρχει μια ομαλή μεταβίβαση νορμών.

⁵¹ Erikson E.H. (1950) *Childhood and Society* New York :Norton Erikson E.H.(1971) The group context of delinquency behavior *Social Problems* vol 19 pp 114-129

⁵² Marcia, 1966 in Todor and Marcia, (1973) Ego identity status and response to conformity pressure in college woman *Journal of Personality and Social Psychology* vol 26 pp 287-294

⁵³ Arbutnot J.Gordon D. A.& Jurkovic G.J.(1987) Personality In H .C Quay (ed) *Handbook of juvenile delinquency* New York :John Wiley and Sons.

⁵⁴ Canter R J 1982a, Family correlates of male and female delinquency *Criminology* vol 20 pp 149-168

⁵⁵ Snyder JJ and Patterson,G 1987 Family interaction and delinquency behaviour In H.C.Quay (ed) *Handbook of juvenile delinquency* New York :John Wiley and Sons.

Κατά συνέπεια, τείνουν να διαφοροποιούνται σε μεγαλύτερο βαθμό απ' ό τι οι άλλοι νέοι από τις νόρμες των γονέων τους. Με αποτέλεσμα το επόμενο βήμα ,όπως επισημαίνουν οι Cloward and Ohlin, (1960), Cohen, (1955) είναι τα άτομα αυτά να απομακρυνθούν από τις συμβατικές νόρμες του γονεϊκού περιβάλλοντος , υιοθετώντας νόρμες που τους μεταβιβάζονται είτε από φίλους, είτε από άλλες υποπολιτισμικές υποκουλτούρες.

Όμως στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειώσουμε ότι όσο πιο δυνατή είναι η επιρροή της οικογένειας, τόσο μικρότερη είναι η επίδραση στο νορμοθετικό σύστημα του νεαρού ατόμου, των φίλων ή των υποκουλτούρων.

2.2.3 Ο ρόλος του συναισθήματος

Στη παρούσα ενότητα θα μελετήσουμε το ρόλο του συναισθήματος χρησιμοποιώντας ως ερμηνευτική βάση τις αντίστοιχες θεωρίες που ασχολήθηκαν με το θέμα αυτό. Αναλυτικότερα μέσω της ψυχαναλυτικής προσέγγισης, της θεωρία του συναισθηματικού δεσμού και της ασφαλούς προσκόλλησης, θα εξετάσουμε μεταξύ άλλων, τις επιπτώσεις που έχει η μητρική αποστέρηση και η ελλιπής προσκόλληση στο ψυχισμό του παιδιού, καθώς επίσης θα μελετήσουμε τον τρόπο σύνδεσης αυτών με την νεανική παραβατικότητα. Πιστοί στο πνεύμα της εποχής τους οι εκπρόσωποι των παραπάνω προσεγγίσεων εξέτασαν το αντικείμενο της μελέτης τους υπό το πρίσμα της μητρικής αποστέρησης ή της ελλιπούς προσκόλλησης.

Πιο συγκεκριμένα, ο Freud¹ υποστήριξε ότι οι πρώτες σχέσεις που θεμελιώνει το παιδί με τη μητέρα του καθώς και η ταύτιση του με αυτή θεωρούνται ως απαραίτητες διεργασίες για την οργάνωση της προσωπικότητάς του.

Επιπλέον ο Spitz θέλοντας να τονίσει τη σημαντικότητα της συναισθηματικής συναλλαγής που αναπτύσσεται μεταξύ μητέρας και παιδιού, υποστήριξε ότι « όταν το παιδί στερείται αυτής της συναλλαγής έχει ένα σημαντικό και σε ακραίες περιπτώσεις επικίνδυνο μειονέκτημα για την ανάπτυξη σε κάθε τομέα της προσωπικότητάς του.»

Εξετάζοντας τη θεωρία της προσκόλλησης, καθώς και τη σημασία που έχει ο συναισθηματικός δεσμός² στο σημείο αυτό θα πρέπει να

¹ Η πρώτη παιδική ηλικία είναι ηλικία μεγάλης πλαστικότητας. Τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας που αποκτώνται στην περίοδο αυτή είναι σχεδόν μη αναστρέψιμα ii Οι πρακτικές ανατροφής των γονέων προσδιορίζουν και την ποιότητα των εμπειριών του παιδιού, κατέχοντας ένα ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο σε κάθε στάδιο της αναπτυξιακής του πορείας. κρίσιμο ρόλο στον καθορισμό των μακροπρόθεσμων συνεπειών που θα έχουν οι εμπειρίες αυτές.iii Οι γονείς είναι αυτοί που όταν τα παιδιά θυμούνται με την επιβολή των περιορισμών τους, θα πρέπει να αντιμετωπίζουν και να διοικετεύσουν αυτό το θυμό που εκφράζεται μέσω της επιθετικότητας σε αποδεκτές διεξόδους κατά τα πρώτα σύπλαστά χρόνια Freud, S. (1964a). An outline of psychoanalysis. In J. Strachey (Ed. and Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (vol. 23, pp. 141-207). London: Hogarth Press. (Original work published 1938). Βλ.επ. Επίσης: Emde R.N.(1992) *Individual Meaning and Increasing Complexity: Contributions of S.Feud & R.Spitz to Developmental Psychology* Developmental Psychology vol 3 pp 347-359

² Όπως σημειώνει ο Bowlby η θεωρία του δεσμού, σε αντίθεση με τη θεωρία της εξάρτησης, δίνει έμφαση στα ακόλουθα χαρακτηριστικά(α) *Εξειδίκευση*. Η συμπεριφορά δεσμού απευθύνεται προς ένα ή λίγα συγκεκριμένα άτομα, συνήθως με ξεκάθαρη σειρά προτίμησης.

παραθέσουμε τις βασικές θέσεις της θεωρίας όπως αυτές αρχικά διατυπώθηκαν από τον Bowlby .

Συγκεκριμένα, διατύπωσε την άποψη ότι, η έννοια του συναισθηματικού δεσμού βασίζεται στην «έλξη που ένα άτομο νιώθει για ένα άλλο» παράλληλα επισημαίνει ότι ο συναισθηματικός δεσμός που αναπτύσσεται ανάμεσα στη μητέρα και το παιδί, είναι αυτός που έχει την μεγαλύτερη ένταση και διάρκεια, η οποία συνεχίζεται ακόμα και στην ενήλικη ζωή του ατόμου.

Ειδικότερα, η συμπεριφορά του δεσμού³ θεωρείται κάθε τύπος συμπεριφοράς που έχει ως αποτέλεσμα το άτομο να αποκτά ή να

(β) *Διάρκεια*. Ένας δεσμός διαρκεί συνήθως για ένα μεγάλο μέρος του κύκλου της ζωής. Αν και στην εφηβεία οι πρώτοι δεσμοί μπορεί να ατονήσουν και να συμπληρωθούν ή ακόμα και να αντικατασταθούν από άλλους, οι πρώτοι δεσμοί δεν εγκαταλείπονται εύκολα και συνήθως παραμένουν.

(γ) *Συμμετοχή συναισθήματος*. Πολλά από τα πιο έντονα συναισθήματα εμφανίζονται στη διάρκεια της διαμόρφωσης, της διατήρησης, της διάλυσης και της ανανέωσης των σχέσεων δεσμού. Η δημιουργία ενός δεσμού έχει την έννοια του ερωτεύομαι, η διατήρηση του δεσμού έχει την έννοια του αγαπώ κάποιον και η απώλεια του συντρόφου έχει την έννοια του πενθώ για κάποιον. Κατ' αναλογία, η απειλή απώλειας δημιουργεί άγχος και η απώλεια οδηγεί σε θρήνο, ενώ και τα δύο δημιουργούν θυμό. Η αδιαμφισβήτητη διατήρηση ενός δεσμού βιώνεται ως πηγή ασφάλειας και η ανανέωση του δεσμού ως πηγή χαράς. Επειδή αυτά τα συναισθήματα αποτελούν συνήθως αντανάκλαση της κατάστασης των συναισθηματικών δεσμών του ατόμου, η ψυχολογία και ψυχοπαθολογία του συναισθήματος είναι σε μεγάλο βαθμό μέρος της ψυχολογίας και της ψυχοπαθολογίας των συναισθηματικών δεσμών.

(δ) *Οντογένεση*. Στη μεγαλύτερη ηλικιακή φάση των παιδιών η συμπεριφορά προτίμησης για κάποιο πρόσωπο αναπτύσσεται στους πρώτους εννέα μήνες της ζωής. Όσο περισσότερο συνδέεται μαζί του. Γι' αυτό, όποιος φροντίζει το παιδί γίνεται η κύρια μορφή δεσμού. Η συμπεριφορά δεσμού ενεργοποιείται αμέσως μέχρι το τέλος του τρίτου έτους της ζωής. Στην υγιή ανάπτυξη, η συμπεριφορά αυτή, βαθμιαία, δεν ενεργοποιείται τόσο γρήγορα

(ε) *Μάθηση*. Ενώ η δυνατότητα διακρίσης ανάμεσα στο οικείο και το άγνωστο αποτελεί το κλειδί στην ανάπτυξη του δεσμού, η παραδοσιακή επιβράβευση ή τιμωρία που χρησιμοποιήσαν οι πειραματικοί ψυχολόγοι παίζει ένα μικρό μόνο ρόλο. Πράγματι, συναισθηματικός δεσμός μπορεί να αναπτυχθεί παρά τις επανειλημμένες τιμωρίες από το άτομο με το οποίο υπάρχει ο δεσμός. (στ) *Οργάνωση*. Αρχικά, στη συμπεριφορά δεσμού διαμεσολαβούν αντιδράσεις σχετικά απλής διάταξης. Από το τέλος του πρώτου έτους διαμεσολαβούν εκλεπτυσμένα συστήματα συμπεριφοράς, τα οποία ενσωματώνουν α-αντιπροσωπευτικά μοντέλα του περιβάλλοντος και του εαυτού. Αυτά τα συστήματα ενεργοποιούνται από ορισμένες καταστάσεις και καταπαύουν από άλλες. Στις καταστάσεις ενεργοποίησης περιλαμβάνονται το άγνωστο, η πείνα, η κόπωση και οτιδήποτε προκαλεί φόβο. Οι καταστάσεις κατάπαυσης περιλαμβάνουν το άκουσμα ή την εμφάνιση της μητρικής μορφής και ιδιαίτερα την ευχρισμένη αλληλεπίδραση μαζί της. Όταν υπάρχει έντονη συμπεριφορά δεσμού, η κατάπαυση μπορεί να επέλθει με ένα άγγιγμα, αγκάλιασμα ή και χάδι. Αντίθετα, όταν η μητρική μορφή είναι παρούσα ή είναι γνωστό πού βρίσκεται, το παιδί παύει να δείχνει συμπεριφορά δεσμού και αρχίζει να εξερευνά το περιβάλλον. (ζ) *Βιολογική λειτουργία*. Η συμπεριφορά δεσμού παρατηρείται στα μικρά σκεδόν όλων των θηλαστικών ειδών και σε έναν αριθμό ειδών παραμένει σε όλη τη διάρκεια της ενήλικης ζωής. Αν και υπάρχουν πολλές διαφορές στις λεπτομέρειες μεταξύ των ειδών, η διατήρηση της προσέγγισης από ένα ανώριμο θηλαστικό του ενήλικου της προτίμησης του, σκεδόν πάντοτε της μητέρας, σημαίνει ότι η συμπεριφορά αυτή έχει αξία για την επιβίωση. John Bowlby(1975) Attachment Theory , Separation Anxiety and Mourning In S Arieti (ed) American Handbook of Psychiatry (2 nd ed) New York :Basic Books πρβλ επ John Bowlby (1995) Δημιουργία και διακοπή των συναισθηματικών δεσμών (μ.φ.) Π Στρατή) Αθήνα εκδ. Καστανιώτη (έτος πρωτότυπης έκδοσης 1979) σελ 187

³ Όπως σημειώνει ο Bowlby όταν η μητέρα είναι παρούσα ή είναι γνωστό πού βρίσκεται και εμφανίζεται πρόθυμη να κάνει ένα φιλικό διάλογο, το παιδί παύει να εμφανίζει συμπεριφορά

διατηρεί την αμεσότητα με κάποιο άλλο άτομο το οποίο έχει επιλέξει και προτιμά και που συνήθως θεωρεί ισχυρότερο ή σοφότερο .Η συμπεριφορά δεσμού χαρακτηρίζει το ανθρώπινο είδος από τη γέννηση μέχρι το θάνατο. Μάλιστα υποστηρίζει, ότι σε αυτή συμπεριλαμβάνετε το κλάμα το τρέξιμο πίσω από τη μητέρα και την προσκόλληση σε αυτή, καθώς επίσης και η έντονη διαμαρτυρία στην περίπτωση όπου το παιδί αφήνεται μόνο του με άγνωστα άτομα. Με την πάροδο όμως του χρόνου η συχνότητα και η ένταση αυτής της συμπεριφοράς ελαττώνεται σταθερά. Ωστόσο όλοι αυτοί οι τύποι συμπεριφοράς διατηρούνται ως ένα σημαντικό κομμάτι του εξοπλισμού της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Στους ενήλικες αυτοί οι τύποι συμπεριφοράς είναι εμφανείς όταν το άτομο διακατέχεται από αγωνία , είναι άρρωστο ή φοβισμένο . Η ενεργοποίηση των ιδιαίτερων προτύπων της συμπεριφοράς του δεσμού που εμφανίζει ένα άτομο οφείλεται αφενός στην ηλικία , στο φύλο και στις συνθήκες και αφετέρου στις εμπειρίες που είχε με τα άτομα με τα οποία ανέπτυξε στα πρώτα χρόνια της ζωής του.

Επιπλέον ο στα πλαίσια της θεωρίας τους οι J Bowlby και M Ainsworth⁴ εκτός από την περιγραφή των αντιδράσεων του παιδιού μετά από μια απροσδόκητη μητρική απώλεια, έκαναν λόγο και για τις επιπτώσεις που έχει η μητρική αποστέρηση στο ψυχισμό του παιδιού. Ας δούμε όμως περιγράφονται αυτές οι αντιδράσεις.

Όπως υποστηρίζεται από τους Robertson & Bowlby (1952) John Bowlby(1980a) μετά από μια απροσδόκητη μητρική απώλεια⁵ φαίνεται

δεσμού και αρχίζει να εξερευνά το περιβάλλον. Στην περίπτωση αυτή η μητέρα μπορεί να θεωρηθεί ότι παρέχει στο παιδί μια ασφαλή βάση, από την οποία το παιδί αρχίζει την εξερεύνηση και στην οποία θα επιστρέψει όταν κουραστεί ή αισθανθεί φόβο. Αργότερα, στην υπόλοιπη ζωή του, ένα τέτοιο άτομο θα διατηρήσει πιθανότατα το ίδιο πρότυπο συμπεριφοράς. Θα μπορεί να απομακρύνεται από αυτούς που αγαπά για όλο και μεγαλύτερα χρονικά διαστήματα, διατηρώντας όμως πάντοτε επαφή μαζί τους, και αργά ή γρήγορα θα επιστρέψει. Η βάση από την οποία λειτουργεί ένας ενήλικος είναι η οικογένεια από την οποία προέρχεται ή μια νέα βάση που ο ίδιος δημιούργησε. Όποιος στερείται τέτοιας βάσης είναι άτομο χωρίς ρίζες και έντονα μοναχικό. John Bowlby(1975)(1995) ο.π σελ.187 βλεπ. Επίσης Bowlby, J. (1980a). *Attachment and loss, Vol. 3: Loss, sadness and depression*. New York: Basic Books.

⁴ Inge Breherton(1992) *The Origins of Attachments Theory* : John Bowlby και Mary Ainsworth *Developmental Psychology* vol 5 pp 759-775

⁵ Οι (Robertson & Bowlby, 1952) είχαν εντοπίσει τρεις φάσεις στην αντίδραση στον αποχωρισμό: διαμαρτυρία (συνδεδεμένη με το άγχος αποχωρισμού), απελπισία (συνδεδεμένη με τον θρήνο και το πένθος) και άρνηση ή αδιαφορία (συνδεδεμένη με αμυντικούς μηχανισμούς, ιδιαίτερα την απώθηση). Robertson J & Bowlby,J (1952) *Some responses of young children to separation*

ότι ακολουθεί πάντα μια φάση διαμαρτυρίας. Στη φάση αυτή το αποστερημένο άτομο παλεύει είτε στην πραγματικότητα είτε στη σκέψη και το συναίσθημα να επανακτήσει το χαμένο πρόσωπο το οποίο κατηγορεί για εγκατάλειψη. Τη φάση αυτή διαμαρτυρίας ακολουθεί η φάση απόγνωσης όπου τα συναισθήματα που βιώνει είναι αμφιθυμικά.

Σε αυτό το στάδιο υπάρχει πιθανότητα το παιδί να περάσει από την ελπίδα και τη θυμωμένη απαίτηση για επιστροφή του χαμένου αντικειμένου στην απόγνωση και την απουσία οποιασδήποτε έκφρασης και αντίδρασης. Ενώ η εναλλαγή της ελπίδας και της απόγνωσης μπορεί να συνεχιστεί για καιρό, το παιδί αναπτύσσει σταδιακά κάποιο μέτρο συναισθηματικής αποδέσμευσης από το χαμένο πρόσωπο. Μετά την αποδιοργάνωση στη φάση της απόγνωσης, η συμπεριφορά οργανώνεται ξανά στη βάση της μόνιμης πλέον απουσίας του προσώπου⁶. Όπου ο θυμός, ως αναπόσπαστο μέρος της αντίδρασης θρήνου αποτελεί έναν άμεσο και σταθερό τρόπο αντίδρασης προς την απώλεια .

Στο ίδιο πνεύμα, κινούνται και τα πορίσματα των μελετών της Mairy Ainsworth η οποία επιπρόσθετα προχωράει ένα βήμα παραπέρα λέγοντας στο βιβλίο της (Ainsworth & Bell, 1969)⁷ ότι υπάρχει μια φυσική πορεία ανάπτυξης της συμπεριφοράς της προσκόλλησης στα βρέφη η οποία εξαρτάται από την ανταπόκριση του παρέχοντα φροντίδα. Τόνισε δε ότι η διεργασία αυτή μπορεί να διαταραχθεί ή να παρεκκλίνει και αν πάρει δυσπροσαρμοστική μορφή αν η μητέρα δεν καταφέρει να εκτελέσει το δικό της ρόλο στην αλληλοενεργούσα δυάδα, επισημαίνοντας παράλληλα ότι η ασφαλής προσκόλληση είχε σημαντική συσχέτιση με την ανταπόκριση της μητέρας.

from their mothers. *Courier of the International Children'* βλ. επ. Robertson & Bowlby, 1952) Robertson & Bowlby, 1952)

⁶ Ο θυμός επίσης, αν και δεν αναγνωρίζεται πάντοτε, αποτελεί έναν άμεσο, κοινό και σταθερό τρόπο αντίδρασης προς την απώλεια. Είναι αναπόσπαστο μέρος της αντίδρασης θρήνου. Μέχρι τώρα είχε δοθεί λίγη προσοχή σε αυτήν τη φάση, η οποία ωστόσο φαίνεται κρίσιμη για την κατανόηση της ψυχοπαθολογίας John Bowlby (1995)(1979) σελ 125

⁷⁷ Ainsworth, M.D.S., & Bell, S.M. (1969). Some contemporary patterns in the feeding situation. In A. Ambrose (Ed.), *Stimulation in early infancy* (pp. 133-170). London: Academic Press βλ. επ. επίσης Ainsworth, M.D.S., Bell, S.M., & Stayton, D. (1974). Infant-mother attachment and social development. In M. P. Richards (Ed.), *The introduction of the child into a social world* (pp.99-135). London: Cambridge University Press.

Επιπλέον, διατυπώνοντας τη θεωρία της ασφάλειας-(ασφαλούς προσκόλλησης) μίλησε μεταξύ άλλων για τη σημασία της μητρικής ευαισθησίας και για το ρόλο που διαδραματίζει στην ανάπτυξη της σχέσης προσκόλλησης βρέφους-μητέρας.⁸

Πιο συγκεκριμένα σημειώνει : Η οικογενειακή ασφάλεια στα πρώτα στάδια έχει χαρακτηριστικά εξάρτησης και μορφώνει τη βάση από την οποία το άτομο μπορεί να προχωρήσει σταδιακά, διαμορφώνοντας νέες δεξιότητες και ενδιαφέροντα , σε άλλα πεδία. Όπου λείπει η οικογενειακή ασφάλεια το άτομο μειονεκτεί , γιατί δεν έχει αυτό που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε μι ασφαλή βάση από την οποία να ξεκινήσει. ⁹

Πιο συγκεκριμένα στις έρευνες της παρατήρησε ότι τα βρέφη που είχαν **ασφαλή προσκόλληση**¹⁰ έκλαιγαν λιγότερο, και τους άρεσε να εξερευνούν τον κόσμο, παρουσία της μητέρας τους. Από την άλλη μεριά, τα βρέφη με ελλιπή προσκόλληση έκλαιγαν συχνά, ακόμη και σε περιπτώσεις που οι μητέρες τους βρίσκονταν κοντά τους. Κατάφερε μάλιστα να αποδείξει ότι η ασφαλής προσκόλληση είχε σημαντική σχέση με την ευαισθησία της μητέρας..¹¹

⁸ Inge Breherton(1992) *The Origins of Attachments Theory* : John Bowlby και Mary Ainsworth *Developmental Psychology* vol 5 pp 759-775

⁹ M. Ainsworth (1940) *An Evaluation of Adjustment based on the Concept of Security* pp 45 in Inge Breherton(1992) *The Origins of Attachments Theory* : John Bowlby και Mary Ainsworth *Developmental Psychology* vol 5 pp 759-775

¹⁰ Σύμφωνα με την θεωρία της προσκόλλησης βασικό συστατικό για την σωστή ανάπτυξη του παιδιού είναι η αφοσιωμένη φροντίδα που δίνεται στο παιδί από ένα η περισσότερα ενήλικα άτομα. Ainsworth, M.D.S. (1963). *The development of infant-mother interaction among the Uganda*. In

B.M. Foss (Ed.), *Determinants of infant behavior* (pp. 67-104). New York: Wiley.
 Αν και οι περισσότερες μελέτες προσκόλλησης επικέντρωσαν το ενδιαφέρον τους στη μητέρα , με γνώμονα το σκεπτικό ότι εκπληρώνει πιο συχνά το ρόλο αυτό, υπάρχουν όμως μελέτες μέσω των οποίων αποδεικνύεται ότι τα βρέφη μπορούν να προσκολληθούν σε άλλα άτομα όπως ο πατέρας, οι παπούδες , τα αδέρφια καθώς και σε άλλα άτομα που τους παρέχουν σε καθημερινή βάση φροντίδα. Επιπλέον έχουν υποστηρίξει , ότι οι πατέρες είναι επαρκή αν και όχι πάντοτε πλήρως συμμετέχοντα πρόσωπα προσκόλλησης Howes Rodining Galuzzo & Myers 1988) *Attachment and child care Relationships with mother and caregiver Early Childhood Research Quarterly* Vol. 3 (pp. 403-416). Αναφορικά με τον ρόλο του πατέρα , μελέτες των :i) Lamb M.E.(1978) *Qualitative aspects of mother -infant and father infant attachments in the second year of life.* *Infant Behavior and Development* Vol 1 pp 265-275 , ii) Parke &Tinsley (1987) *Family interaction in infancy* . In J.D.Osofsky (Ed) *Handbook of infant development* New York Willey (pp579-641) έχουν ως τώρα δείξει, ότι οι πατέρες είναι επαρκή αν και όχι πάντοτε πλήρως συμμετέχοντα πρόσωπα προσκόλλησης.

¹¹ Σε επόμενες μελέτες της η Ainsworth προέβη σε πολύ αναλυτικές και λεπτομερείς παρατηρήσεις αναφορικά με τη σχέση προσκόλλησης μητέρας και παιδιού. Η προσεκτική εξέταση των αφηγήσεων, που έλαβε από διαφορετικές οικογένειες, αποκάλυψε την εμφάνιση χαρακτηριστικών της συναλλαγής μητέρας-βρέφους ακόμη και στους τρεις πρώτους μήνες ζωής του βρέφους. Πραγματοποιήθηκαν αρκετές αναλύσεις για το τάσιμα, την πρόσωπο με πρόσωπο

Αναφορικά με τη μελέτη των αρνητικών επιπτώσεων της μητρικής αποστέρησης επιπρόσθετα οι Sroufe & Fleener 1986¹² υποστήριξαν ότι η μητρική απουσία ή η παρουσία μίας αδιάφορης και εκθρικής μητέρας δεν αποτελεί ένα απλό τραυματικό γεγονός, η εκταση του οποίου περιορίζεται μόνο στην διάρκεια της πρώτης παιδικής ηλικίας του ατόμου, αλλά κάνουν λόγο και τις αρνητικές επιπτώσεις αυτού του γεγονότος και στην μετέπειτα ζωή του. Συγκεκριμένα υποστηρίζουν ότι κατά τα δύο πρώτα χρόνια ζωής του ατόμου, σχηματίζεται μία εσωτερική αναπαράσταση της σχέσης προσκόλλησης, ένα εσωτερικό σχήμα όπου επηρεάζει την φύση των επόμενων σχέσεων που δημιουργεί στην μετέπειτα ζωή του.¹³ Η εσωτερική αναπαράσταση της πρώτης σχέσης προσκόλλησης αντικατοπτρίζει πόσο ασφαλής και έμπιστη ήταν αυτή η σχέση και προσδιορίζει κατά πόσο το παιδί θα νιώθει άνεση και εμπιστοσύνη ή ανησυχία όταν πρόκειται να δημιουργήσει μια σχέση. Αυτό που *εσωτερικεύεται* από την εμπειρία της προσκόλλησης του παιδιού είναι η ποιότητα της σχέσης που αναπτύσσεται με κάθε γονέα η οποία βέβαια προσδιορίζεται σε συνάρτηση με τον χαρακτήρα και την προσωπικότητα του κάθε γονέα.

Επιπλέον όπως υποστηρίζει ο Debuyst φαίνεται ότι κατά την διάρκεια των 3 ή 5 πρώτων ετών,¹⁴ είναι απαραίτητη η παρουσία στη ζωή του

συναλλαγής μητέρας-βρέφους το κλάμα, τον καιρетиισμό και την παρακολούθηση εκ μέρους του βρέφους την αναλογία μεταξύ προσκόλλησης και εξερεύνησης, την υπακοή, τη στενή σωματική επαφή τη συμπεριφορά προσέγγισης και την τρυφερή επαφή. Ακόμη, οι έρευνες της Ainsworth κατέδειξαν ότι η συμπεριφορά της μητέρας σε κάθε στάδιο της ηλικίας του παιδιού, σχετίζεται άμεσα με τις αντιδράσεις που θα εκδηλώσει το παιδί σε μετέπειτα περιόδους. Έτσι λοιπόν αποδείχθηκε ότι η ευαισθησία της μητέρας στο πρώτο τρίμηνο συσχετίζεται με πιο αρμονικές σχέσεις μητέρας-βρέφους στο τέταρτο τρίμηνο. Ainsworth, M.D.S., & Bell, S.M. (1970). Attachment, exploration, and separation: Illustrated by the behavior of one-year-olds in a strange situation. *Child Development*, 41, 49-67.

Ainsworth, M.D.S. (1982). Attachment: Retrospect and prospect. In C. M. Parkes & J. Stevenson Hinde (Eds.), *The place of attachment in human behavior* (pp. 3-30). New York: Basic Books.

¹² Sroufe L.A. & Fleener J. (1986) Attachment and the Construction of relationships. In, W.W. Hartup & Rubin (Eds) Relationships and development Hillsdale, N.J Erlbaum (pp 51-72)

¹³ Όπως επισημαίνει ο Bowlby " κλειδί της τοποθέτησης μου είναι η άποψη ότι υπάρχει ισχυρά αιτιολογική σχέση ανάμεσα στις εμπειρίες ενός ατόμου με τους γονείς του και στη μελλοντική του ικανότητα να δημιουργεί συναισθηματικούς δεσμούς. Ορισμένες κοινές παραλλαγές της ικανότητας αυτής εμφανίζονται σε προβλήματα γάμου αλλά και δυσκολίες με τα παιδιά, καθώς επίσης και ως νευρωσικά συμπτώματα και διαταραχές προσωπικότητας. Όλα αυτά μπορούν να αποδοθούν σε κάποιες κοινές παραλλαγές στον τρόπο που οι γονείς ανταποκρίνονται στους ρόλους τους. John Bowlby (1995) (1979) σπ. σελ192

¹⁴ Οι μελέτες ασχολήθηκαν σχεδόν αποκλειστικά με τα γεγονότα της κοινωνικοποίησης στα πρώτα πέντε χρόνια της ζωής τα χρόνια που σύμφωνα με την ψυχαναλυτική θεωρία, είναι κρίσιμα στην

παιδιού ενός φιλόξενου οικογενειακού περιβάλλοντος και ειδικότερα η παρουσία μιας στοργικής μητέρας, που θα του παρέχει ένα ασφαλές περιβάλλον, ώστε να μπορέσει να αναπτυχθεί ομαλά η προσωπικότητά του, μέσω της δημιουργίας του συναισθηματικού δεσμού.

Η σημασία αυτή της μητρικής παρουσίας επιπλέον καταδεικνύεται και από τις αντιδράσεις που εκδηλώνει το παιδί στην περίπτωση που βιώνει τη μητρική απουσία, μέσω της οποίας σηματοδοτείται και το «σπάσιμο» του συναισθηματικού δεσμού.

Μιλώντας η Helene Deutsch¹⁵ σε προγενέστερο χρόνο από τον John Bowlby για την μητρική απώλεια, παρατηρούμε ότι και αυτή αναγνωρίζει τη σημασία που έχει η μητρική απουσία στην παιδική ηλικία. Μάλιστα υποστήριξε, ότι αυτή συνοδεύεται από τη δημιουργία συμπυκνώσεων και παρεκκλίσεων από τη μια πλευρά, και από τη δημιουργία μηχανισμών άμυνας από την άλλη, μηχανισμοί οι οποίοι με τη σειρά τους εδραιώνουν ακόμα περισσότερο την απουσία του συναισθήματος.

Σε κάθε περίπτωση όμως η απώλεια ενός προσώπου, έχει ως αποτέλεσμα το σπάσιμο των συναισθηματικών δεσμών του παιδιού με αυτό το πρόσωπο, καθώς και άλλες σημαντικές αλλαγές στη ζωή του.

Αναφέρεται για παράδειγμα, από πολλούς μελετητές ότι ο φόβος της απόρριψης κάνει τα παιδιά διστακτικά, μελαγχολικά, δε θέλουν να βιώσουν αυτό το συναίσθημα ξανά, με αποτέλεσμα να απομακρύνονται από κοινωνικές δραστηριότητες και συναναστροφές.¹⁶

Άλλοι πάλι μελετητές¹⁷ **Buchanan, Maccoby & Dombusch** 1991,

διαμόρφωση της προσωπικότητας του ατόμου. Eleanor Maccoby E.E. (1992) *The role of parents in the socialization of children: A Historical Overview* Developmental Psychology vol 6 pp 1018-1029

¹⁵ Helene Deutsch (1937), *Absence of Grief*, Psychoanalytic Quarterly vol 6: pp12- 22

¹⁶ Η Κατάκη Χ. (1998) αναφέρει ότι «Οι αναμενόμενες αντιδράσεις των παιδιών σχολικής ηλικίας στη διάλυση της οικογένειάς τους λόγω απώλειας είναι έντονη θλίψη, απόσυρση, ντροπή, φόβος, άγχος, φαντασιώσεις για προσωπική ευθύνη, θυμός, οργή, μετάθεση του θυμού για την απώλεια σε άτομα του οικογενειακού και του σχολικού περιβάλλοντος, προβλήματα διαπροσωπικής και ενδοπροσωπικής συμπεριφοράς στο σχολείο και στο σπίτι, αναζήτηση των αιτιών και επεξηγήσεων για την απώλεια. Ένα άλλο χαρακτηριστικό των αντιδράσεων των παιδιών αυτής της ηλικίας είναι η χρήση διαφόρων μηχανισμών άμυνας, όπως της άρνησης, της αποφυγής των σκέψεων για την απώλεια, της αναζήτησης υποστήριξης από τους άλλους, της συνεχούς κίνησης» και της ενασχόλησης με νέες δραστηριότητες. Ακόμη, πολλά παιδιά χρησιμοποιούντα ξεσπάσματα θυμού ως άμυνα, εκφράζοντάς τον με κρίσεις νεύρων, οργή, διαπληκτισμούς, απαιτήσεις ή αυταρκικές στάσεις και συμπεριφορές». Κατάκη Χ. (1998) Οι τρεις ταυτότητες της ελληνικής οικογένειας, , σελ. 22:

¹⁷ Buchanan, Maccoby & Dombusch 1991, Frost & Pakiz 1990, Long, Forehand, Fauber & Brody 1987, Wallerstein & Kelly – βλ στο Χατζηκρήστου Χ.Γ.,(2001) *Ο χαριζμός των γονέων και τα*

Frost & Pakiz 1990 μελετητές, παρατηρώντας τις αντιδράσεις παιδιών στην εφηβική ηλικία σε περιπτώσεις απώλειας, σημειώνουν ότι η συνδέεται με δυσκολίες, στις διαπροσωπικές σχέσεις των εφήβων, στη διαμόρφωση της ταυτότητάς τους στην επίτευξη της αυτονομίας τους, καθώς και με παραβατικές και επιθετικές μορφές συμπεριφοράς στο σπίτι και στο σχολείο, με μείωση σχολικής επίδοσης. Επιπλέον τα άτομα αυτά διακατέχονται από μια έντονη ,ανησυχία και ανασφάλεια για το μέλλον τους καθώς επίσης και με συμπτώματα κατάθλιψης, συναισθήματα ντροπής ,αμηχανίας, και θλίψης.

Επιπρόσθετα στα πλαίσια της θεωρίας του ο Bowlby¹⁸ ισχυρίστηκε ότι, στα πρώτα χρόνια της ζωής, ενώ το παιδί αποκτά την ικανότητα της *αυτορρύθμισης*¹⁹, η μητέρα είναι το εγώ και το υπερεγώ του παιδιού: επισημαίνοντας παράλληλα ότι «δεν είναι αξιοπερίεργο που, στη βρεφική και στην πρώτη παιδική ηλικία, οι λειτουργίες αυτές ή δεν υπάρχουν καθόλου ή βρίσκονται σε ατελέστατη μορφή. Σ' αυτή τη φάση της ζωής, επομένως, το παιδί εξαρτάται από τη μητέρα του η οποία εκτελεί αντί αυτού τις εν λόγω λειτουργίες. Το προσανατολίζει στον χώρο και τον χρόνο, του παρέχει το περιβάλλον του, επιτρέπει την ικανοποίηση ορισμένων *ενορμήσεων*²⁰, ενώ άλλες τις περιορίζει. Είναι το εγώ του και το υπερεγώ του. Σταδιακά το παιδί μαθαίνει μόνο του αυτές τις τέχνες, και τότε ο επιδέξιος γονιός του μετριάζει τους ρόλους του. Αυτή είναι μια αργή, ανεπαίσθητη και συνεχής διεργασία, που αρχίζει όταν το παιδί

παιδιά. Η προσαρμογή των παιδιών στη διπληρική οικογένεια και το σχολείο. Ελληνικά Γράμματα

¹⁸ «Η πρώτη επίσημη παρουσίαση της θεωρίας της προσκόλλησης του Bowlby, που οικοδομήθηκε πάνω σε έννοιες της ηθολογίας και της αναπτυξιακής ψυχολογίας, έγινε στη Βρετανική Ψυχαναλυτική Εταιρεία, στο Λονδίνο, σε τρεις, κλασικές πια, ομιλίες: *The Nature of the Child's Tie to his Mother* (1958), *International Journal of Psychoanalysis* vol 39 pp350-373 *Separation Anxiety* (1961a), *International Journal of Psychoanalysis* vol 41pp89-113 και *Grief and Mourning in Infancy and Early Childhood* (1960b) *The Psychoanalytic Study of the child* vol 15 pp9-52

¹⁹ Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειώσουμε ότι η διάσταση αυτή της κοινωνικοποίησης μελετήθηκε με διαφορές μορφές και ονομασίες μεταξύ των οποίων είναι η συνείδηση, η αντίσταση στους πειρασμούς, η η εσωτερίκευση των αξιών, η συμμόρφωση προς τις γονεϊκές απαιτήσεις εν απουσία των γονέων, η εσωτερική ενοχή. Eleanor Maccoby E.E. (1992) *The role of parents in the socialization of children :A Historical Overview* *Developmental Psychology* vol 6 pp 1018-1029

²⁰ Όπως υποστηρίζουν οι εκπρόσωποι της ψυχαναλυτικής προσέγγισης τα παιδιά έρχονται στην πρώτη παιδική ηλικία εξοπλισμένα με πρωτόγονες ενορμήσεις (φόβος σεξουαλικότητας) που πρέπει να τεθούν υπό έλεγχο μέσω των διεργασιών κοινωνικοποίησης οι οποίες θα πρέπει να είναι τέτοιες ώστε να δημιουργήσουν στο παιδί ένα βαθμό αυτορρύθμισης των ενορμήσεων του. Eleanor Maccoby E.E. (1992) *The role of parents in the socialization of children :A Historical Overview* *Developmental Psychology* vol 6 pp 1018-1029

πρωτομαθαίνει να περπατά και να τρώει μόνο του, και δεν ολοκληρώνεται πλήρως παρά όταν φτάσει στην ωριμότητα. "Έτσι, η ανάπτυξη του εγώ και του υπερεγώ είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τις πρώτες ανθρώπινες σχέσεις του παιδιού».²¹

Εκτός από τη μητέρα βέβαια, και άλλα πρόσωπα στο περιβάλλον του παιδιού μπορεί να γίνουν αντικείμενο προσκόλλησης, η σχέση όμως που αναπτύσσεται με τη μητέρα, δεν παύει να είναι η πιο ισχυρή. Τα βρέφη με ευαίσθητες μητέρες είχαν, ως επί το πλείστον, ασφαλής προσκόλληση, ενώ τα βρέφη με λιγότερο ευαίσθητες μητέρες είχαν περισσότερες πιθανότητες να ταξινομηθούν ως ανασφαλή.

Ακόμα μέσω των ευρημάτων που προέκυψαν από την μελέτη του σε βρέφη Ιδρυμάτων, ο Spitz πρόσφερε και μία άλλη ερμηνευτική διάσταση για τις επιπτώσεις που έχει η ανεπαρκής ή ανύπαρκτη μητρική φροντίδα στην νοητική, σωματική καθώς και στην συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού. Συγκεκριμένα έκανε λόγο για το σύνδρομο Θρήνου τονίζοντας παράλληλα ότι η απουσία της μητρικής φροντίδας όπως προέκυψε από τα ευρήματα των μελετών του Spitz (1983) συνοδευόταν από έντονα και παραιτημένα αισθήματα κατάθλιψης. Επιπλέον υποστήριξε ότι οι συνέπειες της μητρικής αποστήρησης, μετά τους πρώτους έξι μήνες της ζωής του παιδιού ήταν διαφορετικές από εκείνες του αποχωρισμού σε μικρότερη ηλικία. Και αυτό το ερμήνευσε λέγοντας ότι στη δεύτερη περίπτωση η φύση των σχέσεων αγάπης με το πρόσωπο που παρέχει τη φροντίδα *εσωτερικεύεται* κι έτσι το πρόσωπο αυτό γίνεται αναντικατάστατο.²²

Η θεωρία της προσκόλλησης, επικεντρώθηκε σε ένα ακόμη βασικό στοιχείο. Μίλησε για το άγχος²³ του αποχωρισμού. Σύμφωνα με την

²¹(Bowlby, (1951,) *Maternal case and mental health*, World Health Organization Monograph, Serial No2 pp 53

²² Spitz R.A.(1983) Infant- caregiver attachment and patterns of adaptation, In preschool : The roots of maladaptation and competence, In M. Perlmutter (Rd) Minnesota symposium in child psychology vol. 16, pp. 41-81

²³ Μάλιστα σύμφωνα με τις απόψεις του Freud τις οποίες διατυπώνει στο δοκίμιο του με τίτλο "The essay on the theory of sexuality" στο οποίο ασχολείται με τις επιδράσεις της πρώτης ηλικίας στην διαμόρφωση των προτύπων, αναφέρει ότι υπάρχει ένα βρεφικό πρότυπο σε κάθε σχέση αγάπης, Επίσης τονίζει ότι ο θηλασμός, κατά τη γνώμη του παραμένει ένας τρόπος «ανακλητικός» καθώς και ένα μέσο προσκόλλησης. Το μέσο αυτό είναι καθοριστικό για τις μεταγενέστερες επιλογές αγάπης του ατόμου οι οποίες βασίζονται κατά την άποψή του στα

άποψη του Bowlby, αυτό οφείλεται μεταξύ άλλων στις αρνητικές οικογενειακές εμπειρίες που βιώνει το παιδί, όπως είναι επαναλαμβανόμενες απειλές εγκατάλειψης ή απόρριψης εκ μέρους των γονέων, για τις οποίες το παιδί αισθάνεται υπεύθυνο.

Το κυριότερο συμπέρασμα ωστόσο, στο οποίο κατέληξαν οι έρευνες του Bowlby και το οποίο βασιζόταν στις τότε υπάρχουσες εμπειρικές ενδείξεις, ήταν ότι για να αναπτυχθεί ψυχικά υγιές ένα παιδί θα πρέπει ναιώσει μια ζεστή, στενή και αδιάκοπη σχέση με τη μητέρα του (ή το μόνιμο υποκατάστατο της μητέρας), στην οποία σχέση βρίσκουν και οι δύο ικανοποίηση και ευχαρίστηση .

Μια τέτοια σχέση αποτελεί μια «**αξία**». η βαρύτητα της οποίας -όπως επισημαίνει ο Bowlby- γίνεται αντιληπτή, από τις αντιδράσεις που εκδηλώνει το παιδί, με την επιστροφή της, ύστερα από ένα παρατεταμένο τους αποχωρισμό. Μάλιστα επισημαίνει τις βίαιες φαντασιώσεις που έχουν τα παιδιά ύστερα από ένα παρατεταμένο αποχωρισμό καθώς και την «έντονη κατάθλιψη» που βιώνουν κατά τη διάρκεια του αποχωρισμού τους με την μητέρα τους. Ανάγοντας μάλιστα το συναίσθημα αυτό σε επίπεδο ενήλικης ζωής του ατόμου, επισημαίνει την «έντονη κατάθλιψη που βιώνουν οι άνθρωποι όταν μισούν αυτόν που αγαπούν και χρειάζονται περισσότερο από κάθετι»²⁴

Σε αυτό τον αδιάκοπο χαρακτήρα της σχέσης, ο Bowlby(1958) έδωσε ιδιαίτερα μεγάλη έμφαση, παρατηρώντας ότι «...όταν το παιδί μείνει μακριά από τη μητέρα για περισσότερο από έξι μήνες ή αν οι αποχωρισμοί υπήρξαν επαναλαμβανόμενοι, ώστε να έχει φτάσει το παιδί σε προχωρημένο στάδιο 'αποδέσμευσης', υπάρχει κίνδυνος ...να γίνει μόνιμη και να μην μπορεί να επανακτήσει την αγάπη του προς τους γονείς».²⁵

Σημειώνει μάλιστα ενδεικτικά, ότι όταν η διαδικασία της αποδέσμευσης από τη μητέρα φτάσει σε προχωρημένο στάδιο, τότε το παιδί «...δεν

πρώτα πρότυπα αγάπης που του παρείχαν φροντίδα. Ακόμα υποστηρίζει ότι το βρεφικό άγχος είναι αντίδραση στο συναίσθημα της απώλειας αγάπης εκείνου που παρέχει τη φροντίδα . Freud (1953b) "The essay on the theory of sexuality" In J Strachey (ed and trans) The standard edition of complete psychological works of Sigmund Freud vol 7 pp 125-245

²⁴John Bowlby (1951) Maternal Care and Mental Health World Health Organization Monograph serial n.2 p 57

²⁵John Bowlby (1958) The nature's of the child 's tie to his mother International Journal of PsychoAnalysis XXXIX pp 1-23

φαίνεται να ασχολείται πλέον με τη χαμένη μητέρα του, αλλά προσαρμόζεται ικανοποιητικά στο νέο περιβάλλον».²⁶

Για το ίδιο θέμα, δηλαδή το ρόλο της παρουσίας της μητέρας στη ζωή του παιδιού, ο Debuyet (1960)²⁷ παρατηρεί ότι η μητέρα φαίνεται να ζει σαν ένα αμφιλεγόμενο αντικείμενο: Κάποιες φορές είναι μία επωφελής παρουσία, ενώ άλλες μία πηγή στέρησης. Είναι αυτή που δίνει το γάλα, που αγκαλιάζει, αλλά επίσης εκείνη που τραβάει το στήθος της εκείνη που δεν είναι πάντοτε παρούσα. Μάλιστα, εξαιτίας της ανωριμότητας του νευρικού του συστήματος, το παιδί δεν μπορεί να ενσωματώσει αυτές τις διαφορετικές πλευρές σε μία συνολική, ενιαία εικόνα. «Ζει» τις στιγμές του με τρόπο αποσπασματικό, και εν όψει στερήσεων- απώλειας, βρίσκεται παρασυρμένο από επιθετικές ωθήσεις: καταστρέφει την μητέρα του μέσα στα φαντάσματα, μέσω των οποίων βιώνει την πραγματικότητα του²⁸

Πιο συγκεκριμένα θα υποστηρίξαμε ότι όπως καταδεικνύεται ακριβώς μέσω αυτής της θεμελιώδους αμφιλεγόμενης κατάστασης ,το παιδί τοποθετεί σιγά- σιγά σε ένα σύνολο τις διαφορετικές πλευρές μίας πολύπλοκης πραγματικότητας και αναζητά, σε περίπτωση απουσίας του προσώπου της μητέρας, μία καινούργια παρουσία, που να το φροντίζει και το αγαπά, ενώ ταυτόχρονα απαιτεί απ' αυτή κάποιες αποποιήσεις/ αποσιγήσεις. Προσδευτικά – και με βάση την πρόοδο της ωριμότητας του νευρικού του συστήματος – θα είναι ικανό να λάβει υπόψιν του αυτές τις διαφορετικές πλευρές του μητρικού προτύπου: αυτού της κακής μητέρας που το καταστρέφει και εκείνο της μητέρας που το αγαπά – και να τις ανασυνδέσει σε μία και μόνο παρουσία. Αντιλαμβάνεται με τρόπο πολύ περίπλοκο, την αναγκαιότητα να κατευνάσει κάποιες επιθετικές κινήσεις για να διατηρήσει **μία αξία**.

Μέσα στον ίδιο ειρμό σκέψεων ο Bowlby είχε δώσει υπό το πρίσμα της ψυχαναλυτικής προσέγγισης μία πρωτότυπη ερμηνεία της έννοιας του

²⁶J. Bowlby (1995)Δημιουργία και διακοπή των συναισθηματικών δεσμών (μτ.φ.) Π Στρατή) Αθήνα εκδ. Καστανιώτη (έτος πρωτότυπης έκδοσης 1979) σελ. 90.

²⁷ Ch. Debuyet (1960) Criminels et valeurs vecues Louvain Paris pp 33

²⁸ . Όταν η οικογενειακή κατάσταση είναι φυσιολογική και συναντούμε μία προσεκτική μητέρα, οι φαντασιώσεις του θα διορθωθούν από νέες στάσεις/ συμπεριφορές, οι οποίες εκ νέου θεμελιώνουν μία ωφέλιμη επαφή. John Bowlby (1995)(1979) σελ197-189

«υπέρ-εγώ».²⁹ Αυτό το υπέρ-εγώ, στην πραγματικότητα εκφράζει τις δεσμεύσεις που απαιτεί αυτή η σχέση. Αυτό σημαίνει ότι αφενός το παιδί πρέπει να προσπαθήσει να καταπνίξει τις επιθετικές και εγωιστικές του αντιδράσεις, με σκοπό να διατηρήσει το κλίμα συμπάθειας που του φέρνει η μητρική παρουσία και αφετέρου να προσπαθήσει να κρατήσει μέσα του ζωντανή μία εικόνα του άλλου. Με άλλους όρους, όπως υποστηρίζει ο Debuyst (1960) το παιδί πρέπει να είναι ικανό να εισαγάγει στην ψυχολογική του ζωή μία νέα διάσταση: την διάρκεια.³⁰

Μπορούμε εύκολα να φανταστούμε έναν τέτοιο σχηματισμό του υπέρ-εγώ, αν ενστερνιστούμε την άποψη του Bowlby, σύμφωνα με την οποία η μητρική συμπεριφορά κυριαρχείται από την τρυφερότητα και την υποδοχή. Μόνο σε αυτή την περίπτωση, το παιδί έχει μία εικόνα του άλλου που να μπορεί να διατηρήσει. Η απουσία αυτής της μητέρας ή η παρουσία μίας μητέρας εχθρικής διαρρηγνύει αυτήν την αμφιλογία, και το παιδί δεν θα μπορέσει να διορθώσει τα επιθετικά του φαντάσματα μέσω μίας επωφελούς πραγματικότητας. Θα είναι ανίκανο να αποδώσει ένα νόημα στις επικείμενες αποποιήσεις/αποστερήσεις, από την στιγμή που δεν έχει τίποτα να διατηρήσει και η εικόνα της «καλής μητέρας» δεν υπάρχει για αυτόν. Αυτό όμως συνεπάγεται ότι ο εσωτερικός του κόσμος και η παρασκευή των αξιών εκείνων που θα πρέπει να λάβει υπόψη του, απειλούνται σοβαρά από μία τέτοια πραγματικότητα.

Όπως επισημαίνει ο Debuyst (1960) η συμπεριφορά της μητέρας είναι αυτή που καθορίζει μερικώς τις υποδομές του ηθικού βίου και τον τρόπο με τον οποίο το παιδί θα συνάψει σχέσεις με τους *σημαντικούς άλλους*,³¹ αναπτύσσοντας παράλληλα τη δυνατότητα να τους αναγνωρίσει σαν μία **αξία** ανεξάρτητη από αυτόν. Ανάμεσα σε αυτές τις συνθήκες ο τύπος της

²⁹ όπως σημειώνουν οι Sroufe L.&Fleener J.(1986) αυτό το σχήμα που προτείνει ο Bowlby δε μοιάζει με τον «εσωτερικευμένο γονέα» που προτείνουν οι ψυχαναλυτικές θεωρίες, όπου η συνείδηση ή το Υπερέγώ, προέρχεται από την ταύτιση με ένα ισχυρό και τιμωρικό και συχνά επικριτικό πατέρα, ούτε επίσης είναι ανάλογο με την «ανακλητική ταύτιση» η οποία αποτελεί την εσωτερίκευση των ιδιοτήτων σιγγής και φροντίδας του γονέα Sroufe L.&Fleener J.(1986) Attachment and the Construction of relationships In, W.W.Hartup& Rubin (Eds) Relationships and development)Hillsdale :N.J Erlbaum (pp 51-72

³⁰ Christian Debuyst (1960) Criminels et valeurs vecues Louvain Paris pp34

³¹ Ch. Debuyst (1960) Criminels et valeurs vecues Louvain Paris pp34-35

σχέσης που το παιδί θεμελιώνει με τη μητέρα του φαίνεται να είναι πρωταρχικής σημασίας.

Μάλιστα κατά την άποψη του τρία είναι τα χαρακτηριστικά που περιγράφουν το ψυχολογικό πορτραίτο ενός παιδιού, που έχει βιώσει τη μητρική αποστέρηση, τα οποία άλλοτε συναντιόνται και άλλοτε αλληλοκαλύπτονται. Συγκεκριμένα αυτά είναι α) το αίσθημα της εγκατάλειψης, β) συναισθηματικής απάθειας και γ) επιθετικότητας.

Επιπλέον ο ένας ακόμα μελετητής ο Spitz, έκανε λόγο για το μη αναστρέψιμο αυτών των χαρακτηριστικών, στη περίπτωση όπου η μητρική απουσία έχει εκτεταμένη διάρκεια, γεγονός που σημαίνει ότι το παιδί δεν έχει καμία δυνατότητα να ανταμειφθεί για αυτήν την απουσία ή αυτή την αδιαφορία. Σε αυτές τις συνθήκες, όπως επισημαίνεται το παιδί δεν θα μπορέσει να ζήσει μία σειρά από απαραίτητες εμπειρίες που στοιχειοθετούν την ανάπτυξη της προσωπικότητας του. Αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα τα χαρακτηριστικά αυτά να συνεχίσουν να χαρακτηρίζουν αυτά τα παιδιά και κατά την ενήλικη ζωή τους³².

Είναι αλήθεια πως δεν μπορούμε να περιγράψουμε **τα αισθήματα της εγκατάλειψης**, όπως τα έχει ζήσει το βρέφος ή το πολύ μικρό παιδί. Κάτι τέτοιο θα προϋπέθετε την δυνατότητα μας να ζήσουμε από κοντά την διαδικασία της ανάπτυξης. Αυτό που μας ενδιαφέρει είναι να δούμε τον τρόπο με τον οποίο ένας έφηβος ή ένας νεαρός ενήλικας έχει σημαδευτεί από έναν τέτοιο τραυματισμό. Αναγνωρίζουμε συχνά σε αυτά τα άτομα, των οποίων η πρώτη παιδική ηλικία ήταν διαταραγμένη, μία επιδίωξη κάποιες φορές εκδικητική προς ένα κλίμα τρυφερότητας. Αυτό το γεγονός γίνεται ιδιαίτερα σαφές στις «νευρώσεις εγκατάλειψης» όπως αυτές περιγράφονται από τους G. Guex³³. & Ch.Odier.

³² Μέσω των ευρημάτων που προέκυψαν από την μελέτη του σε βρέφη Ιδρυμάτων, πρόσφερε και μία άλλη ερμηνευτική διάσταση για τις επιπτώσεις που έχει η ανεπαρκής ή ανύπαρκτη μητρική φροντίδα στην νοητική, σωματική καθώς και στην συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού. Συγκεκριμένα έκανε λόγο για το σύνδρομο Θρήνου τονίζοντας παράλληλα ότι η απουσία της μητρικής φροντίδας όπως προέκυψε από τα ευρήματα των μελετών του c) συνοδεύονταν από έντονα και παρατεταμένα αισθήματα κατόθλιψης. Επιπλέον υποστήριξε ότι οι συνέπειες της μητρικής αποστέρησης, μετά τους πρώτους έξι μήνες της ζωής του παιδιού ήταν διαφορετικές από εκείνες του αποκωρισμού σε μικρότερη ηλικία. Και αυτό το ερμήνευσε λέγοντας ότι στη δεύτερη περίπτωση η φύση των σχέσεων αγάπης με το πρόσωπο που παρέχει τη φροντίδα εσωτερικεύεται, κι έτσι το πρόσωπο αυτό γίνεται αναντικατάστατο Spitz R.A. (1996) "Anaclitic depression" *Psychoanalytic Study of the Child*, vol. 2, pp. 313-342,

³³ Ο G. Guex αν και ψυχαναλύτης, εν τούτοις, μιλάει πολύ σωστά για μία ανώμαλη ευκαθυσία της συστατικής τάξης, σε κάθε στέρηση, σε κάθε διαταραχή της ατμόσφαιρας, έτσι που αυτά τα υποκείμενα

Ο Debuyst παρατηρεί πως η αδημονούσα προσπάθεια ανατροπής ή και αποφυγής ενός τέτοιου τρυφερού κλίματος, κυριαρχεί τον κλινικό πίνακα της μελέτης του σε παραβατικά άτομα , στον οποίο απεικονίζονται κατά κόρον , αυτού του τύπου οι νευρώσεις, «οι οποίες ενατενίζουν τα πάντα κάτω από την γωνία μίας εφικτής άρνησης της τρυφερότητας»³⁴. Στο σημείο αυτό είναι ενδιαφέρον να επισημάνουμε την άποψη η οποία υποστηρίχθηκε από αρκετούς μεταγενέστερους μελετητές , όπως οι Hirschi & Gottfredson (1990) Leblanc (1990)³⁵ σύμφωνα με την οποία ,σε παραβατικά άτομα που γνώρισαν μία διαταραγμένη πρώτη παιδική ηλικία, εντοπίζεται αυτή την τάση του να βλέπουν όλα τα γεγονότα κάτω από την οπτική γωνία της εγκατάλειψης και της απόρριψης.

Ετσι τα αδικήματα που διέπραξαν, έχουν για αυτούς μικρή σημασία μπροστά στο μαρτύριο που τους προκάλεσε η απουσία της μητέρας. Όλη τους η προσωπικότητα μοιάζει να είναι ευαισθητοποιημένη στην στέρση της τρυφερότητας, με τέτοιο τρόπο που αυτό το συναίσθημα μετατράπηκε σε πρίσμα μέσω του οποίου αντιλαμβάνονται το πραγματικό. Η στάση τους ενδυναμώνει την διάρκεια της αδιαφορίας που παρουσιάζουν πρόσωπο με πρόσωπο με τον άλλον, διότι υπερβάλλοντας πάντα εκ πλεονεκτήματος, την τυφλώνουν στις αληθινές χειρονομίες τρυφερότητας των οποίων αντικείμενο είναι οι ίδιοι.³⁶

Θα πρέπει όμως να πούμε ότι αυτή η υπερβολή τρυφερότητας βρίσκεται σε πολύ μεταβλητές αναλογίες σε αυτούς που γνώρισαν κατά την διάρκεια της παιδικής τους ηλικίας μία εγκατάλειψη από την μητέρα. Η Anna Freud³⁷ σημείωνε ήδη σημαντικές διαφορές στα παιδιά. Μπορούμε να αντιληφθούμε ότι στους ανήλικους, η κατάσταση θα εμφανίζεται ακόμα πιο περίπλοκη, διότι παράγοντες κάθε τάξης θα παρέμβουν στον τρόπο με

εγκαθίστανται σε ένα σύστημα φόβου και εκδικητικότητας περισσότερο ή λιγότερο προφανές in Christian Debuyst (1960) *Criminels et valeurs* vecues Louvain Paris pp37

³⁴ Christian Debuyst (1960) *Criminels et valeurs* vecues Louvain Paris pp37

³⁵ M LeBlanc 1990 *Family Dynamics Adolescent Delinquency and Adult Criminality* (Paper presented at the Society for Life History Research Conference Keystone ,Colorado October p6

³⁶ Κάποιοι ψυχαναλυτές θα μπορούσαν να πιστοποιήσουν εδώ, ότι οι πραγματικές καταστάσεις δεν γίνονται αντιληπτές παρά μόνο μέσω μίας φαντασμαγορικής ερμηνείας η οποία βρίσκεται πάντα στον θεματικό άξονα της κακής μητέρας. Christian Debuyst (1960) *Criminels et valeurs* vecues Louvain Paris pp37

³⁷ Anna Freud (1960) *Discussion of Grief and Mourning in Infancy and Early Childhood* by John Bowlby *Psychoanalytic Study of the child* vol 15 pp 53-62

τον οποίο το άτομο θα αντιδράσει σε αυτό το γεγονός. Τις περισσότερες φορές, μπορούμε, παρά ταύτα, να αναγνωρίσουμε αυτό το αίσθημα της εγκατάλειψης, ακόμα και αν εκδηλώνεται με μία κεκαλυμμένη μορφή³⁸, ή κάτω από μία πιο καθαρά επιθετική μορφή.

Όσον αφορά στη **συναισθηματική απάθεια**, ο Debuyst (1960)³⁹ συμφωνεί με απόψεις, τις οποίες έχει διατυπώσει ο Bowlby, επισημαίνοντας παράλληλα ότι εξαιτίας της μητρικής αποστέρησης ή της μητρικής αδιαφορίας, η ικανοποίηση του σεξουαλικού ενστίκτου (libido) δεν βρίσκεται πλέον συνδεδεμένη με το φυσιολογικό της αντικείμενο, που είναι η μητέρα (και μέσω αυτής οι σημαντικοί άλλοι). Αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα το παιδί να μη μπορεί να ταυτιστεί με τη μητρική εικόνα και να βιώσει αυτή την «εξάρτηση»⁴⁰ που χρίζεται απολύτως απαραίτητη σε αυτό το στάδιο της ανάπτυξης του. Αυτή η ανικανοποίητη ανάγκη σε συνδυασμό με την απόρριψη που δέχτηκε από την μητέρα του, θα έχει ως συνέπεια το παιδί να οδηγηθεί στο να ψάξει μία σχετική ασφάλεια στον κόσμο των πραγμάτων, τα οποία θα του αποφέρουν μία παροδική όμως ευχαρίστηση ανταμείβοντας τον έτσι για τις στερήσεις που προκύπτουν από την μητρική απουσία. Αυτά τα αντικείμενα θα είναι στην αρχή το γάλα, η ζάχαρη.....

Από την άλλη πλευρά, η ανθρώπινη επαφή δεν θα έχει για αυτό το παιδί παρά μόνο μία πολύ φτωχική σημασία, γιατί δεν έζησε την «**αξία**» της υποταγής στον άλλον, την στιγμή που η προσωπικότητα του έπρεπε να δομηθεί ή να οργανωθεί.⁴¹ Μάλιστα κατά τον Bowlby η μητρική

³⁸ Λέγοντας κεκαλυμμένη μορφή, ο Bowlby εννοεί την άρνηση του παιδιού να δεσμευτεί

συναισθηματικά λόγω του φόβου που νιώθει ότι θα βιώσει μια απόρριψη.

³⁹ Ch. Debuyst (1960) *Criminels et valeurs vecues* Louvain Paris pp39

⁴⁰ Όπως σημειώνει ο Bowlby η έννοια της συναισθηματικού δεσμού διαφέρει πολύ από την έννοια της εξάρτησης. Για παράδειγμα, η εξάρτηση δε συνδέεται ιδιαίτερα με τη διατήρηση της προσέγγισης, δεν απευθύνεται σε συγκεκριμένο άτομο, δε συνεπάγεται διαρκή δεσμό ούτε συνδέεται απαραίτητα με έντονο συναίσθημα. Καμία βιολογική λειτουργία δεν αποδίδεται σε αυτήν. Επιπλέον, η έννοια της εξάρτησης αξιολογείται εντελώς διαφορετικά από την έννοια του δεσμού. Ενώ ο χαρακτηρισμός ενός ατόμου ως εξαρτημένου είναι υποτιμητικός, η περιγραφή του ως συναισθηματικά συνδεδεμένου με κάποιον άλλο μπορεί να θεωρηθεί έκφραση επιδοκμασίας. Αντίθετα, ένα άτομο «αποδεσμευμένο» στις προσωπικές του σχέσεις σπάνια θεωρείται αξιοθαύμαστο. Το υποτιμητικό στοιχείο στην έννοια της εξάρτησης, που αντανάκλα την αποτυχία αναγνώρισης της αξίας που έχει για την επιβίωση η συμπεριφορά δεσμού, φαίνεται να αποτελεί μορφαία αδυναμία στην κλινική χρήση της. John Bowlby (1995) (1979) σελ 185

⁴¹ Στο σημείο αυτό βλέπουμε μια άλλη ακόμη έκφραση της σημασίας της «αξίας» για τον Bowlby. Η άσκηση του μητρικού ρόλου με τον κατάλληλο τρόπο διαμορφώνει στη συνείδηση του παιδιού την έννοια της ανταποδοτικότητας, μαθαίνοντας σε αυτό να ανταποδίδει το καλό ή το κακό. Ch.

Debuyst (1960) *Criminels et valeurs vecues* Louvain Paris pp39-40

αποστέρηση κατά την διάρκεια της πρώτης παιδικής ηλικίας συνδέεται με το αδίκημα της κλοπής

Ο Debuyst συνεχίζοντας, αλλά και κρίνοντας αυτές τις θέσεις του Bowlby παρατηρεί ότι «Ακόμα και αν παραδεχόμαστε με κάποιους περιορισμούς τον συλλογισμό του Bowlby, δεν παραμένει λιγότερη αληθής η θέση ότι η μητρική απουσία διαταράσσει με τρόπο σημαντικό τις δυνατότητες συμμετοχής στην ζωή του άλλου. Ως αποτέλεσμα το παιδί δεν θα έχει κανένα λόγο να θυσιάσει κάποιους πόθους του, γιατί δεν υποτάχθηκε σε κανέναν και δεν έχει τίποτα να διατηρήσει. Έτσι η προσωπικότητα του κινδυνεύει να δομηθεί ανεξάρτητα από μία τέτοια στάση. Σε αυτόν η εικόνα του άλλου δεν θα έχει θέση, αυτά τα παιδιά παραμένουν ελεύθερα να εισέλθουν μέσα στα πλαίσια μίας αντι-κοινωνικής συμπεριφοράς. Μπορούμε να πούμε ότι καταστρέφοντας την μητέρα τους μέσα στα επιθετικά φαντάσματα που κατασκευάζουν, καταστρέφονται ταυτόχρονα και οι ίδιοι, γιατί αφαιρούν την εικόνα που θα τους επέτρεπε να προσχωρήσουν σε μία αξία για την οποία θα άξιζε τον κόπο να σωθούν και που θα παρέμενε για αυτούς μία μόνιμη απαίτηση.»⁴²

Όσον αφορά το τρίτο χαρακτηριστικό την επιθετικότητα, αυτή φαίνεται να συνδέεται με την έννοια της αμφιθυμίας και της ρύθμισης της (αυτορρύθμιση) όπου η έννοια αυτή συνδέεται άμεσα με τις ιδιαίτερες εσωτερικές δυνάμεις του κάθε ανθρώπου και τον τρόπο, με τον οποίο αυτός αντιλαμβάνεται, ερμηνεύει και αντιμετωπίζει τα ερεθίσματα του περιβάλλοντος. Η αντίδρασή τους αυτή προς τρίτα άτομα παραμένει επηρεασμένη από τις πρώτες τους συναισθηματικές εμπειρίες. Απαντάνε στα άλλα άτομα με τον ίδιο τρόπο με τον οποίο θα απαντούσαν στη μητέρα τους. Γίνονται επιθετικά»⁴³

Ο Donald Winnicott, σε ομιλία του με θέμα «Ψυχανάλυση και ενοχή»,⁴⁴ περιέγραψε το ζωικό ρόλο που παίζει στην ανάπτυξη του ατόμου η ικανότητα του να νιώθει ενοχή ή για να είμαστε περισσότερο ακριβείς, η ικανότητά του να μετανιώνει. Συμπλήρωσε δε, ότι ικανότητα να νιώθουμε

⁴² Ch. Debuyst (1960) *Criminels et valeurs vecues* Louvain Paris pp 40

⁴³ Ch. Debuyst (1960) *Criminels et valeurs vecues* Louvain Paris pp40

⁴⁴ John Bowlby (1995)(1979) σελ . 23- 24

ένοχοι «συνεπάγεται την ανοχή της αμφιθυμίας», καθώς και την παραδοχή της ευθύνης για την αγάπη και το μίσος μας⁴⁵.

Ο Freud επιπλέον μελετώντας την έννοια της αμφιθυμίας, στράφηκε προς τη συναισθηματική ζωή των παιδιών, προχωρώντας στην αναζήτηση της προέλευσης αυτών στο συναισθηματικό τους κόσμο, όπως αυτές διαμορφώνεται κατά τη διάρκεια της παιδικής τους ηλικίας. Συγκεκριμένα υποστήριξε ότι στα πρώτα χρόνια της ζωής μας αποτελεί κανόνα και όχι εξαίρεση το γεγονός ότι διακατεχόμαστε από αμφιθυμικές τάσεις δηλαδή από εναλλαγές συναισθημάτων θυμού και μίσους, με συναισθήματα ενδιαφέροντος και αγάπης προς τους σημαντικούς άλλους, Πιο συγκεκριμένα οι αμφιθυμικές αυτές τάσεις, έχουν να κάνουν με το κατά πόσο η σύγκρουση μεταξύ αγάπης και μίσους ρυθμίζεται ικανοποιητικά ή όχι.

Ειδικότερα, για τη ρύθμιση της αμφιθυμίας, η οποία σημειωτέον, συνοδεύεται από μια έντονη τάση επιθετικότητας ο Bowlby υποστηρίζει « ένα παιδί μπορεί να βοηθηθεί αποτελεσματικά, αν το αφήσουμε να εκφράσει την εκθρότητα και τη ζήλια του με ειλικρίνεια, αμεσότητα και αυθορμητισμό...αντέχοντας αυτά τα ξεσπάσματα, δείχνουμε στα παιδιά μας πως δεν φοβόμαστε το μίσος και πιστεύουμε ότι μπορεί να ελεγχθεί. Παράλληλα, προσφέρουμε στο παιδί ένα κλίμα ανεκτικότητας, όπου μπορεί να αναπτυχθεί ο αυτοέλεγχός του».

Επιπλέον αποδίδει την εδραίωση των αμφιθυμικών τάσεων στο ψυχισμό του παιδιού, επειδή οι γονείς, ως επί το πλείστον, ασπάζονται την αντίθετη άποψη. Πιστεύουν δηλαδή ότι μίσος και ζήλια είναι δύο έννοιες όχι μόνον κακές, αλλά και επικίνδυνες . Μάλιστα εκδηλώνουν αυτή τους την άποψη , είτε με την έντονη έκφραση αποδοκιμασίας μέσα από τη χρήση τιμωρίας, είτε με πιο ύπουλο τρόπο , με το να τονίζουν στο παιδί την αγνωμοσύνη

⁴⁵ «Αυτά είναι θέματα που, χάρη στην επιρροή της Melanie Klein, προσέλκυσαν το ενδιαφέρον των Βρετανών ψυχαναλυτών... στο ρόλο της αμφιθυμίας στην ψυχική ζωή —αυτή τη δυσάρεστη τάση που έχουμε όλοι να θυμώνουμε και μερικές φορές να μισούμε το ίδιο πρόσωπο για το οποίο ενδιαφερόμαστε πάνω απ' όλα— ... εκείνες τις μεθόδους φροντίδας του παιδιού που διευκολύνουν ή δυσχεραίνουν την ικανότητα του να ρυθμίζει αυτή τη σύγκρουση με ώριμο και εποικοδομητικό τρόπο... το βασικό κριτήριο στην αξιολόγηση των διαφόρων μεθόδων που αφορούν στη φροντίδα του παιδιού βρίσκεται στις επιπτώσεις, θετικές ή αρνητικές, που αυτές έχουν πάνω στην ικανότητα του παιδιού να ρυθμίζει τη σύγκρουση μεταξύ αγάπης και μίσους, και κατά συνέπεια να βιώνει το άγχος και την ενochή με υγιή τρόπο». John Bowlby (1995(1979) σελ. 24. βλ.επ. . Klein, M. (1932). *The psycho-analysis of children*. London: Hogarth Press

του και τον πόνο...που προκαλεί η συμπεριφορά του στους αφοσιωμένους γονείς του.

Το αποτέλεσμα αυτής της αντίδρασης είναι να νιώθουν τα παιδιά φόβο και ενοχή για τα συναισθήματά τους ή ακόμη και για τυχόν σκέψεις τους, με συνέπεια να τα κρύβουν και επομένως να παρεμποδίζεται ο έλεγχός τους. Κατά συνέπεια, τέτοιου είδους γονεϊκές πρακτικές ανατροφής, ενέχουν τον κίνδυνο, να δημιουργηθούν επαναστάτες, αγχώδεις – νευρωσικοί ή σε σοβαρότερες περιπτώσεις παραβατικοί ανήλικοι. Η επιθετικότητα δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί με τέτοιες μεθόδους. Ο Bowlby διατυπώνει την άποψη ότι ένα επιθετικό παιδί συχνά ενεργεί στη βάση ότι η επίθεση είναι ο καλύτερος τρόπος άμυνας.

Κατά τον ίδιο τρόπο η ενοχή μπορεί να οδηγήσει σε ενορμητική απαίτηση για επιβεβαίωση και απόδειξη της αγάπης και αν αυτή η απαίτηση δεν ικανοποιηθεί, τότε το μίσος και η ενοχή επιτείνονται. Ολοκληρώνοντας την παραπάνω σκέψη ο Bowlby κρούει τον κώδωνα του κινδύνου, υπογραμμίζοντας ότι η ενίσχυση εκ μέρους των γονέων της παιδικής αδυναμίας ρύθμισης των συναισθημάτων αγάπης – μίσους, οδηγεί αναπόφευκτα στη δημιουργία ενός φαύλου κύκλου. Δεν παραλείπει δε να υπενθυμίσει, ότι η εκδήλωση μιας σύγκρουσης είναι κάτι το απολύτως φυσιολογικό και ότι αν θα εξελιχθεί σε κάτι μοιραίο, εξαρτάται από τον τρόπο διαχείριση της σύγκρουσης και μόνο.

Τι είναι όμως εκείνο το οποίο δυσχεραίνει τη διαχείριση μιας σύγκρουσης;

Αναμφισβήτητα, το βασικό χαρακτηριστικό της σύγκρουσης που δυσχεραίνει τη ρύθμιση της είναι το μέγεθος των συστατικών στοιχείων της.

Όπως, διαπιστώνει ο Bowlby⁴⁶ «το κλειδί...βρίσκεται σε έναν τέτοιο χειρισμό του παιδιού, έτσι ώστε καμιά από τις ενορμήσεις που θέτουν σε κίνδυνο αγαπημένα πρόσωπα —λιβιδινική απληστία και μίσος— να μη γίνει πολύ έντονη..... αυτή η κατάσταση στα περισσότερα παιδιά είναι σχετικά εύκολο να αντιμετωπιστεί, με την προϋπόθεση ότι το παιδί έχει γονείς που το αγαπούν».

Όμως η σημασία αυτού του παράγοντα όσον αφορά στη ρύθμιση,

⁴⁶J John Bowlby (1995)(1979) σελ 30

αυξάνεται σημαντικά, αν αυτά τα φαινόμενα προκύψουν σε χρονική περίοδο, κατά την οποία έχει ήδη εδραιωθεί η συναισθηματική σχέση μεταξύ μητέρας και παιδιού.⁴⁷ Ωστόσο και πάλι ο Bowlby έκανε μια ειδικότερη διάκριση, λέγοντας πως «...οι *μταιιώσεις που έχουν πράγματι σημασία είναι αυτές που αφορούν στην ανάγκη του παιδιού για αγάπη και φροντίδα από τους δικούς του*». Και εδώ εντοπίζουμε μια κεντρική αρχή, η οποία εύκολα κανείς διαπιστώνει ότι κυριαρχεί σε όλο το έργο του Bowlby, ότι δηλαδή ο τρόπος παρέμβασης των γονέων στην διαδικασία διαμόρφωσης της προσωπικότητας του παιδιού είναι που κάνει τη διαφορά.⁴⁸

Αναφορικά με το κατά πόσον ,το τρίτο χαρακτηριστικό η επιθετικότητα, συνδέεται με τη μητρική αποστέρηση, ο Deybest, υποστηρίζει, ότι σε ότι αφορά τα παιδιά με παραβατικό ιστορικό, καταδεικνύεται ότι στο ψυχολογικό τους πορτραίτο, εμπεριέχεται το χαρακτηριστικό αυτό , το οποίο όπως επισημαίνει , σχηματίζεται κάτω από το σύμβολο της «κακής μητέρας». Επιπλέον παρατηρεί ότι το σχήμα της αντίδρασης τους προς άλλα άτομα, παραμένει σημαδεμένο, από τις πρώτες κιόλας συναισθηματικές τους εμπειρίες. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να ανταποκρίνονται, με τον ίδιο τρόπο που έμαθαν να ανταποκρίνονται στην μητέρα τους και στα άλλα άτομα του κοινωνικού τους περιγυρου. Ανακαλύπτουν φυσικά αυτόν τον επιθετικό τρόπο, σύμφωνα με έναν άξονα άμυνας, που είναι εκείνος των πρώτων τους προσκολλήσεων.

Με βάση τα προαναφερόμενα, επιπλέον μπορούμε να αντιληφθούμε πόσο η συναισθηματική αδιαφορία αφήνει στην επιθετικότητα την δυνατότητα να εκφραστεί ελεύθερα.

Επιπλέον ο Bowlby (1979) υποστήριξε ότι η διάρρηξη των συναισθηματικών δεσμών κατά την παιδική ηλικία συμβάλλει, είτε σε κατάθλιψη,⁴⁹ είτε στη δημιουργία μιας ψυχοπαθητικής

⁴⁷ Ο Bowlby αναφέρει χαρακτηριστικά: «... η εμπειρία του αποχωρισμού ενός μικρού παιδιού από τη μητέρα του, δίνει ένα δραματικό, αν όχι τραγικό, παράδειγμα του κεντρικού προβλήματος της ψυχοπαθολογίας - τη δημιουργία μιας σύγκρουσης τόσο μεγάλης, ώστε οι συνηθισμένοι τρόποι ρύθμισής της να ακυρώνονται». John Bowlby (1995)(1979) σελ 32

⁴⁸ Ο Bowlby, τάσσεται ανοικτά υπέρ μιας «φιλικής, αλλά σταθερής παρέμβασης» στη ζωή των παιδιών. Και παρατηρεί ότι «είναι λάθος να πιστεύουμε ότι η μόνη λύση είναι η τιμωρία» (John Bowlby (1995)(1979) σελ. ο.π. σελ. 37.

⁴⁹ Η ψυχοπαθητική προσωπικότητα εμφανίζει, σύμφωνα με τον Bowlby, τρία βασικά χαρακτηριστικά: Ανάπτυξη αντικοινωνικής δραστηριότητας, όπως για παράδειγμα το εγκλημα.

προσωπικότητας⁵⁰. Όπου και τα δύο αυτά σύνδρομα, έχουν κοινή κατάληξη: την παιδική παραβατικότητα ή την αυτοκτονική – αυτοκαταστροφική τάση.

Επιπλέον υποστηρίζει ότι *« φαίνεται αρκετά βέβαιο πως η συχνότητα εμφάνισης της διακοπής των συναισθηματικών δεσμών στη διάρκεια της παιδικής ηλικίας είναι σημαντικά αυξημένη...στις περιπτώσεις παιδιών που παρουσιάζουν ψυχοπαθητικότητα και αυτοκτονικές τάσεις. Σε αυτές τις περιπτώσεις όχι μόνο υπήρξε απώλεια στα πρώτα χρόνια της ζωής, αλλά η απώλεια αυτή ήταν μόνιμη και ακολουθήθηκε από επαναλαμβανόμενες εναλλαγές γονεϊκών προτύπων στη ζωή των παιδιών»*.⁵¹

Ολοκληρώνοντας την παρουσίαση μας σε αυτό το σημείο, αξίζει το κόπο να παραθέσουμε ένα ακόμα απόσπασμα από το έργο του Bowlby (1979) το οποίο αναφέρεται στη σημασία του συναισθηματικού δεσμού⁵² καθώς και στις επιπτώσεις που προκύπτουν στη περίπτωση διάρρηξής του. Συγκεκριμένα αναφέρει *« είναι πλέον βέβαιο ότι η ένταση τόσο της λιβιδινικής απαίτησης όσο και του μίσους που προέρχονται από τον αποχωρισμό του παιδιού από τη μητέρα, με την οποία έχει δημιουργήσει συναισθηματικό δεσμό, δημιουργεί βλαβερές επιπτώσεις στην ανάπτυξη της προσωπικότητάς του..... οι οποίες συνδέονται με τη συναισθηματική αποστέρηση και τα αισθήματα εγκατάλειψης και απόρριψης που αυτό βιώνει ακόμα και τη μετέπειτα ζωή του»*.

Εκθρική ως προς την οικογένεια συμπεριφορά, η οποία με τη σειρά της μπορεί να πάρει διάφορες μορφές (παραμέληση, σκληρότητα, ερωτική ασυδοσία ή διαστροφή κλπ) και Τάσεις αυτοκαταστροφής και προσβολής του εαυτού. Το άτομο μπορεί να προβεί σε πράξεις όπως αυτοκτονία ή απόπειρα αυτοκτονίας, επαναλαμβανόμενη εγκατάλειψη της εργασίας κλπ. Έντονα συμπτώματα ψυχοπαθητικότητας εμφανίζουν και τα άτομα, τα οποία είτε γεννήθηκαν εκτός γάμου, είτε μετακινούνταν σε διαφορετικά σπίτια. John Bowlby (1979) (1995) ο.π. σελ 200

⁵⁰ Τα καταθλιπτικά άτομα από την άλλη μεριά, χαρακτηρίζονται και αυτά από τραυματικές εμπειρίες κατά την παιδική τους ηλικία, η οποία μπορεί να έχει διαταραχθεί από θάνατο, διαζύγιο ή διάσταση των γονέων. John Bowlby (1979) (1995) ο.π. σελ 200-201

⁵¹ John Bowlby (1979) (1995) ο.π. σελ . 124-125.

⁵² John Bowlby (1979) (1995) ο.π. σελ 33

3.0 ΤΟ ΤΕΛΙΚΟ ΠΡΟΪΟΝ : «Η ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ»

Με βάση τις αναπτυξιακές θεωρίες που αναπτύξαμε στις προηγούμενες ενότητες, αποτελεί πλέον μια αδιαμφισβήτητη πραγματικότητα η σημασία της οικογένειας και των γονεϊκών πρακτικών ανατροφής¹ για τη ψυχοκοινωνική ανάπτυξη και τη διαμόρφωση της προσωπικότητας του ατόμου.

Έχοντας ως γνώμονα την άποψη των Parsons & Bales (1955) ότι η οικογένεια αποτελεί το εργαστήριο κοινωνικοποίησης και σταθεροποίησης της προσωπικότητας του ατόμου, θα μπορούσαμε

¹ Με βάση την επισήμανση ότι η αγωγή την οποία δίδαχθηκε το παιδί από την οικογένεια του, αντανakλάται και στις σχέσεις που αναπτύσσει με τους φίλους του ,ο Derek Wright περιγράφει τους ακόλουθους έξι βασικούς τύπους ηθικού χαρακτήρα.

α) Τον αυτόνομο –αλτροϊστική: Ο τρόπος ανατροφής του έχει ως κύριο χαρακτηριστικό τις δημοκρατικού τύπου αλληλεπιδράσεις του παιδιού με τους γονείς του .Η προσκόλληση του παιδιού, τόσο με τους γονείς του όσο και στους συνομηλικούς φίλους του είναι ισόρροπη. Έτσι, το παιδί παρακινείται, να δρα και να αναπτύσσεται χωρίς να ταυτίζεται εντελώς ούτε με τους μεν ούτε με τους δε. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί, όπως πιστοποιεί ο Wright, όταν το παιδί μαθαίνει από τους ηθικούς παιδαγωγούς του (γονείς) ότι οι ηθικές διαφορές διευθετούνται μέσα από λογικές διαδικασίες και με την προσφυγή στις κοινές αξίες. β) Συνειδητά νομοταγής: Οι συνθήκες που δημιουργούν τον τύπο αυτό βασίζονται σε μια βαθιά και στοργική σχέση με τους γονείς που και οι ίδιοι έχουν υψηλά πρότυπα ηθικής τα οποία τηρούν με συνέπεια και αυστηρότητα. Κάνουν ευρεία χρήση της εξουσίας τους και επιβάλλουν ποινές που προκαλούν άγχος στο παιδί. Για εκείνο, όλα τα παραπτώματα παίρνουν μεγάλες διαστάσεις, γιατί μεταφράζονται σε παρεκτροπές που θίγουν τους ίδιους τους γονείς.

γ) Ομαδοκεντρικός ιδεολόγος: Ως κύριο άξονα της ηθικής του συμπεριφοράς έχει τη συνεργασία και την αλληλοβοήθεια μεταξύ των ανθρώπων. Βασικός κοινωνικοποιητικός του άξονας είναι η ομάδα των συνομηλικών.

δ) Αυταρχικός: Ο αυταρχικός χαρακτήρας δε θεωρεί την ηθική ως θέμα προσωπικής συλλογιστικής και απόφασης, αλλά ως λειτουργία που ρυθμίζει τις εκάστοτε κοινωνικές σχέσεις. Η ηθική γι αυτόν αποτελεί θέμα υπακοής στους κανόνες που έχουν υπαγορευθεί και θεσμοθετηθεί από τους «ανωτέρους» τις λεγόμενες «αυθεντίες»-και από την παράδοση. Ο τύπος αυτός προέρχεται από ένα αυταρχικό και τιμωρικό οικογενειακό περιβάλλον .Ο πατέρας περιγράφεται ως απόμακρος, αυστηρός και αυταρχικός.Ενώ η μητέρα περιγράφεται ως ανεκτική και άβουλη με αυστηρώς ηθικά όμως πρότυπα .Τα παιδιά αυτά έχουν μάθει να συνάπτουν σχέσεις με άλλα άτομα ,με γνώμονα την ισχύ και την εξουσία που διαθέτουν και όχι με βάση τη φιλία και την αγάπη.

ε) Κοινομορφιστής: Τα διακριτικά γνωρίσματά της ηθικότητας του διαμορφώνονται με βάση αυτά που υιοθετεί η ομάδα συνομηλικών στην οποία είναι προσκολλημένος. Σε ότι αφορά το συναισθηματικό δέσιμο με την οικογένεια του μάλλον θα λέγαμε ότι είναι ανύπαρκτο. Για τα άτομα που εντάσσονται στην κατηγορία αυτή η προσκόλληση στην ομάδα των συνομηλικών έχει το προβάδισμα έναντι της προσκόλλησης στους γονείς. Δίνεται ολοκληρωτικά στην ομάδα του και οι κανόνες αυτής γίνονται η ηθική του.

στ) Αμοραλιστής: Ο τύπος του αμοραλιστή χαρακτήρα είναι απαλλαγμένος από τις επιρροές τόσο των σημαντικών ενηλικών(γονέων) όσο και της κοινωνικής ομάδας. Σε αντίθεση με τον αυτόνομο αλτροϊστική που κατόρθωσε να ξεφύγει από τις επιρροές αυτές, ο αμοραλιστής δεν τις δίδαχθηκε ποτέ.

συνειρμικά να συμπεράνουμε, ότι όπως ένα «προβληματικό» εργαστήριο αδυνατεί να παράγει ένα επιθυμητό προϊόν, κατά τον ίδιο τρόπο, μια «προβληματικού τύπου οικογένεια» αδυνατεί να διαμορφώσει την προσωπικότητα και τη συμπεριφορά των νεαρών μελών της σύμφωνα με τα κοινωνικώς αποδεκτά πρότυπα συμπεριφοράς.

Προσπαθώντας λοιπόν να σκιαγραφήσουμε το πορτραίτο της οικογένειας² προέλευσης των παραβατικών ατόμων, σε συνδυασμό με το είδος της παραβατικής συμπεριφοράς που εκδήλωσαν θα παραθέσουμε τις ανάλογες με το θέμα περιγραφές. Αρχής γενομένης με την περιγραφή του οικογενειακού πορτραίτου των ατόμων που τέλεσαν αδικήματα σχετιζόμενα με τη χρήση και κατοχή ναρκωτικών ουσιών.

Αναλυτικότερα όπως υποστηρίζει ο Bergeret (1990) η ατμόσφαιρα μιας τέτοιας οικογένειας διακατέχεται από ένα κλίμα «καταθλιπτικότητας», συνοδευόμενο από σύνδρομα ψυχικών διαταραχών και χρήσης ψυχοτρόπων ουσιών³.

² Στο σημείο θα πρέπει να σημειώσουμε ότι κλινικές και εμπειρικές έρευνες με αντικείμενο μελέτης τη ψυχοδυναμική της οικογένειας, δείχνουν ότι δεν υπάρχει κάποιο ειδικό μοντέλο για τον ανήλικο παραβάτη ούτε αντίστοιχα μοντέλα με οικογενειακά χαρακτηριστικά που θα μπορούσαν με αντικειμενικότητα και βεβαιότητα να οριστούν ως «μοντέλα οικογενειακών χαρακτηριστικών της x ή z παραβατικής συμπεριφοράς. Από ορισμένους όμως μελετητές, όπως θα δούμε στη συνέχεια της παρούσας ενότητας, περιγράφονται κάποια επικίνδυνα χαρακτηριστικά τα οποία σύμφωνα με τα πορίσματα μελετών τους, φαίνεται ότι παρουσιάζονται με μεγαλύτερη συχνότητα στις οικογένειες από τις οποίες προέρχονται ανήλικοι παραβάτες οι οποίοι εκδήλωσαν τον ίδιο τύπο παραβατικής συμπεριφοράς. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειώσουμε ότι τα χαρακτηριστικά αυτά μπορεί να συναντώνται και σε άλλες οικογένειες μη παραβατικών ατόμων, όμως ο βαθμός και η ένταση τους δεν φτάνει σε τέτοιο σημείο ώστε να μιλάμε για ακραίες παθολογικά καταστάσεις. Όμως η μελέτη και η απεικόνιση των χαρακτηριστικών της οικογένειας προέλευσης των ανήλικων παραβατών απαιτεί πάνω από όλα επιστημονική σοβαρότητα και σεβασμό, γεγονός που σημαίνει ότι καθεμία από αυτές τις οικογένειες θα πρέπει να εξετάζεται με βάση την ιδιαιτερότητα και τη μοναδικότητα της έξω από τη λογική των «μοντέλων» και της τυπολογίας.

Η σχεδόν επιγραμματική αναφορά, μας στη παρούσα ενότητα στα κυριότερα χαρακτηριστικά των οικογενειών αυτών, έχει το νόημα της απλής και μόνο καταγραφής τους. Η αναφορά τους κατά μια έννοια, λειτουργεί -για μεθοδολογικούς και μόνο λόγους- ως *επιβεβαίωση των δυσμενών επιπτώσεων που δημιουργούνται -από την ανεπαρκή άσκηση του γονεϊκού ρόλου σε συνδυασμό με τις ατελείς γονεϊκές πρακτικές ανατροφής-* στο ψυχισμό και την προσωπικότητα του παιδιού.

³ J.Bergeret (1990) στο Κ. Μάτσα (2001) Ψάξαμε ανθρώπους και βρήκαμε σκιές. Το αίνιγμα της τοξικομανίας, εκδ Αγρα σελ 200-201

Οι έρευνες αποδεικνύουν⁴ ότι στις οικογένειες αυτές συναντάμε ψυχικές διαταραχές από προηγούμενες ακόμη γενιές, όπως επίσης ενδοοικογενειακές συγκρούσεις, ένταση και βία καθώς και χρήση υπότροπων ουσιών. Το συναισθηματικό κλίμα των οικογενειών αυτών περιγράφεται ως παγερό και αδιάφορο ,γεγονός που συνεπάγεται ότι τα νεαρά μέλη της οικογένειας παραμένουν στερημένα από αγάπη και ενδιαφέρον.⁵

Επίσης παρατηρείται με μεγαλύτερη συχνότητα η ύπαρξη διαζυγίων ενδο συζυγικών συγκρούσεων και αντιπαλότητας ή οποία εκφράζεται με πρωτόγονους τρόπους. Η ένταση και η βία τόσο ανάμεσα στους γονείς όσο και μεταξύ γονέων και παιδιών αποτελούν τα βασικά χαρακτηριστικά της οικογενειακής ατμόσφαιράς. Σύμφωνα με τον Minuchin οι εν λόγω οικογένειες αισθάνονται και είναι στερημένες συναισθηματικά .Η συναισθηματική αυτή αποστέρηση έχει ως αποτέλεσμα να δημιουργεί στα νεαρά μέλη της ένα έντονο αίσθημα θυμού. Όμως όπως τονίζει ο θυμός αυτός καταπνίγεται από το φόβο ότι σε περίπτωση που εκδηλωθεί θα προκαλέσει ακόμα μεγαλύτερη απόρριψη και έλλειψη αγάπης . Το παιδί αυτής της οικογένειας λοιπόν, αντί να εξωτερικεύσει το θυμό του άμεσα , τον εκφράζει έμμεσα με τις πράξεις του, καταφεύγοντας στο κόσμο των ναρκωτικών .

Η πράξη του αυτή λειτουργεί ως μια μορφή διαμαρτυρίας και συνάμα ως ένα μέσο προσέλκυσης του γονεϊκού ενδιαφέροντος.

Αναφορικά με τα χαρακτηριστικά των γονέων σύμφωνα με τον Shwartzman⁶ ο πατέρας περιγράφεται ως συναισθηματικά απών , αδιάφορος, απορριπτικός, βίαιος προς το παιδί ,αλλά και εύκολα χειραγωγούμενος από τη μητέρα. Η μητέρα σκιαγραφείται ως υπερπροστατευτική, η οποία ελέγχει και καθοδηγεί το παιδί καθώς το θεωρεί ανήμπορο. Αυτή η στάση της έχει ως αποτέλεσμα την

⁴ D.Stanton T, Todd, D, Heard, S Kirschhner ,J.Kleiman ,D Mawatt, P Riley, S Scott, J, Deusen(1978) Heroin Addiction as a Family Phenomenon : A New Conceptual Model *American Journal of Drug and Alcohol Abuse* vol 5 (2) pp 125-156

⁵ S.Minuchin "Constructing a Therapeutic Reality" in family therapy of drug and alcohol abuse ed Allyland Bacon USA

⁶ J. Shwartzman(1975) The Addict Abstinence and the family *American Journal of Psychiatry* vol 132 (2) pp 23-26

συναίσθηματική της εμπλοκή με το παιδί από την μία πλευρά και τη απεμπλοκή και περιθωριοποίηση του πατέρα από την άλλη.

Όμως παρά τις έντονες εσωτερικές συγκρούσεις στο περιβάλλον αυτό, το πρόβλημα των ναρκωτικών, γίνεται μέσον που προσελκύει την προσοχή των γονιών το οποίο φαινομενικά τους ενώνει. Όπως υποστηρίζει ο Girard,⁷ από τα λειτουργικά χαρακτηριστικά των οικογενειών αυτών προκύπτει ότι οι σχέσεις που αναπτύσσονται σε τέτοιου τύπου οικογένειες, έχουν την τάση να δημιουργούν ένα *εξιλαστήριο θύμα*, το οποίο χρησιμοποιείται ως μέσο εκτόνωσης της όλης διαταραγμένης ατμόσφαιρας. Το παιδί που έχει αυτό το ρόλο είναι συνήθως το «καλύτερο παιδί». Με αυτό τον τρόπο γίνεται υποδοχέας της θλίψης, της οδύνης, αλλά και φορέας κάθαρσης μαζί.⁸ Η με άλλα λόγια μάρτυρας-θύμα αλλά και σωτήρας. Μάλιστα στο όλο πρόβλημα παρατηρείται μια «οικογενειακή τύφλωση» ή οποία συνίσταται στην άρνηση των γονέων να αποδεχτούν και να διακρίνουν αλλαγή στη συμπεριφορά του παιδιού.

Η εμφάνιση του προβλήματος αποτελεί ευκαιρία για την οικογένεια να εκπέμψει σήμα κινδύνου προς τα έξω και να μιλήσει για τον πόνο της, συγκαλύπτοντας παράλληλα την ενοχή της με το να προσδίδει σε αυτό την επikέτα του παραστρατημένου, προβληματικού και ανίκανου πλάσματος, το οποίο δε μπορεί να αντεπεξέλθει κοινωνικά. Προκειμένου λοιπόν να το κρατήσει στους κόλπους της⁹, είναι διατεθειμένη να του παρέχει τα πάντα. Εκείνο από την πλευρά του, έχοντας την *ψευδαισθηση* της ελευθερίας, στην ουσία είναι απόλυτα εξαρτημένο από την οικογένεια του, η οποία το συντηρεί. Το μέλλον των ατόμων αυτών είναι προδιαγεγραμμένο. Από την προεφηβική και εφηβική τους κιόλας ηλικία, διαπράττουν κλοπές και ληστείες, μπλέκονται με συμμορίες διακινώντας ναρκωτικές ουσίες προκειμένου να εξασφαλίσουν τη δόση

⁷ Girard R (1991) Το εξιλαστήριο θύμα .Η βία και το ιερό μυστ. Κωστής Παπαγιώργης εκδ, Εξάντας

⁸ Walter Burkert(1993). στο Κ.Μάτσα (2001) Ψάξαμε ανθρώπους και βρήκαμε σκιές. Το αίνιγμα της τοξικομανίας, εκδ Αγρα σελ 296

⁹ Μάλιστα η « αρρωστημένη» πλέον προσκόλληση των ατόμων αυτών με την οικογένεια τους, επιβεβαιώνεται και από τα ευρήματα ανάλογων μελετών, σύμφωνα με τα οποία καταδεικνύεται ότι εξακολουθούν να διαμένουν με την οικογένεια τους, ακόμη και σε ηλικίες των 28-30 ετών.

τους. Η τελική κατάληξη αυτών στην καλύτερη περίπτωση είναι η φυλακή.

Ένα άλλο τύπο οικογενειακού πορτραίτου , αποτελεί η οικογένεια των ατόμων που τέλεσαν αδικήματα κατά της γενετήσιας ελευθερίας.¹⁰

Σύμφωνα με τον Ο'Brien (1980) οι οικογένειες αυτές χαρακτηρίζονται από γονεϊκή εγκατάλειψη και κοινωνική απομόνωση. Ο πατέρας περιγράφεται ως βίαιος ,ενώ η μητέρα ως ψυχρή και απορριπτική .

Επιπλέον οι Kahn & Lafond (1980) σε έρευνα τους , εξετάζοντας εφήβους οι οποίοι είχαν διαπράξει σεξουαλικά εγκλήματα, βρήκαν ότι οι μισοί είχαν οικογένειες με κάποιου τύπου ιστορικό σεξουαλικής παράβασης. Επίσης σύμφωνα με έρευνες άλλων μελετητών¹¹, είναι πιο πιθανό οι δράστες βιασμών να έχουν υπάρξει θύματα σεξουαλικής κακοποίησης μέσα στην οικογένεια.

Ευρήματα των Award , Saunders & Levene (1984)¹² μαρτυρούν ότι το 20% των σεξουαλικών παραβατών ζούσαν σε οικογένειες, όπου η ανώμαλη σεξουαλική συμπεριφορά (εκπορνισμός , αιμομιξία, διγαμία) ήταν σύνηθες φαινόμενο. Επιπλέον ένα μεγάλο ποσοστό από αυτούς – το ένα τέταρτο περίπου- είχαν μητέρες οι οποίες υπέφεραν από καταθλιπτικού τύπου ψυχιατρικά σύνδρομα.

Το επόμενο πορτραίτο που θα εξετάσουμε, είναι πορτραίτο της οικογένειας των ατόμων που διέπραξαν κλοπές.

Ας δούμε λοιπόν τους τρεις τύπους των νεαρών παραβατών σε συνδυασμό πάντα με τα χαρακτηριστικά του οικογενειακού περιβάλλοντος προέλευσής τους όπως αυτοί περιγράφονται από τον R.L.Jenkins(1968)¹³.

¹⁰ O'Brien, 1980 Adolescent sexual offenders : An outpatient program's perceptive on research directions. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* vol 25 pp 31-39

¹¹ Langevin R & Lang R (1983) Psychological treatment of Pedophiles *Behavioral Science & the Law* vol 3 pp403

¹² Award G , Saunders E, & Levene J.(1984) A clinical study of male adolescent sexual offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* vol 28 pp 105-116

¹³ R.L.Jenkins(1968) The varieties of children's behavioral problems and family dynamics *American Journal of Psychiatry* vol 125 pp 1440-1445.

Συγκεκριμένα ο R.L.Jenkins αναφέρει ότι :

i)Ο **μη κοινωνικοποιημένος επιθετικός** παραβάτης είναι άτομο ακοινωνήτο. Δείχνει περιφρόνηση προς κάθε ηθικό κανόνα και απείθεια σε κάθε εντολή γονέων ή και δασκάλων. Η επιθετικότητα του είναι αλλοτιμωρητική, στρέφεται προς τους άλλους. Προέρχεται από οικογένεια κατώτερης οικονομικής στάθμης, ενώ οι σχέσεις γονέων διέπονται από τάσεις καχυποψίας και εκθρότητας. Οι γονείς του είναι τιμωρητικοί , αυστηροί και ασυνεπείς μαζί του .Έτσι το παιδί αδυνατεί να ταυτιστεί μαζί τους.

ii)Ο **νευρωσικός παραβάτης** είναι άτομο ευαίσθητο και αγχώδες. Υποφέρει από συναισθήματα προσωπικής ανεπάρκειας και κατωτερότητας. Ενδίδει εύκολα στις πιέσεις των άλλων και νιώθει έντονες ενοχές για τις άδικες πράξεις του. Προέρχεται συνήθως από ολιγομελή, μεσο-αστική οικογένεια χωρίς πολλές κοινωνικές επαφές. Ο δεσμός με τους γονείς του είναι ισχυρός. Η μητέρα του περιγράφεται ως υπερ-προστατευτική και αγχώδης .Επιπλέον παρατηρείται έντονη συναισθηματική αστάθεια στον έναν ή και στους δύο γονείς. Οι γονεϊκές ποινές που του επιβάλλονται , είναι ψυχολογικές στις οποίες εμπεριέχεται μια απειλητική προειδοποίηση για απόρριψη ή για απώλεια αγάπης προς αυτό. Τέτοιες συνθήκες οδηγούν στη δημιουργία ενός σκληρού και άκαμπτου «υπερεγώ» από την πλευρά του παιδιού το οποίο δεν μπορεί να ανεχθεί την «ανηθικότητα» των άλλων.

iii) Ο τρίτος τύπος είναι αυτός του **ψευδο-αντικοινωνικού** παραβάτη. Τα άτομα αυτά αποτελούν πιστά μέλη «παιδικής συμμορίας». Διαθέτουν επαρκείς αναστολές που εκδηλώνουν στα πλαίσια της ομάδας τους. Είναι καχύποπτοι, προκλητικοί, απείθαρκοι προς κάθε μορφή εξουσίας. Δε δείχνουν αυτοσυγκράτηση για τις αντικοινωνικές τους τάσεις σε άτομα που δεν ανήκουν στην ομάδα τους. Το συναισθηματικό κλίμα της οικογένειας τους χρωματίζεται από απορριπτικές και τιμωρητικές στάσεις, από γονεϊκή αμέλεια, ψυχρότητα και απόσταση. Η «ομάδα τους» ή η «συμμορία τους»,αποτελεί για αυτά, την αποκλειστική πηγή συναισθηματικής στήριξης.

Επιπλέον όπως σημειώνει ο Herbert,¹⁴ συναντούμε δύο κύκλους κλοπής κατά την περίοδο της ανήλικης ζωής του ατόμου. Ο πρώτος κύκλος περιλαμβάνει τις ηλικίες από 9 ή 10 ως 14 χρόνων και ο δεύτερος από 15 μέχρι 18 ή 19. Αναλύοντας την παραβατική συμπεριφορά των παιδιών που ανήκαν στις παραπάνω ηλικιακές ομάδες, ο Herbert διέκρινε με βάση το οικογενειακό περιβάλλον προέλευσης των ανηλίκων αυτών παραβατών τέσσερις διαφορετικούς τύπους κλεπτών. Συγκεκριμένα διέκρινε:

α) Τον περιστασιακό-πλατισιολόγο

Για τον τύπο αυτό του ανήλικου παραβάτη η κλοπή αποτελεί μία απρογραμμάτιστη υπόθεση, στην οποία συμμετέχουν πολλά αγόρια μαζί, όπου επιδίδονται κυρίως σε κλοπές αυτοκινήτων και άλλων εκτεθειμένων ελκυστικών αντικειμένων. Τα παιδιά προέρχονται από οικογένειες με χαμηλό κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο..

β) Τον «επιβεβαιωτικό» : Οι κλοπές αυτού του τύπου γίνονται συνήθως από αγόρια και αφορούν διαρρήξεις σπιτιών, κλοπές αυτοκινήτων μόνο και μόνο για να κάνουν το κέφι τους. Τα παιδιά αυτά προέρχονται από οικογένειες με υψηλό εισόδημα. Ο λόγος που επιδίδονται σε παραβατικού τύπου συμπεριφορές είναι γιατί προσπαθούν, με την κλοπή ,να αποδείξουν αφενός τον ανδρισμό τους και αφετέρου στον εαυτό τους ότι αξίζουν. Όπως τονίζει ο Herbert πρόκειται για πράξεις ανταρσίας κατά ενός αυταρχικού πατέρα ή κατά μιας πιεστικής μητέρας.

γ) Τον «παρηγορητικό –αναπληρωτικό» :

Στην περίπτωση αυτή οι κλοπές που διαπράττονται ,έχουν σχέση με τραύματα αποχωρισμού και απόρριψης του παιδιού από το οικογενειακό του περιβάλλον. Στη παραβατική συμπεριφορά που εκδηλώνει υπάρχει ένα στοιχείο φυγής του παιδιού έξω από το σπίτι, «για να ψάξει για κάτι που έχει χάσει». Η κλοπή εις βάρος της μητέρας, συμβολίζει την ανάκτηση στοργής η οποία που δικαιωματικά του ανήκει.

¹⁴ I,Παρασκευόπουλος(1988) Ψυχολογικά προβλήματα εφηβικής ηλικίας Ελληνικά Γράμματα (κεφ 14^ο)

δ) **Τον κερδοσκοπικό τύπο:**

Ο τύπος αυτός αφορά προμελετημένες ενέργειες που αποβλέπουν σε κέρδη, στις οποίες οι δράστες λαμβάνουν κατάλληλα μέτρα προφύλαξης. Τα άτομα αυτά έχουν μεγαλώσει σε στερημένο οικονομικά και συναισθηματικά οικογενειακό περιβάλλον. Μάλιστα ,συνεχίσουν την τακτική τους αυτή , με πιο επαγγελματικό τρόπο και στην ενήλικη ζωή τους.

Ακόμα ως «*εκκολαπήριο της νεανικής παραβατικότητας*», έχει θεωρηθεί και το οικογενειακό περιβάλλον¹⁵ το οποίο χαρακτηρίζεται από χαλαρή, ασυνητή ή ακόμη και ανύπαρκτη πειθαρχία . Όπου οι γονείς βρίσκονται σε διάσταση, ή ζουν μαζί ,αλλά μεταξύ τους έχει επέλθει *ψυχολογική διάλυση*. Η ζωή της οικογένειας δεν έχει καμία συστηματική οργάνωση. Ο γονεϊκός έλεγχος είναι χαλαρός, με αποτέλεσμα το παιδί να πηγαινοέρχεται όπου και όπως θέλει, οποιαδήποτε ώρα της ημέρας. Μάλιστα στην προσπάθεια τους οι γονείς του να απαλλαγούν από την παρουσία του ,δείχνουν περιφρόνηση , απόρριψη¹⁶ και αντιπάθεια προς αυτό. Όταν επιχειρούν να ασκήσουν έλεγχο, αυτός περιορίζεται στην επιβολή κάποιων ποινών. Έτσι η διάπραξη παραβατικών πράξεων από την πλευρά του παιδιού αποτελεί πλέον μια εύκολα προσβάσιμη λύση.

Σε αντιδιαστολή¹⁷ προς τον τύπο οικογένειας που εξετάσαμε, ένας δεύτερος τύπος οικογένειας ο οποίος φαίνεται να συνδέεται με την νεανική παραβατικότητα είναι και η υπερβολικά αυστηρή οικογένεια. Στη οικογένεια αυτή οι γονείς θέτουν δεκάδες «σιδηρούς κανόνες πειθαρχίας, τους οποίους επιβάλλουν στο παιδί, με αυστηρές ποινές και σωματική τιμωρία. Η σωματική τιμωρία όμως που υιοθετούν , σε συνδυασμό με την

¹⁵ I Παρασκευόπουλος «Εξελικτική ψυχολογία» τόμος 2 σελ 169

¹⁶ Όπως επισημαίνεται και από τον Mc Cord το παιδί που γνώρισε τη γονεϊκή απόρριψη κατά τη παιδική του ηλικία , διατρέχει τον κίνδυνο και κατά την μετέπειτα ζωή του ,να μην μπορεί να νιώσει στοργή και αγάπη προ άλλα άτομα , καθώς και να μην μπορεί να ανταποκριθεί στη στοργή των άλλων. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα η ενσυναίσθηση του προς τα άλλα άτομα να είναι μηδενική . Επιπλέον σημειώνει ότι μια πολύ εντυπωσιακή διαπίστωση σχετικά με τους γονείς που απορρίπτουν και παραμελούν το παιδί τους είναι ότι και οι ίδιοι είχαν απορριφθεί και παραμεληθεί κατά την παιδική τους ηλικία.

¹⁷ I Παρασκευόπουλος(1989) «Ψυχολογικά προβλήματα παιδικής ηλικίας» Ελληνικά Γράμματα τόμος 1α σελ 130-131

ασοργία τους, προκαλεί σε αυτό μια ανταποδοτική επιθετικότητα¹⁸, γεγονός που συμβάλει στην περαιτέρω εδραίωση αντικοινωνικών και παραβατικών συμπεριφορών.

Επιπλέον οι Gottfredson & Hirschi (1990)μιλώντας για τα χαρακτηριστικά της εγκληματικής συμπεριφοράς ενός υπότροπου, κάνουν λόγο για την γονεϊκή απόρριψη και παραμέληση που βίωσαν τα άτομα αυτά από το οικογενειακό τους περιβάλλον. Ας δούμε όμως ,πως περιγράφεται η προέλευση και τα χαρακτηριστικά αυτής της συμπεριφοράς .

Όπως σημειώνουν οι πράξεις βίας ή κλοπής που διαπράττει έχουν ως απώτερο σκοπό την άμεση ικανοποίησή του. Η ικανοποίηση όμως αυτή, έχει έναν εφήμερο και πρόσκαιρο χαρακτήρα. Όπως έχει παρατηρηθεί τα άτομα αυτά δεν αποβλέπουν και δεν ενδιαφέρονται για την παρατεταμένη διάρκειά της. Ο κίνδυνος που ενέχει η τέλεση μιας εγκληματικής πράξης, αποτελεί πόλος έλξης καθώς πηγή έντονων συγκινήσεων. Η απουσία της γονεϊκής παρουσίας όσο και των γονεϊκών ελεγχών στην ζωή του είναι εμφανής. Με γνώμονα λοιπόν ότι ο γονέας δεν είναι *ψυχολογικά παρόν*, γεγονός που καταδεικνύει την ανεπάρκεια ή και την ανυπαρξία προσωπικών ελέγχων , είναι εύκολο πλέον να συμπεράνουμε ότι το έγκλημα αποτελεί λύση ευκολίας.

Σύμφωνα με τον Lemay¹⁹ σε αυτά τα άτομα παρατηρείται ένα βαθύ χάσμα ανάμεσα στη σκέψη και στην ενέργεια που πράττουν ,σε τέτοιο

¹⁸ Όπως υποστηρίζουν οι Patterson (1982) Farrington(1989a), ο συνδυασμός τιμωρικής και εκθρικής στάσης από την πλευρά και των δύο γονέων, δημιουργεί στα παιδιά μια έντονα επιθετική και ελάχιστα ελεγχόμενη συμπεριφορά. Επιπλέον οι γονείς που από τη μια μεριά δείχνουν ανοχή και από την άλλη καταφεύγουν σε σωματικές τιμωρίες, καλλιεργούν με τη συμπεριφορά τους την επιθετικότητα στο παιδί. Στην περίπτωση όμως όπου οι γονείς αποδοκιμάζουν την επιθετικότητα και που προσπαθούν να την περιστείλουν με τρόπους πλην της σωματικής τιμωρίας , έχουν μικρότερη πιθανότητα τα παιδιά τους να είναι επιθετικά. Μάλιστα οι παραπάνω μελετητές με βάση τις μελέτες τους υποστηρίζουν ,ότι το οικογενειακό περιβάλλον των επιθετικών αγοριών, παρουσιάζει τα εξής χαρακτηριστικά: α) τουλάχιστον ο ένας από τους δύο γονείς είναι τιμωρητικός απέναντι στο παιδί, β) και οι δύο γονείς δεν είναι ικανοποιημένοι με την ποιότητα της οικογενειακής τους ζωής γ) οι γονείς έχουν διαφορετικές αντιλήψεις για τον τρόπο ανατροφής των παιδιών, δ) δεν είναι καθόλου τρυφεροί ο ένας προς τον άλλο.

¹⁹ Οι ελλείψεις των εγκληματιών βάσει ερευνών αφορούν στην αφηρημένη σκέψη και στη δημιουργία εννοιών . Δεν αντιλαμβάνονται τη σχέση αίτιου και αποτελέσματος, δεν σκέφτονται αφηρημένα, δεν προβλέπουν τις συνέπειες της δράσης τους. Τα ελλείμματα αυτά οδηγούν στην επανερχόμενη εγκληματική δραστηριότητα. Ο δράστης δε διδάσκεται

σημείο που ο παρατηρητής έχει την εντύπωση ότι η πράξη προηγείται της σκέψης. Ο καθ' ἑξίν εγκληματίας υπότροπος, όπως επισημαίνει ο Cusson λέει ειλικρινά κάποιο πράγμα και κατόπιν πράττει κάτι άλλο. Ενεργεί παρορμητικά²⁰ χωρίς κανένα ηθικό φραγμό. Κάτω από το άγχος ή τη στέρση κάνει τον έλεγχο και κάνει πράξεις για τις οποίες μετά μετανοεί. Τα εγκειρήματά του σπάνια έχουν προγραμματισθεί. Δεν διδάσκεται από την εμπειρία. Οι προηγούμενες απογοητεύσεις του δεν το εμποδίζουν να επαναλάβει τα ίδια λάθη και αυτό γιατί στην ζωή του δεν υπάρχει κανένας *σημαντικός άλλος* που θα μπορούσε να τον καθοδηγήσει ή που τέλος πάντων θα είχε νόημα να αλλάξει την πορεία της ζωής του.

Τέλος, για τους Hirschi & Hindelang (1977) Farrington (1994)²¹ ο υπότροπος εγκληματίας είναι μια ανθρώπινη ύπαρξη ατελής συναισθηματικά και διανοητικά, η οποία διακατέχεται από εγωκεντρισμό και συναισθηματική απάθεια. Αυτό σημαίνει ότι έχει υποστεί ανεπανόρθωτη βλάβη, η ικανότητα εκ μέρους του, σχηματισμού δεσμών προσκόλλησης με άλλα άτομα του κοινωνικού περιγύρου.

Ο Pinatel ειδικότερα, επισημαίνει ότι αυτός ο εγωκεντρισμός αποτελεί κατάληξη ενός διαρκούς συναισθήματος αδικίας που βιώνει το άτομο σε κάθε επικοινωνία του με άλλα άτομα. Αυτό οφείλεται στην απόρριψη, εγκατάλειψη ή και την ταπείνωση που είχε προσλάβει από το οικογενειακό του περιβάλλον κατά την παιδική του ηλικία. Οδηγείται λοιπόν στην εγκληματική δράση, γιατί νιώθει ότι με αυτό τον τρόπο, εξουσιάζει τον περιγύρο του, γεγονός το οποίο θεωρεί ότι αποτελεί μια

από τις πράξεις του λόγω σύγκυσης αιτιότητας και της τιμωρίας που επισύρουν η πράξεις του (Lemay). Δεν αναπαριστά τα συμβάντα και έτσι δίνει μεγαλύτερη σημασία στην αμοιβή του παρά στην τιμωρία, κάτι που φανερώνει τη δυσκολία στην αφαίρεση.

²⁰ Ένα δεύτερο γνώρισμα αποτελεί η κυριαρχία του παρόντος, κάτι που σημαίνει ότι ο δράστης βρίσκεται υπό την επιρροή του παρόντος χωρίς να σκέφτεται το παρελθόν ή το μέλλον. Έτσι δεν προβλέπει τις συνέπειες των πράξεών του και δεν δείχνει υπομονή σαν ώριμο άτομο αλλά επικεντρώνεται στο άμεσο κέρδος παρά στο ουσιαστικό. Δεν μπορεί να φανταστεί τον εαυτό του στη φυλακή για να αποτραπεί από το έγκλημα, ενώ δεν προσαρμόζεται στη διάρκεια ανάμεσα στο αποτέλεσμα και την πράξη του. Χαρακτηριστικά στοιχεία είναι η πρόωγη εγκατάλειψη του σχολείου, η αστάθεια στην εργασία του, η κατάχρηση αλκοόλ και οι ανευθυνότητα στις οικογενειακές και εργασιακές σχέσεις του. Maurice Cusson (2002) ο.π. σελ 104-141

²¹ Η σοβαρότητα ενός εγκλήματος πάντως σχετίζεται με ένα διανοητικό έλλειμμα και όσο πιο σοβαρό είναι αυτό, τόσο χαμηλότερο είναι το διανοητικό ηλικίο του δράστη. Maurice Cusson (2002) ό.π. σελ 137-138

αξία γι αυτό. Αισθάνεται ακόμα, ότι, με το να παρέχει στον εαυτό του το δικαίωμα ζωής και θανάτου των θυμάτων του, αυτό του προσδίδει μια επιπλέον **αξία**. Αποδίδοντας τις στερήσεις και τις κακουχίες που υπέστη σε μια άδικη και άστοργη οικογένεια και κοινωνία, δικαιολογεί τα αδικαιολόγητα, εκλογικεύοντας με αυτόν τον τρόπο, όπως επισημαίνει ο Matza, τις πράξεις του. Συνέπεια της εγωκεντρικής αυτής σκέψης του αποτελεί η πρόκληση συγκρούσεων και ρήξεων με το περιβάλλον του, με αποτέλεσμα το έγκλημα να λειτουργεί πλέον ως υπεράσπιση των δικαιωμάτων του.

Κλείνοντας την ενότητα αυτή, συμπερασματικά, με βάση όσα παραθέσαμε, θα μπορούσαμε να διατυπώσουμε την άποψη ότι, ενώ η κοινωνία χρησιμοποιεί τους γονείς και την οικογένεια για να δρουν ως κύριοι φορείς κοινωνικοποίησης του παιδιού, παρατηρούμε ότι σε αυτόν ακριβώς το χώρο το παιδί έχει τις μεγαλύτερες πιθανότητες να «ζημιωθεί» ψυχολογικά. Επιπλέον, οι αρχές, οι οποίες βρίσκονται πίσω από την ανάπτυξη των κατάλληλων και αποτελεσματικών γονεϊκών πρακτικών ανατροφής, οι οποίες βοηθούν το παιδί να προσαρμοστεί, θεωρείται ότι ταυτίζονται με εκείνες, οι οποίες υποκρύπτονται πίσω από την χρησιμοποίηση μη κατάλληλων γονεϊκών πρακτικών ανατροφής, που συμβάλλουν με τη σειρά τους στην εμφάνιση των πρώτων διαταραχών της προσωπικότητας του ατόμου. Επιπλέον διαπιστώνουμε ότι ο ρόλος του συναισθήματος είναι πράγματι πολύ σημαντικός. Αυτό αποδεικνύεται από το γεγονός ότι εμπεριέχεται στα ερμηνευτικά μέσα που χρησιμοποιούν τόσο οι θεωρίες της μάθησης, όσο και οι θεωρίες των γονεϊκών ελέγχων.

Αυτό μας κάνει να υποστηρίξουμε την άποψη, ότι στην περίπτωση όπου το συναίσθημα εκλείπει από τη σχέση γονέων – παιδιών, αυτό συμβάλλει στην εκδήλωση των πρώτων διαταραχών της προσωπικότητας και συμπεριφοράς του παιδιού. Οι διαταραχές αυτές μπορεί να κυμαίνονται από μια απλή παρέκκλιση, μέχρι την τέλεση μιας εγκληματικής πράξης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

ΝΕΩΤΕΡΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ

Α) ΕΓΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΗΣ «: «Η ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΕΤΙΚΕΤΑΣ»

Η έμμεση συνδρομή των “*επικίνδυνων*” οικογενειακών χαρακτηριστικών και η *«αξιοποίηση»* τους από τους επίσημους φορείς κοινωνικής αντίδρασης, στα πλαίσια απόδοσης μιας «παραβατικής ετικέτας»

1. ΓΕΝΙΚΑ

2 ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΑΙΤΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ & ΕΜΠΕΙΡΙΚΕ

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

- 2.1 Η δραματοποίηση του κακού
- 2.2 Η δημιουργία της ετικέτας και του στιγματισμού
- 2.3 Η απόδοση της ετικέτας κατά τον Becker
- 2.4 Το τελετουργικό υποβάθμισης παρουσία του κοινωνικού ακρωτηρίου
- 2.5 Το τελετουργικό υποβάθμισης της διεργασίας του εγκλεισμού
- 2.6 Ο δευτερογενής στιγματισμός
- 2.7 Οι επιπτώσεις του στιγματισμού
- 2.8 Οι επικρίσεις της προσέγγισης

3 Η «ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ» ΤΩΝ «ΕΠΙΚΙΝΔΥΝΩΝ» ΑΤΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΕΠΙΣΗΜΟΥΣ ΚΑΙ ΑΝΕΠΗΣΙΜΟΥΣ ΦΟΡΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΗΣ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΑΠΟΔΟΣΗΣ ΜΙΑΣ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΗΣ «ΕΤΙΚΕΤΑΣ»

- 3.1 Οι φορείς στιγματισμού και οι ομάδες στόχοι τους
- 3.2 Η οικογένεια ως στόχος και φορέας στιγματισμού:
- 4 Η ΠΡΟΣΤΙΘΕΜΕΝΗ ΑΞΙΑ ΤΗΣ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΗΣ «ΕΤΙΚΕΤΑΣ»
 - 4.1 Στην «εαυτού εικόνα
 - 4.2 Σχηματισμός της νέας «κοινωνικής ταυτότητας»

1.1 ΓΕΝΙΚΑ

Όταν ο Μανουντιέρ έκανε λόγο για την εγκληματικότητα ως προϊόν του κοινωνικού εργαστηρίου, τονίζοντας ότι είναι απόρροια μίας διπλής παρασκευαστικής διαδικασίας, της *εγκληματοποίησης*, και των συνθηκών ενεργοποίησης του ποινικού νόμου ¹, σίγουρα δεν αναφερόταν στον ορισμό του εγκληματικού φαινομένου ως έννοια με φυσική *ουσιολογική* υπόσταση. Αυτή η αναφορά στην *κατασκευή* του εγκλήματος από την κοινωνία, δημιούργησε τις βάσεις για ένα νέο ρεύμα στην κοινωνιολογική θεώρηση του εγκλήματος, που υπερέβαινε τις κλασσικές προσεγγίσεις της εποχής, και που εκπροσωπήθηκε επισήμως στη συνέχεια από την κοινωνιολογία της κοινωνικής αντίδρασης, γνωστή και ως «προσέγγιση της ετικέτας».

Αυτό το ριζοσπαστικό στοιχείο υπέρβασης που χαρακτηρίζει το εγκληματολογικό παράδειγμα της προσέγγισης της ετικέτας, φέρνοντας το σε άμεση αντιπαράθεση με το θετικιστικό ερμηνευτικό ρεύμα της εγκληματολογίας, εντοπίζεται στην κύρια θεωρητική θέση την οποία προσβέυει, αναφορικά με το έγκλημα. Σύμφωνα με αυτήν, το έγκλημα, καθώς και το σύνολο των υπολοίπων πράξεων απόκλισης δεν περιέχει, όπως προαναφέρθηκε καμία αντικειμενική ή φυσική ιδιότητα, αλλά ορίζεται ως η απόρροια της αξιολογικής αποτίμησης, ή κρίσης ορισμένων συμπεριφορών.² Με άλλα λόγια προκύπτει ότι το έγκλημα δεν καθορίζεται με βάση τις εσωτερικές φυσικές ιδιότητες της πράξης αυτής κάθε αυτής, αλλά με βάση τη *σημασία* που του αποδίδεται σε ένα ορισμένο κοινωνικο-

¹ Γεωργούλας Στ, «Ανήλικοι Παραβάτες στην Ελλάδα» Ελληνικά Γράμματα 2000 σελ ,146

² Μαρία Αρχιμανδρίτου, 1996 Η Διαχρονική Εξέλιξη της Προσέγγισης της Ετικέτας,Θες/νίκη: Εκδ. Σάκκουλα, σελ 2

πολιτιστικό περιβάλλον και μία δεδομένη χρονική στιγμή.³ Ο εγκληματίας είναι απλώς και μόνο ο *φορέας* του συγκεκριμένου χαρακτηρισμού, το άτομο, το οποίο *στιγματίζεται* και που κατά τα άλλα, δεν διαφέρει σε τίποτα από τα υπόλοιπα άτομα που δεν τυγχάνουν μίας τέτοιας μεταχείρισης. Η συμπεριφορά δεν είναι αποκλίνουσα και συνεπώς εγκληματική, αν δεν τύχει μίας τέτοιας αντιμετώπισης και ενός ανάλογου χαρακτηρισμού. Αυτή η προϋπόθεση θα λέγαμε ότι συνοψίζει το κεντρικό μήνυμα της Εγκληματολογίας της Κοινωνικής Αντίδρασης.⁴

Σχετικά με την δεύτερη διαδικασία, τη κατασκευή από πλευράς της κοινωνίας - των προϋποθέσεων ενεργοποίησης του ποινικού νόμου - όπως αυτή διατυπώθηκε από τον Μανουντιέρ πριν από ένα περίπου αιώνα -ο προπαραβατικά επικίνδυνος ανήλικος μεταμορφώνεται σε ένα άτομο ευάλωτο και ευρέως εκτεθειμένο στους μηχανισμούς του ποινικού στιγματισμού, φέρνοντας υψηλές πιθανότητες να επιλεγεί από το σύστημα της επίσημης κοινωνικής αντίδρασης ως παραβατικός και να στιγματιστεί. Σύμφωνα με τον Μανουντιέρ αυτό ενδυναμώνεται από την παρατήρηση ότι ο νόμος ποινικοποιεί πράξεις επιλεκτικά και όχι καθολικά, έχοντας ως γνώμονα συγκεκριμένα αξιολογικά κοινωνικά κριτήρια, και εκμεταλλευόμενος το στερεότυπο του εγκληματία, ως *αποδιοπομπαίου φάγου*.⁵ Αυτή η «*αποιομπίη*» λειτουργεί συνεκτικά σε επίπεδο κοινωνικής ομάδας αποσπώντας συνακόλουθα την ομόφωνη λαϊκή και συναινετική

³ Βλ. Ηλίας Δασκαλάκης, Η Εγκληματολογία της Κοινωνικής Αντίδρασης, Αθήνα : Εκδ. Σάκκουλα, 1985. σελ Βλ. 19 Επίσης Α. Γιωτοπούλου- Μαραγκοπούλου, Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας Α' Μέρος, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 1984. σελ 45-47

⁴ Βλ. Στ. Γεωργουλός 2000 ο.π σελ 148

⁵ Ι Φαρσεδάκης «Η εγκληματολογική σκέψη απ την αρχαιότητα ως τις μέρες μας» Νομική Βιβλιοθήκη 1990 σελ 202

Στο ίδιο πνεύμα και η άποψη του Platt T. « Το να δεχθεί κανείς το νομικό ορισμό του εγκλήματος είναι σα να δέχεται την (ταξική) ουδετερότητα του δικαίου» στο Η Δακαλάκης 1985 ο.π. σελ 37

ετυμηγορία. Αναφορικά με την επιλεκτική ποινικοποίηση ορισμένων πράξεων, ο Δασκαλάκης (1985) θεωρεί ότι ο εγκληματικός ορισμός αφήνει συχνά εκτός του φάσματος του, πράξεις ή συμπεριφορές εξίσου βλαπτικές για τις *προστατευόμενες* από τον νόμο αξίες, σε σύγκριση με εκείνες που καταλήγουν να οριστούν ως εγκληματικές. Αυτό αποτελεί φυσική απόρροια της αξιολογικής διαδικασίας των ομάδων εκείνων, που συμμετέχουν στην σύνθεση του εγκληματικού ορισμού. Συνάγεται λοιπόν το συμπέρασμα, ότι οι οριζόμενες ως εγκληματικές συμπεριφορές, προκύπτουν από πρότυπα συμπεριφοράς που διέπουν κατά κύριο λόγο τις ομάδες που μένουν εκτός της διαδικασίας ορισμού του εγκλήματος, δηλ. τις στερούμενες εξουσίας και ισχύος. Οι μη εγκληματικές, πλην όμως εξίσου βλαπτικές για τις αξίες συμπεριφορές, εφόσον δεν θίγουν το σύστημα αξιών των ισχυρών ομάδων, παραμένουν «αποινικοποιημένες», καθώς ανταποκρίνονται σε πρότυπα συμπεριφοράς των ομάδων, που ουσιαστικά θεσμοθετούν τον επίσημο ορισμό του «*α εστίν έγκλημα*». Σε αυτό το σημείο, αναδύεται στη επιφάνεια η αντίληψη η οποία θέτει το προβληματισμό, ότι η αδιαμφισβήτητη διαφορετική κατανομή του πλούτου και της ισχύος μεταφράζεται σε μία διαφορετική δυνατότητα επηρεασμού του Κράτους και της αντίστοιχης ταξικής συμμετοχής στον ορισμό του εγκλήματος.⁶ Στο ίδιο πνεύμα και η άποψη του C ussson, ότι το έγκλημα

⁶ . Η συγκεκριμένη προβληματική εκφράζει γενικότερα το συγκρουσιακό μοντέλο θεωριών. Για μία πλήρη αναφορά των θέσεων βλ. William Chambliss and Robert Seidman, *Law, Order and Power* (Reading, Mass. : Addison - Wesley, 1971) σελ. 3. Βλ. Επίσης: David Greenberg, ed., *Crime and Capitalism* (Palo Alto, Calif.: Mayfield Publishing, 1981. Για μία παραλλαγή της θεωρίας με εφαρμογές σε αντίστοιχες φυλετικές και εθνικές διακρίσεις βλ. Daniel Georges-Abeyie, "Race, Ethnicity, and thw Spatial Dynamic: Toward a Realistic Study of Black Crime, Crime Victimization, and Criminal Justice Processing of Blacks" *Social Justice* 16 (1989): 35-54.

είναι απλά ένας ορισμός συμπεριφοράς από εκείνους που έχουν την εξουσία να το κάνουν.⁷

Η κατασκευή του εγκλήματος, μέσω του ορισμού μιας συμπεριφοράς ως εγκληματικής από τον ποινικό νόμο, συνιστά το πρώτο στάδιο της διαδικασίας *εγκληματοποίησης*, , για τις οποίες έκανε λόγο ο **Manouvrier**⁸. Στην συνέχεια, ακολουθεί το στάδιο της *δημιουργίας* του εγκληματία μέσω της εφαρμογής του ποινικού νόμου και της επίσημης απονομής της εγκληματικής ιδιότητας, σε κάποιο πραγματικό ή υποτιθέμενο δράστη. Ο ουσιώδης λειτουργικός σκοπός του ποινικού συστήματος, όπως διαφαίνεται από την διαίωση του, είναι η παραγωγή αυτού του *στίγματος* και του εγκληματικού στερεότυπου. Έχοντας μία διττή ιδεολογική παραγωγική δράση, το ποινικό σύστημα, ενεργεί με τρόπο καθοριστικό στο πεδίο της καθαρής ιδεολογίας.

Η ιδεολογική αυτή δράση, επιτελείται σε δύο επίπεδα αναφοράς. Σ' ένα πρώτο επίπεδο, λειτουργεί με τρόπο ώστε να υπερτονίσει την ανάγκη προστασίας "φυσικών", "αιωνίων" και συνεπώς διαχρονικών αξιών, αποσπώντας κατ'αυτόν τον τρόπο την προσοχή των μελών της κοινωνίας από, τους συσχετισμούς δύναμης και εξουσίας που προέρχονται από αυτήν την κοινωνική οργάνωση .Η λειτουργία αυτή εκφράζεται στο πεδίο της ποινικοποίησης με το *σαγματισμό* ορισμένων μόνο συμπεριφορών και συγκεκριμένα εκείνων που προσλαμβάνονται ως εκθρικές απειλές των ηθικών αξιών .⁹

Σ' ένα δεύτερο επίπεδο, η ιδεολογική λειτουργία του ποινικού συστήματος ενεργεί προς την δημιουργία του στερεότυπου του εγκληματία.

⁷ Στο Δασκαλάκης Η 1985 σπ σελ 72 Η Μ. Cusson, *Le controle Social du Crime*, P.U.F Paris, 1983.

⁸ Manouvrie, στο Ι Φαρσεδάκης (1990) «Η εγκληματολογική σκέψη απ την αρχαιότητα ως τις μέρες μας» Νομική Βιβλιοθήκη σελ 200-202

⁹ Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου *Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας* 1984 σελ 45-47 βλεπ. επίσης , Δασκαλάκη,(1985) ό.π. 75-78

Με την προβολή του παραβάτη ως συλλογικού εκθρού και ως κοινωνικής απειλής, κατευθύνονται εναντίον του όλα τα συλλογικά άγχη και η καταπιεσμένη οργή, μετατοπίζοντας κατ'αυτόν τον τρόπο την εστία του ενδιαφέροντος, έξω τις πραγματικές αγχογόνες αιτίες και συγκρούσεις του κοινωνικού συστήματος.

Διαμέσου αυτής της *δραματοποιημένης διάστασης* του "κακού"¹⁰, όπως αυτή αποδίδεται στο πρόσωπο του εγκληματία, επιτυγχάνεται η συνοχή, η συσπείρωση, καθώς και η απόσπαση της εθελοντικής συναίνεσης των μελών της κοινωνίας, προς το ισχύων οικονομικο-πολιτικό σύστημα. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειώσουμε η εστίαση της συλλογικής αποδοκιμασίας και απαξίωσης πάνω στην εικόνα-σύμβολο του εγκληματία, στην οποία συγκεντρώνονται τα χαρακτηριστικά των κατώτερων συνήθως κοινωνικών τάξεων, επιτυγχάνεται η κοινωνική ανοχή προς την εγκληματικότητα των άλλων τάξεων.¹¹

Με γνώμονα την παραπάνω αναφορά στην ιδεολογική λειτουργία του ποινικού συστήματος, καταδεικνύεται και ο μηχανισμός της εγκληματολογικής φαινομενολογίας αναφορικά με την διαδικασία κατασκευής του εγκλήματος. Συγκεκριμένα, καταδεικνύεται η διεργασία της *εγκληματοποίησης* ή **καταχώρησης της ετικέτας**, καθώς και η σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στους έχοντες την δικαιοδοσία σύστασης του ορισμού του εγκλήματος- και *συνεπώς του υποκειμένου ως εγκληματία*- και στους μη έχοντες μίας τέτοιας δικαιοδοσίας - *οι οποίοι υφίστανται τις επιπτώσεις του συγκεκριμένου ορισμού*- και του συνακόλουθου *στυγματισμού* τους.¹² Σημαντική είναι επίσης η προέκταση

¹⁰ F.Tannenbaum (1938)Crime and the community Ginnboton pp 19-20

¹¹ W. Gove The labeling of Deviance - Evaluating a Perspective, Sage, London 1975. pp 5

¹² Βλ. : Μαρία Αρχιμανδρίτου, Η Διαχρονική Εξέλιξη της Προσέγγισης της Ετικέτας Θεσσαλονίκη: Εκδ. Σακκουλα, 1996 σελ 22-27

της επίδρασης αυτού του στιγματισμού στην μετέπειτα συμπεριφορά, κυρίως στην επανάληψη της εγκληματικής πράξης, την οποία ο **E. Lemert** ονομάζει *δευτερογενή παρέκκλιση* στο βιβλίο του, με τίτλο *Social Pathology*.¹³

Η συνδρομή του E. Lemert, θα εξεταστεί λεπτομερειακά στην συνέχεια, όμως αξίζει να αναφερθεί σε αυτό το σημείο, ότι το εν λόγω σύγγραμμα πραγματεύεται το αποτέλεσμα της εγκληματοποίησης, όπως αυτό εκδηλώνεται με την αποδοχή από το άτομο, της ιδιαίτερης *ταυτότητας του εγκληματία* καθώς και την υιοθέτηση με βάση αυτήν, της αντίστοιχης συμπεριφοράς.

Σε αυτό το σημείο θα στρέψουμε την προσοχή μας στις θεωρίες που αναπτύχθηκαν μέσα στα πλαίσια του παραδείγματος της κοινωνικής αντίδρασης, μελετώντας από το φιλοσοφικό κα θεωρητικό πλαίσιο του εν λόγω ρεύματος.

¹³ Βλ.: Edwin Lemert, *Social Pathology* New York: McGraw Hill, 1951.

2 ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΑΙΤΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ & ΕΜΠΕΙΡΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

Η πηγή από την οποία επηρεάστηκε και εμπνεύστηκε η προσέγγιση της ετικέτας όπου στη συνέχεια την οδήγησε στο σχηματισμό «ανεξάρτητου» παραδείγματος, υπήρξε η φιλοσοφική σχολή του πραγματισμού, με κύριο εκπρόσωπο του δεύτερου ρεύματός της, τον διανοητή **G. H. Mead**.¹⁴

Ο **Mead** πίστευε ότι οι άνθρωποι επικοινωνούν μέσω συμβόλων – σύμβολο εννοούμε οτιδήποτε είναι σε θέση να αντιπροσωπεύει ή να αναπαριστά κάτι άλλο. Οι άνθρωποι ερμηνεύουν συμβολικές χειρονομίες και τις ενσωματώνουν στην εικόνα που φέρουν για τον εαυτό τους. Ο τρόπος με τον οποίο συνεπώς οι άνθρωποι βλέπουν και αντιλαμβάνονται την πραγματικότητα, εξαρτάται από το ποιοτικό περιεχόμενο των μηνυμάτων και των καταστάσεων που συναντούν, την υποκειμενική ερμηνεία αυτών των αλληλεπιδράσεων καθώς και τον τρόπο με τον οποίο σχηματίζουν στο μυαλό τους την κοινωνική πραγματικότητα¹⁵. Αναφορικά με τον κοινωνικό έλεγχο, ο Mead όσο και ο **Dewey**¹⁶ έβλεπαν τον λόγο (discourse) ως απόρροια της αντίδρασης του «εγώ» στη σχέση του με τον «κόσμο». Ήταν κατά την άποψη τους, περισσότερο ένα παράγωγο της συνομιλίας η οποία διαδραματίζεται μεταξύ του «εγώ» και του άλλου, μη περιορίζοντας την έννοια του στην Καρτεσιανή αντίληψη ενός **Πρωτογενούς Εγώ**, με εξωτερικές κοινωνικές και φυσικές επιδράσεις, που το πιέζουν από διαφορετικές κατευθύνσεις. Για τον Mead, η διαδικασία του κοινωνικού

¹⁴ Βλ. : G.H Mead, *The Psychology Of Punitive Justice*, *American Journal of Sociology* 23, 1918. 577-602. G. H. Mead, *Mind, Self and Society from the standpoint of Social Behaviorist* (εκδ.), C. Morris, University of Chicago Press, Chicago, 1934. G. H. Mead, *The Philosophy of the Act*, Chicago: University of Chicago Press, 1938).

¹⁵ Βλ. Larry J. Siegel, *Criminology fifth ed.* Minneapolis: West Publishing Company, 1995 pp220.

¹⁶ Σχετικά με τις ιδέες του Dewey βλ. Rorty R. *The Consequences of Pragmatism*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1982.

ελέγχου και ο μετασχηματισμός της προσωπικής εικόνας αποτελούν λειτουργία της κοινωνικής αλληλεπίδρασης, κατά την οποία ο εαυτός και ο κοινωνικός έλεγχος δεν είναι παρά οι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος, δηλαδή της ίδιας διεργασίας. Πρωτίστης σημασίας είναι και το ζήτημα της σχέσεως του μεμονωμένου ατόμου με το «γενικευμένο άλλο»¹⁷ (generalized other) που εν προκειμένω δεν αντιπροσωπεύει κάποια κοινωνική ομάδα ή άτομο αλλά, το κοινωνικό όλο, όπως αυτό εκτείνεται πέραν του ατόμου. Συνεπώς για τον Mead το εν λόγω ζήτημα δεν εμπεριέχεται απλώς σε αυτό της συμφιλίωσης, με μία σειρά πολυάριθμων πράξεων που συνθέτουν την κοινωνική συμπεριφορά, αλλά σε εκείνο της υπέρβασης , των ορίων των συμβατικών υποχρεώσεων, της κοινωνικής θέσης και της γλώσσας. Κάθε **Εαυτός** είναι κατά κύριο λόγο κοινωνικός αλλά περιορίζεται στις υποδείξεις και τα πρότυπα της ομάδας, της οποίας υιοθετεί τους ρόλους.¹⁸ Ενδιαφέρον προκαλεί και η διαδικασία ένταξης του ατόμου στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο, όπου προϋπόθεση για την πραγματοποίηση αυτής της μετάβασης αποτελεί η ανάληψη από το άτομο του ρόλου του «γενικευμένου άλλου»¹⁹, μέσω μίας διαδικασίας, στην

¹⁷ Στο πεδίο της θεωρίας της συμβολικής αλληλεπίδρασης, ένας από τους όρους που συναντά κανείς και που μορφοποιούν ό,τι σήμερα θα αποκαλούσαμε γενικά κοινωνικό έλεγχο, είναι αυτός που αναφέρεται ως «οι σημαντικοί άλλοι»

κι αφορά ένα σύνολο ατόμων, τα οποία συνδέει μία εγγύτητα και ένας αποφασιστικός ρόλος με λειτουργία προτύπου, εξουσία παροχής ανταμοιβών και διατύπωσης συμβολικών ή διάπραξης φυσικών επικρίσεων απέναντι σ' ένα άτομο. Αρχικά στον όρο περιλαμβάνονται οι στενοί συγγενείς, γονείς ή αδέρφια, αν υιοθετήσουμε από την τυπολογία της κοινωνιολογίας της οικογένειας το οικειότερο, το προσφιλέστερο σημείο αναφοράς της την πυρηνική οικογένεια ως παράδειγμα. Αργότερα, ο κύκλος διευρύνεται και οι άλλοι πληθύνονται καθώς το άτομο αποκτά με διάφορους τρόπους προσβάσεις στον κοινωνικό χώρο απευθύνοντας αλλά και δεχόμενοι μηνύματα καθοριστικά, οπωσδήποτε στα πλαίσια της θεωρίας της συμβολικής αλληλεπίδρασης στη δόμηση «σημασιών», με βάση τις οποίες μπορεί να διαβάσει την κοινωνική πραγματικότητα και να ενεργεί ανάλογα. Μαρία Αρχιμανδρίτου, 1996 σπ σελ 61

¹⁸ Βλ. Mead, The Genesis of self and Social Control International Journal of Ethics Vol 35 1925, pp252-289

¹⁹ πρβλ Ε. Λαμπροπούλου «Κοινωνικός έλεγχος του Εγκλήματος» εκδ Παπαζήσης 1994 σελ 112-113

οποία εμπλέκονται σύμβολα, πρωτίστως «σημαυτικά» (*significant symbols*) συμπεριλαμβανομένης και της γλώσσας τα οποία λαμβάνουν από το άτομο ιδιαίτερη σημασία. Σε καμία περίπτωση αυτή η κοινωνική ένταξη δεν προσδιορίζεται ως προσαρμογή σε μία «υπερατομική ενότητα», «ηθική εκπαίδευση» ή «ψυχικό δεσμό».²⁰

Σύμφωνα με την θεωρία του Mead, η οποία έθεσε τις βάσεις για τον σχηματισμό του ρεύματος της *συμβολικής αλληλεπίδρασης*, το άτομο δεν είναι έρμαιο των κοινωνικών καταστάσεων και διευθετήσεων που φέρονται ότι το καθορίζουν. Συμμετέχει, αντιδρά και μεταμορφώνει κατά τις δυνατότητες του τα κοινωνικά δρώμενα, τα οποία με τη σειρά τους αλληλεπιδρούν για να κατευθύνουν ως ένα βαθμό τη συμπεριφορά του. Από τις αρχικές θέσεις του Mead η συμβολική αλληλεπίδραση μεταφράζεται ως εξής: η κοινωνική πραγματικότητα είναι η σύνθεση μίας σειράς απεριόριστων, αέναων αλληλεπιδράσεων μίας ορισμένης μορφής, μεταξύ των μελών της κοινωνίας στο πλαίσιο των οποίων κάθε τροποποίηση αποδίδει μία συμβολική σημασία που ενσωματώνεται από συγκεκριμένες καταστάσεις και εξακολουθεί να βρίσκει έκφραση μέσα από τη γλώσσα. Με βάση αυτή τη θεώρηση, η «παραβατικότητα» δεν εκλαμβάνεται ως ένα φαινόμενο με φυσική υπόσταση αλλά ως μία απρόσβλητη κοινωνική πραγματικότητα, η οποία διαμορφώνεται με βάση τις συμβολικές αλληλεπιδράσεις του κοινωνικού όλου, μέσα στα όρια του οποίου εκφράζεται ως τέτοια.²¹

Έχοντας ως πνευματική αφειρησία τη συνδρομή του Mead και των υπολοίπων διανοητών, το θεωρητικό ρεύμα της ετικέτας ανέπτυξε περαιτέρω τις θεωρητικές του προσεγγίσεις αναφορικά με την διαδικασία

²⁰ Βλ. Αρχιμανδρίτου Μ 199, σπ σελ 119

²¹ Βλ.: Baratta, *Criminologia Critica*, στην Αρχιμανδρίτου Μ1996 ό.π. σελ. 12.

εικετοποίησης και *στιγματισμού* του ατόμου καθώς και των όσων επακολουθούν αυτού.

Κοινή επισήμανση των νεότερων εκπρόσωπων της θεωρίας της ετικέτας αποτελεί ότι κατά την διάρκεια της ζωής τους οι άνθρωποι, αποκτούν μία σειρά από συμβολικές ετικέτες, διαμέσου των αλληλεπιδράσεων τους με τους άλλους. Αυτές οι ετικέτες υπαγορεύουν συγκεκριμένα πρότυπα στάσεων και συμπεριφοράς, που κατευθύνουν τις κοινωνικές εκδηλώσεις του ατόμου. Ανάλογα με το θετικό ή αρνητικό χαρακτήρα αυτών των ετικετών, «επικολλώνται» στο άτομο που τις φέρει, οι αντίστοιχοι χαρακτηρισμοί. Για παράδειγμα, η έννοια του «τρελού» συχνά συνδέεται με την αστάθεια και την επικινδυνότητα. Αντίστοιχες ετικέτες θετικού περιεχομένου μπορεί να αναβαθμίσουν την εικόνα του φορέα καθώς και την κοινωνική του θέση και υπόληψη, ενώ οι αρνητικές βοηθούν ως προς το στιγματισμό των στόχων τους, υποβαθμίζοντας την ποιότητα της κοινωνικής τους εικόνας.²² Τόσο οι θετικές όσο και οι αρνητικές ετικέτες αφορούν υποκειμενικές ερμηνείες μίας συμπεριφοράς. Η δημιουργία τους συχνά βασίζεται σε υπονοούμενα, φήμες και αβάσιμες υποψίες. Όμως ανεξάρτητα από την δίκαια ή μη υπόσταση τους, οι συνέπειες που επιφέρουν στο στιγματιζόμενο άτομο μπορεί να είναι καταλυτικές.

Εάν ένας υποτιμητικός χαρακτηρισμός δοθεί στο άτομο από κάποιο «σημαντικό άλλο» (*significant other*)²³ πρόσωπο, όπως γονέα,

²² Βλ. L. J. Siegel, *Criminology*, 1995 *ibid* pp 225

²³ Αυτό το γενικό σχήμα, το οποίο περιλαμβάνει κατά τον Mead το Me = Κοινωνικοποιημένη έκφραση του εαυτού και το I = σύνολο ενορμήσεων, μπορεί να τεθεί σε αναλογική θεώρηση με το όχημα που εισάγει στην ψυχαναλυτική φιλοσοφία ο Freud. *Superego* (Υπέρ-Εγώ) = εσωτερικευμένες κοινωνικές επιταγές που εκκινούν από την οικογένεια και περιλαμβάνουν και αυτές του ευρύτερου κοινωνικού χώρου με τον τρόπο που έχουν δομηθεί στο κάθε άτομο χωριστά, *Ego* (Εγώ) = εξωτερική έκφραση κοινωνικοποιημένου εαυτού και *Id* (Εκείνο) = σύνολο ενορμήσεων. Στα πλαίσια της ψυχαναλυτικής θεωρίας, ο Freud μίλησε για την αρχή της ευχαρίστησης (η οποία αποτελεί την κατευθυντήρια-κινητήρια αρχή της ανθρώπινης δράσης, καθώς και για την αρχή της' πραγματικότητας που αποτελεί τον συμβολικό και φυσικό φραγμό της

καθηγητή, δάσκαλο, αστυνομικό, ή άλλο άτομο που είτε είναι στην υψηλή εκτίμηση του στιγματιζομένου, είτε και της κοινωνίας, η *αρνητική ευκεία* μπορεί να δημιουργήσει μόνιμη βλάβη στο άτομο²⁴. Ο βαθμός κατά τον οποίο ένα άτομο θεωρείται ότι αποκλίνει κοινωνικά, μπορεί να επηρεάσει τα μέγιστα, στην συμπεριφορά του στο σπίτι, την εργασία, το σχολείο και σε κοινωνικές καταστάσεις που εκτυλίσσονται εκτός των συγκεκριμένων χώρων. Κάποια παιδιά για παράδειγμα, μπορεί να χαρακτηριστούν από τους γονείς τους ως «κακή επιρροή» για τα αδέρφια τους. Οι υπεύθυνοι του σχολείου λαμβάνοντας επιγνώση μίας τέτοιας γονικής αποτίμησης μπορεί να τα εντάξουν σε σχολικά προγράμματα²⁵ για παιδιά με προβλήματα συμπεριφοράς, κάτι που θα καθορίσει με τρόπο αποφασιστικό την μετέπειτα πορεία τους. Από την άλλη πλευρά, οι ενήλικες με το στίγμα του «*εγκληματία*» του «*πρώην- φυλακισμένου*» ή του «*χρήστη ναρκωτικών*» μπορεί να βρουν την καταλληλότητα τους για επαγγελματική απασχόληση σημαντικά περιορισμένη ή και την *πόρτα* για εργασία ερμητικά κλειστή. Βεβαίως, εάν το στίγμα επισφραγιστεί και με επίσημες κυρώσεις, τότε το άτομο θα υποστεί συνέπειες που κυμαίνονται από απλή σύσταση έως πολυετή εγκλεισμό σε κάποιο ίδρυμα.

πρώτης αρχής, κυρίως ένα είδος μοχλού ανασχηματισμού-αναπροσανατολισμού της που οδηγεί άλλοτε σε εκπλήρωση της ευχαρίστησης, άλλοτε σε αναβολή κι άλλοτε σε ματαίωση κάθε μία από τις οποίες συνεπάγεται μία σειρά από σύνθετες διεργασίες για κάθε άτομο.

Freud, S. (1961). The ego and the id. In J. Strachey (Ed. and Trans.), The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud (vol. 19, pp. 19-29). London: Hogarth Press. (Original work published 1923).

²⁴ S. Ageton E.D. Elliot (1973) The effect of legal processing on self-concept Boulder Colo :Institute of Behavioral Science

²⁵ Christine Bowditch (1993) Getting Rid of trouble makers :High school Disciplinary Procedures and the Production of Dropouts Social Problems vol 40 pp 493-507

Όπως παρατηρούν οι Heimer & Matsueda(1994)²⁶, ο βαθμός *γνωστοποίησης της επκέτας*, καθώς και ο τρόπος εφαρμογής της σε συνδυασμό με την αυστηρότητα απόδοσης αυτής στο άτομο, θα καθορίσει και το βαθμό προσκόλλησης του ατόμου σε ένα εγκληματικό τρόπο ζωής. Εάν αυτό επιτευχθεί τότε το στιγματιζόμενο άτομο έχει περισσότερες πιθανότητες να εκδηλώσει ενδιαφέρον να συναναστραφεί με άλλα άτομα που φέρουν ανάλογο στιγματισμό, προκειμένου για να νιώσει συντροφικότητα και να βρει ενδεχομένως υποστήριξη. Απομονωμένο πια από την ευρύτερη κοινωνία και κινούμενο μέσα στα όρια μίας ομογενούς σε «*στιγματιστικά χαρακτηριστικά*» ομάδας, το άτομο μπορεί να ταυτιστεί με την εικόνα του «κοινωνικά απόκληρου» και να «*κλειδωθεί*» μέσα στα στενά όρια μίας παρεκκλίνουσας κοινωνικά καριέρας.

Λόγω του ότι η δημιουργία του στίγματος είναι κατ'ουσίαν αλληλεπιδραστικής φύσεως, η προσέγγιση της ετικέτας αποδίδει ευθύνες ως προς τον σχηματισμό μίας αποκλίνουσας κοινωνικά καριέρας, σε εκείνους τους κοινωνικούς φορείς όπου ως αντικείμενο εργασίας τους έχουν την αποτροπή της. Παρουσιάζοντας μία επιφυλακτική στάση απέναντι στους θεσμούς του κοινωνικού ελέγχου, όπως η αστυνομία, τα δικαστήρια και τα σωφρονιστικά ιδρύματα, οι εκπρόσωποι της κοινωνικής αντίδρασης ασκούν επικρίσεις για τον τρόπο με τον οποίο αυτοί οι φορείς συμμετέχουν στην διαδικασία *δημιουργίας* του στίγματος.²⁷ Οι εκπρόσωποι της προσέγγισης της ετικέτας²⁸, ισχυρίζονται ότι αντί οι φορείς του κοινωνικού ελέγχου να αποσκοπούν στη μείωση της αποκλίνουσας συμπεριφοράς, για την οποία άλλωστε σχεδιάστηκαν,

²⁶ Heimer & Matsueda(1994) Role taking, Role commitment and Delinquency :A theory of Differential Social Control American Journal Review

²⁷ Harold Garfinkle "Conditions of Successful Degradation Ceremonies" American Journal of Sociology vol 61 1956 pp 420-424

²⁸ Bl. L. J. Siegel, Criminology, 1995 pp222-224

μεταμορφώνονται σε *παρασκευαστές σίγματος*, επιβοηθώντας έτσι την διατήρηση και αύξηση του εγκληματικού φαινομένου

Ο Erikson(1962) αναφέρει χαρακτηριστικά *«Η αποκλίνουσα συμπεριφορά δεν είναι συμφυής ιδιότητα μίας συγκεκριμένης μορφής συμπεριφοράς...Είναι μία ιδιότητα που απονέμεται σε μία ορισμένη συμπεριφορά ή πράξη από το κοινό που παρίσταται άμεσα ή έμμεσα ως μάρτυρας κατά την διεξαγωγή της»*.²⁹

Αυτός ο ορισμός διευρύνθηκε από τον E. Schur(1972), ο οποίος δηλώνει ότι:

*«Η ανθρώπινη συμπεριφορά είναι αποκλίνουσα στο βαθμό που φτάνει να θεωρηθεί ως μία προσωπικά ταπεινωτική αποχώρηση από τις νορμοθετικές προσδοκίες μίας ομάδας, και εξάγει διαπροσωπικές και συλλογικές αντιδράσεις οι οποίες λειτουργούν ώστε να “απομωώσουν”, να “θεραπεύσουν” να “σωφρονίσουν” ή να “τιμωρήσουν” τα άτομα που εμπλέκονται σε τέτοιες συμπεριφορές.»*³⁰

Με άλλα λόγια το έγκλημα ή οποιαδήποτε άλλη αποκλίνουσα συμπεριφορά προσδιορίζονται με γνώμονα τη συλλογική αντίδραση, καθώς και από τις συνακόλουθες επιδράσεις αυτής της αντίδρασης στους αποδέκτες της. Συνεπώς το έγκλημα δεν ορίζεται με βάση το ηθικό περιεχόμενο της πράξης αυτής κάθε αυτής ή από τον τρόπο που προσβάλλει, ή βλάπτει τα θύματα του, αλλά με βάση τη θιγόμενη συλλογική συνείδηση, η οποία ως αμείλικτος κριτής αντιδρά για να καταδικάσει τον παραβάτη.

Στην καθαρή της μορφή, η προσέγγιση της ετικέτας φτάνει σε τέτοιο σημείο, ώστε να ισχυριστεί ότι ακόμα και τα πιο βίαια και ειδική

²⁹ Βλ. K. Erikson “Notes on the Sociology of Deviance”, Social Problems 9 1962- pp 307

³⁰ Βλ.: Edwin Schur, Labeling Deviant Behavior, New York: Harper & Row, 1972, pp. 21

εγκλήματα όπως η ανθρωποκτονία και ο βιασμός, χαρακτηρίζονται ως αποτρόπαια διότι η κοινωνία τα «ετικετάρει» ως τέτοια.³¹ Εξάλλου η διαφορά μεταξύ μίας συγκωρητέας πράξης και μίας εγκληματικής είναι συχνά θέμα νομικού ορισμού, που υπόκειται αλλαγές ανάλογα με τις αξίες της κάθε κοινωνίας, τη γεωγραφική περιοχή και την ιστορική συγκυρία. Σε αυτό το σημείο υπεισέρχεται το θέμα των *διαπλαστών της ηθικής* στους οποίους στηρίζονται και εκ των οποίων απορρέουν οι σχετικοί προσδιορισμοί. Ειδικότερα σύμφωνα με τον H. Becker(1963):

«Οι κοινωνικές ομάδες δημιουργούν αποκλίνουσες συμπεριφορές κατασκευάζοντας κανόνες των οποίων οι παραβάσεις αποτελούν αποκλίσεις και εφαρμόζοντας αυτούς τους κανόνες σε συγκεκριμένα άτομα, τα οποία επικετάρουν ως παρείσακτα ή περιθωριακά. Από αυτή την οπτική γωνία, η απόκλιση δεν αποτελεί ιδιότητα της πράξης που επιτελείται από το άτομο, αλλά μία συνέπεια της εφαρμογής από άλλους, κανόνων και κυρώσεων σε έναν «παραβάτη». Ο αποκλίνων είναι κάποιος στον οποίο η επκέτα εφαρμόστηκε με επιτυχία: η αποκλίνουσα συμπεριφορά είναι εκείνη που οι άνθρωποι επικετάρουν ως τέτοια.»³²

Με αυτή την αναφορά ολοκληρώνεται η συνοπτική παρουσίαση των κεντρικών ιδεών της προσέγγισης της ετικέτας. Για να καταστεί δυνατή η εμπάθυνση και μία πιο ολοκληρωμένη κατανόηση των θέσεων που πρεσβεύει το εν λόγω ρεύμα, θα μελετήσουμε τις βασικότερες θεωρίες που διαμορφώθηκαν υπό το πρίσμα της παραπάνω προσέγγισης. Υπάρχουν δύο σημαντικές παραλλαγές στον κορμό της προσέγγισης της ετικέτας οι οποίες διαμορφώνονται με βάση τον αναλυτικό άξονα, γύρω από τον οποίο κινήθηκαν οι εκπρόσωποι της.

³¹ Βλ. L. J. Siegel 1995, Criminology, pp 221

³² Βλ. Howard Becker, *Outsiders*, Studies in the Sociology of Deviance New York: Macmillan, 1963, pp. 9. βλ.επ. την ελ. Μετάφραση Howard Becker (1963) (2000) Οι Περιθωριοποιημένοι Νομική Βιβλιοθήκη

Η πρώτη θεωρητική τοποθέτηση αντιπροσωπεύεται από τους F. Tannenbaum (1938) και E. Lemert (1948) (1951) (1972) και η δεύτερη από τους H. Becker (1963) και E. Schur (1965) (1971), η οποία και επικεντρώνει την προσοχή της στην στιγματιστικού χαρακτήρα κοινωνική ταυτότητα που αποδίδεται στο άτομο από τους «σημαντικούς άλλους» και κυρίως από τους φορείς του κοινωνικού ελέγχου³³. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονίσουμε, ότι ο διαχωρισμός αυτός είναι σχηματικός και δεν εξυπηρετεί κανέναν υπαινιγμό διάσπασης του εν λόγω ρεύματος, πέραν του σκοπού μίας καλύτερης και πιο ολοκληρωμένης κατανόησης των θεωριών που θα ακολουθήσουν.

.2 .1 Η δραματοποίηση του κακού

Η προσέγγιση της ετικέτας αναπτύχθηκε στο μεγαλύτερο μέρος της την δεκαετία του 1960. Το βιβλίο «Crime and Community» του F. Tannenbaum (1938) όπως επισημαίνει η Αρχιμανδρίτου ³⁴ «είναι το πρώτο κείμενο το οποίο θεωρήθηκε ως απαρχή της μεταστροφής του ενδιαφέροντος της ανάλυσης από το χώρο της προσέγγισης του αιτιολογικού παραδείγματος σ' αυτόν των διαδικασιών στιγματισμού». Με αυτό το σύγγραμμα ο F. Tannenbaum, καταρρίπτει το «λανθασμένο

³³ Ειδικότερα ο De Lamater επισημαίνει το ζήτημα της διάκρισης ανάμεσα στις δραστηριότητες του τυπικού και του άτυπου κοινωνικού ελέγχου, σε αντίθεση με τους I. Taylor P. Walton J. Young (1973) οι οποίοι διατυπώνουν την άποψη ότι οι εκπρόσωποι της κοινωνικής αντίδρασης αγνοούν αυτή τη διάκριση παρότι τείνουν να την εκλαμβάνουν περισσότερο ως εμπειρικό παρά ως ένα θεωρητικό πρόβλημα. Είναι εμπλεγμένοι, αναφέρουν, στο να εκφράζουν τις διασυνδέσεις-σχέσεις μεταξύ των μηχανισμών του επίσημου κοινωνικού ελέγχου (π.χ. δικαστήρια και ψυχιατρεία) με τους μηχανισμούς του άτυπου κοινωνικού ελέγχου (π.χ. οι «σημαντικοί άλλοι») στις πρακτικές κοινωνικές διαδικασίες. Δεν είναι σαφές, τότε αυτά τα εμπειρικά δεδομένα πρέπει να εκληφθούν ως συνεισφορά σε μία θεωρία του τυπικού και άτυπου κοινωνικού ελέγχου και αν συμβαίνει έτσι με ποιο τρόπο. τους πρβλ Αρχιμανδρίτου Μ 1996 σελ 62

³⁴ Αρχιμανδρίτου Μ. 1996 ο.π. σελ 20

στερεότυπο» της υπόθεσης ότι οι παραβάτες και οι μη παραβάτες είναι δύο διαφορετικοί τύποι ατόμων. Επισημαίνει³⁵ μάλιστα ότι οι παραβάτες δεν είναι μία ξεχωριστή κάστα ανθρώπων, αλλά αντιθέτως, πρόκειται για άτομα σχετικώς καλά προσαρμοσμένα στις κοινωνικές ομάδες από τις οποίες προέρχονται .

Ο Tannenbaum (1938), συνεχίζει την υποστηρικτική αναφορά της θέσης του λέγοντας ότι, η παραβατική δραστηριότητα ξεκινά με τυχαίο παιδικό παιχνίδι, και αναζήτηση περιπέτειας. Είναι βέβαιο, ότι τα παιδιά δεν διανοούνται σε καμία περίπτωση ότι το παιχνίδι τους καθιστά μία παραβατική δραστηριότητα. Στην πορεία το αθώο παιχνίδι μίας ομάδας παιδιών μπορεί να οδηγήσει στο σχηματισμό μίας παραβατικής συμμορίας, στη περίπτωση όπου υπάρχει η πιθανότητα σύγκρουσης ανάμεσα στην ομάδα αυτή και την κοινότητα. Για παράδειγμα οι ενήλικες που ενοχλούνται από τη θορυβώδη ύπαρξη της, προσπαθούν να την υποτάξουν ή και να την διαλύσουν. Αυτή η προσπάθεια αποτυγχάνει συνήθως κάνοντας την ομάδα πιο αμυντική. Τα μέλη της αρνούνται να διαλυθούν και στρέφονται σε φιλικά πρόσωπα που μπορεί να είναι μέλη κάποιας συμμορίας, για να βρουν υποστήριξη.

Όταν τελικά επέρχεται η σύγκρουση ανάμεσα στην κοινότητα και την συμμορία ,τίθεται αυτομάτως σε εφαρμογή μία διαδικασία, όπου και οι δύο πλευρές αλληλοκαταρριζούνται με διάφορα ονόματα και αρνητικούς χαρακτηρισμούς. Συνήθως οι ενήλικες προσφεύγουν σε χαρακτηρισμούς του τύπου «αλήτες» ή «διεφθαρμένη» συμμορία, για να περιγράψουν την ομάδα. Αναλυτικότερα ο Tannenbaum³⁶ περιγράφει

³⁵ Βλ. F. Tannenbaum, 1938 *ibid* pp 19-20

³⁶ Ο Tannenbaum μεταφέρει για πρώτη φορά την εστία του ενδιαφέροντος από μία αιτιολογική ανάλυση του φαινομένου της εγκληματοποίησης στην διαδικασία του στιγματισμού αυτού καθε αυτού. Όμως ο όρος ετικέτα εμφανίζεται αργότερα, όπου και χρησιμοποιείται για πρώτη φορά από τον H. Becker .

αυτή τη διαδικασία χρήσης ορισμών, αρνητικών χαρακτηρισμών και στιγματισμού αναφέροντας τα εξής :

«Υπάρχει μία σταδιακή αλλαγή από τον ορισμό της συγκεκριμένης πράξης ως διεφθαρμένη στον ορισμό του ατόμου ως φορέα της εν λόγω ιδιότητας, με τέτοιο τρόπο, ώστε οι πράξεις του να αντιμετωπίζονται με υποψία. Στην διεργασία της ταύτισης, οι σύντροφοι του, οι παρέες του, το παιχνίδι το εισόδημα του, η συμπεριφορά και η ίδια η προσωπικότητα του ατόμου, γίνονται αντικείμενο εξέτασης και σκεπτικισμού. Από την σκοπιά της κοινότητας το άτομο που συνήθιζε να κάνει άσχημες και βλαβερές πράξεις έχει γίνει ένας κακός και αδιόρθωτος άνθρωπος. Από την πλευρά του ατόμου, λαμβάνει χώρα μία παρόμοια αλλαγή. Το άτομο έχει περάσει σταδιακά από μία αίσθηση θυμού και αδικίας... στην αναγνώριση ότι ο ορισμός που του προσάπτεται είναι διαφορετικός από αυτόν των άλλων παιδιών ... Ο νεαρός παραβατικός γίνεται κακός γιατί δεν γίνεται πιστευτός όντας καλός. Υπάρχει μία επίμονη απαίτηση για αρμονία στον χαρακτήρα»³⁷

Ετσι ο χαρακτηρισμός του ατόμου ως παραβατικό αυξάνει τις πιθανότητες της αποδοχής εκ μέρους του ενός τέτοιου ορισμού, καθώς και της συνακόλουθης αρμονικής -με βάση αυτόν- δράσης. Επιπλέον η χρήση ονομάτων και στερεοτύπων οδηγούν το νεαρό άτομο στην απομόνωση από την κοινότητα και στην συσχέτιση με άλλους νέους που φέρουν τον ίδιο χαρακτηρισμό. Αξίζει όμως, να παραθέσουμε ένα ακόμα απόσπασμα από το βιβλίο του Tannenbaum, ο οποίος ομολογουμένως αποτελεί τον πρωτεργάτη της ιδέας του στιγματισμού. Όπως ο ίδιος ο συγγραφέας σημειώνει : *«Η διαδικασία διαμόρφωσης του εγκληματία είναι μια διαδικασία προσάρτησης της επικέτας, ορισμού, προσδιορισμού*

³⁷ Βλ. F. Tannenbaum, (1938)Crime and Community, New York :Columbia University Press pp. 17.

ταυτότητας, διαχωρισμού, περιγραφής έμφασης και καθοδήγησης στη συνειδητοποίηση και την αυτο-συνειδησία³⁸ καθίσταται μία διαδικασία υποκίνησης, διατύπωσης πρότασης, έμφασης, και ανάμνησης αυτών ακριβώς των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων για τα οποία έχει καταγγελλεί. Το πρόσωπο καθίσταται «το πράγμα» που περιγράφεται ότι είναι.»³⁸

Ο Tannenbaum μιλά για την έμφαση που αποδίδεται στην κατακριτέα πράξη. Αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι εάν τα πρόσωπα τα αναφερόμενα ως «οι σημαντικοί άλλοι», τα οποία είναι οι γονείς του «παραβάτη», οι φορείς και τα όργανα της τάξης, έως και οι σωφρονιστικοί υπάλληλοι, στηρικθούν αποκλειστικά και μόνο στην πράξη η οποία καταγγέλλεται, τότε η προσέγγιση που επιλέγουν είναι λανθασμένη. Όσο αυτά τα πρόσωπα επιδιώκουν να εξορκίσουν το κακό και να σωφρονίσουν τον παραβάτη, τόσο αυτό αυξάνονται - μέσω της διαμεσολάβησης τους αυτής- οι διαστάσεις του. Με τελικό αποτέλεσμα η προσέγγισή τους αυτή να λειτουργεί βλαπτικά, δεδομένου ότι αντί να καταστείλει την αντικοινωνικού αυτού τύπου συμπεριφορά την αναδεικνύει ακόμα πιο έντονα. Με αυτό τον τρόπο επιτυγχάνεται η *δραματοποίηση του κακού*.

Σύμφωνα με τον Baratta η διαδικασία «διαμόρφωσης» του εγκληματία δεν έχει μόνο ως άξονα, τους φορείς και τους μηχανισμούς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου. Επιπρόσθετα επεκτείνεται ε ένα ευρύτερο πλαίσιο, ή πιο επιτυχώς σε ένα πεδίο κοινωνικής αρνητικότητας (*negativita sociale*)³⁹

Επιπλέον καθίσταται δεδομένη η αποτυχία κάθε σωφρονιστικής ή

³⁸ Βλ. F. Tannenbaum, *Crime and Community*, ό.π pp. 19-20

³⁹ Ο όρος συναντάται στον A. Baratta, *Che Cosa e La Criminologia Critica?*, όπου συμπεριλαμβάνονται πέραν των εγκληματικών κατηγοριών της παρέκκλισης και οι ψυχικές νόσοι, που μπορούν να προσδιοριστούν διαμέσου εγκαθιδρυμένων συστημάτων ταξινόμησης, όπως λ.χ το ποινικό δίκαιο. Αυτό σημαίνει ότι υπεισέρχονται και πράξεις προ-εγκληματικής φύσεως, οι οποίες με βάση ένα σύστημα αξιολογικής ταξινόμησης ορίζονται ως αρνητικές ή αποκλίνουσες. . Αρχιμανδρίτου (1996) οπ σελ 22

διορθωτικής απόπειρας, όταν ακολουθούνται αυτές οι στιγματιστικού τύπου τακτικές. Είναι αδύνατον να προσπαθήσει κανείς να σωφρονίσει κάποιον, όταν τον έχει προηγουμένως χαρακτηρίσει αρνητικά. Και αυτό γιατί αυτός ο χαρακτηρισμός είναι καταλυτικός τόσο σε ατομικό όσο και σε συμβολικό επίπεδο.

Η φράση κλειδί του Tannenbaum με τις μεγαλύτερες ίσως κριτικές προεκτάσεις είναι η εξής: *«το πρόσωπο καθίσταται ό,τι περιγράφεται ότι είναι»*.

Η συγκεκριμένη διατύπωση μας παραθέτει συνειρμικά στο θεώρημα των W και D. Thomas, βάση του οποίου συνάγεται ότι όταν οι άνθρωποι ορίζουν τις καταστάσεις ως πραγματικές αυτές γίνονται πραγματικές στις συνέπειες τους ⁴⁰καθώς και στην γνωστή φρασεολογία της προφητείας της αυτό-εκπλήρωσης (self-fulfilling prophesy) του Merton (1957) που θίγεται στη συνέχεια ως μία εκ των βασικότερων συνεπειών του στιγματισμού. Ο E. Lemert(1951) (1972) θεωρείται ένας από τους κυριότερους εκπροσώπους της προσέγγισης της ετικέτας όπου μαζί με τους H. Becker(1963) (1971), E. Schur(1971), John Kitsuse (1964) και K. Erikson(1962) συνέβαλλε στην θεωρητική θεμελίωση ενός από τα πλέον προσφιλή και προσφορότερα επεξηγηματικά μοντέλα του ευρύτερου χώρου της εγκληματολογικής θεώρησης.

Έχοντας παρουσιάσει τις κυριότερες ιδέες του προδρόμου της εν λόγω προσέγγισης, F. Tannenbaum, θα περάσουμε σε μία εμπειριστωμένη παρουσίαση των κυριότερων εκπροσώπων που προαναφέρθηκαν, ξεκινώντας από την συμβολή του E. Lemert..

⁴⁰ Καλογερόπουλος Δ. Επιλογές επιστημονολογικές θεωρητικές και μεθοδολογικές στην Εγκληματολογία σημειώσεις ΠΑΣΠΕ 1988-1989 σελ 102

2.2 Η δημιουργία της ετικέτας και του στιγματισμού

Μία από τις πιο γνωστές προσεγγίσεις της στιγματιστικής διαδικασίας είναι η κλασική συνδρομή του M. Lemert⁴¹ διαμέσου των εννοιών της **πρωτογενούς και της δευτερογενούς παρέκκλισης**.⁴² Με βάση αυτή τη διάκριση θα προσπαθήσουμε να μελετήσουμε το μηχανισμό παραγωγής του κοινωνικού στιγματισμού.

Όπως αναφέρει ο **Lemert**, οι κοινωνιολόγοι της Δυτικής Ακτής, συμπεριλαμβανομένων μεταξύ άλλων και των εκπροσώπων της Σχολής του Σικάγο, H. Becker, E. Goffman, K. Erikson, κ.α, εστίασαν το ενδιαφέρον τους κυρίως σε έννοιες κλειδιά της προσέγγισης της ετικέτας. Κάποιες από αυτές όπως είναι η κοινωνική αντίδραση, το στίγμα, η υποβάθμιση, η ταπείνωση του εαυτού, καθώς και η διακριτική ευχέρεια της αστυνομίας, έννοιες που αποσκοπούν στο να υποδείξουν τον τρόπο με τον οποίο οι φορείς του κοινωνικού ελέγχου, αρχικώς σχεδιασμένοι για να παρέχουν μέριμνα, πρόνοια, κοινωνική επανένταξη και ειδική αντιμετώπιση, προσδίδουν μορφή και σημασία στην απόκλιση, μονιμοποιώντας την διαμέσου μίας δευτερογενούς εκφάνσεως της.⁴³

⁴¹ Ο ίδιος ο Lemert αναφέρει ως συνεισφέροντες στην εξέλιξη του θεωρητικού ρεύματος τους Kitsuse « Social Reaction to Deviant Behavior », Howard Becker “Outsiders”, Goffman “Asylums” Erikson :Notes on the Sociology of Deviance”Το μόνο όνομα που δηλώνεται ως απουσιάζων είναι του Schur . Ο Lemert αποκαλεί τους αναφερθέντες Neo- Chicagoans - συνέχεια της μεγάλης παράδοσης της Σχολής του Σικάγο τόσο στη φιλοσοφία όσο και στην Κοινωνιολογία κι εδώ Κοινωνιολογία της παρέκκλισης – West Coast School- Σχολή της Δυτικής Ακτής με προτάσεις οι οποίες αντιπαράτάσσονταν απέναντι στις κοινωνιολογικές μελέτες του Eastern Establishment - ανατολικού κατεστημένου το οποίο πρωταρχικά ενδιαφερόταν για την αιτιολογία Ed. M. Lemert, Human Deviance, Social Problems and Social Control, Prentice Hall, Inc. Englewood Cliffs, New Jersey, 1972 (1967) p15 πρβλ Μαρία Αρχιμανδρίτου, , 1996 σπ σελ 41

⁴² Βλ.: Edwin Lemert, 1951 Social Pathology New York: McGraw Hill, pp75

⁴³ Βλ.: Ed. M. Lemert, Human Deviance, Social Problems and Social Control, Prentice Hall, Inc. Englewood Cliffs, New Jersey, 1972 p 61-62

Η πρωτογενής ωστόσο απόκλιση δεν απομακρύνεται διόλου από τις θεωρήσεις του αιτιολογικού παραδείγματος. Σύμφωνα με τον Lemert η **πρωτογενής απόκλιση** έχει χαρακτήρα πολυπαραγοντικό και προκύπτει από μία σειρά κοινωνικών, ψυχολογικών και πολιτιστικών παραγόντων ή από ένα πιθανό συνδυασμό αυτών. Ο ίδιος την ορίζει ως μία μορφή παραβατικότητας στην οποία οι άνθρωποι εμπλέκονται συχνά και που είναι *«εκλογικευμένη, ή συνυφασμένη με έναν κοινωνικά αποδεκτό ρόλο. Υπό αυτές τις συνθήκες, οι φυσιολογικές και οι {παραβατικές} συμπεριφορές παραμένουν παράξενες και κατά μία έννοια εντακτικής (παρουσίας) σύντροφοι του ίδιου ατόμου»*⁴⁴ Εκδηλώνεται με την τέλεση μιας παραβατικής πράξης, που ωστόσο έχει μία πολύ μικρή επίδραση στον δράστη, ο οποίος την ξεχνά γρήγορα, ιδίως όταν αυτή περάσει απαρατήρητη. Σχετικά με την ένταση της επίδρασης αυτής, ο Lemert θεωρεί ότι οι πρωτογενείς αποκλίσεις δεν ενεργούν σε επίπεδο status ή στο επίπεδο της ψυχικής δομής του ατόμου. Ένα παράδειγμα πρωτογενούς απόκλισης θα ήταν η κλοπή ενός βιβλίου σε ένα φοιτητικό βιβλιοπωλείο από έναν σπουδαστή, ο οποίος χρησιμοποιεί το κλοπιμαίο για να περάσει στις εξετάσεις του με καλό βαθμό. Μπαίνει στην Νομική Σχολή και αργότερα γίνεται ένας σεβάσμιος και γνωστός δικαστής. Από τη στιγμή που η κλοπή του πέρασε απαρατήρητη, ασθενεί στην μνήμη του ίδιου ως ενοχική πράξη, κατέχοντας ελάχιστη σημασία για την μετέπειτα πορεία του.⁴⁵

Ενώ αντίθετα η **δευτερογενής απόκλιση**⁴⁶ αφορά μία ειδική τάξη προσδιορισμένων κοινωνικά προσαρμογών, οι οποίες οργανώνονται από τα

⁴⁴ Βλ.: Edwin Lemert, Social Pathology, ibid pp. 77

⁴⁵ Βλ. L. J. Siegel, Criminology 1995 ibid, pp 223

⁴⁶ Η δευτερογενής παρέκκλιση αναφέρεται σε μία ειδική ομάδα κοινωνικά προσδιορισμένων απαντήσεων, τις οποίες οργανώνουν τα άτομα απέναντι στα προβλήματα που δημιουργούνται από την κοινωνική αντίδραση στην παραβατική τους

άτομα ως τρόποι ανταπόκρισης και επίλυσης των προβλημάτων που δημιουργεί η κοινωνική αντίδραση στην παραβατική τους συμπεριφορά. Η δευτερογενής απόκλιση λαμβάνει χώρα όταν μία παραβατική πράξη επέρχεται στην προσοχή των «σημαντικών άλλων» ή φορέων του κοινωνικού ελέγχου, οι οποίοι εφαρμόζουν μία έντονα φορτισμένη αρνητικά ετικέτα. Ο στιγματισμένος για πρώτη φορά, δράστης αντιλαμβάνεται τότε την συμπεριφορά του, καθώς και την εικόνα της προσωπικότητάς του, σε άμεση συνάρτηση με την παραβατική πράξη. Επανερχόμενοι στο παράδειγμα του Siegel (1995), ο φοιτητής συλλαμβάνεται την ώρα που κλέβει το βιβλίο, και αποβάλλεται από την σχολή στην οποία φοιτά. Με τα όνειρα μίας νομικής καριέρας κατεστραμμένα, και τις προοπτικές του στενά περιορισμένες, αρχίζει να μοιράζεται την άποψη του περίγυρου του, που τον χαρακτηρίζει ως άτομο με έλλειψη ήθους και χαρακτήρα. Μετά από μία μακρά πορεία κοινωνικής απόρριψης, τελικά γίνεται έμπορος ναρκωτικών και καταλήγει στην φυλακή.⁴⁷

Τα προβλήματα που πρέπει να επιλύσει ο παραβάτης είναι κυρίως ηθικής φύσεως και αφορούν τον στιγματισμό και τις σχετικές με την παράβαση κυρώσεις. Η γενική επίδραση των προβλημάτων αυτών αφορά

συμπεριφορά. Τα προβλήματα αυτά είναι ουσιαστικά, γράφει ο Lemert, ηθικά προβλήματα τα οποία είναι συνυφασμένα με τον στιγματισμό, τις ποινές και τον κοινωνικό έλεγχο. Η γενική τους επίδραση αφορά στη διαφοροποίηση-του-συμβολικού και αλληλεπιδραστικού περιβάλλοντος, στο οποίο εντάσσεται το άτομο, με τρόπο τέτοιο ώστε να επηρεαστεί η πρόωμη ή σε ενήλικη φάση διεργασία κοινωνικοποίησης του ατόμου. Για τα άτομα τα οποία βιώνουν τις καταστάσεις αυτές, τα γεγονότα αυτά είναι ιδιαίτερα σημαντικά και καθίστανται κεντρικής σημασίας για την ύπαρξη τους, αλλοιώνοντας τον ψυχισμό τους, τους κοινωνικούς ρόλους καθώς επίσης και το τρόπο, θεώρησης του εαυτού τους. Έτσι ως δευτερογενώς παρεκκλίνων αποκαλείται από τον Lemert, το άτομο του οποίου ο τρόπος διαβίωσης και η προσωπική του ταυτότητα έχουν οργανωθεί με άξονα τις παρεκκλίνοσες συμπεριφορές. Ed. M. Lemert, *Human Deviance, Social Problems and Social Control*, Prentice Hall, Inc. Englewood Cliffs, New Jersey, 1972 p 63- 68

⁴⁷ Βλ. L. J. Siegel, *Criminology* 1995 *ibid*, pp 223-224

στην διαφοροποίηση του συμβολικού και του αλληλεπιδραστικού περιβάλλοντος, στο οποίο κινείται το άτομο σε τέτοιο βαθμό που να κλονίζεται η τελεσθείσα ή σε πρώιμη φάση κοινωνικοποίηση. Κατ' αυτόν τον τρόπο ο δευτερογενώς αποκλίνων αποτελεί το άτομο που κατά τον Lemert η ζωή-διαβίωση και η ταυτότητα οργανώνονται και περιστρέφονται πλέον γύρω από το γεγονός της απόκλισης. Η δευτερογενής απόκλιση αφορά τη διαδικασία επανακοινωνικοποίησης σε έναν παραβατικό ρόλο. Αναλυτικότερα σύμφωνα με τον Lemert «Ο *σπγμαυζόμενος δράστης μεταμορφώνεται σε κάποιον που υιοθετεί μια συγκεκριμένη συμπεριφορά ή έναν στηριζόμενο σε αυτήν ρόλο, ως μέσου άμυνας, επίθεσης, ή προσαρμογής στα εμφανή και κρυφά προβλήματα που δημιουργούνται από την επίσημη και ανεπίσημη κοινωνική αντίδραση εναντίον του.*⁴⁸

Η δευτερογενής απόκλιση δημιουργεί μία ενισχυτική επίδραση της παραβατικότητας. Οι δράστες νιώθουν απομονωμένοι από την κοινωνία και συχνά διακατέχονται από αισθήματα αδικίας⁴⁹ και εκθρότητας, που τους κλειδώνουν ακόμα πιο αποτελεσματικά σε αυτόν τον παραβατικό

⁴⁸ Βλ.: M. Lemert, *Social Pathology* 1951 *ibid* pp 75

⁴⁹ Η χρήση ψυχολογικών αναφορών, όπως το συναίσθημα της αδικίας και η συνακόλουθη δημιουργία εκθροικών διαθέσεων στο παραβατικό άτομο, δεν ελλείπουν από τα κείμενα διαφόρων συγγραφέων.. Στο σημείο αυτό θα εκθέσουμε το απόσπασμα των Chaffee Pollak και Stern που παραθέτει ο Lemert: «Δεν πρέπει να αγνοηθεί όπως αναφέρουν οι παραπάνω, η επίδραση του αισθήματος αδικίας που βιώνει ο κατηγορούμενος. Ακόμη κι αν είναι ένοχος μπορεί να υπάρχουν βαθμοί εγκληματικότητας, τους οποίους μπορεί να μην έχει προσεγγίσει... αλλά... αν αισθάνεται ότι η κοινωνία του έχει συμπεριφερθεί τυραννικά και άσχημα... το φυσικό αποτέλεσμα αυτού του συναισθήματος είναι να αποξενωθεί ακόμη περισσότερο από την κοινότητα και τον οδηγεί στο να θεωρεί τους άλλους παραβατικούς συντρόφους του ως τους μοναδικούς, οι οποίοι του συμπεριφέρονται έντιμα. Συνέπεια αυτού αποτελεί το γεγονός, ότι μπορεί να εγκαταλείψει τη φυλακή ως σκληρός εκθρός της κοινωνίας, επιθυμώντας πολύ εντονότερα από πριν να συνεχίσει μία εγκληματική σταδιοδρομία. Ed. M. Lemert, *Human Deviance, Social Problems and Social Control*, Prentice Hall, Inc. Englewood Cliffs, New Jersey, 1972 p67

ρόλο. Ο Lemert δεν παραλείπει να κάνει λόγο για τις προγενέστερες από την δική του συνδρομή, αναφορές σχετικά με αυτά τα βιώματα των παραβατικών εγκλείσιων. Στο βιβλίο του *“Human Deviance, Social Problems and Social Control”* ο Lemert παραθέτει ένα απόσπασμα των Chaffe, Pollak και Stern οι οποίοι γράφουν ότι δεν πρέπει να υποτιμηθεί: «...η επενέργεια-επίδραση της αδικίας στον κατηγορούμενο. Ακόμη κι αν είναι ένοχος μπορεί να υπάρχουν βαθμοί εγκληματικότητας, τους οποίους μπορεί να μην έχει προσεγγίσει...αλλά...αν αισθάνεται βαθιά και δίκαια όα η κοινωνία του έχει συμπεριφερθεί τυραννικά και άσχημα...το φυσικό αποτέλεσμα αυτού του συναισθήματος είναι να αποξενωθεί ακόμη περισσότερο από την κοινότητα και τον οδηγεί στο να θεωρεί τους παραβατικούς συντρόφους του ως τους μοναδικούς, οι οποίοι συμπεριφέρονται έντιμα. Συνέπεια αυτού αποτελεί το γεγονός, ότι μπορεί να εγκαταλείψει τη φυλακή ως σκληρός εχθρός της κοινωνίας, επιθυμώντας πολύ εντονότερα από πριν να συνεχίσει μία εγκληματική σταδιοδρομία».⁵⁰

Στη συνέχεια, ο Lemert, παρουσιάζει τη λειτουργία της αναπόφευκτης κατάληξης ενός ατόμου στη δευτερογενή παρέκκλιση αναφέροντας συγκεκριμένα:

1. Το να ορίσει κανείς κάποιον ως παρεκκλίνοντα, καταλήγει να προσλάβει (για τον οριζόμενο) εργαλιακή χρήση για την εξεύρεση μέσων ικανοποίησης και για την άμβλυση του στιγματισμού. Ο επαναπροσδιορισμός του εαυτού οδηγεί στην επανερμηνεία των προηγούμενων εμπειριών, πράγμα το οποίο μειώνει τις εσωτερικές τάσεις και τη σύγκρουση. Σκοποί (επιδιώξεις) και μέσα, επιλέγονται ευκολότερα,

⁵⁰ Βλ.: M. Lemert, *Human Deviance, Social Problems and Social Control* Prentice – Hall Inc Englewood Cliffs, New Jersey 1972, pp. 67

ενώ καθίσταται αναγκαία η διευθέτηση των προσωπικών δεδομένων για να καταστεί δυνατό να γίνει χρήση των διαθέσιμων εναλλακτικών λύσεων.

2. Το σύστημα ιεραρχίας των αξιών του ατόμου που έχει υποβαθμιστεί, διαφοροποιείται σε μία διαδικασία κατά την οποία οι σκοποί γίνονται μέσα και τα μέσα σκοποί. Οι συμβατικές κυρώσεις χάνουν την αποτελεσματικότητά τους με την απώλεια του *δίκαιου*. Εμπειρίες, οι οποίες εκλαμβάνονταν ως υποβαθμιστικές, μπορεί να αντιστραφούν και να αποβούν επιβραβευτικές. Εδώ αναφέρεται ένα συγκεκριμένο παράδειγμα: Ο αλκοολικός, ο οποίος αισθάνεται βαθιά ντροπή κατά τη διάρκεια της πρώτης του παραμονής στη φυλακή, μπορεί με την πάροδο του χρόνου να θεωρεί τη σύλληψη του ως ένα μέσο για να αποκτήσει τροφή, καταφύγιο και μία ευκαιρία για να συνέλθει.

3. Άτομα τα οποία αποποιούνται το συμβατικό status, επηρεάζονται λιγότερο από τις υποσχέσεις για απομακρυσμένες ικανοποιήσεις και περισσότερο από αυτούς που βρίσκονται στην άμεση ακτίνα δράσης τους. Αυτό συνδέεται με το βαθμό της υποβάθμισης, όπως και με τη διάρκεια του εγκλεισμού, τα οποία προσδιορίζουν το σημείο στους κύκλους της προσωπικής ζωής, κατά το οποίο συμβαίνουν οι αποτιμήσεις. Η στέρση και η μακρόχρονη εμπειρία με υψηλά εξειδικευμένα συστήματα κυρώσεων στα ιδρύματα ελέγχου, επανισχυροποιούν μία άποψη του κόσμου, όπου κυριαρχεί το εφικτό έναντι αυτού που πρέπει να επιτευχθεί.

4. Από τη στιγμή που η παρέκκλιση καθίσταται τρόπος ζωής, το προσωπικό ζήτημα, το οποίο τίθεται συχνά, είναι το κόστος της επιτέλεσης μίας αλλαγής, παρά το υψηλότερο status, το οποίο μπορεί να κατακτηθεί διαμέσου της επανεκπαιδευσης ή της μεταρρύθμισης. Τέτοιο κόστος

υπολογίζεται με όρους χρόνου, ενέργειας και ανησυχίας, τα οποία θεωρούνται αναγκαία για την αλλαγή.⁵¹

Επιστρέφοντας στην ιδιαίτερη αυτή μορφή της *κοινωνικοποίησης* ο Lemert την περιγράφει ως μία διαδικασία με ειδικό χαρακτήρα η οποία κατά καιρούς έλαβε πολλές ονομασίες. Ανεξάρτητα με τις διακριτές της ονομασίες, η κοινωνικοποίηση αυτή χαρακτηρίζεται από μία σειρά παραμέτρων⁵² :

- 1) ηθικά υποβαθμισμένο status,
- 2) απόκτηση ειδικών γνώσεων και δεξιοτήτων,
- 3) μία νέα αντίληψη και
- 4) μια διαφοροποιημένη περί του εαυτού εικόνα, η οποία αντικατοπτρίζεται στην αλληλεπίδραση με τους άλλους.

Οι παραβατικές δραστηριότητες οι οποίες αποτελούν αναπόσπαστο μέρος αυτής της κοινωνικοποίησης. Λειτουργούν ως κλειστές διαδικασίες, με τελετουργικά μύησης οι οποίες συνδράμουν στην αλλαγή των κοινωνικών σηματοδοτήσεων –συμβολισμών και νοημάτων και προτείνουν νέες επιλογές και εναλλακτικούς τρόπους αντιμετώπισης των καταστάσεων. Είναι βέβαια πολύ λεπτό και απροσδιόριστο ακόμη το σημείο πέραν του οποίου «δεν υπάρχει επιστροφή» στην προγενέστερη κατάσταση, και με βάση αυτό το δεδομένο δεν μπορεί να αξιοποιηθεί από τους εγκληματολόγους ως χρηστικό εργαλείο⁵³.

Σε μία συνολική αποτίμηση της όλης του συνδρομής ο Lemert γράφει:

⁵¹ Siegel (1995) *ibid* pp 224

⁵² Βλ.: E. Lemert, *Human Deviance, Social Problems and Social Control*, pp 78

⁵³ Βλ. L. J. Siegel, *Criminology* 1995 *ibid* pp 227-228 & Heimer & Matsueda (1994)

«Τα πρόσωπα καθίστανται δευτερογενώς αποκλίνοντα επειδή καταφέρνουν να ανακαλύψουν περισσότερο ικανοποιητικές λύσεις στα προβλήματα τους, διαμέσου της απόκλισης παρά της μη-απόκλισης. Η φύση της επίλυσης των προβλημάτων τους διαφοροποιείται καθώς τόσο η υποβάθμιση όσο και οι νεοαποκτηθείσες εξαρτήσεις αλλάζουν τις αντιλήψεις τους σχετικά με το τι αποτελεί ικανοποίηση».⁵⁴

Σε ότι αφορά τη διαδικασία του σιγματισμού σύμφωνα με τον Lemert, θεωρείται ως μια διαδικασία απονομής- διαμόρφωσης στο άτομο, ορισμένων ορατών ενδείξεων, οι οποίες χρησιμοποιούνται για να υποδηλώσουν την ηθική κατωτερότητα του ατόμου. Τα μέσα που χρησιμοποιούνται για τη δημιουργία τους είναι οι ετικέτες, η εγχάραξη σημαδιών- τατουάζ ή σφραγίδες με πυρακτωμένο σίδηρο και καθώς και η διάδοση- διαρροή συκοφαντικού περιεχομένου πληροφοριών⁵⁵. Παρότι όμως η μορφή του σωματικού σιγματισμού, έχει σχεδόν εξαλειφθεί στις μέρες μας, παρόλα αυτά έχει επαρκώς υποκατασταθεί από άλλες μορφές κοινωνικού σιγματισμού, οι οποίες συνδέονται σύμφωνα με τον Garfinkel με τις τελεουργίες υποβάθμισης της κοινωνικής θέσης, υπόστασης αξιοπρέπειας του ατόμου.

Με αυτήν την παράθεση των απόψεων του Lemert, κλείνουμε τη συνοπτική μας αναφορά στο έργο του. Η έννοια της δευτερογενούς απόκλισης εκφράζει τον κορμό της προσέγγισης της ετικέτας: όπου η *επισήμανση* και η *μεταχείριση της παραβατικής συμπεριφοράς*, οδηγεί στην μετατροπή της **κοινωνικής ταυτότητας**⁵⁶ του ατόμου.

⁵⁴ Βλ.: E. Lemert, *Human Deviance, Social Problems and Social Control*, ibid pp. 85

⁵⁵ Ed. M. Lemert, *Human Deviance, Social Problems and Social Control*, Prentice Hall, Inc. Englewood Cliffs, New Jersey, 1972 p65

⁵⁶ Αναφερόμενος στη θετική όψη των αρνητικών ταυτοτήτων ο Lemert υποστηρίζει ότι, η διαδικασία σιγματισμού, εκτός από τις κυρώσεις που περιλαμβάνει περιορίζοντας έτσι την πρόσβαση του ατόμου σε συμβατικούς τρόπους ικανοποίησης των αναγκών διαβίωσης του, παράλληλα να προβλέπει νέους τρόπους ικανοποιήσεων ή εξεύρεσης

Οι προσπάθειες ελέγχου των παραβατών διαμέσου θεραπείας, *ειδικής μεταχείρισης*, *τιμωρίας ή σωφρονισμού*, προκύπτει ότι απλώς συμβάλει στο να τους *καθηλώσει* πιο αποτελεσματικά σε έναν παραβατικό ρόλο. Όπως πολύ επιτυχώς σχολιάζει ο **Scull (1977)** η κοινωνική αντίδραση έναντι στην αποκλίνουσα συμπεριφορά δημιουργεί ένα είδος εγκλεισμού στον ρόλο αυτόν κάθε αυτόν, με συνέπεια να δεσμεύει τον αποκλίνοντα μέσα στα τείχη μίας συμβολικής « φυλακής». ⁵⁷

2.3 Η απόδοση της ετικέτας κατά του Becker

Έχοντας ως αφετηρία τον κλασσικό ορισμό του αποκλίνοντα, όπως δημοσιεύτηκε στο βιβλίο του **Becker "Outsiders"**, «ο αποκλίνων είναι κάποιος στον οποίο η συγκεκριμένη εικόνα έχει εφαρμοστεί με επιτυχία», αντιλαμβανόμαστε μία πλήρη στροφή στην επεξηγηματική προσέγγιση του εγκληματικού φαινομένου.⁵⁸ Αποκλίνοντας με τρόπο ριζικό από το θετικιστικό μοντέλο επεξήγησης αλλά και από κάθε θεωρητική απόπειρα δομικού περιεχομένου, ο Becker απομακρύνεται από τη διαδεδομένη εικόνα του παραβάτη ως προβληματικού ή «ασθενή» και εστιάζει την προσοχή μας στις διεργασίες εκείνες που ευθύνονται για την εφαρμογή της εν λόγω ετικέτας, δηλαδή σε μία σταδιακά εξελισσόμενη διαδικασία

λύσεων. Έτσι η αποκάλυψη, ότι κάποιος είναι π.χ. ομοφυλόφιλος μπορεί να δυσχεραίνει την επαγγελματική του καριέρα, απαλλάσσει όμως ταυτόχρονα το άτομο από την αποτυχία εκπλήρωσης ενός ρόλου σε ένα γάμο. Όπως επίσης το να σταλεί ένας ανήλικος σε κάποιο ίδρυμα είναι ασφαλώς υποβαθμιστικό και ταυτόχρονα απειλεί και την επαγγελματική σταδιοδρομία του, όμως μπορεί ταυτόχρονα να αποτελεί ένα δρόμο διαφυγής από μία ανυπόφορη κατάσταση στο σπίτι, όπου η υποβάθμιση μπορεί να είναι μεγαλύτερη. Ed. M. Lemert, *Human Deviance, Social Problems and Social Control*, Prentice Hall, Inc. Englewood Cliffs, New Jersey, 1972 pp 74

⁵⁷ Βλ. A. Scull, *Decarceration*. Prentice-Hall, Englewood Cliff, 1977, pp.6 στο M. Αρχιμανδρίτου, 1996 ο π.σελ 48

⁵⁸ Βλ.: Howard Beker, *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. Free Press, New York, 1963 σελ.9.

της οποίας οι συνέπειες λειτουργούν καταλυτικά, τόσο σε συμβολικό όσο και σε φυσικό επίπεδο για το άτομο.

Η μεγάλη διαφοροποίηση στην επεξηγηματική πρόταση του Becker, συνίσταται στο ότι δεν ερευνά τα αίτια που οδηγούν σε πρώτη φάση το άτομο να παραβιάσει το νόμο, δηλαδή στο πέρασμα στην πράξη, αλλά στην διαδικασία κατασκευής των κανόνων και των ορισμών που τείνουν να περιγράψουν, να καταστείλουν και να στιγματίσουν αναλόγως την παραβατική συμπεριφορά. Με άλλα λόγια, ο Becker, κάνει λόγο για την κοινωνική κατασκευή του «εγκληματία», δηλαδή για την διαδικασία της *εγκληματοποίησης*, μέσω των στιγματιστικών μηχανισμών⁵⁹. Συγκεκριμένα, στο πεδίο της *πρωτογενούς εγκληματοποίησης*, παρατηρείται μία ιδιαίτερη μεταχείριση από μέρους του ποινικού δικαίου, των στοιχείων εκείνων της κοινωνικής διαβίωσης που θεωρούνται ως αναγκαία και συνεπώς καθίστανται αντικείμενο προστασίας, δίνοντας στην πορεία συνακόλουθους ορισμούς σε νέες κατηγορίες εγκλημάτων ή νέες εκφάνσεις της εγκληματικότητας⁶⁰.

Ο κλασικός ορισμός του αποκλίνοντα του Becker καθώς και η ανάλυση της δημιουργίας της απόκλισης μέσω θέσπισης κανόνων, στην οποία οφείλει να σταθεί κάθε επιστημονική μνεία της προσέγγισης της ετικέτας, βοηθάει στην αποσαφήνιση της διάκρισης μίας εκ των κατευθύνσεων του συγκεκριμένου θεωρητικού ρεύματος, η οποία συνίσταται στη θεμελίωση της απόκλισης ως ποιότητας, ιδιότητας ή status, που προσκολλάται σε άτομα και πρότυπα συμπεριφοράς, ως

⁵⁹ Ο Δασκαλάκης συγκεκριμένα αναφέρει ότι τα όργανα του ποινικού κοινωνικού ελέγχου διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο σε όλες τις επιλεκτικές στιγμές-φάσεις του ελέγχου αυτού, μετέχοντας ενεργά, ως υποκείμενα που τους παρέχεται η δυνατότητα διαμέσου του συστήματος των κανόνων του Δικαίου, στη διαμόρφωση ή αλλαγή των ορίων ανάμεσα στις κατηγορίες εγκληματίας - μη εγκληματίας Βλ. Η. Δασκαλάκης(1985) ό.π σελ 109

⁶⁰ Βλ. Η Becker «Οι Περιθωριοποιημένοι» Νομική Βιβλιοθήκη Αθήνα 2000 σελ 58-60

απόρροια της αλληλεπίδρασης. Αναλύοντας την έννοια της παραβατικότητας και της εικέτας, ο Becker ισχυρίζεται ότι πρόκειται για master status, δηλαδή ένα κυρίαρχο status. Ανεξάρτητα με τις άλλες ιδιότητες ή χαρίσματα που μπορεί να έχει το άτομο, η *επκέτα της παραβατικότητας* θα έχει σε κάθε περίπτωση αρνητικές συνέπειες στο ψυχισμό του ατόμου, με σημαντικότερες όμως αυτές που απορρέουν από την εντύπωση που θα σχηματίσουν οι *σημαντικοί άλλοι* ως προς το άτομο.

Οι οποίες με τη σειρά τους μπορεί να οδηγήσουν το άτομο στην προφητεία της *αυτο-εκπλήρωσης*, σύμφωνα με την οποία, το άτομο κυριολεκτικά *βιάζεται* λόγω του στιγματισμού του, να διακόψει οριστικά τους δεσμούς του με τις συμβατικές ομάδες της κοινωνίας και να στραφεί σε παράνομες δραστηριότητες προκειμένου να επιβιώσει. Δυστυχώς κάτι τέτοιο προκύπτει ακόμα και αν ο ίδιος ο παραβάτης δεν θα συλλογιζόταν ποτέ από μόνος του να πράξει έτσι, δηλαδή να στραφεί οριστικά και αμετάκλητα σε μία εγκληματική καριέρα. Συνοψίζοντας, θα διατυπώναμε την άποψη ότι η παραβατικότητα μετατρέπεται σε συνέπεια των ορισμών και αντιδράσεων των *σημαντικών άλλων*.

Σε αυτό το σημείο,⁶¹ τίθεται και αναλύεται πλέον ανοικτά το θέμα της εξουσίας του *«ορίζου»* από τους φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου. Ο ίδιος ο Becker διατυπώνει με ιδιαίτερη έμφαση τον ρόλο των *«σταυροφόρων της ηθικής»* ⁶²οι οποίοι είναι σε θέση να

⁶¹ Μαρία Αρχιμανδρίτου, Η Διαχρονική Εξέλιξη της Προσέγγισης της Εικέτας 1996 σπ σελ25-28

⁶² Οι Διαχειριστές του Ηθικού (Moraluntemehmer) κατά την έκφραση του Becker που χρησιμοποιεί και ο Hassemer, δεν κατευθύνονται πλέον απλά στην προστασία συγκεκριμένων ζωτικών συμφερόντων της κοινωνίας (ιστορικά ορισμένης) που μία κριτική ανάγνωση μπορούσε να ισχυριστεί ότι στοχεύει στην προάσπιση των συμφερόντων μιας κυρίαρχης τάξης, αλλά στη χρησιμοποίηση ενός νομοθετικού παιγνίου (δίπλα στην κλασική νομοπαραγωγική εργασία), μιας μπλόφας. Οι όροι της οποίας είναι απαρχώς γνωστοί στο νομοθέτη: μια νομοθετική παρέμβαση μπορεί να εκτονώσει

κατηγοριοποιούν τις συμπεριφορές και να εκθέτουν δημόσια όσα δείγματα κρίνουν ότι είναι βλαβερά και απεχθή για την κοινωνία. Προχωρώντας στην ανάλυση που ακολουθεί τον ορισμό του Becker στο βιβλίο του "Outsiders", αποκτούμε μία ευρύτερη εικόνα και μία έντεχνη κοινωνιολογική ανάλυση της απόκλισης η οποία διαφωτίζει όλο το πλαίσιο των κανονιστικών κωδικοποιήσεων που ενεργοποιούνται σε συγκεκριμένες ιστορικές στιγμές και κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες κοινωνικής συνύπαρξης .

Ο ίδιος γράφει:

«Όλες οι κοινωνικές ομάδες δημιουργούν κανόνες και προσπαθούν ορισμένες φορές και κάτω από συγκεκριμένες περιστάσεις να τους ενεργοποιήσουν-εφαρμόσουν. Οι κοινωνικοί κανόνες ορίζουν καταστάσεις και μορφές συμπεριφορών, που απτοποιούν σ' αυτούς, προσδιορίζοντας ορισμένες δραστηριότητες ως «ορθές» και απαγορεύοντας άλλες ως «λανθασμένες». Όταν ενεργοποιείται ένας κανόνας, το πρόσωπο το οποίο υποπίθεται ότι τον έχει παραβιάσει μπορεί να θεωρηθεί ως μία ειδική κατηγορία ατόμου, ένας τον οποίο δεν μπορούν να εμπιστευθούν στη διαβίωση με τους κανόνες που συμφωνήθηκαν με την ομάδα. Θεωρείται ένας περιθωριακός (outsider).»⁶³

Βέβαια, η έννοια της περιθωριοποίησης και του ορισμού του ατόμου με βάση συγκεκριμένους νορμοθετικούς κανόνες συμπεριφοράς ως

στιγματρία μια μορφή κοινωνικής κρίσης, αλλά σε ορισμένους τομείς όπως είναι η περίπτωση της τρομοκρατίας, ή της ονομαζόμενης «διοικητικοποίησης του ποινικού δικαίου», στο πεδίο είτε της προστασίας του περιβάλλοντος είτε των φορολογικών αδικημάτων είναι εκ προοιμίου γνωστή η μακροπρόθεσμη αναποτελεσματικότητά της ως προς την επίλυση της κρίσης. Μαρία Αρχιμανδρίτου, 1996 οπ σελ136 Βλ. Η Becker " Οι Περιθωριοποιημένοι» Νομική Βιβλιοθήκη Αθήνα 2000 σελ 200-202

⁶³ Βλ. Η. Becker, Οι Περιθωριοποιημένοι. Νομική Βιβλιοθήκη, 2000, σελ.51

παρείσακτο, είναι σχετική, από τη στιγμή που η υποκειμενική κρίση αποτελεί αναπόδραστο στοιχείο τέτοιων ορισμών. Όντας σε πολλά σημεία σύμφωνος με τις προϋποθέσεις των θεωριών της πολιτιστικής απόκλισης που δεν αποκλείουν αλλά αντιθέτως ισχυρίζονται την ύπαρξη ανεξάρτητων από το επίσημο, συστημάτων αξιών και συνεπώς προτύπων συμπεριφοράς, ο Becker, κάνει λόγο για το ενδεχόμενο, όπου ο παραβάτης μπορεί να θεωρεί - με βάση τα δικά του νορμοθετικά κριτήρια - περιθωριακούς τους κριτές του και όχι τον εαυτό του. Παράλληλα, μπορεί να μην αποδέχεται τον κανόνα σύμφωνα με τον οποίο καλείται να απολογηθεί για το «σφάλμα» του και να «πληρώσει» το τίμημα στην κοινωνία, αντιμετωπίζοντας τους κριτές του είτε ως ανίκανους είτε ως αναρμόδιους. Ο Becker διατυπώνει με σαφήνεια το θέμα της διάκρισης αυτής των κανόνων:

«Οι κανόνες μπορεί να είναι πολυάριθμων ειδών. Μπορεί να είναι θεσπισμένοι σε νόμο και στην περίπτωση αυτή η δύναμη της αστυνομίας του Κράτους μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να τους επιβάλλει. Σε άλλες περιπτώσεις αναπροσωπεύουν άτυπες συμφωνίες ,είτε πρόσφατες είτε αποκρυσταλλωμένες...Κανόνες αυτού του είδους επιβάλλονται με άτυπες κυρώσεις διαφόρων ειδών». ⁶⁴

Εάν και δεν παρουσιάζεται με άμεσο τρόπο η κοινή με τις θεωρίες της πολιτιστικής απόκλισης, παραδοχή της ύπαρξης διαφορετικών πολιτιστικών ομάδων με ιδιαίτερες αξίες, που είτε απλά αποκλίνουν (*subculture*) είτε αντιτίθενται (*counterculture*) στους κανόνες του επίσημου πολιτιστικού συστήματος, ο Becker αναφέρεται εμμέσως πλην σαφώς σε

⁶⁴ Βλ. Η. Becker, Οι Περιθωριοποιημένοι: Μελέτες στην Κοινωνιολογία της Παρεκκλίσης,(1961) Μετ. Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2000, σελ.52.

αυτές, καθώς και στην συγκρουσιακή πλευρά της διαδικασίας της διαμόρφωσης και της επικράτησης ορισμένων κανόνων. Από αυτή την συγκεκριμένη ενασχόληση προκύπτει και ο θεωρητικός δεσμός του Becker με το συγκρουσιακό πρότυπο θεωριών, αφού δεν παραλείπεται ο λόγος για την σύγκρουση συστημάτων κανόνων ή και αξιών που διέπονται από διαφορετικούς νορμοθετικούς και ρυθμιστικούς προσανατολισμούς, είτε εντός, είτε εκτός του φάσματος της προσέγγισης της ετικέτας αυτής καθεαυτής⁶⁵.

Αναφορικά με τους κοινωνικά επικρατούντες ορισμούς της απόκλισης ο Becker τους σκιαγραφεί με ιδιαίτερη ενάργεια ασκώντας παράλληλα και μία κριτική στις επικρατούσες θέσεις χωρίς να θίγει τους υπεύθυνους φορείς . Μέσα από αυτή την κριτική περιγραφή, και την ενασχόληση με την κοινή γνώμη ο Becker φτάνει στο να πει ότι σύμφωνα με την τελευταία, υπάρχει κάτι το *εσωτερικά παραβατικό* στις πράξεις που παραβιάζουν ή φέρονται ότι παραβιάζουν τους επίσημους κανόνες.⁶⁶ Οι θέσεις του σχετικά με το θέμα συνοψίζονται όπως ακολουθεί :

1. Ο ορισμός της απόκλισης είναι απλούστατα στατιστικός, από τη στιγμή που ως αποκλίνουσα συμπεριφορά ορίζεται οποιαδήποτε συμπεριφορά που παρεκκλίνει σημαντικά από τον μέσο όρο του αποδεκτού.
2. Μία από τις επικρατέστερες και ευρέως διαδεδομένες απόψεις για το έγκλημα και την απόκλιση, δανειζόμενη την ορολογία της από την ιατρική, είναι εκείνη που βλέπει το έγκλημα από καθαρά παθολογική

⁶⁵ H Turk (1976) Law as a Weapon in Social Conflict Social Problems vol 23 pp 276-291

⁶⁶ Μαρία Αρχιμανδρίτου 1996 οπ σελ 29

άποψη. Το έγκλημα παρουσιάζεται σαν νόσος, ή σύμπτωμα κάποιας παθολογικής κατάστασης του εγκληματία.

3. Αυτή η παθολογική κατάσταση προσεγγίζεται συνήθως ψυχολογικά, αποδίδοντας το έγκλημα σε μία ψυχική νόσο. Αυτή η ιατρική αναλογία περιορίζει κατά τον Becker το οπτικό πεδίο, βάζοντας παρωπίδες στον αναλυτή αφού εμποδίζει την κρίση του φαινομένου πέρα από την εσωτερική κατάσταση του παραβάτη.

4. Τέλος, η απόκλιση ορίζεται κοινωνιολογικά ως η αποτυχία υπακοής στους κανόνες ενός κοινωνικού συνόλου. Αυτή η άποψη έχει αρκετές κοινές παραδοχές με τις θεωρίες της πολιτιστικής απόκλισης, όπως προαναφέραμε.

Επιπρόσθετα ο Becker στο δοκίμιο του κάνει ένα σαφή διαχωρισμό ανάμεσα στην *παραβίαση ενός κανόνα δικαίου και της απόκλισης*, ο οποίος εμφανίζεται εξέχουσας σημασίας στην *κατανόηση του χαρακτηρισμού-σιγματισμού και της εφαρμογής μίας φοροποιημένης αρνητικά εκκέτας*. Αυτή η διαφορά σηματοδοτείται από το αν η συγκεκριμένη πράξη εξαρτάται μερικώς από τη φύση της πράξης (*που σημαίνει από τον αν παραβιάζει ή όχι κάποιον κανόνα*) και μερικώς από το τον τρόπο που οι άλλοι δρουν σε σχέση με αυτή.⁶⁷ Λίγο παρακάτω, ο Becker συνεχίζει λέγοντας ότι υπάρχει διαφορά στη χρήση του όρου παράβαση του νόμου και απόκλιση, που προσαρτάται στα άτομα στα οποία έχει εγχαραχθεί η συγκεκριμένη ετικέτα από την κοινωνία για μία σειρά από συμπεριφορές που διαφοροποιούνται από την νόρμα ή τον κανόνα χωρίς όμως να τον παραβιάζουν.

Αυτός ο διαχωρισμός προκάλεσε μία σειρά από ενστάσεις από μέρους των

⁶⁷ Βλ. Becker (2000) (1971) ό.π. 53-68

Taylor, Walton και Young⁶⁸, οι οποίοι έκαναν λόγο για σύγχυση του Becker, εφόσον δεν πρόκειται για δύο κατηγορίες , αλλά για δύο κοινωνικές διαδικασίες που διακρίνονται από το ίδιο το περιεχόμενο τους. Η μία διαδικασία εξηγεί πως ένα άτομο χαρακτηρίζεται ως παραβάτης, ενώ η άλλη, πως ένα άτομο υπόκειται τις συνέπειες της εγχάραξης της ετικέτας του παραβάτη, θίγοντας επίσης την διαφορά στο επίπεδο της περί της εαυτού εικόνας.

2.4 Το τελετουργικό υποβάθμισης παρουσία του κοινωνικού ακρωτηρίου

Όπως παρουσιάσαμε σε προηγούμενη ενότητα τις κεντρικές ιδέες της προσέγγισης της ετικέτας , ο ορισμός που παραθέτει ο **K. Erikson** για την απόκλιση καθώς και την *σγματοειδή τύπου προσυθέμενη αξία της ετικέτας είναι διαφοροποιημένος από τους υπόλοιπους*. Αυτό που τον διαφοροποιεί από τους υπόλοιπους μελετητές , είναι ότι κάνει λόγο για την κοινωνική μαρτυρία κατά την μετάβαση στην πράξη, δίνοντας μία δραματουργική χροιά στην τέλεση της παράβασης, καθώς και στον μετέπειτα σιγματισμό του ατόμου από την *κοινωνία-θεατή*. Από αυτή την αναφορά προκύπτει ότι ο **κεντρικός παράγοντας** στην μέχρι τώρα περιγραφόμενη διαδικασία είναι το **κοινωνικό ακρωτήριο**, το οποίο είναι σε θέση να παρακολουθεί την παραβατική δράση, να ερμηνεύει το θέαμα και τελικά να καθορίζει, αν ο δράστης θα πάρει το *χρίσμα* -

⁶⁸ Βλ. H. Taylor – P. Walton – J. Young, *The New Criminology: For a Social Theory of Deviance*. Routledge και Kegan Paul, London κ.α. 1973, pp.142

επέκτα της απόκλισης, σε αντίθεση με την παθητική εικόνα που παρουσιάζει ο ίδιος ο δράστης που διαπράττει την παράβαση.⁶⁹

Διαφοροποιώντας την εστία της ανάλυσης του από τον Becker, ο Erikson θέτει ως άξονα της προσέγγισης του ,το κοινωνικό ακροατήριο, το οποίο είναι σε θέση θέασης, όχι την πραγματική στιγμή της διάπραξης της παραβατικής πράξης , αλλά κατά την μεταγενέστερη φάση γνωστοποίησης- «αναπαράστασης» τέλεσής της⁷⁰. Σχετικά με τον επικείμενο σιγματισμό της παράβασης ο Erikson περιγράφει την δημόσια *σιγματιστική*⁷¹ διαδικασία ως εξής:

«...αποτελεί, ένα ξαφνικό τελετουργικό μετάβασης – μεταλλαγής, κατά το οποίο αμέσως μετακινούν κάποιον από τη φυσιολογική του θέση στην κοινωνία και τον μεταφέρουν σε έναν διακριτό «παρεκκλίνοντα» ρόλο. Οι τελεουργίες, οι οποίες συμπληρώνουν αυτή την αλλαγή status περιλαμβάνουν κανονικά τρεις διακριτές φάσεις. Προβλέπουν μία τυπική αντιπαράθεση ανάμεσα στον ύποπτο για παρέκκλιση και τους αντιπροσώπους της κοινότητας του. Ανακοινώνουν κάποια κρίση σχετικά με τη φύση της απόκλισης του (για παράδειγμα μία απόφαση ή μία διάγνωση) και σκηνοθετούν μία πράξη κοινωνικής ισοπέθεσης, αποδίδοντας του έναν ειδικό ρόλο (όπως εκείνου του εγκλείστου ή του ασθενούς) ο οποίος επανακαθορίζει τη θέση του στην κοινωνία.»⁷²

Στη συνέχεια παρατηρεί ότι αυτές οι τελετουργικές διεργασίες έχουν μη αναστρέψιμο χαρακτήρα. Από την στιγμή που τα άτομα *σιγματιστούν* ως παραβάτες, μέσω της περιγραφόμενης από τον **Erikson** δημόσιας

⁶⁹ Βλ. K Erikson 1962 “Notes on the Sociology of Deviance”, Social Problems vol 9 pp 414

⁷⁰ L. J. Siegel, 1995 ibid pp222

⁷¹ Βλεπ. Επίσης Garfinkle H. (1956) Conditions of Successful American Journal of Sociology vol 61 pp 420-424 Μίλησε για τη σιγματιστική διαδικασία υποβάθμισης του ατόμου στην οποία και προσδίδει το όνομα Successful degradation ceremonies

⁷² Βλ. Erikson “Notes on the Sociology of Deviance”, Social Problems Vol 9 (1962) pp 414

διαδικασίας, κατευθύνονται τυπικά από το φερόμενο στίγμα σε μία «ομάδα απόκλισης», που απαρτίζεται από παραβατικά άτομα, διαμέσου του εξαναγκαστικού περιορισμού της συναναστροφής τους με τα άτομα του ίδιου στίγματος, κατά το στάδιο εγκλεισμού τους σε κάποιο ίδρυμα. Όπως είναι αναμενόμενο, τα παραβατικά αυτά άτομα ,συγκλίνουν μεταξύ τους έχοντας υποστεί τις ίδιες στιγματιστικές επιπτώσεις, και δημιουργούν μία παραβατική υποκοουλτούρα, της οποίας η κοσμοθεώρηση και οι δραστηριότητες ρουτίνες αναλύονται με αυθεντικό τρόπο από το βιβλίο «Outsiders» του **Becker**.

Ετσι η τοποθέτηση στο προσκήνιο της *κοινωνικής θέασης* , της εγκληματικής πράξης, συνέβαλλε στη στροφή του ερευνητικού ενδιαφέροντος προς την αφανή εγκληματικότητα, στα πλαίσια της οποίας διαπράττονται το ίδιο βλαπτικές πράξεις, που όμως τυγχάνουν διαφορετικής τύχης και μεταχείρισης , λόγω της μειωμένης κοινωνικής τους θέασης.

Για παράδειγμα ελάχιστη δημοσιότητα λαμβάνουν οι παραβάσεις που διαπράττονται στον ιδιωτικό χώρο, μακριά από τον μεγενθυτικό φακό της κοινωνίας και των δικωτικών αρχών. Τέτοιου είδους παραβάσεις είναι γνωστές , υπό τον όρο *εγκλήματα λευκού κολλάρου*.⁷³ . Λόγω λοιπόν της μειωμένης, έως και ανύπαρκτης δημοσιότητας που τυγχάνουν τέτοιου τύπου παραβατικές πράξεις , έχουν ως αποτέλεσμα τα άτομα που τις διαπράττουν να μην αποτελούν , πηγή δημόσιας στιγματοποίησης και και επέκταση να μην υπόκεινται σε καμία *συγμαποική διαδικασία*. Όπως σημειώνει ο Δασκαλάκης (1985),⁷⁴ αυτή ακριβώς η

⁷³ Ο παραπάνω όρος δημιουργήθηκε από τον E. Sutherland στην δεκαετία του 1940, για να περιγράψει κυρίως περιουσιακής ή οικονομικής φύσεως αδικήματα(λ.χ, υπεξαίρεση, απάτη κλπ)που τελούνται από υπεράνω υποψίας άτομα τα οποία ανήκουν στην ανώτερη κοινωνική τάξη ‘ **Βπίση στο Becker (1971) (2000) σελ 209-212**

⁷⁴ **Δασκαλάκης (1985) ο.π.σελ 66**

διαφοροποιημένη μεταχείριση, αποτελεί αδιάσειστο στοιχείο της αδιαμφισβήτητης πλέον, διαφορικής κατανομής της κοινωνικής θέασης σε συνάρτηση με την κοινωνικο-οικονομική τάξη που ανήκει το άτομο⁷⁵. Αυτό σημαίνει ότι η εγκληματικότητα των ανώτερων κοινωνικά και οικονομικά τάξεων, θέτει τους παραβάτες – *εκπροσώπους αυτών των τάξεων*- υπό προστατευτική της σκέπη, έναντι των διωκτικών αρχών και της δημοσιοποίησης τους σε ένα ευρύ κοινό, κάτι που δεν συμβαίνει σε άλλου τύπου εγκλήματα, και κυρίως σε εγκλήματα βίας, τα οποία διαπράττονται από τα μέλη των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων, τα οποία τις περισσότερες φορές εκτίθενται σε συνθήκες έντονης δημόσιας κατακραυγής.

2.5 Το τελεουργικό υποβάθμισης της διεργασίας του εγκλεισμού

Στα πλαίσια της παρούσας ενότητας θα ασχοληθούμε με τις διεργασίες υποτίμησης – υποβάθμισης - στιγματισμού που υφίσταται το άτομο στα πλαίσια εγκλεισμού του σε ένα ιδρυματικό χώρο όπως είναι αυτός της φυλακής.

Πιο συγκεκριμένα στο σύγγραμμά του με τίτλο « *Asylums*», ο Goffman περιγράφει τη διαδικασία εισαγωγής του ατόμου στη φυλακή

⁷⁵ Συγκεκριμένα ο Becker αναφέρει * οι Ελίτ, οι κυρίαρχες τάξεις, οι εργοδότες, οι ενήλικες, οι κυρίαρχες γενικά, διατηρούν την εξουσία τους τόσο με τον έλεγχο του πώς οι άνθρωποι ορίζουν τον κόσμο, τα στοιχεία που τον συνιστούν και τις δυνατότητες του, όσο και με την χρήση περισσότερο πρωτογενών μορφών ελέγχου. Μπορεί να κάνουν χρήση περισσότερο πρωτογενών μορφών ελέγχου για να εγκαθιδρύσουν μία ηγεμονία και ηθική νομιμοποίηση που βασίζεται στον έλεγχο των ορισμών και των ετικετών, ωστόσο όμως η νομιμοποίηση επενεργεί περισσότερο ήπια και κοστίζει λιγότερο. Οι κυριαρχούντες το προτιμούν και η επίθεση στην ιεραρχία ξεκινά με μία επίθεση σε ορισμούς, ετικέτες και συμβατικές αντιλήψεις του ποιος είναι ποιος και του τι είναι τι...». Βλ. στο Αρχιμανδρίτου Μ. 1996 σελ 125

ως εξής ⁷⁶ : «Το νέο μέλος έρχεται στο κατάστημα με μία ιδέα για τον εαυτό του που έγινε δυνατή χάρις σε ορισμένες σταθερές κοινωνικές ρυθμίσεις στον οικείο κόσμο του. Με την είσοδό του, απογυμνώνεται⁷⁷ αμέσως από το στήριγμα που του παρείχαν οι ρυθμίσεις αυτές. Ο εαυτός του συστηματικά, αν και συχνά δίκως πρόθεση, ευτελίζεται⁷⁸. Αρχίζουν μερικές ριζικές μεταβολές στην ηθική σταδιοδρομία του. Σταδιοδρομία που συνθέτουν οι προοδευτικές αλλαγές των πεποιθήσεών του σε σχέση με

⁷⁶ Goffman E .Goffman R (1961) Asylums New York :Doubleday pp 159 R. Regoli και J. D. Hewitt, Deinquency in Society: A child-Centered Approach, New York: McGraw-Hill, 1991. pp 128-129 πρβλ επις. Ασύλα : Τα χαρακτηριστικά των ολοπαγών (ολοκληρωτικών) ιδρυμάτων . μετ. Σ.Κομνηνού , Ευρύτολος Αθηνά 1994 σελ 33

⁷⁷ Μια από τις αρνητικές συνέπειες που δημιουργεί ο εγκλεισμός όπως αναφέρει ο Φαρσεδάκης (1991)είναι η στέρση της ελευθερίας, η οποία κατ' εξοχήν, στιγματίζει τον ανήλικο. Όπως σημειώνει «σύμφωνα, με τις παρατηρήσεις που διατυπώθηκαν στο νη Πγκόσμιο Συνέδριο Εγκληματολογίας στο Βελιγράδι, ο κοινωνικός στιγματισμός προτρέπει αυτούς που τον υφίστανται - μετά μια δικαστική παρέμβαση- να ταυτισθούν ολοένα και περισσότερο με τους παρίες της κοινωνίας και να αναμικθούν μαζί τους. Η ίδια η εικόνα που έχει ο ανήλικος για τον εαυτό του, ως κοινωνικού όντος, τείνει να καταστραφεί, ως αποτέλεσμα της αντανάκλασης που του ανταποστέλλει η δημόσια γνώμη ή τουλάχιστον αυτός νομίζει ότι διεγείρει γύρω του. Από το σημείο αυτό μέχρι να επιδιώσει, κατά προτίμηση, τη συναναστροφή με άλλους δυναστευόμενους που όχι μόνο τον δέχονται, αλλά δίνουν αξία στη παρέκκλισή του, η απόσταση γρήγορα διανύεται Κρατούσα είναι η άποψη πως η δικαστική παρέμβαση έχει ως συχνότερη -κατά πολυσυνέπεια το καταστρεπτικό αυτό στίγμα, αντι για οποιοδήποτε άλλο ευεργετικό αποτέλεσμα.(Η αποτελεσματικότητα συνήθως μετριέται με την υποτροπή που ξεπερνά το 80%, μεγαλύτερη σ' αυτούς που πέρασαν από τα Δικαστήρια από τους άλλους. Γίνεται δηλ με βάση τις αναμονές της πολιτείας.Αν ως κριτήριο μέτρησης χρησιμοποιούσαμε άλλο, λχ. την ψυχική υγεία του ανηλίκου, τότε η εικόνα θ ήταν ακόμα πιο απαισιόδοξη» .I Φαρσεδάκης(1991) « Η κοινωνική Αντίδραση στο Εγκλημα και τα όριά της».Νομική Βιβλιοθήκη σελ 263-264

⁷⁸ Όπως επισημαίνει ο Φαρσεδάκης «το δικαίωμα στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας, μια και εκτός από την προσβολή της προσωπικότητας, το στιγματισμό, την υποθήκευση του μέλλοντός τους, η προσπάθεια υποχρεωτικής συμμόρφωσής τους προς ιδέες και σχήματα προκατασκευασμένα - όχι πάντοτε με επιτυχία - στα οποία καλούμε τους ανήλικους να συμμορφωθούν, χωρίς και να έχουν συμμετάσκει, κατά το μέτρο που επιβάλλεται, στη σχεδίασή τους, μοιάζει με ένα είδος «πλύσης εγκεφάλου» ανεπιτρεπτής (αποτελεί ευθεία παράβαση του άρθρου 9 § 1 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης 1950, αφού προσβάλλει την ελευθερία της συνείδησης). I Φαρσεδάκης(1991) ο.π.σελ 272

τον εαυτό του και τους «σημαντικούς άλλους».⁷⁹

Σε ότι αφορά τη διαδικασία εισδοχής του ατόμου στη φυλακή ο Goffman επισημαίνει ότι ,οι εισαγωγικές διατυπώσεις θα μπορούσαν να ονομασθούν καλύτερα «τακτοποίηση» ή «προγραμματισμός». Και αυτό γιατί ο *νεοφερμένος* έχοντας ταξινομηθεί μ' αυτόν τον τρόπο, διαμορφώνεται σε κωδικοποιημένο αντικείμενο, ικανό να τροφοδοτήσει τον διοικητικό μηχανισμό του καταστήματος, για να υποστεί απρόσκοπτα τη διεργασία στερεότυπων πράξεων»⁸⁰.

Η ιδιαίτερη ανάγκη να εξασφαλισθεί από την αρχή ένα *πνεύμα συνεργασίας* ⁸¹ μέσω της υποταγής στο σύστημα από τη μεριά του νέου μέλους - μπορεί να οδηγήσει το άτομο επιπρόσθετα και σε μία «δοκιμασίας υπακοής», έχοντας ως απώτερο σκοπό , το σπάσιμο του ηθικού

⁷⁹ E.Goffman(1961) *ibid* 165-178 βλπ. Επίσης Siegel (1995) pp566-578

⁸⁰ E.Goffman 1973 *Characteristics of total Institutions in Justice Punishment and Treatment* ed Leonard Orland New York :Free Press pp 153-158

⁸¹ «Η ζωή του εγκλειστού ανηλικού κάθε άλλο παρά ρόδινη είναι, ακόμη κι εκεί όπου εφαρμόζονται οι πιο σύγχρονες και τελειποιημένες μέθοδοι μεταχείρισης.Γιατί στην πραγματικότητα όλα αυτά τα συστήματα επανακοινωνικοποίησης σε κλειστό περιβάλλον βασίζονται στο φόβο. Που είναι αμοιβαίος. Κι από τη μεριά των τροφίμων, κι από τη μεριά των φυλάκων και εκπαιδευτών, αλλά και από τη μεριά όλων μας. Τα τείχη που χωρίζουν τους εγκλειστούς ανηλικούς από μας προσπαθούν να καταλαγιάσουν τους φόβους μας, όπως αυτοί έχουν διεγερθεί από τα πολύστηλα του τύπου, για τον κίνδυνο που αντιπροσωπεύουν αυτοί οι «κακοί» νέοι . Όμως ο φόβος μας εξακολουθεί να υπάρχει Είναι γιατί, κατά βάθος, δεν έχουμε ήσυχη τη συνείδησή μας. Κι η ανήσυχη συνείδηση δημιουργεί έναν άλλο φόβο.Το φόβο ν' αποκαλυφθούμε. Ν' αποκαλυφθεί πως οι ίδιες μας οι κοινωνίες είναι μη φυσιολογικές και αρρωστημένες και οι εγκλειστοί ανήλικοι τα φυσικά προϊόντα τους. Και τότε τα πάντα θα κατέρρεαν, τα συστήματα «αξιών» μας, οι βεβαιότητές μας. Από την άλλη μεριά, οι εγκλειστοί ανήλικοι κι αυτοί φοβούνται Για το παρόν, την κάθε στιγμή του, αλλά και το αβέβαιο μέλλον τους. Εκείνο που τους ενδιαφέρει είναι να περάσει ο χρόνος εγκλεισμού, όσο το δυνατόν πιο γρήγορα - ιδιαίτερα όταν ο εγκλεισμός είναι αόριστης διάρκειας - και πιο ανώδυνα (χωρίς πειθαρχικές ποινές). Δεν έχουν καμιά αληθινή επιθυμία αλλαγής ή μεταμόρφωσης και κανένα σεβασμό στους κανόνες και σε αυτούς που τους επιβάλλουν. Είναι υποχρεωμένοι να ζουν μέσα στο ψέμα και την υποκρισία: ψεύδονται για να προστατευθούν, γιατί συνδέουν την ειλικρίνεια με την τιμωρία (αφού μια από τις ιδιαίτερες αυτών των συστημάτων μεταχείρισης είναι η δυνατότητα να μετατρέπεται ανώδυνα κι ασήμαντα γεγονότα σε παραβάσεις που συνεπάγονται κυρώσεις). Ι Φαρσεδάκης(1991) ο.π.σελ 270-271

του: *ένας έγκλειστος που δείχνει απείθεια, υποβάλλεται αμέσως σε ορατή τιμωρία που εννείνεται μέχρι να πει «παραδίδομαι» ανοικτά και να ταπεινωθεί.*⁸²

Ακόμα επισημαίνει ότι οι παραπάνω εισαγωγικές διατυπώσεις καθώς και οι δοκιμασίες υπακοής ,είναι δυνατόν να πάρουν μορφή μύησης . Μάλιστα αυτές έχουν ονομασθεί ως «τα καλοσωρίσματα», όπου το προσωπικό ή οι έγκλειστοι ή και αμφότεροι δίνουν πολύ καλά στο νέο μέλος ,να καταλάβει τη δεινή του θέση»⁸³

Αναφορικά με τη διεργασία των ταπεινωτικών και σωματικών στάσεων που εφαρμόζονται στο άτομο, ο Goffman την περιγράφει ως εξής:

«Κατά την εισαγωγή του στη φυλακή, η απώλεια της ταυτότητας ,μπορεί να εμποδίσει το άτομο να παρουσιάσει τη συνηθισμένη εικόνα του εαυτού του στους άλλους..... η υπόστασή του προσβάλλεται με έναν άλλο τρόπο.....εξευτελίζεται σωματικά και ψυχικά⁸⁴ . Αναλυτικότερα επισημαίνει ότι: «Με τον ίδιο τρόπο που μπορεί να απαιτείται από το άτομο να κρατάει το σώμα του σε μια ταπεινωτική στάση, παρόμοια μπορεί να υποχρεωθεί σε ταπεινωτικές λεκτικές αποκρίσεις... Μία άλλη περίπτωση είναι η ανάγκη να εκλιπαρείς, να γίνεσαι φορτικός ή να παρακαλές ταπεινά για ασήμαντα πράγματα, όπως φωτιά για το τσιγάρο, ένα ποτήρι νερό ή άδεια να χρησιμοποιήσεις το

⁸² E.Goffman R (1961) pp 159

⁸³ E.Goffman (1961) ibid 165-178

⁸⁴ Σύνεπεια αυτού του εξευτελισμού είναι και οι αυτοκτονίες που παρατηρούνται σε τέτοιου τύπου ιδρύματα. Όπως αναφέρει ο Φαρσεδάκης « Η αυτοκτονία «ως αντίδραση στα αδιέξοδα του ανηλικού που αισθάνεται αποδιωγμένος και ανίσχυρος είναι πολύ πιο συχνή αυτή την περίπτωση. Όλες οι σχετικές έρευνες συγκλίνουν στη διαπίστωση πως η συχνότητά τους είναι πενταπλάσια επιπλάσια σε σύγκριση με τις αυτοκτονίες των ομηλικών τους στο γενικό πληθυσμό.(Χωρίς να υπολογίσουμε τις αποτυχημένες απόπειρες αυτοκτονίας: δείκτης 11/1 αποτυχημένες/επιτυχημένες)» I Φαρσεδάκης(1991)ο.π. σελ 264-265

τηλέφωνο».⁸⁵

Αντίστοιχη με τους εξευτελισμούς της ομιλίας και της δράσης που απαιτούνται από τον τρόφιμο είναι και η εξευτελιστική μεταχείρισή του από τους άλλους. Τα κλασικά παραδείγματα εδώ είναι οι βεβηλώσεις με τα λόγια, τις κινήσεις και τις χειρονομίες: Το προσωπικό και οι άλλοι έγκλειστοι αποκαλούν το άτομο με αισχρά ονόματα, το βρίζουν, υπογραμμίζουν τα αρνητικά του γνωρίσματα, το πειράζουν ή μιλούν γι' αυτό ή τους συνεγκλειστούς του σαν να μην είναι παρόν.⁸⁶

Ένα άλλο θέμα που θίγει ο ο Goffman είναι η παραβίαση των προσωπικών δεδομένων του ατόμου και στόχο τον περαιτέρω στιγματισμό και εξευτελισμό του. Ειδικότερα αναφέρει «Κατά την εισαγωγή, στοιχεία που αφορούν την κοινωνική θέση, την προηγούμενη συμπεριφορά, τα οικογενειακά χαρακτηριστικά και άλλα επιμέρους ιδιαίτερες στοιχεία δυσφημιστικά – του τροφίμου, συλλέγονται και καταχωρούνται σ' ένα φάκελο που είναι διαθέσιμος στο προσωπικό... Καινούργια ακροατήρια όχι μόνο μαθαίνουν δυσφημιστικά στοιχεία για τον εαυτό κάποιου, τα οποία συνήθως αποκρύπτονται, αλλά είναι επίσης σε θέση να έχουν άμεση αντίληψη για αυτά τα στοιχεία. Οι φυλακισμένοι και οι ασθενείς ψυχιατρικών νοσοκομείων δεν είναι σε θέση να εμποδίσουν τους επισκέπτες τους να τους δουν κάτω από αυτές τις ταπεινωτικές περιστάσεις»

Κλείνοντας την ενότητα αυτή με τους καθαφικούς στίχους

*« Χωρίς περίσκεπιν , χωρίς λύπην, χωρίς αιδώ
μεγάλα κι υψηλά τριγύρω μου έκτισαν τείχη*

.....
αλλά δεν άκουσα ποτέ κρότου κισιών ή ήχου

⁸⁵ E.Goffman (1961) *ibid* 165-178

⁸⁶ E.Goffman (1961)*ibid* 130-135

ανεπαισθήτως μ' έκλεισαν από τον κόσμο έξω».

η εικόνα των εγκλειστών μέσα από τα τείχη της φυλακής- *απαραίτητα συστατικά στοιχεία* - της δομής και της λειτουργίας των σύγχρονων κοινωνιών⁸⁷ του Καβάφη είναι ακόμα πιο εμφανής.

2.6 Ο δευτερογενής στιγματισμός

«Η ανθρώπινη συμπεριφορά είναι αποκλίνουσα στο βαθμό που φτάνει να θεωρηθεί ως μία προσωπικά ταπεινωτική αποχώρηση από τις νορμοθετικές προσδοκίες μιας ομάδας,»⁸⁸ Αυτή η φράση αποτελεί απόσπασμα του σχετικώς διευρυμένου ορισμού του Erikson, όπως διαμορφώθηκε από τον **Schur (1972)**. Στη συνέχεια ο Schur ορίζει την αποκλίνουσα συμπεριφορά με βάση το βαθμό και την ένταση που έχει ώστε να είναι σε θέση να *«προκαλέσει διαπροσωπικές και συλλογικές ανυδράσεις, οι οποίες λειτουργούν ώστε να “απομονώσουν”, να “θεραπεύσουν” να “σωφρονίσουν” ή να “τιμωρήσουν” τα άτομα που εμπλέκονται σε τέτοια συμπεριφορά.»⁸⁹* Ο Schur μέσω της προσέγγισής του, επικεντρώθηκε σε τρία στοιχεία της *στιγματιστικής διαδικασίας*:

α) την εφαρμογή στερεοτύπων, β) την αναδρομική ερμηνεία και γ) τη διαπραγμάτευση.

Σύμφωνα με την άποψή του, η **εφαρμογή των στερεοτύπων** είναι ένα από τα συστατικά στοιχεία της στιγματιστικής διαδικασίας, το οποίο έχει ως στόχο, αφενός να *επικειράει* τα άτομα ή ομάδες ατόμων

⁸⁷ Ι Φαρσεδάκης(1991) ο.π. σελ 268-269

⁸⁸ Βλ. Edwin Schur, Labeling Deviant Behavior New York: Harper & Row, 1972 pp. 21

⁸⁹ Βλ. Edwin Schur, Labeling Deviant Behavior, pp. 21

με βάση κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους και αφετέρου να τα *περιθωριοποιήσει* από το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Αφορά δηλαδή το παράλογο ειρμό συμπερασμάτων στον οποίο καταλήγουν ορισμένα άτομα (*τα οποία έχουν την δυνατότητα επηρεασμού της κοινής γνώμης*) να παίρνουν έναν απλό υπαινιγμό και να τον μετατρέπουν σε μια γενικευμένη κρίση.⁹⁰

Επισημαίνει δε , ότι η χρήση στερεοτύπων είναι ευρέως διαδεδομένη στα Δικαστήρια Ανηλίκων. Εστιάζει μάλιστα , την χρήση τους , στις έρευνες που διενεργούνται από τους Επιμελητές Ανηλίκων⁹¹ , και αφορούν το οικογενειακό προφίλ των κατηγορουμένων και τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των οικογενειών τους.

Το δεύτερο στοιχείο της σιγματιστικής διαδικασίας, για τον Schur, η **αναδρομική ερμηνεία** , αφορά το ετικετάρισμα των ατόμων, με ένα συγκεκριμένο τρόπο , καθώς και την συνακόλουθη θεώρηση – αντιμετώπιση αυτών κάτω από ένα *νέο σιγματιστικό χαρακτήρα* πρίσμα . Αυτή η διαδικασία παρατηρείται κυρίως σε ιδρυματικούς χώρους , ειδικότερα σε περιβάλλοντα ψυχιατρικών ιδρυμάτων και κλινικών, όπου κατά την εισαγωγή του, το άτομο σε αυτά , προσλαμβάνει τον ρόλο του «ασθενή» με τις ανάλογες για αυτό επιπτώσεις. Τέλος, το τρίτο συστατικό στοιχείο , η **διαπραγμάτευση** , λαμβάνει συχνά χώρα στις αίθουσες των δικαστηρίων, όπου οι συνήγοροι των δύο

⁹⁰ Βλ. Edwin Schur(1972) *ibid* pp 14

⁹¹ Σε κάθε περίπτωση ανηλίκου που πρόκειται να εισαχθεί σε δίκη ή να προσαχθεί στον ανακριτή για διάπραξη οποιουδήποτε ποινικού αδικήματος, όπως επίσης και σε περιπτώσεις ανηλίκων που τελούν σε ηθικό κίνδυνο και έχουν αναπτύξει αντικοινωνική δραστηριότητα, διεξάγεται πάντοτε από τον Επιμελητή Ανηλίκων, έρευνα του οικογενειακού περιβάλλοντος του ανηλίκου , συμπληρώνεται το Ειδικό Ψυχοβιολογικό Ατομικό Δελτίο, όπως επίσης συντάσσεται και σχετική έκθεση. Τα δεδομένα αυτά , τίθεται υπόψη του αρμοδίου Δικαστή, Ανακριτή ή Εισαγγελέα Ανηλίκων προς συνεκτίμησή μαζί με τα άλλα στοιχεία της προσωπικότητας του ανηλίκου παραβάτη, προκειμένου να αποφασισθεί η ανάλογη μεταχείρισή του.

πλευρών παζαρεύουν την κατηγορία, τη δήλωση του κατηγορουμένου και την ποινή. Συγκεκριμένα ο Schur(1969) αναφέρει ότι η ετικέτα που επικολλάται στο άτομο ,από την παραπομπή του στο δικαστήριο, παραμένει για πολλά χρόνια εγχαραγμένη πάνω του.

Μάλιστα στην προσπάθεια του να σκιαγραφήσει τις επιδράσεις της στιγματιστικής διεργασίας ως εξέχουσας σημασίας, ο **Schur** συνέθεσε τον όρο της «δευτερογενούς επεξεργασίας» (secondary elaboration) στο έργο του «*Crimes Without Victims*»⁹² επεκτείνοντας την έννοια της δευτερογενούς απόκλισης του E. Lemert. Με αυτόν το όρο θέλησε να περιγράψει το βαθμό με τον οποίο εμπλέκεται ο στιγματισμός στις αποφάσεις και στην μετέπειτα πορεία των παραβατικών ατόμων. Ειδικότερα, ισχυρίζεται ότι ενώ τα παραβατικά άτομα εκφράζουν την έντονη επιθυμία να αποκοπούν από παρεκκλίνουσες ομάδες και να επανενταχθούν στην ευρύτερη συμβατική κοινωνία, είναι αδύνατον να το κάνουν. Ο Schur αναφέρεται συγκεκριμένα στα τα μέλη των ομάδων χρηστών ναρκωτικών ουσιών και των ομοφυλοφίλων⁹³. Μέσα από την εμπλοκή του ατόμου σε αυτές τις ομάδες , καθίσταται σαφές ότι η ταύτιση του με τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας, η αναγνώριση ενός κοινού status από αυτά μέσω της εμπλοκής τους σε μία κοινή αποκλίνουσα δράση, οι αλληλεπιδραστικές διεργασίες που αναπτύσσονται στο εσωτερικό της ομάδας, καθώς και η κοινωνική υποβάθμισή τους που υπαγορεύεται , με βάση το κυρίαρχο σύστημα αξιών, αποτελούν τους κυριότερους

⁹² Βλ.: Ed, Schur, *Crimes Without Victims*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, N.J., 1965

⁹³ Είναι προφανές ότι ο καθένας που συλλαμβάνεται για μια παρεκκλίνουσα ενέργεια και χαρακτηρίζεται παρεκκλίνοντας δεν κινείται αναπόφευκτα προς μεγαλύτερη παρέκκλιση. Οι προφητείες δεν επιβεβαιώνονται πάντα, οι μηχανισμοί δε δουλεύουν πάντα. Albert J. Reiss, Jr., «The Social integration of Queers and Peers», *Social Problems*, 9 pp 102-120

αποτρεπτικούς παράγοντες μίας μεταγενέστερης «στροφής» και επανένταξης, του ατόμου στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο.⁹⁴

Με την σύντομη επισκόπηση στο έργο του Schur, η έκθεση των κυριότερων απόψεων των εκπροσώπων της προσέγγισης της ετικέτας φτάνει στο τέλος της., Σε μία προσπάθεια συνολικής αποτίμησης της θεωρητικής συνεισφοράς των συγγραφέων αλλά και των μηνυμάτων που έδωσαν ,θα στραφούμε στην παρουσίαση των επικρίσεων που δέχθηκε η εν λόγω προσέγγιση .

2.7 Οι επιπτώσεις του στιγματισμού

Ο περίφημος ισχυρισμός του κοινωνιολόγου W. I. Thomas που αναφέρει ότι εάν οι άνθρωποι ορίσουν τις καταστάσεις ως πραγματικές, τότε αυτές θα γίνουν πραγματικές ως προς τις συνέπειες τους, αποκτά τεράστια σημασία για το εγχείρημα της αξιολόγησης των επιδράσεων της προσάρτησης της ετικέτας, ως μίας εγγενούς παρασκευαστικής και αποδοτικής διαδικασίας αρνητικών ορισμών. Αν λοιπόν η κοινωνική πραγματικότητα είναι επίτευγμα της ανθρώπινης δημιουργίας, τότε ότι οι κυρίαρχοι ορισμοί μίας κατάστασης ή ενός υποκειμένου, όπως αυτό διαπλάθεται κοινωνικά, διαμέσου των συλλογικών προσδοκιών της καλής ή όχι απόδοσης συγκεκριμένων ρόλων, θα υποβάλλουν με εξαιρετική δυναμική στο άτομο την ενσάρκωση αυτού του ρόλου, με μεγάλες πιθανότητες να τον εκπληρώσει μέχρι του πέρατος αυτών των προσδοκιών.

Αυτό επιτελείται και την στιγμή της αναγγελίας της καταδίκης του ατόμου και της απονομής του στίγματος από τους επίσημους

⁹⁴ Ed, Schur, (1969) Reactions to Deviance :A Critical Assessment “ *American Journal Of Sociology* vol 75 pp 309-322

λειτουργούς της δικαιοσύνης.⁹⁵ Για την ακρίβεια διεξάγεται το τελετουργικό της δραματοποίησης της σημειολογικής αναπαράστασης του ατόμου ως «εγκληματία», δηλαδή ως νέας φαινομενολογικής πραγματικότητας.

Όπως ισχυρίζεται μεταξύ άλλων και ο Δασκαλάκης (1985), η απονομή του στίγματος της καταδίκης, προσδίδει στο κατηγορούμενο τον ρόλο του εγκληματία, για να τον εκπληρώσει. Συμβολικά θα λέγαμε ότι ο ρόλος αυτός που συσσωρεύει το σύνολο των προσδοκιών της κοινωνίας, απονέμεται στο άτομο ως σκυτάλη για να προκριθεί στο εγκληματικό στίβο της κοινωνίας, όπως άλλωστε εκείνη το προσδοκά, ως θεατής.

2.8 Οι επικρίσεις της προσέγγισης

Αποτελεί πλέον κοινή διαπίστωση ότι κάθε ριζοσπαστική για τα δεδομένα της εποχής της, ιδέα , γεννά πολύκροτες και έντονες αντιδράσεις, μέχρι να φτάσει στο κρίσιμο για την εξέλιξη της σημείο, όπου είτε θα απορριφθεί καθολικά είτε θα γίνει αποδεκτή, ανοίγοντας νέους ορίζοντες. Κατά τον ίδιο τρόπο, μετά τους πρώτους στοχασμούς της προσέγγισης της ετικέτας, ακολούθησε μία σειρά αυστηρών και έντονων επικρίσεων αυτής.

Συγκεκριμένα, από τον χώρο της κριτικής εγκληματολογίας , ο Keckeisen(1974) ο οποίος, πέρα από τις εσωτερικές ανακολουθίες, που προσάπτει στην προσέγγιση των Becker, Lemert και Schur, αναφορικά με τον τρόπο που καταγράφουν το αιτιολογικό παράδειγμα, εντοπίζει και κατάλοιπα στον τρόπο που η παρέκκλιση γίνεται συμβατή με το

⁹⁵ Βλ. Δασκαλάκη(1985) ό.π. σελ 112-122

αιτιολογικό παράδειγμα. Πιο συγκεκριμένα ,αναφέρει ότι , « η παρέκκλιση παρουσιάζεται ως μία αντικειμενική ποιότητα της συμπεριφοράς του ατόμου.»⁹⁶ χαρακτηρίζοντας παράλληλα ως ιδεαλιστικές και ουτοπικές , τις προσεγγίσεις των παραπάνω , επισημαίνοντας παράλληλα ότι αδυνατούν να προτείνουν μεθοδολογικά βάσιμες προτάσεις κοινωνικής δράσης.

Μία άλλη περισσότερο συζητημένη κριτική που δέχθηκε η προκειμένη προσέγγιση, προήλθε από τον J. Gibbs(1966). Ο οποίος, ενώ αναγνωρίζει την συνολική συνεισφορά της ,στην δόμηση μίας νέας ενδιαφέρουσας οπτικής για την παρέκκλιση, παράλληλα θέτει τέσσερα βασικά θέματα που θεωρεί ότι παραμένουν αδιευκρίνιστα .Πιο συγκεκριμένα επισημαίνει ότι :

1. Δεν διευκρινίζεται ποια στοιχεία είχαν σκοπό να χρησιμοποιηθούν ως ορισμοί παρά ως ουσιαστική θεωρία.
- .Δεν γίνεται σαφές ποιος είναι ο τελικός σκοπός της προσέγγισης, εάν δηλαδή ασχολείται με την ερμηνεία της παραβατικής συμπεριφοράς ή την ερμηνεία της κοινωνικής αντίδρασης απέναντι σε αυτή .
3. Αφήνει να πλανάται μια αμφιβολία ως προς τον τρόπο και το βαθμό που μπορεί τελικά μια παραβατική συμπεριφορά να κατανοηθεί ,έχοντας ως αποκλειστικό γνώμονα τις αντιδράσεις αυτή που προκαλεί.
4. Τέλος θεωρεί ότι δεν διευκρινίζεται επαρκώς , ποιο είναι το είδος της *κοινωνικής αντίδρασης*, με βάση την οποία μια συμπεριφορά χαρακτηρίζεται ως παραβατική.⁹⁷

⁹⁶ W. Keckeisen, Die Gesellschaftliche Definition Abweichenden Verhaltens, Juventa, Munchen, στο Μαρία Αρχιμανδρίτου,, 1996 σπ.σελ 56

⁹⁷ Βλ. J. Gibbs, Conceptions of Deviant Behavior: The Old and the New Pacific Sociological Review 9, 1966 pp. 9-14,.

Η απάντηση για τις παραπάνω επικρίσεις του Gibbs δίνεται από τον Schur (1971) Συγκεκριμένα απαντώντας στις ενστάσεις του Gibbs, αναφέρει ότι : « προς το παρόν αρκεί να σημειώσουμε ότι ο χαρακτηρισμός του Gibbs είναι πιθανά σωστός. Η καθεαυτή προσέγγιση της ετικέτας (με την έλλειψη ορισμού, καθώς και την παροδική αδυναμία δόμησης του συνόλου των ενδο-συσχετιζομένων προτάσεων, ελεγχόμενων υποθέσεων που έχουν διατυπωθεί στους κόλπους της κ.λ.π.) θα όφειλε, σε αυτό το στάδιο που βρίσκεται ,να μην εκλαμβάνεται ως θεωρία με την τυπική έννοια του όρου . Συνεπώς το τυπικό θεωρητικό της status , δεν θα έπρεπε να αποπειλεί το σημαντικότερο κριτήριο στην αναγνώριση της αξίας της».⁹⁸

Μία από τις πιο πολυσυζητημένες κριτικές που εκφράστηκαν εναντίον της προσέγγισης της ετικέτας, η οποία εστίασε τις επικρίσεις στις θέσεις του Becker, είναι και η κριτική που άσκησε ο Gouldner (1968). Συγκεκριμένα στο άρθρο του με τίτλο «*The Sociologist as Partisan: Sociology and the Welfare State*»⁹⁹ διατυπώνει μια επικριτικού τύπου απάντηση στο άρθρο του Becker(1967) με τίτλο «Whose Side Are We On?»¹⁰⁰

Συνοπτικά η κριτική του εστιάζεται στο ότι, ο Becker ουσιαστικά συντάσσεται με την ομάδα την οποία μελετά, δηλαδή τους παραβάτες, τονίζοντας μάλιστα , ότι κάθε ερευνητής που επιθυμεί να κατανοήσει τον τρόπο λειτουργίας της ομάδας στόχου που ερευνά , οφείλει ως ένα βαθμό να υιοθετήσει την προοπτική της

Ο Gouldner μέσω της κριτικής του αυτής, προσάπτει στον Becker το χαρακτηρισμό της ηθικής αδιαφορίας, ως προς την εκάστοτε

⁹⁸ Βλ. E. Schur, Labeling Deviant Behavior: its Sociological Implications, Random House, New York, 1971, pp. 35.

⁹⁹ Βλ. A.W. Gouldner,(1968) "The Sociologist as Partisan: Sociology and the Welfare State", in American Sociological Review 3, pp. 103-116

¹⁰⁰ Βλ. H. Becker, "Whose Side Are We On?" στο Social Problems, 14, 3, 1967 pp. 239-247

υπό μελέτη ομάδα, καθώς και της *αμφιταλάντευσης*, δεδομένου ότι τελικά δεν διευκρινίζει με ποια πλευρά συντάσσεται, *με τους παραβάτες ή με την ερευνητική κοινότητα*¹⁰¹.

Άλλες λιγότερο προσωποποιημένες επικρίσεις που δέχτηκε η προσέγγιση της ετικέτας, περιστρέφονται γύρω από τα παραδοσιακά ερωτήματα της εγκληματολογίας. Πιο συγκεκριμένα για το ποιος είναι ο εγκληματίας, πώς γίνεται η μετάβαση στη πράξη - *η οποία προηγείται της δημόσιας θέασης*, και του κοινωνικού του σιγματος - καθώς και με ποια μέσα μπορεί να ασκηθεί κοινωνικός έλεγχος στον εγκληματία.¹⁰² Με γνώμονα ότι η προσέγγιση της ετικέτας δεν θίγει τα προαναφερόμενα και κατεξοχήν ουσιαστικά ερωτήματα, που καλείται η εγκληματολογία ως επιστήμη να απαντήσει, ο Pavarini(1980) ισχυρίζεται ότι η εν λόγω προσέγγιση δεν παρέχει μία ολοκληρωμένη και σφαιρική επεξήγηση της εγκληματολογικής προβληματικής, αφού αδυνατεί με τρόπο καταφανή να απαντήσει στα παραπάνω ερωτήματα του ποιος, πώς και γιατί ένα άτομο υιοθετεί παραβατικού τύπου συμπεριφορές.¹⁰³ Όπως αναφέρεται στον Siegel (1995), ένα ακόμα *αδύνατο σημείο της* προκειμένης προσέγγισης, εστιάζεται στην αδυναμία που παρουσιάζει στο να εξηγήσει την διαφοροποίηση της ποσοστιαίας κατανομής στα είδη της παραβατικής συμπεριφοράς που εκδηλώνει το άτομο. Συγκεκριμένα τίθεται ο εξής προβληματισμός *«Εφόσον το έγκλημα είναι προϊόν της ετικέτας και του σιγματος, τότε πώς εξηγούνται τα υψηλά ποσοστά εγκλήματος σε κάποιες περιοχές και οι αύξηση της εγκληματικής δράσης σε συγκεκριμένες χρονικές στιγμές του έτους»*.¹⁰⁴

¹⁰¹ Βλ. A.W. Gouldner, (1968) *ibid* pp107

¹⁰² Βλ. L. J. Siegel, *Criminology* 1995, pp225-226

¹⁰³ Βλ. Pavarini στο Αρχιμανδρίτου Μ 1996 ό.π σελ 83-84

¹⁰⁴ Βλ. L. J. Siegel, *Criminology* 1995, pp228-229

Ολοκληρώνοντας τη σύντομη παρουσίαση των κυριότερων επικρίσεων που σχετίζονται με την προσέγγιση της ετικέτας, δεν θα ήταν δυνατό σε αυτό το σημείο, να πάρουμε θέση για την επιστημονική αρτιότητα και το ερευνητικό κύρος των θεωρημάτων της, ούτε βεβαίως και να συνταχθούμε υπέρ ή κατά της προσέγγισης αυτής. Άλλωστε μία τέτοια τοποθέτηση θα ήταν άτοπη, ίσως γιατί δεν νοείται σε επιστημολογικό επίπεδο, η πλήρης αποδοχή και υποστήριξη ενός ρεύματος, χωρίς ενστάσεις για τα θολά ή ανεπαρκή του σημεία, ή αντιστρόφως, η ολική κατάρριψη μίας αξιολογής θεωρητικής συνεισφοράς χωρίς την αναγνώριση των δυνατών επεξηγηματικών της σημείων. Η ενσωμάτωση της *προσέγγισης της ετικέτας* πάντως, στον κορμό των εγκληματολογικών θεωριών ως μία από τις σπουδαιότερες και δημοφιλέστερες προσεγγίσεις της εγκληματικότητας, μιλάει από μόνη της.

3 . Η «ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ» ΤΩΝ «ΕΠΙΚΙΝΔΥΝΩΝ» ΑΤΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΕΠΙΣΗΜΟΥΣ ΚΑΙ ΑΝΕΠΗΣΙΜΟΥΣ ΦΟΡΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΗΣ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΑΠΟΔΟΣΗΣ ΜΙΑΣ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΗΣ «ΕΤΙΚΕΤΑΣ

3.1 Οι φορείς στιγματισμού και οι ομάδες στόχοι τους

Πολλά έχουν γραφτεί τις τελευταίες δεκαετίες Eachen & Bouzer (1967)¹⁰⁵ Terry (1967)¹ Με για τις στιγματιστικές επιπτώσεις καθώς και για τα ιδιάζοντα εκείνα κριτήρια (στερεότυπα), βάση των οποίων επιτελείται πρωτογενώς αλλά και διευκολύνεται δευτερογενώς η επίσημη εφαρμογή του στίγματος μετά της *ποινικής σφραγίδος*, δηλαδή μετά το πέρας των ποινικών διαδικασιών και της απονομής της ποινής στον παραβάτη¹⁰⁶.

Αναφερόμαστε δηλαδή στην ιδιαίτερη χρονική στιγμή όπου έχει απαγγελθεί η απόφαση και απονέμεται έτοιμο πια, με την ετικέτα «εγκληματίας» το τελικό προϊόν της ποινικής δικαιοσύνης στα χέρια του σωφρονιστικού συστήματος¹⁰⁷.

¹⁰⁵ Terry R (1967) Discrimination in the Handling of Juvenile Offenders by Social Controls Agencies in Journal of Research in Crime and Delinquency vol 4 pp 218-231

¹⁰⁶ Mc Eachen A & Bouzer R Factors Related to Dispositions of Juvenile Police Contacts to Klein & Myerhoff (ed) Juvenile f gangs in context N.York Prentice (1967) pp 148-161

¹⁰⁷ Όπως επισημαίνεται από τον Φαρσεδάκη οι λόγοι εγκλεισμού ενός ατόμου είναι αποτέλεσμα α) των **κριτηρίων** που χρησιμοποιούνται και αυτά είναι το χαμηλό και το χαμηλό και αβέβαιο κοινωνικό status του ανηλικού ή ης οικογένειάς του, Η προηγούμενη εμπλοκή του ανηλικού στους μηχανισμούς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου. γ) Η σοβαρότητα της κατάστασης ψυχικής υγείας του ανηλικού (ψυχοσθένειες, βαριές νευρώσεις, εγκεφαλικές βλάβες, φυσικές μειονεξίες, χρήση τοξικών ουσιών δ) Η επιμονή του θύματος για τη δίωξη του ανηλικού ε) παρούσα δραστηριότητα του ανηλικού

Όπως ο Δασκαλάκης (1985)¹⁰⁸ περιγράφει με γλαφυρότητα, το άτομο αυτό θεωρείται από την ευρύτερη κοινωνία ο εγκληματίας, βαρύνεται τις συνέπειες τυπικές και άτυπες συνέπειες αυτού του χαρακτηρισμού, γίνεται αντικείμενο μελέτης από τους εγκληματολόγους και της επίσημης στατιστικής καταγραφής, ενσωματώνει το εγκληματικό στερεότυπο στο οποίο διοχετεύεται συλλογικά όλη η οργή, η απέχθεια και ο φόβος της κοινωνίας. Σε τελική ανάλυση το άτομο αυτό , καθιστά τον εγκληματία ως *φαινομενολογική πραγματικότητα* , *δεδομένου ότι αυτό έτυχε δημόσιας θέσης και επίσημης κοινωνικής κατακραυγής*.

Είναι κοινώς αποδεκτό από επιστημονικές μελέτες, ότι ένα σημαντικό μέρος των εγκληματικών πράξεων δεν αναφέρεται, δεν καταγράφεται, δεν διώκεται από τις αρχές και συνεπώς, δεν κρίνεται από τη δικαιοσύνη¹⁰⁹. Άρα, δεν στοιχειοθετείται καμία προσωποποιημένη κατηγορία έναντι κάποιου ατόμου ή ατόμων που ενώ είναι υπεύθυνα για εγκληματικές πράξεις, παραμένουν άγνωστα, ασύλληπτα και συνεπώς αφανή. Τέτοιοι

(ανεργία, αποχώρηση από το σχολείο στ) το status της γειτονιάς όπου συλλαμβάνεται και β) των στερεοτύπων που επικρατούν στη κοινωνία μας, αλλά και στα όργανα του επισήμου κοινωνικού ελέγχου, όπως δημιουργούνται από τις κοινωνικές τους αναπαραστάσεις, που κι αυτές είναι παράγωγα των αλληλεπιδράσεων μεταξύ ατόμων και των κοινωνικών δομών όπου αναπτύσσονται. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι Ένας Γάλλος δικαστής δηλώνει: «Η εγκληματικότητα των ανηλίκων δεν ξέρω τι είναι: Υπάρχει ο μύθος και η πραγματικότητα. Ο μύθος είναι όλα αυτά που ακούγονται Η εκστρατεία για την ασφάλεια. Η λήψη μέτρων τεχνικής προφύλαξης. Η πραγματικότητα για μένα, η καθημερινή πραγματικότητα που αντιμετωπίζω, είναι άλλη: οι κλοπές παπουτσιών στα καταστήματα, οι τσακωμοί στα διαλείμματα, οι εξυβρίσεις των καθηγητών, οι κλοπές χρήσεως μεταφορικών μέσων (ιδιαίτερα μηχανάκια). Αυτά βλέπω. Δηλαδή πράγματα που δεν έχουν τίποτα να κάνουν με τη βία, όπως ο κόσμος την αντιλαμβάνεται Με την εγκληματικότητα, με όρους κινδύνου ή βαθείας απροσαρμοστικότητας. Σε πολλές περιπτώσεις εκπλήσσομαι για τη φτώχεια των γεγονότων που αποδίδονται στους νέους που παραπέμπονται σε μένα». Ι Φαρσεδάκης(1991) οπ. σελ 266-267

¹⁰⁸ Δασκαλάκης (1985) ο.π. σελ .80-83

¹⁰⁹Για το σκοτεινό αριθμό της εγκληματικότητας βλ. Szabo D. Crimes et villes Paris Cujas (1960) πρβλ. επίσης, Huizinga, David and Delbert Elliot (1986) Reassessing the reliability and validity of self report delinquency measures Journal of Quantitative Criminology vol 2 (4) :293-327

άνθρωποι μπορεί να κυκλοφορούν ανάμεσα μας, να θεωρούνται από τον περίγυρο τους νομοταγείς και σεβάσμιοι πολίτες, ενώ μπορεί να έχουν διαπράξει το ίδιο βλαπτικές και επικίνδυνες για τις κοινές αξίες πράξεις. Συνάγεται λοιπόν ότι, ο εγκληματίας δεν είναι κάποιος που περνάει στην πράξη αλλά αυτός που φέρει την εν λόγω ετικέτα, την οποία αποκτά από το πέρασμα του στην δικαιοδοσία του ποινικού συστήματος¹¹⁰. Οι σχετικές με το σκοτεινό αριθμό της εγκληματικότητας στατιστικές καταγραφές και έρευνες δεν είναι σε θέση να επιφέρουν οριστικά συμπεράσματα σχετικά με τα στοιχεία και το μέγεθος της αφανούς εγκληματικότητας. Τα αποτελέσματα ωστόσο, των εν λόγω ερευνών κάνουν σαφή τον υπαινιγμό ότι δεν θα πρέπει να γίνεται σύγκυση των παραγόντων της εγκληματικότητας με τα αίτια σύλληψης των δραστών

Μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, αναπτύχθηκε μια νέα επιστημονική θεώρηση η οποία είχε ως στόχο την μελέτη των μηχανισμών σιγματισμού ατόμων με συγκεκριμένα κοινωνικά χαρακτηριστικά.¹¹¹ Στον άξονα του προβληματισμού αυτού βρίσκεται η διαπίστωση ότι άτομα με ίδιου τύπου συμπεριφορά με εκείνη των σεσημασμένων εγκληματιών *ξεγλισφούσαν* από τα χέρια του νόμου. Αυτή η διαπίστωση μας οδηγεί συνειρμικά στην συμβολή του Sutherland και στα «*εγκλήματα λευκού κολάρου*» η ύπαρξη των οποίων απομυθοποιεί την επικρατούσα άποψη ότι οι εκπρόσωποι κατώτερων κοινωνικο-οικονομικών τάξεων, εγκληματούν περισσότερο από άτομα άλλων τάξεων, επειδή απλώς παρουσιάζουν μεγαλύτερα ποσοστά καταδίκης. Είναι αλήθεια ότι ένα σημαντικό μέρος των εγκληματολογικών ερευνών της επιστημονικής κοινότητας τα τελευταία χρόνια είχε ως κατεύθυνση την αποσαφήνιση των

¹¹⁰ Η. Δασκαλάκη 1985 , ό.π.79-104

¹¹¹ R. Regoli και J. D. Hewitt, *Deinquency in Society: A child-Centered Approach*, New York: McGraw-Hill, 1991. pp 307- πρβλ επίσης Χριστίνα Ζαραφωνίτου 1996 ο.π.σελ 230-257.

επιπτώσεων του στιγματισμού της παρέκκλισης, μελετώντας την επιλεκτική στάση τόσο των πολιτών, όσο και των επίσημων φορέων του κοινωνικού ελέγχου, στον τρόπο μεταχείρισης της εγκληματικότητας και πρωτίστως της ανήλικης παραβατικότητας.¹¹²

Όπως περιγράφουν οι Regoli και Hewitt (1991), οι σχετικές με το παραπάνω θέμα έρευνες, αναπτύχθηκαν σε ένα κλίμα έντονης αμφισβήτησης για το εάν ασκείται διακριτική εξουσία από μέρους των δικωτικών αρχών και του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης.¹¹³ Δικαίως ή όχι, η αστυνομία κατέστη στόχος κριτικής από πολλούς ερευνητές. Η διακριτική εξουσία για την οποία έγινε πολύ λόγος, αναφέρεται στο προνόμιο που φέρουν από τον νόμο τα όργανα της τάξης, βάση του οποίου μπορούν σε συγκεκριμένες περιπτώσεις να πράττουν σύμφωνα με τα διατάγματα της προσωπικής τους κρίσης και συνείδησης. Η άσκηση ή μη της διακριτικής εξουσίας είναι το στοιχείο εκείνο όπου ουσιαστικά κάνει τη διαφορά στο το εάν θα συλληφθεί λόγω υποψίας ένα άτομο και θα υποστεί την άσκηση του επίσημου κοινωνικού ελέγχου, με όλες τις συνακόλουθες στιγματιστικές για αυτό συνέπειες. Η αποτίμηση του βαθμού άσκησης της διακριτικής εξουσίας από πλευράς των φορέων του επίσημου ελέγχου καθώς και τα χαρακτηριστικά των ατόμων βάση των οποίων εντείνεται, αποτέλεσαν κύριο γνώμονα Smith (1986) Jamieson & Flanagan (1989) etc των εν λόγω επιστημονικών ερευνών¹¹⁴.

Έχοντας ένα κατεξοχήν περιγραφικό χαρακτήρα οι πρώτες αυτές έρευνες εστίαζαν την προσοχή τους στους στιγματιστικούς μηχανισμούς

¹¹² Χριστίνα Ζαραφωνίτου, 1996 ό.π. 221-229

¹¹³ R. Regoli και J. D. Hewitt, *Deinquency in Society: A child-Centered Approach*, New York: McGraw-Hill, 1991. pp 307-308

¹¹⁴ Smith Douglas A (1986) *The neighborhood context of police behavior* pp (313-341) in Reiss Jr and M. Tonry (eds)(1986) *Crime and Justice :An Annual Review of Research* vol 8 Chicago :University of Chicago Press Jamieson K. M & T J Flanagan (1989) *Sourcebook of Criminal Justice Statistics :1988* Washington D.C. :US Government Printing Office

που εμπλέκονται, αλλά πολύ περισσότερο στις ομάδες-στόχους αυτού του σιγματομορφικού. Το σημαντικό πόρισμα που προέκυψε και που έμενε να επιβεβαιωθεί ήταν ότι οι πιθανότητες διαφυγής από την παρακολούθηση του επίσημου κοινωνικού ελέγχου είχαν άμεση σχέση με το κοινωνικό status των δραστών. Μία σχετική έρευνα με νεαρούς παραβατικούς είναι αυτή που διενεργήθηκε από τον N. Goldman (1963)¹¹⁵. Ο Goldman διαπίστωσε ότι τα βασικά κριτήρια διαμόρφωσης της αστυνομικής απόφασης σχετικά με την σύλληψη και την παραπομπή στη δικαιοσύνη ήταν: η βαρύτητα του αδικήματος, η εθνικότητα του θεωρούμενου ως δράστη, το φύλο, η κοινωνικο-οικονομική του θέση και η μορφή της αστυνομικής οργάνωσης. Σύμφωνα με άλλες έρευνες Werthman and I. Piliavin (1966) Smith Douglas (1986)¹¹⁶, ιδιαίτερης σημασίας κριτήρια για τη διαμόρφωση της αστυνομικής απόφασης είναι: η βαρύτητα του αδικήματος, ο δείκτης υποτροπής, η εθνική προέλευση, η ηλικία, το φύλο, η κοινωνικο-οικονομική θέση, η οικογένεια και αν η πράξη τελέστηκε από άτομο το οποίο ήδη είχε τελέσει αδίκημα και βρισκόταν υπό καθεστώς δοκιμασίας.

Εστιάζοντας στα κριτήρια μη νομικής φύσεως, δηλαδή στα κοινωνικά χαρακτηριστικά των συλληφθέντων, ο θετικός συσχετισμός μεταξύ κοινωνικής θέσης και επίσημης κοινωνικής αντίδρασης επιβεβαιώνεται μέσα και από πολυάριθμες έρευνες. Αναφορικά, οι Friedman και Percival, (1981) και ο Terry (1967) βρήκαν ότι η αστυνομία είχε περισσότερες πιθανότητες να συλλάβει νεαρούς άνδρες κατώτερης

¹¹⁵ Βλ. Goldman, Nathan. (1963.)The Differential Selection of Juvenile Offenders for Court Appearance. New York: National research and Information Center, National Council on Crime and Delinquency.

¹¹⁶ Βλ. C. Werthman and I. Piliavin (1966), Gang Members and the Police. pp.56-98 στον David Bordua (ed.), The Police: Six Sociological Essays. New York: John Wiley and Sons, 1966. Βλ. Επίσης Smith Douglas, (1986) The Neighborhood Context of police Behavior. . pp. 313-341 στους A. Reiss, Jr. and M. Tonry (eds.), Crime and Justice: An Annual Review of Research (volume 8). Chicago: University of Chicago Press,

κοινωνικής τάξης¹¹⁷. Συμπληρωματικά ερευνήθηκαν στοιχεία που αφορούν τις στάσεις αναφορικά με το φύλο, την εθνική προέλευση, την ηλικία και την οικογενειακή κατάσταση των εμπλεκομένων ατόμων στο εγκληματικό φαινόμενο, ενώ άλλες εμπειρικές προσεγγίσεις¹¹⁸ Black & Reiss (1970) Goldman (1963) εστίασαν το ενδιαφέρον τους στην ύπαρξη πολιτικο-διοικητικών κριτηρίων, στη διαδικασία στιγματισμού των εγκληματιών. Από τις προσεγγίσεις αυτές το κριτήριο σχετικά με την κοινωνικο-οικονομική κατάσταση των δραστών στη διαμόρφωση της αστυνομικής αντιμετώπισης βγαίνει φανερά ενισχυμένο. Συμπερασματικά θα λέγαμε ότι τα συμπεράσματα όλων αυτών των ερευνών οδηγούν στην καθολική διαπίστωση ότι ορισμένα κοινωνικά χαρακτηριστικά παρουσιάζουν έναν σταθερό συσχετισμό με το στίγμα της αστυνομικής σύλληψης, της παραπομπής στη δικαιοσύνη και της ποινικής καταδίκης. Τα χαρακτηριστικά αυτά συνοψίζονται στο ανδρικό φύλο¹¹⁹ την νεαρή ηλικία ¹²⁰για τους ενήλικους (25-35) και για τους ανήλικους (15-18), το

¹¹⁷ Βλ. Friedman, Lawrence M. and Robert V. Percival, (1981.) *The Roots of Justice*. Chapel Hill, North Carolina: University of North Carolina Press, Βλ. Επίσης Terry, Robert M. *Discrimination in the Handling of Juvenile Offenders by Social Control Agencies*. *Journal of Research in Crime and Delinquency* 4: 218-230 και του ίδιου, *The screening of Juvenile Offenders*. *Journal Criminal Law, Criminology and Delinquency* 48: 173-181.

¹¹⁸ Black D.J. & Reiss A Jr A (1970) *Preliminary Assessment of the numbers and Characteristics of Juvenile Processed in the Juvenile Justice System* Washington D.C.: US Governmental Printing Office πρβλ Goldman, (1963). Nathan. *The Differential Selection of Juvenile Offenders for Court Appearance*. New York: National research and Information Center, National Council on Crime and Delinquency,

¹¹⁹ Fagan Jeffrey and Sandra Wexler (1987) *Family origins of violent delinquents* *Criminology* vol 25 pp 643-669 Cheshey-Lind Meda (1977) *Judicial paternalism and the female status offender: Training women to know their place* *Crime and Delinquency* vol 23 pp 121-130

¹²⁰ McEachern A. & R. Bouzer (1967) *Factors related to dispositions in juvenile police contacts*, pp 148-160 in Malcom W. Klein (ed) *Juvenile Gangs in Context: Theory Research and Action* Englewood Cliffs New Jersey: Prentice-Hall

χαμηλό επίπεδο μόρφωσης και την κατώτερη κοινωνικο-οικονομική θέση¹²¹ γένος (race).¹²²

Η ελληνική έρευνα των Τσαλίκoglου Φ. Αρτινοπούλου Β, Ζαραφωνίτου Χ Μαντόglου για τις κοινωνικές αναπαραστάσεις των αστυνομικών κατέληξε στο πόρισμα ότι οι αστυνομικοί διαπνέονται από βαθιά ριζωμένα στερεότυπα σχετικά με την επικινδυνότητα ορισμένων ατόμων.¹²³ Σύμφωνα με τους ερωτηθέντες αστυνομικούς αυξημένες πιθανότητες να εγκληματήσουν, έχουν οι αναρχικοί, οι τοξικομανείς, οι τσιγγάνοι, οι λαθρομετανάστες, οι αποφυλακισθέντες αλλά και τα παιδιά που προέρχονται από μη πλήρης οικογένειες. Η τελευταία αυτή κατηγορία θα αποτελέσει αντικείμενο σχολιασμού της επόμενης ενότητας που ακολουθεί, στην οποία θα παρουσιάσουμε τόσο τα χαρακτηριστικά εκείνα της οικογένειας που μετατρέπουν τα μέλη της σε ευάλωτο στόχο των μηχανισμών κοινωνικού «στιγματισμού», όσο και τους μηχανισμούς «στιγματισμού» που αναπτύσσονται στο εσωτερικό της

3.1 Η οικογένεια ως στόχος και φορέας στιγματισμού:

Η οικογένεια με την γενικευμένη έννοια του θεσμού δεν θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι αποτελεί ομάδα-στόχο στιγματισμού του επίσημου κοινωνικού ελέγχου. Μία τέτοια πρόταση θα ήταν επιεκώς

Bodine G. (1964) Factors related to police dispositions of juvenile offenders, Paper presented at the annual meeting of the American Sociological Association .

¹²¹ R. M . Terry "Discrimination in the Handling of Juvenile Offenders by Social Control Agencies» Journal of Research in Crime and Delinquency 1967 pp 218 Piliavin & Briar (1964)

¹²² M . Terry (1967) "Discrimination in the Handling of Juvenile Offenders by Social Control Agencies» Journal of Research in Crime and Delinquency pp 218

¹²³ Τσαλίκoglου Φ. Αρτινοπούλου Β, Ζαραφωνίτου Χ Μαντόglου Α «Οι αναπαραστάσεις των αστυνομικών για το εγκληματικό φαινόμενο . 1994 Αστυνομική Επιθεώρηση Σεπτέμβριος 1994 , σσ. 548-549

εξωφρενική. Υπάρχουν όμως συγκεκριμένης φύσεως κριτήρια¹²⁴, κατά κύριο λόγο κοινωνικά που αναδεικνύουν ορισμένες οικογένειες - φορείς αυτών των χαρακτηριστικών, ως ευάλωτες ομάδες-στόχους των επίσημων μηχανισμών στιγματισμού. Όπως αναφέρει ο Δασκαλάκης (1985) η έννοια του ευάλωτου (vulnerabilite) έγινε για πρώτη φορά γνωστή στην εγκληματολογία, από τον L. Walgrave, ο οποίος χρησιμοποίησε τον όρο αυτό, προκειμένου να περιγράψει μία κατάσταση παρεμφερή με την έννοια της αλλοτριώσης, που χαρακτήριζε εκείνη την εποχή την κατώτερη κοινωνικο-οικονομική τάξη.¹²⁵ Στην προκειμένη περίπτωση όμως η έννοια του ευάλωτου ταυτίζεται με την επικινδυνότητα, «δηλαδή καθορίζει τον βαθμό κατά τον οποίο μία κατηγορία πληθυσμού είναι εκτεθειμένη στον κίνδυνο του ποινικού σήγματος και το βαθμό πιθανότητας που αντιμετωπίζει ένα άτομο να επιλεγεί από τους μηχανισμούς της απεισίτητος κοινωνικής αντίδρασης και να στιγματιστεί σαν εγκληματίας»¹²⁶.

Σκοπός αυτής της ενότητας είναι να απομονώσουμε την οικογένεια ως μία ξεχωριστή πληθυσμιακή ομάδα και να εξετάσουμε πως τα κοινωνικο-

¹²⁴ Οι πρώτες έρευνες στο χώρο αυτό ήταν αρκετά περιγραφικές και επικέντρωναν το ενδιαφέρον τους όχι στους στιγματιστικούς μηχανισμούς αλλά στις ομάδες-στόχους του στιγματισμού. Διαμόρφωσαν, όμως, μια σημαντική ερευνητική υπόθεση, σύμφωνα με την οποία οι πιθανότητες διαφυγής του επίσημου κοινωνικού ελέγχου ήταν ανάλογες της κοινωνικής θέσης των δραστήων αξιόποινων πράξεων. Η έρευνα του Goldman, 1963, σσ. 577-591, πάνω στους νεαρούς παραβάτες, στόχευε στην ανακάλυψη των σφαλμάτων των στατιστικών της εγκληματικότητας και διαπίστωσε ότι τα βασικά κριτήρια διαμόρφωσης της αστυνομικής απόφασης σχετικά με την παραπομπή στη δικαιοσύνη ήταν: η βαρύτητα του αδικήματος, η εθνική προέλευση* του θεωρούμενου ως δράστη, το φύλο, η κοινωνικο-οικονομική του θέση και η μορφή αστυνομικής οργάνωσης. Σύμφωνα με μια άλλη έρευνα McEachen & Bauzer, 1967, σσ. 148-161, βαρύνουσα σημασία έχουν για τη διαμόρφωση της αστυνομικής απόφασης: η βαρύτητα του αδικήματος, ο δείκτης υποτροπής, η εθνική προέλευση, η ηλικία, το φύλο, η κοινωνικο-οικονομική θέση. Στο Χριστίνα Ζαραφωνίτου 1996 ο.π. σελ 248

¹²⁵ Βλ. L. Walgrave : "Considerations sur l'orientations de la psychologie dans la criminology actuelle" Deviance et Societe 1980 T.IV. vo. 4 σελ. 319 στον Δασκαλάκη (1985) ό.π. σελ 144

¹²⁶ Βλ. Δασκαλάκη (1985) ό.π, σελ. 144-145

οικονομικά της χαρακτηριστικά καθιστούν ευάλωτα τα νεαρότερα μέλη της στο στιγματισμό αυξάνοντας τις πιθανότητες ετικετοποίησης τους ως «παραβατικά» από τον επίσημο κοινωνικό έλεγχο Όπως προαναφέραμε διάφορες είναι οι έρευνες οι οποίες κατέστησαν σαφές, ότι η κατώτερη κοινωνική τάξη και το αντίστοιχο status της οικογένειας του παραβάτη, όπως διαμορφώνεται από την χαμηλή εισοδηματική στάθμη, το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, το επαγγελματικό προφίλ συνήθως εργατικό, των γονέων, και τη συνοικία στην οποία διαμένει το άτομο, είναι παράγοντες που λειτουργούν ως διακεκριμένα στερεότυπα στις αντιλήψεις τόσο του ευρύτερου κοινού όσο και των επίσημων φορέων της κοινωνικής αντίδρασης¹²⁷.

Σύμφωνα με την N. Davis¹²⁸, τα πορτραίτα των παραβατικών νεαρών ατόμων σκιαγραφούνται στην συλλογική συνείδηση μέσα από πολιτικο-κοινωνικές εκτιμήσεις που κυμαίνονται από άκρως συντηρητικές έως άκρως ριζοσπαστικές. Πολύ συχνά, αυτές οι ιδεολογικές αναπαραστάσεις καθορίζονται από κοινωνικού περιεχομένου συσχετίσεις, όπως το επαγγελματικό προφίλ, το status, το μορφωτικό επίπεδο και η πολιτιστική (εθνική) προέλευση του ατόμου.¹²⁹ Η ένταξη του ατόμου και της οικογένειας του σε μία κοινωνική τάξη (κατώτερη), με ένα συγκεκριμένο πολιτικό status (ανίσχυρο), αποτελούσε ανέκαθεν ένα άξιο παράγοντα μελέτης για την εγκληματογόνο επίδραση του αλλά και τον συνακόλουθο

¹²⁷ R. Regoli και J. D. Hewitt, *Deinquency in Society: A child-Centered Approach*, New York: McGraw-Hill, 1991. pp 323

¹²⁸ F.J Davis "Crime news in Colorando newspapers" *American Journal of Sociology* 1952 vol VIII pp 325

¹²⁹ Βλ. Νικόλαος Τάτσης, «Θεωρητικοί και μεταθεωρητικοί προβληματισμοί στην κοινωνιολογία των ανήλικων παραβατών» στο Πρόληψη και Αντιμετώπιση Της Εγκληματικότητας των Ανήλικων, (επιμ)Λουκία Μπεζε εισηγήσεις συμποσίου Αθηνών 14-16/10/1988 Εκδόσεις Σακκουλα :Αθήνα-Κομοτηνή 1990. σελ 39

εγκληματικό του στιγματισμό¹³⁰. Άλλωστε η ιδέα ότι η εγκληματικότητα και κατ' επέκταση η παραβατικότητα είναι γέννημα της ανέχειας αποτελούσε μία από τις σημαντικότερες απόψεις στα χρονικά της εγκληματικής διανόησης.¹³¹ Έχοντας τόσο βαθιές ρίζες, ίσως δεν θα έπρεπε να μας ξαφνιάζει το γεγονός ότι η εν λόγω αντίληψη έγινε η εστία ενός χρόνιου και άδικου στιγματισμού της κατώτερης κοινωνικής τάξης¹³² ως εγκληματικής.

Συγκεκριμένα η ανάλυση του Thornberry (1973) πάνω σε στοιχεία ατόμων με την ίδια χρονολογία γέννησης αποκάλυψε μία καθοριστική επίδραση του κοινωνικο-οικονομικού status της οικογένειας των εν λόγω ατόμων, στην προκατειλημμένη στάση πολλών αστυνομικών απέναντί τους, επηρεάζοντας την συχνότητα σύλληψης, προανάκρισης και παραπομπής νεαρών της κατώτερης τάξης στα ανήλικα δικαστήρια, σε

¹³⁰ Bodine (1964) Factors related to police dispositions of juvenile offenders, Paper presented at the annual meeting of the American Sociological Association .

Shannon Lyle W (1963) Types and patterns of delinquency referral in a middle - sized city British Journal of Criminology vol 4 pp 24-36

¹³¹ Χριστίνα Ζαραφώνιτου(1996)ό.π247-251 πρβλ επ. στους R. Regoli και J. D. Hewitt, Deinquency in Society: A child-Centered Approach, New York: McGraw-Hill, 1991. pp 316-317

¹³² Σύμφωνα με τον Steinert τα χαρακτηριστικά και οι ιδιότητες τα οποία προσδίδονται σε ανθρώπους και στις πράξεις τους αποτελούν αφαιρέσεις και αποδόσεις χαρακτηρισμών που συνδέονται με συγκεκριμένες (κοινωνικές) επιδώσεις: κοινωνικά παράγεται μια καθορισμένη γλώσσα (ή λεξιλόγιο στην ακριβή μεταφορά του όρου) κατηγοριοποίησης ανθρώπων και πράξεων η οποία ιστορικά μετασχηματίζεται μαζί με τις κοινωνικές δομές. Τόσο η δυνατότητα εφαρμογής όσο και η πραγματική εφαρμογή των κατηγοριών αυτών σε συγκεκριμένους ανθρώπους και πράξεις, διαφοροποιείται ανάλογα με τη θέση των ανθρώπων ως φορέων των πράξεων, στις κοινωνικές δομές. Η κατηγοριοποιητική αυτή γλώσσα τίθεται σε- εφαρμογή από μία σειρά θεσμών όπως Αστυνομία / Δικαστήριο / Φυλακή / Κοινωνική πολιτική / Εκπαιδευτικοί θεσμοί κ.ά. Η διαδικασία της εφαρμογής της όμως, διέρχεται και από στάδια εξορθολογισμού, τα οποία καθορίζουν την εξέλιξη της, όπως και την αλλαγή της, όταν προκύπτει ανάγκη κι αυτό επισυμβαίνει με τη λειτουργία των διαφόρων επιστημονικών κλάδων, όπως π.κ. της Επιστήμης του Δικαίου, της Εγκληματολογίας, της Παιδαγωγικής, της Ψυχολογίας, της Κοινωνιολογίας κ.ά. Είναι προφανές, ότι τόσο η γλώσσα αυτή, όσο και η εφαρμογή της, χρήζουν νομιμοποίησης... Η διαδικασία εγγραφής οποιασδήποτε ετικέτας συνδέεται με κοινωνικές διαντι-δράσεις, θετικές ή αρνητικές στην Αρχιμανδριτου Μ 1996 ό.π σελ 78

σχέση με άτομα προερχόμενα από τη μεσαία τάξη.¹³³ Στο ίδιο πνεύμα, κινήθηκε και η έρευνα του Cicourel (1968), η οποία κατέδειξε κατόπιν πολυετούς παρατήρησης, ότι το κοινωνικο-οικονομικό status της οικογένειας των παραβατών συνδεόταν με την παραπομπή σε δίκη¹³⁴.

Ο Cicourel (1968) προσέφερε επίσης μία ερμηνεία της έμμεσης επίδρασης του κοινωνικο-οικονομικού status, στις στερεότυπες αντιλήψεις των αστυνομικών. Ως αποτέλεσμα των διαφορετικών γονικών προσδοκιών, όπως διαμορφώνονται με βάση τις διάφορες εισοδηματικές ομάδες, η αστυνομία πίστευε ότι οι γονείς της κατώτερης κοινωνικής τάξης θα ήταν λιγότερο αποτελεσματικοί στον έλεγχο της μελλοντικής συμπεριφοράς του παιδιού τους απ' ότι οι γονείς της μεσαίας τάξης. Με αυτήν την αντίληψη οι αστυνομικοί έκριναν ότι τα παιδιά της κατώτερης τάξης θα αποτρέπονταν από την παραβατικότητα εάν τύχαιναν δικαστικής επίβλεψης. Στη συνέχεια ο Cicourel (1968) έκανε λόγο για τον ρόλο του οικογενειακού κοινωνικο-οικονομικού status στην λήψη αποφάσεων σημειώνοντας τις πιέσεις όπου οι γονείς της μεσαίας τάξης είναι σε θέση λόγω της κατάστασής τους να ασκούν σε έναν αστυνομικό:

«Όταν οι γονείς μπορούν να προβάλλουν ευνοϊκές επαγγελματικές και σπιτικές εικόνες (αναπαράστασεις), και όταν είναι σε θέση να αμφισβητούν άμεσα τις εκτιμήσεις και τις διαθέσεις των αστυνομικών, οι υπάλληλοι της αστυνομικής διεύθυνσης (λόγω της προσκολλησεως τους στα επιφανόμενα – έλλειψη διαλυμένου σπιτιού, «λογικοί» γονείς, όμορφη συνοικία, κλπ) δυσκολεύονται να συντάξουν εγκληματικό φάκελο (για τον νεαρό παραβάτη) όταν έχουν με άμεσο τρόπο απέναντι τους τις

¹³³ Βλ. Thornberry Terrence Race, Socioeconomic Status and Sentencing in the Juvenile Justice System. *Journal of Criminal Law and Criminology* 64 (1973):90-98.

¹³⁴ Cicourel Aaron V. (1968) The Social Organization of the High School and Deviant Adolescent Carrers pp 124-135 στους Earl Ryubington and Martin S. Weinberg (eds.), *Deviance: The Interactionist Perspective*. New York: Macmillan.

οικογενειακές πηγές και την προβολή της προοπτικής ενός «ρόδινου» μέλλοντος». ¹³⁵

Εκτός όμως από το κοινωνικο-οικονομικό status των οικογενειών, οι αντιλήψεις για τις συνθήκες του οικογενειακού περιβάλλοντος, όπως αντικατοπτρίζονται στην γονεϊκή σχέση και στάση απέναντι στα παιδιά και στο πρότυπο ανατροφής και επίβλεψης τους, παρουσιάζονται ως εξίσου σημαντικά κριτήρια-στερεότυπα(π.χ. παιδιά μεταναστών) για την δημιουργία στιγματισμού¹³⁶ και την συνακόλουθη άσκηση διακριτικής εξουσίας¹³⁷. Είναι γεγονός ότι η στιγματισμένη εικόνα της οικογένειας του *προπαρβατικού* απορρέει συχνά από ρεαλιστικά προβλήματα, είτε σε συνάρτηση με τις ασταθείς και ταραχώδεις σχέσεις των γονιών, είτε σε σχέση με τις τους γονικές ευθύνες, όπως η παραμέληση, η κακοποίηση η έλλειψη σωστής ηθικής διαπαιδαγώγησης ή άγνοιας των στοιχειωδών συναισθηματικών αναγκών των παιδιών. Ανεξάρτητα με τον αντίκτυπο που

¹³⁵ Βλ. Cicourel Aaron V. and John Kitsuse, (1968) *The Social Organization of the High School ad Deviant Adolescent Carriers* ibid pp. 243.

¹³⁶ Η θλιβερή ιστορία ενός ζευγαριού νέων ανθρώπων, της Eliane και του Andre, που περιγράφεται από τον Φαρσεδάκη εικονογραφεί, καλύτερα από οποιαδήποτε λόγια, τις διαπιστώσεις στις οποίες και η επιστημονική έρευνα καταλήγει:

Κι οι δυο τους ξεκίνησαν ως παιδιά του 4οι κόσμου. Κι οι δυο έγκαιρα επισημάνθηκαν, ως βρισκόμενοι σε «ηθικό κίνδυνο» -μια που ανήκαν σε οικογένειες που κρίθηκαν «ανίκανες», οικονομικά, πολιτιστικά, κοινωνικά να τους αναθρέψουν- και τοποθετήθηκαν σε υποκατάστατες οικογένειες και σε ιδρύματα. Ο Andre διηγήθηκε τη ζωή του, τα σκασιαρχεία του, τις μικροκλοπές του για να φάει Το μίσος του για τις ημέρες γιορτής που αυτός δεν μπορούσε να γιορτάσει, αλλά και το φόβο του τις καθημερινές, για τα ξυλοφορτώματα με τη ζωστήρα, τον αγώνα του για ν' αρπάξει λίγη τροφή από τα σκυλιά της φάρμας. «Κανείς δεν έχει δικαίωμα να με κρίνει, αν δεν έχει περάσει από κει που πέρασα», δηλώνει. Παραπλήσια είναι κι η ιστορία της Eliane. Ζουν μαζί, η Eliane έχει τέσσερα παιδιά από προηγούμενη ένωση. Ο Andre έχει και αυτός δυο κόρες από την πρώτη του γυναίκα. Και τα έξι παιδιά αφημένα σε ξένα χέρια (υποκατάστατες οικογένειες ή ιδρύματα). Όπως επισημαίνει ο Φαρσεδάκης «Είναι μια ιστορία που έχει τη δύναμη ενός συμβόλου. Γιατί δεν είναι μόνη της. Όπως αποδεικνύεται από τις έρευνες και τα στατιστικά στοιχεία , οι κοινωνικοί αυτοί έγκλειστοι αποτελούν την συντριπτική πλειοψηφία των εγκλειστών στα πάσης φύσεως ιδρύματα. Είναι τα πιο ευάλωτα στο σίγμα της επίσημης κοινωνικής αντίδρασης. I Φαρσεδάκης(1991) ο.π.σελ 269-270

¹³⁷ R. Regoli και J. D. Hewitt(1991) *Deinquency in Society: A child-Centered Approach*, New York: McGraw-Hill pp 320

οι ενδοοικογενειακές σχέσεις έχουν στην συμπεριφορά του *προπαραβατικού* ανηλίκου, σε καμία περίπτωση δεν κρίνεται δίκαια και σκόπιμη η γενίκευση του κακού και η χρήση στερεοτύπων, ιδιαίτερα στην πρώτη εν δυνάμει *σιγμασική* φάση της σύλληψης, όπου δεν στοιχειοθετείται κατηγορία και δεν υπάρχει η έννοια της ενοχής του εμπλεκόμενου ανηλίκου.

Στην έρευνα του Goldman (1963)¹³⁸, το 90% του δείγματος των ερωτηθέντων αστυνομικών πίστευε ότι η παραβατικότητα αντανακλούσε ανεπαρκείς οικογενειακές συνθήκες, όπως η έλλειψη πειθαρχίας και επίβλεψης. Το ίδιο ποσοστό θεωρούσε αυτή την μεταβλητή ως πρωτεύουσας σημασίας για την απόφαση παραπομπής ή όχι του ανηλίκου στη δικαιοσύνη. Όταν οι αστυνομικοί έκριναν ότι η οικογενειακή κατάσταση ήταν ικανοποιητική, με την έννοια ότι οι γονείς του ανηλίκου κατείχαν υπεύθυνες θέσεις στην κοινότητα, ήταν παλαιοί κάτοικοι της περιοχής, ευυπόληπτοι πολίτες, μέλη της εκκλησίας κλπ. κατέληγαν στο ότι μπορούσαν να βασιστούν στην λήψη των απαραίτητων προς συμμόρφωση του ανηλίκου οικογενειακών μέτρων, χωρίς να είναι αναγκαία η επίσημη αστυνομική παρέμβαση.¹³⁹ Σε αντίθετες περιπτώσεις έπρατταν αντιστρόφως ανάλογα παραπέμποντας το «ύποπτο» άτομο στη δικαιοσύνη. Τέλος οι αστυνομικοί θεωρούσαν την γονική αμέλεια είτε λόγω αμάθειας ή έλλειψης στοιχειώδους ενδιαφέροντος, είτε λόγω προβλημάτων όπως ο αλκοολισμός, ως την κυριότερη αιτία πρόκλησης της παραβατικότητας. Περισσότεροι από τους μισούς ερωτηθέντες θεωρούσαν ότι τα προερχόμενα από ένα τέτοιο οικογενειακό περιβάλλον άτομα, έπρεπε να παραπεμφθούν στα δικαστήρια ανηλίκων για σωστό

¹³⁸ Goldman Nathan. (1963) The Differential Selection of Juvenile Offenders for Court Appearance. Pp 577-591

¹³⁹ Βλ. Goldman, Nathan. (1963) *ibid* pp 577-591

έλεγχο και καθοδήγηση.¹⁴⁰

Είναι γεγονός ότι η οικογένεια είναι το πιο διαδεδομένο σημείο αναφοράς του σχηματισμού της σημειολογικής αναπαράστασης του «προπαραβατικού» βάση των κοινωνικών χαρακτηριστικών εκείνων, που αποτελούν σε πρώτη φάση το στίγμα του ίδιου του περιβάλλοντος της ως «εγκληματογενούς». Αντιστρέφοντας σε αυτό το σημείο τους όρους, θα ήταν καλό να εξετάσουμε τον ενεργητικό ρόλο του οικογενειακού περιβάλλοντος, μέσω των βασικών θεωρημάτων της συμβολικής αλληλεπίδρασης και των υποθέσεων της προσέγγισης της ετικέτας, ως φορέα παραγωγής στίγματος, καθώς και τις συνέπειες εσχάραξης της *προπαραβατικής ετικέτας*.

Όπως ειπώθηκε στην αρχή της παρουσίασης των βασικών ιδεών της προσέγγισης, ο αρνητικός ορισμός μίας κατάστασης και ενός υποκειμένου από «σημαντικούς άλλους» , *όπως είναι οι γονείς, οι καθηγητές, οι αστυνομικοί κ.α.*, διαδραματίζει καταλυτικό ρόλο τόσο για τον ψυχικό του κόσμο όσο και για την μετέπειτα συμπεριφορά του. Ο ορισμός του «σημαντικού άλλου» στην προκειμένη περίπτωση απεικονίζει τον γονέα , διότι είναι στενότερα συνδεδεμένο με το παιδί φυσικό πρόσωπο, το οποίο λειτουργεί αφενός ως μοντέλο μίμησης, και αφετέρου ως φορέας δικαιοδοσίας ,λήψης αποφάσεων καθώς και παροχής συμβολικών και φυσικών ανταμοιβών, προς το παιδί, οι οποίες όμως έχουν συχνά επικριτικό χαρακτήρα. Σύμφωνα με τη θεωρία της συμβολικής αλληλεπίδρασης, οι γονείς διαδραματίζοντας το ρόλο του *Αλλου* , λειτουργούν με τρόπο καθοριστικό στην ανάπτυξη της περί Ευατού εικόνας του παιδιού. ¹⁴¹

¹⁴⁰ Βλ. Goldman, Nathan. (1963) *ibid* pp 577-591

¹⁴¹ Blumer, H 1969 *Symbolic Interactionism* Prentice Hall Englewood Cliffs pp2

Μέσα σε αυτό το θεωρητικό πλαίσιο, η παραβατικότητα καθορίζεται εν μέρει από την περί Εαυτού εικόνα, όπως αυτή γίνεται αντιληπτή μέσω της αντανάκλασης της, από την αλληλεπίδραση με τους άλλους¹⁴². Παράλληλα όμως, καθορίζεται και από μια *διαδικασία εικετοποίησης* από άλλα σημαντικά πρόσωπα (significant other persons)¹⁴³. Ο μηχανισμός με τον οποίο οι αλληλεπιδρώντες επηρεάζουν ένας τον άλλο, συνδέεται κατά κανόνα i) με το ρόλο που το κάθε υποκείμενο διαδραματίζει – και στον οποίο εμπεριέχεται η *προβολή του Εαυτού* ή για άλλους *μελετητές η προσωπική του ταυτότητα*– ii) καθώς και με την *αμοιβή - έπαινο ή επίκριση*- που του αποδίδεται, συναρτήσει του τρόπου δράσης που υιοθέτησε.¹⁴⁴

Πορίσματα εμπειρικών μελετών (Matsueda & Bartusch 1996) οι οποίες ασχολήθηκαν με τις συνέπειες που έχει στο ψυχισμό του παιδιού η εγχάραξη μιας *‘προπαραβατικού τύπου εικέτας’* από τους γονείς του (*προσδίδουτάς σε αυτό χαρακτηρισμούς οι οποίοι υποβιβάζουν την « αυτοεκτίμησή του»*) επιβεβαίωσαν την σύνδεση της γονεϊκής αυτής *διεργασίας* με την μετέπειτα *παραβατική καριέρα του παιδιού*. Πιο συγκεκριμένα μεταφέροντας την υπόθεση *«ότι εικέτες έχουν*

¹⁴² Σύμφωνα με τους Foster et al (1972) Jones (1973) Η παραβατική συμπεριφορά έπεται της παραβατικής περί εαυτού εικόνας, και αυτό γιατί οι σημαντικοί άλλοι λειτουργούν σύμφωνα με την εν λόγω εικόνα του. Επίσης οι Festinger (1957) & Markus (1977) υποστήριξαν ότι τα άτομα τείνουν να συμπεριφέρονται με τρόπους που αντιστοιχούν με την προσωπική εικόνα, που αυτά έχουν σχηματίσει για τον εαυτό τους

¹⁴³ Η ανάληψη τέτοιων ρόλων σε μακρο-επίπεδο – όπως ο ρόλος του γένους στην κοινωνία, η «ετικέτα» και η περί του εαυτού αντίληψη – είναι ίσως απαραίτητοι προσδιοριστικοί παράγοντες για να κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο οι δομές σε μικρο-κοινωνιολογικό επίπεδο αποτυπώνονται στην ατομική συμπεριφορά. Βλ. Matsueda, (1996) “Gender, Reflected Appraisals, and Labeling: A Cross - Group Test of an Interactionist Theory of Delinquency” Social Forces September 75 (1) pp 145-177

¹⁴⁴ G.H. Mead (1934) Mind, Self and Society from the Standpoint of a Social Behaviorist. (ed) C. Morris, University of Chicago Press, Chicago

περισσότερες πιθανότητες να αποδοθούν στους ανίσχυρους, και στους μή έχοντες την εξουσία του ορίζει»¹⁴⁵ σε επίπεδο οικογένειας, είναι καταφανές ότι τα παιδιά θεωρούνται, ως τα ασθενέστερα μέλη του κοινωνικού της πυρήνα. Η ετικέτα λοιπόν, του παραβάτη, του αυτικοινωνικού, του κομπλεξικού, του καθυστερημένου, που αποδίδεται από τον γονέα, επηρεάζει σημαντικά την περί του εαυτού εικόνα του παιδιού, το οποίο φτάνει στο σημείο να αντιλαμβάνεται τον εαυτό του μέσα από το πρίσμα αντίληψης των άλλων γι αυτό, γεγονός το οποίο ερμηνεύεται μέσω της θεώρησης της προφητείας αυτο-εκπλήρωσης.

Αναφορικά με τη σημασία του γονεϊκού επαίνου, σύμφωνα με τα συμπεράσματα μελέτης του Matsueda (1992), βρέθηκε ότι τόσο για τα αγόρια όσο και για τα κορίτσια ο γονεϊκός έπαινος επηρέαζε σημαντικά το βαθμό αυτοεκτίμησή τους, βαθμός ο οποίος, όπως διαφάνηκε από τα πορίσματα της εν λόγω μελέτης, συνδέεται σημαντικά με την νεανική παραβατικότητα.¹⁴⁶

Επιπρόσθετα με βάση τα αποτελέσματα της ίδιας μελέτης ο Matsueda, υποστήριξε, ότι η γονεϊκή απόδοση της ετικέτας σχετίζεται σημαντικά με την παραβατικότητα των νέων. Συγκεκριμένα διατύπωσε την άποψη, ότι η γονεϊκή απόδοση της ετικέτας (*πχ του απαειώνα, του κλέφτη, του εκβιαστή*), αφενός μειώνει σημαντικά την αυτόαντίληψη των παιδιών ως προς την *περί του εαυτού εικόνα τους*, αφετέρου συμβάλει ενισχυτικά στην μελλοντική εκδήλωση εκ μέρους τους μιας παραβατικής συμπεριφοράς.

¹⁴⁵ E. Lemert(1972), Social Pathology *ibid* και Βλ.: Howard Becker(1963), *ibid* pp 9

¹⁴⁶ Matsueda Ross L. 1992 "Reflected Appraisals, Parental Labeling and Delinquency :Specifying a Symbolic Interactionist Theory "American Journal of Sociology vol 97 : 1577-1611

Επιπρόσθετα αναφορικά με τη πιθανότητα να αποδοθεί σε ένα άτομο η ετικέτα του παρεκκλίνοντος από την οικογένειά του , η Karen Helmer (1996)¹⁴⁷ υποστήριξε ότι η μεταβλητή « φύλο» , φαίνεται να παίζει σημαντικό ρόλο. Το ίδιο καταδεικνύεται και από την έρευνα των Matsueda & Bartusch,(1996), τα αποτελέσματα της οποίας έδειξαν ότι τα αγόρια έχουν περισσότερες πιθανότητες να *εακκεταρίστουν* ως παρεκκλίνοντα ή ως παραβάτες , τόσο από τους γονείς τους όσο και από τους επίσημους μηχανισμούς κοινωνικού έλεγχου, απ' ότι τα κορίτσια.¹⁴⁸ . Η ερμηνεία που δόθηκε από τους παραπάνω μελετητές στηρίχθηκε , στην άποψη ότι με βάση τα ισχύοντα κοινωνικά στερεότυπα, η νεανική παραβατικότητα , αντικατοπτρίζεται ως κατεξοχήν ανδρικό φαινόμενο, καθώς επίσης και σε αυτήν σύμφωνα με την οποία τα αγόρια εκδηλώνουν σε μεγαλύτερη συχνότητα αντικοινωνικού τύπου συμπεριφορές.

Επίσης από τα ευρήματα της ίδιας μελέτης διαφάνηκε ότι οι χαρακτηρισμοί που αποδίδει ένας γονέας στο παιδί (ως παραβάτη του νόμου κ.λ.π.) συνδέονται καταφανώς με το χαμηλό οικονομικό status του γονέα, τον τόπο καταγωγής του και την συναισθηματική του κατάσταση (αν είναι διαζευγμένος ή όχι) .Ακόμα το *προβληματικό* αυτό γονεϊκό προφίλ σε συνδυασμό με τις στερεοτυπικές γονεϊκές αντιλήψεις για την εικόνα του παραβάτη με βάση το φύλο του, φαίνεται να συνδέεται ακόμα περισσότερο με τους εσφαλμένους χαρακτηρισμούς και κατηγορίες που αποδίδει ο γονέας στο παιδί. Όπως τονίζουν οι Matsueda & Bartusch,(1996) η διεργασία αυτή της ετικετοποίησης του παιδιού από τους γονείς του , φαίνεται να επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό

¹⁴⁷ Karen Helmer 1996 "Gender Interaction and Delinquency : Testing o Theory of Differential Social Control" Social Psychology Quarterly vol 59 pp 39-61

¹⁴⁸ Βλ. Matsueda R Bartusch, D1996 "Gender, Reflected Appraisals, and Labeling: A Cross - Group Test of an Interactionist Theory of Delinquency" *ibid* pp 150

τον τύπο της μελλοντικής του συμπεριφοράς. Μάλιστα σε συνδυασμό με την υπόθεση της εσφαλμένης κατηγορίας, επισημαίνουν ότι ίσως να οδηγήσει το παιδί, στην προφητεία της αυτό – εκπλήρωσης, δηλαδή της αποδοχής και ενσάρκωσης εκ μέρους του μιας παρεκκλίνουσας ή παραβατικού τύπου συμπεριφοράς.¹⁴⁹

Επιπλέον τόσο στην παρούσα μελέτη των Matsueda & Bartusch,(1996) όσο σε προγενέστερη μελέτη των ο Matsueda & Heimer (1994)¹⁵⁰ επιβεβαιώθηκε η στενή σύνδεση, μεταξύ της διεργασίας της γονεϊκής απόδοσης της ετικέτας, με την συνακόλουθη εκδήλωση από το παιδί, της αντίστοιχης συμπεριφοράς που απορρέει από αυτό τον χαρακτηρισμό. Συγκεκριμένα τα αποτελέσματα και από τις δύο μελέτες του, έδειξαν ότι η περί του εαυτού εικόνα που θα αποκρυσταλλώσει το παιδί, από τον χαρακτηρισμό που θα του αποδώσουν οι γονείς του ως παραβάτη νόμων (έχοντας τελέσει παραβατική πράξη) θα αυξήσει σημαντικά τις πιθανότητες μελλοντικής επανάληψης των παραβατικών του πράξεων. Ακόμα, η σχηματισμένη από το παιδί, περί εαυτού εικόνα, θα αλληλεπιδράσει εκ νέου λειτουργώντας, ενδυναμωτικά ως προς τον αρχικό χαρακτηρισμό που του απέδωσε ο γονέας του. Στην περίπτωση δε, που το παιδί έχει ένα προηγούμενο ιστορικό παραβατικότητας, αυτό θα επηρεάσει σημαντικά, τόσο τη διαδικασία γονεϊκής εγχάραξης μιας παραβατικής ετικέτας, όσο και το βαθμό εκτίμησης ή αποδοκίμασias του γονέα προς το παιδί.¹⁵¹

¹⁴⁹ Βλ. Matsueda,1996 “Gender, Reflected Appraisals, and Labeling: A Cross – Group Test of an Interactionist Theory of Delinquency” *ibid* pp165

¹⁵⁰ Heimer Karen and Ross L. Matsueda .1994 “Role – Taking , Role Commitment and Delinquency :A Theory of Differential Social Control “ *American Sociological Review* vol 59 pp 365- 390

¹⁵¹ Βλ. Matsueda, “Gender, Reflected Appraisals, and Labeling: A Cross – Group Test of an Interactionist Theory of Delinquency” *ibid* p 161

Ολοκληρώνοντας την παρουσίαση μας, θα λέγαμε, ότι η «ενεργητική» συνδρομή της οικογένειας στο σιγματισμό του ατόμου (μέσω των *γονεϊκών χαρακτηρισμών*) σε συνδυασμό με την έμμεση συνδρομή των κοινωνικών της χαρακτηριστικών(π.χ. *διασπασμένη οικογένεια*, *τόπος διαμονής*, *κοινωνική θέση*) διευκολύνουν τόσο την δημιουργία ενός παραβατικού προφίλ στο παιδί όσο και την υιοθέτηση εκ μέρους του μιας μελλοντικής παραβατικής συμπεριφοράς. Γεγονός που σημαίνει ότι το νεαρό άτομο αποτελεί πλέον ένα εύκολο στόχο, ενός περαιτέρω κοινωνικού σιγματισμού, τις συνέπειες του οποίου θα μελετήσουμε στις αμέσως επόμενες ενότητες.

4 Η ΠΡΟΣΤΙΘΕΜΕΝΗ ΑΞΙΑ ΑΠΟΔΟΣΗΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΗΣ «ΕΤΙΚΕΤΑΣ»

4.1 Στην «εαυτού» εικόνα

Το στίγμα τείνει να επαναπροσδιορίζει το ψυχισμό και την προσωπικότητα του ατόμου. Ο *στιγματιζόμενος* ως εγκληματίας μπορεί να επισύρει τέτοιες εικόνες περί των ιδιοτήτων του στη σκέψη των άλλων-όπως σκληρός, κακός, επικίνδυνος, επιθετικός, διαταραγμένος, άτιμος-που ο ίδιος, ως άτομο να μην είχε ενδεχομένως ποτέ αναπτύξει ή παρουσιάσει. Με βάση αυτές τις αναπαραστάσεις, οι άλλοι αρχίζουν να αντιδρούν στο αρνητικό συμβολικό περιεχόμενο αυτής της ετικέτας, *απαξίωσης* να εξετάσουν τα πραγματικά δείγματα συμπεριφοράς του ατόμου. Είναι αλήθεια ότι οι αντιδράσεις που το στίγμα προκαλεί , περιορίζουν δραματικά τις προσαρμοστικές δυνατότητες του ατόμου στο κοινωνικό περιβάλλον, ακόμα και στην περίπτωση που υπάρχει καλή θέληση εκ μέρους του και καταβάλλεται κάθε φιλότιμη προσπάθεια από αυτό.¹⁵² Το στίγμα δεν αφήνει πραγματικά περιθώρια για την υιοθέτηση άλλου ρόλου πέραν του εγκληματικού, κάτι που ο φέρων της ετικέτας του «εγκληματία» δεν θα αργήσει να συνειδητοποιήσει εν όψει των εξοστρακιστικών αντιδράσεων των κομφορμιστικών κύκλων στην προσπάθεια εύρεσης εργασίας και επισύναψης κοινωνικών σχέσεων.¹⁵³ Αυτό συνεπάγεται ότι δεν μπορεί να ικανοποιήσει τις κοινωνικές του ανάγκες παρά μόνον μέσα στα στενά όρια στιγματιζόμενων χώρων, γνωστοί

¹⁵² Δασκαλάκης Η 1985 ,ό.π. σελ 153

¹⁵³Δασκαλάκης Η 1985 ο.π. σελ 154-155

και ως σέκια του υποκόσμου. Η συνειδητοποίηση της κοινωνικής αποδοκιμασίας, καθώς και άρνησης προς το πρόσωπο του σε συνάρτηση με την συντριβή του ονείρου της επανένταξης του στο κοινωνικό σύνολο είναι έντονα τραυματική. Νοιώθοντας προδομένο από μία κοινωνία που θεωρητικά θα το σωφρόνιζε, και θα του έδινε εξιτήριο από την φυλακή, έχοντας πλήρως «θεραπευθεί» και «αναμορφωθεί», αντιλαμβάνεται με οργή και με πικρία, ότι το σφάλμα που διέπραξε και του οποίου το χρέος αποπλήρωνε για χρόνια, έγκλειστο μέσα στη φυλακή, έχει τελικά ένα πολύ βαρύτερο τίμημα, τον κοινωνικό του στιγματισμό, «μία στάμπα πάγια και ανεξίτηλη». Είναι ακριβώς αυτή η στάμπα του «πρώην φυλακισμένου» που θα γίνει η βάση αναπροσδιορισμού της προσωπικής εικόνας που φέρει για τον εαυτό του, η οποία επιδεινώνεται ακόμα περισσότερο, από τους αφιλόξενους συγγενείς, φοβισμένους πρώην φίλους, και κατηγορηματικά αρνητικούς εργοδότες.

Με τις πόρτες της συμβατικής κοινωνίας ερμητικά κλειστές και την αποδοχή της νέας εικόνας για τον εαυτό του ως «εγκληματία», ανταπαντά στην κοινωνία «πληρώνοντας την με το ίδιο νόμισμα», δηλαδή μέσω της παντελούς απόρριψης της.¹⁵⁴ Κατ' αυτόν τον τρόπο η προσέγγιση της ετικέτας εξηγεί την υποτροπή, την αποκαλούμενη δευτερογενή παρέκκλιση (Lemert) ή δευτερογενή επεξεργασία (Schur 1971).¹⁵⁵ Η νέα αλληλεπιδραστική ένωση από την δράση-αντίδραση παραβάτη-κοινωνίας καταλήγει σε έναν φαύλο κύκλο. Από τη μία πλευρά, το άτομο σπρώχνεται στο έγκλημα απευθυνοντας οξύ κατηγορώ για την εξέλιξη του στην κοινωνία, η οποία από την άλλη πλευρά, ηθικολογεί περί του αδιόρθωτου του χαρακτήρα του ατόμου αποποιούμενη κάθε δική της

¹⁵⁴ S. Shoman, Etude d'un cas de Stigmatisme Jean Genet, Deviance et Criminalite (εκδ.) D. Szabo. Arman Colin Paris 1970 pp. 227

¹⁵⁵ Βλ Δασκαλάκης 1985. ο.π.146

ευθύνη. Το νέο καταλυτικό στίγμα από μέρους της κοινωνικής αντίδρασης έρχεται να αποτελειώσει τον στόχο του, χωρίς όμως επιστροφή αυτή τη φορά, στους κόλπους του εγκλήματος. Το αποτέλεσμα είναι η δημιουργία ενός πραγματικά αντικοινωνικού ατόμου με επικίνδυνη πλέον για το σύνολο προσωπικότητα.¹⁵⁶

4.2 Στο σχηματισμό της νέας «κοινωνικής ταυτότητας»

Έχοντας θίξει την ψυχολογική υπόσταση των συνεπειών του στίγματος στην προσωπικότητα του ατόμου και στην διαφοροποίηση της περί του εαυτού του εικόνας, στρέφουμε σε αυτό το σημείο την προσοχή μας, όπως και ο τίτλος το υπονοεί, στις συνέπειες που επιφέρει το στίγμα στην κοινωνική ταυτότητα του εγκληματία. Δεν μπορούμε παρά να συμφωνήσουμε με τον Δασκαλάκη (1985) που αναφέρει ότι ο σιγματισμός είναι ουσιαστικά μία διαδικασία εγκαθίδρυσης μίας αρνητικής κοινωνικής ταυτότητας. Με την εγκάραξη της ετικέτας του εγκληματία όλοι οι υπόλοιποι ρόλοι εκπίπτουν, αναδεικνύοντας έναν και μοναδικό που δεν είναι άλλος από αυτόν του εγκληματία, κάτι που παρατηρείται σε επίπεδο τόσο τυπικών όσο και άτυπων κοινωνικών συνεπειών.¹⁵⁷

Όπου η σύνδεση αυτή των τυπικών συνεπειών του στίγματος με την καταδίκη, υπήρξαν κατά το παρελθόν και θεσμοποιημένες. Συγκεκριμένα πριν από έναν περίπου αιώνα, ίσχυε και στην Ελλάδα ο θεσμός του πολιτικού θανάτου που επισφράγιζε την ποινική καταδίκη ως

¹⁵⁶ Βλ.: E. Lemert, *Human Deviance, Social Problems and Social Control*, pp. 63

¹⁵⁷ Βλ. Δασκαλάκης (1985) ό.π. σελ 145-148

ποινή με ολική κοινωνική βαρύτητα.¹⁵⁸ Προερχόμενος από το ρωμαϊκό δίκαιο και την «capitis deminutio», ο θεσμός του πολιτικού θανάτου σηματοδοτούσε την έκπτωση του υποκειμένου, ως οντότητα δικαίου, αφού όλα τα πολιτικά και αστικά του δικαιώματα αφαιρούνταν, αφήνοντας το άτομο να διατηρεί μόνο την βιολογική του ιδιότητα. Ήταν εν ζωή αλλά κατά την κοινωνία ήταν νεκρός με όλες τις νομικά επερχόμενες συνέπειες ενός φυσικού δια τους άλλους πολίτες θανάτου. Σήμερα ο πολιτικός θάνατος έχει καταργηθεί αλλά στην θέση του ισχύει ο θεσμός της πολιτικής απαγόρευσης, όπως προβλέπεται από το άρθρο 1700 του Αστικού Κώδικα το οποίο ορίζει την απαγόρευση πάσης φύσεως δικαιπραξίας.¹⁵⁹ Ενώ δεν έχει κάποια λειτουργική σημασία στο καταδικαζόμενο για κάποιο κακούργημα άτομο, η στιγματιστική του συνισταμένη πρέπει ωστόσο να υπογραμμιστεί.

Οι συνέπειες του τυπικού στίγματος στην ταυτότητα του ατόμου, όπως επέρχονται με την απαγγελία της ποινής, ακολουθούν τον κατάδικο ως αναπόδραστη σκιά του και στο στερητικό και υποβαθμισμένο περιβάλλον της φυλακής, μέσα στο οποίο καλείται ο νεο-εισαχθείς κατάδικος, να ζήσει για σεβαστά χρονικά διαστήματα, κι' άλλοτε πάλι για μια ολόκληρη ζωή. Η έμμεση ή άμεση συμμετοχή του στο κοινωνικό σύστημα της φυλακής έχει άμεση επίδραση στον τρόπο που το άτομο θα αντιλαμβάνεται εφεξής την κοινωνική του ταυτότητα. Ακόμα και αν επιλέξει μία ατομική στρατηγική προσαρμογής, που θα τον οδηγήσει στην απελπιστική απομόνωση και αποξένωση από τους συγκρατούμενους του, είναι σχεδόν αδύνατη η πιθανότητα να μην αποκτήσει την προοπτική του «κατάδικου», η οποία περιλαμβάνει συγκεκριμένες αποδόσεις νοημάτων, νέες ερμηνείες, αντιδράσεις, πεποιθήσεις και αξίες, που θα

¹⁵⁸ Βλ. Δασκαλάκης(1985) ο.π.σελ 149

¹⁵⁹ Βλ. Δασκαλάκης(1985),ό.π.σελ.147

μορφοποιήσουν, θα επηρεάσουν ή θα διαστρέψουν τον τρόπο θεώρησης της κοινωνικής παραγματικότητας. Πιο σημαντικά όμως, θα αποτελέσουν αναπόσπαστα στοιχεία της κοινωνικής του ταυτότητας που δεν θα τον εγκαταλείψουν ακόμα και μετά την αποφυλάκιση του, με ανοικτό το ενδεχόμενο της πλήρους αφομοίωσης και εκπλήρωσης τους για όσο ζει.¹⁶⁰ Ο J. Irving (1970) παραθέτει ένα χαρακτηριστικό απόσπασμα από το ημερολόγιο του Piri Thomas, ενός κατάδικου που έπρεπε να αποφασίσει εάν θα συμμετείχε ή όχι σε μία εξέγερση στην φυλακή :

*« Στεκόμουν εκεί βλέποντας και ζυγίζοντας, προσπαθώντας να αποφασίσω εάν ήμουν σε πρώτη μοίρα ένας κατάδικος και σε δεύτερη ένας εξωφερμένος. Ήμουν στην φυλακή αλλά ζούσα κάθε νοητικό λεπτό που μπορούσα έξω. Τώρα έπρεπε να επιλέξω. Στεκόμουν όρθιος εκεί στα μέσα της αυλής. Οι κατάδικοι περνούσαν από δίπλα μου, άλλοι κατευθυνόμενοι δυτικά για να συναντήσουν τους «οργανοπαίχτες» και άλλοι ανατολικά σε ουδέτερο έδαφος. Η ιδέα του σπασίκα με διέλυε ενώ η αίσθηση του να είμαι ρεμάλι μου προκαλούσε ιδρώτα. Έπρεπε να πάρω μία απόφαση. Είμαι ένας κατάδικος. Αυτοί οι καταραμένοι κατάδικοι είναι οι άνθρωποι μου... Τι εννοείς οι άνθρωποι σου; Οι δικοί σου άνθρωποι είναι έξω απ'τα κελιά, στο σπίτι, στους δρόμους. Όχι ! Δεν είναι έτσι.... Κοίταξε τους, πήγαινε προς του δυτικό τοίχο. Γιατί μου παίρνει τόσο πολύ για να αποφασίσω; Άνθρωπε μου εκεί κάτω είναι ο Ραρο και ο Zu-Zu και ο Mick ο Παλεσής, ακόμα και ο Ruben είναι εκεί».*¹⁶¹

¹⁶⁰ Βλ. John Irving, "The Prison Experience: The Convict World" from John Irving, *The Felon*, (Englewood Cliffs, N. J.: Prentice Hall Inc., 1970) pp 67-85, ανατυπωμένο με την άδεια του συγγραφέα στο G. K. Killinger et al., *Penology: The Evolution of Corrections in America*, west Publishing Company: Criminal Justice Series, 1979 pp.121-145.

¹⁶¹ Βλ. John Irving, "The Prison Experience: The Convict World" from John Irving, *The Felon*, *ibid* pp. 121-122.

Η ταύτιση η όχι με την ομάδα και η υιοθέτηση της ταυτότητας του κατάδικου είναι ως ένα βαθμό μία ισόβια δέσμευση για τον χρόνο παραμονής στην φυλακή, στο βαθμό που εκπληρώνεται και έξω από τα κάγκελα, ιδίως όταν το άτομο βιώνει την κοινωνική απόρριψη και εμπεδώνει το αναπόδραστο στίγμα της εγκληματικής του ταυτότητας.¹⁶²

Στρέφοντας την προσοχή μας τώρα στις άτυπες ή ανεπίσημες συνέπειες του στίγματος, θα λέγαμε ότι ο εγκληματίας γίνεται αποδέκτης της συλλογικής εκθρόιτητας, οργής και αποστροφής. Αυτή η προβολή που εισπράτει το άτομο ως κακό και παθολογικό, συντελείται εξ'αποστάσεως από μέλη του κοινωνικού συνόλου, τα οποία δεν έχουν έρθει ίσως ποτέ σε επαφή με εγκληματίες.¹⁶³ Όπως τονίζει ο Δασκαλάκης (1985), το στερεότυπο του εγκληματία δεν περιορίζεται μόνο στην συλλογική εκπομπή εκθρόιτητας και αποστροφής, αλλά και στην αναδρομική ανατροπή και αναδιοργάνωση της προ-εγκληματικής του ταυτότητας, από τον στενό κύκλο συγγενών, γνωστών και φίλων. Από την στιγμή επιβολής του στίγματος αναθεωρείται συνολικά το άτομο και η προγενέστερη ταυτότητα του ξεετάζεται υπό το φως των πρόσφατων σιγματιστικών πράξεων του. Έτσι τα εφηβικά σκασιαρχεία και ο πετροπόλεμος, επαναπροσδιορίζονται ως δείγματα ή συμπτώματα της έκδηλης πλέον τωρινής ψυχοπαθολογίας του. Ο Mischel αναφέρει σχετικά, ότι δεν είναι τα στοιχεία της προσωπικότητας που εξηγούν το έγκλημα αλλά η αναγκαστική κατασκευή χαρακτηριστικών της εγκληματικής

¹⁶² Βλ. Gresham M. Sykes, *the Society of Captives: A Study of Maximum Security Prison* (Princeton: Princeton University Press, 1958), pp. 65-78. Ανατυπωμένο με την άδεια του συγγραφέα στο G. K. Killinger et al., *Penology: The Evolution of Corrections in America*, west Publishing Company: Criminal Justice Series, 1979, pp. 110-120.

¹⁶³ Βλ. Δασκαλάκης 1985 ,ό.π.149

προσωπικότητας, όταν βρισκόμαστε αντιμέτωποι με την ανάγκη επεξήγησης του φαινομένου.¹⁶⁴

Τελευταίο στοιχείο αυτής της παρουσίασης αφήσαμε τον ρόλο των μέσων μαζικής ενημέρωσης, λόγω της βαρυσήμαντης συνδρομής τους στην παραγωγή, δραματοποίηση και διαιώνιση των εγκληματικών στερεοτύπων. Ο ρόλος των μέσων μαζικής ενημέρωσης ως καπετάνιοι συνειδήσεων είναι στο προσκήνιο των συζητήσεων για πολλές συναπτές δεκαετίες στους κύκλους των διανοητών τόσο της πολιτιστικής κοινωνιολογίας, όσο και της ψυχολογίας και της σπουδής των μέσων μαζικής ενημέρωσης. Η μη αμφισβήτηση της ισχύς τους εγγράφεται στην ικανότητα να διεισδύουν στις κοινωνικές δομές και αντί να αναπαράγουν αντικειμενικά την πραγματικότητα, εμπλέκονται στον επαναπροσδιορισμό της, θεοπίζοντας τις *σημανακές* της διαστάσεις εκ των έσω. Είναι μέσω αυτής της καινοτομικής ισχύος, όπου καθίσταται δυνατή η ιδεολογική επένδυση μηνυμάτων σε εικόνες και αναπαραστάσεις στερεοτύπων, με τρόπους που αγγίζουν το κοινό σε ευρύτερο κοινωνικοπολιτιστικό επίπεδο.¹⁶⁵ Οι σχετικές με το έγκλημα αναπαραστάσεις και εικόνες είναι από τις πλέον δημοφιλείς επιλογές των κεντρικών ειδήσεων των καναλιών αλλά και του τύπου, οι οποίες ενημερώνουν μία ανίδεη περί εγκληματικότητας μάζα του κοινού για το τι είναι σωστό και λάθος, ηθικό και ανήθικο, καθώς και για το ποιες μορφές μπορεί να προσλάβει το κακό.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Βλ. Mischel(1968) *Personality and Assessment* N.Y: Wiley and Sons στον Δασκαλάκη(1985) ό.π. σελ 149

¹⁶⁵ Βλ. Hall Stuart " Culture the Media and the Ideological Effect" in Curan, J., Gurevitch, M. and Woolallcott, J. (eds) *Mass Communication and Society* London: Edward Arnold/The Open University Press.

¹⁶⁶ Βλ. Erikson, K. T. *Wayward Puritans: A study in the Sociology of Deviance*, New York, Wiley, 1966.

Η δύναμη των μέσων ενημέρωσης στην παρουσίαση ενός εγκληματικού γεγονότος δημιουργεί ένα κλίμα ανησυχίας και φόβου που αγγίζει τις ευαίσθητες χορδές των ατόμων, επιβεβαιώνοντας τις προκαταλήψεις και τα στερεότυπα που διατηρούν για τη εικόνα του επικίνδυνου εγκληματία¹⁶⁷. Όταν το αίσθημα του φόβου, ταυτίζεται με την αντίληψη ότι συγκεκριμένες αξίες βρίσκονται σε κατάσταση απειλής, οι κατάλληλες προδιαγραφές για την κατασκευή νέων ορισμών κοινωνικών προβλημάτων, όπως για παράδειγμα μία πρωτοφανούς αύξησης της εγκληματικότητας βρίσκονται κυριολεκτικά στην διάθεση των μέσων. Πέραν της ενδυνάμωσης της ανεπίσημης κοινωνικής αντίδρασης που προκαλεί αυτός ο ιδεολογικός βομβαρδισμός εγκληματικών ειδήσεων, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης έχουν την δύναμη να επικεντρώσουν την προσοχή του θεατή-αναγνώστη σε συγκεκριμένες κατηγορίες εγκλημάτων που όπως λέει ο Cohen (1972) στοιχειοθετούν επιλεγμένα στερεοτυπικά πρότυπα. Αυτά τα πρότυπα κρίνονται κάθε φορά σύμφωνα με το τι αξιολογούν την εκάστοτε χρονική στιγμή, οι φορείς της κοινωνίας και οι ευαγγελιστές του αμοραλισμού, ότι θα έπρεπε να αποτελέσει το αντικείμενο του πανικού της ηθικής.¹⁶⁸ Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης μπορούν σύμφωνα με τον Cohen να κατασκευάσουν και να διασπείρουν τέτοιους πανικούς ηθικής με τρόπο ευφυή καθώς και να δημιουργήσουν κοινωνικά προβλήματα μεγάλης κλίμακας αποτελεσματικά μα πρωτίστως αφηνίδια. Συνήθως η έμφαση δίνεται στις ανθρωποκτονίες και τις κλοπές λόγω της ευρείας απόσπασης του αισθήματος της συγκίνησης από το πλατύτερο κοινό.

¹⁶⁷ F.J.Davis "Crime news in Colorado newspapers" *American Journal of Sociology* 1952 LVII pp.325

¹⁶⁸ Βλ. Cohen, S. *Folk Devils and Moral Panics: The creation of the Mods and the Rockers*, oxford: Basil Blackwell, 1972. Βλ. Επίσης Cohen, S. And Young, J(1973). (eds) *The Manufacture of News: Social Problems, Deviance and the Mass Media*, London Constable and co LTD.

Βομβαρδίζοντας το κοινό με εγκληματικές αναπαραστάσεις, και αποσπώντας με ιδεολογικές νουθεσίες την συλλογική του συναίνεση, για το τι ορίζεται επικίνδυνο, παθολογικό και απειλητικό για τις κοινές αξίες, τα στερεότυπα του εγκληματία αφενός ισχυροποιούνται και αφετέρου τείνουν να παρουσιάζονται ως επιστημονικά τεκμήρια, με όλες τις επακόλουθες συνέπειες για τον δράστη. Έχοντας υπόψη όλα αυτά, ποιος άραγε θα τολμούσε τελικά να αποκαλέσει αυτό το κοινό πραγματικά προκατειλημμένο και τις ιδέες που συνάγονται από τον καταιγισμό αυτών των εγκληματικών αναπαραστάσεων αρνητικά στερεότυπα; Ποιος τελικά θα είχε το θάρρος να αναλογιστεί για λίγο τη θέση αυτού του ιδεολογικού κατασκευάσματος που φέρει την ετικέτα «εγκληματίας». Αξίζει τον κόπο να το σκεφθούμε για λίγο!

B.2 Η Θυματολογική προσέγγιση: *Τα επικίνδυνα χαρακτηριστικά του οικογενειακού περιβάλλοντος και η προστιθέμενη αξία τους στη διάπλαση της «παραβατικής» συμπεριφοράς*

1 ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ

2 ΤΑ «ΕΝΟΧΑ» ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

- 2.1. Ενδοοικογενειακή βία
 - 2.1.2 Σωματική κακοποίηση
 - 2.1.3 Σεξουαλική κακοποίηση
 - 2.1.4 Συναισθηματική κακοποίηση
- 2.2 Παραμέληση

3.0 Η ΠΡΟΣΤΙΘΕΜΕΝΗ ΑΞΙΑ ΤΟΥΣ

- 3.1 Η προστιθέμενη αξία των «ένοχων» οικογενειακών χαρακτηριστικών.
- 3.1 Η αντιστροφή των ρόλων: Από θύμα δράστης .
- 3.2 Διαγενεακή μεταβίβαση διαμέσου του μοντέλου «αγωγής» στη νέα οικογένεια

4 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

5 Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΔΙΑΦΟΡΙΚΗΣ ΚΑΤΑΠΙΕΣΗΣ «DIFFERENTIAL OPPRESSION THEORY

1 . ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ

Η γενική αρχή, η οποία επιχειρείται να αποδειχθεί σε όλη την ανάλυση, ότι δηλαδή το οικογενειακό περιβάλλον επιδρά αποφασιστικά στην εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς, «φωτίζεται» ακόμη περισσότερο όταν εξεταστεί σε συσχετισμό με τις θεωρίες περί θύματος.

Όπως χαρακτηριστικά υπογραμμίζεται στη βιβλιογραφία¹, το έγκλημα «...είναι ένα περίπλοκο βιοψικο-κοινωνικό φαινόμενο, που κατά κανόνα έχει τη μορφή μιας διπολικής σχέσης, στην οποία παίρνουν μέρος περισσότερα άτομα με διαφορετικούς ρόλους το καθένα». Οι συσχετισμοί, οι οποίοι διαμορφώνονται μεταξύ των μελών της οικογένειας, είναι εκείνοι ακριβώς, που επηρεάζουν αποφασιστικά την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς εκ μέρους των ανηλίκων.

Πριν προχωρήσουμε, ωστόσο, στην εξέταση των επικινδυνών εκείνων χαρακτηριστικών του οικογενειακού περιβάλλοντος, τα οποία συμβάλλουν στην παραβατικότητα, θα ήταν σκόπιμο να δούμε με ποιον τρόπο βρίσκουν εφαρμογή οι θεωρίες² περί της σχέσεως θύτη- θύματος στις ενδοοικογενειακές σχέσεις. Και αυτό γιατί η έννοια του θύματος βρίσκεται στις απαρχές της κοινωνικής οργάνωσης της ανθρωπότητας,

¹ Στ. Αλεξιάδης, Εγκληματολογία, εκ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1989, σελ. 355

² Όπως επισημαίνει ο Gottfredson, οι παράγοντες που σχετίζονται με τη θυματοποίηση έχει βρεθεί ότι σχετίζονται και με την πιθανότητα υιοθέτησης παραβατικής συμπεριφοράς και, επομένως τα χαρακτηριστικά πρόγνωσης μιας ενδεχόμενης θυματοποίησης είναι και χαρακτηριστικά πρόγνωσης εκδήλωσης μιας εγκληματικής συμπεριφοράς. Εξάγουμε λοιπόν το λογικό συμπέρασμα, ότι οι διαδικασίες για τη δημιουργία και των δύο καταστάσεων πρέπει να είναι όμοιες. Λανθασμένα όμως το συμπέρασμα αυτό έχει από πολλούς μεταφραστεί ως κατηγορία προς στο θύμα: οι ανήλικοι, δηλαδή, που έχουν κάποιον παρεκκλίνοντα τρόπο ζωής αξίζουν τη θυματοποίησή τους. Αυτό όμως είναι λάθος, όπως αναγνωρίζεται από όλες σχεδόν τις νεότερες θεωρήσεις της θυματολογίας, οι οποίες υπογραμμίζουν τον πολυσύνθετο χαρακτήρα της κατάστασης θυματοποίησης ενός νέου. R.M. Gottfredson, «On the etiology of criminal victimization», Journal of Criminal Law and criminology 72 (1981), 714-726. π ρ βλ Σιράτος Γεωργούλας, Ανήλικοι Παραβάτες στην Ελλάδα, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2000, σελ. 154

είτε ως αναπόσπαστου στοιχείου της τελετουργικής θυσίας, είτε ως παθόντος μιας εγκληματικής ενέργειας.³

Με τη μελέτη του θύματος (για λόγους μεθοδολογικούς θα διακρίνουμε δύο κατηγορίες εν δυνάμει θυμάτων στην οικογένεια: τα παιδιά, από τη μια μεριά και όλα τα υπόλοιπα μέλη από την άλλη), ασχολείται η *Θυματολογία*, η οποία είναι «...ο ειδικός εκείνος κλάδος της εγκληματολογίας, ο οποίος μελετά το θύμα ως κοινωνικό παράγοντα του εγκλήματος και το ρόλο τούτου στην πρόληψη και την καταστολή της εγκληματικότητας».⁴

Η αρχική ενασχόληση με το θύμα, ως παράγοντα του εγκλήματος, εμφανίζεται με τη γένεση της εγκληματολογίας ως επιστήμης το 19^ο αιώνα. Η Ιταλική Θετική Σχολή αντιμετωπίζει το θύμα τόσο από την πλευρά του ρόλου του στην εγκληματογένεση, όσο και από την πλευρά της επανακοινωνικοποίησης του εγκληματία. Η «θυματολογία», ωστόσο, αναπτύσσεται μόλις στις δεκαετίες του 1950- '60, ενώ πατέρες της θεωρούνται οι Hans v. Hinting και B. Mendelson, αναγνωρίζεται δε η σημαντική συμβολή και του Henry Ellenberger.⁵

Αν και ο προβληματισμός σχετικά με την ευρύτητα του αντικειμένου της θυματολογίας, καθώς και οι πολυδιάστατες όψεις του θυματολογικού κινήματος καθιστούν δυσχερείς τις κατηγοριοποιήσεις των ρευμάτων ή των τάσεων της εγκληματολογικής θυματολογίας⁶, το αντικείμενο της Θυματολογίας μπορεί να συνοψισθεί, πιο συγκεκριμένα, στα ακόλουθα:

1. Μελέτη της προσωπικότητας και της συμπεριφοράς του θύματος, αλλά κυρίως του περιβάλλοντός του και μάλιστα στη

³ Β. Αρτινοπούλου, Α. Μαγγανάς(1996), «Θυματολογία και όψεις Θυματοποίησης», Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ. 17

⁴ Στ. Αλεξιάδης, 1989, ό. π., υποσημείωση 26, σελ. 358

⁵ Β. Αρτινοπούλου, Α. Μαγγανάς, 1996, ό. π., σελ. 18

⁶ Β. Αρτινοπούλου, Α. Μαγγανάς, 1996, ό. π., σελ. 26

σχέση του με τον εγκληματία και τη συμβολή του στην πρόκληση και τη διάπραξη του εγκλήματος.⁷

2. Διερεύνηση της επίδρασης του εγκλήματος στην προσωπικότητα του θύματος και της διαδικασίας της θυματοποίησης.
3. Παρακολούθηση της δράσης του κράτους, όσον αφορά στην αποζημίωση των θυμάτων των εγκλημάτων, που τελούνται σ' αυτό.

Ο Ε. Fattah⁸, κινούμενος προς την κατεύθυνση του διαχωρισμού των σταδίων εξέλιξης της θυματολογίας, διακρίνει τα εξής: α. το πέρασμα από μια στατική εγκληματολογία σε μια δυναμική θυματολογία(όπου το θύμα, μαζί με την «κατάσταση» και τον εγκληματία αποτελούν αναπόσπαστα στοιχεία της εγκληματογενετικής διαδικασίας), β. το πέρασμα από τη λειτουργική ευθύνη του θύματος στην κοινωνική ευθύνη απέναντι στα θύματα και γ. το πέρασμα από την πολιτική πρόληψης που επικεντρώνεται στον εγκληματία σε μια πολιτική με

⁷ Στ. Αλεξιάδης, 1989, ό. π., υποσημείωση 26, σελ. 358: «Ακόμη παραπέρα, η θυματολογία παρακολουθεί την μετά τη διάπραξη του εγκλήματος συμπεριφορά του θύματος, δηλ. τη συμμετοχή του στη λειτουργία της ποινικής δίκης».

⁸ Ως προς το μέλλον της θυματολογίας, ο Καθηγητής Fattah προ βλέπει μία μετάβαση από τον ουτοπικό ιδεαλισμό σ' ένα σκληρό ρεαλισμό. Οι ειδικοί του τομέα έμαθαν, με τον καιρό, 'να εγκαταλείπουν τα ουτοπικά όνειρα και να προτιμούν πιο προσγειωμένους στόχους. Αρκετοί από τους νέους «στρατευμένους» στην ιδέα της προστασίας των 'θυμάτων, συνειδητοποιούν ότι πολλά από τα καλοπροαίρετα αιτήματά τους δεν είναι ούτε λογικά ούτε πρακτικά εφαρμόσιμα και μπορούν να οδηγήσουν σε αδικίες και ένα μονόπλευρο δικονομικό σύστημα.

Η επικρατούσα άποψη του «κακού»: δράστη και του «καλού» θύματος ή ενός αθώου θύματος και ενός ενόχου εγκληματία θα παραχωρήσει, σταδιακά, τη θέση της, σε μια πιο ρεαλιστική και υποστηρίξιμη άποψη: δύο ανθρώπινες υπάρξεις έχουν παστεί στο δίχτυ των περιπλοκών κοινωνικών σχέσεων και των ανθρώπινων συναισθημάτων. Ο ρεαλισμός υπαγορεύει τα ακόλουθα: η εκδικητικότητα, η οποία γνωρίζουμε ότι είναι επιβλαβής και καταστροφική, θα παραχωρήσει τη θέση της σε μια πιο ισορροπημένη άποψη, σε μία απάντηση της κοινωνίας όπου η συμπόνια, η ανοχή και η συγγνώμη θ' αντικαταστήσουν τις επικλήσεις για εκδίκηση. Ο ρεαλισμός θα προστατεύσει τη θυματολογία από το να ενδιαφέρεται αποκλειστικά και μόνο για τον ανθρώπινο πόνο. Η ρεαλιστική προσέγγιση θα καταδείξει ότι δεν υπάρχει κάτι ανάλογο προς μία «επιστήμη για τον ανθρώπινο πόνο». Α.Μαγγανάς (2002) Διεθνές Συμπόσιο Θυματολογίας: Προβλήματα και προοπτικές. Στο Ποιν, Δικαιοσύνη 12/2002 ετος 5 σελ.1310-1317

επίκεντρο τα θύματα.⁹ Επίσης, ιδιαίτερο ενδιαφέρον στη θεωρία του Fattah παρουσιάζει η πολιτισμική σχετικότητα¹⁰, την οποία αποδίδει στην έννοια της θυματοποίησης. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά για τις απόψεις του Fattah¹¹, «...*ιδιαιτέρη σημασία αποδίδεται...στην πολιτισμική ηγεμονία του συστήματος αξιών του δυτικού κόσμου πάνω σε άλλους πολιτισμούς που έχουν διαφορετικά συστήματα αξιών*».

Ας δούμε όμως, πώς προσδιορίζεται από τη θεωρία η έννοια του θύματος. Ο προσδιορισμός αυτός παρουσιάζει διάφορα προβλήματα, σε αντίθεση με τον προσδιορισμό της έννοιας του εγκληματία, καθώς το θύμα ενδιέφερε το ποινικό δίκαιο, μέχρι πρότινος τουλάχιστον, πολύ λιγότερο σαν έννοια από ότι εκείνη του εγκληματία.¹²

Σύμφωνα με τον ορισμό που δίνεται από τον ΟΗΕ¹³, «*θύμα είναι το πρόσωπο το οποίο υπέστη φυσική ή ψυχική βλάβη ή κάκωση, υλική απώλεια ή ζημία ή άλλη κοινωνική μείωση*» ως αποτέλεσμα εγκληματικής συμπεριφοράς. Κεντρικό στοιχείο στην προσπάθεια μελέτης του θύματος, είναι ότι αυτό θα πρέπει ακόμη «...*και αν δεν είναι απαραίτητο προσδιορισμένο να είναι τουλάχιστο ατομικά προσδιοριστό*».¹⁴ Επιπλέον, το ενδιαφέρον της εγκληματολογίας στρέφεται όχι τόσο στο νομικό δεσμό, ο

⁹ Fattan, E. A., (1989), *Victims and Victimology the Facts and the Rhetoric International Review of Victimology*, (1)(1)p.43-66, πρβλ Αρτινοπούλου, Α. Μαγγανάς(1996), ο.π. σελ 27-35

¹⁰ Εκπρόσωπος του θεωρητικού παραδείγματος της νέας θυματολογίας, θεωρείται ο E. Fattah. Πρόκειται για μια πολιτισμική θυματολογία, όπου επισημαίνεται η πολιτισμική σχετικότητα της έννοιας της θυματοποίησης. Το θύμα αντιμετωπίζεται ως πολιτισμική κατασκευή, αφού δεν υπάρχουν καθολικοί και διαχρονικοί ορισμοί της εγκληματικής συμπεριφοράς. Επεκτείνοντας το σκεπτικό αυτής ακριβώς της πολιτισμικής ηγεμονίας των αξιών, κυρίως στο πλαίσιο της ιουδοχριστιανικής ηθικής, ο θεμελιωτής της νέας θυματολογίας E. Fattah διατυπώνει μια νέα κατηγορία θυμάτων: τα κατασκευασμένα από το νόμο θύματα (*victimnes crees par la loi*). Πρόκειται για μια νομική κατασκευή της έννοιας του θύματος, όπου αγνοείται η υποκειμενική βιωματική εμπειρία της θυματοποίησης. Δημιουργούνται δηλαδή θύματα μέσω των ποινικών διατάξεων, χωρίς όμως τα ίδια τα υποκείμενα να θεωρούν τον εαυτό τους θύμα εγκληματικής ενέργειας . Βλ , Γεωργούλας 2000 ο,π, σελ 154-155

¹¹ Στράτος Γεωργούλας, 2000, οπ. σελ. 154

¹² Στ. Αλεξιάδης, 1989, ό. π., σελ. 360

¹³ United Nations, *Crime Prevention and Criminal Justice Newsletter*, no.10, 1984, p. 6

¹⁴ Στ. Αλεξιάδης, 1989, ό. π., σελ. 361

οποίος συνδέει το προσβαλλόμενο με το έγκλημα έννομο αγαθό και ορισμένο άτομο- φορέα του, όσο στο φυσικό ανάμεσά τους δεσμό. Άλλοι παράγοντες που επηρεάζουν τη μελέτη του θύματος είναι εάν το θύμα φέρει ταυτόχρονα και την ιδιότητα του εγκληματία, ο ρόλος των ατόμων που εμπλέκονται στη διάπραξη του εγκλήματος, καθώς και το κατά πόσον κάποιος αποτελεί ή αισθάνεται «υποψήφιο» θύμα.¹⁵

Από τα παραπάνω, γίνεται λοιπόν σαφές, ότι η εγκληματολογική έννοια του «θύματος», δεν είναι ανάγκη να συμπίπτει οπωσδήποτε με τη νομική έννοιά του.¹⁶

Η επιστήμη, ωστόσο, αναγνωρίζει κάποια κριτήρια προσδιορισμού του θύματος. Έτσι, υπάρχει ο λεγόμενος νομοθετικός προσδιορισμός, ο οποίος γίνεται με κριτήρια βιολογικά¹⁷ και κοινωνικά. Έπειτα, υπάρχει ο προσδιορισμός, που γίνεται με κοινωνικές διαδικασίες και ο οποίος αφορά άτομα, που αποτελούν εύκολα θύματα ποικίλων εγκληματικών ενεργειών λόγω της κοινωνικής τους κατάστασης (αλλοδαποί, εργάτες κλπ), καθώς και άτομα που για άλλους λόγους έρχονται αντιμέτωπα με

¹⁵ Όπως επισημαίνεται από τον Γεωργουλά « Μια νέα επιστήμη ανατέλλει και μέσα από αυτή προσφέρεται ένα θεωρητικό παράδειγμα που εντάσσεται στο ευρύτερο πεδίο της θυματολογίας και αφορά τη συσχέτιση παραβατικής συμπεριφοράς και θυματοποίησης του νέου, Μέσα από τις θεωρίες των Nazemy, Koestler, Watson και του βιολόγου Sheldrake τονίζεται το εναλλασσόμενο του χαρακτήρα των ρόλων του θύματος και του θύτη στη βάση της ύπαρξης μιας άυλης διασταλτικής δύναμης, η οποία ονομάζεται «μορφογεννητικό πεδίο». Σύμφωνα με αυτές τις θεωρίες, από κάθε νέο άτομο εκπέμπονται κύματα ή ακτινοβολίες που προσελκύουν τον αντίστοιχο ρόλο από κάποιο άλλο άτομο με τον αντίθετο προγραμματισμό. Στην ουσία, δηλαδή, η αναζήτηση του αντίστοιχου ρόλου καλύπτει την ψυχολογική ανάγκη του άλλου, Η κάθε ακτινοβολία εισέρχεται στην κυκλική ροή στο μορφογεννητικό πεδίο, επιστρέφοντας σε όποιον ή σε ό,τι την εξέπεμψε. Δηλαδή εισπράτουμε ανάλογα ό,τι εκπέμπουμε, θετικότητα ή αρνητικότητα και μάλιστα η νοητική συγκινησιακή δράση-συναίσθημα έχει άμεση επίδραση όχι μόνο στην υγεία αλλά και γενικότερα στη συμπεριφορά. Ένα παιδί που ήταν θύμα κακομεταχείρισης πιστεύει ότι σκοπός της ζωής του είναι η τιμωρία, εκπέμποντας την ανάλογη ακτινοβολία, η οποία και θα τον φέρει σε επαφή με άτομα του αντίθετου προγραμματισμού. Ο φαύλος κύκλος σταματά όταν παύει να αποδέχεται το ρόλο αυτό, όταν αλλάζει τις πεποιθήσεις και τις εσωτερικές του ανάγκες, όταν αποφεύγει δηλαδή τη δημιουργία λανθασμένων πεποιθήσεων με την πίστη ότι είναι πραγματικές. Αυτές οι λανθασμένες πεποιθήσεις δεν αφορούν μόνο την ταυτότητα του θύματος, αλλά και την άσκηση του ρόλου του θύτη, εφόσον τα άτομα αυτά μεταφέρουν τον προσωπικό τους συμβολισμό στα θύματά τους. Στ Γεωργουλάς 2000 σελ 161

¹⁶ Στ. Αλεξιάδης, 1989, ό. π., σελ 362

¹⁷ Στέργ Αλεξιάδης, 1989, ό.π., σελ. 363: «...θύμα αποπλάνησης μπορεί να γίνει μόνο ανήλικος(αρθρο 339 Π.Κ.) κ,λ,π,...».

παρόμοιες κοινωνικές αντιδράσεις (ανήλικοι κλπ.). Ένα τρίτο στοιχείο, που μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε για τον προσδιορισμό του θύματος, σχετίζεται με τον τρόπο, με τον οποίο ο ίδιος ο εγκληματίας επιλέγει τα θύματά του και ο οποίος καθορίζεται, μεταξύ άλλων από τον *modus operandi* που έχει υιοθετήσει και από την ευκολία διαφυγής του. Τέλος, να παρατηρήσουμε πως, σε ορισμένες περιπτώσεις, η επιλογή δεν είναι του εγκληματία, αλλά του ίδιου του θύματος.

Οι παραπάνω παρατηρήσεις, εφαρμοζόμενες στο πλαίσιο της οικογένειας, μπορούν να μας βοηθήσουν να εντοπίσουμε ποιοι είναι οι θύτες και ποια τα θύματα, με ποιον τρόπο καθορίζονται οι ενδοοικογενειακοί ρόλοι, ώστε να επηρεάζεται η διαμόρφωση της παραβατικής προσωπικότητας του ανηλίκου. Προς τη διερεύνηση αυτού του ζητήματος, αποφασιστικής σημασίας είναι και ο καθορισμός του ρόλου του θύματος, ως παράγοντα του εγκλήματος. Και αυτό, γιατί η κατανόηση του συγκεκριμένου ρόλου στοχεύει βασικά στην πρόληψη του εγκλήματος.

Ως προς αυτό λοιπόν το ζήτημα, πρέπει να παρατηρήσουμε ότι το «θύμα» δεν αποτελεί στοιχείο της δημιουργίας ενός εγκληματία. Η ύπαρξη δηλαδή θύματος ή η ανάλογη συμπεριφορά τρίτου, δεν είναι καθεαυτή ικανή να αιτιολογήσει το έγκλημα. Τα πράγματα όμως αντιμετωπίζονται διαφορετικά, όταν μιλάμε για το πέρασμα του εγκληματία στην πράξη. Εδώ, η στάση του θύματος είναι αποφασιστικής σημασίας και μπορεί να επηρεάζεται από διάφορους λόγους, οι οποίοι μπορούν να ομαδοποιηθούν σε δύο κατηγορίες. Στην πρώτη, μπορούμε να μιλήσουμε για τους λόγους εκείνους, που έχουν να κάνουν με την αδυναμία του θύματος να διακρίνει το γεγονός ότι αποτελεί «υποψήφιο» θύμα. Η αδυναμία αυτή μπορεί να οφείλεται, μεταξύ άλλων, στην ψυχοπνευματική κατάσταση του θύματος τη στιγμή της τέλεσης του εγκλήματος.¹⁸ Στη δεύτερη κατηγορία κατατάσσονται οι λόγοι εκείνοι, οι

¹⁸ Στέργι Αλεξιάδης, 1989, ό.π., σελ. 365: «Τούτο συμβαίνει λ. χ. σε περιπτώσεις ατόμων ψυχοπνευματικά αρρώστων...ή σε κατάσταση μισούπνου...».

οποίοι έχουν να κάνουν με την επιδίωξη εκ μέρους του θύματος της εναντίον του τέλεσης του εγκλήματος. Η επιδίωξη αυτή μπορεί να συνδέεται είτε με την ψυχοπνευματική ανωριμότητα του ατόμου (ανήλικα άτομα κλπ.), είτε με ψυχολογικά αίτια που κάνουν το άτομο να παρασύρεται εύκολα (ανάγκη για αγάπη, πλεονεξία, πόθος για εκδίκηση κλπ.), είτε τέλος με τη διαφορετική αντίληψη του ατόμου για την αξία του προστατευόμενου από το ποινικό δίκαιο αγαθού.¹⁹ Ο Hentig μιλάει χαρακτηριστικά για το «**ένοχο θύμα**».²⁰ Επιπλέον, να σημειώσουμε ότι αυτή καθεαυτή η εμπειρία της θυματοποίησης, το συναίσθημα που νιώθει το άτομο που έγινε ή που γίνεται ή που ζει συνεχώς το φόβο ότι θα γίνει θύμα εγκλήματος, συντελεί σημαντικά στην εκδήλωση εγκληματικής συμπεριφοράς (λ. χ. από ανήλικους έξω από το σπίτι τους, κατά των μελών της δικής τους οικογένειας με τη μορφή κακοποίησης των ασθενέστερων μελών της).²¹ Να σημειώσουμε δε, ότι ο φόβος αυτός διδάσκεται στο άτομο είτε από προηγούμενες εμπειρίες- παθήματα του είτε μέσα από κοινωνικούς θεσμούς (συμβουλές, διδασκαλίες, συζητήσεις στην οικογένεια, στο σχολείο κλπ.), είτε μέσα από δημοτικούς, κοινοτικούς ή δημόσιους φορείς.²²

Οι σύγχρονες τάσεις του θυματολογικού κινήματος κινούνται προς την κατεύθυνση αφενός της ποινικοποίησης των ανθρώπινων συμπεριφορών, που προβάλλεται ως λύση των κοινωνικών προβλημάτων και αφετέρου της «πολιτικοποίησης» του θύματος.²³ Ως προς την πρώτη κατεύθυνση, η απαίτηση για παράδειγμα ποινικοποίησης νέων συμπεριφορών, όπως είναι η κακοποίηση των παιδιών, ο συζυγικός βιασμός κ. α. ή επιβολής αυστηρότερων ποινών στους δράστες, αποτελεί το κύριο χαρακτηριστικό των νέων κοινωνικών κινήματων. Άλλωστε η υιοθέτηση της ποινικοποίησης ως λύσης του κοινωνικού προβλήματος,

¹⁹ Στέργ Αλεξιάδης, 1989, ό.π., σελ. 366: (λ. χ. προμήθεια για προσωπική χρήση ελαφράς ναρκωτικής ουσίας...».

²⁰ Β. Αρτινοπούλου, Α. Μαγγανάς, 1996 ό. π., σελ. 20

²¹ Στ. Αλεξιάδης, 1989, ό. π., υποσημείωση 1γ, σελ. 366

²² Στέργ Αλεξιάδης, 1989, ό. π., σελ. 380

²³ Β. Αρτινοπούλου, Α. Μαγγανάς, 1996, ό. π., σελ. 24

εξυπηρετεί και την πολιτική εξουσία, αφού μαρτυρά ότι η τελευταία ενδιαφέρεται για την επίλυση του προβλήματος και προβαίνει στη λήψη σχετικών μέτρων.

Ως προς την δεύτερη κατεύθυνση, θα μπορούσαμε να διακρίνουμε γενικά δύο τάσεις: την συντηρητική, συμφωνά με την οποία το θύμα εξετάζεται σε συσχετισμό με την ευθύνη του κοινωνικού περιβάλλοντος και των κοινωνικοπολιτισμικών δομών στην διαμόρφωση της εγκληματικής προσωπικότητας και την προοδευτική, η οποία επικεντρώνει το ενδιαφέρον της στην προστασία των δικαιωμάτων συγκεκριμένων και κοινωνικά αποκλεισμένων ομάδων του πληθυσμού.²⁴

²⁴ Β. Αρτινοπούλου Α. Μαγγανάς 1996, ό. π., σελ. 26

2 ΤΑ «ΕΝΟΧΑ» ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Η ανάλυση στην παρούσα ενότητα, θα γίνει στον άξονα μιας δυτλής διάκρισης ή ομαδοποίησης: τα επικίνδυνα αυτά χαρακτηριστικά του οικογενειακού περιβάλλοντος θα εξετασθούν από την σκοπιά της εκδήλωσης ενδοοικογενειακής βίας καθώς και από την σκοπιά της παραμέλησης. Σκοπός μας είναι, να διερευνήσουμε με βάση τις βιβλιογραφικές αναφορές ,πώς και κατά πόσο αυτά τα δύο(ενδοοικογενειακή βία και παραμέληση) συμβάλλουν στη διαμόρφωση της παραβατικής προσωπικότητας των ανηλίκων μελών της οικογένειας και, ει δυνατόν, να εντοπίσουμε αν κάποιο από αυτά τα χαρακτηριστικά ευθύνεται σε μεγαλύτερο βαθμό ή όχι για την εκδήλωση παραβατικότητας.

Στα επικίνδυνα αυτά χαρακτηριστικά, ή με άλλη διατύπωση παράγοντες κινδύνου'(risk factors), εντάσσονται όλες εκείνες οι παράμετροι οι οποίες διευκολύνουν την άσκηση βίας, σωματικής ή σεξουαλικής, από τον/τους γονέα/γονείς προς το/τα παιδί/παιδιά. Κοινή διαπίστωση των σχετικών με την παιδική κακοποίηση ερευνών , αποτελεί το γεγονός : ότι υπάρχουν πολυάριθμες παράμετροι οι οποίες συνδέονται με την ενδοοικογενειακή βία και την παραμέληση ²⁵

²⁵ Gelles J.R. & Lancaster B.J.,(1987), *Child Abuse and Neglect- Developing and Maintaining Effective Support Systems For Families* Jossey –Bass Publishers σ. 25. πρβλ Larry J. Siegel 1995 *ibid* pp 86-91

2.1. Ενδοοικογενειακή βία

Η αναφορά μας στην εκδήλωση ενδοοικογενειακής βίας, θα γίνει σε τρία επίπεδα. Κατ' αρχήν θα μιλήσουμε για τη βία με τη μορφή της σωματικής κακοποίησης. Έπειτα, θα αναφερθούμε στη σεξουαλική κακοποίηση, καθώς και στη συναισθηματική και θα ολοκληρώσουμε με την διερεύνηση του ζητήματος της παραμέλησης.

Βάση για αυτή τη συζήτηση, θα αποτελέσει μια ουσιώδης επιστημονική διάκριση, η οποία μιλάει για τα εγκληματικά ζεύγη. Πράγματι, η αναδρομική εξέταση ενός εγκλήματος, οδηγεί συχνά στην έρευνα της διαγωγής του θύματος, προκειμένου να εξικνιασθεί ο ρόλος καθενός από τους πρωταγωνιστές του (θύτη και θύματος). Η εγκληματολογία μιλάει για την έννοια του εγκληματικού ζεύγους χρησιμοποιώντας τον όρο « έγκλημα των δύο», ο οποίος εμπεριέχει την ιδέα ότι ένας από τους δύο πρωταγωνιστές διαπράττει το έγκλημα κατόπιν μιας επίμονης και προκλητικής ώθησης από τον άλλο.²⁶

Ποια είναι όμως αυτά τα εγκληματικά ζεύγη;

Θα διακρίνουμε κατ' αρχήν στο ζεύγος πατέρα- μητέρας και κατόπιν στο ζεύγος γονέα- παιδιού. Όσον αφορά στο δεύτερο ζεύγος, μπορούμε να προβούμε και σε μια περαιτέρω διάκριση, να μιλήσουμε δηλαδή για το ζεύγος μητέρας- αγοριού, πατέρα – αγοριού, πατέρα- κόρης και τέλος μητέρας – κόρης.

Οι σχέσεις μεταξύ των γονέων μπορούν να επηρεαστούν και να καθοριστούν από διάφορους παράγοντες. Πρώτα από όλα να αναφέρουμε ότι, η εξάρτηση και μόνο της μητέρας από τον πατέρα, προκαλεί πολλές

²⁶ Χ. Δημόπουλος, Η προεγκληματική επικυνδυνότητα και τα μέτρα για την αντιμετώπισή της, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1988, σελ 60

φορές τη βίαιη αντίδραση αυτής. Επιπλέον, η τυχόν κακομεταχείριση του παιδιού ή και η ανάρμοστη στάση απέναντι σε υπάρχοντα νόθα ή υιοθετημένα παιδιά, συχνά προκαλεί βίαιες αντιδράσεις των τελευταίων, παράλληλα με έντονες συζυγικές διαμάχες ως προς τη γονική επιμέλεια.²⁷

Να υπογραμμιστεί ότι η διαμόρφωση των συζυγικών σχέσεων, επηρεάζεται και από παράγοντες όπως ο αλκοολισμός, η λήψη ναρκωτικών ή η καρτοπαξία και δεν υπάρχει αμφιβολία ότι τέτοιου είδους εξαρτήσεις τείνουν να διαμορφώνουν μια κατάσταση ανεξέλεγκτη, η οποία και είναι προεγκληματικά επικίνδυνη.

Ο Lombroso, λει ότι η γυναίκα, πολλές φορές, καθιστά υποχείριό της τον άνδρα με τρόπο που μειώνει την αξιοπρέπειά του και το κύρος του και τον υποχρεώνει τελικά να εκτελεί κάθε επιθυμία της, παράλογη ή μη. Ο De Greeff, αναλύοντας τα στάδια ψυχολογικής μετάβασης του εγκληματικού αυτού ζεύγους στο πέραςμα στην πράξη(τέλεση εγκλήματος) παρατηρεί σχετικά ότι *« πολλοί φόντοι της συζύγου ή της συντρόφου, δεν έχουν άλλα κίνητρα πέρα από την αντίσταση στην υποτακτικότητα και τη δουλεία, είτε αυτή είναι πραγματική, είτε έχει υποβληθεί»*.²⁸

Περνώντας τώρα στην εξέταση του ζεύγους γονέα – παιδιού, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας άλλη βασική παράμετρο στη διαμόρφωση των οικογενειακών προεγκληματικών καταστάσεων, και αυτή δεν είναι άλλη από την ανάπτυξη ψυχολογικών συμπλεγμάτων ανάμεσα στο ζεύγος, όπως το οιδιπόδειο σύμπλεγμα ή το σύμπλεγμα της Ηλέκτρας. Υπό το φως του πρώτου συμπλέγματος μπορούν για παράδειγμα να ερμηνευθούν ορισμένες πατροκτονίες ή αλτρουιστικές κλοπές, οι οποίες αποδίδονται στη γενετήσια τάση του αγοριού να ευχαριστήσει τη μητέρα. Ανάλογες καταστάσεις είναι δυνατόν να

²⁷ Χ. Δημόπουλος, 1988, ό. π., σελ. 66

²⁸ De Greeff, (1946)Introduction a la criminology, ed. Van den plas Bruxells, , p. 314

προκύψουν από σύναψη ερωτικών σχέσεων μεταξύ πατέρα- κόρης ή από ανάπτυξη σχέσεων ζήλιας μεταξύ μητέρας και κόρης.²⁹

Πριν ξεκινήσουμε να εξετάζουμε ξεχωριστά τα ζεύγη γονέων – παιδιών, να πούμε ότι αυτά διαμορφώνονται και επηρεάζονται από τη δυνατότητα κοινωνικής προσαρμογής του παιδιού, κοινωνική προσαρμογή η οποία και εξελίσσεται σε τρία στάδια: α) την ανάπτυξη των πρώτων σχέσεων του παιδιού με τους γονείς του, β) το σχηματισμό του υπερ-εγώ στο παιδί³⁰ και γ) την συγκρότηση της ομαδικής σχέσης στην οικογένεια. Συναφείς με τα παραπάνω είναι και οι παρατηρήσεις του D. Lagache³¹, ο οποίος σημειώνει μεταξύ άλλων ότι *«ο καθορισμός της προσωπικότητας αποικεί το βασικό εργαλείο για την ερμηνεία κάθε εγκληματικού ζεύγους»*.

Η πατρική προσωπικότητα είναι αποφασιστικής σημασίας για το αγόρι στην ώριμη περίοδο της ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξης του τελευταίου. Ο ατελής καθορισμός της ταυτότητας του πατέρα, μπορεί να οδηγήσει το αγόρι σε εκδηλώσεις μίσους, εμπάθειας, επιθετικότητας, αντίδρασης και αμφισβήτησης απέναντι στην πατρική εξουσία. Σύμφωνα με τους P. Bouzat και J. Pinatel³², τα στοιχεία αυτά συνιστούν τη γενετική αιτιολογία της προσωπικότητας του εγκληματία.

Όσον αφορά στο εγκληματικό ζεύγος μητέρας – αγοριού, να παραπέμπουμε και πάλι στο οιδιπόδειο σύμπλεγμα και στην καταλυτική επίδραση που ασκεί στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του αγοριού, ανάλογα με την ένταση με την οποία εκδηλώνεται.

Εξετάζοντας τώρα τις σχέσεις πατέρα – κόρης, παρατηρούμε ότι η παρουσία του συγκεκριμένου εγκληματικού ζεύγους στα πλαίσια της οικογένειας οφείλεται κατά κύριο λόγο στην περιρρέουσα σεξουαλική έλξη του πατέρα προς την κόρη. Όσον αφορά στα εγκλήματα, τα οποία

²⁹ Χ. Δημόπουλος, 1988, ό. π., σελ. 68

³⁰ Γεωργούλας, 2000, ό. π., σελ. 69

³¹ D. Lagache, (1970) Ψυχανάλυση των εγκληματιών, σελ. 92-94 στο « Η Ψυχανάλυση» μετφρ. Ζωγραφάκη, Γ. Σειρά Que sais -je ?, εκδ. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα

³² P. Bouzat - J. Pinatel, (1963) Traite de droit penal et Criminologie Dalloz, Paris, p. 343

διαπράττονται σε σχέση με το ζεύγος αυτό, συχνά είναι τα εγκλήματα κατά της γενετήσιας ελευθερίας, όπως αιμομιξία, ασέλγεια και σεξουαλική κακοποίηση. Το ζεύγος μητέρας – κόρης τέλος, δεν θεωρείται τόσο σοβαρή παράμετρος ως προς τη δημιουργία προεγκληματικής κατάστασης με τελική κατάληξη το έγκλημα.

Ας περάσουμε τώρα σε μερικές γενικές, εισαγωγικές παρατηρήσεις σχετικά με την έννοια της βίας, όπως αυτή εκδηλώνεται στα πλαίσια της οικογένειας. Το φαινόμενο της οικογενειακής βίας αποτελεί σήμερα ένα από τα σοβαρότερα προβλήματα, που καλούνται ν' αντιμετωπίσουν όλες οι επιστήμες που ασχολούνται με τον άνθρωπο.

Η σύγχρονη μελέτη της οικογενειακής βίας έχει διαψεύσει το μύθο ότι η οικογένεια αποτελεί ένα προστατευτικό, ειρηνικό περιβάλλον για τα μέλη της. Η οικογενειακή βία εμπεριέχει τρεις μορφές βίας με δράστες ενήλικες και δύο με δράστες παιδιά.³³ Οι ενήλικες μπορεί να εκδηλώσουν βίαιη συμπεριφορά απέναντι στα παιδιά, στους συζύγους ή συντρόφους τους και σε ηλικιωμένα άτομα, που διαβιούν στα πλαίσια της οικογένειας.³⁴ Όσον αφορά στα παιδιά, αυτά εκδηλώνουν βίαιη συμπεριφορά είτε κατά των αδελφών τους είτε κατά των γονιών τους.

Η βία δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ότι επιτελείται πάντα σ' ένα συγκεκριμένο πλαίσιο.³⁵ Νοσηματοδοτείται και τροφοδοτείται από αυτό. Όπως χαρακτηριστικά παρατηρεί ο Stanley Milgram βασιζόμενος στα πορίσματα διαφόρων ερευνών του, *«ο κάθε φιλήσυκος, φιλειρηνικός και αυτοσυγκρατημένος πολίτης, αν βρεθεί κάτω από ειδικές συνθήκες μπορεί*

³³ Ε. Αγάθωνος – Γεωργοπούλου, (1993) Η Βία στην Οικογένεια Ανασκόπηση Σύγχρονα Θέματα τα,χ, 43-44 , σελ 78-100

³⁴ Σε έρευνα επίσης της Η. Malewska και του V. Peyre για την εγκληματικότητα των ανηλίκων, επισημαίνεται ότι το 49% των παραβατών στην Πολωνία είχε πέσει θύμα κακοποίησης από τη μητέρα και το 68% από τον πατέρα, ενώ στο δείγμα ελέγχου τα ποσοστά ήταν 27% και 33% αντίστοιχα. Επίσης, σε έρευνα των Roger και Leunes, που έγινε σε κακοποιημένους μαθητές σε σύγκριση με ομάδα ελέγχου μη κακοποιημένων, αποδεικνύεται το γεγονός ότι οι πρώτοι έχουν πολύ κακές αξίες με τον περίγυρό τους και χαμηλό βαθμό αυτοεκτίμησης. Γ. Πανούσης, (1990) «Βία στην οικογένεια», Θυματολογικά 1 σελ 39.

³⁵ Τσαλικόγλου.Φ.(1993) Μυθολογίες βίας και καταστολής εκδ. Παπαζήσης Αθήνα σελ. 64

να μετατραπεί σε έναν αδίστακτο σαδιστή».³⁶ Να παρατηρήσουμε ότι πολλές προσπάθειες για την ερμηνευτική προσέγγιση της βίας αποβαίνουν λανθασμένες διότι αναζητούν τα αίτια της βίαιης συμπεριφοράς μέσα στο ίδιο το άτομο.³⁷ Πράγματι ένα μεγάλο μέρος της επίσημης επιστημονικής σκέψης, επηρεασμένο από ιδεολογικοκοινωνικές δεσμεύσεις, παρακάμπτει επιμελώς τη σημασία που έχουν οι περιβαλλοντικοί και περιστασιακοί παράγοντες στην πρόκληση μιας καταστροφικής συμπεριφοράς.

Ως προς την ανάλυση της βίαιης προσωπικότητας, αυτή εξαρτάται από την θεωρία που υιοθετούμε κάθε φορά. Οι βιολογικής κατεύθυνσης θεωρίες δίνουν έμφαση στη σωματική τυπολογία και τη φυσιογνωμική. Οι ψυχοδυναμικά προσανατολισμένες θεωρίες λαμβάνουν ως αποφασιστικό προσδιοριστικό παράγοντα της προσωπικότητας το ασυνείδητο, ενώ άλλες υπερτονίζουν το ρόλο του Εγώ. Οι πολιτισμικά προσανατολισμένες ψυχολογικές θεωρίες υποστηρίζουν ότι η προσωπικότητα επηρεάζεται περισσότερο από τους κοινωνικούς παράγοντες. Οι μικεβιοριστικού τύπου θεωρίες ερμηνεύουν την προσωπικότητα εξαρτώντας τη διαμόρφωσή της από τις συμπεριφορές, τις οποίες έχει υιοθετήσει το άτομο στη διάρκεια της κοινωνικοποιήσεώς του.

Πώς μπορούμε όμως να αιτιολογήσουμε φαινομενικά, τουλάχιστον, αναίτιες εκδηλώσεις βίας στα πλαίσια της οικογένειας; Μια βασική παρατήρηση την οποία πρέπει πάντα να λαμβάνουμε υπόψιν μας είναι, ότι κάθε φορά που το άτομο εμποδίζεται να ικανοποιήσει μια ζωτικής σημασίας ανάγκη, τότε ο οργανισμός του τείνει ν' αναπτύξει μια επιθετικότητα, η οποία είτε στρέφεται προς τα έξω είτε ενδοβάλλεται.³⁸ Στη ρίζα δηλ. κάθε επιθετικής συμπεριφοράς εδρεύει η ματαίωση, η διάψευση μιας ζωτικής για το άτομο ανάγκης.

³⁶ Τσαλίκου. Φ. (1993), ό. π., σελ. 64

³⁷ Τσαλίκου. Φ. (1993), ό. π., σελ. 57

³⁸ Τσαλίκου. Φ. (1993), ό. π., υποσημείωση 33, σελ. 66

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και τα πορίσματα ερευνών των Burgess³⁹, ο οποίος σημειώνει πως οι μητέρες είναι ιδιαίτερα ευάλωτες για την εκδήλωση επιθετικής συμπεριφοράς και αυτό γιατί οι μητέρες εκτίθενται συνεχώς σε καταστάσεις, οι οποίες απαιτούν διαρκή προσοχή και φροντίδα, ενώ αντίστροφα επιφέρουν περιορισμένη επιβράβευση. Οι μελετητές θεωρούν ότι ένας σημαντικός προσδιοριστικός παράγοντας της βίας είναι και το άγχος για το οποίο ο Freud υποστηρίζει ότι γεννιέται από την απειλή της ψυχικής και σωματικής ακεραιότητας του ατόμου. Επιπλέον, ένα σημαντικό αίτιο εκδήλωσης ενδοοικογενειακής βίας αποτελεί και η μη ικανοποίηση της επιθυμίας για αναγνώριση του εαυτού. Η μη αναγνώριση του εαυτού από τον άλλον συνιστά την πιο βασική ίσως μορφή προσβολής του εγώ. Είναι ευδιάκριτες εδώ αναμφίβολα οι συνέπειες, τις οποίες μπορεί να έχει η απορριπτική συμπεριφορά των γονέων προς τα παιδιά τους, ως προς την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς.

Ως προς την εκδήλωση της γονεϊκής βίας, πιο συγκεκριμένα, μπορούμε να πούμε ότι αυτή περιγράφεται μέσα από τρία διαφορετικά επίπεδα. Το πρώτο αφορά την ενδοατομικότητα και τις λειτουργίες του ψυχικού οργάνου σε σχέση με την διαταραχή και την διαφορετικότητα της ερμηνείας, που προκύπτει από την κοινωνιοβιολογική θεώρηση, την συμπεριφορολογική παρουσίαση και την ψυχαναλυτική διεύθυνση στους παράγοντες της.

Το δεύτερο επίπεδο αφορά στην διεύρυνση του ενδοατομικού σε λειτουργίες του ψυχικού οργάνου, σε σχέση με την κοινωνική μάθηση μέσα στην οικογένεια, το μέγεθός της, τη σχέση των γονέων – συζύγων, την άσκηση των ρόλων, τις συγκρούσεις, τις ματαιώσεις, την επιθετικότητα και την κακοποίηση.

³⁹ Burgess, A. Carol Hartman & Arlene Mc Cormanck (1987) Abused to Abuser: Antecedents of socially deviant behaviors American Journal of Psychiatry vol 144(11) pp 1431-1440

Το τελευταίο επίπεδο αφορά στα γενικά συστήματα μέσα στα οποία δραστηριοποιείται το ενδοατομικό, σε λειτουργίες του ψυχικού οργάνου που δέχονται έμμεσες επιδράσεις από θρησκευτικές, πολιτισμικές, κοινωνικές, φυλετικές και οικονομικοπολιτικές κουλτούρες. Το επίπεδο αυτό εκφράζεται με το εισόδημα, τη μόρφωση, την κοινωνική τάξη και το επαγγελματικό γίνεσθαι του ατόμου. Η αναπαραγωγή της γονεϊκής βίας⁴⁰ έχει σαν χώρο εκμάθησης τις ενδοοικογενειακές σχέσεις. Μέσω αυτών μεταβιβάζονται κοινωνικές αξίες⁴¹, όπως η νομιμοποίηση της βίας σαν μέσο επιβολής πειθαρχίας.

Και στο σημείο αυτό να αναφερθούμε σε ένα άλλο στοιχείο της οικογενειακής πραγματικότητας, το οποίο σχετίζεται με την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς από τα ανήλικα μέλη της. Το στοιχείο αυτό δεν είναι άλλο από τη μορφή της οικογένειας, αν δηλ. οι δύο γονείς ζουν μαζί ή έχουν πάρει διαζύγιο κ.ο.κ. Οι έρευνες αποδεικνύουν ότι ο αριθμός των ανηλίκων, που βρίσκονται στη φυλακή ή προσάγονται σε δίκη και προέρχονται από διασπασμένα σπίτια, είναι σαφώς μεγαλύτερος από εκείνο των ανηλίκων που προέρχονται από σπίτια, τα οποία είναι συγκροτημένα.⁴² Πολλοί μελετητές όμως, προβάλλουν το αντιπεκίρημα ότι υπάρχουν καλές «διασπασμένες» οικογένειες και κακές «οργανωμένες» οικογένειες. Σύμφωνα με τον Johnson(1968)⁴³ οι

⁴¹ Σύμφωνα με τον Black, άτομα που έχουν γίνει θύματα χρησιμοποιούν ως απάντηση τη βία, την κλοπή ή το βανδαλισμό ως μια μορφή διευθέτησης της εσωτερικής σύγκρουσης.. J.D. Black, «Crime as Social Control», *American Sociological Review* 48, 34-45.

⁴² Cary Heck, Anthony Walsh,(2000)The Effects of Maltreatment and Family Structure on Minor and Serious Delinquency, *International Journal of Offender and Comparative Criminology*, 44 (2), p. 179

⁴³ Johnson ,B. &Morse H.A (1968) Injured children and their parents, *Children* vol 15 pp 147-152

Σε έρευνα που έγινε με βάση στατιστικά στοιχεία που έχουν ληφθεί από τη Εθνική Στατιστική Υπηρεσία και προέρχονται από τα τέσσερα Ιδρύματα Αγωγής στην Ελλάδα τις χρονιές 1980-1983 καταδεικνύεται ότι ένα μεγάλο ποσοστό από τους τροφίμους των ιδρυμάτων προέρχονται από διαλυμένες ή εν διαλύσει οικογένειες. Συγκεκριμένα: (α) το έτος 1980, από τους 152 συνολικά τροφίμους των ιδρυμάτων, οι 32 προέρχονται από διαλυμένες ή εν διαλύσει οικογένειες, (β) το έτος 1981, από 115 τροφίμους οι 16 ήταν παιδιά ανάλογων οικογενειών, (γ) το έτος 1982, από 117 συνολικά τροφίμους οι 183 προέρχονταν από τέτοιες οικογένειες και (δ) το έτος 1983, από 119 συνολικά τροφίμους_οι 25 προέρχονταν επίσης από τέτοιες οικογένειες. I. Φραντζεσκάκη

« διασπασμένες οικογένειες» λαμβάνονται ως παράδειγμα από την εγκληματολογικές έρευνες απλά επειδή δίνουν τη δυνατότητα να μετρήσουμε με μεγαλύτερη ευκολία «μεγέθη», όπως η ποιότητα των σχέσεων γονέων- παιδιών, τα οποία, έτσι κι αλλιώς, είναι δύσκολο να προσδιοριστούν.

Να κλείσουμε τη συγκεκριμένη ενότητα, αναφέροντας ότι η μελέτη του φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας στην Ελλάδα αποκαλύπτει ότι όσες ευσυνειδητες προσπάθειες έχουν γίνει προσκρούουν σε βαθιά ριζωμένες κοινωνικές αξίες και αντιλήψεις αναφορικά με το ρόλο και την προστατευτική δύναμη της οικογένειας, οι οποίες καθιστούν δύσκολη την παραδοχή ότι η ελληνική οικογένεια αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα.

(1990), «Το πρόβλημα των παιδιών-θυμάτων της βίας στην οικογένεια και προτεινόμενα μέτρα προς αντιμετώπιση», *Θυματολογικά* 1 σελ 52-53.

2.1.2 Σωματική κακοποίηση⁴⁴

Η σωματική κακοποίηση⁴⁵ ορίζεται ως η ηθελημένη μη τυχαία χρήση

⁴⁴ Κατά την άποψή μας, η σωστή μέτρηση της παιδικής κακοποίησης/παραμέλησης είναι ένας στόχος υψίστης σημασίας για κάθε κοινωνία. Δεδομένου του εξαιρετικά μεγάλου σκοτεινού αριθμού αυτών των αδικημάτων πρέπει να καταβληθούν προσπάθειες για τη σωστή αποτίμηση του φαινομένου και τούτο: α) Για ν' ασκηθεί μια ορθή αντεγκληματική πολιτική με την κατανομή των απαραίτητων κονδυλίων για την αντιμετώπιση του φαινομένου. Είναι, πάντως, γεγονός ότι το θέμα αυτό έχει προτεραιότητα σε σχέση με τη φροντίδα για τα θύματα άλλων εγκληματικών συμπεριφορών.

β) Για τη σωστή ενημέρωση και πληροφόρηση των γονέων και όσων ασχολούνται με τα παιδιά ως προς την ακριβή έκταση αλλά και ένταση του φαινομένου. Τα γεγονότα αυτά συμβαίνουν, συνήθως, πίσω από ερμητικά κλεισμένες πόρτες που για να ανοικθούν χρειάζεται μια συνεχής και συντονισμένη προσπάθεια ενημέρωσης. Πρέπει, πάντως, να παραδεχθούμε ότι η μέτρηση αυτού του φαινομένου είναι εξαιρετικά δύσκολη υπόθεση. Τα προβλήματα βρίσκονται, κυρίως, στο τι συνιστά κακοποίηση παιδιού αλλά και στο πώς θα μετρηθεί. Ως προς τον ορισμό, αυτό, ποικίλλει διαχρονικά αλλά και από τόπο σε τόπο. Μια συμπεριφορά που θεωρείται ως κακοποίηση στη Σουηδία, δεν αντιμετωπίζεται ως τέτοια στις χώρες της Νοτιανατολικής Ασίας. Ο ελληνικός Ποινικός Κώδικας, για τη στοιχειοθέτηση του αδικήματος της παιδικής κακοποίησης απαιτεί την ύπαρξη συνεχούς σκληρής μεταχείρισης.¹¹ Στις μέρες μας, ο ορισμός έχει διευρυνθεί και περιλαμβάνει εκτός της σωματικής και σεξουαλικής κακοποίησης και την ψυχολογική και λεκτική. Ο σωστός προσδιορισμός του τι είναι παιδική κακομεταχείριση θα μας βοηθήσει στο να τη μετρήσουμε σωστά ώστε να μην εμφανίζονται οι αποκλίσεις που παρουσιάζονται σήμερα. Εξάλλου, η ανάγκη του να μη στριζόμαστε απλά και μόνο στα στοιχεία που δίνουν οι επίσημοι οργανισμοί και υπηρεσίες προστασίας του παιδιού είναι εμφανής. Στις μέρες μας διαθέτουμε ευέλικτα μεθοδολογικά εργαλεία που μας επιτρέπουν να έχουμε μια πιο αντικειμενική εικόνα κατάστασης χωρίς να είναι ανάγκη να προστρέχουμε σε πολυέσδοες και χρονοβόρες έρευνες.

Για να ξεκινήσει σωστά όμως, αυτή η προσπάθεια πρέπει να γίνει αποδεκτός, ένας μίνιμουμ ορισμός για το τι αποτελεί παιδική κακοποίηση αλλά και παραμέληση. Διότι, εκτός των άλλων, υπάρχει και η αρχή της νομιμότητας, η οποία απαιτεί όπως το αδίκημα προσδιορίζεται με σαφήνεια και ακρίβεια ώστε ο πολίτης να γνωρίζει τα όρια των δικαιωμάτων του και τότε η συμπεριφορά του παραβαίνει το νόμο. Α.Μαγγανός (2002) Διεθνές Συμπόσιο Ουματολογίας⁴⁵: Προβλήματα και προοπτικές. Στο Ποιν, Δικαιοσύνη 12/2002 ετος 5 σελ.1310-1317

⁴⁵ Η σωματική κακοποίηση μπορεί να διακριθεί στις ακόλουθες μορφές:

ι) φυσική σωματική κακοποίηση ενός παιδιού: είναι πράξη που τελείται από τον γονιό ή πρόσωπο που υποκαθιστά ως κηδεμόνας τον γονιό, η οποία έχει σαν αποτέλεσμα σωματική βλάβη ή τραυματισμό του παιδιού, ενώ και ο θάνατος μπορεί να προκύψει από την επαναλαμβανόμενη βιαιοπραγία" (Cook M. & Howells 1981, Adult Sexual Interest in Children, pp. 8).

βίας, που έχει σαν σκοπό να προκαλέσει πόνο, τραύματα(εγκαυματα, κατάγματα άκρων κλπ) ή να καταστρέψει ή ακόμη και να θανατώσει το θύμα.

Δύο είναι τα κύρια χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν τη σωματική τιμωρία από τη σωματική κακοποίηση .Σωματική τιμωρία θεωρείται μια επιτρεπτή πράξη βίας στα πλαίσια του γονεϊκού ρόλου. Ενώ ως σωματική κακοποίηση εκλαμβάνονται οι πράξεις βίας από τον γονέα/ κηδεμόνα προς το παιδί, οι οποίες ξεπερνούν τα επιτρεπτά από το νόμο και τα κοινωνικά ήθη όρια και εκθέτουν το παιδί σε αυξημένο κίνδυνο τραυματισμού. Χαρακτηριστικό στη μεταξύ των δύο φαινομένων σχέση είναι ότι τις περισσότερες φορές, η σωματική τιμωρία δεν καταλήγει σε κακοποίηση, ενώ η κακοποίηση τις περισσότερες φορές αρχίζει ως συνήθης σωματική τιμωρία

Η προμελετημένη δηλητηρίαση, η οποία μπορεί να περιλαμβάνει τον εξαναγκασμό σε λήψη φαρμάκων, αλκοόλ ή άλλων βλαβερών ουσιών εξετάζεται επίσης στις περιπτώσεις σωματικής κακοποίησης. Υπό μια άλλη διατύπωση, θα λέγαμε ότι η σωματική κακοποίηση περιλαμβάνει κάθε είδους τραυματισμό ή κάκωση διαφορετικής σοβαρότητας, που δεν οφείλονται σε ατυχήματα.⁴⁶ Η κάκωση, στην περίπτωση της κακοποίησης παιδιού, μπορεί να είναι μια ή πολλές, παρατηρούνται δε με μεγαλύτερη συχνότητα στο κεφάλι και στα άκρα του παιδιού, δηλαδή στα ακάλυπτα μέρη του σώματος.⁴⁷

ii) "Τραυματισμός πρωταρχικά προκαλούμενος από μια πράξη η οποία α) θέτει σε σημαντικό κίνδυνο την ασφάλεια του παιδιού, β) διαταράσσει σε μεγάλο βαθμό τη σωματική λειτουργικότητα του παιδιού, προσωρινά ή μόνιμα, ή γ) συμπληρώνεται από φυσική/σωματική απόδειξη, σε ένα συνεχές πρότυπο ανεξήγητων τραυματισμών" (Pennsylvania Law in Giardino P.A, Christian W.C & Giardino R.E., 1997 Practical Guide to the Evaluation of Child Abuse and Neglect Sage Publications pp. 5).

⁴⁶ Ε. Αγάθωνος – Γεωργόπουλου & Μαρία Τσαγκάρη, (1999,) Εγχειρίδιο για τα Δικαιώματα του Παιδιού, Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού Αθήνα σελ. 75

⁴⁷ Το πρόβλημα της σωματικής κακοποίησης εμφανίζεται ανεξάρτητα από την κοινωνικοοικονομική θέση, το μορφωτικό επίπεδο, το γένος του γονέα και του παιδιού. Η σωματική κακοποίηση του παιδιού μάλιστα σύμφωνα με τις μελέτες των Gelles J,R. –Lancaster B.J(1987) , Kashani H.J. & Allan D.W. (1998), εμφανίζεται σε μεγαλύτερη συχνότητα σε παιδιά που βρίσκονται στην ηλικία των 3-4 ετών και 15-17 ετών . Gelles J,R. –Lancaster B.J(1987) Child Abuse and Neglect – Biosocial

Για λόγους μεθοδολογικούς, θα διακρίνουμε τη σωματική κακοποίηση σε αυτή που εκδηλώνεται μεταξύ των συζύγων και σε αυτή που προέρχεται από τους γονείς και προσβάλλει τα παιδιά. Επίσης, και εξαιτίας του αντικειμένου της παρούσας μελέτης, θα αναφερθούμε εκτενέστερα στην σωματική κακοποίηση των παιδιών από τους γονείς τους, αφού πρώτα εξετάσουμε την εκδήλωση βίας μεταξύ του ζεύγους.

Η πρόσφατη βιβλιογραφία⁴⁸ καταδεικνύει ότι η ενδοοικογενειακή βία δεν είναι ένα ανεξάρτητο φαινόμενο, το οποίο εκδηλώνεται εκτός του πλαισίου της καθημερινής ζωής.⁴⁹ Ο Ζακ Σελόζ⁵⁰, παρατηρεί χαρακτηριστικά ότι, αν και ο σύγχρονος τύπος της μικρής «πυρηνικής» οικογένειας παρουσιάζει σοβαρά πλεονεκτήματα προσαρμογής στις σύγχρονες συνθήκες συμβίωσης και επιβίωσης, υστερεί στην ανθεκτικότητά του απέναντι στα προβλήματα που οδηγούν τους συζύγους στην απόφαση του διαζυγίου.

Σύμφωνα με μελέτες του Straus⁵¹, αναφέρεται ότι ζευγάρια, τα οποία εκφράζουν την όποια δυσαρέσκεια τους μέσα στο γάμο λεκτικά, έχουν περισσότερες πιθανότητες να εκδηλώσουν έμπρακτη, σωματική

Dimensions ed Aldine De Gruyter New York πρβλ επ.

Kashani H.J. & Allan D.W. (1998), "The impact of Family Violence on Children and Adolescents", in *Developmental Clinical Psychology and Psychiatry Sage Publications Vol. 37*, pp. 18- 73).

⁴⁸ Ο Kempe χρησιμοποίησε τον όρο «χτυπημένο παιδί» σε μια επιστολή του προς την Αμερικάνικη Ακαδημία της Παιδιατρικής, το 1961, για να περιγράψει μικρά παιδιά που ήταν θύματα σοβαρής σωματικής κακοποίησης. Το «σύνδρομο του χτυπημένου παιδιού» θεωρήθηκε ως μια κλινική κατάσταση (με διαγνώσιμα φυσικά και ιατρικά συμπτώματα) προκαλούμενη από την σκόπιμη φυσική- σωματική βιαιοπραγία του γονιού ή κηδεμόνα. (πλέον, ο όρος '<χτυπημένο παιδί>' περιγράφει ένα παιδί με επαναλαμβανόμενα τραύματα σε πολλαπλά οργανικά συστήματα). Giardino P.A, Christian W.C & Giardino R.E., 1997 *ibid* pp. 21

Ο όρος «σύνδρομο του χτυπημένου παιδιού» έδωσε γρήγορα τη θέση του στους όρους παιδική κακοποίηση, παιδική κακομεταχείριση, παιδική κακοποίηση και παραμέληση. (Gelles J.R, & Lancaster B.J, (1987) *Child Abuse And Neglect* ,pp. 19).

⁴⁹ Daniel J. Bell, (1988) *The Victim- Offender Relationship: A Determinant Factor in Police Domestic Dispute Dispositions*, The Haworth Press, p. 87

⁵⁰ Ζακ Σελόζ, «'Αυτονομείστε με » στο Λουκία Μπεζέ 'Βια στο σχολείο και η βία του σχολείου Τρεις παρανοήσεις και πολλά ερωτηματικά. Ελληνικά Γράμματα. Σε 7

⁵¹ Straus, M. A. (1974), *Leveling Civility, and Violence in the Family*. *Journal of Marriage and the Family*, vol 36, 13-29

βία μεταξύ τους. Από την άλλη μεριά, ο O'Brien⁵² παρατηρεί ότι χωρισμένοι γονείς αναφέρουν σε ποσοστό 15% την άσκηση σωματικής βίας ως κύρια αιτία του διαζυγίου. Σύμφωνα πάλι με την ίδια μελέτη, η χρονική διάρκεια του γάμου, δεν φαίνεται να συνδέεται με τον βαθμό εκδήλωσης βίαιης συμπεριφοράς. Οι μελέτες του Levinger⁵³, έρχονται να συμπληρώσουν ότι το ποσοστό των γυναικών, οι οποίες στήριξαν την έκδοση του διαζυγίου σε λόγους άσκησης σωματικής βίας, είναι συντριπτικά μεγαλύτερο από το αντίστοιχο των ανδρών (36.8% έναντι μόλις 3.3%). Σε ανάλογο πνεύμα κινούνται και οι διαπιστώσεις του Flynn⁵⁴, που σε μελέτη του για κακοποιημένες γυναίκες αναφέρει ότι σχεδόν όλες είχαν καταφύγει στην αστυνομία για βοήθεια.

Επιπλέον, ο Straus σε μεταγενέστερες μελέτες του⁵⁵ σημειώνει ότι σε περιπτώσεις εκδήλωσης βίας στο ζευγάρι, οι περιπτώσεις σωματικού τραυματισμού της γυναίκας είναι πολύ περισσότερες. Ο ίδιος σημειώνει πως υπάρχει ένας θετικός συσχετισμός ανάμεσα στη λεκτική επιθετικότητα και στην εκδήλωση βίαιης συμπεριφοράς, ενώ η μόρφωση φαίνεται να μην έχει καμία επίδραση στα φαινόμενα ενδοοικογενειακής βίας. Επίσης, αν ο σύζυγος έχει τον τελικό λόγο σε όλες τις αποφάσεις, τότε υπάρχουν τρεις φορές περισσότερες πιθανότητες εκδήλωσης βίας, απ' ότι αν και οι δύο σύζυγοι συμμετέχουν εξίσου στη λήψη των αποφάσεων.

Όσον αφορά τώρα στην επίδραση που μπορεί να έχει η βίαιη σχέση των γονέων στη διαμόρφωση παραβατικής προσωπικότητας των

⁵² O'Brien, J. E., 1971, Violence in divorce- prone families, *Journal of Marriage and the family*, Vol 33, pp 692-698.

⁵³ Levinger, G., 1974, Physical abuse among applicants for divorce, in S. K. Steinmetz & M. A. Straus (eds.), *Violence in Family*, (pp.85-88), New York: Harper and Row.

⁵⁴ Flynn, C. P(1996) Normative Support for Corporal Punishment Attitudes, correlates and implications, *Aggression and Violent Behavior*, Vol. 1, pp. 47- 55

⁵⁵ Straus, M. A. (1983), Ordinary violence, child abuse, and wife beating : What do they have in common? In. Finkelhor D., Gelles R, . Hotaling G & Straus M "The dark side of families Sage 1984

παιδιών, σύμφωνα με του Mc Cord (1979) Maguin et al (1995)⁵⁶ αυτή αυξάνεται ανάλογα με τη συχνότητα εκδήλωσης βίαιης συμπεριφοράς, την ένταση της εκδηλωθείσας βίας και τον συνδυασμό της βιαιότητας με ξυλοδαρμό. Επίσης, σημαντικό ρόλο φαίνεται να παίζει και το κατά πόσον παραμένει μακροχρόνια άλυτο το πρόβλημα, το οποίο προκαλεί την εκδήλωση βίας, αλλά και το κατά πόσον η αιτία της γονεϊκής σύγκρουσης σχετίζεται με την διαπαιδαγώγηση και τη συμπεριφορά των παιδιών.

Ένας λόγος που εξηγεί την βίαιη συμπεριφορά του πατέρα προς τη σύζυγο, λόγος που ερμηνεύει εν μέρει και την αντίστοιχη βίαιη συμπεριφορά προς το παιδί, είναι η αναπαραγωγή τραυματικών βιωμάτων της δικής του παιδικής ηλικίας με «φυσικότητα», χωρίς σαφή εικόνα των πραγματικών δεδομένων, τα οποία και αδυνατεί να αξιολογήσει.⁵⁷ Αν αναλογιστούμε δε το γεγονός ότι η γνώση για το πρόσωπο του πατέρα μεταφέρεται στο παιδί μέσα από τη μητέρα και τη συναισθηματική σήμανση που έχει για αυτήν, τότε μπορούμε να αναλογιστούμε ποιες συνέπειες μπορεί να έχει η κακοποίησή της από τον πατέρα τόσο για την διαπροσωπική τους σχέση, αλλά και το σημαντικότερο για την διαπροσωπική σχέση του καθενός με τα παιδιά.

Με ποιες μορφές όμως μπορεί να εκδηλώνεται η σωματική κακοποίηση των παιδιών; Ποιες προϋποθέσεις⁵⁸ πρέπει να συντρέχουν για να μπορούμε να μιλάμε για την ύπαρξή της;

⁵⁶ Mc Cord (1979) *Some Child-Rearing Antecedents of Criminal Behaviour in Adult Men* Journal of Personality and Social Psychology Vol 37 pp 1477-1486 Maguin E. Hawkins J.D. Catalano R,F, Hill K. Abott R & Herrenkohl T (1995 November) *Risk factors measured at three ages for violence at age 17-18* Paper presented at the American Society of Griminology Boston

⁵⁷ Dolto F & Hamad N (1995) *Destins d'enfants .Adoption Families d'accueil Travail Social Gallimard Paris* Ledoux M.H (1995) *Introduction a l'oeuvre de Francoise Dolto* Edit De Poche Payot Rivages

⁵⁸ Ένας άλλος παράγοντας που προδιαθέτει για σωματική . κακοποίηση είναι η προσωπικότητα ή φυσικά χαρακτηριστικά του παιδιού. Τα χαρακτηριστικά που παρατίθενται πιο συχνά και συνδέονται με την κακοποίηση είναι η προωρότητα και κάποιας μορφής αναπηρία του παιδιού, Breslau, Staruch, & Mortimer,(1982) , White, Benedict, Wulff, & Kelly,(1987) in Giardino P.A, Christian W.C & Giardino R.E., 1997 *ibid* pp. 15).

Ο κατάλογος που ακολουθεί, παρουσιάζει ενδεικτικά κάποια βασικά στοιχεία, τα οποία δημιουργούν υποψία σωματικής κακοποίησης ή άσκησης σωματικής βίας:⁵⁹

1. Ανεξήγητες κακώσεις ή εγκαύματα, ιδιαίτερα όταν αυτά εντοπίζονται κατ' επανάληψη.
2. Απίθανες δικαιολογίες, για την ερμηνεία αυτών των κακώσεων.
3. Άρνηση να συζητηθεί το θέμα των κακώσεων.
4. Περιοχές του τριχωτού της κεφαλής χωρίς τρίχωμα.
5. Κακώσεις χωρίς ιατρική αντιμετώπιση.
6. Υπερβολική τιμωρία του παιδιού από τους γονείς του ή από άλλα πρόσωπα φροντίδας.
7. Φόβος εκ μέρους του παιδιού για τυχόν επικοινωνία του σχολείου ή άλλου υπεύθυνου με τους γονείς του.
8. Αποφυγή εκ μέρους του παιδιού της σωματικής επαφής με άλλους.
9. Ζεστή ένδυση του παιδιού στα άκρα, ακόμη και όταν έχει καλό καιρό.
- 10 Το παιδί φοβάται ή καθυστερεί όσο μπορεί να γυρίσει σπίτι μετά το σχολείο.
- 11 Το παιδί φοβάται την παροχή ιατρικής βοήθειας.
- 12 Αυτοκαταστροφικές τάσεις του παιδιού.
- 13 Επιθετικότητα του παιδιού προς τρίτους και
- 14 Επανελημμένες αποδράσεις του παιδιού από την οικογένεια ή από άλλο πλαίσιο ζωής.

Έρευνα, η οποία διεξήχθη σε παιδιά Α' και ΣΤ' δημοτικού στην ευρύτερη περιοχή της Αθήνας⁶⁰, κατέδειξε ότι η χρήση σωματικής τιμωρίας, με τη μορφή του ξύλου, είναι ευρέως διαδεδομένη σε ποσοστό 65.5 %. Σύμφωνα με στοιχεία της ίδιας έρευνας, τα αγόρια είχαν διπλάσια πιθανότητα να τιμωρηθούν σωματικά από τα κορίτσια, τα

⁵⁹ Ε. Αγάθωνος – Γεωργοπούλου & Μαρία Τσαγκάρη, 1999, ό. π., σελ 76- 77

⁶⁰ Ε. Αγάθωνος – Γεωργοπούλου & Μαρία Τσαγκάρη, 1999, ό. π.,σελ. 81

μικρότερα παιδιά (Α' δημοτικού) είχαν τριπλάσια πιθανότητα από τα μεγαλύτερα παιδιά (ΣΤ' δημοτικού) και τα παιδιά με αδέρφια είχαν διπλάσια πιθανότητα από τα μοναχοπαιδιά!

Αξίζει να παρατηρήσουμε το οξύμωρο του γεγονότος ότι, αν και το 90% των γονιών πιστεύουν ότι η σωματική τιμωρία είναι δυνατόν να κλονίσει τη σχέση γονιού- παιδιού και να καλλιεργήσει στο παιδί φόβο, κατάθλιψη και άλλα ψυχολογικά προβλήματα, αυτά ακριβώς τα κρούσματα χρήσης σωματικής βίας εμφανίστηκαν αυξημένα.

Αν και πρόσφατες μελέτες ισχυρίζονται ότι η επίδραση της κακομεταχείρισης των ανηλίκων στην εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς εκ μέρους τους έχει αντιμετωπιστεί με μια δόση υπερβολής, τυγχάνει ευρείας αποδοχής η άποψη ότι η κακομεταχείριση των παιδιών από τους γονείς τους αυξάνει την πιθανότητα για μελλοντικά συναισθηματικά και συμπεριφορικά προβλήματα, τα οποία και θα διαμορφώσουν την εγκληματική προσωπικότητα.⁶¹

Πώς ερμηνεύεται όμως συναισθηματικά και ψυχολογικά η άσκηση σωματικής βίας;

Εκλαμβάνοντας την άσκηση σωματικής βίας ως μορφή καταπίεσης, να ξεκινήσουμε από την αρχική ανησυχία των γονέων, να διαμορφώσουν κάποιο προστατευτικό πλέγμα γύρω από τα παιδιά τους, ανησυχία η οποία αγγίζει τα όρια της υπερβολής. Δύο από τους πρωταρχικούς στόχους της καταπίεσης είναι να *απομονώσουν* και να *ελέγξουν* την ανάπτυξη των ανθρώπων. Σχετικά με την καταπίεση των παιδιών, ο Goldenberg (1987:5) έγραψε:⁶²

Οι παραδοσιακές προσεγγίσεις στα «προβλήματα» που παρουσιάζουν οι έφηβοι κατευθύνονταν πάντα προς τον περιορισμό του εφήβου, με την ελπίδα και την πεποίθηση ότι ελέγχοντας και/ ή αλλιώς περιορίζοντας την συμπεριφορά του/ της, θα διευκολυνθεί η διαδικασία με την οποία

⁶¹ Cary Heck, Anthony Walsh, (2000,) The Effects of Maltreatment and Family Structure on Minor and Serious Delinquency, International Journal of Offender and Comparative Criminology Vol 44 (2), p. 178

οι υπάρχοντες κοινωνικοί θεσμοί θα μπορέσουν αποτελεσματικά να θεραπεύσουν τα οποιαδήποτε προβλήματα θεωρούνται ενδημικά ...Υπονοούμενες μέσα στα πλαίσια της παραδοσιακής...αντίληψης των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι έφηβοι, είναι οι παρακάτω υποθέσεις, πάνω στις οποίες βασίζονται οι περισσότερες σχέσεις νεολαίας-ενήλικων:

Πρώτον, ότι η εφηβεία... είναι μία ιδιαίτερα στρεσογόνος περίοδος, η οποία είναι τόσο παγκόσμια στην φύση της όσο και προβλέψιμη στην έφοδο. Δεύτερον, ότι οι παραβατικές, μη-συμμορφούμενες, ή αποκλίνουσες πράξεις από εφήβους είναι τόσο το αποτέλεσμα, όσο και τα συγκεκριμένα συμπτώματα μίας ανεπαρκούς, ατελούς, ή παθολογικής κοινωνικοποίησης και τρίτον, ότι οι υπάρχουσες κοινωνικές αξίες δεν είναι μόνο βάσιμες, αλλά επίσης υποστηρικτικές της ατομικής και συλλογικής αυτο-αποφασιστικότητας και αυτο-πραγματοποίησης.

Οι γονείς λοιπόν εκλαμβάνουν τη σωματική τιμωρία ως μέσο διαπαιδαγώγησης. Ο στόχος είναι να καταστείλουν το φαινόμενο της παιδικής παραβατικότητας. Αντί αυτού, εκπαιδεύουν τα παιδιά στις «προέννοιες της παρέκκλισης», μέσα από τη δευτερογενή μαθησιακή διαδικασία, με εχθρικές και επιθετικές συμπεριφορές.⁶³ Η επανάληψη της σωματικής κακοποίησης του παιδιού, με το περιστασιακό πρόσχημα της τιμωρίας από το γονέα, που το «ξυλοφορτώνει», γιατί για παράδειγμα ο δάσκαλος του έκανε παράπονα ότι ήταν άτακτος στο σχολείο, εκπαιδεύει το παιδί με φυσικό πρότυπο για μίμηση.⁶⁴

Σημαντικό ρόλο σε αυτή την εκλογίκευση της χρήση σωματικής βίας εκ μέρους των γονέων, παίζουν και οι ενδοοικογενειακές σχέσεις και καταστάσεις που έχουν βιώσει οι ίδιοι σαν παιδιά. Ο τραυματισμός των γονέων μεταφέρεται ως έκφραση ψυχοπαθολογίας στα παιδιά. Το αρνητικό συναίσθημα βιώνεται ως ποιοτικό χαρακτηριστικό, που

⁶² Robert M. Regolli & John D. Hewitt, 1991. *Delinquency in Society :A child - centered approach* Mc Graw -Hill Inc. pp. 153

⁶³ Δροσίνου.Χ. Μαρία (1998) *Οργάνωση & Μηχανισμοί της Παιδικής Παραβατικής* μέσα από Κοινωνικές & Ψυχολογικές Δομές Διδ. Διατρ. σελ. 229

συνοδεύει τις δυσμενείς συνθήκες που εξελίχθηκε το τραύμα ως οντότητα.⁶⁵

Πώς όμως την ερμηνεύει το παιδί την άσκηση σωματικής βίας εις βάρος του;

Υπάρχουν δύο εκδοχές ως προς αυτό⁶⁶. Σύμφωνα με την πρώτη, το παιδί αντιμετωπίζει την άσκηση σωματικής βίας εκ μέρους των γονέων του σαν «δίκαιη» και πολλές φορές επιβεβλημένη, με τη δικαιολογία ότι έτσι μαθαίνει «να μην ξανακάνει λάθη». Στην περίπτωση της δικαιολογημένης τιμωρίας, διακρίνεται η λογική στήριξη της πράξης, η οποία είναι ενταγμένη μέσα στη βασική μαθησιακή διαδικασία και η οποία δεν παρεκκλίνει από την λογική πρόταση: *«θα φας ξύλο αν δεν καθίσεις φρόνιμα»*. Η μάθηση μέσα από την τιμωρία, λειτουργεί αντικειμενικότερα και με άμεση αναγνώριση της από τον ίδιο τον τιμωρούμενο, όπως υποστηρίζουν σε μελέτες τους οι Klein, I. & Jannof-Bulman, R., (1996)⁶⁷ και Parrish(1996).⁶⁸

Στη δεύτερη εκδοχή, ο τιμωρούμενος δεν συμφωνεί με την τιμωρία που αποφασίζει να του επιβάλει ο «ισχυρός ενήλικας» και την εκλαμβάνει ως «άδικη». Αυτό το γεγονός δεν του επιτρέπει να δώσει μια λογική εξήγηση για «το κακό που έκανε και γιατί πρέπει να τιμωρηθεί για να μάθει». Η άγνοια της λανθασμένης συμπεριφοράς, καθιστά «μη λογική» την επιβολή και εκτέλεση της τιμωρίας, η οποία παραπέμπει στη δευτερογενή μαθησιακή διαδικασία με πλήρη ανάπτυξη παραβατικών στοιχείων στην οργάνωση της συμπεριφοράς. Οι έρευνες που διεξήγαγαν οι Rolf Loeber και Magda Stouthamer- Loeber⁶⁹ απέδειξαν ακριβώς την

⁶⁴ Δροσίνου Μ (1998) ο.π. σελ. 230

⁶⁵ Δροσίνου.Μ (1988) ο.π. σελ. 239

⁶⁶ Δροσίνου.Μ (1988) ο.π. σελ 227

⁶⁷ Klein, I. & Jannof- Bulman, R., (1996) *Traumahistory and personal narratives: Some Clues to Coping among survivors of child Abuse, Child Abuse& Neglected* vol. 20, pp. 45- 54

⁶⁸ Parrish, J. M. (1997) *Behavior Management: Promoting Adaptive Behavior*. In Batshaw M. L. "Children with Disabilities", Fourth Edition, Paul H. Brooks publishing Co, Baltimore p. 657-688

⁶⁹ Loeber, R.,& Stouthamer- Loeber, M. (1986). *Family Factors as Correlates and Predictors of Juvenile Conduct Problems and Delinquency*, In M. Tonry & N. Morris

αλήθεια των παραπάνω, αφού από τις οκτώ περιπτώσεις, που διερευνήθηκαν, στις πέντε τουλάχιστον εντοπίστηκε στενή σχέση ανάμεσα στο άδικο της γονεϊκής τιμωρίας και στην εκδήλωση εγκληματικής συμπεριφοράς.

Υπό το πρίσμα αυτής της δεύτερης εκδοχής, η ανάγκη του παιδιού για αγάπη από τους γονείς και η απειλή να χαθεί αυτή (αν δεν είναι φρόνιμο), αποτελεί τη βάση διαπραγμάτευσης μιας σειράς τιμωριών που χαρακτηρίζονται – κατά κύριο λόγο– από ψυχολογική κακοποίηση.⁷⁰ Το άγχος, η ψυχολογική πίεση, οι ενοχές από την ετεροχρονισμένη τιμωρία, οδηγούν τα παιδιά σε μειωμένη αντίσταση στους πειρασμούς της απόκλισης.

Οι απόψεις της επιστημονικής κοινότητας, ως επί το πλείστον, συνηγορούν με τα παραπάνω. Πράγματι αναγνωρίζεται⁷¹ ότι υπάρχει μια θετική συνάφεια ανάμεσα στην εκτεταμένη χρήση της σωματικής τιμωρίας από τους γονείς στο σπίτι και στους υψηλούς βαθμούς επιθετικότητας των παιδιών τους έξω από το σπίτι. Σύμφωνα με τα δεδομένα που υπάρχουν μέχρι σήμερα, η σωματική βία (ηθελημένη πρόκληση πόνου στο παιδί) μπορεί παροδικά να καταστείλει την όποια ανεπιθύμητη συμπεριφορά, αλλά μακροπρόθεσμα τα αποτελέσματα είναι κάθε άλλο παρά ενθαρρυντικά. Αυτό που το παιδί φαίνεται να μαθαίνει είναι ότι όποιος έχει τη δύναμη, έχει και το δίκιο. Ενήλικοι εγκληματίες έχουν πέσει πιο συχνά θύματα επιθέσεων των ενηλίκων, όταν ήταν οι ίδιοι παιδιά, απ' ότι οι υπόλοιποι και αυτές οι επιθέσεις υπήρξαν σκληρότατες και ύπουλες.⁷²

Όπως επισημαίνεται από τη μελέτη των Zingraff M.T. Leiter J Myers K.A & Johnson M.C (1993)⁷³ δεν απορρίπτεται η υπό όρους

(Eds), *Crime & Justice: An annual review of research* (Vol. 7, pp. 53-68). Chicago: University of Chicago Press.

⁷⁰ Δροσίνου, Μ. 1998 ο.π. σελ. 230

⁷¹ Martin Herbert, "Ψυχολογικά Προβλήματα" Εφαρμοσμένη Ψυχολογία, Ελληνική επιμέλεια : Παρασκευόπουλος, 1998, σελ. 119

⁷² Martin Herbert, 1998, ό. π., σελ. 120

⁷³ Zingraff M.T. Leiter J Myers K.A & Johnson M.C (1993) *Child maltreatment and youthful problem behavior Criminology* vol 31 pp 173-202

συσχέτιση των πρακτικών γονικής ανατροφής(στις οποίες εντάσσεται και η άσκηση σωματικής βίας) με την εκδήλωση αντικοινωνικών μορφών συμπεριφοράς.

Από την άλλη πλευρά, παρόλο που ο ρόλος του παράγοντα της κληρονομικότητας στην εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς είναι δύσκολο να μετρηθεί, μελέτες⁷⁴ αποδεικνύουν ότι τυποποιημένες μορφές δυσλειτουργίας του μηχανισμού της ενδοοικογενειακής επικοινωνίας, όπως επιθετικότητα και φυγή, αποτελούν παράγοντες πρόβλεψης εκδήλωσης παραβατικής συμπεριφοράς.

Οι Rolf Loeber και Magda Stouthamer- Loeber⁷⁵ μιλώντας επίσης για τις γονεϊκές πρακτικές ανατροφής (family management), παρατηρούν ότι η σωματική τιμωρία έχει συχνά συνδεθεί και με προβλήματα επικοινωνίας των παιδιών και ότι η κακοποίηση των παιδιών αντιμετωπίζεται σαν προάγγελος εγκληματικής συμπεριφοράς. Επίσης επισημαίνουν ,ότι όσο μικρότερη είναι η ηλικία των παιδιών που πέφτουν θύματα άσκησης σωματικής βίας, τόσο μεγαλύτερη είναι και η επίδραση αυτής στην μελλοντική εκ μέρους τους εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς.

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να διατυπώσουμε την άποψη ότι η άσκηση σωματικής βίας εις βάρος των ανηλίκων, αναμφισβήτητα αυξάνει τις πιθανότητες για εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς εκ μέρους τους στο μέλλον, ωστόσο ο βαθμός της αλληλεπίδρασης εξαρτάται από παράγοντες όπως η ηλικία του παιδιού, η ένταση της ασκούμενης σωματικής βίας, οι λόγοι για τους οποίους ασκείται αυτή , καθώς και το πώς τους εκλαμβάνει το παιδί κλπ.

2.1.2 Σεξουαλική κακοποίηση

⁷⁴ Rolf Loeber, Magda Stouthamer- Loeber, 1986,Family Factors as Correlates and Predictors of Juvenile Conduct Problems and Delinquency, University of Chicago, p. 34

⁷⁵ Loeber R & Stouthamer- Loeber, M (1986)Family factors as correlates and predictors of juvenile conduct problems and delinquency ,In Tonry & N.Morris

Αν και η μορφή αυτή κακοποίησης ⁷⁶προσβάλλει, όπως και η σωματική, τόσο την ψυχή όσο και το σώμα του παιδιού, διαφοροποιείται εξαιτίας της αιμομικτικής σχέσης που αναπτύσσεται και η αιτιολόγηση της μας οδηγεί στην αναζήτηση πολυπλοκότερων συσχετισμών. Όπως χαρακτηριστικά παρατηρούν οι Ε. Αγάθωνος – Γεωργοπούλου και Μαρία Τσαγκάρη⁷⁷, αν η σωματική κακοποίηση των παιδιών εξακολουθεί σήμερα να αποτελεί σε σημαντικό βαθμό μυστικό της ελληνικής οικογένειας, η σεξουαλική κακοποίηση αποτελεί «το πιο καλά φυλαγμένο μυστικό», ενώ συχνά το πέπλο μιας παθολογικής οικογενειακής ή συλλογικής σιωπής καλύπτει το φαινόμενο για πάντα.

Προσπαθώντας να ορίσουμε την έννοια της σεξουαλικής κακοποίησης, αναφέρουμε τις παρατηρήσεις του καθηγητή κ. Μαγγανά⁷⁸, ο οποίος διακρίνει τις ενδείξεις που μπορεί να μαρτυρούν σεξουαλική κακοποίηση σε φυσικές ενδείξεις, όπως δυσκολία στο

(Eds) *Crime and Justice : An annual review of research* Vol 7 pp 41 Chicago :University of Chicago Press

⁷⁶ Οι ορισμοί για την σεξουαλική κακοποίηση & αιμομιξία είναι εξίσου ποικίλοι και πολυάριθμοι, όπως για τη σωματική κακοποίηση. Ενδεικτικά αναφέρουμε τους ακόλουθους: 1) Σεξουαλική κακοποίηση ενός παιδιού είναι πράξη που τελείται από τον γονιό ή πρόσωπο που υποκαθιστά τον γονιό ως κηδεμόνας, η οποία έχει σαν αποτέλεσμα την σεξουαλική δραστηριότητα και, πιθανώς, ακόμη και φυσικό τραυματισμό των γεννητικών οργάνων του παιδιού” Cook M. & Howells(1981), *Adult Sexual Interest in Children*, Academic Press pp 8).

Όπως επισημαίνεται από την Αγάθωνος Γεωργοπούλου «,χαρακτηριστικά του φαινομένου της σεξουαλικής κακοποίησης, είναι η ανηλικιότητα του παιδιού, η σχέση εξάρτησης ή εμπιστοσύνης μεταξύ δράστη και θύματος, η έλλειψη συνειδητής κατανόησης της έννοιας και του περιεχομένου της πράξης αυτής, άρα και η έλλειψη συνειδητής συναίνεσης του παιδιού. Οι πράξεις αυτές παραβιάζουν όχι μόνο τον αιμομικτικό φραγμό, αλλά και τις γενικότερες αντιλήψεις της _κοινωνίας σχετικά με τις οικογενειακές σχέσεις και τα όρια των οικογενειακών ρόλων. (“Ίνστιτούτο Υγείας του Παιδιού”, Αγάθωνος Γεωργοπούλου Ε., επιμέλεια, Οδηγός για την αναγνώριση και αντιμετώπιση της κακοποίησης και παραμέλησης του παιδιού, 1998, σσ. 17-18).

“Η σεξουαλική κακοποίηση ορίζεται ως η ανάμιξη εξαρτημένων, εξελκτικά ανώριμων παιδιών και εφήβων σε σεξουαλικές δραστηριότητες τις οποίες δεν κατανοούν πραγματικά, και για τις οποίες δεν είναι σε θέση να δώσουν πλήρη συγκατάθεση, ή δραστηριότητες οι οποίες παραβιάζουν τα κοινωνικά ταμπού των οικογενειακών ρόλων. Στις δραστηριότητες αυτές περιλαμβάνονται ο βιασμός, η παιδοφιλία και η αιμομιξία” Porter R. (1987) *Child Sexual Abuse within the Family*, Tavistock Publications pp 3

⁷⁷ Ε. Αγάθωνος – Γεωργόπουλου & Μαρία Τσαγκάρη, 1999, ό. π., σελ. 83

⁷⁸ Μαγγανάς Α (1996) *Ειδικά Θέματα που αφορούν την κακοποίηση των παιδιών*, εκδ. Σακκουλα, Αθήνα, σελ. 161

περπάτημα ή κάθισμα και σε ενδείξεις στη συμπεριφορά, όπως ασυνήθεις σεξουαλικές γνώσεις ή συμπεριφορά ασυμβίβαστη προς την ηλικία και την ανάπτυξη. Αλλού πάλι⁷⁹, ορίζεται ως σεξουαλική κακοποίηση οποιαδήποτε πράξη ή ενέργεια γίνεται σε βάρος του παιδιού από άτομο μεγαλύτερο τουλάχιστον κατά πέντε χρόνια, η οποία αποσκοπεί σε σεξουαλική διέγερση του δράστη. Η ηλικία, όπου συγκεντρώνονται οι περισσότερες πιθανότητες για εκδήλωση σεξουαλικής παραβίασης είναι από τα 5 έως τα 12.⁸⁰ Μεγαλύτερη συχνότητα⁸¹ εκδήλωσης του φαινομένου εντοπίζεται στο 11^ο έτος, ωστόσο, η ηλικία των θυμάτων καλύπτει όλη την περίοδο της ανήλικης ζωής, από τη νεογνική περίοδο ως το 18^ο έτος της ηλικίας τους.⁸² Να σημειώσουμε παρόλα αυτά ότι το 11^ο έτος δεν αποτελεί κατ' ανάγκη το χρονικό σημείο έναρξης της σεξουαλικής κακοποίησης, αλλά μπορεί να αποτελεί το χρόνο αποκάλυψης μιας διαδικασίας, η οποία μπορεί να έχει αρχίσει αρκετά νωρίτερα.

Επιπλέον όπως επισημαίνει η Ελευθερίου ⁸³"με τον όρο «σεξουαλική

⁷⁹ Σπράτος Γεωργούλας, , 2000, ο.π. σελ. 155

⁸⁰ Ε. Αγάθωνος – Γεωργόπουλου & Μαρία Τσαγκάρη, 1999, ό. π., σελ. 84

⁸¹ Η σεξουαλική κακοποίηση όπως επισημαίνεται από την Έκθεση του Α.Ε.Α παρατηρείται συνηθέστερα από γονείς τοξικομανείς και ιδιαίτερα αλκοολικούς. Υπολογίζεται ότι η χρήση οινοπνεύματος είναι ο σημαντικότερος ίσως παράγοντας που εξωθεί στην κακοποίηση, αφού έχει παρατηρηθεί στο 54% περίπου όλων των περιπτώσεων.

Λέγεται χαρακτηριστικά ότι σε κάθε περίπτωση κακοποίησης το πρώτο πράγμα που θα πρέπει να ερευνηθούν οι πραγματογνώμονες στην αυτοψία είναι το ψυγείο και το περιεχόμενό του σε οινοπνευματώδη ποτά.

Συνήθως τα παιδιά κακοποιούνται από τους γονείς, πρόσωπα επιφορτισμένα με την ανατροφή τους και γενικά πρόσωπα που ανήκουν στο περιβάλλον τους και τα εμπιστεύονται και λόγω της εξάρτησης τους από αυτό είναι δύσκολο να τους καταγγείλουν. Συνεπώς οι περιπτώσεις που βλέπουν το φως της δημοσιότητας είναι ελάχιστες δεδομένου ότι συχνά οι ίδιοι οι δικαιούμενοι προς υποβολή εγκλήσεως είναι ταυτόχρονα και δράστες. Ένας ακόμη ανασταλτικός παράγοντας για να αναφερθεί το παιδί στην οδοντηρή του εμπειρία είναι ο φόβος ή η ανασφάλεια που αισθάνεται για το μέλλον, αφού θα επιστρέψει στο ίδιο περιβάλλον.

Επιπροσθέτως, ειδικότερα για την σεξουαλική κακοποίηση – παραβίαση επειδή τα περισσότερα αδικήματα διώκονται κατ' έγκληση οι γονείς ανηλικών, αποφεύγουν να υποβάλλουν εγκλήσεις φοβούμενοι την εμπλοκή των παιδιών τους στην ποινική διαδικασία, η οποία ενδεχομένως θα συμβάλλει στη δευτερογενή τους κακοποίηση και στον στιγματισμό τους. Έκθεση του Αρχηγείου Ελληνικής Αστυνομίας ο.π. σελ 10

⁸² Ε. Αγάθωνος – Γεωργόπουλου & Μαρία Τσαγκάρη, 1999, ό. π., σελ. 88

⁸³ (Αμπατζόγλου Γ. - Ελευθερίου Ε. (1997), "Η Δημιουργία Θεραπευτικού πλαισίου σε

κακοποίηση παιδιού» εννοούμε όλες τις σεξουαλικές σχέσεις, ολοκληρωμένες ή όχι, με ή χωρίς άλλη _φυσική- σωματική βία, που συμβαίνουν ανάμεσα σε ένα παιδί και- έναν οποιονδήποτε ενήλικα". Και συνεχίζει: "Αυτό που καθιστά τις συγκεκριμένες σχέσεις κακοποιητικές είναι η εισβολή της ενήλικης σεξουαλικότητας σε μια ηλικία κατά την οποία το παιδί δεν είναι σε θέση να ανταποκριθεί σωματικά και ψυχικά, και συνεπώς να δώσει την ελεύθερη συγκατάθεσή του, ακόμα κι όταν αυτές φορούν την μάσκα της αγάπης, όπως μπορεί να συμβεί στο ενδοοικογενειακό πλαίσιο. Ότι χαρακτηρίζει την σεξουαλική κακοποίηση σε αυτό το πλαίσιο, δηλαδή τις αιμομικτικές σχέσεις, είναι επιπλέον η κατάχρηση της αυθεντίας εκ μέρους του ενήλικου φορέα της και η διαστροφή της αγάπης που συνδέεται με τον γονεϊκό- συγγενικό του ρόλο: το αποτέλεσμα είναι η κατάλυση κάθε έννοιας νόμου και διαφοράς γενεών, που οδηγεί το παιδί σε παράλυση και σύγχυση εξαιτίας της αδυναμίας του να εκτιμήσει την πραγματικότητα. Την κατάσταση περιπλέκει και επιβαρύνει και η συνακόλουθη διαταραχή των σχέσεων σε ολόκληρο το οικογενειακό σύστημα" .

Το φαινόμενο⁸⁴ της σεξουαλικής κακοποίησης των παιδιών έχει πολύ παλαιές ρίζες. Ιστορικά, το θέμα έχει προσεγγισθεί μέσα από την προοπτική της αιμομιξίας, ενώ μόνο από τη δεκαετία του '60 και εξής

Περιπτώσεις Σεξουαλικής Κακοποίησης Παιδιών", στο "Ελληνική Εταιρεία Ψυχικής Υγιεινής και Νευροψυχιατρικής του Παιδιού", Καλλινοκάκη Θ., επιμέλεια, Αιμομιξία και Θεραπευτικό Πλαίσιο , σ. 70

⁸⁴ Τα χαρακτηριστικά της σεξουαλικής κακοποίησης αιμομιξίας αξίζει να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με την ιστορική βιβλιογραφική ανασκόπηση η σεξουαλική παιδική κακοποίηση περιγράφηκε μεταξύ του 1868 και του 1890 ως παρατηρήσεις που ενίσχυσαν το ενδιαφέρον για τα παιδιά και οδήγησαν στη θεώρηση κι αντιμετώπιση της αιμομιξίας ως εγκληματικής πράξης, το 1908, στη Μεγάλη Βρετανία. Ωστόσο, οι επαγγελματίες/ειδικοί άργησαν πολύ να αναγνωρίσουν τη σεξουαλική κακοποίηση την οποία περιέγραφαν παιδιά, νέοι και ενήλικες, θεωρώντας την ως απλή φαντασίωση (Bentovim A. & Boston P. (1988), "Sexual Abuse - Basic Issues - Characteristics of Children and Families", in Bentovim A., Elton A., Hildebrand J., Tranter M., Vizard E Child Sexual Abuse within the Family: Assessment and Treatment, pp. 16 . Όπως επιστημαίνεται από τον κοινωνιολόγο D. Finkelhor, το γυναικείο κίνημα , καθώς και το κίνημα παιδικής προστασίας θεωρούνται ως βασικοί μοχλοί αναγνώρισης του φαινομένου της "σεξουαλικής κακοποίησης των παιδιών ("Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού", Αγάθωνος - Γεωργοπούλου Ε., επιμέλεια, Οδηγός για την αναγνώριση και αντιμετώπιση της κακοποίησης και παραμέλησης του παιδιού, 1998, σ. 46).

άρχιζε να χρησιμοποιείται ο όρος «σεξουαλική κακοποίηση παιδιών» για να καλύψει το σύνολο του περιεχομένου που αφορά τη σεξουαλική θυματοποίηση και εκμετάλλευση των παιδιών. Με την μελέτη αυτού του φαινομένου ασχολούνται διάφοροι κλάδοι της επιστήμης, αλλά με ιδιαίτερη έμφαση η ψυχανάλυση και η εγκληματολογία.

Μια σειρά από διεθνείς συμβάσεις⁸⁵, οι οποίες ρυθμίζουν τη διασφάλιση των συμφερόντων κοινωνικών ομάδων που βρίσκονται σε ευάλωτη μειονεκτική κοινωνική θέση (γυναίκες, παιδιά, ηλικιωμένοι) ενίσχυσαν τα κινήματα της παιδικής προστασίας και έφεραν στην επιφάνεια το πρόβλημα της σεξουαλικής παραβίασης των παιδιών στα πλαίσια του γενικότερου φαινομένου της κακοποίησης και παραμέλησης τους..

Από το 1959, οπότε και συντάχθηκε με πρωτοβουλία της Πολωνίας το πρώτο νομικό κείμενο- προοίμιο της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού του ΟΗΕ, οι Ηνωμένες Πολιτείες πρωτοστάτησαν στην σχετική με τη σεξουαλική κακοποίηση ερευνητική δραστηριότητα, με αποτέλεσμα τα περισσότερα θεωρητικά μοντέλα, οι θεραπευτικές τεχνικές και τα προγράμματα πρόληψης να έχουν αμερικανική ταυτότητα.⁸⁶

Οι σχετικές μελέτες⁸⁷ αποδεικνύουν ότι πολλά και ποικίλα σεξουαλικά περιστατικά- εμπειρίες στην παιδική ηλικία επισυμβαίνουν

⁸⁵ Βλ. παράρτημα 1 Νομοθετικό πλαίσιο Προστασίας Ανηλίκων

⁸⁶ Ε. Αγάθωνος – Γεωργόπουλου & Μαρία Τσαγκάρη, 1999, ό. π., σελ. 87

⁸⁷ Με βάση την Έκθεση που υπεβλήθει από το Αρχηγείο Ελληνικής Αστυνομίας με αριθ, πρωτ,3003/16/53-α' -12-2001 στο Γραφείο Κοινοβουλευτικού Ελέγχου εισηγμάινεται ότι οι Υπηρεσίες του Υπ. Δημόσιας Τάξης 5 τα τελευταία 5 έτη, ασχολήθηκαν με τις ακόλουθες περιπτώσεις κακοποίησης ανηλίκων:

- Σωματική βλάβη ανηλίκων (αρ. 312 Π.Κ.) (43 περιπτώσεις)
- περιπτώσεις Αποπλάνηση παιδιών (αρ. 339 Π.Κ.) (42 περιπτώσεις)
- Βιασμός (αρ. 336 Π.Κ.) (47 περιπτώσεις)
- Προσβολή γενετικής αξιοπρέπειας (αρ.337 Π.Κ) (20 περιπτώσεις)
- Κατάχρηση ανηλίκων σε ασέλγεια (αρ. 342 Π.Κ.))2 περιπτώσεις)
- Ασέλγεια παρά φύση (αρ. 347) Π.Κ.) (10 περιπτώσεις)
- Αιμομιξία (αρ. 345 Π.Κ.) (2 περιπτώσεις)
- Μαστροπεία (αρ. 349 Π.Κ.) (3 περιπτώσεις)
- Σωματεμπορία (αρ. 351 Π.Κ.) 9 2 περιπτώσεις)
- Έκθεση (παραμέληση εγκατάλειψη) (αρ.306 Π.) (5 περιπτώσεις)

Σε ότι αφορά την «κακομεταχείριση παιδιών μέσω INTERNET» έχουν καταγραφεί δύο-τρεις υποθέσεις τα τελευταία (5) έτη και αφορούν κυρίως διακίνηση υλικού

μέσω σεξουαλικής επαφής με ενηλίκους.⁸⁸ Ο Kinsey βρήκε ότι σχεδόν μια στις τέσσερις γυναίκες από το δείγμα που εξετάσε (4.441 γυναίκες) είχε σεξουαλικές επαφές πριν την εφηβεία με άρρηνες άνω των 15 χρόνων και τουλάχιστον πέντε χρόνια μεγαλύτερους από αυτές. Όσον αφορά στην ύπαρξη συγγενικών δεσμών με τους δράστες, αυτοί ήταν σε ποσοστό 9% θείοι, 4% μόνο πατέρες και 3% αδελφοί. Αυτά τα ποσοστά μας οδηγούν στο να αντιμετωπίζουμε την σεξουαλική κακοποίηση από το οικογενειακό περιβάλλον υπό το πρίσμα των ευρύτερων συγγενικών σχέσεων και όχι μόνο στη σχέση γονέα – παιδιού. Ως προς τη μορφή που μπορεί να πάρει η σεξουαλική κακοποίηση, και σύμφωνα πάλι με την ίδια έρευνα, σε παραπάνω από τις μισές περιπτώσεις υπήρξε επίδειξη των ανδρικών γεννητικών οργάνων στο παιδί. Η δεύτερη, σε συχνότητα εμφάνισης, εκδήλωση ήταν αγκαλιάσματα και καϊδολογήματα χωρίς ψαύση των γεννητικών οργάνων. Σε ποσοστό 27% και τρίτη συχνότερη εκδήλωση ήταν είτε η ψηλάφηση των γεννητικών οργάνων του κοριτσιού από τον άνδρα είτε των γεννητικών οργάνων του άνδρα από το κορίτσι. Οι σωματικές βλάβες που αναφέρθηκαν ότι προκλήθηκαν από τέτοιες επαφές, ήταν ασήμαντες.

Συνολικά, στο ερευνητικό πεδίο έχουν αναπτυχθεί δύο τάσεις μελέτης του φαινομένου.⁸⁹

παιδικής πορνογραφίας. Αξιολοώντας το ρυθμό αύξησης των υποθέσεων διαπιστώνεται μια ραγδαία ανάπτυξη υποθέσεων που αφορούν εγκλήματα διαπραττόμενα με τη χρήση της ψηφιακής τεχνολογίας με έμφαση σε εκείνα που σχετίζονται με την διακίνηση υλικού παιδικής πορνογραφίας.

Επισημαίνεται ότι, το ποσοστό των υποθέσεων που εξετάζονται δεν απεικονίζει πλήρως την πραγματικότητα διότι, σύμφωνα με τη θεωρία του «παγόβουνου» δεν «καταγγέλλονται» στις αστυνομικές υπηρεσίες όλες οι περιπτώσεις, που χρήζουν αστυνομικής έρευνας και ότι η χώρα μας ευτυχώς δεν αντιμετωπίζει το πρόβλημα της παιδικής πορνογραφίας τόσο έντονα όσο αυτό υπάρχει σε άλλες χώρες, κάτι που εύκολα μπορεί κανείς να διαπιστώσει παρακολουθώντας τα συμβαίνοντα στο διαδίκτυο. Παράλληλα επισημαίνουν ότι επειδή τα αδικήματα σε βάρος ανηλίκων, χαρακτηρίζονται από αθεατότητα τα στατιστικά στοιχεία που τηρούνται είναι επισφαλή και για τούτο ίσως, παρατηρείται έλλειψη αυτών σε παγκόσμιο επίπεδο. την Εκθεση που υπέβληθεί από το Αρχηγείο Ελληνικής Αστυνομίας με αριθ, πρωτ,3003/16/53-α' -12-2001 στο Γραφείο Κοινοβουλευτικού Ελέγχου.

⁸⁸ Kinsey, A. C., Pomeroy, W. B.& Martin C. E.(1953), "Sexual Behaviour in the Human Female", (ed.) Saunders,

⁸⁹ Ε. Αγάθωνος – Γεωργόπουλου & Μαρία Τσαγκάρη, 1999, ό. π., σελ. 88- 89

Η πρώτη προσπαθεί να εκτιμήσει το μέγεθός του. Οι περισσότερες μελέτες αναφέρονται σε σεξουαλική παραβίαση γυναικών σε ποσοστό 1 ½ ως 3 φορές μεγαλύτερο εκείνου των ανδρών.

Η δεύτερη αφορά τη σοβαρότητα και το είδος των επιπτώσεων της σεξουαλικής παραβίασης στο παιδί- θύμα. Οι επιπτώσεις αυτές αφορούν στη σωματική, αλλά κυρίως στην ψυχική υγεία και συμπεριφορά και στην κοινωνική προσαρμογή και λειτουργία του ατόμου, τόσο πριν, όσο και μετά την ενηλικίωσή του.

Το σύνολο των ερευνών επιβεβαιώνει πως η σεξουαλική παραβίαση των παιδιών είναι ένα αταξικό και διαπολιτιστικό φαινόμενο. Το μεγαλύτερο μέρος του αφορά τη θυματοποίηση του παιδιού μέσα στην οικογένεια από συγγενικό άτομο ή από οικείο στο παιδί άτομο με το οποίο το παιδί διατηρεί σχέση εμπιστοσύνης. Η σχέση, η οποία αναπτύσσεται, βασίζεται στην κατάχρηση και την εκμετάλλευση της σχέσης εμπιστοσύνης ή της εξάρτησης ανάμεσα στο παιδί και τον ενήλικα.

Τα ζεύγη στη σεξουαλική κακοποίηση είναι ως επί το πλείστον κορίτσι- ενήλικος άνδρας, όπως ήδη αναφέραμε, ωστόσο εμφανίζεται και ένας αυξανόμενος αριθμός αγοριών που παραβιάζονται από άνδρες, αλλά και κοριτσιών και αγοριών, που παραβιάζονται, αν και σε μικρότερο βαθμό, από γυναίκες.

Ο D. Finkelhor⁹⁰ αναφέρεται στους ακόλουθους παράγοντες υψηλού κινδύνου για σεξουαλική παραβίαση των παιδιών και μιλάει για τη δυστυχημένη οικογενειακή ζωή, όπου υπάρχει ανεπαρκής εποπτεία και φροντίδα και για την μακρόχρονη παραμονή του παιδιού με έναν μόνο γονέα, που συνήθως πρόκειται για τη μητέρα.

Όσον αφορά τώρα στα ελληνικά δεδομένα, έρευνα του Ινστιτούτου Υγείας του Παιδιού⁹¹ σε φοιτητές 18- 20 ετών σχολών ΑΕΙ και ΤΕΙ και σε δείγμα 743 ατόμων, έδειξε ότι σε ποσοστό 17% τα κορίτσια και 7% τα

⁹⁰ Finkelhor, D. A. (1987) "Sourcebook on Child Sexual Abuse", Sage Publications, 3rd Printing., p. 68 & 71-72

αγόρια είχαν πέσει θύματα σεξουαλικής παραβίασης. Τα χαρακτηριστικά, τα οποία διαφοροποιούν τα άτομα αυτά από άτομα της ηλικίας τους χωρίς ανάλογες εμπειρίες, βρέθηκε πως ήταν η ύπαρξη προβλημάτων στις σχέσεις μεταξύ των γονέων, η έκθεση στη γονική σεξουαλικότητα, η βία στην οικογένεια, η τιμωρία εκ μέρους των γονέων στην ενασχόληση του παιδιού με θέματα σεξουαλικού περιεχομένου και τέλος η νωρίτερη έναρξη της σεξουαλικής τους δραστηριότητας.

Μια σημαντική ή ίσως η σημαντικότερη παράμετρος της σεξουαλικής κακοποίησης των παιδιών μέσα στην οικογένεια έχει να κάνει με την προσωπικότητα του αιμομίκτη πατέρα, αλλά και το πώς αντιμετωπίζει η μητέρα την συγκεκριμένη κατάσταση και το πώς συμβάλλει στην διαμόρφωση, την εξέλιξη και τη διατήρησή της.

Αν θέλαμε να σκιαγραφήσουμε το πορτρέτο του αιμομίκτη πατέρα, διαπιστώνουμε, από τις σχετικές μελέτες⁹², ότι η ηλικία του κατά την έναρξη της αιμομικτηκής σχέσης είναι κατά μέσο όρο τα σαράντα χρόνια, ενώ συνήθως πρόκειται για αγρότη ή ανειδίκευτο εργάτη, ο οποίος αλλάζει συχνά εργασία. Όπως χαρακτηριστικά μαρτυρούν οι έρευνες των Szabo και Weinberg⁹³ το μορφωτικό επίπεδο των αιμομικτών είναι εξαιρετικά χαμηλό, ενώ ένα πολύ μικρό ποσοστό (4,3% για τον Weinberg και 3% κατά τον Szabo) είναι απόφοιτοι γυμνασίου. Ως επί το πλείστον δε, προέρχεται από χαμηλά κοινωνικά στρώματα, όπου κυριαρχούν η οικονομική και συναισθηματική αποστέρηση.

Τα βιώματα της παιδικής ηλικίας, φαίνεται πως παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του αιμομίκτη πατέρα. Ο Reimer⁹⁴ υπογραμμίζει την απουσία της πατρικής μορφής από πολύ μικρή ηλικία σε πολλές περιπτώσεις.

⁹¹ Ε. Αγάθωνος – Γεωργόπουλου & Μαρία Τσαγκάρη, 1999, ό. π., σελ

⁹² Β. Αρτινοπούλου, 1994, Συμβολή στη διερεύνηση της αιμομικτηκής σχέσης μεταξύ πατέρα κόρης, σελ. 213-215

⁹³ Β. Αρτινοπούλου, 1994, ό. π., σελ. 215

⁹⁴ Riemier, S. A., A research note on incest American Journal of Sociology, vol. XLV 1939-40: pp 566-575

Άλλοι παράγοντες, όπως οι συνήθειες του πατέρα φαίνεται επίσης να σχετίζονται με πράξεις σεξουαλικής κακοποίησης. Ο Szabo⁹⁵ αναφέρει πως μεταξύ των αιμομικτών πατέρων εντοπίζονται υψηλά ποσοστά αλκοολισμού.

Στα χαρακτηριστικά του αιμομικτή πατέρα συγκαταλέγονται⁹⁶ η απέχθειά του για ενήλικες γυναίκες, η διατήρηση σχέσεων και με άλλα παιδιά εκτός από τα δικά του, η απουσία συναισθηματικής εξάρτησης από κάποια γυναίκα καθώς και η διακοπή του ενδιαφέροντος για την κόρη, όταν αυτή μεγαλώνει.

Όσον αφορά τώρα στο άλλο πρόσωπο του ζεύγους, στη μητέρα, η αλήθεια είναι πως στις σχετικές με την παθολογία της οικογένειας θεωρίες, η προσωπικότητα και ο ρόλος της μητέρας τόσο στη διαμόρφωση, όσο και στην εξέλιξη της αιμομικτικής σχέσης, δεν έχει διερευνηθεί αρκετά συγκριτικά με την αντίστοιχη μελέτη του πατέρα.

Με την προσωπικότητα της μητέρας έχουν ασχοληθεί κυρίως οι έρευνες των Schwabl ⁹⁷Gerchow⁹⁸ και Weinberg⁹⁹. Από αυτές συνάγονται εντυπωσιακά συμπεράσματα, όπως για παράδειγμα ότι ευθύνες για την αιμομικτική σχέση αποδίδονται στη μητέρα που απουσιάζει για πολλές ώρες από το σπίτι λόγω δουλειάς και έτσι αδυνατεί να εκπληρώσει βασικά καθήκοντά της στο πλαίσιο της οικογένειας ή στη μητέρα που λόγω εγκυμοσύνης απέχει από την εκπλήρωση των συζυγικών της καθηκόντων και δίνει την «ευκαιρία» για σύναψη αιμομικτικής σχέσης.

⁹⁵ Szabo, D.(1977) *Sociological Criminology and Models of Juvenile Delinquency & Maladjustment* *Annals of the American Academy of Political & Social Science*, vol. 434 (p. 137-150), πρβλ Szabo, D. (1958) *L' inceste en milieu urbain*, *L' Annee Sociologique*, pp. 1-93

⁹⁶ Β. Αρτινοπούλου, 1994, ό. π., σελ. 213-215

⁹⁷ Schwab G(1938). στο Αρτινοπούλου (1994), σελ. 135

⁹⁸ Gerchow, (1955), πρβλ. στο Αρτινοπούλου (1994), σελ. 135

⁹⁹ Weinberg, S. K., (1955)*Incest Behavior*, Citadel Press,

Κλινική μελέτη, που καταπατίστηκε με το θέμα¹⁰⁰, έδειξε ότι σε μεγάλο ποσοστό η μητέρα περιγράφεται ως ψυχικά υποταγμένη ή εξαρτημένη, ανώριμη, απύουσα συναισθηματικά και μη προστατευτική. Υπό αυτή την ερμηνεία η ίδια η μητέρα αφήνει το παιδί να εμπλακεί σε ρόλους, τους οποίους εκείνη δεν μπορεί να εκπληρώσει.

2.1.4 Συναισθηματική κακοποίηση¹⁰¹

Η τρίτη και τελευταία μορφή κακοποίησης μέσα στα πλαίσια της οικογένειας στην οποία θα αναφερθούμε, είναι η συναισθηματική κακοποίηση.

Ο Στράτος Γεωργούλας¹⁰² ορίζει τη συναισθηματική κακοποίηση ως τη συστηματική ψυχολογική κακομεταχείριση ενός παιδιού, που επηρεάζει ή /και αναστέλλει τη φυσιολογική ψυχολογική του ανάπτυξη, με αποτέλεσμα τα παιδιά που από τη νηπιακή τους ηλικία ή και αργότερα αντιλήφθηκαν ότι δεν γίνονται αποδεκτά από την οικογένειά τους να αποκτούν αντικοινωνικότητα και να γίνονται ή κοινωνικά και επαγγελματικά άχρηστα άτομα ή εκθροί της κοινωνίας.

Οι Browne & Saqi¹⁰³ καθώς και οι Szur (1989),¹⁰⁴ Ο' Hagan,(1994)¹⁰⁵, ορίζουν την συναισθηματική κακοποίηση τη διαρκή

¹⁰⁰ Για πιο αναλυτική παρουσίαση του θέματος βλ. Βασιλιάς Α., Τσιμπούκα Β., Σεξουαλική παραβίαση – Αιμομιξία- Ψυχοπαθολογικά χαρακτηριστικά μητέρων, 6^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ψυχολογικής Έρευνας, Πάντειο Πανεπιστήμιο, (Βιβλίο Περιλήψεων).

¹⁰¹ Σύμφωνα με την Έκθεση του Αρχηγείου Ελληνικής Αστυνομίας η συναισθηματική κακοποίηση ορίζεται ως η συστηματική ψυχολογική κακομεταχείριση ενός παιδιού που επηρεάζει ή / και αναστέλλει τη φυσιολογική ψυχική του ανάπτυξη. Έκθεση που υπέβληθεί από το Αρχηγείο Ελληνικής Αστυνομίας με αριθ, πρωτ,3003/16/53-α' -12-2001 στο Γραφείο Κοινοβουλευτικού Ελέγχου. σελ 8

¹⁰² Στράτος Γεωργούλας, 2000, οπ.σελ. 155 πρβλ επι. Ένας άλλος ορισμός που διατυπώνεται στην Έκθεση του Αρχηγείου Ελληνικής Αστυνομίας είναι ο ακόλουθος:

Η παραμέληση,, μπορεί να είναι σωματική ή / και συναισθηματική και περιλαμβάνει τη στέρηση φροντίδας που θέτει σε κίνδυνο τη σωματική ή / και ψυχική ανάπτυξη του παιδιού, αλλά ακόμα και τη ζωή του. Έκθεση του Αρχηγείου Ελληνικής Αστυνομίας ο.π.. σελ 8

¹⁰³ Browne K., Saqi S. (1989), Parent- Child interaction in abusing families, its possible causes and consequences, In Maher P., "Child Abuse, The educational perspectives", Basil Blackwell limited, London. p. 77- 103,

¹⁰⁴ Szur (1989) Emotional Abuse and Neglect, , In Maher, P., "Child Abuse. The educational perspective". Basil Blackwell Limited, London. pp. 104-126

απόρριψη ή την χρησιμοποίηση του παιδιού σαν «αποδιοπομπαίου τράγου» από τα άτομα που το φροντίζουν. Η συνεχής υποτίμηση, η υβριστική συμπεριφορά και η ψυχολογική τρομοκρατία, κατά τους ίδιους πάντα μελετητές, είναι μερικά από τα ολέθρια στοιχεία που κακοποιούν την πορεία για τη συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού.

Ως αποτέλεσμα της συναισθηματικής κακοποίησης αναφέρονται μια σειρά από συμπτώματα, που σχετίζονται με διάφορες εκφάνσεις της ζωής του παιδιού.

Έτσι οι Ε. Αγάθωνος και Μαρία Τσαγκάρη¹⁰⁶ υπογραμμίζουν σημαντικές συνέπειες, όπως την καθυστέρηση στη σωματική, νοητική και συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού, την υπερβολική αντίδραση του παιδιού όταν κάνει λάθη, τις αιφνίδιες διαταραχές στην ομιλία, την εκδήλωση φόβου προς νέες καταστάσεις και νευρωσικής συμπεριφοράς (π. χ πιπίλισμα δακτύλου), την επανειλημμένη φυγή από την οικογένεια ή άλλο πλαίσιο ζωής.

Σε σχέση με τη συναισθηματική κακοποίηση και μελετώντας τα αίτια της αντικοινωνικής και παραβατικής συμπεριφοράς, οι G Patterson & Snyder J (1987)¹⁰⁷ θίγουν το ενδεχόμενο της εμφάνισης ψυχολογικών προβλημάτων σε παιδιά που έχουν κακοποιηθεί συναισθηματικά. Υπογραμμίζει ότι οι νέοι που κινδυνεύουν να εκδηλώσουν ψυχολογικά προβλήματα, έχουν τη δυσάρεστη εντύπωση ότι δεν μπορούν να ορίσουν αποτελεσματικά πολλά πράγματα στη ζωή τους, ότι πολλές από τις πράξεις τους είναι αποτέλεσμα της επίδρασης ενός παράγοντα, ο οποίος δρα έξω από τη σφαίρα της επιρροής τους. Πράγματι, πολλές μελέτες¹⁰⁸ Farrington (1989 a) Elliot (1994) Maguin et al (1995)

¹⁰⁵ Ο' Hagan,(1994) Emotional and psychological abuse of children, Open University,

¹⁰⁶ Ε. Αγάθωνος – Γεωργίου.ουλου & Μαρία Τσαγκάρη,1999, ό. π., σελ. 77

¹⁰⁷ Patterson, G. & Snyder J (1987) Family interaction and Delinquent behavior in Quay H,C (ed) Handbook of Juvenile Delinquency New York : John Wiley & Sons
Στα ίδια συμπεράσματα κατέληξαν και οι μελέτες των George C Main M (1979) Social Interactions of young abused children : Approach , avoidance and aggression Child Development Vol 50 pp 306-318 Herbert M (1975) Problems of childhood Pan Books Freedman

¹⁰⁸ Farrington (1989 a) Elliot (1994)

συνηγορούν υπέρ του ότι παιδιά με επίμονα προβλήματα παραβατικής συμπεριφοράς προέρχονται πιο συχνά από οικογένειες που χαρακτηρίζονται από δυσαρμονία στις σχέσεις των μελών τους, καβγάδες, από την απουσία στοργικών σχέσεων και από τις αναποτελεσματικές και ασυνεπείς μεθόδους διαπαιδαγώγησης (εναλλαγές ανάμεσα στην υπερβολική αυστηρότητα και την παντελή έλλειψη πειθαρχίας). Όταν οι γονείς επιβάλλουν συχνά διάφορες μεθόδους τιμωρίας,¹⁰⁹ ενώ παράλληλα είναι απορριπτικοί και εκθρικοί, τότε οδηγούμαστε στη δημιουργία των πιο επιθετικών συμπεριφορών.

Οι Ν. Πετρόπουλος και Α. Παπαστυλιανού(2001)¹¹⁰ στα πλαίσια της μελέτης τους σε μαθητές Γυμνασίου και Λυκείου επισημαίνουν ότι η διερεύνηση της θυματοποίησης από την οικογένεια δείχνει ότι η μειωμένη ενθάρρυνση, αγάπη και φροντίδα από τους γονείς (κατά την αντίληψη των μαθητών) εντείνουν στο συναισθηματικό αδιέξοδο, ενώ παράλληλα αύξηση των τιμωριών από πλευράς των γονέων έχει ως αποτέλεσμα να μειώνεται η αυτοεκτίμηση των μαθητών. Επίσης τονίζουν ότι η « απόσυρση» - ως στρατηγική αντιμετώπισης στο πλαίσιο της θυματοποίησης- επιβεβαιώνει την αδυναμία των μαθητών να αντιδράσουν, ενώ παράλληλα γίνονται επιθετικοί ασκώντας βία σε άλλα πρόσωπα και επιδεικνύοντας αποκλίνουσα συμπεριφορά. Και εδώ η συμβολή της συμπεριφοράς των γονέων και της συναισθηματικής κάλυψης και στήριξης που προσφέρουν στα παιδιά τους σε φάσεις μετάβασης, είναι εμφανής.

Η τελευταία αυτή προσέγγιση του προβλήματος αποκτά ξεχωριστή σημασία, αν λάβουμε υπόψη μας τις έρευνες των S. Glueck και E. Glueck)¹¹¹, που μιλώντας για τις συναισθηματικές και ιδιουσυγκρασιακές

¹⁰⁹ Farrington (1989 a) Widow (1989) Zingraff Leiter Myers & Johnson (1993) Catalano & Hawkins (1996) Farrington (1993)

¹¹⁰ Ν. Πετρόπουλος, Α. Παπαστυλιανού, Μορφές Επιθετικότητας, Βίας και Διαμαρτυρίας στο Σχολείο, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας & Θρησκευμάτων, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα 2001, σελ.163

¹¹¹ Glueck S.& Glueck E. T. (1950), *Unraveling Juvenile delinquency*, New York, Commonwealth fund. Πρ βλ (Glueck S.& Glueck E. T. (1968), *Delinquents in peresective*, Harvard University Press

παραμέτρους της διαμόρφωσης παραβατικής συμπεριφοράς υπογραμμίζουν τη σημασία του τρόπου αντιμετώπισης από τους γονείς παραγόντων της προσωπικότητας του παιδιού, όπως η συναισθηματική αστάθεια, η παρορμητικότητα, η ροπή προς την καταστροφή, η καχυποψία ή αισθήματα προσωπικής ανεπάρκειας.

Η έλλειψη συναισθηματικότητας¹¹² είναι ένα από τα γνωρίσματα της προσωπικότητας του ψυχοπαθητικού παιδιού. Ένα τέτοιο παιδί έχει ελλιπή συναίσθηση των ανθρώπινων δεσμών και για αυτό τον λόγο δεν νιώθει καμία εντελώς ανάγκη να διατηρεί καλές σχέσεις με τους άλλους. Επιπλέον εμφανίζει μια τάση αδιαφορίας για την επιδοκιμασία των μεγάλων, τους διαγράφει κατά κάποιον τρόπο από την κλίμακα των αξιών του.

Επιπλέον ο καθηγητής Stott¹¹³ επισημαίνει ότι το ψυχοπαθητικό παιδί επίσης χαρακτηρίζεται από μια **ανακολουθία** στη συμπεριφορά. Η «ανακολουθία» αυτή του ψυχοπαθητικού παιδιού συνδέεται με την αδυναμία που παρουσιάζει να ενεργεί με βάση τη **χρονική διαδοχή** των γεγονότων. Η αδυναμία αυτή περιλαμβάνει και μια ανικανότητα του παιδιού να συνδέσει τις πράξεις του με τις συνέπειές τους, πράγμα που το εμποδίζει να διδάσκεται από τα σφάλματά του.

Γιατί όμως μπορεί ένα παιδί να γίνει ψυχοπαθητικό;

¹¹² Όπως επισημαίνει ο Martin Herbert (1998) Ένα άλλο διακριτικό γνώρισμα της προσωπικότητας του ψυχοπαθητικού παιδιού είναι η έλλειψη συναισθηματικότητας, η ελλιπής δηλαδή συναίσθηση των ανθρώπινων δεσμών. Για το ψυχοπαθητικό παιδί, η επιδοκιμασία δεν αποτελεί αμοιβή και η αποδοκιμασία δεν λειτουργεί ως ποινή. Καθώς είναι ανίκανος να νιώσει για τους άλλους βαθύτερη στοργή και τελείως αδιαφορεί για τη γνώμη των άλλων, εντούτοις μεταχειρίζεται τη γοητεία του και την πειστικότητα των λόγων του, για να χειρίζεται τους γύρω του. Το εξελικτικό ιστορικό του ψυχοπαθητικού παιδιού συχνά περιέχει διάφορα αρνητικά στοιχεία: ελλιπή φοίτηση στο σχολείο, άσκοπη περιπλάνηση, σαδιστική συμπεριφορά, ελεύθερες σεξουαλικές σχέσεις, χρήση βίας, ασταθής και χαμηλή σχολική επίδοση. Αυτή η αδιάφορη αγνόηση των μεγάλων οδηγεί ευθέως στο δρόμο της αντικοινωνικής συμπεριφοράς. Martin Herbert, Ψυχολογικά Προβλήματα Παιδικής Ηλικίας Ελληνικά Γράμματα 1998, ό. π., σελ. 108

¹¹³ Stott D.H. (1966) Studies of Troublesome Children Tavistock στο M. Herbert Ψυχολογικά Προβλήματα Παιδικής Ηλικίας Ελληνικά Γράμματα 1998, ό. π., σελ. 109

Αν και αναγνωρίζεται ο ρόλος του παράγοντα της κληρονομικότητας στην εκδήλωση τέτοιου είδους συμπεριφοράς, ο W. McCord σημειώνει χαρακτηριστικά ότι η περιφρονητική παρατεταμένη απόρριψη του παιδιού μπορεί από μόνη της να οδηγήσει στην ψυχοπαθητικότητα. Και συμπληρώνουν πως μια τέτοια κατάσταση σε συνδυασμό με την απουσία από το περιβάλλον άλλων εναλλακτικών λύσεων ή θετικών διεξόδων μπορούν να προκαλέσουν ψυχοπαθητικότητα. Το παιδί που μεγαλώνει σε οικογενειακό περιβάλλον όπου είναι ανεπιθύμητο και παραμελημένο, όπου ποτέ δεν έμαθε να εμπιστεύεται και να αγαπά τους άλλους και όπου δεν ένωσε την στοργική φροντίδα, βρίσκεται σε εξαιρετικά μειονεκτική θέση. Η συμπεριφορά του είναι αυτο-αναιρετική και το εμπλέκει σε ένα φαύλο κύκλο: το παιδί έχει ανάγκη από την προσοχή των άλλων. Όταν δεν την απολαμβάνει, χρησιμοποιεί τον μοναδικό τρόπο που γνωρίζει με βεβαιότητα ότι θα τραβήξει την προσοχή, τις αντικοινωνικές πράξεις.

Γενικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι το παιδί που γνώρισε τη γονεϊκή απόρριψη, διατρέχει τον κίνδυνο στην μετέπειτα ζωή του να μην μπορεί να δίνει και να παίρνει στοργή από τους άλλους. Στο απορριπτικό οικογενειακό περιβάλλον λείπει ένα βασικό στοιχείο, εκείνο της αγάπης. Το παιδί δεν αγαπά τους γονείς του και ούτε αυτοί το αγαπούν, επομένως δεν διαμορφώνεται καμία ψυχολογική ταύτιση του παιδιού με τους γονείς του και το παιδί παύει πλέον να φοβάται την παραβίαση των ηθικών επιταγών, αφού έτσι κι αλλιώς δεν μπορεί να χάσει, ως τίμημα για τη συμπεριφορά του, κάτι που δεν είχε ποτέ.

Τέλος, μια σημαντική παράμετρος της συναισθηματικής κακοποίησης είναι και η γονεϊκή εγκατάλειψη, η εναπόθεση δηλαδή της ανατροφής του παιδιού σε τρίτα πρόσωπα (παππούδες, γιαγιάδες κλπ), αρκετές φορές χωρίς συγκεκριμένο λόγο. Το συναισθηματικό κενό της απουσίας των γονέων, αναπληρώνεται δευτερογενώς από τα συναισθηματικά «υποκατάστατα γονέων». Τα εγκαταλειμμένα παιδιά είναι βαθιά ψυχικά τραυματισμένα και διατρέχουν σοβαρό κίνδυνο εκδήλωσης

αυτού τους του τραυματισμού με συμπεριφορές εκθρικές προς το ευρύτερο περιβάλλον.

2.2 Παραμέληση

Με τον όρο παραμέληση περιγράφουμε μια κατάσταση κατά την οποία το παιδί είναι σωματικά και συναισθηματικά παραμελημένο. Η παραμέληση αφορά κυρίως τη στέρηση φροντίδας, που θέτει σε κίνδυνο τη σωματική και ψυχική ανάπτυξη ή ακόμη και τη ζωή του παιδιού.¹¹⁴ Σύμφωνα με πιο αναλυτικό ορισμό¹¹⁵, ως παραμέληση θεωρείται το φαινόμενο σύμφωνα με το οποίο η διατροφή, η ιατρική φροντίδα, η ένδυση, η στέγαση, η σχολική φοίτηση ή η παρακολούθηση που παρέχεται στο παιδί είναι έντονα ανεπαρκής ή ακατάλληλη σε βαθμό τέτοιο, ώστε να παραβλέπεται¹¹⁶ ή να τίθεται σε σοβαρό κίνδυνο η υγεία και η ανάπτυξη του. Η παραμέληση της υγείας του παιδιού σε υγιή και μη υγιή παιδιά, αποτελεί ένα βήμα προς την κακοποίηση¹¹⁷.

¹¹⁴ Στράτος Γεωργούλας, 2000 οπ , σελ. 156

¹¹⁵ Ε. Αγάθωνος – Γεωργόπουλου & Μαρία Τσαγκάρη, 1999, ο.π. σελ. 75- 76

¹¹⁶ όπως σημειώνει ο καθ.Μαγγανάς «ψς προς το περιεχόμενο της υποχρέωσης γονικής επίβλεψης ο Άρειος Πάγος αποφάνθηκε ότι περιλαμβάνει την προφύλαξη του τέκνου από διάφορους κινδύνους και αξιόποινες πράξεις Η διάταξη αυτή, πάντως, δεν φαίνεται να περιλαμβάνει τις περιπτώσεις των παιδιών που υφίστανται «ηθική» παραμέληση από τους γονείς. Διότι τι είναι, αν δεν είναι παραμέληση, το να αφήνεις ένα παιδί συνέχεια «παρέα» με την τηλεόραση, να το υποχρεώνεις να ζει τις καθημερινές «εντάσεις» μεταξύ των γονέων ή να μην ασκείς καμία επιτήρηση; Αντώνης Μαγγανάς Η παραμέληση των ανηλικών Ποινική Δικαιοσύνη 7/1999 (ετος 2^ο) σελ 727-729

¹¹⁷ Όπως αναφέρει και ο καθηγητής Α. Μαγγανάς στο κεφάλαιο «Παιδιά πρωταγωνιστές μιας νέας μορφής βίας: θύτες ή θύματα;» «Προσωπικά, λοιπόν, μου είναι αδύνατον να ξεχωρίσω την παραβατικότητα των ανηλικών από την κακοποίηση-παραμέληση παιδιών. Περιοριζόμενος στην παραβατικότητα μου φαίνεται ότι παρουσιάζω μία μόνο πλευρά του θέματος και μία μερική αναπαράσταση της πραγματικότητας [... Η πρόληψη της κακοποίησης των παιδιών αποτελεί εξάλλου μια ουσιαστική αντιμετώπιση του προβλήματος της εγκληματικότητας γενικότερα. Το παιδί θα συμπεριφερθεί, όταν μεγαλώσει, ανάλογα με τις παραστάσεις και εμπειρίες που είχε όταν ήταν μικρό. Αν πέρασε μία ισορροπημένη παιδική ηλικία, θα επιδώσει να δημιουργήσει μια ανάλογη ζωή αργότερα Στο Β Αρτινοπούλου - . Α. Μαγγανάς 1996 , ό.π., σελ.123-144:

Θεωρούμε ότι ένα παιδί είναι παραμελημένο, όχι όταν περιστασιακά συμβεί κάτι από τα παραπάνω να παρέχεται σε ανεπαρκή βαθμό, αλλά εάν αφηθεί χωρίς φροντίδα για μακρά χρονικά διαστήματα ή αν εγκαταλειφθεί.

Στο Internet μπορεί να βρει κανείς ένα κατάλογο συμπεριφορών που θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως κακοποίηση παιδιού κυρίως υπό τη μορφή της παραμέλησης.¹¹⁸ Οι κυριότερες από αυτές είναι οι ακόλουθες:

- Αφήνεται ένα παιδί μέσα ή γύρω από μια πισίνα χωρίς την επίβλεψη κάποιου ενήλικου.

- Ενήλικοι ενθαρρύνουν παιδιά να παίζουν με πυροτεχνήματα.

- Μικρό παιδί βρίσκεται στην μπροστινή θέση του επιβάτη σε αυτοκίνητο που τρέχει σε αυτοκινητόδρομο.

- Επιτρέπεται σε νέα παιδιά να οδηγούν ένα όχημα 4x4, ένα τρακτέρ ή ένα μηχάνημα κοπής γκαζόν.

- Επιτρέπεται σε νέο παιδί να βρίσκεται στην καρότσα φορτηγού όταν τρέχει.

- Υπάρχει όπλο μέσα στο σπίτι που ένα παιδί μπορεί να το βρει εύκολα και να παίξει μαζί του.

- Αφήνεται ένα παιδί να παίζει με ηλεκτρικά καλώδια.

Τα εξωτερικά σημάδια της παραμέλησης των παιδιών είναι μεταξύ άλλων η κακή σωματική υγιεινή, η κακή κατάσταση του ρουχισμού, το πολύ χαμηλό βάρος καθώς και η διαρκής πείνα και κόπωση. Η παραμέληση παρουσιάζει ορισμένα κοινά συμπτώματα με την συναισθηματική κακοποίηση, όπως η τάση φυγής από την οικογένεια ή η νευρωσική συμπεριφορά.

Μια μορφή παραμέλησης είναι και αυτή της ασφάλειας του παιδιού από ατυχήματα, μέσα ή έξω από το σπίτι. Ιδιαίτερα, αν το παιδί είναι

¹¹⁸ Αντ Μαγγανάς, Η παραμέληση ανηλίκων, Ποινική Δικαιοσύνη τευχ.7 1999 σελ 727

κάτω των δύο ετών, η παραμέληση ορίζεται ως κακοποίηση.¹¹⁹ Η διαταραγμένη γονική ικανότητα, η οποία μεταξύ άλλων ευθύνεται για την εκδήλωση φαινομένων παραμέλησης, εκδηλώνεται με μορφές όπως υψηλά επίπεδα τιμωρητικότητας, απόρριψη και εκθροικότητα, μειωμένη ικανότητα για καθημερινή μητρική φροντίδα και τρυφερότητα. Η σημασία της μειωμένης ικανότητας της μητέρας για άσκησης του ρόλου της επιβεβαιώνεται από πολλά εμπειρικά ευρήματα. Μελέτες των I. Kolvin, F. J. W. Miller, M. Fleeting και P.A. Kolvin¹²⁰ έδειξαν ότι υπάρχει στενή σχέση ανάμεσα στην εγκληματικότητα των ανηλίκων και την ανεπαρκή ενασχόληση της μητέρας με το σπίτι και τη φροντίδα των παιδιών, κυρίως μάλιστα στα πρώτα χρόνια της ζωής τους. Η φτωχή σωματική φροντίδα του παιδιού και η μειωμένη οικιακή φροντίδα υποδεικνύει όχι μόνο την ύπαρξη χαμηλών στάνταρ όσον αφορά και στις δύο αυτές παραμέτρους, αλλά επίσης απουσία επίγνωσης¹²¹ της σημασίας του σωστού τρόπου άσκησης του γονεϊκού ρόλου με τη μορφή σχεδιασμού και ορθολογικών κινήσεων για το μέλλον. Σε αυτές τις περιπτώσεις οι μητέρες

¹¹⁹ Η εκτίμηση της γονικής ικανότητας και ο προσδιορισμός των γονέων που βρίσκονται σε υψηλό κίνδυνο για κακοποίηση- παραμέληση των παιδιών τους, ανικνεύεται με την Κλίμακα Εκτίμησης της Οικογενειακής Κρίσης. Βλ. Κοκκέβη και Αγάθωνος - Γεωργοπούλου 1991. πρβλ. Αγάθωνος - Γεωργοπούλου 1998, σελ. 31- 34.

¹²⁰ I. Kolvin, F. J. W. Miller, M. Fleeting, P.A. Kolvin(1988), Social and Parenting Factors Affecting Criminal- Offence Rates Findings from the Newcastle Thousand Family Study (1974- 1980), British Journal of Psychiatry vol 152, p. p. 80- 90

¹²¹ Όπως επισημαίνεται από τον καθ, Μαγγανά « Ο υπαίτιος παραμέλησης δεν κτυπά ή κακομεταχειρίζεται το παιδί του, απλά δεν το φροντίζει όπως πρέπει. Η υποχρέωση φροντίδας εξελίχθηκε με το πέρασμα του χρόνου. Σήμερα, θεωρούνται ως παραμέληση, συμπεριφορές που δεν εθεωρούντο ως τέτοιες στο παρελθόν. Είμαστε όμως έτοιμοι να ποινικοποιήσουμε αυτές τις συμπεριφορές;

Ασφαλώς, πολλοί από εμάς συμφωνούν ότι ορισμένες από τις παραπάνω συμπεριφορές πρέπει να θεωρηθούν ως παιδική κακοποίηση. Ποιος όμως από αυτές δεν συνιστούν κακοποίηση; Διότι μερικοί θα υποστηρίξουν ότι υπάρχει κακοποίηση, μόνον όταν έγινε από πρόθεση και το παιδί υπέστη κάποια σωματική βλάβη.

Τα ερωτήματα που τίθενται εν προκειμένω είναι τα εξής:

- 1) Ποιο είναι το περιεχόμενο της υποχρέωσης φροντίδας και επιμέλειας ενός παιδιού;
- 2) Ποιος έχει αυτή την υποχρέωση; Εκτός από τον γονέα και τον επιβλέποντα μπορεί και ένας τρίτος να έχει ορισμένες υποχρεώσεις;
- 3) Ποια η έκταση αυτής της υποχρέωσης τόσο για το γονέα ή επιβλέποντα όσο και για τους τρόπους;
- 4) Τι δέον γενέσθαι σε περίπτωση μη εκπλήρωσης αυτής της υποχρέωσης;

Αντώνης Μαγγανάς Η παραμέληση των ανηλίκων Ποινική Δικαιοσύνη 7/1999 (ετος 2^ο) σελ 727-729

αποτυγχάνουν να παρέχουν καθοδήγηση και επίβλεψη και αποτελούν κακά πρότυπα προς μίμηση. Όμως και η παραμέληση που εκφράζεται εκ μέρους του πατέρα μπορεί να είναι μεγάλης σημασίας για τη μελλοντική εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς και κυρίως για το αγόρι, όπως παρατηρεί μετά από έρευνές του ο D. P. Farrington.¹²² Με την άποψη αυτή συμφωνούν και οι διαπιστώσεις των Rolf Loeber και Magda Stouthamer- Loeber(1986) καθώς και άλλων μελετητών Bandura and Walters (1959)¹²³ Gold (1963)¹²⁴ οι οποίοι διαπιστώνουν πως η έλλειψη επίβλεψης από τον πατέρα φαίνεται να συνδέεται σε μεγαλύτερο βαθμό με την επιθετικότητα και την εγκληματικότητα από ότι η αντίστοιχη έλλειψη από τη μεριά της μητέρας. Οι ίδιοι μελετητές αποδίδουν την αλλαγή των συνθηκών εντός της οικογένειας και στην έξοδο της γυναίκας στην αγορά εργασίας. Όπως άλλωστε υποστηρίζεται και από τον Hirschi (1969)¹²⁵ η εργασία της μητέρας δίνει στα παιδιά περισσότερες ευκαιρίες να εκδηλώσουν εγκληματική συμπεριφορά.

Μιλώντας για τα τέσσερα παραδείγματα άσκησης γονικής επίβλεψης, οι Rolf Loeber και Magda Stouthamer- Loeber¹²⁶ σημειώνουν ότι μια πολύ σημαντική παράμετρος της παραμέλησης είναι η αφέρωση από τους γονείς περιορισμένου χρόνου για δημιουργική ενασχόληση με τα παιδιά τους. Οι γονείς σε αυτές τις περιπτώσεις παραμένουν σε άγνοια πράξεων των παιδιών τους, όπως μικρές κλοπές, τις οποίες και πληροφορούνται συχνά από τους γείτονες ή την αστυνομία.

Περιορισμένη χρονικά επαφή με τα παιδιά και περιορισμένη ως ανύπαρκτη επίγνωση των συμπεριφορικών προβλημάτων των παιδιών

¹²² D. P. Farrington, 1989(b) Self- reported& official offending from adolescence to adulthood. In h. Klein (ed.) Cross-National Research in Self- Reported Crime& Delinquency (pp. 399-423) Dordrecht, Netherlands: Kluwer

¹²³ Bandura& Walters (1959) *Adolescent Aggression*, N. York: Ronald Press

¹²⁴ Gold M. 1963, *Status Forces in Delinquent Boys*, Ann Arbor Institute for Social Research

¹²⁵ Hirschi 1969, *Causes of Delinquency*, Berkeley: University of California Press, pp237

¹²⁶ Rolf Loeber Magda Stouthamer- Loeber, *Family Factors as Correlates and Predictors of Juvenile Conduct Problems and Delinquency*, The University of Chicago, 1986, p.p. 38&1- 43

μπορούν να περιορίσουν δραστικά τη δυνατότητα των γονέων να επιβάλλουν πειθαρχία.

Το μοντέλο συσχέτισης των εννοιών της κακοποίησης – παραμέλησης και της έννοιας της επικινδυνότητας παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη δόμηση του στερεότυπου του «παραβατικού ανηλίκου». ¹²⁷ Η συσχέτιση αυτή, οδηγεί στην εξέταση του ζητήματος από δύο διαφορετικές οπτικές γωνίες.

Η πρώτη έχει να κάνει με τις συνέπειες της ενέργειας της κακοποίησης – παραμέλησης στο παιδί. Τα παιδιά που μεγαλώνουν σε ειδικές ψυχοκοινωνικές συνθήκες, όπως τα παιδιά που κακοποιούνται και παραμελούνται, παρουσιάζουν σε μεγάλο ποσοστό ψυχολογικά προβλήματα και διαταραχές συμπεριφοράς. Σε αυτές τις διαταραχές περιλαμβάνονται προβλήματα στην άρθρωση και διανοητική καθυστέρηση, παράγοντες που σύμφωνα με τη θεωρία της μετάβασης στην πράξη, θεωρούνται επιβαρυντικοί ως προς την υιοθέτηση παραβατικής συμπεριφοράς. ¹²⁸

Η δεύτερη οπτική γωνία αφορά στις μακροχρόνιες συνέπειες μιας παιδικής κακοποίησης ή παραμέλησης., στις οποίες μεταξύ άλλων συγκαταλέγεται και η εκδήλωση εκ μέρους του παιδιού στο μέλλον ανάλογης συμπεριφοράς προς τα άτομα του περιβάλλοντός του. Όπως μαρτυρούν οι μελέτες ¹²⁹, τα παραμελημένα παιδιά πολλές φορές είναι περιπτώσεις παιδιών που εκδηλώνουν πρώιμη παραβατικότητα.

¹²⁷ Στράτος Γεωργούλας, 2000, ο.π. σελ. 156

¹²⁸ Τα παιδιά δηλαδή που κακοποιήθηκαν, που εγκαταλείφθηκαν, που υπέφεραν οικονομικά, που έζησαν σε δυσμενές περιβάλλον, που είχαν γονείς εγκληματίες ή παρεκκλινόντες γενικά, από θύματα γίνονται θύτες. Ή αλλιώς, ο ανήλικος που διαθέτει λιγότερες δυνάμεις αποφυγής της σύγκρουσης, αφού περάσει το στάδιο του θύματος, γίνεται με τη σειρά του θύτης. Ε. Ανδριανάκης, Ψυματολογία, 1972, σελ. 27-36.

¹²⁹ Wilson H.(1980) Parental Supervision : A Neglected Aspect of Delinquency *British Journal of Criminology* Vol 20 No 2 pp 203-235 Σε συναφή συμπεράσματα κατέληξαν και οι μελέτες των ι) E Shoham S G Rahav G Markowski R Chard F Neuman F, Ben -Haim M Baruch I Esformes Y , Schawarzman Z ,Rubin R , Mednick S , Buickhuisen W(1980) Family Parameters of Violent Prisoners *Medicine and Law* Vol 6 No2 pp 151-157. ιι)E.Osuna C, Alarcon A.Luna (1992) Family Violence as a Determinant Factor in Juvenile Maladjustment Vol 37 No 6 November 1992 pp 1633-1639 ιιι) Jafe P, Wolfe Wilson S,K, & Zak L(1986)

3.0 Η ΠΡΟΣΤΙΘΕΜΕΝΗ ΑΞΙΑ

3.1 Η προστιθέμενη αξία των «ένοχων» οικογενειακών χαρακτηριστικών.

Οι συνθήκες, οι οποίες διαμορφώνονται στα πλαίσια του οικογενειακού περιβάλλοντος αναμφίβολα επηρεάζουν αποφασιστικά την διαμόρφωση και την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων.

Σύμφωνα με τον οδηγό που εκδόθηκε από το Κέντρο Μελέτης και Πρόληψης της Κακοποίησης του Παιδιού αναφέρονται ως συμπτώματα αντιδράσεων ενός κακοποιημένου παιδιού η δυσκολία να επενδύει στις σχέσεις με τους ενηλίκους, η προσκόλληση σε άγνωστα άτομα, η εξαιρετικά χαμηλή αυτοεκτίμηση, το έκδηλο άγχος, οι δυσκολίες στις συναναστροφές με συνομηλίκους ή ενηλίκους και η παλινδρομική συμπεριφορά. Συγκεκριμένα για τα παιδιά που έχουν κακοποιηθεί σεξουαλικά, ο ίδιος οδηγός αναφέρει ως διαγνωστικά στοιχεία, μεταξύ άλλων, τις δυσκολίες στο σχολείο ή την απότομη μείωση της σχολικής επίδοσης, την εξεζητημένη σεξουαλική συμπεριφορά ή τις ασυνήθιστες γνώσεις για την ηλικία του ανηλίκου σχετικά με τη σεξουαλικότητά του, τη συναισθηματική ένταση, την κατάθλιψη, το άγχος, την επιθετικότητα, τις εκρήξεις θυμού τις απόπειρες αυτοκτονίας τη χρήση ναρκωτικών ουσιών. Αυτή είναι μια πραγματικότητα, που αποδέχεται το σύνολο της επιστημονικής κοινότητας, ανεξάρτητα από το βαθμό ευθύνης που αναγνωρίζει σε κάθε οικογενειακό παράγοντα.

Οι παράγοντες που αναλύθηκαν παραπάνω (σωματική, σεξουαλική και συναισθηματική κακοποίηση και παραμέληση) λειτουργώντας συσσωρευτικά, επιδρούν στην διαμόρφωση συμπεριφορών και στον ψυχισμό του ατόμου με τρόπο καταλυτικό, ώστε να οδηγούμαστε σε φαινόμενα, όπως η αντιστροφή ρόλων και η διαγενιακή μεταβίβαση διαμέσου του μοντέλου «αγωγής» στη νέα οικογένεια.

Καθένα από τα φαινόμενα αυτά θα προσπαθήσουμε να εξετάσουμε διεξοδικότερα αμέσως παρακάτω.

3.1 Η αντιστροφή των ρόλων: από θύμα δράστης

Η βίωση μέσα στην οικογένεια καταστάσεων, σαν αυτές που περιγράφηκαν πιο πάνω, επιδρούν καταλυτικά ¹³⁰στην συμπεριφορά του παιδιού, τόσο κατά την παραμονή του στο οικογενειακό περιβάλλον, όσο και μετά την απομάκρυνσή του από αυτό.

Σε ένα πρώτο στάδιο, το θύμα μέσω της διαγωγής του μπορεί να προβεί σε πράξεις καταστροφικές για το ίδιο. Με αυτόν τον τρόπο, στα ζεύγη θύτη – δράστη, η τάση μεγαλοποίησης της κακομεταχείρισης από τον θιγόμενο μπορεί να οδηγήσει ακόμα και στην διάπραξη ανθρωποκτονίας από αυτόν. Ειδικά όταν έχουμε να κάνουμε με την κατηγορία των νέων ατόμων, οι ρόλοι θύτη και θύματος συγχέονται και εναλλάσσονται στην καθημερινή πρακτική, με αποτέλεσμα να μην υφίστανται πολλές ή ίσως τις περισσότερες φορές σαφείς οι διαχωριστικές γραμμές.¹³¹

Το κακοποιημένο παιδί – θύμα αναπτύσσει σταδιακά ορισμένα χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς του, τα οποία δικαιολογούν το

¹³⁰ Το βασικό συμπέρασμα των θεωρήσεων σε αυτή την οπτική είναι ότι παιδιά τα οποία κακοποιήθηκαν ή βασανίστηκαν μέσα στην οικογένεια ή που έζησαν βίαιες σκηνές μεταξύ των γονιών τους, καθώς και παιδιά που από τη νηπιακή τους ηλικία ή και αργότερα αντιλήφθηκαν ότι δεν γίνονται αποδεκτά από την οικογένειά τους αποκτούν αντικοινωνικότητα και γίνονται ή άχρηστα άτομα κοινωνικά και επαγγελματικά ή εκθροί της κοινωνίας. Ε. Ανδριανάκης, «Η βία στην οικογένεια», Ψυματολογικά 1 (1990), 7, Εκδόσεις της Ελληνικής Εταιρείας Ψυματολογίας

¹³¹ Στρ. Γεωργούλας, 2000, ο.π. σελ. 158

ευμετάβλητο της συμπεριφοράς του και την εναλλασσόμενη υιοθέτηση των ρόλων του θύματος και του δράστη. Μεταξύ των χαρακτηριστικών αυτών κατατάσσονται η αστάθεια στις αποφάσεις και τις ενέργειες, η οξυθυμία και ο μιμητισμός, η έλλειψη έντονων αναστολών.¹³²

Η μετατόπιση λοιπόν από τη θέση του θύματος σε εκείνη του δράστη, οφείλεται κατά βάση σε ψυχολογικές διεργασίες, ως μακροχρόνιες συνέπειες της θυματοποίησης στην παιδική ηλικία. Πράγματι ο ανήλικος, ο οποίος βρίσκεται σε συναισθηματική αστάθεια λόγω της διαβίωσής του σε ένα απειλητικό και ασταθές περιβάλλον, αναπτύσσει δυσπροσαρμοστικότητα ως προς το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Χαρακτηριστικά γνωρίσματα αυτής της απόστασης ανάμεσα στο άτομο και το περιβάλλον του είναι η αδιαφορία, η αδυναμία συγκέντρωσης και η επίδειξη εκθρικής στάσης απέναντι στον κοινωνικό περίγυρο, με άλλα λόγια, το έγκλημα.

Πολλές επιθετικές συμπεριφορές, που εκδηλώνονται κατά την εφηβεία ή στα πρώτα χρόνια της ενήλικης ζωής, αποτελούν συμπεριφορικές απαντήσεις σε αυτό που έχει βιωθεί ως αδικία ή μεροληψία σε πρότερες περιόδους.¹³³

Αν λάβουμε υπόψη μας ότι η ηθική και κοινωνική συνείδηση του ατόμου ενισχύονται μέσα από την ύπαρξη ισχυρών δεσμών στοργής και σεβασμού ανάμεσα στους γονείς και τα παιδιά και τις σταθερές ηθικές απαιτήσεις των γονέων προς τα παιδιά τους¹³⁴, τότε αντιλαμβανόμαστε ότι παιδιά που, κακοποιήθηκαν, εγκαταλείφθηκαν ή υπέφεραν οικονομικά ή που συμβίωσαν με γονείς, που οι ίδιοι είχαν παρεκκλίνουσα συμπεριφορά, από θύματα γίνονται δράστες. Με άλλα λόγια, ο ανήλικος

¹³² Βλ. περαιτέρω Α. Τρωιάννου- Λουλά, (1990- 1992). Η συγγραφέας επίσης αναφέρεται και στην παρορμητική διάθεση, το ευερέθιστο στις αντιδράσεις, την αδυναμία θέλησης, την επαναστατικότητα, την ποικιλία αλληλοδιαδοχικών αντιθέσεων και αντιδράσεων, τα προβλήματα στις οικογενειακές σχέσεις στην επαγγελματική αποκατάσταση ως αιτίες της εναλλαγής στους ρόλους θύτη- θύματος. Α. Τρωιάννου-Λουλά, (1990- 1992). Σκέψεις και προβληματισμοί για την θυματοποίηση των νέων, Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας, σελ 5- 10

¹³³ Ζακ Σελός, «Αυτονομείστε με » στο Λουκία Μπεζέ 'ο.π. σελ. 13

¹³⁴ M. Herbert, 1998, ο.π. σελ. 121

ο οποίος έχει ζήσει πολλές συγκρούσεις και δεν έχει εφοδιαστεί από το οικογενειακό του περιβάλλον με επαρκείς δυνάμεις αποφυγής και χειρισμού συγκρούσεων¹³⁵, αφού περάσει το στάδιο του θύματος, γίνεται με τη σειρά του δράστης. Και πάλι όμως η ένταση με την οποία θα εκδηλωθεί αυτή η μετάβαση εξαρτάται από τη σοβαρότητα των περιστάσεων.¹³⁶

Και μιλώντας για περιστάσεις, να αναφερθούμε σε αυτό που ονομάζεται «προσωπική βία»¹³⁷. Με τον όρο αυτό αναφερόμαστε στη βία που εκδηλώνεται στο οικογενειακό περιβάλλον. Ο έφηβος, υποταγμένος στις πιέσεις της εσωτερικής βίας, απαντά σε αυτές με το δικό του τρόπο και ανάλογα με τα μέσα, τα οποία διαθέτει. Ορισμένες φορές, προσπαθώντας να αποκτήσει αυτοκυριαρχία, μπορεί να βιώσει και στιγμές υπερχειλίσσης και απώλειας του ελέγχου, οι οποίες εκφράζονται με ένα πέραςμα στην πράξη, με την ανάληψη δηλαδή του ρόλου του θύτη. Μάλιστα, ο κίνδυνος ανάληψης αυτού του ρόλου είναι ακόμη μεγαλύτερος στην περίπτωση που ο νέος παραμένει μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον, ενώ το φαινόμενο μπορεί να συνεχίσει να εκδηλώνεται καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του ατόμου.¹³⁸

¹³⁵ M. Herbert, 1998, ο.π. σελ. 120: Ο συγγραφέας σημειώνει χαρακτηριστικά «Ένας από τους παράγοντες που συμβάλλει στην εμφάνιση παραπαιωματικής συμπεριφοράς πολλών νέων ανθρώπων είναι η ανικανότητά τους να αντιμετωπίσουν καταστάσεις που προκαλούν συγκρούσεις με πρόσωπα εξουσίας. Καταστάσεις σύγκρουσης θεωρούνται αυτές οι διαπροσωπικές καταστάσεις κατά τις οποίες οι νέοι και τα πρόσωπα εξουσίας (όπως ο γονέας και ο δάσκαλος) έχουν αλληλοσυγκρουόμενες επιθυμίες...μια κλιμάκωση της σύγκρουσης μπορεί να τους οδηγήσει στις κλινικές, στο δικαστήριο και σε άλλα ιδρύματα».

¹³⁶ M. Herbert, 1998, ο.π.σελ. 111: « Πολλά εξαρτώνται από παράγοντες όπως το αν εμπλέκονται στην απορριπτική στάση ο ένας ή και οι δύο γονείς, ο βαθμός της στοργής που δείχνει ο μη- απορριπτικός γονέας, ο τρόπος με τον οποίο οι γονείς δείχνουν την απόρριψή τους, το αν το παιδί ήταν αρχικά αποδεκτό και απορρίφθηκε κατόπιν, καθώς και άλλες ακόμη πλευρές της όλης ζωής του παιδιού». Στο ίδιο πνεύμα κινούνται και οι απόψεις της Δροσίνου η οποία παρατηρεί ότι «... η ανίχνευση μιας παραβατικής συμπεριφοράς, μας οδηγεί στον τρόπο με τον οποίο οι συνεξαρτήσεις εντάσσονται στην όλη διαδικασία της κοινωνικοποίησης του παιδιού...». Δροσίνου Μ ,1998 ο.π. σελ. 19,

¹³⁷ Ζακ Σελόζ, «Αυτονομείστε με « στο Λουκία Μπεζέ 'ο.π. σελ. 17

¹³⁸ Patricia R. Koski(1988) Family Violence and Nonfamily Deviance: Taking Stock of the Literature, Haworth Press, p. 39

Ένας πρόσθετος παράγοντας, που επενεργεί αποφασιστικά στην εκδήλωση βίαιης συμπεριφοράς και συνακόλουθα στην ανάληψη του ρόλου του θύτη, είναι και η επιθυμία εκ μέρους του νέου για επενέργεια στο περιβάλλον.¹³⁹ Αν στη ρίζα κάθε μορφής επιθετικής συμπεριφοράς βρίσκεται η αποστέρηση μιας βασικής για το άτομο ανάγκης, τότε γίνεται απολύτως κατανοητή η έκφραση βίας όταν το άτομο αδυνατεί να επενεργήσει στον περιγύρο του. Το παιδί που έχει βιώσει την απόρριψη από την οικογένεια ή ακόμη παραπέρα τη μη αναγνώριση του εαυτού από τους γονείς του, κατακλύζεται από άγχος στον ψυχισμό του. Το άγχος αυτό συντελεί στο να υποφέρει ο ανήλικος, να εμφανίζει σημάδια διαστροφής στο χαρακτήρα του και να αναζητεί τρόπους διαφυγής από το οικογενειακό του περιβάλλον, διαφυγή η οποία μπορεί να εκφραστεί και με παραβάσεις των ποινικών διατάξεων. Ή με πιο απλά λόγια, το παιδί που τρώει ξύλο σήμερα, θα δώσει ξύλο αύριο.¹⁴⁰ Το άγχος λοιπόν αποτελεί μηχανισμό ενεργοποίησης της βίας.¹⁴¹ Και όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν τα πορίσματα μελετών, παράγοντες δημιουργίας άγχους εντός του οικογενειακού περιβάλλοντος έχουν παρατηρηθεί σε νέους, οι οποίοι έχουν απειλήσει ή στην πραγματικότητα έχουν σκοτώσει τους γονείς τους (Duncan & Duncan 1971, King 1975, Sorrels 1977, Tanay 1973).¹⁴²

¹³⁹ Τσαλίκoglou, Φ. (1993), ό. π., σελ 67

¹⁴⁰ Η εξήγηση που δίνεται είναι απλή: όλοι αυτοί οι παράγοντες που συντελούν στο να υποφέρουν οι ανήλικοι, να εμφανίζουν σημάδια διαστροφής στο χαρακτήρα τους και να αναζητούν τρόπους διαφυγής από το οικογενειακό τους περιβάλλον μπορούν εύκολα να τους οδηγήσουν ακόμα και σε παραβάσεις των ποινικών διατάξεων. Ή πιο απλά, το παιδί που τρώει ξύλο σήμερα, θα δώσει ξύλο αύριο. Κ. Σπινέλλη, «Ανήλικοι εγκληματίες ή νεαροί παραβάτες;», Ποινικά Χρονικά ΚΣΤ" 793, και Σ. Αλεξιάδης, «Εγκληματικότητα ή παραβατικότητα των ανηλίκων;», Ποινικά Χρονικά ΛΣΤ" 113

¹⁴¹ στο ίδιο, σελ. 67: Ο συγγραφέας αιτιολογεί την άποψη του αναφερόμενος, μεταξύ άλλων, και σε άποψη που διατύπωσε ο Irving Kaufman, ο οποίος, αφού εξέτασε ψυχοδυναμικά την εγκληματική παρορμητικότητα υποστήριξε ότι «...ο εγκληματίας ζει μια υψηλή ένταση που αναστέλλει και περιορίζει την έκφραση του εγώ του. Το γεγονός αυτό...δημιουργεί ένα μαζικό και ανεξέλεγκτο άγχος. Η εγκληματική παρορμητικότητα συνυφαιίνεται άμεσα με την ύπαρξη μιας τέτοιας μορφής άγχους».

¹⁴² Patricia R. Koski, *Family Violence and Nonfamily Deviance: Taking Stock of the Literature*, The Haworth Press, 1988, p. 49

Επιπλέον, έρευνες έχουν αποδείξει πως σημαντικός παράγοντας για την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς ή αλλιώς για το πέρασμα στο ρόλο του θύτη, είναι και η ένταση με την οποία εκδηλώνεται το έλλειμμα γονεϊκής επίβλεψης.¹⁴³ Συναφή με αυτή την διαπίστωση είναι και τα πορίσματα κλινικών ερευνών των Gerald R. Patterson και Magda Stouthamer-Loeber, τα οποία μαρτυρούν πως σε περιπτώσεις ανεπαρκούς ή ανύπαρκτης γονεϊκής επίβλεψης, ο τρόπος, με τον οποίο αντιδρά ο γονέας όταν τυχόν αντιληφθεί παράβαση εκ μέρους του παιδιού του, δεν συνίσταται σε αφαίρεση για παράδειγμα κάποιων προνομίων, αλλά σε απειλές και άλλες ανάλογου ύφους τιμωρίες, που κάθε άλλο από το επιθυμητό αποτέλεσμα έχουν. Επιπλέον, υποστηρίζεται από τους John S. Wodarski and John E. Gordon¹⁴⁴ όσο μεγαλύτερο είναι το χρονικό διάστημα της απουσίας από το οικογενειακό περιβάλλον του γονέα, ο οποίος στο παρελθόν «επέβλεπε» το παιδί, τόσο λιγότερες εννοχές νιώθει το παιδί για τις πράξεις του και, ως εκ τούτου, αυξάνει την εγκληματική του δραστηριότητα. Ο ίδιος παρατηρεί σχετικά με τον παράγοντα άγχος στην εκδήλωση εγκληματικής συμπεριφοράς¹⁴⁵, ότι οι οικογένειες, στις οποίες επικεφαλής βρίσκεται η γυναίκα, έχουν αρνητικές επιπτώσεις στην ανάπτυξη των αρρένων τέκνων, καθώς ευνοούν την ανάπτυξη άγχους για την ταυτότητά τους (anxiety about maleness, όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά), άγχος το οποίο έχει πιθανότητες να μετεξελιχθεί σε επιθετική συμπεριφορά.

Σημαντικό ρόλο για το εάν και σε πιο βαθμό θα εκδηλώσει το παιδί παραβατική συμπεριφορά, παίζει και ο χρόνος έναρξης της κακοποίησης, αλλά και η χρονική της διάρκεια, όπως και η ηλικία του

¹⁴³ Gerald R. Patterson, Magda Stouthamer-Loeber, *The Correlation of Family Management Practices and Delinquency*, *Child Development*, 1984, 55, p. 1305. Οι συγγραφείς αναφέρουν επί λέξει: « Youths characterized as recidivists were from families in which the monitoring process was even more disrupted than for those only peripherally engaged».

¹⁴⁴ John S. Wodarski and John E. Gordon, *Juvenile Recidivism, Single and Two-Parent Families: Implications for Social Work Practice, Family Therapy*, Volume X, Number 1, 1983, p. 71

¹⁴⁵ John S. Wodarski and John E. Gordon, 1983, *ibid*, p. 31

παιδιού. Οι I. Kolvin, F. J. W. Miller, M. Fleeting και P.A. Kolvin¹⁴⁶, αναφέρουν χαρακτηριστικά ότι η εμπειρία τους επί του θέματος και οι σχετικές καταδικαστικές αποφάσεις, οδηγούν στην εξαγωγή του συμπεράσματος όσο πιο έντονη και επώδυνη είναι στέρηση της γονεϊκής φροντίδας κατά την παιδική ηλικία, τόσο νωρίτερα διαπράττονται τα αδικήματα και τόσο μεγαλύτερος είναι ο αριθμός των συνακόλουθων καταδικαστικών αποφάσεων, με σημείο κορύφωσης την ύστερη εφηβική ηλικία. Όσον αφορά ειδικότερα στα αγόρια – δράστες η Harriett Wilson¹⁴⁷, σημειώνει πως οι πιθανότητες ένα μη – εγκληματικό αγόρι να εκδηλώσει εγκληματική συμπεριφορά ποικίλοι σε μεγάλο βαθμό, ανάλογα με την ηλικία του αγοριού. Σε έρευνες της μάλιστα, διαπίστωσε ότι η ηλικία των 15 χρόνων, είναι εκείνη στην οποία συγκεντρώνονται οι περισσότερες πιθανότητες.

Κλείνοντας τη συγκεκριμένη ενότητα και όσον αφορά στα ελληνικά δεδομένα καθ' εαυτά, να πούμε ότι ο τρόπος, με τον οποίο η ελληνική νομοθεσία- και όχι μόνο αυτή – αντιμετωπίζει τους ανήλικους παραβάτες, αποδεικνύει ότι αποτελούν μια κατηγορία με πολύ ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Πράγματι θεωρούνται ως άτομα με ιδιόμορφο ψυχικό κόσμο και το έγκλημα δεν μπορεί να τους καταλογισθεί, αφού στερούνται βούλησης, ενώ αναγνωρίζεται ότι χρήζουν «ειδικής» μεταχείρισης ώστε να μην ξαναδιαπράξουν έγκλημα, να μην περάσουν δηλαδή ξανά από το ρόλο του θύματος στο ρόλο του δράστη.¹⁴⁸ Ωστόσο η διαδικασία αυτή είναι πολύ συχνά αναποτελεσματική.¹⁴⁹

¹⁴⁶ I. Kolvin, F. J. W. Miller, M. Fleeting, P.A. Kolvin, *Social and Parenting Factors Affecting Criminal- Offence Rates Findings from the Newcastle Thousand Family Study (1974- 1980)*, *British Journal of Psychiatry* (1988), 152, p. 87, John S. Wodarski and John E. Gordon , *Juvenile Recidivism, Single and Two-parent Families: Implications for Social Work Practice, Family Therapy, Volume X, Number 1*, 1983, p. 71

¹⁴⁷ Harriett Wilson, *Parental Supervision: A Neglected Aspect of Delinquency*, *The British Journal of Criminology* , Vol. 20, July 1980, No. 3, p. p. 225- 226

¹⁴⁸ Αντώνη Δ. Μαγγανά, *Παιδιά πρωταγωνιστές μιας νέας μορφής βίας: θύτες ή θύματα*, Ομιλία στο 20ο Πανελλήνιο Ιατρικό Συνέδριο στις 20 Μαΐου 1994.

¹⁴⁹ Στο ίδιο, σελ. 142. Ο συγγραφέας αναφερόμενος σε απόψεις του Ν. Κουράκη παρατηρεί ότι «... ενώ θα περίμενε κανείς να βρει ο νέος στα ιδρύματα μια ατμόσφαιρα

3.2 Διαγενεακή μεταβίβαση διαμέσου του μοντέλου «αγωγής» στη νέα οικογένεια

Να ξεκινήσουμε με τη διαπίστωση ότι πολλές περιπτώσεις ανηλικών που απασχολούν κατά διαστήματα τα Δικαστήρια με παραβατική συμπεριφορά είναι παιδιά ανώριμων και απαίδευστων γονιών, που έχοντας να αντιμετωπίσουν δικά τους ακόμη άλυτα προβλήματα, αδυνατούν να συμπαρασταθούν και να τα βοηθήσουν ιδιαίτερα στην κρίσιμη εφηβική ηλικία με αποτέλεσμα τα παιδιά να αναζητούν τη λύση έξω από την οικογένεια.¹⁵⁰ Η κρισιμότητα της παραπάνω διαπίστωσης φωτίζεται ακόμη περισσότερο, αν λάβουμε υπόψιν μας το παρακάτω γεγονός.

Τα σχετικά ευρήματα μαρτυρούν, ότι το οικογενειακό περιβάλλον είναι εκείνο, στο οποίο δημιουργούνται οι ευνοϊκές συνθήκες για την εμφάνιση άγχους μεγάλης έντασης το οποίο συχνά μεταφράζεται σε βία και υπογραμμίζουν τη μοναδικότητα του οικογενειακού περιβάλλοντος ως συστήματος.¹⁵¹

Τα άτομα, τα οποία προέρχονται από διαταραγμένο οικογενειακό περιβάλλον και καλούνται να λειτουργήσουν σε ένα νέο, δημιουργημένο

οικογενειακής γαλήνης...το περιβάλλον στα ιδρύματα αυτά οδηγεί σε τελείως διαφορετικά αποτελέσματα και ευνοεί σαφώς την εγκληματική υποτροπή...».

¹⁵⁰ Δημητρίου Δημητριά, Οικογένεια και παιδική-εφηβική παραβατικότητα, Εισήγηση στο Πανελλήνιο συνέδριο του Ε.Ο. Π. (1-3 Δεκεμβρίου 1994), σελ. 6

¹⁵¹ Patricia R. Koski, 1988, "If disruption of the functioning of the family as a system occurs, the mechanisms are upset, and explosive emotional incidents that result in violence and death are possible extreme results". Patricia R. Koski, 1988, Family Violence and Nonfamily Deviance: Taking Stock of the Literature, The Haworth Press., p. 49-50:

από τα ίδια, φέρουν μαζί τους μια βεβαρημένη κληρονομιά. Και αυτό γιατί οι ενδοικογενειακές σχέσεις επιφέρουν μια διαφορετική οργάνωση στην ψυχική δομή του γονέα, ο οποίος έχει υποστεί κακοποίηση κατά τη διάρκεια της παιδικής του ηλικίας από τις λανθασμένες επιλογές των γονέων του.¹⁵² Ο τραυματισμός των γονέων μεταφράζεται ως έκφραση ψυχοπαθολογίας στην συμπεριφορά τους στα παιδιά. Το αρνητικό συναίσθημα βιώνεται ως ποιοτικό χαρακτηριστικό, το οποίο συνοδεύει τις δυσμενείς συνθήκες μέσα στις οποίες εξελίχθηκε το τραύμα ως οντότητα.

Για παράδειγμα, μελέτες έχουν δείξει ότι πολλοί δράστες σεξουαλικής παραβίασης παιδιών, έχουν υπάρξει και οι ίδιοι θύματα σωματικής κακοποίησης ή / και σεξουαλικής παραβίασης ως παιδιά. Η επανάληψη αυτών των εμπειριών σε μικρά παιδιά, κάνει τους δράστες να απολαμβάνουν ένα αίσθημα δύναμης και υπεροχής, που μπορεί να είναι ο μόνος τρόπος με τον οποίο έχουν μάθει να συναλλάσσονται με το περιβάλλον.¹⁵³ Και αυτή η διαδικασία, όπως εύκολα αντιλαμβάνεται κανείς, δημιουργεί της προϋποθέσεις γέννησης ενός φαύλου κύκλου.¹⁵⁴ Είναι δε αξιοσημείωτο το γεγονός ότι σε έρευνες το 7% από τις γυναίκες πρώην θύματα σεξουαλικής κακοποίησης και το 22% των ανδρών, είπαν ότι και αυτοί παραβιάζουν σεξουαλικά παιδιά.¹⁵⁵ Οι έρευνες πράγματι, επιβεβαιώνουν ότι αιμομίκτες πατέρες είχαν τραυματικές εμπειρίες κατά την παιδική τους ηλικία, όπως θάνατος ή χωρισμός γονέων και πολύ φτωχές σχέσεις με τους γονείς.¹⁵⁶

Τη σημασία του οικογενειακού περιβάλλοντος για την αναπαραγωγή εγκληματικής συμπεριφοράς υπογραμμίζει και ο Καθηγητής Α.

¹⁵² Δροσίνου, 1998 ο.π σελ. 14

¹⁵³ Ε. Αγάθωνος – Γεωργόπουλου & Μαρία Τσαγκάρη, 1999, ο.π.σελ. 94

¹⁵⁴ Αγάθωνος – Γεωργόπουλου & Μαρία Τσαγκάρη, 1999, ο.π. σελ. 94: Οι συγγραφείς ωστόσο, δεν παραλείπουν να υπογραμμίσουν πως «...δεν σημαίνει ότι όλα τα παιδιά θύματα θα εξελιχθούν σε ενήλικοι δράστες. Πολλά παιδιά που έχουν υποστεί σεξουαλική παραβίαση μεγαλώνουν και εξελίσσονται σε πολύ τρυφερούς ενήλικες και γονείς».

¹⁵⁵ Αγάθωνος – Γεωργόπουλου & Μαρία Τσαγκάρη, 1999, ο.π.σελ. 91

¹⁵⁶ Gebhard P. H.& others, sex offenders, An analysis of types New York Harper & Row, 1965, pp. 208-210& 230-232.

Μαγγανάς¹⁵⁷, ο οποίος αναφέρει πως «...αι(το παιδί) στη μικρή του ηλικία υπήρξε αντικείμενο κακοποίησης ή παραμέλησης, μοιραία η συμπεριφορά αυτή θα αυτανακλασθεί στο στενότερο του περιβάλλον, την οικογένεια ή στην ευρύτερη κοινωνία».

Από την εξέταση του βιογραφικού των βίαιων και εγκληματικών ενηλίκων¹⁵⁸ μάλιστα αποδεικνύεται ότι έχουν γίνει «παιχνίδι» στις συγκρούσεις μεταξύ των γονέων τους, έχουν χρησιμοποιηθεί από τον έναν κατά του άλλου. Τα παιδιά αυτά έμαθαν πολύ συχνά, από πολύ μικρή ηλικία τη βαρβαρότητα και τη βία μέσα στο οικογενειακό τους περιβάλλον. Τα παιδιά που έχουν κακοποιηθεί γίνονται παραβατικοί έφηβοι και αργότερα γονείς που κακοποιούν. Υπάρχει δηλαδή μια μεταβίβαση των προτύπων¹⁵⁹ της βίας που ένωσαν, από τα ίδια στο περιβάλλον τους και στη μελλοντική τους οικογένεια. Η άσκηση βίας, έχει συνδεθεί στο υποσυνείδητό τους με την κατοχή εξουσίας.¹⁶⁰

Πράγματι, η οικογενειακή βία έχει σαν χώρο εκμάθησης τις ενδοοικογενειακές σχέσεις. Σ' αυτές μεταβιβάζονται κοινωνικές αξίες, όπως η νομιμοποίηση της βίας σαν μέσο πειθαρχίας. Αν πάρουμε το παράδειγμα του σχολείου, όπου σε μεγάλο ποσοστό εκδηλώνονται οικογενειακές δυσλειτουργίες και άσχημα βιώματα τόσο του παιδιού, όσο και του γονέα που έχει άσχημες εμπειρίες από τα σχολικά του χρόνια, θα καταλήξουμε σε κάποιες σημαντικές διαπιστώσεις. Η κακοποίηση λοιπόν του γονέα από το σχολείο στο παρελθόν, οδηγεί στο να δυσανασχετεί ο γονέας, όταν το παιδί έχει πρόβλημα στο σχολείο, να φτάσει στο δάσκαλο

¹⁵⁷ Αντώνη Δ. Μαγγανά, Παιδιά πρωταγωνιστές μιας νέας μορφής βίας: θύτες ή θύματα;, Ομιλία στο 20ο Πανελλήνιο Ιατρικό Συνέδριο στις 20 Μαΐου 1994.

¹⁵⁸ Ζακ Σελόζ, «Αυτονομείστε με « στο Λουκία Μπεζέ', ο.π. σελ.. 10

¹⁵⁹ Εξετάζοντας γονείς που κακοποίησαν τα παιδιά τους, οι Kempe, Steele και Pollock απέδειξαν ότι η βία αναπαράγεται από γενιά σε γενιά. Μάλιστα, στην τελευταία έρευνα των Steele και Pollock, η σχέση αυτή δεν περιοριζόταν μόνο σε μια γενιά, αλλά αφορούσε και τη σχέση προγαγιάς και γιαγιάς του κακοποιημένου εγγονού. CouncilJ of Europe - Legal Affairs, Collected Studies in Criminologica/ Research, vol.xviii Criminological aspects of the ill-treatment of children in the family.

¹⁶⁰ Ζακ Σελόζ, σελ. 17: « ...Στην πραγματικότητα, ο ενήλικος κινδυνεύει να μπερδέψει την εξουσία με τη βία, ξεκινάει όμως ότι όσο περισσότερο βίαιος γίνεται, τόσο λιγότερη εξουσία έχει...».

προφασιζόμενος διάφορους λόγους.¹⁶¹ Η γονεϊκή αυτή αντιμετώπιση δημιουργεί και στο παιδί αρνητικά συναισθήματα, τα οποία κατά πάσα πιθανότητα θα εκδηλώσει με τα δικά του παιδιά στο μέλλον.

Η επαναβίωση του μετατραυματικού άγχους του γονέα πολλές φορές πράγματι, και πέρα από το παράδειγμα που μόλις αναφέρθηκε, σχετίζεται με τα προβλήματα στην ανάπτυξη του παιδιού. Οι ξεχασμένες καταστάσεις και πρόσωπα που έχουν τραυματίσει το γονέα, κάνουν την εμφάνισή τους μόλις εκτεθεί το παιδί σε όμοιο κίνδυνο (Sanders, B. & Becker- Lausen, E. (1995)).¹⁶² Επιπλέον, το μετατραυματικό άγχος σχετίζεται άμεσα με την αιτιολογική εμβέλεια του Sanders, B. & Becker- Lausen, E. (1995)¹⁶³.

Πολλοί από τους γονείς δεν θέλουν καν να θυμούνται τις καταστάσεις που τους έχουν σημαδέψει και όταν ερωτώνται σχετικά αντιδρούν με φράσεις και κινήσεις άρνησης.¹⁶⁴ Πάντως, η επαναβίωση του μετατραυματικού άγχους του γονέα, τροφοδοτεί τον κύκλο της παραβατικής συμπεριφοράς του παιδιού. Ιδιαίτερα η ενδοοικογενειακή βία στις σχέσεις μητέρας – γιου, είναι μια χαρακτηριστική περίπτωση μέσα στην οποία ανιχνεύονται ίχνη παιδικής παραβατικότητας. Το μετατραυματικό άγχος αυτού του βιώματος, μεταφέρεται στην «αγωγή» των παιδιών και βοηθά στην εγκατάσταση παραβατικής συμπεριφοράς.

Παράγοντες, όπως η νομιμοποίηση ξένου προσώπου για επιβολή τιμωρίας, αλλά και το σωφρονισμό του παιδιού με παραβατική συμπεριφορά, επειδή ο γονέας αδυνατεί λόγω και προσωπικών βιωμάτων

¹⁶¹ Βλ. Δροσίνου 1998 ο.π.σελ : 238 γιατί (ο πατέρας) δεν αντέχει συναισθηματικά να επαναβιώσει ένα εξευτελισμό με παράπονα που αφορούν στο παιδί του και έμμεσα σ' αυτόν και το θλιβερό σχολικό παρελθόν του».

¹⁶² (Sanders, B. & Becker- Lausen, E. (1995). The Measurement of Psychological Maltreatment : Early data on the Child Abuse and Trauma Scale. Child Abuse & Neglect Vol 19, p. 315-323).

¹⁶³ (Sanders, B. & Becker- Lausen, E. (1995). The Measurement of Psychological Maltreatment : Early data on the Child Abuse and Trauma Scale. Child Abuse & Neglect 19, p. 315-323).

να παρέμβει, δημιουργούν προβλήματα στην κατανόηση της ίδιας της ποιότητάς¹⁶⁵, ενώ επιτείνουν την άρνηση προς τους γονείς.

Κλείνοντας, και λαμβάνοντας υπόψιν μας τις θέσεις των ψυχοδυναμικά προσανατολισμένων θεωριών ερμηνείας της εκδήλωσης βίαιης συμπεριφοράς¹⁶⁶, να υπογραμμίσουμε τη σημασία του ασυνειδητού καθώς και του Εγώ για την εκδήλωση του μετατραυματικού άγχους και τη διαγενιακή μεταβίβαση συμπεριφορών κακοποίησης.¹⁶⁷ Επίσης, εξετάζοντας την εκδήλωση του μετατραυματικού άγχους, δεν πρέπει να παραλείψουμε να αναφερθούμε και στο κληρονομικό «στίγμα» της παραβατικότητας¹⁶⁸, καθώς σύμφωνα με τους υποστηρικτές αυτής της άποψης η κληρονομικότητα παίζει ρόλο στην εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς, άποψη η οποία για λόγους μεθοδολογικούς εξετάζει τις περιπτώσεις υιοθετημένων παιδιών, που οι φυσικοί τους γονείς είχαν να επιδείξουν εγκληματικό παρελθόν.¹⁶⁹ Δεν είναι όμως μόνο οι γονείς, αλλά και άλλα μέλη της οικογένειας που μπορεί να έχουν αναπτύξει εγκληματική δραστηριότητα και να επηρεάζουν κατ' αυτόν τον τρόπο την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς εκ μέρους των ανηλίκων. Η αρνητική επίδραση των γονιών και των μεγαλύτερων αδελφών στα μικρότερα παιδιά είναι σημαντική, όταν ζώντας κάτω από την ίδια στέγη βιώνουν τις εγκληματικές εμπειρίες των δικών τους ανθρώπων που αποτελούν τα άμεσα πρότυπα παραδειγματισμού και μιμνήσεως. Στην κατηγορία αυτή υπάγονται και οι αλκοολικοί, ναρκομανείς,

¹⁶⁴ Δροσίνου, σελ. 236: « Συνήθης απάντηση που καταγράψαμε ήτανε: 'δεν θυμάμαι, ήμουν πολύ μικρή/ ός', ενώ ταυτόχρονα περνάνε την παλάμη πάνω από τα μάτια και πίσω από τα μαλλιά».

¹⁶⁵ Holroyd, R. & Sheppard A. (1997). Parental separation: effects on children; implications for services. Child: care, health and development vol 23, p. 369-378,

¹⁶⁶ Τσαλίκου, 1993, ό. π., σελ. 58 -60

¹⁶⁷ Τσαλίκου, 1993, ό. π., σελ. 60: «Η ανθρώπινη συμπεριφορά είναι το αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης του ατόμου με το περιβάλλον του. Βρίσκεται σε ένα διαρκές δυναμικό γίνεσθαι...».

¹⁶⁸ Σπ Γεωργούλας, ό.π. 2000 σελ. 50- 51

¹⁶⁹ στο ίδιο, σελ. 52: «...τα παιδιά που είχαν φυσικούς πατέρες με βεβαρημένο παρελθόν, χωρίς να τους έχουν γνωρίσει, είχαν περισσότερες πιθανότητες να διαπράξουν κάποιο αδίκημα σε σχέση με τα παιδιά των οποίων οι θετοί γονείς είχαν ποινικό μητρώο, χωρίς να έχουν οι φυσικοί τους γονείς».

καρτοπαίκτης και σεξουαλικά διεστραμμένοι γονείς.¹⁷⁰

4 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παραπάνω ανάλυση καταδεικνύει ότι η εκδήλωση ή όχι παραβατικής συμπεριφοράς εκ μέρους των ανηλίκων, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις προσλαμβάνουσες παραστάσεις, τις οποίες έχουν από το οικογενειακό τους περιβάλλον.

Είναι φανερό ότι η οικογένεια, ως η πρώτη κοινωνική ομάδα, στην οποία εντάσσεται το άτομο και ως το κύτταρο εκείνο, στο οποίο διανύει τα σημαντικότερα για τον καθορισμό της προσωπικότητάς του χρόνια, παίζει και τον αποφασιστικότερο ρόλο στη διαμόρφωση των μελλοντικών χαρακτηριστικών της συμπεριφοράς του ατόμου.

Η συζυγική σχέση, όπως αυτή διαμορφώνεται τόσο σε επίπεδο διαπροσωπικών σχέσεων μεταξύ των συζύγων, όσο και σε επίπεδο διαχείρισης των κοινών τους υποχρεώσεων (διευθέτηση των υποθέσεων του σπιτιού, φροντίδα των παιδιών κλπ), επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό την ανάπτυξη της παιδικής προσωπικότητας. Η συγκρουσιακή συζυγική σχέση, έχει σοβαρό αντίκτυπο στη συμπεριφορά των γονέων απέναντι στα παιδιά, ο οποίος εκδηλώνεται με τις διάφορες μορφές κακοποίησης, σωματική, σεξουαλική και συναισθηματική, καθώς και με την παραμέληση.

Η σωματική κακοποίηση, η οποία μπορεί να εκδηλωθεί με ήπια ή περισσότερο βίαιη μορφή, εντοπίζεται τόσο σε εμφανείς κακώσεις, όσο και στον αντίκτυπο που έχει για την συναισθηματική και ψυχολογική

¹⁷⁰Δημητρίου Δημηνά, Οικογένεια και παιδική-εφηβική παραβατικότητα, Εισήγηση στο Πανελλήνιο συνέδριο του Ε.Ο. Π. (1-3 Δεκεμβρίου 1994), σελ. 4 όπου ο συγγραφέας αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «...σύμφωνα με τα στοιχεία ... ποσοστό 5% νεαρών που απασχόλησαν τα Δικαστήρια Ανηλίκων προερχόταν από πατέρα που είχε στο ποινικό μητρώο του καταγεγραμμένα παρόμοια αδικήματα ή υπήρχε στην οικογένεια μεγαλύτερος αδερφός που είχε αναπτύξει ωριότερα εγκληματική δραστηριότητα. Ιδιαίτερα πρέπει να επισημανθεί εδώ το γεγονός ότι ανήλικα κορίτσια που επιδόθηκαν σε κλοπές ή στην πορνεία, αδίκημα που σπάνια φθάνει στα Δικαστήρια, είχαν πρότυπο παρόμοια συμπεριφορά της μητέρας τους».

ωρίμανση του παιδιού. Τα σημάδια της δε, είναι έκδηλα σε ένα μεγάλο ποσοστό στην κοινωνική προσαρμογή του παιδιού, όπως αυτή εκφράζεται από την δραστηριοποίησή του στο πρώτο περιβάλλον, εκτός οικογένειας, στο οποίο εντάσσεται και δεν είναι άλλο από το σχολείο.

Όσον αφορά στη δεύτερη μορφή κακοποίησης, τη σεξουαλική, είναι η περισσότερο «παραμελημένη», από την άποψη της μελέτης και της έρευνας, τουλάχιστον μέχρι πρόσφατα, αφού τα ταμπού, που περιβάλλουν το συγκεκριμένο θέμα είναι ακόμα πολύ ισχυρά εδραιωμένα στη συνείδηση των εμπλεκόμενων μερών.

Στις περισσότερες των περιπτώσεων, δράστης είναι ο πατέρας ή άλλο άρρεν μέλος της οικογένειας και πιο σπάνια αναφέρεται σεξουαλική κακοποίηση από την πλευρά της μητέρας. Ως εκ τούτου, ο ρόλος του πατέρα έχει διερευνηθεί περισσότερο, αλλά αξίζει να σημειωθεί ότι και ο ρόλος της μητέρας είναι εξίσου σημαντικός, από την άποψη ότι η δική της αντιμετώπιση είναι εκείνη, που σε πολλές περιπτώσεις επιτρέπει την συνέχεια διάπραξης της κακοποίησης από τον πατέρα.

Η τρίτη μορφή κακοποίησης, η συναισθηματική, θα λέγαμε ότι εκδηλώνεται ως συνισταμένη των δύο παραπάνω μορφών κακοποίησης, και είναι ίσως εκείνη που επηρεάζει συνολικά σε μεγαλύτερο βαθμό την εκδήλωση ή όχι παραβατικής συμπεριφοράς.

Τέλος, η παραμέληση, η οποία γίνεται εμφανής και από την εξωτερική εικόνα που παρουσιάζει το παιδί, δημιουργεί στο παιδί μια αίσθηση εγκατάλειψης, η οποία με τη σειρά της τροφοδοτεί αντιδραστικές ενέργειες.

Κοινός παρονομαστής για όλες της παραπάνω μορφές κακοποίησης και η αιτία εκείνη που δικαιολογεί τη συμπεριφορά του παιδιού και δημιουργεί τη διαφοροποίηση, είναι το γεγονός ότι το παιδί σταδιακά μαθαίνει να μην υπακούει σε κανόνες και να μην αυτοδεσμεύεται σε ηθικές επιταγές, οι οποίες λειτουργούν στην περίπτωση ενός ατόμου που έχει μεγαλώσει σε ένα ομαλό οικογενειακό περιβάλλον.

Το αποτέλεσμα όλης αυτής της διαδικασίας είναι το παιδί σε κάποια φάση της ζωής του, νωρίτερα ή αργότερα, ανάλογα με την περίπτωση και τις ιδιαίτερες συνθήκες που διαμορφώνονται κάθε φορά, να περάσει από τη θέση του θύματος σε εκείνη του θύτη. Αρχίζει δηλαδή το άτομο να εφαρμόζει στους άλλους τις μορφές επιβολής, τις οποίες έχει διδαχθεί από το οικογενειακό του περιβάλλον.

Το πρότυπο της αγωγής, όπως αυτό μεταβιβάζεται μέσα από τις διαδικασίες εκμάθησης στην οικογένεια, είναι πράγματι μεγάλης σημασίας για τις μελλοντικές εκδηλώσεις του παιδιού. Ο κίνδυνος που διατρέχει ένα κακοποιημένο παιδί, εκτός του να εκδηλώσει κάποιες μορφές παραβατική συμπεριφορά, είναι να μεταβιβάσει το ίδιο, μέσω των συμπτωμάτων του μετατραυματικού άγχους, ανάλογες συμπεριφορές στην οικογένεια που θα δημιουργήσει στο μέλλον. Φαίνεται λοιπόν πως μιλάμε για ένα φαύλο κύκλο, ο οποίος ωστόσο δεν είναι απίθανο να «σπάσει», αν το άτομο διαθέτει ισχυρούς μηχανισμούς αντίστασης.

Ένα κακοποιημένο παιδί, εν ολίγοις, έχει πολλές πιθανότητες να κακοποιήσει και το ίδιο, δεν είναι όμως αναγκαίο και σίγουρο ότι θα συμβεί κάτι τέτοιο. Οι παράγοντες που θα επηρεάσουν το αποτέλεσμα είναι πολλοί και αλληλεπικαλύπτονται ή συγκρούονται.

5 Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΔΙΑΦΟΡΙΚΗΣ ΚΑΤΑΠΙΕΣΗΣ «DIFFERENTIAL OPPRESSION THEORY»

Όσα μέχρι τώρα εξετάσαμε για την εκδήλωση των διαφόρων μορφών καταπίεσης μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον, φωτίζονται συνολικά υπό το πρίσμα της θεωρίας της διαφορικής καταπίεσης.¹⁷¹ Πριν ακόμη το ζευγάρι αποκτήσει παιδιά, έχει βαθιά μέσα του ριζωμένες αντιλήψεις για τη συμπεριφορά των παιδιών. Για τους περισσότερους γονείς η αγάπη και το μίσος προς τα παιδιά τους συνυπάρχουν. Σε μία στιγμή οι γονείς μπορεί να επιδείξουν αγάπη προς αυτά ενώ σε μια άλλη μπορεί να τα χτυπήσουν ή να τα επιτιμήσουν γιατί έριξαν ένα βάζο ή γιατί έχυσαν ένα αναψυκτικό. Αυτού του είδους οι αντιδράσεις μπορεί να παράγουν αντίθετα αποτελέσματα. Μπορεί να διαταράξουν το παιδί και τα διαταραγμένα παιδιά έχουν περισσότερες πιθανότητες να ενεργήσουν επιθετικά απ' ό,τι τα ισορροπημένα.¹⁷² Αυτό ισχύει κυρίως στην περίπτωση που ένας ενήλικας χτυπάει ένα παιδί. Το παιδί δεν βιώνει μόνο πόνο, ταραχή και ταπείνωση από το χτύπημα, αλλά βλέπει επίσης

¹⁷¹ Πρόκειται για μία μικροσυγκρουσιακή θεωρία της ανήλικης παραβατικότητας, η οποία βασίζεται στα γραπτά του W. I. Thomas. Ο Thomas πίστευε ότι ο τρόπος με τον οποίο ο κόσμος βλέπει μια κατάσταση επηρεάζει την συμπεριφορά του, και έτσι, εάν ο κόσμος ορίζει μία κατάσταση ως πραγματική, θα είναι πραγματική στις συνέπειες της.

¹⁷² Bandura, A. , D. Ross and S. A. Ross, (1961,) *Trasmission of aggression through imitation of aggressive models*, *Journal of Abnormal and Social Psychology*.Vol 63: pp575-582.

την επιθετική συμπεριφορά να εκδηλώνεται από το ίδιο το πρόσωπο με το οποίο τείνει περισσότερο να ταυτιστεί, την στιγμή που ο γονιός προσπαθεί να διδάξει το παιδί να μην είναι επιθετικό.¹⁷³ Από επαναλαμβανόμενα επεισόδια αυτού του τύπου, το παιδί μαθαίνει έναν από τους πρωτεύοντες κανόνες της παιδικής ηλικίας: *Οι άνθρωποι που σου λένε ότι σ' αγαπούν μπορεί και να σε πληγώσουν* και μπορεί επίσης να μην σε σέβονται.

Η αλήθεια είναι ότι η ιδέα της καταπίεσης των παιδιών γεννάται πρώτα στο μυαλό των ενηλίκων με τις προϋπάρχουσες αντιλήψεις που έχουν για τα παιδιά. Οι αντιλήψεις αυτές είτε είναι θετικές είτε είναι αρνητικές προδιαθέτουν τον τρόπο με τον οποίο μια πληροφορία ή ένα ερέθισμα γίνεται αντιληπτό και ερμηνεύεται. Διότι όταν οι σκέψεις και οι διεργασίες του μυαλού κατευθύνονται από μία προϋπάρχουσα αντίληψη για κάτι, ελέγχουν τελικά την ερμηνεία για αυτό, το οποίο αντιλαμβάνονται οι αισθήσεις. Αυτός είναι ο τρόπος που λειτουργεί το ανθρώπινο μυαλό. Οι άνθρωποι προκαταβάλλουν την αλήθεια με βάση τις προσδοκίες τους για αυτήν, ενώ οι προηγούμενες κρίσεις επιδρούν σε μεγάλο βαθμό στον τρόπο που βλέπουν και ερμηνεύουν την πληροφορία.¹⁷⁴

Με αυτόν τον τρόπο οι άλλοι άνθρωποι και οι καταστάσεις μπορεί να γίνουν αυτό που θα θέλαμε εμείς να είναι. Εάν περιμένουμε από κάποιον να είναι εξωστρεφής, ψυχοπαθής ή παραβάτης, οι πράξεις μας προς αυτόν μπορεί να προσελκύσουν την συμπεριφορά, αυτή καθ' αυτή που περιμέναμε.¹⁷⁵

¹⁷³ Sears, R. R. , E. E. Macoby and H. Levin, (1957), *Patterns of Child Rearing*. New York: Harper and Row.

¹⁷⁴ Lord, C. G., M. R. Lepper and E. Preston, 1984, *Considering the opposite: A corrective strategy for social judgment*, *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol 47: pp1231-1243, πρβλ. Vallone, R. P., L. Ross and M. R. Lepper, (1985), *The hostile media phenomenon: Biased perception and perceptions of media bias in coverage of the Beirut Massacre*, *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol 49: pp577-585.

¹⁷⁵ Το 1928, οι Thomas & Thomas αναγνώρισαν αυτή την τάση και κατασκεύασαν τον όρο αυτο-εκπληρούμενη προφητεία για να περιγράψουν την κατάσταση όπου οι άνθρωποι ζούν ενσάρκωνοντας τις προσδοκίες που οι άλλοι έχουν για αυτούς. Η αυτο-

Σε σχέση με την καταπίεση, οι προϋπάρχουσες αντιλήψεις επηρεάζουν τον τρόπο που ερμηνεύουμε τα πάντα συμπεριλαμβανομένων και των παιδιών.¹⁷⁶ Οι ενήλικες συνήθως περιμένουν ότι τα παιδιά θα υπακούσουν, θα είναι εξαρτώμενα, συμμορφωμένα και σεβάσμια. Τα παιδιά που αποκλίνουν από αυτές τις προϋπάρχουσες αντιλήψεις, που περιφρονούν τους ενήλικες, που είναι ανεξάρτητα, ελευθέρως σκεπτόμενα, ασυμμόρφωτα και που απορρίπτουν την – θεωρητικά-κατώτερη θέση τους, συχνά προκαλούν μίσος και φόβο και την πεποίθηση ότι πρέπει να κατασταλούν «για το δικό τους καλό».¹⁷⁷

Οι ενήλικες έχουν επίσης προϋπάρχουσες αντιλήψεις και για άλλα φαινόμενα που επηρεάζουν τα παιδιά. Μία ιδέα που κυριαρχεί στην Αμερική και γενικότερα στον δυτικό πολιτισμό είναι ότι ένα κοινωνικό σύστημα πρέπει να έχει τάξη. Οι προϋπάρχουσες αντιλήψεις περί τάξης (δηλαδή, τι φαντάζεται κάποιος ότι είναι η τάξη) βοηθούν στην δημιουργία εννοιών για το ποιοι είναι οι άνθρωποι και πώς πρέπει να συμπεριφέρονται. Αυτός ο τρόπος σκέψης έχει άμεσες εφαρμογές στο θέμα της παραβατικότητας.

Ένα σημαντικό κομμάτι της θεωρίας αυτής βασίζεται στην αποδοχή του γεγονότος ότι τα παιδιά αντιμετωπίζουν τον κόσμο με έναν τρόπο εντελώς διαφορετικό από τους ενήλικες.¹⁷⁸ Το να αντιμετωπίζονται τα παιδιά ως μινιατούρες των ενηλίκων, μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα σοβαρές συνέπειες, οι οποίες μπορεί να κυμαίνονται από την

εκπληρούμενη προφητεία ξεκινά με προϋπάρχουσες αντιλήψεις. Thomas, William I. AND Dorothy Swaine Thomas, (1928) *The Child in America: Behavior Problems and Programs*, New York: Alfred A. Knopf.

¹⁷⁶ Miller, Michael D. and Martin Gold,(1984,) *latrogenesis in the juvenile justice system*, *Youth and Society*, vol 16 pp:83-111,

¹⁷⁷ Pogrebin, Letty C.(1983), *Family Politics*, New York: McGraw-Hill

¹⁷⁸: Οι συγγραφείς Robert M. Regoli and John D. Hewiit αναφέρονται στις έρευνες του Ελβετού ψυχολόγου Jean Piaget, ο οποίος «... παρατήρησε πριν πολλά χρόνια ότι ενήλικες και παιδιά βλέπουν με διαφορετικό τρόπο τις καταστάσεις. Στις μελέτες του πάνω στα παιδιά... βρήκε ότι σκέφτονται μέσα σε ένα δικό τους κόσμο, έναν κόσμο που είναι συμφυώς και σαφώς διαφορετικός από τον κόσμο που έχουν δημιουργήσει οι ενήλικες.» Robert M. Regoli and John D. Hewiit, *Delinquency in Society: A Child-centered approach*, McGraw- Hill Inc. 1991 pp150

εκμετάλλευση της παιδικής εργασίας έως και την αυτοκτονία, όταν οι γονείς μειώνουν την σημασία των προβλημάτων ενός παιδιού (ακόμα και κάποιου που είναι αντικειμενικά ασήμαντο, όπως τον να μην θέλει να μοιραστεί το δωμάτιο του με ένα αδελφό /ή του)¹⁷⁹.

Ένα άλλο θέμα μελέτης για τη θεωρία της διαφορικής καταπίεσης αποτέλεσε το status των παιδιών, η καταπίεση που δέχονται, οι ανάγκες τους, καθώς και το συνεχές της καταπίεσης την οποία αυτά υφίστανται από το οικογενειακό τους περιβάλλον.

Πιο συγκεκριμένα, ο όρος status ερμηνεύεται στα πλαίσια της θεωρίας αυτής σαν μία κοινωνικά προσδιορισμένη κατάσταση μέσα σε μία ομάδα. Η κατάσταση αυτή μπορεί να είναι *επιτεύξιμη* (υπό την έννοια ότι το ίδιο το άτομο μπορεί με προσωπική προσπάθεια να κατακτήσει μια συγκεκριμένη θέση) ή *επίκτητη*.¹⁸⁰

Από την άλλη μεριά, όταν μιλάμε για το status των παιδιών και την καταπίεση¹⁸¹ που υφίστανται, μιλάμε ουσιαστικά για την άδικη χρήση εξουσίας που ασκείται σε αυτά.

¹⁷⁹, «Ο συνήγορος υπεράσπισης παιδιών Paul Quinn (1988) εισηγείται ότι οι γονείς που βλέπουν τα παιδιά σαν μινιατούρες ενηλίκων μπορεί να :

1. Χειρίζονται τις εμπειρίες των παιδιών τους για να τα προετοιμάσουν καλύτερα για το μέλλον.
2. Προβάλλουν τα δικά τους αποτυχημένα όνειρα, αδυναμίες, λάθη και ανεπάρκειες στα παιδιά τους.
3. Σπρώχνουν τα παιδιά τους στο να μεγαλώσουν γρήγορα, δημιουργώντας για αυτά αχρειαστο άγχος και πίεση.

Paul Quinn (1988). Spare The Rod. Nashville: Abingdon Press. In Robert M. Regoli and John D. Hewitt, . 1991 *ibid* pp 151-152

¹⁸⁰: «Μία επιτεύξιμη θέση κερδίζεται. Μία επίκτητη θέση εκκωφείται βάσει ενός κριτηρίου πάνω στο οποίο το άτομο δεν έχει κανέναν έλεγχο, για παράδειγμα, εθνικότητα, φύλο, ηλικία. Από αυτά, η ηλικιακή κατάσταση έχει τις πιο δραματικές συνέπειες, διότι «εμπιστεύεται» τον μεγαλύτερο αριθμό ατόμων σε μία κατώτερη θέση. Η ηλικιακή προκατάληψη σχετίζεται με το αίσθημα αντιπάθειας προς τους ανθρώπους εξ' αιτίας της ηλικίας τους ενώ η ηλικιακή διάκριση αναφέρεται στην άδικη συμπεριφορά προς κάποιους ανθρώπους λόγω της χρονολογικής τους ηλικίας (Atchley, Robert C. 1988. Social Forces and Aging. Belmont, California: Wadsworth Publishing Company) . In Robert M. Regoli and John D. Hewitt, . 1991 *ibid* pp 152

¹⁸¹ .. Κοινωνιολογικά, η καταπίεση έχει οριστεί ως μία κατάσταση στην οποία ένα ή περισσότερα αναγνωρίσιμα μερίδια του πληθυσμού, σε ένα κοινωνικό σύστημα ενεργούν συστηματικά και με επιτυχία, κατά την διάρκεια μιας παρατεταμένης χρονικής περιόδου, στο να αποτρέψουν ένα άλλο αναγνωρίσιμο μερίδιο ή μερίδια του πληθυσμού στο να έχει πρόσβαση στις λιγοστές και πολύτιμες πηγές αυτού του συστήματος ¹⁸¹(Turner et al., 1986: 1-2).

Υπό αυτή την έννοια ο γονέας που κακοποιεί το παιδί του, το καταπιέζει, αφού του στερεί τη δυνατότητα να αναπτυχθεί φυσιολογικά.

Όσον αφορά τώρα στην αντίληψη των γονέων για το τι σημαίνει «τάξη» εντός του οικογενειακού πλαισίου, οι Robert Regoli και John D. Hewitt αναφέρουν ότι η τάξη είναι η φυσική κατάσταση των κοινωνικών συστημάτων και η οικογένεια είναι ένα κοινωνικό σύστημα. Προϋπάρχουσες αντιλήψεις εξελίσσονται από την ανάγκη του συστήματος να εγκαθιδρύσει την τάξη. Οι κυρίαρχες αντιλήψεις μίας ομάδας είναι αυτές που ασπάζονται οι ενήλικες, κυρίως δε οι άντρες. Οι αντιλήψεις παράγουν την τάξη προσδιορίζοντας τον ρόλο κάθε ατόμου στην ομάδα και είναι αυτές που επιτρέπουν στους ενήλικους να δημιουργούν στερεότυπα για τα παιδιά. Τα στερεότυπα πυροδοτούν τον σχηματισμό των αδικαιολόγητων αρνητικών στάσεων (προκατάληψη), που στη συνέχεια μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να δικαιώσει πράξεις καταπίεσης.

Παραβάσεις των αντιλήψεων γενούν συγκρούσεις και απειλούν την τάξη. Για αυτό οι παραβιάσεις δεν μπορεί παρά να είναι απορριπτικές. Για να διασφαλιστεί η τάξη ιδρύονται μηχανισμοί κοινωνικού ελέγχου. Ο κοινωνικός έλεγχος μπορεί να γίνει υπερβολικός και να φτάσει στα όρια της καταπίεσης ή ακόμα και να τα ξεπεράσει. Αυτή η κατάσταση οδηγεί το παιδί στο να δημιουργήσει μία αρνητική αντίληψη για τον γονέα, που μπορεί να οδηγήσει σε πρώιμα πρότυπα ψεύδους και συγκαλύψεις παραβάσεων των κανόνων. Αυτή η παράβαση των κανόνων αυξάνει τον γονικό έλεγχο, που φτάνει σε επίπεδα κακοποίησης και παραμέλησης.

Τα παιδιά δεν έχουν πολλές εναλλακτικές λύσεις, αφού λόγω της *θέσης τους* στην κοινωνία (status), έχουν περιορισμένες δυνατότητες αντίδρασης.

Ωστόσο, όμως δεν αποδέχονται παθητικά την καταπίεση. Απαντούν σε αυτήν και μάλιστα όχι κατά έναν αποκλειστικά προβλέψιμο τρόπο, αλλά με έναν από τους τρεις παρακάτω.

Πρώτον, μπορεί να *εμφανίζονται δεκτικά* της κατώτερης θέσης τους, ενώ παράλληλα μπαινουν στην διαδικασία της ανάπτυξης μίας αρνητικής αντίληψης για τον γονιό(μαθαίνουν να μισούν).

Δεύτερον, μπορεί να *επισημάνουν τις αδικίες στους καταπιεστές τους* και τρίτον, τα παιδιά μπορεί να *ανταποδώσουν τα ίσα*. Μέσω της προσπάθειας και του λάθους, τα παιδιά ανακαλύπτουν την μέθοδο που ταιριάζει καλύτερα σ' αυτά για να ελευθερώσουν τα καταπιεσμένα αισθήματα. Συχνά, επιλέγουν την ανταπόδοση, όχι γιατί είναι η προτιμότερη απάντηση, αλλά για δύο άλλες αιτίες.

Η πρώτη είναι ότι παιδιά δυσκολεύονται να αποδεχτούν την υποταγμένη θέση τους. Η δεύτερη αιτία είναι ότι ενώ τα παιδιά μιλούν στους ενήλικους για τις αδικίες, συχνά αισθάνονται ότι δεν αυτοί δεν τα ακούν ή αν τα ακούσουν τείνουν στο να μην αλλάξουν την συμπεριφορά τους¹⁸².

Επιπλέον η παραβατική (αποκλίνουσα) συμπεριφορά αποτελεί μία εναλλακτική λύση η οποία σηματοδοτεί μια απόπειρα εκ μέρους του να πληγωθεί ο καταναγκαστικός γονιός και να χτυπηθεί αντιδραστικά η εξουσία και οι κανόνες που χρησιμοποιεί για να διατηρήσει την τάξη. Τελικά, το παιδί γίνεται ο ταραξίας, εξέλιξη που ο γονιός φοβόταν περισσότερο και ήθελε με τις μεθόδους, τις οποίες χρησιμοποιούσε, να αποτρέψει. Η ανήλικη παραβατικότητα μπορεί να μην είναι τίποτα άλλο από αντιδράσεις και προσαρμογές από τα παιδιά απέναντι στις ενήλικες στεγανές αντιλήψεις περί του τι θεωρείται «σωστή» εφηβική συμπεριφορά.

Επιπλέον ένα μεγάλο μέρος της καταπίεσης στην οποία υπόκεινται τα παιδιά απορρέει από την ανικανότητα των γονέων να ανταποκριθεί στις ανάγκες τους. Πώς όμως ορίζονται αυτές οι ανάγκες και για ποιους λόγους οι γονείς αποτυγχάνουν να τις καλύψουν;

Υπάρχουν πολλές αιτίες που εξηγούν γιατί οι γονείς δεν είναι σε θέση να ανταποκριθούν στις ανάγκες των παιδιών τους.

¹⁸² Για να το θέσουμε διαφορετικά, τα παιδιά και οι ενήλικες έχουν συχνά επικοινωνιακά προβλήματα. Τα προβλήματα στην επικοινωνία γονιού-παιδιού έχουν την πηγή τους στην αμφιβολία και ασάφεια που αισθάνεται η μία πλευρά για την άλλη

Πρώτα από όλα υπάρχουν πολλοί γονείς που παραμένουν σε άγνοια ως προς το ποιες είναι οι ανάγκες των παιδιών τους στα διαφορετικά στάδια της ανάπτυξης τους. Για παράδειγμα αυτοί οι γονείς δεν ξέρουν ότι ένα νήπιο που μόλις περπάτησε χρειάζεται μία αίσθηση ασφάλειας που να προέρχεται από την εμπιστοσύνη ότι λαμβάνει φροντίδα, ή ότι ένας έφηβος χρειάζεται βοήθεια στο να αποκτήσει ανεξαρτησία από τους γονείς και τις άλλες ενήλικες μορφές εξουσίας.

Από την άλλη πλευρά, άλλοι γονείς μπορεί να γνωρίζουν τι χρειάζονται τα παιδιά, αλλά δεν είναι ικανοί να ανταποκριθούν σε αυτές τις ανάγκες. Αυτοί οι γονείς μπορεί να μην ξέρουν πως να διδάξουν παιδιά προσχολικής ηλικίας μία υγιή αποδοχή του σώματος τους ή να δείξουν σε έναν νεαρό ενήλικα ότι μπορεί να συμβουλευτεί τον γονιό σαν ένα παλιό φίλο. Κάποιοι γονείς δεν μπορούν να διευθύνουν τις συγκρούσεις μεταξύ των διαφόρων ρόλων τους – γονέας, σύζυγος, εργαζόμενος. Αυτοί οι γονείς είναι καταβεβλημένοι με όλα όσα τους ζητούνται. Νοιώθοντας αγχωμένοι, απογοητεύουν τα παιδιά τους, όπως για παράδειγμα, μη βοηθώντας το παιδί τους να αναπτύξει στην σχολική ηλικία ηθικό συλλογισμό ή άλλες ικανότητες ή ταλέντα.

Μερικοί γονείς είναι πιο επιτυχείς στο να ανταποκριθούν στις ανάγκες των παιδιών απ' ότι άλλοι. Οι επιτυχημένοι γονείς είναι εκείνοι που καταφέρνουν να βάλουν πρώτη την γονική τους ευθύνη¹⁸³. Οι γονείς που έχουν δυσκολία στο να αντεπεξέλθουν στις φυσικές, ψυχολογικές και οικονομικές προκλήσεις του γονικού ρόλου, μπορεί να περάσουν

¹⁸³ Myller, B. C. and J. A. Myers-Walls (1983), *Parenthood: Stresses and coping strategies*. In H. I. Mc Cubbin and C. R. Figley (eds.), *Stress and the Family*. New York: Brunner/Mazel, πρβλ. Myers-Wall, J. A., M. M. Weissman, G. L. Tischler, C. E. Holzer, P. J. Leaf, H. Orvaschel, J. D. Burke, M. Kramer and R. Stoltzman. (1984). Six months prevalence of psychiatric disorders in three communities. *Archives of General Psychiatry* Vol 41 (10): pp959-967.

τελικώς στο παιδί τους οργή, θυμό και πόνο. Αυτοί οι γονείς, είναι επίσης εκείνοι που κακοποιούν και παραμελούν συχνότερα τα παιδιά.¹⁸⁴

Όλα τα παιδιά που πέφτουν θύματα καταπίεσης, δεν καταπιέζονται στον ίδιο βαθμό.¹⁸⁵ Δύο ομάδες παιδιών έχουν περισσότερες πιθανότητες να βιώσουν μία σκληρή μεταχείριση.

Η πρώτη ομάδα περιλαμβάνει τα υιοθετημένα παιδιά, παιδιά από άλλους φυσικούς γονείς, τα οποία σύμφωνα με την θεωρία της *γονικής βεβαιότητας* είναι πιο συχνά καταπιεσμένα, γιατί οι γονείς μπορεί να φρόντιζαν πιο πολύ και συνεπώς να δαπανούσαν περισσότερες προσωπικές και οικονομικές πηγές σε παιδιά που θα είχαν την ικανότητα να περάσουν στις ακόλουθες γενεές τα οικογενειακά τους γονίδια. (Gray, 1985). Έρευνες δείχνουν ότι τα παιδιά που δεν είναι ικανά να διαδραματίσουν αυτή την λειτουργία έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να κακοποιηθούν σωματικά¹⁸⁶.

Μία δεύτερη ομάδα τρωτών παιδιών είναι αυτά για τα οποία η παροχή φροντίδας είναι δύσκολη. Οι έρευνες δείχνουν ότι ένα μεγάλο ποσοστό νηπίων που έχουν μικρό βάρος γέννησης, είναι υπερδραστήρια, ή φυσικά ανάπηρα, κλαίνει πολύ, ή έχουν ιατρικά προβλήματα γίνονται κακοποιημένα και παραμελημένα παιδιά¹⁸⁷. Κατά περίεργο τρόπο, οι

¹⁸⁴ Papalia Diane E. and Sally W. Olds, 1989. Human Development. 4th ed. New York : McGraw- Hill

¹⁸⁵ Robert M. Regoli and John D. Hewitt, *Delinquency in Society: A Child-centered approach*, McGraw- Hill Inc. 1991: «Κάποια παιδιά απολαμβάνουν μία καλύτερη κατάσταση από κάποια άλλα. Οι πολιτιστικές πρακτικές και πεποιθησεις καθορίζουν εν μέρει, αυτές τις κατηγορίες παιδιών που θα υπόκεινται περισσότερο στην καταπίεση».

¹⁸⁶ Daly, M. and M. J. Wilson, 1981, Abuse and neglect of children in evolutionary perspective. Pages 405-416 in R. Alexander and D. Tinkle (eds.), *Natural Selection and Social Behavior : Recent Resent and New Theory*. New York : Chiron. Πρβλ. Lennington, S. 1981, *Child abuse : The limits of socio-biology*. *Ethology and socio-biology* Vol 2: pp 17-29. Πρβλ. Lightcap, J. L., J. A. Kurland and R. L. Burgess, 1982, *Child abuse: A test of some predictions from evolutionary theory*. *Ethology and Sociobiology*, Vol 3: pp61-67.

¹⁸⁷ Altemeir, W. A., S. M. O'Conner, K. B. Sherrod and P. M. Vietze, 1985, *Prospective study of antecedents for nonorganic failure to thrive*, *Journal of Pediatrics* Vol 106: pp 360-365. Πρβλ. Reid, J. R., G. R. Patterson and R. Loeber, 1982, *The abused child: Victim, instigator, or innocent bystander?* In D. J. Berstein (Ed), *Response Structure and Organization*. Lincoln, Nebraska: University of Nebraska Press. Πρβλ. Tsai, M. And N. Wagner, (1979), *Incest and molestation : Problems of childhood sexuality*, *Resident and Staff Physician*:pp 129-136, Πρβλ.,

υπάρχουσες αποδείξεις παραπέμπουν στο γεγονός ότι τα παιδιά που χρειάζονται μεγαλύτερη αγάπη και στοργή από τους γονείς ή τους ενήλικες κηδεμόνες είναι αυτά με τις μικρότερες πιθανότητες να την εισπράξουν¹⁸⁸.

Με γνώμονα ότι η Θεωρία της Διαφορικής Καταπίεσης αποτελεί , μία ολοκληρωμένη, συνθετική θεωρία αυτό σημαίνει ότι μοιράζεται υποθέσεις και άλλων θεωρητικών σχημάτων. Αυτές οι υποθέσεις, συγκεντρώνονται τόσο στους ανθρώπους ως άτομα, όσο και σαν κοινωνικές διευθετήσεις. Οι κοινές υποθέσεις που υπογραμμίζουν την *θεωρία της διαφορικής καταπίεσης* είναι συνολικά εννέα.

Οι υποθέσεις λοιπόν που αποτελούν αφετηρία εκκίνησης τόσο για τη θεωρία της διαφορικής καταπίεσης, όσο και για άλλα θεωρητικά σχήματα, έχουν ως ακολούθως:

1. *Οι βιολογικές διαφορές έχουν σημασία.* Οι βιολογικές διαφορές επηρεάζουν τον τρόπο που τα άτομα αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους και τους άλλους. Εξαιτίας αυτών παρουσιάζονται διαφορετικές ευκαιρίες συμμετοχής σε ταξινομημένες (εναρμονισμένες) συμπεριφορές/ ομάδες. Η συγκεκριμένη θέση είναι κοινή σε πολλές βιολογικές θεωρίες καθώς επίσης και σε θεωρίες κοινωνικής αντίδρασης και αλληλεπίδρασης. Ένα ουσιαστικό κομμάτι των ερευνών υποδεικνύει ότι ένας κύριος καθοριστικός παράγοντας του πώς βλέπουμε και μεταχειριζόμαστε τους ανθρώπους είναι η εμφάνιση τους¹⁸⁹. Αυτό το στοιχείο είναι κεντρικής σημασίας για την κατανόηση της παραβατικότητας, διότι η εμφάνιση ενός παιδιού μπορεί να επηρεάσει τις σχέσεις που αναπτύσσονται με τους γονείς, τους δασκάλους και τους συμμαθητές, όπως επίσης και τον

Wolfe, D. A., (1985,) *Child abusive parents : An empirical review and analysis*, Psychological Bulletin Vol 97 (3): pp462-482.

¹⁸⁸ Papalia και Olds, ibid, 1989 pp 469

¹⁸⁹, Agnew, Robert, (1984), *Appearance and delinquency*, Criminology Vol 22(3): pp 421-440. Πρβλ. Cavior, N. And C. Howard, (1973), *Facial attractiveness and juvenile delinquency among black and white offenders*, Journal of Abnormal Child Psychology, Vol 1: pp203-213.

τρόπο, με τον οποίο θα αντιμετωπίσει η ένα παραβατικό άτομο.¹⁹⁰ Ένας πρόσθετος παράγοντας, ο οποίος μπορεί να επηρεάσει τον τρόπο μεταχείρισης ενός παιδιού, είναι και το φύλο του. Πράγματι, οι γονείς μεταχειρίζονται διαφορετικά τις κόρες και τα αγόρια. Αυτή η γονική πρακτική βρέθηκε να ισχύει τόσο στις ανεπτυγμένες όσο και στις υποανάπτυκτες χώρες του κόσμου (Birns, 1976, Shepherd-Look, 1982). Η διαφορική μεταχείριση των φύλων ξεκινά στην βρεφική ηλικία και αυξάνεται όσο προχωράει η ενηλικίωση του παιδιού. Μία συνέπεια της διαφορικής αυτής μεταχείρισης στην κοινωνικοποίηση του ατόμου, είναι ότι τα κορίτσια και τα αγόρια μεγαλώνουν και γίνονται ενήλικες, που αντιλαμβάνονται και, συνεπώς, αντιδρούν στον κοινωνικό περίγυρο με διαφορετικό τρόπο.¹⁹¹

2. *Η ιδιοσυγκρασία είναι σημαντική.* Το 1949, ο William Sheldon διατύπωσε την άποψη ότι η ιδιοσυγκρασία και η εγκληματικότητα μπορούν να συσχετιστούν. Οι ιδιοσυγκρασίες των ενηλίκων και των παιδιών αλληλεπιδρούν και καμιά φορά συγκρούονται. Τα αποτελέσματα των ερευνών δείχνουν ότι η ιδιοσυγκρασία ενός παιδιού όντως επηρεάζει την γονική συμπεριφορά¹⁹². Συχνά, όταν αυτές οι ιδιοσυγκρασίες βρίσκονται σε σύγκρουση, το παιδί όντας το πιο αδύναμο εκ των δύο συμμετεχόντων, γίνεται το θύμα της κακοποίησης και /ή παραμέλησης.¹⁹³

¹⁹⁰ Berscheid . E. and E. Walster, (1974), Physical Attractiveness, in L. Berkowitz (ed.) *Advances in Experimental Psychology*, New York: Academic Press. pages 157-215

¹⁹¹ Maccoby, E. and C. Jacklin,(1974), *The Psychology of Sex Differences*, Stanford, California: Stanford University Press.

¹⁹² Dunn, J.(1980), Individual differences in temperament, , in M. Rutter (ed.), *Scientific Foundations of Developmental psychiatry*, London: Heinemann Medical, pages 101-109 Πρβλ. Keogh, B. K. and M. E. Pullis,(1980,) *Temperamental Influences on the development of exceptional children, Advantances in Special Education*, Vol 1: pp239-276, πρβλ. Rutter, M., (1983), *Stress, coping and development*, in N. Garnezy and M. Rutter (eds.) *Stress, Copping, and Development in Children*, New York: McGraw- Hill. pages 1-41

¹⁹³ «Συγκεκριμένα, μία μελέτη που διεξήχθη το 1981 από τους Herrencohl και Herrencohl, βρήκε ότι τα παιδιά που είναι στόχοι σωματικής κακοποίησης, περιγράφονται επίσης από τους γονείς τους ως 'δύσκολα'. Robert M. Regoli and John D. Hewiit, 1989 *ibid* pp 172

3. *Τα παιδιά δεν είναι κατ' ουσίαν ούτε καλά ούτε κακά.* Οι θεωρητικοί μελετητές της ανομίας πιστεύουν ότι η ανθρώπινη φύση είναι κατά βάση καλή: Τα παιδιά δεν γεννιούνται κακά ή αντικοινωνικά, ενώ η παραβατικότητα είναι απλώς το αποτέλεσμα πίεσης. Οι θεωρητικοί μελετητές του κοινωνικού ελέγχου, από την άλλη πλευρά, διατυπώνουν την άποψη ότι η ανθρώπινη φύση είναι κατά βάση κακή: Η παραβατικότητα είναι μία ανήθικη πράξη που απορρέει φυσικά από την έλλειψη κατάλληλης επιβολής ελέγχων στο άτομο. Απορρίπτουμε και τις δύο υποθέσεις, βασιζόμενοι ως επί το πλείστον στις υποθέσεις της σχολής του Σικάγο. Τα παιδιά δεν γεννιούνται ούτε καλά ούτε κακά. Η συμπεριφορά τους (τόσο η συμμόρφωση όσο και η παρέκκλιση) είναι ένα περίπλοκο προϊόν της κουλτούρας και του περιβάλλοντος, μέσα στο οποίο διαβιούν.

4. *Περιβαλλοντικοί παράγοντες όπως η γειτονιά, η ομάδα παιχνιδιού και η οικογένεια, επηρεάζουν το τι μαθαίνει και πώς αξιολογεί ό,τι μαθαίνει το παιδί.* Αυτή η άποψη που τονίζει τα αποτελέσματα της έκθεσης του παιδιού σε διάφορες αξίες, νόρμες και πρότυπα συμπεριφοράς των άλλων, εκφράστηκε από τους μελετητές της Σχολής του Σικάγο όπως ο Shaw και McKay, ο Miller και ο Sutherland.

5. *Οι οικογενειακές σχέσεις είναι πιο σημαντικές από τις οικογενειακές δομές.* Η υπόθεση αυτή έχει επίσης υιοθετηθεί από τους θεωρητικούς του κοινωνικού ελέγχου όπως οι Nye(1958) Hirschi(1969), και άλλοι, που πολύ καιρό επιχειρηματολόγούσαν υπέρ του ότι οι δυναμικές μέσα στην οικογένεια είναι πιο αποφασιστικής σημασίας για τον καθορισμό της συμπεριφοράς των ατόμων απ' ό,τι οι δομικές σχέσεις, οι οποίες αναπτύσσονται μεταξύ των μελών της.

6. *Η κοινωνική ανισότητα, διάκριση και καταπίεση παράγει διαφορετικά επίπεδα άγχους στα παιδιά που είναι διαφορετικά κατανομημένα στην κοινωνική δομή.* Πιστεύουμε, όπως και οι θεωρητικοί επιστήμονες της ανομίας όπως ο Merton(1938) και οι Cloward και Ohlin,(1960) ότι κάποια παιδιά έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες από κάποια άλλα να

αντιμετωπίσουν εντάσεις. Ενώ η καταπίεση, η διάκριση και η ανισότητα μπορούν να συμβούν οπουδήποτε στην κοινωνία, παιδιά φτωχών, έγχρωμα παιδιά ή από γονείς χωρίς άσυλο υπόκεινται σε δυσανάλογα ποσοστά έντασης.

7. *Η προσωπικότητα ενός παιδιού επηρεάζεται κατά ένα πολύ μεγάλο μέρος από τις αλληλεπιδράσεις με τους άλλους.* Σύμφωνα με αυτή την άποψη, την οποία υποστηρίζουν ο Freud,(1943) ο Piaget(1948) και άλλοι ψυχολόγοι και ψυχίατροι, η ουσία της προσωπικότητας είναι το προϊόν κοινωνικών αλληλεπιδράσεων και όχι εγγενών παραγόντων,

8. *Η αντίληψη του παιδιού για τον εαυτό του είναι εν μέρει προϊόν της συγκέντρωσης των επικετών, αντιδράσεων, ορισμών και στιγμάτων που προέρχεται από τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις.* Οι θεωρητικοί επιστήμονες της συμβολικής αλληλεπίδρασης και του κοινωνικού ελέγχου, όπως οι Taunnenbaum,(1938) Lemert(1951), Becker(1963) και Schur(1971) υποστήριξαν επίσης τη συγκεκριμένη άποψη.

9. *Τα παιδιά υστερούν δύναμης και επιρροής και συνεπώς, υπόκεινται σε νόμους, αποφάσεις και κοινωνικές διευθετήσεις στις οποίες δεν έχουν λόγο.* Οι έννοιες της διαφορικής ισχύος και επιρροής, που υποστηρίζονται από κυρίαρχες κοινωνικά ομάδες, και της υποταγής στις ομάδες εξουσίας μελών από πιο ανίσχυρες ομάδες, έχουν διατυπωθεί από θεωρητικούς του συγκρουσιακού μοντέλου, όπως οι Marx και Bonger,(1969) καθώς και οι Turk(1969) και Platt(1969).

Οι επίμαχες αρχές της θεωρίας της διαφορικής καταπίεσης

Η θεωρία της διαφορικής καταπίεσης, στην προσπάθειά της να ερμηνεύσει το φαινόμενο της παραβατικότητας και της εκδήλωσης εγκληματικής συμπεριφοράς, συμπυκνώνει τις απόψεις της σε επτά βασικές αρχές, που περιγράφουν τις προϋποθέσεις εμφάνισης παραβατικής συμπεριφοράς. Στις αρχές αυτές, τις οποίες αναφέρουμε

αμέσως παρακάτω, θα στηριχθεί στη συνέχεια η ανάλυση των εμπειρικών δεδομένων της έρευνάς μας.

1. Οι γονείς τονίζουν την έννοια της τάξης στο σπίτι. Κάθε μέρα, τα παιδιά πρέπει να υπακούουν κανόνες για το πώς θα συμπεριφέρονται στα γεύματα, στην προετοιμασία για το σχολείο, στην παρακολούθηση της τηλεόρασης, στο τρόπο που φορούν τις πιτζάμες τους, πλένουν τα δόντια τους ,καθαρίζουν ένα πορτοκάλι και πάει λέγοντας. Αυτοί οι κανόνες προέρχονται από τις ιδέες των γονιών για τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά *πρέπει* να συμπεριφέρονται. Οι αντιλήψεις των γονιών για το τι καθιστά μία συμπεριφορά «αποδεκτή» κάτω από διαφορετικές συνθήκες, έχει μία δυνατή επίδραση στην συμπεριφορά του γονιού, διότι ο γονιός πιστεύει ότι είναι αληθινές. Και ακριβώς επειδή ένας γονιός πιστεύει στην αλήθεια των αντιλήψεων του/της, κάθε φορά που τίθεται υπό αμφισβήτηση η νομιμότητα τους, θα αμυνθεί σθεναρά. Το να τις αρνηθεί είναι σαν να αρνείται τον εαυτό του/της. Λόγω του τρόπου με τον οποίο οι αντιλήψεις μας ενσαρκώνουν αυτό που είμαστε, την ταυτότητά μας, πολύ λίγοι άνθρωποι είναι ικανοί να υπερβούν τις θέσεις τους και να εξετάσουν μήπως οι αντίθετες με τις δικές τους είναι τελικά οι σωστές. Για να γίνει αυτό, το άτομο πρέπει να αντικαταστήσει τις ιδέες του για το τι είναι πραγματικό με τις ιδέες κάποιου άλλου. Αυτό δεν είναι εύκολο να επιτευχθεί. Έτσι λοιπόν, γινόμαστε θύματα των ιδεών μας και δενόμαστε από την ιδέα της τάξης, που αυτές δημιουργούν.
2. Οι στεγανές αντιλήψεις των γονιών για τα παιδιά συνίστανται στο ότι αυτά είναι κατώτερα και αποτελούν πηγή αταξίας. Τα αρνητικά αυτά στερεότυπα είναι έτσι δομημένα, που τα παιδιά φαίνονται ως απειλή προς την τάξη και άρα πρέπει να ελέγχονται.
3. Ο κοινωνικός έλεγχος συχνά γίνεται υπερβολικός στο βαθμό της καταπίεσης που ασκεί στα παιδιά. Το αντικείμενο της καταπίεσης

ιδέα για το πως πρέπει να είναι η τάξη - είναι συνήθως εκείνη που προϋπάρχει ως αντίληψη από τα ισχυρότερα μέλη της. Τα μέλη της οικογένειας που διαφωνούν με αυτήν ή την διαταράσσουν ή ακόμη θεωρείται ότι την απειλούν υπόκεινται σε καταπιεστική αντιμετώπιση.

Γιατί όμως τα παιδιά καταπιέζονται άνωθεν, όταν παραβιάζουν αυτή την ιδέα της τάξης; Τα παιδιά καταπιέζονται γιατί στην *τάξη* έχει αποδοθεί υψηλή προτεραιότητα. Η ανάγκη για τάξη καθιστά δυνατό για τους γονείς να κατασκευάζουν αντιλήψεις, που παρουσιάζουν τα παιδιά ως κατώτερα, υποταγμένα και ταραξίες. Ιστορικά χρειάστηκε λίγος χρόνος για να μάθουν οι ενήλικες να εκμεταλλεύονται και να μεταχειρίζονται τα παιδιά. Περιέργως, μία πρακτική στην οποία οι ενήλικες και εν συνεχεία τα παιδιά έμαθαν να πιστεύουν, είναι η ιδέα του «περάσματος στον άλλον».¹⁹⁴

Όλα τα παραπάνω, τα οποία αποτελούν τη θεωρητική πλευρά /8του ζητήματος, βρίσκουν την άμεση εφαρμογή τους στο χώρο της οικογένειας, η οποία μπορεί να αποτελέσει τον πραγματικό - από χώρο ανάπτυξης και εφαρμογής καταπιεστικών συμπεριφορών. Μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον είναι που ξεκινάει «το πέρασμα στον άλλον».¹⁹⁵ Η βία ρουτίνας που διαπράττεται εναντίον των παιδιών από μέλη της οικογένειας είναι πράγματι συγκλονιστική.¹⁹⁶

¹⁹⁴ Ο Hal Pepinsky γράφοντας για αυτό παρατηρεί: «...Αντί να απαντάμε στην αταξία προσπαθώντας να ανοικοδομήσουμε τις καταστάσεις με άτομα τουλάχιστον το ίδιο ισχυρά με εμάς, έχουμε την τάση να (κατά)πέφτουμε στην βία περνώντας την αταξία σε άτομα πιο αδύναμα από εμάς, ανίκανα να μας ανταπαντήσουν. Κάποιοι μπορούν να προσλάβουν άλλους για να περάσουν την βία και την αταξία σε μεγάλες ομάδες θυμάτων, αλλά τελικά οι νεαροί άντρες της (ύπο)τάξης μπορεί να έχουν για να κακοποιούν μόνο ο ένας τον άλλον, ή τις γυναίκες και τα παιδιά» (Pepinsky, Harold E., 1988, *Violence as unresponsiveness: Toward a new conception of crime*, Justice Quarterly, Vol 5 (4): pp547,

¹⁹⁵ Fagan, Jeffrey and Sandra Wexler, (1987,) *Family origins of violent delinquents*, Criminologie, vol 25: pp643-669.

¹⁹⁶ Το 1987 έγιναν 2.25 εκατομμύρια αναφορές παιδικής κακοποίησης, δηλαδή 2% περισσότερες από αυτές που συμπληρώθηκαν το 1986. Από το 1980 μέχρι το 1985 οι αναφορές αυξήθηκαν κατά 51% (Children at Risk, 1988) και από το 1976, οι επίσημες αναφορές κακοποίησης αυξήθηκαν παραπάνω από 225%. Μεταξύ του 1979 και 1981, σχεδόν υπήρχαν 500 αναφορές παιδοκτονίας, με αμέτρητες άλλες που παρέμειναν κρυφές στις αρχές (Chambliss, William G., 1988, *Exploring Criminology*, New York: Macmillan)

Στην παρουσίαση και ανάλυση των εμπειρικών μας δεδομένων στη συνέχεια, θα προσπαθήσουμε να δείξουμε, πώς λειτουργούν στην πράξη οι παράγοντες του οικογενειακού περιβάλλοντος, τους οποίους ως τώρα εξετάσαμε σε θεωρητική βάση, στη διαμόρφωση της παιδικής προσωπικότητας και συνακόλουθα στην εκδήλωση ή όχι παραβατικής συμπεριφοράς. Παράλληλα, θα εξετάσουμε ποιοι από τους παράγοντες αυτούς επιδρούν σε μεγαλύτερο και ποιοι σε μικρότερο βαθμό, ενώ θα εξετάσουμε τα πορίσματα της ανάλυσης μας σε σύγκριση και αντιδιαστολή με τα πορίσματα των μέχρι σήμερα ερευνών επί του ζητήματος.

ND = 15604
KOE: 15473

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ**

ΕΥΤΥΧΙΑ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΑΤΣΙΓΑΡΑΚΗ

**«Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΩΣ
ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ»**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΜΕΡΟΣ Β'

ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Καθηγητής **ΙΑΚΩΒΟΣ ΦΑΡΣΕΔΑΚΗΣ** : Επιβλέπων
Καθηγητής **ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΜΑΓΓΑΝΑΣ** : Μέλος
Επ.Καθηγήτρια **ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΖΑΡΑΦΩΝΙΤΟΥ** : Μέλος

Αθήνα Ιούνιος 2003

ΜΕΡΟΣ Β

**ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΗΣ ΣΧΕΣΗΣ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ
ΔΟΜΟΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ &
ΤΗΣ ΝΕΑΝΙΚΗΣ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι**1. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ**

1.1 Το Αντικείμενο της Μελέτης

1.2 Οι Ερευνητικές Υποθέσεις της Εμπειρικής μας Μελέτης

1.3 Η Δομή του Ερωτηματολογίου

2 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗΣ ΤΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΚΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

2.1 Ο υπό μελέτη πληθυσμός μας

2.2 Η επιλογή του δείγματος

2.3. Συλλογή των δεδομένων

3.0 Η ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ .3.1 Πίνακες Συνάφειας & Στατιστικός Έλεγχος με χ^2

3.2 Πολυπαραγοντική Ανάλυση με τη χρήση γενικευμένων γραμμικών μοντέλων Log linear Analysis

1 ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ & ΤΩΝ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ ΤΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΚΗΣ ΜΑΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

1.1 Το Αντικείμενο της Μελέτης

Στα πλαίσια της παρούσας εμπειρικής μας μελέτης , θα επικεντρώσουμε το ενδιαφέρον μας στη εξέταση των «επικίνδυνων» εκείνων χαρακτηριστικών - του οικογενειακού περιβάλλοντος προέλευσης των έγκλειστων παραβατικών ατόμων του δείγματός μας- τα οποία « ενοχοποιούνται» τόσο για την διάπραξη της πρώτης παραβατικής τους πράξης , όσο και για το είδος τέλεσης αυτής.

Οι βασικοί άξονες στους οποίους θα κινηθεί η μελέτη μας , θα είναι δύο. Ο πρώτος άξονας θα περιλαμβάνει τη μελέτη των δομικών οικογενειακών χαρακτηριστικών και ο δεύτερος τη μελέτη των λειτουργικών οικογενειακών χαρακτηριστικών .

Αν και ένας τέτοιος διαχωρισμός είναι λεπτός ,δεδομένου ότι τόσο τα δομικά όσο και τα λειτουργικά χαρακτηριστικά της οικογένειας περιπλέκονται και συχνά λειτουργούν με τρόπο προσθετικό και αλληλοεπιδραστικό , στη δημιουργία του φαινομένου της νεανικής παραβατικότητας, θα επιχειρήσουμε για λόγους σαφήνειας και πρακτικότητας να εξετάσουμε στον πρώτο άξονα τους μηχανισμούς εκείνους με τους οποίους τα δομικά χαρακτηριστικά της οικογένειας συνδέονται με την παραβατικότητα των νεαρών μελών της .

Ειδικότερα θα αναλύσουμε τον τρόπο σύνδεσης της νεανικής παραβατικότητας με το οικονομικό προφίλ, το μέγεθος και τη σύνθεση της οικογένειας.

Με γνώμονα όμως ότι τόσο τα αποτελέσματα του ερευνητικού σκέλους της παρούσας μελέτης, όσο και τα διαθέσιμα εμπειρικά δεδομένα που παρατίθενται στη διεθνή βιβλιογραφία καταδεικνύουν τόσο την οικογενειακή ατέλεια (μονογονεϊκότητα) και δη το διαζύγιο των γονέων όσο και το μέγεθος της οικογένειας (πολυμελής)

ως τους πλέον «ενοχοποιητικούς παράγοντες» εκδήλωσης μιας παραβατικού τύπου συμπεριφοράς , θα επικεντρώσουμε περισσότερο το ενδιαφέρον μας στην συνδρομή αυτών , αναλύοντας τις διεξοδικότερα.

Σε ότι αφορά το δεύτερο άξονα,θα στρέψουμε την προσοχή μας στη μελέτη των λειτουργικών οικογενειακών χαρακτηριστικών της οικογένειας προέλευσης του δείγματός μας, επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον μας στην μελέτη :

- α) της συναισθηματικής ατμόσφαιράς της οικογένειας (ποιότητα των ενδοοικογενειακών σχέσεων)
- β) στις γονεϊκές πρακτικές ανατροφής και
- γ) στα φαινόμενα ενδοοικογενειακής κακοποίησης και παραμέλησης που ελάμβαναν χώρα μέσα στην οικογένεια, χαρακτηριστικά τα οποία «ενοχοποιούνται» ιδιαίτερα , για την εμφάνιση του φαινομένου της νεανικής παραβατικότητας .

1.2 Οι Ερευνητικές¹ Υποθέσεις της Εμπειρικής μας Μελέτης

Με άξονα τις θεωρητικές και εμπειρικές προσεγγίσεις τόσο της Αναπτυξιακής Ψυχολογίας, όσο και της Θετικιστικής Εγκληματολογίας , της Εγκληματολογίας της Κοινωνικής Αντίδρασης και ιδιαίτερα της Ψυματολογικής προσέγγισης –*ως οποίες παραθέσαμε στο Μέρος Α της παρούσας μελέτης μας*- καθίσταται πλέον φανερό ότι το οικογενειακό περιβάλλον ανατροφής, επηρεάζει σημαντικά την εμφάνιση ή μη μιας παραβατικού τύπου συμπεριφοράς στα νεαρά μέλη μιας οικογένειας.

Έχοντας λοιπόν, ως γνώμονα τις ερμηνευτικές κατευθύνσεις που μας

¹ Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειώσουμε , ότι θα προσπαθήσουμε να μελετήσουμε ,τη πολυσύνθετη και πολυδιάστατη αυτή σχέση της νεανικής παραβατικότητας με την οικογένεια, στο βαθμό βέβαια που μας επιτρέπουν τα εμπειρικά μας δεδομένα.

υπέδειξαν οι παραπάνω προσεγγίσεις, θα προσπαθήσουμε να οριοθετήσουμε τις βασικές ερευνητικές υποθέσεις της παρούσας εμπειρικής μας μελέτης .

Αναλυτικότερα στα πλαίσια της μελέτης μας θα εξετάσουμε αν οι ακόλουθες υποθέσεις σύνδεσης της νεανικής παραβατικότητας με την οικογένεια επιβεβαιώνονται και από τα εμπειρικά μας :

Α) Τα δομικά χαρακτηριστικά της οικογένειας , που σχετίζονται με τη δομή τη σύνθεση και το μέγεθος της οικογένειας αποτελούν ένα ακόμα επιβαρυντικό παράγοντα στον όλο μηχανισμό σύνδεσης της νεανικής παραβατικότητας με την οικογένεια.

Β) Οι διαταραγμένες σχέσεις τόσο μεταξύ της δυάδας γονέα-παιδιού, όσο και μεταξύ των γονέων - συζύγων, σε συνδυασμό με την συναισθηματική αποστέρωση που αυτές δημιουργούν, επιδρούν με ιδιαίτερα αρνητικό τρόπο στην *υιοθέτηση* εκ μέρους του παιδιού παραβατικών μοντέλων συμπεριφοράς

Γ) Η απουσία γονεϊκών ελέγχων αποτελεί έναν από τους πλέον *ευοχοποιητικούς* παράγοντες, εμφάνισης μιας παραβατικού τύπου συμπεριφοράς κατά την περίοδο της ανήλικης ζωής του ατόμου.

Δ) Οι αυστηρές μέθοδοι γονεϊκής ανατροφής, οι οποίες στηρίζονται στην σωματική ή συναισθηματική κακοποίηση σε συνδυασμό με τα κρούσματα ενδοσυζυγικής βίας που σημειώνονται στο εσωτερικό της , καθώς και η ύπαρξη προηγούμενου ιστορικού παραβατικότητας στην οικογένεια, αποτελούν τα πλέον « *ενδεδειγμένα*» μοντέλα εξοικείωσης , μίμησης και μεταβίβασης παραβατικού τύπου συμπεριφορών στα νεότερα μέλη της οικογένειας.

1.3 Η δομή του Ερωτηματολογίου

Η βασική δομή του ερωτηματολογίου² αποτελείται από τρία μέρη .Πιο συγκεκριμένα :

Στο πρώτο μέρος εντάσσονται τα ερωτήματα που μας περιγράφουν τόσο το ποινικό ιστορικό όσο και τα κοινωνικο- οικονομικά χαρακτηριστικά του ερωτηθέντος.

Ενώ το δεύτερο μέρος συντίθεται από ερωτήματα που συνδέονται με τα δομικά και λειτουργικά χαρακτηριστικά του οικογενειακού περιβάλλοντος που μεγάλωσαν τα άτομα του δείγματός μας.

Τέλος το τρίτο μέρος, περιλαμβάνει ερωτήματα που μας δίνουν πληροφορίες για τις απόψεις των παραβατικών ατόμων του δείγματός μας, αναφορικά με τα αίτια γένεσης μιας παραβατικής συμπεριφοράς τόσο μέσα από το οικογενειακό περιβάλλον όσο και από το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον που διαβιεί το άτομο. Ο σχεδιασμός του ερωτηματολογίου όπως και επιλογή των ερωτημάτων έγιναν με βάση τα αντίστοιχα ερωτηματολόγια που χρησιμοποιήθηκαν :

♦ Στην National Prison Survey (2001)

καθώς και από τα ερωτηματολόγια που σχεδίασαν για τις εμπειρικές τους μελέτες οι :

♦ Glueck S. & Glueck, E. (1966)³ Family environment and delinquency Part II IX. Social factors ,traits and delinquency

♦ Hirschi, . 1969.⁴ Causes of Delinquency. Section APPENDIX C Research Instruments

♦ Johnson, R. E. (1986)⁵. Family structure and delinquency: General

² Πιο αναλυτικά Βλεπ. Παράρτημα II

³ Glueck, S., & Glueck , E. (1966) Family environment and delinquency London Routledge & Kegan P.pp97-136

⁴ Hirschi, T. 1969. Causes of Delinquency. Section APPENDIX C Research Instruments Berkeley: University of California Press. Pp 247-299

⁵ Johnson, R. E. (1986) Family structure and delinquency: General patterns and gender differences. Criminology, 24, 65-84

patterns and gender differences Appendix pp80-84

◆Cernkovich, S. A., & Giordano, P. C. (1987)⁶. Family relationships and delinquency. Appendix Family Scale Reliabilities and Factor Loading pp 320-325

◆Hawkins⁷ J. D., T. Herrenkohl Farrington D.P. Brewer D, Catalano, R.F.,Harachi T.W. A Review of Predictors of Youth

◆Lipsey⁸ M.W.& J. H Derzon Predictors of violent or serious delinquency in adolescence and early adulthood .

⁶ Cernkovich, S. A., & Giordano, P. C. (1987). Family relationships and delinquency. *Criminology*, 25,295-325

⁷ Hawkins, J. D., T. Herrenkohl Farrington D.P. Brewer D, Catalano, R. F.,Harachi T.W. A Review of Predictors of Youth Violence In Rolf Loeber &David P. Farrington (1998) *Serious & Violent Juvenile Offenders* Sage Publications pp 106-146

⁸ 6) Lipsey M.W.& J.H Derzon Predictors of violent or serious delinquency in adolescence and early adulthood In Rolf Loeber &David P. Farrington (1998) *Serious & Violent Juvenile Offenders* Sage Publications pp 86-105

2 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗΣ ΤΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΚΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

2.1 Ο υπό μελέτη πληθυσμός μας

Προκειμένου να εξετάσουμε τις προαναφερόμενες ερευνητικές μας υποθέσεις - έχοντας ως γνώμονα τις επισημάνσεις άλλων συναφών εμπειρικών μελετών, μέσω των οποίων καταδεικνύονται οι μεθοδολογικές ιδιαιτερότητες μεταβλητών⁹ που σχετίζονται με την «**ανομοιογένεια**»¹⁰, το «**φύλο**»¹¹ και την «**ηλικία**»¹² του παραβατικού πληθυσμού επιλέξαμε

⁹ Στο σημείο αυτό θα πρέπει να διευκρινίσουμε, ότι η φύση και η συμμετοχή των εν λόγω μεταβλητών, δεν έχει διευκρινισθεί επαρκώς παρότι έχει αναγνωρισθεί η σημασία τους. Αυτό οφείλεται κυρίως τόσο στο γεγονός της έντονης αλληλεπίδρασης που παρατηρείται μεταξύ των μεταβλητών, όσο και της ανομοιογένειας που παρουσιάζει ο παραβατικός πληθυσμός. D.T. March, J. Clement N. L. Stoughton & F. Marckioni (1986) Patterns of juvenile crime. Journal of Clinical Psychology vol 42 no4 pp 659-663

¹⁰ Σύμφωνα με τις μελέτες των Ganzer & Sarason(1973), Mc Gurk Bolton & Smith (1978) διαπιστώθηκε ότι τα χαρακτηριστικά των ανήλικων παραβατών παρουσιάζουν μεταξύ τους έντονη **ανομοιογένεια**. Η επισήμανση αυτή, επιπλέον επιβεβαιώνεται και από τις νεότερες μελέτες των Farrington(1986) (1987 a) Loeber & Leblanc (1990) Moffit (1993) Patterson De Baryshe & Ramsey (1989). Επιπλέον οι μελέτες των Cellini (1983), Chali (1982) Marsh, Clement, Stoughton & Marckioni (1985) επιβεβαιώνουν ότι ο βαθμός και η σύνδεση των οικογενειακών μεταβλητών, με την νεανική παραβατικότητα, μεταβάλλεται συναρτήσει με τον τύπο της παραβατικής συμπεριφοράς που εκδηλώνει το άτομο.

¹¹ Σε ό,τι αφορά τη μεταβλητή « **φύλο**», είναι πλέον επιβεβαιωμένος ο διαφορετικός τρόπος που βιώνει το άτομο, συναρτήσει του φύλου του, τις επιπτώσεις ενός δυσλειτουργικού οικογενειακού περιβάλλοντος. Σημαντικός αριθμός μελετών Datesman & Scarpitti (1975) Elliot & Voss(1974) Giordano & Gernokovich (1979) Nye (1958) έχει αποδείξει ότι, η γυναικεία παραβατικότητα σχετίζεται με μια δυσλειτουργική οικογένεια.

Επιπλέον νεότερες μελέτες των Canter (1982) Gernkovich & Giordano (1987) Farnsworth(1984) Rosen (1985) έχουν καταδείξει την ιδιαίτερη επίδραση που έχουν ορισμένα χαρακτηριστικά του οικογενειακού περιβάλλοντος στην παραβατικότητα των ανδρών

¹² Αναφορικά με την μεταβλητή **ηλικία**, βιβλιογραφικές αναφορές τόσο σε επίπεδο θεωρητικών όσο και εμπειρικών δεδομένων, τεκμηριώνουν την διαφοροποίηση του τρόπου και του βαθμού σύνδεσης της μεταβλητής αυτής με την νεανική παραβατικότητα.

Για παράδειγμα οι Glueck & Glueck (1950) Farrington (1989a), απέδειξαν ότι ο βαθμός σύνδεσης των οικογενειακών μεταβλητών με την νεανική παραβατικότητα, διαφοροποιείται συναρτήσει της ηλικίας του ατόμου. Οι Herzog & Sudia (1973) Kalter & Rembar (1981) επισήμαναν ακόμα τη διαφορετικότητα στο βαθμό και την ένταση των επιπτώσεων που επιφέρουν οι οικογενειακές δυσλειτουργίες, τόσο από μόνες τους όσο και συνδυαστικά με τις

το δείγμα της παρούσας μελέτης μας ,να αποτελείται από έγκλειστα παραβατικά άτομα (άνδρες& γυναίκες) όπου κατά την περίοδο της ανηλικότητάς τους (μεταξύ 7 και 18 ετών) διέπραξαν για πρώτη φορά αδικήματα σχετιζόμενα με μία από τις ακόλουθες κατηγορίες :

1. Αδικήματα κατά Ζωής και Σωματικής Ακεραιότητας (ανθρωποκτονία, απόπειρα ανθρωποκτονίας, βαριές¹³ σωματικές βλάβες) (αρθρ.299 παρ1 ,.αρθρ.299 σε συνδ.αρθρ.42 παρ.1, αρθρ.310 του Ποιν.Κωδ)

2. Αδικήματα κατά Ιδιοκτησίας (κλοπή , ληστεία) (αρθρ.372 ,αρθρ.374 αρθρ.380 του Ποιν .Κωδ)

3 Αδικήματα κατά της Γενετήσιας Ελευθερίας(βιασμός, ασέλγεια, κ.λ.π.)(αρθρ.336, αρθρ,339 του Ποιν.Κωδ)

4. Αδικήματα παράβασης του Νομού Περί Ναρκωτικών (μόνο τα αδικήματα που σχετίζονται με την προμήθεια ,κατοχή, και χρήση μικροποσοτήτων)(αρθρ.12 Ν.1729/87)

γονεϊκές πρακτικές ανατροφής , στον ψυκισμό του ατόμου συναρτήσει της ηλικίας του.

¹³ Οι /λόγοι που επιλέξαμε μόνο το αδίκημα που αφορά τις βαριές σωματικές βλάβες και όχι την απλή σωματική βλάβη , είναι γιατί η έννοια της βαριάς σωματικής βλάβης ενέχει σε μεγαλύτερο βαθμό μια βίαιου τύπου συμπεριφορά συγκριτικά με την έννοια της απλής σωματικής βλάβης. Ο δεύτερος λόγος είναι καθαρά μεθοδολογικός και έχει να κάνει με τη δειγματοληψία. Επειδή το αδίκημα της απλής σωματικής βλάβης τιμωρείται με μικρή ποινή φυλάκισης ,η πιθανότητα συχνής αντικατάστασης του δείγματος μας -,λόγω αποφυλάκισεως των ατόμων αυτών - θα / ήταν μεγάλη. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειώσουμε ότι το πρόβλημα αυτό το είχαμε αντιμετωπίσει στα πλαίσια υλοποίησης της πιλοτικής μας έρευνας. Η εκ των προτέρων αυτή διαπίστωση φάνηκε ιδιαίτερα πολύτιμη για το σχεδιασμό της τελικής μας πλέον εμπειρικής μελέτης.

2.2 Η επιλογή του δείγματος

Στα πλαίσια της παρούσας μελέτης πραγματοποιήθηκαν 426 συνεντεύξεις με έγκλειστα παραβατικά άτομα, από τα οποία τα 119 ήταν ανήλικοι παραβάτες (υπότροποι ή μη) . Τα υπόλοιπα 307 άτομα ήταν ενήλικες υπότροποι ,όπου όμως η πρώτη παραβατική τους πράξη , διαπράχθηκε κατά την περίοδο της ανήλικης ζωής τους.

Οι συνεντεύξεις με τα άτομα αυτά, πραγματοποιήθηκαν σε 12 από τα 28 Καταστήματα Κράτησης της Χώρας.

Το δείγμα αυτών , επιλέχθηκε με δειγματοληψία κατά ομάδες σε δύο στάδια .Πιο αναλυτικά :

Κατά το **πρώτο στάδιο**, επιλέχθηκε ένα δείγμα 12 Καταστημάτων από το σύνολο των 28 Καταστημάτων Κράτησης της Χώρας . Η επιλογή του δείγματος αυτών ,ήταν εν μέρει τυχαία.

Πιο συγκεκριμένα, συμπεριελήφθησαν κατ' επιλογή στο δείγμα μας , τρία καταστήματα κράτησης ,στα οποία εγκλείονται ανήλικα παραβατικά αγόρια (ΑΣΚΑ Κασσαβέτειας, ΕΚΚΝ Αυλώνα και Δικ. Φυλ. Διαβατών) και ένα κατάστημα στο οποίο εγκλείονται ανήλικα κορίτσια (Γυναικεία Κλειστή Φυλακή Κορυδαλλού).

Επιπλέον, κατ' επιλογή συμπεριελήφθησαν: α) η Δικ. Φυλ. Τρίπολης, στην οποία εκτίουν την ποινή τους κατά κανόνα τα άτομα που έχουν τελέσει αδικήματα κατά της γενετήσιας ελευθερίας και β) η Δικ. Φυλ. Πατρών, στην οποία εκτίουν την ποινή τους κατά κανόνα τα άτομα που έχουν τελέσει αδικήματα παράβασης του Νόμου Περί Ναρκωτικών.

Τα υπόλοιπα 6 καταστήματα (Δικαστ. Φυλακ. Κορυδαλλού (ανδρ.), Ηρακλείου, Λάρισας, Χανίων, Διαβατών (γυν. & ανδρικό τμήμα) και Κέρκυρας) επιλέχθηκαν με απλή τυχαία δειγματοληψία (χρήση πίνακα τυχαίων αριθμών) χωρίς επανατοποθέτηση.

Κατά το **δεύτερο στάδιο**, το δείγμα των ανηλικών παραβατών(υποτρόπων ή μη) , προήλθε από τα τέσσερα προαναφερθέντα Καταστήματα Κράτησης Ανηλικών, ενώ αυτό των ενηλικών υποτρόπων , προήλθε από τα υπόλοιπα Καταστήματα Κράτησης του δείγματος μας.

Σε ότι αφορά τα ανήλικα παραβατικά άτομα του δείγματός μας , αυτά επιλέχθηκαν με τυχαία επιλογή δείγματος, από τα Μητρώα Φυλακών των Καταστημάτων όπου κρατούνται, με κλάσμα δειγματοληψίας 1/4.

Τα δε ενήλικα παραβατικά άτομα του δείγματός μας , τα οποία είχαν τις προϋποθέσεις(*τέλεση πρώτης παραβατικής πράξης κατά την ανηλικότητά τους*), προκειμένου να ενταχθούν στον υπό μελέτη πληθυσμό μας, επιλέχθηκαν από τα Μητρώα Φυλακών των Καταστημάτων Κράτησης του δείγματος μας .

Όπου υπήρξε αδυναμία¹⁴ εύρεσης ή άρνηση συνεργασίας κάποιου μέλους του δείγματος ,έγινε προσπάθεια αντικατάστασης του, με κάποιο άλλο μέλος του υπό μελέτη πληθυσμού. Το τελικό μέγεθος του δείγματος ,όπως και η κατανομή του στα διάφορα στρώματα, απεικονίζεται στον ακόλουθο πίνακα:

¹⁴ Λόγω μεταγωγής σε άλλο κατάστημα, ασθένειας ,ή μετάβασης σε δικαστήριο .

		Ενήλικα Παραβατικά Ατομα				Ανήλικα Παραβατικά Ατομα			
Φύλο	Δικ.Φυλακ.	Ναρκ.	Κατά Ζωής& Σωματ. Ακερ.	Γεν. ετ. Ιδιοκτ.	Κατά	Ναρκ.	Κατά Ζωής& Σωματ. Ακερ	Γενετ.	Κατά Ιδιοκτ.
Ανδρες	Πάτρα	37	9	3	5				
	Κορυδαλλός (ανδ.)	19	26	6	2				
	Θεσ/νίκη (ανδ.)	13	9	4	1	3	2		
	Κέρκυρα	8	11	1	2				
	Ηράκλειο	11	6	1	1				
	Τρίπολη	1		28					
	Λάρισα	11	10	6					
	Χανιά	5	3	2					
	Αιτώνας ¹⁵	6	2	6	3	28	3	9	14
	Κασσαβέτεια	2		1	2	21	2	3	4
Γυναίκες	Κορυδαλλός (γυν.)	19	5		7	11	2		2
	Θεσ/νίκη (γυν.)	7			2				

Πίνακας. 1 Περιγραφή του Δειγματος

¹⁵ Σε ότι αφορά το Ε.Κ.Κ.Ν.Αυλώνα και Ι.Α.Α.Βόλου στο δείγμα μας συμπεριλήφθησαν παραβατικά άτομα ηλικίας 18-21 ετών τα οποία είχαν τελέσει την πρώτη παραβατική τους πράξη κατά την περίοδο της ανηλικότητάς τους.

2.3. Συλλογή των δεδομένων

Η συλλογή των δεδομένων μας ,έγινε με δύο τρόπους:

- α) από Το Μητρώο Κρατουμένων των Καταστημάτων Κράτησης και
- β) από τη διεξαγωγή προσωπικών συνεντεύξεων, με τη χρήση δομημένου ερωτηματολογίου, στα παραβατικά άτομα που αποτέλεσαν τον υπό μελέτη πληθυσμό της παρούσας εμπειρικής μας μελέτης.

Από τα Αρχεία Κρατουμένων των καταστημάτων κράτησης αντλήθηκαν δεδομένα τα οποία μας έδωσαν πληροφορίες για :

- τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των εγκλείστων (ηλικία, θρήσκευμα, μορφωτικό επίπεδο, επαγγελματική απασχόληση, επάγγελμα γονέων, οικογενειακή κατάσταση, τόπος γέννησης και κατοικίας κ.ά.),
- τη σχέση τους με την ποινική δικαιοσύνη (αδίκημα, διάρκεια εγκλεισμού, υποτροπή).

Με τη διεξαγωγή προσωπικών συνεντεύξεων συλλέξαμε πληροφορίες οι οποίες σχετιζόνταν με :

- Τα ατομικά χαρακτηριστικά των εγκλείστων παραβατικών ατόμων του δείγματός μας
- Τα δομολειτουργικά χαρακτηριστικά της οικογένειας προέλευσής τους και
- Τις απόψεις τους, αναφορικά με τη σχέση του οικογενειακού περιβάλλοντος ανατροφής ενός του ατόμου και της υιοθέτησης εκ μέρους του μιας παραβατικού τύπου συμπεριφοράς.

Στις συνεντεύξεις - *όπως προαναφέραμε* - χρησιμοποιήθηκε δομημένο ερωτηματολόγιο το οποίο περιελάμβανε ερωτήσεις κλειστού και ανοικτού τύπου. Προκειμένου να ο σχεδιασμός του ερωτηματολογίου, να είναι

όσο το δυνατό καλύτερος, προηγήθηκε μία προκαταρκτική έρευνα στα αρχεία των καταστημάτων κράτησης, προκειμένου να διασαφηνίσουμε τα διάφορα χαρακτηριστικά των εγκλείστων.

Κατόπιν ετοιμάσαμε μία αρχική εκδοχή του ερωτηματολογίου, η οποία χρησιμοποιήθηκε δοκιμαστικά σε 45 συνεντεύξεις στις Δικαστικές Φυλακές, Διαβατών, Κορυδαλλού και Χανίων, κατά το χρονικό διάστημα Απριλίου-Ιουνίου 2001.

Οι δοκιμαστικές συνεντεύξεις βοήθησαν τόσο στον εντοπισμό προβλημάτων του ερωτηματολογίου (έλλειψη κατανόησης ερωτήσεων, διατύπωση ερωτήσεων που προκαλούσαν απροθυμία απάντησης, υπερβολικό πλήθος ερωτήσεων, κλπ) όσο και στον εντοπισμό προβλημάτων στην ίδια τη διαδικασία της συνέντευξης (αρχική προσέγγιση εγκλείστων, χώρος διεξαγωγής, χρόνος διεξαγωγής, άτομα που πρέπει να είναι παρόντα, κλπ). Με βάση τα συμπεράσματα που προέκυψαν, το ερωτηματολόγιο και η διαδικασία επανασχεδιάστηκαν και έφτασαν στην τελική τους μορφή.

Οι τελικές συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν στο χρονικό διάστημα μεταξύ Νοεμβρίου 2001 - Αυγούστου 2002. Κατά το διάστημα αυτό υπήρξε άψογη συνεργασία με τους διευθυντές και τους κοινωνικούς λειτουργούς των καταστημάτων κράτησης.

Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν σε χώρους των Καταστημάτων Κράτησης. Με γνώμονα ότι η συνέντευξη(λόγω της ιδιαιτερότητας των ερωτήσεων) έπρεπε να έχει τη μορφή φιλικής συζήτησης ,έτσι ώστε να ελατρωθεί ως ένα βαθμό η απόσταση μεταξύ ερευνητή και ερευνούμενου, παρόντες στην πλειοψηφία των συνεντεύξεων ήταν η ερευνήτρια και ο/η έγκλειστος/η. Με αυτόν τον τρόπο εξασφαλίστηκε, όσο το δυνατόν περισσότερο, η αξιοπιστία των απαντήσεων που σχετιζόνταν με ευαίσθητα ερωτήματα.

Επιπλέον για τη λήψη όσο το δυνατό αξιόπιστων απαντήσεων, χρησιμοποιήθηκαν δύο επίσης δικλείδες ασφαλείας.

Αφενός, συμπεριελήφθησαν στο ερωτηματολόγιο, ερωτήσεις ειδικά διατυπωμένες ώστε να χρησιμεύσουν στην επαλήθευση άλλων απαντήσεων κι αφετέρου, όπου διαφάνηκε πρόβλημα με τις απαντήσεις υπήρξε επαλήθευση και διόρθωσή τους από τους κοινωνικούς λειτουργούς των Καταστημάτων Κράτησης.

Η συνεργασία με τα άτομα του δείγματος μας ,ήταν σε γενικές γραμμές πολύ καλή, αφού οι περισσότεροι απ' όσους επελέγησαν ήταν πρόθυμοι να συμμετάσχουν στην έρευνα. Είναι αξιοσημείωτο ότι οι πιο διστακτικοί στο να συμμετάσχουν ήταν οι γυναίκες έγκλειστοι, αλλά και με αυτές κατορθώθηκε να υπάρχει ως ένα ικανοποιητικό βαθμό, ειλικρινής συνεργασία. Η μόνη κατηγορία με την οποία υπήρξαν προβλήματα ήταν οι ανήλικες κρατούμενες , γεγονός το οποίο και οδήγησε στην υποαντιπροσώπευσή τους στο δείγμα των παραβατικών ατόμων της εμπειρικής μας μελέτης.

3.0 Η ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ .

Αρωγός στην όλη προσπάθεια διερεύνησης των μηχανισμών σύνδεσης των δομολειτουργικών χαρακτηριστικών της οικογένειας, τόσο σε επίπεδο εμφάνισης όσο και σε επίπεδο διαφοροποίησης της παραβατικής συμπεριφοράς που εκδήλωσαν τα παραβατικά άτομα του δείγματός μας, θα είναι εκτός από τους πίνακες συνάφειας και ο στατιστικός¹⁶ έλεγχος Conover. W. J. (1980) αυτών με την δοκιμασία χ^2 . Επιπλέον στα πλαίσια της πληρέστερης μελέτης του ερευνητικών μας υποθέσεων σε ένα δεύτερο στάδιο της ανάλυσής μας , σημαντική θα είναι και η συνδρομή του μοντέλου της πολυπαραγοντικής ανάλυσης, και πιο συγκεκριμένα της Log linear analysis(McCullagh and Nelder 1989 (μέθοδος ανάλυσης γενικευμένων γραμμικών μοντέλων)¹⁷ .

3.1 Πίνακες Συνάφειας & Στατιστικός Έλεγχος με χ^2

Πιο αναλυτικά προκειμένου να αναλύσουμε διεξοδικότερα τους μηχανισμούς σύνδεσης των οικογενειακών μεταβλητών με τα είδη της παραβατικής συμπεριφοράς που εμφάνισαν τα άτομα του δείγματός μας ,δημιουργήσαμε έναν πίνακα συνάφειας για κάθε μεταβλητή που περιγράφει τα οικογενειακά χαρακτηριστικά του οικογενειακού περιβάλλοντος προέλευσης των παραβατικών ατόμων του δείγματός μας , με το είδος του πρώτου αδικήματος που διέπραξαν τα άτομα αυτά κατά την ανηλικότητά τους.

¹⁶Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι το πιο κατάλληλο στατιστικό κριτήριο για την αξιολόγηση της διαφοράς των ποσοσטיαίων αναλογιών περισσότερων των δύο μονοπαραγοντικών ομάδων – κατηγοριών μεταβλητών είναι το χ^2 . Conover (1980) *Practical Nonparametric Statistics (2nd ed.)*. John Wiley and Sons: New York.

¹⁷ (McCullagh, p. and Nelder, J. A. (1989). *Generalized Linear Models (2nd ed.)*. Chapman and Hall / CRC: Boca Raton.

Στη συνέχεια για κάθε πίνακα συνάφειας, κάναμε έλεγχο με χ^2 , προκειμένου να εξακριβώσουμε ποιες από τις οικογενειακές μεταβλητές - που επιλέξαμε να μελετήσουμε στην παρούσα μελέτη μας - σχετίζονται στατιστικά και σε ποιο βαθμό με το είδος του αδικήματος που διέπραξαν τα παραβατικά άτομα του δείγματός μας¹⁸. Όμως στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειώσουμε, ότι αυτό που ανιχνεύει ο στατιστικός έλεγχος χ^2 , είναι σχέσεις και όχι απαραίτητα οι σχέσεις αιτίας και αποτελέσματος.

3.2_ Πολυπαραγοντική Ανάλυση με τη χρήση γενικευμένων γραμμικών μοντέλων Log linear Analysis

Με τη χρήση γενικευμένων γραμμικών μοντέλων¹⁹, θα προσπαθήσαμε να εκτιμήσουμε- με βάση τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του οικογενειακού περιβάλλοντος προέλευσης επιλέξαμε να μελετήσουμε στην παρούσα εργασία- , ένα μαθηματικό μοντέλο (μία συνάρτηση) που θα μπορεί προβλέπει²⁰ ικανοποιητικά το είδος της παραβατικής πράξης που θα διαπραχθεί στην περίπτωση που ένας ανήλικος/η εμφανίσουν τάσεις υιοθέτησης παραβατικών μοντέλων συμπεριφοράς.

¹⁸ Όλοι οι πίνακες και τα αποτελέσματα των ελέγχων παρουσιάζονται στο Παράρτημα II. Εκεί σημειώνονται με υπογράμμιση οι μεταβλητές οι οποίες έχουν στατιστικά σημαντική σχέση με το είδος της παραβατικής συμπεριφοράς που εκδηλώσαν τα άτομα του δείγματός μας, σε επίπεδο σημαντικότητας $\alpha=0.05$.

¹⁹ Με γνώμονα την φύση των δεδομένων μας (nominal variables) η πλέον κατάλληλη μέθοδος προγνωστικού μοντέλου είναι η ανάλυση γενικευμένων γραμμικών μοντέλων.

²⁰ Πρέπει να σημειώσουμε ότι η όλη ανάλυσή μας δεν αποσκοπεί στο να προβλέψει αν ένας ανήλικος-η σε επίπεδο γενικού πληθυσμού θα εκδηλώσει παραβατική συμπεριφορά. Με την μέθοδο αυτή μπορούμε να εξετάσουμε ποιοι οικογενειακοί παράγοντες σχετίζονται με το είδος του πρώτου αδικήματος που διαπράττουν οι ανήλικοι παραβάτες, αλλά και να εκτιμήσουμε ένα μαθηματικό μοντέλο (μία συνάρτηση) που για έναν ανήλικο παραβάτη θα δίνει την πιθανότητα να διαπράξει ένα από τέσσερα αδικήματα που εξετάζουμε στην παρούσα μελέτη μας, βάσει των οικογενειακών του χαρακτηριστικών. Στόχος αυτού του μαθηματικού μοντέλου είναι να προβλέψει το είδος της παραβατικής συμπεριφοράς, για όσα άτομα εκδηλώσουν την τάση αυτή.

Επιπλέον στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημάνουμε ότι το προγνωστικό μοντέλο, δεν προβλέπει την πιθανότητα διάπραξης μια παραβατικής πράξης από ένα μη παραβατικό άτομο. Η δυνατότητα αυτή θα υπήρχε αν να είχαμε στο δείγμα μας ως ομάδα έλεγχου (control group) και άτομα που δεν έχουν διαπράξει κανένα αδίκημα.

Πρέπει και πάλι να σημειώσουμε, ότι η εκτίμηση μίας μαθηματικής σχέσης μεταξύ κατηγορίας αδικήματος και οικογενειακών παραγόντων δεν σημαίνει απαραίτητα σχέση αιτίας -αποτελέσματος .

Η πολυπαραγοντική μας ανάλυση περιορίστηκε μόνο στους παραβατικούς άντρες του δείγματός μας, δεδομένου ότι το μέγεθος του δείγματος των παραβατικών γυναικών είναι ιδιαίτερα μικρό για αναλυθεί από τέτοιου είδους πολυπαραγοντικά μοντέλα πρόγνωσης.

Εξετάζοντας τη στατιστική σημαντικότητα του μοντέλου μας, όπως αυτή παρουσιάζεται στον πίνακα που ακολουθεί, διαπιστώνουμε ότι είναι ικανοποιητική.

	Df	Stat.	Stat/Df
Deviance	1010	518,491	0,513357
Scaled Deviance		518,491	0,513357
Pearson Chi	1010	602,836	0,596867
Scaled P. Chi	1010	602,836	0,596867
Loglikelihood		-259,246	

Πιν2. Στατιστική σημαντικότητα του προγνωστικού μοντέλου

Πιο αναλυτικά, όπως παρατηρούμε, ο λόγος **Deviance /Df** έχει την τιμή 0,51 (p value = 0,999) γεγονός που εγγυάται την καλή προσαρμογή του προγνωστικού μοντέλου- που προέκυψε από την πολυπαραγοντική ανάλυση - στα δεδομένα μας .

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ΕΥΡΗΜΑΤΑ

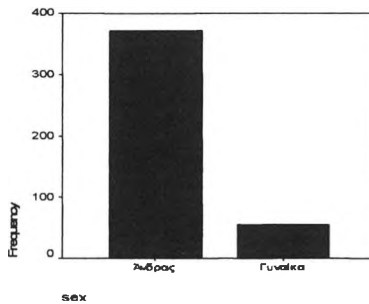
- 1.0 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ
 - 1.1 Δημογραφικά χαρακτηριστικά των εγκλειστών παραβατικών ατόμων του δείγματός μας
 - 1.1.1 Φύλο
 - 1.1.2 Είδος πρώτης παραβατικής πράξης
 - 1.1.3 Εθνικότητα
 - 1.1.4 Εκπαίδευση
 - 1.1.5 Ηλικιακή κατανομή και εξέλιξη της παραβατικής συμπεριφοράς του υπό μελέτη παραβατικού μας πληθυσμού
 - 1.6 Εξέλιξη της παραβατικής τους συμπεριφοράς με βάση τις μεταβλητές «φύλο», «πρώτο αδίκημα» και «τελευταίο αδίκημα » τέλεσης
 - α) Ανδρικός πληθυσμός
 - β Γυναικείος Πληθυσμός
 - 1.1.7 Εξέλιξη της παραβατικής συμπεριφοράς του δείγματός μας με βάση τη μεταβλητή «ηλικία»
 - 1.1.8 Εξέλιξη της παραβατικής συμπεριφοράς των εγκλειστών παραβατικών ατόμων του δείγματός μας με βάση το φύλο και την ηλικία .
 - α) Ανδρικός πληθυσμός
 - β) Γυναικείος Πληθυσμός
2. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΔΟΜΙΚΩΝ & ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ
 - 2.1 Δομικά χαρακτηριστικά της οικογένειας
 - 2.2 Λειτουργικά Χαρακτηριστικά
 - 2.3 Απόψεις των εγκλειστών παραβατικών ατόμων του δείγματός μας για τη σύνδεση της οικογένειας με τη νεανική παραβατικότητα
- 3.0 ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΩΣ ΣΗΜΑΝΤΙΚΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΠΡΟΕΚΥΨΑΝ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΠΙΝΑΚΕΣ ΣΥΝΑΦΕΙΑΣ & ΤΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΠΟΛΥΠΑΡΑΓΟΝΤΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ
 - 3.1 Ευρήματα που προέκυψαν από τους πίνακες συνάφειας ,έπειτα από τη δοκιμασία χ^2
 - 3.2 Ευρήματα πολυπαραγοντικής ανάλυσης

1.0 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ

1.1 Δημογραφικά χαρακτηριστικά των εγκλειστων παραβατικών ατόμων του δείγματός μας

1.1.1 Φύλο

Το 87,1% του συνολικού μας δείγματος, ήταν άνδρες, γεγονός που επιβεβαιώνει τη μικρή συμμετοχή των γυναικών στην εκδήλωση παραβατικού τύπου συμπεριφορών.

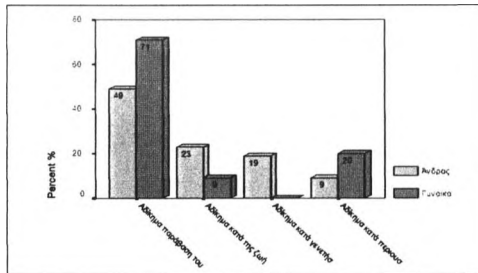

Διάγραμμα 1 Περιγραφή των εγκλειστων παραβατικών ατόμων του δείγματός μας με βάση το φύλο N =426

Μια διαπίστωση η οποία έχει επιβεβαιωθεί σε πλήθος άλλων μελετών που παρατίθενται τόσο στην Ελληνική, όσο και στη Διεθνή βιβλιογραφία.. Το ποσοστό των γυναικών ανέρχεται στο 12,9%. Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζεται η κατανομή των ερωτηθέντων κατά φύλο.

1.1.2 Είδος πρώτης παραβατικής πράξης

Για την πλειοψηφία των ανδρών (49,1%) του δείγματός μας , η πρώτη τους παραβατική πράξη σχετίζεται με αδικήματα παράβασης του νόμου περί ναρκωτικών.

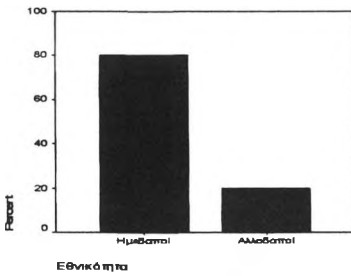

Διάγραμμα 2 Περιγραφή των εγκλειστών παραβατικών ατόμων του δείγματός μας με βάση το φύλο και το πρώτο αδίκημα που τέλεσαν N=426

Αντίστοιχα, το ποσοστό των γυναικών, που τέλεσαν αδικήματα παράβασης του νόμου περί ναρκωτικών, φτάνει το 70.9% επί του συνόλου των αδικημάτων που τέλεσαν για πρώτη φορά κατά την περίοδο της ανηλικότητας τους.

1.1.3 Εθνικότητα

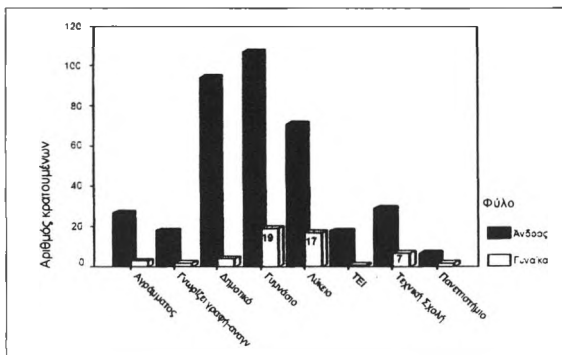
Το μεγαλύτερο ποσοστό του πληθυσμού του δείγματος είναι Έλληνες (N=342) ενώ το υπόλοιπο 19,7% αποτελείται από αλλοδαπούς, κυρίως οικονομικούς μετανάστες που έχουν έρθει στην χώρα μας.

Διάγραμμα 3 Περιγραφή των εγκλειστών παραβατικών ατόμων του δείγματός μας με βάση την εθνικότητά τους N=426

1.1.4 Εκπαίδευση

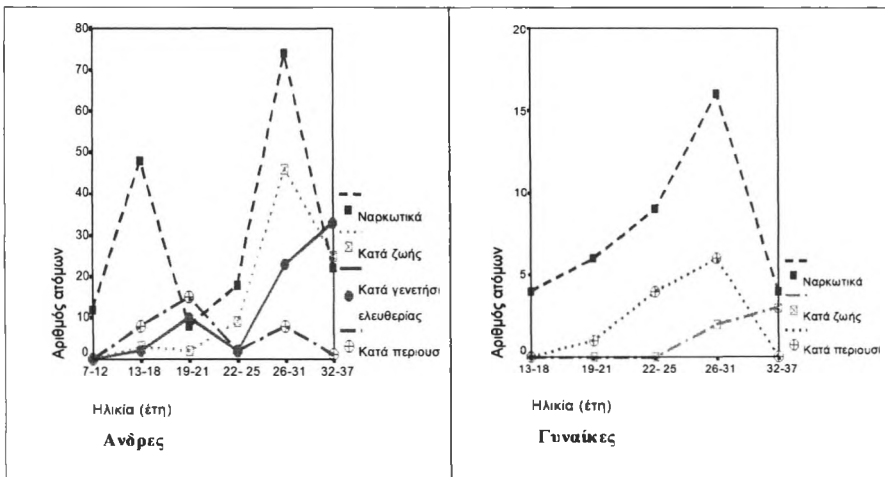
Σε ότι αφορά τον ανδρικό πληθυσμό του δείγματός μας, παρατηρούμαι ότι το 28,8% εξ αυτών είναι απόφοιτοι Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και το 25.33% είναι απόφοιτοι Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Στις γυναίκες αντίστοιχα παρατηρούμε ότι το 34.5% είναι απόφοιτες Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και το 30.9% Απόφοιτες Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης .

Διάγραμμα 4 Μορφωτικό επίπεδο, με βάση το φύλο των εγκλειστών παραβατικών ατόμων του δείγματός μας N=426

1.1.5 Ηλικιακή κατανομή και εξέλιξη της παραβατικής συμπεριφοράς του υπό μελέτη παραβατικού μας πληθυσμού .

Στα ακόλουθα γραφήματα θα εξετάσουμε την ηλικιακή κατανομή για κάθε μία από τις τέσσερις κατηγορίες αδικημάτων που μελετήσαμε στην παρούσα έρευνα. Συγκεκριμένα, τα γραφήματα απεικονίζουν τον αριθμό των εγκλειστών παραβατικών ατόμων του δείγματος μας με βάση το φύλο , την ηλικία και την κατηγορία αδικήματος που τέλεσαν .

Διάγραμμα 5: Ηλικιακή κατανομή αδικημάτων με βάση το φύλο των παραβατικών ατόμων του δείγματος μας. N= 426

Σε ότι αφορά τον ανδρικό πληθυσμό του δείγματος μας , όπως παρατηρούμε στο διαγρ.1 η ηλικιακή ομάδα που εμφανίζει τη μεγαλύτερη συγκέντρωση παραβατικών ατόμων²¹-πλήν αυτών που διέπραξαν αδικήματα κατά της γενετήσιας ελευθερίας- είναι αυτή που περιέχει τις ηλικίες μεταξύ των 26-31 ετών. Για τα αδικήματα κατά

²¹ Στο σημείο αυτό κρίνουμε σκόπιμο να υπενθυμίσουμε ότι όλα τα ενήλικα παραβατικά άτομα του δείγματος μας είναι υπότροποι

της γενετήσιας ελευθερίας, διαπιστώνουμε ότι τα περισσότερα από αυτά διαπράχθηκαν από άτομα που βρίσκονταν μεταξύ της ηλικιακής ομάδας των 32-27 ετών. Επιπλέον σε ότι αφορά τα αδικήματα που σχετίζονται με την Παρ, του Νόμου Περί Ναρκωτικών παρατηρούμε ότι εκτός από την ηλικιακή ομάδα των 26-31 ετών υπάρχει μια ανάλογη αυξητική τάση και στα παραβατικά άτομα του δείγματος μας που βρίσκονται στην ηλικιακή ομάδα των εφηβικών ηλικιών (13-18 ετών).

Επιπλέον για τον γυναικειό²² πληθυσμό του δείγματος μας παρατηρούμε ότι ηλικιακή ομάδα, που εμφανίζει τη μεγαλύτερη συγκέντρωση παραβατικών γυναικών, είναι αυτή που περιλαμβάνει τις ηλικίες μεταξύ των 26-31 ετών.

Σε ότι όμως αφορά την ηλικιακή κατανομή των αδικημάτων κατά της ιδιοκτησίας, όπως παρατηρούμε η μεγαλύτερη συχνότητα αυτών εμφανίζεται στις ηλικίες μεταξύ των 32-37 ετών.

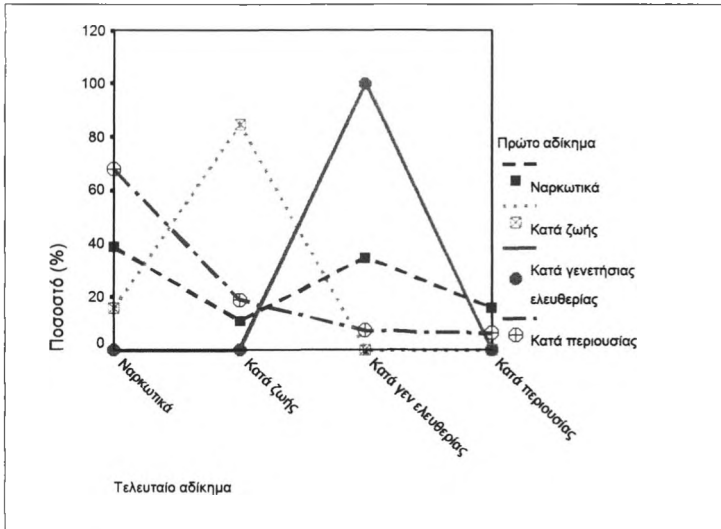
1.1.6 Εξέλιξη της παραβατικής τους συμπεριφοράς με βάση τις μεταβλητές «φύλο», «πρώτο αδίκημα» και «τελευταίο αδίκημα» τέλεσης
α) Ανδρικός πληθυσμός

Στα ακόλουθα γραφήματα παρουσιάζεται η εξέλιξη²³ της παραβατικής συμπεριφοράς των υπότροπων παραβατικών ανδρών του δείγματος μας. Ως τέτοια θεωρείται η τυχόν αλλαγή μεταξύ του πρώτου και τελευταίου αδικήματος που διέπραξαν πριν τον εγκλεισμό τους σε Κατάστημα Κράτησης.

²² Σημείωση: ο αριθμός των γυναικών στο δείγμα είναι μικρός και συνεπώς οι παρατηρήσεις σχετικά με το παραπάνω γράφημα έχουν ενδεικτική αξία

²³ Στη παραπάνω μελέτη περιλαμβάνονται μόνο εκείνα τα μέλη του δείγματος μας τα οποία είναι υπότροποι. Προκειμένου να εξετάσουμε την εξέλιξη της παραβατικής τους συμπεριφοράς, συγκρίναμε το είδος του πρώτου αδικήματος που τέλεσαν κατά την περίοδο της ανήλικης ζωής τους, με το είδος του νεότερου αδικήματος για το οποίο βρίσκονταν στη φυλακή τον καιρό που πραγματοποιήθηκε η έρευνα μας.

Κάθε γραμμή του γραφήματος εκτός του ότι αντιπροσωπεύει την ποσοστιαία κατανομή των αδικημάτων που τέλεσαν για πρώτη φορά τα παραβατικά άτομα του δείγματός μας, παράλληλα μας δείχνει σε ποσοστιαία αναλογία την εξέλιξη της παραβατικής τους συμπεριφοράς σε κάθε μια από τις τέσσερις κατηγορίες αδικημάτων που μελετάμε.

Διάγραμμα 6 : Εξέλιξη παραβατικής συμπεριφοράς του ανδρικού πληθυσμού του δείγματός μας N= 371

Σε ότι αφορά τις παραβατικές πράξεις που τις οποίες τέλεσε ο ανδρικός πληθυσμός του δείγματός μας κατά την περίοδο της ανηλικότητας του, και οι οποίες σχετιζονταν με αδικήματα **Κατά της Γενετήσιας Ελευθερίας**, όπως διαπιστώνουμε στο παραπάνω διάγραμμα, τα άτομα που ξεκίνησαν την παραβατική τους καριέρα με τέτοιου είδους αδικήματα, παρέμειναν και κατά την μετέπειτα ενήλικη ζωή τους, στην τέλεση αδικημάτων που εντάσσονται στην κατηγορία αυτή.

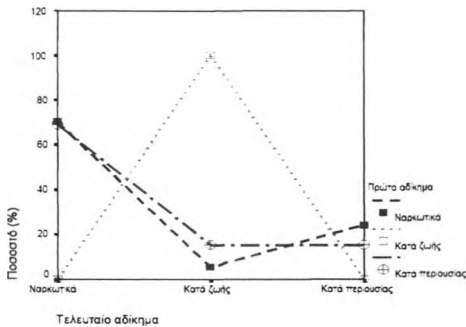
Η ίδια επιπλέον επισήμανση, ισχύει και για τον ανδρικό πληθυσμό του δείγματός μας , όπου η πρώτη τους παραβατική πράξη εντάσσονταν σε αδικήματα **Κατά Ζωής** .

Αντίθετα οι άνδρες του δείγματός μας , που ως πρώτη παραβατική πράξη τέλεσαν αδικήματα **Παρ. του Νόμου Περί Ναρκωτικών**, παρατηρούμε ότι το (40%) των ατόμων αυτών , παρέμεινε στην ίδια κατηγορία τέλεσης αδικημάτων, ενώ το υπόλοιπο (60%), «*άλλάξε*» το είδος της παραβατικής του συμπεριφοράς , τελώντας αδικήματα Κατά της Γενετήσιας Ελευθερίας(27%) και αδικήματα Κατά της Ιδιοκτησίας(20%).

Τέλος, σε ότι αφορά άτομα του δείγματός μας, όπου η πρώτη τους παραβατική πράξη ήταν αδικήματα **Κατά της Ιδιοκτησίας** , παρατηρούμε ότι αυτά «*μετακινούνται*» σε άλλες κατηγορίες αδικημάτων , διαπράττοντας κυρίως αδικήματα Παράβασης του Νόμου Περί Ναρκωτικών και αδικήματα κατά της Γενετήσιας Ελευθερίας.

β) Γυνακείος Πληθυσμός

Η εξέλιξη της παραβατικής συμπεριφοράς του γυναικείου παραβατικού μας πληθυσμού²⁴ όπως παρατηρούμε στο ακόλουθο διάγραμμα έχει ως εξής:

Διάγραμμα 7: Εξέλιξη παραβατικής συμπεριφοράς του γυναικείου πληθυσμού N= 55

Σε ότι αφορά τις υπότροπες παραβατικές γυναίκες του δείγματός μας, οι οποίες ξεκίνησαν «την παραβατική τους καριέρα» τελώντας είτε Αδικήματα Κατά Ζωής, είτε αδικήματα **Παράβασης του Νόμου Περί Ναρκωτικών**, η πλειοψηφία αυτών παρέμεινε στην τέλεση του ίδιου αδικήματος. Αντίθετα όσες που τέλεσαν Αδικήματα **Κατά της Ιδιοκτησίας**, όπως παρατηρούμε στο παραπάνω διάγραμμα, η πλειοψηφία αυτών μετακινήθηκε κυρίως στην τέλεση αδικημάτων Παράβασης του ν. Περί Ναρκωτικών.

²⁴ Σημείωση: λόγω του μικρού αριθμού των γυναικών στο δείγμα, το παραπάνω διάγραμμα έχει ενδεικτική σημασία

1.1.7 Εξέλιξη της παραβατικής συμπεριφοράς του δείγματός μας με βάση τη μεταβλητή «ηλικία»²⁵

Στα πλαίσια της πληρέστερης μελέτης της παραβατικής συμπεριφοράς του δείγματός μας²⁶ ,στην ενότητα αυτή θα εισάγουμε στην περιγραφική μας ανάλυση και τη μεταβλητή « ηλικία» .

Πιο συγκεκριμένα θα εξετάσουμε και πάλι το τελευταίο αδίκημα- που διέπραξαν τα υπότροπα παραβατικά άτομα του δείγματός μας- σε σύγκριση με το πρώτο , παίρνοντας όμως αυτή τη φορά ως βάση την ηλικία που είχαν τα άτομα αυτά όταν διαπράττοντας το τελευταίο τους αδίκημα εγκλείστηκαν στο αντίστοιχο Κατάστημα Κράτησης που τα συναντήσαμε.

Τα γραφήματα που ακολουθούν αφορούν υπότροπους που διέπραξαν το πρώτο τους αδίκημα σε ηλικία 13-18 ετών και απεικονίζουν με βάση την παρούσα ηλικία τους την εξέλιξη της παραβατικής τους συμπεριφοράς. Κάθε ράβδος αντιστοιχεί σε μία ηλικιακή κατηγορία, όπου το ύψος της οποίας δίνει τον αριθμό των υπότροπων παραβατικών ατόμων, που ανήκουν σε αυτή. Το εμβαδόν των γραμμοσκιασμένων περιοχών μέσα στη ράβδο ,αντιστοιχεί στη συχνότητα του τελευταίου αδικήματος που τέλεσαν τα άτομα της ηλικιακής αυτής ομάδας.

²⁵ Τα δεδομένα έχουν τον περιορισμό ότι η ηλικία των κρατουμένων τον καιρό της έρευνας δεν αναλογεί απαραίτητα στην ηλικία που έκαναν την τελευταία τους παραβατική πράξη.

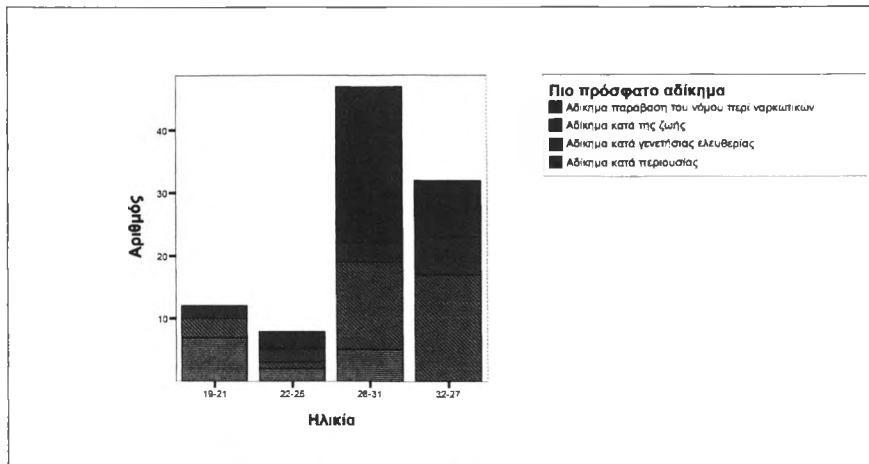
²⁶ Οι υπότροποι με πρώτο αδίκημα σε ηλικία 7-12 ετών ήταν πολύ λίγοι για να έχουν αξία τα αποτελέσματά τους. Πολύ λίγες ήταν και οι γυναίκες υπότροποι με πρώτο αδίκημα σε ηλικία 13-18 ετών το οποίο ήταν κατά ζωής ενώ δεν υπάρχουν γυναίκες με αδίκημα κατά της γενειθσίας ελευθερίας.

1.1.8 Εξέλιξη της παραβατικής συμπεριφοράς των εγκλειστών παραβατικών ατόμων του δείγματός μας με βάση το φύλο και την ηλικία .

α) Ανδρικός πληθυσμός

ι) *Αδικήματα Παρ. του ν. Περί Ναρκωτικών*

Σε ότι αφορά τους υπότροπους άνδρες του δείγματός μας , οι οποίοι ξεκίνησαν, «την παραβατική τους καριέρα σε ηλικία 13-18 ετών , διαπράττοντας αδικήματα Παρ. του ν. Περί Ναρκωτικών έχουμε διαγραμματικά την ακόλουθη εξέλιξη της παραβατικής τους συμπεριφοράς:

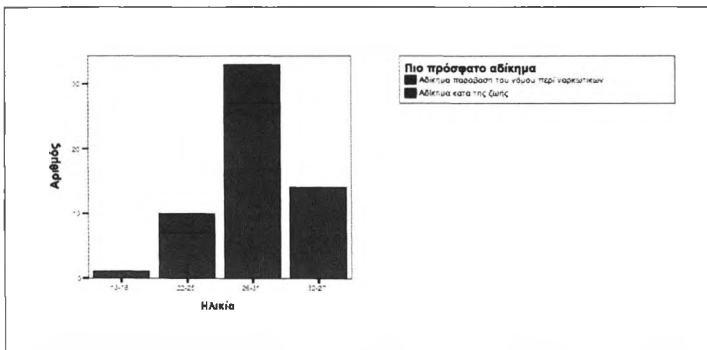
Διάγραμμα 8: Εξέλιξη της παραβατικής συμπεριφοράς, των εγκλειστών παραβατικών ανδρών (οι οποίοι διέπραξαν την πρώτη τους παραβατική πράξη σε ηλικία 13-18 ετών, τελώντας αδικήματα Παρ. του Ν. Περί Ναρκωτικών) με βάση την ηλικιακή διάκριση – εγκλεισμού του τελευταίου αδικήματος

Όπως παρατηρούμε στο παραπάνω διάγραμμα, οι δύο ηλικιακές κατηγορίες οι οποίες συγκεντρώνουν το μεγαλύτερο αριθμό παραβατικών ατόμων - τα οποία ξεκίνησαν, «την παραβατική τους καριέρα» μεταξύ των ηλικιών (13-18) ετών ,τελώντας αδικήματα **Παρ, του Ν. Περί Ναρκωτικών** -είναι οι ηλικιακές ομάδες των (26 -31) & των(32-37) ετών. Τα αδικήματα με το μεγαλύτερο ποσοστό εμφάνισης

είναι αυτά της Παρ. του Ν. Περί Ναρκωτικών, και της Γενετήσιας Ελευθερίας. Σε ότι αφορά δε , τα υπότροπα παραβατικά άτομα που εντάσσονται στην ηλικιακή ομάδα των (19-21) ετών , όπως διαφαίνεται στο παραπάνω διάγραμμα, η πλειοψηφία αυτών ως τελευταίο αδίκημα, έχει διαπράξει αδικήματα Κατά της Ιδιοκτησίας .

ii) Αδικήματα Κατά Ζωής

Επιπλέον για τα παραβατικά άτομα του δείγματος μας τα οποία σε ηλικία μεταξύ των 13-18 ετών ξεκίνησαν, «την παραβατική τους καριέρα» τελώντας αδικήματα **Κατά Ζωής** έχουμε διαγραμματικά την ακόλουθη εξέλιξη της παραβατικής τους συμπεριφοράς:

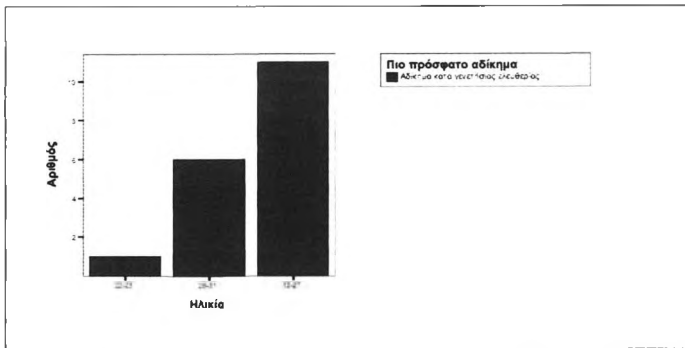

Διάγραμμα 9: Εξέλιξη της παραβατικής συμπεριφοράς, των εγκλειστων παραβατικών αντρών (οι οποίοι διέπραξαν την πρώτη τους παραβατική πράξη σε ηλικία 13-18 ετών, τελώντας αδικήματα Κατά Ζωής) με βάση την ηλικία τέλεσης του τελευταίου αδικήματος

Όπως διαπιστώνουμε στο παραπάνω διάγραμμα οι δύο ηλικιακές κατηγορίες με το μεγαλύτερο αριθμό αδικημάτων είναι αυτές των (26-31)ετών & των (32-37)ετών. Παρατηρούμε επίσης ότι το τελευταίο αδίκημα με τη μεγαλύτερη συχνότητα που τέλεσαν τα παραβατικά άτομα της ομάδας αυτής, ήταν και πάλι αδικήματα Κατά ζωής.

iii) Αδικήματα Κατά της Γενετήσιας Ελευθερίας

Αναφορικά με τα παραβατικά άτομα του δείγματος μας τα οποία στην ηλικία μεταξύ των 13-18 ετών ξεκίνησαν, «την παραβατική τους καριέρα» τελώντας αδικήματα **Κατά της Γενετήσιας Ελευθερίας** έχουμε διαγραμματικά την ακόλουθη εξέλιξη της παραβατικής τους συμπεριφοράς:

Λιάγραμμα 10: Εξέλιξη της παραβατικής συμπεριφοράς, των εγκλειστών **παραβατικών** ανδρών (οι οποίοι άπείραξαν την πρώτη τους παραβατική πράξη σε ηλικία 13-18 ετών, τελώντας αδικήματα Κατά της Γενετήσιας Ελευθερίας) με βάση την ηλικία διαπράξης - εγκλεισμού του τελευταίου αδικήματος

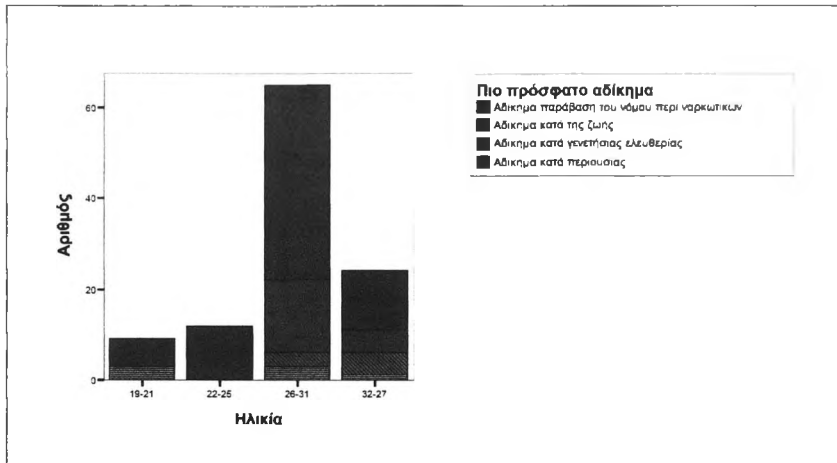
Σε ότι αφορά τους υπότροπους άνδρες του δείγματος μας, οι οποίοι ξεκίνησαν, «την παραβατική τους καριέρα σε ηλικία 13-18 ετών, διαπράττοντας αδικήματα Κατά της Γενετήσιας Ελευθερίας, έχουμε διαγραμματικά την ακόλουθη εξέλιξη της παραβατικής τους συμπεριφοράς.

Όλοι οι υπότροποι άντρες της κατηγορίας αυτής εξακολουθούν να διαπράττουν αδικήματα κατά της γενετήσιας ελευθερίας. Μάλιστα, όπως διαπιστώνουμε δείχνουν μεγαλύτερη τάση να υποτροπιάζουν σε μεγαλύτερες ηλικίες.

iv) Αδικήματα Κατά της Ιδιοκτησίας

Σε ότι αφορά τους υπότροπους άνδρες του δείγματος μας, οι οποίοι ξεκίνησαν, «την παραβατική τους καριέρα σε ηλικία 13-18 ετών,

διαπράττοντας αδικήματα Κατά της Ιδιοκτησίας , έχουμε διαγραμματικά την ακόλουθη εξέλιξη της παραβατικής τους συμπεριφοράς

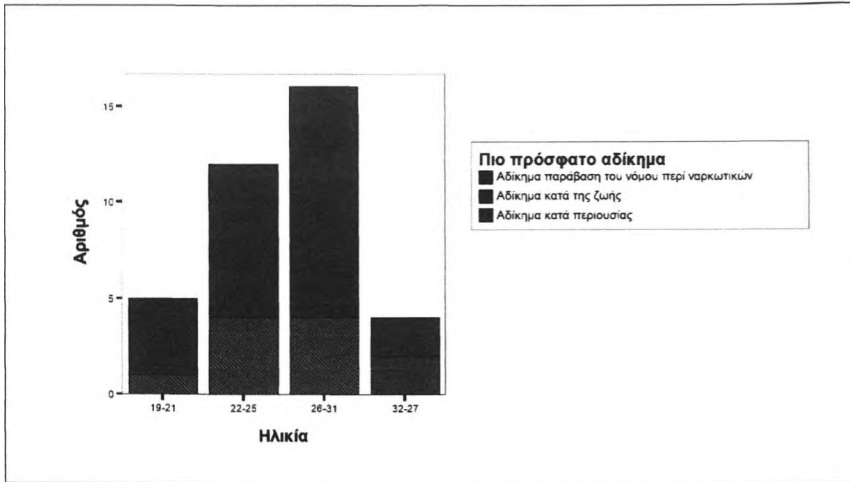
Λιάγραμμα 11: Εξέλιξη της παραβατικής συμπεριφοράς, των εγκλειστών παραβατικών ανδρών (οι οποίοι διέπραξαν την πρώτη τους παραβατική πράξη σε ηλικία 13-18 ετών, τελώντας δικήματα Κατά της Ιδιοκτησίας) με βάση την ηλικία διάπραξης – εγκλεισμού του τελευταίου αδικήματος

Όπως παρατηρούμε στο παραπάνω διάγραμμα και πάλι κυριαρχούν οι δύο μεγαλύτερες ηλικιακές κατηγορίες. Όμως το τελευταίο αδίκημα που τέλεσαν τα άτομα αυτά σχετίζεται είτε με αδικήματα Παρ. του ν. Περί Ναρκωτικών είτε αδικήματα Κατά της Ιδιοκτησίας.

β) ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ

γ) Αδικήματα Παρ. του ν. Περί Ναρκωτικών

Σε ότι αφορά τις υπότροπους γυναίκες του δείγματός μας, οι οποίες ξεκίνησαν «την παραβατική τους καριέρα» σε ηλικία 13-18 ετών, διαπράττοντας αδικήματα Παρ. του ν. Περί Ναρκωτικών έχουμε διαγραμματικά την ακόλουθη εξέλιξη της παραβατικής τους συμπεριφοράς

Λιάγραμμα 12: Εξέλιξη της παραβατικής συμπεριφοράς, των εγκλειστων παραβατικών γυναικών (οι οποίες διέπραξαν την πρώτη τους παραβατική πράξη σε ηλικία 13-18 ετών, τελώντας αδικήματα Παρ. του Ν. Περί Ναρκωτικών) με βάση την ηλικία διάπραξης – εγκλεισμού του τελευταίου αδικήματος

Σε ότι αφορά τις υπότροπες γυναίκες του δείγματός μας, οι οποίες ξεκίνησαν, «την παραβατική τους καριέρα σε ηλικία 13-18 ετών, διαπράττοντας αδικήματα Παρ. του ν. Περί Ναρκωτικών έχουμε διαγραμματικά την ακόλουθη εξέλιξη της παραβατικής τους συμπεριφοράς.

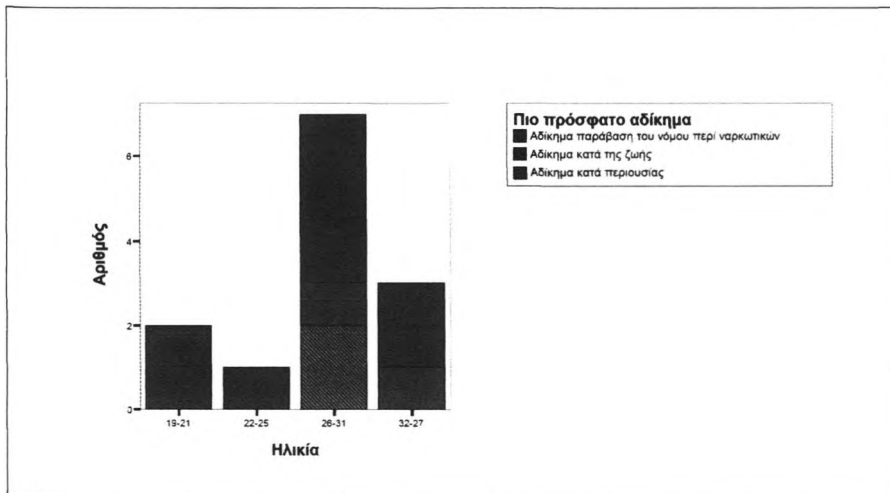
Οι δύο κατηγορίες με τη μεγαλύτερη συχνότητα τέλεσης αδικημάτων είναι αυτές των(22-25) ετών και των(26-31) ετών.

Όπως παρατηρούμε τα αδικήματα που τέλεσαν οι υπότροπες γυναίκες του δείγματός μας -λίγο πριν τον τελευταίο τους εγκλεισμό στο Κατάστημα Κράτησης που ως συναντήσαμε -εξακολουθούν στην πλειοψηφία τους να είναι αδικήματα Παρ. του ν. Περί Ναρκωτικών, ακολουθούμενα όμως από τα αδικήματα Κατά της Ιδιοκτησίας. Μόνο

στην μεγαλύτερη ηλικιακή κατηγορία (32-27 ετών) εμφανίζονται σε μεγάλο ποσοστό αδικήματα Κατά Ζωής ενώ απουσιάζουν τα αδικήματα Κατά Ιδιοκτησίας.

υ) Αδικήματα Κατά της Ιδιοκτησίας

Σε ότι αφορά τις υπότροπες γυναίκες του δείγματός μας, οι οποίες ξεκίνησαν, «την παραβατική τους καριέρα» σε ηλικία 13-18 ετών, διαπράττοντας αδικήματα Κατά της Ιδιοκτησίας, έχουμε διαγραμματικά την ακόλουθη εξέλιξη της παραβατικής τους συμπεριφοράς.

Λιάγραμμα 13: Εξέλιξη της παραβατικής συμπεριφοράς, των εγκλειστών παραβατικών γυναικών (οι οποίες διέπραξαν την πρώτη τους παραβατική πράξη σε ηλικία 13-18 ετών, τελώντας αδικήματα Κατά της Ιδιοκτησίας) με βάση την ηλικία διάπραξης – εγκλεισμού του τελευταίου αδικήματος

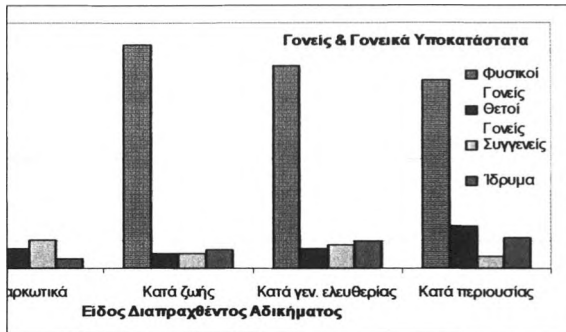
Όπως παρατηρούμε στο παραπάνω διάγραμμα, η ηλικιακή κατηγορία των 22-25 ετών δεν παρουσιάζει την μεγαλύτερη συγκέντρωση τέλεσης αδικημάτων. Τώρα τα περισσότερα αδικήματα εμφανίζονται στις ηλικιακές ομάδες των (26-31) & των (32-37) ετών. Οι υπότροπες γυναίκες της ηλικιακής ομάδας των (32-37) ετών που ως πρώτο αδικήμα, τέλεσαν αδικήματα Κατά της Ιδιοκτησίας,

παρατηρούμε ότι «μετακινούνται» εμφανώς προς την τέλεση αδικημάτων Παρ. του ν. Περί Ναρκωτικών , αλλά (λιγότερο εμφανώς) και προς την τέλεση αδικημάτων Κατά Ζωής.

Επιπλέον οι υπότροπες γυναίκες της ηλικιακής ομάδας των 26-31 ετών ,όπως διαφαίνεται στο παραπάνω διάγραμμα , διαπράττουν στην πλειοψηφία τους ,αδικήματα Παρ. του ν. Περί Ναρκωτικών , καθώς και αδικήματα κατά της Ιδιοκτησίας.

2.0. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΔΟΜΙΚΩΝ & ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

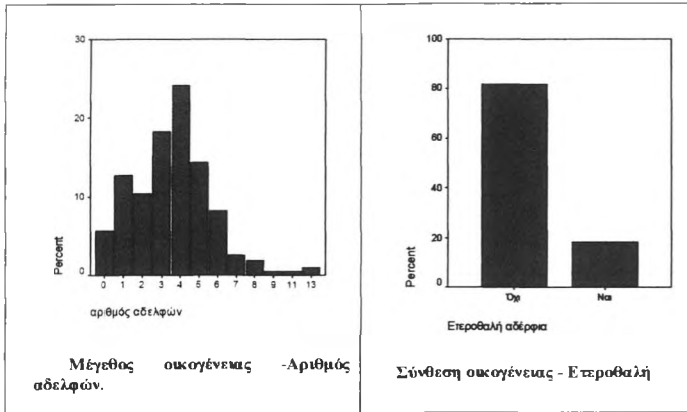
2.1 Δομικά χαρακτηριστικά της οικογένειας

Διάγραμμα 14 Βιολογικοί γονείς και γονεικά υποκατάστατα των εγκλειστών παραβατικών ατόμων του δείγματός μας με βάση το πρώτο αδίκημα που τέλεσαν. N=426

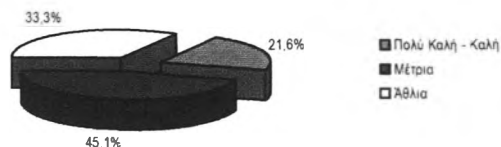
Το 77,7% των εγκλειστών παραβατικών ατόμων του δείγματός μας, μας ανέφερε ότι μεγάλωσε κατά τη παιδική του ηλικία, τουλάχιστον τον ένα από τους δύο **φυσικούς γονείς** του. Όμως ένα ποσοστό 6,1% του πληθυσμού του δείγματός μας, πέρασε τα παιδικά του χρόνια σε κάποιο Ίδρυμα.

Οι δύο σημαντικότεροι λόγοι που οδήγησαν τον εγκλεισμό τους σε Ίδρυμα ήταν είτε ενδοοικογενειακά προβλήματα είτε η διάπραξη εγκλημάτων.

Διάγραμμα 15 Περιγραφή του μεγέθους και της σύνθεσης της οικογένειας προέλευσης των εγκλειστων παραβατικών ατόμων του δείγματος μας N=426

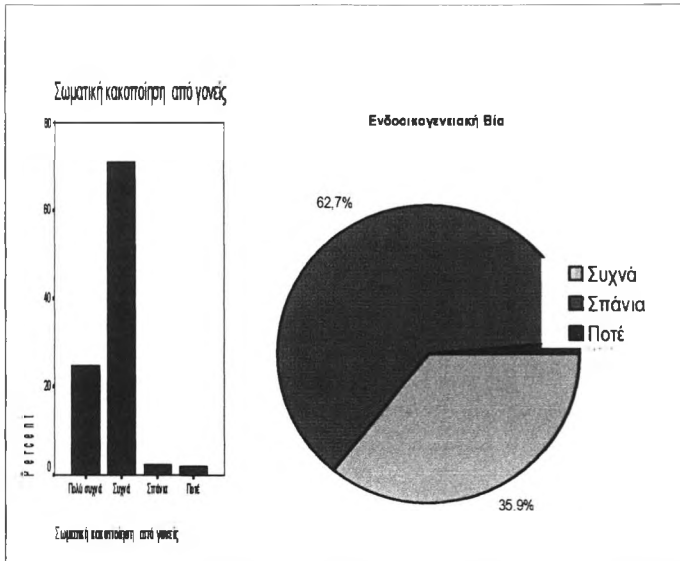
Όπως παρατηρούμε στο παραπάνω διάγραμμα το 71,4 % των εγκλειστων εγκλειστων παραβατικών ατόμων του δείγματος μας , ανήκει σε πολυμελής οικογένειες (N=304). Επίσης το 18,3% του υπό μελέτη παραβατικού πληθυσμού μας , όπως προκύπτει από τα αποτελέσματα της μελέτης μας είχε ετεροθαλή αδέρφια. Το γεγονός δηλώνει πιθανό διαζύγιο ή θάνατο μεταξύ των φυσικών γονέων. Από τα αποτελέσματα της παρούσας μελέτης επιπλέον , καταδεικνύεται ότι η οικονομική κατάσταση των οικογενειών του δείγματος μας, κυμαίνονταν από μέτρια έως άθλια (N=340, 79,8%) αγγίζοντας συχνά τα όρια της φτώχειας

Διάγραμμα 16 Περιγραφή της οικονομικής κατάστασης της οικογένειας των εγκλειστων παραβατικών ατόμων του δείγματος μας N=426

2.2 Λειτουργικά Χαρακτηριστικά

Το 95,5% του υπό μελέτη παραβατικού πληθυσμού μας , μας δήλωσε ότι είχε **κακοποιηθεί σωματικά** από τους γονείς του τουλάχιστον μία φορά.

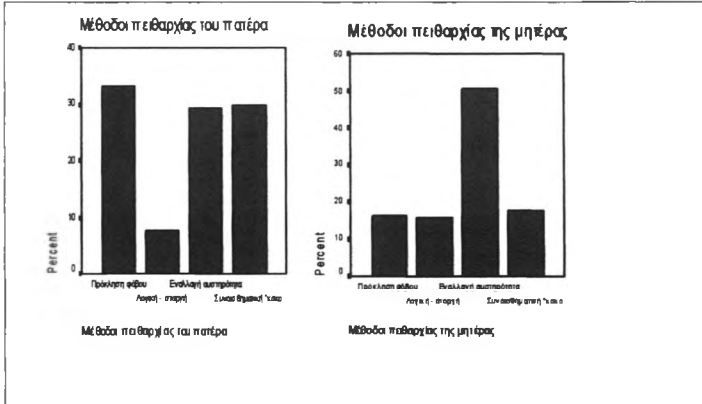

Διάγραμμα 17 Ποσοστιαία κατανομή των εγκλειστων παραβατικών ατόμων του δείγματός μας τα οποία ήταν μάρτυρες περιστατικών ενδοοικογενειακής βίας, και δεκτές σωματικής κακοποίησης από τους γονείς τους. n=426

Σημαντικό είναι επίσης το ποσοστό του πληθυσμού του δείγματός μας που αναφέρει ότι υπήρχαν μεταξύ των μελών της οικογένειάς τους πολύ συχνά κρούσματα **ενδοοικογενειακής βίας** (N=159).

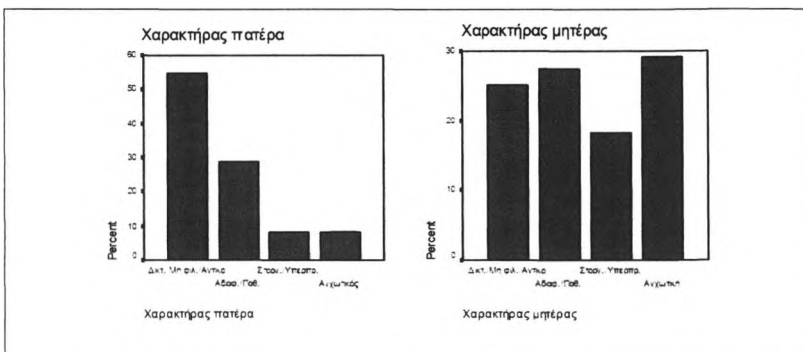
Οι **μέθοδοι γονεϊκής επιβολής** που εφαρμόζαν προς αυτά οι γονείς τους , όπως μας δήλωσαν, σχετιζόνταν με **απειλές και φόβο, ενώ το ξύλο** αποτέλεσε συχνό μέσο πειθαρχίας από τον πατέρα(N=156) και σε μικρότερο βαθμό από την μητέρα (N=75). Καθοριστικής σημασίας

παράγοντα ,αποτελέσε και η ψυχολογική βία- **συναισθηματική κακοποίηση** , στην οποία υπέστησαν αρκετά από τους έγκλειστα παραβατικά άτομα του δείγματός μας , κατά την παιδική τους ηλικία, προκειμένου να πειθαρχήσουν.

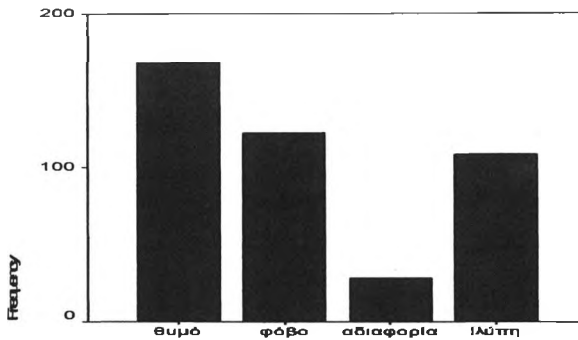
Διάγραμμα 18 Περιγραφή των μεθόδων γονεϊκής επιβολής N=426

Αναφορικά με τα **χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς** του γονεϊκού σχήματος, η πλειοψηφία αυτών , χαρακτηρίζει τον **πατέρα** τους **αυστηρό** (N=234) ενώ αρκετοί αναφέρουν ότι η στάση του πατέρα τους απέναντι τους ήταν **παθητική** (N=123)

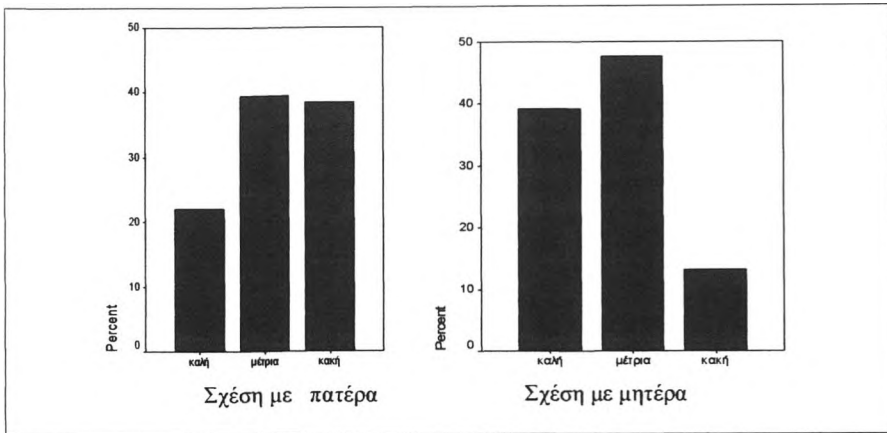
Διάγραμμα 19 Περιγραφή των χαρακτηριστικών της συμπεριφοράς των γονέων των εγκλειστων παραβατικών ατόμων του δείγματός μας N=426

Στην ερώτηση «**πως αισθανόσουν όταν μάλωναν οι γονείς σου**» τα συναισθήματα ήταν σχετικά κυρίως με θυμό (N=167), φόβο (N=123) και λύπη (N=108) ενώ οι απαντήσεις σχετικά με το πώς αισθάνονταν ήταν κυρίως **θυμός** (N=106), **φόβος** (N=123), **αδιαφορία** (N=61), **λύπη** (N=108).

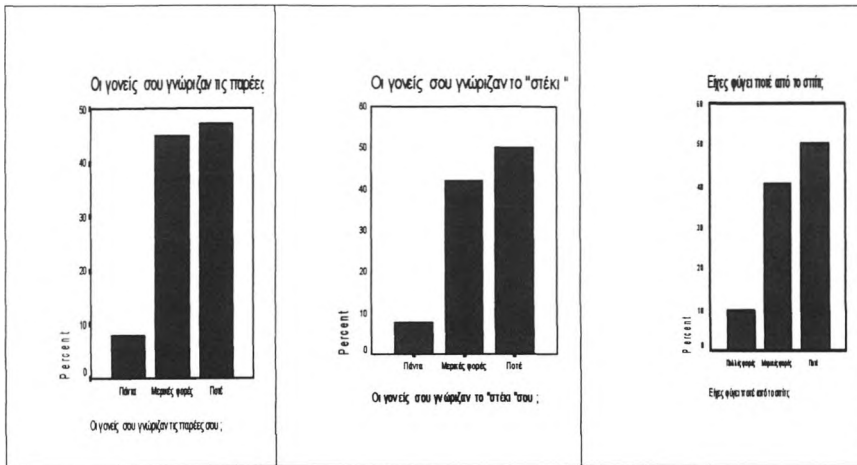
Διάγραμμα 20 Περιγραφή των συναισθημάτων που «βίωναν» τα έγκλειστα παραβατικά άτομα του δείγματός μας , κατά τη φάση των ενδοσυζιγικών συγκρούσεων των γονέων τους, N=426

Περιγράφοντας τη σχέση τους με τον πατέρα τους το 39,4% τις χαρακτηρίζει **μέτριες** ενώ το 36% **κακές**. Οι σχέσεις με τη μητέρα, παρουσιάζονται από την πλειοψηφία αυτών , **από καλές** (39,5%) έως **μέτριες** (47,7%).

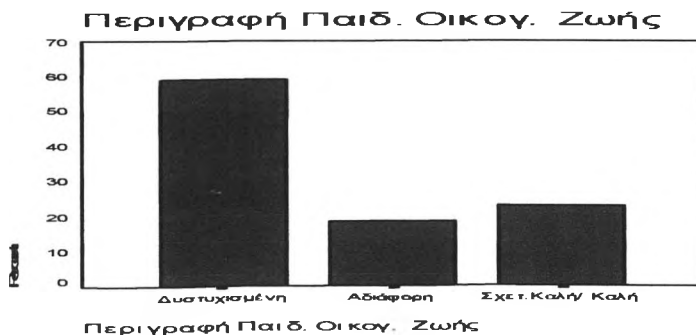
Διάγραμμα 21 Περιγραφή της συναισθηματικής σχέσης που είχαν τα έγκλειστα παραβατικά άτομα του δείγματός μας με το γονεϊκό σκίαμα N=426

Η γονεϊκή επίβλεψη στις περισσότερες περιπτώσεις ήταν καλαρή και αυτό γίνεται αντιληπτό από τις απαντήσεις των εγκλειστών, ειδικότερα το 45% των ερωτηθέντων αναφέρει ότι οι γονείς τους ήξεραν μερικούς από τους φίλους τους ενώ το 47,2 δήλωσε ότι **δεν γνώριζαν κανένα από τα άτομα** με τα οποία συναναστρεφόταν. Από το σύνολο του πληθυσμού του δείγματος το 42% δήλωσε ότι οι γονείς του γνώριζαν μερικές φορές το μέρος το οποίο βρισκόταν αυτό ήταν εκτός οικίας ενώ το 50,2% **δεν γνώριζε καθόλου που πήγαιναν** τα παιδιά όταν δεν βρίσκονταν εντός του σπυιού. Παρατηρήσαμε επίσης ότι το 50% του πληθυσμού **έχει φύγει τουλάχιστον μία φορά** από το σπίτι ενώ το 40,1% είχε φύγει αρκετές φορές.

Διάγραμμα 22 Γονεϊκή επίβλεψη και τάσεις φυγής που εκδήλωσαν τα εγκλειστα παραβατικά άτομα του δείγματος μας $N=426$

Όλα όσα αναφέρθηκαν είχαν σοβαρές συνέπειες στην ψυχολογία των εγκλειστών παραβατικών ατόμων του δείγματος μας. Πιο συγκεκριμένα η πλειοψηφία αυτών (58,9%) περιέγραψαν την **παιδική οικογενειακή τους ζωή ως δυστυχημένη** ($N=251$) ενώ ένας σημαντικός αριθμός εξ αυτών ($N=78$) δήλωσαν ότι η περίοδος εκείνη της ζωής τους, τους ήταν **αδιάφορη**.

Διάγραμμα 23 Περιγραφή της οικογενειακής ζωής των εγκλειστών παραβατικών ατόμων του δείγματος μας λίγο πριν την τέλεση της πρώτης παραβατικής τους πράξης.

2.3 Απόψεις των εγκλειστών παραβατικών ατόμων του δείγματός μας για τη σύνδεση της οικογένειας με τη νεανική παραβατικότητα.

Αναφορικά στις απόψεις των εγκλειστών παραβατικών ατόμων του δείγματός μας , ως προς τις αιτίες γένεσης της μιας παραβατικής συμπεριφοράς, διαπιστώνουμε ότι δίνουν ιδιαίτερη βαρύτητα σε δύο μεταβλητές που σχετίζονται με την περιγραφή της **ενδοοικογενειακής ατμόσφαιρας** και του **ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος**.

Το 68,2% των ερωτηθέντων θεωρεί ότι η **ανατροφή των παιδιών** παίζει καθοριστικό ρόλο στην μετέπειτα εξέλιξη της προσωπικότητας τους και στην εκδήλωση ή μη παραβατικής συμπεριφοράς. Συγκεκριμένα το 77,5% του πληθυσμού του δείγματος (N=330) δήλωσε ότι τα **παραμελημένα παιδιά αναζητούν συχνά αλλού τη φροντίδα, τη ζεστασιά** και την αγάπη με άσχημες πολλές φορές συνέπειες για αυτά.

Διαπιστώσαμε επίσης ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των εγκλειστών παραβατών θεωρεί ότι οι **διαταραγμένες σχέσεις μεταξύ των γονέων** (φασαρίες, ξυλοδαρμοί) αποτελούν τους βασικούς παράγοντες διάλυσης της οικογένεια και επηρεάζουν αρνητικά την μετέπειτα συμπεριφορά των παιδιών της. Αυτό συμβαίνει διότι καθένα από τα μέλη της οικογένειας απομονώνεται από αυτήν με άμεση συνέπεια την έλλειψη γονικής επίβλεψης.

Επιπρόσθετα, το σύνολο των ερωτηθέντων έδωσε καταφατική απάντηση στην ερώτηση **«Η απόρριψη και υποτίμηση που δέχεται ένα άτομο από τους γονείς του σημαδεύουν και την υπόλοιπη ζωή του»**.

Η άλλη μεταβλητή στην οποία παρατηρήσαμε ότι έδωσαν ιδιαίτερη βαρύτητα οι ερωτηθέντες είναι η επιρροή του κοινωνικού περιβάλλοντος στην εκδήλωση ή μη παραβατικής συμπεριφοράς.

Στο ερώτημα αν η **ανάμιξη ενός ατόμου με την αστυνομία** μπορεί να είναι αποτέλεσμα της κοινωνικής του ζωής (**συναναστροφή με φίλους**) το 61,7% αυτών (N=263) θεωρεί ότι το γεγονός αυτό είναι πολύ πιθανό, ενώ θεωρεί ότι ανάμιξη με την αστυνομία μπορεί να είναι αποτέλεσμα επίσης της **ανεργίας** σε ποσοστό 68,5% και της **φτώχειας** σε ποσοστό 40,4%.

3.0 ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΩΣ ΣΗΜΑΝΤΙΚΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΠΡΟΕΚΥΨΑΝ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΠΙΝΑΚΕΣ ΣΥΝΑΦΕΙΑΣ & ΤΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΠΟΛΥΠΑΡΑΓΟΝΤΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

3.1 Ευρήματα που προέκυψαν από τους πίνακες συνάφειας ,έπειτα από τη δοκιμασία χ^2

Τα στατιστικώς σημαντικά ευρήματα²⁷ που προέκυψαν από τους πίνακες συνάφειας, παραθέτονται, στον ακόλουθο πίνακα.

Πιο συγκεκριμένα στον Πιν. (3) παρουσιάζονται οι μεταβλητές εκείνες του οικογενειακού περιβάλλοντος, όπου μέσω της δοκιμασίας χ^2 , διαφάνηκε ότι έχουν στατιστικώς σημαντική σχέση με το είδος του αδικήματος σε επίπεδο σημαντικότητας $\alpha = 0.005$. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να διευκρινίσουμε ότι οι μεταβλητές αυτές παρέμειναν στο μοντέλο επειδή όπως διαπιστώνουμε είχαν p -value < 0.005

Πιν. 3 Μεταβλητές του οικ. περιβάλλοντος στατιστικώς σημαντικές

Μεταβλητές	Pearson Chi- Square		
	Value	Df	Asymp.Sig
Σύνθεση οικ. (ετεροθαλή αδέρφια)	35.434	3	0.034
Σωματική κακοποίηση	28.658	9	0.001
Μέθοδοι πειθαρχίας της μητέρα	20.195	9	0.017
Χαρακτ. Συμπεριφοράς πατέρα	19637	9	0.002
Χαρακτ. Συμπεριφοράς μητέρας	42179	9	0.000
Συναισθηματ. σχέση με τη μητέρα	60576	15	0.000
Ενδοσυζυγικές σχέσεις	30.257	9	0.0000
Σεξουαλική κακοποίηση			0.0001
Γονεικός Έλεγχος (ενήμεροι οι γονείς για τις συναναστροφές τους)	15.118	6	0.019
Γονεικός Έλεγχος (ενήμεροι οι γονείς για το μέρος που σίναζαν)	32.871	6	0.000
Φυγή από το σπίτι	16.599	6	0.011
Οικονομική κατάσταση οικογένειας	13.597	6	0.034

²⁷ Στην ενότητα αυτή παραθέτουμε τις οικογενειακές μεταβλητές οι οποίες φάνηκε (έπειτα από τη στατιστική δοκιμασία χ^2) ότι επηρέασαν το είδος της πρώτης παραβατικής πράξης που τέλεσαν κατά την περίοδο της ανηλικότητάς τους, τα άτομα του δείγματός μας(υπότροποι ή μη).

Παραβατικό ιστορικό οικογένειας	29243	6	0,000
Γονεϊκή φροντίδα (κοντά στις δύσκολες στιγμές)	22236	3	0.000
Απουσία γονέα λόγω διαζυγίου	7.775	3	0.051²⁸
Απουσία γονέα λόγω θανάτου (ανδρ.Πληθ)	8.821	3	0.032
Απουσία γονέα λόγω θανάτου (μόνο για το γυν. Πληθ.)	6.060	2	0.048
Σεξουαλική κακοποίηση(για το γυν Πληθ)	7164	2	0.028

²⁸ Οριακά στατιστικώς σημαντική

3.2 Ευρήματα πολυπαραγοντικής ανάλυσης

Τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την πολυπαραγοντική ανάλυση παραθέτονται, στον ακόλουθο πίνακα.

Πιο συγκεκριμένα στον Πιν. () παρουσιάζονται οι μεταβλητές που κατέδειξε η Loglinear Analysis, ότι έχουν σημαντική επιρροή στο είδος της παραβατικής συμπεριφοράς που θα εκδηλώσει ένας ανήλικος/ η υπότροπος. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να διευκρινίσουμε ότι οι μεταβλητές αυτές παρέμειναν στο μοντέλο επειδή όπως διαπιστώνουμε είχαν p -value < 0.005

Πίνακας 4 Στατιστική σημαντικότητα οικογενειακών παραγόντων και αλληλεπιδράσεων

	Degr. of	Log-	Chi-	P
Intercept	3	-452,187		
DIVORSE	3	-447,767	8,83962	0,031501
SEXP	3	-426,543	42,44775	0,000000
SOMKAK	6	-407,306	38,47283	0,000001
DIATXSXS	3	-402,479	9,65478	0,021741
FATHERTR	9	-393,199	18,56030	0,029202
MO_CHAR	9	-372,148	42,10112	0,000003
PISTFAM	6	-361,032	22,23301	0,001099
NBRINGUP	3	-356,059	9,94550	0,019035
NBTWPARE	3	-350,497	11,12411	0,011073
"PLOUTHM2"	3	-343,946	13,10235	0,004420
DIVORSE*SOMKAK	3	-339,574	8,74442	0,032889
FATHERTR*MO_CHAR	24	-313,274	52,60012	0,000653
MO_CHAR*PISTFAM	12	-294,217	38,11303	0,000147
FATHERTR*PISTFAM	18	-273,320	41,79437	0,001181
MO_CHAR*"PLOUTHM2"	9	-259,246	28,14880	0,000901

Επιπρόσθετα όπως παρατηρούμε στον παραπάνω πίνακα οι μεταβλητές του οικογενειακού περιβάλλοντος που « ενοχοποιούνται» για τη διαφοροποίηση της παραβατικής συμπεριφοράς που εμφάνισαν τα άτομα του δείγματός μας είναι οι ακόλουθες :

Διαζύγιο γονέων

Σεξουαλική παρενόχληση

Σωματική κακοποίηση από τους γονείς

Υπαρξη διαταραγμένων σχέσεων μέσα στην οικογένεια

Μέθοδοι πειθαρχίας που χρησιμοποιούσε ο πατέρας

Χαρακτηριστικά συμπεριφοράς της μητέρας

Προηγούμενο παραβατικό ιστορικό στην οικογένεια

Σχέσεις των γονέων μεταξύ τους

Γονεϊκοί έλεγχοι (Αν οι γονείς γνώριζαν το «στέκι» τους ή τις παρέες τους)

Το γενικευμένο γραμμικό μοντέλο(Loglinear Analysis) έδειξε ακόμα ότι η συνδυασμένη παρουσία ορισμένων μεταβλητών ασκούν σημαντικότερη αλληλεπίδραση, συγκριτικά με το «άθροισμα» των μεμονωμένων τους επιδράσεων. Οι μεταβλητές αυτές που έχουν σημαντική αλληλεπίδραση στη διαφοροποίηση της παραβατικής συμπεριφοράς είναι οι ακόλουθες :

Διαζύγιο γονέων και σωματική κακοποίηση από τους γονείς

Συνδυασμοί τύπων χαρακτήρα της μητέρας και τρόπων πειθαρχίας που χρησιμοποιούσε ο πατέρας

Χαρακτηριστικά συμπεριφοράς της μητέρας και ύπαρξη προηγούμενου παραβατικού ιστορικού στην οικογένεια

Τρόποι πειθαρχίας που χρησιμοποιούσε ο πατέρας και ύπαρξη προηγούμενου παραβατικού ιστορικού στην οικογένεια

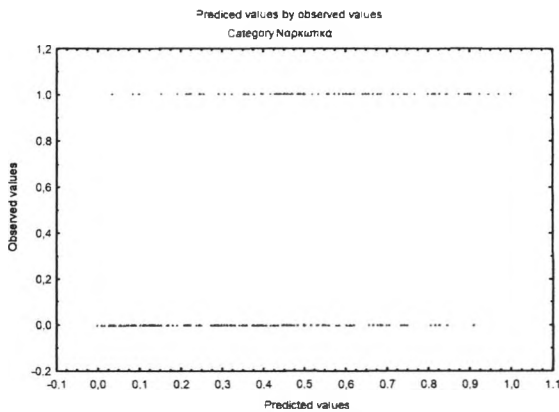
Χαρακτήρας της μητέρας και γονεϊκός έλεγχος.(αν οι γονείς γνώριζαν τους φίλους τους)

Επιπλέον στα γραφήματα που ακολουθούν, περιγράφεται διαγραμματικά

η προσαρμογή του προγνωστικού μοντέλου στα δεδομένα μας.

Πιο συγκεκριμένα απεικονίζεται η ικανότητα του μοντέλου στο να προβλέπει το είδος του αδικήματος που διαπράττει ένας ανήλικος παραβάτης, με βάση τα οικογενειακά του χαρακτηριστικά.

Αδικήματα Παρ. του Ν. Περί Ναρκωτικών

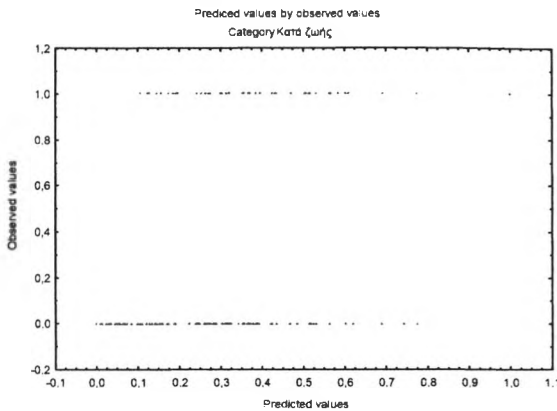
Διάγραμμα 24: Διαγραμματική απεικόνιση της πιθανότητας που το μοντέλο απέδωσε σε κάθε παραβατικό άντρα να είναι το πρώτο του τελεσθέν αδίκημα, σχετικό με την Παρ. του Ν. Περί Ναρκωτικών.

Η οριζόντια γραμμή στη τιμή 1 αντιπροσωπεύει τους άντρες του δείγματος μας, οι οποίοι «ξεκίνησαν την παραβατική τους σταδιοδρομία» τελώντας αδικήματα Παρ. του Ν. Περί Ναρκωτικών. Η γραμμή που βρίσκεται στην τιμή 0 αντιπροσωπεύει τα υπόλοιπα παραβατικά άτομα του δείγματός μας. Τα σημεία(μπλε κουκίδες) δίνουν την πιθανότητα που το μοντέλο απέδωσε σε κάθε άντρα να είναι το πρώτο του αδίκημα σχετικό με ναρκωτικά.

Παρατηρούμε στο παραπάνω διάγραμμα ότι για τους περισσότερους παραβατικούς άντρες του δείγματός μας, των οποίων το πρώτο

αδίκημα ήταν σχετικό με την Παρ. του Ν. Περί Ναρκωτικών ,το μοντέλο δίνει (βάσει των ατομικών τους οικογενειακών χαρακτηριστικών και αγνοώντας το αδίκημα τους) πιθανότητα $p > 0.5$,το πρώτο αδίκημα τους να είναι σχετικό με την προαναφερόμενη ομάδα αδικημάτων. Ομοίως, για όσους δεν είχαν πρώτο αδίκημα σχετικό με ναρκωτικά, στους περισσότερους αποδίδει πιθανότητα μικρότερη του 0.5 ως προς την τέλεση τέτοιου τύπου αδικημάτων.. Μπορούμε λοιπόν να πούμε ότι το μοντέλο αποδίδει ικανοποιητικά.

Αδικήματα Κατά Ζωής

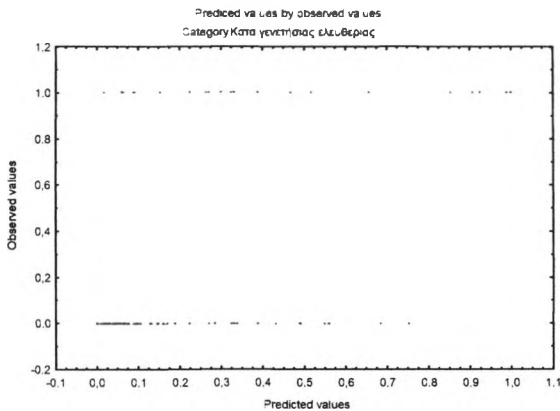
Διάγραμμα 25: Διαγραμματική απεικόνιση της πιθανότητας που το μοντέλο απέδωσε σε κάθε παραβατικό άντρα να είναι το πρώτο του τελεσθέν αδίκημα, σχετικό με αδικήματα Κατά Ζωής.

Η οριζόντια γραμμή στη τιμή 1 αντιπροσωπεύει τους άντρες του δείγματος μας , οι οποίοι «ξεκίνησαν την παραβατική τους σταδιοδρομία» τελώντας αδικήματα Κατά Ζωής.

Η γραμμή που βρίσκεται στην τιμή 0 αντιπροσωπεύει τα υπόλοιπα παραβατικά άτομα του δείγματός μας. Τα σημεία(μπλε κουκίδες) δίνουν την πιθανότητα που το μοντέλο απέδωσε σε κάθε άντρα να είναι το πρώτο του αδίκημα σχετικό με την προαναφερόμενη ομάδα αδικημάτων.

Όπως παρατηρούμε το μοντέλο έδωσε στα περισσότερα μέλη του δείγματος μας , μικρές πιθανότητες να είναι το πρώτο τους αδίκημα σχετικό με τα Αδικήματα Κατά Ζωής, είτε αυτό ήταν τέτοιο είτε όχι. Συνεπώς με βάση την παρατήρηση αυτή , μπορούμε να συμπεράνουμε ότι το μοντέλο δεν αποδίδει ικανοποιητικά στο να «προβλέπει» Αδικήματα Κατά Ζωής.

Αδικήματα Κατά της Γενετήσιας Ελευθερίας.

Διάγραμμα 26 : Διαγραμματική απεικόνιση της πιθανότητας που το μοντέλο απέδωσε σε κάθε παραβατικό άντρα να είναι το πρώτο του τελεσθέν αδίκημα, σχετικό με αδικήματα κατά της γενετήσιας ελευθερίας.

Η οριζόντια γραμμή στη τιμή 1 αντιπροσωπεύει τους άντρες του δείγματος μας , οι οποίοι «ξεκίνησαν την παραβατική τους σταδιοδρομία» τελώντας αδικήματα κατά της γενετήσιας ελευθερίας.

Η γραμμή που βρίσκεται στην τιμή 0 αντιπροσωπεύει τα υπόλοιπα παραβατικά άτομα του δείγματός μας. Τα σημεία(μπλε κουκίδες) δίνουν την πιθανότητα που το μοντέλο απέδωσε σε κάθε άντρα να είναι

το πρώτο του αδίκημα σχετικό με αδικήματα κατά της γενετήσιας ελευθερίας.

Όπως διαφαίνεται στο παραπάνω διάγραμμα, το μοντέλο²⁹ δεν αποδίδει ικανοποιητικά ούτε στην πρόβλεψη αδικημάτων σχετικά με την γενετήσια ελευθερία

Συμπερασματικά θα μπορούσαμε να διατυπώσουμε την άποψη ότι το προγνωστικό μοντέλο διέκρινε αρκετές οικογενειακές μεταβλητές, οι οποίες φάνηκε ότι συνέβαλλαν στη διαφοροποίηση της παραβατικής συμπεριφοράς που εμφάνισαν κατά την περίοδο της ανηλικότητας τους, τα έγκλειστα παραβατικά άτομα του δείγματός μας.

Αν στο μέλλον ληφθεί ένα μεγαλύτερο δείγμα το οποίο θα περιλαμβάνει τόσο έγκλειστα παραβατικά άτομα, όσο και μη παραβατικά άτομα, η παραπάνω στατιστική ανάλυση θα μπορεί να δώσει ένα περισσότερο ακριβές προγνωστικό μοντέλο, το οποίο όχι μόνο θα είναι σε θέση να εκτιμήσει την πιθανότητα που έχει ένα άτομο να εμφανίσει μια παραβατικού τύπου συμπεριφορά, αλλά και να «προβλέψει» ακόμα και το είδος του αδικήματος που θα μπορούσε να διαπράξει έχοντας ως βάση τα οικογενειακά του χαρακτηριστικά.

²⁹ Όμως ούτως ή άλλως είχαμε πολύ λίγα μέλη στο δείγμα με αδίκημα κατά της γενετήσιας ελευθερίας. Βλέπουμε από την άλλη όμως ότι το μοντέλο είναι πολύ καλό στο να προβλέπει ποιος δεν θα κάνει αδίκημα κατά της γενετήσιας ελευθερίας

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

Η ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΤΩΝ ΔΟΜΟΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Εισαγωγή

1.0 ΤΑ ΔΟΜΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

ΓΕΝΙΚΑ

- 1.1 Ατελής Οικογενειακή Δομή: Μονογονεϊκού τύπου Οικογένεια
- 1.2 Μέγεθος Οικογένειας

2.0 ΤΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Εισαγωγή

- 2.1 Χαρακτηριστικά Συμπεριφοράς Των Γονέων - Μέθοδοι Γονεϊκής Ανατροφής
- 2.2 Γονεϊκή Εγκληματικότητα
- 2.3 Γονεϊκή Επίβλεψη & Γονεϊκοί Έλεγχοι
- 3.0 Σωματική & Σεξουαλική Κακοποίηση Από Τους Γονείς
- 3.1 Σωματική Κακοποίηση
- 3.2 Σεξουαλική Κακοποίηση

Εισαγωγή

Σε αυτό το κεφάλαιο , θα ασχοληθούμε με τη παρουσίαση και το σχολιασμό- *με τη βοήθεια των σχετικών γραφημάτων καθώς και των πινάκων συνάφειας(crosstabulation)-* των μεταβλητών εκείνων της εμπειρικής μας μελέτης που προέκυψαν ως στατιστικώς σημαντικές ,από το στατιστικό μοντέλο Πολυπαραγοντικής Ανάλυσης.

Επιπλέον έχοντας ως γνώμονα την βιβλιογραφική ανασκόπηση των συναφών με το ερευνητικό μας θέμα Θεωρητικών Προσεγγίσεων τις οποίες εξετάσαμε στο πρώτο μέρος, θα παραθέσουμε με βάση τη διεθνή βιβλιογραφία, τα ευρήματα εκείνα των εμπειρικών μελετών που άλλοτε επιβεβαιώνουν με μεγαλύτερη πιθανότητα την ύπαρξη σχέσης ανάμεσα στα δομικά χαρακτηριστικά της οικογένειας και την εκδήλωση του φαινομένου της νεανικής παραβατικότητας , άλλοτε πάλι τεκμηριώνουν περισσότερο , τη σύνδεση της νεανικής παραβατικότητας με τα λειτουργικά χαρακτηριστικά της οικογένειας.

Αν και ένας τέτοιος διαχωρισμός είναι λεπτός δεδομένου ότι τόσο τα δομικά όσο και τα λειτουργικά χαρακτηριστικά της οικογένειας περιπλέκονται και συχνά λειτουργούν με τρόπο αλληλοεπιδραστικό στη δημιουργία του φαινομένου της νεανικής παραβατικότητας, θα επιχειρήσουμε για λόγους σαφήνειας και πρακτικότητας να αναλύσουμε στην πρώτη ενότητα τους μηχανισμούς με τους οποίους τα δομικά χαρακτηριστικά της οικογένειας συνδέονται με την παραβατικότητα των νεαρών μελών της οικογένειας. Ειδικότερα θα αναλύσουμε τον τρόπο σύνδεσης της νεανικής παραβατικότητας με την δομή το μέγεθος και τη σύνθεση της οικογένειας.

Στη συνέχεια, στην επόμενη ενότητα , θα στρέψουμε την προσοχή μας στα λειτουργικά χαρακτηριστικά της οικογένειας , τα οποία συνδέονται με τα χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς των γονέων και τις γονεϊκές πρακτικές

ανατροφής, τη γονεϊκή εγκληματικότητα , τους γονεϊκούς ελέγχους καθώς και την ενδοοικογενειακή βία(σωματική &σεξουαλική κακοποίηση) ,χαρακτηριστικά τα οποία με βάση τη διεθνή βιβλιογραφία *ενοχοποιούνται* σε μεγάλο βαθμό, για την εμφάνιση του φαινομένου της νεανικής παραβατικότητας .

1.0 ΤΑ ΔΟΜΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

ΓΕΝΙΚΑ

Με βάση τα ευρήματα της εμπειρικής μας έρευνας, θα μελετήσουμε τους μηχανισμούς σύνδεσης των δομικών χαρακτηριστικών της οικογένειας με τη νεανική παραβατικότητα. Βασικός άξονας θα είναι κυρίως οι μεταβλητές που βρέθηκαν να έχουν σημαντική σχέση με το είδος της πρώτης παραβατικής πράξης που τέλεσαν τα άτομα του δείγματός μας. Παράμετροι οι οποίες μας δίνουν περαιτέρω πληροφορίες για το είδος του γονεϊκού χωρισμού, τη σύνθεση καθώς και το μέγεθος της οικογένειας προέλευσης του στατιστικού μας πληθυσμού, σε συνδυασμό με αντίστοιχα ευρήματα συναφών εμπειρικών μελετών που παρατίθενται στη διεθνή βιβλιογραφία, θα συνδράμουν καταλυτικά στην όλη ερμηνευτική μας προσπάθεια.

Προκειμένου να αποκτήσουμε μια πρώτη εικόνα των δομικών χαρακτηριστικών της οικογένειας προέλευσης του δείγματός μας, στο σημείο αυτό κρίνουμε σκόπιμο να παραθέσουμε με βάση τον τύπο του αδικήματος τα δομικά χαρακτηριστικά του οικογενειακού περιβάλλοντος, τα οποία βρέθηκαν στατιστικώς σημαντικά.

A) Αδικήματα Παρ. Ν. περί Ναρκωτικών

Τα έγκλειστα παραβατικά άτομα, τα οποία διέπραξαν αδικήματα Παρ. Ν. περί Ναρκωτικών, αποτέλεσαν το 51,8 % του συνολικού δείγματος (N=426). Στην πλειοψηφία τους περιέγραψαν τα δομικά χαρακτηριστικά του οικογενειακού τους περιβάλλοντος ως εξής:

Το 38,9% δήλωσε ότι προερχόταν από οικογένεια με διαζευγμένους γονείς, ενώ το 14% δήλωσε ότι προερχόταν από οικογένεια με γονεϊκή απουσία που οφειλόταν σε θάνατο του ενός γονέα.

Σε ό,τι αφορά την οικονομική κατάσταση της οικογένειάς τους, το 42,1% τη χαρακτήρισε μέτρια, ενώ το 39% άθλια.

Το 39,4% δήλωσε ότι η ασχολία του πατέρα του σχετιζόταν με τεχνικά επαγγέλματα, ενώ για το 49,8% του δείγματος οι γραμματικές γνώσεις του

πατέρα τους ήταν επιπέδου Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης (Απόφοιτοι Δημοτικού).

B) Αδικήματα Κατά Ζωής

Τα έγκλειστα παραβατικά άτομα που διέπραξαν αδικήματα Κατά Ζωής αποτέλεσαν το 10,6% του συνολικού δείγματος (N=426). Η πλειοψηφία αυτών μας περιέγραψε τα δομικά χαρακτηριστικά του οικογενειακού τους περιβάλλοντος ως εξής:

Το 66,7% δήλωσε ότι προερχόταν από οικογένεια με διαζευγμένους γονείς, ενώ το 13,3 % δήλωσε ότι προερχόταν από οικογένεια της οποίας απουσίαζε ο ένας γονέας εξαιτίας θανάτου.

Σε ό,τι αφορά την οικονομική κατάσταση της οικογένειάς τους το 51,1% τη χαρακτήρισε μέτρια.

Το 61,1% του δείγματος μας δήλωσε ότι ο πατέρας τους είχε γραμματικές γνώσεις επιπέδου Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης (Απόφοιτοι Δημοτικού), ενώ το 44,4% δήλωσε ότι η ασχολία του πατέρα του σχετιζόταν με τεχνικά επαγγέλματα.

Γ) Αδικήματα κατά Γενετήσιας Ελευθερίας

Τα έγκλειστα παραβατικά άτομα τα οποία διέπραξαν αδικήματα κατά Γενετήσιας Ελευθερίας αποτέλεσαν το 16,4% του συνολικού δείγματος (N=426).

Στην πλειοψηφία τους περιέγραψαν τα δομικά χαρακτηριστικά του οικογενειακού τους περιβάλλοντος ως εξής:

Το 60% μας δήλωσε ότι οι γονείς τους ήταν διαζευγμένοι, ενώ το 14,3 % δήλωσε ότι απουσίαζε ο ένας εκ των δύο γονέων λόγω θανάτου.

Η οικονομική κατάσταση της οικογένειας από το 54,3% χαρακτηρίστηκε μέτρια, η ασχολία δε του πατέρα για το 47,1% σχετιζόταν με τεχνικά επαγγέλματα, ενώ για το 54,3% του δείγματος οι γραμματικές γνώσεις του πατέρα ήταν επιπέδου Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης (Απόφοιτοι Δημοτικού).

Δ) Αδικήματα κατά Ιδιοκτησίας

Τα έγκλειστα παραβατικά άτομα τα οποία διέπραξαν αδικήματα Κατά Ιδιοκτησίας αποτέλεσαν το 10,5% του συνολικού δείγματος (N=426). Στην πλειοψηφία τους περιέγραψαν τα δομικά χαρακτηριστικά του οικογενειακού τους περιβάλλοντος ως εξής:

Το 31,1% δήλωσε την ύπαρξη διαζυγίου μεταξύ των γονιών του, ενώ το 20% δήλωσε γονεϊκή απουσία οφειλόμενη σε θάνατο του ενός γονέα. Από το 48,9% η οικονομική κατάσταση της οικογένειάς τους χαρακτηρίστηκε μέτρια. Όσον αφορά την ασχολία του πατέρα, αυτή σχετιζόταν με τεχνικά επαγγέλματα για το 40%, ενώ για το 46,7% του δείγματος οι γραμματικές γνώσεις του πατέρα τους ήταν επιπέδου Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης (Απόφοιτοι Δημοτικού).

1.1. Ατελής Οικογενειακή Δομή¹: Μονογονεϊκού τύπου Οικογένεια

Όπως επισημάναμε και σε προηγούμενη ενότητα,² η σχέση μεταξύ της νεανικής παραβατικότητας και της οικογενειακής δομής αποτέλεσε από πολύ νωρίς βασικό αντικείμενο μελέτης πλήθους επιστημονικών ερευνών.

Με γνώμονα όμως τη δομική αλλαγή της οικογένειας, η οποία *-όπως προαναγγέλλεται από τις δημογραφικές στατιστικές-* τείνει προς την μονογονεϊκού τύπου οικογένεια, το επιστημονικό ενδιαφέρον αυξήθηκε ακόμα περισσότερο για την περαιτέρω μελέτη της σχέσης αυτής και ειδικότερα για τη μελέτη των επιπτώσεων της «διαλυμένης οικογένειας»³ ως προς τη διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού.

Ορόσημο για την παραπάνω «στροφή» του επιστημονικού ενδιαφέροντος θεωρείται ότι αποτέλεσε η μελέτη των Glueck & Glueck (1950).

¹ Στα πλαίσια ερμηνείας της συμβολής των οικογενειακών χαρακτηριστικών στην εκδήλωση της νεανικής παραβατικότητας, έχοντας ως βάση τη βιβλιογραφική αναφορά που παραθέσαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο(Κεφ.2 ενότ.2.1), διακρίνονται δύο κατευθύνσεις στις οποίες κινήθηκαν οι θεωρητικές και εμπειρικές ερμηνευτικές προσεγγίσεις: Η πρώτη αφορούσε τη «μη πλήρη» από άποψη δομής οικογένεια «broken home» και η δεύτερη τη «μη πλήρη» από άποψη λειτουργίας οικογένεια «functional». Με τον όρο «broken home» «διαλυμένη οικογένεια» ή κατά άλλους μελετητές «διασπασμένη οικογένεια» έχει επικρατήσει -όπως διαπιστώνουμε σε επίπεδο διεθνούς βιβλιογραφίας- να αποκαλείται το οικογενειακό σχήμα από το οποίο απουσιάζει ο ένας γονέας, είτε λόγω θανάτου είτε λόγω διαζυγίου. Ενώ ο όρος «μη πλήρης από άποψη λειτουργίας» οικογένεια συνδέεται κυρίως με την διαταραγμένη οικογενειακή ατμόσφαιρα και την περιγραφή αρνητικά φορτισμένων ενδοοικογενειακών σχέσεων, ανεξάρτητα από τη φαινομενική «πληρότητα» που παρουσιάζει η οικογένεια. Όμως στα πλαίσια της παρούσας ενότητας, όπου θα παραθέσουμε τα ευρήματα της εμπειρικής μας μελέτης, κάνοντας παράλληλα και σχολιασμό τους έχοντας ως ερμηνευτικό άξονα άλλες συναφείς μελέτες, κρίνουμε σκόπιμο να διευκρινίσουμε ότι θα κάνουμε χρήση του όρου «διασπασμένη οικογένεια» μόνο ως προς τη μετάφραση του αγγλικού όρου «broken home» που χρησιμοποιούν τα ξενόγλωσσα άρθρα που παραθέτουμε. Σε ό,τι αφορά την ερμηνεία των δεδομένων της μελέτης μας, αντί του όρου «διασπασμένη οικογένεια» θα χρησιμοποιήσουμε- κρίνοντας αυτόν ως περισσότερο δόκιμο- τον όρο «μονογονεϊκή οικογένεια», διαχωρίζοντας αυτή με βάση το είδος της γονεϊκής απώλειας.

² (Μέρους 1 Κεφ.2 ενότ. 2.1)

³ Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειώσουμε ότι είναι αρκετοί αυτοί που υποστηρίζουν ότι το μέλλον των παιδιών που προέρχονται από μονογονεϊκές οικογένειες είναι αρνητικά προδιαγεγραμμένο. Μια τέτοιου είδους άποψη ασφαλώς είναι λανθασμένη και δεν πρέπει να υποστηρίζεται. Άλλωστε, όπως διαπιστώσαμε και στη σχετική βιβλιογραφία που παραθέσαμε, τα ευρήματα των συναφών με τις μονογονεϊκές οικογένειες μελετών δεν είναι ταυτόσημα, εξαιτίας των ποικίλων μεθοδολογικών προβλημάτων που παρουσιάζουν ορισμένες εξ αυτών των μελετών. Επιπλέον θα πρέπει να επισημάναμε ότι, παρά τις όποιες συγκλονιστικές αλλαγές -λόγω της γονεϊκής απώλειας- που επέρχονται στο οικογενειακό περιβάλλον των παιδιών αυτών, πολλές έρευνες έχουν δείξει ότι αρκετά από αυτά καταφέρνουν να ξεπεράσουν την άσχημη αυτή εμπειρία χωρίς να φτάσουν στο σημείο να εκδηλώσουν αντικοινωνικού ή παραβατικού τύπου συμπεριφορές. (Bohannon, 1975 - Burchinal, 1964 - Wilson, Zurcher, McAdams & Curtiss, 1975 - Hetherington, (1985), (1989)

Συγκεκριμένα, στη δεκαετία του '50 με βάση τα πορίσματα της μελέτης τους σε 500 παραβατικούς και μη παραβατικούς ανηλικούς οι Glueck & Glueck (1950)⁴, επεσήμαναν ότι η πλειοψηφία των ανηλικών που προέρχονταν από «διαλυμένες» οικογένειες εντοπιζόταν στην ομάδα των παραβατικών νεαρών. Η εξήγηση που έδωσαν για το εύρημα αυτό, ήταν ότι η απουσία αισθήματος ασφάλειας και πειθαρχίας που παρουσιάζουν οι διαλυμένες» οικογένειες, συνδράμουν με τρόπο αρνητικό στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού.

Σε παρόμοια έρευνά του λίγα χρόνια μετά, ο G. Kaiser (1959)⁵ διαπίστωσε ότι 42,8% του δείγματος των ανηλικών που μελετούσε προερχόταν από «μη συγκροτημένες» οικογένειες, και μάλιστα 1 στους 3 παραβατικούς νεαρούς προερχόταν από «διαλυμένη» οικογένεια, από την οποία απουσίαζε ο πατέρας. Ιδιαίτερο όμως ενδιαφέρον, αναφορικά με τη σύνδεση της «διαλυμένης οικογένειας» με την νεανική παραβατικότητα, παρουσιάζει και η έρευνα αυτοομολογούμενης παραβατικότητας που διεξήγαγε η Olofson (1971)⁶ στη Σουηδία. Τα πορίσματα της μελέτης της έδειξαν ότι τα παιδιά των «διαλυμένων» οικογενειών και δη αυτά που ανήκουν στην εργατική τάξη, παρουσιάζουν μεγαλύτερη ροπή ως προς την υιοθέτηση παραβατικών προτύπων συμπεριφοράς σε σχέση με αυτά των «συγκροτημένων» οικογενειών.

Αν και φαινομενικά η παραπάνω θεώρηση φάνηκε να επιβεβαιώνεται και από μεταγενέστερες μελέτες των Wells & Rankin (1985)⁷, Laub and Sampson (1988)⁸, Van Voorhis et al. (1988)⁹, εντούτοις

⁴ Glueck, S., & Glueck, E. (1950). *Unravelling juvenile delinquency*. Cambridge: Harvard University Press.

⁵ In Dornbusch, S. M., Carlsmith, J. M., Bushwall, S. J., Ritter, P., Leiderman, H., Hastorf, A. H., & Gross, R. T., (1985). Single parents, extended households, and the control of adolescents. *Child Development*, 56, 326-341. Kaiser, G., (1959). *Randalierende Jugend*, Heidelberg

⁶ In Dornbusch, S. M., Carlsmith, J. M., Bushwall, S. J., Ritter, P., Leiderman, H., Hastorf, A. H., & Gross, R. T., (1985). Single parents, extended households, and the control of adolescents. *Child Development*, 56, 326-341. Olofson, B., (1971). *Var var def visa*, Stockholm.

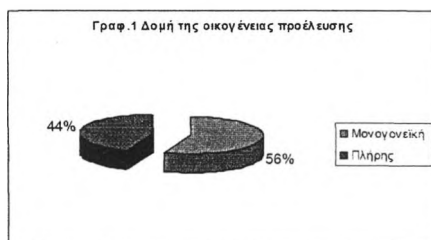
⁷ Wells, L. Edward and Joseph H. Rankin, (1985). Broken Homes and Juvenile Delinquency: An Empirical Review. *Criminal Justice Abstracts*, 17:249-272.

⁸ Laub, J. H., and Sampson, R. J. (1988). Unravelling families and delinquency: A reanalysis of the Glueck's data. *Criminology*, Vol 26, pp355-380

υπήρξαν επικρίσεις¹⁰ από ορισμένους μελετητές, οι οποίοι υποστήριξαν ότι οι εν λόγω μελέτες δεν κατόρθωσαν να δώσουν μια αξιόπιστη και κοινά αποδεκτή αιτιολόγηση του τρόπου σύνδεσης της «μονογονεϊκής» οικογένειας με τη νεανική παραβατικότητα.

Αυτό όμως δε σημαίνει πως θα πρέπει να συμπεράνουμε - *πηγαίνοντας στο αντίθετο άκρο* - ότι οι μονογονεϊκού τύπου οικογένειες δε συνδέονται με τη νεανική παραβατικότητα. Μάλλον θα υποστηρίζαμε ότι υπάρχει σύνδεση, υπό ορισμένες όμως συνθήκες, τις οποίες πρόκειται να εξετάσουμε σε αυτή την ενότητα.

Πιο συγκεκριμένα, αναφορικά με τη δομή της οικογένειας προέλευσης του στατιστικού μας δείγματος, διαπιστώνουμε ότι η πλειοψηφία (56%) των παραβατικών ατόμων του υπό μελέτη πληθυσμού μας προέρχεται από μονογονεϊκού τύπου οικογένειες.

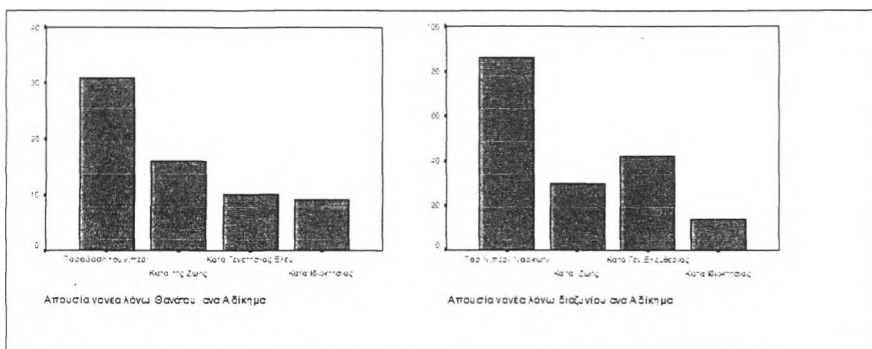
Διάγρ. 27 Δομή της οικογένειας προέλευσης του υπό μελέτη πληθυσμού μας (N=426)

Αναλυτικότερα, αναφορικά με το είδος του γονεϊκού χωρισμού που βίωσαν τα άτομα του στατιστικού μας πληθυσμού σε συνδυασμό με την πρώτη παραβατική πράξη που τέλεσαν κατά την περίοδο της ανηλικότητας

⁹ Van Voorhis, Patricia, Francis T. Cullen, Richard A. Mathers, and Connie Chenoweth Garner, (1988). The Impact of Family Structure and Quality on Delinquency: A Comparative Assessment of Structural and Functional Factors. *Criminology*, Vol 26: pp 235-261.

¹⁰ Πιο αναλυτικά, αναφορικά με τις επικρίσεις, βλ. Μέρος 1 κεφ. 2 ενότ. 2.1. επίσης τις μελέτες των Herzog E. & Sudia S, (1973) Children in fatherless families in B Caldwell and H, Ricciuti (ed) Review of Child Development Research Vol I Chicago University Press pp 117-232 Johnstone J (1980) Delinquency and the changing in American Family in D. Schichor and D Kelly (ed) Critical Issues in Juvenile Delinquency Lexington MA : Lexington Books pp 83-97, Rankin, J H (1983) The family Context of Delinquency Social Problems Vol 30 pp 466-479.

τους, παρατηρούμε ότι η πλειοψηφία (50%) των ατόμων που προέρχονται από οικογένειες όπου η απουσία του γονέα οφειλόταν σε θάνατο,

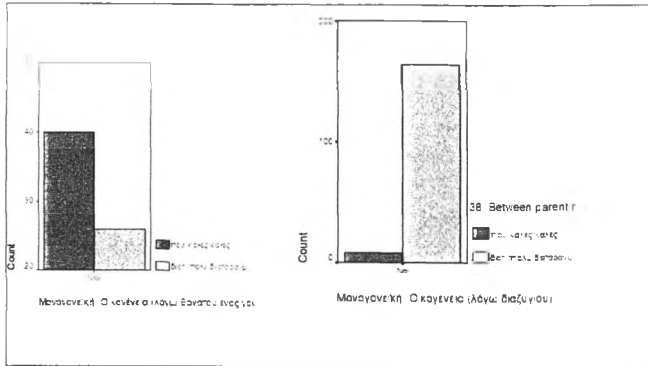

Διάγρ. 28 Μονογονεϊκή Οικογένεια και είδος πρώτης παραβατικής Συμπεριφοράς N=238

τέλεσαν Κατά Ζωής (ανθρωποκτονία, απόπειρα ανθρωποκτονίας, βαριές σωματικές βλάβες) αδικήματα.

Αντίθετα για τα άτομα που η απουσία του ενός γονέα από την οικογένεια οφειλόταν σε διαζύγιο, παρατηρούμε ότι για την πλειοψηφία αυτών (51%) η έναρξη της «παραβατικής τους καριέρας» ξεκίνησε με αδικήματα παράβασης του ν. Περί Ναρκωτικών (χρήση - κατοχή).

Μελετώντας παράλληλα, έχοντας ως βάση το είδος της γονεϊκής απώλειας, την εικόνα των **ενδοοικογενειακών τους σχέσεων**, παρατηρούμε ότι η πλειοψηφία (82,9%) των παραβατικών ατόμων που προέρχονται από διαζευγμένες οικογένειες μας περιέγραψαν τις σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειάς τους από διαταραγμένες έως πολύ διαταραγμένες.

Διαγρ. 29 Περιγραφή ενδοοικογενειακών σχέσεων με βάση τον τύπο της μονογονεϊκής οικογένειας N = 238

Αντίθετα για τα παραβατικά άτομα του δείγματός μας, όπου η απουσία του γονέα οφειλόταν σε θάνατο, το ποσοστό ήταν μικρότερο (39,3%).

Εξετάζοντας παράλληλα τις απαντήσεις που πήραμε αναφορικά με την ποιότητα των ενδοσυζυγικών σχέσεων που είχαν οι γονείς τους πριν τη φάση της γονεϊκής απώλειας, παρατηρούμε ότι τα παραβατικά άτομα τα προερχόμενα από οικογένειες όπου η γονεϊκή απώλεια συνδεόταν με διαζύγιο των γονέων, στην πλειοψηφία τους (82,9%) περιέγραψαν τις σχέσεις των γονέων τους από διαταραγμένες έως πολύ διαταραγμένες.

Επιπλέον, από ανάλογες μελέτες που παρατίθενται στη διεθνή βιβλιογραφία, παρατηρούμε ότι σε αρκετές από αυτές υποστηρίζεται η παραπάνω υπόθεση. Πιο αναλυτικά στις μελέτες των Wilson & Herrnstein (1985)¹¹, West (1982) υποστηρίζεται η υπόθεση της διαφοροποίησης των οικογενειακών σχέσεων με βάση τον τύπο της μονογονεϊκής οικογένειας ή όπως συνηθίζεται να αποκαλείται της «διασπασμένης» οικογένειας.

Ειδικότερα, σύμφωνα με τις μελέτες των Gold (1970)¹² & Wadsworth(1979)¹³ οι ενδοοικογενειακές σχέσεις -στην περίπτωση όπου η

¹¹ Wilson James Q. and Richard Herrnstein (1985). Crime and Human Nature. New York: Simon and Schuster.

¹² Gold, M. (1970). Delinquent behavior in an American city. Belmont: Brooks and Cole.

γονεϊκή απώλεια συνοδεύεται με το θάνατο του ενός γονέα- περιγράφονται λιγότερο διαταραγμένες συγκριτικά με αυτές που επικρατούν στη μονογονεϊκή λόγω *διαζυγίου* οικογένεια.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειώσουμε, ότι σημαντικό ρόλο στην όλη επίδραση της οικογενειακής αυτής αλλαγής στον ψυχισμό του παιδιού φαίνεται να παίζει- *όπως παρατηρούμε και από τα εμπειρικά μας δεδομένα* - το προγενέστερο του σταδίου της γονεϊκής απώλειας κλίμα σχέσεων που επικρατούσε στην οικογένεια.

Όπως υποστηρίζουν¹⁴ οι Fincham & Osborne (1993), Jouriles, Farris & McDonald (1991), οι συγκρούσεις, οι διαμάχες και εντάσεις που σημειώνονται μεταξύ των γονέων στην περίπτωση της γονεϊκής απώλειας λόγω *διαζυγίου*, οι οποίες συνήθως ξεκινούν πριν φάση της διάλυσης¹⁵ της συζυγικής σχέσης και συνεχίζονται ακόμα και μετά το χωρισμό, θεωρούνται καθοριστικής σημασίας για την περαιτέρω εξέλιξη της συμπεριφοράς και της προσωπικότητας του παιδιού.

Επιπροσθέτως οι Rosen(1970)¹⁶και Rutter(1971)¹⁷, με βάση τις εμπειρικές τους μελέτες, υποστήριξαν ότι α) οι διαπληκτισμοί και οι

¹³Wadsworth, Michael. (1979). *Roots of Delinquency: Infancy, Adolescence and Crime*. New York: Barnes and Noble.

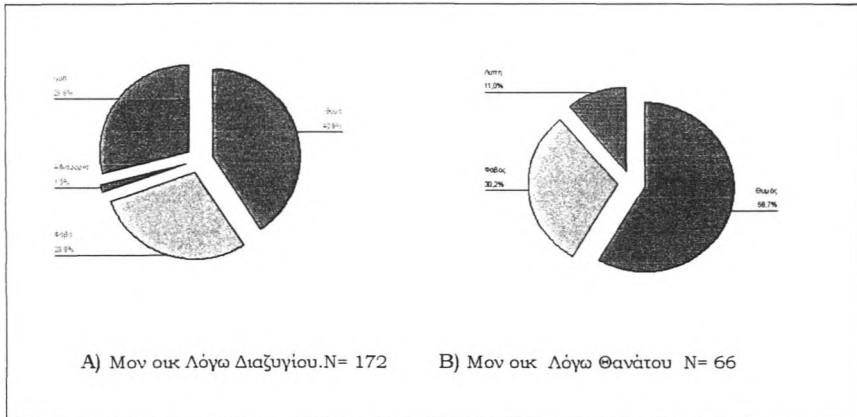
¹⁴ - Fincham & Osborne(1993), Jouriles, Farris & McDonald (1991) in : Fitzpatrick M.A , Vangelisti A.L (ed) .(1995) «Explaining family interactions», Thousand Oaks :Sage Publications(pp 206-231)

¹⁵ Σύμφωνα με τον Γεωργά «στα σύγχρονα αστικοβιομηχανικά κοινωνικά συστήματα, έρευνες κοινωνιολόγων και ψυχολόγων παρουσιάζουν πολύ αντίθετες απόψεις και γνώμες αναφορικά με τη λειτουργικότητα και τις μακροπρόθεσμες επιπτώσεις στον ψυχισμό του παιδιού της διατήρησης ενός γάμου σε περιπτώσεις όπου οι σύζυγοι θεωρούν «αδύνατη» την περαιτέρω συμβίωσή τους. Συγκεκριμένα, η εμφανής σκοπιμότητα της συμβίωσης των δύο γονέων για την αποσόβηση πιθανών ψυχοκοινωνικών τραυμάτων των παιδιών «διαζευγμένων γονέων» δικάζει τους κοινωνικούς επιστήμονες, καθώς άλλοι υποστηρίζουν ότι τα παιδιά διαλυμένων οικογενειών έχουν σημαντικές επιβαρύνσεις στον ψυχικό τους κόσμο και στις κοινωνικές τους δραστηριότητες και άλλοι ότι μπροστά στο καταστροφικό φάσμα της καθημερινής διαμάχης δύο γονέων ενώπιον των παιδιών τους είναι προτιμότερο το διαζύγιο. Οι προσπάθειες γενικά της κοινωνίας και ειδικότερα των συγγενών προς την κατεύθυνση του περιορισμού των διαζυγίων δεν είναι πάντοτε επιτυχημένες ούτε, σύμφωνα με τις απόψεις κοινωνιολόγων και ψυχολόγων, πάντοτε εποικοδομητικές και ωφέλιμες μακροπρόθεσμα.

Από κοινωνιολογικές έρευνες προκύπτει ότι ο σύγχρονος τύπος της μικρής «πυρηνικής» οικογένειας που χαρακτηρίζει τα αστικοβιομηχανικά κοινωνικά συστήματα παρουσιάζει από τη μια μεριά σοβαρά πλεονεκτήματα προσαρμογής στις σύγχρονες συνθήκες συμβίωσης και επιβίωσης, αλλά από την άλλη υστερεί στην ανθεκτικότητά του απέναντι στα προβλήματα που, κατά κανόνα, οδηγούν τους σύζυγους στην απόφαση του διαζυγίου». Γεωργάς Δ. (1997) *Ψυχολογικές και οικολογικές διαστάσεις στη δομή και τη λειτουργία της οικογένειας* Στο Τσιάντης (επ) *Βασική Παιδοψυχιατρική Εφηβεία*, Τόμος β' εκδ. Καστανιώτη σελ. 101- 143.

¹⁶ Rosen, L. (1970). *The broken home and male delinquency*. In M. Wolfgang, L. Savitz, and N. Johnston (Eds.) *The sociology of crime and delinquency*. New York : John Wiley and Sons.

συγκρούσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των γονέων που βρίσκονται σε διάσταση, β) η υποβάθμιση του γονέα, γ) η απέχθεια και η αίσθηση απόρριψης που βιώνουν τα παιδιά από τους γονείς τους, συμβάλλουν με τρόπο καταλυτικό στον ψυχικό τους τραυματισμό.

Διάγρ. 30 Περιγραφή της οικογενειακής ζωής των παραβατικών ατόμων με βάση τον τύπο της μονογονεϊκής οικογένειας από την οποία προέρχονται N= 238

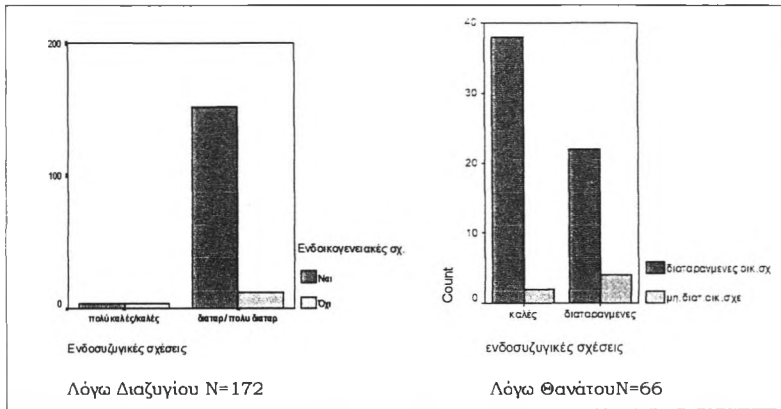
Ακόμη, μελετώντας τα εμπειρικά μας δεδομένα, παρατηρούμε ότι η πλειοψηφία των ατόμων του στατιστικού μας πληθυσμού που προερχόταν από «διαλυμένες» λόγω διαζυγίου οικογένειες, μας απάντησε ότι οι συζυγικές διαμάχες και συγκρούσεις των γονέων τους τους προκαλούσαν έντονα συναισθήματα λύπης, φόβου και δυστυχίας. Πιο αναλυτικά στο **Διάγρ. 30** παρατηρούμε ότι 57% των ατόμων που προέρχονταν από διαζευγμένες οικογένειες μας απάντησε ότι βίωναν αισθήματα θυμού όταν μάλωναν οι γονείς τους.

Αντίθετα η πλειοψηφία των ατόμων που στατιστικού μας πληθυσμού που προερχόταν από «διαλυμένες οικογένειες», όπου η γονεϊκή απώλεια οφειλόταν στο θάνατο του ενός γονέα, μας απάντησαν σε αναλογικά

17 Rutter, M. (1971b). Parent-child separation: Psychological effects on children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 18, 1-21

μικρότερο ποσοστό ότι οι συζυγικές διαμάχες και συγκρούσεις των γονέων τους τους προκαλούσαν αισθήματα θυμού (40,9%).

Επιπλέον παρατηρούμε, ότι ορισμένα από τα παραβατικά άτομα που προέρχονταν από *διαλυμένες λόγω θανάτου οικογένειες*, μας απάντησαν ότι οι συζυγικές διαμάχες και συγκρούσεις των γονέων τους τους ήταν αδιάφορες (1,2%). Σε ό,τι αφορά τη συγκεκριμένη μεταβλητή, όπως διαπιστώνουμε στο αντίστοιχο γράφημα των παραβατικών ατόμων που προέρχονται από *διαζευγμένες οικογένειες*, κανένα άτομο δεν απάντησε ότι το άφηναν αδιάφορο οι ενδοσυζυγικές συγκρούσεις των γονέων του .

Διάγρ. 31 Ενδοσυζυγικές και Ενδοοικογενειακές σχέσεις στις μονογονεϊκές- λόγω διαζυγίου & λόγω θανάτου -οικογένειες N= 238

Ερμηνεύοντας περαιτέρω την απάντηση που πήραμε, έχοντας ως γνώμονα ότι το μεγαλύτερο αναλογικά ποσοστό παραβατικών ατόμων που προέρχονταν από *μονογονεϊκές λόγω θανάτου οικογένειες* μας απάντησε σε προηγούμενο ερώτημα ότι οι ενδοσυζυγικές συγκρούσεις των γονέων τους δεν ήταν ιδιαίτερα διαταραγμένες, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι η αδιάφορη- *όπως μας περιέγραψαν*- στάση τους απέναντι στους γονεϊκούς καυγάδες μπορεί να οφείλεται στη μικρή συχνότητα που παρουσίαζαν αυτοί μεταξύ των γονέων τους.

Εξετάζοντας τη στατιστική σημαντικότητα της παραπάνω υπόθεσης με έλεγχο χ^2 , διαπιστώνουμε ότι η επίδραση των ενδοσυζυγικών σχέσεων σε

επίπεδο ενδοοικογενειακών σχέσεων είναι πράγματι και στατιστικώς σημαντική ($p\text{-value}=0.003 < p<0.005$).

Τα συναισθήματα που βιώνουν τα παιδιά που βρίσκονται αντιμέτωπα με έναν γονεϊκό χωρισμό, έχουν αποτελέσει για αρκετούς επιστήμονες του κλάδου της Αναπτυξιακής Ψυχολογίας και κυρίως για τους οπαδούς «της Θεωρίας της προσκόλλησης»¹⁸ αντικείμενο μελέτης.

Συγκεκριμένα, όπως υποστηρίζει ο John Bowlby¹⁹ - *βασικός θεμελιωτής της παραπάνω θεωρίας*- μετά από μια γονεϊκή απώλεια ακολουθεί μια φάση διαμαρτυρίας, κατά την οποία το αποστερημένο παιδί προσπαθεί, είτε στην πραγματικότητα είτε με τη σκέψη και το συναίσθημα να «επανακτήσει» τον χαμένο γονέα (χαμένο αντικείμενο), τον οποίο παράλληλα «κατηγορεί» για εγκατάλειψη. Τη φάση αυτή της διαμαρτυρίας διαδέχεται η φάση της απόγνωσης, όπου τα συναισθήματα που βιώνει το παιδί είναι αμφιθυμικά. Συγκεκριμένα, μετά την έντονη επιθυμία της επιστροφής του γονέα στην οικογένεια βιώνει τη φάση της απαιτήσης, καταλήγοντας τέλος στη φάση της απόγνωσης. Στην τελευταία ο θυμός και η επιθετικότητα, αν και δεν βιώνονται πάντοτε, αποτελούν έναν άμεσο τρόπο αντίδρασης του παιδιού προς την γονεϊκή απώλεια.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημάνουμε ότι οι αντιδράσεις που περιγράψαμε παραπάνω είναι κοινές, τόσο στην περίπτωση όπου η γονεϊκή απουσία οφείλεται σε θάνατο, όσο και σε αυτή που οφείλεται σε διαζύγιο. Ωστόσο, παρά τις οποιεσδήποτε ομοιότητές τους, παρατηρείται να έχουν διαφορετικές επιπτώσεις στην εξέλιξη της συμπεριφοράς όσο και της διαμόρφωσης της προσωπικότητας του παιδιού.

Για παράδειγμα οι Kendler, Neale, Kessler, Heath & Eaves (1992) σε μελέτη τους, βρήκαν ότι η γονεϊκή απώλεια λόγω θανάτου συνδέεται περισσότερο με αισθήματα πανικού και φοβίας που βιώνουν τα παιδιά.

Αντίθετα η γονεϊκή απώλεια λόγω διαζυγίου συνοδεύεται με αισθήματα θλίψης, θυμού, ανασφάλειας και χαμηλής αυτοεκτίμησης. Επιπλέον

¹⁸ Περισσότερες λεπτομέρειες για την παραπάνω θεωρία βλ. Κεφ. 1 «Ο ρόλος του συναισθήματος»

υποστηρίζουν ότι τα παιδιά αυτά παρουσιάζουν αρκετά συχνά επιθετικού τύπου συμπεριφορές, όπως και δυσκολία στη δημιουργία και τη διατήρηση συναισθηματικών δεσμών.

Όπως ακόμα επισημαίνεται από τον Τσιάντη (1991), τα αισθήματα που βιώνουν τα παιδιά που προέρχονται από διαζευγμένες οικογένειες (1991) έχουν μακροχρόνια διάρκεια, η οποία τροφοδοτείται τόσο από τη σποραδική επικοινωνία του παιδιού με τον *απόντα* γονέα, όσο και από τα αισθήματα μίσους και εκδίκησης που αισθάνεται ο ένας γονέας για τον άλλον, τα οποία τις περισσότερες φορές εξωτερικεύουν παρουσία των παιδιών τους.

Επιπρόσθετα τα ευρήματα της μελέτης του κ. Δημηνά²⁰ σε δείγμα ανήλικων παραβατών που προσήλθαν στο Δικαστήριο Ανηλίκων Κατερίνης και προέρχονταν από διαζευγμένες οικογένειες, κατέδειξαν ²¹ ότι τα παιδιά αυτά στην πλειοψηφία τους αντιμετώπιζαν έντονα ψυχολογικά προβλήματα, είχαν σπασμωδικές αντιδράσεις, και επιδίδονταν σε αντικοινωνικού τύπου συμπεριφορές, διαπράττοντας αδικήματα κάτω από την αρνητική φόρτιση που βίωναν λόγω της διάλυσης της σχέσης των γονέων τους.

Μάλιστα ο κ. Δημηνάς²² αναφέρει ως παραδείγματα δύο χαρακτηριστικές περιπτώσεις:

α) την περίπτωση ενός δωδεκάχρονου αγοριού που επεχείρησε πριν λίγα χρόνια στη Θεσ/νίκη να κάψει ζωντανή τη μητέρα του γιατί πίστευε πως ήταν η μόνη υπεύθυνη για τον χωρισμό της με τον πατέρα του. Η περίπτωση αυτή καταδεικνύει με τον πλέον γλαφυρό τρόπο, που μπορεί να φθάσει ακόμη και ένα μικρό πλασματάκι όταν χάσει την ψυχική του ισορροπία, βλέποντας να διαλύεται απότομα το μικρό σύμπαν που αποτελούν γι' αυτό και οι δύο του γονείς.

β) Την περίπτωση ενός εφήβου 15 ετών, που έφθασε στο εδώλιο του κατηγορουμένου με σωρεία κλοπών, διαρρήξεων και φθορών ξένης

¹⁹ J Bowlby J (1988) A secure base : parent – child attachment and healthy human development New York : Basic Books

²⁰ Δημηνάς, «Οικογένεια και Παιδική-Εφηβική Παραβατικότητα» Εισηγήση στο Πανελλήνιο συνέδριο του Ε.Ο. Π. (1-3 Δεκεμβρίου 1994)

²¹ Δημηνάς, (1-3 Δεκεμβρίου 1994), ό. π.

²² Δημηνάς, (1-3 Δεκεμβρίου 1994), ό. π.

ιδιοκτησίας. Όταν κατά την απολογία του ρωτήθηκε ποιος ήταν ο λόγος που τον οδήγησε στη διάπραξη τόσων αδικημάτων, απήντησε πως ήταν το μόνο όπλο που διέθετε και ο μόνος τρόπος να συγκινήσει τον εν διαστάσει τελούντα πατέρα του που τόσο αγαπούσε, να επιστρέψει στο σπίτι και να ξανασιμίζει με τη μητέρα του.

Εξάλλου, σύμφωνα με τα πορίσματα μελετών των Λακάν (1990)²³, Gillham et al. (1998)²⁴, Agathonos - Georgopoulou και Browne (1997)²⁵, Coohey και Braun (1997)²⁶, υποστηρίζεται ότι οι γονεϊκοί καβγάδες παρουσία των παιδιών δημιουργούν σε αυτά αρνητικά και χαστικά συναισθήματα, ειδικότερα σε ό,τι αφορά την αυτοαντίληψη και την αυτοεικόνα που διεκδικούν να αποκτήσουν πέρα από τα τεκταινόμενα στο οικογενειακό τους περιβάλλον.

Επιπλέον οι Boss(1980)²⁷ και Johnson(1986)²⁸ υποστήριξαν, ότι η νεανική παραβατικότητα φαίνεται να συνδέεται εκτός από τις διαταραγμένες διαπροσωπικές σχέσεις της οικογένειας και με την γονεϊκή αδιαφορία και παραμέληση, οι οποίες αποτελούν απόρροια της οικογενειακής διαταραχής.

Με βάση την παραπάνω επισήμανση, μελετώντας τη σχέση μεταξύ της οικογενειακής δομής και του γονεϊκού ενδιαφέροντος που έτυχαν τα παραβατικά άτομα του δείγματός μας, παρατηρούμε ότι ανεξάρτητα από τον τύπο της γονεϊκής απουσίας η πλειοψηφία αυτών δεν έτυχε ούτε της στοιχειώδους γονεϊκής προσοχής .

²³ Λακάν Ζ (1990) Η Οικογένεια Τα Οικογενειακά συμπλέγματα στη διαμόρφωση του ατόμου μετάφ. Βεργέτης εκδ, Καστανιώτη Αθήνα

²⁴ Gilham B, Tanner G Cheyne B Freeman Rooney M. & Lambie A (1998) Unemployment rates single parent density and indices of child poverty :Their relationship to different categories of Child Abuse and Neglect Child Abuse & Neglect Vol 22 pp 79-90

²⁵ , Agathonos - Georgopoulou και Browne 1997 The prediction of child maltreatment in Greek Families Child Abuse & Neglect Vol 21 pp 721- 735

²⁶ , Coohey και Braun 1997 Toward an integrated framework for understanding child physical abuse Child Abuse & Neglect Vol 21 pp 1081-1094

²⁷ Ο Boss (1980) επισήμανε ότι η ψυχολογική και όχι η «φυσική» διάλυση της οικογένειας συνδέεται με την νεανική παραβατικότητα. Αυτό σημαίνει ότι οι γονείς μπορεί τυπικά να είναι παρόντες, αλλά «ουσιαστικά» απόντες από τα προβλήματα μέσα στην οικογένεια. Boss, P. (1980). Normative family stress: Family boundary changes across life-span. Family Relations, 29, 445-450.

²⁸ Στο ίδιο πνεύμα κινείται και η μεταγενέστερη έρευνα του Johnson(1986)

Johnson, R. E. (1986). Family structure and delinquency: General patterns and gender differences. Criminology, 24, 65-84.

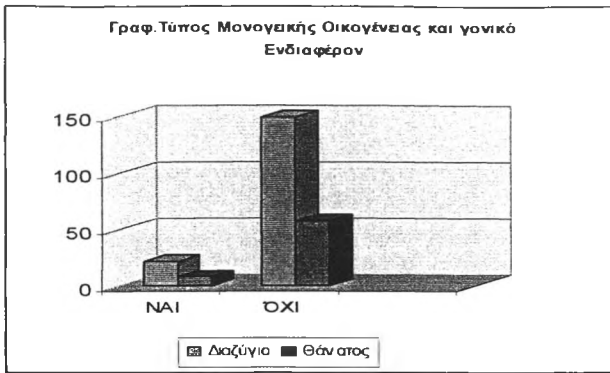
Διαγρ. 32 Τύπος μονογονεϊκής οικογένειας και γονικό ενδιαφέρον N=238

Αναλυτικότερα, τα παραβατικά άτομα που προέρχονταν από διαζευγμένες οικογένειες, στην ερώτησή μας «αν οι γονείς τους γνώριζαν τις παρέες τους», το 46,5% απάντησε ότι δεν τις γνώριζαν ποτέ και το 48,3% απάντησε ότι *μόνο μερικές φορές* οι γονείς τους ήξεραν τις παρέες τους.

Σε μια άλλη - με διαφορετικό επιστημονικό πεδίο - μελέτη επισημαίνονται οι επιπτώσεις του συνδυασμού γονεϊκής απώλειας και πλημμελούς γονεϊκής φροντίδας στη σχολική επίδοση και τον ψυχισμό του παιδιού. Συγκεκριμένα σε έρευνα της Χατζηχρήστου (1993) σε σχολεία της Χώρας με θέμα *τη σχολική προσαρμογή των παιδιών*, επισημαίνεται ότι σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των εκπαιδευτικών, των συμμαθητών και των ίδιων των ερωτηθέντων, τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια που είχαν βιώσει κάποια μορφή γονεϊκής απώλειας, η οποία συνοδευόταν από πλημμελή γονεϊκή φροντίδα και ενδιαφέρον, είχαν τη χαμηλότερη σχολική επίδοση, παρουσίαζαν μεγαλύτερη δυσκολία στο να ακολουθήσουν τις σχολικές οδηγίες, εκδήλωναν πιο συχνά ανάρμοστη ή επιθετική συμπεριφορά, ήταν τα περισσότερο ανασφαλής, θλιμμένα, απομονωμένα παιδιά. Επίσης, συγκέντρωσαν τις περισσότερες αρνητικές εκτιμήσεις και σχόλια από τους συμμαθητές τους.

Επανερχόμενοι στη δική μας μελέτη, με βάση τα ευρήματα που προέκυψαν από το ερώτημα που υποβάλαμε στα παραβατικά άτομα του

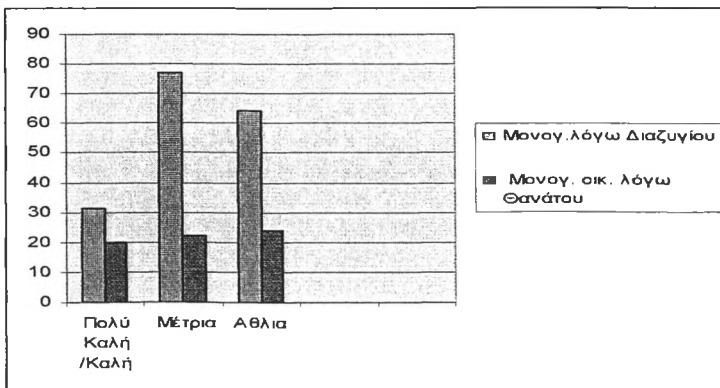
δείγματός μας «αν θεωρούν ότι οι γονείς τους βρίσκονταν κοντά σε δύσκολες στιγμές τους»,

Διαγρ.33 Τύπος μονογονεϊκής οικογένειας και γονεϊκό ενδιαφέρον N= 238

παρατηρούμε ότι το (87,2%) των ατόμων που προέρχονταν από διαζευγμένη οικογένεια απάντησε ότι δεν είχαν σε ικανοποιητικό βαθμό τη συμπαράσταση και τη φροντίδα που θα επιθυμούσαν να έχουν από τους γονείς τους. Στην ίδια περίπου ποσοστιαία αναλογία (87,1%) κυμάνθηκε και η απάντηση που έδωσαν τα παραβατικά άτομα όπου η απουσία του γονέα από το σπίτι συνδέονταν με θάνατο.

Σε ό,τι αφορά την οικονομική κατάσταση της οικογένειας των παραβατικών ατόμων που προέρχονταν από διαζευγμένες οικογένειες,

Διάγρ. 34 Τύπος μονογονεϊκής οικογένειας και οικονομικές συνθήκες διαβίωσης N= 238

με βάση τα ευρήματα της μελέτης μας προκύπτει ότι η πλειοψηφία του δείγματός μας περιέγραψε τις οικονομικές συνθήκες διαβίωσης της οικογένειάς τους από μέτριες (45%) έως άθλιες (37%).

Αντίθετα η οικονομική κατάσταση της οικογένειας των παραβατικών ατόμων που προέρχονταν από οικογένειες όπου η γονεϊκή απώλεια συνδεόταν με θάνατο του γονέα, παρατηρούμε ότι περιγράφηκε από καλή (30%) έως μέτρια (33%).

Επιπλέον, όπως επισημαίνουν οι Simons et al (1993), το είδος της γονεϊκής φροντίδας που θα τύχουν τα παιδιά φαίνεται ότι μεταξύ άλλων επηρεάζεται και από το οικονομικό και κοινωνικό status των γονέων .

Συγκεκριμένα υποστήριξαν ότι, με βάση τα εμπειρικά δεδομένα των μελετών τους, η γονεϊκή φροντίδα που είχαν τα παιδιά που προέρχονταν από μονογονεϊκές οικογένειες λόγω διαζυγίου ήταν πιο ποιοτική στην περίπτωση όπου το οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο των γονέων τους ήταν υψηλό. Γεγονός που, όπως υποστηρίζουν, συνέβαλε καθοριστικά τόσο ως προς το είδος και την ένταση, όσο και ως προς τη διάρκεια των διαταραχών συμπεριφοράς που παρουσίασαν τα παιδιά αυτά.

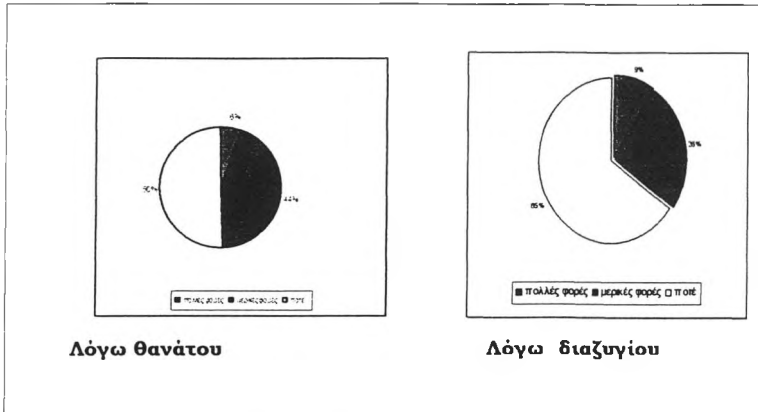
Ακόμη, σύμφωνα με τα πορίσματα μελετών των Nye (1958)²⁹, Wilkinson (1980)³⁰ και Rankin (1983),³¹ επιβεβαιώνεται ότι παιδιά προερχόμενα από «διαλυμένες» λόγω διαζυγίου οικογένειες (broken homes) εκδηλώνουν σε μεγαλύτερο βαθμό - *συγκριτικά με τα παιδιά που προέρχονται από πλήρεις οικογένειες (intact homes)* - αντικοινωνικού τύπου συμπεριφορές όπως π.χ. σκαριαρχείο, φυγή από το σπίτι, χρήση αλκοόλ, σεξουαλικές παρεκκλίσεις κ.λ.π.

²⁹ Nye, F. I. (1958). Family relationships and delinquent behavior. New York: John Wiley and Sons.

³⁰ Wilkinson, Karen (1980). The Broken Home and Delinquent Behaviour : An Alternative Interpretation of Contradictory Findings. In Understanding Crime: Current Theory and Research, ed. Travis Hirschi and Michael Gottfredson. Beverly Hills, Calif.: Sage.pp 21-42

³¹ Rankin J (1983) The family context of delinquency Social Problems vol. 30 No 4 April 1983 pp467-479

Εξετάζοντας τα εμπειρικά δεδομένα της μελέτης μας συγκριτικά με τις παραπάνω επισημάνσεις, παρατηρούμε ότι οι τάσεις φυγής που

Διαγρ. 35 Γονεϊκή απώλεια και τάσεις φυγής N= 238

εκδήλωσαν τα άτομα του στατιστικού μας πληθυσμού ποικίλουν ανάλογα με τον τύπο της γονεϊκής απώλειας που βίωσαν κατά την περίοδο της ανήλικης ζωής τους.

Ειδικότερα, στην περίπτωση γονεϊκής απώλειας λόγω θανάτου, το 50 % των ατόμων αυτών απάντησε ότι είχε εγκαταλείψει την οικογενειακή εστία τουλάχιστον μια φορά.

Αντίθετα μόνο το 35% των ατόμων που προέρχονταν από διαζευγμένες οικογένειες απάντησε ότι είχε φύγει μια φορά τουλάχιστον από την οικογένειά του. Όμως με βάση άλλες μελέτες που παρατίθενται στη διεθνή βιβλιογραφία, παρατηρούμε ότι υποστηρίζεται το αντίθετο.

Πιο συγκεκριμένα οι Herzog και Sudia (1973)³², Peterson & Becker(1965)³³, Hetherington et al (1979)³⁴, διατυπώνουν την άποψη ότι τα

³² Herzog E. & Sudia S., (1973) Children in fatherless families in B. Cadwell and H. Ricciuti (ed.) Review of Child Development Research, Vol. I, Chicago: University Press, pp. 141-232

³³ Peterson & Becker(1965) Family interaction and delinquency in Quay (ed) Juvenile delinquency Princeton N.J Van Nostrand pp 63-99

³⁴ Hetherington E. Mavis Cox M. Cox(1979) The development of children in mother - headed families in D.Reiss and Hoffman (ed) The American Family :Dying or Developing ?New York : Plenum Press pp 117-145

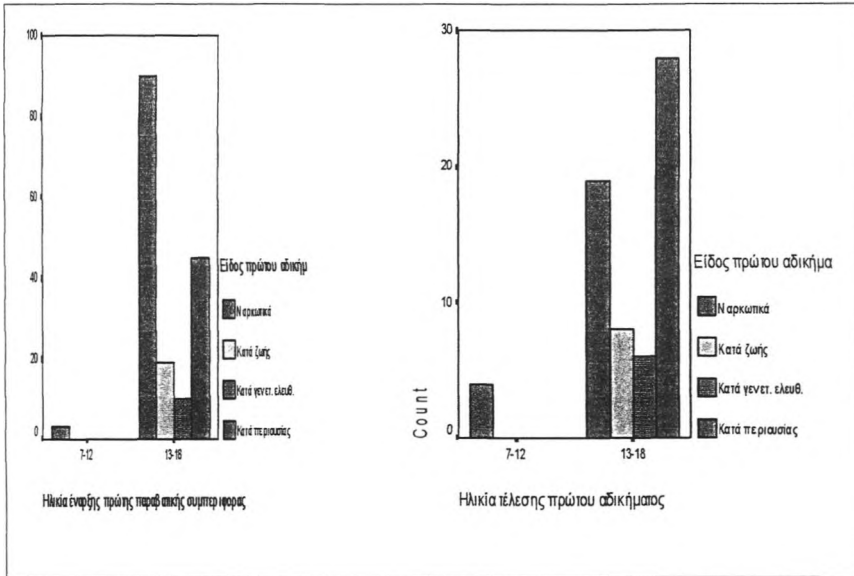
παιδιά που προέρχονται από διαζευγμένες οικογένειες παρουσιάζουν περισσότερες διαταραχές συμπεριφοράς, συμπεριλαμβανόμενων και των αποδράσεων ή «τάσεων φυγής» από την οικογενειακή εστία, σε σύγκριση με τα παιδιά που προέρχονται από οικογένειες με γονεϊκή απουσία λόγω θανάτου.

Μια άλλη παράμετρος, η οποία βρέθηκε να επηρεάζει σημαντικά το βαθμό και την έκταση των επιπτώσεων που έχει η ατελής οικογενειακή δομή στον ψυχιισμό και στη μελλοντική συμπεριφορά που θα εμφανίσει το παιδί, είναι η **ηλικία**.

Πράγματι, από πλήθος εμπειρικών ερευνών -Kalter και Rembar (1981), Van Voorhis F. Cullen, R. Mathers, C. C.Garner (1988), Toby (1957)³⁵, Wadsworth (1979) - επισημαίνεται ότι ο βαθμός και η έκτασή τους διαφοροποιείται συναρτηθεί της **ηλικίας** και του αντίστοιχου σταδίου γνωστικής ανάπτυξης που βρίσκεται το παιδί κατά τη περίοδο που επέρχεται η «διάσπαση» της οικογένειας.

Εξετάζοντας τα παραβατικά άτομα του δείγματός μας, παρατηρούμε ότι η ηλικία έναρξης της παραβατικής τους καριέρας εντάσσεται μεταξύ των ηλικιών (13-18). Σχετικά δε με την πρώτη παραβατική πράξη που τέλεσαν, όπως διαπιστώνουμε, η πλειοψηφία των παραβατικών ατόμων που προέρχονταν από μονογονεϊκές λόγω *διαζυγίου* οικογένειες τέλεσαν αδικήματα σχετικά με την Παρ. του Ν. περί Ναρκωτικών (κατοχή- χρήση ναρκωτικών ουσιών) .

³⁵ Toby, Jackson, (1957). The Differential Impact of Family Disorganization. American Sociological Review, 22:505-512.

Διάγρ. 36 Ηλικία τέλεσης και είδος πρώτης παραβατικής πράξης που τέλεσαν τα προερχόμενα από μονογονεϊκές οικογένειες παραβατικά άτομα του δείγματος μας N=238

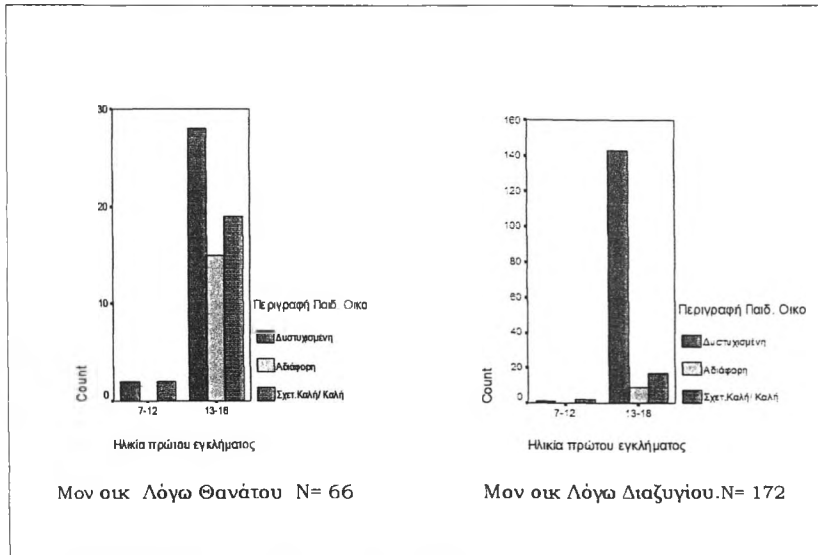
Αντίθετα, σχετικά με τις μονογονεϊκές λόγω θανάτου οικογένειες, το πρώτο αδίκημα που τέλεσε η πλειοψηφία αυτών ήταν αδικήματα Κατά της Ιδιοκτησίας. Εξετάζοντας τη στατιστική σημαντικότητα της παραπάνω συσχέτισης με έλεγχο χ^2 , διαπιστώνουμε ότι είναι σε οριακό επίπεδο στατιστικώς σημαντική ($p\text{-value} = 0,005 < p < 0,005$).

Σε ανάλογες μελέτες των Kalter και Rembar (1981), Van Voorhis, F. Cullen, R. Mathers, C. C.Garner (1988)³⁶ αναφορικά με την ηλικία των παιδιών την εποχή του γονεϊκού αποχωρισμού, υποστηρίχθηκε ότι η ηλικία των παιδιών επηρεάζει περισσότερο τους τύπους και τις μορφές της παραβατικής συμπεριφοράς που θα υιοθετήσει το παιδί και λιγότερο τη συχνότητα εκδήλωσης αυτής.

Αναφορικά με την περιγραφή της οικογενειακής τους ζωής, τα παραβατικά άτομα του δείγματός μας, των οποίων η έναρξη της πρώτης

³⁶ Kalter και Rembar (1981) , Voorhis F Cullen R Mathers C. C.Garner (1988) in Van Voorhis F Cullen R Mathers C. C.Garner (1988), Criminology Vol 26 No 2 pp235-261

παραβατικής τους συμπεριφοράς εντάσσεται στην πρώτη ηλικιακή ομάδα (7-12 ετών) και προέρχονται από *διαζευγμένες οικογένειες*, η πλειοψηφία

Διάγρ. 37 Ηλικία τέλεσης πρώτου αδικήματος ,περιγραφή οικογενειακής ζωής ανά τύπο ρονογεϊκής οικογένειας N= 238

αυτών μας δήλωσε ότι αισθάνονταν δυστυχισμένα μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον που μεγάλωσαν. Εξετάζοντας τη στατιστική σημαντικότητα της παραπάνω συσχέτισης με έλεγχο χ^2 , διαπιστώνουμε ότι είναι στατιστικώς σημαντική ($p\text{-value} = 0,05 < p < 0,008$).

Επίσης, όπως διαπιστώνουμε στο αντίστοιχο γράφημα, και τα παραβατικά άτομα που προέρχονται από μονογονεϊκές λόγω *θανάτου* *οικογένειες* μας περιέγραψαν την οικογενειακή τους ζωή ως δυστυχισμένη. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειώσουμε όμως ότι ένα σχετικά σημαντικό ποσοστό μας περιέγραψε την οικογενειακή του ζωή από καλή έως σχετικά καλή.

Εκπρόσωποι από το χώρο της εξελικτικής ψυχολογίας όπως οι Herzog και Sudia (1973)³⁷, Hetherington et al (1979)³⁸ επιπλέον τονίζουν ότι η

³⁷ in Herzog και Sudia, (1973) *ibid* pp 149-154

χρονική στιγμή στην οποία συμβαίνει η «διάσπαση» της οικογένειας, καθώς και το χρονικό διάστημα που παρεμβάλλεται, αποτελούν μεταβλητές από τις οποίες προσδιορίζονται και οι επιπτώσεις του γονεϊκού χωρισμού στην όλη συμπεριφορά του παιδιού.

Επίσης υποστηρίζουν ότι τα αποτελέσματα είναι πιο έντονα στα νεότερα παιδιά, για τα οποία ο γονεϊκός δεσμός είναι εξαιρετικά σημαντικός, τόσο ως προς τη θεμελίωση της κοινωνικής τους ταυτότητας, όσο και ως προς την ανάπτυξη των γνωστικών και νοητικών ικανοτήτων τους, γεγονός το οποίο επηρεάζει και τον τρόπο με τον οποίο ερμηνεύουν το χωρισμό των γονέων τους. Μάλιστα επισημαίνουν ότι τα νεαρά παιδιά δίνουν στο χωρισμό των γονέων τους μια πιο προσωπική και εγωκεντρική εξήγηση, κατηγορώντας τους εαυτούς τους και θεωρώντας παράλληλα το χωρισμό των γονέων τους ως ένα σημάδι ότι έχουν πάψει πλέον να τ' αγαπούν.

Αντίθετα, τα μεγαλύτερα παιδιά έχοντας ήδη εδραιώσει κάποιο βαθμό προσωπικής αυτονομίας από τους γονείς και έχοντας ταυτόχρονα αναπτύξει ισχυρότερες διασυνδέσεις με άλλα συνομήλικα άτομα, βιώνουν το χωρισμό των γονέων τους με λιγότερο τραυματικό τρόπο. Επιπλέον τα μεγαλύτερα σε ηλικία παιδιά αναλύουν σε βάθος και όχι τόσο επιφανειακά το χωρισμό των γονέων τους, με συνέπεια οι επιπτώσεις του γονεϊκού χωρισμού να έχουν μικρότερο αντίκτυπο στην όλη εξέλιξη της προσωπικότητάς τους. Ακόμη έχουν τη δυνατότητα αναζήτησης συναισθηματικής στήριξης σε πρόσωπα έξω από το οικογενειακό τους περιβάλλον. Επίσης οι Van Voorhis, F. Cullen, R. Mathers, C. C.Garner (1988)³⁹ υποστήριξαν ότι ο πρώιμος χωρισμός από τον γονέα όταν το παιδί βρίσκεται στην ηλικιακή ομάδα μεταξύ των 0 έως 5 ετών, αντανακλάται σε μεταγενέστερες διαμάχες και απειθαρχίες που εκδηλώνει το παιδί προς τον απόντα γονέα.

³⁸ Hetherington, E. Mavis, Martha Cox, and Roger Cox, (1979). The Development of Children in mother-headed families. In *The American Family: Dying of Developing*, ed. David Reiss and Howard Hoffman, New York : Plenum. pp 117-145

³⁹ Kalter και Rembar (1981), Voorhis F Cullen R Mathers C. C.Garner (1988) in Van Voorhis F Cullen R Mathers C. C.Garner (1988), *Criminology* Vol 26 No 2 pp235-261

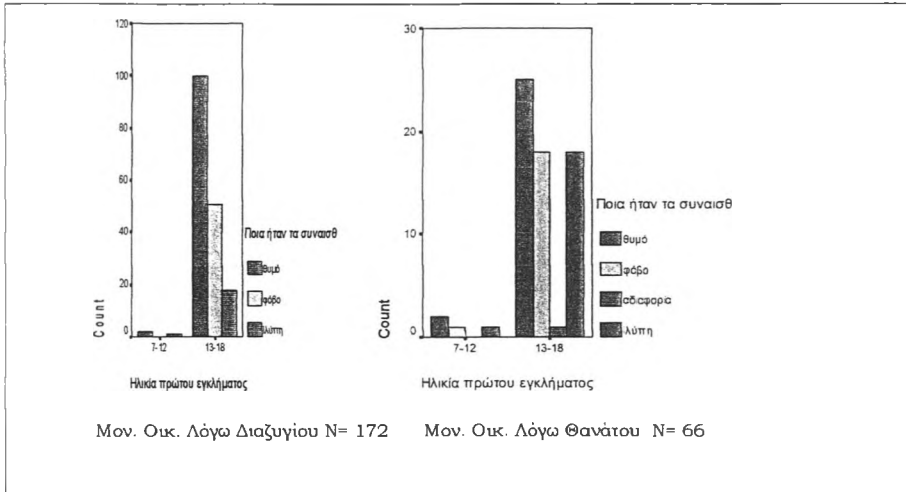
Όταν ο χωρισμός προκύπτει κατά τη μεσαία ηλικιακή περίοδο (6-11 ετών), τη λεγόμενη περίοδο του Οιδιπόδειου συμπλέγματος, το παιδί εκδηλώνει επιθετικές και εχθρικές συμπεριφορές.

Τέλος, κατά τη διάρκεια της τρίτης περιόδου (12-18 ετών), τη λεγόμενη λανθάνουσα φάση, η απώλεια του γονέα συνοδεύεται με αισθήματα θλίψης, ντροπής και αμηχανίας και με την εκδήλωση αντικοινωνικού τύπου συμπεριφορών, τόσο μέσα στο οικογενειακό του περιβάλλον όσο και στο σχολικό⁴⁰. Επιπλέον, όπως επισημαίνουν, τα παιδιά αυτά αντιμετωπίζουν ιδιαίτερες δυσκολίες τόσο σε επίπεδο διαπροσωπικών σχέσεων, όσο και επίπεδο διαμόρφωσης της ταυτότητας και επίτευξης της αυτονομίας τους. Κοινή διαπίστωση για την πλειοψηφία των σχετικών μελετών αποτελεί το γεγονός ότι, όσο πιο πρόσφατος είναι ο χωρισμός των γονέων- *ανεξάρτητα με την ηλικιακή ομάδα στην οποία βρίσκεται το παιδί* - τόσο μεγαλύτερη είναι η αρνητική επίδραση που ασκείται στον ψυχισμό του. Επίδραση η οποία, όπως υποστηρίζεται από πλήθος κλινικών μελετών (Forgatch M, S. Patterson G,R, Skinner M,L, (1988) Hetherington &Arasteh (1988)⁴¹), συνοδεύεται από αισθήματα φόβου, θλίψης, θυμού, επιθετικότητας και έντονου άγχους αποχωρισμού, η ένταση των οποίων φθίνει με την πάροδο του χρόνου.

⁴⁰ Η Κατάκη (1998) αναφέρεται ιδιαίτερα στη σημασία που αποδίδουν οι γονείς στην εκπαίδευση των παιδιών και στο ρόλο που επωμίζονται τα παιδιά για να διατηρήσουν τη συνοχή της οικογένειας, όταν τα προβλήματα επικοινωνίας την απειλούν με διάλυση. Συχνά δηλαδή η κακή σχολική επίδοση ή ακόμα και άλλα προβλήματα, όπως η χρήση ουσιών, αποτελούν συμπτώματα με τα οποία τα παιδιά «κτυπούν το καμπανάκι τον κινδύνου» μέσα στην οικογένεια για άλλα προβλήματα που την κάνουν δυσλειτουργική. Σε πολλές περιπτώσεις δηλαδή, η οικογένεια φαίνεται να χρησιμοποιεί μια παραδοσιακή αξία, όπως είναι αυτή της εκπαίδευσης (με συνεχείς πιέσεις για μεγαλύτερες επιδόσεις, ενώ τα παιδιά δείχνουν να αδιαφορούν), προκειμένου να καλύψει άλλα κενά που την απειλούν, λειτουργώντας ως προστατευτικός μηχανισμός για την οικογένεια.

Κατάκη, Χ. (1988). Οι τρεις Ταυτότητες της Ελληνικής Οικογένειας, Κέδρος, Αθήνα.

Forgatch M,S. Patterson G,R, Skinner M,L, (1988) A mediational model for the effect of divorce on antisocial behavior in boys In Hetherington E,M &Arasteh J,D (1988) Impact of divorce single parenting and stepparenting on children New Jersey : Lawrence Erlbaum Associates pp 135-154.

Διάγρ. 38 Ηλικία τέλεσης πρώτου αδικήματος & περιγραφή των συναισθημάτων που βίωναν τα άτομα του δείγματος μας κατά τη φάση των ενδοσυζυγικών συγκρούσεων, ανά τύπο μονογονεϊκής οικογένειας . N= 238

Στρέφοντας την προσοχή μας στα αισθήματα που βίωναν τα άτομα του δείγματός μας ως θεατές των εντάσεων και των συγκρούσεων που σημειώνονταν μεταξύ των γονέων τους, παρατηρούμε ότι η πλειοψηφία των παραβατικών ατόμων που μεγάλωσαν μεταξύ των ηλικιών 13-18 (*πριν δηλ. εγκλειστούν σε Κατ. Κράτηση*) σε διαζευγμένες οικογένειες, μας απάντησαν ότι οι συζυγικές διαμάχες και συγκρούσεις των γονέων τους τους προκαλούσαν θυμό και φόβο.

Με τα ίδια περίπου ποσοστά όπως παρατηρούμε, αν εξαιρέσουμε τα αισθήματα λυπής που βίωναν επιπλέον, μας απάντησαν και τα παραβατικά άτομα της ίδιας ηλικιακής ομάδας (13-18 ετών) που προέρχονταν από μονογονεϊκή οικογένεια στην οποία η γονεϊκή απώλεια οφειλόταν *στο θάνατο του ενός γονέα*.

Όπως διαπιστώνουμε με βάση τις παραπάνω παρατηρήσεις μας, η μεταβλητή «Θυμός» παραμένει ως επικρατούσα μεταβλητή περιγραφής των συναισθημάτων και για τις δύο ομάδες παραβατικών ατόμων του δείγματός μας.

Για τις επιπτώσεις του γονεϊκού χωρισμού κατά το πρώτο στάδιο της ζωής του παιδιού, ο Longfellow (1979)⁴² υποστήριξε ότι ο γονεϊκός χωρισμός στο στάδιο αυτό έχει ισχυρότερη επίδραση στον ψυχισμό του, δεδομένου ότι σε αυτό το στάδιο της ζωής του διαθέτει λιγότερα εφόδια για κατανόηση και προσαρμογή στη νέα κατάσταση της οικογένειάς του.

Οι Wallerstein & Kelly (1975) ακόμα, υποστήριξαν ότι οι αντιδράσεις αυτές οφείλονται κυρίως: i) στην έλλειψη γνωστικής ικανότητας των παιδιών της ηλικίας αυτής να κατανοήσουν τις αιτίες της απώλειας, ii) στη δυσκολία διάκρισης ανάμεσα στη φαντασία και την πραγματικότητα (φανταστικές εξηγήσεις, αυτοκατηγορίες και ενοχές) και iii) στην επίγνωση της εξάρτησής τους από τους γονείς για φροντίδα και ασφάλεια.

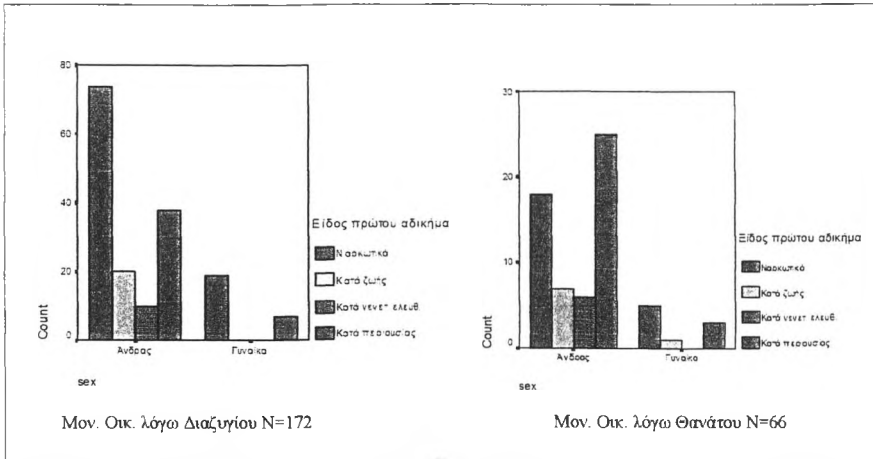
Ανάλογες έρευνες των Toby (1957)⁴³ και Wadsworth (1979)⁴⁴, οι οποίες είχαν γίνει σε παρελθόντα- με την παραπάνω μελέτη- χρόνο, τους οδήγησαν μετά από μελέτη συναφών δεδομένων από τα επίσημα στατιστικά αρχεία, στο συμπέρασμα ότι ο χωρισμός των γονέων κατά το στάδιο της πρώιμης ηλικίας του παιδιού συνδέεται σε μεγαλύτερο βαθμό με τη νεανική παραβατικότητα.

Αναφορικά με **το φύλο** του παραβατικού μας πληθυσμού, με βάση το τύπο της μονογονεϊκής οικογένειας προέλευσής του, παρατηρούμε ότι : Η πρώτη παραβατική πράξη που διέπραξε η πλειοψηφία των παραβατικών ανδρών του στατιστικού μας πληθυσμού, που προερχόταν από μονογονεϊκές λόγω *διαζυγίου οικογένειες*, ήταν η τέλεση αδικημάτων παράβασης του ν. περί Ναρκωτικών (78%) και κατά Ιδιοκτησίας (κλοπές, ληστείες) (45,1%).

⁴² Longfellow, Cynthia, (1979). Divorce in Context: Its Impact on Children. In Divorce and Separation, ed. George Levinger and Olive Moles,. New York: Basic Books. Pp 287-306.

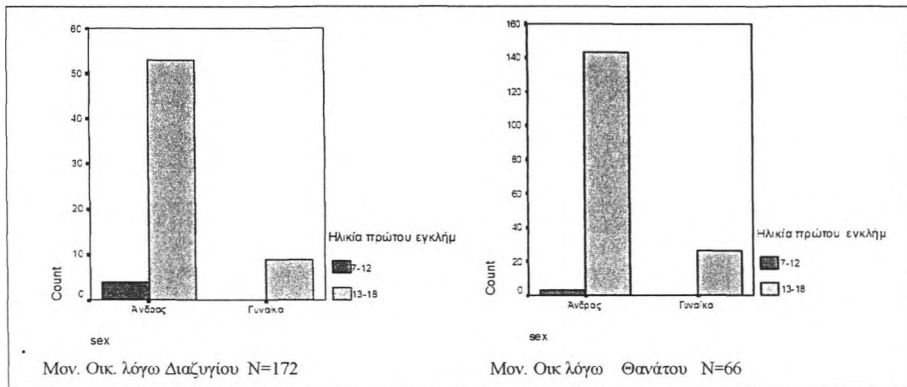
⁴³ Toby, Jackson, (1957). The Differential Impact of Family Disorganization. American Sociological Review, 22:505-512.

⁴⁴ Wadsworth , Michael, (1979) Roots of delinquency :Infancy adolescence and crime Oxford :Martin Robertson.

Διάγρ. 39 Κατηγορία πρώτης παραβατικής πράξης με βάση το φύλο και τον τύπο μονογονεϊκής οικογένειας προέλευσης των παραβατικών ατόμων του δείγματος μας N= 238

Αντίθετα οι παραβατικοί άνδρες που προέρχονταν από μονογονεϊκές λόγω θανάτου οικογένειες, στην πλειοψηφία τους τέλεσαν πρωτίστως

Διάγρ.40 Ηλικία τέλεσης πρώτης παραβατικής πράξης ανά φύλο, με βάση τον τύπο μονογονεϊκής οικογένειας προέλευσης των παραβατικών ατόμων του δείγματος μας N= 238

αδικήματα κατά της Ιδιοκτησίας (κλοπές- ληστείες) (40%), ενώ το 29% τέλεσε αδικήματα παράβασης του ν. περί Ναρκωτικών.

Παρατηρώντας την ηλικία τέλεσης της πρώτης παραβατικής πράξης, διαπιστώνουμε ότι η πλειοψηφία των παραβατικών ανδρών του στατιστικού μας πληθυσμού που προέρχονταν από διαζευγμένες οικογένειες

εντάσσεται στην ηλικιακή ομάδα 13-18 ετών. Επιπλέον, παρατηρούμε ότι ένα μικρό ποσοστό αυτών εμφάνισαν και σε μικρότερη ηλικία την πρώτη τους παραβατική συμπεριφορά.

Αντίστοιχα ο **γυναικειός παραβατικός πληθυσμός** του δείγματός μας, είτε προερχόταν από μονογονεϊκή οικογένεια λόγω *διαζυγίου*, είτε λόγω *θανάτου*, παρατηρούμε ότι τέλεσε την πρώτη παραβατική πράξη μεταξύ των ηλικιών 13-18.

Όπως επισημαίνουν οι Rankin (1983)⁴⁵, Blechaman, E. (1982)⁴⁶, τα κορίτσια που προέρχονται από «*διαλυμένες οικογένειες*» έχουν περισσότερες πιθανότητες από ό,τι τα αγόρια να χαρακτηριστεί η συμπεριφορά τους ως «ανεξέλεγκτη» (π.χ. φυγή, σεξουαλική απόκλιση, απειθαρχία), καθώς και να αποσταλούν στις αρχές επίσημου κοινωνικού έλεγχου. Καταλήγουν μάλιστα στο συμπέρασμα, ότι η *δήθεν* διαφοροποιημένη επίδραση της διάλυσης της οικογένειας μπορεί κάλλιστα να είναι πλαστή, εξαιτίας της διαφοροποίησης στην αντιμετώπιση των αγοριών και των κοριτσιών από τα όργανα της δικαιοσύνης, η οποία σχετίζεται με το **φύλο** του ανήλικου παραβάτη .

Εξάλλου και οι Datesman και Scarpitti (1975)⁴⁷, Rankin (1983)⁴⁸, Blechaman, E. (1982)⁴⁹, επισημαίνουν ότι η μεταβλητή «φύλο» αποτελεί μια ακόμα διάσταση της υπάρχουσας προκατάληψης⁵⁰ για τις «διαλυμένες οικογένειες».

⁴⁵ Rankin J (1983) The family context of delinquency Social Problems vol 30 No 4 April 1983 pp467-479, πρβλ επίσης στο Datesman S K & Scarpitti, F R(1975) Female delinquency and broken homes :A reassessment Criminology Vol 13 pp 33-35.

⁴⁶ Blechaman, E., (1982). Are children with one parent at psychological risk ? A methodological review Journal of Marriage and Family Vol 44 pp 179-195.

⁴⁷ in Datesman S K & Scarpitti, F R(1975) Female delinquency and broken homes :A reassessment Criminology Vol 13 pp 33-55.

⁴⁸ Rankin J (1983) The family context of delinquency Social Problems vol 30 No 4 April 1983 pp467-479 πρβλ επίσης στο Datesman S K & Scarpitti, F R(1975) Female delinquency and broken homes :A reassessment Criminology Vol 13 pp 33-35.

⁴⁹ Blechaman, E., (1982). Are children with one parent at psychological risk ? A methodological review Journal of Marriage and Family Vol 44 pp 179-195.

⁵⁰ Η προκατάληψη (Παπαστάμου 1989α, β, γ, σελ. 176 - 191) συνδέεται με το στίγμα της παραβατικότητας σαν στάση που προδιαθέτει ένα άτομο να σκεφτεί ή να δράσει με τρόπους ευνοϊκούς ή δυσμενείς έναντι μιας ομάδας, ή έναντι μεμονωμένων μελών της και βασίζεται σε μια λανθασμένη και

Σε ό,τι αφορά το φύλο, η Wilkinson (1980)⁵¹ αναφέρει ότι τα κορίτσια επηρεάζονται σε μεγαλύτερο βαθμό συγκριτικά με τα αγόρια από τη συναισθηματική ατμόσφαιρα που επικρατεί στην οικογένειά τους. Αιτιολογεί μάλιστα την άποψη της αυτή, τονίζοντας ότι «*στα πλαίσια της κοινωνικοποίησης των κοριτσιών, δίνεται μεγαλύτερη έμφαση στο θεσμό του γάμου, καθώς ο ρόλος της γυναίκας από νωρίς καθορίζεται ως αυτός της μητέρας, ενώ ο ρόλος του άντρα είναι αυτός του 'κουβαλητή'.*

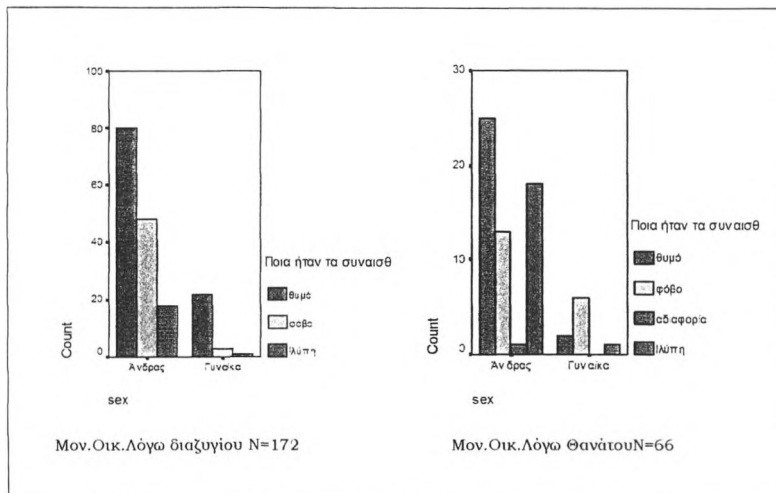
Σχετικά με τη μεταβλητή «**συναισθηματική ατμόσφαιρα**», με βάση τα εμπειρικά δεδομένα της μελέτης μας παρατηρούμε ότι :

Τα αισθήματα που βίωσαν οι παραβατικοί άνδρες του δείγματός μας όταν στην οικογένεια τους επικρατούσαν εντάσεις και συγκρούσεις μεταξύ των γονέων τους, ήταν ο θυμός (31%) και ο φόβος (24%) σύμφωνα με την πλειοψηφία των παραβατικών ανδρών που προέρχονται από *διαζευγμένες οικογένειες*.

Αντίθετα τα παραβατικά άτομα του ίδιου φύλου που προέρχονταν από μονογονεϊκές οικογένειες με γονεϊκή απώλεια οφειλόμενη *στο θάνατο του ενός γονέα*, μας απάντησαν ότι οι συζυγικές διαμάχες και συγκρούσεις μεταξύ των γονέων τους- *όταν ήταν εν ζωή ο αποθανών γονέας τους*- τους προκαλούσαν θυμό (36,3%) και λύπη(27,3%).

άκαμπτη γενίκευση. Η προκατάληψη αφορά στην προκατειλημμένη κρίση που διαμορφώνεται πριν, παρά τα αντικειμενικά στοιχεία για τον παραβάτη και χαρακτηρίζεται από άκαμπτη συναισθηματική στάση, την οποία δεν αλλάζουν εύκολα οι αντίθετες πληροφορίες. Στην παιδική απραβατικότητα, εξετάζεται η αρνητική στάση του προκατειλημμένου ατόμου που παρεκκλίνει από συγκεκριμένους ιδανικούς κανόνες με αντικείμενο τη δικαιοσύνη, ή κανόνες της ανθρώπινης καρδιάς. Παπαστάμου 1989α, β, γ, σελ. 176 - 191).

⁵¹ Wilkinson, Karen (1980), *ibid* pp. 21-42.

Διάγρ.41 Περιγραφή των συναισθημάτων που βίωσαν τα άτομα του δείγματος μας κατά τη φάση των ενδοσυζυγικών συγκρούσεων, ανά τύπο μονογονεϊκής οικογένειας και φύλο N= 238

Αντίστοιχα τα αισθήματα που μας δήλωσαν ότι βίωσαν οι παραβατικές γυναίκες που προέρχονται από *διαζευγμένες οικογένειες*, στις περιπτώσεις που οι γονείς τους είχαν έντονες συγκρούσεις, παρατηρούμε ότι ήταν βασικά ο θυμός (12%).

Αντίθετα οι παραβατικές γυναίκες που προέρχονταν από μονογονεϊκές οικογένειες στις οποίες η γονεϊκή απώλεια ήταν αποτέλεσμα *θανάτου του ενός γονέα*, μας απάντησαν ότι οι συζυγικές διαμάχες και συγκρούσεις μεταξύ των γονέων τους *-όταν ήταν εν ζωή ο αποθανών γονέας τους-* τους προκαλούσαν φόβο (23%).

Η Karen Wilkinson (1980)⁵² επιπροσθέτως, μελετώντας τον κοινωνικό στιγματισμό που υφίστανται τα παιδιά «διασπασμένων οικογενειών» συναρτήσκει του τύπου διαμονής τους, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο κοινωνικός στιγματισμός λόγω της πατρικής απουσίας φαίνεται να συνδέεται

⁵² Wilkinson, Karen (1980), *ibid* pp. 21-42.

στενά με τον τόπο διαμονής της οικογένειας. Πιο συγκεκριμένα , η ένταση και η έκτασή του διαφοροποιείται ανάλογα με το αν η οικογένεια διαμένει στην επαρχία ή σε αστικό κέντρο. Επιπλέον υποστήριξε ότι ο κοινωνικός στιγματισμός των παιδιών είναι εντονότερος στην επαρχία, δεδομένου ότι η κοινωνική ανεκτικότητα σε ό,τι αφορά το θέμα του διαζυγίου βρίσκεται σε χαμηλότερο βαθμό. Και αυτό γιατί οι κάτοικοι της επαρχίας είναι πιο συντηρητικοί και λιγότερο ανεκτικοί σε κάθε είδους κοινωνική αλλαγή και η έννοια του διαζυγίου περικλείει μια αλλαγή. Έτσι το ψυχολογικό αντίκτυπο ενός διαζυγίου σε ένα παιδί που ζει στην επαρχία – συγκριτικά με ένα παιδί που ζει σε ένα αστικό κέντρο - σύμφωνα με την Karen Wilkinson είναι μεγαλύτερο, αφού η κοινωνία της επαρχίας στην οποία ανήκει το παιδί αυτό θεωρεί το διαζύγιο ως πράξη ντροπής και εξευτελισμού της οικογένειας. Επιπλέον, επειδή στις επαρχιακές πόλεις δεν υπάρχει ανωνυμία, τα αίτια και οι λεπτομέρειες του διαζυγίου είναι πιο πιθανό να γνωστοποιηθούν στον κοινωνικό περίγυρο του παιδιού. Στην περίπτωση που το παιδί της διαλυμένης οικογένειας (κυρίως λόγω διαζυγίου) αισθανθεί ότι ο κοινωνικός του περίγυρος υιοθετεί προς αυτό μια διαφορετική συμπεριφορά, η Karen Wilkinson επισημαίνει ότι η στάση αυτή συμβάλλει καταλυτικά στο να μειωθεί ο σεβασμός του παιδιού προς τους γονείς του, με τελικό αποτέλεσμα να αποδυναμωθεί το συναισθηματικό τους δέσιμο, γεγονός που σύμφωνα με τις θεωρίες του κοινωνικού ελέγχου οδηγεί το παιδί στην υιοθέτηση παραβατικού τύπου συμπεριφορών.

Μια πρώτη παρατήρηση που θα μπορούσαμε να διατυπώσουμε με βάση την παραπάνω ανάλυση μας, είναι ότι η παραβατική συμπεριφορά που εκδήλωσαν τα παραβατικά άτομα του δείγματός μας που προέρχονταν από «μονογονεϊκού τύπου οικογένειες», εκτός από τον παράγοντα «οικονομική δυσχέρεια», διαφαίνεται να συνδέεται κυρίως με τις διαταραγμένες

διαπροσωπικές σχέσεις της οικογένειας, την αδυναμία του εναπομείναντα γονέα να χειριστεί τη «νέα τάξη πραγμάτων της οικογένειας» και τη γονεϊκή παραμέληση τόσο σε συναισθηματικό όσο και σε υλικό επίπεδο, χαρακτηριστικά τα οποία ως γνωστόν τις περισσότερες φορές «συνοδεύουν» έναν γονεϊκό χωρισμό.

1.2 Το μέγεθος της οικογένειας⁵³

Αναφορικά με το μέγεθος της οικογένειας και έχοντας ως γνώμονα τις μελέτες των Biles and Challinger (1981), Farrington et al. (1975), Fischer (1984), Glueck and Glueck (1950), Hirschi (1969), Mannheim (1965), Nye (1958), Rutter and Giller (1983), Wadworth (1979), West (1982), West and Farrington (1973), Wilson (1982), Wilson and Herrnstein (1985)⁵⁴, διαπιστώνουμε την ύπαρξη μιας αιτιώδους σχέσης μεταξύ του μέγεθους της οικογένειας⁵⁵ και της νεανικής παραβατικότητας.⁵⁶

Μια πρώτη εικόνα που σχηματίζουμε με βάση τα ευρήματα της εμπειρικής μας μελέτης, είναι ότι τα παραβατικά άτομα του δείγματός μας στην πλειοψηφία τους προέρχονται από πολυμελείς οικογένειες.

⁵³ «Οι σπουδαιότερες επιδράσεις του μεγέθους της οικογένειας στην ανάπτυξη του παιδιού μπορούν να συνοψιστούν ως εξής:

Στην ολιγομελή οικογένεια ο ρόλος των γονέων έχει ένταση, ενώ στην πολυμελή έκταση. Στην ολιγομελή οικογένεια έμφαση δίνεται στην ατομική ανάπτυξη, ενώ στην πολυμελή στην ομάδα.

Στην ολιγομελή οικογένεια υπάρχει η δυνατότητα για περισσότερη δημοκρατική συμμετοχή όλων των μελών στα οικογενειακά θέματα. Αντίθετα, στην πολυμελή οικογένεια, επειδή τα πρόσωπα είναι πολλά, προκύπτει η ανάγκη ο τρόπος διοίκησης της να είναι περισσότερο συγκεντρωτικός και αυταρχικός.

Στην ολιγομελή οικογένεια υπάρχει η δυνατότητα για μεγαλύτερη εξατομικευμένη αγωγή. Αντίθετα, υπάρχει μεγαλύτερος κίνδυνος για υπερπροστασία του παιδιού. Στην πολυμελή οικογένεια η υπερπροστασία είναι σπάνιο φαινόμενο. Στην ολιγομελή οικογένεια, επειδή οι σχέσεις των προσώπων είναι άμεσες και στενές, το παιδί προσανατολίζεται προς τους γονείς. Γι' αυτό αναπτύσσει ένα ισχυρό Υπεργώ και έχει μεγαλύτερη γλωσσική ανάπτυξη και σχολική επίδοση. Αντίθετα, στην πολυμελή οικογένεια το παιδί προσανατολίζεται περισσότερο προς τα αδέρφια του και τους συνομηλικούς του. Στην ολιγομελή οικογένεια την ευθύνη για την πειθαρχία, την επιβολή ποινών και την παροχή αμοιβών την έχουν οι γονείς, ενώ στην πολυμελή την αναλαμβάνουν συχνά και τα αδέρφια. Μάλιστα, στο ρόλο τους αυτό τα αδέρφια είναι, τις περισσότερες φορές, πιο αποτελεσματικά απ' ό,τι οι γονείς, I. Ηλιόπουλος (χωρίς έτος έκδοσης), Οικογενειακή και σχολική αγωγή (ιδ. Εκδότ.) σελ. 27-29.

⁵⁴ Biles, D., & Challinger, D., (1981). Family size and birth order young offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 25, 60-66. Farrington, D. P., Gundry, G., & West, D. J. (1975). The familiar transmission of criminality. *Medicine, Science and the Law*, 15, 177-186.

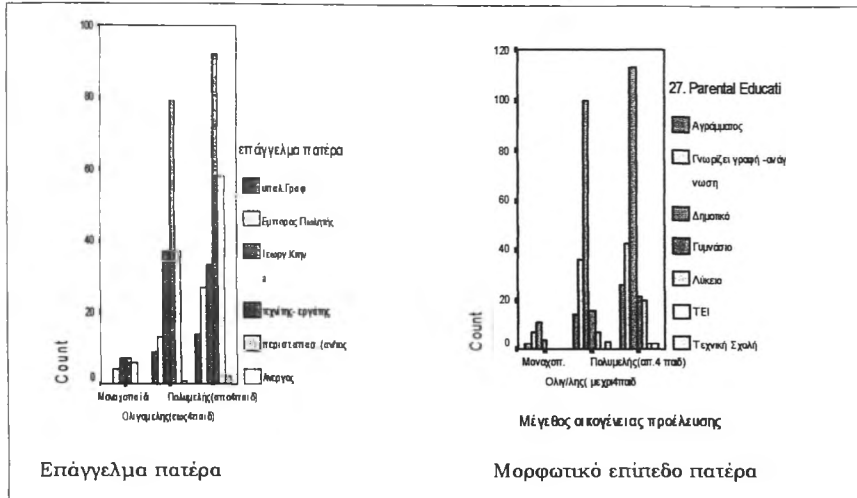
Fischer, D. G. (1984). Family size and delinquency. *Perceptual and Motor skills*, 58, 527-534.

Glueck and Glueck (1950), Hirschi (1969), Mannheim (1965), Nye (1958), Rutter and Giller (1983), Wadworth (1979), West (1982), West and Farrington (1973), Wilson (1982), Wilson and Herrnstein (1985).

βλ. παραπάνω

⁵⁵ Δεν θα πρέπει όμως να αγνοήσουμε, όπως αναφέρει ο Φαρσεδάκης, « ότι το μέγεθος της οικογένειας, που στις έρευνες εμφανίζεται να απαντάται συχνότερα στην ομάδα των παραβατικών ανηλικών, ασφαλώς, δεν αποτελεί καθ' εαυτό παράγοντα της παραβατικότητας, αλλ' επιδρά μέσω των μειονεκτικών καταστάσεων (οικονομικών, δυσχερέστερης γονικής επίβλεψης κ.λ.π.) που πηγάζουν από αυτό. Άλλωστε το παρουσιαζόμενο μικρό ποσοστό παραβατικότητας στα μοναχοπαιδιά δείχνει αντιστρόφως την ισχύ αυτών των έμμεσων επιδράσεων. Ιακ. Φαρσεδάκης (1985) Παραβατικότητα και Κοινωνικός Έλεγχος Ανηλικών, Νομική Βιβλιοθήκη σελ 65.

Στην προσπάθειά μας να διαπιστώσουμε το κοινωνικό-οικονομικό και μορφωτικό status της οικογένειάς τους, εξετάζοντας παράλληλα το επάγγελμα και το επίπεδο εκπαίδευσης των γονέων τους⁵⁷,

Διάγρ. 42 Επάγγελμα και μορφωτικό επίπεδο του πατέρα με βάση το μέγεθος της οικογένειας προέλευσης των παραβατικών ατόμων του δείγματός μας (N=426)

παρατηρούμε ότι τα άτομα που προέρχονται από πολυμελείς οικογένειες στην πλειοψηφία τους μας δήλωσαν ότι ο πατέρας τους ήταν απόφοιτος Δημοτικού (50%), ενώ ένα αρκετά μικρό ποσοστό αυτών μας δήλωσε ότι ο πατέρας τους ήταν απόφοιτος τριτάξιου Γυμνασίου (9,3%).

Επιπλέον συγκρίνοντας την κατανομή των αναλφάβητων γονέων με βάση το μέγεθος της οικογένειας, παρατηρούμε ότι η πλειοψηφία αυτών κατανέμεται στις πολυμελείς οικογένειες.

Αναφορικά με το επάγγελμα του πατέρα παρατηρούμε ότι στην πλειοψηφία τους αυτοί ήταν εργάτες-τεχνίτες (40,7%). Ακόμα, όπως παρατηρούμε στο σχετικό διάγραμμα, ένας αρκετά μεγάλος αριθμός αυτών δεν είχε μόνιμη απασχόληση και συνεπώς εργαζόταν περιστασιακά (25,9%).

⁵⁷ Σε ό,τι αφορά το επάγγελμα της μητέρας τους, όλα σχεδόν τα άτομα μας δήλωσαν ότι η ενασχόλησή της ήταν οι οικιακές εργασίες.

Με βάση λοιπόν την παραπάνω περιγραφή, είναι φανερό ότι τα άτομα αυτά προέρχονται από ένα οικογενειακό περιβάλλον με χαμηλό μορφωτικό και κοινωνικό υπόβαθρο. Επιπλέον, για την πλειοψηφία των ατόμων αυτών το οικογενειακό εισόδημα, όπως μας δήλωσαν, ήταν πολύ χαμηλό, γεγονός που μας κάνει να συμπεράνουμε ότι και οι συνθήκες οικονομικής διαβίωσης της οικογένειάς τους κυμαίνονταν στα όρια της φτώχειας.

Ενδυναμωτικά με τα εν λόγω δεδομένα μας λειτουργούν και τα αποτελέσματα των ακόλουθων μελετών.

Συγκεκριμένα οι Bilew and Challinger(1981), Angenent(1990), Magiun et al (1995)⁵⁸ και (Farrington 1989a⁵⁹), με βάση τα ευρήματα των μελετών τους, διατύπωσαν την άποψη ότι η σύνδεση μεταξύ της νεανικής παραβατικότητας και της πολυμελούς οικογένειας διαφαίνεται να είναι ιδιαίτερα δυνατή⁶⁰ στην περίπτωση που το εισόδημα της οικογένειας είναι πολύ χαμηλό.

Με γνώμονα λοιπόν ότι σε μια πολυμελή οικογένεια αυτό θα πρέπει να διανεμηθεί αναγκαστικά σε έναν μεγαλύτερο αριθμό μελών - *συγκριτικά με μία ολιγομελή οικογένεια*- είναι λογικό τις περισσότερες φορές να μην είναι δυνατόν να καλυφθούν οι ανάγκες όλων των μελών της οικογένειας.

Κατά συνέπεια, σύμφωνα με τους Farrington et al.(1975), Wadworth (1979), Farrington & West (1981⁶¹), Fischer (1984), Glueck and Glueck (1950), Hirschi (1969), Mannheim (1965), Rahav (1980), (1982), West (1982), Rutter and Giller (1983), Wilson (1982), Wilson and Herrnstein (1985), τα παιδιά των πολυμελών οικογενειών απολαμβάνουν λιγότερα υλικά προνόμια (*π.χ. σε επίπεδο παιδείας,*

⁵⁸ Magiun, E., Hawkins, J. D., Catalano, R. F., Hill, K., Abbott, R., & Herrenkohl, T. (1995, November). Risk factors measured at three ages for violence at age, 17-18. Paper presented at the American Society of Criminology, Boston. In Rolf Loeber & David P. Farrington (1998) *Serious & Violent Juvenile Offenders* Sage Publications.

⁵⁹ Farrington, D. P. (1989a). Early predictors of adolescent aggression and adult violence. *Violence and Victims* .vol 4, pp 79-100.

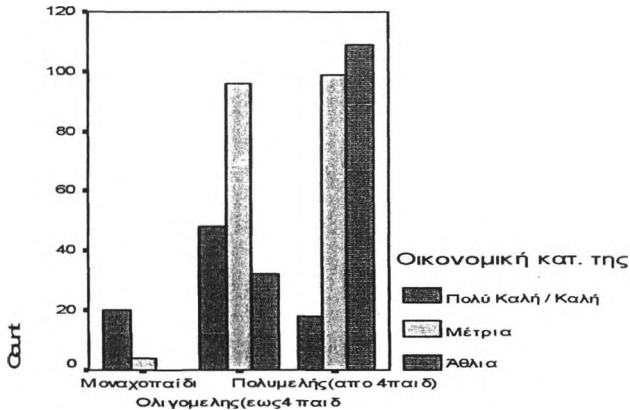
⁶⁰ Ο Rosen (1985) από την άλλη πλευρά, δεν βρήκε διαφορές ανάμεσα σε διαφορετικά οικονομικοκοινωνικά επίπεδα.

Rosen, L. (1985). Family and delinquency: Structure and or function. *Criminology*, 23, 553-573.

⁶¹ Farrington, D. P., & West D. J. (1981). The Cambridge study in delinquent development. In S. A. Mednick and A. E. Baert (Eds.) *Prospective longitudinal research: An empirical basis for the primary prevention of psychosocial disorders*. New York: Oxford Univ. Press.

αναψυχής, εξωσχολικών δραστηριοτήτων κ.λ.π.) συγκριτικά με τα παιδιά που ανήκουν σε μικρότερου μεγέθους οικογένειες.

Επανερχόμενοι στην εξέταση των ευρημάτων της εμπειρικής μας μελέτης, παρατηρούμε ότι αυτά συνηγορούν με τις παραπάνω επιστημόσεις.

Διάγρ. 43 Περιγραφή της οικονομικής κατάστασης της οικογένειας των παραβατικών ατόμων του δείγματός μας, με βάση το μέγεθος της οικογένειάς τους N=426

Πράγματι, τα παραβατικά άτομα που προέρχονται από πολυμελείς οικογένειες μας περιέγραψαν ότι η οικονομική κατάσταση της οικογένειάς τους ήταν από μέτρια (43,8%) έως άθλια (48,2%). Αντίθετα τα παραβατικά άτομα του δείγματός μας, τα οποία ήταν μοναχοπαίδια, στην πλειοψηφία τους μας περιέγραψαν την οικονομική κατάσταση της οικογένειάς τους από πολύ καλή έως καλή. Εξετάζοντας τη στατιστική σημαντικότητα της παραπάνω υπόθεσης με έλεγχο χ^2 , διαπιστώνουμε είναι στατιστικώς σημαντική ($p\text{-value}=0,000 < p < 0,005$).

Μια άλλη ερμηνευτική διάσταση η οποία δόθηκε από τους Galle et al.(1972), Glueck and Glueck (1950)⁶² αναφορικά με τη σύνδεση της νεανικής

⁶² Galle, O. R., Gove, W. R., & McPherson, J. M. (1972). Population density and pathology. Science, vol 176, pp 23-30. Πρβλ. (Glueck and Glueck, 1950, ibit).

παραβατικότητας με την πολυμελή οικογένεια, επισημαίνει ότι, τόσο ο ιδιωτικός χώρος, όσο και ο χρόνος γονεϊκής φροντίδας που αναλογεί στα παιδιά των εν λόγω οικογενειών είναι πολύ λίγος και συνεπώς ανεπαρκής.

Η έλλειψη ιδιωτικού χώρου⁶³ σύμφωνα με τους Weinberg K. (1955), Riemier S. (1939-1940), Szabo D (1977) στις εν λόγω οικογένειες, γεγονός που καταδεικνύει την ύπαρξη δυσμενών όρων διαβίωσης, επιδρά με τρόπο ιδιαίτερα αρνητικό στην ηθική διαπαιδαγώγηση των παιδιών αυτών. Για παράδειγμα, η συγκατοίκηση πολλών ατόμων στο ίδιο δωμάτιο αποτελεί ιδιαίτερα «ενοχοποιητικό παράγοντα» ως προς την εμφάνιση αιμομικτικών σχέσεων στην οικογένεια.

Επίσης οι Bahr (1979) και Feij (1979)⁶⁴, με βάση τις εμπειρικές τους μελέτες, προσέθεσαν ότι το σχετικά υψηλό επίπεδο δραστηριότητας σε αυτές τις οικογένειες, σε συνδυασμό με τον περιορισμένο ιδιωτικό χώρο που τους αναλογεί, συμβάλλει στη δημιουργία έντασης, εκνευρισμού και επιθετικότητας στα μέλη της οικογένειας, χαρακτηριστικά τα οποία οδηγούν πιο εύκολα στην υιοθέτηση επιθετικού και αντικοινωνικού τύπου συμπεριφορών. Μάλιστα σύμφωνα με τον Wilson (1980)⁶⁵, τα παιδιά που προέρχονται από τέτοια οικογενειακά περιβάλλοντα είναι περισσότερο ευερέθιστα και διακρίνονται από υψηλότερη από τον μέσο όρο ανάγκη για διεγερση και εκδήλωση μιας βίαιου τύπου επιθετικής συμπεριφοράς, συμπεριφορά η οποία σύμφωνα με τις μελέτες των Glueck & Glueck (1950), Mc Cord (1959)⁶⁶, Farrington (1989a)⁶⁷, White (1992)⁶⁸ αποτελεί ένα ακόμα χαρακτηριστικό το οποίο συνδέεται με τη νεανική παραβατικότητα.

⁶³ Το στοιχείο αυτό αποτελεί χαρακτηριστικό συστατικό «του πολιτισμικού στερεότυπου της αιμομιξίας» σύμφωνα με την ορολογία του Weinberg K (1955) στο Αρτινοπούλου (1994), Συμβολή στη διερεύνηση της αιμομικτικής σχέσης μεταξύ πατέρα και κόρης. Διδ. Διατριβή σελ 71.

⁶⁴ Bahr, Steve (1979), Family Determinants and Effects of Deviance. In *Contemporary Theories About the Family*, vol. I, ed. Wesley Burr, Rubin Hill, F. Ivan Nye, and Ira Reiss, 615-643. New York: Free Press.

⁶⁵ Wilson, H. (1980). Parental supervision: A neglected aspect of delinquency. *Br. J. Criminology* vol. 20: pp203-235.

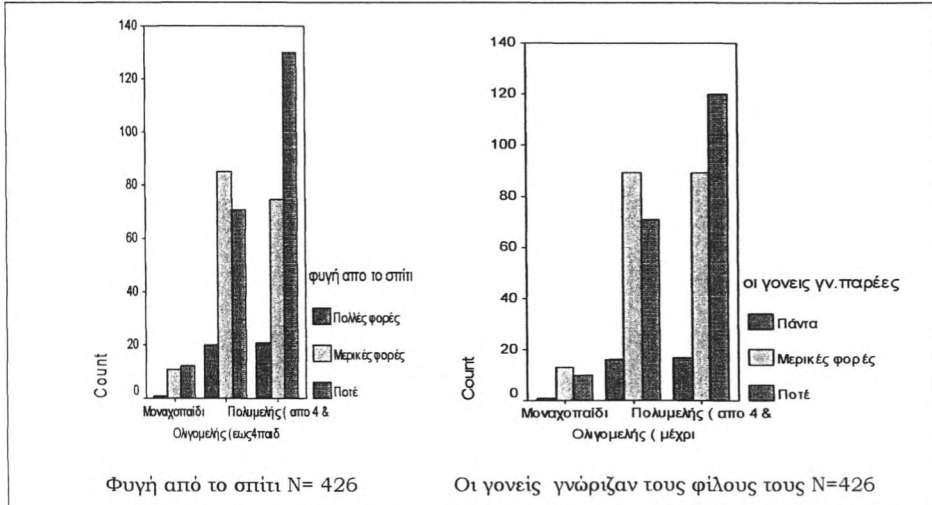
⁶⁶ Mc Cord, W., Mc Cord, J., & Zola, I. K. (1959). *The origins of crime*. New York: Columbia Univ. Press.

⁶⁷ Farrington 1989 a, ibid, 4, 79-100.

⁶⁸ White, H. R. (1992). Early problem behavior and later drug problems. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 29, 412-429.

Μια άλλη αρνητική επίδραση του μεγέθους της οικογένειας - η οποία συμβάλει με έμμεσο τρόπο στην εμφάνιση μιας παραβατικού τύπου συμπεριφοράς- παρατηρείται στο βαθμό και την ένταση της γονεϊκής φροντίδας και ενδιαφέροντος που τυγχάνουν τα παιδιά των πολυμελών οικογενειών. Όπως υποστηρίζουν οι Boer (1986), Hirschi (1983), Marjoribanks (1979), η γονεϊκή επίβλεψη και φροντίδα που τυγχάνουν τα παιδιά των πολυμελών οικογενειών είναι ανεπαρκείς και πλημμελείς.

Εξετάζοντας συνδυαστικά, με βάση το μέγεθος της οικογένειας, το βαθμό γονεϊκής επίβλεψης και φροντίδας που είχαν από τους γονείς τους τα παραβατικά άτομα του δείγματός μας, καθώς και τη συχνότητα των τάσεων φυγής που εκδήλωσαν κατά τη διάρκεια παραμονής τους στην οικογένειά τους, παρατηρούμε ότι:

Διάγρ. 44 Γονεϊκή επίβλεψη και μέγεθος οικογένειας N=426

Τα παραβατικά άτομα που προέρχονται από πολυμελείς οικογένειες, όπως διαπιστώνουμε, είχαν τη λιγότερο δυνατή γονεϊκή επίβλεψη, δεδομένου ότι η πλειοψηφία αυτών μας απάντησε ότι οι γονείς τους δεν γνώριζαν ποτέ τις παρέες τους (53.1%).

Μερικά από το άτομα αυτά (39,4%) μας δήλωσαν ότι μερικές φορές είχαν εγκαταλείψει την οικογενειακή εστία. Εξετάζοντας τη στατιστική σημαντικότητα της παραπάνω υπόθεσης με έλεγχο χ^2 , διαπιστώνουμε ότι είναι στατιστικώς σημαντική ($p\text{-value} = 0,012 < p < 0,005$).

Οι παραπάνω διαπιστώσεις, που προέκυψαν από τα ευρήματα της εμπειρικής μας μελέτης, υποστηρίζονται, όπως παρατηρούμε, από πλήθος άλλων μελετών.

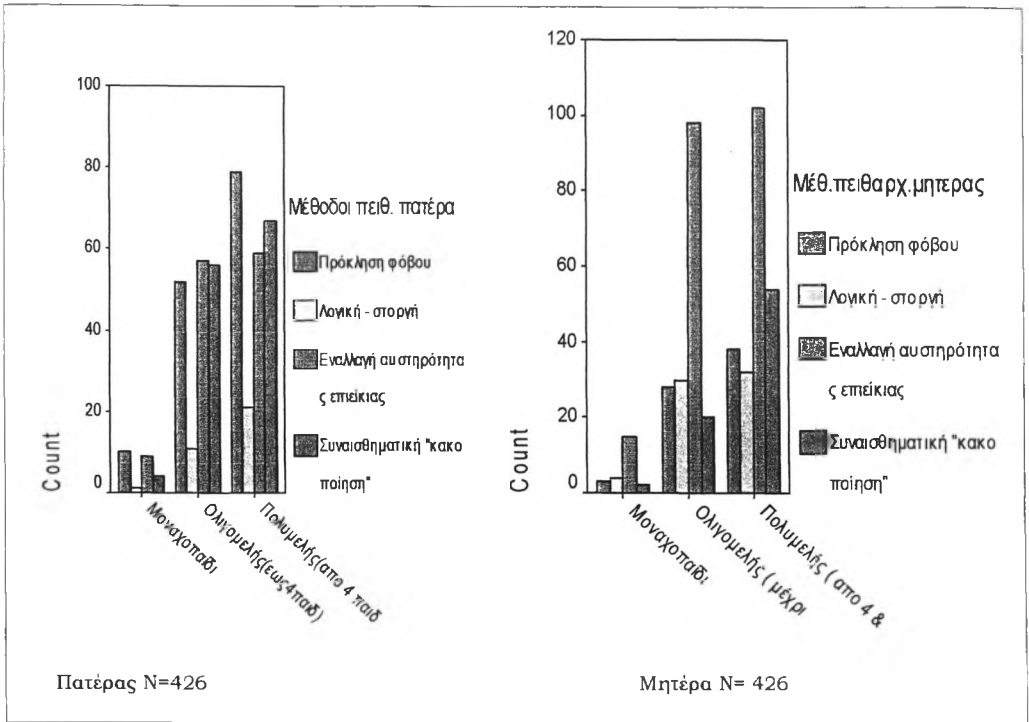
Αναλυτικότερα, με βάση τις μελέτες των Hirschi (1983), Mannheim (1965), Nye (1958), Rutter and Giller (1983), καταδεικνύεται ότι οι μικρότερης έντασης και διάρκειας εκφράσεις γονικής στοργής και φροντίδας αποτελούν ακόμα μια αρνητική ένδειξη ως προς την εμφάνιση εκ μέρους των παιδιών μιας παραβατικού τύπου συμπεριφοράς.

Επιπρόσθετα οι Farrington et al. (1975), Marjoribanks (1979), Zussman (1980), Biles and Challinger (1981), Hirschi (1983), Fischer (1984), Boer (1986), επισημαίνουν ότι η αφιέρωση από τους γονείς λιγότερου ατομικού χρόνου από τον αναγκαίο σε κάθε παιδί, συμβάλλει στην περαιτέρω εδραίωση μεταξύ των αδελφών μιας επιπλέον αντιπαλότητας, η οποία πηγάζει από την προσπάθεια που καταβάλλει το καθένα χωριστά να εισπράξει όσο το δυνατόν μεγαλύτερη γονεϊκή φροντίδα και στοργή.

Προκειμένου λοιπόν οι γονείς να ελέγξουν την όλη κατάσταση, υιοθετούν γονεϊκές πρακτικές επιβολής, που σύμφωνα με τους Hirschi (1983)⁶⁹ και Zussman (1980)⁷⁰, χαρακτηρίζονται από επιβολή τιμωριών, αυστηρότητα και αυταρχικότητα.

⁶⁹ Hirschi, T. (1983). *Crime and the family*. In J. Q. Wilson (Ed.), *Crime and public policy*. San Francisco: ICS Press.

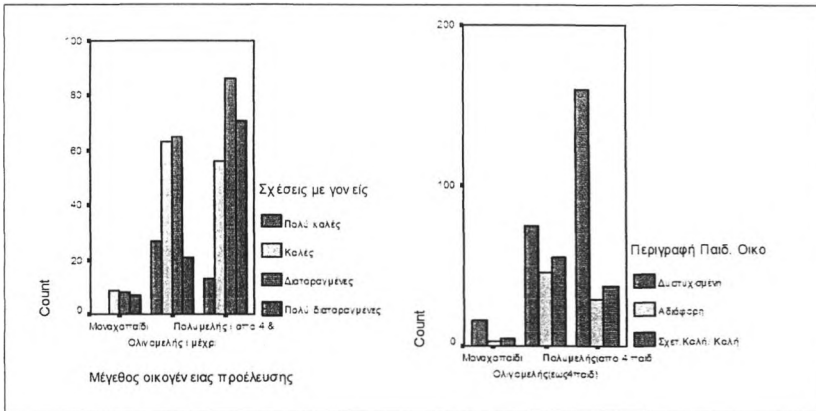
⁷⁰ Zussman, J. U. (1980). *Situational determinants of parental behaviour: Effects of competing cognitive activity*. *Child Development*, 51, 792-800.

Διάγρ. 45 Μέθοδοι πειθαρχίας και μέγεθος οικογένειας των παραβατικών ατόμων του δείγματός μας. N=426

Εξετάζοντας τα ευρήματα της εμπειρικής μας μελέτης, διαπιστώνουμε ότι οι μέθοδοι πειθαρχίας που εφαρμόζαν οι γονείς των παραβατικών ατόμων του δείγματός μας, διαφοροποιούνται ανάλογα με το μέγεθος της οικογένειας. Αναλυτικότερα, οι μέθοδοι πειθαρχίας που υιοθετούσε ο πατέρας -όπως μας δήλωσε η πλειοψηφία του δείγματός μας που προέρχονται από πολυμελείς οικογένειες- είχαν ως βάση το φόβο (35%) και τη συναισθηματική κακοποίηση (29,6%). Σε ό,τι αφορά τη μητέρα, η πλειοψηφία αυτών μας δήλωσε ότι οι μέθοδοι πειθαρχίας που χρησιμοποιούσε διακρίνονταν κυρίως από εναλλασσόμενη επιείκεια και αυστηρότητα (45,1%). Εξετάζοντας τη στατιστική σημαντικότητα της παραπάνω υπόθεσης με έλεγχο χ^2 , διαπιστώνουμε ότι είναι στατιστικώς σημαντική ($p\text{-value}=0,003 < p < 0,005$).

Φυσική απόρροια της ζοφερής αυτής οικογενειακής ατμόσφαιρας, όπως υποστηρίζεται και από τους Marjoribanks (1979)⁷¹, Boer (1986)⁷², είναι η δημιουργία περαιτέρω ενδοοικογενειακών εντάσεων και συγκρούσεων ,γεγονός που όπως είναι φυσικό επηρεάζει με τον πλέον αρνητικό τρόπο το συναισθηματικό και επικοινωνιακό κλίμα της οικογένειας.

Διάγρ. 46 Περιγραφή των ενδοοικογενειακών σχέσεων και της οικογενειακής ζωής των παραβατικών ατόμων του δείγματος μας, με βάση το μέγεθος οικογένειας προέλευσής τους N=426

Μελετώντας τις απαντήσεις των παραβατικών ατόμων του δείγματος μας που προέρχονται από πολυμελεις οικογένειες, όπως παρατηρούμε στο παραπάνω διάγραμμα, η πλειοψηφία αυτών, μας περιέγραψαν ότι η οικογενειακή ατμόσφαιρα στο σπίτι τους ήταν από διαταραγμένη (38,1%) έως πολύ διαταραγμένη (31,4%). Εξετάζοντας τη στατιστική σημαντικότητα της παραπάνω υπόθεσης με έλεγχο χ^2 , διαπιστώνουμε ότι είναι στατιστικώς σημαντική ($p\text{-value} = 0,000 < p < 0,005$).

Επίσης στην ερώτησή μας « πώς θα περιέγραφες την οικογενειακή σου ζωή », η πλειοψηφία αυτών μας δήλωσε ότι ήταν δυστυχιισμένη (70,8%).

⁷¹ Marjoribanks, K. (1979). Families and their learning environment. London: Routledge and Kegan Paul.

⁷² Boer, F. (1986). Broers en zusters. De betekenis van sibilings in de normale en gestoorde ontwikkeling. Kind en Adolescent, 7, 55-76.

Επιπλέον σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των Bilew and Challinger (1981),⁷³ η κοινωνία καθώς και οι φορείς της, έχοντας την προκατάληψη –την οποία και τεκμηριώνουν επικαλούμενοι τις προαναφερθείσες εξηγήσεις- ότι οι πολυμελείς οικογένειες είναι «προβληματικού τύπου οικογένειες», τείνουν χωρίς ιδιαίτερη περίσκεψη να τις «ετικετάρουν» ως προβληματικές. Οι επιπτώσεις αυτής της προκατάληψης σε επίπεδο οικογένειας ως μονάδα, όπως υποστηρίζουν, συνδράμουν ενδυναμωτικά στη συρρίκνωση της έντασης και της ποιότητας, τόσο της κοινωνικοποιητικής της δυνατότητας όσο και ικανότητας. Παρατηρείται ακόμα, τα παιδιά των πολυμελών οικογενειών σε σύγκριση με αυτά των μικρότερων σε μέγεθος οικογενειών να συναντούν μεγαλύτερες δυσκολίες τόσο στο να αποκτήσουν αυτοπεποίθηση και να σχηματίσουν μία θετική εικόνα για τον εαυτό τους, όσο και στο να ενταχθούν στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Κατά συνέπεια, όπως υποστηρίζουν οι ⁷⁴ Bossard (1953), Kohnstamm (1987), έχουν την τάση να είναι περισσότερο επιρρεπή και ευάλωτα ως προς την υιοθέτηση παραβατικών προτύπων συμπεριφοράς. Αρκετοί μελετητές, όπως οι Rahav (1980)⁷⁵ και Werner (1987)⁷⁶ θεώρησαν ακόμα ότι η μικρή οικογένεια- σε αντίθεση με την πολυμελή- μπορεί να θεωρηθεί ως μονάδα απορρόφησης της παραβατικής συμπεριφοράς .

Εν κατακλείδι -έχοντας ως γνώμονα τα ευρήματα της εμπειρικής μας μελέτης καθώς και τις συναφείς βιβλιογραφικές αναφορές που παραθέσαμε- θα μπορούσαμε να διατυπώσουμε την άποψη ότι μελετώντας συνδυαστικά το μέγεθος, τη δομή και τη σύνθεση της οικογένειας υπό το πρίσμα του χαμηλού κοινωνικού της status, του πενικρού οικογενειακού εισοδήματος, των φτωχικών στεγαστικών συνθηκών, του τρόπου διαμονής της οικογένειας, των γονεϊκών έλεγχων, της γονεϊκής φροντίδας, των ευδοοικογενειακών σχέσεων,

⁷³ Biles, D., Challinger, D. (1981). Family size and birth order of young offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 25, 60-66.

⁷⁴ Bossard, J. H. (1953). *Parent and child*. Philadelphia, PA: Univ. of Pennsylvania Press.

Kohnstamm, R. (1987). *Kleine ontwikkelingspsychologie* (1. Het jonge kind, 2. De schoolleeftijd). Deventer: Van Loghum Slaterus.

⁷⁵ Rahav, G. (1980). Birth order and delinquency. *British Journal of Criminology*, 20, 385-395.

παρατηρούμε την ύπαρξη μιας αμφίδρομης και συνάμα αλληλεξαρτώμενης σχέσης που αναπτύσσεται μεταξύ των παραμέτρων αυτών, η επιρροή της οποίας δε διαφαίνεται να είναι αμελητέα ως προς την εμφάνιση μιας παραβατικού τύπου συμπεριφοράς .

Ένα πρώτο συμπέρασμα που θα μπορούσαμε να διατυπώσουμε με βάση την παραπάνω επισήμανσή μας, είναι ότι τα δομικά χαρακτηριστικά της οικογένειας τελικά διαφαίνεται να συνδέονται με τη νεανική παραβατικότητα, με έμμεσο μάλλον τρόπο, και πιο συγκεκριμένα διαμέσου των διαταραχών και δυσχερειών που αυτά προκαλούν - *άποψη την οποία θα εξετάσουμε αναλυτικότερα στην επόμενη ενότητα*- στην άσκηση του γονεϊκού ρόλου.

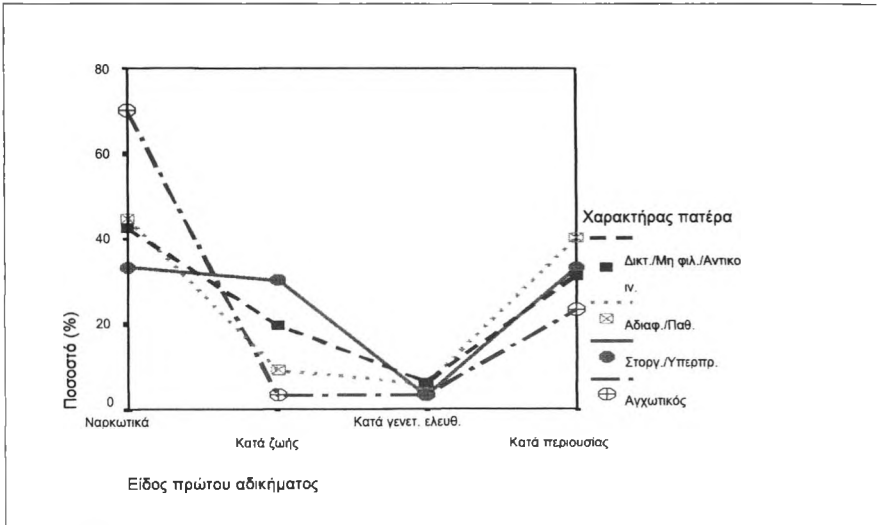
⁷⁶ Werner, E. E. (1987). Vulnerability and resiliency in children at risk for delinquency: A longitudinal study from birth to young adulthood. In J. D. Burchard and S. N. Burchard, Prevention of delinquent behaviour. Beverly Hills: Sage.

2.0 ΤΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

2.1 Χαρακτηριστικά Συμπεριφοράς Των Γονέων - Μέθοδοι Γονεϊκής Ανατροφής

Μια άλλη οικογενειακή μεταβλητή, την οποία κατέδειξε το μοντέλο της πολυπαραγοντικής μας ανάλυσης ως σημαντική, ήταν και τα χαρακτηριστικά της **συμπεριφοράς του γονεϊκού σχήματος**.

Με βάση τα εμπειρικά μας δεδομένα και έχοντας ως γνώμονα τα χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς των γονέων, παρατηρούμε ότι η πλειοψηφία των ατόμων που διέπραξαν κυρίως αδικήματα Παρ. του Ν. Περί Ναρκωτικών μας περιέγραψαν τη συμπεριφορά του πατέρα τους ως αγχωτική. Αντίθετα τα άτομα που τέλεσαν αδικήματα Κατά της Ιδιοκτησίας, μας χαρακτήρισαν αυτή ως αυταρχική, εκθρική και αντικοινωνική.

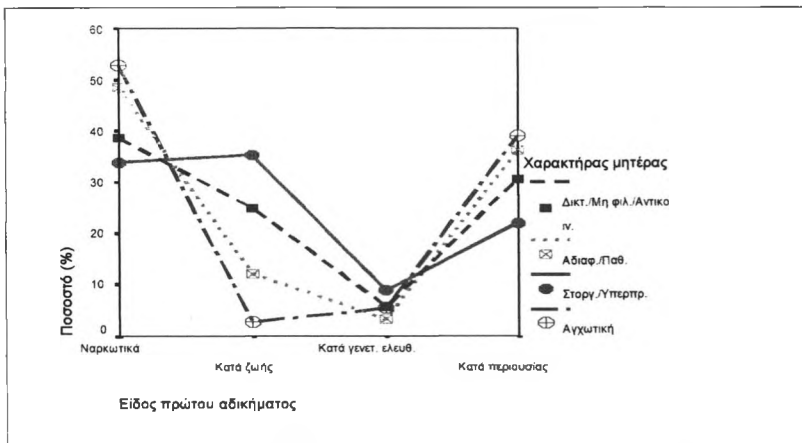

Διάγρ. 47 Περιγραφή της πρώτης παραβατικής πράξης που τέλεσαν τα άτομα του δείγματός μας, με βάση τα χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς του πατέρα N=426

Επιπλέον η τέλεση από τα άτομα του δείγματός μας αδικημάτων σχετικών με τα Κατά Ζωής και Σωματικής Ακεραιότητας, φαίνεται- με βάση το παραπάνω διάγραμμα- να συνδέεται με την ύπαρξη μιας αδιάφορης ή παθητικής συμπεριφοράς που επεδείκνυε ο πατέρας.

Εξετάζοντας τη στατιστική σημαντικότητα της παραπάνω σχέσης με έλεγχο χ^2 , διαπιστώνουμε ότι είναι στατιστικώς σημαντική ($p\text{-value} = 0.002 < p < 0.005$).

Για δε τη μητέρα παρατηρούμε, ότι τα άτομα που διέπραξαν κυρίως αδικήματα Παρ. του Ν. Περί Ναρκωτικών καθώς και αδικήματα Κατά της Ιδιοκτησίας, μερικά από αυτά μας περιέγραψαν τη συμπεριφορά αυτής ως αγχωτική, ενώ άλλα ως αδιάφορη και παθητική. Εξετάζοντας τη στατιστική σημαντικότητα της παραπάνω σχέσης με έλεγχο χ^2 , διαπιστώνουμε ότι είναι στατιστικώς σημαντική ($p\text{-value} = 0.001 < p < 0.005$).

Διάγρ. 48 Περιγραφή της πρώτης παραβατικής πράξης που τέλεσαν τα άτομα του δείγματός μας, με βάση τα χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς της μητέρας. N=426

Μελετώντας συναφείς μελέτες που παρατίθενται στη διεθνή βιβλιογραφία, παρατηρούμε ότι πράγματι ο τρόπος με τον οποίο συμπεριφέρεται το γονεϊκό σχήμα στα νεότερα μέλη της οικογένειας επηρεάζει σε σημαντικό βαθμό τον ψυχισμό τους.

Πιο αναλυτικά, όπως υποστηρίζουν οι Harris & Howard (1984), στην περίπτωση όπου οι γονείς υιοθετούν μια επικριτική ή απορριπτική στάση προς το παιδί, φθάνοντας αυτό στην εφηβεία έχει αυξημένες πιθανότητες

να αναπτύξει « αρνητικές ταυτότητες» (Harris & Howard, 1984)¹. Συγκεκριμένα αναφέρουν «*δυστυχώς, κάτω από την έντονη δυσαρέσκεια ή τον θυμό προβάλλει η κατάθλιψη, η οποία οφείλεται στην εσωτερίκευση της αδιαφορίας ή της απόρριψης των γονέων*».

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας των Glueck's (1950), η παγερή, αδιάφορη και εκθρική στάση που υιοθετείται από μερικούς γονείς βρέθηκε να συναντάται με συχνότητα τρεις φορές μεγαλύτερη στη συμπεριφορά του πατέρα και πέντε φορές στη συμπεριφορά της μητέρας των ανήλικων παραβατών.

Αυτή όμως η αδιάφορη και παγερή στάση που επιδεικνύουν οι γονείς προς το παιδί, όπως σημειώνεται από τους Andry 1957, 1970,² Glueck and Glueck 1950, Nye 1958, έχει αμφίδρομα αποτελέσματα, γεγονός που σημαίνει ότι και τα παιδιά με τη σειρά τους υιοθετούν ανάλογη στάση προς τους γονείς με καταστρεπτικές τις περισσότερες φορές προς αυτά συνέπειες.

Ατυχώς, όπως σημειώνουν οι Aultman and Wellford (1979)³, Mannheim (1965)⁴, οι γονεϊκές αυτές στάσεις ευθύνονται σε μεγάλο βαθμό για τις αντικοινωνικού ή παραβατικού τύπου συμπεριφορές, όπως είναι το κάπνισμα, η χρήση ναρκωτικών και η πρώιμη σεξουαλική δραστηριότητα, οι οποίες κάνουν την εμφάνιση τους κατά το στάδιο της εφηβείας.

Οι παραπάνω ερευνητές ισχυρίζονται επιπλέον από κοινού, ότι με βάση τα εμπειρικά δεδομένα των μελετών τους, έχουν διαπιστώσει ότι είναι ελάχιστοι οι ανήλικοι παραβάτες οι οποίοι έχουν βιώσει μία στοργική και τρυφερή συμπεριφορά από τους γονείς τους και ιδιαίτερα από τη μητέρα τους. Μάλιστα καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η

¹ Harris & Howard (1984) in Huub Angenent & Anton de Man Background factors of juvenile delinquency Peter Lang Series XI Anthropology & Sociology vol 68 1996

² Andry R.G (1957) Faulty parental and maternal child relationships affection and delinquency .British Journal of Delinquency vol 8 pp 34-48
Andry R.G(1970) Parental affection and delinquency In M,E,Wolfgang L.Savitz &N.Johnston (eds) The sociology of crime and delinquency New York : John Wiley and Sons.

³ Aultman M.G. and Wellford C.F (1979) Towards an integrated model of delinquency causation :An empirical analysis Sociology and Social Research vol 63 pp 316-327

⁴ Mannheim, H. (1965). Comparative Criminology, London: Routledge and Kegan Paul.

απουσία αυτή φαίνεται να αποτελεί έναν από τους κυριότερους «ενοχοποιητικούς» παράγοντες εμφάνισης μιας παραβατικής συμπεριφοράς.

Κατά τους Angenent (1972⁵), Rodick and Henggeler (1982),⁶ η αντιστρόφως ανάλογη σχέση της στοργικής και τρυφερής γονεϊκής συμπεριφοράς με την ανήλικη παραβατικότητα βασίζεται στο γεγονός ότι μια τέτοια θετική συμπεριφορά οδηγεί στην ανάπτυξη μιας ισορροπημένης προσωπικότητας. Στην περίπτωση όμως που αναπτύσσεται μια αδιάφορη και ψυχρή σχέση⁷ μεταξύ γονέα-παιδιού, αυτή οδηγεί σε αντίθετα αποτελέσματα.

Στην ίδια άποψη κατέληξαν και οι Mc Cord Zola (1959), επισημαίνοντας με έμφαση ότι η συναισθηματική αδιαφορία και εκθρόνιση από τη πλευρά της μητέρας δημιουργεί εντονότερο πρόβλημα συναισθηματικής αποστέρησης.

Πιο συγκεκριμένα, τα παιδιά που βρέθηκαν αντιμέτωπα με μια απορριπτική ή επικριτική γονεϊκή συμπεριφορά, κατά τους Feij (1979)⁸, George and Main (1979)⁹, Herbert (1975),¹⁰ στην πλειοψηφία τους αντιμετωπίζουν πρόβλημα ταυτότητας, έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση, αισθάνονται ανασφαλή.

⁵ Angenent H.L.W (1972), *Moral judgement Abstracts on Criminology and Penology* vol 12 pp 529-537.

⁶ Rodick, J. D., & Henggeler, S. W. (1982). Parent-adolescent interaction and adolescent emancipation. In S. W. Henggeler, (Ed.) , *Delinquency and adolescent psychopathology*. Boston: John Wright.

⁷ Σε ορισμένες όμως περιπτώσεις η προβληματικού τύπου συμπεριφορά των παιδιών μπορεί να μειώσει τη γονική αγάπη. Κάποιες φορές η παραβατικότητα που εμφανίζει ένα παιδί ή ένας έφηβος μπορεί να προκαλέσει βλάβη στις σχέσεις γονέα-παιδιού σε τέτοιο βαθμό, όπου οι γονείς να φτάσουν σε σημείο να το απορρίψουν. Κάποιοι γονείς, όπως υποστηρίζουν οι (Gove and Crutchfield 1982, Patterson 1986, Rutter and Giller 1983, Thornberry and Christenson 1984, παραιτούνται της προσπάθειας, άλλοι απομακρύνονται κι άλλοι διώκουν από το σπίτι το παιδί.

⁸ Feij, J. A., (1979). *Temperament. Onderzoek naar de betekenis van extraversie, emotionaliteit, impulsiviteit en spanningsbehoefte*. Lisse: Swets en Zeitlinger.

George, C., & Main, M., (1979). Social interactions of young abused children: Approach, avoidance and aggression. *Child Development*, 50, 306-318.

⁹ George, C., & Main, M., (1979). Social interactions of young abused children: Approach, avoidance and aggression. *Child Development*, 50, 306-318.

¹⁰ Herbert (1975) *Problems of childhood A complete guide for all concerned* Pan Books vol II pp102-112

Οι διαταραχές αυτές με τη σειρά τους ευθύνονται για την διάβρωση του ψυχικού τους κόσμου, ο οποίος κατά κανόνα διακατέχεται από μια παντελή έλλειψη συμπάθειας και συμπόνιας για τους άλλους.

Σχετικά οι Freedman, et al. (1978) ¹¹επισημαίνουν ότι τα άτομα αυτά αντιμετωπίζουν ιδιαίτερα προβλήματα στις διαπροσωπικές τους σχέσεις, είναι καχύποπτα και εκδηλώνουν με μεγαλύτερη συχνότητα επιθετικού τύπου συμπεριφορές, με συνέπεια αρκετά συχνά να παρουσιάζουν προβλήματα προσαρμογής και αποδοχής των κοινωνικών θεσμών.

Μια άλλη γονεϊκή συμπεριφορά, η οποία έχει συνδεθεί με την εμφάνιση μιας παραβατικής συμπεριφοράς, αποτελεί η υιοθέτηση εκ μέρους των γονέων μιας αυστηρού και αυταρχικού τύπου συμπεριφοράς προς το παιδί. Όπως αρχικά είχαν υποστηρίξει οι Glueck and Glueck (1950), η γονεϊκή συμπεριφορά η οποία διακατέχεται από τάσεις αυταρχικότητας και υπέρμετρης αυστηρότητας, διαφαιίνεται να συνδέεται στενά με τη νεανική παραβατικότητα. Όπως κατέδειξαν τα ευρήματα της πολυετούς μελέτης τους, τα παιδιά των οποίων οι γονείς υιοθετούσαν μια υπερβολικά αυστηρή και αυταρχική συμπεριφορά απέναντί τους, στην πλειοψηφία τους διακατέχονταν από ένα ιδιαίτερα άκαμπο στυλ ζωής, το οποίο βασιζόταν στη φιλοσοφία της συμμόρφωσης προς τους κανόνες και τους περιορισμούς που επέβαλε το γονεϊκό σχήμα. Όμως η τάση αυτή της «συμμόρφωσης» επιδρούσε με τρόπο μάλλον αρνητικό στο ψυχισμό τους. Τα παιδιά αυτά, όπως παρατηρούν οι Hewitt and Jenkins (1946), ¹² Rodick and Henggeler (1982), ακόμα και κατά το στάδιο της μετεφηβικής τους ηλικίας διακατέχονται από έντονα αισθήματα ανασφάλειας, ανησυχίας και εξάρτησης, νιώθοντας παράλληλα ότι είναι ανίκανα να υπερασπίσουν και να προστατεύσουν από μόνα τους τον εαυτό τους.

¹¹ Freedman B.J Rosenthal L. Donahue L.P. Sshlundt D.G. & McFall R.M.. (1978) a Social Behavioural analysis of skill deficits in delinquency and non delinquency adolescents Journal of Consulting and Clinical Psychology vol 46 pp 1448-1462

¹² Hewitt, L., & Jenkins, R. (1946). Fundamental patterns of maladjustment, the dynamics of their origin. Springfield, Ill: State of Illinois.

Κατά κανόνα τα αποτελέσματα μιας τέτοιας γονεϊκής συμπεριφοράς, όπως σημειώνουν οι Elliott , Ageton & Canter (1979)¹³ , συνδέονται με τη νεανική παραβατικότητα μέσω του τρόπου αντίδρασης των παιδιών, οι οποίοι και εστιάζονται σε δύο άξονες.

Πιο συγκεκριμένα, μη έχοντας τα παιδιά αυτά αναπτύξει δική τους άποψη ή βούληση, μην έχοντας αναλάβει κάποια ευθύνη ή πρωτοβουλία, έχουν την τάση να ακολουθούν «τη φιλοσοφία» όσων συναναστρέφονται. Αυτή τους όμως η στάση υποδηλώνει μια χαλαρή έως ανύπαρκτη αντίσταση στην περίπτωση που τύχει να συναναστραφούν με παραβατικές ή περιθωριακού τύπου ομάδες, καθώς και μια τάση υποταγής ή επιρροής από άτομα που διακατέχονται από εξουσιαστικού ή αυταρχικού τύπου συμπεριφορές.

Ο δεύτερος τρόπος αντίδρασης συνδέεται με την προσπάθεια που καταβάλλουν ορισμένα από αυτά τα παιδιά να «ξεφύγουν» από την αυταρχική και τιμωρητική γονεϊκή συμπεριφορά με ό,τι αυτό συνεπάγεται. Χωρίς να έχουν όμως ποτέ μάθει να είναι ανεξάρτητα, αυτόνομα και σκεπτόμενα, πολύ συχνά αισθάνονται «μετέωρα» και «βιώνουν» έντονο πρόβλημα ταυτότητας, υιοθετώντας ως τρόπο αντίδρασης προς την συγκεκριμένη γονεϊκή συμπεριφορά, την «επιλογή» μίας νέας αρνητικής και συχνά παραβατικού τύπου ταυτότητας.

Για τους Bandura and Walters (1959), Bennet (1960), Glueck and Glueck (1950), McCord et al. (1959), Merrill (1947) Mannheim (1965¹⁴), Paterson and Becker (1965),¹⁵ Sutherland and Cressey (1978), Wilson (1980 a, b, 1987) η εμφάνιση παραβατικής συμπεριφοράς σε αυτά τα παιδιά κατά κύριο λόγο αποδίδεται στη συναισθηματική αδιαφορία και στην έλλειψη ηθικής κρίσης που τα

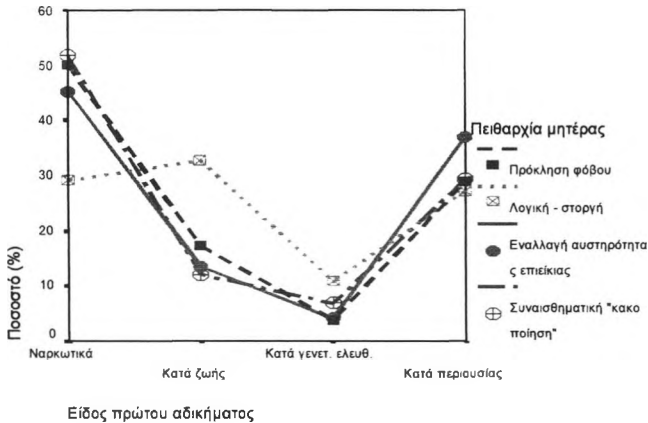
¹³ Elliott D.S. Ageton S.S. & Canter R.J (1979) An integrated theoretical perspectives on delinquent behaviour Journal of Research in crime and Delinquency vol 16 pp 3-27

¹⁴Bennett (1960) Delinquent and neurotic children New York:Tavistock Publications
Glueck and Glueck (1966) (second.edit) Family Environment and Delinquency London Routledge &Kegan Paul pp122-130 , Mannheim (1965) Comparative Criminology, London: Routledge and Kegan Paul.

¹⁵ Peterson & Becke r(1965) ibid pp 63-99

διακρίνει. Είναι αξιοπρόσεκτο, όπως υποστηρίζει η Wilson (1980a) ότι με την «πρώτη ευκαιρία», από νεαρή κιόλας ηλικία, εμφανίζουν παραβατικές συμπεριφορές, καθώς και έντονες τάσεις υποτροπής. Επιπλέον κατά τους Hewitt and Jenkins (1946), Stanfield (1966),¹⁶ η επιρροή των παραβατικών φίλων αποτελεί για τα παιδιά αυτά ένα άλλο σημαντικό κεφάλαιο, ιδιαίτερα καθοριστικό, ακόμα και για την μετέπειτα ενήλικη ζωή τους.

Ένα άλλος παράγοντας συσχετισμού των χαρακτηριστικών της γονεϊκής συμπεριφοράς με τη νεανική παραβατικότητα είναι και οι **μέθοδοι πειθαρχίας** που εφαρμόζουν οι γονείς στα πλαίσια άσκησης του παιδαγωγικού τους ρόλου.

Διάγρ. 49 Περιγραφή της πρώτης παραβατικής πράξης που τέλεσαν τα άτομα του δείγματός μας, με βάση τις μεθόδους πειθαρχίας της μητέρας. N=426

Στο σημείο αυτό πρέπει να διευκρινίσουμε ότι αναφερόμαστε μόνο στις μεθόδους πειθαρχίας της μητέρας, αφού η μεταβλητή αυτή αποδείχθηκε στατιστικώς σημαντική (p-value=0.017)

¹⁶ Stanfield S(1966) The interaction of family variables and gang variables in the aetiology of delinquency Social Problems vol 13 pp 411-417

Έχοντας παρουσιάσει τα δικά μας ευρήματα πάνω στο ζήτημα της επιβολής της πειθαρχίας, θα ανατρέξουμε σε αυτό το σημείο στα ερευνητικά πορίσματα άλλων μελετών της διεθνούς βιβλιογραφίας.

Όπως υποστηρίζουν οι Bandura and Walters (1959) Glueck and Glueck (1950), οι μέθοδοι χειραγώγησης και πειθαρχίας, οι οποίες χαρακτηρίζονται από αυστηρότητα και αυταρχισμό ευθύνονται σε μεγάλο βαθμό για τη δημιουργία μιας παραβατικής συμπεριφοράς. Με βάση τα ευρήματα συγκριτικών μελετών τους σε ομάδες παραβατικών και μη παραβατικών ανηλίκων, βρέθηκε ότι οι μέθοδοι πειθαρχίας που εφαρμόζουν οι οικογένειες των ανήλικων παραβατών στην πλειοψηφία τους βασίζονται σε σωματικές τιμωρίες,¹⁷ καθώς και σε λεκτική κακοποίηση και απειλές, γεγονός που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η σχέση μεταξύ αυστηρής τιμωρίας και παραβατικής συμπεριφοράς είναι αμφίδρομη. Επιπλέον υποστηρίζουν ότι στην περίπτωση όπου οι αυστηρές τιμωρίες κριθούν άδικες από το άτομο που τις υπόκειται, το αποτέλεσμα που προκύπτει είναι η δημιουργία μιας *κυκλικής-αμφίδρομης επιθεικότητας* μεταξύ γονέα και παιδιού, η οποία όμως δεν περιορίζεται μόνο στα πλαίσια της οικογένειας.

Οι (Reckless et al., 1956a, b)¹⁸ Eysenck & Eysenck(1971)(1977a)¹⁹ ακόμα επεσήμαναν ότι οι αυστηρά τιμωρούμενοι νέοι είναι και οι πιο παραβατικοί, όπως και οι ανήλικοι παραβάτες είναι τα άτομα τα οποία έχουν περισσότερο τιμωρηθεί.

Από την άλλη πλευρά ο (Stagner 1974)²⁰ σημειώνει ότι οι ανήλικοι παραβάτες, οι οποίοι έχουν διαπράξει σοβαρά αδικήματα, χαρακτηρίζονται από ένα βεβαρημένο ιστορικό σωματικής κακοποίησης.

¹⁷ Ο αυστηρός χαρακτήρας μιας μεθόδου πειθαρχίας εκφράζεται μεταξύ άλλων με τον τρόπο, τη συχνότητα και την αυστηρότητα που αποδίδεται η τιμωρία.

¹⁸ Reckless W.C Dinitz S & Murray E (1956a), Self concept as an insulator against delinquency *American Sociological Review* vol 21 pp 744

Reckless W.C Dinitz S & Murray E (1956b), The self component in potential delinquency and potential non delinquency *American Sociological Review* vol 21 pp 744-746

¹⁹ Eysenck S.B.G Eysenck H.J (1971) *Crime and personality Item analysis of questionnaire responses. British Journal of Criminology* vol 11 pp 49-62

¹⁹ Eysenck S.B.G Eysenck H.J (1977a) Personality differences between prisoners and controls *Psychological Reports* vol 40 pp 1023-1028

²⁰(Stagner 1974) in Huub Angenent & Anton de Man Background factors of juvenile delinquency Peter Lang Series XI Anthropology & Sociology vol 68 1996

Επιπλέον οι McCord και Howard (1961)²¹, μελετώντας σχεδόν 200 παραβατικά και μη παραβατικά αγόρια ηλικίας 10 έως 15 ετών από την ομάδα θεραπείας της μελέτης του Cambridge-Somerville, διαπίστωσαν ότι τα παραβατικά παιδιά είχαν μεγαλύτερες πιθανότητες να έχουν ανατραφεί από γονείς που ήταν τιμωρητικοί και απορριπτικοί, επέβαλλαν ακανόνιστες τιμωρίες, είχαν αρκετά συχνά ενδοσυζυγικές διαμάχες και συγκρούσεις, και δεν επέβλεπαν στενά το παιδί τους.

Σε μία άλλη έρευνα McCord (1984)²² συγκρίνοντας 26 ανήλικους παραβάτες -οι οποίοι παράλληλα παρουσίαζαν και επιθετική συμπεριφορά- με αντίστοιχο αριθμό μη παραβατικών ανηλίκων -οι οποίοι όμως παρουσίαζαν επιθετική συμπεριφορά- κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι, ενώ και οι δύο ομάδες φάνηκε ότι είχαν απορριπτικούς και δυσαρμονικούς γονείς που επέβαλλαν τιμωρίες, στην περίπτωση των παραβατικών επιθετικών νεαρών παρατηρήθηκε ότι οι γονείς τους ήταν περισσότερο τιμωρητικοί, καθώς επίσης είχαν και μεγαλύτερες πιθανότητες να έχουν παραβατικό ιστορικό ή να είναι αλκοολικοί.

Επιπλέον οι Farrington, Biron, Le Blanc, West (1982a)²³

Farrington, Berkowitz, West(1982b)²⁴ συγκρίνοντας στα πλαίσια της μελέτης τους 51 παραβατικούς άρρηνες νεαρούς που διέπραξαν πριν την ηλικία των 15 ετών κάποιο αδίκημα, με αντίστοιχο αριθμό νεαρών αρρένων που εμφάνιζαν έντονη επιθετικότητα χωρίς να είναι παραβατικοί, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι παραβατικοί άρρηνες νεαροί είχαν μεγαλύτερες πιθανότητες να προέρχονται από γονείς που είχαν δυσαρμονικές και διαταραγμένες συζυγικές σχέσεις.

²¹ McCord W. McCord J., Howard A (1961) Familiar correlates of aggression in non delinquent male children *Journal of Abnormal and Social Psychology* vol 62 pp 79-93

²² Mc Cord J(1984) Parental aggressiveness and physical punishment in long term perspective .Paper presented at the Second National Conference for Family Violence Researchers Durham NH

²³ Farrington και West Biron L,& Le Blanc (1982 a) Personality and delinquency in London and Montreal In: J. Gunn and D.P. Farrington (eds) *Abnormal offenders :delinquency and the criminal justice system* Chichester :Wiley

²⁴ Farrington D.P, Berkowitz L, West D.J (1982b) Differences between individual and group fights british *Journal of Social Psychology* vol 21 pp 323-333

Σε προηγούμενη συγκριτική του μελέτη του Farrington (1973)²⁵ με ανήλικους παραβάτες που είχαν διαπράξει βίαια και μη βίαια αδικήματα, βρέθηκε ότι οι ανήλικοι παραβάτες που διέπραξαν βίαια αδικήματα είχαν πολύ μεγαλύτερες πιθανότητες συγκριτικά με τους ανήλικους παραβάτες που δεν είχαν διαπράξει βίαια αδικήματα να έχουν μεγαλώσει με απορριπτικούς ή αυταρχικούς γονείς, να έχουν εγκαταλείψει πριν την εφηβεία τους την οικογενειακή στέγη και να έχουν χαμηλότερο διανοητικό επίπεδο (IQ).

Επιπλέον σε μεταγενέστερη μελέτη των Farrington & West (1981)²⁶ καταδείχθηκε ότι αυταρχική γονεϊκή στάση, οι αυστηρές μέθοδοι πειθαρχίας, η ύπαρξη παραβατικού ιστορικού στην οικογένεια, η «ψυχολογική διάλυση» της οικογένειας, το χαμηλό οικογενειακό εισόδημα καθώς και το χαμηλό διανοητικό επίπεδο, είναι ιδιαίτερα «ενοχοποιητικοί» παράγοντες εμφάνισης μιας επιθετικής συμπεριφοράς κατά το ηλικιακό στάδιο μεταξύ των 8-10 ετών. Ειδικότερα για τους ανήλικους παραβάτες, οι οποίοι είχαν διαπράξει βίαια αδικήματα σε ηλικία μεταξύ 17 και 18 ετών, διαπίστωσαν ότι πριν την τέλεση της πρώτης παραβατικής τους πράξης και σε ηλικία 8 ετών είχαν αρχίσει να εμφανίζουν τάσεις επιθετικότητας. Επιπλέον επεσήμαναν ότι η πλειοψηφία των εν λόγω παραβατών περιέγραψε ότι μεγάλωσε σε ένα δυσλειτουργικό οικογενειακό περιβάλλον, με προηγούμενο παραβατικό ιστορικό των γονέων, με απορριπτικούς και ψυχρούς γονείς -των οποίων οι συζυγικές σχέσεις ήταν ιδιαίτερα διαταραγμένες- καθώς και με παντελή έλλειψη γονεϊκής επίβλεψης προς αυτά.

Οι παραπάνω παράγοντες επικινδυνότητας φάνηκε ακόμη να χαρακτηρίζουν και τα ανήλικα άτομα ηλικίας 8-10 ετών που εμφάνιζαν ιδιαίτερα επιθετική συμπεριφορά.

Όπως μάλιστα υποστήριξαν οι Farrington & West (1981), οι παράγοντες παραβατικό ιστορικό γονέων και ενδοσυζυγικές διαμάχες των

²⁵ Farrington D.P. (1973) Self Reports of deviant behavior :Predictive and Stable *Journal of Criminal Law and Criminology* vol 64- pp 99-110

²⁶ Farrington & West D.J. (1981) The Cambridge study in delinquent development .In S.A. Mednick and A.E. Baert (eds) *Prospectives longitudinal research :An emprirical basis for the primary prevention of psychosocial disorders* New York Oxford University Press

γονέων διαπιστώθηκε ότι αποτελούσαν ιδιαίτερα σημαντικούς δείκτες πρόγνωσης της εμφάνισης μιας παραβατικής συμπεριφοράς μεταξύ των ηλικιών 16 – 18 ετών.

Έχοντας ως βάση τα ευρήματα που προέκυψαν από την προαναφερόμενη μελέτη, ένα πιθανό συμπέρασμα που θα μπορούσαμε να διατυπώσουμε είναι ότι οι οικογενειακοί παράγοντες, οι οποίοι συμβάλλουν στην εμφάνιση μιας επιθετικού τύπου συμπεριφοράς σε πρώιμη ηλικία, διαφαίνεται ότι επηρεάζουν με ανάλογο τρόπο την εκδήλωση μιας βίαιου τύπου παραβατικής συμπεριφοράς κατά το στάδιο της εφηβικής και μετεφηβικής ηλικίας.

Επιπλέον για τους Patterson, Dishion και Bank (1984)²⁷, ως ιδιαίτερα «ενοχοποιητικοί» παράγοντες εμφάνισης μιας αντικοινωνικού ή παραβατικού τύπου συμπεριφοράς σε ένα παιδί, θεωρούνται οι μέθοδοι πειθαρχίας που συνδέονται με αυστηρές τιμωρίες.

Επίσης τα αποτελέσματα που προέκυψαν από συγκριτικές μελέτες των Patterson (1982)²⁸ και Snyder (1977)²⁹ κατέδειξαν ότι τα παιδιά που εμφανίζουν αντικοινωνικού τύπου συμπεριφορές τιμωρούνται περισσότερο συχνά από τους γονείς τους συγκριτικά με παιδιά άλλων οικογενειών, τα οποία δεν έχουν εμφανίσει κάποια μορφή αντικοινωνικής συμπεριφοράς.

Ειδικότερα ο Patterson (1976), (1982)³⁰, σημειώνει ότι τα παιδιά, τα οποία αντιμετωπίζουν προβλήματα συμπεριφορικών διαταραχών, έχουν δύο φορές περισσότερες πιθανότητες να τιμωρηθούν από τους γονείς τους και επτά φορές περισσότερες πιθανότητες να κακοποιηθούν σωματικά από τις μητέρες τους.

²⁷ Patterson, Dishion και Bank (1984). Family interaction: A process model of deviancy training. *Aggressive Behaviour*, vol 10. pp253-267.

²⁸ Patterson, G. R. (1982). A social learning approach, vol. 3: Coercive Family process. Eugene, Oregon: Castalia Publishing Company.

²⁹ Snyder J.J. (1977) Reinforcement analysis of problem and non problem families *Journal of Abnormal Psychology* vol 86 pp 528-535

³⁰ Patterson, G. R. (1976). The aggressive child: Victim and architect of a coercive system. In E. Mash, L. Hamerlynck, & L. Handy (Eds.). *Behaviour modification and families*. New York: Brunner/ Mazel

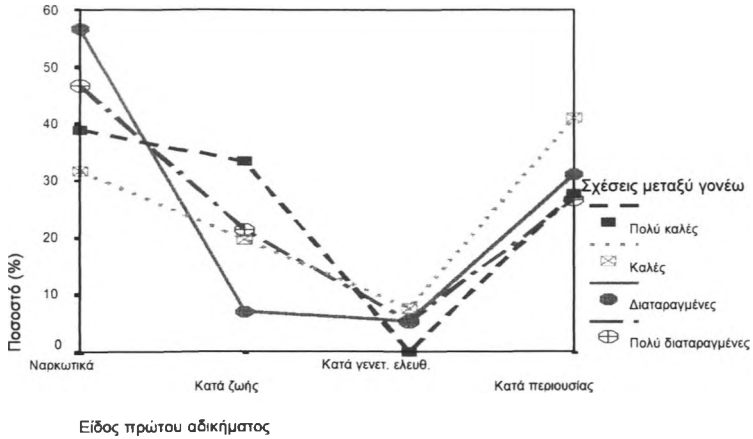
Επιπρόσθετα στα πλαίσια της παρούσας ενότητας, έχοντας ως γνώμονα την άποψη της Virginia Satir³¹, σύμφωνα με την οποία οι ενδοσυζυγικές σχέσεις των γονέων αποτελούν τον κύριο άξονα γύρω από τον οποίο στρέφονται και διαμορφώνονται όλες οι άλλες οικογενειακές σχέσεις, και από την άλλη τα πορίσματα της μελέτης των Sears, Maccoby και Levin (1957)³², τα οποία κατέδειξαν ότι ο βαθμός διαφωνίας των γονέων, καθώς και οι μεταξύ τους συγκρούσεις και διαπληκτισμοί συνδέονται σε σημαντικό βαθμό με τις μεθόδους χειραγώγησης και πειθαρχίας που υιοθετούν οι γονείς προς τα νεαρά μέλη της οικογένειας, μας δόθηκε το έναυσμα να εξετάσουμε αν η σχέση αυτή υποστηρίζεται και από τα δεδομένα της εμπειρικής μας μελέτης.

Όπως διαπιστώσαμε και σε προηγούμενη ενότητα, η υπόθεση ότι οι ενδοσυζυγικές σχέσεις επηρεάζουν την όλη ενδοοικογενειακή ατμόσφαιρα αποδείχθηκε και με βάση τα εμπειρικά μας δεδομένα ως στατιστικώς σημαντική ($p\text{-value} = 0.001 < p < 0.005$).

Επιπλέον μελετώντας την ποιότητα των ενδοσυζυγικών σχέσεων που είχαν οι γονείς των παραβατικών ατόμων του δείγματός μας, έχοντας ως άξονα το είδος της πρώτης παραβατικής πράξης που τέλεσαν, παρατηρούμε στο ακόλουθο διάγραμμα ότι στην πλειοψηφία τους τα άτομα που προέρχονταν από οικογένειες στις οποίες οι σχέσεις των γονέων περιγράφονταν από διαταραγμένες έως πολύ διαταραγμένες, τέλεσαν αδικήματα σχετιζόμενα με την Παρ. του ν. Περί Ναρκωτικών ή αδικήματα Κατά της Ιδιοκτησίας. Εξετάζοντας επιπλέον τη στατιστική σημαντικότητα της εν λόγω σχέσης μέσω της στατιστικής δοκιμασίας χ^2 , διαπιστώνουμε ότι επίδραση των ενδοσυζυγικών σχέσεων σε επίπεδο διαφοροποίησης του είδους της παραβατικής τους συμπεριφοράς είναι πράγματι και στατιστικώς σημαντική ($p\text{-value} = 0.001 < p < 0.005$).

³¹ Virginia Satir (1989) ο.π.σελ 38

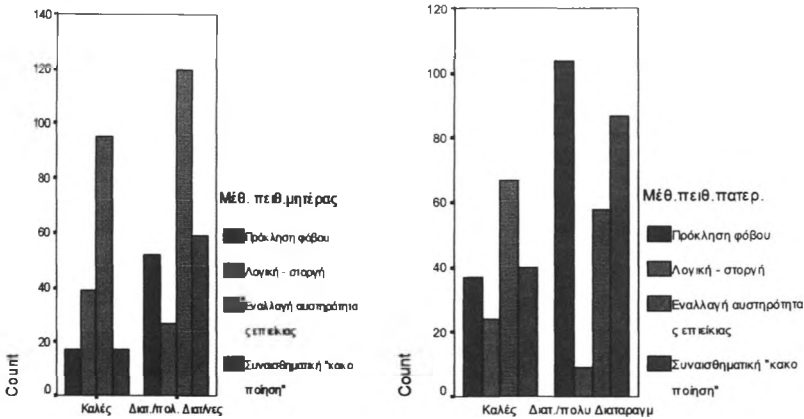
³² Sears R R, Maccoby E & Levin H (1957) Patterns of child rearing New York : Harper and Row

Διάγρ. 50 Περιγραφή της πρώτης παραβατικής πράξης που τέλεσαν τα άτομα του δείγματός μας, με βάση τα χαρακτηριστικά της ενδοσυζυγικής σχέσης των γονέων
N=426

Σε ανάλογο συμπέρασμα, όπως παρατηρούμε, είχε καταλήξει και η μελέτη των Chein Gerard Lee & Rosenfeld (1964)³³. Πιο αναλυτικά τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την εν λόγω μελέτη -σε χρήστες και μη χρήστες ναρκωτικών ουσιών (ηρωίνης)- κατέδειξαν ότι στη πλειοψηφία τους τα άτομα που ήταν χρήστες ναρκωτικών, προέρχονταν από οικογένειες με έντονα και συχνά επεισόδια ενδοσυζυγικών και κατ' επέκταση ενδοοικογενειακών συγκρούσεων.

³³ Chein Gerard, Lee & Rosenfeld (1964) in C.Heck A.Walsh (2000) The effect of maltreatment and family structure on minor and serious delinquency International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology vol 44 pp 178-193

Διαγρ. 51 Περιγραφή των μεθόδων πειθαρχίας των γονέων με βάση την ποιότητα της ενδοσυζυγικής τους σχέσης N=426

Μελετώντας παράλληλα στο παραπάνω διάγραμμα το είδος των μεθόδων πειθαρχίας που χρησιμοποιούσαν οι γονείς των παραβατικών ατόμων του δείγματός μας με βάση την ποιότητα των ενδοσυζυγικών τους σχέσεων, παρατηρούμε τα εξής.

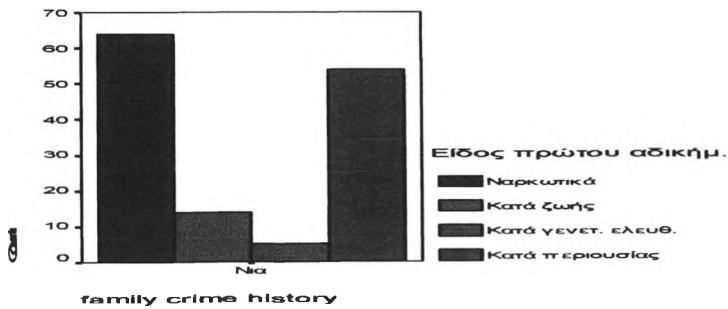
Στις περιπτώσεις όπου οι σχέσεις των γονέων ήταν διαταραγμένες έως πολύ διαταραγμένες, οι μέθοδοι πειθαρχίας που εφαρμόζε η μητέρα χαρακτηρίζονταν από μια εναλλαγή αυστηρότητας και επιείκειας, ενώ ο πατέρας, όπως παρατηρούμε, χρησιμοποιούσε μεθόδους πειθαρχίας που βασιζόνταν στην πρόκληση φόβου.

Έχοντας ως γνώμονα τις παραπάνω επισημάνσεις μας, θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε ότι οι μεταξύ των γονέων διαταραγμένες σχέσεις μπορούν να επηρεάσουν την εκδήλωση από τα νεαρά μέλη της οικογένειας μιας παραβατικού τύπου συμπεριφοράς με δύο πιθανούς τρόπους: είτε μέσω της αρνητικής φόρτισης που δημιουργούν στην όλη οικογενειακή ατμόσφαιρα είτε μέσω των πρακτικών γονεϊκής ανατροφής και πειθαρχίας που εφαρμόζουν στα παιδιά. Οι τελευταίες, στην περίπτωση που οι μεταξύ των γονέων σχέσεις είναι διαταραγμένες, βασίζονται στη σωματική τιμωρία και την ψυχολογική βία.

2.2 Γονεϊκή Εγκληματικότητα

Μια οικογενειακή μεταβλητή, την οποία κατέδειξε το μοντέλο πολυπαραγοντικής ανάλυσης ως σημαντική, ήταν η ύπαρξη προηγούμενου παραβατικού στην οικογένεια.

Με βάση τα εμπειρικά μας δεδομένα, όπως παρατηρούμε στο ακόλουθο διάγραμμα, το είδος της πρώτης παραβατικής πράξης που τέλεσαν τα προερχόμενα από οικογένειες με προηγούμενο παραβατικό ιστορικό άτομα του δείγματός μας, ήταν κυρίως αδικήματα του Ν. περί Ναρκωτικών ή αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας.

Διαγρ. 52 Περιγραφή της πρώτης παραβατικής πράξης που τέλεσαν τα άτομα του δείγματός μας, τα οποία προέρχονταν από οικογένειες με παραβατικό ιστορικό N =139.

Ειδικότερα σε ό,τι αφορά τη σχέση μεταξύ της ηλικίας και του είδους της πρώτης παραβατικής τους πράξης, με βάση τον ακόλουθο πίνακα παρατηρούμε ότι:

Είδος πρώτου αδικήμ. Τέλεσης	FAGE		Total
	7-12	13-18	
Ναρκωτικά	4	60	64
	6.3%	93.8%	100.0%
Κατά ζωής	4	60	64
	6.3%	93.8%	100.0%
Κατά γενετ. ελευθ.		13	13
		100.0%	100.0%
Κατά περιουσίας		13	13
		100.0%	100.0%
		5	5
		100.0%	100.0%
		5	5
		100.0%	100.0%
		54	54
		100.0%	100.0%
		54	54
		100.0%	100.0%

(Πίν.5) Είδος και ηλικία τέλεσης της πρώτης παραβατικής πράξης των ατόμων του δείγματος μας, τα οποία προέρχονταν από οικογένειες με παραβατικό ιστορικό N =139

Τα παραβατικά άτομα που εκδήλωσαν για πρώτη φορά παραβατική συμπεριφορά μεταξύ των ηλικιών 7 και 12 τέλεσαν αδικήματα του Ν. Περί Ναρκωτικών. Αντίθετα τα άτομα που εμφάνισαν την πρώτη τους παραβατική συμπεριφορά μεταξύ των ηλικιών 13 και 18, εκτός από την διάπραξη αδικημάτων του Ν. Περί Ναρκωτικών, διέπραξαν και αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας.

Η παραπάνω επισήμανσή μας, όπως διαπιστώνουμε, υποστηρίζεται αντίστοιχα και από τη μελέτη του Ferguson (1952), σύμφωνα με την οποία, το είδος του πρώτου αδικήματος που τέλεσαν τα νεαρά άτομα του δείγματος του τα οποία προέρχονταν από οικογένειες με παραβατικό ιστορικό, ήταν κυρίως κλοπές και διακεκριμένες ληστείες. Πιο συγκεκριμένα, έδειξε ότι τα νεαρά άτομα με οικογενειακό παραβατικό ιστορικό- *τα οποία είχαν εγκαταλείψει το σχολείο σε ηλικία 14 ετών και είχαν επιδοθεί στην διάπραξη παραβατικών πράξεων*- στην πλειοψηφία τους και μέχρι την ηλικία των 18 ετών, είχαν καταδικαστεί κυρίως για κλοπές και διακεκριμένες ληστείες. Επιπλέον, άλλα ευρήματα της εν λόγω μελέτης του, κατέδειξαν ότι το ποσοστό των καταδικασθέντων ανήλικων παραβατών αυξανόταν δραματικά σε συνάρτηση με τον αριθμό των παραβατικών μελών που είχε η οικογένειά τους. Ειδικότερα βρήκε ότι το ποσοστό αυτό από 9%

έφτασε σε 15% για τα άτομα που είχαν ένα μέλος στην οικογένειά τους με προηγούμενη καταδίκη, σε 30 % με δύο καταδικασθέντα μέλη και τέλος σε 44% για τις οικογένειες που είχαν τρία ή και περισσότερα μέλη με προηγούμενες καταδίκες .

Μάλιστα η πιθανότητα διάπραξης μιας παραβατικής πράξης, ήταν ιδιαίτερος υψηλή σε παραβατικά αγόρια που προέρχονταν από οικογένειες όπου το άτομο με προηγούμενη καταδίκη ήταν ο πατέρας τους (24%), τα μεγαλύτερα αδέρφια τους (33%) ή και τα νεαρότερα αδέρφια τους (38%).

Η δευτερογενής ανάλυση των δεδομένων της έρευνας του Cambridge, που έγινε από τους Farrington & West (1977),¹ κατέδειξε επίσης ότι η ύπαρξη ενός καταδικασμένου πατέρα ή ενός μεγαλύτερου αδελφού στην οικογένεια, για παιδιά τα οποία δεν έχουν κλείσει την ηλικία των 10 ετών, αποτελεί έναν από τους καλύτερους ηλικιακούς δείκτες (8-10) πρόγνωσης για τη μετέπειτα παραβατική δράση των αγοριών αυτών.

Ακόμη ο Farrington (1992)² σε μεταγενέστερη μελέτη του, βρήκε την ακόλουθη πιθανότητα πρόβλεψης για τις μεταβλητές: «καταδίκη ενός γονέα» (3.4), «παραβατικός αδελφός» (3.2) , υποστηρίζοντας παράλληλα, ότι η ύπαρξη ενός παραβατικού πατέρα ή αδερφού σε συνδυασμό με την ελλιπή γονεϊκή επίβλεψη, αποτελούν πολύ καλούς δείκτες πρόγνωσης της νεανικής παραβατικότητας .

Σε ανάλογα αποτελέσματα- όπως επισημαίνεται στην *μετα-ανάλυση που πραγματοποίησε ο Walters (1992)*³- είχαν καταλήξει αρκετά χρόνια πριν οι έρευνες των Glueck's (1950) και McCord (1977)(1978)⁴ που έγιναν σε ανήλικους παραβάτες της Βοστώνης. Επίσης οι Robins

¹ West D. J & Farrington, D. P(1977)The Delinquent Way of life London :Heinemann pp 116

² Farrington D.P (1992) in Farrington, D.P. Darrick Jolliffe , R . Loaber , M.Stouthamer – Loeber and Larry M. Kalb (2001)The concentration of offenders in families and family criminality in the prediction of boy's delinquency Journal of Adolescence vol 24 pp 579-596

³ Walters G.D (1992) A meta-analysis of the gene crime relationship Criminology vol p595-613

⁴ Mc Cord J (1977) A comparative study of two generations of native Americans in Theory of delinquency Criminology Meier. R. F. (ed).Beverly Hills CA: Sage p 83-92.Mc Cord, J(1978)"A Thirty Year Follow-up of Treatment Effect." American. Psychologist 32:284-89.

et al. (1975)⁵ σε ανάλογη έρευνά τους που είχε λάβει χώρα στο St. Louis, βρήκαν αντίστοιχα ότι τα παραβατικά παιδιά έτειναν να έχουν πατέρα, μητέρα ή αδέρφια με προηγούμενη ποινική καταδίκη.

Τα πορίσματα που προέκυψαν από την πρόσφατη έρευνα του Pittsburgh των Farrington, Loaber and Loaber, Jolliffe, Kalb(2001)⁶ -*αντικείμενο μελέτης της οποίας ήταν ο βαθμός επίδρασης του οικογενειακού παραβατικού ιστορικού στην εμφάνιση μιας παραβατικής συμπεριφοράς στα νεαρά μέλη των οικογενειών αυτών* - κατέδειξαν ότι για τις οικογένειες που είχαν ένα εκτεταμένο ποινικό ιστορικό, τα συλληφθέντα από αυτές άτομα ήταν αναλογικά περισσότερα. Για παράδειγμα 117 οικογένειες, οι οποίες αντιπροσώπευαν το 8% του δείγματος, περιελάμβαναν 597 συλληφθέντα άτομα, τα οποία αποτελούσαν το 43% του συνολικού δείγματος των συλληφθέντων ατόμων. Με αναλογία μέσων όρων, αυτό σημαίνει ότι σε κάθε μία από τις οικογένειες αυτές, αναλογούσαν 5 συλληφθέντα άτομα. Επιπλέον παρατήρησαν ότι εάν ένα μέλος της οικογένειας είχε συλληφθεί, υπήρχαν μεγάλες πιθανότητες να συλληφθεί και κάποιο άλλο συγγενικό της μέλος. Πιο αναλυτικά, η σύλληψη του πατέρα αποτελούσε εν ολίγοις προάγγελο της σύλληψης της μητέρας. Το ίδιο όμως συνέβαινε και στην οικογένεια του παραβατικού θείου ή παππού. Βέβαια η ροπή προς τέλεση παραβατικών πράξεων από τα νεαρά μέλη της οικογένειας, βρέθηκε να είναι στατιστικώς σημαντικότερη μεταξύ συγγενών της ίδιας γενιάς, συγκριτικά με αυτή συγγενών διαφορετικών γενεών.

Εξεταζόμενη ακόμα η σχέση αυτή με βάση τη μεταβλητή «φύλο», φάνηκε να είναι στατιστικώς σημαντική ανάμεσα σε άτομα του αντίθετου φύλου (ιδιαίτερα της ίδιας γενιάς), παρά σε άτομα του ίδιου φύλου.

Από την ανάλυση των δεδομένων τους προέκυψε επίσης, ότι η ύπαρξη παραβατικού ιστορικού ακόμα και σε επίπεδο τριών γενεών

⁵ Robins, L. N., P. A. West, and B. L. Herjanic.(1975) "Arrests and Delinquency in Two Generations: A Study of Black Urban Families and Their Children." *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 16:125-40

⁶Farrington, D.P. Darrick Jolliffe , R. Loaber , M.Stouthamer -Loeber and Larry M. Kalb (2001) *ibid* pp 579-596

(συλληφθέντες αδελφοί, αδελφές, πατέρες, μητέρες, θείοι, θείες, παππούδες και γιαγιάδες) αποτελεί έναν ιδιαίτερα καλό προγνωστικό δείκτη. Ωστόσο, τον πιο σημαντικό προγνωστικό δείκτη αποτέλεσε το ποινικό ιστορικό του πατέρα. Μια πρώτη πιθανή εξήγηση της διαγενεακής αυτής μεταβίβασης της εγκληματικότητας αποτέλεσε η ερμηνεία που είχαν δώσει αρκετά χρόνια πριν οι West & Farrington (1977),⁷ σύμφωνα με τους οποίους αυτή μπορεί να οφείλεται σε λόγους που σχετίζονται με την διαρκή έκθεση των οικογενειών αυτών σε πολλαπλούς παράγοντες κινδύνου (risk factors) - *όπως είναι το χαμηλό εισόδημα , οι άθλιες συνθήκες διαβίωσης, οι διαταραγμένες οικογενειακές σχέσεις, η δημιουργία νέων οικογενειών με ανήλικους γονείς (ηλικίας κάτω των 17 ετών), η διαμονή σε υποβαθμισμένες συνοικίες, οι σκληρές και ασυνεπείς πρακτικές γονεϊκής ανατροφής που εφαρμόζαν στα παιδιά τους-* καταδεικνύοντας με αυτό τον τρόπο ότι η διαγενεακή μεταβίβαση της εγκληματικής συμπεριφοράς τις περισσότερες φορές μπορεί να αποτελεί ένα μικρό μέρος του ευρύτερου κύκλου αποστήρησης και αντικοινωνικής συμπεριφοράς που χαρακτηρίζει τις οικογένειες αυτές.

Επιπρόσθετα, έχοντας ως βάση των ερευνητικών τους υποθέσεων οι Loeber R (1982), Loeber & Dishion (1983)⁸ την άποψη που υποστηρίζεται από τους εκπροσώπους των θεωριών της μάθησης, σύμφωνα με την οποία η γονεϊκή συμπεριφορά αποτελεί πρότυπο μίμησης για τα νεαρά μέλη της οικογένειας, επεσήμαναν ότι από τα ευρήματα των εμπειρικών τους μελετών *επιβεβαιώνεται η άποψη αυτή.* Δεν παραλείπουν μάλιστα να τονίσουν ότι η ύπαρξη παραβατικού ιστορικού στην οικογένεια αποτελεί έναν καλό δείκτη πρόβλεψης μιας παραβατικού τύπου συμπεριφοράς σε ό,τι αφορά τα νεότερα μέλη της οικογένειας.

⁷ Farrington .(1977)ibid pp161

⁸ Loeber R (1982) The stability of Antisocial and Delinquency Child Behaviour : A Review Child Development vol 53 pp 1431-46

Loeber, R., & Dishion, T. (1983). Early predictors of male delinquency: A review. Psychological Bulletin, 94, 68-99.

Η παραπάνω άποψη συνάδει με αυτή των West 1969, Osborn and West 1978⁹ Wilson 1980¹⁰ οι οποίοι με τη σειρά τους σημειώνουν ότι στις παραβατικές οικογένειες και ιδιαίτερα στην περίπτωση όπου οι γονείς συνδέονται με τέτοια μοντέλα συμπεριφοράς, παρατηρήθηκε, με βάση τα αποτελέσματα των μελετών τους, η *διαγενεακή μεταβίβαση των παραβατικών μοντέλων συμπεριφοράς να παρουσιάζεται με μεγαλύτερη συχνότητα* .

Μία δεύτερη ερμηνεία που έδωσαν οι Farrington, Jolliffe, Loaber and Loaber, Kalb (2001) έχει ως άξονα την ομοιότητα που παρουσίαζαν τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας των παραβατικών συντρόφων ή συζύγων.

Πιο αναλυτικά, όπως διαπίστωσαν από τα εμπειρικά τους δεδομένα, οι παραβατικές γυναίκες έτειναν να συζούν ή να παντρεύονται με παραβατικούς άνδρες .

Τη θεώρησή τους αυτή προσπάθησαν να ερμηνεύσουν, δίνοντας δύο πιθανές εξηγήσεις. Η πρώτη έχει ως βάση (Rowe and Farrington 1997)¹¹. τη διεργασία της κοινωνικής ομογαμίας (*social homogamy*), σύμφωνα με την οποία τα άτομα τείνουν να επιλέγουν ως συντρόφους τους άτομα με ομοειδή χαρακτηριστικά .

Η δεύτερη στηρίζεται στη διεργασία της φαινοτυπικής ομοιογένειας (*phenotypic assortment*), κατά την οποία άτομα με ιστορικό παραβατικής συμπεριφοράς τείνουν να επιλέγουν παρόμοιους συντρόφους λόγω της φυσικής και της κοινωνικής τους αμεσότητας (*physical & social proximity*). Γνωρίζονται μεταξύ τους γιατί πηγαίνουν στα ίδια σχολεία, ζουν στις ίδιες γειτονιές. Το τελικό όμως αποτέλεσμα που προκύπτει κατά τους West and

⁹Osborn, S. G., and D.J. West. 1978. "The Effectiveness of Various Predictor of Criminal Careers." *Journal of Adolescence* vol 1: pp 101 -117.

Wilson (1980)"Parental Supervision: A Neglected aspect of delinquency *British Journal of Criminology* vol 20:203-35.

¹⁰ Wilson 1980b, *ibid* pp, Wilson 1982 *ibid* pp

¹¹ Rowe, D. C. H and Farrington, D. P. (1997) *The familiar transmission of criminal convictions* *Criminology* vol 35 pp177-201

Farrington (1977)¹² είναι ότι «τα παιδιά που θα προέλθουν από ένα τέτοιο γονεϊκό σχήμα έχουν ιδιαίτερα αυξημένες πιθανότητες να εμφανίσουν παραβατική συμπεριφορά».

Η τρίτη ερμηνεία που έδωσαν στηρίζεται (Reiss and Farrington 1991)¹³ στον άξονα της αμφίδρομης αλληλεπίδρασης που αναπτύσσεται στις μεταξύ των αδελφών σχέσεις, όπου τα νεαρότερα αδέρφια, είτε τείνουν να μιμούνται την αντικοινωνική συμπεριφορά των μεγαλύτερων αδελφών τους, είτε οι τελευταίοι να ενθαρρύνουν τα μικρότερα αδέρφια τους στο να υιοθετήσουν μια αντικοινωνικού τύπου συμπεριφορά. Μάλιστα στην έρευνα τους, η από κοινού εμφάνιση παραβατικού τύπου συμπεριφορών μεταξύ αδελφών, εντοπίστηκε σε αναλογία 20% περίπου του συνολικού δείγματος. Συγκεκριμένα στην παραπάνω έρευνα βρέθηκε ότι και τα μικρότερα σε ηλικία αδέρφια καταδικάζονταν για το ίδιο έγκλημα που διέπραξε ο μεγαλύτερος αδελφός τους .

Μία τέταρτη επεξήγηση των Farrington, Loaber and Loaber, Jolliffe, Kalb (2001), πηγάζει από τις γονεϊκές πρακτικές ανατροφής. Λεπτομερέστερα, με βάση τα δεδομένα που προέκυψαν από την έρευνα του Pittsburgh, διαπίστωσαν ότι οι παραβατικοί γονείς των ανήλικων παραβατών χρησιμοποιούσαν μεθόδους ανατροφής οι οποίες δεν βοηθούσαν τα νεαρά μέλη της οικογένειας να αναπτύξουν μία ισχυρή ηθική συνείδηση. Στην ίδια διαπίστωση είχαν καταλήξει έπειτα από τη δευτερογενή ανάλυση της *έρευνας του Cambridge* οι West and Farrington, 1977¹⁴, όπου είχαν υποστηρίξει ότι τόσο η ελλιπής γονεϊκή επίβλεψη όσο και οι γονεϊκές πρακτικές ανατροφής που βασιζόνταν στην τιμωρία, αποτελούσαν δύο επιπλέον ερηνευτικές μεταβλητές της διαγενεακής μεταβίβασης μιας παραβατικής συμπεριφοράς από τον πατέρα στα ανήλικα αγόρια της οικογένειας.

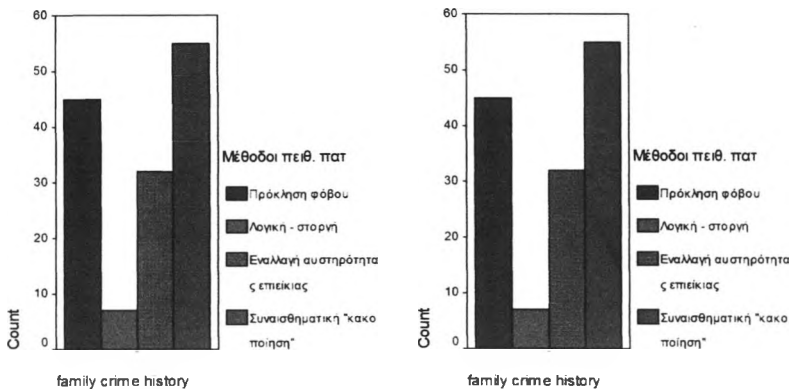
¹² West and Farrington (1977) *ibid* pp. 122

¹³ Reiss and Farrington 1991. *Advancing knowledge about co-offending: results from a Prospective Longitudinal survey of London males.* *Journal of Criminal Law and Criminology*, vol 82, pp 360-395

¹⁴ West and Farrington, 1977 *ibid* pp 117

Επιπρόσθετα οι Huesmann et al. (1984)¹⁵ έχοντας ως ερευνητική υπόθεση την άποψη ότι η επιθετικού τύπου συμπεριφορές μέσα στην οικογένεια αποτελούν ένα πολύ καλό δείκτη πρόγνωσης της μετέπειτα παραβατικής συμπεριφοράς των παιδιών, απέδειξαν με βάση τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την πολυετή τους μελέτη –η οποία είχε διάρκεια είκοσι δύο ετών- ότι τα άτομα που είχαν χαρακτηριστεί ως επιθετικά (και τα οποία είχαν διαπράξει κλοπή) σε ηλικία 8 ετών, βρέθηκαν αργότερα να έχουν τα περισσότερα επιθετικά παιδιά ($r = .31$). Τα αποτελέσματα αυτά, ήταν σύμφωνα και με τα ευρήματα που αναφέρθηκαν από τις μελέτες των Straus (1979b), Gelles, Straus & Steinmetz (1980)¹⁶.

Στο ακόλουθο γράφημα, όπου παρουσιάζονται οι μέθοδοι πειθαρχίας που εφαρμόζαν οι οικογένειες των παραβατικών ατόμων του δείγματός μας, που είχαν προηγούμενο ή ενεργό παραβατικό ιστορικό, παρατηρούμε ότι:

Διαγρ. 53 Περιγραφή των μεθόδων πειθαρχίας που εφαρμόζαν οι οικογένειες των παρ. ατόμων του δείγματός μας ,που είχαν παραβατικό ιστορικό N =139.

¹⁵ Huesmann, L. R., L. D. Eron, M. M. Lefkowitz, and L. O. Walder. 1984. "The Stability of Aggression over Time and Generations." *Developmental Psychology* vol 20: pp 1120- 1134.

¹⁶ Straus, M.A. (1979b). Measuring intrafamily conflict and violence: The Conflict Tactics (CT) scales. *Journal of Marriage and the Family*, 41, 75-88.

Straus, M. A., R. J. Gelles, and S. K. Steinmetz. 1980. *Behind Closed Doors: Violence in the American Family*. Garden City, N.Y

Οι πατέρες χρησιμοποιούσαν μεθόδους που βασιζόνταν είτε στην ψυχολογική είτε στη σωματική βία.

Οι μητέρες εφαρμόζαν μεθόδους πειθαρχίας που είχαν ως βάση την εναλλασσόμενη αυστηρότητα και επιείκεια.

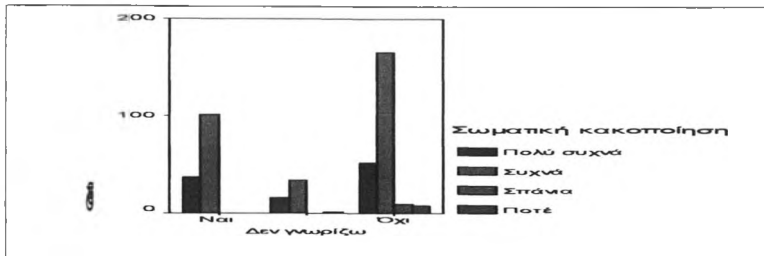
Οι Sampson και Laub (1993)¹⁷ επίσης, στην εκ νέου ανάλυση (reanalysis) που έκαναν στα δεδομένα της έρευνας των Glueck's (1950), διατύπωσαν την άποψη ότι οι μεταβλητές της γονεϊκής απόρριψης, των ελλειπών γονεϊκών ελέγχων, της τιμωρητικής και εκθρικής γονεϊκής συμπεριφοράς, της μητρικής αποστέρησης, του μεγάλου μεγέθους της οικογένειας, αποτελούσαν εξίσου ικανοποιητικούς διαύλους διαγενεακής μεταβίβασης της παραβατικότητας.

Παρομοίως ο McCord (1991)¹⁸, υποστήριξε ότι η δαιώνιση από γενιά σε γενιά μοντέλων παραβατικών συμπεριφορών, βρέθηκε να σχετίζεται κυρίως με την υποβαθμισμένη περιοχή του τόπου διαμονής της οικογένειας, τις σωματικές τιμωρίες του πατέρα προς τα παιδιά, τις έντονες συγκρούσεις και διαμάχες που προκαλούσε ο παραβατικός πατέρας ανάμεσα στον ίδιο και τη σύζυγό του, η οποία, όπως σημειώνουν οι McCord (1991) διατηρούσε μια απορριπτική, επιθετική, και ενίοτε τιμωρητική προς τον πατέρα στάση.

¹⁷ Sampson, R. J. & Laub J. H. (1993) *Crime in the making : Pathways and Turning Points through Life* Cambridge MA Harvard University Press pp 92

¹⁸ McCord, J. (1991). *The cycle of crime and socialization Practices*. *Journal of Criminal Law and Criminology*, vol 82, pp 211-228.

Αντίθετα τα αποτελέσματα της εμπειρικής μας μελέτης αναφορικά με τη συχνότητα της σωματικής κακοποίησης σε άτομα προερχόμενα ή όχι από οικογένειες με προηγούμενο ή ενεργό παραβατικό ιστορικό, έδειξαν ότι :

Διαγρ. 54 Περιγραφή της σωματικής κακοποίησης ατόμων προερχόμενων ή όχι από οικογένειες με προηγούμενο ή ενεργό παραβατικό ιστορικό. N=138

Τα άτομα του δείγματός μας που μεγάλωσαν σε οικογένειες με προηγούμενο ή ενεργό παραβατικό ιστορικό, είχαν βιώσει με μικρότερη συχνότητα εμπειρίες σωματικής κακοποίησης από το οικογενειακό τους περιβάλλον συγκριτικά με τα παραβατικά άτομα του δείγματός μας που προέρχονταν από οικογένειες χωρίς προηγούμενο παραβατικό ιστορικό. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειώσουμε ότι κρατάμε μια μικρή επιφύλαξη αναφορικά με την αξιοπιστία του εν λόγω ευρήματος, δεδομένου ότι στο βαθμό που μπορέσαμε να ελέγξουμε την εγκυρότητα των απαντήσεων που πήραμε, διαπιστώσαμε μέσω της κοινωνικής υπηρεσίας του καταστήματος κράτησης ότι ορισμένοι κρατούμενοι του δείγματός μας, οι οποίοι μας απάντησαν ότι δεν υπήρχε παραβατικό ιστορικό στην οικογένειά τους, στην πραγματικότητα είχαν και άλλα παραβατικά μέλη στην οικογένειά τους, τα οποία μάλιστα βρίσκονταν στο ίδιο κατάστημα κράτησης !

Επιπλέον, εξετάζοντας τις απαντήσεις που μας έδωσαν στο σύνολό τους τα άτομα του δείγματός μας σχετικά με την ύπαρξη στην οικογένειά τους

παραβατικών ατόμων και την άποψή τους για το ρόλο τους μέσα στην οικογένεια, παρατηρούμε ότι:

	Απόψεις για την επί του οικ. παρ ιστορ.			ΣΥΝΟΛΟ
	Πάντα	Μερ Φορές	Ποτέ	
υπάρχει παραβ ιστορ στην οικογένεια μου	139 100.0%			139 100.0%
δεν υπάρχει παραβ. ιστορ. στην οικογένεια μου		213 90.3%	23 9.7%	236 100.0%
Δε γνωρίζω		2 3.9%	49 96.1%	51 100.0%
Σύνολο	139 32.6%	215 50.5%	72 16.9%	426 100.0%

Πιν.6 Περιγραφή της ύπαρξης ατόμων με παραβατικό ιστορικό στην οικογένεια και της επιρροής τους στα υπόλοιπα μέλη.

Τα άτομα που μας δήλωσαν ότι δεν είχαν μέλη στην οικογένειά τους με προηγούμενο παραβατικό ιστορικό, παράλληλα μας δήλωναν ότι κατά την άποψή τους το οικογενειακό παραβατικό ιστορικό σε μερικές περιπτώσεις επηρεάζει τα νεαρά μέλη της οικογένειας ως προς την εμφάνιση εκ μέρους τους μιας παραβατικού τύπου συμπεριφοράς. Εξετάζοντας συνδυαστικά τις παραπάνω επιστημονικές μας, μάλλον θα υποστηρίζαμε ότι στο δείγμα μας θα υπήρχαν σίγουρα και άλλα παραβατικά άτομα με οικογενειακό παραβατικό ιστορικό, που όμως για δικούς τους λόγους (π.χ. φόβο για ενδεχόμενο στιγματισμό τους) το απέκρυψαν.

Τέλος, μία πέμπτη εξήγηση του τρόπου διαγενεακής μεταβίβασης της παραβατικότητας, έχει ως ερμηνευτική βάση τον παράγοντα «κληρονομικότητα». Οι οπαδοί ¹⁹ της άποψης αυτής υποστηρίζουν ότι η διαγενεακή μεταβίβαση της παραβατικότητας επιτελείται μέσω του γενετικού κώδικα. Ενδυναμωτικά προς την άποψη αυτή προτάσσονται οι έρευνες σε διδύμους, οι οποίες κατέδειξαν ότι οι ομοζυγωτοί διδύμοι αδελφοί εμφανίζουν τον ίδιο περίπου τύπο παραβατικής συμπεριφοράς, σε αντίθεση με τους ετεροζυγωτούς διδύμους .

¹⁹ Raine. A. (1993). *The Psychopathology of Crime: Criminal Behaviour as a Clinical Disorder*. San Diego: Academic Press pp 62

Παρόμοιες έρευνες σε υιοθετημένα παιδιά, έδειξαν ότι η παραβατική τους συμπεριφορά σχετιζόταν σημαντικά με την παραβατικότητα των βιολογικών τους γονέων .

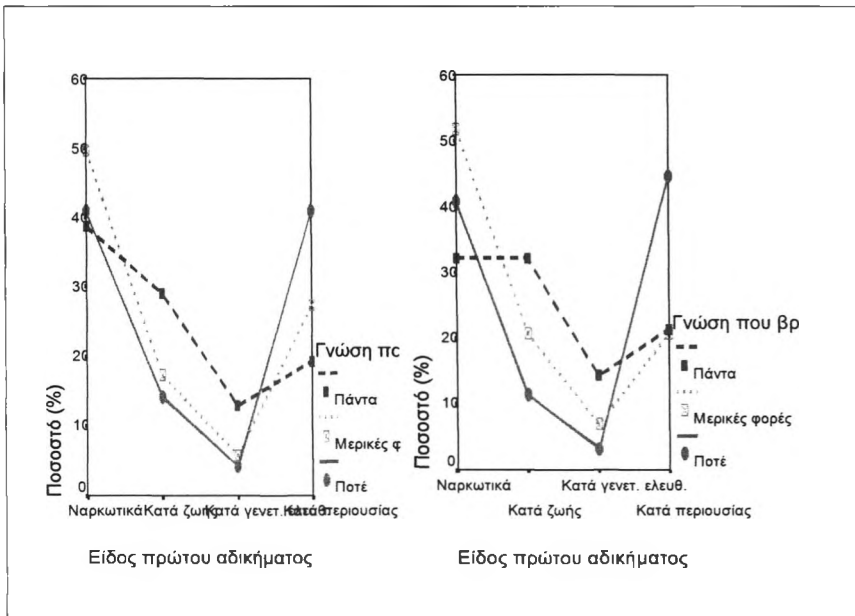
Από την έρευνα των Grove et al. (1990)²⁰, αντικείμενο της οποίας ήταν η σύγκριση της παραβατικής συμπεριφοράς που εκδήλωσαν οι ομοζυγωτοί δίδυμοι αδελφοί που μεγάλωσαν στο ίδιο γονεϊκό περιβάλλον με την παραβατική συμπεριφορά που εμφάνισαν οι υπόλοιποι ομοζυγωτοί δίδυμοι που έζησαν σε διαφορετικό γονεϊκό περιβάλλον, προέκυψε ότι ο παράγοντας «κληρονομικότητα» συνδεόταν με το 41% των διαταραχών συμπεριφοράς που εμφάνισαν κατά την παιδική τους ηλικία τα άτομα αυτά και με το 28% των αντίστοιχων διαταραχών που εκδήλωσαν κατά την μετέπειτα ενήλικη ζωή τους.

²⁰ Grove, W M., Eckert, E. D., Heston, L Bouchard , T. J, Segal, N. and Lykken, D. T. (1990) Heritability of substance use and antisocial behaviour : a study of monozygotic twins reared a part . *Biological Psychiatry*, vol 27, 1 pp 293-1304.

2.3 Γονεϊκή επίβλεψη & Γονεϊκοί Ελεγχοι

Σε ό,τι αφορά το ζήτημα των γονικών ελέγχων τα ευρήματά μας έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, κυρίως στο βαθμό που απεικονίζουν την επίδραση της γονεϊκής επίβλεψης στην παραβατική συμπεριφορά που εκδήλωσαν τα άτομα του δείγματός μας.

Όπως διαπιστώνουμε, οι σχετικές με τους γονεϊκούς ελέγχους μεταβλητές της εμπειρικής μας μελέτης βρέθηκαν στατιστικώς σημαντικές τόσο σε επίπεδο πινάκων συνάφειας (crosstabulation) όσο και σε επίπεδο πολυπαραγοντικής ανάλυσης (loglinear -analysis).

Διάγραμμα 55: Περιγραφή της πρώτης παραβατικής πράξης που τέλεσαν τα άτομα του δείγματός μας, με βάση το βαθμό γονεϊκής επίβλεψης (γονείς ενήμεροι α) για τις συναναστροφές τους, β) για τα μέρη που σύναζαν N=426

Πιο αναλυτικά, μια πρώτη εικόνα που μας δίνεται από τα ακόλουθα διαγράμματα, είναι ότι μάλλον η γονεϊκή επίβλεψη που είχαν τα παραβατικά άτομα του δείγματός μας ήταν ελλιπής. Για παράδειγμα, η

πλειοψηφία των γονέων των προαναφερθέντων ατόμων που διέπραξαν αδικήματα Παρ. του Ν. Περί Ναρκωτικών, καθώς και αδικήματα Κατά της Ιδιοκτησίας, δεν ήταν ενήμεροι για τις συναναστροφές των παιδιών τους. Η ίδια εικόνα, όπως παρατηρούμε, επικρατεί και σε ό,τι αφορά τα μέρη που σύχναζαν.

Εξετάζοντας τη στατιστική σημαντικότητα της παραπάνω σχέσης με έλεγχο χ^2 , διαπιστώνουμε ότι είναι στατιστικώς σημαντικές, η μεν πρώτη με ($p\text{-value}=0.019=p<0.005$), η δε δεύτερη με ($p\text{-value}=0.019=p<0.005$).

Ανατρέχοντας στη σχετική με το θέμα των γονικών ελέγχων βιβλιογραφία, παρατηρούμε ότι τόσο ο Nye 1958, όσο και ο Hirshi 1969¹, διατυπώνουν την άποψη ότι η οικογένεια αποτελεί μια σημαντικότερη πηγή τόσο εξωτερικού όσο και εσωτερικού ελέγχου. Η τελευταία μάλιστα ιδιότητά της δεν είναι μόνο σημαντική ως προς τη διαμόρφωση του πλαισίου μιας κοινωνικά αποδεκτής συμπεριφοράς στο παιδί, αλλά και ως προς τη σηματοδότηση ότι η οικογένεια αποτελεί έναν ιδιαίτερος σημαντικό φορέα κοινωνικού ελέγχου.

Όμως αυτή η αρμοδιότητα των γονέων, όπως διαπιστώνουμε, σε αρκετές περιπτώσεις δεν επιτελείται στη σωστή της διάσταση. Οι πιθανές αιτίες για την ατελή άσκηση ή απουσία των γονεϊκών ελέγχων σύμφωνα με τους Elliot, Huizinga & Ageton (1985)² κατά κανόνα σχετίζονται με παράγοντες που έχουν να κάνουν είτε με την αδυναμία των γονέων είτε με τη δυσλειτουργικότητα της οικογένειας, ιδιαίτερα όταν αυτή εντοπίζεται σε επίπεδο συναισθηματικής επικοινωνίας.

Όπως σημειώνουν οι Hirshi (1969) & Nye (1958), ο ρόλος των οικογενειακών δεσμών συνεισφέρει στην *εσωτερίκευση* από το παιδί μιας κοινωνικά αποδεκτής συμπεριφοράς. Αντίθετα, η έλλειψη

¹ Η θεωρία του κοινωνικού ελέγχου όπως παραθέσαμε και σε προηγούμενη ενότητα, επικριθεί να εξηγήσει γιατί οι άνθρωποι τηρούν τους κοινωνικούς κανόνες. Η παραβατικότητα παρουσιάζεται ως αποτέλεσμα της εξασθένησης ή διάλυσης των δεσμών με την κοινωνία. Αν και ο Hirschi έκανε λόγο για τέσσερα συστατικά στοιχεία του δεσμού, στα πλαίσια της παρούσας μελέτης θα ασχοληθούμε μόνο με ένα από αυτά, και συγκεκριμένα με την προσκόλληση προς τους γονείς (συναισθηματικό δεσμό), λόγω του ειδικού ενδιαφέροντος που παρουσιάζει σε ό,τι αφορά την επιτυχή ή μη άσκηση εκ μέρους των γονέων των έμμεσων γονεϊκών ελέγχων. Η προσκόλληση στους γονείς ορίζεται ως η συναισθηματική επαφή, η αγάπη, ο σεβασμός και η ταύτιση που έχει ένας έφηβος με τους γονείς του.

² Elliot, D. S., Huizinga, D., & Ageton, S. S. (1985). Explaining delinquency and drug use. Beverly Hills, CA: Sage.

οικογενειακών ρόλων και σχέσεων υποδηλώνει μια έλλειψη ελέγχου, γεγονός το οποίο αυξάνει την πιθανότητα εμφάνισης μιας παραβατικής συμπεριφοράς.

Επιπλέον, σε νεότερη μελέτη των Gottfredson and Hirshi (1990)³ παρατηρήθηκε ότι οι ανήλικοι παραβάτες εφηβικής ηλικίας διακρίνονταν για την αδυναμία που παρουσίαζαν στο να ελέγξουν τις επιθυμίες και τις παρορμήσεις τους. Αδυναμία η οποία κατά κύριο λόγο, όπως υποστηρίζουν οι εν λόγω μελετητές, συνδεόταν με τις πρακτικές γονεϊκής ανατροφής που είχαν ακολουθήσει οι γονείς των ατόμων αυτών. Ο Wells (1978 b)⁴ υποστηρίζει ότι αυτή η διεργασία σχετίζεται με την κοινωνικοποίηση του ατόμου, όπου ο αυτοέλεγχος του ατόμου επιτυγχάνεται μέσω της επιβολής από το γονεϊκό σχήμα μιας σειράς κοινωνικών περιορισμών.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, η ποιότητα του δεσμού που αναπτύσσεται μεταξύ γονέα και παιδιού καθορίζει το βαθμό εμπλοκής του σε παραβατικού τύπου πράξεις.

Για παράδειγμα, οι Wells & Rankin 1988⁵ υποστηρίζουν τη σημασία των γονεϊκών ελέγχων - *ιδιαίτερα της γονικής επίβλεψης*- σε ό,τι αφορά τον ανασταλτικό τους ρόλο ως προς την εκδήλωση μιας αντικοινωνικού ή παραβατικού τύπου συμπεριφοράς.

Επίσης οι Gernkovich & Giordano 1987, Hagan et al. 1985, 1987⁶, Singer & Levine 1988⁷, Smith & Paternoster 1987, μέσω των ευρημάτων που προέκυψαν από αντίστοιχες εμπειρικές τους μελέτες, διατύπωσαν την άποψη ότι και οι δύο τύποι ελέγχου είναι ισοδύναμοι

³ Gottfredson & Hirshi 1990, A general theory of Crime-Stanford University Press.

⁴ Wells, R. S., (1978b) Delinquency, corporal punishment and the school. Crime and delinquency, 24, 336-354.

⁵Wells, L. E., & Rankin, I. H. (1988). Direct parental controls and delinquency. Criminology, 26, 263-285.

⁶ Hagan, J., Gillis, A. R., & Simpson, J. (1985). The class structure on gender and delinquency: Toward a power-control theory on common delinquent behaviour. American Journal of Sociology, 90, 1174-1198

⁶ Hagan, J., Simpson, J., & Gillis, A. R. (1979). The sexual stratification of social control: A gender-based perspective on crime and delinquency. British Journal Of Sociology, 30, pp 25-38.

⁷ Singer, S. I, & Levine, M. (1988). Power-control theory, gender, and delinquency: A partial replication with additional evidence on the effects of peers. Criminology, 26, 627-647.

σημασίας ως προς την αποτροπή της διάπραξης μιας παραβατικής πράξης.

Επανερχόμενοι όμως στα δεδομένα της εμπειρικής μας μελέτης θα προσπαθήσουμε, στο βαθμό που αυτά μας επιτρέπουν, να εξετάσουμε το αιτιολογικό υπόβαθρο της παραβατικής συμπεριφοράς που εκδήλωσαν τα άτομα του δείγματος μας, υπό το πρίσμα των γονικών ελέγχων (άμεσο / έμμεσο). Στην προσπάθειά μας αυτή θα χρησιμοποιήσουμε ως βάση τις μελέτες των , Hill & Atkinson 1988⁸, Canter 1982⁹, Gernkovich & Giordano 1987, Giordano 1978, Norland, Shover, Thornton & James 1979,¹⁰ Rankin 1980¹¹, σύμφωνα με τις οποίες καταδεικνύεται ότι οι γονικοί έλεγχοι και κατ' επέκταση η γονεϊκή επίβλεψη διαφοροποιούνται με βάση το φύλο και την ηλικία του ατόμου.

Ειδικότερα σε ό,τι αφορά τη μεταβλητή «φύλο» οι Cernkovich και Giordano (1987)¹² υποστήριξαν ότι ο βαθμός γονεϊκού ελέγχου που ασκείται στις γυναίκες εφήβους είναι μεγαλύτερος συγκριτικά με αυτόν που υφίστανται οι άνδρες έφηβοι. Μάλιστα επισημαίνουν ότι η ιδιαιτερότητα αυτή αποτελεί και τον βασικό ερμηνευτικό άξονα της αναλογικά μικρότερης σε συχνότητα γυναικείας παραβατικότητας.

Οι Hill & Atkinson 1988¹³ πάλι υποστηρίζουν ότι οι γυναίκες έφηβοι δεν υπόκεινται απαραίτητα σε μεγαλύτερο έλεγχο από τους άνδρες εφήβους. Το στοιχείο που ποικίλλει ανά γένος είναι μάλλον το είδος του γονεϊκού ελέγχου και όχι ο βαθμός του.

⁸ Hill, G. D., & Atkinson, M. P. (1988). Gender, familial control, and delinquency. *Criminology*, 26, 127-149.

⁹ Canter, R. J. (1982). Family correlates of male and female delinquency. *Criminology*, 20, 149-167.

¹⁰ Norland, S., Shover, N., Thornton, W. E., & James, J., (1979). Intrafamily conflict and delinquency. *Pacific Sociological Review*, 22, 223-240.

¹¹ Rankin, J. H. (1980). School factors and delinquency: Interactions by age and sex. *Sociological Social Research*, 64, 420-435.

¹² Cernkovich, S. A., & Giordano, P. C., (1987). Family relationships and delinquency, *Criminology*, V. 25, number 2, pp. 295-319.

¹³ Hill, G. D., & Atkinson, M. P. (1988). Gender, familial control, and delinquency. *Criminology*, 26, 127-149.

Υπό διαφορετική γωνία προσέγγισης οι Νέο-Μαρξιστές [Hagan, Gillis και Simpson (1985) (1987)¹⁴ θεωρούν ότι, καθώς μετακινούμαστε από τις κυρίαρχες προς τις υποτασόμενες κοινωνικές τάξεις, το χάσμα της διαφοράς μεταξύ ανδρικής και γυναικείας παραβατικότητας αυξάνεται. Αιτιολογώντας τη σκέψη τους αυτή υποστηρίζουν ότι οι γυναίκες έφηβοι παρουσιάζουν χαμηλότερα ποσοστά παραβατικής συμπεριφοράς συγκρινόμενες με τους άρρενες, επειδή δέχονται σε μεγαλύτερο βαθμό έλεγχο από το γονεϊκό σχήμα. Επιπλέον υποστηρίζουν ότι η διαφορά αυτή γίνεται ακόμα πιο εμφανής στην περίπτωση όπου οι γυναίκες έφηβοι προέρχονται από πατριαρχικού τύπου οικογενειακά σχήματα. Στην περίπτωση αυτή, όπως επισημαίνουν, οι γυναίκες έφηβοι έχουν πολύ περιορισμένη ελευθερία κινήσεων, δεδομένου ότι τους ασκείται ασφυκτικός έλεγχος ιδιαίτερα από την πλευρά του πατέρα. Αντίθετα οι άνδρες έφηβοι σε τέτοιου τύπου οικογενειακά σχήματα έχουν μια ιδιαίτερη ελευθερία κινήσεων, η οποία συνάδει με τη βασική περί ανδρισμού «φιλοσοφία» του πατέρα. Αισθανόμενες λοιπόν οι γυναίκες έφηβοι από τη μία πλευρά την αυστηρή επιτήρηση που τους επιβάλλεται και βιώνοντας από την άλλη αρκετά συχνά την αίσθηση της κύρωσης, εκδηλώνουν λιγότερη διάθεση να ρισκάρουν υιοθετώντας μια αντικοινωνική ή παραβατική συμπεριφορά.

Ερμηνεύοντας το ρόλο των γονεϊκών ελέγχων έχοντας ως ερμηνευτική βάση τη θεωρία της Συμβολικής Αλληλεπίδρασης, ο Matsueda (1992)¹⁵ υποστηρίζει ότι οι οργανωμένες ομάδες ελέγχουν τη συμπεριφορά των μελών τους με το να παίζουν το ρόλο του «σημαντικού άλλου». Με γνώμονα όμως ότι η σημασία που αποδίδεται στους «σημαντικούς άλλους» διαφέρει εξαιτίας της διαφορετικής αντίληψης που επικρατεί ως προς την έννοια αυτή με βάση το φύλο του ατόμου,

¹⁴ Hagan, Gillis και Simpson (1985) Hagan, J., Gillis, A. R., & Simpson J. (1985). The class structure of gender and delinquency: Toward a power-control theory of common delinquent behavior. *American Journal of Sociology*, 90, 1151-1178.

Hagan, J., Simpson J., & Gillis, A. R. (1987). Class in the household: A power-control theory of gender and delinquency. *American Journal of Sociology*, 92, 788-816.

¹⁵ Matsueda R L (1992) Reflected Appraisals Parental Labeling and Delinquency "Specifynig a Symbolic Interactionist Theory *American Journal of Sociology* vol 97 pp 1577-1611

καταλήγει στο συμπέρασμα ότι το μέγεθος ή το περιεχόμενο του κοινωνικού ελέγχου ποικίλουν ανάλογα.

Με άλλα λόγια, οι διαφορές μεταξύ των φύλων αναφορικά με την έννοια των «σημαντικών άλλων» υφίστανται στο μέτρο κατά το οποίο η απόδοση της «ετικέτας «από τους «σημαντικούς άλλους» επηρεάζει το βαθμό αυτοεκτίμησης¹⁶ που τρέφει το άτομο και κατ' επέκταση τη συμπεριφορά του.

Η θεώρηση του εαυτού «ως γυαλι» μέσω του οποίου αντανakλάται η εκτίμηση που έχουν οι «σημαντικοί άλλοι» και ιδιαίτερος οι γονείς προς το άτομο, παρατηρήθηκε ότι ασκεί σημαντική επίδραση στα νεαρά άτομα και των δύο φύλων, και παράλληλα τονίζεται ότι η επίδραση αυτή είναι ιδιαίτερα έντονη στην περίπτωση που τα νεαρά άτομα αντιληφθούν ότι έχουν χαρακτηριστεί από τους «σημαντικούς άλλους» ως παραβάτες κανόνων.

Όπως επίσης επισημαίνεται σε μεταγενέστερη μελέτη που διεξήγαγαν από κοινού οι Matsueda και Heimer, η παραβατική συμπεριφορά καθορίζεται από την εκτίμηση που έχουν οι νέοι για τον εαυτό τους (Heimer & Matsueda, 1994)¹⁷. Επιπλέον υποστηρίζεται ότι ο «Εαυτός» ως αντανάκλαση των «σημαντικών άλλων» λειτουργεί ως μια μορφή κοινωνικού έλεγχου. Τα άτομα που ενοχλούνται από την αρνητική εικόνα που τυχόν θα σχηματίσουν «οι σημαντικοί άλλοι» γι' αυτά έχουν λιγότερες πιθανότητες να συμμετέχουν σε παραβατικές δραστηριότητες.

Πιο αναλυτικά σε ό,τι αφορά τη μεταβλητή «φύλο», έχοντας ως βάση τα εμπειρικά δεδομένα της μελέτης τους, οι Heimer & Matsueda (1994)

¹⁶ Επιπλέον οι Gecas & Schwalbe (1986), Openshaw et al. (1984), προσεγγίζοντας το βαθμό αυτονομίας καθώς και την περί εαυτού εικόνα που σχηματίζουν οι έφηβοι με βάση τους ελέγχους που υφίστανται από το γονεϊκό σχήμα, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι ο αυτοσεβασμός που βιώνει ένα άτομο εφηβικής ηλικίας προσδιορίζεται με βάση την ισορροπία που υπάρχει ανάμεσα στον γονικό έλεγχο και στον βαθμό κατά τον οποίο ο έφηβος ενθαρρύνεται από τους γονείς του στο να γίνει αυτόνομος και ανεξάρτητος. In Van Voorhis, P., Cullen, F., Mathers, R., & Chenoweth Gamer, C. (1988). The impact of family structure and quality on delinquency: A comparative assessment of structural and functional factors. *Criminology*, 26, 235-261.

¹⁷ Heimer & Matsueda, 1994 *Gender, Reflected Appraisals, and Labeling: A Cross - Group Test of an Interactionist's Theory of Delinquency*.
Βλπε. επίσης Matsueda, R. L., & Heirner, K. (1987). Race, family structure, and delinquency: A test of Differential Association and Social Control theories. *American Sociological Review* 52 pp 826-40.

κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι «αρνητικές ετικέτες» μπορεί να αποτρέψουν τις γυναίκες εφήβους από το να εμπλακούν με παραβατικές δραστηριότητες, καθώς αυτές πασιχίζουν να διατηρήσουν μια θετική εικόνα στα μάτια των «σημαντικών άλλων» - γονέων τους. Με γνώμονα λοιπόν ότι για τις γυναίκες εφήβους σημασία έχει ο «ιδανικός εαυτός», η υποψία και μόνο της «ετικέτας του παραβάτη» τις ωθεί στην τροποποίηση της συμπεριφοράς τους.

Σχετικά όμως με τους άνδρες εφήβους, κατέληξαν σε διαφορετικά συμπεράσματα. Πιο συγκεκριμένα διαφάνηκε ότι δεν ενδιαφέρονται ιδιαίτερα για το αν θα έχουν οι «σημαντικοί άλλοι» μια θετική εικόνα γι' αυτούς και ότι θεωρούν την ετικέτα του «παραβάτη» αντίστοιχη με την εικόνα της «αρρενωπότητας».

Με παλαιότερη ερμηνεία που είχε δώσει η Heimer (1989)¹⁸ στη διαφορετική αξία που έχει τόσο η έννοια της «αρνητικής ετικέτας» όσο και των γονεϊκών ελέγχων στα δύο φύλα, είχε υποστηριχθεί ότι ίσως αυτή να συνδέεται με την ιστορική εμφάνιση των κοινωνικών ρόλων.

Για το ίδιο θέμα οι Gilligan 1982 Eagly 1987, Van Voorhis, Cullen, Mathers, & Chenoweth Gamer (1988).

¹⁹ επισημαίνουν ότι η διαφορετική κοινωνικοποίηση που δέχεται ένα άτομο με βάση το φύλο του είναι αυτή που θα διαμορφώσει και την αντίληψή του για το ρόλο που θα διαδραματίσει. Για παράδειγμα, σύμφωνα με τις στερεότυπες κοινωνικές αντιλήψεις που επικρατούν σχετικά με τη διαπαιδαγώγηση των γυναικών, οι γυναίκες έφηβοι θα «μάθουν» να ασχολούνται περισσότερο με τις σχέσεις, να φροντίζουν να διατηρούν ανοιχτές γραμμές επικοινωνίας, καθώς και να «ελέγχονται» από τον έπαινο των «σημαντικών άλλων».

Αντίστροφα, οι άνδρες έφηβοι θα «μάθουν» να ενδιαφέρονται λιγότερο

¹⁸ Heimer K (1989) Sex Interaction and Delinquency PH.D. diss University of Wisconsin Madison

¹⁹ Gilligan C (1982) In a different Voice Harvard University Press

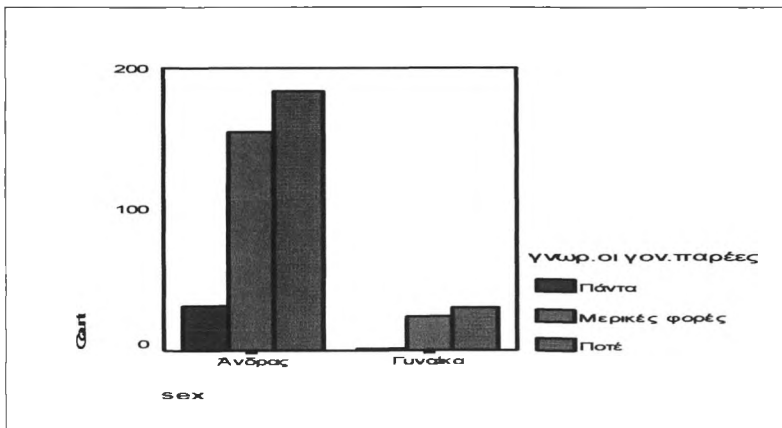
Eagly A.H (1987) Sex Differences in Social Behaviour :A social role interpretation Erlbaum Van Voorhis, P., Cullen, F., Mathers, R., & Chenoweth Gamer, C. (1988). The impact of family structure and quality on delinquency: A comparative assessment of structural and functional factors. Criminology, 26, 235-261.

για τις σχέσεις, καθώς και να ενεργούν αυτόνομα ως ένδειξη ανδρισμού. Όμως αυτή η αντίληψη του ρόλου τους ενέχει περισσότερες πιθανότητες στο να εμπλακούν σε μια παραβατική δραστηριότητα (Heimer 1989).

Επιανερχόμενοι στην εμπειρική μας μελέτη, έχοντας ως γνώμονα τις παραπάνω επισημάνεις για τη διαφοροποίηση που παρουσιάζει ο βαθμός, η ένταση και το είδος των γονεϊκών ελέγχων με βάση τη μεταβλητή «φύλο», θα προσπαθήσουμε να μελετήσουμε την εικόνα που παρουσιάζουν τα εμπειρικά μας δεδομένα.

Σε ό,τι λοιπόν αφορά τη γονεϊκή επίβλεψη που έτυχαν τα άτομα του δείγματός μας, παρατηρώντας το ακόλουθο διάγραμμα, μια πρώτη διαπίστωση είναι ότι τόσο για τους παραβατικούς άνδρες όσο και για τις παραβατικές γυναίκες τα όρια γονεϊκής επίβλεψης κατά την περίοδο της ανηλικότητάς τους και λίγο πριν τελέσουν την πρώτη τους παραβατική πράξη ήταν από ανεπαρκή έως ανύπαρκτα.

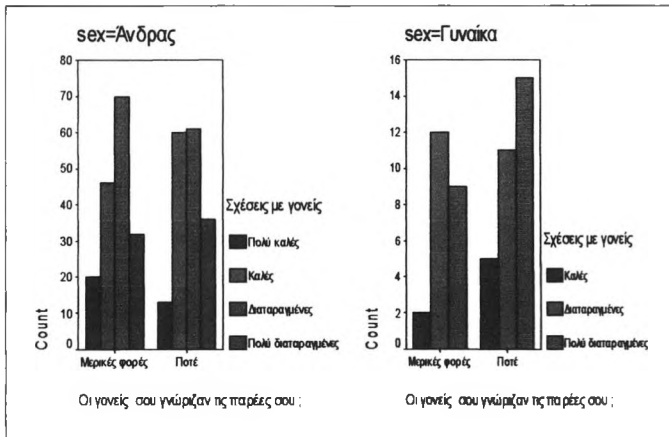
Πιο συγκεκριμένα, για την πλειοψηφία του δείγματός μας οι γονείς τους δε γνώριζαν ποτέ -εξόν ελαχίστων περιπτώσεων- τις συναναστροφές τους.

Διάγραμμα 56: Γνώση των γονέων για τις συναναστροφές των παιδιών τους (p-value=0.019) N=426

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειώσουμε ότι εντύπωση μας προκαλεί το γεγονός ότι δε βρέθηκε κανένα άτομο από τον γυναικείο πληθυσμό του δείγματος μας να απαντήσει ότι οι γονείς του ήταν *κάθε φορά*, ενήμεροι για τις συναναστροφές του.

Μελετώντας επιπλέον το επίπεδο συναισθηματικής επικοινωνίας που είχαν με τους γονείς τους, στην προσπάθεια μας να εξετάσουμε την ύπαρξη ή μη έμμεσων γονεϊκών ελέγχων στα άτομα αυτά, με βάση το ακόλουθο διάγραμμα, διαπιστώνουμε ότι:

Διάγραμμα 57: Ποιότητα ενδοοικογενειακών σχέσεων και βαθμός γονεϊκής επίβλεψης. N=426

Τα παραβατικά άτομα του δείγματός μας για τα οποία *οι γονείς τους δε γνώριζαν καθόλου ή γνώριζαν ελάχιστα τις παρέες τους*, στην πλειοψηφία τους τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες, μας δήλωσαν ότι οι σχέσεις τους με τους γονείς τους ήταν από διαταραγμένες έως πολύ διαταραγμένες.

Μέσω λοιπόν της δραματικής αυτής εικόνας που παρουσιάζει η συναισθηματική επικοινωνία και κατ' επέκταση το συναισθηματικό δέσιμο που είχαν με τους γονείς τους τα άτομα αυτά, καθίσταται πλέον φανερή η απουσία μιας στοιχειώδους βάσης πάνω στην οποία θα μπορούσαν να λειτουργήσουν οι έμμεσοι γονεϊκοί έλεγχοι.

Η παραπάνω διεργασία όμως, όπως επισημαίνεται από τους Nye(1958) & Hirschi,(1969) συμβάλλει με τρόπο καταλυτικό στην αποικοποίηση μιας παραβατικής συμπεριφοράς, δεδομένου ότι οι *έμμεσοι γονικοί έλεγχοι*²⁰ *δρώντας* διαμέσου του συναισθηματικού δεσμού που αναπτύσσει το άτομο με τους γονείς του, *α) ταυτίζονται με την ψυχολογική παρουσία του γονέα στη συνείδηση του ατόμου, β) διαφοροποιούν το είδος της γονικής επίβλεψης καθώς και το είδος της γονεϊκής τιμωρίας που επιβάλλεται στο άτομο και γ) επηρεάζουν τη γονεϊκή ικανότητα αναγνώρισης ή μη μιας πιθανής παραβατικής συμπεριφοράς.*

Επιπλέον, με βάση τα ευρήματα της εμπειρικής τους μελέτης, οι Wiatrowski Griswold and Roberts (1981)²¹ σημειώνουν ότι ο βαθμός και η ένταση του συναισθηματικού δεσμού που αναπτύσσει ένα άτομο με την οικογένεια του επηρεάζουν κατά πολύ τον τύπο της παραβατικής συμπεριφοράς που αυτό θα εκδηλώσει.

Οι Angel & Worobey (1988)²² επιπρόσθετα υποστηρίζουν ότι ο σύνδεσμος με τους γονείς βρέθηκε να έχει αρνητική σχέση με την παραβατικότητα.

Ακόμη, οι Mechanic και Hansell (1989)²³ στα πλαίσια της εμπειρικής τους μελέτης διαπίστωσαν ότι μεταβλητές όπως διαζύγιο γονέων, θάνατος γονέων, διαταραχές συμπεριφοράς των εφήβων, είχαν μικρότερη συμβολή στην παραβατική συμπεριφορά που εκδήλωσαν τα άτομα του υπό μελέτη πληθυσμού τους, συγκριτικά με τις μεταβλητές που σχετιζόνταν με την ποιότητα των σχέσεων μεταξύ της δυάδας γονέα- παιδιού.

Λεπτομερέστερα, η συναισθηματική επαφή που είχαν οι ανήλικοι παραβάτες με τους γονείς τους βρέθηκε να συνδέεται άμεσα με το βαθμό συμμόρφωσής τους προς τους νόμους, βαθμός ο οποίος στη συνέχεια αποδείχθηκε ότι συνδεόταν αντιστρόφως ανάλογα με την

²⁰ Πιο αναλυτικά βλέπ. Μέρος I Ο ρόλος των γονεϊκών ελέγχων

²¹ Wiatrowski M.D Griswold D.B & Roberts M.K. (1981) Social Control theory & delinquency American Sociological Review vol 46 pp 525-541

²² Angel & Worobey 1988, Single Motherhood and children's health-Journal of Health and Social Behavior- 69- 705-721.

²³ Mechanic και Hansell (1989) in Lipsey M.W.& J.H Derzon (1998) Predictors of violent or serious delinquency in adolescence and early adulthood In Rolf Loeber & David P. Farrington (1998) Serious & Violent Juvenile Offenders Sage Publications pp 86-105

υιοθέτηση ή μη εκ μέρους τους μιας παραβατικού τύπου συμπεριφοράς. Η διαπίστωση αυτή, όπως παρατηρούμε, ταυτίζεται με την άποψη του Hirshi (1969), σύμφωνα με την οποία η ουσία της εσωτερικεύσης των κοινωνικών κανόνων, της ηθικής συνείδησης ή του Υπερεγώ βρίσκεται στο δέσιμο που έχει το άτομο με τους «σημαντικούς άλλους».

Επίσης τα αποτελέσματα τα οποία προέκυψαν από τις εμπειρικές μελέτες των Hoffman (1979) Grotevant & Cooper (1983)²⁴ κατέδειξαν ότι τα χαμηλά επίπεδα συναισθηματικής επικοινωνίας στο σπίτι μπορούν να επιδράσουν αρνητικά τόσο στην ικανότητα της οικογένειας να επιλύσει προβλήματα, όσο και στην κοινωνικοπνευματική ανάπτυξη του εφήβου.

Οι Riskin & Faunce (1970)²⁵, Hetherington et al. (1979)²⁶, υποστήριξαν συμπληρωματικά ότι οι μητέρες των παραβατικών εφήβων -του υπό μελέτη πληθυσμού τους- σε σύγκριση με τις μητέρες των μη παραβατικών ήταν λιγότερο κυριαρχικές ως προς τα παιδιά τους.

Έχοντας ως βάση της ερευνητικής τους υπόθεσης την άποψη ότι οι μητέρες έχουν τυπικά και ουσιαστικά την πρωταρχική ευθύνη για τη φροντίδα και την παρακολούθηση του παιδιού οι Loeber & Dishion (1983)²⁷ κατέληξαν στο συμπέρασμα - με βάση τα αποτελέσματα της εμπειρικής τους μελέτης- ότι οι μητέρες των ανήλικων παραβατών χρησιμοποιούν λιγότερο αποτελεσματικές στρατηγικές ελέγχου και επίβλεψης.

²⁴ [Grotevant & Cooper (1983), Hoffman (1979) in Grotevant & Cooper (1983

²⁵ Riskin, J., & Faunce, E. E., (1970a). Family interaction scales I. Theoretical framework and method. Archives of General Psychiatric, 22, 504-512.

Riskin, J., & Faunce, E. E., (1970b). Family interaction scales III. Discussion and methodology and substantive findings. Archives of General Psychiatric, 22, 527-537.

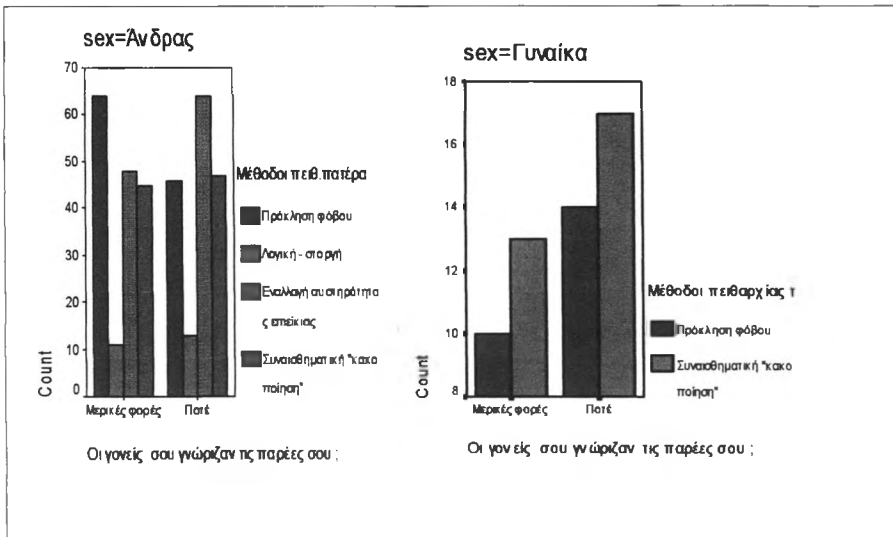
²⁶ Hetherington, E. Mavis, Martha Cox, and Roger Cox, (1979). The development of children in mother-headed families. Pp. 117-145 in D. Reiss and H. Hoffman(ed.), The American Family: Dying or Developing? New York: Plenum Press.

²⁷ Loeber, R., & Dishion, T. (1983). Early predictors of male delinquency: A review. Psychological Bulletin, 94, 68-99.

Εκτός όμως από τους έμμεσους ελέγχους, οι γονείς έχουν την δυνατότητα, σύμφωνα με τους εκπροσώπους της θεωρίας των γονεϊκών ελέγχων, να υιοθετήσουν τη «λογική» των άμεσων γονεϊκών ελέγχων.

Επανερχόμενοι όμως στα δεδομένα της εμπειρικής μας μελέτης και εξετάζοντας τις μεθόδους πειθαρχίας που ακολουθούσαν οι γονείς των ατόμων του δείγματος μας, τα οποία μας δήλωσαν ότι οι γονείς τους γνώριζαν ελάχιστα έως καθόλου τις παρέες ή τα μέρη που σύχναζαν, παρατηρούμε ότι η πλειοψηφία αυτών υιοθετούσε μεθόδους οι οποίες εντάσσονταν στην κατηγορία των άμεσων γονεϊκών ελέγχων.

Ειδικότερα, όπως διαπιστώνουμε στο ακόλουθο διάγραμμα, οι μέθοδοι που εφαρμόζαν οι γονείς των ατόμων του δείγματος μας στηρίζονταν κυρίως στην πρόκληση φόβου μέσω της σωματικής τιμωρίας ή στην ψυχολογική βία μέσω των προσβλητικών και επικριτικών σχολίων που απευθύναν προς αυτά. Αν εξετάσουμε με βάση το φύλο τους τρόπους γονεϊκής επιβολής, για μεν τους ανήλικους παραβατικούς άνδρες παρατηρούμε ότι ο πατέρας υιοθετούσε μεθόδους βασιζόμενες στη σωματική τιμωρία και στην εναλλασσόμενη αυστηρότητα με επιεικεία, για δε τις ανήλικες παραβατικές γυναίκες στη συναισθηματική κακοποίηση και στη σωματική τιμωρία.

Διάγραμμα 58: Μέθοδοι πειθαρχίας και γνώση συνασαστροφών N=426

Στο σημείο αυτό, έχοντας ως βάση τις απόψεις²⁸ των Hirshi (1969) και Nye (1958) αναφορικά με τους άμεσους γονικούς ελέγχους, τους οποίους και θεωρούν ελάχιστους σημασίας ως προς τον ανασχετικό ρόλο που διαδραματίζουν αναφορικά με την τέλεση μιας παραβατικής πράξης, θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε ότι και στην περίπτωση των ατόμων του δείγματός μας διαφάνηκε ότι οι άμεσοι γονεϊκοί έλεγχοι δεν κατάφεραν να αποτρέψουν τελικά την παραβατική τους δραστηριότητα.

Μια άλλη παράμετρος η οποία έχει συνδεθεί με τους γονεϊκούς ελέγχους είναι και η μονογονεϊκή οικογένεια.

Όπως παραθέσαμε και σε προηγούμενη ενότητα, υπάρχουν διάφορες απόψεις διισταμένες τις περισσότερες φορές μεταξύ τους, αναφορικά με την ερμηνεία της σχέσης μεταξύ μονογονεϊκής οικογένειας- γονεϊκών ελέγχων και νεανικής παραβατικότητας.

Οι Tienda and Angel (1982),²⁹ Gottferson & Hirschi (1990) ³⁰ υποστηρίζουν την άποψη ότι οι γονεϊκοί έλεγχοι στις μονογονεϊκές οικογένειες είναι ασθενείς, γεγονός που λειτουργεί ενδυναμωτικά ως προς την εμπλοκή ενός νεαρού σε παραβατικές δραστηριότητες. Αιτιολογώντας την άποψή τους αυτή, αναφέρουν ότι ο εναπομείνας γονέας -που τις περισσότερες φορές είναι η μητέρα- έχει όλη την ευθύνη ως προς τη συντήρηση της οικογένειας, χωρίς την ψυχολογική ή

²⁸ Συγκεκριμένα, ο Hirschi (1969) αναφέρει: «Από τη στιγμή που οι περισσότερες παραβατικές πράξεις απαιτούν λίγο χρόνο, και εφόσον οι περισσότεροι έφηβοι συχνά εκτίθενται σε καταστάσεις που δυνητικά ορίζονται ως ευκαιρίες για παραβατικότητα, ο χρόνος που το άτομο περνάει με τους γονείς του θα ήταν μάλλον ένας κατώτερης σημασίας παράγοντας της πρόληψης της παραβατικότητας. Ο αποκαλούμενος «άμεσος έλεγχος» δεν είναι, πλην περιορισμένων περιπτώσεων, αρκετά ουσιώδης ή θεωρητικής σημασίας.

Στο ίδιο πνεύμα εντάσσεται και ο Nye (1958), ο οποίος ισχυρίζεται τα εξής: «Ένα ελάττωμα της αποτελεσματικότητας του άμεσου ελέγχου είναι ότι είναι αποτελεσματικός μόνο όταν το παιδί περιμένει ότι θα παρακολουθηθεί κατά τη διάρκεια της παραβατικής πράξης, όταν βρίσκεται μέσα στα φυσικά όρια του σπιτιού, ή όταν βρίσκεται υπό την επίβλεψη των ενηλίκων. Εφόσον υπάρχουν πολλές στιγμές που το παιδί είναι έξω από τη σφαίρα του άμεσου ελέγχου, αυτός δεν μπορεί από μόνος του να είναι αποτελεσματικός. Πιο αναλυτικά βλ.. κεφ. 1 Ο ρόλος των γονεϊκών ελέγχων .

²⁹ Tienda and Angel 1982, Female headship and extended family composition: Comparisons of Hispanics, blacks, and non Hispanic whites. Social Forces 61: 508-531.

³⁰ Gottferson & Hirshi 1990, A general theory of Crime-Stanford University Press. ells 1978.

κοινωνική υποστήριξη των δύο γονέων που εν γένει υπάρχει στην οικογένεια, με αποτέλεσμα η μητέρα να μην μπορεί να αφιερώσει τον απαραίτητο χρόνο για την παρακολούθηση της συμπεριφοράς των παιδιών.

Οι Angel and Woroby (1988) ³¹επιπλέον πιστεύουν ότι στις οικογένειες του ενός γονέα ενέχεται η προοπτική σοβαρών επιπτώσεων στη συναισθηματική καθώς και στην κοινωνική επάρκεια των παιδιών. Κατά την άποψή τους, τα παιδιά που μεγαλώνουν σε τέτοιες οικογένειες πάσχουν από την απουσία και των δύο γονέων όσον αφορά στη διδασκαλία και την εφαρμογή των κοινωνικών κανόνων. Επίσης στις οικογένειες αυτές παρέχονται λιγότερες ευκαιρίες στο παιδί να αναπτύξει « δεσμό» με τους γονείς του (λόγω της απουσίας το ενός και λόγω των αυξημένων πλέον υποχρεώσεων του άλλου), καθιστώντας έτσι πιο δύσκολη την εσωτερικευση εκ μέρους τους των κοινωνικών κανόνων και της ψυχολογικής παρουσίας των γονέων, γεγονός που σηματοδοτεί την αύξηση των πιθανοτήτων εμπλοκής σε παραβατικές δραστηριότητες.

Ο Goldstein (1984)³² επίσης με βάση τα εμπειρικά δεδομένα της μελέτης του, συγκρίνοντας δομικά ανέπαφες οικογένειες, οι οποίες εφαρμόζαν στα νεαρά μέλη τους χαμηλά επίπεδα γονεϊκής επίβλεψης με αντίστοιχες μονογονεϊκές οικογένειες, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι τα νεαρά άτομα προερχόμενα από οικογένειες στις οποίες ο πατέρας ήταν απών, είχαν μεγαλύτερες πιθανότητες να έρθουν σε επαφή με την αστυνομία απ' ό,τι οι νέοι που προέρχονταν από δομικά ανέπαφες οικογένειες.

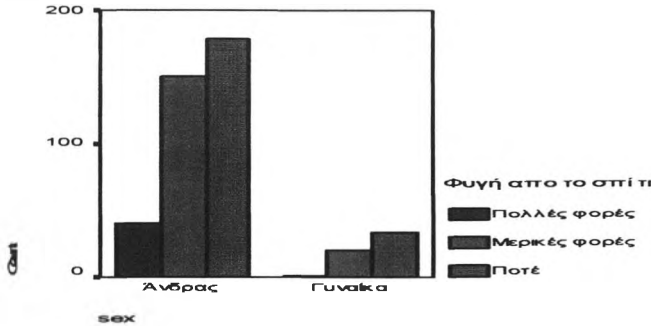
Παρατήρησε ακόμη ότι η διαφορετική αντιμετώπιση που τύχχαναν τα νεαρά άτομα από τις αρχές - *με βάση τη δομή που είχε η οικογένεια τους*- απουσίαζε στην περίπτωση των μονογονεϊκών οικογενειών που παρουσίαζαν υψηλά επίπεδα γονικής επίβλεψης. Έτσι κατέληξε στο

³¹ Angel & Worobey 1988, Single Motherhood and children's health-*Journal of Health and Social Behavior* vol 69- 705-721

³² Goldstein, A. P. (1994). *The Ecology of Aggression*. Plenum Press. N. York.
Brennan, T., Huizinga, D., Elliott, S. S. (1978). *The social psychology of runaways*. Lexington: Lexington Books.

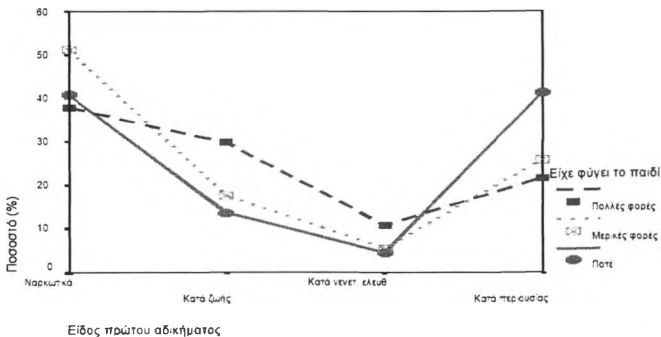
συμπέρασμα ότι τα υψηλά επίπεδα γονικής επίβλεψης των νεαρών μελών μιας οικογένειας, στην οποία ο πατέρας απουσιάζει, μειώνουν σημαντικά την πιθανότητα επαφής τους με την αστυνομία και τις αρχές.

Ένα επιπλέον θέμα το οποίο συνδέεται με την απουσία των γονικών ελέγχων ή την αποτυχία μίας αποτελεσματικής εφαρμογής αυτών είναι το φαινόμενο **της φυγής από το σπίτι**.

Διάγραμμα 59: Τάσεις φυγής με βάση τη μεταβλητή «φύλο» N=426

Εξετάζοντας τα εμπειρικά μας δεδομένα παρατηρούμε ότι ο ανδρικός πληθυσμός του δείγματός μας, αν και δεν εκδήλωσε τάσεις φυγής από την οικογενειακή εστία σε μεγάλο βαθμό, ωστόσο αυτές εκδηλώθηκαν με μεγαλύτερη συχνότητα συγκριτικά με τον γυναικείο πληθυσμό.

Διάγραμμα 60: Τάσεις φυγής και είδος πρώτης παραβατικής πράξης N=426

Επιπρόσθετα, με βάση το παραπάνω διάγραμμα, παρατηρούμε ότι η πρώτη παραβατική πράξη που τέλεσαν οι ανήλικοι παραβατικοί άνδρες του δείγματός μας, οιοποίοι είχαν την τάση να εγκαταλείπουν την οικογενειακή τους στέγη κατά την περίοδο της ανήλικης ζωής τους, σχετιζόταν κυρίως με αδικήματα κατά της ζωής και σωματικής ακεραιότητας ή Κατά της Γενετήσιας Ελευθερίας. Εξετάζοντας τη στατιστική σημαντικότητα της παραπάνω σχέσης με έλεγχο χ^2 , αυτή βρέθηκε στατιστικώς σημαντική ($p\text{-value}=0.011$).

Σύμφωνα με έρευνα του Chazal (1967)³³ σε περίπου 2.500 περιπτώσεις νεαρών «αλητών» ηλικίας κάτω των 18 ετών που απασχολούν τη Γαλλική δικαιοσύνη κάθε χρόνο, τα περισσότερα από αυτά αποτελούν περιστατικά φυγής από την πατρική κατοικία. Στην περίπτωση που η φυγή συνοδεύεται με την τέλεση παραβατικής πράξης, για μεν τις εφήβους έχει παρατηρηθεί ότι διαπράττουν αδικήματα που σχετίζονται με την ακολασία, την ανηθικότητα και την πορνεία, για μεν τους εφήβους με τη χρηματικά αμειβόμενη ομοφυλοφιλία.

Η σχετική με την φυγή από το σπίτι βιβλιογραφία προσδιορίζει σε αυτήν την αντικοινωνική συμπεριφορά ένα ευρύ φάσμα, που αρχίζει από τις απλούστερες περιπτώσεις συναισθηματικής φυγής, αλητείας και τυχοδιωκτισμού και καταλήγει στην κατηγορία των ηθικά παραφρόνων ατόμων που παρουσιάζουν στέρηση στον τομέα ανάπτυξης του συναισθηματικού και ηθικού τους κόσμου και συγχρόνως μια έντονη εγκληματική τάση.

Για παράδειγμα, μελέτη του H. J. Eysenc (1967)³⁴ σε ενήλικους και ανήλικους εγκληματίες υπέδειξε ότι τα άτομα αυτά χαρακτηρίζονταν από μια ουσιαδή έλλειψη (κοινωνική και ηθική) στη διαμόρφωση του χαρακτήρα τους. Άλλες έρευνες, όπως επισημαίνεται από τον Κρουσταλλάκη (1983) έδειξαν ότι τα άτομα χαμηλού νοητικού επιπέδου συνήθως ωθούνται προς τη φυγή και την αλητεία μετά από έντονα συγκινησιακά βιώματα. Και αυτό γιατί τα άτομα αυτά δεν έχουν

³³ Chazal (1967) Chazal, J. (1967). Η Παιδική εγκληματικότητα. Μτφρ. Πολέμη, Α., Σειρά Que sais- je? Εκδ. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα.

³⁴ Eysenck, H. J. (1977). *Crime and personality*, London, Paladin

αναπτύξει επαρκώς, λόγω νοητικής καθυστέρησης, την ικανότητα κοινωνικής προσαρμογής .

Άλλες πάλι έρευνες (Burke and Burkhead 1989³⁵, Johnson and Carter 1980, Stierling 1973) έδειξαν ότι τα παιδιά αυτά αντιδρούσαν με αυτή τη συμπεριφορά επειδή ζούσαν σε σκληρές οικογενειακές και κοινωνικές συνθήκες.

Οι εκπρόσωποι αυτής της προσέγγισης ισχυρίζονται ότι η φυγή από το σπίτι είναι πολύ απλά μία αντίδραση ή ένας τρόπος απόδρασης από το σπίτι και από προβλήματα κακοποίησης ή / και παραμέλησης που είχαν βιώσει τα παιδιά αυτά.

Ο Jenkins(1969) επιπλέον υποστήριξε ότι το οικογενειακό πορτραίτο του «ανήλικου φυγά» σκιαγραφείται από γονική εγκατάλειψη από τα πρώτα κιόλας χρόνια ζωής του ατόμου, από αυστηρότητα, από πλημμελή άσκηση των γονεϊκών καθηκόντων και από συναισθηματική αποστέρηση .³⁶

Οι Brennan et al. (1974)³⁷ επισημαίνουν ότι οι ανήλικοι φυγάδες υπόκεινται σε ξυλοδαρμό δύο φορές περισσότερο από τους ανηλικούς που δεν έχουν εγκαταλείψει το σπίτι τους. Σε νεότερη μελέτη τους (Brennan 1980, Brennan et al. 1978)³⁸ επιπλέον υποστήριξαν ότι τα άτομα αυτά αντιμετώπιζαν ιδιαίτερα προβλήματα συναισθηματικής επικοινωνίας με τους γονείς τους. Στην ίδια έρευνα αναφέρεται ακόμη ότι οι ανήλικοι φυγάδες ως λόγους φυγής από την οικογένειά τους προέβαλαν το διαζύγιο των γονέων τους ή τις άσχημες σχολικές τους επιδόσεις. Επιπλέον αρκετοί δήλωσαν ότι ο λόγος που εγκατέλειπαν την οικογένεια τους ήταν το πρόβλημα αλκοολισμού που αντιμετώπιζαν οι γονείς τους.

³⁵ Burke and Burkhead (1989) Johnson and Carter (1980), Stierling (1973)in L.L.Geisman K. Wood(1986) Family and delinquency resocializing the Young Offender Human Sciences Press New York

³⁶ Jenkins, Richard L. (1969) Classification of behavior problems of children. American Journal of Psychiatry 125 (February):1032-1039.

³⁷ Brennan T.S. Brewington, and I. Walker.(1974). A study of issues relating to runaway behavior. Report submitted to the office of Youth Development. Denver: Behavioral research and Evaluation Corporation.

³⁸ BA. Brennan, T. 1980. Mapping the diversity among runaways. Journal of Family Issues 1: 189-209. βλέπε επίσης Brennan, T. D. Huizinga and D. Elliott. 1978. The Social Psychology of Runaways. Lexington Books.

Ο Keniston (1960)³⁹ επίσης σημειώνει ότι τα παιδιά που μεγαλώνουν σε δυσαρμονικές οικογένειες, λόγω των εντάσεων και των συγκρούσεων που επικρατούν σε αυτές συχνά, αισθάνονται αποξενωμένα. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να αφιερώνουν λιγότερο χρόνο και ενέργεια στις οικογένειες τους, γεγονός που συμβάλλει καταλυτικά τόσο στη μείωση της επικοινωνίας τους με τα μέλη της οικογένειάς τους όσο και στην εξασθένηση των μεταξύ τους συναισθηματικών τους δεσμών. Αποτέλεσμα της αποξένωσης αυτής που βιώνουν αυτά τα παιδιά είναι να εμφανίζουν συμπεριφορές *απόδρασης ή φυγής*.

Η *απόδραση* συνδέεται με την τάση που παρουσιάζουν αρκετοί ανήλικοι να ασχολούνται με δραστηριότητες και ενδιαφέροντα που είναι εκτός της οικογενειακής εστίας (π.χ. είναι μέλη περιθωριακών οργανώσεων, θρησκευτικών ομάδων ή υποκουλτούρων).

Όπως υποστηρίζουν οι Adams (1973) Akers et al. (1979)⁴⁰ αυτά τα παιδιά εντάσσονται σαν μέλη σε κάποια ομάδα και υποκουλτούρα που υπακούει σε αποκλίνουσες νόρμες και έθιμα που συχνά κατακρίνουν τους γονείς.

Αντίθετα η *τάση φυγής*, όπως υποστηρίζουν οι Hawkins and Lane (1987)⁴¹ παρουσιάζεται σε πολλές μορφές. Μπορεί να είναι *ενεργητική, παθητική, αντιδραστική ή συνδυασμός αυτών*.

Πιο αναλυτικά, στην *παθητική φυγή* τα παιδιά αποσύρονται από την οικογένεια και δεν ενδιαφέρονται πλέον γι' αυτή. Συνήθως κλείνονται στον εαυτό τους ή εκδηλώνουν διαταραχές προσωπικότητας (π.χ. ψύχωση ή νεύρωση).

Αντίθετα, στα πλαίσια της συμπεριφοράς της *ενεργητικής φυγής* τα παιδιά προσπαθούν για την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη βελτίωση των καταστάσεων της ζωής τους εντός και εκτός του σπιτιού. Αρχίζουν να

³⁹ Keniston, K. (1960). *The uncommitted: Alienated youth in American society*. New York: Dell.

⁴⁰ Adams (1973) in Akers, R. L., Krohn, M. D., Lanza- Kaduce, L. & Radosevich, M. (1979) Social learning and deviant behavior: A specific test of a general theory. *American Sociological Review*, 44, 636-655.

⁴¹ Hawkins and Lane (1987) in E Shoham S G Rahav G Markowski R Chard F Neuman F, Ben -Haim M Baruch I Esformes Y, Schawarzman Z, Rubin R, Mednick S, Buickhuisen W (1980) Family Parameters of Violent Prisoners *Medicine and Law* Vol 6 No2 pp 151-157.

πειραματίζονται με ενήλικες δραστηριότητες (χρήση αλκοόλ και ναρκωτικών, τζόγος κ.λ.π.). Η φυγή τους σύμφωνα με τους (Glueck and Glueck 1950, Reckless et al. 1957, Toby 1960).⁴²

μπορεί επίσης να πάρει μία καταφανή μορφή παραβατικότητας, όπως: βανδαλισμοί, επιθέσεις με ομάδες ή κάτω από την επήρεια του αλκοόλ. Η *αυπιδραστική φυγή* τέλος, είναι η συμπεριφορά που απευθύνεται ευθέως στους γονείς, βασανίζοντας ή ενοκλώντας τους με εγκληματικές πράξεις .

Αναμφίβολα, για τη φυγή από το σπίτι μπορεί να συντρέχουν πολλοί και διάφοροι λόγοι, μεταξύ αυτών και κάποιες διαταραχές στην προσωπικότητα του ανηλίκου. Παρ' όλα αυτά, το μεγαλύτερο σώμα των ερευνητικών ευρημάτων υποδεικνύει ότι και σε αυτή την περίπτωση οι γονείς και το οικογενειακό περιβάλλον αποτελούν τα βασικότερα αίτια τα οποία ωθούν τους νέους στην εγκατάλειψη της οικογενειακής τους εστίας με οτιδήποτε αυτή συνεπάγεται.....

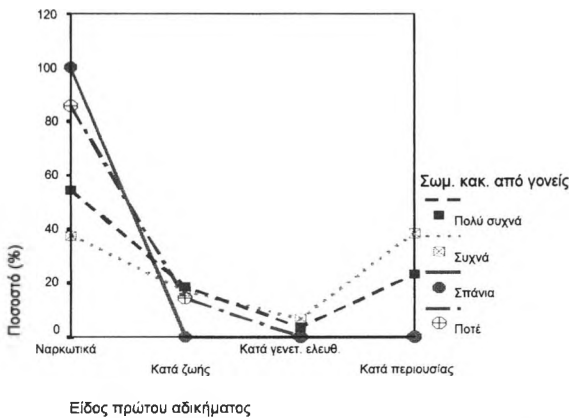
⁴² Glueck and Glueck 1950, Reckless et al. 1957, Toby 1960). in Brennan, T. D. Huizinga and D. Elliott. 1978. The Social Psychology of Runaways. Lexington Books.⁴²

3.0 Σωματική & Σεξουαλική Κακοποίηση Από Τους Γονείς

3.1 Σωματική Κακοποίηση Από Τους Γονείς

Μια άλλη μεταβλητή που καταδείχθηκε ότι επηρέασε την παραβατική συμπεριφορά των ατόμων του δείγματος μας, η οποία παράλληλα βρέθηκε και στατιστικώς σημαντική ($p\text{-value} < 0.001$) ήταν η μεταβλητή «σωματική κακοποίηση από το οικογενειακό περιβάλλον»

Με βάση τα εμπειρικά μας δεδομένα όπως αυτά απεικονίζονται στο ακόλουθο διάγραμμα, παρατηρούμε ότι η πλειοψηφία των ανήλικων ανδρών που υπέστησαν σωματική κακοποίηση από το πρόσωπο του οικογενειακού τους περιβάλλοντος, ωθούνται με μεγαλύτερη συχνότητα προς την τέλεση αδικημάτων παρ. του ν. περί Ναρκωτικών, και κατά της Ιδιοκτησίας αδικημάτων.

Διάγραμμα 61 Περιγραφή της πρώτης παραβατικής πράξης, με βάση τη μεταβλητή σωματική κακοποίηση. N=426

Επιπλέον πρόσφατες έρευνες (Carson, Council & Volk 1988, Ladwig & Andersen 1989, Rohsenow, Corbett & Devine 1988, , Smith & Thornberry 1995)¹ ακόμα έδειξαν ότι υπάρχει μία σχέση ανάμεσα στην

¹ (Carson, Council & Volk 1988, Ladwig & Andersen 1989, Rohsenow, Corbett & Devine 1988, Smith & Thornberry 1995) in Smith, C., & Thornberry, T. P. (1995). The relationship between childhood maltreatment and Adolescent involvement in delinquency. *Criminology*. 33, 451-481.

παιδική θυματοποίηση και την επακόλουθη κατάχρηση αλκοόλ και άλλων ναρκωτικών ουσιών. Στο δικό μας γράφημα η σχέση ανάμεσα στην πολύ συχνή σωματική κακοποίηση και τη χρήση ναρκωτικών ουσιών φαίνεται να υποστηρίζει τα αποτελέσματα των παραπάνω ερευνών.

Ωστόσο, όπως έχει παρατηρηθεί (Ireland & Widom 1994)², η φύση, η έκταση και η αντίληψη εκ μέρους του θύματος για την κακοποίηση στην οποία υπόκειται - και κατ'επέκταση των συνεπειών που υφίστανται - διαφέρει για τους άντρες και για τις γυναίκες. Μέσω μίας συγκριτικής μελέτης της σχετικής θυματοποίησης 1030 ενήλικων εγκλείσιων ανδρών και 500 εγκλείσιων γυναικών στις φυλακές του Τέξας πιστοποιήθηκε αυτή η διαφορά με βάση το φύλο του εγκλείστου παραβατικού ατόμου.

Επιπλέον οι Nolen-Hoeksema (1987), Cutler & Nolen-Hoeksema (1991),³ Finkelhor (1982)⁴ υποστηρίζουν ότι η κατάθλιψη ως αποτέλεσμα της σωματικής ή σεξουαλικής κακοποίησης, είναι πολύ πιο συχνή στις γυναίκες απ' ό,τι στους άντρες, οι οποίες συνήθως στρέφονται προς το ποτό ή τα ναρκωτικά, ενώ οι άνδρες έχουν περισσότερες πιθανότητες να εμπλακούν σε επιθετικές και βίαιες μορφές συμπεριφοράς (Toray, Coughlin, Vuchinich & Patricelli 1991⁵, Widom 1995⁶).

Εξετάζοντας τη διεθνή και ελληνική βιβλιογραφία παρατηρούμε ότι, (Haskell and Yablonsky, 1974 Αγάθωνος Γεωργοπούλου-Τσαγκάρη 1999)⁷, η παρουσία κρουσμάτων ενδοκογενειακής βίας στο εσωτερικό της οικογένειας, εμπλέκουν την συμμετοχή της οικογένειας στην εκμάθηση επιθετικών μοντέλων συμπεριφοράς, καθώς και στη

² (Ireland T., & Widom, C. S. (1994). Childhood victimization and risk for alcohol and drug arrests. *The International Journal of the Addictions*, 29, 235-274

³ Bruckner & Johnson (1987), Carmer Rieker & Mills (1984), Stein, Golding, Siegel, Burnam & Sorenson (1988) in Cutler S. E., & Nolen-Hoeksema, S. (1991). Accounting for sex differences in depression through female victimization: Childhood sexual abuse. *Sex Roles*, 24, 425-438.

⁴ Finkelhor D (1982). Sexual Abuse A sociological perspective. *Child Abuse and Neglect* vol 6 pp 95-102

⁵ Toray, T., Coughlin, C., Vuchinich, S., & Patricelli, P. (1991). Gender differences associated with adolescent substance abuse: Comparisons and implications for treatment. *Family Relations*, vol 40, pp 338-344.

⁶ Widom, C. S. (1995). Victims of childhood sexual abuse: Later criminal consequences (Research in brief). Washington, DC: U.S. Department of Justice

⁷ Bl. Haskell, M. R. and Yablonsky, L. 1974, *Crime and Delinquency*, Rand McNally College, Chicago, Αγάθωνος Γεωργοπούλου-Τσαγκάρη 1999 ό π' σελ 89-90

θεμελίωση των βάσεων για μία μεταγενέστερη εκδήλωση εγκληματικής συμπεριφοράς (Bandura, 1973)⁸

Επιπλέον ευρήματα ποικίλων εμπειρικών μελετών Ouston 1984, West and Farrington 1973, 1977, Wilson 1980, Rutter and Giller, 1983)⁹ τα οποία αναλύουν την επίδραση των οικογενειακών προτύπων, εντοπίζουν τις πιο σημαντικές μεταβλητές που σχετίζονται με τις διαταραχές στη συμπεριφορά και την ανήλικη παραβατικότητα στις εξής: οικογενειακό παραβατικό ιστορικό, ανεπαρκής γονική επίβλεψη, βάνουση και επιθετική γονεϊκή στάση, εκκεντρική ή υπερβολικά αυστηρή πειθαρχία, ενδοσυζυγική σύγκρουση, ψυχοπαθολογία των γονέων, καθώς και στο μέγεθος της οικογένειας (πολυμελής οικογένεια).

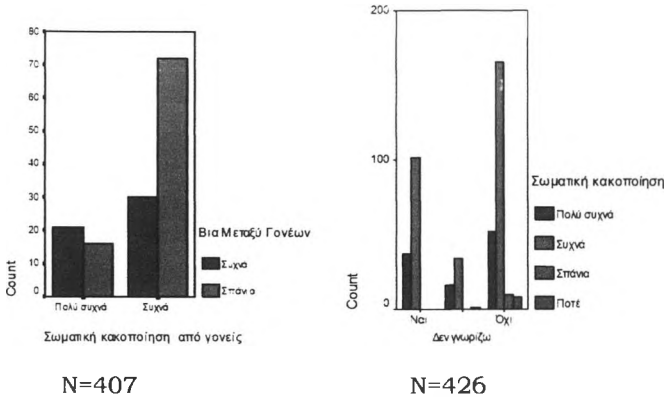
Στα πλαίσια διερεύνησης του τρόπου με τον οποίο η εμπειρία της σωματικής κακοποίησης επηρέασε την εμφάνιση εκ μέρους τους, μιας παραβατικής συμπεριφοράς, θα εστιάσουμε το ενδιαφέρον μας στη εξέταση των μεθόδων χειραγώγησης που χρησιμοποιούσε το γονεϊκό σχήμα., καθώς και στη μελέτη της οικογενειακής ατμόσφαιρας , αρχής γενομένης με την περιγραφή της ύπαρξης ή μη κρουσμάτων ενδοσυζυγικής βίας. Με αυτό τον γνώμονα, παραθέτουμε στο ακόλουθο διάγραμμα τα ευρήματα που προέκυψαν από τα εμπειρικά μας δεδομένα. Πιο συγκεκριμένα τα ακόλουθα διαγράμματα υποδεικνύουν το έντονο ιστορικό ενδοοικογενειακής βίας όπως αυτό καταγράφηκε από τις προσωπικές αναφορές των παραβατικών ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα μας.

⁸ Βλ. Bandura, A.(1973) *Agression: A social Learning Analysis* Prentice, Hall, Englewood Cliffs, New Jersey,

⁹ Ouston, J., (1984) "Delinquency, Family Background and Educational Attainment", *British Journal of Criminology*, Vol. 24, No.1, 1984, σελ.2-26. Επίσης West ,D.J. and Farrington, D,P 1977., *Who Becomes Delinquent*, Heinemann Educational Books, London, 1973. και από τους ίδιους, *The Delinquent Way of Life*, Crane Russak, New York, .

Wilson, H.(1980,) "Parental Supervision: a Neglected Aspect of Delinquency", *British Journal of Criminology*, Vol. 20, No.2, 1980 pp203-235.

Rutter, M and Giller, H. (1983), *Juvenile Delinquency*, Penguin Books Ltd. Harmondsworth,

Διάγραμμα 62 Περιγραφή των ενδοοικογενειακών σχέσεων και των περιστατικών σωματικής κακοποίησης στην μεταξύ των γονέων σχέση, των παραβατικών ατόμων του δείγματος μας, που είχαν πέσει «θύμα» σωματικής κακοποίησης από το οικογενειακό τους περιβάλλον.

Αναλυτικότερα, όπως παρατηρούμε στο παραπάνω διάγραμμα όπου απεικονίζεται η ενδοοικογενειακή βία του σχήματος γονέων-συζύγων, στην περίπτωση που τα παιδιά είχαν υποστεί σωματική κακοποίηση η σχέση μεταξύ των συζύγων ήταν διαταραγμένη. Μάλιστα όσο μεγαλύτερη ήταν η βία που εκδηλωνόταν μεταξύ των γονέων, τόσο συχνότερα γίνονταν τα παιδιά θύματα κακοποίησης.

Πολλά έχουν γραφεί για την ύπαρξη μίας σχέσης αιτίου-αιτιατού ανάμεσα στη σκληρή και καταχρηστική τιμωρία από τους γονείς και την εγκληματική δραστηριότητα των παιδιών τους. Υπάρχει άφθονο αποδεικτικό υλικό που μας παραπέμπει στην παραδοχή της εκτεταμένης επιβολής σωματικής τιμωρίας από γονείς στα παιδιά τους.

Ο Steinmetz (1977)¹⁰ βρήκε ότι το 80% του δείγματος κάποιων κρατουμένων θυμάται να έχει υποστεί σωματική τιμωρία από τους γονείς του

Η έρευνα του Gelles (1977)¹¹ έδειξε ότι το 73% του των ερωτηθέντων ατόμων του δείγματός του, είχε υποστεί κάποιο τραυματισμό από την άσκηση σωματικής τιμωρίας μέσα στην οικογένεια του. Επιπλέον, σε ένα επιστημονικά επιλεγμένο δείγμα 2.200 παιδιών που ερωτήθηκαν για το

¹⁰ Steinmetz S(1977) The use of force for resolving family conflict : The training ground for abuse Family coordinator vol 26 pp 19-26

¹¹ Gelles R J(1977)Violence towards Children in the United States Durham NH :University of New Hamshire Press

περιβάλλον της οικογενείας τους, αποδείχτηκε ότι τα δύο τρίτα των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα είχαν υποστεί ξυλοδαρμό (Foundation of Child Development, 1977).

Αυτό το σκηνικό της γνωστής ή επισήμως καταγεγραμμένης βίας που επικρατεί στην οικογένεια, ανεξάρτητα με το αν συντελείται στο όνομα της πειθαρχίας, γέννησε εύλογα ερωτήματα για το εάν η βία γεννά βία και εάν τα άτομα που κακοποιήθηκαν ως παιδιά έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες ως ενήλικες να γίνουν επιθετικά ή αντικοινωνικά. Με άλλα λόγια, εάν το θύμα μετατρέπεται κάποια στιγμή σε δράστη. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, διάφοροι ερευνητές μελέτησαν τις πρακτικές ανατροφής που είχαν χρησιμοποιηθεί πάνω σε άτομα που αργότερα χαρακτηρίστηκαν ιδιαίτερα βίαια, δηλαδή σε άτομα που είχαν λάβει μία επίσημη διάγνωση από ψυχιάτρους και ειδικούς ως επιθετικά και επικίνδυνα για την κοινωνία. Επίσης, διάφορες είναι οι έρευνες McCord & Zola 1983, Welsh 1976¹², Duncan, Frazier, Litin, Johnson και Barron 1958¹³ που έχουν διεξαχθεί με σκοπό τη διερεύνηση του φαινομένου της σωματικής κακοποίησης και της καταχρηστικής μεταχείρισης των παραβατικών ατόμων από τους γονείς τους.

Μία έρευνα από τους Easson και Steinhilber (1961¹⁴) επέδειξε τον βαθμό κατά τον οποίο οι γονείς ασκούν κάποια επίδραση στη βίαιη συμπεριφορά των παιδιών τους. Σε δύο από τις οκτώ περιπτώσεις που αναλύθηκαν εις βάθος, αναφέρθηκαν βάνουσοι ξυλοδαρμοί από τον πατέρα προς το παιδί, ενώ σε μία τρίτη περίπτωση η μητέρα ήταν το πρόσωπο που ασκούσε άγρια σωματική κακοποίηση.

¹² Welsh R.S. 1976 Severe parental punishment and discipline :A development theory *Journal of clinical Child Psychology* vol 3 (1) pp 11-21

¹³ Duncan, G. M. Frazier, S.H. Litin, E.M. Johnson A.M. και Barron .J (1958) Etiological factors in first -degree murder *Journal of the American Medical Association* vol 168 pp 1755- 1758

¹⁴ Easson W.M. και Steinhilber R.M (1961) Murderow aggression by children and adolescents *Archives of General Psychiatry* vol 4 pp 27-35

Η έρευνα του Palmer (που παρατίθεται στους Steinmetz & Straus, 1974)¹⁵ πάνω στην ψυχολογία των δολοφόνων αποκάλυψε ότι αυτοί που μελετήθηκαν είχαν δεχτεί βίαιη σεξουαλική τιμωρία ως παιδιά.

Οι Duncan, Frazier, Litin, Johnson και Barron (1958) βρήκαν ότι σε τέσσερις από τις παιδικές ιστορίες των έξι κρατουμένων για ανθρωποκτονία που μελέτησαν, το ένα και σημαντικό χαρακτηριστικό που εμφανιζόταν ανεξαιρέτως ήταν η διαρκής και χωρίς οίκτο βαναυσότητα που εισέπρατταν από τους γονείς. Ο Duncan και οι συνεργάτες του (1958) επιπλέον σχολιάζουν ότι οι κρατούμενοι έδειχναν έναν καταπληκτικό βαθμό γνώσης και επιδεξιότητας στο να συνδέουν την εγκληματική τους βία με τις οικογενειακές τους εμπειρίες.

Άλλες μελέτες (Linder 1944, Evans 1960) ¹⁶ που εξέτασαν τις βιογραφίες και τις αυτοβιογραφίες των δραστών αναφέρουν την ύπαρξη σκληρής σεξουαλικής τιμωρίας κατά την παιδική τους ηλικία.

Οι Yochelson και Samenow (1976)¹⁷ αναφέρουν ότι ο εγκληματίας πολύ συχνά θεωρεί τον εαυτό του θύμα μίας παράλογης χρήσης τιμωρίας από τους γονείς του. Οι έρευνες βέβαια δεν έχουν καταδείξει κατά πόσον αυτοί οι εγκληματίες προβάλλουν ψευδώς τα κακά παιδικά τους βιώματα ως δικαιολογία για τη δική τους παράνομη συμπεριφορά.

Στην έρευνα που σχεδιάστηκε από τον Len (1988)¹⁸ για να διαφωτιστεί αυτό το θέμα, προέκυψε ότι υπάρχει πράγματι μία σχέση που δεν είναι μύθος. Από τα 12 άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα και που πίστευαν ότι υπήρχε μία σχέση ανάμεσα στον τρόπο που τους τιμωρούσαν οι γονείς τους και στην δική τους εγκληματική

¹⁵ Palmer in Steinmetz S & Straus, M.S(1974) *Violence in the family* New York :Dodd Mead & Co

¹⁶ Linder R.M. (1944) in Evans J(1960) *Three men :An experiment in the biography of Emotion* New York :Alfred A.Knopf

¹⁷ Yochelson και Samenow (1976) in Giardino P.A, Christian W.C & Giardino R.E., 1997 *Practical Guide to the Evaluation of Child Abuse and Neglect* Sage Publications pp25-28

¹⁸ Len (1988) in Kashani H.J.& Allan D.)W. (1998), "The Impact of Family Violence on Children and Adolescents", *Developmental Clinical Psychology And Psychiatry*, Vol. 37, σ. 19).

συμπεριφορά, αποδείχτηκε ότι υπήρχε πράγματι ιστορικό σκληρής τιμωρίας ή βίαιης κακοποίησης στο σπίτι.

Κάνοντας έρευνα μετανάλυσης (metanalysis) ο Gray (1988)¹⁹ σε σχετικές μελέτες που εξέτασαν τη σχέση ανάμεσα στην παιδική κακοποίηση και την ανήλικη παραβατικότητα, ο αναφέρει ότι οι έρευνες που χρησιμοποιούν αναδρομική ανάλυση βρήκαν ότι οι ανήλικοι παραβάτες έχουν βιώσει σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό κακοποίηση απ' ό,τι ο γενικός πληθυσμός.

Επιπλέον οι έρευνες που χρησιμοποιούν ανάλυση πιθανοτήτων έχουν δείξει ότι τα παιδιά που είχαν κακοποιηθεί εμπλέκονταν αργότερα σε παραβατικές δραστηριότητες σε πολύ υψηλότερο βαθμό απ' ό,τι οι νέοι της ίδιας ηλικίας του γενικότερου πληθυσμού.

Παράλληλα, αυτές οι έρευνες υποστηρίζουν ότι η παιδική κακοποίηση αυξάνει κατά τρόπο σημαντικό τις πιθανότητες μίας μελλοντικής διαταραχής τόσο στη σφαίρα του συναισθήματος όσο και της συμπεριφοράς στα παιδιά θύματα Brown 1984, Gross & Keller 1992²⁰ Walsh 1992²¹

Η πολυσυζητημένη έρευνα της Widom (1989a)²² βρήκε ότι το 26% των κακοποιημένων και παραμελημένων παιδιών είχε τουλάχιστον μία σύλληψη στην ανήλικη ζωή του, έναντι του 17% μη κακοποιημένων παιδιών της ομάδας ελέγχου της έρευνας.

Η Widom (1989a) εξέτασε τη σχέση ανάμεσα στην παιδική κακοποίηση και παραμέληση και την μετέπειτα παραβατική και εγκληματική συμπεριφορά. Συγκεκριμένα βρήκε ότι, ενώ η παιδική κακοποίηση και παραμέληση αυξάνει τον κίνδυνο να εμπλακεί ένα παιδί αργότερα σε παραβατική δραστηριότητα και ως ενήλικας σε εγκληματικές πράξεις, η

¹⁹ Gray (1988) The link between child abuse and juvenile delinquency :What we know and recommendations for policy and research In G.Hotaling D.Finkelhor J.Kirkpatrick &M.Strauss (ed) Family abuse and its consequences (pp 109-123) Newbury Park C..A Sage

²⁰ Brown S.E(1984,) "Social Class, Child Maltreatment, and Delinquent Behaviour r." Criminology 22:259-78.

Gross A & Keller H (1992) Longterm cosequences of childhood physical and psychological maltreatment Aggressive Behaviour vol pp 171-185

²¹ Walsh A. (1992) Genetic and environmental explanations of juvenile violence in advanced and disadvantaged environment Aggressive Behaviour vol pp. 187-199

²² Widom C.S(1989a)"The cycle of violence" Science vol 244 pp 160 -166

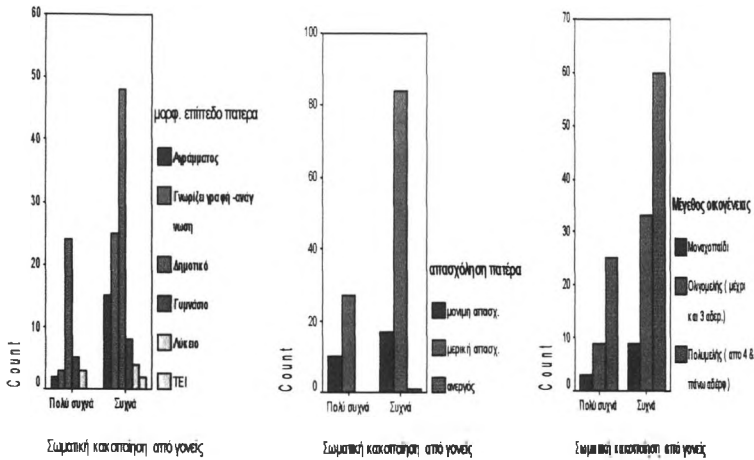
πλειοψηφία των κακοποιημένων παιδιών δεν είχε κάποιο φάκελο παραβάσεων και εγκλημάτων ως έφηβοι και ως ενήλικες αντίστοιχα .Ενώ αυτές οι διαφορές είναι σχετικά μικρές δεν παύουν να είναι στατιστικά σημαντικές.

Η κακοποίηση, όπως υποστηρίζουν οι Gottfredson & Hirschi (1990)²³, Hirschi (1977)²⁴, θεωρείται ότι είναι ένας παράγοντας ο οποίος συνδέεται στενά με τη νεανική παραβατικότητα, διότι μεταξύ άλλων αποιρέπει την προσκόλληση τόσο με τους γονείς όσο και με τους άλλους θεσμούς, οδηγεί σε χαμηλό αυτοέλεγχο και χαμηλή αυτοεκτίμηση και δημιουργεί συναισθήματα ενοχής, εκθρότητας και καχυποψίας προς τους άλλους.

Στρέφοντας την προσοχή μας στα χαρακτηριστικά εκείνα που συνθέτουν το τόσο το κοινωνικό πορτραίτο των γονέων του *παραβατικού μας πληθυσμού* που κακοποιούσαν ή παραμελούσαν τα παιδιά τους, όσο και το προφίλ των δομικών χαρακτηριστικών της οικογένειας, παραθέτουμε τα ακόλουθα τρία γραφήματα , τα οποία , αποτυπώνουν τον τρόπο με τον οποίο τα χαρακτηριστικά αυτά επηρεάζουν τη συχνότητα κακοποίησης που βίωσαν τα άτομα του δείγματός μας. Άλλωστε η κατανόηση της οικογενειακής δομής και της δυναμικής της είναι σημαντική στην μελέτη της κακοποίησης και της παραβατικής συμπεριφοράς.

²³ Gottfredson & Hirschi (1990) A general Theory of crime Palo Alto C.A. Stanford University Press

²⁴ Hirschi (1977), Cause and prevention of Juvenile delinquency Sociological Inquiry vol 47 pp 322-341

Διάγραμμα 63 Περιγραφή της σύνδεσης των δομικών χαρακτηριστικών της οικογένειας με βάση το κοινωνικό προφίλ του πατέρα και το μέγεθος της οικογένειας, σε ότι αφορά τα παραβατικά άτομα του δείγματος μας τα οποία είχαν πέσει «θύμα» σωματικής κακοποίησης από το οικογενειακό τους περιβάλλον N=407

Όπως παρατηρούμε στα παραπάνω διαγράμματα, όσον αφορά το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα, τα παιδιά που είχαν πέσει πολύ συχνά θύματα σωματικής κακοποίησης, δήλωσαν ότι ο πατέρας τους, ήταν απόφοιτος Δημοτικού ή ότι γνώριζε γραφή και ανάγνωση, ενώ για την επαγγελματική του απασχόλησή δήλωσαν ότι αυτή ήταν περιστασιακού χαρακτήρα.. Σχετικά με το μέγεθος της οικογένειας παρατηρούμε και στις δύο περιπτώσεις την προέλευση των παιδιών αυτών ήταν από πολυμελείς οικογένειες.

Αναμφισβήτητα, το κοινωνικοοικονομικό προφίλ του πατέρα όπως διαμορφώνεται από το μορφωτικό και το οικονομικό του status, καθώς και το μέγεθος της οικογένειας φαίνεται να επηρεάζουν με τρόπο καθοριστικό τη συχνότητα κακοποίησης των παιδιών. Στις Η.Π.Α σε έρευνα του "Εθνικού Κέντρου για την Παιδική Κακοποίηση και Παραμέληση" βρέθηκε ότι το χαμηλό οικογενειακό εισόδημα συσχετίζεται σημαντικά με τον υψηλότερο κίνδυνο κακοποίησης. Το 1986, παιδιά που προέρχονταν από οικογένειες με εισόδημα λιγότερο από 15.000 δολάρια ετησίως, είχαν περισσότερες πιθανότητες να πέσουν θύματα κακομεταχείρισης όλων των μορφών, σε αντίθεση με παιδιά από οικογένειες με υψηλότερο εισόδημα. Επίσης, τα παιδιά χαμηλού

εισοδήματος υπόκειντο σε πιο σοβαρούς τραυματισμούς από παιδιά υψηλότερου οικογενειακού εισοδήματος. Τέλος, 132 παιδιά προερχόμενα από οικογένειες με τέσσερα ή περισσότερα παιδιά είχαν μεγαλύτερη πιθανότητα σωματικής κακοποίησης από 6 παιδιά οικογενειών με λιγότερα μέλη/ αδέρφια ("Εθνικό Κέντρο για την Παιδική Κακοποίηση και Παραμέληση", 1988b, "Cappelleri, Eckenrode & Powers (1993), που αναφέρονται στους Giardino, Christian & Giardino 1997).²⁵

Όπως επισημαίνεται από πλήθος μελετών (Flugel 1926, Sonden 1936, Reimer 1940, Himing 1947, Weinberg 1955, Lustig et al. 1966, Lukianowicz 1972, Parker 1974, Schecter & Roberge 1976, Young 1964, Elmer 1967, Gil 1970, 1971, 1975, Bennie & Sclare 1969, Lystad 1975, Antler 1978,) in Cook M. & Howell(1981)²⁶, τα δομικά χαρακτηριστικά των οικογενειών που εμπλέκονται με τη σωματική κακοποίηση είναι ότι οι εν λόγω οικογένειες ανήκουν σε χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα, ζουν σε φτωχές συνθήκες διαβίωσης, αντιμετωπίζουν σε ανησυχητικό βαθμό το πρόβλημα της ανεργίας. Ωστόσο, πιο πρόσφατες έρευνες υποστηρίζουν ότι μελέτες όπως οι παραπάνω, που επικεντρώνονται σε μοναδικές και μεμονωμένες μεταβλητές (π.χ. κοινωνικοοικονομικό επίπεδο) ως αιτιολογικούς παράγοντες της παιδικής κακοποίησης, είναι περιοριστικές όσον αφορά το στόχο τους.

Υπάρχουν σχεδόν ισάριθμες έρευνες για τις σωματικά βίαιες οικογένειες (Galdston 1965, Helfer & Kempe 1968, Steele & Pollock 1968, Giovannoni 1971, Spinetta & Rigler 1972, Justice & Justice 1976, Antler 1978) in Cook M. & Howells K, (1981)²⁷ που

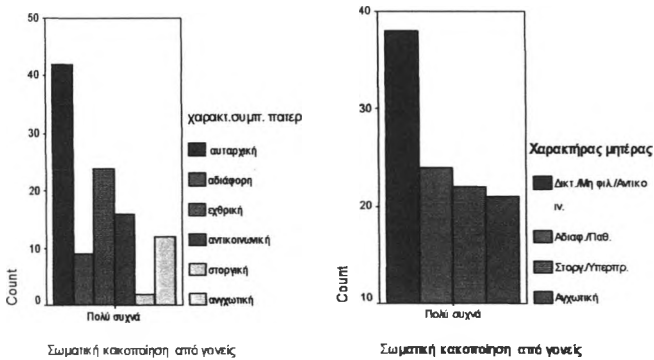
²⁵ National Centre for Child Abuse and Neglect =Εθνικό Κέντρο για την Παιδική Κακοποίηση και Παραμέληση", Cappelleri, Eckenrode & Powers (1993) in Giardino, Christian & Giardino (1997), *ibid* pp.11.

²⁶[Flugel 1926, Sonden 1936, Reimer 1940, Himing 1947, Weinberg 1955, Lustig et al. 1966, Lukianowicz 1972, Parker 1974, Schecter & Roberge 1976, Young 1964, Elmer 1967, Gil 1970, 1971, 1975, Bennie & Sclare 1969, Lystad 1975, Antler 1978,] in Cook M. & Howells 1981, *ibid* pp .15

²⁷ Galdston 1965, Helfer & Kempe 1968, Steele & Pollock 1968, Giovannoni 1971, Spinetta & Rigler 1972, Justice & Justice 1976, Antler 1978 in Cook M. & Howells K, 1981, *ibid*pp. 15

υποστηρίζουν ότι η παιδική κακοποίηση δε συσχετίζεται με μια μόνο ψυχοκοινωνική μεταβλητή - όπως το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο - αλλά με πολλαπλούς παράγοντες. Σύμφωνα με τις έρευνες αυτές, τόσο η σωματική/ ψυχική όσο και η σεξουαλική παιδική κακοποίηση, μπορούν για παράδειγμα να αποτελούν φαινόμενο τόσο σε οικογένειες μεσαίας τάξης, όσο και σε οικογένειες χαμηλότερης τάξης. Τα παραπάνω ευρήματα είχαν σαν αποτέλεσμα όλο και περισσότεροι ερευνητές να τονίζουν την ταχεία συνύπαρξη πολλών σημαντικών στρεσογόνων γεγονότων ως αιτία της παιδικής κακοποίησης, και όχι την παρουσία ενός μόνο παράγοντα/ μεταβλητής.

Εστιάζοντας τώρα στα χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς των γονέων του δείγματος μας ,τα οποία και σηματοδοτούν κατά μια έννοια , την συναισθηματική επαφή που είχε το γονεϊκό σχήμα με τα παιδιά τους (παραβατικά άτομα του δείγματός μας)

Διάγραμμα 64 Περιγραφή των χαρακτηριστικών της συμπεριφοράς του γονεϊκού σχήματος, σε ότι αφορά τα παραβατικά άτομα του δείγματος μας που είχαν πέσει «θύμα» σωματικής κακοποίησης από το οικογενειακό τους περιβάλλον N= .407

Παρατηρούμε λοιπόν, ότι τα παιδιά που είχαν κακοποιηθεί από τον πατέρα περιγράφουν τη συμπεριφορά του πρωτίστως ως αυταρχική και αμέσως μετά εχθρική. Αντίστοιχα τα κακοποιημένα από τη μητέρα παιδιά περιγράφουν τη συμπεριφορά της ως δικτατορική, μη φιλική και αντικοινωνική. Κατά συνέπεια με βάση τις παραπάνω διαπιστώσεις μας , βγαίνει αβίαστα το συμπέρασμα, ότι και η συναισθηματική επαφή μεταξύ της δυάδας γονέα - παιδιού θα ήταν ελλιπής.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειώσουμε ότι γενικά έχει βρεθεί ότι οι οικογενειακές μεταβλητές²⁸ οι οποίες αφενός σχετίζονται με την παιδική κακοποίηση και αφετέρου «ενοχοποιούνται» για τη εμφάνιση του φαινομένου της νεανικής παραβατικότητας: είναι η γονεϊκή εγκληματικότητα, το ιστορικό συλλήψεων των γονέων η γονεϊκή επιθετικότητα, , οι οικογενειακές συγκρούσεις, η ελλιπής γονική επίβλεψη, οι παθητικές και αμελείς στάσεις των γονέων, η βίναυση τιμωρία, καθώς και η μητρική αποστέρηση (Gill 1970),²⁹ (McCord 1979)³⁰, Mc Cord (1983) ³¹ Robins, West& Herjanic 1975)³².

Ακόμα τα αποτελέσματα της έρευνας των Osuna, Alarcon και Luna (1992)³³ επιδεικνύουν τη σημασία του οικογενειακού περιβάλλοντος, ως στην εκμάθηση και τη διατήρηση αντικοινωνικών μοντέλων συμπεριφοράς.. Τα δεδομένα που συλλέχθηκαν από την εμπειρική τους μελέτη υποστηρίζουν τα αποτελέσματα πολλών ερευνών που δείχνουν ότι η αντικοινωνική συμπεριφορά στο παιδί και τον έφηβο συνδέεται με τη

²⁸Από την άλλη όμως πλευρά, ο Gray (1988) σημειώνει ότι οι έρευνες που αποσκοπούν στην διερεύνηση των οικογενειακών μεταβλητών ή των χαρακτηριστικών που οδηγούν τόσο στην κακοποίηση όσο και στην παραβατική συμπεριφορά είναι ελάχιστες.

Μάλιστα επισημαίνει ότι πολλές έρευνες εξέτασαν τη σχέση που υπάρχει ανάμεσα σε διάφορα οικογενειακά χαρακτηριστικά και στην παιδική κακοποίηση, ή στις οικογενειακές μεταβλητές που σχετίζονται με την παραβατικότητα, αλλά ελάχιστες από αυτές εξέτασαν ταυτόχρονα και τα δύο αποτελέσματα .Ο Gray επιπλέον , ισχυρίζεται ότι οι μελλοντικές έρευνες θα πρέπει να εστιάσουν στη φύση αυτών των συνδέσμων και των μηχανισμών της σχέσης ανάμεσα στην κακοποίηση και την παραβατικότητα, εξετάζοντας όλους τους αλληλοεπιδρώντες παράγοντες. Gray (1988) *The link between child abuse and juvenile delinquency :What we know and recommendations for policy and research* In G.Hotaling D.Finkelhor J.Kirkpatrick &M.Strauss (ed) *Family abuse and its consequences* (pp 109-123) Newbury Park C..A Sage

²⁹ Gill D (1970)*Violence against children :Physical abuse in the United States* Cambridge M.A Harvard University Press

³⁰ ³⁰ McCord J (1979), . "Some Child-rearing Antecedents of Criminal Behaviour in Adult Men." *Journal of Personality and Social Psychology* vol 9: pp1147 -1486

³¹ Mc Cord J (1983) *A forty year perspective on effects of child abuse and maltreatment* *Child Abuse & Neglect* vol 7 pp 265- 270 βλεπ. Επίσης

Mc Cord, J.. "A Longitudinal Study of Aggression and Antisocial Behaviour," In: K. T. Van Dusen and S. A. Mednick (Eds.) *Prospective Studies of Crime and Delinquency* . Kluwer-Nijhoff. Boston, 1983.

³² Robins L.N. P.A , West & B.L. Herjanic (1975) "Arrest and Delinquency in two Generations :A study of Black Urban Families and their children *Journal of Child Psychology and Psychiatry* vol 16 pp 125-40

³³ . Osuna, E., Alarcon, C., και Luna, A(1992)., "Family Violence as a determinant factor in Juvenile Maladjustment," *Journal of Forensic Sciences, JFSCA*, Vol. 37n 6 pp 1633-1639.

χρήση φυσικής βίας στο σπίτι (Lewis et al 1979a,1979b,1979c, 1979d).³⁴

Εστιάζοντας το ενδιαφέρον μας στο σημείο αυτό, στις μετέπειτα επιπτώσεις της σωματικής κακοποίησης, παρατηρούμε ότι ο Loury (15)³⁵ επεσήμανε τόσο τη σημασία που έχουν τα οικογενειακά βιώματα του παιδιού ως προς την ροπή του προς την νεανική παραβατικότητα, όσο και στην μετέπειτα εγκληματική του εμπλοκή. Επιπλέον σημείωσε ότι υπάρχουν πιθανότητες άρσης αυτής της ροπής, μόνο μέσω μίας παρέμβασης η οποία θα είναι επικεντρωμένη σε επίπεδο οικογένειας..

Επιπλέον σύμφωνα με τον Bandura (1973)³⁶, η αντικοινωνική συμπεριφορά είναι το αποτέλεσμα μάθησης βάσει επιθετικών μοντέλων συμπεριφοράς, σε συνδυασμό με τον αποσταθεροποιητικό ρόλο αυτών των μοντέλων κατά τη διάρκεια της παιδικής ανάπτυξης.

Όπως σημειώθηκε από τους Feschbach (1970) Osuna, E., Alarcon, C., & Luna A (1992)³⁷, όλα τα θεωρητικά μοντέλα της επιθετικότητας προϋποθέτουν ότι η επιθετική συμπεριφορά είναι κατά κάποιον τρόπο το προϊόν «μάθησης και απόκτησης». Έχει βρεθεί επίσης (Volavka et al. 1992)³⁸, ότι τα μοντέλα συμπεριφοράς που μαθαίνονται κατά τη διάρκεια της παιδικής ηλικίας και της εφηβείας έχουν την τάση να εμμένουν και στην ενήλικη ζωή. Η επιθετική συμπεριφορά, οι κανόνες, οι νόρμες, οι αξίες οι απόψεις και οι στάσεις υπέρ της επιθετικότητας μπορούν να μεταδοθούν³⁹ στο παιδί από το οικογενειακό περιβάλλον, από τη νηπιακή

³⁴ Βλ. Lewis, D.O., Shanok, S. S., and Balla, D.A., "Parental Criminality and Medical Histories of Delinquent children, American Journal of Psychiatry, Vol.136, No.3, 1979a. pp.288-292. Των ιδίων, «Parental Difficulties, Head Trauma and Child Abuse in the Medical Histories of Seriously Delinquent Children," American Journal of Psychiatry, Vol. 136, No4, 1979b, pp. 419-423.

³⁵ Loury, G. C.(1987) The Family as Context for Delinquency Prevention: Demographic Trends and Political Realities In: J. Q. Wilson and G. C. Loury (Eds.), New York.

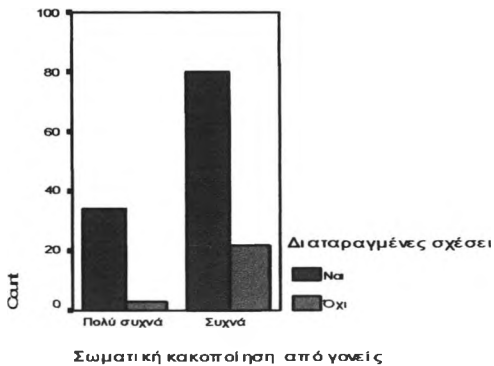
³⁶ Bandura (1973) *Aggression :A Social Learning Analysis* Englewood Cliffs N.J. Prentice -Hall
³⁷ Feschbach (1970) in Osuna, E., Alarcon, C., & Luna, A., "Family Violence as a determinant factor in Juvenile Maladjustment," Journal of Forensic Sciences, JFSCA, Vol. 37, No.6, November 1992, σελ. 1633-1639)

³⁸ Volavka, J., Martell, D.. and Convit.(1992). "Psychobiology of the Violent Offender," Journal of Forensic Sciences. vol 37, No. 1, Jan. . pp. 237-251.

³⁹ Αυτό βέβαια δε ματαιώνει τον πιθανό ρόλο των βιολογικών και των κληρονομικών παραγόντων οι επιδράσεις των οποίων στο ζήτημα της οικογενειακής βίας πρέπει επίσης να λαμβάνονται υπόψη. Ωστόσο η ανάλυση αυτών των παραγόντων απαιτεί μία προσέγγιση και ένα πειραματικό σχεδιασμό που διαφέρει από αυτόν που χρησιμοποιείται στην έρευνά μας.

του κιάλας ηλικία , δεδομένου ότι η ηλικία αυτή ,είναι μία ιδιαίτερως σημαντική περίοδος για την απόκτηση μοντέλων συμπεριφοράς.

Όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, έχει καταγραφεί σε πολλές έρευνες ότι τα παιδιά οικογενειών στις οποίες επικρατούν οι συγκρούσεις, εκτίθενται συχνά σε σκηνές οικογενειακής βίας και είναι συχνά τα ίδια θύματα κάποιας ψυχολογικής και σωματικής κακοποίησης. Σε ό,τι αφορά τη βία, πολλές έρευνες έχουν συνδέσει τις υπερβολικές ενδοοικογενειακές διαμάχες οι οποίες συνοδεύονται με τη χρήση βίας με την μετέπειτα παραβατική δράση. Ο Nye (1958) ⁴⁰ για παράδειγμα βρήκε ότι η μεταβλητή που περιγράφει τις μεταξύ των γονέων συγκρούσεις , συγκρινόμενη με την μεταβλητή « διασπασμένη οικογένεια», αξιολογείται ως ο πλέον σημαντικός δείκτης πρόγνωσης μιας παραβατικής συμπεριφοράς. Μελετώντας τα εμπειρικά μας δεδομένα, πράγματι διαπιστώνουμε με βάση το ακόλουθο διάγραμμα να επιβεβαιώνεται η παραπάνω άποψη . Ειδικότερα παρατηρούμε ότι, τα κακοποιημένα στα πλαίσια της οικογένειάς τους παραβατικά άτομα του δείγματός μας περιέγραψαν την οικογενειακή τους ατμόσφαιρα από διαταραγμένη έως πολύ διαταραγμένη.

Διάγραμμα 65 Περιγραφή της οικογενειακής ατμόσφαιρας των παραβατικών ατόμων του δείγματός μας ,τα οποία είχαν πέσει «θύμα» σωματικής κακοποίησης από το οικογενειακό τους περιβάλλον N=407

⁴⁰ Nye (1958) ibid

Επιπλέον οι Kashani H.J. & Allan D.W.(1998)⁴¹, αναφέρουν ότι τα παιδιά που μεγάλωσαν σε σπίτια όπου ήταν συχνά τα θύματα βίας και συγκρούσεων τείνουν να παρουσιάζουν στοιχεία συναισθηματικής διαταραχής, προβλήματα συμπεριφοράς και στοιχεία κοινωνικής σύγκρουσης στις διαπροσωπικές τους σχέσεις. Σε ό,τι αφορά την επίδραση της ενδοοικογενειακής σωματικής βίας στο συναισθηματικό δέσιμο μεταξύ γονέα - παιδιού και στην κοινωνική εξέλιξη του παιδιού, έχει παρατηρηθεί (Adams,Overholser, & Lenhert, 1996' Kaplan, Pelkovitz, Salzinger, Mandel, & Weiner,1997 Seligman, 1975) in Kashani H.I. & Allan D.W. (1998)⁴² ότι η απουσία στοργής, τρυφερότητας και φροντίδας από την πλευρά των βίαιων γονιών, οδηγεί σε ελλιπή ψυχική επαφή, σε διαστρεβλωμένη σχέση εμπιστοσύνης και σε φτωχές γενικά αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στους γονείς και το παιδί.

Το θέμα των επιπτώσεων της ενδοοικογενειακής παιδικής κακοποίησης, και ειδικότερα της σωματικής, δεν εξαντλείται στις παραπάνω αναφορές. Και σε άλλα σημεία της βιβλιογραφίας υποστηρίζεται ότι η κακομεταχείριση έχει αρνητικές επιδράσεις στη συμπεριφορά, την εξέλιξη και την ψυχοκοινωνική λειτουργικότητα του παιδιού. Έρευνες (Lamphear 1985, Oates 1982, Parish, Myers, Brandner & Templin 1985 , Parish,1997) ⁴³ που έγιναν σε «κλινικούς» πληθυσμούς σοβαρά διαταραγμένων ατόμων βρήκαν μία υψηλή συσχέτιση μεταξύ κακοποίησης και περιορισμένης εξελικτικής, συμπεριφορικής και ψυχοκοινωνικής ανάπτυξης.

Εξετάζοντας συνδυαστικά τα φαινόμενα της σωματικής κακοποίησης που υφίστανται τα νεαρά μέλη της οικογένειας από το στενό

⁴¹Lamphear 1985, Oates 1982, Parish, Myers, Brandner & Templin 1985 , Parish,1997 in Kashani H.J. & Allan D.W. (1998), "The impact of Family Violence on Children and Adolescents", in *Developmental Clinical Psychology and Psychiatry*, Sage Publications Vol. 37,pp. 18- 73).

⁴² Adams,Overholser, & Lenhert, 1996' Kaplan, Pelkovitz, Salzinger, Mandel, & Weiner,1997 Seligman, 1975) in Kashani H.I. & Allan D.W. (1998), "The Impact of Family Violence on Children and Adolescents",*Developmental clinical psychology and psychiatry*, vol 37, pp 18-73).

⁴³ Lamphear (1985), Oates (1982), Parish, Myers, Brandner & Templin (1985), Parrish, J. M. (1997) Behavior Management: Promoting Adaptive Behavior. In Batshaw M. L. "Children with Disabilities", Fourth Edition, Paul H. Brooks publishing Co, Baltimore p. 657-688

οικογενειακό τους περιβάλλον , υπό το πρίσμα της ψυχοπαθολογίας των γονέων , παρατηρούμε ότι αυτή αποτελεί ένα ιδιαίτερα ενοχοποιητικό παράγοντα σύνδεσης της οικογένειας με τη νεανική παραβατικότητα. Πιο συγκεκριμένα στην έρευνα των McGaha και Leoní (1995)⁴⁴ πάνω σε οικογένειες με πρόβλημα αλκοολισμού βρέθηκε ότι ανάμεσα στους νεαρούς από αλκοολικές οικογένειες οι 24 (63%) ανέφεραν ότι η βία ήταν τόσο άσχημη που η αστυνομία έπρεπε να παρέμβει τουλάχιστον μία φορά για να επιλύσει τη σύγκρουση, σε σύγκριση μόνο με 8 άτομα (29%) που προέρχονταν από οικογένειες χωρίς πρόβλημα αλκοολισμού. Στην κλίμακα βίας, 25 νέοι (62%) από αλκοολικές οικογένειες άγγιζαν το υψηλότερο επίπεδο βίας σε σύγκριση με το 21% των νέων που προέρχονταν από άλλες οικογένειες.

Επιπλέον, με βάση τα ευρήματα της εν λόγω μελέτης, διαπιστώθηκε ότι 17 ανήλικοι από αλκοολικές οικογένειες, δηλαδή το 43%, είχαν υποστεί πολύ μεγάλη κακοποίηση στην παιδική ηλικία σε σύγκριση με μόνο 6 ανήλικους, δηλαδή το 21% ,που προέρχονταν από γονείς που δεν είχαν πρόβλημα αλκοολισμού. Πέντε από τους ανήλικους που είχαν κακοποιηθεί από τους αλκοολικούς γονείς τους ανέφεραν ότι είχαν νοσηλευθεί εξαιτίας της κακοποίησης που υπέστησαν, ενώ κανένας ανήλικο άτομο που προέρχονταν από μη αλκοολική οικογένεια, δεν ανέφερε ότι έφτασε να νοσηλευθεί λόγω της κακοποίησης που υπέστη. Από τα ανήλικα άτομα όμως που υπήρχε πρόβλημα αλκοολισμού στην οικογένεια, 27 άτομα (67%) ανέφεραν ότι χτυπήθηκαν τόσο δυνατά από κάποιον γονέα με αποτέλεσμα να τους αφήσει σημάδι, σε σύγκριση με μόνο 7 ανηλικούς, δηλαδή το 23%, που προέρχονταν από σπιτία χωρίς το εν λόγω πρόβλημα.

Κάνοντας μία συνολική αποτίμηση των ερευνών που σχετίζονται με την κακοποίηση, θα πρέπει να σημειώσουμε εδώ ότι δεν είναι λίγοι οι μελετητές που βλέπουν τη σχέση ανάμεσα στην παιδική κακοποίηση και την παραβατικότητα με σκεπτικισμό. Τα επιχειρήματα που προβάλλουν

⁴⁴ McGaha J και Leoní E.L.(1995) Family violence abuse and related family issues of incarcerated delinquency with alcoholic parents compared to those with non alcoholic parents *Adolencence* vol 30 (118) pp 471-481

είναι διαφορετικά αλλά καθόλου υποδεέστερα, αφού υποστηρίζονται από τα ευρήματα σχετικών ερευνών.

Συγκεκριμένα μία πρόσφατη έρευνα των (Zingraff, Leiter, Myers & Johnson 1993)⁴⁵ επέδειξε ότι η επίδραση της κακοποίησης στην παραβατικότητα έχει υπερτονιστεί. Συγκεκριμένα υποστηρίζουν ότι ενώ μπορεί να προβλέψει ως ένα βαθμό ορισμένα είδη παραβατικών συμπεριφορών, ωστόσο, δεν μπορεί να προβλέψει βίαιου τύπου αδικήματα- *όπως είναι η αυθωποκτονία, η ληστεία*- από τη στιγμή που θα ενταχθούν στο παζλ ορισμένες δημογραφικού τύπου μεταβλητές. Αυτή η σημαντική έρευνα αποτελεί μία μεγάλη πρόκληση στη βιβλιογραφία περί κακοποίησης και παραμέλησης, διότι ισχυρίζεται ότι η παιδική κακοποίηση αυτή καθ' αυτή έχει μία μικρή επίδραση στη μετέπειτα συμπεριφορά των θυμάτων.

(Λαμβάνοντας υπόψη ότι οι προσωπικές αναφορές των υποκειμένων για την κακοποίηση και την παραβατικότητα συχνά αποτυγχάνουν να αποκαλύψουν μία σημαντική σχέση, ο Zingraff και οι συνεργάτες του χρησιμοποίησαν επίσημα στοιχεία για την κακοποίηση και την παραβατικότητα, κάνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο πιο αξιόπιστη την έρευνα τους. Ανέφεραν λοιπόν ότι, ενώ η κακοποίηση μπορεί να προβλέψει ως ένα βαθμό το τύπο της εν δυνάμει παραβατικής πράξης που, θα διαπράξει ένα άτομο, αυτή η δυνατότητα εξαφανίζεται (με εξαίρεση ορισμένα είδη παραβατικής συμπεριφοράς) όταν εισαχθούν και άλλες μεταβλητές. Η κυριότερη μεταβλητή ελέγχου στην έρευνά τους ήταν η δομή της οικογένειας. Επιπλέον η εμπειρική μελέτη των Heck και Walsh (2000)⁴⁶ χρησιμοποιεί την έρευνα των Zingraff et al. (1993)⁴⁷ σαν οδηγό, κάνοντας όμως χρήση πιο περιεκτικών βοηθημάτων για τη μέτρηση της εξαρτημένης μεταβλητής της παραβατικότητας και της ανεξάρτητης μεταβλητής της κακοποίησης.

⁴⁵ Zingraff M.T. Leiter J Myers K.A & Johnson M.C (1993) Child maltreatment and youthful problem behavior *Criminology* vol 31 pp 173-202

⁴⁶ C Heck, A. Walsh, (2000,) *The Effects of Maltreatment and Family Structure on Minor and Serious Delinquency*, *International Journal of Offender and Comparative Criminology* Vol 44 (2), p. 178

⁴⁷ Zingraff et al. (1993) *ibid* pp 173-202

Επιπλέον όπως υποστηρίζεται από τον (Lykken 1995)⁴⁸η σωματική κακοποίηση φαίνεται να είναι μία *επκέτα η οποία* αιχμαλωτίζει τη συναισθηματική ανέχεια, την αδύνατη σχέση γονέα-παιδιού και τη γενικότερη έλλειψη γονεϊκής φροντίδας προς το παιδί..

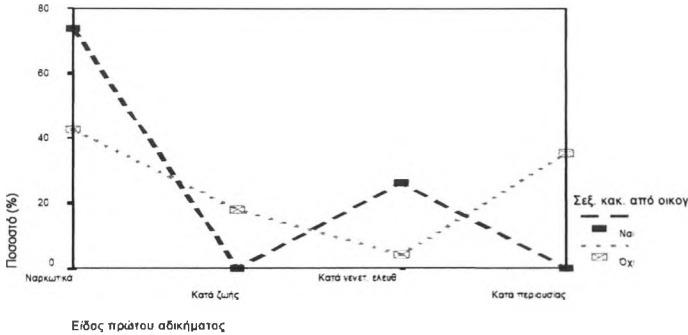
Κλείνοντας τη ενότητα αυτή και με βάση το προβληματισμό του Zingraff (1993) που παραθέσαμε προηγουμένως , σχετικά με το αν έχει υπερτονιστεί από τη σχετική βιβλιογραφία, η σύνδεση της ενδοκογενειακής κακοποίησης των νεαρών μελών της οικογένειας με την μετέπειτα παραβατική τους συμπεριφορά η απάντησή μας είναι, ότι αυτό είναι πολύ πιθανό να συμβαίνει .

.Ωστόσο, όμως η σκέψη μας αυτή δε θα πρέπει να μας οδηγήσει στο αντίθετο άκρο , υποτιμώντας με αυτό τον τρόπο τις διάφορες αρνητικές επιδράσεις της παιδικής κακοποίησης, καθώς και το γεγονός ότι παραμένει πολύ δυνατή η πιθανότητα, η παιδική κακοποίηση να βάζει τα παιδιά σε κίνδυνο στο να εκδηλώσουν μελλοντικά μια παραβατική συμπεριφορά, τόσο σε επίπεδο των ασήμαντων εκδηλώσεών της, όσο και πιο σοβαρών και επικίνδυνων μορφών της.

⁴⁸ Lykken 1995). In Cary Heck, Anthony Walsh, (2000,) *The Effects of Maltreatment and Family Structure on Minor and Serious Delinquency*, *International Journal of Offender and Comparative Criminology* Vol 44 (2), p. 178- 190

3.2 Σεξουαλική Κακοποίηση

Μια άλλη μεταβλητή η οποία φάνηκε να επηρεάζει την παραβατική συμπεριφορά των ατόμων του δείγματός μας και η οποία βρέθηκε στατιστικώς σημαντική ($p\text{-value}<0.001$) ήταν και η **«σεξουαλική κακοποίηση» από το οικογενειακό περιβάλλον.**

Διάγραμμα 66 : Περιγραφή πρώτης παραβατικής πράξης & σεξουαλική κακοποίηση από το οικογενειακό περιβάλλον N=426

Όπως παρατηρούμε στο παραπάνω διάγραμμα οι ανήλικοι παραβατικοί άνδρες του δείγματός μας που έχουν πέσει θύματα σεξουαλικής κακοποίησης μέσα στο οικογενειακό τους περιβάλλον διαπράττουν σε μεγαλύτερη συχνότητα αδικήματα που σχετίζονται με την Παρ. του Ν. περί Ναρκωτικών ή αδικήματα Κατά της Γενετήσιας Ελευθερίας απ' ό,τι οι υπόλοιποι.

Τις τελευταίες δεκαετίες - και κυρίως από τη δεκαετία του 1960 - έχει δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στην κλινική και εμπειρική/ πειραματική βιβλιογραφία σχετικά με το ρόλο του συστήματος της οικογένειας στην ανάπτυξη της παιδικής σεξουαλικής κακοποίησης [Avery- Clark C., O'Neil J.A & Laws D, R. (1981), Cook & Howells (1981)].¹

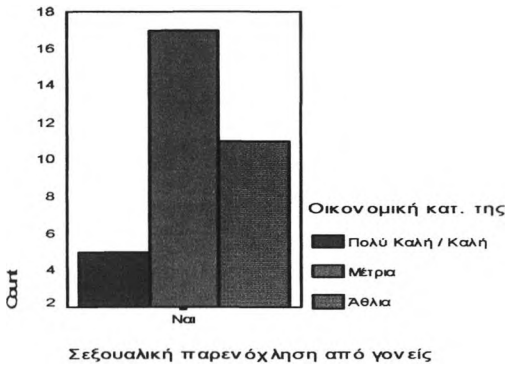
Τα ευρήματα πολλών ψυχολογικών και ψυχοκοινωνικών ερευνών για

¹ Avery-Clark C., O'Neil J.A & Laws D,R. (1981) in Cook M & Howells .K(1981) Adult sexual interest in children Academic Press pp 14.

τύπους οικογενειών που κακοποιούν σεξουαλικά τα νεαρά μέλη της οικογένειας, βρίσκονται σε συνάφεια με τους μεμονωμένους παράγοντες κινδύνου. Έτσι, λοιπόν, σύμφωνα με τη βιβλιογραφική ανασκόπηση αναφέρονται ποικίλα χαρακτηριστικά βίαιων οικογενειών.

Τα πιο συνήθη όμως [Flugel 1926, Sonden 1936, Reimer 1940, Himing 1947, Weinberg 1955, Lustig *et al.* 1966, Lukianowicz 1972, Parker 1974,] in Cook & Howells (1981)² είναι, η χαμηλή κοινωνική θέση της οικογένειας, το χαμηλό οικογενειακό εισόδημα, τα πρότυπα αλληλεπίδρασης γονέα - παιδιού, με τις συγκρούσεις των ρόλων που βιώνει ο γονέας .

Μελετώντας τα εμπειρικά μας δεδομένα, πράγματι διαπιστώνουμε με βάση το ακόλουθο διάγραμμα να επιβεβαιώνεται η άποψη ότι το χαμηλό οικογενειακό εισόδημα αποτελεί ένα ακόμα σημαντικό επιβαρυντικό παράγοντα. Ειδικότερα παρατηρούμε ότι, τα κακοποιημένα σεξουαλικά παραβατικά άτομα του δείγματός μας περιέγραψαν στην πλειοψηφία τους, της οικονομική κατάσταση της οικογένειάς τους από μέτρια έως άθλια.

Διάγραμ. 67 Περιγραφή της οικονομικής κατάστασης της οικογένειας των παραβατικών ατόμων του δείγματός μας, που είχαν πέσει θύματα σεξουαλικής κακοποίησης από το οικογενειακό τους περιβάλλον. N=33

² [Flugel 1926, Sonden 1936, Reimer 1940, Himing 1947, Weinberg 1955, Lustig *et al.* 1966, Lukianowicz 1972, Parker 1974, Schecter & Roberge 1976, Young 1964, Elmer 1967, Gil 1970, 1971, 1975, Bennie & Sclare 1969, Lystad 1975, Antler 1978] In Cook & Howells (1981) *ibid* pp 38

Επιπλέον σε ότι αφορά το κοινωνικό οικονομικό προφίλ της οικογένειας, μεγαλύτερη σημασία φαίνεται να έχουν όπως υποστηρίζουν οι Giaretto, 1981b Finkelhor, 1982)³ τα γνωρίσματα του πατέρα, αφού αυτός είναι ο κύριος οικονομικός παράγοντας της οικογένειας, αλλά και ο βασικός υπαίτιος της παιδικής σεξουαλικής κακοποίησης.

Σύμφωνα με τα διαθέσιμα ερευνητικά πορίσματα, [Schecter & Roberge 1976, Young 1964, Elmer 1967, Gil 1970, 1971, 1975, Bennie & Sclare 1969, Lystad 1975, Antler 1978] In Cook & Howells (1981)⁴ αυτός συνήθως ασχολείται με γεωργικές εργασίες ή είναι ανειδίκευτος εργάτης με κύριο γνώρισμα, την περιστασιακή του απασχόληση η οποία χαρακτηρίζεται από συχνές αλλαγές ενασχολήσεων. Επιπλέον σημαντικός αριθμός εξ αυτών για μακρύ χρονικό διάστημα είναι άνεργος.

Η οικογένεια από την οποία προέρχεται, Αρτινοπούλου (1994)⁵ συνήθως ανήκει στα χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα και χαρακτηρίζεται από οικονομική και συναισθηματική αποστέρηση, καθώς και από πολύ χαμηλό μορφωτικό επίπεδο με στοιχειώδεις γραμματικές γνώσεις.

Άλλες μελέτες όμως, όπως αυτές των (Giaretto 1981b), (Finkelhor 1982)⁶ έχουν δείξει ότι η παιδική σεξουαλική κακοποίηση μπορεί να συμβαίνει σε μία οικογένεια ανεξάρτητα από το κοινωνικό ή οικονομικό της προφίλ.

Επίσης, όπως επισημαίνουν οι Raphling et al. 1967, Young 1964, Elber 1967, Spinetta & Rigler 1972, Lystad 1975, Justice & Justice 1976,

³ Giaretto, 1981b, Finkelhor, 1982 in Finkelhor D (1982) Sexual abuse :A sociological perspectives Child Abuse and Neglect vol 6 pp 95-102

⁴ Schecter & Roberge 1976, Young 1964, Elmer 1967, Gil 1970, 1971, 1975, Bennie & Sclare 1969, Lystad 1975, Antler 1978] In Cook & Howells (1981).

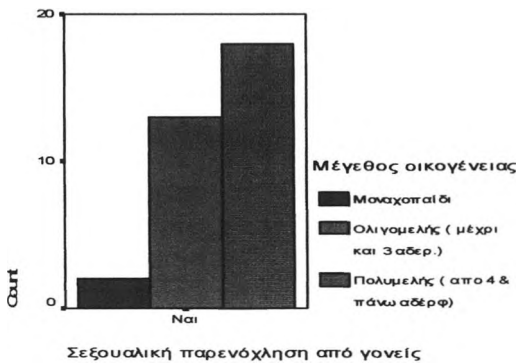
⁵ Αρτινοπούλου Β.1994, Συμβολή στη διερεύνηση της αμοιβατικής σχέσης μεταξύ πατέρα και κόρης Διδ.Διατρ σσ73-77).⁵

⁶ Giaretto, 1981b, Finkelhor, 1982,) in Finkelhor D (1982) Sexual abuse :A sociological perspectives Child Abuse and Neglect vol 6 pp 95-102.

Steele 1976, Garbarino 1977)⁷ πολύ συχνά οι οικογένειες αυτές χαρακτηρίζονται από κοινωνική απομόνωση και από ανεπαρκή ανάπτυξη δίαυλων επικοινωνίας με τον κοινωνικό τους περίγυρο. Πιο συγκεκριμένα οι γονείς που κακοποιούν σεξουαλικά τα παιδιά τους, συχνά χαρακτηρίζονται από ανεπάρκεια κοινωνικών επαφών και επικοινωνίας με άτομα της ευρύτερης οικογένειας, της γειτονιάς και γενικότερα της κοινότητας.

Επιπλέον ένας άλλος ενοχοποιητικός παράγοντας που συνδέεται με την σεξουαλική κακοποίηση στην οικογένεια είναι και το μέγεθος της οικογένειας. Συγκεκριμένα έχει υποστηριχθεί από αρκετούς μελετητές Weiner (1978) ⁸ Giardino P.A Christian & Giardino P.E (1997) ⁹

ότι στις πολυμελείς οικογένειες το φαινόμενο σεξουαλικής κακοποίησης των νεαρών μελών της οικογένειας από το στενό τους οικογενειακό περιβάλλον, παρουσιάζεται σε μεγαλύτερη συχνότητα.

Διάγραμμ. 68 Μέγεθος οικογένειας των παραβατικών ατόμων του δείγματός μας, που είχαν πέσει θύματα σεξουαλικής κακοποίησης από το οικογενειακό τους περιβάλλον. N=33

⁷ [Raphling et al. 1967, Young 1964, Elber 1967, Spinetta & Rigler 1972, Lystad 1975]⁷ in Cook & Howells(1981) *ibid*, pp 14-15.

⁸ Weiner I.B.A (1978) A clinical perspective on Incest *American Journal of Diseases of Children* vol 132 pp 123-124 & 132

⁹ Giardino P.A, Christian W.C & Giardino R.E. (1997) *Practical Guide to the Evaluation of Ghild Abuse and Neglect* Sage Publications pp25-28

Εξετάζοντας τα εμπειρικά μας δεδομένα παρατηρούμε ότι τα παραβατικά άτομα του δείγματός μας τα οποία είχαν κακοποιηθεί σεξουαλικά από το μέλος της οικογένειάς τους, στην πλειοψηφία τους μας δήλωσαν ,ότι προέρχονταν από πολυμελείς οικογένειες.

Έχοντας κάνει ήδη λόγο για τα δομικά και κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά που σκιαγραφούν τη βίαιη σεξουαλικά οικογένεια, θα εξετάσουμε τους παράγοντες εκείνους που έχουν να κάνουν με τα ατομικά χαρακτηριστικά τόσο του πατέρα και της μητέρας μεμονωμένα, όσο και των μεταξύ τους σχέσεων.

Ξεκινώντας από τον πατέρα, παραθέτουμε σε αυτό το σημείο το γράφημα που παρουσιάζει τα βασικά χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς του , όπως αυτά σχετίζονται με τη σεξουαλική κακοποίηση.

Διάγραμμα 69 Περιγραφή των χαρακτηριστικών της συμπεριφορά του πατέρα των παραβατικών ατόμων του δείγματός μας, που είχαν πέσει θύματα σεξουαλικής κακοποίησης από το οικογενειακό τους περιβάλλον. N=33

Συγκεκριμένα παρατηρούμε ότι τα παραβατικά άτομα του δείγματός μας που είχαν κακοποιηθεί σεξουαλικά περιγράφουν τη συμπεριφορά του πατέρα/ κηδεμόνα τους, πρωτίστως ως αντικοινωνική και αμέσως μετά εχθρική.

Επιπλέον όπως επισημαίνεται από την Αρτινοπούλου (1994)¹⁰ σε οικογένειες όπου ο πατέρας κακοποιεί σεξουαλικά τα νεαρά μέλη της οικογένειας, συνήθως περιγράφεται ως αυταρχικός ή αντίθετα υπερβολικά υποτακτικός. Επιπρόσθετα υποστηρίζεται ότι η συναισθηματική ανωριμότητα του πατέρα -*με την έννοια της ψυχολογικής διαταραχής και όχι της ψυχικής πάθησης*- αποτελεί παράγοντα κινδύνου και κοινή διαπίστωση των εμπειρικών μελετών.

Ακόμα υποστηρίζεται¹¹ Comier B.M., Kennedy M., & Sangowicz (1962) από πλήθος εμπειρικών και κλινικών μελετών, ότι ο πατέρας που συμπεριφέρεται με βίαιο τρόπο στα νεαρά μέλη της οικογένειας του, συνήθως ότι έχει υποστεί και αυτός σωματική κακοποίηση από τους δικούς τους γονείς κατά το παιδικό ή εφηβικό στάδιο της ζωής του.

Σε 'ότι αφορά τα χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς της δικής του μητέρας Justice & Justice, (1976)' ,Straus & Kantor, (1987) in Giardino P.A, Christian W.C & Giardino R.E., (1997)¹² αυτή περιγράφεται ως ψυχρή και απορριπτική.

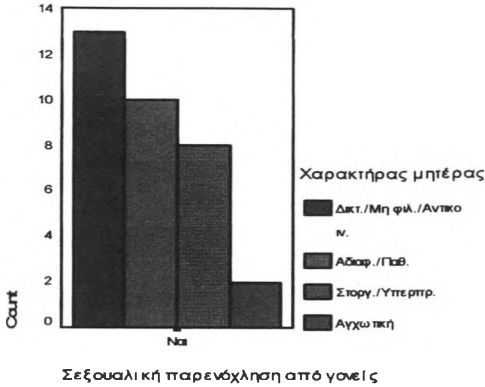
Επιπλέον, με γνώμονα ότι η πλειοψηφία εξ αυτών δηλώνει, ότι στην νεαρή τους ηλικία είχαν εγκαταλείψει την οικογενειακή τους εστία, λόγω των εντόνων συγκρούσεων και της διαταραγμένης συναισθηματικά, οικογενειακής ατμόσφαιρας που βίωναν, ένα επιπλέον χαρακτηριστικό που προσάπτεται σε αυτόν τον πατέρα είναι αυτό του «σκασιάρχη» .

Συνεχίζοντας την περιγραφή των βασικών χαρακτηριστικών των γονέων, θα εξετάσουμε τα χαρακτηριστικά που περιγράφουν τη συμπεριφορά της μητέρας.

¹⁰ Αρτινοπούλου Β., 1994, Συμβολή στη διερεύνηση της αιμομικτικής σχέσης μεταξύ πατέρα και κόρης Διδ. Διατρ. σσ. 73-77).¹⁰

¹¹ Comier B.M., Kennedy M., & Sangowicz (1962) J. Psychodynamics of father -daughter incest Canadian Psychiatric Association Journal vol 7 pp 203-217

¹² Giardino P.A, Christian W.C & Giardino R.E., 1997 Practical Guide to the Evaluation of Ghild Abuse and Neglect Sage Publications

Διάγραμμα 70 Περιγραφή των χαρακτηριστικών της συμπεριφοράς της μητέρας, των παραβατικών ατόμων του δείγματός μας, που είχαν πέσει θύματα σεξουαλικής κακοποίησης από το οικογενειακό τους περιβάλλον. N=33

Μελετώντας τα εμπειρικά μας δεδομένα, παρατηρούμε ότι η πλειοψηφία των παραβατικών ατόμων του δείγματός μας, που είχαν πέσει θύματα σεξουαλικής κακοποίησης μας περιέγραψαν τη συμπεριφορά της μητέρας τους, ως αυταρχική, μη φιλική και αντικοινωνική.

Επιπλέον' όπως υποστηρίζεται από τους (Weiner 1962, Lustig *et al.* 1966, Machotka *et al.* 1967", Raphling *et al.* 1967, Lester 1972, Lukianowicz 1972, Sarles 1975, Walters 1975, Brant & Tisza 1977, Browning & Boatman 1977).¹³ ένα από τα χαρακτηριστικά που διαμορφώνουν το αντιπροσωπευτικό προφίλ της μητέρας σε ένα σπίτι όπου συντελείται σεξουαλική παρενόχληση είναι αυτό που αναφέρεται στη βιβλιογραφία ως η *συναίνεση του "σιωπηλού" συζύγου/ γονέα*

Άλλες έρευνες -όπως παρατείνονται στην Αρτινοπούλου (1994)- (Kaufman, Peck & Tagiuri)¹⁴ ακόμα αναφέρουν ότι η στέρηση της στοργής και της τρυφερότητας σε κάποια παιδιά, είτε ως αποτέλεσμα προηγούμενης/ πρώτης εμπειρίας διάλυσης της οικογένειας, είτε εξαιτίας της μη ανταπόκρισης στις συναισθηματικές ανάγκες της τωρινής

¹³ [Weiner, 1962, Lustig et al., 1966, Machotka et al., 1967" Raphling et al., 1967, Lester, 1972, Lukianowicz, 1972, Sarles, 1975, Walters, 1975, Brant & Tisza, 1977, Browning & Boatman, 1977,] in Cook και Howells, 1981 pp. 19.

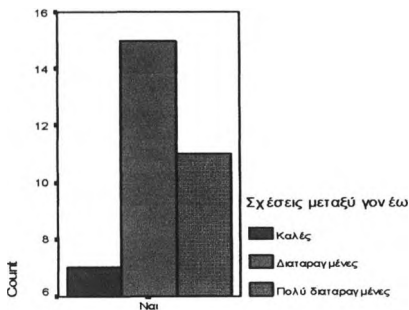
¹⁴, Αρτινοπούλου (1994) ο.π.σελ 78-79

οικογένειας, θέτει τα παιδιά αυτά σε κίνδυνο.

Ο κίνδυνος αυτός υφίσταται όταν η μητέρα: α) είναι τιμωρητική όσον αφορά σεξουαλικά θέματα, β) δεν εκδηλώνει συναισθηματική εγγύτητα και τρυφερότητα προς το παιδί, γ) είναι συχνά άρρωστη ή απουσιάζει - έχει απορρίψει την οικογένειά της ή έχει απορριφθεί από αυτή, δ) έχει χαμηλό μορφωτικό και εκπαιδευτικό επίπεδο, ε) είναι κοινωνικά απομονωμένη και έχει λίγους φίλους, είτε λόγω δικής της απόσυρσης είτε λόγω απόρριψής της από εκείνους, στ) έχει καταθλιπτική διαταραχή, είναι ψυχωσική ή εξαρτημένη από ουσίες (κυρίως ναρκωτικά) και ζ) έχει υποστεί η ίδια σεξουαλική κακοποίηση κατά την παιδική της ηλικία, γεγονός ιδιαίτερα σημαντικό.

Ένας τελευταίος παράγοντας κινδύνου ενδοοικογενειακής σεξουαλικής βίας, που σχετίζεται και με τους δύο γονείς, είναι οι δυσαρμονικές, συγκρουσιακές και πολυπλεύρως διαταραγμένες συζυγικές σχέσεις.

Παρακάτω παραθέτουμε το σχετικό διάγραμμα που αποτυπώνει την ποιότητα των σχέσεων ανάμεσα στην μητέρα και τον πατέρα των παραβατικών ατόμων του δείγματος μας που είχαν κακοποιηθεί σεξουαλικά από το οικογενειακό τους περιβάλλον.

Σεξουαλική παρενόχληση από γονείς

Διάγραμμα 71 Περιγραφή των ενδοσυζυγικών σχέσεων των γονέων, των παραβατικών ατόμων του δείγματος μας, που είχαν πέσει θύματα σεξουαλικής κακοποίησης από το οικογενειακό τους περιβάλλον. N=33

Όπως παρατηρούμε τα παραβατικά άτομα του δείγματός μας τα οποία είχαν κακοποιηθεί σεξουαλικά από το μέλος της οικογένειάς τους, στην πλειοψηφία τους μας δήλωσαν, ότι οι σχέσεις των γονέων τους ήταν από διαταραγμένες έως πολύ διαταραγμένες.

Επιπρόσθετα όπως επισημαίνεται από τους¹⁵ (Bentovim A. & Boston P. (1988), in Bentovim A., Elton A., Hildebrand I., Tranter M., Vizard (1988) οι διαταραγμένες σχέσεις που είχαν οι γονείς δράστες με τους δικούς τους γονείς, επιδρούν αρνητικά στην μετέπειτα σχέση που αναπτύσσουν με τις συντρόφους –συζύγους τους.

Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη μεταβίβαση αυτού του μοντέλου σχέσεων και στην νέα τους οικογένεια με συνέπεια την εδραίωση εντάσεων και συγκρούσεων και στα πλαίσια των ενδοσυζυγικών τους σχέσεων. Από έρευνες που έγιναν για τις συζυγικές σχέσεις των γονέων που κακοποιούσαν σεξουαλικά και σωματικά μέλη της οικογένειάς τους, καταδείχθηκε ότι τα άτομα αυτά, έχουν την τάση να παντρεύονται από πολύ νωρίς, σε μια προσπάθεια να διαμορφώσουν και να αποκτήσουν κάποια μορφή ασφάλεια μακριά από τις πρωταρχικές, χαοτικές τους οικογένειες. Ωστόσο, στις περισσότερες περιπτώσεις από τα πρώτα κιόλας χρόνια της συζυγικής τους συμβίωσης, αρχίζουν να διαφαίνονται τα πρότυπα εγκατάλειψης και τραυματισμού που είχαν βιώσει στα παιδικά τους χρόνια. Μάλιστα όταν βιώνουν κάποια στρεσογόνα γεγονότα τότε γίνεται ακόμα πιο έντονη η ανεπάρκειά τους αυτή.

¹⁵ Μάλιστα όπως επισημαίνουν οι Bentovim A. & Boston P. (1988), η αντίδραση αυτή ενδέχεται, να καθυστερήσει μέχρι να φτάσουν τα παιδιά στην ηλικία κατά την οποία ο γοέας είχε πέσει θύμα κακοποίησης, οπότε προκύπτει ένα πρότυπο επανάληψης, είτε μέσω του ίδιου του γονέα (του εαυτού), είτε μέσω του συντρόφου/συζύγου. Άλλωστε, είναι ιδιαίτερα υψηλή και συχνή η επανεμφάνιση και επικράτηση προηγούμενων βίαιων πράξεων μεταξύ του γονέα-δράστη και του συντρόφου/συζύγου (Bentovim A. & Boston P. (1988), "Sexual Abuse - Basic Issues - Characteristics of Children and Families", in Bentovim A., Elton A., Hildebrand I., Tranter M., Vizard E (ed), *Child Sexual Abuse within the Family: Assessment and Treatment*, pp.31-32).

Χαρακτηριζόμενοι αυτοί οι «νέοι γονείς» από συναισθηματική αστάθεια και ανωριμότητα, προσπαθούν να «γεμίσουν» τις μπαταρίες «τους συνήθως κατακλύζουν τον σύντροφό τους, με τις συναισθηματικές τους ανάγκες και στερήσεις. Η αδυναμία τους όμως να υλοποιήσουν και αυτοί τις ανάγκες των συζύγων τους, τους οδηγεί στη μεταξύ τους απομάκρυνση, η οποία από το σύζυγο, τις περισσότερες φορές, εκδηλώνεται μέσω της προσκόλλησής του στο αλκοόλ και μέσω της εγκατάλειψης.

Επίσης, όταν ο ένας γονιός αρχίζει να λειτουργεί με ανευθυνότητα, ο άλλος διακατέχεται από θυμό, ματαιώση και σύγχυση. Το δια ταύτα της διαταραγμένης αυτής οικογενειακής ατμόσφαιρας, είναι η μετατόπιση της συζυγικής έντασης στα παιδιά. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τις περισσότερες φορές τα παιδιά, να υπόκεινται τόσο σε σωματική όσο και τη σεξουαλική κακοποίηση. Επιπλέον οι γονείς στα πλαίσια της δικής τους διαμάχης προκειμένου να εξασφαλίσουν την προσοχή από το/τα παιδί/ιά τους, τις περισσότερες φορές καθιστούν το παιδί ή τα παιδιά, τόσο *θύματα των διαφωνιών και των συγκρούσεών τους*, όσο και *θύματα των ματαιωμένων πόθων τους*.

ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ- ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ένας βασικός προβληματισμός που προέκυψε από τα πρώτα κιόλας στάδια της μελέτης του εγκληματικού φαινομένου είναι κατά πόσο η παραβατική συμπεριφορά είναι απόρροια των ατομικών χαρακτηριστικών του ατόμου ή των επιδράσεων που δέχεται από το κοινωνικό του περιβάλλον και ιδιαίτερα από το στενό οικογενειακό περιβάλλον μέσα στο οποίο διαβιεί. Ειδικότερα σε ό,τι αφορά τη μελέτη των μηχανισμών σύνδεσης της νεανικής παραβατικότητας με την οικογένεια, όπως παραθέσαμε και στα πλαίσια της παρούσας εργασίας, ποικίλα επιστημονικά ρεύματα, θεωρίες και τάσεις προσπάθησαν, σύμφωνα με τη δική τους οπτική γωνία προσέγγισης, να ερμηνεύσουν και να αναλύσουν τη σχέση αυτή.

Αρχικά η σύνδεση αυτή ερμηνεύτηκε υπό το πρίσμα των βιολογικών και ατομικών θεωριών, οι οποίες έκαναν λόγο για τα «επικίνδυνα» ατομικά χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, καταδεικνύοντας παράλληλα τη συνδρομή της οικογένειας διαμέσου της κληρονομικής μεταβίβασης.

Στη συνέχεια, στο προσκήνιο βρέθηκαν οι κοινωνιολογικές θεωρίες, οι οποίες ερμήνευσαν τη σχέση αυτή έχοντας μεταξύ άλλων ως ερμηνευτική βάση τον τόπο διαμονής, τις πολιτισμικές αντιλήψεις και το κοινωνικό – οικονομικό status της οικογένειας.

Θέτοντας ένα διαφορετικό ερμηνευτικό πλαίσιο, οι σύγχρονες ψυχολογικές θεωρίες προσέδωσαν ιδιαίτερη βαρύτητα στο οικογενειακό περιβάλλον και στη δυναμική των σχέσεων που αναπτύσσονται στο εσωτερικό της οικογένειας. Πιο αναλυτικά :

Σύμφωνα με την Ψυχαναλυτική Θεωρία, και ειδικότερα σύμφωνα με τους εκπροσώπους της Θεωρίας της προσκόλλησης, η ποιότητα της συναισθηματικής συναλλαγής μεταξύ μητέρας και παιδιού συμβάλλει

καταλυτικά στη διαμόρφωση μιας φυσιολογικής ή ψυχοπαθολογικής προσωπικότητας, καθώς και στην οργάνωση στοιχείων παραβατικής ή μη συμπεριφοράς, και αυτό γιατί -όπως υποστηρίζουν - *η μητέρα κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής του ατόμου, όπου αυτό αποκτά την ικανότητα αυτορρύθμισης, αποτελεί το Εγώ και το Υπερεγώ.*

Από την άλλη πλευρά οι Θεωρίες της Μάθησης (*Κοινωνικογνωστικές & Γνωστικές Θεωρίες*) προέβλεπαν τη συμπεριφορά των γονέων ως πηγή μίμησης ή ενίσχυσης - *πρωτογενούς ή δευτερογενούς*- η οποία συνδράμει ενδυναμωτικά στη διαμόρφωση ή μη εκ μέρους των νεαρών μελών της οικογένειας μιας παραβατικού τύπου συμπεριφοράς. Επιπλέον, υποστηρίζουν ότι υπάρχει ομοιότητα μεταξύ της παθολογικής συμπεριφοράς των γονέων και των παιδιών, ερμηνεύοντας αυτή ως αποτέλεσμα της ταύτισης με το γονεϊκό πρότυπο.

Τέλος, οι Θεωρίες Κοινωνικών Ελέγχων και ειδικότερα οι εκπρόσωποι των θεωριών γονεϊκών ελέγχων, χρησιμοποιώντας ως μεθοδολογικό εργαλείο της ερμηνευτικής τους προσέγγισης την έννοια του « *δεσμού*» και *ιδιαίτερα του συστατικού στοιχείου της «προσκόλλησης», υποστηρίζουν* ότι, *όσο δυνατός είναι αυτός ο δεσμός, τόσο μεγαλύτερες είναι οι πιθανότητες αποτροπής τέλεσης μια παραβατικής πράξης.*

Προσεγγίζοντας επίσης την έννοια του έμμεσου γονικού έλεγχου υπό το πρίσμα της γονεϊκής τρυφερότητας, υποστήριξαν ότι ο τρόπος, καθώς και ο βαθμός που βιώνεται η γονική τρυφερότητα, επιηρεάζει ανάλογα τόσο το είδος της γονικής επίβλεψης όσο και το είδος της γονικής τιμωρίας που επιβάλλεται στο παιδί. Συνδέοντας ακόμη την έννοια του «έμμεσου» γονεϊκού ελέγχου με την έννοια της ψυχολογικής παρουσίας των γονέων, υποστηρίζουν ότι κατ' αυτό τον τρόπο αντανακλάται ο βαθμός *εσωτερίκευσης* των κανόνων και των αξιών που έχει ενστερνιστεί το παιδί, δια μέσου της διαπαιδαγώγησης που δέχθηκε από το οικογενειακό του περιβάλλον.

Είναι φανερό πως η οπτική γωνία ερμηνευτικής προσέγγισης των παραπάνω θεωριών είναι διαφορετική. Ωστόσο υπάρχουν ορισμένες διαπιστώσεις κοινής αποδοχής, οι οποίες εστιάζονται σε δύο κύριους άξονες :

- α) στη σοβαρότητα της γονεϊκής σχέσης - γονεϊκού ρόλου και
 β) στην επιρροή του γονεϊκού προτύπου στον κοινωνικό προσανατολισμό του παιδιού.

Η ποιότητα όμως της παραπάνω σχέσης είναι αρκετά ευάλωτη.

Επηρεάζεται και προσδιορίζεται από πολλούς και ποικίλους παράγοντες, από τους οποίους βασικότεροι είναι οι ακόλουθοι:

1) Η διάβρωση των ενδοσυζυγικών σχέσεων. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει η Virginia Satir, *«η σχέση των συζύγων – γονέων είναι ο άξονας γύρω από τον οποίο στρέφονται και διαμορφώνονται όλες οι άλλες οικογενειακές σχέσεις. Όταν η συζυγική σχέση δε λειτουργεί ομαλά, διαταράσσει και τους άλλους ρόλους των συζύγων»*. Κατά συνέπεια η έλλειψη στοργής, τρυφερότητας, εμπιστοσύνης, εκτίμησης και σεβασμού τόσο στη μεταξύ γονέων- συζύγων, όσο και στη μεταξύ γονέων- παιδιών σχέση, συμβάλλουν δραστικά στην επιδείνωση της ποιότητας των ενδοοικογενειακών σχέσεων και κατ' επέκταση στη διακοπή των μεταξύ τους διαύλων επικοινωνίας.

Αυτό έχει ως αποτέλεσμα ο κάθε γονέας να αισθάνεται εγκαταλελειμμένος και περιθωριοποιημένος από το σύντροφό του και η ζωή του, να διακατέχεται από μια αρνητική και συνάμα απορριπτική εικόνα, όχι μόνο για τον ή την σύντροφό του, αλλά για την ίδια την οικογένειά του και τον ίδιο του τον εαυτό. Μάλιστα, όπως διαπιστώσαμε, από αρκετούς ερευνητές επισημαίνεται ότι οι διαμάχες, και όχι ο χωρισμός καθαυτός, είναι πιο στενά συνδεδεμένες με την εκδήλωση μιας παραβατικής συμπεριφοράς εκ μέρους των παιδιών, και αυτό γιατί ο γονέας που βρίσκεται σε *σύγκρουση* με τον σύντροφό του, έχει χαμηλότερα επίπεδα *συναισθηματικής διαθεσιμότητας* για τα παιδιά του.

2) Η ασαφής ή ελλιπής επικοινωνία μεταξύ των συζύγων- γονέων, η οποία μεταξύ άλλων επηρεάζει τόσο την επικοινωνία μεταξύ παιδιού – γονέα, όσο και το σεβασμό, την αποδοχή και την εκτίμηση που έχει το παιδί για τους γονείς του

3) Η δυσλειτουργικότητα των οικογενειακών ρόλων και σχέσεων, λόγω λανθασμένης οριοθέτησής τους, η οποία συνήθως εμφανίζεται είτε με τη

μορφή μιας καταπιεστικής συμπεριφοράς ή υπερβολικών απαιτήσεων, είτε διαμέσου της απόρριψης ενός μέλους ή μιας ενότητας μελών από τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας .

4) Η ύπαρξη οργανικών ή ψυχικών παθήσεων στην οικογένεια. Άτομα που προέρχονται από γονείς με προβλήματα, έχουν περισσότερες πιθανότητες να δημιουργήσουν επίσης παιδιά με προβλήματα, και αυτό γιατί στην περίπτωση όπου ο ένας γονέας αντιμετωπίζει κάποιο ψυχικό νόσημα (π. χ. κατάθλιψη, νευρώσεις, ψυχώσεις κ.α.) αυξάνονται οι πιθανότητες ύπαρξης διαταραγμένων και δυσαρμονικών σχέσεων μεταξύ των μελών, οι οποίες με τη σειρά τους ευθύνονται τόσο για την περαιτέρω διάβρωση της οικογενειακής αρμονίας όσο και για τη δημιουργία και την εγκαθίδρυση στα μέλη της οικογένειας ποικίλων ψυχοσωματικών προβλημάτων .

5) Η ψυχολογική ανωριμότητα των γονέων, η οποία συνήθως αποδίδεται είτε στη μη ολοκλήρωση της προσωπικότητάς των γονέων είτε σε τραυματικές εμπειρίες που είχαν από το δικό τους οικογενειακό περιβάλλον, καθώς επίσης και στην υιοθέτηση λανθασμένων προτύπων γονεϊκής συμπεριφοράς.

Όμως στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειώσουμε ότι δεν είναι άμοιρα των ευθυνών τους ως προς την δημιουργία του όλου διαταραγμένου οικογενειακού κλίματος και ορισμένα δομικά χαρακτηριστικά της οικογένειας, τα οποία κυρίως σχετίζονται με τα κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά (π.χ. χαμηλό εισόδημα), το μέγεθος (πολυμελής οικογένεια), τη σύνθεση (μικτή οικογένεια- ύπαρξη ετεροθαλών αδελφών) και τη δομή της οικογένειας (π.χ. μονογονεϊκή οικογένεια).

Η συνύπαρξη των χαρακτηριστικών αυτών συνδράμει στην περαιτέρω αρνητική φόρτιση της οικογενειακής ατμόσφαιρας, γεγονός όπου με τη σειρά του οδηγεί στην εμφάνιση νέων οικογενειακών προβλημάτων (π.χ. αλκοολισμός, ναρκωτικά, ψυχολογικά προβλήματα κ.α.) τα οποία περιπλέκουν ακόμα περισσότερο την όλη περιρρέουσα ατμόσφαιρα, δημιουργώντας έτσι ένα φαύλο κύκλο, μέσω του οποίου οι πιθανότητες

εμφάνισης από τα νεαρά μέλη της οικογένειας μιας παραβατικού τύπου συμπεριφοράς είναι πλέον ορατές .

Εκτός από τους παραπάνω ενδοοικογενειακούς παράγοντες, δε θα πρέπει βέβαια να παραλείψουμε και τη συνδρομή της κοινωνίας στην περαιτέρω επιδείνωση της οικογενειακής δυσλειτουργίας.

Οι επίσημοι μηχανισμοί *κοινωνικής αντίδρασης – σιγασμού*, κάνοντας ενίοτε χρήση των στερεότυπων κοινωνικών αντιλήψεων – προκαταλήψεων, αναφορικά με τη μονογονεϊκή ή τη μεικτή οικογένεια, το μικρό οικογενειακό εισόδημα, τη χαμηλή κοινωνική τάξη, την υποβαθμισμένη περιοχική διαμονή, το μέγεθος και την πολιτισμική διαφορετικότητα της οικογένειας, συμβάλλουν ενδυναμωτικά στον περαιτέρω σχηματισμό αρνητικών στάσεων και συμπεριφορών, τόσο ως προς την οικογένεια σαν σύνολο, όσο και ως προς τα νεαρά μέλη της.

Στάσεις και συμπεριφορές οι οποίες από τη μία δυσχεραίνουν το κοινωνικοποιητικό έργο της οικογένειας και από την άλλη, όπως θα υποστήριζαν οι οπαδοί της θεωρίας της *αυτοεκπληρούμενης προφητείας*, συμβάλλουν με τρόπο καταλυτικό ώστε τα νεαρά μέλη της οικογένειας να πιστέψουν εν τέλει ότι η «εγκληματική τους σταδιοδρομία» είναι ήδη «προδιαγεγραμμένη».

Εξάλλου τα παιδιά, ως τα πιο αδύναμα μέλη της οικογένειας, βιώνουν με μεγαλύτερη ένταση τις αρνητικές επιπτώσεις, οι οποίες απορρέουν τόσο από ένα δυσλειτουργικό οικογενειακό περιβάλλον, όσο και από τον κοινωνικό στιγματισμό που υφίστανται αυτά και η οικογένειά τους .

Έτσι, ως ένδειξη «τιμωρίας» ή και εκδίκησης, πρωτίστως στο γονεϊκό οχήμα μητέρας-πατέρα και δευτερευόντως στην προκατειλημμένη προς αυτά κοινωνία, για την άστοργη, απορριπτική, εκθρική και στιγματιστικού χαρακτήρα στάση τους, συνήθως κατευθύνονται είτε στην υιοθέτηση αντικοινωνικού ή παραβατικού τύπου συμπεριφορών, εντασσόμενα σε διάφορες υποκουλτούρες ή περιθωριακού τύπου υποπολιτισμικά υποσυστήματα, είτε στην εκδήλωση τάσεων παραίτησης και αυτοκαταστρο-

φής, κάνοντας απόπειρες αυτοκτονίας, χρήση ψυχοτρόπων φαρμάκων, ναρκωτικών ουσιών, αλκοόλ, τα οποία με τη σειρά τους, ευθύνονται για την περαιτέρω δημιουργία συμπεριφορικών και συναισθηματικών διαταραχών όπως οι νευρώσεις, η κατάθλιψη, η διαταραχή προσωπικότητας.

Όμως, εάν οι διαταραχές που παρατηρούνται σε ένα άτομο εφηβικής ή μετεφηβικής ηλικίας που διαμένει σε ένα δυσλειτουργικό περιβάλλον είναι ιδιαίτερα σοβαρές, αυτό μας κάνει να υποθέσουμε ότι η προστιθέμενη αξία αυτών και κατά τη μετέπειτα ενήλικη ζωή τους δεν θα πρέπει να είναι καθόλου αμελητέα. Μάλιστα, σημαντικός αριθμός επιστημόνων, όπως οι Dr.Spitz και Bowlby, έκαναν λόγο για τον μη αναστρέψιμο χαρακτήρα των διαταραχών αυτών όταν η οικογενειακή δυσλειτουργία έχει εκτεταμένη διάρκεια. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο Debuyst(1960), οι διαταραχές αυτές συνεχίζουν να χαρακτηρίζουν «τα παιδιά αυτά που έγιναν στη συνέχεια έφηβοι και ενηλικιώθηκαν».

Επιπλέον, έχοντας ως γνώμονα τα παραπάνω θεωρητικά Σχήματα και με βάση τα ευρήματα της εμπειρικής μας έρευνας (κεφ.2, μέρος II), διαπιστώσαμε ότι επιβεβαιώνονται ως ένα βαθμό, οι ερευνητικές υποθέσεις που θέσαμε στα πλαίσια ερμηνείας των μηχανισμών σύνδεσης της νεανικής παραβατικότητας με την οικογένεια.

Πιο συγκεκριμένα, σχηματίζοντας μια πρώτη εικόνα με βάση τα περιγραφικά χαρακτηριστικά του δείγματός μας (κεφ. 2, μέρος II), παρατηρήσαμε ότι η πλειοψηφία των έγκλειστων παραβατικών ατόμων του δείγματός μας ,μεγάλωσε σε μονογονεϊκού τύπου οικογένειες, η δε οικονομική κατάσταση της οικογένειάς τους κυμαινόταν από μέτρια έως άθλια.

Επίσης, η πλειοψηφία αυτών μας περιέγραψε τη **συναισθηματική ατμόσφαιρα** της οικογένειάς τους διαταραγμένη, την οικογενειακή τους ζωή δυστυχισμένη, το συναισθηματικό δέσιμο με τους γονείς τους χαλαρό έως υποτυπώδες. Ακόμη μας απάντησαν ότι οι μέθοδοι πειθαρχίας και διαπαιδαγώγησης που εφαρμόζαν σε αυτά οι γονείς

τους, βασιζόνταν στην ψυχολογική βία καθώς και σε μεθόδους που προκαλούσαν φόβο.

Σε ό,τι αφορά δε τα χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς των γονέων τους, για μεν τον πατέρα μας δήλωσαν ότι η συμπεριφορά του ήταν αυταρχική και εκθρική, για δε τη μητέρα παθητική και αγχωτική.

Προχωρώντας στην περαιτέρω ανάλυση των εμπειρικών μας δεδομένων - *χρησιμοποιώντας ως μεθοδολογικά εργαλεία τους πίνακες συνάφειας (crosstabulation) και τη στατιστική δοκιμασία χ^2* - προσπαθήσαμε να μελετήσουμε το μηχανισμό σύνδεσης των οικογενειακών μεταβλητών με τον τύπο της παραβατικής συμπεριφοράς που εκδήλωσαν τα παραβατικά άτομα του δείγματός μας.

Τα αποτελέσματα που προέκυψαν μας κατέδειξαν ότι υπάρχει στατιστικώς σημαντική σχέση (σε επίπεδο σημαντικότητας $\alpha < 0.005$) ανάμεσα στο είδος του αδικήματος που διέπραξαν και τις ακόλουθες οικογενειακές μεταβλητές, οι οποίες περιγράφουν: το βαθμό γονεϊκής φροντίδας (κοντά στις δύσκολες στιγμές), τις μεθόδους πειθαρχίας που εφάρμοζε η μητέρα, τα χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς του γονεϊκού σχήματος (*πατέρα-μητέρας*) τη συναισθηματική σχέση-επικοινωνία που είχαν με τη μητέρα τους, την ποιότητα των ενδοσυζυγικών σχέσεων, το βαθμό και την ένταση των γονεϊκών ελέγχων (*ενήμεροι γονείς για τις συνναστροφές τους και για το μέρος που σύναζαν*) την οικονομική κατάσταση της οικογένειας, το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα, τη γονεϊκή απουσία λόγω διαζυγίου ή θανάτου του ενός γονέα, καθώς και την ύπαρξη παραβατικού ιστορικού στην οικογένεια.

Επιπροσθέτως, το μοντέλο πολυπαραγοντικής ανάλυσης Loglinear Analysis - *το οποίο χρησιμοποιήσαμε κατά το τελικό στάδιο επεξεργασίας των δεδομένων μας*- κατέδειξε ότι η συνδυασμένη παρουσία ορισμένων οικογενειακών μεταβλητών, συγκρινόμενη με το μεμονωμένο άθροισμά τους, ασκεί σημαντικότερη επιρροή (p -value < 0.005) στο είδος της παραβατικής συμπεριφοράς που θα εκδηλώσει ένας ανήλικος-υπότροπος.

Πιο αναλυτικά, οι συνδυαζόμενες μεταβλητές που κατέδειξε το προγνωστικό μοντέλο είναι οι ακόλουθες :

- Διαζύγιο γονέων και σωματική κακοποίηση από τους γονείς.

- Συνδυασμός χαρακτηριστικών συμπεριφοράς της μητέρας και τρόπων πειθαρχίας που χρησιμοποιούσε ο πατέρας.
- Χαρακτηριστικά συμπεριφοράς της μητέρας και ύπαρξη προηγούμενου παραβατικού ιστορικού στην οικογένεια.
- Τρόποι πειθαρχίας που χρησιμοποιούσε ο πατέρας και ύπαρξη προηγούμενου παραβατικού ιστορικού στην οικογένεια.
- Χαρακτηριστικά συμπεριφοράς της μητέρας και γονεϊκοί έλεγχοι (κατά πόσο ήταν γνωστές οι συναναστροφές τους) .

Τέλος, αναλύοντας τις απόψεις τους (οι οποίες λειτούργησαν στα πλαίσια της μελέτης μας και ως δικλίδες ασφαλείας των ευαίσθητων ερωτήσεων που τους υποβάλαμε) αναφορικά με τα αίτια γένεσης μιας παραβατικής συμπεριφοράς, διαπιστώσαμε ότι η πλειοψηφία αυτών θεωρεί ότι οι διαταραγμένες σχέσεις μεταξύ των γονέων (εχθρότητα, διαπληκτισμοί, βιαιοπραγίες) καθώς και η απόρριψη, η υποτίμηση και η αδιαφορία που δέχεται ένα παιδί από τους γονείς του είναι οι πλέον «ενοχοποιητικοί παράγοντες» γένεσης μιας τέτοιας συμπεριφοράς.

Πέρα όμως από τα στατιστικά ευρήματα που προέκυψαν από την εμπειρική μας μελέτη, θα ήταν παράλειψη να μην αναφέρουμε κλείνοντας την παρουσίαση των ευρημάτων μας, την προσωπική εικόνα που σχηματίσαμε για τα έγκλειστα παραβατικά άτομα του δείγματός μας, στα πλαίσια των συνεντεύξεων που πραγματοποιήσαμε με αυτά.

Πρωτίστως θα πρέπει να επισημάνουμε ότι αρκετά από τα άτομα αυτά, κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, έδειχναν ιδιαίτερα συγκινημένα θυμούμενα την παιδική και εφηβική τους ζωή κοντά στην οικογένειά τους. Μιλώντας για την τότε οικογενειακή τους ζωή, για τις συνθήκες διαβίωσής τους, για τις σχέσεις τους με τους γονείς τους, εξέφραζαν παράπονο και πικρία για τα στερημένα από υλική, συναισθηματική και ψυχική άποψη παιδικά τους χρόνια.

Μια άλλη γενική παρατήρηση που θα μπορούσαμε να διατυπώσουμε είναι ότι η στάση και η συμπεριφορά τους διακατέχονταν από μια τάση υποβάθμισης και απαξίας των σχέσεών τους με τους άλλους, καθώς και από μια «εκλογίκευση» της παραβατικής τους συμπεριφοράς, παραβλέποντας με

αυτό τρόπο την αρνητική της αξία. Για παράδειγμα, μας δήλωναν ότι η πράξη που είχαν τελέσει ήταν πράγματι λανθασμένη, αλλά αναπόφευκτη στη δική τους περίπτωση.

Ειδικότερα σε ό,τι αφορά τα παραβατικά άτομα (άνδρες & γυναίκες) του δείγματός μας, τα οποία βίωσαν κατά την περίοδο της ανηλικότητάς τους την μητρική απουσία ή αδιαφορία, όλη τους η προσωπικότητα έμοιαζε να είναι δομημένη από στέρση τρυφερότητας σε τέτοιο βαθμό, ώστε να διακατέχονται από μια τάση συναισθηματικής αδιαφορίας για τους γύρω τους (π.χ. άλλους συγκρατούμενούς τους) καθώς και από μια έντονη επιθυμία απώθησης κάθε κλίματος τρυφερότητας. Η μητρική απουσία και το δυσμενές κλίμα που απορρέει από αυτήν, ήταν εύκολα αναγνωρίσιμα από την συναισθηματική πενία και ασάθεια που διέκρινε και την προσωπική τους ζωή.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό τους ήταν η ανικανότητα να υπερασπιστούν κάποιες αξίες, μένοντας στο έλεος των απολαύσεων της στιγμής/ *ιδιαίτερα τα άτομα που είχαν τελέσει αδικήματα κατά της Ιδιοκτησίας και της Γενετήσιας Ελευθερίας*) χωρίς να ενδιαφέρονται για τις περαιτέρω συνέπειες των πράξεών τους.

Επιπλέον, η έννοια του «άλλου» δεν υπήρχε στη συλλογιστική τους. Ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβάνονται τον συνάνθρωπό τους, μας έκανε ακόμα περισσότερο να πιστεύουμε ότι έχουμε να κάνουμε με άτομα σημαδεμένα από βαθύ συναισθηματικό κενό. Οι σχέσεις τους με τον «άλλον» -*στο μέτρο που μπορέσαμε να ανιληφθούμε στα πλαίσια της συζήτησής μας* - φαίνεται να έχουν οικοδομηθεί, έχοντας ως βάση το δικό τους παροδικό συμφέρον, την καχυποψία, την αυτοπροστασία καθώς και την έλλειψη αισθημάτων ενοχής ή συμπόνιας. Γι' αυτά ο μόνος «σημαντικός άλλος» -*όπως μας δήλωσαν*- είναι ο εαυτός τους. Εν κατακλείδι θα λέγαμε, ότι τα άτομα αυτά όπως σημειώνει ο C. Debuyss(1960) «*φαίνεται ότι δεν υποτάχθηκαν ποτέ σε έναν κανόνα, δεν κατέβαλαν ποτέ την προσπάθεια να θυσιάσουν τη μία ή την άλλη τους επιθυμία για να διατηρήσουν μία αξία*».

Εκτός όμως από τη σημασία του μητρικού ρόλου, πολλοί μελετητές, τόσο από το Κλάδο της Ψυχολογίας όσο και της Εγκληματολογικής

Επιστήμης, υποστηρίζουν -όπως επισημάναμε και σε προηγούμενες ενότητες της μελέτης μας- ότι οι διαταραχές των συναναστροφών μεταξύ πατέρα και παιδιού είναι σοβαρότερες, δεδομένου ότι αυτές έχουν έναν περισσότερο έντονο εγκληματογενή χαρακτήρα, στην περίπτωση μάλιστα όπου η πατρική συμπεριφορά χαρακτηρίζεται από βιαιότητα.

Πράγματι σε ό,τι αφορά τα παραβατικά άτομα(άνδρες) του δείγματός μας που βίωσαν μια βίαιη συμπεριφορά εκ μέρους τους πατέρα τους, παρατηρήσαμε κατά τη διάρκεια της συνέντευξής μας, ότι «εξωτερίκευαν» έναν έντονο θυμό, μια έντονη επιθετικότητα, εναλλασσόμενη όμως με αισθήματα θλίψης, μιλώντας για τον πατέρα τους ή για οτιδήποτε τους θύμιζε την παιδική τους οικογενειακή ζωή. Κι όπως διαπιστώσαμε στη συνέχεια, η βίαιη συμπεριφορά του πατέρα δεν απευθυνόταν μόνο στο παιδί, αλλά και στην ίδια τη μητέρα, η οποία όπως μας είπαν, ήταν αρκετά συχνά το κύριο θύμα των βιαιών διαθέσεών του, ιδιαίτερα στην περίπτωση όπου ο πατέρας ήταν μέθυσος και χωρίς εργασία. Επιπλέον παρατηρήσαμε ότι και ο γενικότερος τρόπος τοποθέτησής τους για την κοινωνία, διακατεχόταν από ανάλογα – μικρότερης όμως έντασης- συναισθήματα θυμού.

Παρ' όλη όμως την απορριπτική και επικριτική τους στάση απέναντι στο πατρικό πρότυπο συμπεριφοράς, παρατηρήσαμε ότι η βίαιη και τιμωρητική απέναντί τους πατρική στάση, δε στάθηκε εμπόδιο στο να μη μιμηθούν το μοντέλο της πατρικής αυτής συμπεριφοράς (ακόμα και κατά τη διάρκεια εγκλεισμού τους). Έχοντας βέβαια την εικόνα του πατέρα ως κατευθυντήριο επιπόνημα, είναι αναμενόμενο ο εσωτερικός τους κόσμος να έχει σχηματιστεί με βάση τις αξίες που τους δόθηκαν ή που η παρουσία τους έγινε αισθητή μέσα από το βίαιο και τιμωρητικό πατρικό πρότυπο συμπεριφοράς. Παρατήρηση η οποία μας οδηγεί συνειρμικά στις απόψεις των Bandura, Huston & A.Freud, σύμφωνα με τους οποίους «η ποιότητα της σχέσης παιδιού - γονέα φαίνεται να μην είναι αναγκαίο συστατικό, αφού τόσο φιλόσοφοι, όσο και μη φιλόσοφοι γονείς αποτελούν αντικείμενα μίμησης» (Κεφ. 2, μέρος Ι).

Στην προκειμένη όμως περίπτωση, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας

και μια άλλη τραγική διάσταση. Με αφετηρία τις εικόνες που βίωσαν κατά τη διάρκεια παραμονής τους στην οικογενειακή στέγη, τα άτομα αυτά έμαθαν δυστυχώς να αντιδρούν καθ' εικόνα της πατρικής προσωπικότητας με ό,τι αυτό συνεπάγεται

Κλείνοντας στο σημείο αυτό την παρουσίαση της μελέτης μας, αισθανόμαστε την ανάγκη να επισημάνουμε πόσο σημαντικό είναι να κατανοήσουμε όλοι εμείς οι εμπλεκόμενοι με το θέμα της νεανικής παραβατικότητας, είτε είμαστε γονείς, δάσκαλοι, δικαστικοί λειτουργοί, σωφρονιστικοί υπάλληλοι, είτε αποτελούμε τον κοινωνικό περίγυρο, ότι έχουμε να αντιμετωπίσουμε μια νεανική προσωπικότητα στερημένη συναισθηματικά, με ελλιπή γνωστική ανάπτυξη, ανεπαρκή ηθική κρίση, διακατεχόμενη από έντονα αισθήματα ανασφάλειας, και πάνω από όλα πρέπει να συνειδητοποιήσουμε ότι έχουμε να κάνουμε με ένα παιδί.

Το αντικείμενο λοιπόν των προσπαθειών μας θα πρέπει να είναι επικεντρωμένο στο ίδιο το παιδί και στους τρόπους οι οποίοι θα το βοηθήσουν να αναπληρώσει τα συναισθηματικά και γνωστικά του κενά.

Βασική προϋπόθεση στην όλη αυτή προσπάθεια θα πρέπει να είναι η από κοινού συνεργασία και αλληλεγγύη όλων των εμπλεκόμενων φορέων, για το σχεδιασμό και την υλοποίηση των κατάλληλων υποστηρικτικών δομών, τόσο σε επίπεδο κοινωνικής παρέμβασης όσο και σε επίπεδο κοινωνικής πρόληψης, παρέχοντας εξατομικευμένη υποστήριξη σε επίπεδο οικογένειας ως σύνολο, καθώς και σε επίπεδο παιδιού, αποτρέποντας παράλληλα με κάθε τρόπο τον κοινωνικό στιγματισμό, τόσο της οικογένειας όσο και του ίδιου του ανήλικου παραβάτη.

Για να γίνουν πραγματικότητα οι παραπάνω σκέψεις μας, απαραίτητη προϋπόθεση είναι ο άξονας σχεδιασμού κάθε αντεγκληματικής πολιτικής να έχει ως βάση την αντιμετώπιση της εγκληματικής ή παραβατικής πράξης, ως ενός ευρύτερου κοινωνικού φαινομένου -που λίγο έως πολύ είμαστε όλοι *συνυπεύθυνοι*- με βάση την πρόληψή και όχι την «ιδεολογική χειραγώγηση» του «περί δικαίου αισθήματος», φιλοσοφία η οποία από τη μία *συμβάλλει* στη δημιουργία « εφεδρικού στρατού» εγκλειστών παραβατικών ατόμων, συντηρώντας κατά μια έννοια το λόγο ύπαρξης των

μηχανισμών του επίσημου κοινωνικού έλεγχου, και από την άλλη *ευδυναμώνει* την περαιτέρω ανεπίσημη κοινωνική αντίδραση, μέσω της νομιμοποίησης και διαιώνισης των στερεότυπων αντιλήψεών της.

Όπως σωστά επισημαίνει ο καθ. Μαγγανάς «για να μπορέσει να υλοποιηθεί η προληπτική παρέμβαση, πρέπει να καταρρίψουμε τους φραγμούς που επιβάλλει το κλασσικό ποινικό δίκαιο και η αρχή της νομιμότητας (*nullum crimen nulla poena sine lege*). Το εγχείρημα είναι οπωσδήποτε δύσκολο, όμως αξίζει τον κόπο!»

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΑΝΗΛΙΚΩΝ

ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΑΝΗΛΙΚΩΝ

Η Χώρα μας έχει συμπεριλάβει τόσο στο βασικό καταστατικό της χάρτη, όσο και στην λοιπή νομοθεσία τις Αρχές της Οικουμενικής Διακήρυξης των Ανθρωπίνων δικαιωμάτων, με τις οποίες προστατεύονται πλήρως οι ατομικές ελευθερίες και τα ανθρώπινα δικαιώματα όπως αυτά καθορίζονται από τις διεθνείς διακηρύξεις και Συμβάσεις.

Ειδικότερα στα πλαίσια προστασίας του παιδιού, από κάθε μορφή βίας η Ελλάδα , έχει κυρώσει ως ακόλουθες Συμβάσεις:

- α) Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών. Η χώρα μας την κύρωσε εκ νέου, μετά την επανένταξή της στο Συμβούλιο της Ευρώπης, με το Ν.Δ. 53/74.
- β) Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών της 20ης Νοεμβρίου 1989 για τα δικαιώματα του παιδιού. Κυρώθηκε με τον Ν. 2101/92.
- γ) Την Σύσταση (R/91) της 9^{ης} Σεπτεμβρίου 1991 του Συμβουλίου της Ευρώπης για την σεξουαλική εκμετάλλευση την πορνογραφία, πορνεία καθώς και το σωματεμπόριο παιδιών και ενηλίκων.
- δ) Τη Σύμβαση κατά των βασανιστηρίων και άλλων μορφών σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας Ν. 1782/82
- ε) Την Διεθνή περί των δούλων Σύμβαση Ν. 4473/1930.

Εκτός από τις παραπάνω Διεθνείς Συμβάσεις η Ελληνική Νομοθεσία περιέχει πολλές και σημαντικές διατάξεις για τα δικαιώματα των παιδιών, την εργασία, την προστασία τους από διάφορες μορφές εγκληματικής συμπεριφοράς καθώς και διατάξεις σε σχέση με την παραβατικότητα των ανηλίκων και την σωφρονιστική τους μεταχείριση.

Τέτοιες διατάξεις εμπεριέχονται κυρίως στο Αστικό Δίκαιο, (Οικογενειακό Δίκαιο κ.λ.π.), στο Ποινικό Κώδικα [αριθ. 336 έως και 353, (Π.Δ. 283/85 ΦΕΚ 106 Α' της 31-5-85) εγκλήματα κατά της γενετήσιας ελευθερίας και εγκλήματα οικονομικής εκμετάλλευσης της γενετήσιας ελευθερίας], στον κώδικα Ποινικής Δικονομίας, στο Ν. 5060 της 30-6-31 «Περί τύπου, προσβολών της τιμής εν γένει και άλλων σχετικών

διατάξεων», όπως αυτό αντικαταστάθηκε με το Ν.Δ. 2493 της 31-7/1-8-93, στο Π.Δ. 62/98 «Μέτρα για την προστασία των νέων κατά την Εργασία, σε συμμόρφωση με την οδηγία 94/33/Ε.Κ. , στο Π.Δ. 36/94 «Μέτρα προστασίας των ανηλικών και άλλες διατάξεις», καθώς και από άλλες διατάξεις.

Το υφιστάμενο νομικό πλαίσιο παράλληλα , παρέχει ικανοποιητική έννομη προστασία στους ανηλικούς και ειδικότερα στο θέμα της εργασίας των νέων μετά την θέσπιση του Π.Δ. 62/98, όπου ο έλεγχος εφαρμογής των διατάξεων του εν λόγω Π.Δ., σύμφωνα με την διαταγή του άρθρου 13 ανατίθεται στις Αστυνομικές αρχές.

Επιπρόσθετα στην προσπάθεια της η Χώρα μας να συμπληρώσει και να καλυτερεύσει το ήδη υπάρχον νομικό πλαίσιο για τα παιδιά, συμμετέχει σε κάθε νέα διεθνή κίνηση. Συγκεκριμένα: α) υιοθέτηση της 182 Διεθνούς Σύμβασης Εργασίας και λήψη μέτρων για εφαρμογή της 190 Διεθνούς Σύστασης Εργασίας για την απαγόρευση των χειρότερων μορφών εργασίας των παιδιών και σχετικά με την άμεση δράση με σκοπό την εξάλειψή τους και

β) υιοθέτηση του πρωτοκόλλου περί πωλήσεως, σεξουαλικής εκμετάλλευσης παιδιών και παιδικής πορνογραφίας το οποίο προτάθηκε για υπογραφή από τη χώρα μας κατά την Σύνοδο Κορυφής (6-8/9/00 Ν. Υόρκη).

Πρόσφατα την 12-12-01 δόθηκε στην δημοσιότητα από τον κ. Υπουργό Δημόσιας Τάξης Σχέδιο Νόμου για την καταπολέμηση της εμπορίας των ανθρώπων και αρωγή στα θύματα των εγκλημάτων οικονομικής εκμετάλλευσης της γενετήσιας ζωής και την παιδική πορνογραφία.

Μεγάλη βαρύτητα δίδεται στην αντιμετώπιση της παιδικής πορνογραφίας αφού προβλέπεται διάταξη για κάθε πορνογραφικό υλικό που αφορά ανηλικούς σε όποια μορφή παράγεται αυτό.

Προβλέπεται η τιμωρία στη χώρα μας των εγκλημάτων σωματεμπορίας και της ασέλγειας ανηλικών ακόμη και όταν αυτά τελούνται στην αλλοδαπή και ανεξάρτητα από τους νόμους του τόπου τέλεσής τους, καθώς επίσης η ένταξη των ανηλικών σε προγράμματα εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης.

Επίσης η Χώρα μας συνεργάζεται με μη κυβερνητικές οργανώσεις που δραστηριοποιούνται στη σύνταξη της ετήσιας έκθεσης κατ' εφαρμογή της Σύμβασης του ΟΗΕ για τα δικαιώματα του παιδιού.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΕΜΠΕΙΡΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΟΥ
ΣΟΦΡΩΝΙΣΤΙΚΟ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ..... Αριθ Έρωτημ.....

ΜΕΡΟΣ Ι :

Α) ΑΤΟΜΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΟΥ, ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ

ΤΕΛΕΥΤΑΙΟ ΑΔΙΚΗΜΑ ΓΙΑ ΤΟ ΟΠΟΙΟ ΕΧΕΙΣ ΕΓΚΛΕΙΣΤΕΙ

ΗΛΙΚΙΑ ΤΕΛΕΣΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΗΣ ΠΡΑΞΗΣ.....
ΕΙΔΟΣ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΗΣ ΠΡΑΞΗΣ.....(ΓΙΑ ΥΠΟΤΡΟΠΟΥΣ)

ΦΥΛΟ: ΑΝΔΡΑΣ 1 ΓΥΝΑΙΚΑ 2

ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑ.....

ΘΡΗΣΚΕΥΜΑ : ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ 1 ΆΛΛΟ

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΓΕΝΝΗΣΗΣ.....

Β)ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ –ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΟΥ

Β1) ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Στη παιδική σου ηλικία εζησες με τους :

Φυσικούς σου γονείς 1

Θετούς γονείς 2

Παππούδες 3

Άλλους συγγενείς 4

Μεγάλωσες σε ίδρυμα. 5

Ποιος από τους παρακάτω λόγους σχετίζεται με την διαμονή σου σε Ίδρυμα

Ποινικά Αδικήματα 1 Οικογενειακά Προβλήματα 2

Σχολική απόδραση 3 Ελλιπής Γονική Επίβλεψη 4

Ορφανός 5 Άγνωστο 6

Αριθμός αδελφών Έχεις ετεροθαλή αδέρφια Ναι 1 Όχι 2

Β 2) ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Ποια ήταν η προσωπική σου οικογενειακή κατάσταση , πριν τον εγκλεισμό σου

Εγγαμος/η 1 Εν διαστάσει/ Διαζευγμένος 2

Είχα δεσμό 3 Χήρος/α 4 Δεν είχα δεσμό 5

Τώρα πως θα περιέγραφες τηνπροσωπική σου οικογενειακή κατάσταση

Εγγαμος/η 1 Εν διαστάσει/ Διαζευγμένος 2

Είχα δεσμό 3 Χήρος/α 4 Δεν είχα δεσμό 5

Αριθμός παιδιών

Β3) ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Πριν τη φυλάκισή σου ποια ήταν η απασχόλησή σου

Άνεργος/η 1 Περιστασιακή Απασχόληση 2

Δεν εργαζόμουν γιατί φρόντιζα την οικογένεια 3 Σπουδαστής 4
Επισκέπτης σε αυτή τη χώρα 5 Ζούσα από το έγκλημα 6
Είχα έμμισθη εργασία 7

Ποιο ήταν το επάγγελμά σου

Πως θα περιγράψες την παρούσα οικονομική σου κατάσταση

Πολύ καλή 1 Σχετικά καλή 2 Μέτρια 3 Αθλια 4

ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ :

Δεν γνωρίζω γραφή και αναγνώση 1 Γνωρίζω γραφή και ανάγνωση 2
Δημοτικό 3 Γυμνάσιο 4 Λύκειο 5
ΤΕΙ 6 Τεχνική Σχολή 7 ΑΕΙ 8 Άλλο 9

ΜΕΡΟΣ ΙΙ : ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ (οικ. καταγωγής.)

Α) ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ

Υπήρξε / υπάρχει άτομο μέσα στην οικογένειά σου που να είχε/ έχει παραβατικό ιστορικό. Ναι 1 Όχι 2 Δεν γνωρίζω 3

Υπήρξε / υπάρχει κάποιο από τα παρακάτω προβλήματα στην οικογένειά σου

Διαταραγμένες σχέσεις γονέων Ναι 1 Όχι 2 Τοξικομανής γονέας Ναι 1 Όχι 2
Αλκοολικός γονέα Ναι 1 Όχι 2 Θάνατος Γονέα Ναι 1 Όχι 2
Ψυχικά ασθενής γονέας Ναι 1 Όχι 2 Διαζύγιο Ναι 1 Όχι 2

Κατάσταση Απασχόλησης Πατέρα

Άνεργος/η 1 Περιστασιακή Απασχόληση 2
Δεν εργαζόταν γιατί φρόντιζε την οικογένεια 3 Παράνομες δραστηριότητες 4
Είχε έμμισθη εργασία 5

Επάγγελμα Πατέρα

Πως θα περιεγραφες την οικονομική κατάσταση της οικογένεια σου (οικ. καταγωγής)

Πολύ καλή 1 Μετρια 2 Αθλια 3

Μορφωτικό Επίπεδο Πατέρα :

Αγράμματος 1 Μόνο να γράφει και να διαβάζει 2
Δημοτικό 3 Γυμνάσιο 4 Λύκειο 5
ΤΕΙ 6 Τεχνική Σχολή 7 ΑΕΙ 8 Άλλο 9

Β) ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ

Πως θα περιέγραφες τα χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς των γονέων σου

	ΠΑΤΕΡΑΣ	ΜΗΤΕΡΑ
Αυταρχικός/η (1)		
Απορριπτικός/ή(2)		
Εχθρικός/η(3)		
Υπερπροστατευτικός/η (4)		
Αντικοινωνικός/η (5)		
Παθητικός/η(6)		
Στοργικός /η τρυφερός/η(7)		
Αγχωτικός /η(8)		

Γ) ΕΝΔΟΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Συναισθηματικό δέσιμο

ΠΩΣ ΘΑ ΠΕΡΙΕΓΡΑΦΕΣ ΤΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΣΟΥ ΜΕ ΤΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ ΣΟΥ

	Αριστες(1)	Πολύ καλές (2)	Καλές(3)	Μέτριες(4)	Κακές (5)
ΜΗΤΕΡΑ					
ΠΑΤΕΡΑ					

Πως θα περιέγραφες τις σχέσεις που είχαν οι γονείς σου, μεταξύ τους

Αριστες 1 Πολύ Καλές 2 Διαταραγμένες 3 Πολύ διαταραγμένες 4

Κατά τη γνώμη σου οι γονείς σου ήταν κοντά σου στις δύσκολες στιγμές της ζωής σου
Ναι 1 Όχι 2

Ενδοοικογενειακή Βία

Όταν οι γονείς σου διαφωνούσαν για ένα θέμα είχαν φθάσει στο σημείο να χτυπήσει ο ένας τον άλλο Συχνά 1 Σπάνια 2 Ποτε 3

Έχεις πέσει ποτέ θύμα σεξουαλικής κακοποίησης από το οικογενειακό σου περιβάλλον Ναι 1 Όχι 2

Είχες κακοποιηθεί σωματικά από τους γονείς σου

Μερικές φορές 1 Ελάχιστες φορές 2 Ποτέ 3

Πρακτικές γονεϊκής ανατροφής

Θα ήθελα να μου πεις, ποια μέθοδο «προσέγγισης» χρησιμοποιούσαν οι γονείς σου προκειμένου να «επικοινωνήσουν» μαζί σου.

	ΠΑΤΕΡΑΣ	ΜΗΤΕΡΑ
Μεθόδους που προκαλούσαν φόβο (π.χ. ξύλο) (1)		
Μεθόδους που βασίζονταν στη λογική και τη στοργή (π.χ. συζήτηση) (2)		
Υπερβολική αυστηρότητα Εναλλασσόμενη με υπερβολική επιείκεια(3)		
Με «κακοποιούσαν» συναισθηματικά (προσβολές, ταπεινώσεις, υποτίμηση)		

Α) ΓΟΝΕΪΚΗ ΕΠΙΒΛΕΨΗ

Οι γονείς σου γνώριζαν του φίλους σου

Πάντα 1 Μερικές Φορές 2 Ποτέ 3

Γνώριζαν το μέρος που βρισκόσουν (το στέκι σου).

Πάντα 1 Μερικές Φορές 2 Ποτέ 3

Είχες φύγει από το σπίτι σου

Πολλές φορές 1 Μερικές Φορές 2 Ποτέ 3

ΜΕΡΟΣ ΙΙΙ

ΑΠΟΨΕΙΣ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΩΝ ΓΙΑ ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΓΕΝΕΣΗΣ ΜΙΑΣ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ

Θα μπορούσες να μου προσδιορίσεις ποιοι από τους παρακάτω λόγους συμβάλλουν και πόσο, στο να διαπράξει ένα άτομο μια παραβατική πράξη

	Παρα πολύ (1)	Λίγο (2)	Καθολου (3)
Οι ακατάλληλες παρέες			
Οικογενειακά προβλήματα			
Ανεργία			
Οικονομικά προβλήματα			
Ναρκωτικά			

Τι εφόδια κατά τη γνώμη σου δεν σου έδωσε η οικογένειά σου.

.....

.....

Κατά τη γνώμη σου πόσο ευθύνεται η γονική ανατροφή, στο να εκδηλώσει ένα άτομο παραβατική συμπεριφορά .

Πάρα πολύ 1 Πολύ 2 Λίγο 3 Καθόλου 4

33.Υπάρχουν διάφορες απόψεις αναφορικά με τα αίτια γένεσης παραβατικής συμπεριφοράς. Ποια είναι η δική σου γνώμη σχετικά με τη σημαντικότητά τους (ΠΟΛΥ ΣΗΜΑΝΤΙΚΗ=1) (ΣΗΜΑΝΤΙΚΗ=2) ΑΣΗΜΑΝΤΗ=3)

i) Η απόρριψη και υποτίμηση που δέχεται ένα άτομο από τους γονείς του , το σημαδεύουν για την υπόλοιπη ζωή του . 1 2 3

ii)Η δημιουργία της παραβατικής συμπεριφοράς στο άτομο, οφείλεται στην καταιπίεση και στην βία που δέχθηκε από τους γονείς του.
1 2 3

iii) Όταν ένα άτομο αισθάνεται αδικημένο από την κοινωνία πρέπει να την εκδικηθεί . 1 2 3

iv) Όταν τα παιδιά τα παραμελούν οι γονείς τους ,αναζητούν αλλού τη φροντίδα , τη ζεστασιά και την αγάπη , με άσχημες πολλές φορές συνέπειες για αυτά . 1 2 3

v)Μερικά άτομα είναι πιο ευαίσθητα στις προσβολές και παίρνουν το νόμο στα χέρια τους. 1 2 3

vi)Οι διαταραγμένες σχέσεις των γονέων (φασαρίες ξυλοδαρμοί) διαλύουν όλη την οικογένεια. Ο καθένας τραβά τον δρόμο του . 1 2 3

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ

ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΩΝ ΑΝΑΛΥΣΕΩΝ

11. Childhood * FIRSTCR

Crosstab

Count		FIRSTCR				Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	Κατά περιουσίας	
11. Childhood	Parents	126	49	19	98	292
	Step parents	11	4		4	19
	Grand father	8	2	1	8	19
	Relatives		2		2	4
	Institution	14	3		6	23
Total		159	60	20	118	357

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	12.552 ^a	12	.402
Likelihood Ratio	15.899	12	.196
Linear-by-Linear Association	.818	1	.366
N of Valid Cases	357		

a. 10 cells (50.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .22.

eterothal * FIRSTCR

Crosstab

Count		FIRSTCR				Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	Κατά περιουσίας	
eterothal	no	119	55	20	92	286
	yes	40	5		26	71
Total		159	60	20	118	357

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	13.105 ^a	3	.004
Likelihood Ratio	17.934	3	.000
Linear-by-Linear Association	.533	1	.465
N of Valid Cases	357		

a. 1 cells (12.5%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 3.98.

Πολυμελής οικογένεια * FIRSTCR

Crosstab

Count		FIRSTCR				Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	Κατά περιουσίας	
Πολυμελής οικογένεια	Ολιγομελής Πολυμελής	68	34	7	55	164
		91	26	13	63	193
Total		159	60	20	118	357

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	4.409 ^a	3	.221
Likelihood Ratio	4.421	3	.219
Linear-by-Linear Association	.127	1	.722
N of Valid Cases	357		

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 9.19.

family crime history * FIRSTCR

Crosstab

Count		FIRSTCR				Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	Κατά περιουσίας	
family crime history	Ναι	43	14	5	48	110
	Δεν γνωρίζω	11	17	1	12	41
	Όχι	105	29	14	58	206
Total		159	60	20	118	357

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	29.243 ^a	6	.000
Likelihood Ratio	25.403	6	.000
Linear-by-Linear Association	6.856	1	.009
N of Valid Cases	357		

a. 1 cells (8.3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2.30.

15.1 Το πρόβλημα στην οικογένεια ήταν διαταραγμένες σχέσεις * FIRSTCR

Crosstab

Count

		FIRSTCR				Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	Κατά περιουσίας	
15.1 Το πρόβλημα στην οικογένεια ήταν διαταραγμένες σχέσεις	yes	102	37	15	90	244
	no	57	23	5	28	113
Total		159	60	20	118	357

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	6.366 ^a	3	.095
Likelihood Ratio	6.500	3	.090
Linear-by-Linear Association	5.262	1	.022
N of Valid Cases	357		

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 6.33.

15.5 Το πρόβλημα στην οικογένεια ήταν η τοξικομανία * FIRSTCR

Crosstab

Count

		FIRSTCR				Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	Κατά περιουσίας	
15.5 Το πρόβλημα στην οικογένεια ήταν η τοξικομανία	yes	10	1		8	19
	no	149	59	20	110	338
Total		159	60	20	118	357

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	3.508 ^a	3	.320
Likelihood Ratio	5.075	3	.166
Linear-by-Linear Association	.022	1	.881
N of Valid Cases	357		

a. 2 cells (25.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1.06.

15.6 Το πρόβλημα στην οικογένεια ήταν η ο αλκοολισμός * FIRSTCR

Crosstab

Count

		FIRSTCR				Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	Κατά περιουσίας	
15.6 Το πρόβλημα στην οικογένεια ήταν η ο αλκοολισμός	yes	39	8	1	23	71
	no	120	52	19	95	286
Total		159	60	20	118	357

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	6.561 ^a	3	.087
Likelihood Ratio	7.546	3	.056
Linear-by-Linear Association	1.277	1	.258
N of Valid Cases	357		

a. 1 cells (12.5%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 3.98.

15.3 Το πρόβλημα στην οικογένεια ήταν ο θάνατος νονέων * FIRSTCR

Crosstab

Count

		FIRSTCR				Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	Κατά περιουσίας	
15.3 Το πρόβλημα στην οικογένεια ήταν ο θάνατος γονέων	yes	18	7	6	25	56
	no	141	53	14	93	301
Total		159	60	20	118	357

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	8.821 ^a	3	.032
Likelihood Ratio	8.339	3	.039
Linear-by-Linear Association	6.266	1	.012
N of Valid Cases	357		

a. 1 cells (12.5%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 3.14.

15.4 Το πρόβλημα στην οικογένεια ήταν ψυχιατρικό * FIRSTCR

Crosstab

Count

		FIRSTCR				Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	Κατά περισυίας	
15.4 Το πρόβλημα στην οικογένεια ήταν ψυχιατρικό	yes	20	10	4	22	56
	no	139	50	16	96	301
Total		159	60	20	118	357

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	2.267 ^a	3	.519
Likelihood Ratio	2.281	3	.516
Linear-by-Linear Association	1.973	1	.160
N of Valid Cases	357		

a. 1 cells (12.5%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 3.14.

15.2 Το πρόβλημα στην οικογένεια ήταν το διαζύγιο * FIRSTCR

Crosstab

Count

		FIRSTCR				Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	Κατά περισυίας	
15.2 Το πρόβλημα στην οικογένεια ήταν το διαζύγιο	yes	74	20	10	38	142
	no	85	40	10	80	215
Total		159	60	20	118	357

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	7.775 ^a	3	.051
Likelihood Ratio	7.807	3	.050
Linear-by-Linear Association	4.709	1	.030
N of Valid Cases	357		

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 7.96.

34.1 Father's Character * FIRSTCR

Crosstab

Count

		FIRSTCR				Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	Κατά περισσίας	
34.1 Father's Character	Dict/Unfr/Antisoc	88	41	13	65	207
	Indiff/Pass	39	8	5	35	87
	Love/Overpr	11	10	1	11	33
	Stressfull	21	1	1	7	30
Total		159	60	20	118	357

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	19.637 ^a	9	.020
Likelihood Ratio	20.657	9	.014
Linear-by-Linear Association	1.017	1	.313
N of Valid Cases	357		

a. 3 cells (18.8%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1.68.

34.2 Mother's Character * FIRSTCR

Crosstab

Count

		FIRSTCR				Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	Κατά περισσίας	
34.2 Mother's Character	Dict/Unfr/Antisoc	34	22	5	27	88
	Indiff/Pass	44	11	3	33	91
	Love/Overpr	23	24	6	15	68
	Stressfull	58	3	6	43	110
Total		159	60	20	118	357

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	42.179 ^a	9	.000
Likelihood Ratio	45.894	9	.000
Linear-by-Linear Association	.003	1	.955
N of Valid Cases	357		

a. 2 cells (12.5%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 3.81.

36.2 Περιέγραψε την σχέση σου με τον πατέρα * FIRSTCR

Crosstab

Count		FIRSTCR				Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	Κατά περιορισίας	
36.2 Περιέγραψε την σχέση σου με τον πατέρα	Perfect/Good	30	17	6	20	73
	Moderate	60	28	9	54	151
	Not Good	69	15	5	44	133
Total		159	60	20	118	357

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	9.875 ^a	6	.130
Likelihood Ratio	9.969	6	.126
Linear-by-Linear Association	.201	1	.654
N of Valid Cases	357		

a. 1 cells (8.3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 4.09.

36.1 Περιέγραψε την σχέση σου με την μητέρα * FIRSTCR

Crosstab

Count		FIRSTCR				Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	Κατά περιορισίας	
36.1 Περιέγραψε την σχέση σου με την μητέρα	perfect	6	17	2	3	28
	very good	12	3	2	10	27
	good	33	14	3	35	85
	moderate	81	23	9	61	174
	bad	19	2	4	3	28
	adiafori	8	1		6	15
Total		159	60	20	118	357

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	60.576 ^a	15	.000
Likelihood Ratio	51.437	15	.000
Linear-by-Linear Association	.613	1	.434
N of Valid Cases	357		

a. 10 cells (41.7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .84.

38. Between parent relationship * FIRSTCR

Crosstab

Count		FIRSTCR				Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	Κατά περιουσίας	
38. Between parent relationship	very good	14	12		10	36
	vgood	37	23	9	48	117
	interrupted	73	9	7	40	129
	to much interrupted	35	16	4	20	75
Total		159	60	20	118	357

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	30.257 ^a	9	.000
Likelihood Ratio	32.979	9	.000
Linear-by-Linear Association	3.048	1	.081
N of Valid Cases	357		

a. 2 cells (12.5%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2.02.

Oi goneis itan konta sou tis dyskoles stigmes? * FIRSTCR

Crosstab

Count		FIRSTCR				Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	Κατά περιουσίας	
Oi goneis itan konta sou tis dyskoles stigmes?	yes	49	13	1	11	74
	no	110	47	19	107	283
Total		159	60	20	118	357

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	22.236 ^a	3	.000
Likelihood Ratio	24.169	3	.000
Linear-by-Linear Association	20.653	1	.000
N of Valid Cases	357		

a. 1 cells (12.5%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 4.15.

Βια Μεταξύ Γονέων * FIRSTCR

Crosstab

Count

		FIRSTCR				Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	Κατά περιουσίας	
Βια Μεταξύ	sychna	62	24	8	40	134
Γονέων	spania	95	35	12	78	220
	pote	2	1			3
Total		159	60	20	118	357

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	3.201 ^a	6	.783
Likelihood Ratio	4.211	6	.648
Linear-by-Linear Association	.370	1	.543
N of Valid Cases	357		

a. 4 cells (33.3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .17.

Σεξουαλική Παρενόχληση από Γονείς * FIRSTCR

Crosstab

Count

		FIRSTCR				Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	Κατά περιουσίας	
Σεξουαλική Παρενόχληση	yes	17		6		23
από Γονείς	no	142	60	14	118	334
Total		159	60	20	118	357

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	35.434 ^a	3	.000
Likelihood Ratio	38.066	3	.000
Linear-by-Linear Association	7.881	1	.005
N of Valid Cases	357		

a. 2 cells (25.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1.29.

Σωματική Κακοποίηση από Γονείς * FIRSTCR

Crosstab

Count

		FIRSTCR				Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	Κατά περιουσίας	
Swmatiki	poly syxna	47	16	3	20	86
kakopoiish	syxna	96	43	17	98	254
από Γονείς	spania	10				10
	pote	6	1			7
Total		159	60	20	118	357

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	28.658 ^a	9	.001
Likelihood Ratio	34.763	9	.000
Linear-by-Linear Association	.007	1	.935
N of Valid Cases	357		

a. 9 cells (56.3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .39.

**35. 1 Τι μεθόδους πειθαρχίας χρησιμοποιούσε ο πατέρας *
FIRSTCR**

Crosstab

Count

		FIRSTCR				Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	Κατά περιουσίας	
35. 1 Τι μεθόδους πειθαρχίας	fright	51	25	7	30	113
χρησιμοποιούσε ο πατέρας	dialectic	9	9	1	11	30
	strictness-leniency	55	19	8	40	122
	embarrassment	44	7	4	37	92
Total		159	60	20	118	357

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	15.213 ^a	9	.085
Likelihood Ratio	15.893	9	.069
Linear-by-Linear Association	1.212	1	.271
N of Valid Cases	357		

a. 1 cells (6.3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1.68.

35.2 Τι μεθόδους πειθαρχία χρησιμοποιούσε η μητέρα * FIRSTCR

Crosstab

Count		FIRSTCR				Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	Κατά περιουσίας	
35.2 Τι μεθόδους πειθαρχία χρησιμοποιούσε η μητέρα	fright	26	9	2	15	52
	dialectic	16	18	6	15	55
	strictness	87	26	8	71	192
	Embarassement	30	7	4	17	58
Total		159	60	20	118	357

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	20.195 ^a	9	.017
Likelihood Ratio	18.433	9	.030
Linear-by-Linear Association	.023	1	.879
N of Valid Cases	357		

a. 3 cells (18.8%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2.91.

40. Οι γονείς γνώριζαν με ποιά άτομα ήσουν * FIRSTCR

Crosstab

Count		FIRSTCR				Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	Κατά περιουσίας	
40. Οι γονείς γνώριζαν με ποιά άτομα ήσουν	always	12	9	4	6	31
	sometimes	78	27	9	43	157
	never	69	24	7	69	169
Total		159	60	20	118	357

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	15.118 ^a	6	.019
Likelihood Ratio	14.102	6	.029
Linear-by-Linear Association	4.627	1	.031
N of Valid Cases	357		

a. 1 cells (8.3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1.74.

41. Οι γονείς γνώριζαν το μέρος που βρισκόσουν εκτός οικίας * 676
FIRSTCR

Crosstab

Count		FIRSTCR				Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	Κατά περιουσίας	
41. Οι γονείς γνώριζαν το μέρος που βρισκόσουν εκτός οικίας	always	9	9	4	6	28
	sometimes	75	30	10	30	145
	never	75	21	6	82	184
Total		159	60	20	118	357

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	32.871 ^a	6	.000
Likelihood Ratio	32.013	6	.000
Linear-by-Linear Association	8.244	1	.004
N of Valid Cases	357		

a. 2 cells (16.7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1.57.

Eixes fygei pote apo to spiti? * FIRSTCR

Crosstab

Count		FIRSTCR				Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	Κατά περιουσίας	
Eixes fygei pote apo to spiti?	Polles fores	14	11	4	8	37
	sometimes	73	25	8	37	143
	never	72	24	8	73	177
Total		159	60	20	118	357

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	16.599 ^a	6	.011
Likelihood Ratio	15.724	6	.015
Linear-by-Linear Association	5.162	1	.023
N of Valid Cases	357		

a. 1 cells (8.3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2.07.

25. Occupation / Father * FIRSTCR

Crosstab

Count

		FIRSTCR				Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	Κατά περιουσίας	
25. Occupation / Father	ypal. grafiou	9	1	1	9	20
	empori polites	21	3	1	15	40
	georgia - ktinotrofia	25	11	3	26	65
	texnites ergates	68	25	12	49	154
	perit apasx	34	20	3	19	76
	anergos	2				2
Total		159	60	20	118	357

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	17.562 ^a	15	.286
Likelihood Ratio	18.945	15	.216
Linear-by-Linear Association	2.899	1	.089
N of Valid Cases	357		

a. 9 cells (37.5%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .11.

Family Money * FIRSTCR

Crosstab

Count

		FIRSTCR				Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	Κατά περιουσίας	
Family Money	Πολύ Καλή / Καλή	20	14	5	27	66
	Μέτρια	80	34	10	46	170
	Άθλια	59	12	5	45	121
Total		159	60	20	118	357

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	13.597 ^a	6	.034
Likelihood Ratio	14.450	6	.025
Linear-by-Linear Association	1.028	1	.311
N of Valid Cases	357		

a. 1 cells (8.3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 3.70.

27. Parental Education * FIRSTCR

Crosstab

Count

		FIRSTCR				Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	Κατά περιουσίας	
27.	Αγράμματος	15	6		16	37
Parental Education	Γνωρίζει γραφή -ανάγνωση	21	14	4	27	66
	Δημοτικό	87	35	12	59	193
	Γυμνάσιο	23	3	2	8	36
	Λύκειο	12	1	1	8	22
	ΤΕΙ		1			1
	Τεχνική Σχολή	1		1		2
Total		159	60	20	118	357

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	29.918 ^a	18	.038
Likelihood Ratio	28.128	18	.060
Linear-by-Linear Association	4.250	1	.039
N of Valid Cases	357		

a. 13 cells (46.4%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .06.

Crosstabs γυναικών

11. Childhood * FIRSTCR

Crosstab

Count		FIRSTCR			Total
		Ναρκωπικά	Κατά ζωής	Κατά περιουσίας	
11. Childhood	Parents	19	1	6	26
	Step parents	10		3	13
	Grand father	9		2	11
	Relatives	1		1	2
	Institution	2		1	3
Total		41	1	13	55

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	2.249 ^a	8	.972
Likelihood Ratio	2.506	8	.961
Linear-by-Linear Association	.101	1	.751
N of Valid Cases	55		

a. 11 cells (73.3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .04.

eterothal * FIRSTCR

Crosstab

Count		FIRSTCR			Total
		Ναρκωπικά	Κατά ζωής	Κατά περιουσίας	
eterothal	no	35	1	13	49
	yes	6			6
Total		41	1	13	55

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	2.300 ^a	2	.317
Likelihood Ratio	3.770	2	.152
Linear-by-Linear Association	2.164	1	.141
N of Valid Cases	55		

a. 4 cells (66.7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .11.

Πολυμελής οικογένεια * FIRSTCR

Crosstab

Count

		FIRSTCR			Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά περιουσίας	
Πολυμελής οικογένεια	Ολιγομελής Πολυμελής	19	1	7	27
Total		41	1	13	55

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	1.279 ^a	2	.528
Likelihood Ratio	1.665	2	.435
Linear-by-Linear Association	.247	1	.619
N of Valid Cases	55		

a. 2 cells (33.3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .49.

family crime history * FIRSTCR

Crosstab

Count

		FIRSTCR			Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά περιουσίας	
family crime history	Ναι	21		6	27
	Δεν γνωρίζω	4		3	7
	Όχι	16	1	4	21
Total		41	1	13	55

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	3.253 ^a	4	.516
Likelihood Ratio	3.383	4	.496
Linear-by-Linear Association	.005	1	.943
N of Valid Cases	55		

a. 5 cells (55.6%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .13.

15.1 Το πρόβλημα στην οικογένεια ήταν διαταραγμένες σχέσεις * FIRSTCR

Crosstab

Count

		FIRSTCR			Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά περιουσίας	
15.1 Το πρόβλημα στην οικογένεια ήταν διαταραγμένες σχέσεις	yes	41	1	13	55
Total		41	1	13	55

Chi-Square Tests

	Value
Pearson Chi-Square	a
N of Valid Cases	55

a. No statistics are computed because
15.1 Το πρόβλημα στην οικογένεια ήταν
διαταραγμένες σχέσεις is a constant.

15.5 Το πρόβλημα στην οικογένεια ήταν η τοξικομανία * FIRSTCR

Crosstab

Count

		FIRSTCR			Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά περιουσίας	
15.5 Το πρόβλημα στην οικογένεια ήταν η τοξικομανία	yes no	9 32	 1	1 12	10 45
Total		41	1	13	55

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	1.575 ^a	2	.455
Likelihood Ratio	1.949	2	.377
Linear-by-Linear Association	1.355	1	.244
N of Valid Cases	55		

a. 3 cells (50.0%) have expected count less than 5. The
minimum expected count is .18.

**15.6 Το πρόβλημα στην οικογένεια ήταν η ο αλκοολισμός *
FIRSTCR**

Crosstab

Count

		FIRSTCR			Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά περιουσίας	
15.6 Το πρόβλημα στην οικογένεια ήταν η ο αλκοολισμός	yes	13		5	18
	no	28	1	8	37
Total		41	1	13	55

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	.700 ^a	2	.705
Likelihood Ratio	1.001	2	.606
Linear-by-Linear Association	.183	1	.669
N of Valid Cases	55		

a. 3 cells (50.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .33.

15.3 Το πρόβλημα στην οικογένεια ήταν ο θάνατος γονέων * FIRSTCR

Crosstab

Count

		FIRSTCR			Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά περιουσίας	
15.3 Το πρόβλημα στην οικογένεια ήταν ο θάνατος γονέων	yes	5	1	3	9
	no	36		10	46
Total		41	1	13	55

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	6.060 ^a	2	.048
Likelihood Ratio	4.571	2	.102
Linear-by-Linear Association	.963	1	.326
N of Valid Cases	55		

a. 3 cells (50.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .16.

15.4 Το πρόβλημα στην οικογένεια ήταν ψυχιατρικό * FIRSTCR

Crosstab

Count

		FIRSTCR			Total
		Ναρκοτικά	Κατά ζωής	Κατά περιουσίας	
15.4 Το πρόβλημα στην οικογένεια ήταν ψυχιατρικό	yes	14		2	16
	no	27	1	11	39
Total		41	1	13	55

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	2.102 ^a	2	.350
Likelihood Ratio	2.519	2	.284
Linear-by-Linear Association	1.701	1	.192
N of Valid Cases	55		

a. 3 cells (50.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .29.

15.2 Το πρόβλημα στην οικογένεια ήταν το διαζύγιο * FIRSTCR

Crosstab

Count

		FIRSTCR			Total
		Ναρκοτικά	Κατά ζωής	Κατά περιουσίας	
15.2 Το πρόβλημα στην οικογένεια ήταν το διαζύγιο	yes	19		7	26
	no	22	1	6	29
Total		41	1	13	55

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	1.136 ^a	2	.567
Likelihood Ratio	1.519	2	.468
Linear-by-Linear Association	.194	1	.660
N of Valid Cases	55		

a. 2 cells (33.3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .47.

34.1 Father's Character * FIRSTCR

Crosstab

Count

		FIRSTCR			Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά περιουσίας	
34.1 Father's Character	Dict/Unfr/Antisoc	12	1	6	19
	Indiff/Pass	25		6	31
	Stressfull	4		1	5
Total		41	1	13	55

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	3.175 ^a	4	.529
Likelihood Ratio	3.389	4	.495
Linear-by-Linear Association	.674	1	.412
N of Valid Cases	55		

a. 6 cells (66.7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .09.

34.2 Mother's Character * FIRSTCR

Crosstab

Count

		FIRSTCR			Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά περιουσίας	
34.2 Mother's Character	Dict/Unfr/Antisoc	13		2	15
	Indiff/Pass	17	1	4	22
	Love/Overpr	2		4	6
	Stressfull	9		3	12
Total		41	1	13	55

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	8.845 ^a	6	.182
Likelihood Ratio	8.104	6	.231
Linear-by-Linear Association	1.604	1	.205
N of Valid Cases	55		

a. 8 cells (66.7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .11.

36.2 Περιέγραψε την σχέση σου με τον πατέρα * FIRSTCR

Crosstab

Count		FIRSTCR			Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά περιστάσεις	
36.2 Περιέγραψε την σχέση σου με τον πατέρα	Perfect/Good	13	1	2	16
	Moderate	8		4	12
	Not Good	20		7	27
Total		41	1	13	55

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	4.011 ^a	4	.404
Likelihood Ratio	4.164	4	.384
Linear-by-Linear Association	.536	1	.464
N of Valid Cases	55		

a. 5 cells (55.6%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .22.

36.1 Περιέγραψε την σχέση σου με την μητέρα * FIRSTCR

Crosstab

Count		FIRSTCR			Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά περιστάσεις	
36.1 Περιέγραψε την σχέση σου με την μητέρα	perfect	2		4	6
	very good	1			1
	good	9		4	13
	moderate	19	1	3	23
	bad	1			1
	adiafori	9		2	11
Total		41	1	13	55

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	9.943 ^a	10	.445
Likelihood Ratio	9.735	10	.464
Linear-by-Linear Association	4.390	1	.036
N of Valid Cases	55		

a. 14 cells (77.8%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .02.

38. Between parent relationship * FIRSTCR

Crosstab

Count

		FIRSTCR			Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά περιουσίας	
38. Between parent relationship	vgood	5	1	2	8
	interrupted	18		5	23
	to much interrupted	18		6	24
Total		41	1	13	55

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	6.134 ^a	4	.189
Likelihood Ratio	4.124	4	.389
Linear-by-Linear Association	.009	1	.924
N of Valid Cases	55		

a. 4 cells (44.4%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .15.

Oi goneis itan konta sou tis dyskoles stigmes? * FIRSTCR

Crosstab

Count

		FIRSTCR			Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά περιουσίας	
Oi goneis itan konta sou tis dyskoles stigmes?	no	41	1	13	55
Total		41	1	13	55

Chi-Square Tests

	Value
Pearson Chi-Square	. ^a
N of Valid Cases	55

a. No statistics are computed because Oi goneis itan konta sou tis dyskoles stigmes? is a constant.

Βια Μεταξύ Γονέων * FIRSTCR

Crosstab

Count

		FIRSTCR			Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά περιουσίας	
Βια Μεταξύ Γονέων	sychna	18		6	24
	spania	23	1	7	31
Total		41	1	13	55

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	.809 ^a	2	.667
Likelihood Ratio	1.181	2	.554
Linear-by-Linear Association	.013	1	.908
N of Valid Cases	55		

a. 2 cells (33.3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .44.

Σεξουαλική Παρενόχληση από Γονείς * FIRSTCR

Crosstab

Count		FIRSTCR			Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά περιουσίας	
Σεξουαλική Παρενόχληση από Γονείς	yes	5	1	1	7
	no	36		12	48
Total		41	1	13	55

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	7.164 ^a	2	.028
Likelihood Ratio	4.473	2	.107
Linear-by-Linear Association	.118	1	.731
N of Valid Cases	55		

a. 3 cells (50.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .13.

Σωματική κακοποίηση από Γονείς * FIRSTCR

Crosstab

Count		FIRSTCR			Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά περιουσίας	
Σωματική κακοποίηση από Γονείς	poly syxna	14	1	1	16
	syxna	27		12	39
Total		41	1	13	55

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	5.831 ^a	2	.054
Likelihood Ratio	6.631	2	.036
Linear-by-Linear Association	3.122	1	.077
N of Valid Cases	55		

a. 3 cells (50.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .29.

35. 1 Τι μεθόδους πειθαρχίας χρησιμοποίησε ο πατέρας * FIRSTCR

Crosstab

Count		FIRSTCR			Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά περιουσίας	
35. 1 Τι μεθόδους πειθαρχίας χρησιμοποίησε ο πατέρας	fright	17	1	6	24
	embarrasement	24		7	31
Total		41	1	13	55

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	1.404 ^a	2	.496
Likelihood Ratio	1.771	2	.413
Linear-by-Linear Association	.107	1	.743
N of Valid Cases	55		

a. 2 cells (33.3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .44.

35.2 Τι μεθόδους πειθαρχία χρησιμοποίησε η μητέρα * FIRSTCR

Crosstab

Count		FIRSTCR			Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά περιουσίας	
35.2 Τι μεθόδους πειθαρχία χρησιμοποίησε η μητέρα	fright	11		3	14
	dialectic	2		4	6
	strictness	16		3	19
	Embarasement	12	1	3	16
Total		41	1	13	55

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	9.459 ^a	6	.149
Likelihood Ratio	8.351	6	.213
Linear-by-Linear Association	.402	1	.526
N of Valid Cases	55		

a. 9 cells (75.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .11.

40. Οι γονείς γνώριζαν με ποιά άτομα ήσουν * FIRSTCR

Crosstab

Count		FIRSTCR			Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά περιουσίας	
40. Οι γονείς γνώριζαν με ποιά άτομα ήσουν	always	1			1
	sometimes	15		8	23
	never	25	1	5	31
Total		41	1	13	55

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	3.469 ^a	4	.483
Likelihood Ratio	4.016	4	.404
Linear-by-Linear Association	1.315	1	.252
N of Valid Cases	55		

a. 5 cells (55.6%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .02.

41. Οι γονείς γνώριζαν το μέρος που βρισκέσουν εκτός οικίας * FIRSTCR

Crosstab

Count		FIRSTCR			Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά περιουσίας	
41. Οι γονείς γνώριζαν το μέρος που βρισκέσουν εκτός οικίας	always	1			1
	sometimes	17		7	24
	never	23	1	6	30
Total		41	1	13	55

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	1.697 ^a	4	.791
Likelihood Ratio	2.292	4	.682
Linear-by-Linear Association	.169	1	.681
N of Valid Cases	55		

a. 5 cells (55.6%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .02.

Eixes fygei pote apo to spiti? * FIRSTCR

Crosstab

Count		FIRSTCR			Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά περιουσίας	
Eixes fygei pote apo to spiti?	Polles fores sometimes	1			1
	never	14		6	20
		26	1	7	34
Total		41	1	13	55

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	1.490 ^a	4	.828
Likelihood Ratio	2.042	4	.728
Linear-by-Linear Association	.160	1	.689
N of Valid Cases	55		

a. 6 cells (66.7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .02.

25. Occupation / Father * FIRSTCR

Crosstab

Count		FIRSTCR			Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά περιουσίας	
25. Occupation / Father	ypal. grafiou	2			2
	empori polites	1		2	3
	georgia - ktinotrofia	9	1	1	11
	texnites ergates	15		2	17
	perit apasx	14		7	21
	anergos			1	1
Total		41	1	13	55

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	14.407 ^a	10	.155
Likelihood Ratio	13.534	10	.195
Linear-by-Linear Association	2.100	1	.147
N of Valid Cases	55		

a. 15 cells (83.3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .02.

Family Money * FIRSTCR

Crosstab

Count		FIRSTCR			Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά περιουσίας	
Family Money	Πολύ Καλή / Καλή	13		5	18
	Μέτρια	15	1	5	21
	Αθλια	13		3	16
Total		41	1	13	55

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	2.048 ^a	4	.727
Likelihood Ratio	2.358	4	.670
Linear-by-Linear Association	.370	1	.543
N of Valid Cases	55		

a. 6 cells (66.7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .29.

27. Parental Education * FIRSTCR

Crosstab

Count		FIRSTCR			Total
		Ναρκωτικά	Κατά ζωής	Κατά περιουσίας	
27. Parental Education	Αγράμματος	4	1		5
	Γνωρίζει γραφή -ανάγνωση	13		3	16
	Δημοτικό	17		7	24
	Γυμνάσιο	2		1	3
	Λύκειο	3		2	5
	Τεχνική Σχολή	2			2
Total		41	1	13	55

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	13.314 ^a	10	.207
Likelihood Ratio	9.635	10	.473
Linear-by-Linear Association	.391	1	.532
N of Valid Cases	55		

a. 15 cells (83.3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .04.

**ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ – ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΚΤΙΜΗΣΗΣ ΓΕΝΙΚΕΥΜΕΝΟΥ
ΓΡΑΜΜΙΚΟΥ ΜΟΝΤΕΛΟΥ**

Στατιστική σημαντικότητα οικογενειακών παραγόντων και αλληλεπιδράσεων

	Degr. of	Log-	Chi-	p
Intercept	3	-452,187		
DIVORSE	3	-447,767	8,83962	0,031501
SEXP	3	-426,543	42,44775	0,000000
SOMKAK	6	-407,306	38,47283	0,000001
DIATSEXES	3	-402,479	9,65478	0,021741
FATHERTR	9	-393,199	18,56030	0,029202
MO_CHAR	9	-372,148	42,10112	0,000003
PISTFAM	6	-361,032	22,23301	0,001099
NBRINGUP	3	-356,059	9,94550	0,019035
NBTWPARE	3	-350,497	11,12411	0,011073
"PLOUTHM2"	3	-343,946	13,10235	0,004420
DIVORSE*SOMKAK	3	-339,574	8,74442	0,032889
FATHERTR*MO_CHAR	24	-313,274	52,60012	0,000653
MO_CHAR*PISTFAM	12	-294,217	38,11303	0,000147
FATHERTR*PISTFAM	18	-273,320	41,79437	0,001181
MO_CHAR**"PLOUTHM2"	9	-259,246	28,14880	0,000901

Οι ΜΕΤΑΒΛΗΤΕΣ ΑΥΤΕ ΠΑΡΕΜΕΙΝΑΝ ΜΕΣΑ ΣΤΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΕΠΕΙΔΗ το
(p value =
P, 0,05

Στατιστική σημαντικότητα μοντέλου

	Df	Stat.	Stat/Df
Deviance	1010	518,491	0,513357
Scaled Deviance	1010	518,491	0,513357
Pearson Chi	1010	602,836	0,596867
Scaled P. Chi	1010	602,836	0,596867
Loglikelihood		-259,246	

Επειδή ο λόγος Deviance /Df έχει την τιμή 0,51 (p value = 0,999) το μοντέλο παρέχει καλή προσαρμογή στα δεδομένα.

Εκτιμήσεις παραμέτρων μοντέλου

	Level of	Level of	Column	Estimate	Standard	p
Interc 1		Ναρκοτικά	1	17,7674	179,00	0,920930
DIVORSE	yes	Ναρκοτικά	2	-1,9031	0,25	0,000000
SEXP	yes	Ναρκοτικά	3	16,5482	0,69	0,000000
SOMKAK	poly syxna	Ναρκοτικά	4	-6,8792	0,62	0,000000
SOMKAK	syxna	Ναρκοτικά	5	-7,9518	0,55	0,000000
SOMKAK	spania	Ναρκοτικά	6	12,3124		
DIATSEXES	yes	Ναρκοτικά	7	-0,9365	0,26	0,000267
FATHERTR	fright	Ναρκοτικά	8	-3,7899	300,37	0,989933
FATHERTR	dialectic	Ναρκοτικά	9	1,7474	699,73	0,998007
FATHERTR	strictness-leniency	Ναρκοτικά	10	3,0024	178,99	0,986617
MO_CHAR	Dict/Unfr/Antisoc	Ναρκοτικά	11	5,4074	178,48	0,975830
MO_CHAR	Indiff/Pass	Ναρκοτικά	12	5,4504	178,48	0,975638
MO_CHAR	Love/Overpr	Ναρκοτικά	13	-4,4368	0,62	0,000000
PISTFAM	Ναι	Ναρκοτικά	14	1,0759	349,74	0,997545
PISTFAM	Δεν γνωρίζω	Ναρκοτικά	15	-7,2456	350,53	0,983509
NBRINGUP	Βιολογικοί γονείς	Ναρκοτικά	16	-0,2287	0,21	0,274909
NBTWPARE	Καλές	Ναρκοτικά	17	-0,5483	0,27	0,038915
"PLOUTHM2"	Πάντα – μερικές φορές	Ναρκοτικά	18	0,3858	0,20	0,054483
DIVORSE*SOMKAK	1	Ναρκοτικά	19	1,7775	0,40	0,000009
DIVORSE*SOMKAK	2	Ναρκοτικά	20	2,3493		
DIVORSE*SOMKAK	3	Ναρκοτικά	21	1,8672		
FATHERTR*MO_CHAR	1	Ναρκοτικά	22	-0,7756	178,48	0,996533
FATHERTR*MO_CHAR	2	Ναρκοτικά	23	-1,0612	178,48	0,995256
FATHERTR*MO_CHAR	3	Ναρκοτικά	24	7,1512	0,87	0,000000
FATHERTR*MO_CHAR	4	Ναρκοτικά	25	-1,5470	723,79	0,998295
FATHERTR*MO_CHAR	5	Ναρκοτικό	26	-0,5800	723,79	0,999361
FATHERTR*MO_CHAR	6	Ναρκοτικό	27	-9,5780	1516,79	0,994962
FATHERTR*MO_CHAR	7	Ναρκοτικό	28	-1,1201	178,48	0,994993
FATHERTR*MO_CHAR	8	Ναρκοτικό	29	-1,4107	178,48	0,993693
FATHERTR*MO_CHAR	9	Ναρκοτικό	30	8,2947		
MO_CHAR*PISTFAM	1	Ναρκοτικό	31	-5,1623	0,93	0,000000
MO_CHAR*PISTFAM	2	Ναρκοτικό	32	9,6987	1,55	0,000000
MO_CHAR*PISTFAM	3	Ναρκοτικό	33	-3,8856	0,32	0,000000

MO_CHAR*PISTFAM	4	Ναρκοτικά	34	7,9642		
MO_CHAR*PISTFAM	5	Ναρκοτικά	35	-4,1570	0,47	0,000000
MO_CHAR*PISTFAM	6	Ναρκοτικά	36	7,3329		
FATHERTR*PISTFAM	1	Ναρκοτικά	37	8,9278	424,91	0,983237
FATHERTR*PISTFAM	2	Ναρκοτικά	38	-13,3027	596,37	0,982204
FATHERTR*PISTFAM	3	Ναρκοτικά	39	-13,6431	1021,06	0,989339
FATHERTR*PISTFAM	4	Ναρκοτικά	40	14,7996	933,95	0,987357
FATHERTR*PISTFAM	5	Ναρκοτικά	41	3,0344	349,74	0,993077
FATHERTR*PISTFAM	6	Ναρκοτικά	42	-1,5978	350,53	0,996363
MO_CHAR**PLOU THM2"	1	Ναρκοτικά	43	-0,8953	0,34	0,009303
MO_CHAR**PLOU THM2"	2	Ναρκοτικά	44	0,1797	0,32	0,574035
MO_CHAR**PLOU THM2"	3	Ναρκοτικά	45	0,2919	0,41	0,474869
Interc 2		Κατά ζωής	46	-11,7794	993,33	0,990539
DIVORSE	yes	Κατά ζωής	47	-1,6739	0,34	0,000001
SEXPAR	yes	Κατά ζωής	48	0,2424		
SOMKAK	poly syxna	Κατά ζωής	49	-2,6092	0,58	0,000006
SOMKAK	syxna	Κατά ζωής	50	-2,0334		
SOMKAK	spania	Κατά ζωής	51	-2,2455		
DIATXES	yes	Κατά ζωής	52	-0,3347	0,32	0,302863
FATHERTR	fright	Κατά ζωής	53	8,8114	623,51	0,988725
FATHERTR	dialectic	Κατά ζωής	54	-0,2947	1480,12	0,999841
FATHERTR	strictness-leniency	Κατά ζωής	55	-0,1556	1152,03	0,999892
MO_CHAR	Dict/Unfr/Antisoc	Κατά ζωής	56	2,8488	1062,77	0,997861
MO_CHAR	Indiff/Pass	Κατά ζωής	57	7,6109	916,15	0,993372
MO_CHAR	Love/Overpr	Κατά ζωής	58	12,1769	1062,77	0,990858
PISTFAM	Ναι	Κατά ζωής	59	-3,0532	810,66	0,996995
PISTFAM	Δεν γνωρίζω	Κατά ζωής	60	-3,0733	1036,01	0,997633
NBRINGUP	Βιολογικοί γονείς	Κατά ζωής	61	-0,1242	0,31	0,692675
NBTWPARE	Καλές	Κατά ζωής	62	0,5203	0,35	0,142340
"PLOUHM2"	Πάντα – μερικές φορές	Κατά ζωής	63	3,0558	773,26	0,996847
DIVORSE*SOMKAK	1	Κατά ζωής	64	2,0161	0,51	0,000068
DIVORSE*SOMKAK	2	Κατά ζωής	65	2,1108		
DIVORSE*SOMKAK	3	Κατά ζωής	66	1,8124		
FATHERTR*MO_CHAR	1	Κατά ζωής	67	3,5538	729,08	0,996111
FATHERTR*MO_CHAR	2	Κατά ζωής	68	4,0729	491,32	0,993386
FATHERTR*MO_CHAR	3	Κατά ζωής	69	-0,7978	729,08	0,999127
FATHERTR*MO_CHAR	4	Κατά ζωής	70	-21,9531	2547,83	0,993125

FATHERTR*MO_C HAR	5	Κατά ζωής	71	-6,4326	1338,42	0,996165
FATHERTR*MO_C HAR	6	Κατά ζωής	72	7,7147	2086,52	0,997050
FATHERTR*MO_C HAR	7	Κατά ζωής	73	12,0334		
FATHERTR*MO_C HAR	8	Κατά ζωής	74	-6,6762	1121,45	0,995250
FATHERTR*MO_C HAR	9	Κατά ζωής	75	9,1037		
MO_CHAR*PISTFAM	1	Κατά ζωής	76	-2,4020	0,43	0,000000
MO_CHAR*PISTFAM	2	Κατά ζωής	77	4,9574		
MO_CHAR*PISTFAM	3	Κατά ζωής	78	-9,7489	0,51	0,000000
MO_CHAR*PISTFAM	4	Κατά ζωής	79	17,8467		
MO_CHAR*PISTFAM	5	Κατά ζωής	80	-8,7481	0,52	0,000000
MO_CHAR*PISTFAM	6	Κατά ζωής	81	17,3753		
FATHERTR*PISTFA M	1	Κατά ζωής	82	5,8129	810,66	0,994279
FATHERTR*PISTFA M	2	Κατά ζωής	83	-2,2899	1036,01	0,998236
FATHERTR*PISTFA M	3	Κατά ζωής	84	-28,4413	1576,51	0,985606
FATHERTR*PISTFA M	4	Κατά ζωής	85	30,2970		
FATHERTR*PISTFA M	5	Κατά ζωής	86	5,1011	810,66	0,994979
FATHERTR*PISTFA M	6	Κατά ζωής	87	-1,7593	1036,01	0,998645
MO_CHAR**"PLOU THM2"	1	Κατά ζωής	88	-3,2035	773,26	0,996695
MO_CHAR**"PLOU THM2"	2	Κατά ζωής	89	-2,0825	773,26	0,997851
MO_CHAR**"PLOU THM2"	3	Κατά ζωής	90	-2,8160	773,26	0,997094
Interc 3		Κατά γενετήσιας ελευθερίας	91	1,0319	1275,35	0,999354
DIVORSE	yes	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	92	3,9895	0,42	0,000000
SEXPAR	yes	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	93	18,4645		
SOMKAK	poly syxna	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	94	-5,3973	1,03	0,000000
SOMKAK	syxna	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	95	-5,6480		
SOMKAK	spania	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	96	-7,2151	13901,65	0,999586
DIATXSXES	yes	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	97	-0,0717	0,42	0,865505
FATHERTR	frighi	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	98	-9,6188	371,04	0,979318
FATHERTR	dialectic	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	99	-0,4374	1048,54	0,999667
FATHERTR	strictness-leniency	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	100	3,5515	505,60	0,994395
MO_CHAR	Dict/Unfr/Antisoc	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	101	7,7930	1329,50	0,995323
MO_CHAR	Indiff/Pass	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	102	-0,4343	1170,85	0,999704
MO_CHAR	Love/Overpr	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	103	0,0441	1,15	0,969441
PISTFAM	Να	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	104	-0,4201	1,06	0,690865
PISTFAM	Δεν γνωρίζω	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	105	-8,0872	1,67	0,000001
NBRINGUP	Βιολογικοί γονείς	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	106	2,1091	0,93	0,023516
NBTWPARE	Καλές	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	107	-0,1963	0,43	0,650616
"PLOUTHM2"	Πάντα – μερικές φορές	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	108	5,2504	1170,85	0,996422
DIVORSE*SOMKA	1	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	109	-4,7136	0,82	0,000000

K						
DIVORSE*SOMKA K	2	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	110	-3,6687		
DIVORSE*SOMKA K	3	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	111	-9,8534	13901,65	0,999434
FATHERTR*MO_C HAR	1	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	112	8,3296	231,44	0,971290
FATHERTR*MO_C HAR	2	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	113	-12,0072	694,31	0,986202
FATHERTR*MO_C HAR	3	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	114	2,9058	231,44	0,989983
FATHERTR*MO_C HAR	4	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	115	-8,2277	1424,58	0,995392
FATHERTR*MO_C HAR	5	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	116	-3,6169		
FATHERTR*MO_C HAR	6	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	117	11,3788	1484,16	0,993883
FATHERTR*MO_C HAR	7	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	118	4,5066		
FATHERTR*MO_C HAR	8	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	119	2,7307		
FATHERTR*MO_C HAR	9	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	120	-1,6353		
MO_CHAR*PISTFAM	1	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	121	-0,7855	629,83	0,999005
MO_CHAR*PISTFAM	2	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	122	7,4954	1259,65	0,995252
MO_CHAR*PISTFAM	3	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	123	5,9498	0,86	0,000000
MO_CHAR*PISTFAM	4	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	124	-7,7872		
MO_CHAR*PISTFAM	5	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	125	-17,6820		
MO_CHAR*PISTFAM	6	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	126	20,0878		
FATHERTR*PISTFA M	1	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	127	13,3028	1,03	0,000000
FATHERTR*PISTFA M	2	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	128	-24,2264		
FATHERTR*PISTFA M	3	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	129	-14,0910	1,93	0,000000
FATHERTR*PISTFA M	4	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	130	17,5914		
FATHERTR*PISTFA M	5	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	131	6,4018		
FATHERTR*PISTFA M	6	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	132	-9,7583		
MO_CHAR**PLOU THM2"	1	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	133	-6,4329	1170,85	0,995616
MO_CHAR**PLOU THM2"	2	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	134	-4,9839	1170,85	0,996604
MO_CHAR**PLOU THM2"	3	Κατά γενετήσιας ελευθερίας	135	5,2506		
Scale				1,0000	0,00	

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α

Αγάθωνος – Γεωργόπουλου & Μ Τσαγκάρη (1999) Εγχειρίδιο για τα Δικαιώματα του Παιδιού Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού Αθήνα

Αρτινοπούλου Β (1994) Συμβολή στη διερεύνηση της αιμομικτικής σχέσης μεταξύ πατέρα κόρης σελ. 213-215

Αρτινοπούλου Β & Μαγγανάς Α. (1996) Θυματολογία και Όψεις Θυματοποίησης Νομική Βιβλιοθήκη Αθήνα

Αλεξιάδης Σ.(1991) Κείμενα αντεγκληματικής πολιτικής, εκδ. Θεσσαλονίκη

Αλεξιάδης Σ.(1989) Εγκληματολογία, εκδ. Σάκκουλα Θεσσαλονίκη

Αλεξιάδης Σ.(1986) «Εγκληματικότητα ή παραβατικότητα ανηλίκων», Ποινικά Χρονικά 113-120.

Αλεξιάδης Σ.(1996) Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας εκδ. Σάκκουλα Θεσσαλονίκη

Αλεξιάδης Σ.,(1966) Η εγκληματικότητα των ανηλίκων εν Θεσσαλονίκη από του μέχρι του 1965, Εταιρεία Κοινωνικής Αγωγής Εφήβων, δημοσιεύματα Κέντρου Ερεύνης των Προβλημάτων Ανηλίκων τεύχος 2 Θεσσαλονίκη

Αλεξιάδης Σ.(1990) Ανθρώπινα δικαιώματα - Ποινική καταστολή εκδ. Σάκκουλα Θεσσαλονίκη

Αλεξιάδης Σ.(1993) Κουράκης, Ν. & Πανούσης Γ., Κείμενα αντεγκληματικής Πολιτικής εκδ. Σάκκουλα Θεσσαλονίκη

Αμπατζόγλου Γ. - Ελευθερίου Ε. (1997) 'Η Δημιουργία Θεραπευτικού πλαισίου σε Περιπτώσεις Σεξουαλικής Κακοποίησης Παιδιών" στο "Ελληνική Εταιρεία Ψυχικής Υγιεινής και Νευροψυχιατρικής του Παιδιού" Καλλινικακή Θ εμπέχεια Αιμομιξία και Θεραπευτικό Πλαίσιο σ. 70

Ανδριανάκης Ε (1972) Θυματολογία Αθηνά

Ανδριανάκης Ε (1990) «Η βία στην οικογένεια» στο Θυματολογικά 1 (1990) Εκδόσεις της Ελληνικής Εταιρείας Θυματολογίας

Αρχμανδρίτου Μ.(1994)«Γλώσσα και επικοινωνία στα σωφρονιστικά καταστήματα», στο Ειδικά ζητήματα έκτισης των ποινών, εκδ. Σάκκουλα Θεσσαλονίκη

Ατσαλάκη, Μ.(1996) «Φυλάκιση των ανηλίκων παραβατών του νόμου ή υποστήριξη και επανένταξη; Καταστολή ή πρόληψη;», Μανδραγόρας 10-11 ΧΧΙΙ

Β

Βασιλιάς Α. Τσιμπούκα Β. Σεξουαλική παραβίαση – Αιμομιξία- Ψυχοπαθολογικά χαρακτηριστικά μητέρων, 6^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ψυχολογικής Έρευνας Πάντειο Πανεπιστήμιο (Βιβλίο Περίληψεων).

Βουγιούκα. Κ.(1962) «Εγκληματούντες και ανώμαλοι ανήλικοι», Αρμενόπουλος 241-253.

Βουγιούκα.Κ(1954)«Αναμορφωτικά καταστήματα και ανήλικοι» Ποινικά Χρονικά σελ 517

Bowen M.(1998) Τρίγωνα στην οικογένεια, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Β' έκδοση Αθήνα,

Βουλή των Ελλήνων (Διακομματική Κοινοβουλευτική Επιτροπή για την εξέταση του σωφρονιστικού συστήματος της χώρας και των συνθηκών διαβίωσης των κρατουμένων).(1994) Έκθεση για την κατάσταση στις ελληνικές φυλακές και τις δυνατότητες βελτίωσης του σωφρονιστικού συστήματος, Αθήνα

Γ

Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου.Α(1984) Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας, Νομική 'Βιβλιοθήκη Αθήνα

Γεωργάς, Δ.(1986)Κοινωνική Ψυχολογία Αθήνα

Γαρδίκια(1970) « Η εξέτασις της προσωπικότητος του εγκληματίου και η πρόγνωση της μελλούσης διαγωγής αυτού Αθήνα

Δ

Δασκαλάκης,Η(1973)Η λειτουργία της ποινής υπό το φως των εγκληματολογικών δεδομένων εκδ. Διογένης Αθήνα

Δασκαλάκης,Η. (1979)«Η μεταχείριση του ανήλικου εγκληματία» Εκλογή 50 3-10.

Δασκαλάκης,Η.(1985)Η μεταχείριση του εγκληματία. εκδ. Σάκκουλα

Δασκαλάκης, Η.(1985) Η εγκληματολογία της Κοινωνικής Αντίδρασης εκδ. Σάκκουλα

Debuyst C.(1990) «Η συνειδητοποίηση της ευθύνης στο πλαίσιο της μεταχείριστων νεαρών παραβατών», Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας 5 10 (1990-92).

Δημητρίου Δημηνά(1994) Οικογένεια και παιδική-εφηβική παραβατικότητα, Εισήγηση στο Πανελλήνιο συνέδριο του Ε.Ο. Π. (1-3 Δεκεμβρίου 1994)

Δέδε, Χ.(1976) «Δογματικά προβλήματα του δικαίου ανηλίκων» Νομικό Βήμα 241 επ.

Δουμάνη Χρηστέα Μ.(1989) Η Ελληνική Οικογένεια Από τη συλλογική οργάνωση στις διαπροσωπικές σχέσεις. Στο συλλογικό έργο : Τσίτουρα Σ.(1989) Φροντίδα για την Οικογένεια εκδ Κέδρος

Δημόπουλος Χ.(1988) Η προεγκληματική επικινδυνότητα και τα μέτρα για την αντιμετώπισή της εκδ. Σάκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1988.

Ε

Εσο Υ.(1987) Κήνσορες και Θεράποντες, β έκδοση εκδ. Γνώση Αθήνα

Ελληνική Εταιρεία Θυματολογίας, Θυματολογικά Ι Αθήνα 1990.

Ζ

Ζαραφονίτου Χριστ.(1995) «Εμπειρική Εγκληματολογία» Νομική Βιβλιοθήκη

Ζακ Σελόζ(1998) «'Αυτονομείστε με « στο Λουκία Μπεζέ '»Βία στο σχολείο και η βία του σχολείου 'Τρεις παρανοήσεις και πολλά ερωτηματικά. Ελληνικά Γράμματα

Ζαργαρόλας Ι (1940) Η επικινδυνότητα και τα ασφαλιστικά μέτρα εν τω ποινικό δικαίω, Αθήνα

Κ

Κοκκέβη και Αγάθωνος - Γεωργοπούλου (1991) Κλίμακα Εκτίμηση της Οικογενειακής Κρίσης

Κυριακίδης Π.(1999) «Η οικογενειακή σχέση» Ιωάννινα

Κατάμης Χ.(1991) στο Ι. Μαρκαντώνη « Οικογένεια Μητρότητα Αναδοχή Διεπιστημονική προσέγγιση» εκδ. Δ. Μαυρομάτη Αθήνα

Καρανίκας Δ.(1960) Εγχειρίδιον Ποινικού Δικαίου. τ Α Θεσσαλονίκη

Λ

Λαμπροπούλου Ε. «Η αντιμετώπιση του σωφρονιστικού προβλήματος από την ελληνική σωφρονιστική πολιτική: More of the same of the same is different?», Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας 5-10,117-153.

Λαμπροπούλου Ε(1994) Κοινωνικός Έλεγχος του εγκλήματος εκ. Παπαζήση Αθήνα

Μ

Μαγγανάς Α (1999) Η παραμέληση των ανηλικών Ποινική Δικαιοσύνη 7/ (έτος 2^ο) σελ 727-729

Μαγγανάς Α(2002) Διεθνές Συμπόσιο Ψυματολογίας: Προβλήματα και προοπτικές. Στο Ποιν, Δικαιοσύνη 12/2002 έτος 5 σελ.1310-1317

Μαγγανάς, Α(1996) Ειδικά θέματα που αφορούν την κακοποίηση παιδιών, εκδ.Σάκκουλα, Αθήνα

Μαγγανάς Α. Λάζος Γ.(1997) Κοινωνικές αξίες των παραβατικών και μη παραβατικών Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Μαγγανάς. Α(1998) «Τα σεξουαλικά εγκλήματα κατά των παιδιών στον Καναδά» στο Αφιέρωμα στον Η. Δασκαλάκη, ΕΚΚΕ Αθήνα σελ 457-464.

Μπακατσούλας, Μ(. «Η διάπλασις της προσωπικότητας του ανήλικου. Χαρακτηριστικάί τινές περιπτώσεις», στο Μνήμη Π, Τομέας Ποινικών Επιστημών Τμήματος Νομικής Πανεπιστημίου Αθηνών, εκδ. Σάκκουλα

Μαγκάκης Γ.(1962) Ο καταλογισμός εις το Ποινικόν Δίκαιον, Αθήνα σ. 81

Μπεζέ Λ.(1987) «Εγκληματικότητα και κρίση ταυτότητας στην εφηβεία», στο Έγκλημα και Κοινωνία, Αθήνα σελ 22-32.

Μπεζέ Λ(1985) Αηλίκου παραβάτες. Μελέτη 20 περιπτώσεων, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή

Μπεζέ Λ(1990) «Δυσκοινωνικότητα των νέων και δυσκολία προσαρμογής του,- αναμορφωτικού συστήματος», στο Πρόληψη - Αντιμετώπιση της Εγκληματικότητας των Αηλίκων (Λουκία Μπεζέ επιμ.) Εισηγήσεις Συμποσίου Αθηνών 14-16/10/88, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1990,2938.

Μουσουρού Α.(1989) Κοινωνιολογία της Σύγχρονης Οικογένειας εκδ. Gutenberg Αθήνα

Ν

Νικολόπουλος Γ .Π(1997) «Η επιχείρηση Βaxstrom ένα παράδειγμα του κοινωνικού ελέγχου της επικινδυνότητας Εγκληματολογικό Σεμινάριο ΙΙΙ Ακ. Ετ.1996-1997 σελ 126

Π

Γ .Πανούσης (1996)«Νομική και Εγκληματολογική Προσέγγιση της έννοιας της Επικινδυνότητας» Εγκληματολογικό Σεμινάριο ΙΙΙ Παντειο. Παν.Κοιν.Πολ.Επ. Τομέας Εγκληματολογίας 1996-1997 σελ 30

Πανούσης. Γ.(1990) «Νεανική Εγκληματικότητα. Το "παιχνίδι" και η "πρόκληση"», στο: Πρόληψη και Αντιμετώπιση της Εγκληματικότητας των Αηλίκων. εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα σσ. 61-75.

Πανούσης, Γ.(1991) Εγκληματολογικές Έρευνες, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα

Πανούσης Γ.(2000)Θεμελιώδη Ζητήματα της Εγκληματολογίας εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Κομοτηνή

Πιτσέλα Α.(1995) Κείμενα Αντεγκληματικής Πολιτικής στο Δίκαιο ανηλίκων εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη

Πετρόπουλος Α. Παπαστυλιανού (2001) Μορφές Επιθετικότητας, Βίας και Διαμαρτυρίας στο Σχολείο, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας & Θρησκευμάτων , Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα
Σ

Σπινέλη Κ(1976) «Ανήλικοι εγκληματίες ή ανήλικοι παραβάτες», στο:Ποινικά Χρονικά, τόμο ΚΣΤ' 1976 σελ 785-800.

Σπινέλη Κ(1992)Ελληνικό Δίκαιο Ανηλίκων Δραστών και Θυμάτων εκδ. Σάκκουλα Αθήνα

Σπινέλη Κ. – Τρωιανου Α.(1987) Δίκαιο Ανηλίκων. Ποινικές ρυθμίσεις και εγκληματολογικές προεκτάσεις, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα

Σπινέλη Κ «Ανήλικοι εγκληματίες ή νεαροί παραβάτες» Ποινικά Χρονικά ΚΣΤ' 785 επ.
Σπινέλη Κ. & Αποσπύρη, Ε.(1994) «Εργαζόμενη μητέρα και παραβατικότητα ανηλίκων: μύθος ή πραγματικότητα;» Εκλογή (1994), 260-271.

Σπινέλη Κ. & Λούτση, Ζ(1988) «Κοινωνική ανισότητα και ηθική παρεκτροπή ανηλίκων», στο Αφέρωμα στον Η. Δασκαλάκη, ΕΚΚΕ, Αθήνα

Σπινέλη Κ. & Τρωιάννου-Λουλά Α.(1987) Δίκαιο Ανηλίκων, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή

Σπινέλη, Κ. & Τρωιάννου-Λουλά Α.(1982) Η γενική πρόληψη των εγκλημάτων Θεωρητική και εμπειρική διερεύνηση μορφών κοινωνικού ελέγχου εκδ. Σάκκουλα Αθήνα - Κομοτηνή

Τ
Τσαλικογλου Φ. Αρτινοπούλου Β, Ζαραφωνίτου Χ Μαντόγλου Α (1994)« Οι αναπαραστάσεις των αστυνομικών για το εγκληματικό φαινόμενο Αστυνομική Επιθεώρηση Σεπτέμβριος 1994

Τσαλικογλου Φ(1987) 'Ο Μύθος του Επικίνδυνου Ψυχασθενούς» Παπαζήση

Τσιάντης Γ.(1993) Ψυχική Υγεία του παιδιού και της Οικογένειας εκδ. Καστανιώτη

Τάτσης Ν (1990) «Θεωρητικοί και μεταθεωρητικοί προβληματισμοί στην κοινωνιολογία των ανήλικων παραβατών» στο Πρόληψη και Αντιμετώπιση Της Εγκληματικότητας των Ανηλίκων,(επιμ)Λουκία Μπεζέ εισηγήσεις συμποσίου Αθηνών 14-16/10/1988 Εκδόσεις Σακκουλα :Αθήνα-Κομοτηνή σελ 39

Τρωιάννου- Λουλά (1990- 1992) Σκέψεις και προβληματισμοί για την θυματοποίηση των νέων, Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας σελ 5- 10

Τριβιζάς Ε. (1989) Θέματα Συγκριτικής Εγκληματολογίας, σημειώσεις ΠΑΣΠΕ

Φ

Φαρσεδάκης Ι. (1990) Εγκληματολογική Σκέψη Νομική Βιβλιοθήκη Αθήνα

Φαρσεδάκης Ι. (1984) Ανακριτική "Δικαιώματα του ανθρώπου και εγκληματογένεση Νομική Βιβλιοθήκη Αθήνα

Φαρσεδάκης, Ι. (1986) Παραβατικότητα και Κοινωνικός Έλεγχος Ανηλίκων, Νομική Βιβλιοθήκη Αθήνα

Φαρσεδάκης Ι. (1991) Η Κοινωνική Αντίδραση στο έγκλημα και τα όριά της Νομική Βιβλιοθήκη Αθήνα

Φαρσεδάκης Ι. (1996) Στοιχεία Εγκληματολογίας Νομική Βιβλιοθήκη Αθήνα

Φωτάκης Ν. (1978) «Ψυχολογικές απόψεις για την εγκληματικότητα των νέων στη σύγχρονη κοινωνία» Αρμενόπουλος 32

Χ

Χάιδου Α. (1989) Το θεωρητικό και θεσμικό πλαίσιο του κοινωνικού ελέγχου ανηλίκων, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα

Χάιδου Α. (1991) Η ιδρυματική και εξωιδρυματική μεταχείριση ανηλίκων στην Ελλάδα και στο εξωτερικό Νομική Βιβλιοθήκη Αθήνα

Χάιδου Α. (1996) Θετικιστική Εγκληματολογία. Αιτιολογικές προσεγγίσεις του εγκληματικού φαινομένου Νομική Βιβλιοθήκη Αθήνα

Χάιδου Α. (1990) «Η μεταχείριση των ανηλίκων σύμφωνα με το σχέδιο του κώδικα βασικών κανόνων για τη μεταχείριση των κρατουμένων και το νομοσχέδιο περί μονάδων μέριμνας και αγωγής νεότητας», στο Πρόληψη - Αντιμετώπιση της Εγκληματικότητας των Ανηλίκων (Λ. Μπεζέ επιμ.) Εισηγήσεις Συμποσίου Αθηνών 14-16/10/1988, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα - Κομοτηνή 183-186.

Χάιδου Α. (1991) «Εγκληματικότητα ή παραπτωματικότητα ανηλίκων; Νομική και εγκληματολογική προσέγγιση» στο Εφηβεία. Προσδοκίες και Αναζητήσεις (Θ. Δραγώνα - Μ. Ντάβου επιμ.), εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 153-175.

Χείραλη Ε. (1992) «Ψυχοκοινωνικοί παράγοντες που οδηγούν τον έφηβο στη χρήση τοξικών ουσιών. Η συμβολή της προσωπικότητας, της οικογένειας και των ομηλίκων» στο: Ίδρυμα Ερευνών για το Παιδί, Εφηβεία, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A

Ageton E.D. Elliot (1973) The effect of legal processing on self -concept
Boulder Colo :Institute of Behavioral Science

Ageton S. S. (1983). Sexual assault among adolescents. Lexington MA: Heath

Altemeir W. A., S. M. O'Conner, K. B. Sherrod and P. M. Vietze (1985)
Prospective study of antecedents for nonorganic failure to thrive. *Journal of Pediatrics* Vol 106: pp 360-365.

Agnew Robert (1984). Appearance and delinquency. *Criminology* Vol 22(3): pp 421-440.

Ainsworth, M.D.S. & Bell, S.M. (1969). Some contemporary patterns in the feeding situation. In A. Ambrose (Ed.), *Stimulation in early infancy* (pp. 133-170). London: Academic Press

Ainsworth, M.D.S., Bell, S.M., & Stayton, D. (1974). Infant-mother attachment and social development. In M. P. Richards (Ed.), *The introduction of the child into a social world* (pp99-135). London: Cambridge University Press.

Ainsworth M.D.S. (1963). The development of infant-mother interaction among the Uganda. In B.M. Foss (Ed.), *Determinants of infant behavior* (pp. 67-104). New York: Wiley Howes

Austin R L (1978) Race father - absence and female delinquency *Criminology* vol 15 pp 487-504

Award G . Saunders E. & Levene J.(1984) A clinical study of male adolescent sexual offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* vol 28 pp 105-116

Avanesov, G.(1982)principles of Criminology. ed.. Progress Publishers. Moscow

Agathonos - Georgopoulou & Browne 1997 The prediction of child maltreatment in Greek Families *Child Abuse & Neglect* Vol 21 pp 721- 735

Andry R. (1960) *Delinquency and Parental Pathology* Methuen and Co LTD

Andry, R. G. (1957) Faulty paternal and maternal child relationships. affection and delinquency. *British Journal of Delinquency* vol 8. 34-48.

Akers R(1977) *Deviant Behavior: a Social Learning Approach*. 2d ed Belmont Mass.: Wadsworth.

Akers, R. L. Krohn, M. D., Lanza- Kaduce, L. & Radosevich, M. (1979). Social learning and deviant behavior: A specific test of a general theory. *American Sociological Review*. 44. 636-655.

Aultman. M. G.. & Wellford. C. F. (1979). Toward an integrated model of delinquency causation: An empirical analysis. *Sociology and Social Research* vol 63. 316-327.

Angenent.H. L. W. (1990). Opvoeding en persoonlijkheidsontwikkeling. Nijkerk: Intro.

B

Black D.J.& Reiss A Jr A(1970) Preliminary Assessment of the numbers and Characteristics of Juvenile Processed in the Juvenile Justice System Washington D.C. : US Governmental Printing Office

Baldwin A (1897) Social and ethical interpretations in mental development A study in social psychology N.Y.:Macmillan

Baldwin A (1893) New method in child psychology *Science* vol 21 pp213-214

Bandura& Walters (1959) Adolescent Aggression. N. York: Ronald Press

Bandura. A. (1969). Social-learning theory of identificatory processes. In D.A. Goslin (Ed.). *Handbook of socialization theory and research* Chicago: Rand McNally (pp. 213-262)

Bandura (1977b) Social learning Theory Englewood Cliffs N.J. Prentice -Hall

Bandura. A. (1977a). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*.vol 84. 191-215.

Bandura. A. (1977b). Social learning theory. Englewood Cliffs. NJ: Prentice-Hall

Bandura. A. D. Ross and S. A. Ross. (1961.) Trasmision of aggression through imitation of aggressive models. *Journal of Abnormal and Social Psycology*.Vol 63: pp575-582.

Bayley N (1964) Consistency of maternal and child behaviours in the Berkeley Crowth Study *Vita Humana* vol 7 pp.73-95

Bayler N. Schaefer E.S.(1963)“ Maternal behavior child behavior and their intercorrelationw from infancy throught adolescence Monographs of the Society for Research *Child Development* 28 (3 Serial No 87)

Bayley κα1 Schaefer E.S. (1960)“ Consistency of maternal behaviour from infancy to preadolescence” *Journal of Abnormal and Social Psychology* vol 1. 1-6

Bayley N (1964) Consistency of maternal and child behaviours in the Berkeley Crowth Study *Vita Humana* vol 7 pp.73-95

Bandura & Walters (1959) Adolescent Aggression. N. York: Ronald Press

Bachman R. R. Paternoster (1997) Statistical methods for criminology and criminal Justice New York London . Mc Craw-Hill

- Barron Mays J. (1972) *Juvenile Delinquency The Family and the Social Group* Longman London
- Babbie.E. (1998)*The practice Social Research* Wadsworth Publishing Company
- Blackburn R. (1993) *The psychology of Criminal Conduct Theory Research and Practice.* Wiley Series in Clinical Psychology.
- Blumer. H (1969) *Symbolic Interactionism* Prentice Hall Englewood Cliff
- Bursik R (1988) "Social Disorganization and Theories of Crime and Delinquency :problems and Prospects" *Criminology* vol 26 pp 521 --539
- Biles. D. (1971). Birth order and delinquency. *Australian Psychologist.* 6. 189-193.
- Bell D.J (1988) *The Victim- Offender Relationship: A Determinant Factor in Police Domestic Dispute Dispositions.* The Haworth Press.
- Biddle. B. J., Bank. B. 1., & Marlin. M. M. (1980). Social determinants of adolescent drinking: What they think. what they do and what I think and do. *Journal of Studies on Alcohol* vol 41.215-241.
- Bowditch C (1993) Getting Rid of trouble makers :High school Disciplinary Procedures and the Production of Dropouts *Social Problems* vol 40 pp 493-507
- Bodine G. (1964) Factors related to police dispositions of juvenile offenders. Paper presented at the annual meeting of the American Sociological Association .
- Barrata. A.(1982) Conflit Social et theorie du conflit en criminology. *Deviance et societe.* Vol. VI no1. p.6
- Becker. H.(1963) "Outsiders". ed. Free Press. Glencoe.
- Black J. D «Crime as Social Control» *American Sociological Review* 48. 34-45.
- Boss. P. (1980). Normative family stress: Family boundary changes across life-span. *Family Relations* vol 29 pp 445-450
- Box S.(1971) *Deviance. Reality and Society* London: Holt. Rhinehart & Winston
- Box S. Hale . C (1983) Liberation and female criminality in England and Wales *British Journal of Sociology* Vol:23 pp 167-179
- Boss. P. (1980). Normative family stress: Family boundary changes across life-span. *Family Relations.* 29. 445-450
- Blechaman. E.. (1982). Are children with one parent at psychological risk ? A methodological review *Journal of Marriage and Family* Vol 44 pp 179-195

Bischof. G. Stith. S. & Wilson. S. (1992). A comparison of the family adolescent sexual offenders and nonsexual offending delinquents. *Family Relations*. 41.318-323.

Bottoms. A., Mawby. R. and Walker. M. (1987) :A localized crime survey in contrasting areas of a city .*British Journal Criminology* vol :27 pp 234-256

Burgess. A. Carol Hartman & Arlene Mc Cormanck (1987) Abused to Abuser: Antecedents of socially deviant behaviors *American Journal of Psychiatry* vol 144(11) pp 1431-1440

Berscheid . E. and E. Walster. (1974). Physical Attractiveness. in L. Berkowitz (ed.) *Advances in Experimental Psychology*. New York: Academic Press. pages 157-215

Bowlby J(1975) Attachment Theory . Separation Anxiety and Mourning In S Arieti (ed) *American Handbook of Psychiatry* (2nd ed) New York :Basic Books

Bowlby J(1995) Δημιουργία και διακοπή των συναισθηματικών δεσμών (μτ.φ.) Π Στρατή) Αθήνα εκδ. Καστανιώτη (έτος πρωτότυπης έκδοσης 1979)

Bowlby.J.(1980a). Attachment and loss. Vol. 3: Loss, sadness and depression. New York: Basic Books.

Bolwby J (1958) The Nature of the Child's Tie to his Mother *International Journal of Psychoanalysis* vol 39 pp350-373

Bolwby J (1961 a) Separation Anxiety *International Journal of Psychoanalysis* vol 41 pp89-113

Bowlby.J.(1951) Maternal case and mental health. World Health Organization Monograph. Serial No2 pp 53

Bowlby J.(1979) The making and breaking of affectional bonds Tavistock

Bowlby. J & Robertson J (1952) Some responses of young children to separation from their mothers. *Courier of the International Children'*

Brefherton I(1992) The Origins of Attachements Theory : John Bowlby και Mary Ainsworth *Developmental Psychology* vol 5 pp 759-775

Bentovim A. & Boston P. (1988). "Sexual Abuse - Basic Issues - Characteristics of Children and Families". in Bentovim A., Elton A., Hildebrand J., Tranter M., Vizard E *Child Sexual Abuse within the Family: Assessment and Treatment*. pp. 16

Blechaman. E. (1982). Are children with one parent at psychological risk ? A methodological review *Journal of Marriage and Family* Vol 44 pp 179-195

Bloom. B., Chesney-Lind. M. & Owen. B. (1994). Women in California prisons: Hidden victims of the war on drugs. San Francisco: Center on Juvenile and Criminal Justice.

Brown. L. M., & Gilligan. C. (1992). Meeting at the crossroads: Women's psychology and girl's development. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Browne K., Saqi S. (1989) Parent- Child interaction in abusing families. its possible causes and consequences. In Maher P., "Child Abuse. The educational perspectives". Basil Blackwell limited. London. p. 77-103.

Browne A. & Finkelhor. D. (1986). Impact of child sexual abuse: A review of the research *Psychological Bulletin*. 99.66-77.

Bretherton. I. (1992). The Origins of Attachment Theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. *Developmental Psychology*. 5. 759-775

Brennan. T. Huizinga. D., Elliott. S. S. (1978). The social psychology of runaways. Lexington: Lexington Books.

Beirne P Between Classicism and Positivism: Crime and Penalty in the Writings of Gabriel Tarde." *Criminology* 25 :785-819.

Breslau. Staruch. & Mortimer.(1982) in Giardino P.A. Christian W.C & Giardino R.E.

C

Carlen P.(1988)Women Crime Poverty Milton Keynes Open University Press

Cahan E.D. (1992). John Dewey and Human Development. *Developmental Psychology*. 2. 205-214

Canter D. (1993) Psychology of Offender Profiling in First Niscale Workshop on Criminality and Law Enforcement 13-16 October 1993 Working Papers.

Canter. R. J. (1982). Family correlates of male and female delinquency. *Criminology*. 20. 149-167.

Charlesworth. W.R. (1992). Darwin and Developmental Psychology: Past and Present.*Developmental Psychology*. 1. 5-16

Charles(1983) "Social Class and Criminal Behavior: A Critique of the Theoretical Foundations" *Social Forces* 62 :334-58 Chazal. J. (1967). Η Παιδική εγκληματικότητα. Μτφρ. Πολέμη. Α., Σειρά Que sais- je? Εκδ. Ζαχαρόπουλος. Αθήνα.

Cavior. N. And C. Howard. (1973). Facial attractiveness and juvenile delinquency among black and white offenders. *Journal of Abnormal Child Psychology*.Vol 1: pp203-213.

Charlesworth. W.R. (1992). Darwin and Developmental Psychology: Past and Present. *Developmental Psychology*. 1. 5-16

Campell A. (1981) Girl delinquents London Blackwell

Charles(1983) "Social Class and Criminal Behavior: A Critique of the Theoretical Foundations" *Social Forces* 62 :334-58

Cary Heck. Anthony Walsh.(2000)The Effects of Maltreatment and Family Structure on Minor and Serious Delinquency. *International Journal of Offender and Comparative Criminology*. 44 (2). p. 179

Cohen. S.(1952) *Folk Devils and Moral Panics: The creation of the Mods and the Rockers*. oxford: Basil Blackwell.

Cernkovich. S. A. & Giordano. P. C. (1987). Family relationships and delinquency. *Criminology*. 25.295-325

Cheshey –Lind Meda (1977) Judicial paternalism and the female status offender : Training women to know their place *Crime and Delinquency* vol 23 pp 121-130

Cicourel Aaron V. and John Kitsuse.(1968) *The Social Organization of the High School and Deviant Adolescent Carrers* pp 124-135 στους Earl Ryubington and Martin S. Weinberg (eds.). *Deviance: The Interactionist Perspective*. New York: Macmillan.

Cohen S. And Young. J. (1973) *The Manufacture of News: Social Problems. Deviance and the Mass Media*. London Constable and co LTD.

Chilton R. J. and G. E. Markle (1972)"Family disruption, delinquent conduct, and the effect of subclassification." *American Sociological Review*. 37.pp93-99

Cohen A (1955)*Delinquent Boys* New York: Free Press

Cohen A (1965)*The Sociology of the Deviant Act : Anomie Theory and Beyond*" *American Sociological Review* vol 30 pp 5-14

Cloward Ohlin R.L.(1969) *Delinquency and Opportunity* New York: Free Press

Cook M. & Howells (1981). *Adult Sexual Interest in Children* Academic Press

Cowie J.. Cowie V. (1968) *Delinquency in Girls* Heinemann : London

Coohey και Braun (1997)*Toward an integrated framework for understanding child physical abuse* *Child Abuse & Neglect* Vol 21 pp 1081-1094

Collin D. Gray .P. R. Kinnear (1998) *SSPS For Macintosh Made simple* Psychology Press LTD Publishers.

Chilton & Markle (1972) *Family disruption . delinquency conduct and the effects of sub – classification* *American Sociological Review* Vol:37

Cloward.R.A. OhlinL.E.(1960) : *Delinquency and Opportunity* New York: Free Press.

Cernkovich. S. A.. & Giordano. P. C. (1987). Family relationships and delinquency. *Criminology*. 25.295-321.

Conger. R. D. (1976). Social control and social learning models of delinquent behaviour: A synthesis. *Criminology*. 14. 17-40.

Cusson M (2002) Συγχρονη Εγκληματολογία Νομική Βιβλιοθήκη μετ. Δασκαλάκη

Cohen. P., Brook. J.S. Cohen. J., Velez. N. & Garcia. M. (1990). Common and uncommon pathways to adolescent psychopathology and problem behaviour: . In: L. Robins & M. Rutter (Eds). *Straight and deviant pathways from childhood to adulthood*. pp. 242-257. Cambridge: Cambridge University Press.

Cowan Cowan & Kerig (1993) Gender differences in Family Self And Society: towards a new agenda for Family Research in P.Cowan. D Field. D.Hansen. A Skolning. G.Swanson (ed)Lawrence Erlbaum Ass

Clinard .B R .F. Meier (1979) " Sociology of Deviant Behavior (5 th ed) Holt Rinehart and Winston New York

D

Datesman S K & Scarpitti. F R(1975) Female delinquency and broken homes :A reassessment *Criminology* Vol 13 pp 33-35.

Dale .A . Arber .S.. Procter .M.(1988) *Doing Secondary Analysis* London Allen and Uniwin

Daniel J. Bell. (1988) *The Victim- Offender Relationship: A Determinant Factor in Police Domestic Dispute Dispositions*. The Haworth Press

Darren G.Mallery .P(1999) *SPSS for Windows step by step a simple guide and reference* Boston. Mass. London Allyn & Bacon

Douglas S A (1986) The neighborhood context of police behavior pp (313-341) Reiss Jr and M. Tonry (eds)(1986) *Crime and Justice :An Annual Review of Research* vol 8 Chicago :University of Chicago Press

David J.A .David A.(1986) *History of Criminology . a Philosophical Perspective* Westport Conn London Greenwood Press

David H and Delbert Elliot (1986) Reassessing the reliability and validity of self report delinquency measures *Journal of Quantitative Criminology* vol 2 (4) :293-327

Deutsch H (1937) Absence of Grief. *Psychoanalytic Quarterly* vol 6: pp12- 22 Buchanan.

Dentler R. A.. & Monroe. L. J. (1961). Social correlates of early adolescent theft. *American Sociological Review*. 26. 733-743.

Diamantopoulos .B. Schhlegelmilch (1997) *Taking the fear out of Data analysis* Dryden Press.

Davis J (1952) "Crime news in Colorado newspapers" *American Journal of Sociology* vol VIII pp 325

Dahrendorf. R (1958)Out of Utopia Toward a reconstruction of sociological analysis. *The American Journal of Sociology*. p.115

Dunn. J. (1988). Sibling influences on childhood development. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 29. 119-127.

Dunn. J. & Munn. P. (1986). Sibling quarrels and maternal intervention: Individual differences in understanding and aggression. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 27. 583-595.

Debuyst.C.Ηθολογικό Πρότυπο και Εγκληματολογία. μετάφραση : Σαγκουνίδου-Δασκαλάκη. Νομική Βιβλιοθήκη. Αθήνα. 1999. Σελ 179.

Dix T(1991)"The affective organization of parenting :Adaptive and maladaptive processes" *Psychological Bulletin* vol 110 pp.3-25

Durkheim E(1952) «Suicide :a study in Sociology" ed Free Press London

De Greef (1946)"Introduction a la criminology Paris ed PUF

Dolto F & Hamad N (1995) Destins d 'enfants .Adoption Families d' accueil Travail Social Gallimard Paris

Downes D(1996) The future of Criminologies . *British Journal of Sociology* Vol .47. No 2

Dornbusch.S. M., Carlsmith. J. M., Bushwall. S. J., Ritter. P., Leiderman. H. Hastorf. A. H., & Gross. R. T..(1985). Single parents. extended households. and the control of adolescents. *Child Development*. 56. 326-341.

Dunn. J.(1980). Individual differences in temperament. . in M. Rutter (ed.). Scientific Foundations of Developmental psychiatry. London: Heinemann Medical. pages 101-109

Dodd .T..Hunter.P: (1992) The National Prisons Survey 1991

Durkeim .E. (1895) [(1958)] The rules of sociological method. Translated by A. Soloway and J.H .Mueller. Glencoe IL: Free Press.

Dembo. R., Grandon. G., La Voie. L. Schmeidler. J., & Burgos. W. (1986). Parents and drugs revisited: Some further evidence in support of social learning theory. *Criminology*. 24. 85-104.

Debuyst C (1976)" Les conceptions criminologiques logiques de la culpabilite" Annales de l; Universite de de Sciences Sociales de Toulouse

Debuyst C"(1999) Ηθολογικό πρότυπο και Εγκληματολογία» Νομική Βιβλιοθήκη μετ. Δασκαλάκη

Digneffe F. (2000) Ηθική και εγκληματικότητα; Μετρ. Η.Σ.Δασκαλάκη Νομική βιβλιοθήκη Αθήνα

Durkheim E(1960) "De la division du travail social" 12 me edition PUF Paris

Dornbusch S.M., Carlsmith. J.M., Bushwall. S.J., Ritter P., Leiderman. H., Hastorf. A. H., & Gross. R. T..(1985). Single parents, extended households, and the control of adolescents. *Child Development*. 56. 326-341.

Dentler and Monroe (1961)Social correlates of early adolescent theft *American Sociological Review* vol 26

Dornbusch. S. M., Carlsmith. J. M., Bushwall. S. J., Ritter. P., Leiderman. H., Hastorf. A. H., & Gross. R. T..(1985)Single parents, extended households, and the control of adolescents. *Child Development*. 56. 326-341.

E

Easterbrooks. M. A. & Emde. R. N. (1988). Marital and parent-child relationships: The role on affect in the family system. In R. A Hinde & J. Stevenson-Hinde (Eds.). *Relationships within families: Mutual influences* (pp. 83-103). Oxford: Oxford University Press.

Erikson E(1968) "The problem of ego indentity" Psychological Issues 1 Monograph 1

Erikson E(1963) *Childhood & Society* Norton &Company N.Y

Elliot D., Huizinga .D.& Ageton S.S (1985) *Explaining Delinquency and Drugs use*. Beverly Hills, CA: Sage

Eysenck. H. J. (1977). *Crime and personality*. London. Paladin.

Eisenberg. J G.J. C. Gersten. T. S. Langner. E. D. McCarthy. and O. Simcha-Fagan. (1976). "A Behavioral Classification of Welfare Children from Survey Data." *American Journal of Orthopsychiatry* 46:447-63.

Eisenberg,J G., T. S. Langner. and J G. Gersten. (1975). "Differences in the Behavior of Welfare and Non-welfare Children in Relation to Parental Characteristics." *Journal of Community Psychology* 3:311-40.

Ensminger. M. E., S. G. Kellam. and B. R. Rubin. (1983). "School and Family Origins of Oelinquency: Comparisons by Sex." In *Antecedents of Aggression and AntISocial Behavior*, edited by K. T. Van Ousen and S. A. Mednick. Bostoll: Kluwer-Nijhoff.

Elliott. D. S., S. S. Ageton. and R. J Canter. (1979) "An Integrated Theoretical Perspective on Delinquent Behavior." *Journal of Research in Crime and Delinquency* 16:3-27.

Elliott. Delbert 5., David Huizinga. and Scott Menard. (1989) *Multiple Problem Youth: Delinquency, Substance Use, and Mental Health Problems*. Springer-

Verlag.

Elliott, Delbert S., Brian A Knowles, and Rachele J. Canter. (1981). *The Epidemiology of delinquency Behavior and Drug Use Among American Adolescents*. Project Report No. 14. A National Youth Survey. Behavioral Research Institute.

Emery, R. E. (1988). *Marriage, divorce, and children's adjustment*. Newbury Park, CA: Sage.

Emery, R.E. (1992) Family conflicts and their developmental implications: A conceptual analysis on meanings for the structure on relationships. In C. U. Shantz & W. W. Hartup (Eds.), *Conflict in child and adolescent development* (pp. 270-298). New York: Cambridge University Press.

Emery, R. E., Fincham, F. D., & Cummings, M. (1992). Parenting in context: Systemic thinking about parental conflict and its influence on children. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 60, 909-912.

Empey, L. T. (1976). The social construction of childhood, delinquency, and social reform. In M. Klein (Ed.), *The juvenile justice system* (pp 143-168). Beverly Hills CA: Sage.

Empey, L T. (1982). *American delinquency: its meaning and construction*. Homewood, IL: Dorsey

Emde R.N. (1992). Individual Meaning and Increasing Complexity: Contributions of Sigmund Freud and Rene Spitz *Developmental Psychology*, 3, pp347-359.

Elliott, D. S., S. S. Ageton, and R.J Canter. (1979) "An intergrated Theoretical Perspective on Delinquent Behavior." *Journal of Research in Crime and Delinquency* 16:3-27.

Elliott, De lbert and Suzanne Ageton (1980) Reconciling race and class differences in self-reported and official estimates of delinquency. *American Sociological Review* 45: 95-110.

Elliott, De lbert, David Huizinga, and Suzanne Ageton 1985 *Explaining Delinquency and Drug Use*. The National Youth Survey, Project Report No. 21. Boulder, co: Behavioral Research Institute.

Erikson, K. T. (1966) *Wayward Puritans: A study in the Sociology of Deviance*. New York . Wiley

F

Farrington, O. P., G. Gundry, and O.J West. (1975) "The Familial Transmission of Criminality." *Medicine, Science and the Law* 15:177-86.

Farrington, O. P., and D. J. West (1981). "The Cambridge Study in Delinquent Development." In *Prospective Longitudinal Research: An Empirical Basis for Primary Prevention*, edited by S. A. Mednick and A. E. Baert. Oxford: Oxford University Press.

Fleischman, M. J (1981). "A Replication of Patterson's Intervention for Boys with Conduct Problems." *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 49:34251.

Farrington, D. P., and D. J. West. (1971) "A Comparison between Early Delinquents and Young Aggressives." *British Journal of Criminology* 11: 341 -58.

Farrington, D.P. (1995) The development of offending and antisocial behaviour from childhood: Key findings from the Cambridge study in delinquent development. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*. 36(9). 929-964

Farrington D P (1989a) Early predictors of adolescent aggression and adult violence *Violence and Victims* Vol 4 pp79-100) Farrington, D. P., and D. J. West. (1971) "A Comparison between Early Delinquents and Young Aggressives." *British Journal of Criminology* 11: 341 -58.

Farrington, D. P., and D. J. West. (1981) "The Cambridge Study in Delinquent Development." In *Prospective Longitudinal Research: An Empirical Basis for Primary Prevention*, edited by S. A. Mednick and A. E. Baert. Oxford: Oxford University Press.

Farrington D P (1989a) Early predictors of adolescent aggression and adult violence *Violence and Victims* Vol 4 pp79-100

Fagan, J., & Wexler, S. (1987). Family origins of violent delinquents. *Criminology*, 25, 643-669.

Farrington, D.P. and A.M. Morris (1983) Sex sentencing and reconviction *British Journal Criminology* vol 23pp 168-175

Farrington, D.P. 1989(b) Self-reported & official offending from adolescence to adulthood. In h. Klein (ed.) *Cross-National Research in Self-Reported Crime & Delinquency* (pp. 399-423) Dordrecht, Netherlands: Kluwer

Farrington, D. P., Gungry, West (1975) The Cambridge Study from Crime and Justice .An Annual Review of Research. In Norval Morris and Micheal Tonry (eds) Vol: 1 The University of Chicago Press.

Farrington D.P.(1979) Longitudinal research on crime and delinquency: In criminal justice. An Annual Review of Research. In Norval Morris and Micheal Tonry (eds) Vol: 1 The University of Chicago Press

Fattan. E. A. (1989) Victims and Victimology the Facts and the Rhetoric *International Review of Victimology*. (1)(1)p.43-66.

Fagan. Jeffrey and Sandra Wexler (1987) Family origins of violent delinquents. *Criminologie*.vol 25: pp643-669.

Fitzpatrick M.A . Vangelisti A.L (ed) (1995) «Explaining family interactions». Thousand Oaks :Sage Publications

Finkelhor. D. A. (1987)“Sourcebook on Child Sexual Abuse”. Sage Publications. 3rd Printing p. 68 & 71-72

Ferdinand. T. N. 1964 "The offence patterns and family structures of urban. village. and rural delinquents." *Journal of Criminal Law. Criminology. and Police Science*. 55.pp 135-148

Forgatch M.S. Patterson G.R. Skinner M.L. (1988) A mediational model for the effect of divorce on antisocial behavior in boys In Hetherington E.M &Arasteh J.D (1988) Impact of divorce single parenting and stepparenting on children New Jersey : Lawrence Erlbaum Associates pp 135-154.

Friedman. Lawrenve M. and Robert V. Percival. (1981) The Roots of Justice. Chapel Hill. North Carolina: University of North Carolina Press.

Federal Bureau of Investigation (U.S Department of Justice) (1995) Uniform Crime Reporting Handbook Washington D.C :US Government Printing Office

Freud. S. (1961) The ego and the id. In J. Strachey (Ed. and Trans.). The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud (vol. 19. pp. 19-29). London: Hogarth Press. (Original work published 1923).

Freud A (1969) Indications for child analysis and other papers
The Hogarth Press London

Freud A (1960) Discussion of Grief and Mourning in Infancy and Early Childhood by John Bowlby *Psychoanalytic Study of the child* vol 15 pp 53-62

Feldman P. (1993) The psychology of crime a social science . textbook Cambridge University Press.

Ferguson T.C. (1952) The young delinquent in his Social Setting Oxford:Oxford University Press.

Freud .S(1930)(1962) Civilization and its Discontents trans. By J.Strachey New York. Norton 1930 1962

Feij. J. A.. (1979). Temperament. Onderzoek naar de betekenis van extraversie. emotionaliteit. impulsiviteit en spanningsbehoefte. Lisse: Swets en Zeitlinger.

Forgatch M.S. Patterson G.R. Skinner M.L. (1988) A mediational model for the effect of divorce on antisocial behavior in boys In Hetherington E.M & Arasteh J.D (1988) Impact of divorce single parenting and stepparenting on children New Jersey : Lawrence Erlbaum Associates pp 135-154.

Fincham & Osborne(1993). Jouriles. Farris & McDonald (1991) in : Fitzpatrick M.A . Vangelisti A.L (ed) .(1995) «Explaining family interactions». Thousand Oaks :Sage Publications(pp 206-231)

Fleischman. M.J (1981) "A Replication oE Patterson's Intervention for Boys with Conduct Problems." *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 49:342

Friedrich Engels(1950) *The Condition of the Working Class in England in 1844* London: Allen and Unwin

Flynn. C. P(1996) Normative Support for Corporal Punishment Attitudes. correlates and implications. *Aggression and Violent Behavior*. Vol. 1. pp. 47-55

Forgatch M.S. Patterson G.R. Skinner M.L. (1988) A mediational model for the effect of divorce on antisocial behavior in boys In Hetherington E.M &Arasteh J.D (1988) *Impact of divorce single parenting and stepparenting on children* New Jersey : Lawrence Erlbaum Associates pp 135-154.

G

Giardino P.A. Christian W.C & Giardino R.E.(1997) *Practical Guide to the Evaluation of Ghild Abuse and Neglect* Sage Publications .

Giordano. P. C. (1978). Girls, guys, and gangs: The changing social context of female delinquency. *Journal of Criminal Law and Criminology*. 69. 126-132.

Glaser D. (1974) *Handbook of Criminology* . Rand Mc Nally College Publishing Company Chicago

Galuzzo R & Myers(1988) Attachment and child care Relationships with mother and caregiver *Early Childhood Research Quarterly* Vol. 3 (pp. 403-416).

Garfinkle H. (1956) Conditions of Succesfull *American Journal of Sociology* vol 61 pp 420-424

Glynn. T.J (1981) "From Family to Peer: A Review of Transitions of Influence among Drug-using Youth." *Journal of Youth and Adolescence* 10:363- 83.

Goldman. (1963) Nathan. *The Differential Selection of Juvenile Offenders for Court Appearance*. New York: National research and Information Center. National Council on Crime and Delinquency

Glueck S and Glueck E(1943) *Unraveling Juvenile Delinquency*(Cambridge: Harvard University Press.1950)Ashley Weeks. *Predicting Juvenile Delinquency*. "American Sociological Review 8:40-46

Gluek & Gluek (1950) *Unravelling Juvenile Delinquency* New York: The Commonwealth Fund

Glueck. S. & Glueck. E. (Eds.). (1972). *Identification of predelinquents*. New

York: Intercontinen

Glueck' s & Glueck 's (1959) Predicting Delinquency and Crime. Cambridge. Mass.: Harvard University Press.

Glueck. S.& Glueck E (1966) Family environment and delinquency London Routledge & Kegan P. pp97-136

Goetting. A.(1981) "Divorce Outcome Research." *Journal of Family Issues* vol2:350-78.

Gold. M. (1963) Status Forces in Delinquent Boys. An Arbor: University ofMichigan. Institute for Social Research.

Gershenovitz & Willie (1964) The relative contribution of family status & economic status to Juvenile delinquency *Social Problems* vol 14 pp 326-335

Gold. M. (1970) Delinquent behavior in an American city. Belmont: Brooks and Cole.

Goldstein. H. S. (1984)"Parental Composition . Supervision. and Conduct Problems in Youths 12 to 17 Years Old." *Journal of the American Academy of Child Psychiatry* 23:679-84.

Gelles J.R. -Lancaster B.J(1987) Child Abuse and Neglect - Biosocial Dimensions ed Aldine De Gruyter New York

Gove.W. R. & Crutchfield. R. J. (1982) The family and juvenile delinquency. *Sociological Quarterly*. 23. 301-319.

Goffman E .Goffman R (1961) Asylums New York :Doubleday

Goffman E (1994) Ασύλα : Τα χαρακτηριστικά των ολοπαγών (ολοκληρωτικών) ιδρυμάτων . μετ. Ε. Κομνηνού Ευρύολος Αθηνά

Gibbs J (1966) Conceptions of Deviant Behavior: The Old and the New *Pacific Sociological Review* 9 pp. 9-14.

Gouldner A.W (1968) "The Sociologist as Partisan: Sociology and the Welfare State". *American Sociological Review* vol 3. pp. 103-116

Georges D-Abeyie(1989) "Race. Ethnicity. and the Spatial Dynamic: Toward a Realistic Study of Black Crime. Crime Victimization. and Criminal Justice Processing of Blacks" *Social Justice* vol 16 pp 35-54.

Gilham B. Tanner G Cheyne B Freeman Rooney M. &Lambie A (1998) Unemployment rates single parent density and indices of child poverty :Their relationship to different categories of Child Abuse and Neglect *Child Abuse & Neglect* Vol 22 pp 79-90

- Grispigni F (1920) La pericolosità criminale e il valore sintomatico del reato
La Scuola Positiva
- Gelles J.R. & Lancaster B.J.(1987). Child Abuse and Neglect- Developing and Maintaining Effective Support Systems For Families Jossey -Bass Publishers
- George. C.. & Main. M (1979) Social interactions of young abused children: Approach, avoidance and aggression. *Child Development*. 50. 306-318
- Gibbons.D.C. Cary D.(1994) Talking about crime and criminals. problems and issues in theory development in criminology. Englewood Cliffs. N.J.Prentice Hall London
- Gun C D.P Farrington (1982) The relation between parental absence and crime in abnormal offenders Delinquency and Criminal Justice System Chichester Wiley.
- Gennaro F.Vito. E. J.Latessa Vito (1989):Statistical Applications in criminal Justice Newbury Park Calif .London Sage.
- Greenberg D .F (1983) Age and Crime In Encyclopaedia of Crime and Justice Sanford H. Kadish (eds) New York: Free Press.
- Gregory I(1965)Anterospective data following childhood loss of a parent :Delinquency and high school dropout. Archives of General Psychiatry vol:13
- Gregory .J. (1986) Sex Class. and Crime Towards a non - sexist criminology in R Matthews and J.Young (eds) ' Confronting crime" London Sage
- Gelsthorpe L.. Morris A(1990) Feminist Perspectives in Criminology Open University Press
- Gilligan (1982) In a different voice: Psychological Theory and women's Development. Cambridge: Harvand University Press.
- Goring .C.(1913) The English Convict :A statistical study. London H.M.S.
- Gold. M.. & Reimer. D. J. (1975). Changing patterns of delinquent behavior among Americans 13 through 16 years old. *Crime and Delinquency Literature*. Vol 7. pp483-517.
- Gottlieb. D.. & Chafetz. J. S. (1977). Dynamics of familial. generational conflict and reconciliation: A research note. *Youth & Society*. 9. 213-224.
- Gottlieb. D. & Heinsohn. A. L (1973) Sociology and youth. *Sociological Quarterly*. 14 249-270.
- Goldstein. S. & Goldstein. M. (1992) Hyperactivity: Why won't my child any attention? New Y ork: John Wiley & Sons. In
- Goldstein. A. P. (1994). The Ecology of Aggression. Plenum Press. N. York.
- Brennan. T.. Huizinga. D.. Elliott. S. S. (1978). The social psychology of runaways. Lexington: Lexington Books.

- Gove (1975) *The labeling of Deviance - Evaluating a Perspective*. Sage. London
- Greenberg. D. E (1977). *Delinquency and the age structure of society*. *Contemporary Crises*.1.189-223.
- Gelles J.R. & Lancaster B.J(1987) *Child Abuse and Neglect- Developing and Maintaining Effective Support Systems For Families* Jossey –Bass Publishers
- Gilham B. Tanner G Cheyne B Freeman Rooney M. &Lambie A (1998) *Unemployment rates single parent density and indices of child poverty :Their relationship to different categories of Child Abuse and Neglect* *Child Abuse & Neglect* Vol 22 pp 79-90
- Gassin R.(1988) *Criminologie*. ed. Dalloz. Paris
- Cusson M(1983) *Le controle social du crime*. P.U.F.. Paris
- Goppinger. H. (1976). *Kriminologie*. Munchen: Beck.
- Grych. J. H.. & Fincham. F. D. (1992). *Interventions for children on divorce: Towards greater integration on research and action*. *Psychological Bulletin*. 111. 434-454.
- Gebhard P. H.& others(1965) *Sex offenders. An analysis of types* New York Harper & Row pp. 208-210& 230-232.
- Gelles J.R. –Lancaster B.J(1987)*Child Abuse and Neglect – Biosocial Dimensions* ed Aldine De Gruyter New York
- Grusek. J.E. (1992). *Social Learning Theory and Developmental Psychology: The Legacies of Robert Sears and Albert Bandura*. *Developmental Psychology*. 5. 776-786.
- Cernkovich. S. A.. & Giordano. P. C. (1987). *Family relationships and delinquency* *Criminology* 25.295-321.
- Clark. J. P.. & Haurek. E. W. (1966). *Age and sex roles of adolescents and their involvement in misconduct: A reappraisal*. *Sociology in Social Research*. 50. 495-508.
- Conger. R. D. (1976). *Social control and social learning models of delinquent behavior: A synthesis*. *Criminology*. 14. 17-40.
- Girard R (1991) *Το εξλαστήριο θύμα .Η βία και το ιερό μύθ. Κωστής Παπαγιώργης εκδ. Εξάντας*
- H**
- Hawkins. J. D.. T. Herrenkohl Farrington D.P. Brewer D. Catalano. R. F..Harachi T.W. A Review of Predictors of Youth Violence In Rolf Loeber &David P. Farrington (1998) *Serious & Violent Juvenile Offenders* Sage Publications pp 106-146
- Hagan. J.. Gillis. A. R.. & Simpson. J. (1985). *The class structure on gender*

and delinquency: Toward a power-control theory on common delinquent behavior. *American Journal of Sociology*. 90. 1151-1178.

Hagan. J., Sirnpson. J., & Gillis. A. R. (1979). The sexual stratification of social control: A gender-based perspective on crime and delinquency. *British Journal Of Sociology*. vol30. pp 25-38.

Hagan. J., Simpson. J., & Gillis. A. R. (1987). Class in the household: A power-control theory of gender and delinquency. *American Journal of Sociology*. 92.788-816.

Hill G. D., & Atkinson. M. P. (1988). Gender, familial control and delinquency. *Criminology*. 26. 127-149

Hesnard (1963) *Psychologie du crime* Payot Paris

Hennessey M.PJ Richards R.A Berk (1978) Broken Homes and middle class delinquency *Criminology* vol 15 npp 505-528

Heather D.(1988) The social effects of imprisonment on male prisoners and their families. New Zealand Institute of Criminology Victoria University of Wellington

Herbert M(1998) "Ψυχολογικά Προβλήματα" Εφαρμοσμένη Ψυχολογία. Ελληνική επιμέλεια : Παρασκευόπουλος Ι

Hinde. R.A (1992) Developmental Psychology in the Context of Other Behavioral Sciences. *Developmental Psychology*. 6.1018-1029.

Hirschi T. and Gottfredson. M (1980) Beverly Hills. Calif.: Sage

Hirschi T. (1995) Causes and prevention of juvenile delinquents In Mc Cord "Contemporary Masters.in Criminology. Plenum Press : New York London.

Hirschi .I.(1969) :Causes of delinquency .Berkeley and Los Angels: University of California Press.

Hodgkiss M. (1933) : The influence of broken Homes and working mothers. Smith College Studies *Social Work*.vol:3 p 79-89

Hedderson .J.(1993) SPSS/PC+ Made Simple .Belmont Calif. Wadsworth

Hyman .H.H.(1987) Secondary Analysis of Sample Survey Middletown Wesleyan University Press

Heidensohn F.(1968) The Deviance of Women: a Critique and an Equity *British Journal Criminology* vol: 19

Hill G. D. & Atkinson. M. P. (1988) Gender, familial control and delinquency. *Criminology*. 26. 127-149.

Hirschi. T. (1983). Crime and the family. In J. Q. Wilson (Ed.). Crime and public policy (pp. 53-68). San Francisco: ICS Press.

Hirschi T. (1995) Causes and prevention of juvenile delinquents In Mc Cord "Contemporary Masters in Criminology. Plenum Press : New York London.

Healy W(1915) (1969) The individual Delinquent reprint Montclair New Jersey

Herbert M (1975) Problems of childhood Pan Books Freedman

Holroyd. R. & Sheppard A. (1997). Parental separation: effects on children; implications for services. *Child: Care, Health and Development* vol 23. p. 369-378

Hewitt. L.. & Jenkins. R. (1946). Fundamental patterns of maladjustment. the dynamics of their origin. Springfield. III: State of Illinois.

Heimer K(1996) "Gender Interaction and Delinquency : Testing o Theory of Differential Social Control" *Social Psychology Quarterly* vol 59 pp 39-61

Hergo E. & Sudia S.. (1973) Children in fatherless families in B. Cadwell and H. Ricciuti (ed.) *Review of Child Development Research*. Vol. I. Chicago: University Press. pp. 141-232

Huesmann. L. R.. L. D. Eron. M. M. Lefkowitz. and L. O. Walder.(1984)"The Stability of Aggression over Time and Generations." *Developmental Psychology* 20:1120-34.

Hoffman. M.L. (1975). Moral internalization. parental power and the nature of parent-child interaction. *Development Psychology*. 11. 228-239.

Horowitz. F.D. (1992). John B. Watson's Legacy: Learning and Environment. *Developmental Psychology*. 3. 360-367.

Herzog.E. and C E Sudia. (1970)Boys in Fatherless Families. Washington.D.C.: Office of Child Development.

Hindelang. M.J (1973) "Causes of Delinquency: A Partial Replication and Extension." *Social Problems* 20:471-87.

Hetherington E.M & Arasteh J.D (1988) Impact of divorce single parenting and stepparenting on children New Jersey : Lawrence Erlbaum Associates pp 135-154.

Hetherington. E. M.. and B. Martin. (1979) "Family Interaction." In *Psychopathological Disorders of Childhood* edited by H. C. Quay and S. Werry. 2nd ed New York: Wiley.

Hetherington. E.. M. Cox. and R. Cox. (1978) "The Aftermath of Divorce." In *Mother Child, Father Child Relationships* edited by H. Stevens and M. Matthews. Washington. D.C.: National Association for the Education of Young Children

Hetherington E. Mavis Cox M. Cox (1979) The development of children in mother-headed families in D. Reiss and Hoffman (ed) *The American Family: Dying or Developing?* New York: Plenum Press pp 117-145

Hetherington E. M. & Arasteh J. D. (1988) Impact of divorce, single parenting and stepparenting

Hergo E. & Sudia S. (1973) Children in fatherless families in B. Cadwell and H. Ricciuti (ed.) *Review of Child Development Research*. Vol. I. Chicago: University Press. pp. 141-232

Heinemann. (1977) *The Delinquent Way of Life*. London: Heinemann. Whelan. R. 1954. "An Experiment in Predicting Delinquency." *Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science* 45:432-41.

Hirschi, T. (1969) *Causes of Delinquency*. Berkeley: University of California Press.

Hirschi, T. (1983) "Crime and the Family." In *Crime and Public Policy*, edited by James Q. Wilson. San Francisco: Institute for Contemporary Studies Press.

Hetherington, E. M., Cox, M., & Cox, R. (1982). Effects on divorce on parents and children. In M. E. Lamb (Ed.), *Non traditional families: Parenting and child development* (pp. 233-288). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

I

Irving, J. (1970) "The Prison Experience: The Convict World" from John Irving. *The Felon*. (Englewood Cliffs, N. J.: Prentice Hall Inc.

J

Jaffe, L. W. (1963) "Delinquency proneness and family anomie." *Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science*. Vol 54. p57-79

Jenkins R. L. (1968) The varieties of children's behavioral problems and family dynamics *American Journal of Psychiatry* vol 125 pp 1440-1445.

Johnson, B. & Morse H. A. (1968) Injured children and their parents. *Children* vol 15 pp 147-152

Johnstone J. (1980) Delinquency and the changing in American Family in D. Jackson R. Blackburn R.. (1993) *The psychology of Criminal Conduct Theory Research and Practice* Chichester Wiley

Jupp Victor (1989) *Methods of Criminological Research* (ed) Martin Blumer London Unwin Hyman

Johnson, R. E. (1986). Family structure and delinquency: General patterns and gender differences. *Criminology*. 24. 65-84.

Johnson, R. (1979). *Juvenile delinquency and its origins*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Johnson .B. &Morse H.A (1968) Injured children and their parents. *Children* vol 15 pp 147-152

Jensen. G. F.. and D. Brownfield. (1983.) "Parents and Drugs: Specifying the Consequences of Attachment." *Criminology* 21:543-54

Jones. M. B.. D. R. Offord and N. Abrams.9 1980). "Brothers. Sisters. and Antisocial Behavior." *British Journal of Psychiatry* 136: 139-45.

John S. Wodarski and John E. Gordon (1983). Juvenile Recidivism. Single and Two- Parent Families: Implications for Social Work Practice. *Family Therapy*. Volume X. Number 1 p. 71

K

Kalter. Neil. Barbara Riemer. Arthur Brickman. and Jade Woo Chen 91985) "Implications of Parental Divorce for Female Development." *Journal of the American Academy of Child Psychiatry* 24:538-544.

Koller. K.M.(1971) "Parental Deprivation. Family Background. and Female Delinquency." *British Journal of psychiatry* 18:319-327.

Kalter and Rembar (1981) Voorhis F Cullen R Mathers C. C.Garner (1988) in Van Voorhis F Cullen R Mathers C. C.Garner (1988). *Criminology* Vol 26 No 2

Kratzer.L.Holgens.S (1999) : A typology of offenders: a test of Moffit's theory among males and females from childhood to age 30. *Journal Criminal Behavior and Mental Health*. Vol:1

Kashani H.J. & Allan D.W. (1998) "The impact of Family Violence on Children and Adolescents". *Developmental Clinical Psychology and Psychiatry*. Sage Publications Vol. 37.pp. 18- 73).

Karoly. P.. and M. Rosenthal. 1977. "Training Parents in Behavior Modification: Effects on Perceptions of Family Interaction and Deviant Child Behavior." *Behavior Therapy* 8:406-10.

Kagan. J. and H. A. Moss. 1962. *Birth to Maturity*. New York: Wiley.

Killinger G.K et al.(1979) *Penology: The Evolution of Corrections in America*. west Publishing Company: Criminal Justice Series

Klein. M. (1932). *The psycho-analysis of children*. London: Hogarth Press

Klein. M. W. 1984. "Offense Specialization and Versatility among Juveniles . *British Journal of Criminology* 24: 185-94.

Klein. N. C.. J. F. Alexander. and B. V. Parsons. (1977) "Impact of Family Systems Intervention on Recidivism and Sibling Delinquency: A Model of

Primary Prevention and Program Evaluation." *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 45:469-74

Kolvin, F. J. W. Miller, M. Fleeting, P.A. Kolvin(1988). Social and Parenting Factors Affecting Criminal- Offence Rates Findings from the Newcastle Thousand Family Study (1974- 1980). *British Journal of Psychiatry* vol 152. p. p. 80- 90

Koski, P.R (1988) Family Violence and Nonfamily Deviance: Taking Stock of the Literature. The Haworth Press p. 49

Kohlberg, L., D. Ricks, and J. Snarey (1984) "Childhood Development as a Predictor of Adaptation in Adulthood." *Genetic Psychology Monographs* 110:91-172.

Karl Marx.(1856) (1971) "Population, Crime and Pauperism" in Karl Marx and Friedrich. Ireland and the Irish Question (Moscow: Progress, reprinted 1971.pp. 2

Kolb, T.M. & Straus, M.A. (1974). Marital power and marital happiness in relation in problem-solving ability. *Journal of Marriage and the Family*. 36. 756-766.

Krohn, M. D., & Massey, J. L. (1980). Social control and delinquent behavior. An examination of the elements of the social bond. *Sociological Quarterly*. 21. 529-543.

Kinberg.(1935) « Basic Problems of Criminologie London

Krohn, M. D., & Massey, J. L. (1980). Social control and delinquent behavior. An examination on the elements of the social bond. *Sociological Quarterly*. 21. 529-543.

Keniston, K. (1960). The uncommitted: Alienated youth in American society. New York: Dell.

Konstamm, R., (1987) Kleine ontwikkelingspsychologie Deventer: Van Loghum Slaterus.

Keogh, B. K. and M. E. Pullis.(1980) Temperamental Influences on the development of exceptional children. *Advantances in Special Education*.Vol 1: pp239-276.

Kinsey, A. C., Pomeroy, W. B.& Martin C. E.(1953). "Sexual Behaviour in the Human Female". (ed.) Saunders

Kelly, F. D., & Main, F. O. (1979). Sibling conflict in a single-parent family: An empirical case study. *American Journal of Family Therapy*. 7.39-47.

Kempton, T. Armistead, L., Wierson M., & Forehand, R. (1991). Presence of a sibling as a potential buffer following parental divorce: An examination on young adolescents. *Journal of Clinical Child Psychology*. 20. 434-438. .

Kendrick. C. & Dunn. J. (1983). Sibling quarrels and maternal responses. *Developmental Psychology*. 19.62-70.

Kurdek. L. A. (1989). Siblings' reactions to parental divorce. *Journal of Divorce*. 12. 203-219.

Kurdek. L. A (1993). Issues in proposing a general model of the effects of divorce on children. *Journal of Marriage and the Family*. 55. 39-41

L

Lagache. D (1970) Ψυχανάλυσις των εγκληματιών. σελ. 92-94 στο « Η Ψυχανάλυσις» μεταφρ. Ζωγραφάκη. Γ. Σειρά Que sais -je ?. εκδ. Ζαχαρόπουλος. Αθήνα

Lamb M.E.(1978) Qualitative aspects of mother -infant and father infant attachments in the second year of life.*Infant Behavior and Development* Vol 1 pp 265-275

Lamb. M. E (1979) "Paternal Influences and the Father's Role: A Personal Perspective." *American Psychologist* 34:938-43.

Laub. J. H.. and Sampson. R. J. (1988). Unravelling families and delinquency: A reanalysis of the Glueck's data. *Criminology*. Vol 26. pp355-380

Lamb.M. E.(1976)*The Role of the Father in Child Development* New York: Wiley.

Langevin R & Lang R (1983)*Psychological treatment of pedophiles Behavioral Science & the Law* vol 3 pp403

Lazarsfeld P.F.. (1957) *The Historian and the Pollster* in Komarovsky (ed) *Common Frontiers of the Social Sciences* New York : Free Press

Loeber R. - M.Stouthamer Loeber (1986) Family factors as correlates and Predictors of Juvenile . Conduct problems and Delinquency. An Annual Review of Research. In Norval Morris and Micheal Tonry (eds) Vol: 7 The University of Chicago Press.

Loeber R . T. Dishion (1983) Early predictors of male Delinquency: A Review *Psychological Bulletin* Vol:94

Lees J.P .L.J Newson (1954.) Family or sibling position and some aspects of juvenile delinquency *British Journal of Sociology* vol 5

Levinger. G.(1974) Physical abuse among applicants for divorce. in S. K. Steinmetz & M. A. Straus (eds.). *Violence in Family*. (pp.85-88). New York: Harper and Row.

Leanard .E (1982) *Women. Crime and Society :A critique of Criminology Theory* New York : Longman

Lombroso .C. Ferrero. W. (1985) *The Female Offender* London :Fisher Unwin

LaGrange. R. L. White. H. R. (1985). Age differences in delinquency: A test on

theory. *Criminology*. 23. 19-45.

Loeber. R.& Stouthamer- Loeber. M. (1986). Family Factors as Correlates and Predictors of Juvenile Conduct Problems and Delinquency. In M. Tonry & N. Morris (Eds). *Crime& Justice: An annual review of research* (Vol. 7. pp. 53-68). Chicago: University of Chicago Press

Loeber. R.. & Dishion. T. (1983). Early predictors of male delinquency: A review. *Psychological Bulletin*. 94. 68-99.

Lepper C. G., M. R and E. Preston. (1984) Considering the opposite: A corrective strategy for social judgment. *Journal of Personality and Social Psychology*. Vol 47: pp1231-1243.

M LeBlanc 1990 Family Dynamics Adolescent Delinquency and Adult Criminality (Paper presented at the Society for Life History Research Conference Keystone .Colorado October p6)

Longfellow. Cynthia. (1979). Divorce in Context: Its Impact on Children. In *Divorce and Separation*. ed. George Levinger and Olive Moles.. New York: Basic Books. pp 287-306.

LeBlanc M. (1995). Le developement de la conduite delictueuse chez les adolescents: de la recherche fondamentale a science appliqué *Revue internationale de criminologie et de police technique* vol 48 σελ. 167—186
στο M.Cusson (2002) Σύγχρονη Εγκληματολογία Νομική Βιβλιοθήκη

Lewin. K. (1948). The background of conflict in marriage. Resolving social conflicts: Selected papers on group dynamics (pp. 84-102). New York: Harper & Row.

Long. N.. & Forehand. R. (1987). The effects of parental divorce and parental conflict on children: *An overview Developmental and Behavioral Pediatrics*.vol 8. 292-296.

Long. N.. Forehand. R., Fauber. R.. & Brody. G. H. (1987). Self-perceived and independently observed competence of young adolescents as a function on parental marital conflict and recent divorce. *Journal of Abnormal Child Psychology*.15. 15-27.

Lofland. John. 1969. *Deviance and Identity*. Prentice-Hall.

Lipsey M.W.& J.H Derzon (1998) Predictors of violent or serious delinquency in adolescence and early adulthood In Rolf Loeber &David P. Farrington (1998) *Serious & Violent Juvenile Offenders* Sage Publications pp 86-105

Ledoux M.H (1995) I ntoduction a l'oeuvre de Francoise Dolto Edit De Poche Payot Rivages

Lewis. H. S. (1954) *Deprived Children*. Oxford: Oxford University Press

Loeber. R. (1982) "The Stability of Antisocial and Delinquent Child Behavior: A Review." *Child Development* 53:1431-46.

Loeber, R (1984) "Experimental Studies to Reduce Antisocial and Delinquent Child Behavior: Implications for Future Programs and Optimal Times for Intervention." Paper presented at the Alcohol, Drug Abuse, and Mental Health Administration/Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention Conference on Juvenile Offenders with Serious Drug, Alcohol, and Mental Health Problems, Bethesda, Maryland.

Lemert (1951) "Social pathology" N.Y. Mac Graw Hill

Lemert M. (1972). *Human Deviance. Social Problems and Social Control*. Prentice Hall, Inc. Englewood Cliffs, New Jersey

Loeber, R (1985.) "Patterns and Development of Antisocial Child Behavior." In *Annals of Child Development*, vol 2, edited by G. J. Whitehurst, Greenwich, Conn.: JAI.

Loeber, R(1985b) "The Prevalence, Correlates, and Continuity of Serious Conduct Problems in Elementary School Children." Unpublished manuscript, Pittsburgh: University of Pittsburgh, Western Psychiatric Institute and Clinic.

Loeber, R., and K. B. Schmalig. (1985a) "Empirical Evidence for Overt and Covert Patterns of Antisocial Conduct Problems: A Meta Analysis." *Journal of Abnormal Child Psychology*, 13:337-52.

Loeber, R., Weissman, W., & Reid, J. (1983). Family interactions of assaultive adolescents stealers and non-delinquents. *Journal of Abnormal Child Psychology* II, 1.14.

Loeber R Magda Stouthamer- Loeber.(1986) Family Factors as Correlates and Predictors of Juvenile Conduct Problems and Delinquency. The University of Chicago pp 38&1- 43

Lykken, D. (1995) *The antisocial personalities*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

Lenington, S. (1981) Child abuse : The limits of socio-biology. *Ethology and socio-biology* Vol 2: pp 17-29

Lightcap, J. L., J. A. Kurland and R. L. Burgess(1982) Child abuse: A test of some predictions from evolutionary theory. *Ethology and Sociobiology*, Vol 3: pp61-67.

Levinger, G.(1974) Physical abuse among applicants for divorce, in S. K. Steinmetz & M. A. Straus (eds.), *Violence in Family*. (pp.85-88). New York: Harper and Row

M

Marshall .B Clinard (1964) *Anomie and Deviant Behaviour* The Free Press of Glencol

Matsueda Ross L. (1992) "Reflected Appraisals, Parental Labeling and Delinquency :Specifying a Symbolic Integrationist Theory "*American Journal of Sociology* vol 97 : 1577-1611

- Karen Heimer(1996) "Gender Interaction and Delinquency : Testing o Theory of Differential Social Control" *Social Psychology Quarterly* vol 59 pp 39-61
- Matsueda R Bartusch. D(1996)"Gender, Reflected Appraisals, and Labeling: A Cross – Group Test of an Interactionist Theory of Delinquency" *Social Forces* September 75 (1) pp 145-177
- Heimer Karen and Ross L. Matsueda (1994)"Role – Taking Role Commitment and Delinquency :A Theory of Differential Social Control " *American Sociological Review* vol 59 pp 365- 390
- Matsueda (1988) The Current State of Differential Association Theory *Crime and Delinquency* 34: 277-306.
- Matsueda R. L. & Heirner K. (1987). Race, family structure, and delinquency: A test of differential association and social control theories. *American Sociological Review*. 52.826-840.
- McCarthy, E. Doyle, Joanne C. Gersten, and Thomas S. Langner 1982 "The Behavioral Effects of Father Abs-nce onChildren and Their Mothers." *Social Behavior and Personality* 10:11-23.
- McCord, Joan 1982 "A Longitudinal View of the" Relationship Between Parental Absence and Crime:" In *Abnormal Offenders, Delinquency, and the Criminal Justice System*, in John Gunn and David P. Farrington pp. 113-128. Chichester Eng.: John Wiley.
- Mannheim, H. (1965). *Comparative Criminology*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Maccoby, E. E. (1982). Social-emotional development and response to stressors. In N. Garnezy & M. Rutter (Eds.), *Stress, coping, and development in children* (pp217 -234). New York: McGraw-Hill
- Maccoby, E.E. (1992). The Role of Parents in the Socialization of Children:An Historical Overview. *Developmental Psychology* vol 6. 1006-1017.
- Maccoby, E. and C. Jacklin.(1974). *The Psychology of Sex Differences*. Stanford, California: Stanford University Press.
- March I. (1986) *Sociology in focus* Longman
- Marx, K(1856) (1971) "Population, Crime and Pauperism" in Karl Marx and Friedrich, *Ireland and the Irish Question* Moscow: Progress, reprinted
- Maguire M. R. Morgam R Reiner (1994) *The Oxford Handbook of Criminology* Clarendon Press –Oxford
- Maguin E, Hawkins J.D, Catalano R.F, Hill K, Abott R & Herrenkohl T (1995) Risk factors measured at three ages for violence at age 17-18 Paper presented at the American Society of Criminology Boston
- Mailloux, N (1971) *Jeunes sans Dialogue*. Criminologie pedagogique. Paris

Maxfield M.G. . E. Babbie (1995) *Research Methods for criminal Justice and criminology* Belmont. Calif. London Wadsworth

Maxim P.(1998):*Explaining Crime* P.C. Whitehead Boston Oxford. Butterworth - Heineman

MacKinnon. C. E. (1989). An observational investigation on sibling interactions in married and divorced families. *Developmental Psychology*. 25. 36-44.

Monahan. S. C.. Buchanan. C. M.. Maccoby. E. E.. & Dornbusch. S. M. (1993). Sibling differences in divorced families. *Child Development*. 64. 152-168.

MacKinnon. C. E. (1989). An observational investigation of sibling interactions in married and divorced families. *Developmental Psychology*. 25. 36-44.

Margolin. G. (1981). Behavior exchange in distressed and non distressed marriages: A family cycle perspective. *Behavior Therapy*. 12. 329-343.

McEachern A. & R.Bouzer (1967) Factors related to dispositions in juvenile police contacts. pp 148-160 in Malcom W. Klein (ed) *Juvenile Gangs in Context: Theory Research and Action* Englewood Cliffs New Jersey : Prentice -Hall

Mc Cord J. (1986) Instigation and insulation : How Families affect antisocial aggression. In D. Olweus. J. Black. M. Radke- Yarrow (ed) "Development of Antisocial and Prosocial Behavior" *Research Theories Issues*. New York: Academic Press.

Mc Cord W . J. Mc Cord (1969) *Origins of crime* Patterson Smith

Mc Cord J. (1997) *Violence and childhood in the inner city* Cambridge Criminology Series Cambridge University Press

Mc Cord J(1980).Some Child -Rearing Antecedents of Criminal Behavior in Adult Men. In Bittner and Sheldon L Messinger (1980) *Criminology Review Yearbook* Vol:2 Sage Publications

Mc Carthy B.. Langworthy R..(1988) *Older offenders. perspectives in criminology and criminal justice*. Foreword by Donald J.Newman New York London Praeger

Mannheim. H. (1965). *Comparative Criminology*. London: Routledge and Kegan Paul.

H Mead(1918) *The Psychology Of Punitive Justice*. *American Journal of Sociology* 23. 577-602.

Mead G.M(1934) *Mind. Self and Society* from the standpoint of Social Behaviorist (εκδ.). C. Morris. University of Chicago Press. Chicago

Mead G.M.(1938) *The Philosophy of the Act*. Chicago: University of Chicago Press

- Mead G.M. (1925) The Genesis of self and Social Control *International Journal of Ethics* Vol 35 pp252-289
- Myller. B. C. and J. A. Myers-Walls (1983). Parenthood: Stresses and coping strategies. In H. I. Mc Cubbin and C. R. Figley (eds.). *Stress and the Family*. New York: Brunner/Mazel.
- Myers-Wall. J. A., M. M. Weissman. G. L. Tischler. C. E. Holzer. P. J. Leaf. H. Orvaschel. J. D. Burke. M. Kramer and R. Stoltzman. (1984). Six months prevalence of psychiatric disorders in three communities. *Archives of General Psychiatry* Vol 41 (10): pp959-967.
- Miller. C(1979). Lower-Class-culture as generating milieu of gang delinquency. In J.E.Jacoby (ed) *Clasics of Criminology* Moore Oak Park II pp 155-168
- Miller. M. D. and M. Gold(1984.) Iatrogenesis in the juvenile justice system. *Youth and Society*. vol 16 pp:83-111.
- Miller W. (1975) Violence by Youth Gangs and Youth Groups as a crime Problem in Major American Cities (Washington. D.C.: U.S. Government Printing Office).
- McCord. W., McCord. J. & Zola. I. K. (1959). *The origins of crime*. New York Columbia Univ. Press.
- Mc Cord (1979) Some Child -Rearing Antecedents of Criminal Behaviour in Adult Men *Journal of Personality and Social Psychology* Vol 37 pp 1477-1486
- Merton R(1938) Social Structure and Anomie *American Sociological Review* Vol: 3
- Mills Wright.C (1959) *The Sociological Imagination* Oxford University Press New York
- Minor W.W.(1981)Techniques of neutralization :A reconceptualization and empirical examination .*Journal of Research in Crime and Delinquency* . vol 18 pp 295-318
- Mitchell J.and Dodder R.A. (1983)Types of neutralization and types of delinquency *Journal of Youth and Adolescence* vol 12 pp 307-318.
- Minuchin. P. (1985). Families and individual development: Provocations from the field of family therapy. *Child Development*. 56. 289-302
- McCord. W., McCord. J., & Zola. I. K. (1959). *The origins of crime*. New York Columbia Univ. Press.
- McKissack. I. J. (1974). A less delinquent cohort. *British Journal of Criminology*. 14. 158-164
- Miller 1965 «Living Systems theory : Basic Concepts Behavioral Science vol 10 pp 193-237”

Minor W.W.(1981)Techniques of neutralization :A reconceptualization and empirical examination .*Journal of Research in Crime and Delinquency* . vol 18 pp 295-318

N

Nagel.I.H. and Hagan.J. (1986) Gender and Crime : Crime and Justice .An Annual Review of Research. In Norval Morris and Micheal Tonry (eds) Vol: 4 The University of Chicago Press.

Norland.J S.. M. Shover. W. E. Thornton. and . James.(1979) "Intra Family Conflict and Delinquency." *Pacific sociological Review* 22:223-40.

Nisbet R(1974) "The Sociology of Emile Durkheim New York Oxford University Press

Nilbert R(1989) "Durkheim and Merton on Anomie :An Unexplored Contrast in its Derivatives" *Social Problems* vol 36 pp 242-256

Nye. F. I. (1958) Family Relations and Delinquent Behavior. New York: Wiley.

Nelken D. (1994) The future of criminology London Sage

Norusis M.J (1993) SPSS for Windows Advanced Statistics Release 6.0 SPSS INC

Nettler (1984) Explaining crime New York : London Cwynn Mc Crow -Hill.

Nielsen. A. and D. Gerber. (1979) "Psychosocial Aspects of truancy in Early Adolescence." *Adolescence* 14:313-26.

Nichols & Everett (1986) Systemic Family Therapy The Guilford Press USA

O

O'Brien J.E.(1971) Violence in divorce- prone families. *Journal of Marriage and the family*. Vol 33. pp 692-698.

O'Brien. (1980) Adolescent sexual offenders : An outpatient program's perceptive on research directions. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* vol 25 pp 31-39

Osuna E C. Alarcon A.Luna (1992) Family Violence as a Determinant Factor in Juvenile Maladjustment *Journal of Forensic Science JFSCA* Vol 37 No 6 November 1992 pp 1633-1639

O'Hagan.(1994) Emotional and psychological abuse of children. Open University.

Offord. O. R., N. Allen. and N. Abrams. (1978.) "Parental Psychiatric Illness Broken Homes and Delinquency." *Journal of the American Academy of Child Psychiatry* 17:224-38.

Olson, D. H., H. I. McCubbin, M. Barnes, A. Larsen, M. Muxen, and M. Wilson. (1983) *Families: What Makes Them Work*. Beverly Hills, Calif.: Sage.

Olweus D., Block J., Radke M., Yarrow(1986)*Development of Antisocial and Prosocial Behaviour Research Theories and issues* New York : Academic Press.

Osborn, S. G., and D.J West. (1978). "The Effectiveness of Various Predictors of Criminal Careers." *Journal Of Adolescence* 1: 101-17

Owens, D. J. and M. A. Straus. (1975) "The Social Structure of Violence in Robins. L. N. 1966. *Deviant Children Grow Up: A Sociological and Psychiatric Study of Sociopathic Personality*. Baltimore: Williams & Wilkins.

Owens, D. J. and M. A. Straus. (1975) "Study Childhood Predictors of Adult Antisocial Behavior: Replication from Longitudinal Studies." *Psychological Medicine* 8:611-22.

Open University (1992) : *Doing Prison Research Section C - Methods of Research.*; *Doing Prison Research Section D - Methods of Research Projects*. The Open University.

P

Park R.E .Burges and Roderic Mc Kenzie(1925) *The city* Chicago University of Chicago Press

Parke & Tinsley (1987) *Family interaction in infancy*. In J.D.Osofsky (Ed) *Handbook of infant development* New York Willey (pp579-641)

Parsons T& Bales R (1955) "Family socialization and interaction process" Free Press Glencol

Parsons Talcott, Bales (1956) *Family Socialization and interaction Process* Routledge and Kegan Paul : London

Patterson, O. R. (1982a). *Coercive family processes*. Eugene, OR: Castalia.

Patterson, G. R. (1982b). *A social learning approach to family intervention: III. Coercive Family process* Eugene, OR: Castalia.

Patterson, G. & Snyder J (1987) *Family interaction and Delinquent behavior in Quay H.C (ed) Handbook of Juvenile Delinquency* New York : John Wiley & Sons Patterson, O. R. (1982a). *Coercive family processes*. Eugene, OR: Castalia.

Patterson, G. R. (1982b). *A social learning approach to family intervention: III. Coercive Family process* Eugene, OR: Castalia.

Patterson, O. R. (1984). *Siblings: Fellow travelers in coercive family processes*. *Advances in the Study of Aggression*. Vol 1 173-215

Patterson. G. & Snyder J (1987) Family interaction and Delinquent behavior in Quay H.C (ed) Handbook of Juvenile Delinquency New York : John Wiley & Sons

Patterson G (1982) Coercive family processes Eugene OR :Castalia Press

Patterson G.R (1986) Maternal rejection : Determinant or product for deviance child behavior ? In W.W.Hartup & Z Rubin (ed) Relationships and Development pp73-94 Hills dale NJ : Erlbaum

Phillpotts Gregory J.O. Leslie B Lancucki (1979) Previous Convictions. Sentence and Reconviction London H.M. Stationery Office

Porter. B.. & O'Leary. K. D. (1980). Marital discord and childhood behavior problems. *Journal of Abnormal Child Psychology*. 8. 287-295.

Procter .M.(1996) Measuring Attitudes in Gilbert N. "Researching Social Life London Sage

Pollak . O (1961) The Criminality of Women New York AS Barnes

Pinatel. et Bouzat (1975) Traite de Droit Penal et de Criminologie. ed. Dalloz. Paris

Peterson. U. R.. and W. C. Becker (1965)On Family interaction and delinquency in Juvenile Delinquency. Quay (ed.). Princeton. N.J.: D. Van Nostrand Company

Pepinsky. Harold E.(1988)Violence as unresponsiveness: Toward a new conception of crime. *Justice Quarterly*. Vol 5 (4): pp547.

Peterson & Becker(1965) Family interaction and delinquency in Quay (ed) Juvenile Delinquency Princeton N.J Van Nostrand pp 63-99

Peterson & Becker(1965) Family interaction and delinquency in Quay (ed) Juvenile delinquency Princeton N.J Van Nostrand pp 63-99

Q

Quinton. Rutter. M.. & Gulliver. L. (1990). Continuities in psychiatric disorders from childhood to adulthood in the children of psychiatric patients. In: L. Robins & M. Rutter (Eds). Straight and deviant pathways from childhood to adulthood.. Cambridge: Cambridge University Press. pp. 242-257

R

Ray J C.(1977) Crime prevention through environmental design. Sage Publications Inc. London

Rankin J H(1983) The family Context of Delinquency *Social Problems* Vol 30 pp 466-479.

Rankin. J. H. (1980). School factors and delinquency: Interactions by age and

sex. *Sociology and Social Research*. 64. 420-435.

Robins .Lee. N. P. A .West B. L. Herjanic (1975) Arrests and Delinquency in Two Generations :A study of Black Urban Families and Their Children *Journal of Child Psychology and Psychiatry* Vol :16

Rice M. (1990) Challenging orthodoxies in feminist theory .a black feminist critique. in Gelsthorpe L.. Morris A.(1990) *Feminist Perspectives in Criminology* Open University Press

Rosen. L. (1970). The broken home and male delinquency. In M. Wolfgang. L. Savitz. and N. Johnston (Eds.) *The Sociology of Crime and Delinquency*. New York : John Wiley and Sons

Rosen. L (1985). Family and delinquency: Structure or function? *Criminology*. 23.553-573.

Riskin. J.. & Faunce. E. E.. (1970a). Family interaction scales . *Theoretical framework and method. Archives of General Psychiatric*. 22. 504-512.

Riemier. S. A(1939-1940) A research note on incest *American Journal of Sociology*. vol. XLV 1939-40: pp 566-575

Reid . J. R.. G. R. Patterson and R. Loeber. (1982) The abused child: Victim. instigator. or innocent bystander? In D. J. Berstein (Ed). *Response Structure and Organization*. Lincoln. Nebraska: University of Nebraska Press.

Robert M. Regolli & John D. Hewitt (1991)*Delinquency in Society :A child – centered approach* Mc Graw –Hill Inc.

Robins. L. N.. and S. Y. Hill. 1(966) "Assessing the Contribution of Family Structure. Class and Peer Groups to Juvenile delinquency." *Journal of Criminal Law Criminology and Police Science* 57:325-34.

Robins. L. N.. P. A. West. and B. L. Herjanic. (1975) "Arrests and Delinquency in two Generations: A Study of Black Urban Families and Their Children." *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 16:125-40.

Rosen (1970) *The broken home and male delinquency in the Sociology of Crime and Delinquency* Wolfgang Savitz and Johnston (ed) New York :John Wiley and Sons Wattenberg

Robinson. P. A. (1978). "Parents of Beyond Control Adolescents." *Adolescence*13:109-19.

Rodman. H. and P. Grams. (1967) *Juvenile Delinquency and the Family: A Review and Discussion*." In *Juvenile Delinquency and Youth Crime*. compiled by the Presidents' Commission on Law Enforcement and Administration of Justice. Task Force Report. Washington. O.C.: U.S. Government Printing Office.

Rutter. M. (1971). "Parent-Child Separation: Psychological Effects on the Children." *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 12:233-60.

Rutter. M (1977a). "The Family Influences." In *Child Psychiatry: Modern Approaches*. edited by M. Rutter and L. Hersov. Oxford: Blackwell.

Rutter. M 1977b. "Separation, Loss, and Family Relations." In *Child Psychiatry: Modern Approaches*. edited by M. Rutter and L. Hersov. Oxford: Blackwell.

Rutter. M (1978) "Family, Area and School Influences in the Genesis of Conduct Disorders." In *Aggression and Antisocial Behavior in Childhood and Adolescence* .edited by L. A. Hersov, M. Berger, and O. Shaffer. Oxford: Pergamon.

Rutter. M (1981). "Epidemiological-Longitudinal Strategies and Causal Research in Child Psychiatry." *Journal of the American Academy of Child Psychiatry* 20:513-44.

Rorty R. (1982) *The Consequences of Pragmatism*. Minneapolis: University of Minnesota Press

Rutter. M. and H. Giller. (1983) *Juvenile Delinquency: Trends and Perspectives*. Harmondsworth: Penguin.

Rodick, J. D., & Henggeler, S. W. (1982). Parent-adolescent interaction and adolescent emancipation. In S. W. Henggeler. (Ed.) *Delinquency and adolescent psychopathology*. Boston: John Wright.

Rutter. M. (1983) Stress, coping and development. in N. Garmezy and M. Rutter (eds.) *Stress, Coping, and Development in Children*. New York: McGraw-Hill. P. 1-41

Reckless W(1967)*The crime problem: a new theory of delinquency and crime*. Appleton century. Crofts New York

Rosenblith. J.F. (1992). A Singular Career: Nancy Bayley *Developmental Psychology*. vol 5. pp747-758

S

Sarbin R and L. E. Miller(1970) "Demonism Revisited: The XXY Chromosome Anomaly." *Issues in Criminology* vol 5 pp 195-207.

Sarnoff A. Mednick and Karl O. Christiansen.(1977). *Biosocial Bases in Criminal Behaviour* (New York: Gardner Press

Straus. M. A. R. J Gelles. and S. K. Steinmetz. (1980) *Behind Closed Doors: Violence in the American Family*. Garden City. N.Y.: Anchor.

Sarbin R and L. E. Miller(1970) "Demonism Revisited: The XXY Chromosome Anomaly." *Issues in Criminology* vol 5 pp 195-207.

Satir V. (1989) *Πλάθοντας ανθρώπους* Εκδ. Κέδρος

Sanderson .J. (1990) *Criminology Text book*. HLT Publications.

- Sroufe, L.A. & Fleener, J. (1986). Attachment and the construction of relationships. In W.W. Hartup & Z. Rubin (Eds.). *Relationships and development* Hillsdale, N.I (pp 51-72)
- Sanders, B. & Becker- Lausen, E. (1995). The Measurement of Psychological Maltreatment : Early data on the Child Abuse and Trauma Scale. *Child Abuse & Neglect* Vol 19, p. 315-323
- Shwartzman(1975) The Addict Abstinence and the family *American Journal of Psychiatry* vol 132 (2) pp 23-26
- Syrotuik, J. M. (1978). The relationship between birth order and parole outcome. *Canadian Journal of Criminology*, 20, 456-458.
- Sokol Katz R.Dunham, R.Zimmerman (1997) Family Structure vesus prarental attachment in controlling adolescent deviant behavior :A Social Control Model *Adolescence* vol 32 (125) pp199-213
- Sutherland, Edwin H., and Donald R. Cressey. *Principles of Criminology*. 7th ed. Philadelphia: Lippincott, 1966 Schachter, F. F., Shore, E., Feldman-Rotman, S., Marquis, R. E., & Campbell, S. (1976). Sibling deidentification. *Development Psychology*, 12, 418-427.
- Sutton-Smith, B., & Rosenberg, B. G. (1970). *The siblings*. New York: Lippincott D.Stanton T. Todd, D. Heard, S Kirschhner ,J.Kleiman ,D Mawatt, P Riley, S Scott, J. Deusen(1978) Herroin Addiction as a Family Phenomenon : A New Conceptual Model *American Journal of Drug and Alcohol Abuse* vol 5 (2) pp 125-156
- Spitz R.A (1959)"A genetic field theory of ego formation" Madison C.T. International Universities Press
- Sears, R. R. , E. E. Macoby and H. Levin. (1957). *Patterns of Child Rearing*. New York: Harper and Row Lord.
- Szabo, Criminologie, pp. 94-95. PUM, Montreal, 1970. πρβλ. J. Pinatel. La synthese criminologique. XCIieme *Cours International de Criminologie*. Montreal, 19 aout-3 septembre 1967. 1-50
- E Shoham S G Rahav G Markowski R Chard F Neuman F. Ben -Haim M Baruch I Esformes Y . Schawarzman Z .Rubin R . Mednick S . Buickhuisen W(1980) *Family Parameters of Violent Prisoners Medicine and Law* Vol 6 No2 pp 151-157.
- Snyder,J.Patterson G.R(1987) :Family interaction and delinquency behavior.In H.C.Quay (ed) *Handbook of Juvenile Delinquency*. New York: Wiley
- Sheley J. F.(1995) *Criminology A contemporary Handbook* Wadsworth Publishing Company
- Siegel L.J. Senna J.J . (1995) *Essentials of Criminal Justice* West Wadsworth Publishing Company
- Shute J. (1997) *Sex Crimes* London Secker and Warburg

- Simon .R.J (1975) *Women and Crime* Lexington . Mass: Lexington Books
- Szur (1989) *Emotional Abuse and Neglect. . In Maher. P.. "Child Abuse. The educational perspective". Basil Blackwell Limited. London. pp. 104-126*
- Stott D.H. (1966) *Studies of Troublesome Children* Tavistock
- Stevens .J.(1986) *Applied Multivariate Statistics for the Social Science* Lawrence Erlbaum Associates Publishers
- Sroufe L.A&Fleener J.(1986) *Attachment and the Construction of relationships In.W.W.Hartup& Rubin (Eds) Relationships and development*Hillsdale :N.J Erlbaum (pp 51-72
- Skinner. B.F. (1957). *Verbal behavior*. New York: Apple1on Century
- Sears. R.R., Maccoby. E.E. & Levin. H. (1957). *Patterns Of child rearing*. Evanston. IL: Row
- Steffensmeier.D.J and R.H(1980) *Trends in female delinquency. Criminology* vol:18
- Siegel L J. & Senna. J. J. (1995). *Juvenile delinquency (3rd ed)* SL Paul MN: Wesley
- Sykes G. Matza D.(1957)*Techniques of Neutralization : a Theory of Delinquency. American Sociological Review* 22 pp. 664-670
- Straus. M. A. (1984) *Ordinary violence. child abuse. and wife beating : What do they have in common? In. Finkelhor D., Gelles R. . Hotaling G & Straus M "The dark side of families* Sage
- Smith. D. A. & Paternoster. R. (1987). *The gender gap in theories of deviance: Issues and evidence. Journal of Research in Crime and Delinquency.* 24. 140-172
- Singer. S. I. & Levine. M. (1988). *Power-control theory. gender. and delinquency: A partial replication with additional evidence on the effects of peers. Criminology.* 26. 263-285.
- Siegler. R.S. (1992). *The Other Alfred Binet. Developmental Psychology.* 2. 179-190.
- Short J (1960).” *Differential Association as a Hypothesis: Problems of Empirical Testing.*” *Social Problems* 8:14-25.
- Sears. R. R.(1961). "The Relation of Early Socialization Experiences to Aggression in Middle Childhood." *Journal of Abnormal and Social Psychology* 63:466-92.
- Shepherd. M., B. Oppenheim. and S. Mitchell. (1971). *Childhood Behavior and Mental Health*. London: University of London Press.

Simcha-Fagan, O., T. S. Langner, J. C. Gersten, and J. G. Eisenberg. (1975) "Violent and Antisocial Behavior: A Longitudinal Study of Urban Youth." Report no. OCO-CB-480. Washington, O.C: Office of Child Development.

Slocum, W. L., and C. L. Stone. 1963. "Family Culture Patterns and Delinquent-Type Behavior." *Marriage and Family Living* 25:202-08.

Steinmetz, S. κ., and M. H. Straus. 1974. *Violence in the Family*. New York: Od. Mead.

Strain, P. S., P. Steele, T. Ellis, and M. A. Timm. (1982). "Long-Term Effects of Oppositional Child Treatment with Mothers as Therapists and Therapist Trainees." *Journal of Applied Behavior Analysis* 15:163-69.

Sutherland, E. H., and O. R. Cressey. 1960. *Principles of Criminology*. 6th ed. Philadelphia: Lippincott.

Sutherland E.H (1940). "White-Collar Criminality" *American Sociological Review* 5.2-10.

Sellin T.(1938)" Culture conflict and crime". A Report of the Subcommittee on Delinquency of the Committee on Personality and Culture Social Science Research Council NY

Scott & Fahad "Perceptions of Deviance Cross- Culturally at New man (ed) Crime and Deviance London 1980 pp.42 – 49

Sokolatz, J. Dumham, R. & Zimmerman, R. (1997) Family structure versus parental attachmentin controlling adolescent deviant behavior: a social control mode1. *Adolescence*. 32. 199-218.

Shiedt R..Ein Beitrag (1936) Problem der Ruckfallprognose. Munchen

Spitz R(1958) On the genesis of superego components.» *The Psychoanalytic Study of Child* vol 13 pp. 375-404

Skinner B.F (1953) " Science and human behavior" New York :Macmillan

Szabo, D.(1977) Sociological Criminology and Models of Juvenile Delinquency & Maladjustment Annuals of the *American Academy of Political & Social Science*. vol. 434 (p. 137-150)

Szabo, D. (1958) L' inceste en milieu urbain. *L' Annee Sociologique*. pp. 1-93

Spitz R (1965) The first year of life Madison CT International Universities Press

Skinner B.F (1974) " About Behaviorism New York : Knopf

Stern, Northman, and Van Slyck. (1984) Father absence and adolescent problem behaviours Alcohol consumption drug use and sexuality activity *Adolensence* vol 19 pp 301-312

Short & Nye (1958) Extent of unrecorded delinquency tentative conclusions
Journal of Criminal Law Criminology and Police Science vol 49

Stern. Northman. and Van Slyck. (1984) Father absence and adolescent problem behaviours Alcohol consumption drug use and sexuality activity
Adolensence vol 19 pp 301-312

Sears. R. R. . E. E. Macoby and H. Levin. (1957). Patterns of Child Rearing. New York: Harper and Row Lord.

Sanders. B. & Becker- Lausen. E. (1995). The Measurement of Psychological Maltreatment : Early data on the Child Abuse and Trauma Scale. *Child Abuse & Neglect* Vol 19. p. 315-323

E Shoham S G Rahav G Markowski R Chard F Neuman F. Ben -Haim M Baruch I Esformes Y . Schawarzman Z .Rubin R . Mednick S . Buickhuisen W(1980) Family Parameters of Violent Prisoners *Medicine and Law* Vol 6 No2 pp 151-157.

Szur (1989) Emotional Abuse and Neglect. . In Maher. P.. "Child Abuse. The educational perspective". Basil Blackwell Limited. London. pp. 104-126

Smith Douglas.(1986) The Neighborhood Context of police Behavior.. . pp. 313-341 στους A. Reiss. Jr. and M. Tonny (eds.).Crime and Justice: An Annual Review of Research (volume 8). Hicago: University of Chicago Press.
Schur. (1971)Labeling Deviant Behavior: its Sociological Implications. Random House. New York. pp. 35.

Scull. (1977) Decarceration. Prentice-Hall. Englewood Cliff.

Siegel. L (1995) Criminology fifth ed.Minneapolis: West Publishing Company
Skogan Wesley (1986) "Fear of Crime and Neighborhood Change" in Communities and Crime ed Albert Reiss and Michael Tonny Chicago

Shaw C & Henry Mackay (1972) Juvenile Delinquency and Urban Areas rev. ed Chicago University of Chicago Press

Shwartzman J(1975) The Addict Abstinence and the family *American Journal of Psychiatry* vol 132 (2) pp 23-26

Stanton D T. Todd. D. Heard. S Kirschhner .J.Kleiman .D Mawatt. P Riley. S Scott. J. Deusen(1978) Herroin Addiction as a Family Phenomenon : A New Conceptual Model *American Journal of Drug and Alcohol Abuse* vol 5 (2) pp 125-156

Spitz R.A.(1983) Infant- caregiver attachment and patterns of adaptation. In preschool : The roots of maladaptation and competence. In M. Perlmutter (Rd) Minnesota symposium in child psychology vol. 16. pp. 41-81

Spitz R.A. (1996) "Anaclitic depression" Psychoanalytic Study of the Child. vol. 2. pp. 313-342.

Saunders W W F (1954) Sex differences among Juvenile Offenders *Sociology and Social Research* vol 39 pp 125-143

Smith.P.(1955)"Broken homes and juvenile delinquency.*Sociology and Social Research* vol 39 pp 56-79

Smith R and Walters J (1978) Delinquent and non delinquent male's perceptions of their father *Adolescence* vol 13 pp 21-28

Shannon Lyle W (1963) Types and patterns of delinquency referral in a middle -sized city *British Journal of Criminology* vol 4 pp 24-36

Shoham.(1982)" The Mark of Kain". University of Queensland Press St. Lucia

Smith. C.. & Thornberry. T. P. (1995). The relationship between childhood maltreatment and Adolescent involvement in delinquency. *Criminology*. 33. 451-481.

T

Tsai. M. And N. Wagner.(1979). Incest and molestation : Problems of childhood sexuality. Resident and Staff Physician:pp 129-136.

Taplin PS Reid JB (1977): Changes in parental cons equation as a function of family intervention. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* vol 4:973-98

Tarde G (1987). The Laws of Imitation (1903; reprint. Gloucester. Mass Peter Smith. 1962) Piers Beirne ."Between Classicism and Positivism: Crime and Penalty in the Writings of Gabriel Tarde" *Criminology* 25 :785-819.

Turk H(1976) Law as a Weapon in Social Conflict *Social Problems* vol 23 pp 276-291

Taylor – P. Walton – J. Young. (1973) The New Criminology: For a Social Theory of Deviance. Routledge and Kegan Paul. London

Thomas. W. I.& D. S. Thomas. (1928) The Child in America: Behavior Problems and Programs. New York: Aifred A. Knopf.

Taylor R.B. (1994) Research methods in criminal justice New York London Mc Craw- Hill

Tonry M & N. Morris (1986) Crime & Justice: An annual review of research Chicago: University of Chicago Press.

Thornberry . Terence P.. M Farnworth (1982) Social correlates of Criminal Involment: further evidence on the relationship between social status and criminal behaviour. *American Sociological Review* vol :47

Tarling R.(1982) Unemployment and crime Home Office Research Study No14 (London HMSO)

Taplin PS. Reid JB (1977): Changes in parental cons equation as a function of family intervention. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* vol 4:973-98

Tabachnick .B- Fidell .L (1989) Using Multivariate Statistics Harper Collins Publishers .

The National Prison Survey 2001 Main Findings Home Office Research Study

Terry R (1967) Discrimination in the Handling of Juvenile Offenders by Social Controls Agencies *Journal of Research in Crime and Delinquency* vol 4 pp 218-231

Thurston J.R. Benning J.J.. J.Feldhusen (1970) Problems of prediction of delinquency and related conditions over a seven years period.in *Criminology The Official Publication of the American Society of Criminology* Vol:9 Sage Publications.

Toby Jackson(1957). The Differential Impact of Family Disorganization. *American Sociological Review*. 22:505-5

Thornberry Terrence (1973) Race. Socioeconomic Status and Sentencing in the Juvenile Justice System. *Journal of Criminal Law and Criminology* 64 :90-98.

Tannenbaum. F.(1938) *Crime and the Community*. New York.

Thomas(1972) "Follow-up Study of Glueck's Table Applied to a School Population of Problem Boys and Girls between the Ages of Five and Fourteen." In *Identification of Predelinquents*. edited by S. Glueck and E. Glueck. New York: Intercontinental Medical Book Co

V

Van Voorhis. Patricia. Francis T. Cullen. Richard A. Mathers. and Connie ChenowethGarner. (1988). *The Impact of Family Structure and Quality on Delinquency: A Comparative Assessment of Structural and Functional Factors*. *Criminology*. Vol 26: pp 235-261.

Vallone. R. P.. L. Ross and M. R. Lepper. (1985). The hostile media phenomenon: Biased perception and perceptions of media bias in coverage of the Beirut Massacre. *Journal of Personality and Social Psychology*

w

West D.J (1982) *Delinquency: its Roots .Carrers and Prospects*. London :Heinemann

West .D.J. and Farrington. D.P (1977). *Who Becomes Delinquent*. Heinemann Educational Books. London.

Wilson. H.(1980) "Parental Supervision: a Neglected Aspect of Delinquency". *British Journal of Criminology*. Vol. 20 pp203-235.

Walklate S. (1998) *Understanding Criminology .current theoretical debates* Buckingham .Bristol. Pa. Open University Press.

Wertsch. J.Y. and Tulviste. P. (1992). L.S. Vygotsky and Contemporary Developmental Psychology. *Developmental Psychology*. 4. 548-557

- Warren M (1981) *Comparing Female and Male Offenders* Beverly Hills London Sage in corporation with the American Society of Criminology
- Wilson J.Q. & Herrenstein. R.J. (1985) *Crime and Human Nature*. New York: Simon and Schuster.
- Widom C.S. (1978) *Towards an understanding of Female Criminality*
In B.A. Maher (ed) *Progress in Experimental Personality Research* Vol:8
New York : Academic Press
- Widom C.S. (1978b) *An empirical classification of the Female Offenders*
Journal of Criminal Justice and Behavior Vol:5
- Weis J.G. (1976) *Liberation and Crime: the invention of the new female criminal*
Crime and Social Justice. vol 6. pp 234-245
- Walmsley. R. Howard L. White. S . *The National Prison Survey 1991 Main Findings*
Home Office Research Study (128)
- Wilkinson. K. (1974). *The broken family and juvenile delinquency: Scientific explanation or ideology.*
Social Problems. Vol 21 no 5 pp233- 252
- Wadsworth. M. 1979. *Roots of Delinquency. infancy. Adolescence and Crime.*
Oxford: Robertson.
- Wadsworth. M. E. J (1980). "Early Life Events and Later Behavioral Outcomes in a British Longitudinal Study." In *Human Functioning in Longitudinal Perspective*. edited by S. B. Sells. R. Crandell. M. Roff. J S. Strauss. and W. Pollin. Baltimore: Williams & Wilkins.
- Weinrott. M. R.. B. W. Bauske. and G. R. Patterson. (1979)
"Systematic Replication of a Social Learning Approach to Parent Training." In *Trends in Behavior Therapy*. edited by P. O. Sjoden. S. Bates. and W. S. Docken. New York: Academic Press.
- Weis. K. (1974). "The Glueck Social Prediction Table: An Unfulfilled Promise."
Journal of Criminal Law and Criminology 65:397-404.
- West. D. J (1969) *Present Conduct and Future Delinquency*. London: Heinemann.
- West. D. J. and D. P. Farrington. (1983). *Who Becomes Delinquent?* London:
- Walter HI. Gilmore SK (1973): *Placebo versus social learning effects in parent training procedures designed to alter the aggressive boys.*
Behaviour Therapy vol 4:361-377
- Walter B. Miller. *Lower Class Culture as a Generating Milieu of Gang Delinquency.*
Journal of Social Issues. XXIV (1958). 5-19.
- Walter C. Reckless (1961) *The Crime Problem*. 3rd edition New York: Appleton-Century- Crofts

- Weeks H.(1943)Predicting Juvenile Delinquency. *American Sociological Review* V 8. p. 40
- Wiatrowski M.D Griswold D.B &Roberts M.K. (1981) Social Control theory & delinquency *American Sociological Review* vol 46 pp 526-541
- White. H. R., Pandina. R. J., & LaGrange. R. L (1987). Longitudinal predictors of serious substance use and delinquency. *Criminology*. 25. pp715-740
- Wadsworth Michael. (1979) Roots of delinquency :Infancy adolescence and crime Oxford :Martin Robertson
- Wilkinson. Karen (1980) The Broken Home and Delinquent Behaviour : An Alternative Interpretation of Contradictory Findings. In *Understanding Crime: Current Theory and Research* edited by T. Hirschi and M. Gottfredson. Beverly Hills. Calif.: Sage.
- Wilkinson. K., B. G. Stitt. and M. L. Erickson. (1982) "Siblings and Delinquent Behavior." *Criminology* 20:223-40.
- Wilson. H. (1974) "Parenting in Poverty." *Journal of Social Work* 4:241-54.
- Wilson. H (1975) Juvenile Delinquency. Parent Criminality and Social Handicap." *British Journal of Criminology* 15:241-50.
- West. D.J Osborn. S. G.. (1978). "The Effectiveness of Various Predictors of Criminal Careers." *Journal Of Adolescence* 1: 10 1-17.
- Wilson. H., and G. W. Herbert. 1978. Parents d Aspect of Delinquency." *British Journal of Criminology* 20:203-35
- Wilson. J Q., and R. Herrnstein. (1985). *Crime and Human Nature*. New York:Simon & Schuster.
- White. S.H. (1992). G. Stanley Hall: From Philosophy to Developmental Psychology. *Developmental Psychology*. 1.25-34.
- Wells. L. E., & Rankin. I. H. (1988). Direct parental controls and delinquency. *Criminology*. 26. 263-285.
- Wells. R. S., (1978b). Delinquency. corporal punishment and the school. *Crime and delinquency*. 24. 336-354.
- Wells. L. Edward and Joseph H. Rankin. (1985). Broken Homes and Juvenile Delinquency: An Empirical Review. *Criminal Justice Abstracts*. 17:249-272.
- Wells. E., & Rankin. J. (1986). The broken homes model of delinquency: Analytic issues. *Journal of Research in Crime and Delinquency*. 23. 68-93.
- Wells. E.L. & Rankin J.H. (1991) Families and delinquency: a meta-analysis of the impact of broken homes *Social Problems* . 38. 71-93.
- West. D. & Farrington. D. (1973). *Who becomes delinquent?* London:

Heinemann.

Widom. C. (1989). The cycle of violence. *Science*. 244.160-166.

Wilkinson. B. Stin. G. & Errickson. M. (1982). Siblings and delinquent behavior: An explanatory study of a neglected variable. *Criminology*. 20. 223-239.

Wadsworth. M. (1976). Delinquency. pulse rates and early emotional deprivation . *British Journal of Criminology*. 16.245-256

Walsh. A. (1992). Genetic and environmental explanations of juvenile violence in advantaged and disadvantaged environments. *Aggressive Behavior* 8. 187-199.

West. D.. & Farrington. D. (1973). Who becomes delinquent? London: Heinemann.

Wilkinson. B.. Stin. G. & Errickson. M. (1982). Siblings and delinquent behavior: An explanatory study of a neglected variable. *Criminology*. 20. 223-239.

Wilson. J.. & Hermstein Wadsworth. M. (1976). Delinquency. pulse rates and early emotional deprivation. *British Journal of Criminology*. 16.245-256.

Widom. C. S. (1989). Does violence beget violence? A critical examination of the literature. *Psychological Bulletin* .vol 106 pp.3-28.

Widom. C.S. (1995).Victims of childhood sexual abuse: Later criminal consequences (Research in brief). Washington. DC: U.S. Department of Justice.

Weber. M.(1972) Δοκίμια επί της Θεωρίας των κοινωνικών επιστημών. εκδ. Ε.Κ.Κ.Ε. Αθήνα

Wolfgang & Ferracuti(2000) « Η υποκοουλτούρα της βίας» Νομική Βιβλιοθήκη Μετφρ. Μηλιώνη

Wolfgang & Ferracuti(1967)The subculture of violence towards an integrated theory of criminology London.

Weiner. N. I.. and C. v. Willie(1971) "Decisions by Juvenile Officers." *American Journal of Sociology*. vol 77.pp208

Weeks. H. A.. and M. G. Smith (1939) "Juvenile delinquency and broken homes in Spokane. Wash;ngton." *Social Forces*. 18.

Weeks. H. A.(1940) "Male and female broken home rates by types of delinquency." *American Sociological Review*. vol 5.

Werthman C and I. Piliavin (1966). Gang Members and the Police. pp.56-98 στον David Bordua (ed.). The Police: Six Sociological Essays.New York: John Wiley and Sons.

Wolfe. D. A.. (1985) Child abusive parents : An empirical review and analysis. *Psychological Bulletin* Vol 97 (3): pp462-482.

Wolfgang & Ferracuti « Η υποκοουλτούρα της βίας» Νομική Βιβλιοθήκη 2000
Μετφρ. Μηλιώνη

Υ

Yamaguchi. K., & Kandel. D. (1984). Patterns of drug use from adolescence to young adulthood II. Sequences of progression. *American Journal of Public Health*. 74.668-672.

Ζ

Zingraff M.T. Leiter J Myers K.A &Johnson M.C (1993) Child maltreatment and youthful problem behavior *Criminology* vol 31 pp 173-202

